

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΘΕΟΔ. ΠΑΓΚΑΛΟΥ
ΠΡΩΗΝ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΗΓΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΤΑ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΜΟΥ
1897-1947

Η ΤΑΡΑΧΩΔΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Α΄

1897-1913

Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΥ: ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΘΕΟΔ. ΠΑΓΚΑΛΟΥ

ΠΡΩΗΝ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΗΓΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΤΑ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΜΟΥ
1897-1947

Η ΤΑΡΑΧΩΔΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Α΄

1897-1913

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ Α

Αντί προλόγου	5	Ο Συντ)ρχης Ν. Ζορμπάς	87
Α'. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897	7-31	Ολόκληρος ο στρατός εντάσσεται εις τον Σ.Σ. και ο λαός παρά το πλευρόν του	88
Προλεγόμενα	7	Αι λαϊκαί εκδηλώσεις	89
Ο πόλεμος	9	Η Κυβέρνησις Μαυρομιχάλη και η εφαρμογή του προγράμματος του Σ.Σ.	92
Η μάχη του Δομοκού	18	Κρίσις ένεκα στρατιωτικών προβλημάτων	93
Αι επιχειρήσεις εν Ηπειρώ	26	Επείγουσα ανασυγκρότησις των Ενόπλων Δυνάμεων	94
Κατά θάλασσαν	27	Το Ναυτικόν κίνημα του Τυπάλδου	104
Γενικαί σκέψεις και συμπεράσματα	29	Εκλογή νέας Επιτροπής του Σ. Συνδέσμου	107
Β.- Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1897-1909	32-42	Ζορμπάς—Βενιζέλος	110
Ο Μακεδονικός Αγών	35	Αι διαπραγματεύσεις του Βενιζέλου	114
Το κίνημα των Νεότουρκων	38	Αι εκλογαί της 30 Ιουνίου	131
Γ. — Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1909	43-159	Η πρώτη Κυβέρνησις Βενιζέλου	132
Το Γουδί	43	Το ζήτημα των Βασιλοπαίδων και των Επιτελών	135
Η ψυχολογία των αξ)κών	43	Γενικαί κρίσεις	149
Σχηματισμός του πρώτου επαναστατικού πυρήνος	46	Η Κυβέρνησις Βενιζέλου από Ιουλίου 1910 μέχρι του πολέμου 1912	151
Η συγκέντρωσις εις την οικίαν Χατζημιχάλη	54	Σχολή Ανωτέρων σπουδών	152
Μέτρα προς κατάπνιξιν της κινήσεως	58	Αι μεγάλαι ασκήσεις της Τανάγρας και το επεισόδιον Διαδόχου	155
Σύνταξις προγράμματος και εκλογή Αρχηγού	63	ΜΕΡΟΣ Β: ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913	160
Πρόγραμμα στρατιωτικής οργανώσεως	78	Η γενική επιστράτευσις	161
Αι διαπραγματεύσεις του Ράλλη και ο σχηματισμός της Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη	81	Η προέλασις — Συμπλοκή Ελασσώνος	163
Το επεισόδιον Χριστοδούλου	86	Μάχη Σαρανταπόρου	164

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913

Η εξέλιξις τῆς μάχης	168	Συνάντησίς μου μετά του Διαδόχου Κωνσταντίνου	276
Η φυγή του εχθρού	172	Γενικαί κρίσεις επί της εκστρατείας της Ηπείρου	277
Γενικόν συμπέρασμα επί της μάχης	175	Η δολοφονία του Βασιλέως Γεωργίου Α'	278
Το επεισόδιον των Σερβίων	176	Τα προ του Βουλγαρικού Πολέμου— Προστριβαί με τους Βουλγάρους	281
Η Γαλλική στρατιωτική απόστολή υπεύθυνος της πείνης!	179	Η Συνθήκη συμμαχίας μεταξύ Ελλάδος και Σερβίας	283
Προέλασις του στρατού προς Βέρροϊαν	191	Ο Στρατός μας εν Μακεδονία το 1913	285
Η παράδοξος χρήσις του Ιππικού	192	Η συγκέντρωσις του Στρατού	286
Η μάχη των Γιαννιτσών	194	Ἐκκρηξις του Πολέμου — Ἐκκαθάρσις Θεσσαλονίκης	295
Το ατύχημα της V Μεραρχίας	201	Ἐναρξις των επιχειρήσεων	298
Η κατάληξις της Θεσσαλονίκης	205	Β' - ΜΑΧΗ ΚΙΑΚΙΣ — ΛΑΧΑΝΑ (19-21 Ιουνίου)	299
Ο Βασιλεὺς Κωνσταντίνος ΙΒ' το 1897 και το 1912	214	Δευτέρα ἡμερα της μάχης	303
Επιχειρήσεις προς Φλώριναν	222	Γενικαί κρίσεις	318
Μάχη του Γκορνιτσόβου	228	Μάχαι Δοϊράνης και Δεμίρ-Ισαρ	320
Προέλασις προς Μπάνιτσα— Φλώριναν— Κορυτσάν	229	Το επεισόδιον Ορός- Τεπέ	322
Διάστασις μεταξύ Μεράρχου και Επιτελάρχου	236	Μάχη Δεμίρ- Ισάρ (26-27 Ιουνίου)	324
Επιχειρήσεις της Ηπείρου	241	Αι σφαγαί	328
Συνέντευξις μου με τον Επιτελάρχην Δούσμανην	243	Ο Τάφος	329
Μεταφορά της VI Μεραρχίας και του Επιτελείου εις την Πρέβεζαν	246	Το τηλεγράφημα— Οι Μεγάλοι	330
Η επίθεσις της 7ης Ιανουαρίου	249	Στενά Κρέσνας (11-13 Ιουλίου)	334
Αφίξις του Διαδόχου εις Ἑπειρον	253	Αγών Σμικλί	337
Τα προ της επιθέσεως— Η πολιορκία	259	Η μάχη του υψώματος 1378	338
Το επεισόδιον των Πεζοναυτών	261	Επίθεσις των Βουλγάρων εναντίον της δεξιάς και της αριστεράς πτέρυγος του Στρατού μας	343

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912-1913

Η γενική επίθεση της 21ης Φεβρουαρίου	263	Η επίθεση κατά του δεξιού	344
Η κατάληψις των Ιωαννίνων	273	Γενικαί κρίσεις	346
		Η μεγάλη πλάνη - Αι ηθικαί αμοιβαί	357
		Επίλογος	366

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Διὰ λόγους τούτους οἱ ὅποιους εἶχον ἀνακοινώσῃ εἰς πολλοὺς φίλους μου εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἀποφασίσῃ νὰ μὴ γράψω ἀπομνημονεύματα. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ διαρπαγὴ, κατὰ τὰς ταραχώδεις ἡμέρας, τῶν ἰδιαιτέρων ἀρχείων καὶ τῶν λεπτομερῶν ἡμερολογίων τῶν πολέμων καὶ ἐπαναστάσεων τοῦ παρελθόντος.

Ἡ ἀνάγνωσις ἐν τούτοις τῶν διαφόρων ἱστορικῶν δημοσιευμάτων καὶ ἀπομνημονευμάτων, ὑπὸ πολλῶν πολιτικῶν, ἱστορικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐκδοθέντων ἀιθρόως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μὲ ἠνάγκασε νὰ μεταβάλω γνώμην καὶ νὰ θεωρήσω πλέον ὄχι μόνον ὑποχρέωσιν ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημὲνον καθήκον τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων μου.

Πολὺν ὀρθῶς διαπρεπεῖς πολιτικοὶ καὶ ἱστορικοὶ ἀπεφάνθησαν ὅτι ἡ ἱστορία πρέπει νὰ γράφεται 50 τοῦλάχιστον ἔτη μετὰ τὰ γεγονότα, ὅταν ὅλα τὰ μοιραῖως πρὸς αὐτὴν συνδεόμενα πρόσωπα δὲν θὰ εὐρίσκονται ἐν ζωῇ. Τὸ παχὺ στοῦμα τοῦ ἐπιταφίου χόματος ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλεστάτην ἀδιάτρητον ἀσπίδα ἔναντι τῶν βελῶν τῶν παθῶν τοῦ φθόνου καὶ τῆς συκοφαντίας. Ἄτυχῶς παρ' ἡμῖν δὲν ἐτηρήθη ἡ ἀνωτέρω ἀρχὴ καὶ δι' αὐτὸ πολλὰ ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἔργων εἶναι ὑπερπλήρη ἀπὸ ἀνακριβείας, διαφροκλοπᾶς καὶ προφανεῖς διαστρεφᾶς τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, χάριν τοῦ κορεσμοῦ προσωπικῶν παθῶν καὶ τῆς ἐξυπηρητήσεως τῶν εὐτελῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῆς ἀγαλινώτου ἐγωπαθείας τῶν συγγραφέων.

Ἡ ἱστορία εἶναι ὁ μέγας καὶ μοναδικὸς διδάσκαλος, οὐ μόνον διὰ τοὺς Ἡγέτας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς λαοὺς τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, νὰ μὴ κοίτακῃ καὶ νὰ μὴ διστάξῃ νὰ ὑποδεικνῇ τὰς πλάνας καὶ τὰ σφάλματα καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ.

Ἡ Ἐθνικὴ φιλαντία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐξαιρῶνται ὑπὸ τῶν πλείστων ἱστορικῶν, μέχρις ὑπερβολῶν, αἱ Νίκαι καὶ τὰ ἐνδοξα γεγονότα καὶ νὰ δικαιολογοῦνται ἢ καὶ ἀποσιωπῶνται ἀκόμη τὰ σφάλματα καὶ τὰ λάθη, πὺ ἦσαν αἰτία σοβαρῶν ἀτυχημάτων καὶ συμφορῶν διὰ τὰ Ἔθνη. Πρέπει νὰ μάθουν αἱ μέλλουσαι γενεαί, ἐν ὄλῃ τους τῇ λαμπρότητι, τοὺς θριάμβους τῶν παρελθόντων ἐνδόξων πολέμων 1912—1923 καὶ τὰ ἔτη τῆς Ἀλβανίας, διὰ νὰ χαλεβδωθῇ εἰς αὐτὰς τὸ φρόνημα καὶ ἡ αὐτοπεποίθησις, ἀλλὰ νὰ μὴ ἀγνοοῦν καὶ τὰ ὀλέθρια σφάλματα, πὺ μᾶς ἐπροξένησαν δεινὰς συμφορὰς τελευταίως. Πρέπει ἡ νέα γενεὰ νὰ γνωρίζῃ ὄχι μόνον τοὺς ἠρωϊσμοὺς

καὶ τὰς δάφνας, ἀλλὰ καὶ τὶς βρομερὲς τσουννίδες, πὸν βλάστησαν κοντά τους καὶ τὶς ἔπριζαν.

Ἐπὶ τὰ λάθη καὶ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματά τους θὰ διδαχθῆ διὰ τὴν προφυλαχθῆ εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ τὸ ἀλλήλοφάγωμα καὶ τὴν διζόνοια, πὸν ἦσαν ἡ αἰτία ὄλων τῶν συμφορῶν τοῦ Γένους, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου μέχρι σήμερον. Ὁ κανὼν καὶ ἡ μῆρις τοῦ Ἀχιλλέως μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα τότε καὶ ἡ ὀλεθρία διάσασις Κωνσταντίνου — Βενιζέλου προχθές.

Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ὁ πόλεμος, ἢ μᾶλλον τὸ αἶσχος, τοῦ 1897 ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς μωρίας καὶ ἀνικανότητος τῶν τότε κυβερνώντων τὴν χώραν. Ἀφ' ὅτου ἠλευθερώθη τὸ Κράτος οὐδεμία Κυβέρνησις ἔδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Κατ' ἐξαίρεσιν ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐπεδείξατο θερμὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνασύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων: Ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ 1882 μὲ στρατιωτικὸν σύμβουλον τὸν ἀείμνηστον Ζορμπᾶν, προσέβη εἰς μετὰ κλησιν ξένης στρατιωτικῆς ἀποστολῆς, τὴν ἴδρυσιν ἐκπαιδευτικῶν σχολείων καὶ σχολῆς ἐφέδρων ἀξιωματικῶν καὶ τὴν προμήθειαν τῶν τριῶν Ὑψηλῶν («Υδρο», «Σπέτσαι» καὶ «Ψαρά») διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλάς, διὰ πρώτην φοράν, ἀπέκτησε τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον.

Τὴν πρὸ τοῦ 1897 κατάστασιν τοῦ Στρατοῦ ἐχαρακτήρισεν ἡ γρανιτώδης εἰλικρίνεια τοῦ Τρικούπη ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς βουλῆς, μὲ τὴν γνωστὴν ἱστορικὴν φράσιν: «Δὲν ἔχομεν στρατόν. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τῆς σήμερον εἶναι ἀγέλη». Τὸ ἑλληνικὸ φιλότιμο ἐξηγέρθη τότε ἐναντίον του καὶ ὁ μέγας πολιτικὸς ἐδέχθη βαρυτάτας ὕβρεις ἀπὸ τὸν ἐξεγερθέντα Τύπον καὶ τὴν κοινὴν γνώμην. Ἀλλὰ πόσον εἶχε δίκαιον καὶ κατὰ πόσον ἦτο ἀληθὴς ὁ βαρὺς χαρακτηρισμὸς τοῦ Τρικούπη ἀπεδείχθη περὶ τράνω μετ' ὀλίγον, ὅτε ἄφρονες πολιτικοὶ καὶ μαινόμενοι πατριῶται παρέσυραν ἄοπλον τὴν χώραν εἰς τὴν ἀθλίαν περιπέτειαν τοῦ 1897.

Οἱ λαοπλάνοι δημοκόποι κυβερνῆται, ἀντὶ νὰ περιστείλουν τοὺς ἀνευθύνους ζητωπολέμους τῶν τριόδων, ἐξήπτον τοὺναντίον διὰ πομπωδῶν δηλώσεων τὸ πατριωτικὸν παραλήρημα τοῦ ὄχλου, μὲ τὰς πανστρατιάς τῶν «τριακοσίων χιλιάδων» Ἑλλήνων, ποὺ θὰ παρέσυρον ὡς χάρτινον πύργον τὴν Τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐνῶ ἐγνώριζον ὅτι εἰς τὰς ἀποθήκας ἐπιστρατεύσεως δὲν ὑπῆρχον ἐφόδια οὔτε διὰ πενήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν!!

Οἱ ἔφεδροι ἐκαλοῦντο κατὰ σταγόνας καὶ ἐφ' ὅσον κατεσκευάζοντο ἐπειγόντως ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους πόρους στολαὶ καὶ ἄρβυλα.

Μία μόνον ηκούσθη τιμία φωνή συνέσεως ἐν τῇ Πολιτικῇ ἡγεσίᾳ. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν συνταγματάρχης Ν. Σμολένσκις (ἀδελφὸς τοῦ ἥρωος τοῦ Βελεστίνου), ἀφοῦ ματαίως προσεπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τοὺς παραφρονοῦντας συνεργάτας του ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἀντικαταστάθεις παρὰ τοῦ Ν. Μεταξᾶ. «Εἶναι ἀδύνατος ἡ συνεννόησις μὲ τὸν πρωθυπουργόν, διὰ τὸν ὁποῖον χρειάζεται ζουρλομανδύας» ἀπεφάνθη ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας. Δυστυχῶς ὅσοι ἐξήσαμε τὴν θλιβερὰν ἐκείνην ἐποχὴν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ Κράτος παρουσίαζεν εἰκόνα φρενοκομείου.

Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ ἀποστολὴ τοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Τιμ. Βάσον ἐκστρατευτικοῦ σώματος εἰς τὴν Κρήτην.

Ὁ συνταγματάρχης Βάσος, ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, ἦτο υἱὸς τοῦ ἐκ Μαυροβουνίου καταγομένου διαπρεποῦς καὶ ἀνδρείου στρατηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Μὲ ὥραϊον ἐπιβλητικὸν παράστημα καὶ εὐθὺν καὶ ἔντιμον χαρακτῆρα, ἦτο τύπος πραγματικοῦ εὐπατρίδου. Καίτοι μὴ ἐπηρετήσας ἀρχετὰ εἰς τὸ στράτευμα κατώρθωσε, χάρις εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ εὐφυΐαν του, νὰ ἀναποκριθῇ καλῶς εἰς τὸ δύσκολον ἔργον του ἐν Κρήτῃ, ἔθθα ἡ ἀποστολὴ του δὲν ἦτο μόνον στρατιωτικὴ, ἀλλὰ καὶ διπλωματικὴ, ἕνεκα τῆς παρεμβάσεως τῶν ναυάρχων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα τοῦ Βάσου ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο τάγματα πεζικοῦ, σχηματισθέντα ἐξ ἀνδρῶν τῶν δύο ἐν Ἀθήναις συνταγματίων, ἐκ μιᾶς λυομένης πυροβολαρχίας καὶ ἐνὸς λόχου μηχανικοῦ. Ἡ ὅλη δύναμις ἦτο μικροτέρα τῶν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν. Τὸ σῶμα ἀπεβιβάσθη περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου εἰς Πλατανιὰν καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὰ Χανιά. Παρὰ τὴν Βουκολιᾶς ἔλαβε χώραν ἡ μόνη σοβαρὰ συμπλοκὴ πρὸς Τουρκικὸν τμήμα τῆς Φρουρᾶς Χανίων, ὑποστηριζόμενον καὶ ὑπὸ ἀρχετῶν ἐνόπλων τουρκοκρητῶν. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἔπεσαν γενναίως καὶ οἱ νεαροὶ ἀνθυπολοχαγοὶ Δανάλης, Τριγγέτας καὶ Σαράτσουλου. Καὶ οἱ τρεῖς, ἄριστοι ἀξιωματικοί, ἐφονεύθησαν ἀδίκως, ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ ἀνικανότητος τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τοῦ πεζικοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐλλείπει μέτρων ἀσφαλείας οἱ ἀναπιχθέντες λόχοι ὑπέστησαν αἰφνιδισμὸν διὰ τοῦ πυρὸς ὀμάδος ἐμπειροπολέμων Τουρκοκρητῶν, ἐνεδρευόντων εἰς συστάδα ἐλαιοδένδρων. Τελικῶς ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν στρατιωτῶν μας καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν Κρητῶν ἐπαναστατῶν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ὑπεχώρησαν ἀτάκτως πρὸς τὰ Χανιά μὲ σημαντικὰς ἀπωλείας.

Ἡ πρώτη αὐτῆ νίκη, καθ' ἣν ὁ στρατὸς ἔλαβε τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς, ἀνηγγέθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τῆς ἱστορικῆς φράσεως: «Τοὺς ἐσαρώσαμεν», ἣτις μετέτρεψεν εἰς ἀληθῆς παραλήρημα τὸν ἐξᾶλλον ἐνθουσιασμὸν τοῦ ὄχλου καὶ τῶν κυβερνώντων ἐν Ἀθήναις.

Ἡ νίκη τῶν Βουκολιῶν, ἀσήμαντος στρατιωτικῶς, ἔσχε σοβαρωτάτας πολιτικὰς συνεπειάς, διότι ὑπῆρξεν ἡ θριαλὶς τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκραγέντος ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897.

Οὐδεμία ἄλλη σοβαρὰ στρατιωτικὴ δρᾶσις ἐσημειώθη ἐν Κρήτῃ, διότι ἐπῆλθεν ἀμέσως ἡ παρεμβασίς τῶν ναυάρχων, ἥτις ἔθεσεν ἄδοξον τέρμα εἰς τὴν μορᾶν καὶ ἀκατανόητον αὐτὴν ἐστρατείαν τοῦ Δεληγιάννη.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω, ἡ κατάστασις τοῦ στρατοῦ μας ἦτο οἰκτρά, ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις. Τὰ στελέχη τοῦ πεζικοῦ, ἐκτὸς ὀλίγων ὑπολοχαγῶν καὶ ἀνθυπολοχαγῶν τῶν σχολῶν Εὐελπίδων καὶ ὑπαξιωματικῶν, ἦσαν τελείως ἀμάθη καὶ ἀνόικα. Ἡ μεγίστη πλειοψηφία τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἀγαθοὺς τύπους τῆς «κόκκινης κάλτσας», τῶν ὁποίων ἡ στρατιωτικὴ μόρφωσις περιορίζετο εἰς τὴν τακτικὴν τῆς καταδιώξεως ληστών, φυγοδίκων καὶ ζωοκλοπετῶν. Τὸ πεζικὸν ἡ «Βασίλισσα τῆς Μάχης» ἐθεωρεῖτο ὄπλον δευτερεύον εἰς τὸ περιεργον αὐτὸ κράτος. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀμάθεια τῶν κυβερνώντων, ὥστε ἐχρησιάσθησαν ἐξεγέρσεις καὶ κινήματα τῶν δικαίως ἀγανακτούντων νέων ἀξιωματικῶν διὰ νὰ δοθῇ τὸ περίφημον 20 δραχμῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων, τὸ ὁποῖον ἐξίσωσε τὸν μισθὸν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πεζικοῦ μὲ τοὺς μισθοὺς τῶν ἄλλων ὄπλων!!!

Ὅμοια πρὸς τὴν τοῦ πεζικοῦ καὶ ἔτι χειροτέρα ἦτο ἡ κατάστασις τῶν στελεχῶν τοῦ ἱππικοῦ. Πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων διέπρεπον ἐν αὐτῷ οἱ κρασοπατέρες μὲ τίς κυρτὲς πάλες καὶ τοὺς φθηνοὺς παλληκαρισμοὺς τῶν κωφωδίων. Τὰ Μουρουζιάκια. Εἶναι ζήτημα ἂν ὑπῆρχον 5—6 ἀξιωματικοὶ κατὰλληλοι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς ἀπλῆς ἀναγνωρίσεως.

Εἰς σχετικῶς καλυτέραν κατάστασιν ἦσαν οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν δύο τεχνικῶν καλουμένων ὄπλων, τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ τοῦ Μηχανικοῦ. Ἦσαν πάντες ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων, μὲ καλὴν θεωρητικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ μὲ πολὺ ὀλίγην ἐπαγγελματικὴν ἀξίαν, διὰ τὴν ἔλλειπιν πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ ἐκτέλεσις ἀσκήσεων βολῆς (τὸ κύριον ἔργον τοῦ πυροβολικοῦ) ἦτο τελείως παρημελημένη, διὰ λόγους οἰκονομίας τῶν πυρομαχικῶν, καὶ ὑπῆρξαν πλεῖστοι ἀξιωματικοί, οἱ ὅποιοι διὰ πρώτην φορὰν ἔρριψαν κανονιὰ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης!!

Τὸ ὀλίγον Μηχανικὸν ἐχρησιμοποιεῖτο μᾶλλον ὡς πεζικόν, διότι ἐστερεῖτο το εἰδικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν τεχνικῶν μέσων.

Αὐτὸς ἦτο ἡ στρατός, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνεκδιύγητος ἐκείνη κυβέρνησις ἐνόμιζεν ὅτι θὰ νικήσῃ τὴν Τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐνόπλου αὐτοῦ συρφετοῦ εἰς τὸ κίριον θέατρον ἐπιχειρήσεων, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐτέθη ὁ Διάδοχος τοῦ Θρόνου Κωνσταντῖνος, ἔχων ὡς ἀρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου τὸν συνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ Σαπουντζιάκη, ὅστις ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν μᾶλλον μορφωμένων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὑπηρετοῦν ἐπίσης ὁ λοχαγὸς τοῦ Μηχανικοῦ Β. Δούσμανης καὶ οἱ ὑπολοχαγοὶ Ἰωάν. Μεταξῶς καὶ Ξενοφ.

Στρατηγός, μορφωμένοι θεωρητικῶς ἀξιωματικοί, ἀλλ' οὐδέποτε ὑπηρετήσαντες εἰς τὸ στρατεῦμα.

Στρατηγικαὶ μονάδες δὲν προεβλέποντο ὑπὸ τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ Στρατοῦ, ὅστις ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνεξάρτητα συντάγματα τῶν διαφόρων ὄπλων καὶ τινὰ ἀνεξάρτητα ἐπίσης τάγματα εὐζώνων. Ἡ Ἐπιμελητεία ἦτο ἄγνωστος, οὕτως ὥστε μετὰ τὰς πρώτας μετακινήσεις—ὑποχωρητικὰς πάντοτε—οἱ στρατιῶται δὲν εἶχον οὔτε ἄρτον καὶ ὁ στρατὸς ἐσώθη ἐκ τῆς πλήρους, ἔνεκα πείνης, διαλύσεως, χάρις εἰς τὸν ἰδιώτην Ἀγαθοκλήν, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν τροφοδοσίαν τῶν λιμοκτονούντων ἀνδρῶν μετὰ τὰ Φάρσαλα.

Τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον κατὰ τὸ στάδιον τῆς συγκεντρώσεως συνεκρότησε, διὰ τῆς προχείρου συρραφῆς ἀνὰ δύο συνταγμάτων πεζικοῦ, τέσσαρας ταξιαρχίας καὶ διὰ τῆς ἀνὰ δύο ἐνώσεως τούτων δύο Μεραρχίας, αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὑποστρατήγου Μακροῦ ἢ Ἰη καὶ τοῦ συνταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Γεωργ. Μαυρομιχάλη ἢ Ηα.

Ὅπως ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῆς κατόπιν δημοσιευθείσης «Ἐκθέσεως τῶν ἐπιχειρήσεων», οὐδὲν σχέδιον ἐπιχειρήσεων προεβλέπετο, οὔτε ὑπῆρχεν ἰδέα ἔλιγμου ἐπιθετικῆ ἢ ἀμυντικῆ.

Συμφώνως πρὸς τὰς τακτικὰς ἀντιλήψεις τῶν τε ἐκτελεστῶν καὶ τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως, ὁ στρατὸς εἶχεν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ὑπερῶσπιον τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς καί, φυσικῶς διασπαρεῖς ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς μεθορίου, ἐσημάτισεν εἶδος ἀσθενεστάτης ὑγειονομικῆς ζώνης, προωρισμένης νὰ καταρρεῦση εἰς τὴν πρώτην κροῦσιν ποῦ θὰ ἐδέχετο εἰς οἰονδήποτε σημεῖον αὐτῆς.

Τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐκρήξεως ἔδωσαν οἱ περίφημοι «σταυραετοὶ» τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, οἱ ὁποῖοι καθ' ὀμάδας εἰσέβαλον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, περὶ τὰ τέλη Μαρτίου καὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου. Εἰς συμπλοκὴν αὐτῶν μετὰ τουρκικῶν τμημάτων ἔλαβον μέρος ἡμέτερα φυλάκια παρὰ τὸν Νεξερὸν καὶ τὸ πῦρ μετεδόθη ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς γραμμῆς τὴν 7ην Ἀπριλίου 1897.

Τὴν 11ην Ἀπριλίου οἱ Τοῦρκοι ἐγένοντο κύριοι τοῦ αἰχένος τῆς Μελῶνας, δι' οὗ διέρχεται ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς ἀπὸ Λαρίσης πρὸς Ἐλασσόνα, καὶ ἐπετέθησαν δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων πρὸς τὸ Δελόρια, ἔνθα εὐρίσκετο καὶ ὁ διοικητὴς τῆς Πας Μεραρχίας Μαυρομιχάλης, μὲ τὴν ἐφεδρείαν τῆς Μεραρχίας ἐκ 4 περιποῦ ταγμάτων. Ὁ Μαυρομιχάλης, πιεσθεὶς ἰσχυρῶς, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, εἰδοποιήσας τὸν διοικητὴν τῆς Ἰης Μεραρχίας Μακροῦ μὲ τὸ ἱστορικόν: «Ἦττηθεὶς εἰς Δερελί, ὑποχωρῶ πρὸς Καζακλάρ». Ἡ λακωνικὴ αὐτὴ φράσις τοῦ εἰλικρινοῦς καὶ τιμίου Λάκωνος, ποῦ ὑπενθυμίζει τὴν πρὸ 25 αἰῶνων περίφημον ἀναφορὰν τοῦ Σπαρτιάτου ναυάρχου: «Ἔρρη τὰ κάλα, Μίνδαρος ἀπεσοῦα», ἔδωσε λαβὴν εἰς τοὺς εὐθηνούς παλληγκαράδες τῶν Ἀθηναϊκῶν καφενεῶν νὰ περιλούσουν μὲ τὰς πλέον χυδαίας ἔθρεις καὶ μομφὰς τὸν γενναῖον αὐτὸν γόνον τῆς ἐνδόξου οἰκογενείας τῆς Μάνης.

Ὁ Γ. Μαυρομιχάλης, τὸν ὁποῖον ἀπεκάλουν χλευαστικῶς Καζακλάρ, ἐθεωρήθη ἐπεύθυνος τῆς ἥττης καὶ τῆς φυγῆς τῆς Λαρίσης ἀπὸ τοὺς ἐξάλλους πατριώτας τῶν Ἀθηναϊκῶν Τριόδων.

“Όταν αἱ ὕβρεις αὐταὶ καὶ αἱ λοιδοραὶ ἐφθασαν μέχρις αὐτοῦ. ὁ θρυλικὸς συνταγματάρχης εἶπε μὲ πικρίαν εἰς τὸν ὑπηρετοῦντα παρ’ αὐτῷ ἀνεψιόν του, ἀξιωματικὸν τοῦ ἱππικοῦ: «Κάποιος ἀπὸ μᾶς πρέπει νὰ μείνῃ ἐδῶ ἐπάνω». Καὶ παρ’ ὀλίγον νὰ μείνουν καὶ οἱ δύο, διότι ὁ μὲν ὑπάρχων Ἰ. Μαυρομιχάλης ἔπιπτε μετ’ ὀλίγον ἐνδόξως, ριφθεὶς ἔφιππος εἰς δραστικῶς βαλλομένην ζώνην, ἐνῶ ὁ μέραρχος ἐτραυματίετο σοβαρῶς εἰς Δομοκόν.

Ἡ αἰωνία Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἀπέδειξεν ὅτι ὀργίζει τις ἀναλαμπές της καὶ σὺς σκοτεινότερες ἀκόμη περιόδους τῆς Ἱστορίας μας.

Ὁ διοικητὴς τῆς Ἰης Μεραρχίας, ἅμα λαβὼν τὴν πληροφορίαν τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Πας ἐκ Δερελί, φοβούμενος ὑπερκέρασιν ἐκ τοῦ δεξιοῦ του, διέταξε καὶ οὗτος τὴν ἀμεσον ὑποχώρησιν πρὸς τὰ προγεφυρώματα τῆς Λαρίσης, τὰ ὅποια ἦσαν σειρὰ περιβολῶν, αἱ ὅποια εἶχον κατασκευασθῆ τὸ 1886 κατὰ τὰς τότε μεθωριακὰς συμπλοκάς, πού κατέληξαν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ εὐζωνικοῦ τάγματος ἐν Κούτρῳ. Ἐπείσαν τότε ἡρωϊκῶς ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος Λώρης καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Δημητρεῖας, Γραβέρης κ.λπ.

Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ὄγκου τῆς Ἰης Μεραρχίας, διὰ τῆς ὁδοῦ Τυρνάβου — Λαρίσης, τὰ ὑποχωροῦντα τμήματα ἤκουσαν τὴν νύκτα τὸν ποδοβολητὸν τοῦ ἱππικοῦ μας, τὸ ὅποιον, ὡς μὴ ὤφειλεν, ὑπεχώρει ἐν καλποσμῶ ἀπὸ τοῦ Καζακλάρ, καὶ ἐπὶ τῇ διαδόσει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τουρκικοῦ ἱππικοῦ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, ἣ ὅποια μετεβλήθη εἰς πανικόν, παρασύρασα καὶ τὰ πλείστα τμήματα τῆς Πας Μεραρχίας. Τὴν κατάστασιν ἐπεδείνωσε καὶ ἡ ἀνάμιξις τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὅποιος μετὰ τῶν κτηνῶν καὶ ὀχημάτων του ἔφευγε πρὸς Νότον, ἐγκαταλείπων τὰ χωρία του.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, τὸ ὅποιον, ὡς λέγεται, παρηκολούθει ἀμέριμον τὸν ἐπιτάφιον ἐν Λαρίσῃ, εὐρέθη οὕτω πρὸ τραγικῆς καταστάσεως καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα γενικῆς πρὸς τὰ Φάραλα ὑποχωρήσεως τοῦ στρατοῦ τὴν πρωΐαν τῆς 12ης Ἀπριλίου.

Ἡ ταξιορχία Σμολένσκη, εὐρισκομένη παρὰ τὸ Ρεβένι, διαταχθεῖσα, ὑπεχώρησεν ἐν πλήρει τάξει καὶ κατέλαβε τὰ πρὸς τὸ Βελεστίνον ὑψώματα, καλύπτουσα τὸν Βόλον.

Τὸ παρὰ τὴν Καλαμπάικαν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ταγματάρχου Γεωργίου, διετάχθη ἐπίσης νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς Φάραλα, καλύπτον τὸ ἀριστερὸν τῶν αὐτόθι συγκεντρουμένων δυνάμεων τοῦ στρατοῦ.

Κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ Λαρίσης ἐγκατελείφθη πολὺ ὕλικόν, ἐφόδια καὶ πυρομαχικά. Ἀπολέσθησαν ἐπίσης καὶ 8 τοπομαχικὰ πυροβόλα τῶν 105. Ἐὰν δὲν εἰλάμβανε χώραν ὁ πανικός καὶ ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν σχετικῇ τάξει ἡδύνατο νὰ σωθῆ τὸ πλεῖστον τοῦ ὕλικου καὶ ἀσφαλῶς τὰ 8 βαρέα πυροβόλα, διότι οἱ Γούρκοι ἐφθασαν εἰς Λάρισαν δύο ὕλας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκκένωσιν αὐτῆς, ὅπως ρητῶς ἀναφέρει καὶ ὁ Γερμανὸς ὀργανωτὴς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ φὸν Νιέρ Γκόλτς εἰς τὸ σχετικὸν σύγγραμμά του.

Ἡ ταξιορχία Σμολένσκη, συντεταγμένη καὶ πειθαρχοῦσα ὑπὸ τὸν θρυλικὸν ἐκείνον ἡγήτορα, ἀντὶ νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς Βελεστίνον, ἦτο δυνατόν νὰ

διαταχθῆ νὰ καταλάβῃ τὰ προγεφυρώματα τῆς Λαρίσης καὶ νὰ προασπίσῃ οὕτως, ὡς ἰσχυρὰ ὀπισθοφυλακῆ, τὴν ἐκκένωσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ παραμένῃ διαγυῆς ὁ περίφημος φακὸς τοῦ Κλάουζεβιτς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως (').

Ἡ ὑποχώρησις τοῦ στρατοῦ πρὸς τὰ Φάροσαλα ἐγένετο μὲ ἀφάνταστον ἀταξίαν εὐτυχῶς, ὡς προείπομεν, ὁ ἐχθρὸς ἐκινήθη βραδέως καὶ μετὰ δισταγμοῦ, οὕτως ὥστε ἐδόθη καιρὸς νὰ ἀνασυνταχθοῦν αἱ σχεδὸν ἐν διαλύσει μονάδες τοῦ στρατοῦ. Ἀδυνατεῖ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ἀπηγόρευσαν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον τὴν ἐκλογὴν τῶν Φαρσάλων ὡς ἀμυντικῆς γραμμῆς, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς Λαρίσης.

Εἷς καλὸς ἀνθυπασπιστής, μὲ ἓνα βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ τοῦ ἐδάφους, θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη διὰ τὴν ἀμυννὰν τοποθεσία ἦτο ἡ ἰδεώδης ἰσχυροτάτη τοποθεσία τοῦ Δομοκοῦ. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑποχωρήσεως εἰς Φάροσαλα (12 Ἀπριλίου) μέχρι τῆς αὐτόθι ἐμφανίσεως τῶν Τούρκων (23 Ἀπριλίου) παρηλθὸν δέκα ὀλόκληροι ἡμέραι. Ἡ Τουρκικὴ διοίκησις εὐτυχῶς δὲν ἦτο πολὺ καλυτέρα τῆς ἡμετέρας. Ἄντι νὰ ἐπωφεληθῶν τῆς φυγῆς τῶν ἡμετέρων καὶ νὰ καταδιώξουν συντόμως τὰ διαρρέοντα ἐν διαλύσει Ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἐπροχώρουν «γιαβᾶς - γιαβᾶς», ὅπως γράφει καὶ ὁ Γκόλτς στὴν ἱστορία του, ἔκαμαν δύο ἡμέρας μέχρι Λαρίσης καὶ ἐκεῖθεν δέκα ὅλας ἡμέρας μέχρι οὗ ἐμφανισθῶν ἐνώπιον τῆς προκεχωρημένης γραμμῆς μας, εἰς Τατὰρ τῶν Φαρσάλων. Αἱ δέκα αὐταὶ ἡμέραι ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ὀργανωθῆ ἀμυντικῶς ἡ ἰσχυρὰ τοποθεσία τοῦ Δομοκοῦ, ὅποτε, ὡς ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατὰ τὴν ὁμώνυμον μάχην, θὰ ἀνεκόπτετο ἀσφαλῶς δι' ἀρκετὸν χρόνον ἡ προέλασις τοῦ ἐχθροῦ, θὰ ἐσώζετο τοῦλάχιστον ἡ τιμὴ τῶν ὄπλων καὶ θὰ μᾶς εὑρίσκειν εἰς τὸν Δομοκὸν ἢ ἀνακωχῆ, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ παρεμβασίς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἀτυχῶς ἡ Διοίκησις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, μετὰ τὰς πρώτας ἀτυχίας τῶν συνόρων καὶ τὸν πανικὸν τῆς Λαρίσης, φαίνεται ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα καὶ παρηκολούθη μοιρολατρικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων. Οὕτως ὁ στρατὸς παρέμεινεν εἰς Φάροσαλα ἀδρανῶν καὶ λιμώττων, σωθεὶς ἐκ τῆς πλήρους διαλύσεως μόνον τῇ παρεμβάσει τοῦ ἰδιώτου Ἀγαθοκλῆ, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλισε δι' ἰδίων μέσων τὸν ἄστρον τῶν ἀνδρῶν.

Τὴν πρωτὰν τῆς 23ης Ἀπριλίου ἡ Τουρκικὴ ἐμπροσθοφυλακῆ, βαδίζουσα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λαρίσης — Φαρσάλων, ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ εἰς Τατὰρ εὐζωνικὰ τάγματα τοῦ ταγματάρχου Γ. Νικολαΐδη Ὁ ταγματάρχης Γ. Νικολαΐδης ἦτο πατήρ τοῦ ἀντιστρατήγου τοῦ ἱππικοῦ Παν. Νικολαΐδη, ὅστις διε-

(1) Ὁ διάσημος συγγραφεὺς καὶ ἐπιτελάρχης τοῦ Πρωσικοῦ Στρατοῦ εἰς τὸ Βατερλώ Κλάουζεβιτς ἔλεγεν ὅτι «κατὰ ἄγνωστον μοιραῖον φυσικὸν νόμον, οἱ μεγάλοι πολεμικοὶ ἄνδρες εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς διατηροῦν διανοῆ τὸν φακὸν τῆς καρδίας, ὅστις φολοῦται εἰς τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες βλέπουν σσοτεινὰς τὰς εἰκόνας».

κρίθη ὡς ἴλαρχος κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους (Καστοριά) καὶ διοικητῆς τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τὸν Μικρασιατικὸν πόλεμον. Ὁ πατὴρ του Νικόλαος (καπετὰν Κολιός), ὑπολοχαγὸς ἐφονευθῆ ἐν ὀμηρικῇ μονομαχίᾳ πρὸς τὸν διαβόητον ἀρχιληστὴν Καραγάλιον, φονευθέντος ταυτοχρόνως, εἰς θέσιν Βιλιαρί βορείως τῆς Μάνδρας.

Ὁ Γεώργιος Νικολαΐδης εἶχε μετριοτάτην μόρφωσιν, ἀλλὰ δυνατὴν ψυχὴν, ὅπως ἀπέδειξε τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Μεμονωμένος εἰς Τατάρ, διαθέτων 4 μόνον τάγματα, ἄνευ ὑποστηρίξεως πυροβολικοῦ, ἐδέχθη τὸ βάρος τῆς ἐπιθέσεως δύο τουρκικῶν μεραρχιῶν, ἐκράτησε τὰς θέσεις του μέχρι τῆς μεσημβρίας καὶ ὑπεχώρησε κλιμακῆδόν καὶ ἐν σχετικῇ τάξει πρὸς τὰ Φάρσαλα. Ἡ ἰσχυρὰ ἀντίστασις τῶν εὐζωνικῶν Ταγμάτων εἰς Τατάρ, ἣ ὅποια ἠνάγκασε τὸν τουρκικὸν ὄγκον εἰς πρόωρον ἀνάπτυξιν καὶ ἀνέπτυξε τὴν ὁρμὴν τῆς ἐπιθέσεως, ἔσωσε τὸν Ἑλληνικὸν Στρατοῦ ἐξ ἀσφαλοῦς αἰχμαλωσίας εἰς τὰ Φάρσαλα, ὅπως θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω.

Τὸ εἰς Φάρσαλα συγκεντρωμένον κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα. Μόνον πυροβολαρχαίαι τινὲς ἔβαλλον, ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως, ὑποστηρίζουσαι τὰ ὑποχωροῦντα εἰς Τατάρ εὐζωνικά τάγματα. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔβαλε διὰ πρώτην φοράν καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Πρίγκηπα Νικόλαον πεδινὴ πυροβολαρχία τῶν 8. 7.

Ὁ Ἀρχιστράτηγος Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ὅστις δὲν ἐστερεῖτο προσωπικοῦ θάρρους, περιῆλθεν ἔφιππος τὰς εἰς Φάρσαλα θέσεις πρὸς ἐμπύχωσιν τῶν ἀνδρῶν. Ἄλλ' ἀτιχῶς τὸ ἐπιτελεῖον του εἶχε «χάσει τὴν κεφαλὴν» ὅπως λέγουσιν οἱ Γάλλοι. Ἀφοῦ ἐξεδόθησαν ἀρκεταὶ ἀντιπατρικαὶ καὶ σπασμωδικαὶ διαταγαί, μετὰ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ σκότους, ἐξεδόθη ἡ διαταγὴ τῆς ὑποχωρήσεως ὅλου τοῦ στρατοῦ πρὸς Δομοκόν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ ἔνδοξος μάχη τῶν Φαρσάλων, τὴν ὁποίαν ἀπεθανάτισε δι' ὄφραίου πίνακος ὁ ζωγράφος Ροῦλὸς καὶ δι' ἐμπνευσμένης ἡμερησίας διαταγῆς ὁ τότε πρωθυπουργὸς Δημ. Ράλλης, ὅστις ἀντικατέστησε τὸν παραιτηθέντα, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Λαοῖσης, Δηλιγιάννην! Τὰς στιγμὰς ἐκείνας τῆς ἐντροπῆς καὶ τοῦ αἵσχος ἦζουσαν κατάπληκτοι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλιταὶ νὰ ἀναγιγνώσκεται ἡμερησία διαταγὴ τῶν κυβερνώντων λεονταρήδων, οἱ ὅποιοι συνέχαιρον τοὺς Πρίγκηπας διὰ τὴν ἀνδρείαν ποὺ ἐπέδειξαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ «πατρὸς τῶν» εἰς τὴν ἔνδοξον μάχην τῆς 23ης Ἀπριλίου (ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου)!! Ἡ διαταγὴ αὐτὴ καὶ ὁ πόνος ποὺ ἠσθιάνθη κάθε τιμία Ἑλληνικὴ ψυχὴ ποὺ τὴν ἦζουσεν, ἦτο ὁ σπόρος, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐφύτρωσε μετὰ δώδεκα ἔτη ἡ ἐθνοσωτήριος ἐπανάστασις τοῦ Γουδὶ.

Ἡ ἀψιμυξία τῶν ὑψωμάτων τοῦ Τατάρ, ἀπλῆ σύγκρουσις προκεχωρημένων τμημάτων, διότι μάχη δὲν ἔλαβε χώραν εἰς τὰ Φάρσαλα, ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποσιν ἦτο ἐπιχείρησις ἀναξία λόγον καὶ θὰ ἐπερίττευε οἰαδήποτε κριτικὴ ἐπ' αὐτῆς.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἀμερόληπτος ἔρευνα τῶν γεγονότων τῆς ἡμέρας.

ἐκείνης εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα, διότι ἀποκαλύπτει σαφέστατα τὰ κύρια αἷτια τῆς ἐπαισχύντου ἥττης μας τοῦ 1897.

Ἄρκετὰ ἔτη μετὰ τὸν πόλεμον ἐξεδόθη ὀγκῶδες τεῖχος, ἡ ἐπίσημος ἐκθεσις τοῦ ἐπιτελείου μας, ἐπ' αὐτοῦ. Φυσικὰ κύριος σκοπὸς τῆς ἐκθέσεως ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ ἀπὸ πύσης εὐθύνης καὶ ἡ φύρτωσις ἐπὶ ἄλλων ὤμων ὄλων τῶν γενομένων σφαλμάτων. Συντάσσεται τῆς ἐκθέσεως ἦσαν οἱ ἀποτελέσαντες τὴν ψυχὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τὸ 1897 ἀξιωματικοὶ Δούσμανης, Ι. Μεταξᾶς καὶ Ξενοφῶν Στρατηγὸς κλπ. Ἐξ αὐτῶν οἱ ὑπολοχαγοὶ τότε Μεταξᾶς, Στρατηγὸς καὶ Παπαβασιλείου ἀπεστάλησαν μετὰ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἀκαδημίαν Πολέμου καὶ ἐπιστρέψαντες εἶχον εὐλόγως τὴν ἔπαρσιν τῶν μόνων σοφῶν ἐπιτελῶν ἐν τῷ στρατεύματι.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι οἱ αὐτοὶ ἀξιωματικοὶ προσέφερον σημαντικὰς ἐπιηρεσίας κατόπιν εἰς τὸ στράτευμα, τόσον εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Ὄργανισμοῦ τοῦ Στρατοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς πολέμους 1912—1913. Ἀλλὰ τὸ 1897 εἶχον, ὡς εἶπον καὶ ἀνωτέρω, μόνον τὴν θεωρητικὴν μόρφωσιν τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς περιφήμου ἐκθέσεως (Ε. Δ.) ὑπέπεσαν εἰς πλάνας σοβαράς, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τὸ σύγγραμμα ἐκεῖνο ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς του ὡς διδακτικῆς στρατιωτικῆς ἱστορίας.

Πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἐκθέσεως τοῦ Διαδόχου εἶχον δημοσιευθεῖ, μεταφρασθέντα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, δύο σχετικὰ ἱστορικὰ συγγράμματα : «Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου» τοῦ ὄργανωτοῦ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ Φὸν Ντέρ Γκόλτς καὶ παρομοία ἱστορία τοῦ Ἰταλοῦ στρατηγοῦ Γονιζᾶζα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν τριῶν αὐτῶν συγγραμμάτων, ἐδημοσίευσεν τὸ 1908 εἰς τὴν ἐκδομένην ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν «Στρατιωτικὴν Ἐπιθεώρησιν» πρωτότυπον διατριβὴν «περὶ τῆς χρήσεως τῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων καὶ τῶν προκεχωρημένων γραμμῶν ἐν ἀμύνῃ».

Διακεκριμένος Γάλλος ἀξιωματικὸς, ὁ λοχαγὸς Culmen, εἶχε δημοσιεύσει τότε σχετικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ ἀποσπάσματα τῆς ἐπαφῆς» (Detachements de Contact) καὶ ἐξύμνησε τὰ ἀποτελέσματα ποῦ ἐπέτυχε δι' αὐτῶν ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Μακκίμφελ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Λείγερους, δι' ὧν ἔορνε τὴν Γαλλικὴν στρατιάν τοῦ Βούρβαχ ἐἰς τὴν Ἑλβετίαν τὸ 1870. Ταῦτοχρόνως ὁ διαπρεπὴς στρατηγὸς Λανγκλουά, πρόεδρος τοῦ πολεμικοῦ Συμβουλίου τοῦ Γαλλικοῦ Στρατοῦ (Ἀρχιστρατήγος) ἐδημοσίευσεν πολύκροτον συγγραφὴν του «περὶ ἀποσπασμάτων ἐπαφῆς ἐν ἐπιθέσει καὶ ἐν ἀμύνῃ».

Ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω μετὰ τὴν δημοσίευσιν εἰς τὴν «Στρατιωτικὴν Ἐπιθεώρησιν» μεταφράσεως τῆς μελέτης τοῦ λοχαγοῦ Culmen προέβη ἐἰς τὴν κριτικὴν τῆς ἐνεργείας τῶν ἡμετέρων προφυλακῶν κατὰ τὴν πρώτην φάσιν

τῶν ἐπιχειρήσεων (συμπλοκαὶ τῶν συνόρων) καὶ ἰδιαίτερος τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου εἰς τὰ Φάρσαλα.

Κατὰ τὴν «ἔκθεσιν τοῦ Διαδόχου» τὸ ἐπιτελεῖον ἡμῶν κατέλαβε διὰ 4 ταγματίων τὰ ἑνώματα τοῦ Τατάρ, ὡς προκεχωρημένην γραμμὴν, «ἵνα ἐξαπατηθῆ ὁ ἔχθρος καὶ παρασιρῆθῃ εἰς τὸ σφάλμα τῆς πρῶρου ἀναπτύξεως» μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ δώσῃ τὴν μάχην εἰς τὴν Ν. τῶν Φαρσάλων τοποθεσίαν, ἣν ἵνα συνεκεντρώθῃ ἡ κυρία δύναμις τῆς Στρατιᾶς.

Κεφαλαιῶδες σφάλμα ἐν τῇ διατάξει αὐτῇ ἦτο ὅτι δὲν διετέθησαν τοῦλάχιστον δύο πεδινὰ πυροβολαρχίαι εἰς Τατάρ, ὅπως ἐνισχύσουν τὰ εὐζωνικά τάγματα εἰς τὴν δυσχερῆ καὶ λεπτήν ἀποστολὴν των. Εἰς ἀγῶνα προκεχωρημένης ἀμυντικῆς γραμμῆς, ἣτις εἶχεν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὸν ἐξαναγκασμὸν τοῦ ἔχθρου εἰς πρῶρον ἀνάπτυξιν, τὸ πυροβολικὸν ἦτο ἀναγκαϊότατον.

Ἡ προκεχωρημένη γραμμὴ, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς τῆς θὰ συνεπύσσετο φυσικὰ ὅπως ἐνταχθῆ ἐπὶ τῆς κυρίας ἀμυντικῆς γραμμῆς διὰ τὸν ἀποφασιστικὸν ἀγῶνα. Συμφώνως πρὸς τὴν λογικὴν, τοὺς στοιχειώδεις τακτικὸς κανόνας καὶ τὰς γνώμας τῶν ἀναφερθέντων διατρεπῶν συγγραφέων, ὁ ὑποχωρητικὸς αὐτὸς ἔλιγμος καὶ ἡ διακοπὴ τοῦ ἀγῶνος εἶναι τόσον περισσότερον δυσχερῆς καὶ ἐπικίνδυνος, ὅσον εἶναι καὶ μεγαλυτέρα ἡ ἀπόστασις τῆς προκεχωρημένης γραμμῆς ἀπὸ τὴν κυρίαν γραμμὴν μάχης. «Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας ὀπισθοφυλακῆς, τὸν σημαντικώτατον ρόλον παίζει τὸ πυροβολικόν». (Στρατηγὸς Λαγγελουά).

Ἡ ἡρωϊκὴ αὐτοθυσία τοῦ πυροβολικοῦ ἔσωσε τὸν Αὐστριακὸν Στρατὸν ἀπὸ πλήρη καταστροφῆν, κατὰ τὴν ὑποχώρησίν του μετὰ τὴν μάχην τῆς Σαβόδας, τὸ 1866.

Διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς μελέτης μου, ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων ἱστορικῶν (Ἑλλ. Ἐπιτελείου (Ε. Δ.) Goltz καὶ Γουντζόζα) ἔλαβα καὶ θετικὰς πληροφορίας καὶ σημειώσεις ἀπὸ τὸν Διοικητὴν τῆς προκεχωρημένης γραμμῆς ταγματάρχην Νικολαΐδην, ὅστις ἔτυχε νὰ εἶναι καὶ συμπολίτης μου (Ἐλευσίνιος).

Συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα τῆς Ε. Δ. (Ἐκθεσις Διαδόχου) ἄτινα ἐβεβαίωσε καὶ ὁ μακαρίτης Νικολαΐδης, ὁ τελευταῖος οὗτος ἔλαβεν ἀρχικὴν διαταγὴν νὰ ἀντιτάξῃ μικρὰν ἀντίστασιν εἰς Τατάρ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ ἐγκαίρως εἰς Φάρσαλα.

Ὁ Νικολαΐδης, ὀρθότατα ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἐντολὴν του, ἀνέπτυξε τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς δυνάμεώς του εἰς εὐρὸ μέτωπον, τηρήσας μίαν διλοχίαν εἰς παράλληλον θέσιν πλαγίως ἐν ἐφεδρείᾳ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς πρώτη βαθμὶς διὰ τὴν κλιμάκωσιν τῆς ὑποχωρήσεως.

Ἡ σταθερὰ ἀντίστασις τῶν ἡμετέρων καὶ τὸ εὐρὸ μέτωπον ἠνίγκασαν τὴν ἐπὶ κεφαλῆς Τουρκικὴν Μεραρχίαν νὰ ἀναπτυχθῆ ὀλόκληρος, ὅπως ὁμολογεῖ καὶ ὁ στρατηγὸς Goltz. Τὸ Ἑλληνικὸν Στρατηγεῖον, ἀναθαρρήσαν ἐκ τῆς ἀνεπιπέτου ἀντιστάσεως τῶν εὐζώνων, ἀπέστειλε νέαν διαταγὴν νὰ ἀντιταχθῆ ἰσχυρὰ ἄμυνα, μέχρι τοῦ ἐσχάτου δυνατοῦ ὁρίου. Ἀτυχῶς, παρὰ τὰς

ἐπίσης αἰτήσεις τοῦ Νικολαΐδου, οὔτε ἐν πυροβόλον διετέθη πρὸς ἐνίσχυσίν του, οὔτω ὥστε τὰ ἡρωϊκὰ ἐκεῖνα τάγματα ἐμάχοντο μόνον ἐναντίον Ὀλοκλήρου Μεραρχίας, ὑποστηριζομένης ὑπὸ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Διοικητὴς τῶν τυχμάτων ἀνέφερεν ὅτι προτίθεται νὰ ἀρχίσῃ τὴν ὑποχώρησιν, διότι κινδυνεύει νὰ υπερφαλαγγισθῇ. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ Ἑλληνικὸν Ἐπιτελεῖον ἐκδίδει νέαν, τὴν τελευταίαν, ἀκατανόητον ὄντως διαταγὴν, «ὅπως κρατηθῶν πάση θυσίᾳ αἱ θέσεις τοῦ Τατάρ, ἐφ' ὅσον ἀποστέλλονται ἰσχυραὶ ἐνισχύσεις». Καὶ διετάχθη ὄντως νὰ προχωρήσῃ πρὸς Τατάρ Ὀλόκληρος ἢ ἐν ἐφεδρεία Ταξιαρχία καὶ 2 πυροβολοαρχαί, καὶ συγκεντρωθῇ δὲ ἐπίσης ὅπως εἶνε ἐτοίμη πρὸς προχώρησιν Ὀλόκληρος ἢ ὑπόλοιπος δύναμις τῆς Στρατιάς.

Τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῶν ἀντιφατικῶν αὐτῶν διαταγῶν ἦτο ἐκεῖνο ποῦ συνέβη.

Τὰ μαχόμενα ἀπὸ πρωΐας τάγματα ἤρχισαν τὴν ὑποχώρησιν, πρὶν φθάσῃ ἡ τελευταία αὐτῆ διαταγὴ. Καίτοι ἡ ὑποχώρησις ἔγινε ἐν σχετικῇ τάξει, ὡς ἦτο φυσικὸν ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως (4—5 χιλιόμετρα) τμημάτων τινὰ ἔχασαν τὴν συνοχὴν των καὶ ἔπεσαν ἐν ἀταξίᾳ ἐπὶ τῆς προελαυνούσης Ταξιαρχίας, ἀνεμίχθησαν μετ' αὐτῆς καὶ τὸ σύνολον ὑπεχώρησε ὅχι ἐν πλήρει τάξει πρὸς τὰ Ν. τῶν Φαρσάλων ὑψώματα. Τὸ πυροβολικὸν ἔβαλεν ἀβλαβεῖς τινὰς βολάς, ἐξ ἀποστάσεως $4\frac{1}{2}$ —5 χιλιόμετρον, ὡς βεβαιοῖ εἰς τὰ συγγράμματά του καὶ ὁ στρατηγὸς Ἄλ. Μαζαράκης, αὐτόπτης μάρτυς τῶν γεγονότων. (ὑπηρετεῖ ὡς ἀνθυπολοχαγὸς εἰς τὴν πυροβολοαρχίαν Ζούνη).

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ Γεν. Στρατηγείου, ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ δικαιολογήσουν ἐκ τῶν ὑστέρων τὰς ἀντιφατικὰς διαταγὰς των, ἀναγράφουν ἐν τῇ περιφύμφῳ Ε. Δ. αὐτολεξεί: «Ἀντιληφθὲν τὸ Γ. Σ. ὅτι ὁ ἐχθρὸς παρεσύρθη εἰς τὸ σφάλμα τῆς προώρου ἀναπτύξεως, διότι ἐθεώρησε τὴν προκεχωρημένην γραμμὴν τοῦ Τατάρ ὡς κυρίαν γραμμὴν τῆς ἀμύνης, διέταξε τὴν Ταξιαρχίαν Δημοπούλου (Γ. ἐφεδρεία) νὰ βαδίσῃ ταχέως πρὸς Τατάρ κ.λ.π. ...». Διὰ τῆς περικοπῆς αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως οἱ συντάτται της, ἀντὶ νὰ καλύψουν τὴν χονδροειδῆ πλάνην των, ἀπέσπασαν ἀντιθέτως οἱ ἴδιοι τὴν λεοντὴν τῆς ἐπιτελικῆς των σοφίας καὶ ἀπεκάλυψαν τὴν κατάφωρον, τὴν παχυλὴν των ἀμάθειαν καὶ ἀνικονότητα, διὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς Ἀνωιάτης Διοικήσεως Στρατοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Μὲ τὴν περικοπὴν αὐτὴν τῆς ἐκθέσεως, οἱ ἐπιτελικοὶ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ὑπέπεσαν εἰς ἀξιοθρήνητον γκάφαν. Ἐρριξαν τὸ ἀγκίστρι γιὰ συναγρίδα καὶ ἀνέσυραν σουπιά, ποῦ ἐμελάνωσε Ὀλόκληρον τὴν ὄγκωδη ἀπολογία των τῆς Ε. Δ., δι' ἧς ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἔβγαινε λευκὴ περιστερὰ ἢ ἀμαρτωλὴ δρᾶσις των, κατὰ τὸν μοιραῖον ἐκεῖνον ἀτυχή πόλεμον.

Οἱ νεαροὶ στρατηγίσκοι εἶχον ἀναγνώσει εἰς τὰς ὀγκώδεις τακτικὰς τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων τὴν χρῆσιν τῶν προκεχωρημένων γραμμῶν ἐν ἀμύνῃ, ἀλλ' ἔλλείπει πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τῇ παραζάλῃ τῆς μάχης ἐφήρμοσαν ἀντιστρόφως τοὺς τακτικὸς κανόνας.

«Οί Τούρκοι ἐξηπατήθησαν, ἀνεπτύχθησαν προώρως, λέγει ἡ περιφημος περικοπή τῆς Ε.Δ. καὶ ἡμεῖς ἐσπεύσαμεν νὰ ἐπανορθώσωμεν τὸ σφάλμα των μεταφέροντες εἰς Τατάρ τὴν κυρίαν γραμμὴν τῆς ἀμύνης μας»!!!

Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατηγείου εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν τὸ 1908 μελέτην μου, ἐπέκρινα, ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ διὰ τῆς φράσεως «ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν εἶχεν ἐν νῶ ὠρισμένον σχέδιον ἐνεργείας τὸ Ἑλληνικὸν Ἐπιτελεῖον».

Ἡ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν Ἐπιτροπὴ τοῦ περιοδικοῦ ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐπιλέκτους ἀξιωματικούς (Λοχαγοὶ Κλαδάς Ν., Κων. Λροσόπουλος κ. λ. π.) διεφώνησεν ἄν πρέπει νὰ δημοσιευθῇ ἡ μελέτη μου εἰς τὸ ἐπίσημον περιοδικόν, διότι, καίτοι ἐκρίθη καλὴ ὑπὸ τακτικὴν ἔποψιν, περιεῖχε τὴν ἀνωτέρω φρασίαν, ἣτις ἐθεωρήθη ὡς ἀνευλαβὴς καὶ θίγουσα τὸν Διάδοχον, Γενικὸν Διοικητὴν τοῦ Στρατοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὁ φίλος μου Κλαδάς μὲ συνήντησε καὶ μὲ παρεκάλεσεν ἐκ μέρους τῆς ἐπιτροπῆς νὰ δεχθῶ νὰ παραλειφθῇ ἡ φράσις αὐτὴ ἢ τοῦλάχιστον αἱ λέξεις «ἐν νῶ», πού καθίστων τὴν ἐπίκρισιν ἐντονωτέραν (δὲν εἶχαν τίποτε στὸ μυαλό τους). Τελικῶς ἀπεδέχθη καὶ ἡ μελέτη μου ἐδημοσιεύθη.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν διαγραφὴν τοῦ «ἐν νῶ», ἡ οὐσία τῆς κριτικῆς μου ἦτο ἀρκετὰ δριμύεια. Τὰ πνεύματα εἰς τὸ Σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν ἦσαν ἤδη ἀρκετὰ ταραγμένα, ὅπως ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγον (Ἐπανάστασις τοῦ 1909) καὶ ἡ δημοσιεύσις μου ἐδημιούργησε συγκίνησιν εἰς τὸν στρατιωτικὸν κόσμον. Ἐλαβον ἑκατοντάδας ἐπιστολῶν ἐκ μέρους καὶ ἀναγνωστῶν ἀκόμη συναδέλφων, οἱ ὅποιοι μὲ ἐνθουσιασμόν ἐξέφραζον τὴ συγχαρητηρίά των: «διὰ τὸ θαρραλέον μαστίγωμα τῶν ἀκάπνων στρατηγίσκων τοῦ Ἐπιτελείου» ὅπως ἀνεφέρετο αὐτολεξεῖ εἰς ὁμαδικὴν ἐπιστολὴν ἀξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς Λαρίσης.

Εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν τοῦ Στρατοῦ ὠρισμένοι κύκλοι περὶ τὸν Διάδοχον ἐζήτουν νὰ διαταχθῇ ἀνάκρισις ἐναντίον μου καὶ νὰ δημοσιευθῇ ἀπάντησις ἐπίσημος εἰς τὸ περιοδικόν, ἀσασκευάζουσα τὰ γραφόμενά μου. Ὁ Διάδοχος (Γενικὸς Διοικητὴς διὰ τοῦ Νόμου Θεοτόκη) δὲν ἐνέκρινε οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο. Ὅφειλῶ νὰ ὁμολογήσω ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐφάνη ἀνώτερος καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς στρατιώτης. «Δὲν ἔχει ἄδικον ὁ ὑπολοχαγὸς αὐτός» τὰ ἐκάναμε θάλασσα στὰ 97» εἶπε πρὸς τοὺς εἰσηγηθέντας τὴν δῶξίν μου, ὅπως μοῦ ἀνεκοίνωσε τότε ὁ ὑπηρετῶν ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει, στενὸς φίλος μου, λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Νικολ. Κλαδάς.

* *

Ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω ἡ κληθεῖσα μάχη τῶν Φαρσάλων ἦτο ἀσίμμητος ἐμπλοκὴ προφυλακῶν, ἀναξία οἰασθήποτε μελέτης ἢ κριτικῆς. Δὲν ἦτο καὶ μάχη. Ἐχει ἐν τούτοις μεγάλην διδασκτικὴν σημασίαν ἡ ἔρευνα τῶν γενομένων, διότι ἀποκαλύπτεται ἔντιονα ἡ Μεγάλῃ Πιλάνῃ, πού ἦτο ἔκτοτε καὶ ἔως καὶ σήμερον ἀκόμη (1949) ἡ αἰτία πολλῶν ἀτυχιῶν καὶ καταστροφῶν κατὰ τὰς τελευταίας πολεμικῆς περιπετειᾶς τοῦ Ἑθνους.

Ἡ μ ε γ ἄ λ η Π λ ἄ ν η ἦ τ ο ὅ τ ι οἱ ἀ ξ ι ω μ α τ ι κ οἱ ἔ κ τ ε λ ε -

σταί, ἐπιτελικοί καὶ ἡγήτορες, δημιουργοῦνται εἰς τὰς Σχολάς, τὰ γραφεῖα καὶ τὰ ἐπιτελεῖα. Ἡ πείρα τῶν πολέμων ἀντιθέτως ἀπέδειξεν ὅτι μόνον οἱ στρατῶνες καὶ τὰ πεδία τῶν ἀσκήσεων συμπληρῶνουν τὴν θεωρητικὴν μόρφωσιν καὶ καθιστοῦν αὐτοὺς ἱκανοὺς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ὁ Ναπολέον ἔπαιξε σκάκι καὶ εἶχε συμπαίκτορα πολλάκις τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῶν Παρισίων, ὁ ὁποῖος, δεινὸς παίκτης, ἐκέρδιζε συχνὰ τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς ὑπαινιμοὺς φίλου τοῦ στρατάρχου, σχετικῶς μὲ τὰς ἦittas του ἀπὸ ἓναν παῦ σὸ θεωρούμενο στρατηγικὸ παίγνιδι, ἀπήντησε χαρακτηριστικά: «Ἡτῶμαι σὲ μάχας μὲ ξύλινους στρατιώτας, ἀλλὰ νικῶ μὲ ζωντανούς».

Τὸ ἀντίθετο συνέβη μὲ τοὺς ἐπιτελικούς μας τὸ 1897.

Νικοῦσαν στὰς μάχας μὲ τὰ κοκκάλινα πιόνια τοῦ πολεμικοῦ παιγνιδιοῦ, ἀλλὰ ἐνίκηθησαν οἰκτρὰ εἰς τοὺς ἀγῶνας μὲ ζωντανὰ πιόνια.

Αἱ ἀντιφατικαὶ διαταγαὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης: ἔμπρός, ὀπίσω, πάλιν ἔμπρός, ἀλλαγὴ θέσεων κλπ., ὁμοιάζουν πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ διευθύνοντος καθοίλλεις. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε φυσικὸν καὶ μοιραῖον. Ἀνάμιξις, σύγχυσις καὶ φυγὴ ὅλων πρὸς Δομοκόν.

Εὐτυχῶς ἢ ὑπὸ τὸν γέροντα Χαϊρῆ Πασσᾶν Τουρκικὴ Μεραρχία, προσλαύνουσα βραδέως, σᾶν ἀραμπῆς, ἐσταμάτησεν εἰς Γκεογκουνάρι, ἄλλως θὰ εἶχε τερματισθεῖ εἰς Φάρσαλα, διὰ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἢ τραγικὴ ὀπερέττα τοῦ 1897, ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Φὸν ντέρ Golts εἰς τὴν ἱστορίαν του.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΟΜΟΚΟΥ

Ὅπως ἀνεφέραμεν, τὴν νύκτα τῆς 23ης Ἀπριλίου ὀλόκληρος ἡ Στρατιά τοῦ Διαδόχου ὑπεχώρησεν ἐν κακῇ καταστάσει πρὸς τὰ ὑψώματα τοῦ Δομοκοῦ. Ὁ ὄγκος τῆς Στρατιᾶς, τὸ βαρὺ καὶ τὸ πεδινὸν πυροβολικὸν ὑπεχώρησαν διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἐνῶ τὸ ὀρειβατικὸν πυροβολικὸν καὶ τινα τμήματα πεζικοῦ διήλθον διὰ τῶν ὀρεινῶν διαβάσεων τοῦ Κασιδιάρη.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ Φάρσαλα ὁ Δομοκὸς εἶναι ἀρίστη ἀμυντικὴ τοποθεσία. Μὲ πρῶχειρον ἀμυντικὴν ὀργάνωσιν, καλῶς διοικούμενος ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς, ἠδύνατο νὰ ἀντιταχθῆ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ἐχθρικὴν προέλασιν, ὅπως ἀπεδείχθη κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Ἀδιστακτικῶς φρονῶ ὅτι ἡ μάχη τοῦ Δομοκοῦ ἦτο ἡ μόνη μάχη ποὺ ἔδωσεν ἡ Στρατιά τῆς Θεσσαλίας τὸ 1897. Ὅπως καὶ εἰς τὰ Φάρσαλα ὁ Στρατὸς παρέμεινεν ἀδρανῶν ἐπὶ 10 ἡμέρας, διότι ὁ ἐχθρὸς, εὐτυχῶς, ἀντὶ νὰ καταδιώξῃ συντόμως, ἐκινήθη μὲ ἀνατολικὴν νοχέλειαν μόλις τὴν 4ην Μαΐου. Αἱ δέκα αὐταὶ ἡμέραι

ἦσαν ὑπερφαρκεταὶ διὰ τὰ ὄργανωθῆ ἄμυντικῶς ἢ φύσει δχυρωτάτη τοποθεσία τοῦ Δομοκοῦ. Ἄλλ' ἀτυχῶς, ὁ φακὸς τοῦ Κλάουζεβεitz τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως εἶχε τελειῶς θολωθῆ πλέον. Ἀπωλέασα τελειῶς τὸ ἠθικόν της ἐκάθησε καὶ εἰς τὸν Δομοκὸν ἀδρανοῦσα ἐπὶ διήμερον, χωρὶς νὰ λάβῃ οὐδὲν μέτρον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως. Μὲ τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην, ἄθυμοι καὶ ἀπέλπιδες, οἱ Ἡγήτορες τοῦ Στρατοῦ ἀνέμενον μοιρολατρικῶς τὴν χαριστικὴν βολὴν τοῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Φαρσάλων, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς δυσφορίας τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν ἐναντίον τῆς Διοικήσεως, ἀντικατεστάθη ὁ συνταγματάρχης Σαπουτιζάκης, ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου, διὰ τοῦ ταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Πάλλη Ἀγαμέμνονος, ὅστις εἶχε χρηματίσῃ καθηγητῆς τῆς Πολεμικῆς Τέχνης εἰς τὴν Σχολὴν Εὐελπίδων, συνέγραψε (ἢ μᾶλλον συνέγραψεν ἐξ ἀντιγραφῆς ξένων συγγραμμάτων) πολυσέλιδον βιβλίον Τακτικῆς, ἀλλ' ἀπεδείχθη εἰς τὸν Δομοκὸν ὅτι δὲν εἶχεν ἰδέαν τῆς Τακτικῆς καὶ τῆς χρήσεως τῶν δύο κυρίων ὕλων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Εἰς τὸν Δομοκὸν διετέθη μία Ταξιαρχία τῆς II Μεραρχίας εἰς τὸ κέντρον, τὸ ἀπόσπασμα Τετάρτη μετὰ τῶν Γαριβαλδινῶν καὶ τῆς φάλαγγος τῶν Φιλλελήνων εἰς τὸ ἀριστερόν, ἐνῶ ἡ ἄμυνα τῶν ἐπὶ τοῦ Κασσιδιάρη διαβάσεων ἀνετίθετο εἰς τὴν Ταξιαρχίαν τοῦ συνταγματάρχου Μαστραπᾶ. Ἡ Ταξιαρχία Δημοπούλου ὠρίσθη ὡς γενικὴ ἐφεδρεία ὀπισθεν τοῦ κέντρου τῆς παρατάξεως.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ ἐγέννησε κατάπληξιν καὶ ἐδημιούργησε δικαίως θόρον κατόπιν ἦτο ἡ διάταξις καὶ ἡ χρῆσις τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὴν μάχην ἐκείνην. Ἐκτὸς τῶν τριῶν τοπομαχικῶν τῶν 18,5, ἅτινα κατορθώθη νὰ σωθοῦν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τῆς Λαρίσης, καὶ τῶν ὀλίγων ὀρειβατικῶν ἢ Στρατιὰ διέθετεν αὐτόθι 7 πυροβολαρχίας πεδινάς, ἐξ ὧν ἡ μία ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Νικόλαον (λοχαγὸν) ἦτο τῶν 8,7. Ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις διέθετε τέσσαρας ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ γραμμῇ καὶ ἐκράτησε τρεῖς ὡς ἐφεδρείαν.

Καὶ μόνη ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἦτο ἀρκετὴ νὰ φέρῃ τὴν Ἀνωτάτην ἡγεσίαν ἐνώπιον τοῦ Στρατοδικείου τῆς Ἐθνικῆς Νεμέσεως καὶ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ πεδίον τοῦ τυφεκισμοῦ τοὺς ὑπευθύνους.

Εἰς ἀγῶνα ὑπὲρ πάντων, εἰς μάχην κρίσιμον ἔνθα ἐκρίνετο ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας, κατὰ πρωτάκουστον στρατηγικὴν Ἀρχήν, ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις διέθετε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ πυροβολικοῦ της εἰς γενικὴν ἐφεδρείαν!! Καὶ τὸ χεῖριστον ὅτι, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μάχης μέχρι τῆς ἐσπέρας, τὸ πυροβολικὸν αὐτὸ δὲν ἐρριψε οὔτε μίαν ὀβίδα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἠρωϊκῶς μαχομένου πεζικοῦ εἰς τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῆς μάχης!! Εἰς μάχην καθαρῶς ἀμυντικὴν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ πυροβολικοῦ ἐν ἐφεδρείᾳ!! Ἡ ἀκατανόητος αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ Ἐπιτελείου μας, ἀνεξήγητος λογικῶς καὶ στρατηγικῶς, ἀπεδόθη δικαίως ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ

λαοῦ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Διοικήσεως νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ πιθανὸν κίνδυνον τὸ πρόσωπον τοῦ πρίγκηπος Νικολάου, διοικοῦντος, ὡς ἐρέθη, τὴν μίαν ἐκ τῶν πυροβολαρχιῶν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν ἄνευ παρεξηγήσεως νὰ μείνῃ μόνη ἡ πριγκηπικὴ πυροβολαρχία διετιθέησαν ὅπως τὴν συντροφεύουν καὶ αἱ λοιπαὶ δύο, τὰς ὁποίας οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ, λίαν προσφῶς, ἐβρίπτισαν « παραμάνες ».

Ἐγὼ προσωπικῶς φρονῶ ὅτι ὑπεύθυνος τῆς προδοτικῆς αὐτῆς ἀσχημίας δὲν ἦτο ὁ Ἄρχιστρατήγος Διάδοχος, ὅστις, ὅπως ἀπέδειξεν εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, δὲν ἐστρεφεῖτο οὔτε θάρρους, οὔτε πατριωτισμοῦ. Ὑπεύθυνοι τῆς πράξεως αὐτῆς ἦσαν ἀσφαλῶς οἱ ταπεινοὶ κόλακες, ποῦ ἀποτελοῦν συνήθως τὸ περιβάλλον τῶν Βασιλικῶν προσώπων.

Ὁ Βασιλικώτατος Στρατάρχης Μόλτκε, ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τοῦ πολέμου τοῦ 1870, τὴν παραμονὴν τῆς μάχης τοῦ Σεδιάν, δὲν δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του καὶ ἐκφράζεται δριμύτατα ἐναντίον « τῶν παρασίτων αὐτῶν, πριγκήπων καὶ αὐλικῶν », οἱ ὅποιοι παρηκολούθουν τὸν Βασιλέα Γουλιέλμον Α΄.

Ἡ παγκόσμιος ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι καὶ οἱ ἄριστοι Βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνες εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπίδρασιν τῶν κολάκων.

*
**

Τὴν πρωίαν τῆς 5ης Μαΐου ὁ ἐχθρὸς ἐπετιθέη ἐναντίον τῶν ἡμετέρων θέσεων τοῦ Δομοκοῦ. Εἰς τὸ κέντρον αἱ εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν ἄμυναν θέσεις, ἔχουσι ἄριστον πεδῖον βολῆς, ἐκρατήθησαν σθεναρῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, οἵτινες ἐπροξένησαν σημαντικὰς ἀπωλείας εἰς τὸν ἐπιτιθέμενον, ἀποχρυσθέντα ἐφ' ὅλων τῶν σημείων μέχρι τῆς ἐσπέρας.

Εἰς τὸ ἄριστερόν τὸ ἀπόσπασμα Τερτίλη, ἡ λεγὼν τῶν Φιλελλήνων καὶ οἱ Γαριβαλδῖνοι οὐ μόνον ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιτιθεμένους, ἀλλ' ἐνήργουν μετὰ μεσημβρίαν καὶ θαρραλέαν ἀντεπίθεσιν, ἣς ἀπώθησε τὸν ἐχθρὸν εἰς ἀρκετὴν ἀπὸ τῶν γραμμῶν μας ἀπόστασιν. Ἄτυχῶς ἡ Ἄνωτάτη Διοίκησις οὐδένα εἶχε σύνδεσμον οὔτε ἐπενέβη εἰς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος. Ἐὰν εὐρίσκετο εἰς τὸ ὕψος τῆς ἡδύνατος νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς τοπικῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας καὶ νὰ ρίψῃ εἰς τὸν ἀγῶνα μέρος τοῦλάχιστον τῆς ἐφεδρικῆς καὶ τοῦ ἀδρανοῦντος πυροβολικοῦ. Ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἄριστα ἀποτελέσματα διὰ τὴν ὅλην ἐκβασιν τῆς μάχης, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ γραφόμενα, σχετικῶς, ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Goltz ἐν τῇ ἱστορίᾳ του.

« Τὴν νύκτα τῆς 5ης Μαΐου, λέγει ὁ γερμανὸς ὀργανωτῆς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπλήθην ἐκ παρεξηγήσεως σοβαρὰ κρίσις εἰς τὸ κέντρον τῆς Τουρκικῆς παρατάξεως. Ποδοβολητὸν κινουμένων κτηνῶν ἐξελήφθη ὡς ἐχθρῶν ἵπικόν, τὰ ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ Τουρκικὰ τμήματα, δοκιμασθέντα ἤδη ἐκ τῶν σοβαρῶν ἀπωλειῶν καὶ τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος τῆς ἡμέρας, κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Εὐτυχῶς διὰ τοὺς Τούρκους ἡ

κρίσις αὐτὴ δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὴ ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν προφυλακῶν. οὕτως ὥστε οἱ Τούρκοι ἀξιωματικοὶ κατώρθωσαν νὰ συγκρατήσουν τοὺς φεύγοντας καὶ νὰ συγκρατήσουν μέχρι πρωῆρας τὰς διαλυθείσας μονάδας».

Ἐνῶ τοιαύτη ἦτο ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἡμῶν, εἰς τὸ δεξιὸν μας τὰ πρῶγματα ἔλαβον ἀτυχεστάτην τροπὴν. Ἡ κακὴ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος ἠθέλησε νὰ ἔχη τὴν διοίκησιν αὐτόθι—ὁ ἀνικανότατος τῶν ἡγητῶρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Ταξίαρχος συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Μαστραπᾶς, ἀμαθὴς, ἀψυχος καὶ στεροῦμενος καὶ τῆς στοιχειωδεστάτης τακτικῆς μορφώσεως, ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν τῶν διαβάσεων τοῦ Κασιδιάρη εἰς τοὺς 3—4 διοικητὰς ταγμάτων τῆς ταξιαρχίας αὐτὸς δέ, μὲ ὀλόκληρον τὸ ὄον πεζικὸν σύνταγμα, παρέμεινεν ἀδρανῶν καὶ ἀναμένων τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων Ν. τῆς διαβάσεως Κοτσελί.

Ἐδωσεν ἐντολὴν εἰς τοὺς τρεῖς ταγματάρχας νὰ φυλάξουν τὰς ὄρεινὰς διαβάσεις καὶ αὐτὸς μὲ ὀλόκληρον Σύνταγμα ἐκάθησεν εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, ἄνευ οὐδενὸς συνδέσμου οὔτε οἰασθήποτε παρεμβάσεως εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ταγμάτων του. Μὲ τὴν συνείδησιν ἥσυχον ὅτι ἀνέθεσεν εἰς ἄλλους νὰ φράξουν τὰς Θερμοπύλας τῆς πατρίδος, παρέμεινεν ἄπρακτος ὁ περιεργος αὐτὸς ἡγήτωρ μέχρι τῆς μεσημβρίας καὶ περιέστρεφε τοὺς ἀντίχειρας (il tournait les pouces) ὅπως λέγουν χαρακτηριστικὰ οἱ Γάλλοι Στρατιωτικοί.

Ἐξύπνησεν ἐκ τοῦ ληθάρου μόνον μετὰ μεσημβρίαν, ὅταν οἱ πρῶτοι φυγάδες ἔφθασαν μέχρις αὐτοῦ, ἔπλευσε καὶ ἐτρέπη καὶ αὐτὸς πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὄνου Συντάγματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔρριψε οὔτε μίαν βολὴν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἡμέραν!!! Ἦτο ἐφεδρεία καὶ, κατὰ τὰς τακτικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, ὁ προορισμὸς τῆς ἦτο νὰ μὴ λαμβάνη μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα. Αὐτὸ ἐδίδασκε ἄλλως τε καὶ ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις. Εἰς τὰ Φάρασα ἡ Γενικὴ ἐφεδρεία τῆς στρατιᾶς, ὑπὸ τὸν ἀριστον ἐκ τῶν σωματάρχων (Ταξιαρχία Δημοπούλου) ἔκαμεν, ὡς εἶδομεν, μίαν κίνησιν πρὸς τὰ ἔμπροσ, ἄλλην πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τελικῶς ὑπεχώρησε «χωρὶς νὰ ρίψη ντουφεκιὰ» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀειμνήστου Νικολαΐδου.

Εἰς τὸν Δομοκὸν καὶ πάλιν ἡ αὐτὴ Γενικὴ ἐφεδρεία ὑπεχώρησε (κανονικῶς φυσικὰ ἀφοῦ δὲν τὸ ἐκάπνισε) πρὸς Δερεβὲν—Φούρκαν, παραμείνασα ἀπλοῦς θεατῆς τῆς μάχης. Ἡ διαφορὰ ἐνιαῦθα ἦτο ὅτι παρέλαβε μαζὺ τῆς καὶ τὴν πορφυρογέννητον πυροβολαρχίαν τοῦ πρίγκηπος Νικολαίου μὲ τὶς δύο παραμάννες τῆς.

« Κατὰ τὸν Μαστρογιάννη καὶ τὰ κοπέλια του ».

Ὁ Ταξίαρχος Μαστραπᾶς ἐφήρμοσε πιστῶς τὴν τακτικὴν τῆς Ἀνωτ. Ἡγεσίας. Τὰ εἰς τὰς διαβάσεις τῆς ὄροσειρᾶς Κασιδιάρη τμήματα, αἰσθανόμενα ἑαυτὰ μεμονωμένα καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὑποστηρίξεως πυροβολικοῦ, ὑπεχώρησαν, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ ἐχθροῦ, οὕτως ὥστε ὁ τελευταῖος οὕτως διέβη, ἀμυχρῆτι σχεδόν, διὰ τῶν στενωπῶν καὶ ἠπειλήσεν ἀμέσως τὴν

κυρίαν γραμμὴν ὑποχωρήσεώς μας πρὸς Δερβὲν — Φούρκαν, ὅπερ ἐπέφερε τὴν κατάρρευσιν ὁλοκλήρου τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς τοῦ Δομοκοῦ.

Φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι, ἐὰν εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἀντὶ τοῦ Μιστραπά ἦτο διοικητὴς ἓνας Σμολένσκης, Μαυρομιχάλης ἢ Δημόπουλος, ἡ ἐκβασίς τῆς μάχης τοῦ Δομοκοῦ θὰ ἦτο ὄλως διάφορος. Αἱ διαβάσεις τοῦ Κασιδιάρη δὲν θὰ παρεβιάζοντο καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ προβολικοῦ, τὸ ὁποῖον, καίτοι ἀργὰ διαταχθέν, εἶχε φθάσει μετὰ μεσημβρίαν εἰς Βουζί, εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως θὰ ἐκρατεῖτο σθεναρῶς μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅπως ἐκράτησε τὸ κέντρον καὶ τὸ ἀριστερόν. Εἶμαι βέβαιος, δι' οὗς λόγους θὰ ἀναφέρω κατωτέρω, ὅτι ἡ ἐπομένη 6ῃ Μαΐου θὰ ἔγραφε μίαν νέαν ἔνδοξον σελίδα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους. Μετὰ εἴκοσι πέντε αἰῶνας ἓνας νεώτερος Σιμωνίδης θὰ ἔγραφεν εἰς ἓνα βράχον τοῦ Δομοκοῦ ἓνα δευτέρον ἐπίγραμμα, ὅπως ἐκεῖνο ποῦ ἀποθανατίζει τοὺς τριακοσίους τοῦ Λεωνίδα εἰς τὸν βράχον τῶν Θερμοπυλῶν.

Ὅπως ἀνέφερα ἀνωτέρω ἡ μάχη τοῦ Δομοκοῦ ἦτο ἡ μόνη σοβαρὰ μάχη τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ πολέμου. Εἰς Δομοκὸν οἱ στρατιῶται μας ἐπολέμησαν. Οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐξηγέρθησαν καὶ κατώρθωσαν νὰ τονώσουν τὸ ἠθικὸν τῶν ἀνδρῶν, θίγοντες τὰ πολύτιμα ἐλατήρια ποῦ κρύπτονται εἰς τὸ βάθος τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Τὸ φιλότιμον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Πατρίδα. Ἡ ἀντίστασις τοῦ κέντρον καὶ ἡ ἀντεπίθεσις τοῦ ἀριστεροῦ κατέπληξαν τὸν ἐχθρόν, ὅστις ἦτο συνηθισμένος νὰ βλέπῃ τὸν ἀντίπαλον φύγοντα ἐνώπιόν του μὲ τοὺς πρώτους κανονιοβολισμοὺς. Ὅπως ρητῶς ὁμολογεῖ καὶ ὁ Goltz, ἡ Τουρκικὴ ἡγεσία, ἀγνοοῦσα τὴν ἀνέλπιστον ἐπιτυχίαν τοῦ ἀριστεροῦ τῆς, δὲν ἐκοιμήθη ἐπὶ ρόδων τὴν νύκτα τῆς 5ῃς πρὸς τὴν 6ην Μαΐου.

Εἰς τὸν Δομοκὸν παρουσιάσθη τὸ ἑσπέρας τῆς 5ῃς Μαΐου τὸ περίεργον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον πολλάκις παρετηρήθη εἰς τινὰς μάχας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολέμων. Παρετηρήθη δηλαδὴ εἰς ὀρισμένους σκληροὺς ἀγῶνας, ὅτι ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι ἐθεώρουν τὴν μάχην ἀπολεσθεῖσαν καὶ ἢ ἀπεχώρουν ἀμφοτέροι ἢ παρέμενον ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου ὁ Ἄρχηγὸς ἦτο προικισμένος μὲ μεγαλυτέραν ψυχικὴν ἀντοχὴν καὶ καρτερίαν. Τὸ ψυχολογικὸν αὐτὸ φαινόμενον ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἕκαστος τῶν ἀνιπάλων βλέπει μόνον τὴν δεινὴν θέσιν καὶ τὰς τρομερὰς ἀπωλείας τοῦ στρατοῦ του, χωρὶς νὰ δύναται νὰ διακρίνῃ καὶ ἐκτιμῆσῃ τὴν χειροτέραν ἴσως κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκειται ὁ ἀντίπαλός του.

Τοῦ φαινομένου αὐτοῦ ὑπῆρξα αὐτόπτης μάρτυς εἰς τὰς μάχας τοῦ Σαρανταπόρου, τοῦ Ὀστρόβου καὶ τῆς 7ῃς Ἰανουαρίου ἐνώπιον τοῦ Μπιζανίου, ὅπως θὰ ἀναφέρω λεπτομερῶς κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ πρώτου Βαλκανικοῦ πολέμου (1912). Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου παρουσιάσθη ἐντονώτερον ἦτο κατὰ τὴν αἱματηροτάτην καὶ σκληρὰν μάχην τῆς 6ῃς Μεραρχίας εἰς Ὀνιάρ — Μαχαλά, ἔνθα ἔπεσαν ἡρωϊκῶς καὶ οἱ θρυλικοὶ ταγματάρχαι Ἰωάν. Βελισσαρίου καὶ Γ. Κολοκοτρῶνης τὸ 1913. Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν,

τὴν τελευταίαν τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου, ἡ IV Μεραρχία εἶχε λάβει προκαταρκτικὰ μέτρα ὑποχωρήσεως ὅποτε τὴν πρώτῃν αἰ προφυλακαὶ τῆς ἀντελήφθησαν ὅτι ὁ ἔχθρὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει τὰ ὑψώματα 1378, τὰ ὅποια διὰ θυσίας τόσου αἵματος εἶχε καταλάβει, ὑποχωρήσας τὴν νύκτα πρὸς Τζουμαγιάν (παλαιὰ Τουρκοβουλγαρικὰ σύνορα).

Οὕτω εἰς τὸν Δομοκόν, ὡς ἀναφέρει ὁ Goltz, ὁ πανικὸς τοῦ δεξιοῦ καὶ αἱ σημαντικαὶ ἀπώλειαι τοῦ κέντρου εἶχε δημιουργήσῃ σοβαρὰς ἀνησυχίας εἰς τὴν Ἀνωτέραν Τουρκικὴν Διοίκησιν, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον, ἔνεκα πλημμελοῦς ὀργανώσεως τῆς ὑπηρεσίας συνδέσμου, λίαν ἀργὰ ἐπληροφόρηθη αὕτη τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ δεξιοῦ τῆς, ὅπερ προήγασεν ἀμαχητὶ διὰ τῶν διαβάσεων τοῦ ὕρους Κασιδιάρη. Ἐὰν αἱ ἰσχυρόταται αὐταὶ θέσεις ἐκρατοῦντο ὑπὸ τῆς Ταξιαρχίας Μαστραπᾶ εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἂν δὲν ἀπεσύροντο, ἀσφιλῶς δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐπαναλάβουν τὴν ἐπίθεσιν τὴν ἐπομένῃν ἡν Μαῖου. Ἡ διστακτικότης πού ἐπέδειξαν εἰς τὰς εὐνοϊκωτάτας δι' αὐτοὺς περιστάσεις τῆς Λαρίσεως καὶ ἡ ἀναπτέρωσις τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἡμετέρων παρέχουν ἀσφαλῆ τεκμήρια ὅτι ἡ θέσις τοῦ Δομοκοῦ θὰ ἐκρατεῖτο ἀσφαλῶς, διὰ τινὰς τοῦλάχιστον ἡμέρας, οὕτως ὥστε ἡ ἀνακωχὴ, πού ἐπεβλήθη τῇ ἐντόνῳ ἐπεμβάσει τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Τσάρου, θὰ συνήπτετο ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας συνθήκας καὶ θὰ ἐσώζετο τοῦλάχιστον ἡ τιμὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

* *

Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῆς Στρατιᾶς διετάχθη φυσικὰ ἡ γενικὴ ὑποχώρησις ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου πρὸς Δερβὲν—Φούρκαν καὶ Λαμίαν. Διὰ Δερβὲν—Φούρκας διέρχεται ἡ μόνη ἀμειντή ὁδὸς καὶ εὐκόλον νὰ φαντασθῇ τις τὴν ἀταξίαν, ἧς ἐπηκολούθησε κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην ὑποχώρησιν. Ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις οὐδὲν μέτρον ἔλαβε διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ στενωῦ. Ἐφυγεν εἰς Λαμίαν, ἐγκαταλείψασα εἰς τὴν τύχην του τὸν ἄμοιρον αὐτὸν στρατόν. Ἡ Γενικὴ Ἐφεδρεία, Ταξιαρχία Δημοπούλου καὶ ἡ περιφημὸς ἐφεδρεία τοῦ πυροβολικοῦ (τρεῖς πυροβολαρχίαι) αἵτινες δὲν ἔλαβον μέρος, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν μάχην, ἠδύναντο νὰ καταλάβουν τὴν βορείαν εἴσοδον τῆς στενωποῦ, ὅπως καλύψουν τὴν ὑποχώρησιν τῆς στρατιᾶς.

Καὶ ἀπλοῦς καλὸς λοχίας θ' ἀντελαμβάνετο τὴν ἀνάγκην τοιοῦτου μέτρου. Κατὰ στοιχειωδεστέτην τακτικὴν ἀντίληψιν ἡ ἐφεδρεία, ἐφ' ὅσον μάλιστα δὲν ἐπετέλεσε τὸν ἐνδοξότερον προορισμὸν τῆς κατὰ τὴν μάχην (ἐνίσχυσις τῆς γραμμῆς ἢ ἀντεπιθετικὸς ἐλιγμός), εἶχεν ὡς ἐσχάτην θλιβεράν ἀποστολὴν τὴν κάλυψιν τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ στρατοῦ. Ἀτυχῶς οὔτε τὸ Γεν. Ἐπιτελεῖον, οὔτε ὁ διοικῶν εἰς Δερβὲν—Φούρκαν στρατηγὸς Μακρῆς διέταξαν τὴν λήψιν μέτρων ἀσφαλείας καὶ οὔτω ὁ στρατὸς, ἐνῶ ἀνεπαύετο ἐν τῇ στενωπῷ, ἐδέχθη αἰφνιδίως ὀβιδας τῆς ἐχθρικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἡ ὅποια ἐπλησίασεν ἀκωλύτως μέχρι τῶν πρὸς Β. τῆς εἰσόδου λόφων. Φυσι-

κὸν ἀποιέλεσμα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἦτο ἀπερίγραπτος πανικός, ἀποσύνθεσις τῶν μονάδων καὶ φυγὴ πάντων ἐν ἀταξία πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὴν πρώτην τῆς 7ης Μαΐου προκεχωρημένα Τουρκικὰ τμήματα ἐφθασαν μέχρι Ταράτσας πρὸς Β. τῆς Λαμίας ἔνθα συνεκρούσθησαν πρὸς Ἑλληνικὰ τμήματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ὀργανωθεῖ προχείρως πρὸς κάλυψιν τῆς πόλεως. Ἡ συμπλοκὴ διεκόπη μετ' ὀλίγον, διότι ἀνηγγέλθη ἡ σύναψις ἀνακωχῆς.

Οὕτως ἔτεματίσθησαν ἀδόξως αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς ὑπὸ τὸν Διάδοχον κυρίας Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς τῆς Θεσσαλίας.

Ὅπως ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς Λαρίσης, ἡ Ταξιαρχία Σμολένσκη, εὐρισκομένη παρὰ τὸ Ρεβένι, διετάχθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς Βόλον, ἵνα καλύψῃ τὴν πόλιν καὶ προστατεύῃ τὸ δεξιὸν τῆς κυρίας Στρατιᾶς. Ἡ Ταξιαρχία αὕτη ἐφθασεν ἐν καλῇ καταστάσει εἰς Βελεστίνον καὶ κατέλαβεν ἱππαστὶ ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τοὺς αὐτόθι λόφους, οὓς ὠργάνωσεν ἀμυντικῶς. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Φὸν Ντὲρ Goltz, εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου ἦτο προσκεκολλημένος καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Μαχμουτ Μουχτάρ Βέης, μόλις ἐπανελθὼν ἐκ Βερολίνου, ἔνθα εἶχε φοιτήσει εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν τοῦ πολέμου. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ γενναίου καὶ δραστηρίου αὐτοῦ ἀξιωματικοῦ ἐσχηματίσθη ἰσχυρὸν μικτὸν ἀπόσπασμα (3—4 ταγμάτων) πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, ἐνισχυθὲν καὶ διὰ μεγάλης δυνάμεως ἱππικοῦ, ἡ ὁποία ἐξεταμήθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ὡς ἀνωτέρα τοῦ ἐνὸς συντάγματος.

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, τεθὲν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μουχτάρ, ἐβάδισε πρὸς Βόλον καὶ, φθάσας εἰς Βελεστίνον, ἐπετέθη ὀρητικῶς ἐναντίον τῶν Ἑλληνικῶν θέσεων, τὰς ὁποίας εἶχον ἐνισχύσει διὰ προχείρων ἀμυντικῶν ἔργων τὰ προκεχωρημένα τμήματα τῆς Ταξιαρχίας Σμολένσκη. Ἡ κυρία προσπάθεια τῶν Τούρκων κατηυθύνθη κατὰ τοῦ δεξιοῦ ἡμῶν, μὲ προφανῆ σκοπὸν τὴν κύκλωσιν αὐτοῦ, κατὰ τὴν γνωστὴν γερμανικὴν τακτικὴν, ἣν ἐφήρμοσε ὁ Μόλιτσε εἰς τοὺς πολέμους 1866 καὶ 1870.

Ἡ ἐπίθεσις ἦτο σφοδρὰ καὶ τμήματα τινὰ ἐκάμφθησαν, ἀποσυνθέντα ἐκ τοῦ δυτικῶς τῆς ὁδοῦ λόφου καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν δασυλλίου. Ἄλλ' ὁ Σμολένσκης δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ποὺ κλονίζονται μετ' τὴν πρώτην ἀτυχίαν. Ὡδήγησεν αὐτοπροσώπως πρὸς τὴν ἀπειλουμένην πτέρυγαν τμῆμα τῆς ἐφεδρείας του, συνεκράτησε τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ, οὐ μόνον ἐπαπέφερε τοὺς φυγάδας εἰς τὰς θέσεις των, ἀλλὰ καὶ δι' ἐρρωμένης ἀντεπίθεσεως ἀπώθησε τὸν ἐχθρὸν εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν. Ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Σμολένσκης ἦτο ἀνὴρ ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ μετ' εὐρυτάτους ὤμους, πραγματικὸς γίγας. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κρίσεως ἀνεφάνη εἰς τὸ μέσον τῶν ὑποχωρούντων καὶ, κρατῶν—πάλλων ὀγκώδη ράβδον διὰ τῆς δεξιᾶς, ἀνεφώνησε μετ' τὴν βαρεῖαν φωνὴν του: «Ντροπὴ σας. Φωνάζετε ζήτω ὁ πόλεμος καὶ τώρα φεύγετε σὰν γυναικοῦλες». Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἄμεσον. Οἱ φυγάδες ἐσταμάτησαν, ἀνεστράφησαν καὶ ἀνακατέλαβον τὰς θέσεις των. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτό, τὸ ὁποῖον μοῦ ἀφηγήθη αὐτόπτης μάρτυς, ὁ ἀείμνη-

στος Χατζηανέστης, υλασπιστής τοῦ Σμολένσκη, ἀποδεικνύει τὴν ἰψίστην σημασίαν πὸν ἔχει ἐν πολέμῳ ἡ προσωπικὴ ἀξία τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἡ ἄμεσος παρέμβασίς του εἰς ὤρισμένας κρισίμους στιγμὰς τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Σμολένσκη εἶχε μετρίαν μόρφωσιν καὶ μετριώτατο μυαλό, ἀλλὰ μεγάλη καρδιά. Ἦτο λεοντοχαίτης, ὅπως ἀπεκάλεσεν ὁ Balzac (hommes a crinière) τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς Ναπολεοντείου ἐποχῆς. Χωρὶς νὰ διαβάσῃ ἴσως τὸν Ὅμηρον, μετέφρασε σὶ τὸ Βελεστίνον τὴν μνημειώδη φράσιν, πὸν βιάζει εἰς τὸ στόμα τοῦ Νέστορος ὁ ἀθάνατος ποιητής, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἦρωες δειλοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν Ἔκτορα, πὸν τοὺς προκαλεῖ εἰς μονομαχίαν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τροίας: «Αἰδῶς, Ἄργειοι, Ἀχαιῖδες οὐκέτ' Ἀχαιοί» ἐβροντοφώνησε μὲ ἀγανάκτησιν ὁ σοφὸς γέρον, κεντήσας οὕτω τὴν πλέον εὐαίσθητον χορδὴν τῆς φυλῆς μας. Τὸ φιλότιμον. Τοὺς ἀπεκάλεσε γυναῖκες καὶ τότε δεκάς ὄλη ἠρώων ἀνεπήδησεν ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὴν πρόκλησιν τοῦ ἀλαζόνος Ἔκτορος. «Γυναικοῦλες ζητωπολέμους» ὕβρισεν ὁ Σμολένσκη τοὺς κλονισθέντας ἀξιωματικοὺς καὶ ὀπίστας καὶ μετέβαλε τὴν ἦταν εἰς θρόμβον εἰς τὸ Βελεστίνον.

Ὁ Μουχιάρ Βέης, ἀνυπομονῶν πρὸ τῆς ἀδρανείας τοῦ πεζικοῦ του, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἐνήργησεν ὀρητικὴν ἐπέλασιν κατὰ τοῦ κέντρου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν ἑλληνικῶν θέσεων. Ὑπὸ τὸ σφοδρὸν πῦρ τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς Ταξιαρχίας τὰ πρὸ τῶν ἑλληνικῶν ταχυσκάπτων πρηνῆ ἐκαλύφθησαν ἀπὸ σωρείαν ἵππων καὶ ἀνδρῶν, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ὠραίου ἐκείνου ἱππικοῦ ἐφευγον ἐν ἐξάλλῳ καλπασιμῷ καὶ διασπορᾷ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ὁ συνταγματάρχης Μουχιάρ, ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὀρητικός, φανευθὲντος τοῦ ἵππου του καὶ τραυματισθεὶς, μόλις ἐσώθη ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, πηδήσας ἐπὶ ἐτέρου ἵππου, εὐρεθὲντος ἄνευ ἀναβάτου πλησίον του.

Ἡ λαμπρὰ νίκη τοῦ Βελεστίνου ὑπῆρξε τὸ μόνον φωτεινὸν σημεῖον εἰς τὴν σκοτεινὴν περίοδον τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ πολέμου. Ἡ πληγωμένη ἐθνικὴ ψυχὴ ἀπεθέωσε τὸν Σμολένσκη, ὅστις ἀπέκτισε ἀφάνταστον γόητρον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Λαοῦ. Ἀναντιρρήτως, ἐὰν ὁ Σμολένσκη εἶχεν εὐφυτέρας βλέψεις καὶ φιλοδοξίαν, ἠδύνατο τότε νὰ γίνῃ ἀπόλυτος κύριος τῆς καταστάσεως καὶ δικτάτωρ. Ἀτυχῶς, παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ Δεληγιάννη, ὅστις ἐξεμεταλλεύθη τὴν αἴγλην τοῦ δημοφιλῶς ἦρωος διὰ τὸ κομματικόν του συμφέρον, ἀνείχθη εἰς τὴν πολιτικὴν, ἐγένετο ὑπουργὸς καὶ ἐφθιρε τὸ λαμπρὸν γόητρον, πὸν εἶχεν ἀποκτήσει ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς μάχης.

ΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ

Ἡ προέκτασις πρὸς νότον τῶν Διηναρικῶν Ἑλλήνων χωρίζει τὴν Ἡπειρον ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ οὕτω μοιραίως ἡ Ἡπειρος ἀπειτέλεσε κωλορισμένον θέατρον ἐπιχειρήσεων, μὲ ἰδίαν διοίκησιν, ἐξαρτωμένην ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἡπείρου ἐτοποθετήθη ὁ συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Μᾶνος, ἀνὴρ εὐθέως καὶ εὐγενοῦς χαρακτήρος, ἀλλὰ μὲ μετριωτάτην γενικὴν μόρφωσιν καὶ οὐδέποτε διοικήσας ἀνωτέραν μονάδα ἐν εἰρήνῃ. εἶναι ζήτημα ἂν, ὅπως οἱ πλείστοι ἀνώτεροι τῶν τεχνικῶν ὄπλων, εἶδε ποτὲ μονάδα πεζικοῦ ἐλισσομένην ἐπὶ πεδίου ἀσκήσεων.

Ἐνεκα τῆς ἰδιορρυθμοῦ διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἡ Ἄνωτέρα Διοίκησις τοῦ Στρατοῦ εὐρίσκετο εἰς Ἄρτιαν, ἡτοίμη ἀπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς ὀρθοθετικῆς γραμμῆς, ἀκολουθούσης τὸν ποταμὸν Ἄραχθον. Ἐπὶ τῆς θρυλικῆς γεφύρας τῆς Ἄρτας ὁ Ἕλληνας σκοπὸς τοῦ σχετικοῦ φυλακίου εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς εἰσόδου τῆς γεφύρας, ἐνῶ εἰς τὴν ἔναντι ὄχθην ἐπὶ τῆς δεξιᾶς εἰσόδου ἐφύλαττεν ὁ Τοῦρκος.

Ἐνεκα τῆς τοπογραφικῆς διαμορφώσεως τῆς χώρας, αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς Ἡπείρου οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς γενικῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου, ἡ ὁποία ἐξηρτάτο ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Στρατιᾶς Θεσσαλίας. Ἡ κατάρρευσις τοῦ Θεσσαλικοῦ μειώπου ἔσχεν, ὡς εἶδομεν ἀποφασιστικὸν ἀποτέλεσμα τὸν τερματισμὸν τοῦ πολέμου, ἐφ' ὅσον ὁ ἐχθρὸς προήλασε πρὸς τὴν καρδίαν τοῦ Κράτους, τὰς Ἀθήνας.

Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἡ Ταξισχία Ἡπείρου διέβη μετὰ σύντομον ἀγῶνα τὸν ποταμὸν καὶ προήλασε ἀρκετὰ ἐπὶ τοῦ Τουρκικοῦ ἐδάφους. Ἐν προκεχωρημένον Τάγμα, ὑπὸ τὸν ταγματάρχην καὶ πολιτευτὴν Κωνστ. Κουμουνδοῦρον, ἔφθασε μέχρι τῆς θέσεως Πέντε Πηγάδια καὶ, ἂν ὑπεστηρίζετο ἐγκαίρως, πιθανώτατα ὁ στρατὸς τῆς Ἡπείρου θὰ εἶχε σημαντικὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν πρώτην περιόδον τῶν ἐπιχειρήσεων, προελαύνων νικηφόρως καὶ μέχρις Ἰωαννίνων.

Ἄτυχῶς εἰς τὸ θέατρον τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Ἡπείρου ἐπεκράτησε πλήρης ἀναρχία. Ἡ Ἄνωτέρα Διοίκησις δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ καὶ οἱ διάφοροι σωματάρχαι ἐνήγουν κατὰ τὸ δοκοῦν. Ὁ ταγματάρχης Κουμουνδοῦρος, ὅταν εὐρέθη πρὸ ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως εἰς Πέντε Πηγάδια, ἐξήτησεν ἐνίσχυσιν παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ συντάγματος Μπότσαρη, ὁ ὁποῖος οὐδεμίαν ἐπέδειξε προθυμίαν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πιεζομένην ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ τὸ τάγμα, παρὰ τὴν σθεναρὰν ἀντίστασίν του, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν ἀταξίᾳ. Ἡ ἀτακτοῦς ὑποχώρησις τοῦ τάγματος παρέσυρε πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τὰ ὑπόλοιπα τμήματα καὶ οὕτως ὀλόκληρος ὁ στρατὸς ἐξεκένωσεν ἄνευ λόγου τὸ καταληφθὲν ἔδαφος, ἀποσυρθεῖς εἰς τὰς ἀρχικὰς θέσεις του ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου. Ὁ Κουμουνδοῦρος

κατηγόρησε κατόπιν τούς λοιπούς σωματάρχας ὅτι τὸν ἀφῆκαν ἀνυποστήρικτον ἐξ ἀντιζηλίας καὶ φθόνου !!!

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἡπείρου, ἐλλείπει κύρους καὶ ἐπιβολῆς, ἀνεφάνησαν ἐν ὅλῃ των τῇ εἰδεχθῆ μορφῇ αἱ δύο προαιώνιοι πληγαὶ τῆς φυλῆς μας: τὸ φιλόπρωτον καὶ ὁ φθόνος, πού ἑκαυτηρίασεν ὁ Δημοσθένης, καὶ ἡ « Διχόνοια » πού μὲ τόσον πόνον καὶ λυρισμὸν καταρᾶται εἰς τὸν Ἑθνικὸν Ὑμνον ὁ Σολωμός. Περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου ἀφίχθησαν ἐξ Ἀθηνῶν ἐνισχύσεις, ἐν αἷς καὶ σύνταγμα ἐξ ἀστυφυλάκων. Ἐπεχειρήθη τότε τὴν ἡν Μαΐου δευτέρα εἰσβολὴ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Μπαϊρακτάρην, τὸν περιφημὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας, ὁ ὁποῖος ἀπῆλλαξε τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὴν ἀσχημίαν τῶν κακοποιῶν καὶ παλληκαράδων. Ὁ Μπαϊρακτάρης, τέκνον τῆς ἡρωϊκῆς Χιμάρης, διέβη τὸν ποταμόν, προσέβαλε μεθ' ὁρμῆς τὸν ἐχθρὸν καὶ κατέλαβε καὶ τὰ δεσπύζοντα ὑψώματα τοῦ Γριμπόβου, ἀλλὰ ἡ ἀνακωχὴ τῆς 7ης Μαΐου ἔθεσε τέραμα καὶ εἰς τὰς ἐν Ἡπείρῳ ἐπιχειρήσεις.

Κ Α Γ Α Θ Α Λ Α Σ Σ Α Ν

Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 ὁ Ἑλληνικὸς Στόλος εἶχεν ἀπόλυτον τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, χάρις εἰς τὰ Θωρηκτὰ « Ὑδρα », « Σπέτσαι » καὶ « Ψαρά », τὰ ὁποῖα εἶχε κατασκευάσει πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν Γαλλίᾳ ὁ αἰεμνηστὸς Τρικούπης. Ἄνευ αὐτῶν οὐδὲ σκέψις ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ πολέμου, ἐφ' ὅσον ὁ σιδηροδρόμος τῆς Λαρίσης δὲν ὑπῆρχε τότε καὶ αἱ συγκοινωνίαι μὲ τὴν Θεσσαλίαν ἐγίνοντο θαλασσίως διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Βόλου.

Ὅταν τὰ τρία θωρηκτὰ ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀδεία τῆς Κυβερνήσεως ἐπετράπη ἡ ἐλευθέρω ἐπίσκεψις τοῦ λαοῦ ἐπ' αὐτῶν. Ἦμουν νεαρὸς μαθητῆς τοῦ γυμνασίου καὶ ἐνθουμοῦμαι τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν τριῶν ὡραίων θωρηκτῶν, μὲ τούς πύργους των καὶ τὰ ἐπιβλητικὰ πυροβόλα τῶν 27 ἐκ.

Ὅταν μετ' ὀλίγους μῆνας ἐγένοντο ἐκλογαί, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως Δηλιγιάννης, διὰ νὰ μειώσῃ τὸ γόητρον τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου του, δὲν ἐδίστασε νὰ βροντοφωνήσῃ ἀπὸ τοῦ περιφήμου ἐξώστου του ὅτι: « ὁ φορομπήχτης Τρικούπης ἐπέταξε στὴ θάλασσα τόσα ἑκατομμύρια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ νὰ φέρῃ τρία σαπιοκάραβα, τοῦ ὁποῖου οἱ θώρακες εἶναι κατασκευασμένοι ἀπὸ σαρδελοκούτια » καὶ αἱ χιλιάδες τοῦ νοήμονος κοινοῦ ὠρῶντο: « Κάτω ὁ πετρέλαιος, κάτω τὰ σαρδελοκούτια ». Καὶ ὅμως τὰ τρία ἔκείνα θωρηκτὰ ἐξησφάλισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, ὅταν ἐκείνος ἔρριπτε τὴν χώραν εἰς τὴν ἄφροναν περιπέτειαν τοῦ 1897. Οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ 15 ὄλα ἔτη τὰ ἴδια σαπιοκάραβα συνέτριψαν τὸν Τουρκικὸν στόλον καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους τὰς ἐνδόξους ναυμαχίας τῆς « Ἀήμου » καὶ τῆς « Ἑλλης » ὑπὸ τὸν θρυλικὸν ναύαρχον Κουντουριώτην.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ, τῶν ὁποίων ὑπῆρξα αὐτόπτης καὶ αὐτίκοος μάρτυς, ἀποδεικνύουν εἰς ποῖον βαθμὸν κατωτέροισι εἶχε κατέλθει ἡ πολιτικὴ διαπαιδαγώγησις τοῦ λαοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀχαλιώτου δημαγωγίας. Ἡ κομματικὴ φανλοκρατία δὲν ἐσέβητο οὔτε ἱερά, οὔτε ὄσια.

Ὁ Ἑλληνικὸς Στόλος τοῦ 1897, καίτοι κυριαρχῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, οὐδεμίαν ὑποστήριξιν παρέσχεν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἔνεκα παντελοῦς ἐλλείψεως συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῶν ἐπιτελείων ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Οὐδεμία προπαρασκευὴ ἢ σχέδιον ἐνεργείας ὑπῆρξε διὰ κοινὴν ἐνέργειαν, ἐπ' ὅσον κλασικὴ καὶ πλήρης ἀμάθεια ἐπεκράτει καὶ εἰς τὴν Πολιτικὴν Ἡγεσίαν καὶ εἰς τὰς Ἀνωτάτας Διοικήσεις τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ὡς πρὸς τὴν στρατηγικὴν κατεύθυνσιν συνδυασμένων ἐπιχειρήσεων Στρατοῦ καὶ Στόλου.

Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐχθροπραξιῶν τὸ κύριον τμῆμα τοῦ Στόλου, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν θωρηκτῶν « Σπέτσαι » καὶ « Ὑδρα » τῶν 3 ἀτμομηχανοδρομικῶν καὶ πυρῶν τορπιλλοβόλων, μετὰ τινὰς περιπολίας ἀνὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἐναυλόχει διαρκῶς σχεδὸν εἰς τὰς Σποράδας, ἔνθα οἱ δύοι του ἠσυχολοῦντο εἰς τὸ ψάρευμα ἀστακῶν διὰ τὰς τραπέζας τῶν ἐπιτελείων. Τὸ θωρηκτὸν « Ψαρά », ἀποσπασθὲν εἰς τὸ Ἴόνιον ὑπὸ κυβερνήτην τὸν πλοίαρχον Ἀποστόλην, ἐπεχείρησε ἀδόξους τινὸς καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος βομβαρδισμοὺς, ἀπὸ μεγάλης ἀποστάσεως, ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν πυροβολείων τῆς Πρεβέζης. Ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐβαλον ἐπίσης βολὰς τινὰς αἱ μικραὶ κανονιοφόροι « Ἄκτιον » καὶ « Ἀμβρακία », ὀπλισμένοι ἐκάστη δι' ἑνὸς μοναδικοῦ πυροβόλου τῶν 21 ἐκ.

Αἱ περιφημοὶ διαταγαὶ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν ἀποδεικνύουν τὴν παντελῆ ἀμάθειαν τῶν κυβερνώντων, σχετικῶς μὲ τὴν στρατηγικὴν τοῦ ναυτικοῦ πολέμου. « Ἀποκλείσατε Δαρδανέλλια, ἐνεργήσατε ἀποβάσεις εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ, βομβαρδίσατε Καραμπουρνοῦ... » ἦσαν αἱ ἐξᾶλλοι διαταγαὶ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Στόλου, ὅπως ἐξετέθησαν εἰς τὴν πολυζῶρον δίκην ἐνώπιον τοῦ Ναυτοδικείου, μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου. Ὁ ἀτυχὴς στόλαρχος, βομβαρδιζόμενος διὰ τοιούτων διαταγῶν καὶ ἐλεγχόμενος διὰ τὴν ἀδράνειάν του, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μοναδικὴν ἀπόβασιν παρὰ τὴν Λεπτοκαρυνάν, ἡ ὁποία ἐνεργηθεῖσα μὲ τὰ πενιχρὰ μέσα (ἄγχημα ναυτῶν) ποὺ διέθετεν ὁ Στόλος, κατέληξεν εἰς τὸ μοιραῖον κωμικοτραγικὸν ἀποτέλεσμα. Αἱ ἐπιβατικαὶ λέμβοι ἐβλήθησαν ὑπὸ τοῦ δραστικοῦ πυρὸς τῶν Τούρκων φυλάκων, πολλοὶ τῶν ἐπιβαινόντων ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σωθῶν καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἔφθασαν ἐν κακῇ καταστάσει εἰς τὰ πλοῖα. Ἐφρονεῦθη ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Ἀνωϊνάδης, τοῦ ὁποίου τὸ πτώμα ἔθαψαν μὲ τιμὰς οἱ Τούρκοι ἐπὶ τόπου, καὶ ἐτραυματίσθησαν ναῦται τινές.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Τουρκικὸς Στόλος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐξέλθῃ τῶν στενῶν καὶ τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεξήχθη ὁ πόλεμος, τρόπος ὑποστηρίξεως τοῦ μαχομένου στρατοῦ ἦτο ἡ ἐνέργεια ἀποβάσεων

εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, πρὸς ἀπειλὴν τῶν νώτων τοῦ ἔχθρου, τῶν σταθμῶν ἐφοδιασμοῦ καὶ τῶν συγκοινωνιῶν του. Αἱ τοιαῦται ὅμως ἀποβάσεις δὲν γίνονται διὰ ναυτικῶν ἀγρημάτων, ἀλλὰ δι' ἰσχυρῶν τμημάτων στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τοῦ στόλου. Περὶ αὐτῶν θὰ ἀναφέρωμεν ἐκτενῶς ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν σοβαρῶν ἀποβατικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ (1919 - 1920).

ΓΕΝΙΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετὰ τὸν ἄδοξον καὶ οἰκτρὸν τερματισμὸν τοῦ πολέμου ἡ κοινὴ γνώμη ἐξίτηι τοὺς ὑπευθύνους τῶν ἀτυχιῶν καὶ ἐξέσπασεν ἀκρόατης καὶ ἐν μέρει ἀδίκως, ἐναντίον τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Πριγκήπων. Σὺν τοῖς ἄλλοις δύο ἑξαλλοὶ λαϊκοὶ τύποι προέβησαν εἰς δολοφονικὴν ἀπόπειραν ἐναντίον τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἀνερχομένου ἐκ Φαλήρου ἐφ' ἀμάξης μετὰ τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας. Ἐρριψαν πολλοὺς πυροβολισμοὺς δι' ὄπλων παρὰ τὴν θέσιν Ἀνάλατος καὶ ἐτραυματίσαν σοβαρῶς καὶ τὸν κυνηγὸν ἀκόλουθον τοῦ Βασιλέως. Καὶ οἱ δύο καταδικασθέντες (ὁ εἰς ὀνομάζετο Καρδίτης), ἐτυφεκίσθησαν ἐν Ναυπλίῳ.

Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀπεδείχθη καταφανῶς καὶ τὸ εὐμετάβλητον τοῦ χαρακτῆρος μας. Τὴν ἐπομένην τῆς ἀποπείρας ἡ μεγίστη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ μετεστράφη ἀποτόμως καὶ θερμαὶ παλλαϊκαὶ ἐκδηλώσεις συμπαιθείας, ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον χώραν ὑπὲρ τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας.

Ὁ αἰώνιος Ρωμῶς, ὁ ἴδιος πρὸ 25 αἰῶνων ἐμυκτήριζε τὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν «Νεφελῶν» σατυριζόμενον Σωκράτη καὶ τὸν ἐπενυφήμεν καὶ ἐχειροκρότει μετ' ὀλίγον ὅταν, γαλήνιος ὁ χλευαζόμενος σοφός, ἠγέρθη ὄρθιος εἰς τὴν θέσιν του, διὰ νὰ τὸν βλέπη ἀνετώτερον ὁ ὄχλος τῶν ὕβριστῶν του.

Ὅπως ἀνέφερον ἤδη ἡ κατάστασις τοῦ στρατοῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε καὶ ἡ ἀρίστη Διοίκησις οὐδὲν τὸ σοβαρὸν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχη. Βεβαίως μία πεφωτισμένη καὶ σθεναρὰ Διοίκησις ἦτο δυνατόν νὰ παραιτήν τὴν ἀντίστασιν καὶ νὰ ἦ τ τ η θ ἦ τ ο ὕ λ ά χ ι σ τ ο ν ε ὕ π ρ ε π έ σ τ ε ρ ο ν. Διότι, ὅπως ἀπεδείχθη κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ φιλότουρκος Goltz αἱ Τουρκικαὶ Διοικήσεις δὲν ἦσαν καλύτεραι τῶν ἡμετέρων. Οἱ Τούρκοι εἶχον μόνον μεγάλην ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν, ἰδίως εἰς πυροβολικόν.

Πάντως εἶνε ἐκ τὸς συζητήσεως ὅτι τὴν εὐθύνην διὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν καὶ τὰ ἀποτελέσματά του φέρουν αἱ πρὸ αὐτοῦ φασουλοκρατικαὶ Κυβερνήσεις καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Κυβέρνησις Δεληγιάννη, ἡ ὁποία ἀφρόνως ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ μεγαλοπράγματα ἐθνικὴν πολιτικὴν, ἐνῶ τὸ κράτος εὐρίσκετο ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει καὶ ἀδυναμίᾳ ὑπὸ στρατιωτικὴν

ἔποψιν. Τὸ ἄδοξον τέρμα τοῦ 1897 ἦτο νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Διεθνὴς Οἰκονομικὸς Ἐλεγχος καὶ νὰ γίνῃ ἐπ' ὠφελεία τῆς Τουρκίας στρατηγικὴ διαρρῦθις τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς μας. Βαρύτερα συνέπεια ἦτο ἡ πλήρης ἠθικὴ κατάπτωσης καὶ ἡ ἀνυποληψία τοῦ Ἔθνους ἐνώπιον τῆς κοινῆς διεθνοῦς γνώμης.

Ὁ μισέλλητισμὸς εἰς τινὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπελήφθη τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐκτοξεύσῃ ἐναντίον τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ ὑτυχίσαντος στρατοῦ μας πικρότατα καὶ ὑβριστικὰ σχόλια. Ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως πλεῖστοι ἐφημερίδες ἦσαν πλήρεις ἀπὸ σατυρικὰς εἰκόνας καὶ χλευαστικὰς δημοσιεύσεις ἐναντίον μας.

Καὶ ὅμως οὐδεμία κύρωσις, οὐδεμία εὐθύνη ἐξητήθη παρ' οὐδενός !! Ὁ ἀνεκδιήγητος ἐκείνος κυβερνήτης, ὅστις ὠδήγησε τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἐσχάτην ταπείνωσιν καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ 1897, ἐξελέγετο μετ' ὀλίγα ἔτη πανίσχυρος πρωθυπουργὸς ἐνῶ, μετὰ τὸν θάνατόν του, μεγαλοπρεπῆς ἐστίνετο ὁ ἀνδρίας του εἰς τὸ προαύλιον τῆς Βουλῆς. Εἰς τὰ 1886 ἔδημαγωγὸς αὐτὸς κάμνει τὸν ψευτοπόλεμον τῆς Κούτρας, πού εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Εὐζωνικοῦ Τάγματος, τὸ ὅποιον ὠδήγησαν οἱ Τούρκοι εἰς Θεσσαλονίκην ὑπὸ τοὺς χλευασμοὺς καὶ τὰς ὑβρεῖς τῶν ἑβραίων καὶ τῶν χαμάληδων τοῦ λιμένος. Δημοιοργεῖ κατόπιν τὸ αἶσχος τοῦ 1897 καὶ ὁ περιεργὸς αὐτὸς λαὸς τοῦ ἀνεγείρει μαρμάρινον ἀνδριάντια εἰς τὸ κεντρικώτατον σημεῖον τῆς πόλεως !! Γεμᾶτος πικρίαν καὶ ἀμίλητος πεθοῖναι εἰς τὴν ξένην γῆν ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὅπως, μετὰ ἔτη πολλὰ καὶ ὕστερα ἀπὸ δύο συγεράς ἀποπειράς δολοφονίας, ἐξόριστος ἐπίσης, τεματίζει ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος τὴν ζωὴν ὁ μεγαλοπράγμων δημοιοργὸς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος Βενιζέλος.

Πολὺν δικαίως ὁ διαπρεπῆς ἱστορικὸς Λοῦντβιχ εἰς τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του ἡ «Μεσόγειος» ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του «πῶς εὐρίσκονται πολιτικοὶ ἄνδρες πού ἀποφασίζουν νὰ ἀναλαμβάνουν ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὸν τόπον αὐτόν», ὅστις ἔστειλεν εἰς τὸν Γουλγοθᾶν τοῦ μαρτυρίου τὸν Σωκράτη, τὸν Μιλτιάδην, τὸν Φωκίωνα, τὸν Φειδίαν καὶ τόσους ἄλλους ἡμιθέους πολίτας του.

Καὶ ὅμως, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ μακρὰ ἱστορία τοῦ Γένους, ὄχι μόνον εὐρίσκονται πολλοί, ἀλλὰ καὶ ἀλληλοσπαράσσονται διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Εἰς τοῦτο ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ Ἑλλήνου. Μὲ τίς θαυμάσιες ἀρετές του ἔχει ψυχωμένα μαζί καὶ μέγιστα ἐλαττώματα. «Αὐτὸς εἶναι ὁ Ἕλληνας, ἂν θέλετε θαυμάστε τον, ἂν ἠμπορεῖτε οἰκτιρατέ τον», ὅπως ἔγραψεν ὁ βραβευθεὶς ἐν Σικάγῳ, εἰς διαγωνισμὸν περιγραφῆς φυλετικῶν χαρακτήρων, Ἄμερικανὸς δικαστής.

Ἀπὸ καθαρῶς στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς τὸν πόλεμον αὐτόν ἀπεδείχθη προφανῆς ἡ πλάνη πού ἐπεκράτει γενικῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἀξίας τῶν ἀξιοματικῶν μας. Κατὰ γενικὸν κανόνα ἀπεδείχθησαν

άνικανοι καὶ ἀνάξιοι τῆς φήμης τῶν οἱ θεωρούμενοι μορφωμένοι ἀξιωματικοί, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, οἱ βοηθοὶ τῶν ἐπιτελεῖς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῶν τεχνικῶν ὄπλων, διεκρίθησαν δὲ ἀντιθέτως ἄσημοι τότε ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ τῶν στρατῶνων. Οἱ Σμολένσκης, Μυρομιχάλης, Γιαννικώστας, Νικολαΐδης, Τερτίπης κλπ. δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν σοφῶν καὶ μορφωμένων. Ἦσαν «ἀγριάνθρωποι τῆς καζάρμας» ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ σοφὸς Μπάλη.

Ἄτυχῶς τὸ δίδαγμα αὐτὸ δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸν οὔτε ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, οὔτε ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἀνωτάτην ἡγεσίαν. Ἡ ὀλεθρία αὐτὴ πλάνη παρατηρήθη πολλάκις καὶ κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας σοβαροὺς πολέμους μας.

Κατὰ τὸ γνωστὸν ρητὸν «οὐδὲν κακὸν ἀμιγὲς καλοῦ» ὁ ἀτυχὴς αὐτὸς πόλεμος τοῦ 1897 ἔπληξε καιρῶς τὴν φιλοτιμίαν καὶ ἐξήγειρετὴν συνείδησιν τοῦ Ἑθνους. Αὐτὸς ἐδημούργησε τὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1909 ἢ ὁποῖα ὠδήγησε τὸ Ἑθνος εἰς τὴν ἔνδοξον περίοδον τοῦ 1912—1920.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1897-1909

Τὰ θλιβερά ἀποτελέσματα τοῦ 1897 εἶχον, ὡς ἀνεφέραμεν, δημιουργήσῃ ἰσχυράν ἐξέγερσιν ἐναντίον τῆς Αὐλῆς καὶ τῆς ὑπευθύνου Κυβερνήσεως. Μετ' ὀλίγους ὁμως μῆνας τὰ πάντα ἐλησμονήθησαν καὶ οὐδεὶς ἐσυνειπίσθη ἐκ τῶν παθημάτων τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου πολέμου. Οἱ πολιτικοὶ ἡγέται τῆς χώρας τίποτε δὲν ἐδιδάχθησαν καὶ ἐξηκολούθησαν, μὲ τὸν αὐτὸν φανατισμὸν, τὸ ἀλληλοφάγωμα τοῦ παρελθόντος. Κατὰ τὸ γνωστὸν ἀποφθεγμα τοῦ Κολοκοτρῶνῃ: «Ὁ χαβᾶς» διεκόπη προσκαίρως ἀλλ' ἐπανήρτισε ἐντονώτερος μετ' ὀλίγον διότι οἱ «βιολιτζῆδες» παρέμειναν οἱ ἴδιοι. Αἱ λαϊκαὶ μάζαι, ἀμόρφωτοι καὶ τελείως ἀνοργάνωτοι, παρεσύροντο ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν εἰς τὴν μέθην τῆς κομματικῆς διαπάλης καὶ μὲ τὰ συνθήματα «Κορδόναρος» καὶ «τῶπε ὁ Γέρος» (Δεληγιάννης) ἐπανέφερον πανισχύρους εἰς τὴν ἔξουσίαν τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους δικαίως κατεκρήμνισεν ἡ λαϊκὴ κραυγὴ τὴν ἐπομένην τοῦ αἵσχους τῆς Λαρίσης. Ὅλοι οἱ πονοῦντες διὰ τὸ κατάντημα ἔβλεπον πλέον καθαρά ὅτι τίποτε δὲν ἔπρεπε γὰ ἀναμένεται οὔτε ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ οὔτε ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτας.

Εἰς τὸ τέλος αὐτὸ τῆς ἀπελπισίας καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως μιὰ μόνον παρέμεινε νηοὶς ἐλπίδος καὶ σωτηρίας. Ὁ στρατός. Καὶ ὅπως ἀπεδείχθη κατόπιν δὲν εἶχον ἄδικον.

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν πρώτων ἐντυπώσεων ἐγένετο μετὰ τὸ 97 ποιά τις κίνησις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὡς συνήθως οὐδὲν σοβαρὸν ἐπετεύχθη, ἔνεκα τῶν προσωπικῶν ἀντιθέσεων τῆς ἡγεσίας τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀδιαφορίας τῶν κυβερνῶντων, οἵτινες ἔθετον τὸ συμφέρον τοῦ κόμματος ὑπεράνω παντὸς ἄλλου γενικωτέρου.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὁ Νόμος περὶ «Γενικῆς Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ» καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἀνωτάτης αὐτῆς ἀρχῆς ἐποθετήθη ὁ Διάδοχος τοῦ θρόνου Κωνσταντῖνος (1904). Ὁ θεσμὸς αὐτὸς ἐπέφερε ποιάνα βελτίωσιν εἰς τὰ τοῦ στρατεύματος, ἀπαλλάξας τοὺς ἀξιωματικούς ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πολιτικῆς, ἐφ' ὅσον αἱ τοποθετήσεις, αἱ μεταθέσεις καί, τὸ σπουδαιότερον, αἱ προαγωγαὶ αὐτῶν περιήλθον εἰς χεῖρας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐλαχίστην ἠδύναντο γὰ ἔχουν ἐπίδρασιν τὰ κόμματα καὶ οἱ πολιτικοί. Τὸ κῦρος τοῦ Διαδόχου Γενικοῦ Διοικητοῦ ἔθεσε φραγμὸν εἰς τὴν βουλευτοκρατίαν, διὰ τῆς

όποιας μέχρι τότε οί αξιωματικοί τοῦ Στρατοῦ μετείθετο, ὅπως οί ἀτυχεῖς δημοδιδάσκαλοι.

Μέγα ζήτημα διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ στρατεύματος ἐθεωρεῖτο τότε ἡ σύνταξις «Ὁργανισμοῦ τοῦ Στρατοῦ». Ὅλοι οί ἐκάστοτε ὑπουργοὶ τῶν Στρατιωτικῶν ἐφιλοδόξουν, δι' ἐντυπωσιακοὺς λόγους, νὰ κατασκευάσουν καὶ ἓνα Ὁργανισμόν. Συνετάχθησαν διάφοροι τοιοῦτοι Ὁργανισμοί, περὶ ὧν ἐγένετο μέγας θόρυβος εἰς τὸν τύπον (Σαπουντζάκη, Δούσμανη, Λυμπρίτου κλπ.) καὶ τελικῶς ἐπεβλήθη καὶ ἐψηφίσθη ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, ὅστις προέβλεπε τὴν δημιουργίαν ἐν καιρῷ πολέμου Στρατοῦ ἐξ 60.000 περίπου ἀνδρῶν ἐν συνόλῳ. Ἀντιλαμβάνεται πᾶς τις ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἦτο ὄλως ἀνεπαρκῆς διὰ τὴν διεκδίκησιν τῶν Ἐθνικῶν δικαίων ἐν περιπτώσει πολεμικῆς ἀναφλέξεως ἐν τῇ Βαλκανικῇ. Οἱ δὲ Σέρβοι ἠδύνατο τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ ἐπιστρατεύσουν 150.000 ἀνδρας καὶ οἱ Βούλγαροι ἄνω τῶν 250.000. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ πόροι τῆς χώρας ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ τὴν συγκρότησιν στρατοῦ τοῦλάχιστον 120.000 ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ μας ἠγέται ἦσαν ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴν λυσσώδη κομματικὴν διαμάχην καὶ ἐλάχιστα ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τῆς χώρας.

Ἐκ τῶν Κυβερνητῶν τῆς περιόδου ταύτης ὁ Γ. Θεοτόκης ἐπέδειξε σχετικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὕλικὴν ἐνίσχυσιν τοῦλάχιστον τοῦ Στρατοῦ. Ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐγένετο ἡ προμήθεια τῶν τυφεκίων Μάνλιχερ, τῶν νέων ταχυβόλων Σνάϊδερ, ἐφοδίων καὶ ὕλικῶ ἐπιστρατεύσεως καὶ ἡ κατασκευὴ ἀρκετοῦ ἀριθμοῦ στρατῶνων καὶ Ἀποθηκῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεοτόκης, εὐγενῆς ἄλλωστε καὶ μετριοπαθῆς πολιτευτῆς, δὲν ἦτο ἀτυχῶς ἀπὸ τὴν στόφαν τῶν μεγάλων καὶ ρηξικελεύθων πολιτικῶν τοῦ τύπου Βίσμαρκ, Βενιζέλου κλπ. Ἐἶχε τὴν πίστιν ἐπὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά καὶ τὰς εὐχυτέρας διεκδικήσεις τοῦ Ἑθνους. Ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς του, ὅτε ἡ «Βερολίνοιος γραμμὴ» καὶ ἡ Ἐλασσῶν ἀπετέλουν τὸ ἀνώτατον ὄριον διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν Ἐθνικῶν μας δικαίων. Σύμφωνα μὲ τὰς τοιαύτας ἀντιλήψεις στρατὸς 60.000 ἀνδρῶν ἦτο ἀρκετὸς διὰ νὰ ἀξιώσωμεν τὰ ψυχία αὐτὰ ἐκ τῆς Τουρκικῆς κληρονομίας, ὅταν οἱ γείτονές μας θὰ ἐμοιράζοντο τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην.

Παρὰ ταῦτα εἶναι δίκαιον νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι εἰς τὸν Θεοτόκην ὀφείλεται ἡ πρώτη αὐτῆ ὀργάνωσις τοῦ μικροῦ μὲν ἀλλὰ συντεταγμένου ἐκείνου στρατοῦ, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς πυρὴν διὰ τὴν δημιουργίαν κατόπιν τοῦ στρατοῦ τῶν δέκα μεραρχιῶν, ὅστις ἔφερε τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Νέστου κατὰ τοὺς πολέμους 1912 καὶ 1913.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν στελεχῶν δὲν ἐγένετο ἀτυχῶς σοβαρὰ προσπάθεια μέχρι τοῦ 1909. Ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 97 ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ πολέμου ἐν Γερμανίᾳ οἱ αξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Διαδόχου Ἰωάννης

Μεταξῶς, Ξενοφ. Στρατηγὸς καὶ Ἴππ. Παπαβασιλείου. Οὗτοι ἐπανελθόντες ἐτοποθετήθησαν φυσικὰ εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον καὶ προσέφερον ἀναμφισβητήτως σημαντικὰς ὑπηρεσίας ἐν αὐτῷ, ἐργασθέντες εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Σχεδίου ἐπιστρατεύσεως τοῦ στρατοῦ. Ὁ στρατηγὸς Δούσμανης εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του ἐξαίρει τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν προσέφερον οὗτοι διὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του ὀργανωθέντος «Πολεμικοῦ Παιγνίου» κατὰ μίμησιν τοῦ ἐν Γερμανίᾳ τότε λειτουργούντος. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἐκπαίδεισις τῶν στελεχῶν κατ' οὐδὲν ὡφελήθη ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ «Πολεμ. Παιγνίου» εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβεν μέρος στενὸς κύκλος εὐνοουμένων ἀξιωματικῶν.

Πολλοὶ νέοι ἀξιωματικοὶ τοῦ πεζικοῦ ἐχρησιμοποιοῦντο δι' ἀστυνομικὰ καθήκοντα διασπειρόμενοι, ὡς ἀστυνόμοι, εἰς τὰς διαφόρους πόλεις καὶ τὰ χωρία τοῦ κράτους, ἐνῶ ἐξ ἄλλου οἱ στρατῶνες ἦσαν κενοὶ ἕνεκα τοῦ περιφήμου νόμου τῶν ἀπαλλαγέντων. Ὁ Νόμος αὐτὸς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐξοικονόμησιν χρημάτων ἦτο ἡ χαριστικὴ βολὴ κατὰ τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς τῆς χώρας. Ὅλοι οἱ νέοι τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν κατ' ἀρχὰς καὶ ἀργότερον (μειωθέντος τοῦ ποσοῦ τῆς ἀπαλλαγῆς) ὄλων τῶν τάξεων ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ τῇ καταβολῇ χρηματικοῦ τινος ποσοῦ. Καὶ οὕτω ἡ λαϊκὴ σάτυρα ἐδημιούργει τὸν περιφήμον τύπον ὁ «ἀπυλλογένης» τὸν ὁποῖον ἐπεδείκνυε χλευαστικῶς εἰς τοὺς φ υ γ ο σ τ ρ ὀ τ ο υ ς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οἱ τίμοι καὶ πατριῶται κατώτεροι ἀξιωματικοὶ συνεκεντροῦντο ἄεργοι εἰς τὰ καφενεῖα τῶν Συνταγμάτων καὶ ἔβλεπαν μὲ θλίψιν τοὺς κενοὺς θαλάμους τῶν λόγων οἵτινες περιελάμβανον τὸν ἐπιλοχίαν τὸν σιτιστὴν καὶ 3—4 ἄλλους ὀπίστας. Εἷς τινα Σώματα διὰ νὰ γίνουσι ἀσκήσεις τινες λόχου ἐφεύρον τὴν μέθοδον τῆς παρατάξεως τῶν διμοιριῶν διὰ δύο ἀνδρῶν οἵτινες ἐκράτουν τὰ δύο ἅκρα τεταμένου σχοινίου 20 περὶ πον μέτρων. Ἦσαν αἱ ἀσκήσεις διὰ σχοινίων!!!

Ἀποτέλεσμα τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ Νόμου ἦτο ὅτι τὸ ἄνθος τῆς νεότητος τῆς χώρας, πλεόν τῶν 100 χιλιάδων, παρέμεινεν ἀγύμναστον ἐντελῶς καὶ ἂν δὲν ἐπῆρχετο ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1909 ἦτο ζήτημα ἂν ἡ Ἑλλάς θὰ παρέτασε 50 χιλιάδας ἡμιγυμνασμένους ἐφέδρους κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.

Καὶ μόνον διότι ἐγύμνασε τοὺς ἐφέδρους αὐτοὺς ἀξίζει τὴν αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους τὸ Γουδί τοῦ 1909.

Ἄνευ αὐτοῦ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦσαν ἀπὸ τότε τὸ πολὺ εἰς τὸ Σαραντάπορον καὶ τὸν Πλαταμῶνα.

* *

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ 1897—1909 σημειοῦνται δύο σοβαρὰ γεγονότα. Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ τὸ κίνημα τῶν Νεοτούρκων.

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν ἐδημιουργήθη διὰ τῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ τρομοκρατία καὶ αἱ θηριωδία τῶν Βουλγάρων ἐναντίον τῶν ὑποδούλων ὁμογενῶν τῆς Μακεδονίας.

Ὡς γνωστὸν ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου, ὑπογραφείσα εἰς τὰς θύρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1878, ἠνάγκαζε τὴν Τουρκίαν νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὀλόκληρον τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἡ πανσλαβιστικὴ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας ἐνόμιζεν ὅτι δημιουργοῦσα μεγάλην Βουλγαρίαν, θὰ τὴν ἐχρησιμοποίει ὡς προγεφύρωμα διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιποδήτων Στενῶν. Πόσον ἠπαταῖο ἄπεδείχθη περιτράνως κατόπιν ὅταν ἡ Βουλγαρικὴ ἀγνωμοσύνη ἔστρεψε τὰ ὄπλα ἐναντίον τῆς καὶ κατὰ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους συμμαχήσασα μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Ρωσίας.

Τῇ ἐνεργῶ ἐπεμβάσει τῆς Ἀγγλίας, ἥτις δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποστείλῃ τὸν στόλον τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἠκυρώθη καὶ τὰ Βαλκανικὰ ζητήματα ἐκανονίσθησαν διὰ τῆς Βερολίνου, ἡ ὁποία καὶ αὕτη ἐδημιούργει τὴν Βουλγαρικὴν Ἡγεμονίαν, εἰς ἣν προσετίθετο κατ' οὐσίαν ὀλόκληρος ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, κατοικημένη κατὰ μεγάλην πλειοψηφίαν ὑπὸ Ἑλλήνων.

Ἡ Βουλγαρία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο τὸ χαϊδεμένο παιδί τῶν Μεγ. Δυνάμεων. Ἡ Ρωσία, ὡς εἶπομεν, ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ μεγάλην Βουλγαρίαν μὲ τὸν ἀπώτερον σκοπὸν νὰ τὴν καταπύῃ μίαν ἡμέραν μαζὺ μὲ τὰ περιπόθητα Στενὰ τῶν Δαρδανελλίων. Ἡ Αὐστρία ἐνίσχυε τὴν Βουλγαρίαν εἰς ἀντίβαρον κατὰ τῆς Σερβίας, ἀντιπάλου τῆς εἰς τὴν ἐπεκτατικὴν πολιτικὴν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ (Βοσνία—κοιλὰς τοῦ Ἀξιοῦ—Θεσσαλονίκη). Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ Ἀγγλία ἤθελε ἰσχυρὰν Βουλγαρίαν ὡς φράγμα ἐναντίον τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ Ρωσικοῦ χειμάρου. Ἡ Ἰταλία ἦτο ἔκτοτε ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει δικαίως ὡς ἐμπόδιον εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ ἰμπεριαλιστικὰς βλέψεις τῆς. Ἡ Ἑλλὰς πτωχὴ καὶ ἄπορος δὲν εἶχε κανένα φίλον οὔτε ὑποστηρικτὴν κατὰ τὴν θλιβερὰν ἐκείνην περίοδον μέχρι τοῦ 1912. Αὕτη ἦτο δυστυχῶς ἡ πραγματικὴ κατάστασις μας ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἂν δὲν κατώρθωσε νὰ ἰδρῦσῃ τὴν Μεγάλην Βουλγαρίαν ἐγέννησεν ἐν τούτοις τὴν Μεγάλην Ἰδέαν εἰς τὴν ἀπληστον ψυχὴν τῶν γειτόνων μας.

Οἱ Βούλγαροι πιστεύουν ἔκτοτε ὅτι ἡ Πόλις, τὰ στενὰ, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ Ἀλιάκμονος εἶνε Βουλγαρικά. Ἡ ψυχροσύνησὶς τῶν αὐτῆ ἐξηγεῖ ὅλην τὴν μέχρι σήμερον πολιτικὴν τους, τῆς ὁποίας τὴν ἐπιτυχίαν ἐπιδιώκουν μὲ τὸν φανατισμὸν, τὴν μεθοδικότητα καὶ τὴν ἐπιμονὴν πού τοὺς διακρίνει.

Ἀπληλαγμένοι τοῦ φοβεροῦ ἑλαττώματος, πού ἔχομεν κατ' ἐξοχὴν οἱ Ἕλληνες, τῆς διχονοίας εἰργάσθησαν ἐντατικῶς καὶ μὲ μέθοδον καὶ κατώρθωσαν νὰ εἶναι πρὸ τοῦ 1912 τὸ ἰσχυρότερον Κράτος ἐν τῇ Βαλκανικῇ. Εἰς τοὺς Βουλγαρικοὺς πολέμους παρέταξαν 350 τάγματα μὲ ἰσχυρότατον πυροβολικὸν καὶ ἀρίστην ὀργάνωσιν. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐφοβοῦντο ἐνῶ ἡ Εὐρώπη τοὺς ἐθαύμαζε καὶ τοὺς ἀπεκάλει «Πρώσους τῆς Ἀνατολῆς». Αἱ θυρωδίαι των ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι πράγματι οἱ Οὔνοι τῆς Βαλκανικῆς. Εὐτυχῶς δι' ἡμᾶς ἔχουν, παρὰ ταῦτα, καὶ τὰ μεγάλα μειονεκτήματα νὰ εἶναι ἄπληστοι, ἀλαζόνες καὶ ὑπερόπται ὥστε νὰ ὑποτιμοῦν καὶ περιφρονοῦν τοὺς ἄλλους λαούς. Τὰ ἑλαττώματά των αὐτὰ τοὺς ἐτύφλωσαν καὶ τοὺς ὠδήγησαν εἰς τὰς οἰκτρὰς ἀποτυχίας των κατὰ τὸ 1913 καὶ τοὺς μεγάλους παγκοσμίους πολέμους.

Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων των οἱ Βούλγαροι μετεχειρίσθησαν ὅλα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα. Θέσαντες ὡς σκοπὸν τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλλήνων δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰ ἐγκληματικώτερα μέσα κατὰ τῶν αὐτόθι ἀτυχῶν ὁμογενῶν. Παρὰ τὴν ἐντατικὴν προπαγάνδαν ἔδρα ἡ δολοφόνος μάχαιρα τῶν κομιτατζήδων καὶ, διὰ τῆς τρομοκρατίας καὶ τῆς σφαγῆς, ἐκινδύνευε νὰ ἐξαφανισθῇ τελείως ὁ ὁμόδοξος πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας. Ἡ αἴμυνα κατὰ τῆς καταστάσεως ταύτης ἐδημιούργησε τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα.

Τὸ 1904 τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἐφημερίδος «Ἐμπρὸς» Δ. Καλαποδάκη ἰδρύθη τὸ Μακεδονικὸν Κομιτάτον, τοῦ ὁποῦο μετέσχον καὶ εὐάριθμοι πατριῶται ἀξιωματικοί. Εἰς τὸν ἀείμνηστον Καλαποδάκην ὀφείλεται ἔθνικὴ εὐγνωμοσύνη, διότι ἀναντιρρήτως ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῆς πλήρους ἐξαφανίσεως ὑφ' ἧς ἐκινδύνευε τὸ 1904. Οἱ ἀξιωματικοὶ Παπούλας Ἀναστ. (ὁ γενναῖος στρατηγός, ὅστις ἔπεσε ἀπὸ τὰς σφαῖρας Ἑλλήνων στρατιωτῶν τὸ 1935) Ἀλέξ. Κοντούλης, Γ. Κολοκοτρώνης, Π. Μελάς, Σπυρομήλιος καὶ Π. Ζυμβρακάκης ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τοῦ Κομιτάτου.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1904 ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ Πυροβολικοῦ Παῦλος Μελάς, γόνος τῆς εὐγενοῦς πατριωτικῆς οἰκογενείας καὶ γαμβρὸς τοῦ Στεφ. Δραγούμη, ἐξῆλθε πρῶτος ἐπὶ κεφαλῆς σώματος καὶ ἔφθασε εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Φλωρίνης. Ἐπρὸδόθη ὑπὸ Βουλγαρομακεδόνων, προσεβλήθη ὑπὸ ἰσχυροῦ Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος καὶ ἐφονεύθη παρὰ τὴν Σιάτισταν. Ὁραῖος ὄσον καὶ λεοντόκαρδος ὁ εὐπατρίδης ἀξιωματικὸς δὲν ἀπέθανεν εἰς μάτην. Ὅπως ὁ Ἀθανάσιος Διάκος τὸ 1821 ἦτο τὸ πρῶτον εὐγενὲς θῦμα τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος καὶ ἡ θυσία του συνεχίνησε καὶ συνεχλόνησε τὸ σῶμα τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα.

Ὁ θάνατος τοῦ Παύλου Μελά ὑπῆρξε ὁ σπινθὴρ πού ἀνέφλεξε τὸ πατριωτικὸν ἔναυσμα πού ὑπάρχει πάντα στὴν Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ὅλλὰ τὸ εἶχε σκεπάσει τότε ἡ στάχτι τῆς ντροπῆς καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως τοῦ 1897..

Ἀμέσως κατόπιν ἐξήλθον ἀλληλοδιαδόχως πολλὰ σώματα, ἔχοντα ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιωματικούς τοῦ Στρατοῦ ἐν ἐνεργείᾳ. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀφυπνισθεῖσα ὑπεστήριξε πλέον σιωπηρῶς τὸν ἀγῶνα. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦσαν τὰ σώματα ὑπὸ τοῦς Μ. Μωραΐτην, Σπυρομήλιον καὶ Κωνστ. Μαζαράκη. Τὸ σῶμα τοῦ φίλου μου ἀειμνήστου λοχαγοῦ Μιχ. Μωραΐτου, εἰς ὃ ὑπηρετεῖ καὶ ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς Σπ. Φραγκόπουλος, προσβληθὲν ὑπὸ λοχυρῶν Τουρκικῶν δυνάμενων παρὰ τὰ Λειβάδια τῆς Καρατζόβας, μετὰ σθεναρὰν ἀντίστασιν, συνετρίβη πεσόντων ἡρωϊκῶς τῶν δύο ἀνωτέρω γενναίων ἀξιωματικῶν. Τὴν ἰδίαν τύχην εἶχε καὶ τὸ ὑπὸ τὸν ὑπομοίραρχον Σπυρομήλιον σῶμα, τραυματισθέντος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ δυτικῶς τῶν Βοδενῶν παρὰ τὸ Μπατατοῖν.

Παρὰ τὰς φυσικὰς αὐτὰς ἀτυχίας τὸ φρόνημα καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς ἠῤῥα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ ὄλων τῶν ὄπλων ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κομιτάτου ἐνῶ ταυτοχρόνως ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς χώρας ἔσπευδον νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰ Σώματα οἱ ἔθειλονταί. Ὅπως πάντοτε ἢ ἀθάνατη Κρήτη προσηγήθη εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν καὶ προσέφερε τὴν πρώτην καὶ μεγίστην ἀναλογίαν τοῦ πολυτίμου αἵματος τῶν τέκνων τῆς. Ἐνθυμοῦμαι μὲ συγκίνησιν τὸν ἀκράτητον ἐνθουσιασμὸν τῶν νεαρῶν παιδιῶν τοῦ Ψηλορείτη καὶ τῶν Σφακιῶν, ὅταν μὲ τὴν γραφικὴν ὄσον καὶ τιμημένην βρακούλαν των, ἀπεβιβάζοντο εἰς Πειραιᾶ διὰ νὰ σπεύσουν πρὸς ἐκδίκησιν καὶ σωτηρίαν τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων σφαζομένων ἀδελφῶν Μακεδόνων.

Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὁ Γύπαρης, ὁ Κλαδάς, ὁ Πούλακας καὶ οἱ ἄλλοι ἡρωϊκοὶ ὄπλαρχηγοὶ ἐτσάκισαν κυριολεκτικῶς τὰς συμμαχίας τῶν δολοφόνων καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κρούμου ἔφευγαν ἔντρομοὶ ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῶν Ἑλληνικῶν Σωμάτων.

Ἐκτὸς τῆς ἐνόπλου ἀμύνης μέγας ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν διεσπάρη εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς πολυπαθοῦς Μακεδονίας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐτοποθετήθησαν ὑπὸ ψευδώνυμον εἰς τὰ προξενεῖα ἢ ὡς διδάσκαλοι καὶ ἔμποροι εἰς πλείστας πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Αἱ ὑπηρεσίαι τούτων ὑπῆρξαν ἐξόχως σημαντικαί, διότι κατῴρθωσαν ἐντὸς ἑτίας μόνον νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς πεφοβισμένους πληθυσμοὺς καὶ νὰ ἀναζωπυρίσουν τὸ φρόνημα καὶ τὸ ἠθικόν τους.

Τὸ 1907 ἤδη πλεῖστα χωρία, τὰ ὅποια εἶχον ἀσπασθῆ τὴν Βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς Βουλγαρικῆς μαχαίρας, ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπικράτης ἦτο καταφανὴς εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν σημερινὴν Μακεδονίαν.

Ἡ μαχητικὴ ὑπεροχὴ ἐξ ἄλλου τῶν Ἑλληνικῶν Σωμάτων εἶχεν ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι. Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ βλέπῃ μὲ περιφρόνησιν τοὺς ἀξιωματικούς τοὺς ὁποίους περιέβαλε καὶ πάλιν μὲ τὴν στοργὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν ποῦ ἔτρεφεν ἀνέκαθεν διὰ τοὺς ὑπερασπιστὰς τῶν ἰδανικῶν τοῦ ἔθνους.

Ἐν συνόψει ὁ τετραετής Μακεδονικὸς ἀγὼν δὲν ἔσωσε μόνον τὸν ἐκπνέοντα Ἑλληνισμόν τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἔσχε καὶ τεραστίαν ἠθικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν εὐτυχῶν Ἑθνικῶν γεγονότων, αἵτινα ἐπικολούθησαν μετὰ τὸ 1909. Ἀνήκων εἰς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς σωτηρίας ἐκείνης ἐπαναστάσεως, περὶ ἧς θὰ ἀναφέρω κατωτέρω, πιστεύω ἀκλόνητα ὅτι ἡ ἐξέγερσις δὲν θὰ ἐγίνετο ἂν δὲν εἶχε προηγηθῆ ὁ ἀγὼν τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἀνύψωσε τὸ φρόνημα καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατεύματος.

Οἱ ἀνώτεροι, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶχον πάθη ψυχικὴν ἀρτηριοσκληρώσιν καὶ οὐδεμία δύναμις ἦτο ἱκανὴ νὰ τοὺς ἀφηνίση ἀπὸ τὸν λήθαργον τῆς ἐγγληματικῆς ἀδιαφορίας των διὰ τὰ παθήματα καὶ τὰς ταπεινώσεις πρὸς ὑφίστατο ἢ Πατρίδι. Οἱ καλύτεροι ἐξ αὐτῶν ἐξύπνησαν ἀπὸ τὸ μαστίγιον τῶν κατωτέρων των, ἀνένησαν, ἐνεκολλώθησαν μὲ θέριμην τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς κατόπιν ἐνδόξους ἀγῶνας.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα ἔπασαν ἡρωικῶς καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί, ὡς ὁ νεώτατος ἀνθυπολοχαγὸς Ἀγαπητὸς (Καπετὰν Ἀγρας), ὁ θρυλικὸς Παπαδάς, ὁ Πραντούνας, ὁ Κλεῖτος καὶ ἄλλοι. Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι τὸ Κράτος δὲν ἔπραξε τὸ καθήκον του ἔναντι αὐτῶν, διότι ἐκτὸς τοῦ Παύλου Μελά, ὃν δικαίως ἐτίμησε διὰ προτομῆς, οὐδεμία ἄλλη μέριμνα ἐλήφθη ὅπως τιμηθῆ ἡ μνήμη τῶν ἡρώων ἐκείνων οἱ ὁ π ο ῖ ο ἰ ἔ θ ε λ ο ν τ ι κ ῶ ς ἢ ἀνευ νομίμου ὑποχρεώσεως ἔχυσαν τὸ αἷμα των ὑπὲρ τῆς εὐγενεστάτης τῶν ἰδεῶν, ὡς ἡ ἄμυνα ὑπὲρ τῶν ἀδίκως σφαζομένων ἀδελφῶν Μακεδόνων.

Ὅπως διὰ τοὺς σοφοὺς εἰς τὴν Ἀκαδημίον, τὸ Πανεπιστήμιον κ.λ.π. ἠμποροῦσε νὰ στηθῆ μία πλάξ μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων αὐτῶν εἰς τὸ Ἰ-πουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἢ τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ Στρατοῦ, διότι ἐπὶ τέλους ἡ θυσία τοῦ αἵματος εἶναι μεγαλυτέρα πάσης ἄλλης θυσίας, ἰδρωτός, μελάνης ἢ χρημάτων.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1908 ἐξεργάγη ἐν Μακεδονίᾳ τὸ Νεοτουρκικὸν κίνημα. Τὸ σύνθημα τοῦ κινήματος ἔδωσαν δύο νέοι Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ με νεωτεριστικὰς ἰδέας οἱ Ἐμβέρ καὶ Νιαζῆ Βέηδες ἐκ τῶν ἐκπαιδευθέντων ἐν Γερμανίᾳ. Οὗτοι, συγκεντρῶσαντες ἀρκετοὺς ὁπαδοὺς, ἐξῆλθον ὡς ἀντάρται ὁ μὲν Ἐμβέρ ἐν τῇ περιφερείᾳ Θεσσαλονίκης ὁ δὲ Νιαζῆ εἰς Μοναστήριον.

Χάρις εἰς τὴν ἀδράνειαν τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως τὸ κίνημα ἐξηπλώθη ταχέως καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Σουλτᾶνος διὰ διαγγέλματός του ἀπεφάσισε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος ἐν τῇ Τουρκικῇ Αὐτοκρατορίᾳ.

Ὅπως συνήθως, τὸ κίνημα εἶχε καμουφλαρισθῆ με φιλελεύθερα χρώματα, ἐνῶ κατὰ βάθος, ὅπως ταχέως ἀπεδείχθη, ἦτο ἀπολύτως Ἐθνικιστικόν. Πολλοὶ ἐν Εὐρώπῃ ἠπατήθησαν. Καὶ ὅπως συνήθως καὶ ἡμεῖς ποὺ ἔχομεν τὸ ἐλάττωμα νὰ βλέπωμεν τὴν ἐπιφάνειαν χωρὶς νὰ ἐξετάζωμεν τὸ βάθος τῶν πραγμάτων.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαός, εὐπιστος καὶ αἰσθηματικὸς, ὑπεδέχθη με χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμὸν τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἡγετῶν τοῦ κινήματος περὶ ἰσοπολιτείας, ἐλευθερίας κλπ. Ἄτυχῶς καὶ οἱ πλείστοι πολιτικοὶ μας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἰδίαν πλάνην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν τοὺς ἐξήγαγε πολὺ ταχέως τὸ μαστίγιον καὶ αἱ ἀπειλαὶ τοῦ Σεφκὲτ πασᾶ.

Μόλις ἐπεκράτησαν οἱ Νεότουρκοι ἤξιώσαν τὴν ἄμεσον κατάπυσιν τοῦ ἀνταρτικῆς ἀγῶνος καὶ τὴν διάλυσιν τῶν Σωμάτων καὶ ἡ Κυβέρνησις ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ διατάξῃ, οὐ μόνον τὴν διάλυσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάκλησιν ὅλων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ὑπῆρέτουν ὑπὸ διάφορα προσχήματα ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Αὐστρία ἐνόμισε κατάλληλον τὴν στιγμήν νὰ λύσῃ τὸ ἐκκρεμὸν ζήτημα τῆς Βοσνίας καὶ ἔσπευσε νὰ προσορτήσῃ ὀριστικῶς τὴν ἐπαρχίαν αὐτήν.

Ταυτοχρόνως ἡ Βουλγαρία ἀνεκηρύσσεται εἰς Βασιλείον, ἐνῶ οἱ Κρῆτες ἐκήρυττον τὴν Ἐνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος φυσικὰ ἐξεμάνησαν ἕνεκα τῶν ἀλληπαλλήλων αὐτῶν πληγμάτων. Καὶ διὰ μὲν τὴν Αὐστρίαν καὶ Βουλγαρίαν, τὰς ὁποίας ἐφοβοῦντο, ἠρκέσθησαν εἰς τυπικὰς διαμαρτυρίας, ἐστράφησαν ὅμως μετὰ μανίας κατὰ τῆς μεμονωμένης καὶ ἀνισχύρου Ἑλλάδος.

Σύμφωνα με τὰς περὶ ἐλευθερίας ἐπαγγελίας των οἱ Νεότουρκοι προεκήρυσαν ἐκλογάς, αἱ ὁποῖαι ἐνηγογήθησαν ὑπὸ πραγματικὴν τρομοκρατίαν οὕτως ὥστε ἐκ τῶν Χριστιανικῶν μειονοτήτων ἐξελέγη ἀσίμμαντος ὅλος ἀριθμὸς βουλευτῶν, ἐν 10 οἷο περίπτου ἐπὶ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἐδρῶν. Ἀπὸ τὰ πρῶτα ψηφισθέντα μέτρα τῆς Βουλῆς ἐκείνης ἀπεδείχθη ὁ ἄκρατος ἐθνικιστικὸς χαρακτῆρ τοῦ κινήματος. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν χριστιανῶν φαίνεται ὅτι καὶ ἡ μερίστη πλειοψηφία τῶν Τουρκικῶν πληθυσμῶν διέκειντο ἐχθρικῶς ἐναντίον τοῦ νέου καθεστώτος, ἕνεκα τῆς ἐπαχθοῦς φορολογίας καὶ διαφόρων πειστικῶν μέτρων, ἅτινα ἐφηρομόσθησαν παρ' αὐτοῦ.

Ὁ πανοῦργος Σουλτάνος Χαμίτ, ἀντιληφθεὶς, διὰ τῶν πιστῶν του, τὴν δυσφορίαν αὐτήν, ἐκίνησε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1909 τὴν φρουρὰν καὶ τὸν ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἐπανάστασιν, τὴν ὁποίαν ἠνθούουν καὶ ὅλαι σχεδὸν αἱ φρουραὶ καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐὰν ὁ Χαμίτ εἶχε καὶ ὀλίγην εὐψυχίαν, ὅπως εἶχε πανουργίαν, θὰ συνέτριβεν ἀσφαλῶς τοὺς Νεοτούρκους, διότι εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν πλειοψηφίαν τοῦ Στρατοῦ καὶ τὴν φανατικὴν, πρὸς τὸ ἱερὸν πρόσωπόν του, ἀφοσίωσιν τῶν ἱερῶν μένων καὶ τοῦ ὄχλου. Ἄλλ' ὁ θηλυπρεπὴς αὐτὸς μονάρχης, ζήσας ἐπὶ ἔτη εἰς τὸ βάθος τῶν χαρμεῖων του καὶ τρέμων διαρκῶς διὰ τὴν ζωὴν του, δὲν

ήτο εἰς θέσιν νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιδράσεως, διὰ νὰ κτυπήσῃ τοὺς εὐαρίθμους ἀλλὰ τολμηροὺς ἐχθροὺς του.

Οἱ Νεότουρκοι ὠργάνωσαν συντόμως τὸ 3ον Σῶμα Στρατοῦ Θεσσαλονίκης καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Διοικητοῦ του Σεφκέτ - Πασσᾶ ὤρμησαν ταχέως κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δῆμιος Σουλτάνος, πανικοβληθεὶς, παρεδόθη ἀμαχητῆι σχεδὸν ἵνα σώσῃ τὸ σαρκίον του καὶ οἱ Νεότουρκοι τὸν ἐφυλάκισαν, ἀναγορεύσαντες Σουλτάνον τυφλὸν ὄργανόν τους, ἐξόριστον τινὰ συγγενῆ τοῦ Χαμίτ.

Τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα, παραμείναντα ἀκέφαλα, προσεχώρησαν ἀμαχητῆι εἰς τοὺς Νεοτούρκους. Κατ' ἐξαιρέσιν ἡ Σωματοφυλακὴ τοῦ Σουλτάνου, κατέχουσα τὸ Γιλδίξ, ἀντέταξε πεισματώδη ἀντίστασιν καὶ οἱ χίλιαι περίπου ἄνδρες καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς ἔπεσαν μέχρις ἑνός, πιστοὶ εἰς τὸν ὄρκον τους πρὸς τὸν ἀνάξιον Μονάρχην των :

Ἐπὶ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἀξίζει τὸν κόπον μικρὰ παρέκβασις :

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου τὸ 1919, ἀρχηγὸς τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου, μετέβην εἰς Κωνσταντινούπολιν, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτόθι ἐδρεύοντος Ἀρχηγοῦ τῶν Συμμαχικῶν στρατευμάτων Φρανσέ Ντεσπερὲ (νικητοῦ τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου). Ὁ στρατάρχης, πού μὲ περιέβαλε μὲ ἐξαιρετικὴν συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν, μὲ ἐκάλεσε, μόλις ἔφθασα, εἰς τὸ οἰκογενειακὸν πρόγευμα πού ἔδιδε, διὰ τοὺς γάμους ἀγαπητοῦ του ἀνεπιτοῦ λοχαγοῦ. Μετὰ σοβαρὰν συνομιλίαν διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἐπεσκέφθην τὰ διαμερίσματα τοῦ Ἀνακτόρου (Ντολμά Μπαξέ) καὶ ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸν γυναικωνίτην, μὲ τὸ γνωστὸν Γαλλικὸν χιούμορ, μοῦ εἶπε δεικνύων τοὺς θαυμασίους ἐκ χρωματιστοῦ μαρμάρου λουτήρας : « Φαντάζεσαι, Πάγκαλε, τί καλλονές ἐλούοντο ἐδῶ ».

— Τώρα, στρατηγέ μου, ἀπήντησα, εἶναι σὰν ὄστρακα στρειδιῶν χωρὶς περιεχόμενον καὶ φαντάζομαι ὅτι ὁ Χαμίτ δὲν θὰ ἔπεφτε ἂν εἶχε ὀλιγώτερα.

Μετὰ τὰ πολὺ σοβαρὰ εἶναι ἀπαραίτητὰ καὶ ὀλίγα εὐθυμα. Εἶνε τὸ ντοῦς πού φρεσκάρει τὸ μυαλὸ μετὰ σοβαρὰν διανοητικὴν κόπωσιν, ὅπως μοῦ ἔλεγε κάποτε στὴ Γαλλία ὁ διαπρεπὴς στρατηγὸς Διοικητὴς τῆς Ἀκαδημίας Πολέμου Ντὲ Λά - Τουρ. Χωρὶς αὐτὸ διατρέχει κανεὶς τὸν κίνδυνον τοῦ προώρου ραμολιμέντου, ἀπὸ τὸ ὅποιον παθαίνουν γενικῶς οἱ πλεῖστοι τῶν διανοουμένων μας μετὰ τὸ 70ὸν ἔτος. Ὅπως τὸ σῶμα καὶ τὸ μυαλὸ δὲν πρέπει νὰ βαρύνεται μὲ διαρκῆ ὑπερκόπωσι. Μὲ μέτρον πάντοτε εἶναι ἀνάγκη νὰ δροσίζεται δι' ἐλαφρῶν καὶ φαιδρῶν ἀπασχολήσεων.

Μετ' ὀλίγον ἐφθάσαμεν εἰς τὰ ἐρεῖπια τοῦ περιβόλου τοῦ Γιλδίξ. Ἐκεῖ ὁ Ἀρχιστρατῆγος ἐστάθη, ἐκύτταξε τὰ ἐρειπωμένα τεῖχη καὶ μοῦ εἶπε : « Εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τὴν ὑπέροχον θυσίαν πού ἔγινε ἐδῶ πρὸ δεκαετίας. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἀλλὰ ταῦτα βασίζονται πάντοτε σὲ ὀρισμένα ἰδανικὰ ἢ ἠθικὰ ἐλατήρια. Δὲν βλέπω τοιαῦτα εἰς τὴν θυσίαν τῶν μισθοφόρων Ἀλβανῶν σωματοφυλάκων

τοῦ Χαμίτ, πρὸ ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτὰ, μαχόμενοι ἐναντίον ὀλοκλήρου τῆς Στρατιᾶς τοῦ Σεφκὲτ-πασᾶ».

Γιὰ μένα πρὸ ἔμαθα τὴν Ἀλβανικὴν ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας (ἡ ἐκ μητρὸς μάμη μου δὲν ἐγνώριζεν Ἑλληνικὰ) ἡ ἐξιήγησις ἦτο εὐκόλος. «Ἦ « π ε σ σ α », Στρατηγέ μου, εἶπον εἰς τὸν εὐγενῆ ὄσον καὶ φιλέλληνα Στρατιάρχη, εἶναι τὸ ἠθικὸν κίνητρον στὴν πίστωσι αὐτῆ. Ἡ Μπέσσα, Ἀλβανικὴ λέξις σημαίνουσα πίστιν, εἶναι ἐκ παραδόσεως βαθειὰ ῥιζωμένη στὴν Ἀλβανικὴ συνείδησι. Σημαίνει τὴν μέχρις αὐτοθυσίας ἀφοσίωσιν τοῦ ὑπηρετοῦ πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ αὐθέντην του. Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ ἠθικὰ κίνητρα ἡ θυσία τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ὑψίστη τῶν θυσιῶν. «Ἐνας ὠραῖος θάνατος ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ μίαν ὠραίαν ζωὴν».

* *

Μετὰ τὸν εὐκόλον θρίαμβόν των οἱ Νεότουρκοι ἐτυφλώθησαν ὑπὸ τῆς ἀλαζονείας καὶ τοῦ σωβινισμοῦ των καὶ ἐστράφησαν ἀκάθεκτοι ἐναντίον τῆς μικρᾶς καὶ ἀνισχύρου Ἑλλάδος.

Σκληραὶ πιέσεις καὶ ἄγριος διωγμὸς ἐξαπελύθησαν κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν.

Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ὁ διαβόητος ἀρχιχαμάλης τῶν Τελωνείων Κερίμ-ἀγάς, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ κηρυχθέντος μοῦϊκοτάζ, ἐκακοποίησε καὶ καθύβριζε δεινῶς τοὺς ἀτυχεῖς ὁμοεθνεῖς μας, οὔτινες μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν ἐδέχθησαν πρὸ ὀλίγων μηνῶν τὸ Νεοτουρκικὸν κίνημα τῆς δῆθεν ἐλευθερίας!. Θρασεῖς, ὅπως πάντες οἱ ἡμιβάρβαροι, κατέπιον εὐκόλως τὰ πικρὰ χάπια πρὸς τοὺς ἐσερβίρησεν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βουλγαρία (προσάρτησις τῆς Βοσνίας καὶ ἀνακήρυξις τῆς Βουλγαρίας εἰς Βασίλειον) καὶ ἐπέπεσαν ἀκάθεκτοι κατὰ τῆς πτωχῆς Ἑλλάδος. Ἐφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀξιώσουν ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις παρατηθῆ ἐπισίμως τῶν ἐπιτιμῶν Κρήτης Ἑθνικῶν τῆς δικαιοματίων!! Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὁ ὑπερφίαλος Σεφκὲτ ἠπέλει δημοσίᾳ ὅτι θὰ βαδίση κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ «πίη τὸν καφέν του εἰς τὴν Ἀκρόπολιν».

Ἡ περίφημος «ἄσφογος στάσις» τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία μὲ τὴν οὐρὰν ὑπὸ τὰ σκέλη ἐκλαυθμύριζεν ὡς πανικόβλητον κυνάριον, ἀπῆλλαξε τῶν κόπων τοῦ μέχρις Ἀθηνῶν περιπάτου τὸν Πασσᾶν ἐκεῖνον ἀλλὰ ἡ ἀλλοπρόσωλος τύχη μετὰ τρία ἔτη (τὸ 1912) ὠδήγησεν τὸν διάδοχόν του Ταξίν-πασᾶν ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Ἀθήνας, διὰ νὰ πῆ τὸν «μὲ πολλὰ ὀλίγη» καφέν του εἰς τὸ Φάληρον, ὡς αἰχμάλωτος τοῦ Βυσιλέως Κωνσταντίνου.

Ἡ ἱστορία πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται κατὰ παράδοξον τρόπον. Πρὸ εἴκοσι τεσσάρων αἰῶνων ὁ κοῦφος ὄσον καὶ ἀλλαζὼν Ξέρξης, ἐπὶ κεφαλῆς τεραστίας περσικῆς καὶ ναυικῆς δυνάμεως, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ φάγη δωρεὰν τὰς ἰσχύδας τῆς Ἀττικῆς (τὰ σῦκα) τὰς ὁποίας ἤρνοῦντο νὰ τοῦ στέλλουν ἐπὶ πληρωμῇ οἱ σκληροτράχηλοι Ἀθηναῖοι. Ἡλ-

θεν εις Ἀθήνας ἔφαγε τὰ σῦκα ἀλλὰ δὲν εἶχεν καλὴν χώνευσιν, μετὰ τὸ σκληρὸν μάθημα ποῦ ἔλαβεν εἰς τὰ στενά τῆς Σαλαμῖνος. Ἔγων συντριμματα μόνον τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς, ἐπέστρεψε κατησιμμένος εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὰ Σοῦσα.

Φαίνεται εὐτυχῶς ὅτι ὁ ἀπόγονός του Σεφκὲτ δὲν εἶχεν ἀναγνώση οὔτε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, οὔτε τὴν περίφημον τραγωδίαν τοῦ Αἰσχύλου «τὸ ὕς Πέροσας». Ἄν τὸ διάβαζε θὰ εἶχεν ἀποκομίση ἕνα μεγάλο δίδαγμα ἀπὸ τὴν βαθειὰ φιλοσοφία τοῦ μεγάλου τραγωδοῦ. Τὴν μεγάλην ἀλήθειαν ποῦ περικλείεται στὸ χριστιανικὸν ζητὸν «καὶ ὁ ἑψὼν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται» τὴν τονίζει πέντε ὄλους αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸ δηθὲν μονόπρακτον δράμα του, ὅταν τὸ φάσμα τοῦ Δαρείου ἐξηγεῖ εἰς τὴν θρηνοῦσαν Ἄτυσσην (σύζυγόν του) τὰ αἷτια ποῦ ἐπέφερον τὴν συμφορὰν τοῦ Ξέρξου· «ὁ υἱός μας ἐν τῇ ὑπεροψία του ἐλησμόνησεν ὅτι ἔστι δὲ καὶ Ζεὺς τιμωρὸς ἀλλαζόνων...»

Καὶ ὡς προεῖπον ἀπεδείχθη ὅτι καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν ὁ θεὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐκουράσθη νὰ μᾶς σώξει ἀπὸ τὴς τρέλλες μας¹. Τὸ 1912² ἔταπεινωσε σκληρῶς τοὺς ἀλλαζόνους αὐτοὺς. Ἐπέμεινα εἰς τὴν ἀκριβῆ ἑξιστόρησιν τῶν γεγονότων αὐτῶν διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἀφύπνισις τοῦ 1909 καὶ ἡ ἔνδοξος περιόδος ἀπὸ τὸ 1912 μέχρι τοῦ 1920 ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Γουδι, τῆς ὁποίας ἡ ἔκρηξις εἶχεν ὡς κύριον αἷτιον τὸν «περίφημον καφὲ τοῦ Σεφκὲτ» ὅπως θὰ ἐξηγήσω λεπτομερέστερον εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Ἀσήμαντα γεγονότα ἔσχον πολλὰκις τεραστίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑθνῶν. Κατὰ τὸ χαριτωμένον ἀπόφθεγμα ξένου ἱστορικοῦ «ἡ μορφὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας θὰ ἦτο ἄλλοια, ἂν ἡ μύτη τῆς διαβοήτου Κλεοπάτρας ἦτο μακρότερη».

Τὸ αὐτὸ ἀσφαλῶς μποροῦμε νὰ εἰποῦμε καὶ ἡμεῖς διὰ τὴν κλασσικὴ μύτη τῆς Ἑλένης τοῦ Μενελάου. Ἄν ἡ μοιραία αὐτὴ ἐρωτοπαθὴς ἦτο μυταροῦ δὲν θὰ ἐσφαγιάζετο ὁ κόσμος στὸν Τρωϊκὸ πόλεμον οὔτε θὰ ἔβλεπε τὸ φῶς τὸ καλύτερον ἀριστούργημα τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ἡ Ἰλιάς.

Τὸ μεγαλοπρᾶγμα δαιμόνιον τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἐξῆπτησε μέσα του ὅταν, νεαρὸς ἀκόμη, ἠσθάνθη βαθειὰ εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν ταπεινώσιν διότι ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἡμίγυμνος εἰς ἕνα μοναστήρι, ὅπως σωθῆ κατὰ τινὰ στάσιν.

Ζήσας τὴς θλιβερᾶς ἐκείνας ἡμέρας τοῦ 1909 φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ σκληρὸν μαστίγιον τοῦ Σεφκὲτ - Πασᾶ ἀφύπνισε τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ὤθησε τὸ Ἔθνος εἰς τὰ περιφανῆ κατορθώματα τῶν Βαλκανικῶν πολέμων καὶ τοῦ Α' Παγκοσμίου.

¹ Ὁ θυμώσοφος Γέρος τοῦ Μωριά εἶλεγε: «Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες εἶμαστε παλαβοὶ ἀλλὰ ἔχομε Ἰνωσιτικὸν Θεόν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1909

ΤΟ ΓΟΥΔΙ

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1909 ἀποτελεῖ, κατ' ἐμέ, σταθμὸν ἐξαιρετικὸν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὅταν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου διαλυθῶν καὶ παρέλθουν τὰ μίση, τὰ πάθη καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀντιθέσεις ποὺ ἐπηκολούθησαν τὰ τελευταῖα γεγονότα, εἶμαι βέβαιος ὅτι ὅπως πάντοτε θὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἡ 15ῃ Αὐγούστου 1909 θὰ θεσπισθῇ καὶ ἡ 2α Ἐθνικὴ ἐορτὴ τοῦ Κράτους, ἰσαξία πρὸς τὴν 25ην Μαρτίου 1821.

Πιστεύω ἀκλονήτως, καὶ εἶμαι βέβαιος πῶς θὰ τὸ ἀποδείξω διὰ τῆς ἀμερολήπτου ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων, ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ Γουδί, τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος θὰ εἶχον ὀρισθῆ τελεσιδικῶς τὸ 1912 ἐπὶ τοῦ κάτω Ἀλιάκμονος καὶ θὰ ἦτο εὐτύχημα ἂν εὐρίσκοντο καὶ σήμερον ἐκεῖ χωρὶς νὰ χαραχθοῦν ἀκόμη Νοτιώτερον ἐπὶ τῆς περιφίμου Βερολινείου γραμμῆς, ἣτις ἀπετέλει τὸ ἄπαντιον τῶν Ἐθνικῶν διεκδικήσεων τῶν πρὸ τοῦ 1909 κοινοβουλευτικῶν μας Κυβερνήσεων.

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ

Ὅπως ἀνέφερον εἰς τὸ προηγούμενον Κεφάλαιον ἡ ταπεινὸς καὶ τὸ αἶσχος τοῦ 1897 ἐλησμονήθησαν πολὺ ταχέως καὶ οἱ μετὰ τὸν ἀτυχή ἐκείνον πόλεμον Κυβερνήται, οὐδὲν σεβαρὸν ἔπραξαν διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, τῶν ὁποίων ἡ κατάστασις ὑπῆρξε ἡ κυρία αἰτία τῶν συμφορῶν μας.

Τὸ 1909 ἡ κατάστασις τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ὑπὸ ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ ἐκείνην τοῦ 1897. Εἶναι ἀληθές, ὡς προανέφερον, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Γεωρ. Θεοτόκη κατ' ἐξαιρέσιν ἔκαμε τὰς προμηθείας τῶν ὀπλων Μάνλιχερ καὶ τῶν ταχυβόλων Σνάϊδερ, ἀλλὰ οἱ πόροι διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ θιναμασίου αὐτοῦ ὀπλισμοῦ ἐξευρέθησαν διὰ τῆς θυσίας ἄλλων οὐσιωδισταίων συμφερόντων τοῦ Στρατοῦ, ὅπως ἀναφέρει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του αὐτὸς οὗτος ὁ στρατιωτικὸς σύμβουλος τοῦ ἀειμνήστου Θεοτόκη. Διὰ νὰ ἐξοικονομηθῇ τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν ποσὸν ἠλαττώθη ἡ διάρκεια τῆς θητείας καὶ ἐθεσπίσθη τὸ περιφίμμον μέτρον

τῶν ἀπαλλαγέντων, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγησαν ἐντελῶς τῆς στρατιωτικῆς τῶν ὑποχρεώσεως ὅλοι οἱ δυνάμενοι νὰ πληρώσουν τὸ σχετικὸν ἀντισηκῶμα εἰς τὸ Δημόσιον ταμεῖον. Τοιοῦτοι φυσικὰ εὐρέθησαν πολλαὶ χιλιάδες καὶ ἡ λαϊκὴ σάτυρα δικαίως τοὺς ἔδωσε τὸν ἥκιστα τιμητικὸν τίτλον ὁ «'Απαλλαγέντας» ὅπερ ἦτο ἰσοτίμον τοῦ μεταγενεστέρου «Κουρζμπιέ».

Ἀποτέλεσμα ἄμεσον τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ μέτρου, ἦτο νὰ μένουν οἱ στρατῶνες κενοὶ, διότι καὶ οἱ ὀλίγοι διαθέσιμοι ὀπλίται ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὰς φρουράς, εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν.

Εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ ἀείμνηστος στρατηγὸς Παρασκευόπουλος, Ταγματάρχης τότε, ἀναγράφει αὐτολεξεὶ εἰς τὴν σελίδα 65 τὰ κάτωθι : «Ἴδου ἑποία ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ στρατοῦ, ὅταν διωρίσθην ἐπιτελάρχης. Ἐπὶ ὀλίκῃς δυνάμεως 10.000 ἀνδρῶν ἔμενον δι' ὑπηρεσίαν 3.000, ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ 2.700 ἦσαν νεοσύλλεκτοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι διετίθεντο διὰ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, τὰς διαφόρους φρουράς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς ἐσωτερικὰς ἀποσπάσεις τῶν σωμάτων, τὴν γάγγραιναν αὐτὴν τῆς δυνάμεως...» καὶ κατωτέρω «Ἄλλη πληγὴ διὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἀνδρῶν ἦτο ἡ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ 2ου ἀρχηγείου ὑπῆρχαν τρεῖς μόνον ἐπικεκρονημένοι λησταί, δι' αὐτοὺς καὶ τινὰς ἄλλους φυγοδίκους διετίθεντο 1800 ὀπλίται καὶ ἀριθμὸς τις ἀξιωματικῶν!!!» Τὰ $\frac{7}{10}$ τοῦ ἀλκίμου πληθυσμοῦ τῆς χώρας ἦταν ἐντελῶς ἀγύμναστα, τὸ δὲ ὑπόλοιπον μετὰ 2μηνον μόλις στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν εἰς τὰς ἀσκήσεις πυκνῆς τάξεως, διεσπείροτο, ὡς ἐρρέθη ἀνωτέρω, εἰς ἀποσπάσεις καὶ ἡσυχολεῖτο εἰς καθήκοντα ἄσχετα μὲ τὸν στρατὸν καὶ ἀπέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ αὐτὴν τὴν στοιχειώδη μόρφωσιν καὶ τὸ αἶσθημα τῆς πειθαρχίας, πού εἶχεν ἀποκτιῆσει κατὰ τὴν ὀλιγοχρόνιον εἰς τοὺς στρατῶνας παραμονὴν του.

Τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως, ἅμα τῇ ἐπικρατήσῃ της, ἦτο ἡ ἐντατικὴ ὑπὸ τὰ ὅπλα πρόσκλησις καὶ ἐκπαίδευσις ὅλων τῶν ἀπαλλαγέντων καὶ ἀγυμνάστων ἀνδρῶν τῆς ἐφεδρείας. Ἄνευ αὐτοῦ ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ 1912 θὰ παρουσίαζε θέαμα οἰκτρότερον τοῦ 1897.

Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἦτο θλιβερὰ ἔξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. Χωρὶς καμμίαν ὑποστήριξιν Μεγάλῃς Δυνάμεως ἡ Ἑλλὰς εἶχε μόνον ἐχθροὺς ἀσπόνδους καὶ ἦτο ἡ μόνη χώρα τῆς Βαλκανικῆς ἥτις ἦτο ἐντελῶς ἀπαράσκευος στρατιωτικῶς, καίτοι εἶχε νὰ διεκδικήσῃ τεράστια δικαιώματα, καὶ μεγάλη κληρονομία ὑποχρεώσεων ἐβάρυνεν ἐπὶ τῶν ὤμων της. Ἡ Βουλγαρία ἦτο εἰς θέσιν νὰ παρατίξῃ 300.000 καὶ ἡ Σερβία 200.000 τελείως ὀργανωμένον καὶ ἐφωδιασμένον στρατοῦ. Ἡμεῖς εἴχομεν ὀλίγα κανόνια καὶ τυφέκια ἄνευ ὀβίδων καὶ φυσιγγίων, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἡ δυσφορία καὶ ἡ ἀγανάκτησις, διὰ τὴν οἰκτρὰν αὐτὴν κατάστασιν, ἦτο ἐκδηλὸς καὶ σφοδρὰ εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Καὶ οἱ πλέον ἀδιά-

φοροι και άπαθεις δέν ήτο δυνατόν νά μή έξεγερθοῦν. Σύλλογοι, όργανώ-
σεις και ιδία αϊ έπαγγελματικά συντεχνία προέβησαν εϊς θορυβώδεις δια-
μαρτυρία και διαδηλώσεις, ένω ταυτοχρόνως ή μεγίστη πλειοψηφία τοῦ
Τύπου ήξιου έπιτακτικώς άπό τόν Βασιλέα και τούς πολιτικούς τήν περι-
πόθητον «**Α ν ό ρ θ ω σ ι ν**» διά τήν σωτηρία τής Πατρίδος.

‘Αλλ’ όπως ήτο φυσικόν ή έξέγερσις και ή άγανάκτησις έξεδηλοῦντο
έντονώτερον εϊς τās τάξεις τών άξιωματικῶν και ιδία τών κατωτέρων. ‘Υπό
έποψιν έπαγγελματικῆς άξίας και ήθους ή κατάστασις τοῦ έμψύχου ύλικοῦ
ήτο πολὺ διάφορος άπό εκείνην τοῦ 1897. (‘Η σκοῦπα, πὺδ τόσον αὐστηρῶ
έχειρίσθη ό άείμνηστος στρατηγός Γεωρ. Μαυρομιχάλης μετα τήν ήτταν
έσάρωσε τὸ σύνολον σχεδόν τών άναξίων εκείνων τύπων τής «κόκκινης
κάλτσας» οϊτινες άπετέλουν στίγμα διά σύγχρονον Στρατόν, ένω συγχρό-
νως αϊ Σχολαϊ ‘Υπαξιωματικῶν και Εὐελπίδων έχουν νέον ύγιές αίμα εϊς
τὰ στελέχη τοῦ Στρατοῦ). Τὸ 1908 και εϊς αὐτὸ τὸ παρημελημένον πεζικόν
ή μεγάλη πλειοψηφία τών κατωτέρων άπετελεϊτο άπό άρίστους άξιωματι-
κούς τών Σχολῶν, οϊτινες ώς άπέδειξαν οϊ Βαλκανικοὶ πόλεμοι εϊχον πλήρη
έπίγνωσιν τής ύψηλῆς άποστολῆς των.

‘Η ήρωϊκῆ δρᾶσις τών άξιωματικῶν και τών άνταρτικῶν σωμάτων έν
Μακεδονία εϊχε ταυτοχρόνως άνυψώση τὸ φρόνημα και εϊχε έμπνεύση εϊς
πάντας τήν πεποιθησιν έπὶ τās πολεμικὰς άρετὰς τής φυλῆς. ‘Ο Μακεδο-
νικὸς άγὼν άναντιρρήτως έϊόνωσε τās ψυχὰς, έγαλύβδωσε τὸ φρόνημα και
προπαρεσκεύασε τήν πατριωτικὴν ατμόσφαιραν, ήτις ηήκόλυνε τήν σωτη-
ριαν έπανάστασιν. Εϊς τὸν πρωτοπόρον αὐτοῦ Δημ. Καλαποδιάκην και τούς
συνεργάτας του όφείλεται ‘Εθνικῆ εὐγνωμοσύνη διά τοῦτο.

Τοιαύτη ήτο ή ψυχολογικῆ κατάστασις τὸν ‘Απρίλιον τοῦ 1908 όταν
έξεράγη τὸ Νεοτουρκικὸν κίνημα τής Μακεδονίας. ‘Από πολλῶν μηνῶν
ήδη, εϊς τήν Στρατιωτικὴν Λέσχην και τās αϊθούσας τών άξιωματικῶν τών
Συνταγμάτων, οϊ κατώτεροι άξιωματικοὶ συνεζήτουν κατ’ ιδίαν χαμηλοφώ-
νως διά τήν κατάστασιν και κατεφέροντο σφοδρῶς κατὰ τών πολιτικῶν
ήγετῶν και τής ‘Ανωτάτης Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ. ‘Η έπιτυχία τών Νεο-
τούρκων εϊχε τεράστιον αντίκτυπον έπὶ τών ήδη έξημένων πνευμάτων. ‘Η
συντηρητικότης άφρέθη κατὰ μέρος και οϊ ζωηρότεροι έξέφραζον μετα φα-
νατισμοῦ τήν γνώμην των οἱ: «**ό στρατὸς δέν εϊναι δυνα-
τὸν νά παραμένῃ έπὶ πλέον άδιάφορος ένώπιον
τῆς βεβαίαις καταστροφῆς, πρὸς τήν όποίαν φέρει
τὴν Πατρίδα ή προδοτικῆ άμέλεια τών Κυβερνώντων**». Τήν
άνωτέρω φρᾶσιν, με τόνον έντονον και όργίλον, άπηύθυνεν εϊς τήν αϊθου-
σαν τοῦ 7ου πεζ. Συντάγματος εϊς ύπολοχαγὸς πρὸς τὸν Ταγματάρχη Μ. . .
παρατηρήσαντα αὐτὸν διά τās κάπως ζωηρὰς έκφράσεις του έν τῇ σχετικῇ
συζητήσσει. ‘Η αϊθουσα ήτο πλήρης κατωτέρων άξιωματικῶν και ό μόνος,
εὐγενῆς άλλως τε, Ταγματάρχης Μαυρ. έμεινε άφωνος και προφανῶς κα-
τάπληκτος. Τήν ιδίαν στιγμὴν συνέβη και τὸ έκπληκτικώτερον. ‘Ο άνθυ-

πολοχαγός Γεωργακόπουλος Π., στενός φίλος τοῦ ὑπολοχαγοῦ, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ταγματάρχην λέγει ἐν ὀργῇ: «Τί νὰ τὴν κάνω τὴν πειθαρχία, κύριε Ταγματάρχα, ὅταν ἐντρέπομαι πὸν φέρω τὴ στολὴ τοῦ Ἑλληνος ἀξιωματικοῦ. Ἄς μᾶς διώξουν. Προτιμῶ νὰ πετάξω τὸ γαλόνι πὸν ἀπέκτησα μὲ τόσες θυσίες καὶ νὰ πουλῶ μαρίδες γιὰ νὰ ζήσω τίμια». Σιγὴ καὶ καταπληξίς στὴν αἴθουσα. Ὁ κ. Ταγματάρχης σιωπᾶ καὶ ἐξέρχεται σκεπτικός μὲ κεκλιμένην τὴν κεφαλὴν. Ἡ Ἐπανástasis τοῦ Γουδι ἦτο ἐν ὄψει ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης (Ἰούλιος τοῦ 1908).

Οὐδεμία κύρωσις ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ἀνωτέρω δύο νέους ἀξιωματικούς, οἵτινες, εἰς ἄλλην ἐποχὴν, θὰ ἐτιμωροῦντο αὐστηρότατα. Ὁ συνετός ὅσον καὶ ἐντιμὸς Διοικητὴς τοῦ Συντάγματος Συνταγματάρχης Τσίτσος, καλέσας αὐτοὺς ἰδιαιτέρως, τοὺς ὑπέδειξε, μὲ αὐστηρὸν ἀλλὰ πατριζὸν τόνον, τὴν παράβασίν των καὶ συνέστησε νὰ ἀποφεύγουν τοιαύτας συζητήσεις ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐννοεῖται ὅτι οὗτοι συνεμορφώθησαν ἐν μέρει, ἐξακολουθήσαντες τὴν ἐπαναστατικὴν προπαγάνδαν ἐντατικώτερον εἰς μυστικὰς συγκεντρώσεις ἀλλαγῶν. Τὸ πνεῦμα τῆς συναδελφότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἀνεπτυγμένον εἰς τὸ ὀλιγάριθμον, ἀλλ' ἐκλεκτὸν, Σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΠΥΡΗΝΟΣ

Τὸ θέρος τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Στρατῶνες ἦσαν κενοὶ, δι' οὗς λόγους προανέφερον καὶ ἀνεμένετο ἡ κατάταξις τῶν κληρωτῶν τοῦ φθινοπώρου διὰ νὰ ἀναλάβουν κάποιαν ζωὴν. Ἡ ἐπαναστατικὴ ἐξέγερσις ἐξηκολούθει καὶ ὠγχοῦτο εἰς τὰς τάξεις τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, ἀλλ' ἄνευ ὠρισμένης κατευθύνσεως. Ἡ ἀπειρία των δὲν ἐβοήθει τὰς ἀγνάς προθέσεις των διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας. Νὰ κινηθοῦν ἦσαν ὅλοι σύμφωνοι, ἀλλὰ κατὰ ποῖον τρόπον; Εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ εὐρίσκετο ὁ κόμβος τοῦ προβλήματος. Ὅσαι γνῶμαι ἐξεφράζοντο ἄλλαι τόσαι ἦσαν καὶ αἱ διαφωνίαι πὸν ἐγεννῶντο.

Ἐπὶ τέλους τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908 συνῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀριστοτέλους 37, ὀλιγάριθμος ὁμάς ὑπολοχαγῶν καὶ ἀνθυπολοχαγῶν ὅπως συσχεφθῶμεν περὶ τοῦ τρόπου ἐνεργείας πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως. Μετὰ πολύωρον συζήτησιν ἀπεφασίσαμεν τότε κατὰ πλειοψηφίαν ὅτι ἔπρεπε νὰ συγκροτηθῇ Στρατιωτικὸς σύνδεσμος, ὁ ὁποῖος νὰ ἐπιβάλλῃ Κυβέρνησιν ἔξω τῶν κομμάτων, ἦτις, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Συνδέσμου, νὰ ἔχη δικτατορικὴν ἐξουσίαν ὅπως προβῇ τάχιστα «εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τῆς χώρας κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν» ὡς ἀνεγράφετο εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ οἰκείου πρωτοκόλλου. Εἰς δευτέραν συνεδρίασιν ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ συνῆλθον οἱ αὐτοὶ ἀξιο-

ματικοί (ἀφοῦ κατήρτισαν τὸ 1ον πρωτόκολλον τῆς ἰδρύσεως τοῦ Σ. Σ. (Στρατ. Συνδέσμου) τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Οὕτω τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908 ἰδρύετο ὁ Σ. Σ. καὶ οὐχὶ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1909 ὡς ἀναγράφεται ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως ὅσοι ἠσχολήθησαν μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ «Γουδί» πλανηθέντες ἐκ τῆς κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1909 πρώτης ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζημιχάλη.

Εἶναι ἄξιον ἀπορίας πῶς οἱ ἀσχοληθέντες μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ἐκείνης δὲν συνέλαβον τὴν κάτωθι φυσικὴν καὶ, στοιχειωδῶς, λογικὴν σκέψιν : Ἐπιφέρει ἐπιπέδον βαρείας κερῶσεις καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Νόμου περὶ καταστάσεως ἀξιωματικῶν. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατόν νὰ εὑρεθοῦν συγκεντρωμένοι 150 καὶ πλέον ἀξιωματικοὶ ὥστε νὰ τοὺς εἴρη ὁ ἐπιδραμὸν φρούραρχος ἐν πλήρει συνεδριάσει καὶ ἐφοδιασμένους μετὰ πρωτόκολλα, καταλόγους, ἄτινα δὲν ἠδυνήθη νὰ κατάρχη, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰ σχετικὰ ἱστορήματα ;

Ἡ συγκέντρωσις ἐκείνη ἦτο, ὡς ἀνεφέρουν, ἀποτέλεσμα προσπαθειῶν, μνήσεων καὶ δυσχερειῶν πολλῶν μηνῶν, καθ' ἃ διὰ ἐξηγήσω λεπτομερέστερον κατωτέρω.

Τὸ ἀναφερόμενον πρῶτον πρωτόκολλον τῆς ἰδρύσεως τοῦ Σ. Σ., γεγραμμένον μετὰ ἐρυθρὰν μελάνην, ἔφερε τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἑξῆς ἀξιωματικῶν :

- 1) Χρ. Χατζημιχάλης, ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ.
- 2) Θεόδ. Πάγκαλος, » »
- 3) Μιχ. Πάσσαρης, ἀνθυπολοχαγὸς πεζικοῦ.
- 4) Σωτήριος Ψύχας ἀνθυπύλαρχος.
- 5) Βασίλ. Παπᾶς, »
- 6) Εὐθ. Κτιστούλης, ἀνθυπολ. Μηχανικοῦ.
- 7) Δημ. Καθενιώτης, » »
- 8) Γρηγόρ. Φαληρέας ἀνθυπολοχαγὸς πεζικοῦ.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπέγραψαν αὐτὸ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πεζικοῦ λοχαγὸς Κωνστ. Σάρρας καὶ ἀνθυπολοχαγὸς Περ. Γεωργακόπουλος. Ἦτοι ὁ πρῶτος πυρὴν τοῦ Σ. Σ. ἦσαν δέκα κατώτεροι ἀξιωματικοί, ἐξ ὧν εἰς μόνον λοχαγός.

Εἰς ῥητὸν ἄρθρον τοῦ πρώτου αὐτοῦ πρωτοκόλλου ἀνεγράφετο αὐτολεξεί ὅτι ὁ Σύνδεσμος ἅμα τῇ ἐπικρατήσει του «θ' ἀ μετακαλέση ἐκ Κρήτης, ὅπως τοῦ ἀναθέσει τὴν Κυβέρνησιν, τὸν χαλύβδινον Κρητικὸν πολιτευτὴν Ἐλευθέριον Βενιζέλον». Τὸ πρωτόκολλον αὐτὸ φέρον τὰς ὑπογραφὰς 120 ἀξιωματικῶν, εὐρισκόμενον εἰς χεῖρας μου μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σ. Σ. (ὅπως καὶ ἡ σφραγὶς μετὰ τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων) παρεδόθη εἰς τὸν πρωθυπουργὸν Βενιζέλον. Τὸ τοιοῦτον ὑπῆρξε σοβαρὸν σφάλμα ἐκ μέρους μου, διότι τὸ ἱστορικὸν ἔγγραφον διὰ εἶχε τὴν θέσιν του μᾶλλον εἰς τὸ Ἑθνικὸν μουσεῖον τοῦ Κράτους.

Ἐκ τῶν προτερογατῶν τῆς συντάξεως τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἐπαναστατικοῦ

ἐγγράφου οὐδείς ἐγνώριζεν, οὔτε κατ' ὄψιν, τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον καὶ ἐπειδὴ ἡ κατόπιν ἐμφάνισίς του εἰς τὴν σκηνὴν τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ἔλευθέρῳ Ἑλλάδι ἀποτελεῖ κρίσιμον σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ μας, θεωρῶ ἐπιβεβλημῆνον νὰ ἀναφέρω τοὺς λόγους, οἵτινες ὤθησαν τοὺς νεαροὺς ἐκείνους ἀξιωματικούς εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ρηθέντος ἄρθρου περὶ ἀναθέσεως εἰς τὸν Βενιζέλον τῆς ἀνορθωτικῆς προσπαθείας.

Διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος καὶ τῶν σκοπῶν πού θὰ ἐπεδίωκεν ἡ Ἐπανάστασις, ἅμα τῇ ἐπικρατήσει της, συνεσκέφθησαν ἰδιαιτέρως οἱ ἀξιωματικοὶ Χατζημιχάλης, Πάγκαλος, Πάσσαρης. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Πάσσαρης Μιχ. ἔριψε πρῶτος τὴν ἰδέαν τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ Βενιζέλου, τοῦ ὁποίου ἦτο φανατικὸς θαυμαστὴς ἐκ πληροφοριῶν, ἃς εἶχε περὶ αὐτοῦ ἐκ μέρους στενοῦς συγγενοῦς του, Παπαζαφειροπούλου, χρηματίσαντος ἰδιαιτέρου γραμματέως καὶ συνεργάτου τοῦ Βενιζέλου.¹

Ἐγὼ προσωπικῶς ἔτιχε νὰ συνδέομαι διὰ φιλίας οἰκογενειακῶς μὲ τὸν μακαρίτην Ν. Μπουφίδην, Πρόεδρον τῆς Βουλῆς καὶ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων συνεργατῶν τοῦ Τρικοῦπη καὶ τοῦ Γ. Θεοτόκη. Ὁ Μπουφίδης μετέβη εἰς Κρήτην, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἵνα μεσολαβήσῃ διὰ τὸν συμβιβασμὸν τοῦ Ἠγεμόνος πρίγκηπος Γεωργίου, μὲ τοὺς ὑπὸ τὸν Βενιζέλον ἐπαναστάτας τοῦ Θεορίσου. Ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ Κρήτης ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν Θεοτόκη τὴν γνώμην τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Βασιλόπαιδος ἐκ Κρήτης, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίστασε νὰ ἐγκρίνῃ ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Α', θέτων τὰ ἔθνικα συμφέροντα ὑπεράνω τῆς πατρικῆς στοργῆς. Εἶδον εἰς τὴν οἰκίαν του τότε τὸν Μπουφίδην, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν εὐγλωττίαν, (ἐθεωρεῖτο ὁ κορυφαῖος τῶν Ποινικολόγων τῆς ἐποχῆς) μοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς :

«Ὅταν ἐπῆγα στὴν Κρήτη ἐνόμιζα πὼς θὰ εὔρισκα κανένα κοινό, καινόδοξο, ἐπαρχιώτη δίκηγόρο. Ἡῦρα τὸν μπάριμπα μου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐπαναστάτου αὐτοῦ. Ὁ Βενιζέλος εἶναι διαβολάνθρωπος. Παρακολουθεῖ καὶ ξέρει τὰ ζητήματα τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς καλύτερα ἀπὸ ὅλους μας. Ἐπίσθην ὅτι ἔχει δίκαιον, κατ' ὄλην τὴν γραμμὴν, καὶ εἰσηγήθην τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ πρίγκηπος ἐκ Κρήτης, διότι, παρὰ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις του, ἡ δρᾶσις τοῦ περιβάλλοντός του (ἡ αἰωνία αὐλικὴ κλίκα) ἔζημίωσε πολὺ τὸ Κρητικὸν ζήτημα ».

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ ἀειμνήστου Μπουφίδη, ἀνδρὸς πείρας καὶ δευτάτης ἀντιλήψεως, μοῦ ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν ὥστε, ὅταν ὁ Πάσσαρης μὲ φανατισμὸν ἐξύμνησε τὰ προσόντα τοῦ Βενιζέλου, ἐτάχθην καὶ ἐγὼ ἐνθέρμως ὑπὲρ τῆς γνώμης του καὶ οὕτω ἐνεκρίθη καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν πρωτεργατῶν τοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων τὸ ἄρθρον πού ἀνέφερον διὰ τὸν Κρητὰ πολιτικόν.

(1) Ὁ μακαρίτης Πάσσαρης, ἀπόφοιτος κατόπιν τῆς Ἄνωτ. Σχολῆς Πολέμου τῶν Παρισίων, στρατηγός, ὑπαρχηγός τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου καὶ ὑπουργός τῆς Ἀεροπορίας ἐπὶ Μεταξᾶ, ὑπῆρξε κατόπιν ἀσπονδος πολέμιος τοῦ Βενιζέλου κατὰ τὴν ὀλεσθίαν διαίρεσιν τοῦ 1915. Ἐνεκα τῶν παλαιῶν δεσμῶν μας καὶ προσωπικῆς ἐκτιμῆσεως, ὡς ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν ἐφυγάδευσα, διωκόμενον, εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων ἀπέδειξε ὅτι οἱ κατώτεροι εἶχον δίκαιον, καὶ παρὰ τὰς σφοδρὰς ἀντιδράσεις τῶν ἀνωτέρων, καὶ ἰδίᾳ τῶν Κρητῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ἀντιλήψεις των τελικῶς ἐπεβλήθησαν.

Μετὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ πρώτου πυρήνος τὰ μέλη αὐτοῦ ἐπεδόθησαν δραστηρίως εἰς τὴν μύησιν ὁπαδῶν διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τινὰς φρουρὰς τῶν ἐπαρχιῶν. Πρέπει νὰ λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπαγγελματικὴν δραστηριότητα, ποὺ ἐπιβάλλει ἡ ἕξις τῆς πειθαρχίας ἐν τῷ Στρατῷ, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὰς τεραστίας δυσχερείας ποὺ ἀντιμετώπισαν εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ οἱ πρωταργάται τοῦ κινήματος. Ἄρχετοὶ ἀξιωματικοὶ ἐμυήθησαν, ἔλαβον μέρος καὶ εἰς τινὰς μυστικὰς συγκεντρώσεις καὶ μετανοήσαντες ἀεχώρησαν, ἀφοῦ φυσικὰ ἔδωσαν τὸν λόγον τῆς τιμῆς των διὰ τὴν τήρησιν ἀπολύτου ἐχεμυθείας. Τὸν ἔ τ ἤ ρ η σ α ν ἀ ν ε ξ α ι ρ ἔ τ ω ς ὄ λ ο ι καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν λυδῖαν λίθον τοῦ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, εἰς ὃ εὐρίσκετο τὸ Σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὁ κόμβος τῶν δυσχερειῶν ἦτο ἡ διάταξις τοῦ προγράμματος περὶ τῆς «ἐν ἀνάγκῃ καταφυγῆς εἰς τὴν ἔνοπλον βίαν» πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τοῦ Συνδέσμου. Ὁ ἦρωρ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὑπολογαγὸς τότε Βελισσαρίου, καίτοι στενὸς φίλος μου, ἠρνήθη πεισμόνως νὰ ὑπογράψῃ τὸ πρωτόκολλον τοῦ Σ. Σ. Ἦλθεν εἰς τὸ Γουδί μαζί μου τὴν νύκτα τῆς 14ης Αὐγούστου καὶ μετέσχε τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ἦτο ὁ μόνος ὅστις καὶ κατόπιν ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ ἔγγραφον, ἀντίθετον πρὸς τὰς συντηρητικὰς ἀρχὰς του.

Ἴνα ἀποφύγωμεν τὸν σκόπελον τῆς «ἐνόπλου δράσεως» ἠναγκάσθημεν νὰ συντάξωμεν νέον πρωτόκολλον ἄνευ τοῦ ὅρου αὐτοῦ, τὸν ὅποιον ὅμως (πιστεύοντες ἀκραδάντως ὅτι ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲν ἦτο δυνατόν γενέσθαι) ἐθέσαμεν ἀργότερον ἐμμέσως, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Παρὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν ἰδρυτῶν τὸ ἔργον ἔβαινε βραδύτατα. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1909 ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν ἀνῆρχετο εἰς εἴκοσι πέντε περίπου. Ἐκ τούτων οἱ πλεῖστοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἴον περικλινὸν σύνταγμα, τὸ ὅποιον ἦτο καὶ ἡ ζωηροτέρα ἐπαναστατικὴ ἐστία ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν πρώτων προσχωρησάντων ἦσαν οἱ ὑπολογαγοὶ Τσερούλης Νικ., Μπουκουβάλας Κωνστ., Χαραλάμπους, Πραντῦνας, οἱ Ἀνθυπολογαγοὶ Λιάσκας Χρ., Χαραλάμπης, Παλαιολόγος, Κυριαζόπουλος, Λιακόπουλος, Σχιναῆς, Γουλόπουλος καὶ ὁ λογαγὸς Γιόκας Ἀθαν. ἅπαντες τοῦ ἴου Συντάγματος.

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ κινήματος ἔβαινε οὕτω μὲ ταχύτητα γελώνης ὁπόταν, ὡς ἀπὸ μηχανῆς, ὁ γνωστικὸς Θεὸς τῆς Ἑλλάδος ἐφώτισε τὸν Σουλτάνον νὰ προβῇ εἰς τὸ κίνημα τῆς ἀνοξέως τοῦ 1909, διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῶν Νεοτούρκων. Ὡς προανέφερον, τὸ κίνημα αὐτὸ, εἶχε σὺν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὸν καφέν ποὺ θὰ ἔπινεν ὁ Σεφκὲτ εἰς τὴν Ἀ κ ρ ὀ π ο λ ι ν. Ἡ σφοδρὰ ἀγανάκτησις ποὺ συνετάραξε τότε πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν εἶχε φυσικὰ ἀπήχθαι εἰς τὸ Σῶμα τῶν Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν. Οἱ δισταγμοί, ἡ συντηρητικότης καὶ αἱ ἐπιφυλάξεις παρεσύρθησαν ἀπὸ τὸν χεῖμαρον τῆς ὀργῆς, ποὺ ἐπροκάλεσαν αἱ χυδαῖαι ὕβρεις καὶ ταπει-

νώσεις. Δὲν ἐγίνετο πλέον συζήτησις, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ρεύμα προσχωρήσεως οὕτως ὥστε ἐντὸς εἰκοσαήμερον μόλις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὸν Σ.Σ. τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν ὑπερέβη τοὺς ἑκατόν. Εὐλογημένος ἔσαι ὁ καφὲς τοῦ Σεφκέτ!

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Σ. Σ. τῶν κατωτέρων, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὑπερεκατὸν γενναίους καὶ φανατικοὺς ἀξιωματικοὺς, ἦτο πράγματι κύριος τῆς καταστάσεως, διὰ τοὺς γνωρίζοντας τὴν «ψυχολογίαν τῶν ἐπαναστάσεων». Ὁ Σύνδεσμος, ὡς προείπον, ἀπετελεῖτο τὸν Ἰούνιον τοῦ 1909 ἔξ ὑπερεκατὸν ὑπολοχαγῶν καὶ ἀνθυπολοχαγῶν τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν καὶ δύο μόνον λοχαγῶν, τῶν λοχαγῶν τοῦ πεζικοῦ Σάρρου Κωνστ. καὶ Ἀθαν. Γκιόκα.

Κατ' ἀρχὴν, τεθεῖσαν ἅμα τῇ ἰδρύσει τοῦ πρώτου πυρήνος καὶ τηρηθεῖσαν αὐστηρῶς, οὐ δεῖς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ ταγματάρχου καὶ ἄνω, ἦτο δεκτὸς εἰς τὸν Σύνδεσμον. Τὸ μέτρον αὐτὸ δὲν ὑπηγορεύθη ἐκ λόγων ἐγωϊστικῶν ἢ καινοδοξίας τῶν ιδρυτῶν, ὅπως ἐλέγχθη ὑπὸ τινῶν, ἀλλὰ ἐκ προνοίας σοφῆς καὶ ὀρθῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, ὅπως ἀπεδείχθη ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων. Τὸ μέτρον αὐτὸ ἔσωσε τὸ ζήτημα. Ἄνευ αὐτοῦ ἡ ἐπανάστασις ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἐγένετο. Ἄκρως διαφωτιστικὴ περὶ τούτου εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ ἀειμνήστου Παρασκευοπούλου εἰς τὰ δημοσιευθέντα ἀπομνημονεύματά του. Ὁ ἐξαιρετικὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, εἰλικρινῆς, εὐθύς καὶ θερμὸς πατριώτης ἦτο ὁ μόνος, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅστις ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ταραχόδου αὐτῆς περιόδου ἀμερολήπτως, ἀντικειμενικῶς καὶ ἄνευ μίσους ἢ πάθους. Παραθέτω, αὐτολεξεί, τὴν σχετικὴν περίοδον ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιστρατήτου (σελ. 89).

«Ἡ προπαγάνδα ἤρξατο διενεργουμένη μεταξὺ τῶν κατωτέρων ἰδία ἀξιωματικῶν. Μεταξὺ τῶν ὀλίγων ἀνωτέρων, οἵτινες ἠσθάνοντο τὴν ἀδλιότητα τῆς καταστάσεως ἡμῶν καὶ ἐγώ, πολλοὶ δὲ κατώτεροι ἤρχοντο πρὸς ἐμὲ μετὰ θλίψεως ἐκφραζόμενοι διὰ τὴν ἐθνικὴν ξυθύνωσιν, αἰσθανόμενοι ὅτι πρέπει νὰ σταματήσῃ αὕτη, ἔστω καὶ δι' ἐπαναστάσεως. Βλέπων ὅτι τὰ γεγονότα ἔβαινον ταχέως πρὸς μίαν ἀλλαγὴν καταστάσεως, προσκλήθησομένην ὑπὸ μόνον τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, ἐπέζητησα νὰ τοὺς σταματήσω ὀλίγον, ἵνα ἐνεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ καὶ οἱ ἀνώτεροι. Τὴν γνώμην μου αὐτὴν ἐγνώρισα καὶ εἰς ἄλλους συναδέλφους, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἔβλεπον τὴν ὀξύτητα τῆς καταστάσεως. Ἀπεφασίσαμεν δὲ μερικοὶ νὰ συνέλθωμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ στρατηγοῦ Παν. Δαγκλῆ. Ἐκεῖ μετέβημεν περὶ τοὺς 15 ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐτονίσθη δὲ, κατὰ τὴν συζήτησιν, ἡ ζωηρὰ κίνησις τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ ἀντιδράσουν δι' ἐπαναστατικὸν κινήματος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐτρέχομεν τὸν κίνδυνον ἄκοντες νὰ γίνωμεν ὄργανά των¹. Πρὸς ἀποφυγὴν ὥστε

¹ Ἡ φράσις αὕτη, πού με εἰλικρίνεια καὶ ἀφέλεια ἀναφέρει ὁ ἀειμνήστος στρατηγός, εἶναι ἡ λυθία λίθος τῆς τότε ψυχροσυνθέσεως τῶν ἀνωτέρων. Ἀποδεικνύεται καὶ στὴν περίπτωσιν αὕτη, ἀληθὲς τὸ ἀξίωμα, ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις δὲν γίνονται μερηματισμοὺς καὶ ἀρτηριοσκληρωσιν. Μόνον τὰ νεύματα καὶ αἷμα πού κοχλάζει δημιουργοῦν τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὸν φανατισμόν, τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπαναστάσεων.

τοῦ τοιούτου ἀτόπου, ἔτι δὲ ἵνα προλάβωμεν ὄψυτέρας ἐκδηλώσεις εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἔδει νὰ ἀναλάβωμεν ἡμεῖς οἱ ἀνώτεροι τὴν διεύθυνσιν τῆς, ἀφοῦ ἄλλως τε εἰς τοῦτο συννοοῦν οἱ κατώτεροι. Καίτοι οἱ πλεῖστοι παρεδέχοντο ὅτι ἡ κατάστασις ὡς εἶχεν, ἦτο νοσηρὰ ἔπρεπε δὲ πάντως ν' ἀσκηθῆ ἰέσις διὰ νὰ ἐξέλθωμεν αὐτῆς, ἐν τούτοις συνεζήτουν μὲ ἀοριστίας καὶ ἦσαν διστακτικοί. Διελύθημεν τότε ἄπρακτοι, ἀνελάβομεν δὲ τὴν ὑποχρέωσιν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ προσκαλέσῃ ἀνὰ ἓνα ἀνώτερον ἀξιωματικόν, νὰ συνέλθωμεν δὲ οὕτω ἐκ νέου εἰς ὠρισμένην ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν Δαγκλῆ. Δυστυχῶς ἡ συνεδρίασις αὕτη δὲν ἔλαβε χώραν, διότι εἷς ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, ἐκ τῶν παραστάντων εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν, ἄγνωστον πῶς ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Διαδόχου καὶ ἐρωτηθεὶς, ἐξέθεσε τὰ λαβόντα χώραν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ στρατηγοῦ Δαγκλῆ. Ἐπεβλήθη ποινὴ τις εἰς τὸν στρατηγὸν καὶ ἐλήφθη ἡ ὑπόσχεσις του ὅτι δὲν θὰ ἀναμιχθῆ εἰς τοιαύτας ἀντιπειθαρχικὰς πράξεις. Τὸ γεγονός τοῦτο, γνωσθὲν παρὰ τοῖς κατωτέροις ἀξιωματικοῖς, ἔπεισεν αὐτοὺς ὅτι οὐδεμία ἐλπίς ὑπάρχει ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους των καὶ ἐπέσπευσαν τὰς ἐνεργείας των».

Αὐτὸ ἦτο τὸ ἐπεισόδιον Δαγκλῆ, διὰ τὸ ὁποῖον ἔγινε πολὺς θόρυβος εἰς τὸν τύπον καὶ τὴν κοινὴν γνώμην. Ὁ στρατηγὸς ἐτιμωρήθη μὲ μηνιαίαν φυλάκισιν καὶ αὐτὸ ἦτο ὁ ἐπίλογος τῆς ὅλης ἐξεγέρσεως τῶν ἀνωτέρων κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον. Εἰς τὴν μίαν καὶ μόνην σύσκεψιν αὐτῶν ἐυρέθη μεταξὺ τῶν 15 καὶ εἰς ὅστις μετέβη ἀμέσως καὶ ἐπρόδωσε τοὺς συναδέλφους του, διότι περὶ προδοσίας πρόκειται, ὁσονδήποτε καὶ ἂν προσπαθῆ νὰ τὴν περικαλύψῃ ὁ μακαρίτης Παρασκευόπουλος ἐν τῇ ἐγνωσμένῃ πραότητι καὶ καλοκαγαθίᾳ τοῦ χαρακτῆρος του. Οὐδεὶς, καλῆς πίστεως κριτῆς, δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι εἶχον ἀπολύτως δίκαιον οἱ νεαροὶ ἐπαναστάται ὅταν ἔθισαν, ἐν τῇ ἰδρύσει τοῦ Συνδέσμου των, ἄτεγκτα τὴν ἀρχὴν «Κα ν εἰς ἀ ν ὠ τ ε ρ ο ς» καὶ τὴν ἐτήρησαν μετ' ἐπιμονῆς μέχρι τῆς ἐκρήξεως καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ κινήματος τῆς 15 Αὐγούστου. Εἷς καὶ μόνος ἀνώτερος ἀξιωματικὸς ἐγένετο δεκτὸς τὰς παραμονὰς τοῦ κινήματος, ὁ Ἀρχηγὸς αὐτοῦ, Συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Νικόλαος Ζορμπᾶς.

Τὸ κίνημα τῶν ἀνωτέρων οὕτω ἀπεδείχθη πομφόλυξ, ἥτις διερράγη μὲ μίαν ἄλλην φυλάκισιν τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω αἱ φυλακίσεις, αἱ ἀπειλαὶ τυφεκισμοῦ καὶ αἱ ἀποτάξεις ἀκόμη οὐ μόνον δὲν ἐκλόμισαν ἀλλὰ τοῖναντίον ἐγαλύβδωσαν τὴν πίστιν τῶν κατωτέρων καὶ προῦκάλεσαν ἐνωρίτερον τὴν ἐκρηξίν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀνέφερον ἀνωτέρω ὅτι τὴν ἀνοιξίν τοῦ 1909 οἱ ἡγέται τοῦ Συνδέσμου ἐθεώρουν, καὶ βασίμως, ἐαυτοὺς κυρίους τῆς καταστάσεως. Καὶ ὄντως τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, ἐκτὸς τῆς ἑκατοντάδος τῶν ἐπιλέκτων ἀξιωματικῶν, προσετέθη εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Σ.Σ. μιὰ σοβαρωτάτη ἐνίσχυσις, ἕνεκα ἀστόχου μέτρου τῆς Κυβερνήσεως. Ἦτο ὁ Νόμος τῶν μονίμων ὑπαξιωματικῶν. Οἱ ἐν Γερμανίᾳ ἐκπαιδευθέντες ἀξιωματικοί, θαμβωμένοι ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς λάμψεως τῆς

έποχης, ένόμισαν ότι ήτο δυνατόν νά εφαρμοσθῆ και έν 'Ελλάδι τό σύστημα τής μονιμότητος τών ύπαξιωματικῶν, όπως ίσχυεν εις τόν Γερμανικόν. Λαμβανομένης υπ' όψιν τής ιδιοσυγκρασίας και του χαρακτήρος τών Γερμανών τό σύστημα αυτό, άριστον θεωρητικῶς, ηΐδοκίμησεν έν Γερμανία, διότι οί μόνιμοι έπαγγελματίαι ύπαξιωματικοί, πεπειραμένοι και σκληρυνθέντες έκ τής μακροῦς ύπηρεσίας των, άπειτέλουν πολύτιμον έμψυχον ύλικόν διά τήν στερεότητα τών μονάδων. Αντιθέτως, εάν ύπάρχη χώρα, όπου τό σύστημα αυτό είναι άνεφάρμοστον, αυτή είναι ή 'Ελλάς. Ένόμισαν ότι, με ηΐξημένες άποδοχάς και έξασφάλισιν τής συντάξεως λοχαγοῦ, θά ήτο δυνατόν νά εύρουν ύπαξιωματικούς οίτινες θά έδέχοντο νά καταταγοῦν εις τόν Στρατόν, έχοντες ως άνωτάτην βαθμίδα προαγωγής των τόν βαθμόν του άνθυπασπιστου !!! Οί εισηγηται του Νόμου άπεδείχθησαν άγνοοῦντες τελείως τήν ψυχουσύνθεσιν του 'Ελληνος στρατιώτου. Το φιλόπρωτο και τό φιλότιμο. Το άπόφθεγμα του Μεγάλου Ναπολέοντος ότι «δέν είναι καλός στρατιώτης, όποιος δέν έχει εις τόν γυλιόν του τήν θάβδον του στρατάρχου», τό όποιον έλέχθη διά τόν Γάλλον, ισχύει άκόμη περισσύτερον διά τόν 'Ελληνα στρατιώτην. Μόνον ή ηθική άμοιβή, τό γαλόσι και ό πολεμικός σταυρός τόν ώθοῦν εις τόν ήρωϊσμόν και τήν αυτοθυσίαν¹.

Οί ύπαξιωματικοί του στρατου έξηγέρθησαν έν σώματι έναντίον του μέτρου. Άστοχος χειρισμός του ζητήματος ώθησεν αυτούς εις πράξιν άντιπειθαρχικήν, ήτις, γενομένη δημοσία, έτάραξεν έτι μάλλον τήν τεταραγμένην άτμόσφαιραν. Έν σώματι, πάντες σχεδόν οί ύπαξιωματικοί, μετέβησαν εις τήν συνεδριάζουσαν Βουλήν, προς έπίδοσιν σχετικού ύπομνήματος. Διετάχθησαν φυσικά άνακρίσεις, αίτινες κατέληξαν νά άποταχθοῦν έπτά έξ αυτών, θεωρηθέντες ως αυτουργοί τής πράξεως. Οί ύπαξιωματικοί έν τῷ μεταξύ είχαν συγκροτηθῆ εις σύνδεσμον, με άρχηγόν τους τόν ύπολοχαγόν του πεζικου Γεωργιον Καραϊσκάκη, έγγονον του μεγαλοφυιοῦς Στρατάρχου του 1821 Γεωργίου Καραϊσκάκη. Οί ιδύνοντες τόν σύνδεσμον τών κατωτέρων ήλιον εις επαφήν με τήν έπιτροπήν τών ύπαξιωματικῶν και κατώρθωσαν νά τους πείσουν νά παραιτηθοῦν τών ιδιαίτερων ζητημάτων των και νά ταχθοῦν άνεπιφυλάκτως υπό τας διαταγάς του Σ. Σ. προς ύποστήριξιν τών σκοπών αυτου, οίτινες, στερούμενοι πάσης ιδιοτελοῦς βλέψεως, θά έχουν τήν έπιδοκιμασίαν και ολοκλήρου του ελληνικου λαου. Η μεγάλη πλειοψηφία τών ύπαξιωματικῶν άπειτελείτο από μορφωμένους νέους, καλῶν ως έπί τό πλεϊστον οικογενειῶν, οίτινες είχαν καταταγῆ με τήν πρόθεσιν νά εισέλθουν εις τήν Σχολήν τών ύπαξιωματικῶν, ήτις έδιδε τότε άριστα στελέχη εις τό πεζι-

1. Όπως άνέφερα άλλοτε ένας ύποδεκανεύς άπειτειράθη αυτοκτονίαν, τραυματισθείς θανάσιμος, διότι όταν ήμην διοικητής του 9ου Συντάγματος Κρητῶν τόν υπερίβασα έκ του βαθμου του !!! "Όταν εις τό Νοσοκομειον τόν ήλεγξα διά τήν πράξιν του, τό καλό αυτό Κρητικό παλληκάρι μου έδωσε άπάντησιν που κλείνη μέσα της όλη τήν 'Ελληνική ψυχή. «Δέν με πείραξε ή φυλακή τούριε Διοικητά, αλλά τό γαλόσι πώς νά πάω δά στό χωριό χωρίς γαλόσι;» Για τό γελοίο σειρητι του ύποδεκανεύς, έθυσίαξε τά νιάτα των 23 χρόνων του !! Αυτό είναι τό 'Ελληνικό φιλότιμο.

κόν και τὸ ἱπικόν. Τὸ Σῶμα τῶν ὑπαξιωματικῶν ἐτάχθη οὕτω μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Σ. Σ. μετὰ τὴν ρητὴν βεβαίωσιν ὅτι θὰ ἰκνεροῦτο ἡ ἀπόταξις τῶν ἑπτὰ συναδέλφων των, καθὼς και ὁ ἀμαρτωλὸς Νόμος, τῆς νομιμότητος. Καὶ τὰ δύο ἐπραγματοποιήθησαν τὸν Αὐγουστον, ἅμα τῇ ἐπικρατήσει τῆς ἐπαναστάσεως.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (Μαΐος τοῦ 1909) συνεκεντροῦντο και ἀπεφάσιζον τὸν σχηματισμὸν συνδέσμου και ἕτεροι ἐκλεκτοὶ ἀξιωματικοί, τὴν πλειοψηφίαν τῶν ὁποίων ἀπετέλουν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, περὶ ὧν ἀνέφερον εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον. Οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι συνήρχοντο εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων, οἰκίαν τοῦ ἱλάρχου Ἐπ. Ζυμβρακάκη, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. Ὅπως ἦτο φυσικόν, παρὰ τὰ λαμβανόμενα μέτρα, ἡ κίνησις τοῦ ὀγκωθέντος ἤδη Σ. Σ. τῶν κατωτέρων δὲν εἶτο δυνατὸν νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὴ εἰς τὴν ὁμάδα Ζυμβρακάκη και ἀπεφάσισαν οὗτοι νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἔνωσιν τῶν προσπαθειῶν, ἐφ' ὅσον ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς ἦτο κοινός. Ἐνετάλη οὕτω παρὰ τῆς ὁμάδος ἐκείνης ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Κωνστ. Γουβέλης νὰ φροντίσῃ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοὺς ἰθύνοντας τὸν Σ. Σ. τῶν κατωτέρων ὅπως, ἀντιληφθῇ τὴν δύναμιν και τοὺς σκοποὺς των.

Και ὄντως μίαν ἐσπέραν ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ λοχαγοῦ Γουβέλη, ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ, ἄγνωστον πῶς, ὅτι μετεῖχον τῆς διοικήσεως τοῦ Συνδέσμου. Ὁ ἄριστος και σοβαρὸς λοχαγός, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἀμοιβαίων βεβαιώσεων περὶ τῆς τηρήσεως τῆς μυστικότητος «ἐπὶ λόγῳ τιμῆς» κλπ., μοῦ ἐξέθεσε εὐθέως και ἀνοικτὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεώς του. Τοῦ ἀπήντησα ἐπίσης εὐλικρινά, δώσας εἰς αὐτὸν τὰς πληροφορίες, ἃς ἐξίτηι. Ἐφάνηκε ἐνθουσιασμένος ὅταν τοῦ ἀνεκοίνωσα ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Συνδέσμου ἦτο 120 ἀξιωματικοὶ ὀργανωμένοι (κοσμινισμένοι καλῶς) οἵτινες ἦτο δυνατὸν νὰ συγκεντρωθοῦν, ἐντὸς ὥρων, εἰς οἰονδήποτε μέρος. Τοῦ ἐπέδειξα και τὸ πρωτόκολλον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεγράφετο και τὸ ἄρθρον περὶ τῆς «ἐν ἀνάγκῃ χρήσεως ἐνόπλου βίας».

Ὁ λοχαγὸς Γουβέλης ἐξήτησε τότε νὰ μάθῃ ἂν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παρῶσθαι εἰς μίαν συγκέντρωσιν ἡμῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν ματαίων χρονοτριβῶν ὥρισάμεν συνέντευξιν ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, ἐνθα ἐκλήθησαν, ἐπειγόντως, και πάντα τὰ μὴ κωλύμενα μέλη τοῦ Συνδέσμου. Παρέστησαν περὶ τοὺς 90 ἀξιωματικοί, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὁ λοχαγὸς ἐξέθηκε τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεώς του και ἐτόνισε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως πάντων, ἐφ' ὅσον ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς εἶναι κοινός. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συγκεντρώσεως, ἤτις ἐγένετο φυσικὰ κατὰ μικρὰς ὁμάδας κατὰ διαστήματα και μετὰ κάλυψιν ἀνιχνευτῶν, ὁ λοχαγὸς ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ὀλίγους πρωτεργάτας ὅτι τὸ πρωτόκολλον τῆς ὁμάδος των δὲν περιέχει τὴν «ἐνόπλιον βίαν» και δὲν θέλῃ νὰ θιγῇ τὸ πολίτευμα, ἀλλὰ νὰ ἐπιβληθῇ κυβερνήσις, προερχομένη ἐκ τῆς Βουλῆς και ἐνεργοῦσα ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν βίαν τοῦ Συνδέσμου. Ἦτοι ὑπῆρχε οὐσιαστικὴ διαφωνία

εις δύο σημεία : α) Τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων καὶ β) τὴν ἐκτὸς τῶν κομιμάτων Κυβερνήσιν Βενιζέλου.

Ὁ λοχαγὸς Γουβιέλης λογικῶς συνεφώνησεν, ὅτι δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων εἶναι δυνατὴ ἡ συγχώνευσις καὶ πρὸς τοῦτο ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ μιὰ κοινὴ γενικὴ συνέλευσις τὴν 25 Ἰουνίου, πρὸς λήψιν τελικῆς ἀποφάσεως. Κατὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ λοχαγοῦ ἡ ὁμὰς Ζυμβρακάκη ἀπετελεῖτο ἐκ 40 περιόπου ἀξιωματικῶν ὄλων τῶν ὄπλων, ὧν οἱ πλεῖστοι λοχαγοί. Ἐπειδὴ ἡ οἰκία μου δὲν περιεῖχε ἀρκετὸν χῶρον διὰ τὰς δύο ὁμάδας, ἀπεφασίσθη ἡ κοινὴ συνέλευσις νὰ γίνῃ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας Κυριακοῦ οἰκίαν τοῦ, ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς ὁμάδος τῶν κατωτέρων, ὑπολοχαγοῦ Χρ. Χατζημιχάλη. Ὁ συμπαθέστατος καθ' ὅλα καὶ καλόκαρδος συνάδελφος εἶχε καὶ τὸ παρατσούκλι (σύνθηδες στὸ Στρατό, ὅπως καὶ στὸ Ναυτικὸ μας) Τακουνάκης διότι, ὡν ἑξαιρετικῶς βραχύσωμος, εἶχε πάντοτε ἐψηγὰ τακούνια. Ὁ Κίτσος ἦτο μικρὸς μὲν τὸ δέμας, ἀλλὰ ἐπαναστάτης κρατερός.

Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΙΑΝ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1909 στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἱστοροῦσι τὰ καθ' αὐτὴν ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς 25ης Ἰουνίου, ἡμέρας τῆς συγκεντρώσεως αὐτῆς, διότι τότε μόνον ἐγνώσθη, δημοσίᾳ, ἡ ὑπαρξίς τοῦ Συνδέσμου τῶν ἀξιωματικῶν, ἕνεκα τοῦ ἐπεισοδίου, ὅπερ ἐδημιούργησεν ὁ αἰφνιδισμὸς τοῦ φρουράρχου Σχινᾶ.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνελθόντων κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐγράφησαν διάφορα ἀντιφατικά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διότι ὁ ταρμαχόδης τρόπος, καθ' ὃν διεξήχθη ἡ συνέλευσις ἐκεῖνη, δὲν ἐπέτρεψε νὰ συμπληρωθοῦν ἀκριβῶς οἱ κατάλογοι τῶν ὁμάδων. Διὰ τὴν ὁμάδα Ζυμβρακάκη ὁ στρατηγὸς Ἄλεξ. Μαζαράκης, ἀνήγων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τοὺς Μικεδονομάχους ἀξιωματικούς, γράφει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὅτι ἀπετελεῖτο ἀπὸ 28 ἐν ὄλῳ ἀξιωματικούς. Ἐκ τῆς ὁμάδος τῶν κατωτέρων παρέστησαν ἀναμφισβητήτως περὶ τοὺς 135. Συνεπῶς ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν συνελθόντων δὲν ὑπερέβαινε τοὺς 160 ἐν συνόλῳ.

Ἄμα τῇ συγκεντρώσει, ἐν τῇ ἀρχετᾷ εὐρείᾳ αἰθούσῃ, οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ εὐρέθησαν ἐνώπιον σοβαρᾶς ἀποκαρδιωτικῆς ἐκπλήξεως. Εἰς πρόχειρον ἔδραν εἶχεν ἐγκατασταθῆ, ὡς πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, εἰς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ (ὁ Ἐπίλαρχος Κ:) κατὰ παράβασιν τοῦ ἡθῶς συμφωνηθέντος ὅρου «νὰ μὴ ὑπάρχη οὐδεὶς ἀνώτερος». Ἄλλ' ἐπὶ πλέον τὸ καταπληκτικὸν ἦτο ὅτι ὁ ἀνώτερος ἐπίλαρχος ἦτο ὁ ἴδιος ὅστις, ὡς ἐρρέθη ἀνωτέρω, ἐπρόδωσε τὴν κίνησιν Δαγκλῆ εἰς τὸν Διάδοχον καὶ προεκάλεσε τὴν τιμωρίαν τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὴν διάλυσιν τῆς ὁμάδος τῶν ἀνωτέρων !!

Ὁ αὐτοχειροτόνητος πρόεδρος εἶχεν εἰς χεῖρας του τὸ ἐσπευσμένως συνταχθὲν πρόγραμμα τῆς ὁμάδος τῶν λοχαγῶν (ὡς ἀπεκλήθη ἡ ὁμὰς Ζυμβρακάκη) καὶ ἀφοῦ τὸ ἀνέγνωσεν ἐδήλωσεν ὅτι «οἱ τυχόν μὴ συμφω-

νοῦντες πρέπει νὰ ἀποχωρήσουν». Ἡ τελευταία φράσις τοῦ ἐπιλαρχοῦ ἐπῆρξε βόμβα εἰς λιμνάζοντα ὕδατα. Θύελλα ἀγανακτήσεως ἐξέσπασε, μετοξὺ τῶν μελῶν τοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων, καὶ μὲ πολὺν κόπον οἱ ψυχραιμότεροι κατώρθωσαν νὰ συγκρατήσουν τὴν τᾶξιν. Ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ γράψας τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Γουδὶ» εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολιν», ἔλαβον ἀμέσως τὸν λόγον. Ἐδήλωσα ἐντόνως εἰς τὸν προεδρεύοντα ὅτι «παρὰ τὴν λύπην μου διότι ἀπευθύνομαι εἰς ἀνώτερον ἀξιωματικὸν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τοῦ παρατηρήσω ὅτι εὐρίσκεται ἐν πλήρη πλάνῃ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς καταστάσεως. Ὁ κ. Ἐπίλαρχος λησμονεῖ ἢ ἀγνοεῖ ὅτι εὐρίσκεται ἐνώπιον ἐπαναστατικῆς συγκεντρώσεως καὶ ὄχι Ἱερᾶς Συνόδου». Τὸ πρόγραμμα, ὑπερ ἀνεκοίνωσεν, ἦτο πλῆρες ἀπὸ εὐχάς, παρακλήσεις καὶ συστάσεις πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, αἱ ὁποῖαι συστάσεις θὰ ἐγίνοντο πάντως ἱεραρχικῶς καὶ νομιμοφρονῶς. Ἡξιούτο, ὅπως ἀναγράφει καὶ ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, νὰ ὀρισθῇ τὸ ποσὸν 25 ἑκατομμυρίων δραχμῶν εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους διὰ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις, νὰ γίνουν οἰκονομίαι καὶ διάφορα ἄλλα κουραφέξαλα, πού ἀκούει πάντα ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἰς τὰς προγραμματικὰς δηλώσεις τῶν Κυβερνήσεών του, ἀφ' ὅτου ἐδημιουργήθη τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Ἐπεκαλέσθη τὴν γενομένην, μὲ τὸν λοχαγὸν Γουβέλην, συμφωνίαν καὶ ὁ εὐθὺς καὶ ἐντιμὸς ἀξιωματικὸς ὡμολόγησεν ἀμέσως ὅτι ὁ προεδρεύων εὐρίσκετο ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος. Ὁ κ. πρόεδρος, λησμονῶν πού εὐρίσκεται, ἠθέλησεν ἀποτόμως καὶ αὐστηρῶς νὰ μού κόψῃ τὸν βῆχα, ἐπαναλαβὼν τὴν περὶ ἀποχωρήσεως, τῶν δῆθεν διαφωνούντων ζωηρῶν κατωτέρων, ἀξιώσιν του. Καὶ ἡ σοβοῦσα θύελλα ἐξεροάγη τότε ὀρμητικῇ. Ἐβγάλα ἀπὸ τὴν τσέπην μου τὸ φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν 122 ἀξιωματικῶν πρωτόκολλον (γραμμῆνον μὲ ἐρυθρὰν μελάνην) τὸ ἔρριψα μετ' ὀργῆς ἐπὶ τῆς πρὸ ἐμοῦ τραπέζης καὶ εἶπον εἰς τὸν ἀνεκδιήγητον ἐκείνον ἐπίλαρχον: «Κύριε ἐπίλαρχε, εἴμεθα ἡ μεγίστη πλειοψηφία ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ καὶ, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι συμφωνοῦν μεθ' ἡμῶν καὶ πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὁμάδα τῶν κ. λοχαγῶν, φρονῶ ὅτι σε εἰς μόνος εἰσθε ὁ διαφωνῶν καὶ συνεπῶς ὀφείλεται νὰ ἐγκαταλείψετε ἀμέσως καὶ τὴν προεδρικὴν ἔδραν καὶ τὴν αἴθουσαν αὐτὴν». Τί ἐπηκολούθησε δὲν εἶνε δύσκολο νὰ ἐννοήσῃ πᾶς ὅστις ἔχει λάβῃ μέρος εἰς ἐπαναστατικὰς συγκεντρώσεις. Φωναί, ἔξω, κάτω προδοσία κλπ. ἀντήχησαν εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ὁ ἀτυχῆς προεδρεύων, πελιδνὸς καὶ ἐν προφανῇ ταραχῇ, φεύγει δι' ὀπισθίας θύρας ἐκ τῆς συνελεύσεως διὰ νὰ μὴ ἀναφανῇ πλέον καθ' ὄλην τὴν μετέπειτα ἐξέλιξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἦτο τυχηρὸς διότι, μετ' ὀλίγα λεπτά, εἰσέβαλε αἰφνιδιαστικῶς ὁ Φρουράρχος Σχινᾶς καὶ ἡ θέσις του θὰ ἦτο τραγικῇ, ἐφ' ὅσον δικαίως ἢ ἀδίκως, εἶχεν εἰς βάρος του τὴν προδοσίαν τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν (οἰκίας Δαγκλῆ) περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος.

Τὴν εἰσβολὴν τοῦ φρουράρχου ἐπηκολούθησε ἀληθῆς πανδαιμόνιον. Ὁ οἰκοδεσπότης ὑπολοχαγὸς διημαρτύρητο ἐντόνως διὰ τὴν παραβίαν τοῦ οἰ-

κογενειακού του ασύλου! ἐνῶ τὰ ζωηρότερα στοιχεῖα μὲ φωνὰς καὶ ἀπειλὰς ἤξιον τὴν ἄμεσον ἀποχώρησιν τῶν εἰσβολέων. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξετράπησαν καὶ εἰς βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος τὸν Φρουράρχον ἀνθυπιδύρχου Μπενῆ - Ψάλλη, τὸν ὁποῖον ἐκακοποίησαν δεινῶς διὰ λακτισμάτων καὶ γρονθοκοπημάτων διότι, τὸν ἐθεώρησαν ὡς καταδότην τῆς συγκεντρώσεως. Συνεκράτησα μερικούς, ἐφ' ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, ὑποδεικνύων τὸ ἄτοπον τοῦ δαρμοῦ ἐνὸς ἀτιμωτοῦ ἀξιωματικοῦ ὑπὸ ἑκατοντάδος ὄλης συντρόφων του.

Ὁ Συνταγματάρχης Σχινᾶς, μόλις εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἠδέλησε νὰ λάβῃ τὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης πρωτόκολλον ἀλλ' εὐρέθη ἐνώπιον φραγμοῦ ἀξιωματικῶν, οἵτινες τὸν ἐσταμάτησαν. Μεταξὺ αὐτῶν εἶδα τοὺς Ἰλαρχον Ζυμβρακάκη, λοχαγὸν Γουβέλην, ἀνθυποφαρμακοποιὸν Τόμπρον καὶ ἄλλους. Ὁ ἀνθυποφαρμακοποιὸς Γ. Τόμπρος, ἐκ τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἤκουσα κατόπιν, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Φρούραρχον τοῦ εἶπε: «Κάτω τὸ χεῖρ, κύριε Συνταγματάρχα». Ὁπωσδήποτε ἐπωφεληθεὶς τῆς ταχείας καὶ ἐντόνου παρεμβάσεως τῶν ἀνωτέρω, ἔσχον τὸν καιρὸν νὰ ἀρπάσω τὸ πολυτίμητον ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον, φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν μελῶν, θὰ ἀπετέλει πλήρες καὶ βασιμώτατον στοιχεῖον διὰ τὴν ἄμεσον σύλληψιν καὶ δίωξιν αὐτῶν.

Ἡ ψύχραιμος, ἀλλὰ καὶ σταθερὰ στάσις τῶν ἀνωτέρω, Ζυμβρακάκη, Χατζηκηνριάκου, Σάρρου, Γουβέλη κλπ. ἀπεσόβησε λυπηρότερα συμβάντα τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Οἱ ἀνωτέρω, εὐπρεπῶς ἀλλὰ καὶ ἐντόμως, ὑπέδειξαν εἰς τὸν Φρούραρχον ὅτι πρέπει νὰ ἀποχωρήσῃ τὸ ταχύτερον, διότι οἱ ἀξιωματικοὶ, εὐρίσκονται ἐν σφοδρᾷ ἐξεγέρσει, καὶ δύνανται νὰ δημιουργηθοῦν σκηναὶ λυπηραὶ εἰς βάρος τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ καὶ τοῦ Σώματος. Ὁ Σχινᾶς ἐπέσιθη καὶ ἀτεχώρησε μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, σοβαρῶς κακοποιηθείσης, ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φρουράρχου ἡ συνεδρίασις ἐξηκολούθησε καὶ ἀντιηλλάγησαν σκέψεις διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς νέας πλέον καταστάσεως, ἥτις ἐδημιουργεῖτο, κατόπιν τοῦ φρουραρχικοῦ αἰφνιδιασμοῦ.

Πρὸ τοῦ ἀμέσου κινδύνου, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ κηρυχθῇ ἀμέσως ἡ ἐνωσις τῶν δύο ὁμάδων καὶ νὰ ἐκλεγῇ διοικοῦσα ἐπιτροπή, ἥτις νὰ καταρτίσῃ τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν περαιτέρω δρᾶσιν τοῦ Σ.Σ. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεφασίσθη νὰ εἶναι ἰσημελής, περιέχουσα τοὐλάχιστον πέντε μέλη μὲ βαθμὸν λοχαγοῦ, ἐφ' ὅσον οὐδεὶς ὑπῆρχε πλέον ἀνώτερος, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ μόνου προεδρευόντος, ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω,

Διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς (Δ. Ε.) ἀπεφασίσθη ὅπως ἐπὶ δύο ἑσπέρας ἀπὸ τῆς ἐπομένης 26ης Ἰουνίου, διέρχονται τὰ μέλη ἐκ τῆς οἰκίας Ζυμβρακάκη καὶ παραδίδουν τὰ ψηφοδέλτιά των, εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν ἥτις εὐρίσκειτο ὄπισθεν τῆς θυρίδος τοῦ κήπου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἡ ἐκλογὴ διεξήχθη ἐν πλήρει τάξει καὶ τὴν 28ην Ἰουνίου εἶχεν ἐκλεγῆ ἡ πρώτη Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ (δεκαπενταμελής) τοῦ Σ. Συνδέσμου, ἥτις ἐντὸς τῆς ἑσπέρας συνεδρίασεν ἐν τῇ οἰκίᾳ Ζυμβρακάκη.

κογενειακού του ασύλου! ἐνῶ τὰ ζωηρότερα στοιχεῖα μὲ φωνὰς καὶ ἀπειλὰς ἤξιον τὴν ἄμεσον ἀποχώρησιν τῶν εἰσβολέων. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξετράπησαν καὶ εἰς βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος τὸν Φρούραρχον ἀντιπλάρχου Μπενῆ - Ψάλτη, τὸν ὁποῖον ἐκακοποίησαν δεινῶς διὰ λακτισμάτων καὶ γρονθοκοπημάτων διότι, τὸν ἐθεώρησαν ὡς καταδότην τῆς συγκεντρώσεως. Συνεκράτησα μερικούς, ἐφ' ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, ὑποδεικνύων τὸ ἄτοπον τοῦ δαρμοῦ ἐνὸς ἀτυχοῦς ἀξιωματικοῦ ὑπὸ ἑκατοντάδος ὕλης συντροφῶν του.

Ἐο Συναγματάρχης Σχινᾶς, μόλις εἰσηλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης πρωτόκολλον ἀλλ' εὐρέθη ἐνώπιον φραγμοῦ ἀξιωματικῶν, οἵτινες τὸν ἐσταμάτησαν. Μεταξὺ αὐτῶν εἶδα τοὺς ἴλαρχον Ζυμβρακάκη, λοχαγὸν Γουβέλην, ἀνθυποφαρμακοποιὸν Τόμπρον καὶ ἄλλους. Ἐο ἀνθυποφαρμακοποιὸς Γ. Τόμπρος, ἐκ τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἤκουσα κατόπιν, ἀποτείνόμενος πρὸς τὸν Φρούραρχον τοῦ εἶπε: «Κάτω τὸ χέρι, κύριε Συναγματάρχα». Ἐοπωσδήποτε ἐπωφεληθεὶς τῆς ταχειᾶς καὶ ἐντόνου παρεμβάσεως τῶν ἀνωτέρω, ἔσχον τὸν καιρὸν νὰ ἀρπάσω τὸ πολυτίμον ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον, φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν μελῶν, θὰ ἀπετέλει πλήρης καὶ βασιμώτατον στοιχεῖον διὰ τὴν ἄμεσον σύλληψιν καὶ δίωξιν αὐτῶν.

Ἐο ψύχραιμος, ἀλλὰ καὶ σταθερὰ στάσις τῶν ἀνωτέρω, Ζυμβρακάκη, Χατζηκαραϊάκου, Σάρρου, Γουβέλη κλπ. ἀπεσόβησε λυπηρότερα συμβάντα τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Οἱ ἀνωτέρω, εὐπρεπῶς ἀλλὰ καὶ ἐντόνως, ὑπέδειξαν εἰς τὸν Φρούραρχον ὅτι πρέπει νὰ ἀποχωρήσῃ τὸ ταχύτερον, διότι οἱ ἀξιωματικοί, εὐρίσκονται ἐν σφοδρῷ ἔξυγέρσει, καὶ δύνανται νὰ δημιουργηθοῦν σκηναὶ λυπηραὶ εἰς βῆρος τῆς ἀξιοπρεπειᾶς αὐτοῦ καὶ τοῦ Σώματος. Ἐο Σχινᾶς ἐτείσθη καὶ ἀπεχώρησε μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, σοβαρῶς κακοποιηθείσης, ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φρουράρχου ἡ συνεδρίασις ἐξηκολούθησε καὶ ἀντηλλάγησαν σκέψεις διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς νέας πλέον καταστάσεως, ἵτις ἐδημιουργεῖτο, κατόπιν τοῦ φρουραρχικοῦ αἰφνιδιασμοῦ.

Πρὸ τοῦ ἀμέσου κινδύνου, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ κληροθῆ ἀμέσως ἡ ἐπίστασις τῶν δύο ομάδων καὶ νὰ ἐκλεγῆ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ, ἵτις νὰ καταρτίσῃ τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν περαιτέρω δρᾶσιν τοῦ Σ.Σ. Ἐο ἐπιτροπὴ ἀπεφασίσθη νὰ εἶναι ἰσομελὴς, περιέχουσα τοὐλάχιστον πέντε μέλη μὲ βαθμὸν λοχαγοῦ. Ἐφ' ὅσον οὐδεὶς ὑπῆρχε πλέον ἀνώτερος, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ μόνου προεδρεύοντος, ὅπως εἴπομεν ἀνωτέρω,

Διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς (Α. Ε.) ἀπεφασίσθη ὅπως ἐπὶ δύο ἐσπέρας ἀπὸ τῆς ἐπομένης 26ης Ἰουνίου, διέρχονται τὰ μέλη ἐκ τῆς οἰκίας Ζυμβρακάκη καὶ παραδίδουν τὰ ψηφοδέλτιά των, εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν ἵτις εὐρίσκειτο ὀπισθεν τῆς θυρίδος τοῦ κήπου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐο ἐκλογὴ διεξήχθη ἐν πλήρει τάξει καὶ τὴν 28ην Ἰουνίου εἶχεν ἐκλεγῆ ἡ πρώτη Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ (δεκαπενταμελὴς) τοῦ Σ. Συνδέσμου, ἵτις ἐντὸς τῆς ἐσπέρας συνεδρίασεν ἐν τῇ οἰκίᾳ Ζυμβρακάκη.

Τὸ ἐπεισόδιον Σχινᾶ εἶχε φυσικώτατα σοβαρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως. Μέγας ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν ἐπίστευσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ προδοσίας ἐκ μέρους τῆς ομάδος τῶν λοχαγῶν, ὡς ἀπεκλήθη ἡ ὁμάς Ζυμβρακῆκη, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐπέλθῃ ὄψις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων, ὅστις εἶχε σχηματισθῆ πρὸ ἐνὸς σχεδὸν ἔτους, ἐν ἀπολύτῳ μυστικότητι, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιήπτη ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν. Τὸ γεγονός εἶναι ἀξιοσημείωτον καὶ ἀποδεικνύει τὸ ἦθος καὶ τὸ ἀνώτερον φρόνημα τῶν ἀξιωματικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπὶ ἓν σχεδὸν ἔτος συνήροχοντο εἰς διαφόρους οἰκίας καὶ εἰς δεκάδας συνεδριάσεων οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκεῖνοι, ἀρκετοὶ ἐξ αὐτῶν διαφωνήσαντες ἀπεχώρησαν καὶ ἐν τούτοις οὐδαὶς εὐρέθη ταπεινὸς διὰ νὰ καταδώσῃ τοὺς συναδέλφους τοῦ χάριν εὐτελοῦς συμφέροντος. Ἀπολύτως οὐδαίς. Ἦσαν οἱ Τιτᾶνες τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Ἀτυχῶς ἢ Ἐθνοκτόνος διαίρεσις τοῦ 1915 εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ εὐρεθῶν ἀρκετοὶ, οἵτινες ἠϋτομολήσαν πρὸς τὸν Βούλγαρον ἢ παρέδωκαν τοὺς ἄνδρας των, τὰ ὄπλα τὰ ἱερὰ καὶ τὰς Σημαίας των εἰς τὸν μισητὸν προαιώνιον ἐχθρὸν τοῦ Γένους.

Κατὰ τὴν προσωπικὴν πεποιθήσιν μου, καὶ ὡς ἀπέδειξεν ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων, ὁ αἰφνιδιασμὸς τοῦ Σχινᾶ ὠφείλετο εἰς ἐπιπολαίαν μᾶλλον ἐνέργειαν τοῦ μακαρίτου Ζυμβρακῆκη, ὅστις προέβη ἐσπευσμένως εἰς στρατολογίαν ὀπαδῶν, διὰ νὰ παρουσιάσῃ σχετικὴν δύναμιν ἐν τῇ κοινῇ συνεδριάσει, ἵνα δύναται νὰ ἀξιῶσῃ ἐνεργὸν δράσιν ἐν τῇ Διοικήσει τοῦ Συνδέσμου. Ὅπωςδὴποτε τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἀπέδειξεν ὀπόσον ἦτο σοφὴ ἡ διάταξις τοῦ ἀρχικοῦ πρωτοκόλλου τῶν κατωτέρων, δι' ἧς ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ἡ ἀποδοχὴ ὡς μέλους οἰουδὴποτε ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ. Λίαν χαρακτηριστικὴ εἶνε ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ὑπόμνησις τοῦ ἀειμνήστου Ζορμπᾶ εἰς τὰ σύντομα ἀπομνημονεύματά του ἔνθα ἀναγράφει αὐτολεξεὶ εἰς σελ. 87 «Τὰ ἐν Κερκύρα καὶ Λαρίσῃ ἐπεισόδια ὡς καὶ τὸ τοῦ Ναυτικοῦ δικαιολογοῦσιν ἀποχωρῶντος τὴν γνώμην, ἣν εἶχον οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ὅπως μὴ περιλήφθωσιν εἰς τὸν Σ. Σ. ἀνώτεροι ἀξιωματικοί».

Ὁ γνωστὸς, διὰ τὴν μετριοπάθειάν του, Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. στρατηγὸς Ζορμπᾶς ξεσπᾷ ἐν ἀγανακτίσει ἐναντίον τῶν συναδέλφων τοῦ ἀνωτέρων, οἵτινες μόλις μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Ἐπαναστάσεως (15 Αὐγούστου), ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τὸν Σ. Σ. ἐδημιούργησαν, διὰ προσωπικοὺς λόγους, τὰ οἰκτρὰ ἐπεισόδια τοῦ 1910, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἀναφέρωμεν ἐκτενῶς εἰς οἰκτεῖον κεφάλαιον.

Ἡ πρώτη ἐκλεγείσα Δ. Ε. διὰ τῆς γενικῆς ψηφοφορίας τῆς 26ης Ἰουνίου ἀποτελέσθη ἐκ τῶν ἐξῆς ἀξιωματικῶν.

- 1) Γουβέλης Κ. λοχαγὸς πυροβολικοῦ.
- 2) Ζυμβρακῆκης Ἐπαμ. Ἰλαρχος.
- 3) Χατζηκυριάκος Ὑποπλοίαρχος Β. Ν.
- 4) Λιόλιος

- 5) Σπυρομήλιος Σπυρ. Μοίραρχος.
- 6) Μιμήκος, Λοχαγός μηχανικοῦ.
- 7) Πάγκαλος Θεόδ. ὑπολογ. πεζικοῦ.
- 8) Χατζημιχάλης Χρ. » »
- 9) Πάσσαρης Μιχ. ἀνθυπολ. πεζικοῦ.
- 10) Καθενιώτης Δημ. ἀνθυπολ. πυροβολικοῦ.
- 11) Κατσούλης Εὐθύμιος, ἀνθυπολ. μηχανικοῦ.
- 12) Παππᾶς Βασίλ. ἀνθυπίλαρχος.
- 13) Λοιδορίκης Ἄθαν. ἀνθυπολ. Οἰκονομικῶν.
- 14) Σάργος Κωνστ. λοχαγός πεζικοῦ.
- 15) Γεωργακόπουλος Περ. ἀνθυπολ. πεζικοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω οἱ ἑξ πρῶτοι ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμάδα τῶν λοχαγῶν (Ζημι-
βρακάκη) οἱ δὲ ἑννέα ὑπόλοιποι ἦσαν μέλη τοῦ Σ. Σ. τῶν κατωτέρων.

Ὁ ἀνθυπολοχαγός Θαν. Λοιδορίκης ἐξετέλει καὶ καθήκοντα τοῦ γραμ-
ματέως τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς. Ὁ ἴδιος κατόπιν ἦτο ὁ συντάκτης τῶν
ἄρθρων τῆς Ἐφημερίδος «Χρόνος» ἡτις ἦτο μέχρι τῆς διαλύσεως τοῦ Σ.Σ.
τὸ ἐπίσημον ὄργανον αὐτοῦ. Ἡ σειρά τῶν ἄρθρων αὐτῶν ἔφερε τὸν τίτλον
« Ἀ ν ά γ η Ε ἰ λ ι ζ ο ρ ι ν ε ἰ α ς ».

Ἐξελέγησαν καὶ τινες ἀξιωματικοὶ διαγγελεῖς, μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ
Πάσσαρης Θεοδ., Χαβίνης (πυροβολ.) καὶ Ἀναστ. Ταβουλάρης, ἀνθυπολ.
πεζικοῦ.

ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΠΝΙΞΙΝ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Ἡ Γενικὴ Διοίκησις τοῦ Στρατοῦ, μόλις ἔλαβε γνῶσιν τῆς συγκεντρώ-
σεως καὶ τῶν σκηνῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζημιχάλη, διέταξεν ἀμέσως τὸν Συν-
ταγματάρχην, Διοικητὴν τοῦ 7ου Πεζικοῦ Συντάγματος, Παπαδήμαν νὰ ἐνεργ-
γήσῃ τάχιστα αὐστηρὰς ἀνακρίσεις διὰ τὴν ποραδειγματικὴν τιμωρίαν τῶν
πρωτεργατῶν τῆς κινήσεως. Ὁ Συνταγματάρχης Παπαδήμας ἐνήργησε συν-
τόμως τὰς ἀνακρίσεις καὶ, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἐπρότεινε τὴν παραπομπὴν
εἰς Ἀνακριτικὸν Συμβούλιον δώδεκα ἐν ὄλῳ ἀξιωματικῶν. Ἐντὸς μηνὸς
(τέλος Ἰουλίου), οἱ δώδεκα ἀξιωματικοὶ ἐδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀνακριτικοῦ
Συμβουλίου, οὗτινος πρόεδρος ἦτο ὁ Συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Ἰω-
άννου καὶ μέλη τέσσαρες κατώτεροι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ὁ ἕλαρχος Ἄνδρ.
Καλίνσκη.

Ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα τοῦ ἕλαρχου Καλίνσκη ἕνεκα τοῦ ἐξῆς λόγου:
Ὅπως εἶμεθα βέβαιοι ἐκ τῶν προτέρων, πάντες οἱ κατηγορούμενοι ἐκρίθη-
σαν ἔνοχοι παμψηφεί πλὴν ἐμοῦ, ὅστις κατεδικάσθη διὰ ψήφων τεσσάρων
κατὰ μᾶς. Τὸ τοιοῦτον, ἐξέπληξε φυσικὰ ἐμὲ καὶ τοὺς συναδέλφους μου, διότι
ἦτο γνωστὸν ὅτι ἐθεωροῦμην ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικώτερα στοιχεῖα, καὶ ἐπὶ
πλέον ὁ ἐνεργήσας τὰς ἀνακρίσεις συνταγματάρχης Παπαδήμας, διοικητὴς
τοῦ Συντάγματός μου, μὲ εἶχε χαρακτηρίσει ἰδιαίτερος ὡς ἀρχεπαναστά-

την» προσονομαζόμενον ὑπὸ τῶν συναδέλφων μου ἐν τῷ Συντάγματι «Ἐμβέρο» ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ γνωστοῦ Νεοτούρκου ἐπαναστάτου τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ μυστήριον ἐξηγήθη, μετὰ τινα ἔτη, ὅταν εἴμεθα συμμαθηταὶ μὲ τὸν Καλλίνσκη ἐν τῇ συσταθῆσει ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς «Πρώτης Σχολῆς Ἀνωτέρων Σπουδῶν».

Ὁ ὥραιος τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἐπίλαρχος τότε, Καλλίνσκη μοῦ ἀνικαίωσε ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μειοψηφίας, διότι ἐξετίμησε τὴν ἀξιοπρεπῆ θαρραλέαν ἀπάντησίν μου, ὅταν ἀπελογήθην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τινὰς ἄλλους κατηγορουμένους, οἵτινες ἠρνήθησαν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν παρουσίαν των εἰς τὴν συνωμοτικὴν συγκέντρωσιν τῆς 25 Ἰουνίου. Ὅφείλω νὰ ὁμολογήσω ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ἡ στάσις μου ἐκείνη δὲν ὤφειλετὸ εἰς ἠρωϊκὴν αὐτοθυσίαν. Ὁφείλετο ἀπλῶς εἰς ρεαλιστικὴν ἐκτίμησιν τῆς καταστάσεως καὶ ποιὰν τινα πολιτικότητα. Ἦτο τὸ ἀπελιθάρρος πού δεικνύουν καὶ κακοποιοὶ ἐνίοτε ἐνώπιον τοῦ ἰκριώματος, ἐφ' ὅσον γνωρίζουν ὅτι ἡ τύχη των ἔχει κριθῆ πλέον ἀμετακλήτως. Ἀντὶ ἀπολογίας ἀπήγγειλα σφοδρὸν κατηγορητήριον ἐναντίον τῶν Κυβερνῶντων καὶ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ (ἐπὶ κεφαλῆς ἦτο ὁ Διάδοχος), τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν ἐνόχους τῆς παραμείψεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ Ἔθνους, τὸ ὅποιον ὑφίστατο τὰς ταπεινώσεις καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς τῶν Νεοτούρκων.

Εἰς μάλιστα κατηγορούμενος λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ ἠρνήθη ἐξ ἐπιπολαιότητος τὴν παρουσίαν του ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζημιχάλη, καίτοι τὸν κατήγγειλεν αὐτὸς οὗτος ὁ φρούραρχος Σχινᾶς, ὅστις τὸν ἐγνωρίζε προσωπικῶς ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ σῶμα του.

Ἡ πρᾶξις τοῦ ἰλαρχοῦ Καλλίνσκη ἀποδεικνύει τὴν ἀνωτερότητα καὶ τὸν ἱπποτισμὸν τοῦ εὐπατριδοῦ αὐτοῦ ἀξιωματικοῦ, ἐφ' ὅσον ὡς γνωστὸν ἦτο οὗτος ἐκ τῶν φανατικωτέρων ὀπαδῶν τῆς Αὐλῆς καὶ τοῦ Διαδόχου.

Τὸ Ἀνακριτικὸν Συμβούλιον, ὅπως ἀνεμένετο, ἐξέδωσεν ἀπόφασιν δι' ἧς δώδεκα ἀξιωματικοὶ ἀπετάχθησαν ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ 1) ἰλαρχος Ζυμβρακάκης Ἑπαμ. 2) Παταγεωργίου Β. λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ, 3) Πάγκαλος Θεόδωρος ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ, 4) Χρηστός Χατζημιχάλης ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ, 5) Ψύχας Σωτήριος ἀνθυπὶλαρχος, 6) Παπᾶς Βασίλ. ἀνθυπὶλαρχος, 7) Σπυρομήλιος Σπυρ. μύραρχος, 8) Τυπάλδος Κ. ὑποπλοίαρχος Β. Ναυτικοῦ, 9) Τόμπρος Γεορ. ἀνθυπολ. καὶ τρεῖς ἕτεροι οὓς δὲν ἐνθυμοῦμαι.

Τὸ Διάταγμα τῆς ἀποτάξεως ἡμῶν, ὑπογραφὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ κοινοποιηθῆ ἔνεκα τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς ἅπαντες οἱ ἀποταχθέντες παρεπέμφθησαν εἰς νέον Ἀνακριτικὸν Συμβούλιον, τὸ ὅποιον ἀπεφάνθη, παμψηφεί, καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς ἐπαναφορᾶς ἡμῶν εἰς τὸν Στρατόν, (ἀπὸ τοῦ ὁποίου οὐδὲ ὅλους εἴχομεν ἀπομακρυνθῆ). Ἐπρεπε νὰ τηρηθοῦν οἱ τύποι, οἱ ὅποιοι πάντοτε

τρώνουν τὴν οὐσίαν εἰς τὸν τόπον μας. Ἔλαβε χώραν φυσικὰ μὲν δικαστικὴ κωμωδία. Μεταξὺ τῶν δικαστῶν ἦσαν τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου λοχαγοὶ Φικιώρης, Σάρρος καὶ Κονταράτος, στενοὶ φίλοι καὶ συνεργάται τῶν κατηγορουμένων. Ἀναφέρω τὸ ἐξῆς γεγονός πρὸς ἀπόδειξιν τῆς σοβαρότητος τῆς διαδικασίας :

Ὅταν ἐκρινόμην, μόλις παρουσιάσθην πρὸ τοῦ Συμβουλίου, ὃ ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ λοχαγὸς Ἰωάν. Κονταράτος (δλίγον λάτρησ τῆς ρετσίνας) εἶπεν εἰς τὸ Συμβούλιον νὰ ὑποχρεωθῇ ὁ κατηγορούμενος νὰ προσκομίσῃ, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δώρου ταβέρναν Νικ. Σάρρου, ταμιζάναν ἐκλεκτῆς ρετσίνας ἐκ Σαλαμίνας ἄλλως νὰ καταδικασθῇ! Τοὺς ἐδήλωσα ὅτι μὴ ἔχων πρόχειρον ρετσίαν θὰ στείλω εἰς τὸ Σεβαστὸν Συμβούλιον ρετινόλαδο διὰ νὰ βγάλῃ γρήγορα... τὴν σοβαρὰν ἀπόφασίν του.

Ἡ ἀπειρία καὶ ἡ συντηρητικότης τοῦ ἐπαγγέλματος παρέσυρε πολλὰκις, ὡς θὰ εἶδωμεν, τοὺς καλοὺς κατὰ τὰ ἄλλα ἀξιωματικοὺς εἰς κωμικὰς γκάφας, ὅπως ἐκείνη καθ' ἣν μετὰ τὴν πλήρη ἐπικράτησιν τῆς Ἐπαναστάσεως τὴν 15ην Αὐγούστου, ὑπέβαλον αὐτοὶ οἱ νικηταὶ Ἐπαναστάται παράκλησιν πρὸς τοὺς ἐκτάδην κειμένους πανικοβλήτους κοινοβουλευτικοὺς ἀντιπάλους ὅπως τοὺς χορηγηθῇ ἀμνηστία !!! «Πάρτους στὸ γάμο σου νὰ σοῦ εἰποῦν καὶ τοῦ χρόνου».

*
* *

Μόλις ἐξελέγη ἡ δεκαπενταμελής Ἐπιτροπή, περὶ ἧς ἀνέφερον, ἐπεδόθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Σ. Σ. ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλος καὶ δυνατὴ ἡ ἔγκαιρος δρᾶσις του, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης. Ἐσχηματίσθησαν τμήματα, κατὰ σώματα καὶ ὑπηρεσίας, τὰ ὁποῖα ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀρχαιοτέρου τῶν ἐν αὐτοῖς μελῶν. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅμως παρετηρήθη ὅτι, ἡ σύνθεσις τῆς ἐπιτροπῆς ἐκ κατωτάτων ἀξιωματικῶν ὑπολοχαγῶν καὶ ἀνθυπολοχαγῶν, παρεῖχε σοβαρὸν κώλυμα εἰς τὸ ζήτημα τῆς μύσεως νέων μελῶν. καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Συνδέσμου διὰ πολλῶν ἀρίστων λοχαγῶν, οἵτινες δὲν ἠνείχοντο νὰ διευθύνωνται ἀπὸ ἀνθυπολοχαγούς. Τοῦτο ἦτο φυσικὸν ἐπακολούθημα τῶν στρατιωτικῶν παραδόσεων καὶ τῆς μακρᾶς ἔξωσ ἐν τῇ ἱεραρχικῇ κλίμακι καὶ πειθαρχίᾳ.

Οἱ ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἐκλεγέντες κατώτεροι προέβησαν τότε εἰς χειρονομίαν, ἣτις τιμᾷ τὴν αὐταπάρρησιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν των.

Αὐτοὶ οἱ ἱδρυταὶ τοῦ Συνδέσμου, οἱ καὶ ἀποταχθέντες ἤδη ἐκ τοῦ Στρατοῦ, οἱ παλαίσαντες ἐπὶ ἔτος διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ ἐνίσχυσίν του, παρητήθησαν ἐκουσίως ἐκ τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς, ὅπως ἀποτελεσθῇ αὕτη μόνον ὑπὸ λοχαγῶν. Καὶ οὕτω ἐγένοντο μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ οἱ λοχαγοὶ Φικιώρης καὶ Κονταράτος, οἵτινες ἦταν φανατικοί, ἀντίθετοι καὶ ἐπικριταὶ τοῦ Σ. Σ. ὅταν ἐγένετο οὗτος γνωστὸς κατόπιν τῆς συγκεντρώσεως τῆς τῆς 25ης Ἰουνίου ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζημιχάλη. Ἡ προσχώρησις τῶν λοχαγῶν Φικιώρη, Κονταράτου καὶ Πατσόγιαννη παρέσυρε καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς

διστάζοντας ακόμη αξιωματικούς τῶν 7ου καὶ 1ου πεζικῶν συνταγμάτων τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν.

Τὴν 4ην Ἰουλίου οὕτω ἐσχηματίζετο ἡ δευτέρα ἐπιτροπὴ τοῦ Σ. Σ. ἣτις ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἐξῆς αξιωματικῶν, ὅπως ἐμφαίνεται εἰς τὴν 1ην σελίδα τοῦ περιωθέντος μητροῦ αξιωματικῶν τοῦ Συνδέσμου.

- 1) Ἰωάν. Φικιώρης λοχαγὸς πεζικοῦ.
- 2) Σάρορος Κωνστ. » »
- 3) Πατσόγιαννης Ἰω. » »
- 4) Γουβέλης Κωνσταντ. λοχαγὸς πυροβολικοῦ
- 5) Μιμήκος Δημ. » μηχανικοῦ
- 6) Παρνασίδης Κωνστ. » πυροβολικοῦ.
- 7) Χατζηκυριάκος Ἀλεξ. ὑποπλοίαρχος Β. Ν.
- 8) Λιόλιος Κ. ὑποπλοίαρχος Β. Ν.
- 9) Ζυμβρακάκης Ἐπαμεινώνδας Ἰλαρχος.

Χρῆθι Γραμματέως καὶ διαγγελέων ἀνέλαβον προσωρινῶς οἱ Λιδωρικής Ἀθαν. ὑπολοχαγὸς οικονομικῶν, Ταβουλάρης Ἀναστ. ἀνθυπολ. πεζικοῦ καὶ Χαβίνης Θεόδ. ἀνθυπολ. πυροβολικοῦ.

Εἰς τὸ συνταχθῆν ὑπὸ τῆς πρώτης δεκαπενταμελοῦς ἐπιτροπῆς πρωτόκολλον διεγράφη ἢ παράγραφος ἢ ἀφορῶσα τὴν ἄμεσον πρόσκλησιν τοῦ Βενιζέλου (κατόπιν σφοδρᾶς ἀντιθέσεως τῶν Κρητῶν αξιωματικῶν ἀδελφῶν Ζυμβρακάκη, Τσόντου κλπ.) ὡς ἐπίσης καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Βασιλοπαίδων ἐκ τοῦ Στρατοῦ. Ἐγένετο συμβιβασμὸς τῶν ἀπόψεων τῶν δύο δμάδων, αἵτινες, ὡς προεῖπον, εἶχον συνέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν Χατζημιχάλη. Ἡ ὁμάς τῶν κατωτέρων (τῆς οἰκίας Παγκάλου) 120 αξιωματικῶν ἐξήτει τὴν πρόσκλησιν τοῦ Βενιζέλου ἐνῶ ἡ ὁμάς Ζυμβρακάκη (λοχαγῶν) εἰσακούουσα τοῦτο ἠξίου τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν περιγίπων. Τὸ ὀριστικὸν πρωτόκολλον οὕτως κατέχω τὸ ἐντυπον κείμενον μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ Σ. Σ. ἦτο τὸ ἐξῆς :

(Τ. Σ.) τοῦ Σ. Σ.

Π Ρ Ω Τ Ο Κ Ο Λ Λ Ο Ν

Συνιστᾶται «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» σκοπὸς τοῦ ὁποίου κυρίως εἶναι ἡ ἄμεσος στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ παρασκευὴ τῆς χώρας.

Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιδιωχθήσεται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ὄρισμένου, ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτοῦ γραμμαῖς, προγράμματος ἐργασίας, καταρτιζομένου ἐπὶ τῇ βίσει ὄρισμένου προϋπολογισμοῦ.

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἐπιβληθήσεται εἰς τὰς Κυβερνήσεις καὶ τὴν Βασιλείαν, ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῆς βίας.

Οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι, παραδεχόμενοι ταῦτα, ὡς καὶ τὸ ἤδη δημοσιευθῆν ὑπόμνημα καὶ πρόγραμμα τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου», ὀρκι-

ζόμεθα και δίδομεν τὸν λόγον τῆς τιμῆς μας, ὅτι ἀφοσιούμεθα εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ συνδέσμου και προσκολλώμεθα εἰς αὐτὸν, μέχρι τῆς πλήρους ἐπιτυχίας του.

Ἄναλαμβάνομεν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τηρήσωμεν ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν και νὰ μὴ ἀποχωρήσωμεν τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου» ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἄνευ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἀπώλεσαμεν τὴν στρατιωτικὴν μας τιμὴν. Προσέτι ὑποσχόμεθα νὰ μὴ προβαίνωμεν εἰς δηλώσεις ἢ οἰουδήποτε εἶδους ἐνεργείας χωρὶς νὰ ἐξουσιοδοτηθῶμεν πρὸς τοῦτο παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς.

Πᾶσαν τιμωρίαν ἀξιωματικοῦ, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ συνδέσμου, θέλομεν ἀποκρούσει διὰ τῆς βίας, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς».

* *

Σφοδροτάτη ὑπῆρξεν ἡ συζήτησις, ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἐκείνῃ, ἐπὶ τῆς τελευταίας παραγράφου σχετικῶς μὲ τὴν προσφυγὴν εἰς τὴν ἔνοπλον βίαν. Παρ' ὀλίγον νὰ ἐπῆρχετο ἡ διάρρηξις τοῦ Συνδέσμου διότι τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα, ὅπως εἶδομεν, ἀπέκρουον τὴν τοιαύτην διάταξιν. Τελικῶς τῇ προτάσει μου, και τῇ ὑποστηρίξει τῶν Χατζηκυριάκου και Σάρρου διεγράφη ἡ κανστική διάταξις, ἣτις ἀφεώρα τὴν διὰ τῶν ὅπλων ἐπιβολὴν τοῦ προγράμματος τοῦ Συνδέσμου και εἶχεν οὕτω: «Τὸ πρόγραμμα τοῦ τοῦ ἐπιβληθῆσεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν και τὴν Βασιλείαν ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῆς βίας», και ἀνεγράφη ἡ τροποποιηθεῖσα εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον τοῦ ἐπισυναπτομένου ὀριστικοῦ πρωτοκόλλου: «Πᾶσαν τιμωρίαν ἀξιωματικοῦ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Συνδέσμου θέλομεν ἀποκρούσει διὰ τῆς βίας, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς».

Εἰς τὴν διαφορὰν τῶν δύο παραγράφων διαφαίνεται ἡ διαφορὰ τῆς ψυχουσνθέσεως μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων και κατωτέρων. Εἰς τὴν πρώτην ἡ ἀρτηριοσκήλωσις τῆς συντηρητικότητος και ἡλικίας. Εἰς τὴν δευτέραν τὸ Ἐπαναστατικὸν πῦρ τῆς νεότητος και ἡ Ἐπαναστατικὴ ἰδιοσυγκρασία τῶν ἀληθῶν ἐπαναστατῶν Χατζηκυριάκου και Σάρρου. Εἰς τὴν προταθεῖσαν τροπολογίαν μου, ἀπὸ σκοποῦ, δὲν ὑπῆρχεν ἡ τελευταία φράσις «κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς» ἀλλὰ προσετέθη τῇ ἐπιμόνω ἀξιώσει τῶν συντηρητικῶν.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων ἀπέδειξεν ὁπόσον ἦτο σοφὴ ἡ τρέλλα τῆς νεότητος εἰς τὰς Ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ και εἰς τὸν πόλεμον πολλάκις. «Ἡ λόγη εἶναι σοφὴ, ἡ σφαῖρα εἶναι τρελλή», ἔλεγεν ὁ ὕμνητῆς τῆς ἀκράτου ἐπιθέσεως Ρῶσσοσ στρατηγὸς Δραγομιρόφ.

Ἡ τελευταία αὐτὴ παράγραφος ἦναψε τὴν θουαλίδα τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

* *

Τὰ μεσολαβήσαντα γεγονότα, ἀπὸ τῆς ἡμέρας (25 Ἰουνίου) καθ' ἣν ἐγένετο γνωστὴ ἡ ὕπαρξις τοῦ Σ.Σ. μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκτίθενται ἀνακριβῶσ παρ' ἀπάντων τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἱστορικὴν

αὐτὴν περίοδον. Καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐκ προθέσεως ἀλλ' ἔνεκα ἀγνοίας τῶν γραφάντων.

Ἐκτὸς τῶν ἰδιωτῶν καὶ οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα στρατιωτικοὶ ὅλως ἀνακριβῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐξέθεσαν τὰ πράγματα. (Δούσμανης, Παρασκευόπουλος, Μαζαράκης κλπ.). Αὐτὸς οὗτος ὁ ἔντιμος Ἄρχηγός τῆς Ἐπαναστάσεως, στρατηγὸς Ζορμπᾶς, ἐν τῷ συντομωτάτῳ ἄλλως τε φυλλαδίῳ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀπομνημονεύματα ἢ πληροφορίαι ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Γουδι» ὑποπίπτει εἰς πλείστας πλάνας καὶ ἀνακριβείας ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν συμβάντων κατὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν περίοδον, πρὸ τῆς 15 Αὐγούστου 1909. Καὶ τοῦτο διότι ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐξελέγη Ἄρχηγός καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν Σ.Σ. ὅστις ἦτο ἤδη ὀργανωμένος μὲ τὴν Διοικοῦσαν ἐννεαμελῆ Ἐπιτροπὴν του καὶ τὰ τμήματα τῶν μελῶν (δέκα ἐπὶ ἓν ὅλα τότε). Ὅταν, ὁ τότε Συνταγματάρχης Ζορμπᾶς, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σ. Σ. (ἀρχὴς Αὐγούστου 1909) ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχε δύναμιν ἀνωτέραν τῶν τριακοσίων ἀξιωματικῶν, ἐν τῇ φρουρᾷ Ἀθηνῶν, καὶ ἠδύνατο νὰ κινήσῃ καὶ ὀλόκληρον τὴν φρουρὰν Χαλκίδος, εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ὁποίας ἐδόθη ἰδιαιτέρα προσοχὴ ὑπὸ τὸν διοικούντων τὸν Σύνδεσμον, ἔνεκα τῆς γειννιάσεως αὐτῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἡ πρόνοια αὕτη τοῦ Σ. Σ. ἀπεδείχθη σκοπιμωτάτη, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ ἀειμνηστος ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς, ἐξ ἀγνοίας, περιγράφει ὅλως ἀνακριβῶς τὰ γεγονότα, νομίζων, ὡς ἐκθέτει εἰς τὴν σελ. 16 τοῦ φυλλαδίου του, ὅτι ὁ Σ. Σ. ἰδρύθη ὑπὸ ομάδων τινῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, διωχθέντων ὑπὸ τῆς Γεν. Διοικήσεως μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τῆς οἰκίας Χατζημιχαήλ»!! καὶ περαιτέρω, ἐν ὑποσημειώσει, ὅτι οἱ πλείστοι τούτων ἦσαν ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ δρασάντων. Πλήρης πλάνη ἐπὶ προσώπων καὶ πραγμάτων ὡς ἐξάγεται, ἐξ ὅσων ἀνέφερον ἀνωτέρω, μὲ τὴν ἀρχικὴν συγκρότησιν τοῦ πρώτου πυρῆνος ἀπὸ τοῦ 1908. Εἰς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῶν κατωτέρων, δύο μόνον ἀξιωματικοὶ Μακεδονομάχοι ἦσαν, οἱ Κ. Σάφρος καὶ Β. Παπᾶς. Εἰς τὴν ομάδα τῶν λοχαγῶν (Ἐπ. Ζυμβρακάκη), σχηματισθεῖσαν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1909, ἦσαν πράγματι οἱ πλείστοι ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ δρασάντων, ὡς οἱ Σπυρομήλιος, Ἰω. Δεμέστιχας, Κωνστ. Μαζαράκης, Ζυμβρακάκης, Τσόντος κλπ. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ πάντως ὅτι εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Γουδι μεγίστας προσέφερον ὑπηρεσίας οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

ΣΥΝΤΑΞΙΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΛΟΓΗ ΑΡΧΗΓΟΥ

Μόλις ἐσχηματίσθη τὴν 4ην Ἰουλίου ἡ ἐννεαμελής Ἐπιτροπὴ ἐπεδόθη, σὺν τοῖς ἄλλοις, (ὀργάνωσις τμημάτων, μείωσις ἐπαρχιακῶν φρουρῶν κ.λπ.) εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος σχετικῶς μὲ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καὶ τὴν Ἀνόρθωσιν ἐν γένει τῆς χώρας.

Ἡ Ἐπιτροπὴ συνήρχετο εἰς διαφόρους, οἰκίας ἀποφεύγουσα διὰ λόγους

ἀσφαλείας, τὴν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συγκέντρωσίν της δις ἢ τρίς κατὰ συνέχειαν. Συνήθως τόποι συνεδριάσεών της ἦσαν αἱ οἰκίαι Ζυμβρακάκη, Χατζηκυριάκου καὶ Παγκάλου. Ἡ οἰκία Χατζημηχάλη ἐθεωρεῖτο πλέον ἐπικίνδυνος, κατόπιν τοῦ ἐν αὐτῇ ἐπεισοδίου τοῦ φρουράρχου.

Παρὰ τοὺς λόγους ἀσφαλείας ἐχρησιμοποιεῖτο συχνότατα ἡ οἰκία Παγκάλου (ὁδ. Ἀριστοτέλους 37) κατὰ ἐπίμονον ἀξίωσιν τοῦ ἀρχαιότερου μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς ἀειμνήστου λοχαγοῦ Φικιώρη, διότι ἡ οἰκία αὕτη ἦτο κενή, τῆς οἰκογενείας μου διαμενούσης ἐν Ἐλευσίνι. Ὁ μακαρίτης Φικιώρης ἔπασχεν ἐκ χρονίου νοσήματος, τὸ ὅποιον τὸν ἠνάγκαζε νὰ προτιμᾷ ἀκατοίκητον οἶκημα διὰ τὰς συνεδριάσεις.

Ἔνεκα τοῦ ζητήματος αὐτοῦ προκάλυψε συχνὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν συναδέλφων του καὶ, ὡς ἐνθυμούμαι, κατὰ μίαν ἐξ αὐτῶν ὁ φίλος του, ἄλλως τε, λοχαγὸς Σάρρος τοῦ εἶπε : «Θὰ μᾶς πιάσουν σὰν ποντικούς ἂν ἐρχόμαστε κάθε ἡμέραν ἐδῶ· ἐπιτέλους ἐφοδιάσου μὲ κάποιο ἐργαλεῖο διὰ νὰ μὴ ἔχῃς ἀνάγκην νὰ συχοπηγαίνεις... κάπου»...

Ἡ ἀφελῆς στρατιωτικὴ ψυχροσύνησις παρουσιάζει τοιαῦτα μικρὰ φαιδρὰ ἐπεισόδια καὶ κατὰ τὰς μᾶλλον σοβαρὰς περιστάσεις.

Εὐθύς, μετὰ τὰς πρώτας συνεδριάσεις της, ἡ Διοικουσα Ἐπιτροπὴ διεπίστωσε τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνευρέσεως ἑνὸς ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ ὡς Ἀρχηγοῦ τοῦ Συνδέσμου, ἀλλὰ κυρίως, καὶ ὡς Προέδρου τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς, διὰ νὰ τηρῇ τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν κατὰ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς.

Καίτοι ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκείνη ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀρίστους ἀξιωματικούς, οἵτινες ἐξ ἀνατροφῆς καὶ χαρακτῆρος παρῆχον ὅλα τὰ ἐχέγγυα περὶ τῆς εὐκόσμου καὶ εὐπρεποῦς διεξαγωγῆς τῶν συζητήσεών της, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποφευχθοῦν καὶ τινες προστριβαὶ καὶ παρεξηγήσεις ἐφ' ὅσον ἅπαντες οἱ ἀπαρτιζόντες αὐτὴν ἦσαν ὁμοιοβίθμοι, φέροντες τὸν βαθμὸν λοχαγοῦ. Διὰ τοὺς συναδέλφους στρατιωτικούς εἶναι εὐχερέστερον νοητὰ τὰ σοβαρὰ μειονεκτήματα τῆς ὁμοιοβαθμίας, τὴν ὁποίαν ἐπικρίνη καὶ ὁ ἀθάνατος ποιητῆς μας ὁ Ὅμηρος στὴν Ἰλιάδα μὲ τὸν μνημειώδη στίχον του : «Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἰς κοίρανος, εἰς ἀρχάς...»

Κατ' ἀπόφασιν οὕτω τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς ἀνετέθη εἰς τρεῖς ἐκ τῶν μελῶν της λοχαγοὺς ἢ βολιδοσκόπησις τριῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν διὰ τὴν Ἀρχηγίαν τοῦ Σ. Σ. Ἡ Ἐπιτροπὴ, κατόπιν συζητήσεως, ἀπεφάσισε νὰ ἀποτανθῇ εἰς τοὺς Ψαροδημόν, συνταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ, (ἐπικαλούμενον στραβοσουγιᾶν εἰς τὸν στρατόν), Μάνον, συνταγματάρχην τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ Ν. Ζορμπᾶν, συνταγματάρχην ἐπίσης τοῦ πυροβολικοῦ.

Μὴ ἀποδεχθέντων τῶν δύο ἄλλων ἐξελέγη καὶ ἀνέλαβε τὴν Ἀρχηγίαν τοῦ Σ. Σ. καὶ τὴν προεδρίαν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ ὁ συνταγματάρχης Νικόλ. Ζορμπᾶς. Ὁ συνταγματάρχης Ζορμπᾶς ἐθεωρεῖτο, καὶ ἦτο ἀναντιρρήτως, εἰς τῶν μᾶλλον μορφωμένων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐκέκτητο δξυτάτην ἀντίληψιν καὶ εὐθυκροσίαν. Εὐθύς, ἐντιμος

καὶ μετριοπαθῆς, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν βιαίων μέτρων καὶ τῶν ἀκροτήτων παρὰ τὰς ὁποίας φέρονται συνήθως αἱ ἐπαναστάσεις. Ἀπὸ ιδιοσυγκρασίας καὶ φύσεως δὲν ἦτο ἐπαναστάτης καὶ ἀσφαλῶς συνέτεινε τοῦτο εἰς τὸ νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρὸν τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς. Ἐπεκρίθη πολὺ διὰ τὴν μετριοπάθειαν καὶ ἀτολμίαν ἀκόμη ποὺ ἐπέδειξεν εἰς κρισίμους τινὰς στιγμὰς, ἀλλὰ πρέπει πάντως νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι κατώρθωσε νὰ διευθύνει ἐπὶ ἔτος σχεδόν, ὀλόκληρον μέρος τοῦ αἰσίου τέρατός της, μίαν ἐπανάστασιν χωρὶς νὰ χυθῇ οὔτε ῥιζὴν αἵματός, καίτοι ἐπάλαμε ἐναντίον πείσμονος καὶ φανατικῆς ἀντιδράσεως τῶν Αὐλικῶν κύκλων καὶ τῆς ἀδιαλλάκτου φαυλοκρατίας τῶν κομμάτων.

Ὅταν ἀπεχώρησε, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σ. Σ., μοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς ἀξιωμακτικὰ (ἤμην γραμματεὺς τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς).

«Φεύγω μὲ τὴν συνείδησίν μου ἤρεμον ὅτι ἔπραξα τὸ καθήκον μου ἔναντι τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ ἔθνους. Εἶμαι εὐτυχὴς καὶ ὑπερήφανος διότι οὔτε σταγὼν ἀδελφικοῦ αἵματος δὲν ἐχύθη. Ἴσως μὲ βιαιότερα μέτρα ποὺ ζητούσατε σεῖς, οἱ ἀδιάλλακτοι ἐπαναστάται, τὸ ἔργον νὰ ἐτεσματίζετο ταχύτερον, ἀλλὰ κανεὶς δὲν δύναται νὰ κρίνῃ σήμερον ποία ἦτο ἡ προτιμωτέρα κατεύθυνσις διὰ τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ τὴν εἰρηνικὴν ἀνορθώσιν τοῦ μέλλοντος. Τὸ ἔργον μου θὰ τὸ κρίνῃ ἀργότερον ἡ Ἱστορία».

Εἰς τὰς συντόμους σημειώσεις του ὁ Ν. Ζορμπῆς γράφει σχετικῶς : «Ἐὰν δεχθεῖς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σ. Σ. ἔπραξα καλῶς ἢ κακῶς, τοῦτο ἀφίνω εἰς τὴν κρίσιν ἄλλων, ὁμολογῶ ὅμως ὅτι παρὰ τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἐξετέθη καὶ παρὰ τὰς πικρίας ἃς ἐποτίσθη, δὲν μετενόησα διὰ τὴν πράξιν μου ταύτην, διότι ἂν ἡ ἐπανάστασις δὲν ἔπραξεν ἄλλο τι σπουδαῖον, κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἀφυπνίσῃ ἐκ τοῦ ληθάργρου τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνισμοῦ...»

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ ἱστορία ἐδικαίωσεν ἤδη τὸν ἀγνὸν πατριώτην καὶ θὰ ἀνακηρύξῃ, πολὺ συντόμως, τὴν 15ην Αὐγούστου 1909 ὡς ἡμέραν ἐθνικῆς ἑορτῆς ἀνταξίαν τῆς 25ης Μαρτίου 1821.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. αἶμα ἀνέλαβε τὸ καθήκοντά του, ὡς Προέδρου τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς, ἠσυχολήθη συντόμως εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος τοῦ Συνδέσμου, τὸ ὁποῖον θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἵνα, συγκαλουμένης τῆς Βουλῆς, ψηφισθῶν παρ' αὐτῆς τὸ ἐν τῷ προγράμματι περιλαμβανόμενα μέτρα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κυβέρνησις Θεοτόκη παρητήθη καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀνέθεσε τὴν Ἀρχὴν εἰς τὸν πολιτευτὴν Δημ. Ράλλην, ὅστις εἶχε τὴν φήμην ἀνδρὸς πυγμῆς, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸν Σ. Σ. οὗτινος ἡ ὑπαρξὶς ἦτο πλέον γνωστὴ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 25ης Ἰουνίου. Ὁ Ράλλης ὑπετίμα τὴν δύναμιν τοῦ Σ. Σ. καὶ ἐφρόνει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀσημάντου κινήσεως θερμοκεφάλων τινῶν κατώτερων ἀξιωματικῶν, τοὺς ὁποίους θὰ διέλυεν εὐκόλως μὲ τὴν λῆψιν αἰσθητῶν τινῶν μέτρων. Προσέλα-

καὶ μετριοπαθῆς, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν βιαίων μέτρων καὶ τῶν ἀκροτήτων παρὰ τὰς ὁποίας φέρονται συνήθως αἱ ἐπαναστάσεις. Ἀπὸ ἰδιοσυγκρασίας καὶ φύσεως δὲν ἦτο ἐπαναστάτης καὶ ἀσφαλῶς συνέτεινε τοῦτο εἰς τὸ νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρὸν τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς. Ἐπεκρίθη πολὺ διὰ τὴν μετριοπαθειαν καὶ ἀτολμίαν ἀκόμη ποὺ ἐπέδειξεν εἰς κρίσιμους τινὰς στιγμὰς, ἀλλὰ πρέπει πάντως νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι κατώρθωσε νὰ διευθύνει ἐπὶ ἔτος σχεδόν, ὀλόκληρον μέρος τοῦ αἵσιου τέρματός της, μίαν ἐπανάστασιν χωρὶς νὰ χυθῇ οὔτε ὕανις αἵματος, καίτοι ἐπάλαυε ἐναντίον πείσμονος καὶ φανατικῆς ἀντιδράσεως τῶν Ἀυλικῶν κύκλων καὶ τῆς ἀδιαλλάκτου φανλοκρατίας τῶν κομμάτων.

Ὅταν ἀπεχώρησε, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σ.Σ., μοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς ἀξιωμαγιόμνευτα (ἡμῃν γραμματεὺς τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς).

«Φεύγω μὲ τὴν συνείδησίν μου ἡρεμον ὅτι ἔπραξα τὸ καθήκον μου ἐναντι τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους. Εἶμαι εὐτυχὴς καὶ ὑπερήφανος διότι οὔτε σταγὼν ἀδελφικοῦ αἵματος δὲν ἐχύθη. Ἴσως μὲ βιαιότερα μέτρα ποὺ ζητούσατε σεῖς, οἱ ἀδιάλλακτοι ἐπαναστάται, τὸ ἔργον νὰ ἐτερματίζετο ταχύτερον, ἀλλὰ κανεὶς δὲν δύναται νὰ κρίνῃ σήμερον ποία ἦτο ἡ προτιμωτέρα κατεύθυνσις διὰ τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ τὴν εἰρηλικὴν ἀνόρθωσιν τοῦ μέλλοντος. Τὸ ἔργον μου θὰ τὸ κρίνῃ ἀργότερον ἡ Ἱστορία».

Εἰς τὰς συντόμους σημειώσεις του ὁ Ν. Ζορμπῆς γράφει σχετικῶς : «Ἐὰν δεχθῆις τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σ. Σ. ἔπραξα καλῶς ἢ κακῶς, τοῦτο ἀφίνω εἰς τὴν κρίσιν ἄλλων, ὁμολογῶ ὅμως ὅτι παρὰ τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἐξετέθη καὶ παρὰ τὰς πικρίας ἕως ἐποτίσθην, δὲν μετενόησα διὰ τὴν πρᾶξιν μου ταύτην, διότι ἂν ἡ ἐπανάστασις δὲν ἔπραξεν ἄλλο τι σπουδαῖον, κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἀφυπνίσῃ ἐκ τοῦ ληθάργρου τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνισμοῦ...»

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ ἱστορία ἐδικαίωσεν ἤδη τὸν ἄγνον πατριώτην καὶ θὰ ἀνακηρύξῃ, πολὺ συντόμως, τὴν 15ην Αὐγούστου 1909 ὡς ἡμέραν ἐθνικῆς ἑορτῆς ἀνταξίαν τῆς 25ης Μαρτίου 1821.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ.Σ. αἶμα ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του, ὡς Προέδρου τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς, ἠσχολήθη συντόμως εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος τοῦ Συνδέσμου, τὸ ὁποῖον θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἵνα, συγκαλουμένης τῆς Βουλῆς, ψηφισθοῦν παρ' αὐτῆς τὰ ἐν τῷ προγράμματι περιλαμβανόμενα μέτρα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κυβέρνησις Θεοτόκη παρητήθη καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀνέθεσε τὴν Ἀρχὴν εἰς τὸν πολιτευτὴν Δημ. Ράλλη, ὅστις εἶχε τὴν φήμην ἀνδρὸς πυγμῆς, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸν Σ.Σ. οὗτινος ἡ ὑπαρξίς ἦτο πλέον γνωστὴ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 25ης Ἰουνίου. Ὁ Ράλλης ὑπέτιμα τὴν δύναμιν τοῦ Σ. Σ. καὶ ἐφρόνει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀσημάντου κινήσεως θερμοκεφάλων τινῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, τοὺς ὁποίους θὰ διέλυεν εὐκόλως μὲ τὴν λῆψιν αὐστηρῶν τινῶν μέτρων. Προσέλα-

βε πρὸς τοῦτο, ὡς Προσωπάρχην τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τὴν ταγματάρχην Ἄν. Παπούλαν, ἀνίγοντα εἰς τὴν τάξιν τῶν παλληκαριῶδων τῆς τότε διανοητικότητος. Ὁ Ταγματάρχης Παπούλας, ἀξιωματικὸς προερχόμενος ἐκ τοῦ στρατεύματος (δὲν ἐφοίτησε εἰς στρατιωτικὴν Σχολὴν) ἦτο εὐφυῆς καὶ γενναῖος ἀτομικῶς, πολεμήσας καλῶς κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ὡς διοικητὴς συντάγματος. Ὁ ἴδιος κατόπιν, ὡς ὑποστράτηγος, φανατικὸς Βασιλόφρων, ἦτο ὁ κύριος ὑποκινητὴς καὶ δράστης τῶν θλιβερῶν γεγονότων (Νοεμβριανὰ) τοῦ 1916, ὅποτε ἐκτύπησε διὰ τῶν ἐπιστράτων καὶ τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν τὰ Συμμαχικὰ ἀγήματα τοῦ ναυάρχου Φουρνέ.

Τὴν ἥμιστα ἐνδοξον ἐκείνην νίκην του, ἐπλήρωσε μετὰ ἐν ἔτος (1917) ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος διὰ τῆς ἐκθρονίσεως καὶ ἐξορίας του ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρμοστοῦ Ζονάρ.

Ὁ Ταγματάρχης Παπούλας, συνδεόμενος προσωπικῶς μὲ τὸν λοχαγὸν Φικιώρη, ἐμυήθη παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν Σύνδεσμον καὶ παρέστη μάλιστα εἰς μίαν συνεδρίασιν αὐτοῦ, γενομένην εἰς τὴν οἰκίαν μου τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου.

Ὅταν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Ράλλη, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα τοῦ προσωπάρχου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, ὤφειλε νὰ γνωρίσῃ τοῦτο εἰς τὴν Δ. Ἐπιτροπὴν καὶ μόνον μετὰ τὴν ἐγκρισιν αὐτῆς νὰ δεχθῇ τὴν προσφερθεῖσαν αὐτῷ ἐμπιστευτικὴν θέσιν. Ἀτυχῶς δὲν τὸ ἐπραξε, διότι εἶχε τὴν διανοητικότητα τῶν παλαιῶν ἀξιωματικῶν τῆς «κόκκινης ἀλάσας», οἱ ὁποῖοι δὲν ἔδιδον πολλὴν σημασίαν εἰς τὸν «λόγον τιμῆς» τοῦ ἀξιωματικοῦ.

Ὡς στρατηγός, φανατικὸς Βασιλόφρων, ἦτο ὡς ἀνέφερον, ὑπαίτιος καὶ δράστης τῶν ὀλεθρῶν Νοεμβριανῶν. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πῶσιν τοῦ Βενιζέλου ἠμειφθῆ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Γούναρη, τοποθετηθεὶς ἀρχηγός τῆς Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, καίτοι δὲν ἦτο κἄν ἀπόφοιτος οὔτε κατωτέρας τινὸς Στρατιωτικῆς Σχολῆς. Μετὰ τὰς ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις τοῦ Σαγγαρίου ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀτυχοῦς Χατζηανέστη, ὅστις ἐτυφεκίσθη, ὡς ὑπαίτιος διὰ τὴν ἐθνικὴν καταστροφὴν (ἐνῶ δὲν ἦτο). Ὡς ἀπόστρατος ὁ Παπούλας ἐγένετο Βενιζελικὸς φανατικὸς καί, κατὰ περίεργον τῆς Μοίρας παρέμβασιν, ἐτυφεκίσθη ὑπὸ τῶν Βασιλοφρόνων (Στρατοδικεῖον ὑπὸ προεδρίαν Ρέπα), διὰ τὴν γνωστὴν στάσιν τοῦ Βενιζέλου τὸ 1935.

Λυποῦμαι εἰλικρινῶς, ἐκθέτων τὰ ἀνωτέρω διότι, ἂν ἐξαιρεθῇ ἡ ἀστάθεια τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡ ἀριβιστικὴ φιλοδοξία του, ἦτο γενναῖος ἀξιωματικὸς, πολεμήσας καλῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἐπὶ πλέον εἶχε πάντοτε προσωπικὴν συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν πρὸς ἐμέ. Ἀλλὰ γράφω ἱστορίαν καὶ ἡ ἱστορία ὀφείλει : «Οὐδὲν ψευδὲς νὰ λέγῃ ὕπως καὶ οὐδὲν ἀληθές νὰ ἀποσιωπᾷ».

Τὰς παραμονὰς τῆς 15ης Αὐγούστου 1909, οὕτω, ἡ Διοίκησις τοῦ Σ.Σ. ἠσχολεῖτο εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος, ἐνῶ ὁ Ράλλης ἀπεφάσιζε τὴν κήρυξιν ἐκλογῶν, διότι δὲν εἶχε καμμίαν δύναμιν εἰς τὴν τότε Βουλὴν. Ἄλλ' ἐλογάριαζον, ἀμφοτέρω, χωρὶς τὸν ξενοδόχον, καὶ ξενοδόχος ἦτο εἰς τὴν πε-

ρίπτωσιν ταύτην ὁ παλαιὸς πυρὴν τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ πραγματικοὶ ἰδρυταὶ τοῦ Σ. Σ.

Ἡ ὁμάς αὕτη τῶν 120 περίπου φανατικῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ἡ κυρία δύναμις τοῦ Συνδέσμου, διότι εἶχεν ἐπὶ πλεόν εἰς τὴν διάθεσίν της τὸν Σύνδεσμον τῶν ὑπαξιωματικῶν, οὗτινος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ τότε λοχαγὸς Γεώργιος Καραϊσκάκης, ἑγγονος τοῦ ἀειμνήστου Στρατάρχου τῆς Ρούμελης. Ὁ Γ. Καραϊσκάκης, δὲν εἶχε βεβαίως κληρονομήσει ἀπὸ τὸν μέγαν πάππον τὴν ἔξοχον στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν, ἀλλὰ εἶχεν ἀναντιρρήτως ἐξ αὐτοῦ τὴν εὐθιότητα τοῦ χαρακῆρος, τὸν πατριωτισμὸν, τὴν ἀφθαστον προσωπικὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐντιμότητα καὶ ἄλτρουισμόν.

Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν τῶν κατωτέρων ἀνῆκον καὶ οἱ πλείστοι ἐκ τῶν δώδεκα ἀποταχθέντων ἀξιωματικῶν, περὶ ὧν ἀνέφερον ἀνωτέρω. Ὄταν ὁ Ράλλης ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν καὶ ἤρχισε διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Σύνδεσμον, ἐκ μέρους τῶν ἀποταχθέντων ὑπέδειξα εἰς τὴν Δ. Ἐπιτροπὴν ὅτι, εἰς τὰ περὶ φημα αἰτήματα πρέπει νὰ τεθῆ σαφῶς ὁ ὅρος τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀνακριτικῶν συμβουλίων, συμφώνως ἄλλως τε καὶ πρὸς τὴν ἑτητὴν παράγραφον τοῦ ἰδρυτικοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Συνδέσμου, καθ' ἣν θὰ ἀπεκρούετο καὶ διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ πᾶσα τιμωρία μέλους αὐτοῦ. Τινὰ ἐκ τῶν τελευταίως προσληφθέντων μελῶν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς ἐξεδήλωσαν τὴν γνώμην νὰ ἀφεθῆ τὸ ζήτημα δι' ἀργότερον, διότι θὰ ἦτο δύσκολον νὰ τὸ ἀποδεχθῆ ἡ Κυβέρνησις, ἔνεκα τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιδράσεως τῆς Γεν. Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ.

Οἱ συντηρητικοὶ αὐτοὶ κύριοι ἔλεγον, δηλαδή, νὰ θυσιασθοῦν οἱ δώδεκα ἀξιωματικοὶ διὰ νὰ ἀποφευχθοῦν τὰ βίαια μέτρα, ἅτινα θὰ ἐζημίουν, κατ' αὐτούς, τὰ ἔθνη καὶ συμφέροντα. Ἄλλ' ἔχει καὶ ὁ ἄλτρουισμὸς τὰ ὄριά του. Νέοι ἀξιωματικοὶ, ἀποκλήσαντες τὸ γαλονάκι τους μὲ κόπους καὶ θυσίας πολυτεῖς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δεχθοῦν τὴν ἀπώλειαν τῶν ἰδανικῶν τους, χάριν τῆς ἀφόγου στάσεως τῶν ὀλίγων ἐκείνων ὀψίμων ἐπαναστατῶν. Γοσοῦτον μᾶλλον καθόσον, ἦσαν βέβαιοι, ὅτι διὰ τοῦ ἐπιδιωκομένου συμβιβασμοῦ πολὺ ταχέως ἐλησμονοῦντο αἱ ὑποσχέσεις καὶ θὰ ἐθριάμβευον τὰ κόμματα καὶ ἡ φαυλοκρατία. Ἀπεφάσισαν συνεπῶς νὰ ἀντιδράσουν, πάσῃ θυσίᾳ, καὶ νὰ ἐπιδείξουν διὰ παντὸς μέσου τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τὴν ὁποίαν ἀπὸ ἐνὸς ἔτους εἰργάζοντο.

Κατὰ μοιραίαν εὐτυχῆ σύμπτωσιν τὴν 12ην Αὐγούστου, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν εἰς τὸ Τμήμα Μεταγωγῶν τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου, οἱ λοχαγοὶ τοῦ περικυβ. Κ. Σάρρος καὶ ὁ Ἰλαρχος Ταμπακόπουλος. Ἐξ αὐτῶν ὁ λοχαγὸς Σάρρος ἦτο ἐκ τῶν πρώτων ἐκλεγέντων μελῶν τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ μόνος λοχαγὸς εἰς τὴν ἀρχικὴν ὁμάδα τῶν 120 κατωτέρων. Ἦτο στενὸς φίλος μου καὶ διοικητὴς τοῦ λόχου, εἰς ὃν ὑπερέτουν (2ος τοῦ 7ου πεζ. Συν)τος).

Η ΕΚΡΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ εὐκαιρία ἦτο μοναδική. Μόλις ἔμαθον τὴν σύλληψιν τοῦ Σάρρου εἰδοποίησα τὰ ζωικότερα στοιχεῖα τῆς ομάδος μας Χατζημιχάλην, Πάσαρη, Ψύχαν Σωτ. κλπ. καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐξωδήσωμεν τὰ πράγματα, παρασύροντες τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ προβῶμεν εἰς τὸ κίνημα μόνον μετὰ τῶν ὑπαξιωματικῶν.

Τὴν σύλληψιν τῶν δύο λοχαγῶν ἐνήργησεν ὁ Παπούλας, διὰ νὰ ἐπιδειχθῆ ἡ πυγμὴ τῆς νέας Κυβερνήσεως, ἐξ ἀφορμῆς μυστηριώδους σημειώματος, ἀωνύμου, τὸ ὁποῖον ἐνοχοποιεῖ τοὺς λοχαγούς, ὡς συγκεντρώνοντας φυσίγγια κλπ. Ποῖος ἦτο ὁ δράστης καὶ ἀποστολεὺς τοῦ σημειώματος αὐτοῦ παραμένει μυστήριον. Δὲν ἐνδιαφέρει ἄλλως τε τὴν ἱστορίαν. Τὸ γεγονός εἶνε ὅτι τὸ σημείωμα αὐτό, πού ὑπῆρξε τὸ ἐμπύρευμα τῆς ἐκρήξεως τοῦ Γουδί, ἔπαιξε τὸν ῥόλον, τὸν ὁποῖον ἔπαιξε τὸ 1870 τὸ περιβύθιον πλαστὸν τηλεγράφημα τοῦ Βίσαρκ, ὅπερ παρέσυρε τὸν Ναπολέοντα Γ' νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ράλλης, ὅστις, ὡς ἴδομεν, ἐπέμενεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς, ἐπέδειξε τάσεις διαλλακτικὰς πρὸς τὸν Σ. Σ. καὶ ἤλθεν εἰς διαπραγματεύσεις ἀποδοχῆς τοῦ προγράμματός του. Γνωρίζων ὅτι ὁ Σ. Σ. ἐξῆται ἐπιμόνως νὰ συγκληθῆ ἡ Βουλὴ, διὰ νὰ ψηφίσῃ τὰ προτεινόμενα παρ' αὐτοῦ ἐπείγοντα μέτρα διὰ τὴν ἀνασύνταξιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ἐδήλωσεν ὅτι συμφωνεῖ κατ' ἀρχήν, μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ Συνδέσμου, ὡς συμφωνούσας καὶ μὲ τὸ ἰδικόν του πρόγραμμα, καὶ ἀπεφάσισε νὰ σιγαλέσῃ τὴν Βουλὴν. Οὕτω τὴν 14ην Αὐγούστου, παραμονὴν τῆς ἐκρήξεως τοῦ κινήματος, ἐδημοσίευσεν Β. Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Βουλὴ συνεκαλεῖτο ὕπως ἀρχίσῃ τὰς ἐργασίας της τὴν 31ην Αὐγούστου.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν (14ην Αὐγούστου) ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Συνδέσμου ἐπεράτῳε τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος αὐτοῦ καὶ ἐξέλεγε τριμελῆ Ἐπιτροπὴν, ἣτις θὰ μετέβαινε πρὸς τὸν πρωθυπουργόν, ὅπως συζητήσῃ μετ' αὐτοῦ τὰς λεπτομερείας. Ἡ ὁμὰς τῶν κατωτέρων, παρακολουθοῦσα τὰ γεγονότα, δὲν ἔμενεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀργή. Διὰ παρασκηνακῆς διπλωματικῆς δράσεως ἐνεθάρρυνε τὸν Ράλλον νὰ τηρήσῃ ἀνδρικὴν στάσιν ἐναντι τῶν Συνδεσμικῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἐπῆρχον δῆθεν διαφωνίαι, ἐνῶ ἐξ ἄλλου παρεσκεύαζε τὴν πραξικοπηματικὴν του ἐνέργειαν πρὸς πρόκλησιν τῆς ῥήξεως. Εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτὰς ἔπαιξαν σπουδαῖον ῥόλον ὁ υἱὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ μακαρίτης Ἰωάννης Ράλλης καὶ ὁ φαρμακοποιὸς Ἀναστ. Μπόγρης, ἀφωσιωμένος πολιτικὸς φίλος καὶ οἰκεῖος τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὁ Μπόγρης, πατὴρ τοῦ συμπαθοῦς θεατρικοῦ συγγραφέως, κατήγετο ἐκ Σαλαμίνας καὶ ἦτο ἐπίσης μακρυνὸς συγγενὴς καὶ στενώτατα συνδεδεμένος μὲ τὴν οἰκογένειάν μου. Πιστοὶ ὄπαδοὶ τοῦ Ράλλη ἐγένοντο, ἀκουσίως του, συνεργοὶ εἰς τὸν ἐλιγμὸν τῶν ἐπαναστατῶν διὰ τὴν πρόκλησιν τῆς ῥήξεως, ἐφ' ὅσον, καλῆ τῇ πίστει, διὰ τοῦ Ἰωάννου Ράλλη, μετέδιδον εἰς τὸν πατέρα

τοῦ τελευταίου τούτου, τὰς πεπλανημένας πληροφορίες περὶ διαίρεσως ἐν τῷ Σ. Σ. καὶ ἀδυναμίας αὐτοῦ.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 14ην Αὐγούστου, περὶ τὴν μεσημβρίαν, συνήλθομεν οἱ ἐπαναστατικοὶ συνωμοταί, περὶ ὧν ἀνέφερον, καὶ ἀπεφασίσαιμεν νὰ ἀπαγάγωμεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοὺς κρατούμενους δύο λοχαγούς, διακηρύσσοντες πρὸς τὰ τμήματα τοῦ Συνδέσμου ὅτι ἐνεργοῦμεν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ σχετικοῦ ἀρθροῦ τοῦ πρωτοκόλλου, τὸ ὁποῖον πάντες, ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς στρατιωτικῆς μας τιμῆς, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ τηρήσωμεν.

Εἴμεθα τότε βέβαιοι, ὅτι ἡ πλειοψηφία τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο καὶ ἀξιωματικοὶ ἐξαιρετικοῦ θάρρους καὶ ἐπαναστατικῆς πιότης, ὡς οἱ Χατζηκυριάκος, Φικιώρης, Γουβέλης κλπ., θὰ υἰοθέτη τὰ γενόμενα καὶ θὰ ἀπεφάσιζε νὰ ὀρίσῃ τὸν κύβον τῆς κινήσεως. Ὅπερ καὶ συνέβη, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀπαγωγῆς τῶν δύο λοχαγῶν ἀνετέθη, μετὰ συζήτησιν, εἰς ἐμὲ καὶ ἐπεχειρήθη ἀμέσως ὡς ἑξῆς:

Ὀλίγον πρὸ τῆς 1ης μ. μ. ὥρας ἐκάλεσα ἓνα ἐκ τῶν ἐμπίστων ἀμαξηλατῶν τῆς πλατείας Ὀμονοίας, Ἰωάννην καλούμενον, ἀλλὰ γνωστὸν ὑπὸ τὸ παρωνύμιον Λατέρνας, καὶ τοῦ ἐξήγησα τὴν ὀπωσδήποτε ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν καὶ τοῦ ἐζήτησα νὰ μοῦ δηλώσῃ ἂν ἐδέχετο νὰ λάβῃ μέρος. Ὁ Γιάννης Λατέρνας ἦτο στενὰ συνδεδεμένος μὲ τοὺς ἀδελφοὺς Σάρρου, συχνάζων πάντοτε εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δώρου ταβέρναν τοῦ Νικ. Σάρρου.

Εἶχε μίαν βικτώριαν καὶ δύο θανατάσιους ἵππους. Ὁ θανατάσιος αὐτὸς λαϊκὸς τύπος ἐδέχθη ἀνενδοιάστως τὴν πρότασίν μου. Ἦτο θερμῆ θερινῆ ἡμέρα καὶ ἐκάνονισα τὴν ἐπιχείρησιν διὰ τὴν 1ην μ. μ. διότι συνήθως τὴν ὥραν αὐτὴν ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες κοιμοῦνται, ὅπως ἔλεγε, μετὰ τινος δυσφορίας Ἕλληλος στρατηγὸς κατὰ τὸν πόλεμον.

Οὕτω τὴν 1ην περίπου μ. μ. ἔφθασα ἐφ' ἀμάξης εἰς τὴν θύραν τῶν φυλακῶν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτάς, χαρετισθεὶς ὑπὸ τοῦ σκοποῦ. Ὡς προέβλεπον, ὅλοι ἐκοιμῶντο μακαρίως. Δύο ἀξιωματικοὶ τῆς χωροφυλακῆς καὶ ὑπὲρ τοὺς 15 ἄνδρας ἐκοιμῶντο εἰς τὸ Ἀνατολικὸν τοῦ κτιρίου ὑπόστεγον. Ἀνῆλθον τὴν κλίμακα ἀθορύβως καὶ εἰς τὸν διάδρομον, παρὰ τὴν θύραν τοῦ δωματίου τῶν κρατουμένων ἀξιωματικῶν, εἶδον ῥογγάζοντα ἐπὶ κλίνης ἐκστρατείας ἓνα ἀξιωματικὸν τῆς χωροφυλακῆς.

Εἶχεν ἀποβιάσει τὴν στολὴν του, ἔνεκα τοῦ καύσωνος, καὶ παραπλεύρως του ὑπῆρχε πιατέλα μὲ ὑπόλοιπα σταφυλῶν. Ἐφαίνετο ἐξ αὐτῶν ὅτι εἶχε καταβροχθίσει μεγάλην ποσότητα, διότι ἐκοιμᾶτο μακαρίως καὶ βαθύτατα. Ἡ τύχη βοήθει ὅπως πάντοτε τοὺς παλαβοὺς. Ἀθορύβως, καὶ πατῶν ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ποδῶν, εἰσῆλθον εἰς τὸ δωματίον τῶν κρατουμένων, τοὺς ἐξύπνησα (ἐκοιμῶντο φυσικὰ) καὶ τοὺς ἐξήγησα συντόμως τὰ διατρέχοντα. Εἰς τὸν Σάρρον παρέδωκα καὶ τὸ περιστροφὸν του, ὅπερ εἶχον παραλάβει ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του. Ὁ λοχαγὸς Σάρρος, παλαιὸς μακεδονομάχος, ἐτινάχθη ἀμέσως ἐφόρσε τὴν στολὴν του καὶ ἦτο ἕτοιμος. Μιστὰ τινος δισταγμοὺς ἀκολού-

θησε και ο Ταμπακόπουλος (καλός και εΰψυχος επίσης αξιωματικός, αλλά όχι κινηματίας).

Κατά το σχέδιον, άθορύβως πάντοτε, προηγήθην εγώ και έφθασα μέχρι του σκοποΰ της έξωθύρας και έστάθην παραπλεύρως αυτού, έτοιμος να τον άχρηστεύσω έν ανάγκη, άν είχε την έτοιμότητα να κάμη χρήση του όπλου του, (καθ' ό είχε νόμιμον καθήκον), προς παρακώλυσιν της δραπετεύσεως των φυλακισμένων. "Όταν ανεφάνησαν οι δύο λοχαγοί, ό άτυχής στρατιώτης τά έχασε, έν άγριον, σ ι ω π ή, εκ μέρους μου, τον άπόκανε, έπέλεισε διαμαρτυρίας τινας και μόνον όταν οι δύο δραπέται και εγώ, πηδήσας, εύρέθημεν εις την άμαξαν, έφώναξεν εις τά όπλα. "Ο Λατέρνας έν τώ μεταξύ, με ένα ίσχυρον μαστίγιωμα, έρριπεν εις φρενήρη καλπασμόν τους ίππους του, οι όποιοι άπήγον προς την διεύθυνσιν του Ζαπείου την έλαφράν βικτωριάν του. Κατά τά προσχεδιασθέντα εις την πρώτην άροδον άριστερά έστράφη και, έν καλπασμώ πάντοτε, διά της Μητροπόλεως έφθανεν εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν Μοναστηρακίου. "Η φρουρά, ήμίγυμνος, έχασε τά ίχνη μας και έτρεχε εις καταδίωξίν μας προς τό Ζάππειον.

Εις τον σταθμόν Μοναστηρακίου κατήλθον οι λοχαγοί και έπεβιβάσθησαν του τραίνου διά Φάληρον, όπου κατέφυγον εις τον οίκον του γνωστοΰ Κρητός έπαναστάτου Π α π α μ α λ έ κ ο υ, οστις ειχεν ειδοποιηθεί έν τώ μεταξύ. Εις τό οίκημα αυτό οι αξιωματικοί ειδοποιήθησαν την νύκτα δι' εκτάκτου άγγελιαφόρου, οΰτως ώστε τό μεσονύκτιον εύρέθησαν εις τό Γουδί, όπου ειχεν όρισθί το σημείον συγκεντρώσεως των έπαναστατών.

"Ο άείμνηστος στρατηγός Μανουσογιαννάκης, ό θαυμάσιος αυτός τύπος άνθρώπου και στρατιώτου, ήτο τότε "Υπουργός των Στρατιωτικων και ειπεν άργότερον, όμιλών σχετικώς (όμιλει έλάχιστα, ως γνωστόν). «Και μόνον ή τόλμη και ή άριστοτεχνική ένέργεια της άπαγωγής αυτής με έπεισαν ότι οι έπαναστάται δέν ήσαν «σπαθοφόρα παιδαρέλια», που θά διελύοντο με μερικές φυλακίσεις και μεταθέσεις, όπως έλεγεν ό Ράλλης. Είχον πνοήν έπαναστατικήν και ήσαν άποφασισμένοι δι' όλα». "Ως γνωστόν ό Μανουσογιαννάκης περιητήθη την νύκτα της έπαναστάσεως, ως θά ίδωμεν κατωτέρω.

"Η άπαγωγή των δύο λοχαγών έτηλεφωνήθη, φυσικά, προς τό "Υπουργείον των Στρατιωτικων άμέσως και περι την Ξην μ. μ. ειδοποιείτο περι αυτής ό πρωθυπουργός Ράλλης. "Εννοείται φυσικά ή χροοφυλακή, διά να μετριάση την ευθύνην της, διεκόσμησε τά συμβάντα με μυθιστορηματικώς άνακριβείας ότι δήθεν ήπειλήθη ό φρουρός υπό του άγνωστου ύπολοχαγοΰ διά περιστρόφου, ότι του άφηρέθη τό όπλον κλπ. "Όσοι έ γνώρισαν τον άείμνηστον Δημ. Ράλλον έννοούν τί έπηκολούθησε. "Ανεπήδησε, έξαγρωμένος ως άγριόγατος, άφηγείτο κατόπιν ό παριστάμενος φίλος του, μακαρίτης Μπόγρης, και ήπέλει τά πάντα. Θά τους συλλάβω όλους, θά τους ξυλώσω τά γαλόνια, θά τους φορέσω τον ζουρλομανδύαν, έκράνναζε χειρονομων και μαινόμενος. "Ο προσωπάργης ταγματάρχης Παπούλας ύπεσχέθη ότι θά συλλάβη έντός 24 ώρων τους φυγάδας και τον θρασόν άπαγωγέα

ὑπολογαγόν. Πολυπληθῆ ὄργανα τοῦ φρουραρχείου καὶ τῆς ἀστυνομίας ἐξεπέμφθησαν πρὸς τοῦτο.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ φυγάδες εὐρίσκοντο ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὴν οἰκίαν Παπαμαλέκου ἐν Καστέλλα τοῦ Φαλήρου καὶ ὁ ὑπολογαγὸς μετὰ τῶν συναδέλφων του ἠσχολεῖτο εἰς τὴν εἰδοποίησιν τῶν τμημάτων τοῦ Σ. Σ. τῶν ὁποίων τὰ μέλη συνεκεντρῶντο εἰς τὰ τμήματα τοῦ Σ. Σ. ἐν ἐπιφυλακῇ.

Ἀναφέρω λεπτομερῶς καὶ ἐπακριβῶς τὰ γεγονότα αὐτὰ τῆς 14ης Αὐγούστου, διότι παρόνσιάζουν ὅλα τὰ στοιχεῖα δραματικῆς κωμωδίας, ἥτις ἐφελείχθη μὲ συνεχεῖς παρεξηγήσεις, ἐπεισόδια καὶ ἐκπλήξεις ἐντὸς ὀλίγων ὥρων. Ἡ πρόθεσίς μου εἶναι νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ ἐξηγηθῶν αἱ πλάνας καὶ ἀντιφάσεις ὄλων τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Συνδέσμου Ζορμπᾶς ὅπως ἀπακριβῶς ἐκτίθησι δι' ὀλίγων τὰ πράγματα, καίτοι αἱ σύντομοι πληροφορίαι του διαπνέονται γενικῶς ἀπὸ ἀπόλυτον φιλαλήθειαν καὶ εἰλικρίνειαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων ἐξηγῶνται οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ράλλης ἠρνήθη σκαιῶς νὰ δεχθῇ τὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴν τοῦ Σ.Σ. ἥτις, τῇ προσκλήσει τοῦ ἰδίου, μετέβη εἰς τὸν οἶκον του πρὸς συζήτησιν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ προγράμματος, ὅπως ἀνέφερον ἀνωτέρω.

Ἡ τριμελὴς ἐπιτροπὴ τοῦ Σ.Σ. ἀποτελουμένη ἀπὸ τὰ μέλη Ἀλ. Χατζηκυριάκου, Ἰωάν. Φικιώρη καὶ Δημ. Γουβέλην μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ ὀλίγα μόνον λεπτὰ μετὰ τὴν ἀναγγελίαν εἰς αὐτὸν τοῦ ἐπεισοδίου τῶν φυλακῶν καὶ ὁ Ράλλης, μαινόμενος, τὴν ἀπέπεμψε φυσικά.

Οἱ τρεῖς ἀξιωματικοὶ ἐπανήλθο·, πλήρεις ὀργῆς, εἰς τὴν συνεδριάξουσιν Διοικοῦσαν Ἐπιτροπὴν καὶ ἀνέφερον τὴν ἀνεξήγητον διαγωγὴν καὶ συμπεριφορὰν τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ αὐτὸ προεκάλεσε τὴν ἐκρηξιν. Ἡ Ἀ. Ἐπιτροπὴ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχηγοῦ Ζορμπᾶ, ἐξέδωσε τὴν διαταγὴν τοῦ κινήματος διὰ τὴν νύκτα τῆς 14ης πρὸς τὴν 15ην Αὐγούστου.

Οὕτω ἐξηγεῖται, σαφέστατα, καὶ ἡ ἐντὸς ὀλίγων μόλις ὥρων μετάνοια καὶ μεταστροφὴ τοῦ Ράλλη ὥστε νὰ ἀποστείλῃ ἐσπευσμένως τὸν υἱὸν του Ἰωάννην διὰ νὰ λύσῃ τὴν δῆθεν παρεξήγησιν καὶ νὰ δηλώσῃ πρὸς τὸν Ζορμπᾶν ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ δεχθῇ τὴν Ἐπιτροπὴν κτλ. τὰ ὅποια ἀναφέρει καὶ ὁ Ζορμπᾶς καὶ ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος. Ὁ Μίαν εὐερέθιστος καὶ δεξύτημος Ράλλης συνήλθε μετ' ὀλίγον, ἐξεθύμωσε, μετενόησε καὶ ἠθέλησε νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύγκρουσιν, ἀλλ' ἦτο πλέον ἄργά. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Σ.Σ. καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ τμήματα ἐκινῶντο ἤδη ὑπὸ τὸ φῶς λαμπρᾶς αὐγουστιανῆς σελήνης πρὸς τὸν τύπον συγκεντρώσεως, παρὰ τὸ Γουδί.

Εἰς τὸ Γουδί, ὀλίγον πέραν τῆς γεφύρας εὐρίσκειο ὁ στρατὸν μιᾶς ἕλης τοῦ βου ἱππικοῦ Συντάγματος. Ἐν αὐτῇ συνεκεντρώθησαν περὶ τὸ μεσονύκτιον οἱ πρῶτοι καταφθάσαντες μεμονωμένοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Συνδέσμου. Ὁ ἀνθυπίαρχος Σιυτήριος Ψύχας, θαρραλέος καὶ φανατικὸς ἐπαναστάτης, ἔλαβε τὰ πρῶτα μέτρα ἀσφαλείας, τοποθετήσας σκοποὺς καὶ φυλάκια εἰς τὰς προσβάσεις τῆς θέσεως. Οἱ ἄνευ τμημάτων ἀξιωματικοὶ ὀπλί-

ζοντο άμέσως διά τυφεκίων και φυσιγγίων, τὰ όποια είχε μεταφέρει επί τόπου ή έφορία ύλικού πολέμου, κατόπιν διαταγής του συνταγματάρχου Ζορμπιά, όστις ήτο και διοικητής αυτής. Είς τὰ Συντάγματα πεζικού Ιον και Τον, εύρισκόμενα έν επιφυλακή διενυκτέρευον έκτός των διοικητών και οι λοιποι όλιγοι αξιωματικοί (ταγματάρχαι και λοχαγοί) οίτινες δέν είχαν προσχωρήσει εις τὸ κίνημα. Οι ύπαξιωματικοί και άνδρες έφυγον μεμονωμένοι προς τὸ Γουδί, καθ' ός είχαν όδηγίας, ίνα αποφευχθῆ σύγκρουσις και αίματοχυσία.

Η συγκέντρωσις των αξιωματικών και των τμημάτων έγέμετο όμαλώς και άνευ συγκρούσεως, έκτός αναιμάκτου έπεισοδίου του 2ου Συντάγματος Πυροβολικού. Ο Διοικητής του Συντάγματος αυτού είχε τάξει πρό της θύρας δύο πυροβόλα και ήπειλήσε νά βάλη, διά βολιδοθηκών, έναντίον των επαναστατών αξιωματικών, οίτινες έφθασαν πρό της θύρας ύπό τον λοχαγόν Γουβέλην. Ετηλεφώνησεν εις τὸ Ύπουργεϊον των Στρατιωτικών και έλαβε παρὰ του συτόθι εύρισκομένου πρωθυπουργού την διαταγήν νά διατάξη πῦρ κατά των στασιαστών, άν επιμείνουν νά εισέλθουν εις τους στρατώνας. Ο ύπασπιστής του τότε, ό γενναϊός και συνετός αξιωματικός λοχαγός Χατζηδημητρίου (τραυματίας του 1897) υπέδειξεν εις τον συνταγματάρχην (Ζαφειρόπουλον) ότι προκειμένου νά κτυπήσει και φονεύσει "Ελληνας αξιωματικούς πρέπει νά έχη ούχι τηλεφωνικήν, αλλά ρητήν έγγραφον διαταγήν της Κυβερνήσεως. Ο Συνταγματάρχης συμεμορφώθη προς την σώφρονα ύπόδειξιν του ύπασπιστού του και έζήτησε από τον Ράλλην την άμεσον αποστολήν έγγράφου διαταγής. "Ελαβε χώραν τότε ή έξις σκηνή έν τῷ γραφείῳ του ύπουργού. Ο έξαλλος πρωθυπουργός απέταθη τότε προς τον παρακαθήμενον ύπουργόν των Στρατιωτικών και διέταξε νά συντάξη άμέσως την ζητουμένην διαταγήν. Ο άείμνηστος στρατηγός Μανουσογιαννάκης ήτο καθ' ύπερβολήν όλιγόλογος βαρύκωτος. "Εβαλε την παλάμην εις τὸ ούς και ήρώτησε: «Πώς είπατε, κ. Πρόεδρε;» «Νά συντάξετε άμέσως μιὰ διαταγή προς τον Ζαφειρόπουλον νά πυροβολήσει κατά των επαναστατών» επανέλαβε έντονώτερον αυτήν την φοράν ό Ράλλης. Και ό ύτέροχος εκείνος άνθρωπος και στρατιώτης, άφοῦ έμεινε όλίγα λεπτά σκεπτικός, ύψωσεν άρνητικά την κεφαλήν και απήντησεν: «Όχι, κ. Πρόεδρε, δέν δύναμαι νά ύπογράψω τοιαύτην διαταγήν». «Τότε, κύριε ύπουργέ, νά παραιτηθῆτε», εκραύγασεν έξω φρενών ό Ράλλης. Και ό Μανουσογιαννάκης ήρεμος και μειδιών ήγήρθη και απήντησε: «Παραιτούμαι από αυτής της στιγμής, κ. Πρόεδρε. Καλή νύκτα σας». Και άνεχώρησεν διά την οικίαν του. Ο Μανουσογιαννάκης έγνώριζε καλώς την κατάστασιν και ή πατριωτική ψυχή του ήτο άσφαλώς εκείνη τή στιγμή με τὸ μέρος των επαναστατών κατωτέρων αξιωματικών.

Ενώ ή ανώτερω σκηνή έλάμβανε χώραν έν τῷ Ύπουργείῳ των Στρατιωτικών, εις τὸ 2ον Πυροβολικόν Σύταγμα τὰ πράγματα έξελίσσοντο όργαναίως. Τμημα επαναστατών αξιωματικών εισέβαλε, διά του νοτίως των στρατώνων ρεύματος, εις αυτούς και έξήγειρε, τῆ βοηθεία και των ύπαξιωματι-

κῶν τοὺς ἄνδρας. Ὁ συνταγματάρχης Ζιμφειρόπουλος, ἐπιχειρήσας νὰ παρέμβῃ ἠπειλήθη ὑπὸ ὑπαξιωματικοῦ, ὅστις θὰ τὸν ἐφόνευε διὰ τοῦ περιστροφου ἂν ἐν παρεκωλύετο ὑπὸ παρατηζόντος ἀξιωματικοῦ. Ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ, κακῶς ἔχων, καὶ οἱ ἐπαναστάται ἐγένοντο κύριοι τοῦ συντάγματος. Δύο πλήρεις πυροβολαρχίαι καὶ τὰ κλειστὰ τῶν λοιπῶν πυροβόλων μετεφέρθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γουδί. Εἰς τοὺς στρατῶνας παρέμεινε μόνον μικρὰ φρουρὰ ὑπὸ δεκανέα, πρὸς φρούρησιν τοῦ Ταμείου καὶ τῶν Στρατώνων.

Τὰς πρωϊνὰς ὥρας κατέφθασεν εἰς Γουδί καὶ ὀλόκληρον τὸ ἐν Κηφισίᾳ στρατωνιζόμενον 2ον ἱππικὸν Σύνταγμα.

Μέχρι τῆς 4ης πρωϊνῆς εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς Γουδί, ἐκτὸς τῶν ἀξιωματικῶν ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τοῦ Σ. Σ. καὶ ἅπαντες οἱ ὑπαξιωματικοὶ τῶν δύο πεζικῶν συνταγμάτων, εἰς λόγος μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μιμηζον, ὁ λόχος τῆς Διευθύνσεως Ἐφορίας ὑλικοῦ πολέμου, οἱ ἄνδρες τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἄλλα μικρὰ τμήματα ὀπλιτῶν πεζικοῦ καὶ μηχανικοῦ. Τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 15ης Αὐγούστου ὁ ἐπαναστατικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ 400 περίπου ἐνόπλιους ἀξιωματικούς, δύο πλήρεις πυροβολαρχίας, ἐν σύνταγμα ἱππικοῦ (250 σάβαι) καὶ 2500 ὀπλίτας διαφόρων ὄπλων.

Ἐλήφθησαν μέτρα ἀσφαλείας, διὰ τῆς τοποθετήσεως δικτύου προφυλακῶν καὶ ἀπεστάλησαν ἰσχυραὶ περίπολοι ἱππικοῦ καὶ πεζικοῦ, διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐν τῇ πόλει.

Ἡ Κυβέρνησις εἰς οὐδεμίαν προέβη ἐνέργειαν διὰ τὴν κατάπνξιν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν ὄπλων. Ἡ μόνη ἐκδηλωθεῖσα ἀντίδρασις ἦτο τὸ ἐπεισόδιον τὸ ὁποῖον ἐδημοίωργησεν ὁ Διοικητὴς τοῦ 2ου ἱππικοῦ συντάγματος Λ. Μεταξᾶς, ὅστις, αὐτοβούλως μετὰ πέντε ἀξιωματικῶν, ἀπεπειράθη νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Συντάγματός του, εὐρισκομένου ἤδη εἰς Γουδί, ὅπως ἴδομεν. Δὲν δύνανται νὰ κατακριθῶσιν οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκεῖνοι διὰ τὴν πράξιν των, ἥτις τοὺς τιμᾷ διότι ἐνήργησαν συμφώνως μὲ τὴν συνείδησιν καὶ τὰς πεποιθήσεις των.

Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἐξελιχθῆ ὡς ἐξῆς:

Ὁ συνταγματάρχης Μεταξᾶς διανυκτερεύων, (κακῶς ἴσως), ἐν Ἀθήναις, ἐπληροφορήθη τὰς πρωϊνὰς ὥρας ὅτι τὸ ἐν Κηφισίᾳ σύνταγμά του, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν κατωτέρων ἐπαναστατῶν, ἀνεχώρησε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Γουδί, ἔπλευσε τότε εἰς Κηφισίαν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς ὁδοῦ Κηφισίας κατηνθύνθη πρὸς Γουδί.

Καθ' ὅδον συνήντησε τμήμα ἐφίππων ἀνδρῶν τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον, ὑπὸ τὸν ἀνθυπίαρχον Μοσχονήσιον, ἐβάδιζε περὶ πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν. Εὐτυχῶς εἶχε τὴν σκέψιν καὶ τὸ ἀπέφυγε, παρακάμψας διὰ τῶν ἀγρῶν, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιστάσει θὰ ἐφονεύετο ἐπὶ τόπου καὶ αὐτὸς καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν πέντε καλοὶ ἀξιωματικοί. Ὁ ξεροκέφαλος Μοσχονήσιος, ἦτο ἐξ ἐκείνων ποὺ δὲν χωρατεύουν.

Εἰς τὸ Γουδί αἱ προφυλακαὶ ἐξετείνοντο τοξοειδῶς, ἀπὸ Βορρᾶ

πρὸς Δυσμᾶς καὶ Νότον, ἀντιμέτωποι πρὸς τὴν πόλιν, ἐνῶ οὐδὲν μέτρον ἀσφαλείας ἐλήφθη πρὸς Ἀνατολάς, ὁπότεν δὲν ἀνεμένετο νὰ ἐκδηλωθῇ ἀπειλή τις οἰαδίποτε.

Ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ μέρους, (Ἵμηττοῦ), ἀκριβῶς ὁ Μεταξᾶς μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, εἰσέδυσεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σπεύσας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ καταυλισμένου συντάγματος διέταξε τοὺς ἱππεῖς, νὰ ἱππεύσουν. Ἀρκετοὶ ἱππεῖς βλέποντες τὸν νόμιμον Διοικητὴν, ὑπήκουσαν καὶ ἱππεύσαν ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὑπαξιωματικοὶ τινες ἀντελήφθησαν τὰ γινόμενα, ἐπυροβόλησαν εἰς τὸν ἄερα καὶ ἔσπευσαν νὰ σταματήσουν τοὺς ἄνδρας. Τμήμα ἐνόπλων ἀξιωματικῶν ἐξώρμησεν ἀμέσως πρὸς τὰ ἐκεῖ, καὶ ὁ Ἰλαρχος Ζυμβρακάκης ἠναγκάσθη, διὰ νὰ τὸν σώσῃ, νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸν Μεταξᾶν, ὅστις θὰ ἐφρονεῦετο ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν ἐκμανέντων ἐπαναστατῶν.

Οἱ ἐπιδραμόντες, ἐκτὸς τοῦ Μεταξᾶ, ἦσαν οἱ Ἰλαρχος Καλίνσκης, Ροΐδης Ἀνδ., ὑπίλαρχος Δημόπουλος Α. (υἱὸς τοῦ μεράρχου Ἀθηνηῶν στρατηγοῦ Δημοπούλου), Ἀνθυπὶλαρχοὶ Κ. καὶ Ν. Βάσσοι, (υἱοὶ τοῦ ἀειμνήστου νονοῦ μου στρατηγοῦ Τιμ. Βάσσου) καὶ ὁ Ἀνθυπασπιστὴς Σιαυρόπουλος.

Πάντες συνελήφθησαν ἀμέσως, ἀφωπλίσθησαν καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ κράτησιν. Ἐν ταῖς πρώταις στιγμαῖς τῆς ἐξάψεως, πλεῖστοι ἐπαναστάται ἠξίουν τὸν σχηματισμὸν Ἐπαναστατικοῦ Στρατοδικείου διὰ τὸν ἄμεσον ἐπὶ τόπου τυφεκισμὸν τῶν ἀντιδραστικῶν — ὅπως ἀπεκαλοῦντο τότε οἱ μὴ Συνδεσμοκοὶ — ἀξιωματικῶν.

Ἡ ἐγνωσμένη μετριοπάθεια τοῦ Ζορμπᾶ καὶ ἡ ψυχραιμία τινῶν ἐπαναστατῶν ἔσωσε τοὺς καλοὺς, ἄλλως, ἀξιωματικούς.

Εἶμαι εὐτυχὴς διότι ἤμην καὶ ἐγὼ μεταξὺ τῶν ὀλίγων, οἵτινες ἐνίσχυσαν τὸν Ἀρχηγὸν εἰς τὴν ἀρνησίαν του ἐκείνην. Ὅφειλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι εἰς τὴν φερμὴν παρὰ τῷ Ζορμπᾶ συνηγορίαν μου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων λόγων, συνέτεινε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦσαν, ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ στρατηγοῦ Τ. Βάσσου, Α. Καλίνσκης καὶ οἱ δύο μικρότεροι υἱοὶ του. Ὁ Τ. Βάσσος, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, εἶναι ὁ στεφανώσας με μετὰ τῆς ἀξιοτίμου κόρης του, κατὰ τὸν γάμον μου, τῷ 1901.

Στενοὶ δεσμοὶ προγονικοὶ, ἀναφερόμενοι μέχρι τοῦ 1821, μοῦ εἶχον πάντοτε ἐμπνεύσῃ ἀπεριόριστον σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν πρὸς τὸν ἀείμνηστον εὐπατριδὴν στρατηγόν, ὅστις ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ὄραιότερους τύπους τῆς παρελθούσης ἐποχῆς.

Περὶ τὴν 8ην π. μ., εὐρισκόμην παρὰ τὴν γέφυραν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣτις φέρει ἔξ Ἀθηνηῶν πρὸς τὸ Γουδί. Ἦμην διοικητὴς τῶν προφυλακῶν τοῦ τομέως καὶ εἶδον αἰφνιδίως νὰ φθάνη ἐκ τῆς πόλεως αὐτοκίνητον, τὸ ὁποῖον παρὰ τὸ «Ἄλτ» τοῦ σκοποῦ τῆς γεφύρας, ἐπροχώρει πρὸς τὸ στρατόπεδον. Ἐστάθην εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ, ἐσκόπευσα μὲ τὸ μάλινγερ τὸν ὀδηγόν, καὶ τὸν διέταξα ἐντόνως «Ἄλτ!» Εὐτυχῶς ὁ ἐπιβαίνων ταγματάρχης Παπούλας, ἐσταμάτησεν ἀμέσως τὸ αὐτοκίνητον, ἀρπιάσας τὸν ὀδηγόν, ἐκ τοῦ ὄμου. Τοῦ αὐτοκινήτου ἐπέβαινον ὁ προσωπάρχης τοῦ ὑπουργείου Παπού-

λας και ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων Σπυρ. Μερκούρης, ἀπεσταλμένοι τῆς Κυβερνήσεως Ράλλη, πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως στρατηγὸν Ζορμπᾶν. Τοὺς διέταξα νὰ κατέλθουν τοῦ αὐτοκινήτου καὶ νὰ παραδώσουν τὰ τυχὸν φερόμενα παρ' αὐτῶν ὄπλα. Ὁ Δήμαρχος Μερκούρης παρέδωσε δύο τεράστια περιστροφὰ (ἀδυνατῶ ἀκόμη νὰ ἐννοήσω, τὶ τὰ ἤθελε ὁ συμπαθὴς Δήμαρχος τότε) καὶ ἓν ὁ Παπούλας. Ὁ παραλαβὸν λοχίας μὲ ἠρώτησεν ἂν πρέπει νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ξιφος τοῦ κ. Ταγματάρχου. Τοῦ εἶπα. «Ὁχι. Ἄς τὸ κρατήσῃ ὅπως ὁ Ναπολέων Γ' στὸ Σεντάν». Ὁ Παπούλας ἠννόησε τὸν χλευαστικὸν ὑπαινιγμὸν καὶ ἐγένετο κάτωχρος ἐξ ὀργῆς, ἀλλὰ δὲν ἀπήντησε. Ὁμολογῶ σήμερον ὅτι εἶχον ἄδικον καὶ μεταννοῶ, διότι ἐφέρθην οὕτω πρὸς ἀνώτερόν μου, εὐρεθέντα εἰς δύσκολον θέσιν. Ἦμην ὠργισμένος ἐναντίον του, ἔνεκα τῆς παρ' αὐτοῦ ἀγρίας καταδιώξεώς μου, πρὸ 24 ὥρων, ὅταν ἠλευθέρωσα τοὺς δύο λοχαγούς. Αἱ ἐπαναστάσεις ἔχουν πάντοτε τὰ μελανὰ σημεῖα των.

᾿Ωδήγησα κατόπιν, αὐτοπροσώπως, τοὺς δύο ἀπεσταλμένους εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐπαναστάσεως. Οὗτοι, μετὰ ὀλιγόλεπτον συνομιλίαν, ἀνεχώρησαν διὰ νὰ ἀνακοινώσουν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ζορμπᾶ εἰς τὰς προτάσεις τῆς Κυβερνήσεως πρὸς αὐτόν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ ἐπανάστασις ἦτο κυρία τῆς καταστάσεως. Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἀπὸ γνησίους ἐπαναστάτας, καὶ οἱ κατώτεροι ἰδρῦται τοῦ Σ. Σ. ἦσαν βέβαιοι περὶ αὐτοῦ. Μόνον ὁ Ἀρχηγὸς δὲν ἐπίστευεν ἀκόμη, δι' οὓς λόγους θὰ ἐξηγήσω βραδύτερον.

Τὸ περίφημον πρόγραμμα τοῦ Σ. Σ., τὸ ὁποῖον δὲν ἐπρόφθασεν ὁ Ἀρχηγὸς νὰ υποβάλλῃ πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν, διότι τὸν παρέσυραν τὰ γεγονότα εἰς τὸ Γουδί, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ὡς ὁμολόγησεν ἀργότερον ὁ ἴδιος, ἐδημοσιεύθη εἰς τὰς ἐφημερίδας τῆς 15ης Αὐγούστου καὶ εἶχεν ὡς ἐξῆς :

«Πρὸς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα, τὴν Κυβέρνησιν
καὶ τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν.

Ἡ Πατρίς μας εὐρίσκεται ὑπὸ δυσχερεστάτας περιστάσεις, τὸ δὲ ἐπίσημον Κράτος, ὑβρισθὲν καὶ ταπεινωθὲν, ἀδυνατεῖ νὰ κινηθῇ πρὸς ἄμυναν τῶν δικαίων του.

Ἄσας ὁ Ἑλληνισμὸς, βαρναλγῶν διὰ τὴν λυπηρὰν ταύτην κατάστασιν, ἐξεδήλωσεν ὅτι ποθεῖ διακαῶς τὴν λῆψιν συντόνων μέτρων, πρὸς ἀποτροπὴν παρομοίων κινδύνων ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἄλλως τε ὑπὸ ξένων ἀκόμη, ἐπισήμων καὶ μὴ, ἐπανελημμένως ὑπεδείχθη, ὅτι τὸ Ἔθνος μας δὲν θὰ ὑφίστατο τὰ ἀτυχήματα καὶ τοὺς ἐξευτελισμούς, οὓς μέχρι τοῦδε ὑπέστη, ἐὰν εἴχομεν παρσκευασμένην πρὸς ἄμυναν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐπαρκῆ.

Ὁ Σύνδεσμος τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Στρατοῦ τῆς Ἐφεῶς καὶ τοῦ Ναυτικοῦ, ἐμφορούμενος ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων καὶ συναισθα-

νόμενος, ὡς πάντες οἱ Ἕλληνες, τὸ δεινὸν τῶν περιστάσεων καὶ πρὸς τὴν ἄμυναν τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ τῶν δικαίων τοῦ Ἔθνους, ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως ἀξιωμαχοῦ Στρατοῦ καὶ στόλου, γινώσκον δὲ ὅτι ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἀρμοδίων ἐμελετήθη ὁ πλήρης καταρτισμὸς αὐτῶν, οὐχὶ ἐκ κακῆς θέλησεως, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀδικαιολογήτῳ προφάσει τῆς ἀνεπαρκείας τῶν προσόδων τοῦ Κράτους, κατασπαταλωμένων ἐν τούτοις εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε, προβαίνει εἰς τὴν ὑποβολὴν ἱερᾶς παρακλήσεως πρὸς τὸν Βασιλέα, τὸν—κατὰ τὸν θεμελιώδη Νόμον— Ἀρχηγὸν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους καὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησίν Του, ὅπως ὀλοψύχως ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἄμεσον καὶ ταχεῖαν ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς ἐν γένει ἐχόντων, ἰδίᾳ δὲ τῶν τοῦ Στρατοῦ καὶ Ναυτικῶν.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος δὲν ἐπιδιώκει τὴν κατάργησιν τῆς Δυναστείας ἢ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Βασιλέως, οὕτινος τὸ πρόσωπον εἶναι ἱερὸν διὰ τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτόν, οὐδ' ἐπιθυμεῖ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴν ἀπολυταρχίαν, ἢ νὰ θίξῃ καθ' οἰονδήποτε τρόπον τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα, διότι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸν ἀξιωματικοὶ εἰσὶ καὶ αὐτοὶ πολῖται Ἕλληνες καὶ ἔχουσιν ὀρκισθῆ εἰς τὴν τήρησιν τοῦ Συντάγματος.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τε διάδοχος καὶ οἱ Βασιλόπαιδες, ἀναλαμβάνοντες ἐνεργὸν καὶ διοικητικὴν ὑπηρεσίαν, ἀσκοῦσι λεληθότως, διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐπιβολῆς, μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐν γένει διεξαγωγῆς τῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀξιωματικῶν καὶ περιπίπτουσι κατ' ἀνάγκην εἰς προσωπικὰς προστριβὰς, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς μείωσιν τοῦ γοήτρου τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν προσώπων, καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου, καίτοι τὰ ὑψηλὰ ταῦτα πρόσωπα κατὰ τύπους ὑπέχουσιν εὐθύνην, διὰ τὴν διαχειρισὶν τῆς ἀνατεθειμένης αὐτοῖς ὑπηρεσίας, κατ' οὐσίαν ὅμως διοικοῦσι τελείως ἀνευθύνως, ἐπὶ μεγίστην ζημίαν τοῦ συμφέροντος τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ παρὰ τὸν συνταγματικὸν χάρτην τῆς χώρας. — Διὰ τοῦτο ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος πέποιθεν, ὅτι πρέπει, χάριν αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς Δυναστείας, ὅπως ὁ τε Διάδοχος καὶ οἱ Βασιλόπαιδες ἀπόσχωσι τῆς ἐνεργοῦ καὶ διοικητικῆς ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῷ ναυτικῷ ὑπηρεσίας, διατηροῦντες τοὺς οὕς κέκτηνται βαθμοὺς καὶ προαγόμενοι, ὅταν πρὸς τοῦτο εὐδοκῇ ὁ Βασιλεὺς.

Ἐπίσης, ὁ Στρατ. Σύνδεσμος οὔτε τὴν ἀλλαγὴν τῆς Κυβερνήσεως προτίθεται, διότι ἔχει τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ Κυβερνήται τῆς Ἑλλάδος εἰσὶ πλείότερον παντὸς ἄλλου φιλοπάτριδες καὶ ἐργάζονται πάντοτε διὰ τὴν εὐημερίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὁ διορισμὸς πολιτικῶν ἀνδρῶν, ὡς Ὑπουργῶν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν ἀντίκειται εἰς τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τῆς ἐν γένει ὑπηρεσίας καὶ ἰδίᾳ τῆς πειθαρχίας τοῦ στρατεύματος, ὡς τοῦτο ἐκ μακρᾶς πείρας κατεδείχθη, παρὰ τὴν καλὴν θέλησιν τῶν ὑπουργῶν τούτων, ὁ Στρατ. Σύνδεσμος υποβάλλει τὴν παράκλησιν, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι ὁ Βασιλεὺς, ὅστις ἐν τῷ δικαιώματί του, κατὰ τὸ Σύνταγμα, διορίζει τοὺς ὑπουργοὺς, ἀπαιτῆ ἴνα οἱ ὑπουρ-

γοί τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν προέρχονται ἔξ ἀνωτέρων ἐν ἐνεργείᾳ ἢ διαθεσιμότητι ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος οὔτε τὴν αὔξησιν τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἐπιδιώκει, οὔτε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας, διότι δὲν ἐργάζεται πρὸς ἔξυπνρήτησιν ποταπῶν ἀτομικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ σκοποῦ.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ποθεῖ ὅπως ἡ θρησκεία μας ὑψωθῆ εἰς τὸν ἐμπρέποντα ἱερὸν προορισμὸν τῆς, ὅπως ἡ Διοίκησις τῆς χώρας καταστῆ χρηστὴ καὶ ἔντιμος, ὅπως ἡ Δικαιοσύνη ἀπονέμεται ταχέως μετ' ἀμεροληψίας καὶ ἰσότητος πρὸς ἅπαντας ἐν γένει τοὺς πολίτας, ἀδιακρίτως τάξεως, ὅπως ἡ Ἐκπαίδευσις τοῦ Λαοῦ καταστῆ λυσιτελεῖς διὰ τὸν πρακτικὸν βίον καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, ὅπως ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν ἐξασφαλισθῶσι, καὶ τέλος, ὅπως τὰ οἰκονομικὰ ἀνορθωθῶσι, λαμβανομένων τῶν ἀπαιτουμένων μέτρων, πρὸς λελογισμένην διαρρῦθμισιν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Κράτους, ὥστε, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ σχεδὸν πενόμενος Ἑλληνικὸς λαὸς ν' ἀνακουφισθῆ ἐκ τῶν ἐπαχθῶν φόρων, οὓς ἦδη καταβάλλει καὶ οἷτινες ἀσπλάχνως κατασπαταλῶνται πρὸς διατήρησιν πολυτελῶν καὶ περιττῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ὑπαλλήλων, χάριν τῆς ἀπαισίας συναλλαγῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ καθορισθῶσι θετικῶς τὰ ὄρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων δύνανται ν' αὐξήσωσιν αἱ δαπάναι διὰ τὴν στρατιωτικὴν τῆς χώρας παρασκευὴν καὶ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ἐν εἰρήνῃ.

Πρὸς τοῦτοις ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος, δισβλέπων προσεχεῖς ἐθνικὰς περιπλοκάς, παρακαλεῖ θερμῶς ὅπως, κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστος, ληφθῶσιν ἀμέσως καὶ μέτρα τινὰ στρατιωτικῆς περισυλλογῆς, δυνάμενα ν' ἀντιμετωπίσωσι τὴν περίστασιν ταύτην.

Τοιαύτην διατυποῖ ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος παράκλησιν, πρὸς ἀνύψωσιν τῶν διαφορῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους, τῶν ὁποίων ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν ἀποτελοῦσιν ἐλάχιστον ἀλλὰ λίαν σπουδαῖον μέρος.

Κρίνων δὲ αὐτὸν ἀναρμόδιον ὅπως εισέλθῃ εἰς λεπτομερείας, διαφευγούσας τὴν εἰδικότητα τῶν ἔργων του καὶ ἄς εἶναι ἀρμοδίᾳ νὰ καθορίσῃ ἡ Κυβέρνησις μετὰ τῆς Βουλῆς τοῦ Ἔθνους, περιορίζεται εἰς τὴν ὑποβολὴν τοῦ ἀνωτέρω προγράμματος, περιέχοντος γενικὰς καὶ θεμελιώδεις βάσεις τῆς ὀργανώσεως τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, καὶ εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῶν ληπτέων μέτρων ἀμέσως, διὰ τὴν ταχεῖαν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν παρασκευὴν τῆς χώρας.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος, ὑποβάλλων τὴν παράκλησιν ταύτην, οὐδεμίαν ἔχει ἀμφιβολίαν, ὅτι γενήσεται δεκτὴ, καθ' ὅσον καὶ ἡ θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ εἶναι τοιαύτη, καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὴν φιλοπατρίᾳ, θέλει σπεύσει εἰς τὴν σύγκλησιν τῆς Βουλῆς πρὸς ψήφισιν τῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ Ἐθνοσωτηρίου τούτου ἔργου ἀναγκαιούτων μέσων. Ἡ ἀνάγκη δὲ τῆς ἀμέσου συγκλήσεως τῆς Βουλῆς εἶναι ἀναπόδραστος, διότι ἡ διάλυσις αὐτῆς καὶ ἡ διεξαγωγὴ ἐκλογῶν σπαιτοῦσι χρόνον πολύν,

ἡ δὲ ἀπώλεια καὶ τοῦ ἐλαχίστου χρόνου μᾶτην κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις εἶναι ἀδίκημα πρὸς τὴν Πατρίδα.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ἔχει στερὰν τὴν ἀπόφασιν, ὅπως, ἐν ἣ περιπτώσει ἡ παράκλησις αὐτοῦ δὲν ληφθῆ ὑπ' ὄψει, μὴ ὑποχωρήσει πρὸ οὐδενὸς κολύματος, ὀθενδήποτε παρεμβαλλομένου, πρὸς ματαίωσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένου πατριωτικοῦ σκοποῦ. Ἀπεκδυόμενος δὲ πάσης εὐθύνης διὰ τὴν δημιουργίαν οἰασδήποτε τυχόν ἀνωμάλου καταστάσεως, προκληθησομένης, εἴτε πρὸς τήρησιν δῆθεν τῆς πειθαρχίας, παρ' ἐκείνων οὔτινες κατέστρεψαν αὐτὴν ἐκ θεμελίων πρὸ πολλοῦ, εἴτε πρὸς καταδίωξιν τῶν μελῶν τοῦ Συνδέσμου, ὡς δῆθεν ἐνεργούντων παρὰ τοὺς νόμους, παρ' ἐκείνων οὔτινες οὐδένα νόμον ἐτήρησαν—ἀπευθίνεται πρὸς τὰ ἀγνὰ καὶ πατριωτικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ αἰσθήματα καὶ ἐπιζητεῖ τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι, ὃν ἀναλαμβάνει.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ

Αον) ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

1) Διατήρησις ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς νῦν ὑπηρετούσης στρατολογικῆς κλάσεως μέχρι τῆς λήξεως τῆς διस्तῦς θητείας των, ἐκτὸς ἐὰν αἱ περιστάσεις ἐπιτρέψωσι τὴν ἀπόλυσιν αὐτῆς πρότερον.

2) Πρόσκλησις κατὰ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου ἐ. ἔ. πρὸς ἄσκησιν τῶν ἀπαλαγέντων κληρωτῶν τεσσάρων ἢ πέντε ἀπογραφῶν ἐκ τῶν νεωτέρων ἡλικιῶν.

3) Πρόσκλησις ἐν ἀνάγκῃ, κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου 1910, πρὸς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἀσκήσεων ἐφέδρων τεσσάρων, τοῦλάχιστον, ἡλικιῶν.

4) Ἀμεσος συμπλήρωσις τῶν ἀπαιτουμένων ἐφοδίων διὰ τὸν ἐν εἰρήνῃ στρατὸν καὶ τὴν ἐν ἐπιστρατεύσει προβλεπομένην δύναμιν αὐτοῦ.

Βον) ΣΥΝΤΟΝΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

1) Προμήθεια ἐνὸς θωρηκτοῦ νέου, 10 000 τόννων τοῦλάχιστον, καὶ ὀκτὼ τορπιλλοβόλων τῶν 150 τόννων τοῦλάχιστον.

2) Ἐπισκευὴ τῶν τριῶν θωρηκτῶν ἐσπευσμένως καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ πρόχειρος, εἰ δυνατόν, βελτίωσις τοῦ πυροβολικοῦ των, διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐκ κοινῆς πυρίτιδος γεμισμάτων δι' ἀκάπνου.

3) Προμήθεια τοῦ ἀναγκαιοῦντος ὑλικοῦ πυροβολικοῦ καὶ τορπιλλῶν.

Γον) ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΗΣ ΞΗΡΑΣ

1) Διαρρύθμισις νέου ὄργανισμοῦ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον, καὶ οἰκονομικώτερον, καταργουμένων περιττῶν ὑπηρεσιῶν καὶ θέσεων.

2) Πληρεστάτη ἐφαρμογὴ τῆς Στρατολογίας, περιοριζομένων τῶν ἀπαλλαγῶν εἰς τὸ ἐλάχιστον, ὥστε νὰ κατατάσσονται ἐν τῷ στρατεύματι ἐτησίως ὅσον οἶόν τε πλεיותרοὶ κληρωτοὶ (15.000 - 17.000 εἰ δυνατόν).

3) Ἐκτέλεισις τακτικῶς κατ' ἔτος ἀσκήσεων μεγάλων μονάδων, καλουμένων κατ' ἔτος σειρῶν τινων ἐφέδρων, (τριῶν τουλάχιστον).

4) Ὅρισμός τοῦ σχεδίου τῆς ἀμύνης τῆς χώρας καὶ ἐκτέλεισις βαθμηδὸν τῶν παρ' αὐτοῦ ὀριζομένων.

5) Διορισμός τῶν Διοικητῶν τῶν μεγάλων μονάδων, Ταξιαρχιῶν καὶ Μεραρχιῶν, ὅπως οὗτοι ἀπὸ τῆς εἰρήνης προπαρασκευάζωνται καὶ τὸ πνεῦμα γνωρίζει τοὺς ἀρχηγούς του.

6) Κατάργησις τοῦ Σώματος τῶν Γενικῶν Ἐπιτελῶν, μὴ ἀνταποκρινομένου πλήρως πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ ἕνεκα, τῆς πλημμελοῦς συγκροτήσεώς του.

7) Πρόσκλησις ξένου στρατηγοῦ μετ' ἐπιτελείου ἐκ ξένων ἀξιωματικῶν, πρὸς ὀργάνωσιν τῆς Ἐπιτελικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ στρατεύματος, διεύθυνσιν τῶν μεγάλων ἀσκήσεων καὶ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτελικὴ ὑπηρεσία καταρτισθήσεται ἀρχικῶς καὶ μέχρι μορφώσεως ἀξιωματικῶν πάντων τῶν βαθμῶν, ὡς κατωτέρω ἐνδείκνυται, ἐξ ἀξιωματικῶν ὅλων τῶν ὅλων, ἐκλεγομένων μεταξὺ τῶν καταλληλοτέρων πρὸς ἐκτέλεισιν τοιαύτης ὑπηρεσίας. Ἐν τῷ μέλλοντι δὲ ἀποτελεσθήσεται ἡ Ἐπιτελ. Ὑπηρεσία τοῦ Στρατεύματος ἐξ ἀξιωματικῶν ἐκπαιδευομένων ἐν τινι ξένῃ πολεμικῇ σχολῇ καὶ ἀποστελλομένων πρὸς ἐκπαίδευσιν μετὰ διαγωνισμὸν καὶ δαπάναις τοῦ Δημοσίου.

Διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁρισθήσεται ὁ Ἐσωτερικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ἐπιτελικῆς ὑπηρεσίας καὶ ὁ χρόνος ὑπηρεσίας παρ' αὐτῆς τῶν ἀξιωματικῶν ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἀναγκαῖοῦσαι λεπτομέρειαι πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἐνιαίαν ταύτης διεύθυνσιν.

Διὰ τοῦ νόμου ὁμοίως ὁρισθήσεται ὅπως οἱ προσερχόμενοι ἵνα διαγωνισθῶσι πρὸς ἀποστολὴν εἰς Εὐρώπην καὶ ἐκπαιδεύσιν ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ σχολῇ Ἀξιωματικῶν τῶν διαφόρων ὅλων, κέκτηνται βαθμὸν Ὑπολοχαγοῦ καὶ Λοχαγοῦ.

Εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ μετακληθησομένου Στρατηγοῦ δέον νὰ συμπεριλαμβάνονται εἰς Ἐπιμελητής, πρὸς διοργάνωσιν τῆς Ἐπιμελητείας καὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ στρατεύματος, καὶ ἀνά εἰς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ τοῦ Πεζικοῦ, διὰ τὴν διεύθυνσιν, ὁ μὲν τοῦ σχολείου βολῆς Πυροβολικοῦ ὁ δὲ τοῦ Πεζικοῦ.

8) Προμήθεια ἀπάντων τῶν χρειῶν διὰ τὸν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐπιστρατεύσει στρατὸν καὶ ἀναπλήρωσις ἀνελλειπῆς τῶν ὀπωσθήποτε κατ' ἔτος καταναλισκομένων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ στρατοῦ, λαμβανομένης ἅμα τῆς δεύσης μερίμνης, ὅπως καταστῆ ἐφικτὴ ἡ προμήθεια, ἂν μὴ τοῦ συνόλου, τουλάχιστον τῶν πλείστων τούτων, καὶ ἰδίως Πυρομαχικῶν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ. Μέρηματα πρὸς ἀπόκτησιν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου καταλλήλων πεδίων βολῆς, δι' ἀμφοτέρω τὰ Σχολεῖα, πρὸς δὲ καὶ τοιούτων εἰς τὰς διαφόρους πόλεις, ἐνθα ἐδρεύουσι Σώματα πρὸς ἐκτέλεισιν τῆς βολῆς των.

9) Κατάργησις τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ καὶ ὕδρουσις ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, ἀποτελουμένου ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τῶν Μεραρχιῶν καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπιτελικῆς ἑπηρεσίας, προεδρευομένου δὲ ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο συνερχόμενον ἐν Ἀθήναις ἀπαξ τοῦ ἔτους, μετὰ τὴν γενικὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατοῦ, θέλει συντάσσει τοὺς πίνακας τῶν προβιβαστέων Ἀξιωματικῶν καὶ κανονίζει τὰς ἐν γένει τοποθετήσεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Στρατοῦ.

19) Ἀπαλλαγὴ τοῦ Στρατοῦ, εἰ δυνατόν, ἐκ τῶν πολιτικῶν ὑπουργῶν.

11) Κατάργησις τοῦ νόμου ΑΥΛΗ τῆς 28ης Μαΐου 1887 ὡς περιττοῦ, διότι οἱ ἐπιθυμοῦντες ἐν τῷ μέλλοντι νὰ καταταχθῶσιν ἐν τῷ Στρατῷ ἢ ἐν τῷ Ναυτικῷ Βασιλόπαιδες, δύνανται ν' ἀποκτῶσι τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ νὰ προβιβάζωνται εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τοῦ Ἀξιωματικοῦ, συμμορφούμενοι πρὸς τοὺς ἰσχύοντας σχετικοὺς ἐν γένει Νόμους ἐν τῷ Στρατῷ καὶ τῷ Ναυτικῷ.

Οἱ μέχρι τοῦδε, κατὰ τὸν ἄνω Νόμον, κεκτημένοι τοὺς βαθμοὺς τοῦ ἀξιωματικοῦ Βασιλόπαιδες θὰ ἀπόσχωσι τῆς ἐκτελέσεως πάσης ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας ἐν τῷ Στρατῷ καὶ τῷ Ναυτικῷ, διατηροῦντες τοὺς βαθμοὺς, οὓς κέκτηνται, καὶ προαγόμενοι, ὁπόταν πρὸς τοῦτο εὐδοκῇ ὁ Βασιλεὺς.

12) Διὰ τὴν κανονικὴν σύνθεσιν καὶ λυσιτελῆ ἐκπαίδευσιν τοῦ ἐπὶ τῇ βίβσει τῶν προηγουμένων καταρτισθησομένου ἐν εἰρήνῃ Στρατοῦ ἀπαιτεῖται νὰ καθορισθῶσιν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τῶν τακτικῶν δαπανῶν τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν (23) εἴκοσι τρία τοῦλάχιστον ἑκατομμύρια.

Δον) ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ

1) Ἀντικατάστασις τῶν παλαιῶν μαχίμων πλοίων διὰ νέων, συμφῶνως πρὸς τὰς βλέψεις τοῦ Ναυτικοῦ, συμπλήρωσις τοῦ τορπιλλικοῦ Στόλου, ἀνανέωσις τοῦ στολισκου διὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ συμπλήρωσις τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ναυστάθμου, ὕπως καταστῆ ἐπαρκὴς πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ Στόλου.

2) Ἀπαλλαγὴ ἐκ τῶν ἀχρήστων πλοίων καὶ ὑλικῶν καὶ περιορισμὸς τῶν θαλαμηγῶν εἰς μίαν μόνον, διὰ τὴν ἀποκλειστικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλέως.

3) Ἀπαλλαγὴ τοῦ Ναυτικοῦ, εἰ δυνατόν, ἐκ τῶν πολιτικῶν ὑπουργῶν.

4) Αὐστηρὰ οἰκονομία καὶ περισυλλογὴ τῶν διαφορῶν ἐν γένει ὑπηρεσιῶν τοῦ Ναυτικοῦ, ὥστε ἡ ἤδη ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ ὀριζομένη δαπάνη διὰ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν νὰ ἐξυπηρετῆ τὰς ἀνάγκας τὰς τακτικὰς τοῦ νέου Στόλου.

5) Μετάκλησις ξένων Ὀργανωτῶν δι' ἀπάσας τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Στόλου.

Εον) ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ

1) Ἀπαλλαγὴ τῆς χωροφυλακῆς ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐπιχειρῶν, ρυθμιζομένων πρὸς τοῦτο καταλλήλως τῶν τοῦ Ἀρχηγείου αὐτῆς καὶ τοῦ παρὰ τούτῳ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου.

2) Σκοπιμωτέρα, οἰκονομικωτέρα καὶ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς χωροφυλακῆς, ὥστε ἐκ ταύτης ν' ἀποτελεῖται ἐν ἀνάγκῃ καὶ στρατιωτικὴ δύναμις.

Ἀθῆναι 15 Αὐγούστου 1909.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος (Τ. Σ.)

ΑΙ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΑΛΛΗ
ΚΑΙ Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ

Ὅπως προανέφερον ὁ πρωθυπουργὸς Ράλλης δὲν ἐδέχθη τὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴν, τὸ ἀπόγευμα τῆς 14ης Αὐγούστου, εὐρισκόμενος ὑπὸ τὸ κράτος ὀργῆς, διότι πρὸ ὀλίγων λεπτῶν τοῦ ἀνεφέρθη ἡ ἀπαγωγὴ τῶν δύο φυλακισμένων λογαγῶν.

Καὶ ὁ Ζορμπᾶς καὶ ὁ Παρασκευόπουλος, ἐκ πλάνης, ἀναγράφουν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά των ὅτι ὁ Ράλλης δὲν ἐδέχθη τὴν Ἐπιτροπὴν ὡς ἀποτελουμένην δῆθεν ἐξ ἀξιωματικῶν προφυλακισθέντων. Οἱ Φικιώρης, Χατζηκυριακὸς καὶ Γουβέλης οὐδέποτε ἐφυλακίσθησαν, οὔτε ἐδιώχθησαν.

Τὰ γεγονότα ἐγιναν ἀκριβῶς ὅπως τὰ ἐξέθεσα. Ἄλλως τε ὁ ἴδιος Ζορμπᾶς ἀναφέρει ὅτι ὁ Ράλλης τὸ μεσονύκτιον, μετανοήσας, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν ὑπουργὸν Ν. Στράτον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην, ὅπως τοῦ δηλώσουν ὅτι ἐκ παρεξηγήσεως δὲν ἐδέχθη τὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴν, τὴν ὁποίαν δέχεται εὐχαρίστως διὰ νὰ συζητήσῃ τὸ πρόγραμμα κλπ.

Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Ράλλη, Παπούλας καὶ Μερκούρης, τὴν πρωτὴν τῆς 15ης προσελθόντες εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκόμισαν τὴν ἰδίαν δῆλωσιν : ὅτι δηλαδὴ ἡ κυβερνήσις συμφωνεῖ μὲ τὸ δημοσιευθὲν πρόγραμμα καὶ εἶναι ἐτοιμὴ νὰ συζητήσῃ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τὸν τρόπον, καθ' ὃν θὰ ἐπεδιώκετο ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Ὁ Ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς ἐφάνη κατ' ἀρχὰς πρόθυμος νὰ ἀποδεχθῆ τὰς προτάσεις τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἠξίωσεν ἐγγράφους ἐγγυήσεις. Οἱ αὐτοὶ ἀντιπρόσωποι, ἀφοῦ μετέδωσαν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τοὺς ὅρους τοῦ Ἀρχηγοῦ, ἐπανῆλθον μετὰ μίαν ὥραν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἔφερον σημεῖωμα τῶν Κυβερνητικῶν ἀπόψεων.

Μετὰ σύντομον συζήτησιν, τῇ ἐπιμονῇ καὶ τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς, οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπεχώρησαν ἀπρακτοὶ ἐφ' ὅσον τοὺς ἐδηλώθη ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν εἶναι ἀνεκτὴ καὶ πρέπει νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς Ἀρχῆς ἀμέσως. Ὁ πρωθυπουργός, δταν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ ἀνέφερον εἰς αὐτὸν τὴν ἀξίωσιν τοῦ Σ. Σ., ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἐπέβαλε τὴν παραίτησιν τῆς ὑπ' αὐτὸν Κυβερνήσεως εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἀμέσως ἐκάλεσε τὸν πολιτευτὴν Λακωνίας Κυριακ. Μαυρομυχάλην καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν σχηματισμὸν

τῆς νέας Κυβερνήσεως. Ἀνακριβῶς διεδόθη τότε ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης ἀνέλαβε τὴν Κυβέρνησιν τῇ ὑποδείξει ἢ ἐπιβολῇ τοῦ Σ. Σ. — ὁ τελευταῖος οὗτος οἰδεμίαν εἶχε ἐπαφὴν μὲ τὸν Μαυρομιχάλην.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος τοῦ ἀνέθεσε τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως ὅλως αὐτοβούλως καὶ ἀφοῦ, κατόπιν προηγηθεῖσων συνεννοήσεων, συνεφωνήθη ὅτι θὰ ἀπεδέχτο καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνδέσμου.

Ἐφ' ὅσον ἡ ἐπανάστασις, δι' οὗς λόγους ἀνεφέραμεν, προετίμησε τὴν συντηρητικὴν ὁδὸν νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς Βουλῆς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματός της ἤτο ἀτύχημα ὅτι δὲν ἀνετίθη εἰς τὸν Ράλλην ἢ Κυβέρνησις. Ὁ Ράλλης ἦτο, κατὰ γενικὴν γνώμην, ὁ καταλληλότερος ὄλων τῶν ἄλλων πολιτικῶν, λόγῳ ἱκανότητος, θάρρους καὶ τῶν ὀρθοσπαστικῶν ἰδεῶν του. Τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως θὰ ἑτεροματιζέτο πολὺ ταχύτερον καὶ δὲν θὰ παρεκλύετο μὲ τὰς ἀτέρμονας συζητήσεις πού ἐπροκάλεσεν ἡ ἀβουλία καὶ ἀνικανότης τοῦ Μαυρομιχάλη. Εὐρισκόμενος ἐγγὺς καὶ ἐντὸς τῶν πραγμάτων τότε πιστεύω, ἀκραδάντως, ὅτι δὲν θὰ ἐπῆρχετο ἡ διαφωνία καὶ θὰ ἀνετίθετο εἰς τὸν Ράλλην ἢ ἐντολή, ἂν οὗτος εἶχεν ἀναθέσει εἰς ἄλλα πρόσωπα τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων, τὴν πρωτὴν τῆς 15ης Αὐγούστου. Ὁ Παπούλας καὶ ὁ Μερκούρης ἦσαν οἱ πλέον ἀκατάλληλοι διὰ τοιαύτην ἀποστολήν. Ἄν ἀντὶ αὐτῶν ἐστέλλετο ὁ Ἄθαν. Εὐταξίας, ὁ στρατηγὸς Μανουσσογιαννάκης, ὁ Παρασκευόπουλος κλπ., εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν θὰ ἐπῆρχετο ἡ ῥῆξις. Ἡ ἐκλογή τῶν προσώπων παίζει τὸν σπουδαιότερον ῥόλον εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Οἱ μακαρίται Παπούλας καὶ Μερκούρης εἶχον τὴν φήμην παιλληκαριῶδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (ἀπόδειξις ὅτι ἦλθον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἐπαναστατημένου στρατοῦ ὠπλισμένοι σὰν ἀστακοὶ μὲ τεράστιες κουμποῦρες). Μὲ τὴν ψυχροσύνησιν των αὐτὴν παρεξήγησαν τὴν ἐγνωσμένην λεπτότητα καὶ φιλόφρονα εὐγένειαν τοῦ ἀειμνήστου Ζορμπᾶ κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν των, τὴν ἐθεώρησεν ὡς ἀδυναμίαν καὶ ὑποχωρητικότητα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετέφερον τὰς τοιαύτας ἀντιλήψεις των πρὸς τὸν ἐντολοδόχον πρωθυπουργόν. Ὁ Ράλλης ἦτο ἀποφασισμένος νὰ δεχθῇ τὸ πρόγραμμα τοῦ Σ. Σ. καὶ εἶχε συντάξει μάλιστα καὶ τὴν σχετικὴν ἔγγραφον δῆλωσίν του πρὸς τὸν Ζορμπᾶν, ὅπως ἔμαθον κατόπιν ἐκ θετικωτάτης πηγῆς, ἀλλ' αἱ ἐσφαλμένοι πληροφορίαι τῶν ἀποσταλέντων ἀντιπροσώπων του τὸν ἐνεθάρρουν νὰ μὴ στείλῃ τὸ αἰτηθὲν ὑπὸ τοῦ Σ. Σ. ἔγγραφον, ἀλλὰ νὰ προβάλλῃ νέους ὄρους καὶ τινὰς ἀντιρροήσεις ἐπὶ ὠρισμένων σημείων τοῦ προγράμματος τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τοὺς παιλληκαριῶδες τόσον ὁ Ἀρχηγὸς ὡς καὶ ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ ἐφάνησαν ὡς ἀπὸ τοῦ διστακτικοὶ καὶ κλονισμένοι!!! Διστακτικοὶ ἄνδρες ὅπως ὁ Χατζηκωριάδης, ὁ Φικιώρης, ὁ Σάρρος, ὁ Γουβέλης, ὁ Ζυμβρακάκης κλπ. Ἐκ τῆς πλάνης αὐτῆς ἔχασε διὰ δευτέραν φορὰν τὸ παιγνίδι καὶ τὴν ἐξουσίαν ὁ Δημ. Ράλλης.

Ὅταν ἐπανῆλθον διὰ δευτέραν φορὰν καὶ ὑπέβαλον τὰς νέας πρὸς συζήτησιν προτάσεις οἱ ἀπεσταλμένοι, ὁ εὐγενέστατος καὶ πρῶτος Ζορμπᾶς ἠγέρθη καὶ τοὺς ἔδειξε τὴν θύρον μὲ ἓν « Ἀρεῖ, Κύριοι, πηγαίνετε καὶ εἰπῆτε εἰς

τὸν κ. Ράλλην ὅτι οὐδμιάν δέχομαι περαιτέρω συζήτησιν, διότι ἀπεδείχθη ὄχι καλῆς πίστεως».

Καὶ ὁ Ράλλης παρητήθη, καὶ ὁ ἐλισσόμενος Κυριακούλης ἀνέλαβε τὴν Κυβέρνησιν.

Ὁ Μαυρομιχάλης, μόλις ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τοῦ Βασιλέως, περὶ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως, ἔστειλε ἀμέσως πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν κάτωθι ἐπιστολήν :

Κύριε Συνταγματάρχα.

«Ἐλαβον παρὰ τῆς Α. Μεγαλειότητος τὴν ἐντολὴν νὰ σχηματίσω Κυβέρνησιν. Ἐπειδὴ ἔχω τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὰς παρούσας κρισιμοτάτας περιπτώσεις τοῦ τόπου ἢ ὑμετέρα συμμετοχῇ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον θέλει συντελέσει εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως, παρακαλῶ ὅπως συναντηθῶμεν καὶ κανονίσωμεν τὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης».

Ἀθῆναι 15 Αὐγούστου 1909

Πρόθυμος

Κ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

Ὁ Ζορμπᾶς, μόλις ἔλαβε τὴν ἄνω ἐπιστολήν, συνεχάλεσεν ἀμέσως τὴν Ἀ Ἐπιτροπὴν τοῦ Συνδέσμου καὶ τὴν ἀνέγνωσεν ἐνώπιον τῶν μελῶν τῆς. Προσέθεσεν ὅτι, πρὸ πάσης ἄλλης συνεννοήσεως, πρέπει ὁ Μαυρομιχάλης νὰ δηλώσῃ ὠρισμένως ἐὰν ἢ νέα Κυβέρνησις θὰ ἀποδεχθῇ νὰ ἐκτελέσῃ ἢ οὐ τὰ ἐν τῷ προγράμματι τοῦ Σ. Σ. διατυπούμενα. Ἐπιηκολούθησε φυσικὰ ζωηροτάτη συζήτησις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, τὰ ὁποῖα ὁμοφώνως σχεδὸν ὑπεστήριξαν ὅτι ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως. Τινὲς μάλιστα ὑπεστήριζον ὅτι καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν πρέπει νὰ ἀνατεθῇ εἰς ἀξιωματικὸν ἀνήκοντα εἰς τὸν Σ. Σ.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μαυρομιχάλη ὑπῆρξε πέτρα εἰς λιμνάζοντα ὕδατα. Παρὰ τὸν ἀναμφισβήτητον ἀλτρονισμόν ὄλων τῶν ἐν τῇ Δ. Ἐπιτροπῇ, ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη «ἐξύπνησε τὸ ἐγωϊστικὸ γουρουνάκι ποῦ ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχομε μέσα μας». Εἰς τινὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἐμύρισε παλαμίδα, δηλαδὴ ὑπουργιλίκι. Εὐτυχῶς ἡ σπινθηροβόλος εὐφροῖα τοῦ Ζορμπᾶ ἀπεσώβησε τὸ πρωταρχικὸν ἐκείνο παράπτωμα. Παρὰ τὴν ζωηρὰν ἐπιμονὴν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς καὶ πλείστων ἄλλων μελῶν τοῦ Σ. Σ., ὁ Ζορμπᾶς δὲν ἔπεσεν εἰς τὴν παγίδα. Ἀπέκρουσε διαροήδην τὴν ἰδεάν πάσης συμμετοχῆς τοῦ Σ. Σ. εἰς τὴν σχηματιζομένην κοινοβουλευτικὴν Κυβέρνησιν.

Πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἀντιπρονοούντων ὁ Ζορμπᾶς ἐδήλωσεν ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀδυνατεῖ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Συνδέσμου καὶ ὅτι παραιτούμενος αὐτῆς θὰ μεταβῇ εἰς τὸν οἶκον του. Καὶ ὄντως ἐπέβη παρραυτοχούσης ἀμάξης, διατάξας τὸν ἀμαξηλάτην νὰ ἀναχωρήσῃ. Τότε κατώτεροί τινες ἀξιωματικοί, σωφρονοῦντες, ἤρπασαν τοὺς χαλινοὺς τοῦ ἵππου, ἔσταμάτησαν τὴν ἀμαξάν καὶ ἐδήλωσαν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν ὅτι ἡ μεγίστη πλειοψηφία τοῦ Σ. Σ. ἔχει ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν καὶ ὅτι αἱ διαταγαί του θὰ

τῆς Χαλκίδος ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον λοχαγὸν Χριστοδούλου, βαδίζουσιν ὡς βδέλλαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, τὸ ἄγημα τοῦ Στόλου, καίτοι διαταχθὲν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας, προσχωρήσαν ἀμέσως εἰς τὴν ἐπανάστασιν καί, τὸ σπουδαιότατον, τὴν καταφανῶς ἐκδηλωθεῖσαν ὑπὲρ αὐτῆς λαϊκὴν ὁρμήν, καὶ ὅμως δὲν κατήρχετο εἰς τὴν πόλιν, ἂν δὲν ἔφθανεν εἰς τὸ Γουδί, τυπωμένον τὸ φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως μετὰ τὴν ἀμνηστειάν, πὸν ἠδύοχησε νὰ μᾶς ἀποστείλῃ ὁ πρωθυπουργὸς κ. Μαυρομιχάλης!! Ὁρθότατα ἔγραψε ἕνας ἀνταποκριτῆς τότε ὅτι: «Οἱ Ἕλληνες ἐζητέλισαν καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπαναστάσεως».

Ὁ Βενιζέλος, μετὰ τινὰς μῆνας, ὅταν ἔμαθε τὰ γενόμενα καὶ εἶδε τὸ ἀρχικὸν πρωτόκολλον τῶν ἰδρυτῶν, εἶπε τὸ μνημειῶδες ὅτι: «Ἡ σοφὴ τρέλλα τῶν νέων ἀξιοματικῶν ἔβλεπε διανγέστερα τὴν κατάστασιν».

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ἀπὸ τὰς λοιπὰς φρουρὰς τῶν ἐπαρχιῶν οὐδεμία ἄλλη μετεκινήθη, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη πρὸς τοῦτο. Ὁ λοχαγὸς Χριστοδούλου μετὰ τὴν δύναμιν τῆς Χαλκίδος μόνον, διαταχθεὶς, διεβιβάσθη διὰ πλοίων εἰς Ὁρωπὸν καὶ ἐκεῖθεν διὰ συντόμου πορείας ἔφθασεν εἰς Μαλακάσσαν. Ὅταν ἐπλησίασεν εἰς τὸ Τατόϊ, ὁ Βασιλεὺς ἐταράχθη καὶ ἀπέστειλε ἓνα τῶν ὑπασπιστῶν του, μετὰ τὴν διαταγὴν νὰ ἐπανέλθουν εἰς Χαλκίδα καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ διέλθουν ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ κτήματος. Ὁ Χριστοδούλου ἀπήντησεν ὅτι λαμβάνει διαταγὰς μόνον ἀπὸ τὸν Σ. Σ. κ α ι ο υ δ ε ν α ἄ λ λ ο ν καὶ νὰ εἶναι ἵσχυροι οἱ περὶ τὴν Αὔλην, διότι οὐδεὶς θὰ τοὺς θίξῃ, ἂν εἶναι φρόνιμοι. Καθ' ἣν στιγμήν ὁ παρίσχυρος Σ. Σ. ἐξελιπάρει εἰς Γουδί τὴν ἀμνηστειάν, τὴν ἰδίαν ὥραν ὁ ἀείμνηστος (ὥρατος ὡς Ἄρης) ἐκεῖνος λοχαγός, ἔδιδε μεγαλοψύχως ἀμνηστειάν εἰς τὸν Ἀνώτατον Ἀρχοντα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν περιδεῖς αὐλικούς του.

Ὁ Χριστοδούλου ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του, καὶ διὰ Τατοῦτου ἔφθασεν ἔξωθεν τῆς πόλεως, ὅπου κατηλύσθη παρὰ τοὺς Μύλους Πενάιση. Ὁ Βασιλεὺς, ταραχθεὶς προφανῶς, κατόπιν τῆς ἀγερώχου ἀπαντήσεως τοῦ Χριστοδούλου, ἀπέστειλε τὸν ὑπασπιστὴν του συνταγματάρχην Βακάλογλου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ζορμπᾶ, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ παρέμβῃ πρὸς πρόληψιν δυσσεβείων. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. ἔδραμε τότε εἰς τοὺς Μύλους, ὠμίλησε δι' ὀλίγων πρὸς τὸ Σύνταγμα, δὲν παρέλειψε νὰ ἀναφέρῃ μετὰ στόμφου καὶ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ἀμνηστειάν (διαρκῶς ἢ ἀμνηστειά) καὶ διέταξε νὰ μεταβοῦν πρὸς ἀνάπανσιν εἰς τοὺς στρατῶνας. Οἱ ἐπὶ κεφαλῆς λοχαγοὶ ἔμειναν ἐκπληκτοί, ἀκούοντες περὶ ἀμνηστειάς, ὁ δὲ ἀφελὴς Χριστοδούλου, στενὸς φίλος μου, μοῦ ἔλεγε κατόπιν ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀρχηγοῦ εἶπε δυσφορῶν: «Ἄλλους κλαν . . . δεσ ἠῦραμε ἔδῳ»¹.

(1) Εἰς τὴν Χαλκίδα ἦτο διοικητῆς καὶ φρούραρχος ὁ συνταγματάρχης Σκυλ . . . ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ὅστις ἐπάσχειν ἐκ χρόνιου ἐντερικῆς νόσου, ἕνεκα τῆς ὁποίας εἶχεν ἀκουσίας ἐκφυγὰς ἀερίων, ἐξ οὗ ἢ εἰς τὸν στρατὸν προσωνομία του ἐκλανιάρης». Τοῦ-

Τὴν 16ην Αὐγούστου τὰ πάντα ἦσαν ἡσυχᾶ, ὡς ἂν μὴ συνέβη τίποτε. Ὁ ἐθνουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ἦτο προφανὴς καὶ οἱ ἀξιοματικοὶ ἐγίνοντο παντοῦ δεκτοὶ μὲ ἐκδηλώσεις χαρᾶς καὶ συμπαθείας παρ' ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐπιβληθεῖ εἰς ὅλην τὴν χώραν, χωρὶς νὰ χυθῆ οὔτε σταίνας ἀδελφικοῦ αἵματος.

Ο ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ Ν. ΖΟΡΜΠΑΣ

Διὰ τὰ κατανοηθοῦν καλύτερον τὰ γεγονότα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθοῦν δι' ὀλίγων ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα ψυχολογία τοῦ Ἀρχηγοῦ συνταγματάρχου Ζορμπᾶ.

Ὁ Συνταγματάρχης Ζορμπᾶς ἦτο ἀναντιρρήτως εἰς ἕκ τῶν μᾶλλον μορφωμένων ἀνωτέρων ἀξιοματικῶν, κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Οἱ ἱκανοὶ ἀνώτεροι ἀξιοματικοὶ μετροῦντο εἰς τὰ δάκτυλα τῶν δύο χειρῶν καὶ ὁ Ζορμπᾶς μετὰ τῶν Συνταγματάρχων Σαπουντζάκη, Δαγκλῆ, Λυκούδη καὶ Λαπαδιώτη, εὐρίσκοντο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν. Ὁ Ζορμπᾶς ἐπέκτειτο ἐξαιρετικὴν εὐφυΐαν καὶ εἶχεν ὀξυτάτην ἀντίληψιν καὶ κρίσιν. Ἦτο ἐπὶ πλέον ἐργατικώτατος καὶ μὲ ἀρκετὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, εἶχε χαρακτῆρα φύσει εὐγενῆ καὶ λεπτοὺς τρόπους ἣτοι εἶχεν ἐν συνόψει ὅλα τὰ προτερήματα, ἅτινα πρέπει νὰ κοσμοῦν ἕνα ἱκανὸν καὶ καλὸν σωματάρχη.

Τινὲς συναδέλφοι τοῦ ἀπέδιδον τὸ ἐλάττωμα ὅτι, ἔνεκεν τῆς ἐγωπαθείας του, ἐφέρετο μὲ εἴρωνα τρόπον πρὸς τινὰς συναδέλφους του ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ. Ἴσως τὸ ἀνωτέρω ἐνέχει δόσιν ἀληθείας ἀλλὰ, κατὰ τὴν γνώμην μου, νομίζω ὅτι ἡ συμπεριφορὰ του αὕτη ἦτο εἰς πολλὰς περιστάσεις δικαιολογημένη, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς πνευματικῆς ἀναπηρίας πολλῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Παρὰ τὰ τόσα φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα του ὁ ἀείμνηστος Ζορμπᾶς εἶχε, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἕνα σοβαρώτατον μειονέκτημα. Δὲν εἶχε τὸ ἀδάμαστον θάρρος ποῦ πρέπει νὰ ἔχη ἐκεῖνος, ὅστις διοικεῖ τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ δρᾶμα τοῦ πολέμου. Δὲν ἦτο γεννημένος μὲ τὸν διαυγῆ φακὸν τοῦ Κλάουζφβιτς εἰς τὴν καρδίαν. Τοῦ ἔλειπεν ἀναμφισβητήτως τὸ ἀτομικὸν θάρρος. Ἀλλ' εἶχεν εὐτυχῶς εὐθύτητα, ἐντιμότητα χαρακτῆρος καὶ ἐξαιρετικὴν φιλοτιμίαν, ὥστε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν διστακτικὴν φύσιν του τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Θεωρῶ ἀναγκαῖον ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ νὰ ἐκθέσω τὴν ἐξῆς ἀντίληψίν μου, σχετικῶς μὲ τὸ θάρρος ἢ τὴν ἀτομικὴν ἀνδρείαν ἐν πολέμῳ.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ ἀνθρῶπος γεννᾶται ὑπὸ τῆς φύσεως ἀνδρείος ἢ δειλός. Ὁ φόβος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο εἰμὴ τὸ ἐνστικτὸν τῆς αὐτοσυντη-

τον, θελήσαντα νὰ ἀντισταθῆ εἰς Χαλκίδα, ἐξεδίωξαν οἱ στρατιῶται μὲ τὰς βραγυγὰς «κάτω ὁ κλανιάρης». Ὁ ἀτυχὴς συνταγματάρχης εἶχε πάντα μαζί του καὶ τὸν ἱστορικὸν σκύλον του, τὸν ὁποῖον ἐκτύπη διὰ τὰ καλύπτη τὰ ἀποτελέσματα τῆς νόσου του. Οἱ ἀξιοματικοὶ ἀπεκάλουν τὸν σκύλον ὁ «συκοφαντούμενος».

ρήσεως, τὸ ὁποῖον ἢ φύσις ἔχει συνδέσει στενωῶς μὲ πάντα ζῶντα ὀργανισμόν. Ὁ Γάλλος Συνταγματάρχης Μονταὶν εἰς τὸ περισπούδαστον σίγγραμμά του «Vaincre» γράφει ἐπὶ λέξει: «L'homme c'est un être et il ne vaît pas de ne pas être». (Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν καὶ δὲν θέλει νὰ μὴ εἶναι). Νομίζω συνεπῶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ἡ ἀτομικὴ (φυσιολογικὴ) γενναιότης μὲ τὴν γενναιότητα τῆς εὐθύνης.

Διὰ τοὺς πολεμιστὰς ἀρκεῖ ἡ πρώτη, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀρχηγὸν πρέπει ἀναμφισβητήτως νὰ ἔχη εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένην τὴν δευτέραν. Κλασικὸν παράδειγμα «σὺν πολλοῖς ἄλλοις» παρέχει ἡ ἱστορία τοῦ Γάλλου ἀρχιστρατήγου Τυρέν. Ὁ Τυρέν, ὁ διαπρεπέστερος τῶν στρατηγῶν τοῦ Λουδοβίκου 14ου, ἦτο ἐκ γενετῆς δειλὸς καὶ ἐνώπιον τοῦ ἐλαχίστου κινδύνου. Κατὰ τοὺς πρώτους πυροβολισμοὺς ἐν τῇ μάχῃ καταλαμβάνετο ὑπὸ ἀκατασκέτου φόβου καὶ ἔτρεμον αἱ χεῖρες του καὶ τὰ γόνατά του ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδιου καὶ ἔλεγε τὸ περίφημον «τρέμεις, παλητομάρο, γιατί ξεύρεις ποῦ θὰ σέ ἐδηγήσω σέ λίγο». Καὶ πράγματι, μετ' ὀλίγον, ὠδηγοῦσε τὸ τρέμον ἄθλιον σαρκίον του εἰς τὰ κινδυνωδέστερα σημεῖα τῆς μάχης. Ὁ Τυρέν ὡς γνωστὸν ἀρχιστράτηγος ὢν, ἔπεσεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ πυρός. Τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἀνωτέρου ἀνθρώπου κατέπνιγον τὸ κτηνώδες ἔνστικτον τοῦ φόβου. Καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἠρωϊκὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος του θυσίαν.

Ὁ Ζορμπᾶς δὲν ἦτο ἀτομικῶς ἀνδρείος ἀλλὰ τὰ λοιπὰ ψυχικά του χαρίσματα τὸν ἐνίσχυσαν ὥστε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς αἴσιον πέρας τὸ μέγα ἔργον, τοῦ ὁποῖου τὰς εὐθύναις ἀνέλαβεν. Ὁ μακαρίτης στρατηγὸς ἐν ἧτο κἂν ἐπαναστάτης καὶ ὅμως εὐρέθη μοιραίως μίαν ἐσπέραν ἀρχηγὸς μιᾶς ἐνόπλου στρατιωτικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ ἴδιος ἔλεγε μετὰ τινας ἡμέρας εἰς τὸν φίλον του Συνταγματάρχην Π. Λυκούδην «ὅτι ἀκόμη δὲν κατάλαβε πῶς εὐρέθηκε τὴν νύκτα τῆς 15ης Αὐγούστου ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐξάλλων ἐπαναστατῶν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Γουδί».

Φυσικὴ συνέπεια ἦτο νὰ συσπειρωθοῦν περὶ τὸν ἀρχηγὸν τὰ συντηρητικώτερα μέλη τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ὥστε νὰ νεκρώνεται ἐκάστοτε τὸ κρῶσι τῶν ἀδιαλλάκτων ἐπαναστατῶν.

ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΕΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ Σ. Σ. ΚΑΙ Ο ΛΑΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΠΛΕΥΡΟΝ ΤΟΥ

Μετὰ τὴν πλήρη ἐπικράτησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Ναυτικοῦ ἔσπευσαν νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὸν Σύνδεσμον, ὅστις τοιοῦτοτρόπως ἀπετελέσθη, καθ' ὀλοκληρίαν σχεδόν, ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω πλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ Ζορμπᾶ, οὐδεὶς ἄλλος ἀνώτερος ἀξιωματικὸς ἀνήκεν εἰς τὸν Σύνδεσμον μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου. Ἐκρίθη συνεπῶς σκόπιμον νὰ ἀποτελέ-

σουν οὔτοι ιδιαίτερα τμήματα καὶ ἐσηματίσθη οὕτω ἓν τμήμα τῶν ἀνωτέρων τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Συνδέσμου, (Ζορμπᾶ) καὶ ἕτερον τμήμα τῶν ἀνωτέρων τοῦ Ναυτικοῦ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πλοίαρχου Ι. Μιαοῦλη. Ἐν ἓκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου μετὰ τὴν 15ην Αὐγούστου ἦτο ἡ σύνταξις καὶ ἡ κοινοποίησις πρὸς τὰ μέλη μιᾶς ἐγκυκλίου, ἣτις παρεῖχε πρὸς αὐτὰ λεπτομερεῖς ἐδηγίας διὰ τὰς σχέσεις των, τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν καὶ τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως. Αἱ ὁδηγίαι αὗται εἶναι γνωσταὶ ὡς δημοσιευθεῖσαι τότε εἰς ὅλας τὰς ἡμεριδὰς τῆς πρωτευούσης ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10 Σεπτεμβρίου 1909.

ΑΙ ΛΑΪΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Μετὰ τὴν 15ην Αὐγούστου ἑμάδες καὶ πρόσωπα, ἀνήκοντα εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, κατέκλυζον τὰ γραφεῖα τοῦ Σ. Σ. μὲ ἀπερίγραπτον ἐνθουσιασμὸν ἐντάσσοντο εἰς τὸ πλευρὸν αὐτοῦ, πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Χιλιάδες ἐπιστολαὶ καὶ τηλεγραφήματα ἔφθανον καθημερινῶς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Κράτους καὶ ἓκ τοῦ ἑξωτερικοῦ. Ὅλοι ἐδήλουν ὅτι εἶναι σύμφωνοι μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ὅτι ἀναγνωρίζουν τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἶναι ἔτοιμοι διὰ πᾶσαν θυσίαν πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς. Ἐνθουμοῦμαι μίαν ἡμέραν καθ' ἣν τὰ προεδρεῖα συλλόγων καὶ ἐπιτροπῶν ἐξεδήλουν μὲ ἐνθουσιασμὸν τὰ αἰσθηματὰ των πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Ὁ ἀείμνηστος Ζορμπᾶς, ἀφοῦ μοῦ ἔρριψε ἓνα ταχὺ βλέμμα, τοῦ ὁποῖου ἐγνώριζα τὴν σημασίαν (λεπτοτάτην εἰρωνείαν), ἀπήντησε, φέρων τὰς χεῖρας εἰς τὰ πλευρά του: «Βρὲ παιδιά, δὲν νομίζετε πὼς μοῦ παραενισχύσατε τὰ πλευρὰ καὶ ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ κινηθῆτε καὶ ἐσεῖς εἰς τὸ μέτωπον τῆς δράσεως». Καὶ εἰς τοὺς ἐν ἀπορία, περὶ τοῦ πρακτέου, Προέδρους ὑπέδειξε ὅτι πρέπει νὰ τεθοῦν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ, ὅπως ἐκδηλώσουν δι' εἰρηνικῆς ἐταναστάσεως τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου δὲν ἀντιπροσωπεῖει τὰς γνώμας τῶν ἀξιωματικῶν μόνον, ἀλλ' ὅτι εἶναι καὶ τὸ πρόγραμμα ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἀπεφασίσθη τότε ὑπὸ τῶν Προέδρων τῶν Συντεχνιῶν νὰ συγκροτηθοῦν πάνδημα συλλαλητήρια ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς ὀπουδαιοτέρας πόλεις τοῦ Κράτους. Ὅλα σχεδὸν τὰ Σωματεῖα καὶ οἱ Σύλλογοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν κίνησιν αὐτήν, ἔκτος τοῦ δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποῖου ἡ πλειοψηφία, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε στάσιν ἀντιδραστικὴν ἔναντι τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου.

Διὰ νὰ κατινοήσῃ τίς ὀπόση ἦτο ἡ κατάπτωσις τοῦ φρονήματος τοῦ Λαοῦ ἀρκεῖ νὰ ὑπομνηθῆ τὸ ἔξῃ: χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις τοῦ συλλαλητηρίου τῆς 14ης Σε-

πτεμβρίου οί Πρόεδροι τῶν Συλλόγων καί Συντεχνιῶν, προσελθόντες εἰς τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον, παρεκάλουν νὰ λάβῃ οὗτος μέτρα ὄπως προστατεύσῃ τὸν λαὸν ἔναντι τῶν μπράβων τῶν καριμάτων, οἱ ὅποιοι διέδιδον φήμιας περὶ ἐπιθέσεως ἔναντιόν τῶν διαδηλωτῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Παρὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὰς βεβαιώσεις ὅτι οὐδεὶς θὰ τολμήσῃ νὰ διαταράξῃ τὴν τάξιν, κινούμενος ἔναντιόν τοῦ λαοῦ, οἱ Πρόεδροι ἦσαν φοβισμένοι καὶ ἀμετάπιστοι, ἀξιοῦντες πραγματικῶς ἐγγυήσεις ἐκ μέρους τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ὅτι θὰ προστατευθῇ ἡ προσωπικὴ τῶν ἀσφάλεια κλπ. Ἐνθυμοῦμαι ὅταν ἔφυγον οἱ ἀνωτέρω (ἡ ἐπιτροπὴ συνεδρίαζε ἐν τῇ οἰκίᾳ μου) ὅτι εἶπον πρὸς τὸν ἀρχηγόν «Ἰδοῦ, κύριε Ἀρχηγέ, αὐτὸς εἶναι ὁ λαὸς» ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐζητήσαμεν ἀμνηστειάν, διότι τοῦ διαταράξαμεν ἐπὶ μίαν νύκτα τοὺς θεσμούς του. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἡ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ ἐξέδωκε, τὴν 10ην Σεπτεμβρίου, ἐγκύκλιον πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου διὰ τῆς ὁποίας, σὺν τοῖς ἄλλοις, οἱ ἀξιωματικοὶ καθ' ὁμάδας τριῶν ἕως τεσσάρων θὰ εὐρίσκωνται τὴν ἡμέραν τοῦ συλλαλητηρίου ἐν στολῇ καὶ ὀπλισμένοι διὰ τῶν περιστροφῶν των. Ἐν ἡ περιπτώσει θὰ ἐγίνετο παρ' οἰουδήποτε ἀπόπειρα πρὸς διατάραξιν τῆς τάξεως, οὗτος θὰ ἐφονεύετο ἐπὶ τόπου πρὸς παραδειγματισμόν, διότι ἐτόλμησε χάριν ἰδιοτελῶν προσωπικῶν βλέψεων νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὰ ἱερὰ δικαιώματα τοῦ Λαοῦ.

Ὅπόσον γελοῖοι καὶ ἀστήρικτοι ἦσαν οἱ φόβοι τῶν Προέδρων ἀπεδείχθη τὴν ἡμέραν τοῦ συλλαλητηρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεφάνη ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον πολλάκις καὶ ἄλλοτε ἐτόνισα, ὅτι οἱ δειλοὶ καὶ μικρόψυχοι ἦσαν πάντοτε οἱ ἰθύνοντες, ἐνῶ ὁ λαουτζίκος ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι γεμᾶτος τόλμη, καρδιὰ καὶ φιλότιμο. Ἰδομεν ὄντως τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ ἐρχεται περὶ, ἐν μέσῳ κονιορτοῦ καὶ ἀλαλαγμῶν, τεραστία λαϊκὴ διαδηλώσις ἐκ Πειραιῶς, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἐκ τῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως ἐξεχύνοντο, ἐν βοῇ, ὡς ὀρητικοὶ χεῖμαρροι, οἱ ὄγκοι τῶν συνοικιακῶν διαδηλώσεων, αἵτινες ἔσπευδον εἰς τὸ σημεῖον συγκεντρώσεως τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως. Ὀλόκληρος ὁ ἐργαζόμενος λαὸς τῶν δύο πόλεων συγκεντρώθη ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ καὶ κατέκλυσεν ὀλόκληρον τὸ γυμνὸν τότε πεδίου τοῦ Ἄρεως. Ὅταν εἶδον τὴν μαινομένην ἐκείνην λαϊκὴν πλημμύραν ἀνεμνήσθη τὸ ἀθάνατον ἀπόφθεγμα τοῦ Βίκτωρος Οὐγκῶ «οὐδεὶς πλὴν τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς δύναται νὰ δαμάσῃ ὠκεανὸν ἐξαγριούμενον ἢ λαὸν ἐξεγειρόμενον».

Τὸ λαϊκὸν ψήφισμα, τὸ ὅποιον θὰ ἐπεδίδετο εἰς τὸν Βασιλέα, συνετάχθη τὴν 9ην Σεπτεμβρίου ὑπὸ τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου, ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετὰ μέλη τινα τῆς Λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, Ἀριστοτέλους 37. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτὴν παρίστατο ἐκτὸς τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ ὁ Συνταγματάρχης τοῦ Πεζικοῦ Ι. Κωνσταντινίδης, διακείμενος φιλικῶς πρὸς τὸν Στρατ. Σύνδεσμον καὶ μετ' ὀλίγον ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Κατὰ σύμπτωσιν, τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰδοποιήθη ὅτι ἐγεννήθη ἐν Ἐλευσίνι ὁ υἱὸς μου Δημήτριος, ἐφ' ᾧ παρήγγελα εἰς τὸ ζαχαροπλαστεῖον Σόλωνος καὶ

ἐκομίσθησαν εἰς τὴν οἰκίαν μου γλυκίσματα καὶ ποτά, πρὸς ἐφορτασμὸν τοῦ γεγονότος. Κατὰ τὰς εὐχρητέρους προδόσεις ὁ ἀγαθότατος μακαρίτης Κωνσταντινίδης ἔκαμε καὶ τὴν πρόγνωσιν ὅτι ὁ γεννηθεὶς θὰ γίνῃ ἀσφαλῶς μέγας ἐπαναστάτης πολιτικὸς κλπ. Εὐτυχῶς ἢ ἀτυχῶς δὲν ἐπληθύνεσε μέχρι σήμερον ἡ προφητεία τοῦ ἀγαθοῦ Συνταγματάρχου. Φαίνεται αἱ πολλαὶ διασταυρωθεῖσαι εἰς αἰ ἀλληλεξουδετερώθησαν καὶ δὲν ἔγινε τίποτε καθωρισμένον, οὔτε μέγα, οὔτε μικρόν. Ἡ πατρικὴ εὐχὴ μου εἶναι νὰ γίνῃ καλὸς καὶ ἔντιμος πολίτης, χρήσιμος εἰς τὴν Πατρίδα καὶ τὴν οἰκογένειάν τιν.

Τὸ Λαϊκὸν ψήφισμα ἦτο συντεταγμένον εἰς ἕφος εὐλαβὲς μὲν, ἀλλὰ σταθερὸν καὶ ἔντονον. Ἦτο ψήφισμα λαοῦ ἐν ἐπαναστάσει. Ἡ πυραλαβοῦσα τὸ σχέδιον Λαϊκὴ Ἐπιτροπὴ μετεροῦθμισε πολλὰς φράσεις του, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὸ καταστήσῃ δῆθεν εὐλαβέστερον καὶ νὰ τὸ μεταβάλῃ ἀπὸ ἐπαναστατικὸν ἐκδόριον, ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι, εἰς γλοιῶδες καταπραῦντικὸν κατάπλασμα. Ὁ ἐπαναστατικὸς βρυχηθμὸς, τοῦ δικαίως ἐξεγεροθέντος Λαοῦ, μετεβλήθη ἀπὸ τὰ ψωφοδεῶ ἀνθρωπάρια τῆς Ἐπιτροπῆς του, εἰς θρηνώδες ἱκετευτικὸν μιμούρισμα πειναλαίας γαλῆς.

Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ψηφίσματος πολλοί, φωνασκοῦντες κάτωθεν τοῦ ἐξώστου τῶν Ἀνακτόρων, ἠνάγκασαν τὸν Βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ ἐκφωνήσῃ σύντομον, ὅσον καὶ ἄσιοχον λόγον, μετὰ τὸν ὁποῖον ἡ συγκέντρωσις ἤρχισε διαλυομένη.

Κατὰ τὴν διάλυσιν τῆς συγκεντρώσεως, καὶ παρὰ τὰ ρητῶς συμφωνηθέντα, φίλοι τινὲς τῆς Κυβερνήσεως ἐνόμισαν σκόπιμον νὰ ἐπωφεληθοῦν τοῦ συλλαλητηρίου, πρὸς δημιουργίαν ἐννοικῶν διὰ τὴν Κυβέρνησιν ἐντυπώσεων καὶ παρέσυρον ὁμάδα τινὰ διαδηλωτῶν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ὁ Πρωθυπουργός, παρασυστρεφθεὶς εἰς παιδαριώδεις κενοδοξίας, ἀντὶ νὰ τοὺς συστήσῃ νὰ διαλυθοῦν, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ἐξώστην τῆς οἰκίας του καὶ ἀπήγγειλε πομπῶδη κομματικὸν λόγον, ὡς ἐὰν ὠμίλει πρὸς διαδίλωσιν τοῦ ἀνυπάρκτου ἐν Ἀθῆναις κόμματός του!! Ὅμαδες ἀξιωματικῶν τοῦ Σ. Σ. εἰσέδυσαν ἀμέσως μεταξὺ τοῦ πλήθους καὶ συνέστησαν εἰς τοὺς τελευταίους αὐτοὺς διαδηλωτὰς νὰ διαλυθοῦν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, ἄνευ οὐδενοῦ ἐπισοδίου. Ὁ Πρωθυπουργὸς ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ ἔπαθεν ὅτι καὶ ὁ περίφημος «γάιδαρος τοῦ Δημάρχου» ὅστις, κατὰ τὴν λαϊκὴν παρουσίαν, ἐνόμισεν ὅτι οἱ χαιρετισμοὶ τῶν πολιτῶν ἀπληθύνοντο πρὸς αὐτὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ράχώς του Δήμαρχον. Ὅλιγοι ραβδισμοί, ὅταν ἤρχισε νὰ ἀσχημονῇ, τὸν ἐξήγαγον ταχέως ἐκ τῆς πλάνης του.

Αἱ λαϊκαὶ ἐκδηλώσεις τῆς 14ης Σεπτεμβρίου εἶχον σφοδρὸν ἀντίκτυπον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἑξωτερικοῦ. Τά, πρὸς τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον, τηλεγραφήματα καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἐνῶ συγχρόνως εἰς πολλὰ μέρη συνεστήθησαν ἐπιτροπαὶ ἐριάνων, πρὸς ὑλικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐπαναστάσεως. Λιὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου εἰσφορῶν ἐγένετο σοβαρὰ προμήθεια πολεμικῶν ἐφοδίων (πολυβόλα κλπ.) ἐπαιγοῦσης ἀνάγκης, ἐνῶ συγχρόνως διὰ χρημάτων τῶν ἐν Ἀμε-

ρικῇ ὁμογενῶν ἡγοράσθη μία πλήρης πυροβολαρχία Σναΐδερ, ὀνομασθεῖσα Νέα Γενεά. Ἐκ τῶν ἰδίων εἰσφορῶν ἐγένετο ἀργότερον ἡ προμήθεια τοῦ νέου ἀντιτορπιλικοῦ «Νέα Γενεά».

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ

ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Σ. Σ.

Ἡ ὑπὸ τὸν Μαυρομιχάλην Κυβέρνησις ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς ζητήματα ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἰρίσκετο εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων. Πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Κυβέρνησιν ἐκείνην πολιτευόμενοι οὐδέποτε ἐπίστευσαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κομματικῶν ἰων συμφερόντων. Ὅπως ἀπεδείχθη εἰς πλείστας περιστάσεις κατόπιν, ἔφερον βαρέως τὸν ζυγὸν τοῦ Σ. Σ. καὶ δὲν ἀνέμενον παρὰ τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν ὅπως ἀπαλλαγῶσιν αὐτοῦ. Ὀλίγας ἐβδομάδας μὲν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, ἡ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ τοῦ Συνδέσμου ἀνεγνώρισεν ὅτι ἦτο μέγα σφάλμα νὰ ἀναθέσουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς ἐπαναστάσεως εἰς χεῖρας ἐκείνων, οἵτινες ἐθεωροῦντο κυρίως ὑπεύθυνοι τῆς ἔξυθλιώσεως τοῦ κράτους.

Ἐὰν ἡ ἐπανάστασις, μετὰ τὴν ἐπικράτησίν της, ἐσηματίζεε κυβέρνησιν ἀπὸ νέους ἄνδρας, ἐκλεγμένους ἐκτὸς τῶν κομμάτων, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἦσαν πολὺ καλλίτερα. Μία κυβέρνησις, ἀποτελουμένη ἀπὸ ὀλίγους ἐντίμους ἀνθρώπους, ἀνωτέρους δικαστικούς, στρατιωτικούς, καθηγητὰς κλπ. στηριζομένη εἰς τὴν κολοσσιαίαν δύναμιν τοῦ Σ. Σ. ἐφήμοζεν ἀπλῶς χρηστὴν διοίκησιν ἐν τῇ χώρᾳ, θὰ ἔβλεπε μετ' ὀλίγον περιβαλλομένη ἑαυτὴν ἀπὸ ἀμέριστον τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς κοινῆς γνώμης. Μία Κυβέρνησις, ἔχουσα ἐλευθέρως τὰς χεῖρας, καὶ μὴ πιεζομένη ὑπὸ τῆς Βουλευτικῆς συναλλαγῆς, ἠδύνατο ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων νὰ παρουσιάσῃ ἐντελῶς ἄλλοίαν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἐφαρμογὴ τῶν νόμων αὐστηρῶς ἀλλὰ ἐξ ἴσου δι' ὅλους, φειδῶ καὶ οἰκονομία τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ἀτεγκτος ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐπιβολὴ τῆς δημοσίας τάξεως θὰ εἶχον ἄμεσον ἀποτέλεσμα νὰ κηρυχθῇ σύσσωμον τὸ ἔθνος ὑπὲρ αὐτῆς, ὅπως ἀπεδείχθη εἰς πλείστας περιστάσεις ἐν τῷ παρελθόντι. Ἀλλ' ἀτυχῶς, ὡς προερεθίσθη, οἱ πλείστοι τῶν ἀποτελούντων τὴν Κυβέρνησιν Μαυρομιχάλη εἶχον μολυνθεὶ ἤδη ἀπὸ τὸ μικρόβιον τῆς φανλοκρατικῆς συναλλαγῆς. Ὅταν ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι τῆς Βουλῆς ἡ Κυβέρνησις ἐπέδειξε προθυμίαν τινὰ διὰ τὴν ψήφισιν τῶν ὑπὸ τοῦ προγράμματος τοῦ Σ. Σ. προτεινομένων μέτρων. Ἡ Βουλὴ, ὑπὸ τὸν πέλευν τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου καὶ φοβουμένη «τὸ περίφημον χάος», τὸ ὅποιον θὰ ἐπύρρετο μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μαυρομιχάλη, ἐψήφισεν ἄνευ ἀντιρρήσεως τὰ ὑποβαλλόμενα παρ' αὐτοῦ νομοσχέδια. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ὁ Πρωθυπουργὸς ἔπαυε καὶ δευτέραν ψευδαίσθησιν καὶ ἐφαντάσθη ὅτι ἦτο ὄντως ἀναντιπατάσματος, καὶ συνεπῶς παραλείπων τὰ νομοσχέδια τοῦ Σ. Σ., ἤρχισε ἐπιζητῶν τὴν

ψήφισιν ἄλλων Νόμων, περιττῶν διὰ τὰς περιστάσεις ἐκεῖνας ἢ καὶ ἐνίοτε ἀποβλεπόντων εἰς κοιμηματικά συμφέροντα.

Ὡς ἦτο φυσικὸν ἢ ἐπιτροπὴ τοῦ Σ. Σ. (καὶ ἰδίᾳ ὁ ἑποσύνδεσμος τῶν κατωτέρων ἀδιαλλάκτων ἐπαναστατῶν) ἠγρύπνουν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως, καὶ ἐπήρχετο ἔντονος καὶ ἱταμὴ πολλάκις παρέμβασις, παρὰ τῇ Κυβερνήσει, πρὸς ἐπαναφορὰν αὐτῆς εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν.

ΚΡΙΣΙΣ ΕΝΕΚΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΒΙΒΑΣΜΩΝ

Ὁξυτάτῃ ἐδημιουργήθη κατάστασις τότε ἐν τῇ Βουλῇ ἔνεκεν τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Λαπαθιώτη, τοῦ ὁποίου ἡ συμπεριφορὰ ἔναντι τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς πλειοψηφίας Θεοτόκη ἐκρίθη ἀπρεπῆς καὶ οἱ Βουλευταὶ τοῦ κόμματος ἠπέλιψαν ἀπεργίαν.

Ἐγένοντο διαπραγματεύσεις καὶ τὸ ἐπεισόδιον εἶχε ἠυθμισθεῖ διὰ προσωρινῆς εἰκονικῆς παραστάσεως τοῦ ὑπουργοῦ, ὁπότε ἐδημιουργήθη νέον σοβαρώτατον ζήτημα. Τὸ ζήτημα τῶν στρατιωτικῶν προβιβασμῶν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπέβαλε τὴν ὀριστικὴν ἀποχώρησιν τοῦ Λαπαθιώτη ἐκ τῆς Κυβερνήσεως.

Τὸ ζήτημα αὐτὸ τῶν προβιβασμῶν, τὸ ὁποῖον ἠπέλιψε σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὴν ὅλην πολιτικὴν κατάστασιν, ἐδημιουργήθη ὡς ἐξῆς: Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος, διὰ ῥητῆς ἀποφάσεώς του, εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἐνέργειαν οἰουδήποτε προβιβασμοῦ εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις, ἵνα μὴ δώσῃ ὄπλα εἰς τὴν ἀντίδρασιν, ἢ ὁποία διέδιδεν ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ ἐξηγέρθησαν διὰ νὰ ἀφῶρον γαλόνια. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ δίψα τῆς προαγωγῆς εἶνε βαθειὰ ἐριζομένη εἰς πάντα Ἕλληνα καὶ φυσικὰ τινὰ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συνδέσμου, ἅτινα εἶχον νόμιμον δικαίωμα προαγωγῆς, διότι ἐχίρουν αἱ θέσεις των, συμφώνως πρὸς τὸν ἐν ἐνεργείᾳ ὄργανισμόν, ἔδυσφόρουν διὰ τὴν μὴ προαγωγὴν των καὶ ἐνήργουν παντοιοτρόπως ὅπως πληρωθοῦν αἱ χηρεύουσαι θέσεις.

Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν δύο μέλη τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ ὑπασιπιστὴς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν.

Διεδόθη οὕτω αἰφνιδιαστικῶς τὴν 10ην Δεκεμβρίου ὅτι τὰ διατάγματα τῶν προβιβασμῶν, ὑπογραφέντα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐκτύπουνται πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ διευθύνοντες τὸν Σύνδεσμον τῶν κατωτέρων συνῆλθον ἀμέσως εἰς τὸ 7ον Πεζικὸν Σύνταγμα καὶ ἐνήργησαν κεραυνοβόλως, ὅπως καὶ κατὰ τὴν σύλληψιν τῶν δύο λοχαγῶν τὴν 14ην Αὐγούστου. Ἀπεστάλη ἰσχυρὰ ὁμὰς εἰς τὰ τυπογραφεῖα, ἀπεσυνέθεσε τὴν πλάκα, παρέλαβε τὰ Β. Διατάγματα καὶ μετέβη σφοδρῶς διαμαρτυρομένη εἰς τὴν συνεδριάζουσαν Ἐπιτροπὴν τοῦ Σ. Σ. ἥτις ἦτο διηρημένη καὶ ἐν ταραχῇ.

Ὁ Ἀρχηγὸς καὶ ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ ἐπέτριψαν τὴν εὐθύνην εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, οἱ προβιβασμοὶ ἐματαιώθησαν καὶ ὁ ὑπουργὸς ἐξηναγκάσθη εἰς ἄμεσον παραίτησιν !! Ποῖα ἦτο ἡ ἀλήθεια δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γνωσθῇ καὶ μέχρι σήμερον ἔτι.

Ὁ Ταγματάρχης Παρασκευόπουλος, προσωπάρχης τότε τοῦ Ὑπουργείου, βεβαιοῖ, εἰς τὰς δημοσιευθείσας ἀναμνήσεις του, ὅτι ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Συνδέσμου καὶ ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ ἦσαν ἐν γνώσει τῶν προβιβασμῶν, ἀλλ' ὅτι ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς καταστάσεως, νὰ θυσιάσῃ ὁ Λαπαθιώτης πρὸς κατευνασμόν τῶν ἐξεγερθέντων κατωτέρων.

Καὶ οὕτω «μὲ ἓνα σμπάρο δύο τρυγόνια» ἀπεσοβήθη ἀφ' ἑνὸς ἢ ἐνδοσυνδεσμικῆς κρίσεως, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἐξωμαλύνετο καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Βουλῆς κοινοβουλευτικὴ ἀνωμαλία, διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ θιγέντος ἀρχηγοῦ τῆς πλειοψηφίας Θεοτόκη.

Εἰς τὰς «Ἀναμνήσεις του» ὁ ἀείμνηστος Παρασκευόπουλος ἐκθέτει ἐν λεπτομερείᾳ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ἀλλὰ ἐκφράζει καὶ τὰς ἀπορίας του εἰς τινα σημεία, τὰ ὅποια εὐλόγως ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ, διότι ὁ ἴδιος δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸν Σ. Σ. ἀλλὰ συνειργάζετο εἰλικρινῶς μετ' αὐτοῦ, ἀσπαζόμενος καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὸ πρόγραμμά του. Κατηγορεῖ οὕτω τὴν Δ. Ἐπιτροπὴν ὅτι «ἐνῶ ἦτο ἐν γνώσει τῶν προβιβασμῶν καὶ τὰ προαχθέντα μέλη τῆς ἐδέχοντο συγκαρητήρια τὴν 8 1)2 μ. μ., μετὰ δύο ὥρας, ὅταν ἐγένετο ἡ ἀνατροπὴ τῶν πλακῶν, κατεδίκασε τὸν Λαπαθιώτην καὶ ἐπέροψε εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν εὐθύνην». Ὅπως εἶπεν ὁ Παρασκευόπουλος, τὸν ὁποῖον διακρίνει πάντοτε ἀπόλυτος εἰλικρίνεια καὶ ἀμεροληψία, πλανᾶται διότι δὲν ἐγνώριζεν ὅτι ὑφίστατο εὐτυχῶς χαλύβδινος καὶ ἀτεγκτος ὁ Σύνδεσμος τῶν ἰδρυτῶν ἐπαναστατῶν ὅστις διελύθη πραγματικῶς πολὺ ἀργότερον τῆς ἡμέρας τῆς ἐπισήμου διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερον. Ὁ πραγματικὸς Σύνδεσμος διελύθη μόνον ὅταν ἐσχημάτισεν ἰσχυρὰν Κυβέρνησιν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ, παρὰ τὰς προστριβάς αἷς εἶχε μετὰ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὰς ἀντιδράσεις τῶν κομμάτων, ἐπελήφθη, εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Ἰβρίου 1909, εἰς τὴν θεραπείαν τῶν μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Στόλου. Αἱ ἀποθῆκαι τοῦ Στρατοῦ ἦσαν κεναί, οἱ ἔφεδροι ἦσαν ἀγύμναστοι καὶ ὁ Στόλος εἶχε χάσει τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης. Τὰ τρία αὐτὰ ζητήματα ἦσαν τὰ μᾶλλον ἐπείγοντα, διὰ νὰ μὴ εἶναι τὸ κράτος ἐντελῶς ἄοπλον καὶ ἀνίκανον καὶ διὰ τὴν στοιχειώδη ἔτι ἄμυναν τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας του.

Ο Σ Τ Ο Λ Ο Σ

Διὰ νὰ ἀποκτηθῇ καὶ πάλιν ἡ ὑπεροχὴ μας κατὰ θάλασσαν ἦτο ἀναγκαία ἡ προμήθεια ἑνὸς τοῦλάχιστον ἰσχυροῦ καταδρομικοῦ. Ἦτο ἔτοιμον τότε πρὸς πώλησιν (θὰ καθειλκύνετο ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν), τὸ Ἴταλικὸν θωρηκτὸν καταδρομικὸν τῶν ναυπηγείων Ὁρλάνδο, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐστράφη ἀμέσως ἡ προσοχὴ τοῦ Σ. Σ. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Ὁρ-

γανώσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν Δυνάμεων περιλαμβάνονται εἰς τὸ Κεφάλαιον Β. τὰ κάτωθι δύο ἄρθρα :

1) Προμήθεια ἐνὸς θωρηκτοῦ νέου, 10.000 τόννων τοῦλάχιστον, καὶ ἑκτὼ τορπιλλοβόλων τῶν 150 τόννων.

2) Ἐπισκευὴ τῶν τριῶν θωρηκτῶν, ἐσπευσμένη ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ πρόχειρος εἰ δυνατόν, βελτίωσις τοῦ πυροβολικοῦ των, διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐκ κοινῆς πυρίτιδος γεμισμάτων.

Εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἄρθριδια περιεῖχeto ὁλόκληρον τὸ πρόβλημα τῆς Ναυτικῆς ὑπεροπλίας τῆς Ἑλλάδος τὸ 1909 καὶ φυσικὰ καὶ κατὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς πολέμους 1912 καὶ 1913.

Ἄνευ τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ μωροὶ δύνανται νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης.

Αἱ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπισε ὁ Σ. Σ. καὶ ἰδίᾳ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ζορμπᾶς, διὰ τὴν λύσιν τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ προβλήματος ἀποδεικνύουν ὅτι οὐδεμία Κοινοβουλευτικὴ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιλύσῃ τὰ ζητήματα αὐτά. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτεθῶσι λεπτομερῶς αἱ λεπτομέρειαι τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς διὰ νὰ τὰς μάθῃ πᾶς Ἑλληὴν καὶ ἰδίᾳ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Βασιλικῆς Ναυτικοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ πιθανώτατα δὲν τὰς γνωρίζουν.

Ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, πλοίαρχος Δαμιανός, ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνωτέρων τοῦ Ναυτικοῦ, εἶχεν ἤδη ἐσχηματισμένην γνώμην, διὰ τὴν ἐπέιγουνσαν καὶ ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἀποκτίσεως ἐνὸς θωρηκτοῦ, ἰσχυροτέρου τῶν ἀποτελούντων τὸν ἐχθρικὸν στόλον (Τουρκικόν).

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη ἑβδομάδος τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. Ζορμπᾶς μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν καὶ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ προβῆ τάχιστα εἰς τὰς ἀναγκαίας διατυπώσεις, διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ καταδρομικοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔτοιμον εἰς τὰ Ναυπηγεῖα Ὁρλάνδο. Ἀφοῦ παρῆλθον ἀρκετὰ ἡμέραι ὁ Ζορμπᾶς ἐπέστησε ἐκ νέου τὴν προσοχὴν τοῦ Δαμιανοῦ ἐπὶ τοῦ σπουδαιωτάτου τούτου ζητήματος, ἀλλ' ὁ ὑπουργός, διὰ διαφόρους λόγους, ἀνέβαλλε συνεχῶς τὴν ὑπόθεσιν, χωρὶς νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Σ. Σ. ὀριστικὴν ἀπάντησιν.

Ἡ ἐξήγησις τῆς παρελκυστικῆς στάσεως τοῦ ὑπουργοῦ ἐδόθη μετ' ὀλίγον, ὅταν ὁ Ζορμπᾶς ἀπηυθύνθη ἐντόνως πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλην. Ὁ τελευταῖος οὗτος, στενοχωρηθεὶς ἐκ τῆς πίεσεως τοῦ Ζορμπᾶ, τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι, ὅπως ἐξωδίκως ἐπληροφορήθη, πολλοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ ἀντιδρῶσιν εἰς τὴν ἀγορὰν, διότι κρίνουν τὸ περὶ οὗ πρόκειται θωρηκτὸν ἐντελῶς ἀκατάλληλον διὰ τὸν στόλον μας, καὶ διὰ τοῦτο, τόσον ὁ ἴδιος ὁ Πρωθυπουργός, ὅπως καὶ ὁ ἐπεύθυνος ὑπουργός, διστάζουν περὶ τοῦ πρακτέου.

Ἡ πραγματικότης ἦλθε τάχιστα εἰς φῶς ἐγνώσθη ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιδρώσεως ὁμάδος ἦτο ὁ ὑποπλοίαρχος Λ. Τσουνκαλάς, ὅστις ἔχων δικαίως τὴν φήμην ἱκανοῦ καὶ μορφωμένου ἀξιωματικοῦ, ἐπηρέαζε σοβαρῶς καὶ τὸν

Πρωθυπουργὸν (πρὸς τὸν ὁποῖον συνεδέετο καὶ προσωπικῶς) καὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Δαμιανόν.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. Ζορμπᾶς, κατόπιν τούτων, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ προσωπικῶς τὸν ὑποπλοίαρχον Τσουκαλᾶν διὰ νὰ φωτισθῇ ἐπὶ τῶν ἀντιρρήσεών του. Θεωρῶ ἀναγκαῖον ἐν τῷ σημείῳ τοῦτο νὰ ἀντιγράψω αὐτολεξεῖ τὰ τῆς ὑποθέσεως, ὡς τὴν ἐκθέτει ὁ ἀέμνηστος στρατηγὸς Ζορμπᾶς εἰς τὰς Ἀναμνήσεις του.

«Ὁ Τσουκαλᾶς, μαθὼν τὰς ἐνεργείας μου ταύτας, καὶ ὅτι τὸν ζητῶ, ἔσπευσε πρὸς ἐπίσκεψίν μου, καὶ μετὰ προοίμιον περὶ τῆς μελετωμένης ἀγορᾶς τοῦ θωρηκτοῦ, μοῦ ὑπέβαλεν ἔγγραφον ἀναφορᾶν, ἐν ἧ ὑπῆρχε συνημμένη ἔκθεσις περὶ τοῦ θωρηκτοῦ τούτου, προσθέσας ὅτι γνωρίζει τὴν ἐπιθυμίαν μου ν' ἀγορασθῇ τὸ θωρηκτόν, ἀλλ' ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι, ἐὰν εὐαρεστηθῶ νὰ μελετήσω τὴν ἔκθεσίν του, δὲν θέλω πλέον ἐπιμείνειν διὰ τὴν ἀγορὰν ἀχρήστου πλοίου.

«Εἰς τὸν Τσουκαλᾶν εἶπον ὅτι εἶναι ἀληθὲς ὅτι φροντίζω νὰ πραγματοποιηθῇ ταχέως ἡ ἀγορὰ τοῦ θωρηκτοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμά μας περὶ συντόμου ναυτικῆς παρασκευῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι θὰ ἐξακολουθῶ φροντίζων ν' ἀγορασθῇ ἄχρηστον πλοῖον καὶ διὰ τοῦτο εὐχαρίστως θέλω μελετήσῃ τὴν ἔκθεσίν σας, εὐγνωμονῶν διότι ἐσπεύσατε νὰ μὲ φωτίσῃτε διὰ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα».

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Τσουκαλᾶ εἶχεν ὡς ἐξῆς :

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 23ῃ Σεπτεμβρίου 1909. Πρὸς τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον. Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ διαβιβάσω ἐγκλείστως ᾧδε ἔκθεσίν μου περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς παρεμβάσεως τοῦ Σ. Σύνδεσμου διὰ τὴν μελετωμένην ἀγορὰν τοῦ Ἰταλικοῦ πλοίου, ἣτις θὰ σημάγῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἡμῶν καὶ ν' ἀνακοινώσω τὰς ἐξῆς πληροφορίας: Οἱ ἐν τῇ Κυβερνήσει καὶ πολλοὶ ἰθύνοντες τὰ τοῦ ναυτικοῦ παραδέχονται τὰ ἐν τῇ ἐκθέσει μου, πλὴν δικαιολογοῦνται ὅτι ὁ Σ. Σύνδεσμος καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλουσι τοῦτο, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ εὐθύνη θὰ πέσῃ εἰς τὸν Σ. Σύνδεσμον καὶ ἐπομένως καθῆκον θεωρῶ ν' ἀνακοινώσω ταῦτα, καθόσον οὔτε ἐγώ, οὔτε 20 ἄλλοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Σύνδεσμου ἠρωτήθησαν οὐδὲ ἔχουσι γνῶσιν, ὡς μοὶ εἶπον, λέγω δὲ 20 ἄλλοι, διότι εἰς 20 ἀπετάνθη βεβαιωθεὶς περὶ τούτου. Ἐπομένως, ἐὰν πράγματι ὑπάρχωσι τοιοῦτοι ἀξιωματικοί, οὗτοι εἰσὶν ἐλάχιστοι καὶ οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐντολὴν νὰ ἐκπροσωποῦν τὰς γνώμας τοῦ Σύνδεσμου, ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἀνωτέρα ἀρχὴ τοῦ Σύνδεσμου καθώρισε τοῦτο, ὅτε παρακαλῶ νὰ γνωστοποιηθῇ τοῦτο, ὅπως κανονίσωμεν τὴν πορείαν ἡμῶν. Ἐν τέλει παρακαλῶ τὸν Σ. Σύνδεσμον νὰ προβῇ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο μετὰ περισκέψεως, διότι φοβοῦμαι ὅτι, ἐὰν δὲν πρυτανεύσωσι λογικαὶ σκέψεις καὶ παρασυρθῇ ἐκ θυοῦβου τινῶν μελῶν, ἧ ἔξωθεν τοιούτων, θὰ φθάσῃ εἰς στιγμὴν καθ' ἣν θὰ εὐρεθῇ πρὸ ἀδιεξόδου, ἣν ἐπὶ πάσῃ θυσίᾳ δέον ν' ἀποφύγῃ ἐπὶ ζημίᾳ δὲ τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Σύνδεσμου, θὰ εἶναι οἰαδήποτε ἀπόφασις ἀντικειμένη εἰς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τοῦ Κράτους, ὡς

ή προκειμένη. Ταῦτα κατὰ καθήκον ἱερὸν καὶ πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ πρὸς τὸν Σύνδεσμον οὔτινος ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀποτελῶ μέλος. Ὁ εὐπειθέστατος ὑπογ. Α. Τσουκαλᾶς».

Διὰ δὲ τῆς ἐπιθέσεώς του ὁ Τσουκαλᾶς, ἀφ' οὗ ἐπραγματεύετο γενικῶς τὰ περὶ τῆς ἀμυντικῆς καὶ ἐπιθετικῆς δυνάμεως τοῦ θωρηκτοῦ ἐν γένει καὶ τὰ περὶ τῶν βελτιώσεων αἰτίνες ἐπῆλθον μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τσουσίμαν ναυμαχίαν, κατὰ τὸν Ρωσοῖαπωνικὸν πόλεμον μετὰ τὴν ὁποίαν, ὡς ἰσχυρίζετο, ἐγένοντο δεκτὰ μεγάλα θωρηκτὰ (Δρέντω) ἔχοντα θώρακα ἰσχυρὸν καὶ πυροβόλα μεγάλου διαμετρήματος, ἐγκαταλειφθέντων τῶν θωρηκτῶν καταδρομικῶν, προέβαιναν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ θώρακος καὶ τοῦ ὄπλισμοῦ, τοῦ περὶ οὗ ἐπρόκειτο θωρηκτοῦ, οὔτινος ἔκρινε τὸν μὲ θώρακα ἀνίσχυρον τὰ δὲ πυροβόλα δι' ὧν θὰ ἦτο ὄπλισμένον (4 τῶν 230 χιλ. καὶ 8 τῶν 200 χιλ.) μικροῦ διαμετρήματος καὶ κατέληγεν εἰς τὰ ἑξῆς:

«Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, τὸ πλοῖον τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆῖ πλοῖον μάχιμον, οὐδὲ δυνάμενον νὰ λάβῃ μέρος εἰς ναυμαχίαν ἀνήκει δὲ εἰς τοὺς τύπους τῶν θωρηκτῶν καταδρομικῶν, τοὺς πρὸ τῆς ἐν Τσουσίμα ναυμαχίας, οἵτινες ἐγκατελείφθησαν ἤδη παρ' ὄλων τῶν Κρατῶν καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ θεωροῦνται ἀτηρηχαιώμενοι. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν ὅτι τὰ θωρηκτὰ καταδρομικὰ πρὸ τοῦ Ρωσοῖαπωνικοῦ πολέμου, δὲν ἐθεωροῦντο πλοῖα μάχιμα οὐδὲ εἶχον τοιοῦτον προορισμόν, ἀλλὰ μόνον ἐπικουρικά, προωρισμένα διὰ βοηθητικὰς ὑπηρεσίας, ὡς λ. χ. τὴν ἀνίχνευσιν τῶν κινήσεων τοῦ πολεμικοῦ στόλου, τὴν διακοπὴν τῶν συγκοινωνιῶν του κλπ. Πλὴν ἐπελθοῦσαι αἱ ναυμαχίαι τῆς Τσουσίμας καὶ ἡ τῆς 10ης Αὐγούστου ἀπέδειξαν τὴν τελείαν ἀχρησίαν τῶν πλοίων τούτων, δι' ὅ καὶ ἐγκατελείφθησαν οἱ τύποι οὗτοι τῶν πλοίων ὡς ἄχρηστοι καὶ ἤδη κατασκευάζουσιν ἅπαντα τὰ ναυτικά κράτη θωρηκτὰ καταδρομικὰ φέροντα πυροβόλα τῶν 305 χιλ. καὶ 50 διαμ. μήκους, ὅμοια δηλαδὴ πρὸς τὰ τῶν θωρηκτῶν τῆς γραμμῆς ἠλαττωμένου μόνον τοῦ ἀριθμοῦ των ἀπὸ 10 εἰς 8 ἢ 6 κλπ. . . . Ἐπομένως ὁ τύπος τοῦ ὑπὸ συζήτησιν πλοίου τοῦ Ἰταλικοῦ ναυπηγείου Ὁρλάνδο εἶναι τύπος πλοίου ἐγκαταλειμμένος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ λεχθῆῖ τύπος πλοίου πολεμικοῦ, ἀλλὰ τύπος πλοίου βοηθητικοῦ, ἔτι δὲ μᾶλλον, τύπος ὑποδεέστερος, ἀφ' οὗ φέρει πυροβόλα τῶν 230 χιλ. ἀντὶ τῶν 250 χιλ. ἅτινα φέρουσι τὰ ὅμοια τῆς Ἰταλίας, ἄρα ἀπορριπτέος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τοιοῦτον πλοῖον, διὰ τὸν ὑπάρχοντα Τουρκικὸν στόλον εἶναι χροήσιμον, δοθέντος ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἀποτελεῖται ἐκ παλαιῶν σκαφῶν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ λόγον ἀποχρῶντα ὅπως δαπανηθῶσι 30 ἑκατομ. δι' ἀγορὰν πλοίου, ὅπερ δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ μέλλον ὡς μονὰς τοῦ ναυπηγηθησομένου στόλου ἡμῶν κτλ.»

Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Τσουκαλᾶς, ὡς προεῖπον, ἐθεωρεῖτο εἰς τῶν ἄριστα κατηγορημένων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ. Ὑπὸ ἐπιστημονικῆν ἔποψιν θεωρητικῶς θέτει διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τὸ ζήτημα εἰς τὴν θέσιν του. Εὐτυχῶς διὰ τῆς τελευταίας παραγράφου του, ἡ ἐγνωσμένη εὐρυτέρα του ἀντίληψις

δίδει ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς φρονοῦντας ὅτι αἱ ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις τῆς Ἑλλάδος, ἢ καθαρῶς πολιτικῆ ἀποψις, ἐπέβαλον τὴν ἀγορὰν τοῦ θωρηκτοῦ. Καὶ ὁ Τσουκαλᾶς ἀνομολογεῖ ὅτι, «διὰ τὸν ὑπάρχοντα Τουρκικὸν στόλον, τὸ πλοῖον εἶναι χρησιμὸν δοθέντος ὅτι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἀποτελεῖται ἐκ παλαιῶν σκαφῶν» κλπ. Ὁ Ζορμπᾶς κατόπιν καὶ τῆς σφοδρᾶς πιέσεως τῶν ἐν τῇ Διοικούσῃ ἐπιτροπῇ μελῶν, ἅτινα εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἀγορᾶς, ἐξέδωσε διαταγὴν διὰ τῆς ὁποίας συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἀπὸ τοῖς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς Ἄνδ. Μιαούλην ἀντιπλοίαρχον, Δουρούτην καὶ Κριεζῆν πλωτάρχας καὶ Ραζικότσιαν, Γέροντα, Μπόταση, Τσιριμῶκον καὶ Λάμπρον ὑποπλοίαρχους. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἀποφανθῆ ἐγγράφως περὶ τῆς πολεμικῆς ἀξίας τοῦ ὑπὸ ἀγορὰν Ἰταλικοῦ πλοίου καὶ ἂν, λόγῳ τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, ἐπιβάλλεται ἡ ἀγορὰ αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτροπὴ ἔπρεπε νὰ ὑποβάλλῃ τὴν ἔκθεσίν της τάχιστα, εἰ δυνατὸν ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν.

Ὁ Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς ἐντὸς ἐβδομάδος ὑπέβαλε τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς διὰ τῆς κάτωθι ἀναφορᾶς:

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5ῃ Ὀκτωβρίου 1909

Κύριε Συνταγματάρχα

«Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑμῖν ἔκθεσιν τῆς ὑφ' ὑμῶν συσταθείσης ἐπιτροπῆς περὶ τοῦ ὑπὸ ἀγορὰν ἐν τοῖς ναυπηγείοις Ὁρλάνδο κατασκευασθέντος πλοίου, ἐν ἧ ὁμοφώνως αὕτη ἀποφαίνεται ὅτι, λόγῳ τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, ἐπιβάλλεται ἡ ἀγορὰ τοῦ πλοίου τούτου, ἀσχέτως δὲ πρὸς ταύτας ἐξεταζόμενον κέκτηται μεγάλην πολεμικὴν ἀξίαν.

Εὐπειθέστατος

Ὑπογ. Α. ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Ἡ ὑποβληθεῖσα ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς, μακροτάτη, ἐξετάζει λεπτομερῶς τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ὑπὸ ἀγορὰν πλοίου καὶ τονίζει σὺν τοῖς ἄλλοις ἀντολεξεί ὅτι «ἡ ἀπόκτησις τοῦ καταδρομικοῦ θ' ἀπετέλει εἰς τὸ ἰσχυρὸν δόγμα τὸν ἀξιόλογον μάχιμον μονάδα, διὰ τὸν Ἑλληνικὸν δὲ τὴν μοναδικὴν μονάδα ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ σοβαροτάτην διὰ τὸ μέλλον». Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος τῆς ἐκθέσεως ἔχουσα οὕτω :

1) Τὸ πλοῖον δὲν θὰ ἀντιπαλαίῃ κατὰ ἐχθροῦ ἐφοδιασμένον μὲ τηλεβόλα μεγαλειτέρου διαμετρήματος, (τὰ μέγιστα Τουρκικὰ ἦσαν τῶν 22 ἐκ)

2ον) Οἱ θώρακες τοῦ ἐχθροῦ ἦσαν σιδηροὶ καὶ οὐδὲ σύγκρισις κἂν ἡδύνατο νὰ γίνῃ μὲ τοὺς θώρακας τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ ὄντος ἐξ ἰσχυροῦ χάλυβος καὶ

3ον) Τὸ σοβαρὸν πλεονέκτημα τῆς ταχύτητος, ἣτις ἦτο πολὺ ἀνωτέρα τῶν πλοίων τοῦ ἀντιπάλου. . . Τοῦ τελευταίου τούτου πλεονεκτήματος ἡ σπουδαιότης ἀπεδείχθη εἰς τὰς ἐνδόξους Ναυμαχίας τοῦ 1912.

Κατόπιν τῆς ὑποβολῆς τῆς ἐκθέσεως ταύτης, ὁ Ζορμπᾶς ἐκάλεσε τὸν ὑποπλοίαρχον Τσουκαλᾶν καὶ τοῦ ἔκαμε θεομᾶς συστάσεις νὰ παύσῃ τὴν ἀντι-

δρασίν του. Ὁ Α. Τσουκαλᾶς, ὅπως λέγουν ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν στενώτερον ἢ το ἄνθρωπος κατ' ἐξοχὴν φίλερις καὶ ἰσχυρογνώμων. Θεωροῦ ἔν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα διπλωματικὰ κατορθώματα τοῦ Ζορμπᾶ, διὰ ἡδυνήθη νὰ πεύση τὸν Τσουκαλᾶν ὅπως παραιτηθῆ τῆς σφοδρᾶς πολεμικῆς του, ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει. Ὅπως ἀφηγήθη ὁ Ζορμπᾶς, μετὰ μακρὰν συζήτησιν, καθ' ἣν ἐπεκαλέσθη καὶ τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Τσουκαλᾶ, ὁ τελευταῖος οὗτος «ἔνιψε τὰς χεῖρας του» ὡς ὁ Πιλᾶτος καὶ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν θὰ ἀντιδράσῃ πλέον ἔφ' ὅσον καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. ἀναλαμβάνει πρωτοπικῶς τὴνεὐθύνην τῆς ἀγορᾶς τοῦ «ἀρχοῦστος ἐκείνου καραβιοῦ». Τὸ θωρηκτὸν ἡγορεύσθη ἀμέσως, χάρις εἰς τὴν ὑπαρξίν σχετικῆς δωρεᾶς τοῦ ἀειμνήστου Γ. Ἀβέρωφ, διότι κατέστη δυνατὸν νὰ καταβληθῆ ἀμέσως ἡ πρώτη δόσις τοῦ τιμήματος. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1910, ἦτο ἐντὸς 4 μηνῶν, τὸ πλοῖον καθελκύσθη εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Γ. Ἀβέρωφ» καὶ ἀνυψώθη ἐπ' αὐτοῦ ἡ κυανόλευκος, τὴν ὅποιαν τοσοῦτον ἐνδόξως ἐτίμησε μέχρι τοῦ γήρατός του τὸ θρυλικὸν σκάφος.

Ὡς εἶδομεν δεύτερον ἄρθρον τοῦ προγράμματος ὁργανώσεως τοῦ στόλου προέβλεπε τὴν ἄμεσον ἐπισκευὴν τῶν τριῶν παλαιῶν θωρηκτῶν, καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς μελαίνης πυρίτιδος δι' ἀκάπνου τοιαύτης ὡς γνωστὸν ἢ παλαιὰ πυρίτις ἦτο αἰτία μεγάλης βραδυβολίας, ἢ ὅποια καθίστατο τοσοῦτον μεγαλυτέρα, ἔφ' ὅσον ἠϋξάνετο τὸ διαμέτρομα τῶν τηλεβόλων. Τὰ τρία παλαιὰ θωρηκτὰ «Υδρα» «Σπέτσι καὶ Ψαρά» ἔφερον βαρὺ ὄπλισμόν ἀνὰ τρία πυροβόλα τῶν 27 ἐκ. ἕκαστον. Ἡ βραδύτης τῆς βολῆς τῶν τελευταίων τούτων ἦτο ἀφόρητος, διότι ἕκαστον πυροβόλον μόλις ἠδύνατο νὰ βάλῃ 3 ἢ 4 βολὰς καθ' ὥραν! . .

Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀτυχῶς παρουσιάσθη σιβιρὰ ἀντίδρασις ἐκ μέρους πολλῶν ἀνωτέρων ἰδίᾳ ἀξιοματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐξ ἀντιδράσεως, καὶ ἄλλοι ἐξ ἀμαθείας ὑπεστήριζον ὅτι τὰ πυροβόλα τῶν θωρηκτῶν δὲν δύνανται νὰ ἀντιέξουν εἰς τὰς πιέσεις τῆς ἀκάπνου πυρίτιδος καὶ θὰ διαρραγοῦν εἰς τὰς πρώτας βολὰς.

Εὐτυχῶς ὁ Ζορμπᾶς ἦτο καὶ ἄριστος πυροβολητῆς, ἐπενέβη προσωπικῶς καὶ ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις τοῦ ἀρίστου ἐπίσης πυροβολητοῦ πλωτάρχου Δημητριάδη, οὕτως ὥστε κατωρθώθη νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ γνώμη τοῦ τελευταίου τούτου, νὰ γίνουν αἱ δοκιμαίαι, καὶ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀκάπνου πυρίτιδος, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ταχυβολία τῶν βαρέων πυροβόλων ἀνῆλθεν εἰς 4 ἕως 5 λεπτὰ κατὰ βολήν. Αἱ ναυμαχίαι τοῦ 1912 ἀπέδειξαν ὅσον σωτήριον ὑπῆρξε τὸ μέτρον διὰ τῶν ὀβιδῶν τῶν 27 ἐκ. τὰς ὁποίας ἐδέχθησαν τὰ Τουρκικὰ θωρηκτὰ παρὰ τὴν Αἴμνον.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ὑπὸ τοῦ Σ. Σ. παρεγγέλη καὶ τὸ πρῶτον ἐλληνικὸν ὑπαβρύχιον (ὁ Δελφίν) καθὼς καὶ τὰ 6 ἀντιτορπιλικὰ, αἵτινα ἀπετέλεσαν τὸν στόλον, ὅστις παρεδῶσεν εἰς ἑλληνικὰς χεῖρας τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης μέχρι καὶ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου.

ΑΜΕΣΟΣ ΕΦΟΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΗΣ ΞΗΡΑΣ

Ἡ κατάσταση τοῦ Στρατοῦ ἦτο αὐτόχημα θλιβερὰ ὅταν κατ' οἴσιν ἀνέλαβε τὴν Ἀρχὴν ὁ Σ. Σ. μετὰ τὴν 15ην Αὐγούστου 1909. Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Βαλκανικὴ εὐρίσκετο ἐν ἀναβρασμῷ καὶ οἱ Νότιοι ἠπειλοῦν νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰμεθα τελείως ἄοπλοι, διότι καὶ διὰ τὰ ὑπάρχοντα ὄπλα καὶ πυροβόλα, δὲν ὑπῆρχον εἰς τὰς ἀποθήκας ὀβίδες καὶ φυσίγγια οὔτε διὰ μίαν ἐμπόλεμον Μεραρχίαν.

Μία ἱστορικὴ ἀναφορὰ τῆς Διευθύνσεως ὑλικοῦ πολέμου παρέχει αὐτὴ καὶ μόνη τὴν σαφῆ εἰκόνα τῆς καταστάσεως. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11 Δεκεμβρίου 1907 καὶ ὑπ' ἀριθ. 8564 καὶ ἀναφέρει αὐτολεξεὶ ὅτι «ὑπῆρχον εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν Ἐφοριῶν ὑλικοῦ τοῦ κράτους φυσίγγια βολιδωτὰ ἐν ὄλῳ 1.837.000 ! Ἐξ αὐτῶν διστάχθη ἡ χορήγησις εἰς τὰ σώματα τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐτησίας βολῆς, οὕτως ὥστε αἱ ἐφορίαι θὰ μείνουν ἐντελῶς κεναὶ καὶ, ἐὰν δὲν ληφθῆ ἡ δέουσα πρόνοια πρὸς προμήθειαν ταχέως ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς φυσιγγίων, τὸ σ τ ρ ά τ ε υ μ α θ ἄ ε ὑ ρ ε θ ἦ ἄ ο π λ ο ν ἐν τυχούσῃ ἀνάγκῃ».

Εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλας παρομοίας ἀναφορὰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἐδέησε νὰ ἀπαντήσῃ μετὰ πολλοὺς μῆνας, ἦτοι τὸν Μάρτιον τοῦ 1908, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 10410 Διαταγῆς του, ὅτι θὰ ληφθοῦν ἀποφάσεις σχετικῶς !!

Τὰ δύο ἀνωτέρω ἐπίσημα ἔγγραφα εἶναι ἡ λυδία λίθος τῆς τότε καταστάσεως. Πρὸ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ Γουδι ὁ στρατὸς δὲν εἶχε φυσίγγια καὶ ὀβίδας ο ὔ τ ε διὰ μίαν ἡμέραν μάχης. Τὰ πυροβόλα καὶ τὰ ὄπλα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἶχαν τὴν ἀξίαν πού ἔχουν τὰ περίφημα σκιάχτρα πού χρησιμοποιοῦν οἱ κηπουροὶ πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν στρουθίων.

Ἀμέσως, ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει του, τὸ πρῶτον ἐπαναστατικὸν ὑπουργεῖον ἐπεδόθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης. Ὁ λαμπρὸς ἀξιωματικὸς ταγματάρχης Λ. Παρασκευόπουλος (κατόπιν Ἀρχιστρατήγος) ὡς προσωπάρχης τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, ἀνέλαβε προσωπικῶς τὸ ἔργον τοῦ ἀμέσου ἐφοδιασμοῦ καὶ ἐντὸς δύο σχεδὸν μηνῶν τὸ Κράτος ἐπρομηθεύθη 100 ἑκατομ. φυσιγγίων καὶ 60,000 ὀβίδας διὰ τὰ ταχυβόλα Σνάϊδερ.

Ὁ Σ. Σ. ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἔλυσε τὸ ζήτημα αὐτό, πού ἦτο ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὸ ἔθνος, τὸ ὅποιον ἐπὶ δώδεκα ὅλα ἔτη (ἀπὸ τὸ 1897) δὲν ἠδύναντο νὰ λύσουν αἱ κομματικαὶ κυβερνήσεις τῆς ἀθλίας ἐκείνης ἐποχῆς.

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὑλικοῦ ἐφοδιασμοῦ ἡ ὑψίστη ὑπηρεσία πού προσέφερον εἰς τὸ ἔθνος ὁ Σ. Σ. ἦτο ἡ διὰ εἰδικοῦ Νόμου πρόσκλησις ὑπὸ τὰ ὄπλα καὶ ἐκγύμνασις περιοδικῶς τῶν περιβοήτων ἀπαλλαγέντων. Τριάνοντα χιλιά-

δες νεωτάτων και ὁωμαλέων ἀνδρῶν ἐκλήθησαν καὶ ἐγυμνάσθησαν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους.

Ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ 1912 ἀπέδειξεν ὁπόσον τεραστία ἦτο ἡ πλάνη τῶν γερμανοπλήκτων ἐπιτελῶν μας, οἵτινες μετὰ πείσματος ὑπεστήριζαν ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ ἀποβλέπη εἰς στρατὸν ἀνώτερον τῶν 60 χιλ. ἀνδρῶν κατ' ἀνώτατον ὄριον. Τὴν γνώμην τοῦ Σ. Σ. περὶ στρατοῦ ἄνω τῶν 100 χιλ. οἱ σοφοὶ ἐκεῖνοι στρατηγίσκοι ἐχαρακτήρισαν ὡς χίμαιραν καὶ οὐτοπίαν. Ὑπὸ τῶν κύκλων αὐτῶν ἐπηρεασθεῖς καὶ ὁ σεμνὸς ἄλλως τε καὶ πατριώτης πρωθυπουργὸς Γ. Θεοτόκης ἐχαρακτήρισε τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπαναστάσεως ὡς «ὄνειρον θερινῆς νυκτός».

Οἱ πόλεμοι 1912 — 1913, οἵτινες ἔφερον τὰς Ἑλληνικὰς Σημαίας μέχρι τοῦ Νέστου, ἀπέδειξαν ὅτι τὸ ὄνειρον τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Γουδὶ ἦτο πολὺ μικρότερον ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἡ Μοῖρα τῆς Ἑλλάδος προώριζε διὰ τὰς ἐνδόξους ἐκείνας σελίδας τῆς ἱστορίας της.

Παρὰ τὴν κωλυσιεργίαν, τὴν ὁποίαν ἀντιμετώπιζεν ὁ Σ. Σ. παρὰ τῇ πρώτῃ μετεπαναστατικῇ Κυβερνήσει, κατώρθωσεν ἐντὸς τῶν τριῶν πρώτων μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐπιβολῆς του, νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σημαντικώτερον μέρος τῶν Α' καὶ Β' Κεφαλαίων τοῦ προγράμματος αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα προέβλεπον τὴν ταχεῖαν καὶ σύντομον παρασκευὴν τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Ναυτικοῦ.

Ἄλλὰ τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπαναστάσεως, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐπειγόντων μέτρων τῆς ἐνισχύσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, προέβλεπε καὶ τὴν ψήφισιν νόμων διὰ τὴν γενικὴν τῆς Κρατικῆς Μηχανῆς κάθαρσιν καὶ τῆς ἀνορθώσεως ἐν γένει.

Ἐν μέρος τῶν υποβληθέντων ὑπὸ τοῦ Σ. Σ. νομοσχεδίων ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς διαδόχου τῆς Κυβερνήσεως Δραγούμη, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχεν ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ ὁ Ἄρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως στρατηγὸς Ζορμπάς.

Ἡ ἐν τῇ Βουλῇ κωλυσιεργία ἠνάγκασε τὸν Σ. Σ. νὰ ἐπεμβαίη συχνὰ καὶ νὰ ἔξασκῃ πείσιν, ὅτε μὲν εἰς τὴν ἀντιδρῶσαν Βουλὴν, ὅτε δὲ καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Κυβέρνησιν, ἀμελοῦσαν τὴν ψήφισιν τῶν νομοσχεδίων τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔλαβον ἐντολὴν παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, ὅπως, μεταβαίνων εἰς τὴν Βουλὴν, διαβιβάσω αὐστηρὰς παρατηρήσεις πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, διὰ τροποποιήσεις, ἢ ἀμέλειαν τῆς ψηφίσεως τῶν ἀνορθωτικῶν Νομοσχεδίων τοῦ Σ. Σ. Ἐνθυμοῦμαι σχετικῶς ὅτι τὸν Νοέμβριον τοῦ 1909 μετέβην εἰς τὴν Βουλὴν, κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἄρχηγου Ζορμπά, ὅπως διαβιβάσω εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἐκκληξιν τοῦ Σ. Σ., διότι εἶχεν ἀποδεχθῆ οὗτος σοβαρὰν τροπολογίαν, ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ψήφισιν στρατιωτικοῦ Νομοσχεδίου, περὶ ὀρίου ἡλικίας ἀξιωματικῶν. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὸ Βουλευτήριον, εἰδοποίησα διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Βουλῆς τὸν Πρωθυπουργ-

γόν νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ γραφεῖον του, ἵνα τοῦ μεταδώσω, τὸ μήνυμα τοῦ Σ. Σ. Ὁ Πρωθυπουργὸς, ἀγορεύων τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ βήματος, διέκοψε ἐπὶ 10 λεπτὰ τὴν συνεδρίασιν καὶ προσῆλθεν ἀμέσως μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Εὐταξία εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Προέδρου, πρὸς συνάντησίν μου. Ὅταν ἤκουσε τὸν λόγον τῆς ἀποστολῆς μου ὁ Πρωθυπουργὸς ἐστενοχωρήθη καταφανῶς, διότι ἡ περὶ ἧς πρόκειται τροπολογία τοῦ νομοσχεδίου, ἀφεώρα ἀξιωματικούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐνδιεφέρετο ἰδιαίτερός ἡ Κυβέρνησις. Ἦρχισεν ἀναπτύσσων τοὺς λόγους δι' οὓς ἐνόμιζεν ἀναγκαίας τὰς τροπολογίας κ.λπ. Τοῦ παρετήρησα ἀμέσως, διακόπτων αὐτὸν μετὰ σεβασμοῦ, ὅτι δὲν εἶχον οὐδὲν δικαίωμα συζητήσεως, ἀλλὰ ἀπλῶς τοῦ διεβίβασα τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ, ὁ ὁποῖος παρακαλεῖ νὰ ἔχῃ ἀμέσως ἀπάντησιν ῥητὴν ἵνα λάβῃ τὰς ἀποφάσεις του. Ὁ τετραπέρατος καὶ εὐφρέστατος Ρουmeliώτης Ἀθανάσιος Εὐταξίας ἀντελήφθη ἀμέσως ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τελεσιγράφου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν χωροῦσαν συζητήσεις καὶ παρεμβαίνων μετὰ παρεκάλει νὰ ἀναμείνω ὀλίγα λεπτὰ ὅπως λάβω τὴν ἀπάντησιν τῆς Κυβερνήσεως. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ἐπανελήφθη ἀμέσως ἡ διακοπείσα συνεδρίασις Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἀνελθὼν εἰς τὸ βῆμα, ἐδήλωσεν ὅτι ἐκ πλάνης ἐγένοντο δεκταὶ αἱ τροπολογίαι ἐπὶ τοῦ στρατιωτικοῦ Νομοσχεδίου, καὶ παρεκάλει τὴν Βουλὴν νὰ ἐγκρίνῃ τὴν διόρθωσιν. Οἱ Βουλευταὶ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον πληροφορηθεῖ τὴν ἐπίσκεψίν μου, καὶ ἐνέκριναν αὐθωρεὶ τὴν διόρθωσιν.

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ὁ Εὐταξίας μοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν αἰσίαν λῆξιν καὶ διεβίβασε πρὸς τὸν Ζορμπᾶν, μαζὶ μὲ τοὺς χαιρετισμούς του, καὶ τὴν λύπην τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν μικροπαρεξήγησιν.

Παρόμοια πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον, συνέβησαν πολλὰ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομυχάλη. Ὁ Ἀθ. Εὐταξίας ἦτο πολιτευτὴς μὲ μεγάλην ἱκανότητα καὶ ἀξίαν. Ἐργατικώτατος, εἰδικὸς περὶ τὰ οἰκονομικά, ἦτο ἀσφαλῶς ὁ ἄξων εἰς τὴν Κυβέρνησιν Μαυρομυχάλη καὶ ἡ ἐν αὐτῇ παρουσία καὶ δρᾶσις του ὑπῆρξεν πολύτιμος τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀλλὰ, ὡς εἶπον καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ τὴν κατάστασιν δὲν ἦσαν ὑπεύθυνοι μόνον οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μέγα μέρος τῆς εὐθύνης ἔφερεν ἡ Αἰλὴ καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ταπεινοὶ ἀυλοκόλακες.

ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΤΥΠΑΛΔΟΥ

Ὅπως ἦτο φυσικόν, καὶ ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ καθεστῶτα, προσωπικὰ συμφέροντα καὶ μικροφιλοδοξίαι εἶχον δημιουργήσει πολλὰ ἀντιδραστικὰ ἐπεισόδια. Τὰ πλεῖστα τούτων ἐξητημίσθησαν ἄνευ συνεπειῶν ἐκτὸς ἐνός, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευσε νὰ ἔχῃ σοβαρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Τοῦτο ἦτο ἡ στάσις τοῦ Ναυτικοῦ τῆς 16ης Ὀκτωβρίου. Οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ ἤλθον εἰς ὀξείαν ἀντίθεσιν μὲ τὸν ὑπουργὸν Δαμιανόν, σχετικῶς μὲ τὰ αἰτήματα τοῦ Ναυτι-

κοῦ, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ σώματος ἐκ τῶν ἀνικάνων ἢ ἐπιβλαβῶν στοιχείων αὐτοῦ.

Ὁ ὑποπλοίαρχος Κ. Τυπάλδος, ἐκ τῶν καλῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ, ἐκ τῶν πρώτων φανατικῶν μελῶν τοῦ Σ. Σ. εἶχε σχηματίσει ἐνὶ ἰδίῳ ἑμπίδα ζωηρῶν ἀξιωματικῶν (περὶ τοὺς 15 περίπου) καὶ ἐπεξήτει νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς γνώμας του, ἐκβιάζων τὴν διοίκησιν τοῦ Σ. Σ.

Ὅτιω τὴν 15ην Ὀκτωβρίου, παρουσιασθεὶς ὁ Τυπάλδος εἰς τὴν συνεδριάξουσαν ἐπιτροπὴν τοῦ Σ. Σ. ὑπέβαλεν ἐγγράφως τὰς ἀξιώσεις τῆς δμάδος του. Κατ' οὐσίαν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Σ. Σ. τελεσίγραφον, τὸ ὁποῖον, εἰς ἱταμὸν καὶ ἀπειλητικὸν ὕφος, ἠξίου νὰ δοθῇ λύσις ἐπὶ τῶν αἰτημάτων ἐντὸς 24ώρου, ἐν ἐναντίῳ περιπτώσει ἐξέφερε τὴν ἀπειλήν, ὅτι θὰ ἔλπε τὰ ζητήματα διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ διέπραξε τὸ σφάλμα, νὰ μὴ διατάξῃ ἀμέσως τὴν σύλληψιν καὶ τὴν φυλάκισιν τοῦ στασιαστοῦ ἀξιωματικοῦ. Ἐὰν ἔπραττε τούτο, θὰ ἀπετρέποντο ἀσφαλῶς αἱ ὕλικαὶ καὶ ἠθικαὶ ζημίαι, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησε τὸ ἐπακολουθεῖσαν παράφρον στασιαστικὸν κίνημα.

Ὁ Τυπάλδος, μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικῶν, μετέβη ἀμέσως εἰς τὸν Ναύσταθμον, ὅπου ἦσαν ἠγχυροβολημένα τὰ ἀντιτορπιλλικά, τῶν ὁποίων οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν καὶ μέλη τῆς δμάδος του.

Ὁ Τυπάλδος, γενόμενος κύριος τοῦ Ναυστάθμου καὶ τῶν ἀντιτορπιλλικῶν, εἰδοποίησε τὴν Ἐπιτροπὴν ὅτι ἀναμένει τὴν ἀπάντησιν εἰς τελεσίγραφόν του.

Τὰ γεγονότα, γνωσθέντα τὴν ἐσπέραν τῆς 15ης Ὀκτωβρίου, ἐδημιούργησαν σφοδρὰν ἐξέγερσιν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς μεγάλης μερίδος τῶν Ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ, ἧτις παρέμενε πιστὴ εἰς τὸν Σ. Σ. Ὁ Σύνδεσμος τῶν κατωτέρων ἐκινήθη καὶ πάλιν μετὰ τῆς χαρακτηριστικῆς αὐτὸν ὀρμῆς καὶ ταχύτητος, τὰ τμήματα τοῦ Σ. Σ. συνελθόντα ἐν τάχει ἀπεφάσισαν νὰ παταχθῇ ἀμέσως, καὶ διὰ τῶν ὄπλων, τὸ στασιαστικὸν κίνημα.

Ἐντὸς τῆς ἐσπέρας ἰσχυρὰ τμήματα στρατοῦ μετὰ πυροβολικοῦ κατέλαβον τὰ παρὰ τὸ Πέραμα καὶ τὰ ἐναντι τοῦ Ναυστάθμου ὑψώματα, ἐνῶ ταυτοχρόνως διετάσσετο ὁ Ἀρχηγὸς τῆς θωρηκτικῆς μοίρας νὰ πλεύσῃ ἐκ τοῦ Πειραιῶς πρὸς τὸ Κερασίϊν, καὶ νὰ παρακαλύσῃ πᾶσαν κίνησιν τῶν στασιαστικῶν πλοίων, πρὸς ἔξοδον ἐκ τοῦ στενοῦ.

Ἀρχηγὸς τῆς θωρηκτικῆς μοίρας ἦτο ὁ πλοίαρχος τοῦ Β. Ν. Ἰωάννης Μιαούλης. Οὗτος, πραγματικὸς θαλασσόλυκος, ἦτο ἀνθρώπος ἀκοινώνητος καὶ παρέμενε νυχθημερὸν ἐν τῷ πλοίῳ του, εὐρισκόμενος εἰς διαρκῆ ἐπαφὴν μὲ τοὺς ὑπαξιωματικούς καὶ τὰ πληρώματα. Ὅταν μετὰ τὴν καταστολὴν τοῦ κινήματος, ἐπισκεφθεὶς εἰς τὰς φυλακὰς στενὸν φίλον μου κινήματιαν, τὸν ἀλησμόνητον Γ. Μπούμπουλην (ὁ ἀτυχὴς Ναύαρχος ἐδολοφονήθη ἀγρίως τὸ 1944 ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν) τὸν ἠρώτησα, πῶς δὲν κατέλαβον καὶ τὸ θωρηκτὸν «Ψαρά» κατὰ τὴν στάσιν των, ὁπότε θὰ ἠδύναντο νὰ θέ-

σουν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν πυροβόλων τῶν τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ: Ὁ ἀείμνηστος Μπούμπουλης μοῦ ἀπήντησε μὲ τὴν ἀφελῆ Σπετσιώτικην προφορὰν του: «Τὶ λὲς, βρὲ ἀδελφέ, καὶ ποιὸς μποροῦσε νὰ μῆ στὸ θωρηκτό, ποὺ βρισκότανε μέρα καὶ νύκτα αὐτὸς ὁ ἀγριόγατος, (ὁ καπετὰν Γιάννης Μιαούλης), πρὸς τὸν ὁποῖον ἦταν ἀπόλυτα ἀφοσιωμένον ὀλόκληρον τὸ πλήρωμα».

Ἡ ἀπάντησις αὐτῆ τοῦ μακαρίτου Μπούμπουλη περιέχει πλήρη ἐξήγησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς στάσεως ἐκείνης.

Τὸ θωρηκτὸν «Ψαρά», μὲ ἐπληρωμένον τὸ σῆμα τοῦ μοιράρχου καὶ εἰς πολεμικὴν ἔγερσιν, ἐξῆλθε τὴν πρωΐαν τῆς 16ης Ὀκτωβρίου ἐκ τοῦ λιμένος Πειραιῶς καὶ ἐπλευσεν ἡρέμα πρὸς τὸ στόμιον τοῦ στενοῦ παρὰ τὴν Ψυτάλειαν. Συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Σ. Σ. ὁ Μιαούλης εἰδοποίησε τοὺς στασιαστὰς ὅτι ἀπαγορεύεται οἰαδήποτε κινήσις αὐτῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὅτι θὰ κτυπήσῃ οἰονδήποτε ἄσκαφος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπεπειράτο νὰ παρακούσῃ τὰς διαταγὰς του. Ὁ Τυπάλδος ἀπήντησεν ἀρνητικῶς καὶ συγχρόνως ἠξίωσε τὴν ἀποχώρησιν τοῦ θωρηκτοῦ διὰ νὰ ἀφευθῆ ἑλευθέρα ἡ δίοδος. Μετ' ὀλίγον ἐρίπτετο ἡ πρώτη βολὴ πυροβόλου, ἣτις προεκάλεσε τὴν ἔναρξιν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ναυμαχίας. Οἱ περὶ τὸν Τυπάλδον ἰσχυρίζονται, ὅτι πρῶτος ἦρξατο τοῦ πυρὸς ὁ Μιαούλης, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές.

Αἱ πρῶται βολαὶ ἀσφαλῶς ἐρρίφθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιτορπιλικῶν. Μία δὲ ἐξ αὐτῶν, διαρραγεῖσα ἐπὶ τοῦ θωρακίου τοῦ θωρηκτοῦ, ἐτραυματίσεν δύο ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ εὐρισκομένων ναυτῶν. Ὁπωσδήποτε τὸ θωρηκτὸν ἤνοιξε πῦρ διὰ τῶν μεγάλων πυροβόλων του καὶ ἔβαλε βολὰς τινὰς κατὰ τοῦ Ναυστάθμου καὶ τῶν ἀντιτορπιλικῶν. Μία ὀβίς τῶν 27 ἐκ. διέτρησε τὴν πρόσοψιν τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ναυστάθμου, προξενήσασα ζημίας τινὰς, χωρὶς εὐτυχῶς θύματα. Τὸ τέρμα εἰς τὴν ἀνίερων αὐτῆν ἀδελφοκτονίαν ἔδωσε μία ἐπιτυχῆς βολὴ τοῦ θωρηκτοῦ, ἣτις προσέβαλε τὸ μηχανοστάσιον τοῦ ἀντιτορπιλικοῦ «Σφενδόνη» καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀχρήστευσιν τοῦ πολεμικοῦ καὶ τὸν σοβαρὸν τραυματισμὸν 2—3 θερμαστῶν αὐτοῦ. Τὸ πῦρ ἔπαινε μετ' ὀλίγον, διότι οἱ στασιασταὶ ἀξιωματικοὶ ἀντελήφθησαν ὅτι τὸ παιγνίδι εἶχε χαθεῖ δι' αὐτοὺς. Ὁ στρατὸς ὀλόκληρος καὶ ἡ θωρηκτὴ μοῖρα ἦσαν ἔναντί των, ἔτοιμοι νὰ συντρίβουν πᾶσαν παράτασιν τῆς ἀνιστάσεως.

Ὁ Τυπάλδος καὶ οἱ ὀπαδοὶ των ἐγκατέλειψαν αὐθημερὸν τὰ πλοῖα καὶ, διὰ λέμβων, διέφυγον πρὸς τὴν Μεγαρίδα, τραπέντες πρὸς τὴν Πάρνηθα, διὰ τῆς χαράδρας Κανδηῆλι. Μεταξὺ τῶν στασιαστῶν εὕρισκετο καὶ ὁ γνωστὸς τύπος ὑπίατρος τότε Ζουμῆς, ὁ ὁποῖος ὦν μανιώδης κυνηγός, ἐγνώριζε λεπτομερῶς τὸ ἔδαφος καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς ὀδηγὸς τῶν φυγάδων, οἵτινες δὲν ἦσαν συνειδησμένοι εἰς τοιαύτην φυγοδικίαν ἐπὶ τῶν ὁρέων.

Μία μικρὰ ὀμάς ἐξ αὐτῶν συνελήφθη παρὰ τὰ Δερβινοχώρια ὑπὸ τοῦ ἀστυνομικοῦ σταθμάρχου Ἐλευσίνος ἐνωμοτάρχου Κων. Γκίνου, τοῦ ἐπὶ κα-

τοχῆς ἀντιστρατήγου καὶ Ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς. Οἱ ὑπόλοιποι, διασπαρέντες, συνελήφθησαν κατόπιν. Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ὑποπλοίαρχος Τυπάλδος συνελήφθη τελευταῖος, ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κηφισιᾶς, ὑπὸ τινων ἐφίππων χωροφυλάκων. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ ἄδοξον τέλος τῆς μοναδικῆς ἐνόπλου στάσεως, ἣτις ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Γουδί.

Ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς, εἰς τὰς ἀναμνήσεις του, δι' εὐνοήτους λόγους, ἐκθέτει συντομώτατα τὰ γεγονότα τῆς στάσεως ἐκείνης καὶ καταλήγει αὐτολεξεὶ ὡς ἑξῆς: «Τὸ κίνημα τοῦτο, ὅπερ ἐὰν ἐπετύγχανεν ἠδύνατο νὰ ἔχη σοβαρὰς συνεπειάς, ἀποδοκιμασθὲν ἀμέσως παρὰ πάντων τῶν μελῶν τοῦ Σ. Σ. . . κατεστάλει αὐθημερόν, ὡς εἶναι γνωστόν, διὰ τῆς εἰλικρινοῦς συμπεριφέσεως ἀπάντων εἰς τὸν Σ. Σ. ἀνηκόντων στρατευμάτων τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ ναυτικοῦ. Οὕτω δὲ καὶ τὸ θλιβερόν τοῦτο ἐπεισόδιον δὲν ἐγένετο ἀφορμὴ μεταβολῆς τοῦ προγράμματος τῆς ἐπαναστάσεως, ἦν ὅμως σπουδαίως ἐβλαψεν».

Παρὰ τὸν ἄπειρον σεβασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὁποίαν ἔχω πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχηγοῦ, ἡ παράγραφος αὐτὴ μὲ ἀναγκάζει νὰ προβῶ εἰς αὐστηρὰν κρίσιν, διὰ τὰς πλάνας τὰς ὁποίας περιέχει. Ὁ Ἀρχηγὸς μας, ὅπως ἐτόνισα καὶ προηγουμένως, παρὰ τὰ ἄπειρα φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα του, δὲν ἦτο γεννημένος ἐπαναστάτης. Ἡ ἥκιστα ἐπαναστατικὴ ψυχοσύνθεσίς του, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐννοήσῃ οὔτε τὴν οὐσίαν, οὔτε τὰ κύρια αἷτια τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας εὐρέθη τὴν 15ην Αὐγούστου τοῦ 1909. Οἱ «δυσφοροῦντες ἀξιωματικοί», οὓς ἀναφέρει ἀνωτέρω, ἦσαν καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οἱ πραγματικοὶ ἐπαναστάται, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὰ πραξικοπήματα τῆς 14ης Αὐγούστου, τὰ ὁποῖα ἐπέφερον τὴν ἐπομένην, τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἦσαν οἱ ἴδιοι πρωτεργάται τοῦ Σ. Σ. οἱ ὁποῖοι ἀνέτρεψαν τὰς πλάκας τῶν προβιβασμῶν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, καὶ τέλος αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ὁποῖοι μετὰ φανατισμοῦ ὠδήγησαν τὰς πυροβολαρχίας καὶ τοὺς λόχους τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Κερασίϊνι διὰ τὴν ἄνευ οἴκτου συντριβὴν τοῦ Τυπάλδου καὶ τῶν ὁπαδῶν του.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν τεραστίαν πλάνην τοῦ ἀειμνήστου ἀρχηγοῦ, εἶναι ἡ τελευταία φράσις τῆς κατωτέρω περιζοπῆς τῶν ἀναμνήσεών του, καθ' ἣν: «Τὸ θλιβερόν τοῦτο ἐπεισόδιον, δὲν ἐγένετο ἀφορμὴ μεταβολῆς τοῦ προγράμματος τῆς ἐπαναστάσεως, ἦν ὅμως σπουδαίως ἐβλαψεν».

Μόλις ἔπαυσε ὁ ἀδελφοκτόνος κανονιοβολισμὸς τῆς στάσεως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. ἐκφράζει τὴν ἀνακούφισίν του διότι δὲν μετεβλήθη τὸ ἱερὸν Κοράνιον τῆς ἐπαναστάσεως ἤτοι τὸ γνωστὸν πολυποίκιλον πρόγραμμα αὐτῆς. Τελικῶς ἀποφαίνεται ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Τυπάλδου ἐβλαψε σπουδαίως τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ πλάνη. Φρονῶ ἀδιστακτικῶς καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι εἶναι σύμφωνοι εἰς τοῦτο καὶ ἅπαντες οἱ ἐπιζῶντες πρωτεργάται τοῦ Σ. Σ.,

ὅτι ἂν ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γ'ουδὶ κατώρθωσε, παρὰ τὰς πολλαπλὰς ἀντιδράσεις, νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας τὸ Ἐθνικὸν ἔργον τῆς, τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὰ πομπώδη προγράμματα καὶ τὰς ἀτέρμονας συζητήσεις τῶν ἐπιτροπῶν καὶ τῶν τμημάτων τοῦ Σ. Σ., ἀλλὰ εἰς τὸ ἱερὸν ἐπαναστατικὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον διετήρησε ἄσβεστον μέχρι τῆς διαλύσεως αὐτοῦ, ἡ ὑπάρχουσα πάντοτε συμπαγὴς χαλιβδίνη ἑμᾶς τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν ἰδρυτῶν του.

Τὸ κίνημα τοῦ Τυπάλδου δὲν ἔβλαψε. Ἀντιθέτως ὑπῆρξε λίαν ὀφελίμον διὰ τὴν γενικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡ ἐντὸς ὀλίγων ὥρων κατάπνιξις αὐτοῦ ἠξίωσε τεραστίως τὸ γόητρον τοῦ Σ. Σ. καὶ συντέινε σοβαρῶς εἰς τὴν συνοχὴν τῶν μελῶν αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ ἀντιλαμβάνονται εὐκόλως πάντες οἱ ἔχοντες γνώσεις τινὰς τῆς ψυχολογίας τῶν Ἐπαναστάσεων, τὴν ὁποίαν ἀναλύει τόσον διδακτικῶς ὁ μέγας ψυχολόγος Lebon εἰς τὰ συγγράματά του *Ψυχολογία τῶν Ἐπαναστάσεων* καὶ *Ψυχολογία τῶν ὄχλων*. (*Psychologie des Foules et Psychologie des Revolutions*)

Μετὰ τὴν καταστολὴν τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος ἡ δίωξις τῶν στασιαστῶν ἀνετέθη εἰς τὴν κοινὴν Δικαιοσύνην. Ἐνηργήθη ἀνάκρισις καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξεδόθη βούλευμα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ στασιασταὶ παρεπέμφθησαν ὅπως δικασθῶσιν εἰς τὸ κακουργοδικεῖον ἐντὸς τοῦ Φεβρουαρίου 1910.

Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ Ἐπανάστασις ἠθέλησε νὰ ἐνεργήσῃ ἐντὸς τῶν τύπων καὶ τῶν θεσμῶν παρὰ τὴν γνώμην τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν ἐπαναστατῶν οἱ ὁποῖοι, ὀρθῶς κατ' ἔμπε, ἠξίουσαν νὰ δικασθῶσιν οἱ ἀξιωματικοὶ ὑπὸ τῶν φυσικῶν δικαστῶν των, παραπεμπόμενοι εἰς Στρατιωτικὸν δικαστήριον. Ἡ τότε Κυβέρνησις, οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ, οἱ ὁπαδοὶ τῶν κομμάτων καὶ ἐν γένει οἱ ἀντιδραστικοὶ ἔπνεον μένεα ἐναντίον τῶν στασιαστῶν καὶ ἐζήτησαν τὴν «κεφαλὴν των ἐπὶ πίνακι». Εἰς τὴν Δ. Ἐπιτροπὴν αἱ γνώμαι ἦσαν διηρημέναι καὶ συζητήσεις σφοδραὶ ἐγένοντο τόσον εἰς τὴν κοινὴν γνώμην ὅπως καὶ εἰς τὸν Τύπον. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος Τυπάλδος ἀπηύθυνεν ἐκ τῶν φυλακῶν θερμὴν ἔκκλησιν πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Σ. Σ. δικαιολογῶν τὴν ἐνέργειαν τῶν στασιαστῶν ὡς προελθοῦσαν ἐκ παρεξηγήσεως, διότι οὐδέποτε οὗτοι ἐσκέφθησαν νὰ ἐξεγερθῶσι κατὰ τοῦ Συνδέσμου, τοῦ ὁποίου τὸ πρόγραμμα ἐξακολουθοῦν νὰ ἀσπάζονται κτλ.

Ὁ Ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του διότι τὴν ὑπεράσπισιν τῶν στασιαστῶν καὶ τὴν ἀμνηστίαν αὐτῶν ἠξίουσαν ἤδη ἀκριβῶς ἐκείνοι ἐκ τῶν Συνδεσμικῶν οἱ ὁποῖοι, μετὰ φανατισμοῦ, ἐτάχθησαν ἐναντίον των κατὰ τὸ κίνημα τῆς 16ης Ὀβριου. Τὸ τοιοῦτον ἐν τούτοις ἦτο φυσικώτατον, ἂν σκεφθῆ τις ὅτι οἱ στασιασταὶ ἦσαν πάντες ἄριστοι ἀξιωματικοὶ καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τοῦ Σ. Σ. οἱ δὲ συνάδελφοι αὐτῶν, καίτοι κατεδίκασαν τὴν μονομερῆ ἄφρονα ἐνέργειάν των, διετέθησαν κατόπιν συμπαιθῶς πρὸς αὐτοὺς ὅταν εἶδον ὅτι μετὰ λύσεως ἐρρίφθησαν ἐναντίον των ἡ Κυβέρνησις, τὰ κόμματα καὶ οἱ ἀντιδραστικοὶ τῆς Αὐλῆς.

Τελικῶς ὑπερίσχυσαν οἱ κηρυχθέντες ὑπὲρ τῆς συγγνώμης διὰ τοὺς εἰλικρινῶς μετανοήσαντας στασιαστὰς καὶ ὑπεβλήθη Β. Διάταγμα ἀμνηστίας αὐτῶν, δημοσιευθὲν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1910.

ΕΚΛΟΓΗ ΝΕΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ Σ. Σ.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸν Δεκέμβριον ὁ Σ. Σ. ἀντεμετώπιζε σοβαρὰν ἀνωμαλίαν ἕνεκα τῆς δυσαρεσκείας πλείστων μελῶν αὐτοῦ ἔναντιον ὠρισμένιον προσώπων τῆς Διοικούσης ἐπιτροπῆς.

Ὁ Ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς, ἐπιθυμῶν νὰ ἀποφύγῃ τὸν σάλον ἐκλογῶν, ἐζήτησεν ἀπὸ τὰ τμήματα τοῦ Συνδέσμου νὰ ἐκφράσουν ἐγγράφως τὴν γνώμην τῆς πλειοψηφίας αὐτῶν. Τὰ τμήματα, μετὰ συζητήσεως σφοδρᾶς, ἐξέφρασαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν μελῶν τῶν πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν ἀλλὰ διετύπωσαν ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τινὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐν τέλει ὁ Ζορμπᾶς ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν πίεσιν τῶν μελῶν καὶ διέταξε τὴν ἐνέργειαν ἐκλογῶν πρὸς θνάδειξιν νέας Ἐπιτροπῆς.

Τὰ, αἷτια ἅτινα ἐπροκάλεσαν τὴν ἀλλαγὴν τῆς Ἐπιτροπῆς, δὲν ἦσαν μόνον ἡ φυσικὴ φθορὰ καὶ αἱ δυσαρέσκειαί, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται ἔναντιον πάσης διοικήσεως. Ἡ κυρία αἰτία ἦτο τὸ θεμελιώδες ζήτημα, ὅπερ ὡς προανέφερον περιείχeto εἰς τὸ ἀρχικὸν πρωτόκολλον τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Συνδέσμου, σχετικῶς μὲ τὴν ἀνάθεσιν τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον. Ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τοῦ Σ. Σ. ὁ λοχαγὸς Σάρρος ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρχικοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων. Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει κατ' ἐπανάληψιν ὁ Ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς ὅτι πολλάκις, μετ' ἐπιμονῆς, ἔφερε τὸ ζήτημα τοῦ Βενιζέλου κατὰ τὰς κρίσιμους στιγμὰς, ἀλλὰ εὗρισκεν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους ἄλλων μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἰλάρχου Ζυμβρακάκη καὶ τῶν ἄλλων Κρητῶν ἀξιωματικῶν. Κατὰ μοιραῖον φαίνεται Νόμον (οὐδεὶς προφήτης δεκτὸς ἐν τῇ πατρίδι του) οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶχον τὴν μεγίστην ἀντίδρασιν ἀπὸ τοὺς συμπολίτας τῶν.

Ἐνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ κυρίως οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐπεδίωξαν τὴν ἐκτόπισιν ἐκ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ζυμβρακάκη καὶ 2 — 3 ἄλλων συμφωνούντων μὲ αὐτὸν εἰς τὴν κατὰ Βενιζέλου ἀντίδρασιν.

Κατὰ τὰς γενομένας ἐκλογὰς ἀπέτυχον φυσικῶς, μὲ μεγάλην μειοψηφίαν, οἱ ἀνωτέρω καὶ ἐπέτυχον νέα μέλη, τὰ ὁποῖα ἀναφανδὸν ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναθέσεως εἰς τὸν Βενιζέλον τῆς περαιτέρω κατευθύνσεως τῆς πολιτικῆς τοῦ Σ. Σ. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ Ταγματάρχης Σβορώνος (ἐνδόξως πεσὼν εἰς Αἰκατερίνην τὸ 1912, ὁ Λοχαγὸς Ἰουλιανὸς Κονταράτος, Λοχαγὸς Πατισόγιαννης κλπ.

Ἡ ἀντικατάστασις τῶν παλαιῶν μελῶν ἦτο ἀναμφιβόλως καὶ ἄστοχος καὶ ἄδικος, διότι οὐ μόνον ἦσαν οὗτοι εὐθεῖς χαρακτήρες, ἀλλ' εἶχον ἐπὶ τέλους ὑπὲρ αὐτῶν τὸ σοβαρὸν ἐπιχείρημα ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων, οὔτινες διεκινδύνευσαν τὰς κεφαλὰς καὶ τοὺς βαθμοὺς τῶν κατὰ τὴν κρίσιμον περιό-

δον τῆς προπαρασκευῆς καὶ ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Συνδέσμου, ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὸν εἰλικρινείᾳ, ἀναγνωρίζων τὰ ἀνωτέρω, προέτεινε, ἔνεκα τῶν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων (εἶχεν ἀποφασισθῆ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἢ ἀντικατάστασις τῆς Κυβερνήσεως), νὰ ἐξακολουθήσουν συνεργαζόμενα ἐν τῇ ἐπιτροπῇ καὶ τὰ παλαιὰ μέλη αὐτῆς, οὕτως ὥστε νὰ ἀντιπροσωπεύεται ἐν αὐτῇ καὶ ἡ μειοψηφία τοῦ Συνδέσμου. Τοῦτο ἐγένετο ἁποφώνως δεκτὸν καὶ οὕτω ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τῆς τυπικῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. ἡ ἐπιτροπὴ ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τῆς ἐν οὐμνοίᾳ ὄλων τῶν μελῶν τῆς, ἐκτὸς δύο τριῶν τῆς παλαιᾶς ἐπιτροπῆς, ἅτινα ἀπεχώρησαν λόγῳ εὐκόλως ἐννοουμένης εὐθιξίας.

Ἄμα ἐσχηματίσθη ἡ νέα Ἐπιτροπὴ ὁ Λοχαγὸς Σάρρος, εἰς τὴν συνεδρίασιν τῆς 16ης Δεκεμβρίου, ἐπανάφερε τὸ ζήτημα τοῦ Βενιζέλου καὶ μετὰ τινὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἀναβολὰς ἀπεφασίσθη τέλος ἡ ἀποστολὴ πρὸς τὸν Κρητὰ πολιτευτὴν ἐπιστολῆς, καλούσης αὐτὸν εἰς Ἀθήνας. Ἀτυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνέρωρῶ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καθὼς καὶ τοῦ ἀρχικοῦ πρωτοκόλου, τὸ ὁποῖον ὡς προανέφερον παρέδωσα ὁ ἴδιος ἀργότερον εἰς τὸν Βενιζέλου. Φαίνεται ὅτι τὰ ἔγγραφα αὐτὰ θὰ ἀπωλέσθησαν, ὅπως καὶ τὰ πρῶτα ἰδικὰ μου, κατὰ τὰς ἀγρίας εἰσβολὰς ἃς ὑπέστησαν αἱ οἰκίαι μας τὰς θλιβερὰς ἡμέρας τῶν ἐμφυλίων ρήξεων.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Σ. Σ. ἀπεστάλη πρὸς τὸν Βενιζέλου διὰ τοῦ μέλους τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς λοχαγοῦ Ἰουλ. Κονταράτου, ὅστις διετάχθη νὰ κομίσῃ καὶ τὴν σχετικὴν ἀπάντησιν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Βενιζέλου ἦτο ἡ ἐξῆς:

«Χαλέπα 22 Δεκεμβρίου 1909.

Πρὸς

τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Σ. Συνδέσμου καὶ τὰ μέλη τῆς διοικούσης τὸν Σύνδεσμον Ἐπιτροπῆς:

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν μοῦ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ μοῦ πέμψητε διὰ τοῦ λοχαγοῦ κ. Κονταράτου. Ὡς τίθεται πρὸ ἐμοῦ τὸ ζήτημα ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἀρνητικῆ κατ' ἀρχὴν ἀπάντησις ἐκ μέρους μου δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένη. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι ἐξ ἄλλου οὐδὲ κατ' ἀρχὴν νὰ δηλώσω ὅτι εἶμαι ἔτοιμος νὰ ἀναλάβω τὴν ἀρχὴν, ἐφ' ὅσον ἐγγυτέρα μελέτῃ τῆς καταστάσεως δὲν με πείσῃ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ Ἐθνους μοῦ ἐπιβάλλει τοῦτο ὡς ἐπιτακτικὸν καθῆκον. Ὅπως δυνηθῶ νὰ προβῶ εἰς τὴν ἀναγκαίαν τούτου προκαταρκτικὴν μελέτην ἀναγκάζομαι νὰ ἔλθω εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδος, καίτοι ἐπιμελῶς ἀπέφυγα μέχρι σήμερον τὸ ταξίδιον τοῦτο καὶ ἠλπίζον ὅτι θὰ ἰδυνάμην νὰ ἀποφύγω αὐτὸ μέχρι τέλους. Μετὰ τοῦ κ. Κονταράτου συνεννοήθη περὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως ἡ ἔλευσίς μου μείνῃ ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλούς, ὅσον τὸ δυνατὸν ἐπὶ πλείονας ἡμέρας.

Μετὰ πάσης τιμῆς

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Μόλις ἀφίχθη ὁ λοχαγὸς Κονταράτος ἐκ Κρήτης καὶ πρὶν ἀκόμη ἐπιδώσει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βενιζέλου, εἰς τὴν Διοικοῦσαν Ἐπιτροπὴν συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν, παρὰ τὴν ὁδὸν Δώρου, ταβέρνα Ν. Σάρρου (ἄδελφοῦ τοῦ λοχαγοῦ) τὰ κυριώτερα τῶν μελῶν τοῦ Σ.Σ. ἅτινα ἦσαν κηρυγμένα μετὰ φανατισμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀναθέσεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν Βενιζέλον ('). Ὁ λοχαγὸς Κονταράτος ἀνεκοίνωσε τὰ τῆς ἀποστολῆς του εἰς Κρήτην καὶ τὴν πληροφοροφίαν περὶ τῆς προσεχοῦς ἐλεύσεως τοῦ Βενιζέλου.

Ὅπως ἦτο φυσικὸν ἡ ἔλευσις τοῦ Βενιζέλου ἦτο μετ' ὀλίγας ὥρας κοινὸν μυστικόν, οὕτως ὥστε ὅταν μετὰ τὰς ἑορτὰς ἔφθασεν ὁ Βενιζέλος εἰς Πειραιᾶ εἶχον κατέλθει πρὸς ὑποδοχὴν του πολλοὶ γνωστοί του, συμπολιταί του καὶ δημοσιογράφοι ἀκόμη.

Ἄμα τῇ εἰς Ἀθήνας ἀφίξει του, ὁ Βενιζέλος προσῆλθεν εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σ. Σ. ἐγνωρίσθη μετὰ τῶν μελῶν αὐτῆς, καὶ ὠμίλησεν δι' ὀλίγον, ἐκφράσας τὰς εὐχαριστίας του καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του, διὰ τὴν τιμὴν τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμε νὰ ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν τὴν Κυβέρνησιν τῆς χώρας. Ὁμίλησεν μετ' ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν Σ. Σ. Ἐξαγακτήρισεν ὡς ἱερὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ προσέθεσεν ὅτι, ἡ Πατρις καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Κρήτη, θὰ ὀφείλουν ἔσαι εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Σ. Σ. διὰ τὸν ἀνορθωτικὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον ἀνέλαβε πρὸς ἀνορθωσιν καὶ σωτηρίαν τοῦ Ἑθνους.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. Ζορμπᾶς, ἐξέθεσε κατόπιν πρὸς τὸν Βενιζέλον τὴν γενικὴν κατάστασιν τοῦ Κράτους, καθὼς καὶ τὰ γενόμενα, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὸν ἀρχηγὸν Ζορμπᾶν ὁ Βενιζέλος ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον μακρὸν λόγον του, ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου, ἐκφράσας τὰς σκέψεις του διὰ τὰ γενόμενα καὶ τὰ μέλλοντα γενέσθαι. Ἀτυχῶς δὲν περιεσώθη τὸ ἀκριβὲς κείμενον τοῦ λόγου ἐκείνου.

Ὁ Βενιζέλος κατ' ἀρχὰς ἐπέκρινε ῥητῶς τὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐχάραξεν ἡ ἐπανάστασις. Ἐτόνισεν ὀρθώτατα ὅτι ἦτο σφάλμα βασικόν, νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ προγράμματος ἀκριβῶς εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἡ ἐπανύστασις ἐθεώρει ὑπαίτιους τῆς καταστάσεως.

Ἡ ἐπανάστασις ἅμα ἐπεβλήθη ἀντὶ νὰ ἀποτανθῇ πρὸς τὰ κόμματα, ἔπρεπε νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν Δικτατορικὴν, καὶ νὰ διοικήσῃ τὸ κράτος ἐπὶ ὀλόκληρον τοῦλάχιστον ἔτος, καὶ ἀφοῦ ἐκκαθαρίσῃ τὸν Κρατικὸν Ὄργανισμόν, καὶ ῥυθμίσει τὰ ἐπείγοντα ζητήματα, διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, νὰ προβῇ τελικῶς εἰς τὴν σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, πρὸς κύρωσιν τῶν γενομένων, ῥύθμισιν τοῦ πολιτεύματος κ.τ.

(1) Ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δώρου ταβέρνα Σάρρου ἦτο πραγματικὸν Ἐπαναστατικὸν Κέντρον ἐνθα συνηντῶντο ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ πρώτου ἰδρυτικοῦ Συνδέσμου περὶ τοῦ ὁποίου ἀνεφέραμεν. Ὁ μακαρίτης Σάρρος τὴν προΐαν τῆς 15ης Αὐγούστου εἶναι ὁ κομίσας εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γουδι δι' ἀμαξῶν ἀμνοῦς, τρόφιμα, οἶνον, κ.τ.λ. Ὁ Ν. Σάρρος ἦτο ἀπλοῦκὸς ἄνθρωπος ἀλλὰ ἐνθουσιώδης ἐπαναστάτης καὶ πατριώτης.

Εἰς γενομένην πρὸς αὐτὸν παρατήρησιν, ὅτι ἐὰν ἐφηροῦζοντο τὰ ἀνωτέρω, ὁ Βασιλεὺς πιθανὸν νὰ παρητεῖτο, ὁ Βενιζέλος ἀπήντησεν ὅτι δὲν συμφωνεῖ εἰς τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν συνέβαινε τοιοῦτον τι, θὰ ἦτο εἴκολον νὰ ἀνακηρυχθῇ Βασιλεὺς ὁ διάδοχος ἢ οἰοσδήποτε ἄλλος ἐκ τῶν Βασιλοπαίδων, ὅστις θὰ ἐκρίνετο καταλληλότερος.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ Βενιζέλος ἐξέφερε τὴν γνώμην ὅτι, ἂν ποτὲ ἐχίρηε ὁ θρόνος, θὰ ἦτο ἄστοχον νὰ ἀναζητηθῇ νέος Βασιλεὺς ἐξωθεν, ἐφ' ὅσον τὸ δένδρον τῆς ἐνεστώσης δυναστείας ἔχει ἀρκετοὺς βλαστοὺς ἐγκλιματισθέντας μετὰ τοσούτων ἐτῶν ζωὴν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ περιβάλλον.

Εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου, κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν ἐμφάνισίν του ἐν Ἑλλάδι, ὑπάρχει σοβαρὰ διαφορὰ ἀντιλήψεως μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Σ. Σ. καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν αὐτοῦ, ἅτινα παρέστησαν κατὰ τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην. Οὕτω, ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς παριστᾷ τὸν Βενιζέλον, ὡς ἐπιτεθέντα σφοδρῶς κατὰ τῆς Δυναστείας καὶ τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέρει, ἦτο «ὁ κύριος ὑπεύθυνος τῆς καταστάσεως».

Διὰ νὰ κατανοηθοῦν καλῶς τὰ γεγονότα, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὁποία ἦτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ψυχροσύνησις τῶν δύο ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὴν διάλυσιν καὶ τὸν τεματισμὸν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Γουδί. Αὐτοὶ ἦσαν ὁ Ζορμπᾶς καὶ ὁ Βενιζέλος.

ΖΟΡΜΠΙΑΣ — ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Εἰς τὰ προηγούμενα περιέγραψα δι' ὀλίγων ποίος ἦτο, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου, ὁ χαρακτήρ, ἡ ιδιουσγκρασία καὶ αἱ λοιπαὶ πνευματικαὶ ιδιότητες τοῦ στρατηγοῦ Ζορμπᾶ. Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς: Ὁ Ζορμπᾶς, μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, εὐρίσκειτο εἰς ἐχθρότητα μετὰ τὸ περιβάλλον τοῦ Διαδόχου καὶ τὴν Αὐλὴν. Ὑπεστηρίζετο μάλιστα ὑπὸ τῶν γνωστῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὅτι ὁ Ζορμπᾶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Δομοκοῦ δὲν ἐξετέλεσε ῥητὴν διαταγὴν τοῦ Διαδόχου, περὶ καταλήψεως ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν παρὰ τὴν βορείαν ἕξοδον τῆς Δερεβέν - Φούρκας ὑψωμάτων. Κατ' ἐμὲ ἡ διαταγὴ ἐκείνη δὲν ἐξετελέσθη, διότι αἱ συνθήκαι τῆς στιγμῆς δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, τὸ ὁποῖον ὑποχωρήσαν ἐκ τῶν πρώτων εὐρίσκειτο ἤδη πολὺ μακρὰν παρὰ τὴν Λαμίαν.

Ὅπως ἴσως διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, καὶ ἔνεκα καὶ τῆς ἄλλης σοβαρᾶς παρεξηγήσεως σχετικῆς μετὰ τὴν πυροβολαρχίαν τοῦ πρίγκηπος Νικολάου, ὁ Ζορμπᾶς ἐκρίθη καὶ παρέμεινε στάσιμος μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, καὶ ἐτοποθετήθη ὡς Διοικητὴς τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Ἦτο φυσικὸν νὰ διδάκεται ἐχθρικώτατα πρὸς τὴν Αὐλὴν. Θὰ ἀναφέρω ἀσήμαντον ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον σχετικῶς. Εἰς τὴν σχολὴν τῶν Εὐελπίδων ἐμαθήτευε

τότε ὡς Εὐέλπις τῆς τετάρτης τάξεως, φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ λοχίου, ὁ πρίγκηψ Ἄνδρέας. Κατὰ τοὺς γενομένους, τὸ θέρος τοῦ 1899, προβιβασμοὺς ὁ Διοικητὴς Ζορμπᾶς προήγαγεν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπιλοχίου ἐμὲ, ὅστις ἤμην δεκανεὺς (καὶ ἀρχηγὸς τῆς τάξεως) χωρὶς νὰ προαγάγῃ καὶ τὸν λοχίαν πρίγκηπα συγχρόνως, τοῦλάχιστον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπιλοχίου. Ὡς γνωστὸν, κατὰ ἰσχύοντα ἐν τῷ στρατῷ νόμον, οἱ Βασιλόπουδες προήγοντο πάντοτε καὶ ἐτίθεντο εἰς τὸ δεξιὸν τῶν ὁμοιοβάθμων των. Φυσικὰ συνεπῶς ἡ μὴ προαγωγή τοῦ πρίγκηπος Ἄνδρέου ἐσχολιάσθη εὐρέως εἰς βᾶρος τοῦ Ζορμπᾶ, ὁ ὁποῖος κατηγορήθη, ὅτι ἀφῆκε στάσιμον τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλέως, εἰς ἀνταπόδοσιν τῆς στασιμότητος ποῦ τοῦ εἶχεν ἐπιβάλλει ὁ Διάδοχος. Τὸ ἀσήμαντον αὐτὸ γεγονὸς εἶχε θίξει καιρίως τὴν Αὐλήν, ἔφ' ὅσον, ὡς ἐνθυμῶμαι, ὅταν ἡμέραν τινὰ ἀστεϊζόμενος ἐπείραξα τὸν πρίγκηπα Ἄνδρέην ὁ ἄλλωστε ἀγαθώτατος καὶ μετριοπαθὴς Βασιλόπους ἐγένετο κατέρυθρος ἐξ ὀργῆς καὶ ἔβρισε δεινῶς τὸν Διοικητὴν μας, διὰ τῶν ἐκφράσεων· «ὁ παληάνθρωπος, ὁ φυγᾶς, ὁ δειλός, ποῦ δὲν μὲ προβίβασε διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν πατέρα μου». Ὁ Ζορμπᾶς δὲν ἦτο ἐκδικητικὸς, ὅτι ἔπραξε, τὸ ἔπραξε ἐκ πεποιθήσεως, διότι πολὺ ὀρθῶς ἐπίστευεν ὅτι ἦτο μέγα σφάλμα νὰ ἔχουν ἐξαιρετικὰ προνόμια καὶ νὰ ἀναλαμβάνουν διοικήσεις ἐν τῷ στρατῷ οἱ Βασιλόπουδες, χωρὶς νὰ ὑπέχουν καὶ πραγματικὰς εὐθύνας, ὅπως οἱ ἄλλοι ἐκ τῶν κοινῶν θνητῶν ὀξιωματικοί. Ὅτι ἦτο ἀνώτερος παθῶν, τὸ ἀπέδειξεν ἐπανειλημμένως καθ' ὅλας τὰς κρίσιμους στιγμὰς τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε μετὰ σταθερᾶς ἐπιμονῆς, ἐτάχθη πάντοτε θερμὸς ὑπερασπιστὴς τῆς στηριξέως τοῦ Βασιλικῆς θεσμοῦ κατὰ τὴν ταραχώδη ἐκείνην περίοδον. Ὁ Ζορμπᾶς ἔθετε πάντοτε τὸ γενικώτερον συμφέρον τῆς Πατρίδος ὑπεράνω τῶν παθῶν καὶ τῶν προσωπικῶν αἰσθημάτων.

Ὅταν ἦμθεν ὁ Βενιζέλος ἐνταῦθα ὁ Ζορμπᾶς ἐξετίμησεν ἀμέσως τὰς μεγάλας ἀρετὰς καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ Κρητῆς πολιτικοῦ καὶ συνεμορφώθη ἀπολύτως μὲ τὰς γνώμας του, ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν κατεύθυνσιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Μόνον μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σ. Σ. ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ ἐψυχράνθη καὶ ἦρθεν εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸν Βενιζέλον ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἐπαναφορᾶς τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν πρίγκιπων εἰς τὸ Στράτευμα. Τὸ τῆς τοιαύτης διαστάσεως θὰ ἀναφέρωμεν ἀργότερον.

Διὰ τὸν Βενιζέλον καὶ τὸν πολὺπλοκὸν ἰδιόρρυθμον χαρακτήρα του ἔχουν ἤδη γραφῆ ὑπεραρκετὰ ὑπὸ πολλῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν συγγραφέων. Ἡ καταπληκτικὴ δράσις του ὅπως ἦτο φυσικὸν τοῦ ἐδημιούργησε πολλοὺς φανατικοὺς καὶ μέχρι λατρείας φίλους, ἀλλὰ καὶ ἀσπόνδους καὶ λυσσαλέους προσωπικοὺς ἐχθρούς. Πάντως καὶ σήμερον ἀκόμη, ἀσφαλῶς δὲ περισσότερον ἐν τῷ μέλλοντι, πάντες καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἀναγνωρίζουν τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὸ Πολιτικὸν Δαιμόνιον τοῦ Μεγάλου Κρητῆς.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1909 ὁ Βενιζέλος ἦτο γνωστὸς εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα, ὡς θαρραλέος Ἐπαναστάτης, ἕνεκα τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου, τὸ ὁποῖον ἐπέφερε τὴν ἀποχώρησιν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἐκ Κρήτης, ἐν-

θα είχε διορισθῆ ὑπὸ τῶν ναυάρχων ὡς ὑπατος ἀρμοστής αὐτῆς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῶν Μ. Δυνάμεων.

Ὁ Βενιζέλος ἐκ Κρήτης παρηκολούθει μετ' ἀγρύπνου προσοχῆς τὰ ἐν Ἀθήναις συμβαίοντα. Ὅταν ἔλαβεν διὰ τοῦ λοχαγοῦ Κονταράτου τὴν πρόσκλησιν τοῦ Σ. Σ. εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι εἶδε διανοιγομένην πρὸ αὐτοῦ τὴν εὐρείαν λεωφόρον τῆς μεγάλης φιλοδοξίας του. Ἐγνώριζε πολὺ καλῶς ὅτι τὸ Κρητικὸν ζήτημα θὰ ἐλάμβανε τὴν λύσιν του συγχρόνως μὲ τὴν λύσιν τοῦ ὅλου Βαλκανικοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνακινήθῃ καὶ ἔβραζεν ἤδη ἔνεκα τῆς ἰμπεριαλιστικῆς καὶ ἄφρονος πολιτικῆς τῶν Νεοτούρκων. Ἡ ὄλη του στάσις καὶ ἐνέργεια, κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὴν πολιτικὴν κόνιστραν τῆς Ἑλευθέρας Ἑλλάδος, ἐμφανίζει ἐν ἀναγλύφῳ τὸν μέγαν μανουβρατζὴν, ὡς ἀπεδείχθη ἀργότερα κατὰ τὴν καταληκτικὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν του.

Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ πρέπει νὰ εἶναι προικισμένοι μὲ τὸ βλέμμα αἰετοῦ, τὴν καρδίαν λέοντος καὶ τὴν πονηρίαν τῆς ἀλώπεκος. Αἱ τότε περιστάσεις ἐπέβαλλον τοὺς ἐλιγμοὺς τῆς ἀλώπεκος. Τὸν βρυχηθμὸν τοῦ λέοντος τὸν ἄφισε ν' ἀκουσθῆ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος ἀργότερον, ὅταν ἐνώπιον τοῦ πρώτου Ἀθηναϊκοῦ συλλαλητηρίου ἀπήντησε τρεῖς μὲ τὸ περίφημον ἀ ν α θ ε ω ρ η τ ι κ ῆ εἰς τὸν λαὸν φωνασκοῦντα ζωηρῶς ὑπὲρ τῆς κλήσεως συντακτικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως,

Ἄμα λαβὼν τὴν πρόσκλησιν τοῦ Σ. Σ. ὁ Βενιζέλος, καίτοι θὰ ἐπεθύμει καὶ κολυμβῶν νὰ φθάσῃ τὸ ταχύτερον εἰς Πειραῖα, δὲν ἐπεδείξατο σποιδὴν πρὸς τοῦτο, καὶ ἐφάνη ἀντιθέτως πολὺ διστακτικὸς εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς ὑπ' αὐτοῦ. «Δὲν εἶμαι ἕτοιμος καὶ θεωρῶ ἀσύμφορον δι' ἐμὲ καὶ τὴν χώραν νὰ ἀναλάβω τὴν Κυβέρνησιν, διότι εἶμαι ξένος καὶ θὰ ἀντιμετωπίσω σφοδρὰς ἀντιδράσεις, οὐ μόνον ἐκ μέρους τῶν κομμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἡ ἰδέα ὅτι εἶμαι ἀντιδυναστικὸς καὶ ἐπαναστάτης». Εἰς τὴν φράσιν αὐτὴν συνοψίζεται ἡ ἀπάντησις τοῦ Βενιζέλου εἰς τὴν πρώτην πρόσκλησιν τοῦ Σ. Σ. ὅπως ἀναλάβῃ τὴν Κυβέρνησιν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1909. Ἡ Κρητικὴ ἀλώπηξ, ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Κλεμανσὼ εἰς τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του, ἤρχιζε τὴν δράσιν της.

Ὅταν ὁ Βενιζέλος ἐτελείωσε τὸν λόγον του κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην συνεδρίασιν ὁ λοχαγὸς Σάρρος (μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Βενιζελικῆς πλέον ὁμάδος τῶν κατωτέρων) τοῦ ὑπέβαλε τὸ ἐρώτημα: «διὰ τί, κύριε Βενιζέλε, δὲν κάμνετε σήμερον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔμεῖς δὲν ἐπράξαμεν τότε, νὰ ἀναλάβετε δηλαδὴ τὴν ἀρχὴν, νὰ ἐφαρμόσετε τὸ πρόγραμμά σας διοικοῦντες δικτατορικῶς καὶ καλοῦντες κατόπιν τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν;». Ὁ Βενιζέλος διεξέφυγε μὲ τὴν ἀπάντησιν ὅτι κατὰ τὰς πληροφορίας αἷς εἶχε ὁ Σ. Σ. δὲ ἔχει πλέον τὴν δύναμιν ὅπως ἐν τῇ ὄρχῃ τῆς Ἐπαναστάσεως διὰ νὰ προβῇ εἰς τοιοῦτον προξικόλημα.

Τέλος ὅταν ὁ Σάρρος, ὁ Κονταράτος κτλ. φανατικὰ ὑπὲρ αὐτοῦ μέλη τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ Σ. Σ. ἦτο τότε πολὺ ἰσχυ-

ρότερος ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος, ὁ Βενιζέλος ἐπέμεινε ἀρνούμενος νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, διότι ἐπὶ πλέον ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ τάχιστα εἰς Κρήτην ἕνεκα σοβαρῶν ἀτομικῶν καὶ γενικῶν ἀκόμη ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων.

Ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ παρεκάλει τότε τὸν Βενιζέλον νὰ διατυπώσῃ τὰς γνώμας του ἐπὶ τῆς μελλούσης κατευθύνσεως τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἰς τοῦτο ὁ Βενιζέλος ἀπήντησεν ὅτι πρέπει τὸ ταχύτερον νὰ γίνῃ ἡ ἀντικατάστασις τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομικάλῃ δι' ἄλλης ὑψηρασιακῆς, ἡ ὁποία νὰ προβῇ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν προκήρυξιν ἐκλογῶν Ἐθνοσυνελεύσεως, ἣτις ἦτο ἡ μόνη λύσις διὰ τὸν τεματισμὸν τῆς Ἐπαναστατικῆς καταστάσεως.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὰ συντηρητικὰ μέλη τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς ἐξέφρασαν καὶ πάλιν φόβους περὶ πιθανῶν ἀνωμαλιῶν καὶ κινδύνων, οἱ ὅποιοι θὰ ἠδύναντο νὰ προσέλθουν ἐκ μιᾶς Συντακτικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ὁ Βενιζέλος τότε ἐδήλωσεν ὅτι θεωρεῖ σκόπιμον ὁ Σ. Σ. νὰ ἔλθῃ προηγουμένως εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὅπως ἡ Συνέλευσις καθορισθῇ ὡς Ἀναθεωρητικὴ, οὕτως ὥστε τὰ δικαιώματά της νὰ περιορισθοῦν ἐκ τῶν προτέρων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐξαλειφθοῦν αἱ ἀνησυχία καὶ πιθανὴ ἀντίρρασις τοῦ στέμματος, διότι ἡ Ἐθνοσυνέλευσις δὲν θὰ εἶχε δικαίωμα νὰ θίξῃ τὰς θεμελιώδεις διατάξεις τοῦ Συντάγματος.

Ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ παρεκάλει τότε ὁμοφώνως τὸν Βενιζέλον νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ἀθήναις, ὅπως προβῇ προσωπικῶς ὁ ἴδιος εἰς τὰς ἀναγκαίας συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κομμάτων, ἐφ' ὅσον, δι' εὐνοήτους λόγους, δὲν θὰ ἦτο εὐκολος ἡ συνεννόησις πρὸς αὐτοὺς ἀπ' εὐθείας, ἕνεκα τῆς ὑφισταμένης δυσπιστίας καὶ ἐχθρότητος τῶν κομμάτων πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν. Ὁ Βενιζέλος, μετὰ τινὰς ἀντιρρήσεις καὶ δισταγμοὺς, ἀπεδέχθη τελικῶς τὴν ἐντολὴν τοῦ Σ. Σ. διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἀνετίθετο παμψηφεί ἡ διαχείρισις τῆς ὅλης ὑποθέσεως. Ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς γράφει εἰς τὰς ἀναμνήσεις του σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Ὁ Βενιζέλος ἐξουσιοδοτήθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ὅπως προβῇ εἰς τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν διαβήματα, τόσον πρὸς τοὺς ἡγέτας τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὅσον καὶ πρὸς τοὺς παρ' αὐτοῦ ὑποδειχθέντας Σκουλούδην καὶ Δραγούμην, ὅπως ὁ ἕτερος ἐκ τούτων ἀναλάβῃ τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας Κυβερνήσεως, κα θ' ὅσον οὐδὲν ἀλλοῦν ἔκρινε κατὰ ληλοῦν πρὸς τοῦτο».

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις τοῦ Ζορμπᾶ ἦτο ὁ ἱστορικὸς ἐπίλογος τῆς πρώτης μεγάλης νίκης τοῦ Βενιζέλου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ἡ μνημειώδης δρᾶσις του ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐγνωσμένη εὐφροσύνη τοῦ Ζορμπᾶ διέκρινεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὴν πραγματικότητα. Ἡ 28 Δεκεμβρίου τοῦ 1909 ἦτο διὰ τὸν Βενιζέλον ὅ,τι ἡ νίκη τοῦ «Μαργέκο» διὰ τὸν Ναπολέοντα. Ἦτο ἡ ἀνατολὴ τοῦ διάττοντος ἀστέρου, ὅστις ἐπὶ τόσα ἔτη διέγραψε κατόπιν τὴν ἐκθαμβωτικὴν τροχίαν του, οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ

καὶ εἰς τὸν διεθνή πολιτικὸν οὐρανὸν κατὰ τὴν τρικυμῶδη περίοδον τοῦ προσφάτου παρελθόντος.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. μὲ σαφῶς διαφαινομένην πικρίαν ἐμολογεῖ ὅτι «ὁ Βενιζέλος ὁμοφώνως ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκλέξη αὐτὸς μόνος τὸν νέον πρωθυπουργὸν καὶ νὰ κανονίσῃ τὴν μέλλουσαν κατεύθυνσιν τῆς Ἐπαναστάσεως».

Κατ' οὐσίαν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἦτο ἀπόλυτος δικτάτωρ καὶ κύριος τῆς καταστάσεως.

ΑΙ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Ὁ Βενιζέλος πεισθείς, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὅχι τόσον εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς, ἀλλ' εἰς τὰς συστάσεις καὶ πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔλαβε παρὰ τῶν θεσμῶν ἐνταῦθα ὁπαδῶν του, παρέτεινε τὴν ἐνταῦθα παραμονὴν του καὶ ἐπελείφθη μετὰ ζήλου τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Σ.Σ. Ὁ Βενιζέλος διέμενε εἰς δευτερεῦον ξενοδοχεῖον τῆς ἑδοῦ Πανεπιστημίου, συγκατοικῶν μετὰ τοῦ ἐκ Κρήτης φίλου του μακαρίτου Ἡλιάκη (ἐφορευθὴ παρὰ τῶν κομμουνιστῶν εἰς Ψυχικόν) ὅστις ἐξετέλει καὶ χρῆν γραμματέως του. Ὁ Βενιζέλος τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῶν διαπραγματεύσεων ἔπαιξε τὸν ρόλον πολιτικοῦ συμβούλου τοῦ Σ. Σ. καὶ μεσάζοντος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Τὸν ἔβλεπον καθημερινῶς σχεδὸν καὶ τὸν συνώδευον ἐφ' ἀμάξης, ὅταν προσήρχετο εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς. Τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν τὸν ἐπεσκέφθη μετὰ τῶν λοχαγῶν Κονταράτου καὶ Σάρρου, ὅπως τὸν πείσωμεν νὰ παραμείνῃ ἐν Ἀθήναις, παρέδωσα εἰς τὸν Βενιζέλον καὶ τὸ ὄπρῳ ἔφερον ἐπ' ἐμοῦ πρωτόκολλον τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὰς ὑπογραφὰς τῶν 120 ἰδρυτῶν αὐτοῦ. Ὁ Βενιζέλος, μετὰ συγκινήσεως, ἀνέγνωσε τὸ ἄρθρον τοῦ πρωτοκόλλου ἐκείνου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεφέρετο ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως θὰ ἀνετίθετο, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐπαναστάσεως, εἰς αὐτόν.

Εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης ἡμῶν, παρέδωσα εἰς τὸν Βενιζέλον καὶ τὸ πρωτότυπον τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου ἐγγράφου, τὸ ὁποῖον ἀτυχῶς δὲν κατορθώθη νὰ ἀνευρεθῇ εἰς τὰ ἀρχεῖα του, παρὰ τὰς γενομένας ἔκτοτε ἀναζητήσεις καὶ ἐρεῦνας. Φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸ ὅπως καὶ ἡ πρώτη πρόσκλησις ἐκ Κρήτης τοῦ Βενιζέλου, (ἐγγραφον Κονταράτου) θὰ ἀπωλέσθησαν κατὰ τὰς γενομένας εἰσβολὰς εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ταραχώδη ἐποχὴν τοῦ 1916. Ὅπως μοῦ ὁμολόγησαν κατόπιν, ὁ Βενιζέλος δὲν ἐδέχθη τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως, ὅταν τοῦ ἐπροτάθη αὕτη κατὰ τὴν πρώτην ἐπαφὴν του μετὰ τὴν Διοικοῦσαν Ἐπιτροπὴν, διότι δὲν ἔμεινε ἐνθουσιασμένος ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης γνωριμίας του μετὰ τὴν Ἐπιτροπὴν, τῆς ὁποίας

πολλά μέλη τοῦ ἐφάνησαν λίαν συντηρητικά καὶ κατάλληλα μᾶλλον διὰ μέλη Ἱεράς Συνόδου, παρὰ ἡγείται ἐπαναστάσεως (').

Ὁ Βενιζέλος, ἀρξάμενος τῶν διαπραγματεύσεων, ἐπεσκέφθη ἀλληλοδι-
αδόχως τοὺς ἀρχηγούς τῶν δύο σπουδαιότερων κομμάτων, Θεοτόκην καὶ
Ράλλην, καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτοὺς τὰς προτάσεις τοῦ Σ. Σ. Ἐνθὺς ἐξ ἀρ-
χῆς ὁ Θεοτόκης ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο κατὰ τῆς κλήσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως,
καὶ ὅτι θὰ ἀπεδέχεται αὐτὴν μόνον, ἐὰν διελύτετο πραγματικῶς καὶ ὀριστικῶς
ὁ Σ. Σ. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συνέβη καὶ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἕκ τῶν γραμ-
ματέων Λιδωρίκη, τὸ ὁποῖον ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄμμεσον ἀπομάκρυν-
σιν τοῦ τελευταίου τούτου ἐκ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐφ' ὅσον ἦλθεν εἰς ὄψεϊν ἀν-
τίθεσιν μὲ τὸν Βενιζέλον. Φαίνεται ὅτι ὁ Λιδωρίκης, ὅστις, ἀνήκων εἰς τοὺς
πρώτους ἰδρυτὰς τοῦ Συνδέσμου, προσέφερε σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν
Ἐπανάστασιν, εἶχε σχέσεις μὲ πολιτευόμενα πρόσωπα καὶ διέκειτο φιλικῶς
πρὸς τὴν Κυβέρνησιν Μαυρομιχάλη. Πιθανῶς, ἐκ πλάνης ἢ παρεξηγήσεως,
ὁ ὑπολοχαγὸς Λιδωρίκης, ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Σ. Σ.
τὴν ἐφημερίδα «Χρόνος», ἄρθρον του, διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τοῦ ὁποῖου
ἐφαίνεται, ὅτι ὁ Σ. Σ. δὲν ἐθεώρει ἀναγκαίαν τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνοσυ-
νελεύσεως. Τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τῆς 9ης Ἰανουαρίου ἐπέφερε πλήρη ἀναστά-
τωσιν εἰς τὰς διεξαγομένας ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν
κομμάτων. Ὁ Θεοτόκης, ὁ ὁποῖος, ὡς προεῖπον, ἦτο κατὰ τῆς κλήσεως τῆς
Ἐθνοσυνελεύσεως ἐπωφελήθη ἀμέσως τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ὑπαναχωρήσῃ
ἐπὶ τῶν συμφωνηθέντων τὴν προτεραίαν μὲ τὸν Βενιζέλον. Ὁ Θεοτόκης
προέβη καὶ εἰς σχετικὰς δηλώσεις, ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο εἰς τὰς ἐφημερίδας.

Ὁ Βενιζέλος, μόλις ἀνέγνωσε τὰς δηλώσεις τοῦ Θεοτόκη, ἀπηύθυνε
πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Σ. Σ. τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν :

Ἀθῆναι τὴν 10ην Ἰανουαρίου 1910

Κύριε Ἀρχηγέ.

«Εἰς τὰς πρωϊνὰς ἐφημερίδας τοῦ Σαββάτου ἐδημοσιεύθησαν δηλώ-
σεις, γενόμεναι τὴν προτεραίαν ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη πρὸς τοὺς φίλους του
Κατὰ τὰς δηλώσεις ταύτας, ὁ Θεοτόκης ἀπέκρουσεν ἀπολύτως καὶ κατηγο-
ρηματικῶς τὴν προταθεῖσαν σύγκλησιν ἀναθεωρητικῆς Συνελεύσεως προσέ-
θετε δὲ συγχρόνως ὅτι, καθ' ἃς εἶχε πληροφορίας καὶ ὁ Σύνδεσμος δὲν ἐζή-
τει τὴν σύγκλησιν αὐτῆς. Ἀμα λαβὼν γνῶσιν τῶν δηλώσεων τούτων τοῦ
Θεοτόκη, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐφημερίδων, ἔσπευσα νὰ ἐπισκεφθῶ ὑμᾶς,
παρακαλέσας νὰ μοὶ γνωρίσητε, ἂν ἀληθῶς ὁ Σύνδεσμος ἔχει ἤδη ἄλλην
γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνεκοίνω-
σε τὴν ἐσπέραν τῆς Πέμπτης, οἷε ρητῶς ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῆς Ἐπι-
τροπῆς τοῦ Συνδέσμου ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὁ Θεοτόκης θὰ ἤθελε ν' ἀπο-

(1) Τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, κατόπιν τῶν ἐκλογῶν, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπετελέσθη καὶ
ἀπὸ τὰ νέα ἐλεγμένα μέλη, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἦσαν καλοὶ καὶ ἐντιμοὶ ἀξιωμα-
τικοί, ἀλλὰ δὲν εἶχον παντάπασιν οὔτε ἐμφάνισιν, οὔτε πνοὴν ἐπαναστατικὴν.

φύγη τὴν σύγκλησιν τῆς Συνελεύσεως, ἀπεδέχετο δὲ αὐτὴν μόνον ἂν εἰρίσκειτο ἐνώπιον ἀποφάσεως τοῦ Συνδέσμου, ὅπως μὴ ἀποδεχθῆ τὴν προταθεῖσαν λύσιν, ἂν αὕτη δὲν περιελάμβανε καὶ τὴν σύγκλησιν τῆς συνελεύσεως. Ὑμεῖς δὲ, κ. Ἀρχηγέ, εὐηρεστήθητε νὰ μοῦ ἀπαντήσητε, ὅτι οὐδεμία μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὰς γνώμας τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ὅτι θεωρεῖτε ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τὰ νέα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς θὰ ἔχουν διάφορον γνώμην ἀπὸ τὰ παλαιά, ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ μὲ ἔξουσιοδοτήσατε νὰ κάμω οἰανδήποτε ἤθελον χρῆσιν τῆς βεβαιώσεως ὑμῶν ταύτης. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ἔσπευσα νὰ στείλω εἰς τὸν Θεοτόκην τὴν ἐπομένην ἐπιστολήν».

Κύριε Πρόεδρε

«Ὅτε, πρὸ ἑβδομάδος ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἐκθέσω ὑμῖν σκέψεις τινὰς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁλοίων ἐνόμιζα ὅτι ἠδύνατο νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν παροῦσαν χαώδη κατάστασιν καὶ νὰ ἀχθῆ εἰς ἄρτιον καὶ ὁμαλὸν πέρας ὁ ἀνορθωτικὸς ἀγὼν, ἐξήτησα δὲ νὰ μάθω ἂν ἐγκρίνητε τὰς σκέψεις ταύτας, ὅποτε θὰ ἀνελάμβανα νὰ εἰσηγηθῶ αὐτάς πρὸς τὸν Σ. Σ., ζητήσαντα τὴν γνώμην μου, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εὐαιρεσηθήκατε νὰ μοῦ δηλώσητε ὅτι ἐγκρίνετε μὲν πλήρως κατὰ τὰ λοιπὰ τὰς σκέψεις μου, δυσφόρος ὅμως ἔχετε πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς συγκλήσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἣν θεωρεῖτε οὐχὶ ἀπηλλαγμένην κινδύνων καὶ τότε μόνον θ' ἀποδέχεσθε αὐτήν, ἂν ἡ ἐπανάστασις ἄνευ τούτου ἀπέστεργε νὰ τετρατισθῆ . . . κλπ.».

Περαιτέρω ὁ Βενιζέλος ἐκθέτει πρὸς τὸν Θεοτόκην τὴν ἐκκλησίαν του διὰ τὰς τελευταίας δηλώσεις του πρὸς τὸν Τύπον καὶ καταλήγει δηλῶν ὅτι «ἐλυπεῖτο μεγάλως ἂν, ἡ παρεμβασίς του ἐγίνετο ἀφορμὴ παρεξηγήσεων».

Εἰς τὴν ἐπιστολήν αὐτὴν τοῦ Βενιζέλου ἀπήτησεν ὁ Θεοτόκης δικαιολογῶν τὰ γενόμενα καὶ παρέχει, διὰ τῆς τελευταίας παραγράφου τῆς, πλήρη ἐξήγησιν τῆς γενομένης παρεξηγήσεως, διότι ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς : «Καθ' ἃς δὲ ἔχω βασιμους πληροφορίας, ἀνακρινωθείσας μοι παρ' ἀνδρὸς δυναμένου νὰ διερμηνεύῃ τὰς σκέψεις τῶν ἐκπροσωπούντων τὴν Ἐπανάστασιν, τοιαύτη περίπτωσις δὲν παρουσιάσθη (ἐννοεῖ ἐμμονὴ τοῦ Σ. Σ. εἰς τὴν γνώμην περὶ κλήσεως Ἐθνοσυνελεύσεως), διότι οὗτοι ἀναγνωρίζουν τοὺς κινδύνους τῆς συγκλήσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως».

Λεχθῆτε κτλ.

Γ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Ὁ εὐγενὴς Κερκυραῖος, ἀκουσίως του ἀσφαλῶς, ἔρριψε τὴν χαριστικὴν βολὴν κατὰ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Λιδωρίκη διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Βενιζέλον. Τὸ ἄρθρον τοῦ «Χρόνου», γραφὲν ὑπὸ τοῦ Λιδωρίκη καὶ περιέχον τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς γνώμην, ἐντελῶς ἀντίθετον πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς σχετικῶς μὲ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, δὲν ἄφηνε οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ τορπιλισμοῦ τῆς πολιτικῆς, ἣν συνεβούλευσεν ὁ

Βενιζέλος και ἀπεδέχθη ὁμοφώνως ὁ Σ. Σ. Ὁ Βενιζέλος ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, διὰ δομιείας ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀρχηγόν, τῆς ὁποίας ἡ τελευταία παράγραφος ἦτο χαρακτηριστικὴ, ἔχουσα οὕτω :

«Κρίνων ἤδη ὅτι ἡ μεσολάβησις μου, ἀντὶ τῆς ἐλπισθείσης συνεννοήσεως, προεκάλεσε μόνον παρεξηγήσεις παρακιλῶ τὸν Σύνδεσμον νὰ θεωρήσῃ ὡς λήξασαν πᾶσαν ἀνάμειξίν μου ἐν τῷ ζητήματι.

Μετ' ἔξαιρέτου τιμῆς

ΕΛΕΥΘ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

Ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς εἰς τὰς Ἀναμνήσεις του διαφωτίζει πλήρως τὰ ἀνωτέρω, γράφων ἐν ὑποσημειώσει : «Ὡς ἐξηκριβώθη ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς Θάνος Λιδωρίκης, συνομιλῶν μετὰ πολιτευομένων φίλων του, ἐξέφρασε τὴν περὶ Συνελεύσεως ἀτομικὴν γνώμην του, ἣν ὁ Θεοτόκης ἐξέλαβεν ὡς τοιαύτην τῆς Ἐπαναστάσεως».

Εἰς μάτην ὁ καλόκαρδος Ζορμπᾶς ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὸν Λιδωρίκην. Ὁ καλὸς ἄλλως τε συνάδελφος Θάνος ἐπάτησε τὴν πεπονόφλουδα. Ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ οὐσσωμος ἀπεδοκίμασε τὴν ἐνέργειάν του καὶ ἠναγκάσθη αὐθιμερὸν νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεώς του. Ἔλαβον συγχρόνως ἐντολὴν νὰ ἀναλάβω τὰ καθήκοντα Γεν. Γραμματέως τοῦ Σ.Σ. τὰ ὁποῖα ἐξήσκησα μέχρι τῆς ὀριστικῆς διαλύσεως αὐτοῦ.

Μεταβὰς εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον του (Παλλάδιον, ἂν ἐνθυμοῦμαι) εῦρον τὸν Βενιζέλον κατηγανακτισμένον καὶ ἐτοιμάζοντα τὰς ἀποσκευάς του, ὅπως ἀναχωρήσῃ αὐθιμερὸν εἰς Κοθήν. Ὑπερησπίσθην θερμῶς τὸν Λιδωρίκην βεβαίως (ὅπως πιστεύω καὶ σήμερον) ὅτι οὐδέποτε ὁ τίμιος ἀξιωματικὸς ἐσκέφθη νὰ ἀντιπολιτευθῇ τὸν Βενιζέλον, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξε θῦμα παρεξηγήσεως καὶ συμπτώσεως γεγονότων καὶ λίαν πιθανῶς κακοβούλου κομματικῆς πλεκτανῆς. Βλέπων ὅτι ὁ Βενιζέλος ἦτο ἀμετακλήτως ἀποφασισμένος νὰ ἀναχωρήσῃ, ἔσπευσα πρὸς τὸν Ἀρχηγόν καὶ τὸν εἰδοποίησα σχετικῶς.

Ὁ Ζορμπᾶς μετέβη ἀμέσως μόνος του εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον καὶ μετὰ δυσχερείας κατώρθωσε νὰ τὸν μεταπέσῃ. Μοῦ ἔδωσε συγχρόνως τὴν ἐντολὴν νὰ συγκληθῇ μ. μ. ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ, ἣτις, τῇ εἰσηγησίᾳ τοῦ Ἀρχηγοῦ, ἐξέλεξε πενταμελῆ ἐπιτροπὴν (ἐκ φανατικῶν φίλων τοῦ Βενιζέλου) ἣτις μετέβη πρὸς συνάντησιν τοῦ Βενιζέλου καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ παραμείνῃ ἐν Ἀθήναις, πρὸς συνέχισιν καὶ τερματισμὸν τῶν διαπραγματεύσεων μὲ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς. Ὁ Βενιζέλος, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐπέισθη καὶ παρέμεινεν. Ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐπεισόδιον Λιδωρικὴ ἔδειξε τοὺς ὀδόντας τοῦ λέοντος, περιεβλήθη καὶ πάλιν τὴν δορὰν τῆς ἀλώπεκος, πρὸς συνέχισιν τῶν μὲ τοὺς πολιτικοὺς ἐλιγμῶν του. Καὶ ἵνα ἀποφευχθοῦν ἐν τῷ μέλλοντι παρεξηγήσεις, ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ συνέταξε πρακτικὸν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13 Ἰανουαρίου 1910, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Σ.Σ. ἀπεφάσισε παμψηφεί ὅπως εἰδοποιηθῶσιν οἱ Γ. Θεοτόκης καὶ Δ. Ράλλης, δι' ἐπιτροπῆς, ὅτι ὁ Σ. Σ. ἀπεφάσισεν ὅπως

ἐπιδιώξει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Κυβερνήσεως διὰ νέας τοιαύτης, ἀπολαυ-
 ούσης τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ Συνδέσμου. Ἡ Κυβέρνησις αὕτη θὰ
 ἐμφανισθῆ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς ὅπως ζητήσῃ τὴν ψήφισιν τῶν μέτρων, τὰ
 ὅποια θὰ ἔκρινεν ἀναγκαῖα, καὶ θὰ προέβαιναν ἐν καιρῷ εἰς τὴν σύγκλησιν
 Ἐθνοσυνελεύσεως Ἀναθεωρητικῆς, μετὰ συνεννόησιν τῶν ἡγετῶν τῶν κομι-
 μάτων καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως περὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων καὶ τῆς
 ὑπογραφῆς πρωτοκόλλου ἐκ μέρους αὐτῶν, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἀνελάμβανον
 ὡς καθῆκον τιμῆς, νὰ μὴ ἐξέλθωσιν ἀπὸ τὰ ὄρια, τὰ ὅποια θὰ χαράξῃ εἰς
 τὴν Ἀναθεωρητικὴν ταύτην Συνέλευσιν ἢ περὶ τούτου ἀπόφασις τῆς παρού-
 σης συνόδου τῆς Βουλῆς καὶ τὸ περὶ αὐτῆς Β. Διάταγμα... κ.τ.λ.». Ἀν-
 τίγραφον τοῦ ἀνωτέρω πρακτικοῦ διεβιβάσθη πρὸς τοὺς Θεοτόκην καὶ
 Ράλλην.

Τὴν ἐπομένην 14ην Ἰανουαρίου ὁ Βενιζέλος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ζορμπᾶν
 ὅπως συγκαλέσῃ ἐντὸς τῆς ἐσπέρας τὴν Δ. Ἐπιτροπὴν.

Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Σ. Σ. ἐκλήθη ἐντὸς τῆς ἐσπέρας εἰς συνεδρίασιν,
 ὅπως ἀνακοινώσῃ ὁ Βενιζέλος τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν του. Ὁ Βε-
 νιζέλος ἐξέθεσε διὰ μακρῶν τὰ τῶν συναντήσεών του μὲ τοὺς πολιτικούς
 ἀρχηγούς. Ὅλοι ἔμειναν σύμφωνοι, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Θεοτόκης
 θὰ στρέξῃ εἰς τὰ ἀποφασισθέντα ἐὰν ὁ Σύνδεσμος θὰ διελύετο ὀριστικῶς. Ὁ
 Βενιζέλος ἀπήντησεν εἰς τὸν Θεοτόκην ὅτι ὁ Σ. Σ. ἔχει ἀπόφασιν νὰ διαλυθῆ
 ὀριστικῶς, ἀλλὰ μόνον μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας Κυβερνήσεως καὶ τὴν
 ἔκδοσιν Β. Διατάγματος περὶ Ἐθνοσυνελεύσεως. Τελικῶς ὁ Θεοτόκης συνε-
 φώνησεν εἰς ὅλα καὶ ἀπεφασίσθη ἡ πτώσις τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη
 εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἢ Δ. Ἐπιτροπὴ ἀνεκοίνωσε τηλεγραφικῶς πρὸς
 ἅπαντα τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τμήματα τοῦ Σ. Σ.

Ὁ πολιτικὸς ἐλιγμός τοῦ Βενιζέλου ἦτο καταφανὴς ἤδη. Ὁ Βενιζέλος
 δὲν θὰ ἐδέχετο ποτὲ νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, ὑπάρχοντος ἐν ἐνεργείᾳ τοῦ
 Σ. Σ. Ὁ Βενιζέλος, ὅπως ἀπέδειξεν ἢ μεταγενεστέρᾳ δρᾶσις του, δὲν ἦτο ἐκ
 τῶν ἀνθρώπων οἵτινες χάριν τῆς ἀρχῆς θὰ ἐδέχοντο νὰ παίζουσι τὸν ρόλον
 καρπαζοεισπρακτοῦ. Οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τὰ ἔδιδον ὅλα, ἀλλὰ μὲ
 τὸ ἀντάλλαγμα τῆς διαλύσεως τοῦ Συνδέσμου. Ὁ Βενιζέλος, ἐκτιμῶν καλῶς
 τὴν κατάστασιν, διείδεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι θὰ εἶχε τὴν ἀντίδρασιν α΄.) τοῦ
 Βασιλέως (διὰ τοὺς γνωστοὺς λόγους) β΄.) ὄλων τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν, οἱ
 ὅποιοι δὲν ἔβλεπον μὲ εὐνοϊκὸν βλέμμα τὴν ἐμφάνισιν ἐν Ἑλλάδι τοῦ Κρη-
 τὸς πολιτικοῦ καὶ γ΄.) τὴν λανθάνουσαν ἀντίδρασιν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ
 τοῦ Συνδέσμου, μετὰ τῶν συντηρητικῶν μελῶν, τῶν ὁποίων πρωταγωνιστῆς
 ὑπῆρξεν ὁ συμπαθὴς τέως Γ. Γραμματεὺς Θ. Λιδωρικῆς. Ἦτο σωστὸ coup
 de maître ἢ πολιτικὴ τρικλοποδιὰ, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Βενιζέλος ἐτίναξε μα-
 κρὰν τοῦ Συνδέσμου τὸν γραμματέα αὐτοῦ Θ. Λιδωρικὴν, κατὰ τὴν συνεδρία-
 σιν τῆς 9ης Ἰανουαρίου. Ὁ Βασιλεὺς ἤθελε τὴν διάλυσιν τοῦ Σ.Σ. διὰ τὸ

ραχάτι του και ὅπως ἀπαλλαγῆ τὸ ταχύτερον ἀπὸ τὸν νεοφανῆ αὐτὸν και ἔνοχλητικὸν πολιτικὸν παρῆγοντα.

Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἦταν οἱ πρῶτοι ἐπισπεύδοντες διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας, ὃ δὲ Βενιζέλος εὐθὺς μετ' αὐτοὺς καὶ πρὸς ἴδιον σκοπὸν.

Τὰ συντηρητικὰ μέλη ἐξ ἄλλου τῆς Ἐπιτροπῆς εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπον παρατεινομένην τὴν κατάστασιν, ἔνεκα τοῦ αἰωνίου νόμου τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐξουσίαν καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελον νὰ ἀναβληθῆ ἡ λύσις τοῦ Κυβερνητικοῦ ζητήματος.

Ἄλλὰ ὁ Βενιζέλος ἐπέδειξε ὄλην τὴν ἐγνωσμένην δραστηριότητά του τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας. Τὴν Παρασκευὴν τὸ ἀπόγευμα (15 Ἰανουαρίου) ἀνεκοίνωσεν ἐπισήμως εἰς τὸν Ζορμπᾶν ὅτι αἱ διαπραγματεύσεις ἐτελείωσαν αἰσίως καὶ ὅτι, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Θεοτόκη, ὁ Βασιλεὺς θὰ καλέσῃ Συμβούλιον τοῦ Στέμματος, διὰ νὰ ἔχῃ τὴν γνώμην ὄλων τῶν πολιτευτῶν τῆς χώρας, ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

Καὶ ὄντως τὴν ἐπομένην, 16ην Ἰανουαρίου, ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσε εἰς Συμβούλιον εἰς τὰ Ἄνακτορα τὴν 4ην μ. μ. ὄλους τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτας Θεοτόκην, Πάλλην, Μαυρομιχάλην, Δραγούμην καὶ Ζαΐμην.

Ὁ στρατὸς εὐρίσκειτο ἐν ἐπιφυλακῇ, ἀπὸ τῆς προηγουμένης, καὶ ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ συνεδρίαζε εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Μεραρχίας (δδὸς Σανταροῦσα). Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. μοῦ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῶ εἰς τὰ Παλαιὰ Ἄνακτορα, ὅπου ἐγινε τὸ Πολιτικὸν Συμβούλιον, νὰ ἀναμείνω εἰς τὸν διάδρομον καὶ, μόλις διαλυθῆ τοῦτο, νὰ πλησιάσω τὸν Δραγούμην, τὸν ὁποῖον νὰ παρακαλέσω ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ τῆς ἀνακοινώσῃ τὸ ἀποτέλεσμα.

Ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Βασιλεὺς ἀποκρούσῃ τὴν κλήσιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὁπότε ἡ ἐξέλιξις τῆς καταστάσεως θὰ ἐλάμβανε τραγικὴν μορφήν. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐντολὴν, μετέβην εἰς τὰ Ἄνακτορα καὶ ἀνέμενον εἰς τὸν προθάλαμον τὴν ἐξοδὸν τῶν Ἀρχηγῶν. Τότε συνέβη καὶ ἀσήμαντον μικροεπεισόδιον, ἔνεκα παραλόγου ἀνυσυχίας, ἣν ἐπροκάλεσεν εἰς τοὺς Αὐλικοὺς κύκλους ἡ ἐν τοῖς Ἄνακτοροῖς παρουσία μου. Μόλις ἔφθασα ἀντελήφθην διαταραχὴν τινα εἰς τὸ ὑπασπιστήριον, ὅθεν ἔβλεπον νὰ ἀναφαίνωνται αἱ κεφαλαὶ γνωστῶν Αὐλικῶν τύπων. Μετ' ὀλίγα λεπτὰ εἶδον νὰ ἔρχεται πρὸς ἐμὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ οἴκου τοῦ Βασιλέως (Συν)ορχης τοῦ Μηχανικοῦ Πάλλης Ἀγ. Ὁ (Συν)ορχης Πάλλης μὲ ἐπλησίασε, τὸν ἐχαιρέτησα κανονικῶς καὶ μὲ ἠρώτησε τί ἐζήτουν εἰς τὰ Ἄνακτορα. Τοῦ ἀπήντησα αὐτολεξεί: «Ἐπολογαγὸς Θ. Πάγκαλος, γραμματεὺς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου καὶ ἐκτελὼν διαταγὴν αὐτοῦ ἀναμένει τὴν διάλυσιν τοῦ Συμβουλίου, ὅπως ἐπιδώσῃ εἰς τὸν Δραγούμην προφορικὸν μήνιμα τοῦ στρατηγοῦ Ζορμπᾶ». Τὸ ὕφος μου, δὲν ἱκανοποίησε τὸν κ. Ἐπασπιστήν, ὃ ὁποῖος μοῦ ἐδήλωσε ὅτι πρέπει νὰ ἀναχωρήσω ἀμέσως καὶ νὰ ἀναμείνω τὸν κ. Δραγούμην εἰς τὸν οἶκον του, διότι τὰ Βασιλικὰ Ἄνακτορα, δὲν εἶναι τόπος συναντήσεων.

Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε θλιβερὸν διὰ τὸ κῆρος τοῦ κ. Ὑπασπιστοῦ. Εἰς τὸν εὐρὸ προθάλαμον καὶ τοὺς διαδρόμους, εἰρίσκοντο τὴν στιγμὴν ἐκείνην πλέον τῶν 100 ἀτόμων, δημοσιογράφων, ἰδιαίτερων γραμματέων, στρατιωτικῶν κλπ., ἀπῆντησα μὲ ἔντονον, αὐτὴν τὴν φορὰν, φωνὴν εἰς τὸν Πάλλην ὡς ἐξῆς :

«Κύριε Συνταγματάρχα, τὰ Ἀνάκτορα αὐτὰ δὲν ἀνήκουν οὔτε εἰς τὸν Βασιλέα, οὔτε σὲ σᾶς. Ἀνήκουν εἰς τὸ Ἔθνος, καὶ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐξυπηρετοῦν μίαν σημαντικὴν ἐθνικὴν ἀνάγκην, σεγαζόμενα τὸ Πολιτικὸν Συμβούλιον τῶν Ἀρχηγῶν τοῦ Λαοῦ. Ἐκτελῶ διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγοῦ μου καὶ θὰ τὴν ἐκτελέσω». Ὁ κ. Συν/ρχης, ὀλίγον ὠχρὸς ἐξ ὀργῆς, ἴσως φρονίμως ποιῶν, ἀπεχώρησε πρὸς τὸ γραφεῖον του. Μετ' ὀλίγα λεπτά συνήντησα τὸν Δραγούμη, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνεκοίνωσε ὅτι τὰ πάντα διευθετήθησαν ὀμαλῶς. Καὶ ἔσπευσα ἀμέσως νὰ ἀναφέρω εἰς τὸν Ἀρχηγόν μου τὰ γενόμενα.

Μόλις ἔφθασα εἰς τὸν Σ. Σ. καὶ ἀνέφερον εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τὰ γεγονότα ἔφθασε καὶ ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν οἰκίαν Δραγούμη, ἵνα μάθῃ τὰς λεπτομερείας.

Ὁ Δραγούμης ἔλαβε ἐντολὴν νὰ ἀνέλθῃ τὴν ἐπομένην εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ὅπως λάβῃ παρὰ τοῦ Βασιλέως τὴν ἐντολὴν τοῦ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως. Ὁ Δραγούμης, ἅμα λαβὼν τὴν ἐντολήν, ἐπεσκέφθη τὸν Ἀρχηγόν τοῦ Συνδέσμου εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Μεραρχίας καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν τὰ μέλη τοῦ νέου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν οἱ Φικιώρης, Καλλέργης καὶ Παναγιωτόπουλος. Διὰ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ὑπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Σ. Σ. ὁ Ἀντιπλοίαρχος Α. Μιαούλης. Διὰ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν οἱ ἀξιωματικοί, ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Δραγούμης ἐπέμενον ὁμοφώνως ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ ἀναλάβῃ ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς. Ὁ ἀείμνηστος Ζορμπᾶς ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀνένδοτος, διότι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ οὐδεμίαν ὑπεύθυνον ἀρχὴν εἰς τὸ Κράτος.

Τελικῶς ὁμως, κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἀνωτέρω παραγόντων, καὶ τῆς παμπηφίας σχεδὸν τῶν ἀξιωματικῶν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ οὕτω πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐσχηματίσθη ὀριστικῶς ἡ Κυβέρνησις Δραγούμη ὡς ἐξῆς : Δραγούμης Πρωθυπουργὸς καὶ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, Στρατηγὸς Ζορμπᾶς Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, Α. Μιαούλης Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν, Ε. Πειμεζᾶς Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, Καλλέργης Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, Φικιώρης Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης καὶ Παναγιωτόπουλος τῆς Παιδείας. Ἡ Κυβέρνησις αὐτὴ, ἀνελθοῦσα αὐθιμερὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα (18 Ἰανουαρίου) ὠρκοῖσθαι ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως. Μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἀνεχώρησεν εἰς Κρήτην καὶ ὁ Βενιζέλος.

Διὰ τῆς Κυβερνήσεως Δραγούμη κατορθώθη νὰ ψηφισθοῦν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὅλα τὰ ὑπόλοιπα στρατιωτικὰ καὶ Ναυτικὰ νομοσχέδια, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα, ἀφορῶντα τὴν γενικὴν ἀνόρθωσιν τῶν Κρατικῶν ὑπηρεσιῶν. Ὁ Νόμος περὶ τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθη πολὺς θόρυβος καὶ ἀντίδρασις, ἦτο ὁ νόμος τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν ἀξιωματικῶν. Ἀπὸ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου ἤδη, 1909 εἶχον ψηφισθεῖ καὶ ἐλειτούργησαν διὰ ἀρμολιδίων Ἐπιτροπῶν οἱ νόμοι

περὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν λοιπῶν μονίμων ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους, δικαστικῶν, διπλωματικῶν, διοικητικῶν, καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου κλπ. Διὰ τὸν στρατὸν ἡ κυβέρνησις Μαυρομυχιᾶ ἐδίσταζε νὰ ψηφίσῃ τὸν σχετικὸν νόμον, ἐκ φόβου δημοουργίας ἀνωμαλιῶν, κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ.

Μόλις ἀνέλαβεν ἡ Κυβέρνησις Δραγούμη καὶ ἦτο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς, τὰ τμήματα τοῦ Σ. Σ. ἤρχισαν ἀξιῶνται, δι' ἐντόνων ψηφισμάτων, τὴν ἀμεσον ψήφισιν τοῦ νόμου περὶ ἐκκαθαρίσεως ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Τῶν τοιούτων ψηφισμάτων εὐρίσκονται ἀρκετὰ εἰς τὰ ἀρχεῖα μου, ἰδοὺ ἐν ἑξ αὐτῶν:

Τμήμα Β΄

7ον Πεξικὸν Σύνταγμα

• Συνελθόντες σήμερον τῇ 6 μ. μ. ἅπαντες οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Συντάγματος ὅπως λάβωσι γνῶσιν τοῦ ὑπὸ σημερινῆν ἡμερομηνίαν πρωτοκόλλου τῆς Ἐπιτροπῆς, δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἡ διὰ παντὸς μέσου ἐπιβολὴ τῆς ψηφίσεως τῶν Νομοσχεδίων ἐκκαθαρίσεως τοῦ Στρατοῦ καὶ στενῆς περιφερείας, ἀπεφάναντο ὁμοφώνως ὅτι ἐπικροτοῦσι τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς, δηλώσαντες ἐν βοῇ ὅτι δέον καὶ βία ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐπιβληθῇ αὕτη».

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6ῃ Μαρτίου 1910.

Ὁ Πρόεδρος

Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΑΚΗΣ

Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ψήφισμα τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ Σ. Σ. (1ον Πεξικόν). Τὸ ψήφισμα αὐτὸ φέρον τὰς ὑπογραφὰς πλέον τῶν τεσσαράκοντα (40) μελῶν ἔχει ὡς ἑξῆς :

Λον Τμήμα Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου.

• Ἐν Ἀθήναις σήμερον τῇ 6ῃ Μαρτίου 1910 συνελθὼν τὸ τμήμα μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ τμηματάρχου τοῦ πρακτικοῦ τῆς συνεδριάσεως τῆς 6ης Μαρτίου τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου ἔχοντος ὡς ἑξῆς :

Ἀπεφασίσθη

α.) Ὅτι θὰ ἐπιβληθῇ π α σ η θ υ σ ί α ἡ ἐπιψήφισις τοῦ περὶ ἐκκαθαρίσεως νομοσχεδίου κατόπιν τῆς ἐκδηλωθείσης ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ στρατεύματος γνώμης.

β.) Ὅτι θὰ ἐπιζητηθῇ ἐπίσης διὰ παντὸς μέσου ἡ ἐπιψήφισις τοῦ περὶ στενῆς περιφερείας διὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ μόνου, νόμου.

γ.) Διὰ πᾶν ἄλλο μέτρον σχετικὸν πρὸς τὰ αἰτήματα τοῦ συνδέσμου ἐπαφιέμεθα εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἔτοιμοι νὰ παράσχωμεν αὐτῇ οἶαν συνδρομίαν ἣθελε κρίνῃ ἐπιβαλλομένην.

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Στρατ. Συνδέσμου

Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

(Ἐπολ. Πεξικοῦ)

Ἐκ τῶν ἄνω ἐπισημῶν ἐγγράφων φαίνεται καταφανῶς ὅτι καὶ τὸν Μάρτιον ἀκόμη ὁ Σ. Σ. εὐρίσκετο ἐν πλήρει δράσει καὶ ὄριζε κυριαρχινῶς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Κυβερνήσεως Δραγούμη, ἣτις, ὡς εἶδομεν, ἐσχηματίσθη τὴν 18ην Ἰανουαρίου. Εἶναι ἀπολύτως ἀνακριβὲς συνεπῶς ὅτι ὁ Σ. Σ. ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται κατ' οὐσίαν, ἀφ' ἧς ἐσχηματίσθη Κυβέρνησις Δραγούμη καὶ ἐγένετο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς. Τὰ ἀνωτέρω διεδόθησαν τότε, καὶ ἀνεγράφησαν ἀνακριβῶς εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν Ζορμπᾶ, Παρασκευοπούλου, Μαζαράκη κλπ. διὰ λόγους σκοπιμότητος, ἵνα νομίζεται εἰς τὸ ἔξωτερικὸν ἰδίᾳ ὅτι ἡ χώρα εἰσῆλθεν εἰς τὴν δυμαλότητα ἅμα τῷ σχηματισμῷ τῆς Κυβερνήσεως Δραγούμη. Κατωτέρω διὰ τῆς δημοσιεύσεως καὶ ἄλλων σοβαρῶν ἐγγράφων θὰ ἀποδείξω ὅτι ὁ Σ. Σ. ἐξηκολούθη νὰ λειτουργῇ (μὲ πολιτικὸν σύμβουλον τὸν Βενιζέλον) καὶ πολὺ πέραν τῆς ἡμέρας τῆς τυπικῆς διαλύσεώς του, τῆς 15ης Μαρτίου 1910. Ὁ Σ. Σ. διελύθη πραγματικῶς μόνον ὅταν ὁ Βενιζέλος ἐσχημάτισε Κυβέρνησιν, ἐκ τῆς δευτέρας διπλῆς Βουλῆς.

Μετὰ τὰ ἔντονα ψηφίσματα τῶν τμημάτων τοῦ Σ. Σ. ὁ νόμος περὶ ἐκκαθαρίσεως ἐψηφίσθη ἀμέσως καὶ ἐσχηματίσθη ἐπιτροπὴ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ταγματάρχου Ι. Παπακυριαζῆ, ἣτις θὰ ἀπεφαίνεται ὁπόσοι καὶ ποιοὶ ἀξιωματικοὶ θὰ ἀπεμακρύνοντο τοῦ στρατεύματος. Ἡ κρίσις τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν θὰ ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἀξίας, τῆς ἐπαγγελματικῆς ἱκανότητος ἢ ἄλλων ἐπικτητῶν προσόντων τοῦ ἀξιωματικοῦ. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς θὰ ἐβασίζοντο ἐπὶ ἠθικῶν καὶ μόνον λόγων καὶ στοιχείων. Διὰ τοῦ πορίσματος τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκείνης ἐτέθησαν εἰς ἀπόταξιν, καὶ ἀπεμακρύνθησαν ὀριστικῶς ἐκ τοῦ στρατεύματος, ἐξήκοντα μόνις ἀξιωματικοὶ ἐκ τοῦ συνόλου ἀριθμοῦ τοῦ σώματος, ὑπερβαίνοντος τότε τὰς 3.000 περίπου.

Κατὰ γενικὴν γνώμην τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἡ κρίσις ἐκείνη ἐπῆρξε δικαιοσύνη ἐφόσον δύο ἢ τρεῖς τὸ πολὺ ἐκ τῶν ἀπομακρυνθέντων θὰ ἠδύναντο νὰ παραμένουν κατ' ἀνοχὴν εἰς τὸν στρατὸν, ἐφόσον δὲν ἦσαν ἀνήθικοι καὶ ἐκέκτηντο ἐπαγγελματικὴν τινα ἀξίαν. Θεωρῶ καθῆκον μου νὰ ἀναφέρω ὅτι μετὰ τῶν ἀποταχθέντων τότε ἀξιωματικῶν ἐκρίθησαν αὐστηρῶς οἱ λοχαγοὶ τοῦ Πεζικοῦ Μπαρδόπουλος καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ Σίμος. Κατὰ γενικὴν γνώμην, πρὸς ἣν συμφωνεῖ καὶ ἡ προσωπικὴ μου ἀντίληψις, οἱ δύο ἀνωτέρω λοχαγοὶ ἦσαν ἀπολύτως ἔντιμοι καὶ μὲ ἀρκετὴν ἐπαγγελματικὴν ἱκανότητα. Τὴν ἀνωτέρω γνώμην μοι ἐνισχύει τὸ γεγονός ὅτι ὁ λοχαγὸς Μπαρδόπουλος, ἀνακληθεὶς διὰ νόμου κατὰ τὸν Βουλγαρικὸν πόλεμον, ἀπεστάλη ὡς διοικητῆς Τάγματος εἰς τὴν Ἄνω Τζουμαγιὰν τὸ 1913.

Ἀποφάσει τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς μετέσχον τῆς ἐπιτροπῆς ἐκκαθαρίσεως ὡς γραμματεῖς αὐτῆς. Ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας μου αὐτῆς ἔλαβον γνῶσιν ὄλων τῶν ἐγγράφων, ἐμπιστευτικῶν διαταγῶν, μηνύσεων, ἐνόρκων μαρτυριῶν κτλ. καὶ ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι, ὡς προεῖπον ἀνωτέρω, ἡ ἀπόφασις τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς ἦτο δικαιοσύνη. Θὰ ἀναφέρω δύο τρεῖς παραδείγματα ἀποταχθέντων τότε ἀξιωματικῶν διὰ νὰ ἀντιληφθῇ πᾶς τις τὴν ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν,

εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον φθάσει μέλη τινὰ τοῦ σώματος, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὸ Ἔθνος τὰ ἰδανικά του. Εἷς ἐκ τῶν ἀποταχθέντων λοχαγῶν τοῦ πεζικοῦ ὑπηρετῶν εἰς Ναύπλιον ἐκλεπτε τὰ φυσίγγια τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπώλη τὴν ἄκαπνον πυρίτιδα καὶ τὸ μέταλλον τῶν βολίδων κατὰ τὸν ἐξῆς χυδαῖον τρόπον: Ὅπως εἶναι γνωστὸν πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται, ὅταν τοὺς εἶναι εὐκόλον, ἀποφεύγουν νὰ ἐκτελοῦν ὕλας τὰς σειρᾶς τῆς ἐτησίως ἐκπαιδευτικῆς βολῆς. Ὁ εἰρημένος λοχαγὸς Ν. ἐνέγραφεν εἰς τὰς καταπτώσεις ψευδῶς ὡς ριφθείσας ὕλας τὰς βολὰς καὶ οὕτω ἐπερίσσεον εἰς τὸν λόχον χιλιάδες τινὲς φυσιγγίων. Τῇ βοήθειᾳ καὶ τοῦ στρατιώτου ὑπηρετοῦ του ἀπεσπῶντο αἱ βολίδες, αἵτινες ὅπως καὶ ἡ ἄκαπνος πυρίτις, ἦσαν περιζήτητοι (ἡ πυρίτις δηλ.) εἰς τὴν ἀγορὰν παρὰ τοῖς κνηγοῖς.

Κατὰ τὸν κανονισμόν, ὄλων τῶν βαλλομένων φυσιγγίων οἱ κάλυκες περιδίδοντο μετὰ τὸ πέρας τῆς βολῆς εἰς τὰς σχετικὰς ἐφορίας ὑλικοῦ πολέμου. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἔχουν ριφθῆ καὶ τὰ καπούλια, τὰ ὁποῖα ἦσαν φυσικὰ ἀνέπαφα καὶ δι' αὐτὸ ὁ λοχαγὸς ἐχρησιμοποίησε δύο στρατιώτας τοῦ λόχου, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας του ἔβαλον διαρκῶς τοὺς περισσεύσαντας κάλυκας. Ἐκ τοῦ ἀσθενοῦς κρότου τῶν κενῶν καλύκων ἐπλησίασαν τυχαίως διερχόμενοι ἀξιωματικοὶ καὶ εἶδον ἐκ τοῦ παραθύρου τοῦ λοχαγοῦ Ν. δύο στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ μέσον σωρῶν ὀλοκλήρων καλύκων τοὺς ὁποίους ἔβαλον διαρκῶς καὶ ταχέως διὰ τῶν ὄπλων των. Εἰς ἐρώτησιν τῶν ἀξιωματικῶν ἀπήντησαν ἀφελῶς ὅτι βάλλουν τοὺς κενοὺς κάλυκας γιὰ νὰ εἶναι ριγμένοι ὅπως ἐπιστραφοῦν κενοὶ εἰς τὴν Ἐφορείαν. Ἦ πρωτοφανὴς αὐτὴ καὶ χυδαία κλοπὴ τῶν πυρομαχικῶν ἐσκεπάσθη τότε, κατὰ τὴν γνωστὴν ἔκφρασιν τῆς φανυλοκρατίας, ἀλλ' ἀπεδείχθη δι' ἀναντιρρήτων ἀποδείξεων ὑπὸ τῆς ἀνακρίσεως τῆς ἐκκαθαριστικῆς ἐπιτροπῆς.

Ἄλλος λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ ἐπίσης Λ. ἀπεδείχθη ὅτι ἐπιθεωρῶν τὸν λόχον ἐκλεπτεν, ρίπτων εἰς τὰ θυλάκιά του, κουβαρίστρας, βελονοθήκας, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐκθέσει εἰς κατάστροφωσιν οἱ πωγοὶ ὀπλίται τοῦ λόχου του. Ἐκλεπτε ἀπὸ τοὺς στρατιώτας τὰ εὐτελῆ ἐκεῖνα ἀντικείμενα διὰ νὰ τὰ δωρῇ εἰς τὰ κορίτσια του. Διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ στρατοῦ τοιούτων κλεπτῶν καὶ ὀλίγων ἄλλων ἐκφύλων τύπων ἐξεκαθαρίσθη οὕτως τότε ὀριστικῶς ἀπὸ τὰ ὀλίγα εὐτυχῶς ρυπαρὰ στοιχεῖα. Ἦ ἀπόφασις τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκκαθαρίσεως παρὰ τὰς σφοδρὰς ἀντιδράσεις, τὰς ὁποίας εἶχε εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὸν Τῦπον, ἐξετελέσθη μετὰ σταθερότητος δημοσιευθέντος ἀμέσως τοῦ σχετικοῦ Β. Διατάγματος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Δραγοῦμη. Οἱ ἀποταχθέντες εἶχαν πολλοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους, οἵτινες συνευφράσθησαν καὶ μετὰ παντοίων ἀντιδραστικῶν στοιχείων, ὅπως παρακωλύσουν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφύσεων τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἄλλ' οὐδὲν κατάρθωσαν ἐνώπιον τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν στρατηγοῦ Ζορμπᾶ.

Ἦ κυβέρνησις Δραγοῦμη μόλις ὠρκίσθη ἐπελήφθη μετὰ ζήλου τῆς ἐκτελέσεως τῶν συμφωνηθέντων. Ἦ κυβέρνησις αὐτὴ εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ

υφίσταται τὰ πείσεις καὶ τὰς προστριβὰς τοῦ Σ. Συνδέσιμου, ἐφόσον μετεῖχεν αὐτῆς αὐτοπροσώπως καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ. Εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν (15 Μαρτίου) κατώρθωσε νὰ ολοκληρώσῃ ὀλόκληρον τὸ πρῶτον μέρος τοῦ προγράμματος τῆς Ἐπαναστάσεως, τὸ ὅποιον ἦτο ἡ ἐπείγουσα ὀργάνωσις τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ Κρατικοῦ Ὄργανισμοῦ ἀπὸ τῶν ἀχρήστων καὶ ἐπιβλαβῶν στοιχείων αὐτοῦ.

Ἐντὸς ἑξ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως ἤρχισαν νὰ γίνωνται καταφανῆ τὰ σωτήρια ἀποτελέσματα αὐτῆς. Δὲν εἶναι ἀκριβὲς οὔτε δίκαιον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ὑποστηρίζουν, πάντες σχεδὸν, οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, ὅτι ἡ ἀνόρθωσις τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἔξυλιανσις αὐτοῦ ἤρχισεν ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Βενιζέλος.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως ἦτο προφανὴς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Κυβερνήσεως Δραγούμη καὶ ἤρξατο ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1910.

Ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου διακρίνεται εἰς δύο περιόδους α') ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Δραγούμη, μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς κατὰ τύπους διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. (18 Ἰανουαρίου μέχρι 15 Μαρτίου 1910) καὶ β') ἀπὸ τῆς 15 Μαρτίου μέχρι τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ὀριστικῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλου, κατόπιν τῆς δευτέρας ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς. Κατὰ τὴν α' περίοδον ὁ Σ. Σ. ἐλειτούργει ὅπως καὶ πρότερον τὰ μῆματα αὐτοῦ ὑφίσταντο καὶ ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ τοῦ Σ.Σ. ἀπετελεῖτο ἀπὸ 20 περιπίου μέλη, ἐφόσον ἀπεφασίσθη νὰ ἀποτελεῖται ὀριστικῶς ἀπὸ τὰ παλαιὰ μέλη, εἰς τὰ ὁποῖα προσετέθησαν καὶ τὰ ἐκλεγέντα διὰ τῶν ἐκλογῶν τοῦ Δεκεμβρίου, περὶ τῶν ὁποίων ἀνέφερον προηγουμένως.

Τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς πρώτης αὐτῆς περιόδου εὐρίσκονται εἰς χεῖρας μου καὶ κρίνω ἀπαραίτητον τὴν δημοσίευσιν τινῶν ἐξ αὐτῶν, διότι ἀποδεικνύεται ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὁ Σ. Σ. οὐ μόνον δὲν εἶχε καταργηθῆ, ἀλλὰ τουναντίον εὐρίσκετο εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δράσεώς του, ἐφόσον ἡ ἐπανάστασις εὐρίσκετο πραγματικῶς εἰς τὰς σιβαρὰς χεῖρας τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος κατόπιν θερμῶν καὶ πάλιν παρακλήσεων ἐπανήλθεν ἐκ Κρήτης, χρησιμοποιοηθεὶς ὡς πολιτικὸς Σύμβουλος τοῦ Σ. Σ. Παρατίθημι ἐκ τῶν εἰς χεῖρας μου πρακτικῶν πιστὸν ἀντίγραφον τῆς συνεδριάσεως τῆς διοικ. ἐπιτροπῆς τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1910.

«Παρήσαν. Σβορώνος καὶ Φικιώρης Ταγματάρχαι. Λοχαγοὶ Πετροπουλάκης, Κονταράτος, Σάρορος, Φλωριάς, τοῦ Πεζικοῦ, Φραντζῆς καὶ Κανάρης τοῦ Πυροβολικοῦ, Πάσχος τοῦ Μηχανικοῦ, Ζυμβρακάκης καὶ Βαρδουλάκης Ἰλαρχοί, Τρουπάκης μοίραρχος, Χαραλάμπους ὑλικοῦ πυροβολικοῦ, Θεοδωρόπουλος τῶν οἰκονομικῶν, Χατζηκωνσταντῆς καὶ Μπότασης ὑποπλοίαρχοι, Κουτούπης καὶ Μπούκας ὑποφροντισταί, Κουρτάκης ἱατρός...»

Διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως, προσῆλθον οἱ λοχαγοὶ τοῦ πεζικοῦ Μοσχονήσιος καὶ Πατσόγιαννης. Κατὰ παράκλησιν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ κ. Ἐλευθ. Βενιζέλος.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην ἀνέπτυξεν ὁ κ. Ἐλευθ. Βενιζέλος τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, αἵτινες κρίνονται ἀναθεωρητέαι.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις νὰ ἐξουσιοδοτηθῇ ὁ κ. Βενιζέλος νὰ δηλώσῃ ὅπου δεῖ τὴν ἀξίωσιν τοῦ Σ. Συνδέσμου ὅπως ἀναθεωρηθῇ τὸ ἄρθρον 71 τοῦ Συντάγματος, κατὰ τρόπον στεροῦντα τοὺς ἀξιωματικούς παντὸς βαθμοῦ τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ ἐκλέγονται Βουλευταί.

Συζήτησις ἐπίσης ἐγένετο ὅπως μηδὲ τοῦ ἐκλέγειν ἔχωσι δικαίωμα οἱ στρατιωτικοὶ ἐν γένει.

Καὶ ἡ μὲν γνώμη τῆς Διοικ. Ἐπιτροπῆς ἐδηλώθη ὡς πρὸς τὸ ὅτι τοῦ δικαιώματος τούτου δεόν νὰ στεροῦνται οἱ ὀπλιταί, δὲν ἐδηλώθη ὁμοῦ καὶ ὁσον ἀφορᾷ τοὺς ἀξιωματικούς, ἀνεβλήθη δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόφασις τῆς Ἐπιτροπῆς.

Τὰ ἐξῆς ἄρθρα τοῦ Συντάγματος ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅτι πρόκειται νὰ ἀναθεωρηθῶσι:

3—5—6—14—16—22—33—40—54—56—57—60—66—67—68—
70—71—72—73—75—76—83—88—90—91—102—104—105—107.

Ἐξουσιοδοτηθῆ ὁ κ. Βενιζέλος νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς κ. κ. Ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων, τὴν πρὸ πολλοῦ ληφθεῖσαν ἀπόφασιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἡ Συνέλευσις θὰ συζητηθῇ εἴτε ἐπιψηφίσῃ τὰ ὑπὸ τὴν ἡ Β ο υ λ ή , δ ι ' ἐ π α ρ κ ο ὦ ς π λ ε ι ο ψ η φ ί α ς , ε ἴ τ ε μ ή . . .»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πρακτικῶν τῆς Συνεδριάσεως τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς καθὼς ἑτέρων τοιούτων τῶν 4ης, 6ης, 7ης Μαρτίου, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ ἐξηκολούθη συνεδριάζουσα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκ τῶν μελῶν τῆς, ταγματάρχου Σβορώνου (τοῦ Ἀρχηγοῦ Ζορμπᾶ κωλυομένου ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ Κυβερνήσει καθηκόντων του).

Ὁ Βενιζέλος, καλούμενος, παρίστατο εἰς πάσας τὰς συνεδριάσεις, ὅταν ἐφρόνει ὅτι τὰ συζητούμενα θέματα ἦσαν σοβαρά. Πρὸς τοῦτο ὅταν μετέβαινον, ὅπως τὸν καλέσω, εἶχον πάντοτε σύντομον περίληψιν τῆς ἡμερησίας διατάξεως. Παρατίθημι ἐπίσης τὴν κάτωθι σύντομον περίληψιν τῆς συνεδριάσεως τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς.

Σ. Σ. Συνεδρίασις τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς τῆς 17ης Φεβρουαρίου.

Προεδρεύων ταγματάρχης Σβορώνος

1ον) Ἐνεκρίθη ἡ ὑποβολὴ τοῦ περὶ ἐκκαθαρίσεως Νομοσχεδίου, ὅπως διετυπώθη τελικῶς.

2ον) Ἐνεκρίθησαν τὰ ληφθέντα δι' αὔριον μέτρα, προκειμένου νὰ συζητηθῇ ἐν τῇ Βουλῇ ἡ πρότασις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Προσετέθη μόνον δι' α ὕ ρ ι ο ν ἐπιφυλακῆ τῶν ὀπλιτῶν.

3ον) Δι' Ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν Γέροντα καὶ Πετροπουλάκη, νὰ δηλωθῇ εἰς Πρόεδρον Κυβερνήσεως ὅτι ὁ Σ. Σ. οὐδεμίαν ἐξέφερε γνώμην περὶ τοῦ τμή-

ματος Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, ὅπως ὑπαχθῆ εἰς ἄλλο ὑπουργεῖον. (Μανούβρες Κουτούπη κλπ). . . »

Ὁ Πρόεδρος
Γ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

Ἡ Κυβέρνησις Δραγούμη, μὲ ὑπουργοὺς τῶν Πολεμικῶν Ὑπουργείων δύο ἀντιπροσώπους τοῦ Συνδέσμου, ἐπεδόθη μὲ ταχὺν ῥυθμὸν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐνόπλων Δυνάμεων καὶ τὴν ψήφισιν πολλῶν ὠφελίμων νόμων, ἐκ τῶν ἀποκληθέντων τότε ἀνορθωτικοὶ νόμοι τῆς Ἐπαναστάσεως. Σπουδαιότεροι ἔξ αὐτῶν, πραγματικῶς σωτήριοι, ἕνεκα τῶν ἐπελθόντων Βαλκανικῶν πολέμων ἦσαν :

1ον) Ὁ εἰδικὸς νόμος διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλοῦντο τμηματικῶς ὑπὸ τὰς σημαίας οἱ περιβόητοι ἀπαλλαγέντες, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπαλλαγῆ ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ πληρωμῇ καίτοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ὠμαλεότατοι καὶ ὑγιέστατοι τῶν σχετικῶν ἐφεδρικῶν κλάσεων.

Διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐκλήθησαν καὶ ἐξεγυμνάσθησαν τμηματικῶς (35000) τριάκοντα πέντε χιλιάδες ἀγύμναστοι ἐφεδρῶν. Καὶ μόνον διὰ τὸν νόμον αὐτὸν ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γουδι εἶναι ἀξία τῆς αἰωνίας εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἐθνους. Ἄνευ αὐτοῦ ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου εἶναι ζήτημα ἀνθὰ ἀπέδιδε τριάκοντα χιλιάδας (30.000) ἀνδρας ἥτοι ἀριθμὸν μόλις ἱκανὸν διὰ τὴν συμπλήρωσιν δύο ἐμπολέμων μεραρχιῶν.

Τὴν ἀνωτέρω ἀλήθειαν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, διότι ὑπάρχουν εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου ἀδιάψευστα ἐπίσημα ἔγγραφα, ἀποδεικνύοντα αὐτήν. Μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων αὐτῶν εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ὑπόμνημα τοῦ ταγματάρχου Δούσμανη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ ἀμύνης τῆς χώρας», ἐν τῷ ὁποίῳ ῥητῶς ὑποστηρίζεται, ὅτι λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν πόρων εἰς ἀνδρας καὶ ὕλικόν, ἡ ὀλικὴ δύναμις τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ ἐν ἐκστρατείᾳ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπερβῆ τὰς τρεῖς μεραρχίας, ἥτοι εἴκοσι πέντε ἕως τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1909) ὁ ἔτερος βραχίον τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ὑπολογαγὸς Ἰωάν. Μεταξᾶς εἰς τὸ ἀπόρητον ὑπόμνημά του «Περὶ Τουρκοβουλγαρικῆς συρράξεως», ἀναγράφει : «Μὲ τὴν σημερινὴν ὁμως κατάστασιν τῶν ἀποθηκῶν καὶ τῶν διαθέσιμων πόρων ἐν γένει θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὸ διάστημα 15—20 ἡμερῶν ἡ ἐπιστράτευσις 20.000 περίπου ἀνδρῶν». Λησμονεῖ νὰ ἀναφέρῃ ὁ μακαρίτης Μεταξᾶς ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς Ἐφορείας Ὑλικοῦ Πολέμου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὑπῆρχον ἐν ὄλῳ 2.000.000 ἑκατ. περίπου φυσίγγια πεζικοῦ εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ στρατοῦ, συνειπῶς ἐν περιπτώσει πολέμου ὁ στρατὸς θὰ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μὲ σύνολον πυρομαχικῶν 100 φυσίγγιων κατὰ στρατιώτην, ἥτοι ὀλιγώτερα ἀπὸ τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὸν ἀτομικὸν ἐφοδιασμὸν (150 φυσίγγια κατὰ ὀπλίτην).

2ον) Ὁ νόμος περὶ προσκλήσεως ξένης στρατιωτικῆς ἀποστολῆς διὰ τὴν πρακτικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὀργάνωσιν ἐπιτελικῆς ὑπηρεσίας καὶ σώματος ἐπιμελητείας.

3ον) Περί ἀποστολῆς εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πρὸς ἐκπαίδευσιν ἡμετέρων ἀξιωματικῶν. Ἡ ἐκπαίδευσις θὰ γίνεταί εἴτε εἰς Ἀκαδημίας Πολέμου εἴτε διὰ τῆς ἐκτελέσεως ὑπηρεσίας εἰς ξένα σώματα στρατοῦ.

4ον) Ὁ σπουδαιότατος νόμος περὶ συστάσεως ἀνωτάτου μικτοῦ ἐπιτελείου, ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ, τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τοῦ Ναυτικοῦ, τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπιτελικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ Ναυτικοῦ κλπ. Ὁ σκοπὸς τοῦ σπουδαιότατου αὐτοῦ θεσμοῦ εἶναι προφανῆς καὶ διευκρίνηται ὑπὸ διαφόρους μορφὰς κατόπιν. Ἦτο καὶ εἶναι ἀναγκαῖοτατον διὰ τὸν συντονισμόν καὶ τὴν διατύπωσιν κοινοῦ σχεδίου ἀμύνης τῆς χώρας.

5ον) Ὁ νόμος περὶ ἰδρύσεως στρατιωτικοῦ ἱπποφορβείου παρὰ τὸ Ἄργος.

Παρὰ τὰς σοβαρὰς ἀντιδράσεις, περὶ ὧν ἀνέφερον προηγουμένως, ἡ Κυβέρνησις Δραγούμη μὲ ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐπαναστάσεως στρατηγὸν Ζορμπᾶν κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν στρατὸν μὲ ὑλικὸν ἐπιστρατεύσεως ὥστε νὰ δύναται τὸ Κράτος νὰ κινητοποιήσῃ ἐντὸς 10ημέρου δύναμιν ἀνωτέραν τῶν 80.000 χιλ. ἀνδρῶν.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς ταχείας ὁργανώσεως τοῦ στόλου ἀνέφερον προηγουμένως δι' ὀλίγων ὁποῖαν σφοδρὰν ἀντίστασιν ἀντιμετώπισεν ὁ Σ. Σ. Ὁ γενόμενος θόρυβος, περὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ, ἦτο τοσοῦτος ὥστε ἔφθασε καὶ μέχρι τοῦ Βασιλέως. Ὅπως ἀφηγεῖτο κατόπιν ὁ ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς κατὰ τινα παρουσιάσιν του ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως. Ὁ τελευταῖος Οὗτος, τοῦ ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξίν του πῶς ὁ στρατηγὸς χωρὶς νὰ εἶναι ναυτικὸς ἐπέμεινεν ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν εἰδικῶν εἰς τὴν προμήθειαν τοῦ θωρηκτοῦ Ἀβέρωφ καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῆς πυρὶτιδος τῶν πυροβόλων τῶν παλαιῶν θωρηκτῶν. Εἰς τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶναι ναυτικὸς ἀλλὰ ἤκουσε τὰς γνώμας σοβαρῶν ναυτικῶν παραγόντων καὶ ἐμελέτησε τὰ ζητήματα τοῦ πυροβολικοῦ τῶν πλοίων, ὡς πυροβολητής. Ὡς γνωστὸν ὁ Ζορμπᾶς ἦτο εἰς ἕκ τῶν ἀρίστων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ μας. Τὸ σπουδαιότατον ζήτημα τῆς ἀκάπνου πυρὶτιδος ἐσώθη χάρις εἰς τὸν Ζορμπᾶν καὶ ἰδίᾳ τὸν ἀριστὸν ἀξιωματικὸν καὶ εἰδικὸν πυροβολητὴν τοῦ Ναυτικοῦ Πλωτάρχην Δημητριάδην. Ὁ μορφωμένος οὗτος ἀξιωματικὸς (ἐπικαλούμενος σοφὸς ἐν τῷ Ναυτικῷ) ἠναγκάσθη μετὰ τινων ὁμοφρόνων του ἀξιωματικῶν νὰ ἐκτελέσῃ αὐτοπροσώπως τὰς πρώτας δοκιμὰς, διότι οἱ ἀντιπολιτευόμενοι αὐτὸν διέδιδον ὅτι τὰ πυροβόλα θὰ διαρραγοῦν!!!

Ἐν μέγα ζήτημα, ὅπερ παρουσιάσθη κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ὁργανισμοῦ ὑπήρξε τὸ ζήτημα τῆς συνθέσεως τοῦ μεραρχιακοῦ πυροβολικοῦ. Ἦτο μέγα εὐεργέτημα τοῦ γνωστικοῦ Θεοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅτι κατὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, ἦτο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὁ Ζορμπᾶς. Τὸ ζήτημα αὐτὸ, ἡ λύσις τοῦ ὁποίου θὰ εἶχε σοβαρὰς συνεπείας διὰ τοὺς κατόπιν πολέμους, ἦτο ἂν αἱ μεραρχίαι θὰ ἐφωδιάζοντο μὲ ὄρεινόν ἢ πεδινὸν πυροβολικόν. Ὅπως εἰς ὅλα τὰ ζητήματα καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἐχωρίσθησαν εἰς δύο ομάδας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ οἱ ἀνώτεροι εἶ-

γον ταχθῆ ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ, ἐνῶ ἄλλοι ἀντιθέτως ὑπεστήριζον τὴν γνώμην τῆς ὄρεινῆς συνθέσεως τοῦ μεραρχιακοῦ πυροβολικοῦ.

Οἱ κεκρηγμένοι ὑπὲρ τῆς πεδινῆς συνθέσεως, μορφωμένοι ἐν πολλοῖς ἀξιωματικοί, παρεσύροντο ἐκ τῶν ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι ἴσχυον εἰς τὸν Γαλλικὸν στρατόν. «Τὸ πυροβολικὸν ἐκστρατείας πηγαίνει πανταχοῦ». (L' artillerie de campagne va partout). Ἦτο τὸ γνωστὸν δόγμα τῶν Γάλλων πυροβολητῶν (ἀσφαλῶς τῶν πρώτων πυροβολητῶν τοῦ κόσμου).

Οἱ καλοὶ θεωρητικοὶ πυροβοληταὶ μας δὲν εἶχον ἴδη οὔτε ἀναρριχηθῆ τὰς ἀποκρήμους χαράδρας τοῦ Γράμμου, τοῦ Βερμίου, τῆς Κρέσνας, τοῦ Μετσόβου κλπ. Οἱ Γάλλοι πυροβοληταὶ εἶχον ὑπ' ὄψει τους τὰς ἀπεράντους πεδιάδας τῆς χώρας των καὶ ἀκόμη τοὺς γίγαντας ἵππους ἐλάσεως τῆς Νορμανδίας.

Ἡ διαμάχη ὑπῆρξεν ὀξυτάτη, ἐκταθεῖσα εἰς σφοδρὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ δημοσιεύσεις εἰς τὸν Τύπον. Ὁ ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς, μετὰ τῶν πλείστων κατωτέρων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ θαυμάσιοι πυροβολάρχαι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, ἐτάχθησαν μετὰ φανατισμοῦ ὑπὲρ τοῦ ὄρεινοῦ πυροβολικοῦ. Τῇ ἐμπνεύσει καὶ ἐγκρίσει τοῦ ἀρχηγοῦ ἔγραψα ἔντονα σχετικὰ ἄρθρα εἰς τὸ δημοσιογραφικὸν ὄργανον τοῦ Σ.Σ. τὴν ἐφημερίδα «Χρόνος». Ἐνθυμοῦμαι κατὰ σχετικὴν συζήτησιν φιλικὴν διαμαρτυρίαν ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὴν Λέσχην, οἵτινες μοῦ εἶπον διατὶ ἀναμεινύομαι μετὰ φανατισμοῦ εἰς ζήτημα τοῦ πυροβολικοῦ ἐνῶ ἤμην ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ. Τοὺς ἀπῆντησα, καὶ τὸ ἐδημοσίευσα τὴν ἐπομένην διὰ τοῦ Τύπου, ὅτι τὸ ἐπίμαχον ζήτημα ἐνδιαφέρει τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, τοῦ ὁποῦ τοῦ παιδιὰ θὰ κληθοῦν αἴριον νὰ χύσουν τὸ αἷμα τους εἰς τὰ ἄγρια βουνὰ τῆς Μακεδονίας. Ἐγὼ σὰν φαντάρως καὶ Ἕλληνας ἔχω τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὴν Βαλκανικὴν τὸ πεδινὸν πυροβολικὸν πηγαίνει σὲ ὀλίγα, ἐξαιρετικῶς ὀλίγα, μέρη. Ἐὰν αἱ μεραρχίαι μας ἔχουν πεδινὸν πυροβολικὸν εἰς προσεχῆ πόλεμον τὸ πεζικὸν μας θὰ εὐρεθῆ εἰς πολλὰς περιστάσεις ἄνευ πυροβολικοῦ καὶ θὰ ὑποστῇ τρομερὰς ἀπολείας, ἀγωνιζόμενον μόνον ἐναντίον τῶν δύο ὅπλων.

Εὐτυχῶς ὁ Ζορμπᾶς ἐπέδειξεν ἀκαμπτον ἐπιμονὴν (ὅπως εἰς ὅλα τὰ μεγάλα ζητήματα) καὶ τὸ ζήτημα ἐλύθη ὑπὲρ τῆς ὄρεινῆς συνθέσεως τῶν μεραρχιῶν. Τὸ μεραρχιακὸν πυροβολικὸν ἀπετελέσθη ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ὄρεινὰς πυροβολαρχίας.

Ὅπως θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πολέμων 1912, 1913 ἀλοίμομον ἐὰν εἶχον ὑπερισχύση οἱ θεωρητικοὶ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ.

Τὸ Γαλλικὸν δόγμα θὰ τὸ ἐπλήρωνεν ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς μετὰ τὴν ἄδικον σφαγὴν χιλιάδων παιδιῶν του, εἰς Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν.

Η ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ Σ. Σ.

Ἡ Κυβέρνησις Δραγοῦμη, ἥτις ὠρκίσθη, ὡς εἶδομεν, τὴν 18ην Ἰανουαρίου, ἀφοῦ ἐψήφισε τοὺς ἀνορθωτικοὺς νόμους, τὸν προϋπολογισμὸν καὶ τὴν

σύναψιν τοῦ δανείου προέβη τελικῶς εἰς τὴν ὑποβολὴν καὶ ψήφισιν τοῦ νόμου περὶ συγκλήσεως τῆς διπλῆς ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς. Ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νόμου αὐτοῦ ὁ στρατὸς ἐτέθη ἐν ἐπιφυλακῇ καὶ ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ δι' ἀποφάσεώς της ἐδήλωσε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Βουλὴν ὅτι «ὁ νόμος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως πρέπει νὰ ψηφισθῇ, ἀδιαφύρως ἂν συγκεντρώσῃ ἢ μὴ τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν ψήφων».

Ὁ νόμος ἐψηφίσθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Βουλῆς τῆς 18ης Φεβρουαρίου 1910.

Τὴν 17ην Μαρτίου ὁ Βασιλεὺς ἀνέγνωσεν ἐν τῇ Βουλῇ τὸ διάγγελμα περὶ συγκλήσεως τῆς διπλῆς Βουλῆς, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐτερματίσθησαν καὶ αἱ ἐργασίαι τῆς ἐκτάκτου Βουλευτικῆς Συνόδου.

Ὁ Στρ. Σύνδεσμος, συνελθὼν εἰς ἑκτακτον συνεδρίασιν τὴν 15ην Μαρτίου, συνέταξε τὸ πρακτικὸν τῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. συμφώνως πρὸς τὰ συμφωνηθέντα μὲ τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Κομμάτων κατὰ τὰς διεξαχθείσας, ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου, διαπραγματεύσεις διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

Ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ ἔδωκε πρὸς δημοσίευσιν εἰς ὄλας τὰς ἐφημερίδας ἀνακοινωθὲν σχετικῶς μὲ τὴν διάλυσίν του.

Ἡ ἱστορικὴ ἀπόφασις τῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. εἶχεν ὡς ἐξῆς :

• Πρακτικὸν τῆς 15ης Μαρτίου 1910.

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Στρατ. Συνδέσμου συνελθοῦσα σήμερον τὴν 15ην Μαρτίου 1910 ἀπεφάσισε τὰ ἐξῆς :

Ἐχουσα ὑπ' ὄψιν τὰ μεταξὺ τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς παρούσης Κυβερνήσεως συμπεφωνημένα, καθ' ἃ αὕτη ἀνέλαβε τὴν διεκπεραίωσιν καὶ διατήρησιν τοῦ παρὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀρξαμένου ἔργου καὶ τὴν παράδοσιν τούτου τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, δηλοῖ ὅτι ληγούσης τῆς ἀποστολῆς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ἅμα τῇ δημοσιεύσει τοῦ Β. Διατάγματος περὶ συγκλήσεως ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, καὶ ἐν πεποιθῆσει ὅτι ἡ μεσεγγυόχος κυβέρνησις θὰ διατηρηθῇ ἀρτία μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, παύει οὗτος ὑφιστάμενος, ἅπαντες δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπαλλάσσονται τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἀνέλαβον.

Ἡ Ἐπιτροπὴ :

Α. Κανάρης, λοχαγός, Κ. Σάρρος, λοχαγὸς πεζικοῦ, Σβορώνος, ταγματάρχης, Ι. Φικιώρης, ταγματάρχης, Α. Πετροπουλάκης, λοχαγός, Ι. Κονταράτος, λοχαγός, Κ. Βαροδουλάκης, ἑταρχος, Κ. Τσιριγώτης, λοχαγός, Ἄλ. Μοσχονήσιος, λοχαγὸς πεζ., Κουτάκης, στρ. ἱατ., Γ. Χαρολάμπης, λοχαγός, Ἄγ. Γέροντας, ὑποπλοίαρχος, Ἐπ. Ζυμβρακάκης, ἑταρχος, Θ. Κουτούπης, λογιστ. Β.Ν. Α. Φραντζῆς, λοχαγός, Ι. Πάσχος, λοχαγός. Ἄλ. Θεοδωρόπουλος, λοχαγός, Μπότσης ὑπολ.

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Σ. Σ.

Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ»

Τὸ ἀνωτέρω πρακτικὸν τῆς 15ης Μαρτίου εἶναι τὸ τελευταῖον ἐπίσημον ἔγγραφο ἀπὸ ὅσα ἐξέδωκεν ἡ Δ. Ἐπιτροπὴ τοῦ Σ. Σ. κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δράσεώς της. Κατὰ σύμπτωσιν τὸ πρῶτον ἰδρυτικὸν πρωτόκολλον τοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων, ὅπερ συνετάχθη τὸ 1908, ἔχει γραφεῖ ἰδιωχείρως παρ' ἐμοῦ, ὅπως ἀνεφέρθη εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον. Συνεπῶς τὸ πρῶτον ἐκεῖνο ἔγγραφο (τὸ ὁποῖον δὲν ἀνευρέθη) καὶ τὸ ἔσχατον τοῦτο πρακτικὸν τῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ. Ἡ μοῖρα ἠθέλησε νὰ ἀρχίσω τὴν δρᾶσιν τὸ 1908 ὡς πυρπολήτης καὶ νὰ τὴν τερματίσω ὡς πυροσβέστης τὸ 1910, γράφων τὸ ἀνωτέρω κύκνειον ᾄσμα τοῦ Σ. Συνδέσμου.

Ἡ δημοσίευσίς τοῦ ἀνακινωθέντος τῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. ἐπροκάλεσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, μεγάλην συγκίνησιν καὶ διαταραχὴν τῆς κοινῆς γνώμης. Τὸ γεγονός ἐσχολιάσθη εὐρέως, οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Μεγάλη μερὶς τοῦ λαοῦ ἐξέφραξε ζωηρὰς ἀνησυχίας διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως, διότι ἐφορεῖτο σοβαρὸν κλονισμὸν τῆς δημοσίας τάξεως, ὅταν θὰ ἐξέλιπεν ἀπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους ἡ σιδηρὰ χεὶρ τοῦ Σ. Συνδέσμου. Τὰ σχόλια διεσταυροῦντο ποικιλοτρόπως καὶ οἱ περισσότεροι ἐπίστευον ὅτι ὁ Σ. Σ. δὲν διελύθη πραγματικῶς, ἀλλ' ὅτι, παρὰ τὴν τυπικὴν διάλυσίν του, θὰ ἐξακολουθῆ ὑφιστάμενος συμπαγῆς, ὅπως καὶ πρότερον, ἔτοιμος νὰ παρέμβῃ, ἐντὸς ὀλίγων ὥρων, εἰθὺς ἅμα ἐξεδηλοῦτο καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀπόπειρα διασαλεύσεως τῆς τάξεως ἢ παρασπονδίας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συμφωνηθέντων.

Ὁ Στρατηγὸς Ζορμπᾶς, εἰς τὰς ἀναμνήσεις του, δὲν διευκρινίζει σαφῶς τὸ ζήτημα αὐτό. Δι' εὐνοήτους λόγους σκοπιμότητος, προτιμᾷ νὰ τὸ ἀφίση εἰς τὴν σκιάν, ἀρκοῦμενος νὰ διατυπώσῃ «ὅτι οἱ πλείστοι, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐπίστευον ὅτι ὁ Σ. Σ. δὲν διελύθη πραγματικῶς, ἀλλ' ὅτι ἐξακολούθει ὑφιστάμενος, ἀ π ἔ χ ω ν μ ὀ ν ο ν ν ἄ δ ρ ᾱ φ α ν ε ρ ῶ ς».

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ κάτωθι γνώμη τοῦ Ζορμπᾶ, ὡς συμπέρασμα τοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος :

«Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἐὰν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σ. Σ. δὲν ἐξετελοῦντο παρὰ τῶν ἀρμοδίων ἅπαντα τὰ συμπεφωνημένα, ὅπωςδῆποτε, ὁ Σ. Σ. θὰ ἐνεφανίζετο ἀλλὰ ὑπὸ ἄλλην μορφήν, ἢ δὲ δρᾶσις αὐτοῦ θὰ ἦτο λίαν διάφορος τῆς προγενεστέρως».

Ἡ ἀνωτέρω γνώμη τοῦ Ζορμπᾶ, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ πρακτικοῦ τῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. διαφωτίζει ἐπακριβῶς τὴν πραγματικότητα, ἣτις ἦτο ὅτι ὁ Σ. Σύνδεσμος θὰ διαλυθῆ ἐφ' ὅσον ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βουλὴ θὰ ἐτήρουν τὰ συμπεφωνημένα καὶ ἡ μεσεγγυοῦχος κυβερνήσις (ἐν ἧ μετεἶχε ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ.) θὰ διατηρηθῆ ἀρτία μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς. Αὐτὴ ἦτο ἡ πραγματικότης.

Ἐν περιπτώσει παρασπονδίας, ὁ Σ. Σ. θὰ ἐνεφανίζετο ὑπὸ ἄλλην

μορφὴν καὶ ἡ δοῦσις του θὰ ἦτο λίαν διάφορος τῆς μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

Ὁ Στρατηγὸς Ζοριμπά, ἔχων σαφῆ πείρα τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων, ἐγνώριζε παντὸς ἄλλου ποία θὰ ἦτο ἡ μορφή τοῦ ἀναστῆντος νέου Σ. Συνδέσμου.

Θὰ ἦτο ὁ Σύνδεσμος τῶν ἀκραίων ἑπαναστατῶν κατοιτέρων ἀξιωματικῶν, κεκαθαρισμένος ἀπὸ τὴν ἀρτηριοσκληρώσιν καὶ τὴν συντηρητικότητα τῶν πλείστων ἐπιζημιῶν ἀνωτέρων, οἵτινες προσεκολλήθησαν εἰς αὐτόν, μόνον μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 15ην Αὐγούστου 1909.

Εὐτυχῶς ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α. εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν καὶ πολιτικότητα ὥστε νὰ μὴ παρασυρθῇ εἰς τὰ ἄφρονα πραξικοπήματα, εἰς τὰ ὅποια ἤθελον νὰ τὸν παρασύρουν ὄψιμοι τινὲς ψευτοπαλληκάρδες, οἱ ὅποιοι φυτρῶνουν πάντοτε εἰς τὰς Βασιλικὰς Αὐλὰς. Μακρὰ πείρα τῆς παρελθούσης ταραχῶδους περιόδου ἀπέδειξεν, ὅτι, ὅταν οἱ θρόνοι πραγματικῶς κινδυνεύουν, οἱ τοιοῦτοι Ἡρακλεῖς κρύπτονται καὶ προφυλάσσουν τὸ ἄβρὸν σαρκίον των, διὰ νὰ ἀναφανοῦν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὰς Βασιλικὰς ὑποδοχὰς, ὅταν ἡ ἀλλοπρόσαλος τύχη φέρῃ τὴν παλινόρθωσιν τῶν θρόνων.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς Βουλῆς διεσπείροντο πολλὰ φῆμαι καὶ διαδόσεις ὅτι τὰ κόμματα, πολλοὶ Αὐλικοὶ, μὲ τοὺς ὁποίους ἠνώθησαν καὶ πάντες οἱ ἐκκαθαρισθέντες ἐκ τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐν γένει ὅλοι οἱ δυσαραστημένοι κατὰ τὸν Σ. Σ., θὰ προσέβαινον εἰς πραξικόπημα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Κυβερνήσεως Δραγοῦμη, ματαιώσιν τῶν ἐκλογῶν, σχηματισμὸν κομματικῆς Κυβερνήσεως κλπ.

Τὰ ἑπαναστατικά μέλη τῆς διαλυθείσης ἐπιτροπῆς ἠρκέσθησαν νὰ θέσουν διὰ μίαν ἑσπέραν εἰς ἐπιφυλακὴν τὸ θρυλικὸν 7ον Σύνταγμα καὶ μίαν μοῖραν πυροβολικοῦ. Τὴν ἐπομένην ἡ ὑπηρεσία πληροφοριῶν τοῦ Σ.Σ. (ἡ ὅποια ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται παρὰ τὸ διάγγελμα τῆς διαλύσεως) διεπίστωσεν ὅτι οἱ γνωστοὶ τύποι τῆς ἀντιδράσεως ἐξηφανίσθησαν ἐπὶ 2 ἡμέρων ἀπὸ τὰ γνωστὰ κέντρα των.

ΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ ΤΗΣ 30 ΙΟΥΝΙΟΥ

Αἱ ἐκλογαὶ τῆς Βουλῆς διεξήχθησαν τὴν 30 Ἰουνίου 1910. Ἐκαμε κατάπληξιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην ἡ πλήρης ἀτίξις καὶ ἡσυχία πὸς ἐπεκράτησε κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐκείνας. Οἱ ἐκλογεῖς, σοβαροὶ καὶ ἀποφασιστικοί, προσήρχοντο ἀθρόοι εἰς τὰς κάλπας πρὸς ἄσκησιν τοῦ ἐκλογικοῦ των δικαιώματος χωρὶς ταραχὰς, ὕβρεις καὶ συμπλοκάς, ὅπως συνέβαινε πάντοτε εἰς τὰς προηγουμένας ἐκλογὰς. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἦτο ἡ πρώτη σοβαρὰ ἔνδειξις, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀνένηψε καὶ ἀπεδοκίμασε, ἐν τῇ συνειδήσει του, τὰς φαυλοκρατικὰς μεθόδους τῶν κομμάτων. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἐπὶ σειράν ἐτῶν κατόπιν ἀπέδειξαν καταφανῶς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν αἱ ἐκλογαὶ αὐταὶ τῆς 30ῆς Ἰουνίου ἔφερον ἐν

τῇ Βουλῇ τὰ τότε γνωστὰ κόμματα, ἀλλ' ἐξελέγησαν συγχρόνως καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἔκτεθέντες ὡς ἀνεξάρτητοι ὑποψήφιοι.

Οἱ πλείστοι τῶν ἐκλεγέντων ἀνεξαρτήτων, καίτοι ἦσαν ἐντελῶς ἄγνωστοι, ἐξελέγησαν μὲ μεγάλην πλειοψηφίαν, διότι ὁ λαὸς ἐψήφισε τοὺς ἀνεξαρτήτους ἔξ ἀντιδράσεως πρὸς τὰ παλαιὰ κόμματα.

Ὁ Βενιζέλος, κατὰ τὴν προεκλογικὴν αὐτὴν περίοδον ἐφήρμοσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν προσφιλῆ εἰς αὐτὸν μαουόβραν τῆς χρησιμοποίησεως «Πολιτικῆς τῆς ἀποχῆς». Ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησε τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἰς τὸ ἔξωτερόν, ἀλλ' οἱ ἐνταῦθα φίλοι του, μὲ κέντρον τὸν γνωστὸν πυρῆνα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σ. Σ. ὑπέβαλον τὴν ὑποψηφιότητά του εἰς διαφόρους περιφερείας καὶ ἐνήργησαν διὰ τῶν μελῶν φανατικὴν ἐκστρατείαν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας του. Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Χρόνος» (τὸ ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Σ. Σ.) ἐδημοσίευσά τότε σειρὰν ἐντόνων ἀρθρῶν ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ἡ μαγικοῦρα», «Ὁ πέλεκυς», «Ὁ γίγας» κλπ. ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Βενιζέλου.

Ὁ Βενιζέλος, διευκολύνοντος τότε καὶ τοῦ ἐκλογικοῦ σφαιριδίου, συνέκέντρωσε καταπληκτικὴν πλειοψηφίαν ἐν τῷ προσώπῳ του.

Η ΠΡΩΤΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Εἰς τὴν διπλὴν αὐτὴν Βουλὴν ἐδήλωσαν φιλίαν εἰς τὸν Βενιζέλον περὶ τοὺς δέκα πέντε ἐν ὄλῳ Βουλευταί. Συνεπῶς, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν καὶ 4—5 ἄλλων ἀνεξαρτήτων, τὰ δύο μεγάλα κόμματα Ράλλη καὶ Θεοτόκη εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν ἐν τῇ διπλῇ Βουλῇ.

Παρὰ ταῦτα ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α. καλέσας τὸν Βενιζέλον ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας Κυβερνήσεως. Ὁ Βενιζέλος, ἀποδεχθεὶς, ἐσημάτισεν οὕτω τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι Κυβέρνησίν του.

Ὡς ἐξεθέσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ὁ Βενιζέλος ἐρχόμενος ἐν Ἑλλάδι ἀντιμετώπιζε τὴν ἐχθρότητα καὶ δυσπιστίαν, οὐ μόνον τῶν κομμάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς Αὐλῆς, λόγῳ τῶν ἐν Κρήτῃ γεγονότων (ἐπανάστασις Θεορίσου, ἀπομάκρυνσις Πρίγκηπος Γεωργίου). Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Βενιζέλος, μόλις ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, προέβη εἰς τὴν λήψιν μέτρων, τὰ ὁποῖα οὐ μόνον διέλυον τὰς ἀνησυχίας τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ ἀπεκατέστησαν καὶ ἰσχυροὺς ψυχικοὺς δεσμοὺς πρὸς αὐτόν, ὅπως ἀπεδείχθη καθ' ὅλην τὴν κατόπιν συνεργασίαν τῶν δύο ἀνδρῶν. Τὸ σοβαρώτατον ἐκ τῶν μέτρων αὐτῶν ἦτο ἡ ἐπαναφορὰ τῶν Βασιλοπαίδων εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἡ τοποθέτησις ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ τοῦ Διαδόχου, ὑπὸ τὸν τίτλον Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τοῦ στρατοῦ, ἀντὶ τῆς καταργηθείσης Γενικῆς Διοικήσεως. Ἄλλ' ἐπὶ πλέον ὁ Βενιζέλος ἐπανέφερε καὶ ἐτοποθέτησε εἰς τὰς ἐμπιστευτικὰς θέσεις τοῦ Ὑπουργείου καὶ τοῦ Ἐπιτελείου ἅπαντας τοὺς διαχθέντας ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως γνωστοὺς ἐπιτελικοὺς τοῦ 1897. Σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Ταγματάρχης Δούσμανης ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον, ἐνῶ ὁ Λοχαγὸς Ἰωάν. Μεταξᾶς:

ἀνελάμβανε τὴν θέσιν τοῦ πρώτου ὑπασιπιστοῦ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλος!!!

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπροξένησαν κατάπληξιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, καὶ ἐδημιούργησαν μεγάλον σάλον καὶ διαταραχὴν εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς κύκλους. Διὰ τὰ ἀντιληφθῆ τισ τὴν σημασίαν των, θεωρῶ ἀναγκαῖον, ἐκτὸς τῶν γνωστῶν, νὰ ἐκθέσω καὶ ἓν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον ἔτρεφον οἱ πλείστοι τῶν Συνδεσμικῶν κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ταγματάρχου Δούσμανη. Τὸ γεγονός αὐτό, τὸ ὁποῖον κεκαλυμμένως ἀναφέρει καὶ ὁ Παπαρασκευόπουλος, εἶναι τὸ ἑξῆς: Μόλις ἐπεκράτησεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ Γουδί, πάντες οἱ γνωστοὶ ἐπιτελικοὶ μετετέθησαν εἰς διαφόρους δυσμενεῖς φρουρὰς τῆς χώρας.

Ὁ Ταγματάρχης Δούσμανης, τῇ ἐπιμονῇ φανατικῶν ἐχθρῶν του ἐν τῇ Διοικήσει Ἐπιτροπῇ, ἐτοποθετήθη εἰς Μεσολόγγιον καὶ διετάχθη νὰ μεταβῆ ἐντὸς 48ώρου εἰς τὴν θέσιν του, καίτοι οὐδεὶς ὑπῆρχε ὑπηρεσιακὸς λόγος τοποθετήσεώς του εἰς Μεσολόγγι.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Δούσμανη προέβησαν εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν, διότι ἔνεκεν προσφάτου θλιβερᾶς οἰκογενειακῆς υποθέσεως, ἡ παραμονὴ τοῦ Δούσμανη εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην θὰ τοῦ ἦτο ἀφόρητος, ἔνεκα τοῦ μίσους μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς αὐτόθι οἰκογενείας. Πιθανῶς θὰ ἐκινδύνευε καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ του.

Τὸ ἀνωτέρω γεγονός ἀποδεικνύει μέχρι ποίου βαθμοῦ ἀποτυφλώνει τὸ μῖσος ἐν Ἑλλάδι. Ἐντιμοὶ καὶ γενναῖοι ἀξιωματικοὶ ἔφθασαν νὰ χρησιμοποιοῦσιν, πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐκδικήσεως, τοσοῦτον εὐτελεῖ καὶ ἀνανδρα μέσα. Ἡ χυδαία πρᾶξις ἀπεσοβήθη διὰ τῆς ἐντόνου παρεμβάσεως τινῶν ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων παραγόντων ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Σ. Σ. καὶ τοῦ ἀεμνήστου προσωπάχου τότε Παρασκευοπούλου, τοῦ ὁποίου ἐπεκαλέσθη τὴν παρέμβυσιν, ἐφόσον καὶ ἐγὼ προσωπικῶς ἀπεδοκίμασα τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην ἐκδικητικὴν πρᾶξιν.

Ἡ πρώτη Κυβέρνησις τοῦ Βενιζέλου διήρκεσε μόλις τρεῖς μῆνας, διότι ὁ Βενιζέλος, διὰν ἀπεδέχθη τὴν ἐντολήν, ἤξιωσε δι' εὐνοήτους λόγους καὶ ἔλαβεν παρὰ τοῦ Βασιλέως τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς ἐκείνης, ἡ ὁποία δὲν ἦτο παρὰ ἐνέδρα τῶν κομμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπέδειξαν μεγαλοψύχως εἰς τὸν Βασιλέα νὰ καλέσῃ τὸν Βενιζέλον εἰς τὴν ἀρχὴν, μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ τὸν ἀνατρέψουν εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐν τῇ Βουλῇ.

Ὁ Βενιζέλος δὲν ἔπεσεν εἰς τὴν παγίδα. Ἐδημοσίευσεν τὸν Σεπτέμβριον τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως, προεκήρυξε νέας ἐκλογὰς διπλῆς Βουλῆς, ἐσχημάτισεν ἐντὸς διμήνου τὴν δευτέραν Κυβέρνησιν καὶ μετὰ ἰδικὴν του πλειοψηφίαν καὶ προέβη γοργῶς εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911, ἧτις ἐπερατώθη τὸν Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὰ κόμματα, προβλέψαντα τὴν παταγώδη ἀποτυχίαν, ἀπέσχον ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς αὐτάς.

Ἡ περίοδος αὐτή, ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς πρώτης Κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου μέχρι τῶν δευτέρων ἐκλογῶν, ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ

τὴν κατόπιν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως, ἐφ' ὅσον ἦτο ἡ πρώτη πολιτικὴ μορφομαχία τοῦ Βενιζέλου πρὸς τὰ παλαιὰ κόμματα.

Τὸ πρῶτον καὶ κύριον σημαντικὸν γεγονός κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἶναι, πῶς ἀπεφάσισε ὁ Βασιλεὺς νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὸν Βενιζέλον, εἰς τὸν ἐπικίνδυνον ἐπαναστάτην τοῦ Θεοτίσου, τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως, καὶ τὸ ἐκπληκτικώτερον διὰ τοίους λόγους οἱ Ράλλης καὶ Θεοτόκης συνέστησαν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν, ἐφ' ὅσον εἶχον φέροι καταπληκτικὴν πλειοψηφίαν εἰς τὰς ἐκλογάς. Ἐπὶ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἀνεγράφησαν πολλοὶ ἀντίθετοι ἐκδοχαί, παρ' ὧν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν συγγραφέων, οἵτινες ἠσχολήθησαν μὲ τὴν ταραχώδη πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς περιόδου αὐτῆς.

Ὁ Στρατηγὸς Δούσμανης δὲν διστάζει νὰ γράψῃ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, ὅτι ὁ Δ. Ράλλης ἔπεισε τὸν Βασιλέα νὰ ἀναθέσῃ τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὸν Βενιζέλον, διὰ νὰ καταρίψῃ τὸ κῦρος καὶ ἐξουτελίσῃ τὸν Θεοτόκην, ὅστις διέθετε τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ. Ἐλέγεται ὅτι ὁ Ράλλης εἶχε βεβαιώσει τὸν Βασιλέα ὅτι μετὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος θὰ ἐγίνοντο νέαι ἐκλογαί, μετὰ τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ Ράλλης θὰ ἀνελάμβανε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ Στέμμα, καὶ τὸν πολιτικὸν κόσμον, ἀπὸ τοὺς δύο μισητοὺς νέους παράγοντας, τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον καὶ τὸν Βενιζέλον. Ἐγὼ προσωπικῶς δὲν πιστεύω εἰς τὰ λεγόμενα αὐτὰ τοῦ Δούσμανη, οὔτε τὰ θεωρῶ πιθανά.

Ἀντιθέτως, ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω, φρονῶ ἀδιστακτῶς, ὅτι ὁ Βενιζέλος ἐχορησιμοποίησε, πρὸς ἐξενεμισμὸν τοῦ Βασιλέως, τὸ ἰσχυρότατον καὶ πειστικότατον αὐτοῦ, τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν Βασιλοπαίδων, τοῦ Διαδόχου, καὶ τῶν Ἐπιτελικῶν καὶ Αὐλικῶν ἐν γένει εἰς τὸν στρατόν.

Τινὰς ἐκ τῶν θαυμασίων πολιτικῶν ἐλιγμῶν τοῦ Βενιζέλου ἀναγράφει ἀκουσίως εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ στρατηγὸς Δούσμανης. Λέγει οὕτω εἰς τὴν σελίδα 33 ὅτι τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1910, ὅταν ὁ Βενιζέλος εὗρισκετο ἐν Ἀθήναις, ὡς πολιτικὸς σύμβουλος τοῦ Σ. Σ. συνητήθη μυστικῶς εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδος «Ἀθῆναι» διὰ πρώτην φορὰν μετὰ τοῦ μετέπειτα «Πρωθυπουργοῦ καὶ Δικτάτορος τῆς Ἑλλάδος», ὅπως γράφει αὐτολεξεί. Ὡς ἀναφέρει ὁ ἀείμνηστος Δούσμανης, ὁ Βενιζέλος τοῦ ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀφίνει νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι εἶχε μεγάλην ἐκτίμησιν εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ἀξίαν. Ὀλίγον περαιτέρω εἰς τὴν σελίδα 34 ἀναφέρει ὅτι: «Ὁ Βενιζέλος ὅταν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, ἔστειλεν εἰς τὴν οἰκίαν μου τὸν Διευθυντὴν καὶ ἰδιοκτήτην τῆς «Πατριδος» κ. Σίμον, ἵνα μὲ παρακαλέσῃ νὰ μεταβῶ εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδος του, τὴν 5ην μ. μ. τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅπου θὰ μὲ ἀνέμενον ὁ μέλλων Πρωθυπουργός, διότι ἤθελε νὰ ἔχῃ τὴν γνώμην μου, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων, προκειμένου νὰ ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Μοῦ ἐζήτησε τὴν γνώμην μου καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ συνεχίσω εἰς ἄλλας συνεδριάσεις τὴν εἰσήγησιν καὶ τρόπον τινα τὴν διδασκαλίαν

καὶ ἐξήτησε νὰ δεχθῶ νὰ συνεργασθῶ μαζί του εἰς τὸ 'Υπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν», ὁ tempoга ὁ mores !!

Ὁ Βενιζέλος, Πολιτικὸς Σύμβουλος ἀκόμη τοῦ Σ. Σ. ἐξελέγει πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, κατόπιν τῶν ἀγῶνων, καὶ ὑλικῶν θυσιῶν τῶν ἐπαναστατικῶν (!) Βουλευτῆς, καὶ μόλις ἐκλήθη παρὰ τοῦ Βασιλέως πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως, ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὸν Δούσμανη, ὅπως ζητήσῃ τὴν συνεργασίαν του. Περαιτέρω, ὡς βεβαιοὶ ὁ Δούσμανης, ὁ Βενιζέλος εἶχεν δηλώσει πρὸς τὸν Βασιλέα ὅτι «θὰ πάρῃ τὸν Δούσμανη» ὡς συνεργάτην του.

Τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα, ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Δούσμανη, εἶναι πρῶτον ἀκριβέστατα ἀλλὰ καὶ μόνον αὐτὰ διαφωτίζουν τὴν τότε πολιτικὴν τοῦ Βενιζέλου. Ὡς ὁ ἴδιος ὁ Δούσμανης ἀναφέρει ἀλλαχοῦ, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α' με ἐνθουσιασμὸν ἐδήλωσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτόν, ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς ἄνθρωπος, ὁ Βενιζέλος, θὰ πάρῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ τὸν Δούσμανη. Ὁ Βενιζέλος, μόλις σχηματίσας Κυβέρνησιν ἰδικήν του, προσέλαβεν ὡς πρῶτον ὑπασπιστὴν του τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν καὶ ἀνέβαλε τὴν τοποθέτησιν τοῦ Δούσμανη δι' ἄργότερον.

Ἡ ψυχικὴ ἐπαφὴ μεταξὺ Βασιλέως καὶ Βενιζέλου εἶχεν ἐπέλθῃ ἤδη, οὕτως ὥστε ὅταν ὁ Βενιζέλος κατήλθεν ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ γραφείου μετὰ τὴν ἐντολὴν ὅπως συντάξῃ τὸν κατάλογον τῶν ὑπουργῶν του, ἔφερεν ἤδη εἰς τὰ θυλάκιά του τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, τὸ ὅποιον ἦτο τὸ βαρὺ τοπομαχικόν του πυροβόλον διὰ τὴν ἐπικειμένην κρίσιμον πολιτικὴν μάχην.

Ὡς πρὸς τὴν στάσιν τῶν Πολιτικῶν Ἀρχηγῶν, παρὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Δούσμανη, ὑπηγορευθῆ αὕτη ἐξ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς τότε πραγματικῆς καταστάσεως.

Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἐγνώριζον καλῶς, ὅτι παρὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀνακινωθέντος τῆς διαλύσεως τοῦ Σ. Σ. ὁ Σύνδεσμος ὑφίστατο ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ἡδύνατο νὰ παρέμβῃ εἰς πᾶσαν στιγμὴν. Ἐσκέφθησαν πολὺ ὀρθῶς νὰ ἀναθέσιν τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὸν Βενιζέλον, τὸν ὅποιον ἡδύνατο νὰ ἀνατρέψουν εἰς τὴν Βουλὴν, ὅταν ὁ χρόνος θὰ παρεσκέιαζε τὸ ἔδαφος πρὸς τοῦτο. Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἀσφαλῶς δὲν ἐγνώριζον ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶχεν ἐξασφαλίσει τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΟΠΑΙΔΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΤΕΛΩΝ

Τὸ ζήτημα τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν Περιγητικῶν καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἀξιωματικῶν ἐδημιούργησε μέγαν σάλον καὶ σφοδρὰς συζητήσεις, ἔνεκα τῶν τεραστίων πολιτικῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας ἔσχεν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς κα-

1) Οἱ σχηματίσαντες τὴν ἐκλογικὴν Ἐπιτροπὴν ἀξιωματικοὶ τοῦ Σ. Συνδέσμου συνεκεντρώσαμεν δι' ἐράνου, ἐκ τῶν πενηθῶν μας βαλαντίων, χρηματικὸν ποσὸν διὰ τὰς δαπάνας τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὅποιος, ὡς ἀνεφερον, ἀπουσίαζε κατ' αὐτὴν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

ταστάσεως καὶ τῆς θλιβεραῦς διαιρέσεως τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὰ γνωστὰ μεγάλα Ἐθνικὰ ἀτυχήματα.

Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω τοὺς λόγους, οἵτινες ὑπηγόρευσαν εἰς τὸν Βενιζέλον τὴν χειρονομίαν του ἐκείνην. Ἄφ' ἑνὸς ἤθελε νὰ ἀμβλύνη τὴν ἐχθρότητα τῆς Αὐλῆς, καὶ ἐξ ἄλλου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ κύρος τοῦ Διαδόχου, διὰ νὰ τὸν χρησιμοποίησῃ ὡς ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ. Ὁ Βενιζέλος ἐπίστευε τότε, ἐσφαλμένως κατ' ἐμέ, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἔνεκεν τῆς ἰδιοσυγκρασίας μας δὲν δύναται νὰ διοικηθῇ ἐν πολέμῳ ἀπὸ Ἑλληνα στρατηγόν, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ στρατιωτικὴ του ἀξία.

Ἔνεκα ἐσφαλμένης κρίσεως ἐπὶ ἀντιπειθαρχικῶν ἐπεισοδίων τοῦ 1897 ἐπίστευε ὅτι μόνον διὰ Βασιλικῆς Πρίγκηπος δύναται νὰ ἐπιβληθῇ ἡ πειθαρχία μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων Διοικητῶν τοῦ στρατοῦ μας. Ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῆς πολεμικῆς μας ἱστορίας ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Βενιζέλος ἐπλανᾶτο σοβαρῶς.

Μόλις ἐγνώσθησαν αἱ ἀποφάσεις τοῦ Βενιζέλου ἐπὶ τοῦ φλέγοντος ζητήματος, ἀντιλαμβάνεται πᾶς τις τί ἐπηκολούθησε. Οἱ ἀξιοματικοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἔσπευσαν ἀθρόως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν Ζορμπᾶν καὶ ἄλλους ἀνωτέρους καὶ ἐξέφραζον τὴν κατὰ πλῆξιν των καὶ τὰς διαμαρτυρίας των, διὰ τὰ μελετώμενα μέτρα τοῦ Βενιζέλου. Ἰδίως ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ Δούσμανη καὶ τῶν περὶ αὐτῶν ἐπιτελικῶν.

Ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς, ὁ ὁποῖος ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου ὑπέβαλε τὴν αἴτησιν ἀποστρατείας του ἐκ τοῦ στρατοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συνέντευξιν μὲ τὸν Βενιζέλον πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σχετικοῦ νόμου.

Εἶναι γνωστοὶ οἱ προσωπικοὶ δεσμοὶ μου μὲ τὸν ἀείμνηστον Ζορμπᾶν, ὅπως ἐλίσης αἱ στενωτάται σχέσεις μου μὲ τὸν Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔκαμνε τὴν τιμὴν νὰ ζητῇ πληροφορίας καὶ γνώμας μου περὶ τῶν διαφόρων πολιτικῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀθρόως ἐπύκνωσαν τὰς τάξεις τῶν ὁπαδῶν του.

Παρακλήσει τοῦ στρατηγοῦ Ζορμπᾶ συνώδευσα τοῦτον, κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Πρωθυπουργὸν Βενιζέλον. (Νομίζω ἦτο ἡ δευτέρα καὶ τελευταία συνάντησις μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν).

Μόλις εἰσῆλθομεν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς, μὲ τὸν γνωστὸν εὐγενῆ καὶ μελίχιον τρόπον του, ἐξέθιγκεν εὐλαβῶς, ἀλλὰ καὶ εὐθαρσῶς, πρὸς αὐτὸν τὰ παράπονα καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἀξιοματικῶν, διὰ τὴν μελετωμένην ἀποκατάστασιν τῶν Πριγκήπων κλπ.

Ὁ Βενιζέλος ἐφάνη δυσαρεστηθεὶς καὶ ἀπήντησε πρὸς τὸν Ζορμπᾶν τὰ κάτωθι :

BENIZELOS : Ὅταν μοῦ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ μοῦ ἀναθέσῃτε τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως, ὅπως ἐνθυμείσθε, ἀπέκρουσα κατ' ἐπανάληψιν καὶ ῥητῶς τὰς προτάσεις ὑμῶν. Σᾶς ἐδῆλωσα ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ κατάστασις πρέπει νὰ λήξῃ τὸ ταχύτερον, διὰ νὰ ἐπανέλθουν οἱ ἀξιοματικοὶ εἰς τὰ

ἔργα των καὶ νὰ προπαρασκευασθῆ τὸ Κράτος, ὅπως ἀντιμετωπίσῃ σοβαρώτατα γεγονότα ἐν τῇ Βαλκανικῇ, τὰ ὁποῖα θεωρῶ λίαν προσεχῆ. Πρέπει ἐντὸς τοῦ 1912 νὰ εἴμεθα στρατιωτικῶς ἔτοιμοι, διὰ νὰ λύσωμεν τὸ Κρητικὸν ζήτημα καὶ τὰ μετ' αὐτοῦ συνδεόμενα μεγάλα ἐθνικὰ μας ζητήματα ἐν τῇ Βαλκανικῇ. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Πριγκήπων θεωρῶ ἀναγκαῖον τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν εἰς τὸν στρατὸν, διότι δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῆ ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τὸν Βασιλέα δικαιώματος τὸ ὁποῖον ἔχει καὶ ὁ τελευταῖος πολίτης, νὰ ὑπηρετοῦν τὰ τέκνα του εἰς τὸν στρατὸν τῆς Πατρίδος. Ἐπὶ πλεον, ὅπως γνωρίζετε καὶ σεῖς ἐκ τῆς πείρας τοῦ τελευταίου πολέμου, οἱ διάφοροι Σωματάρχαι δυσκόλως ὑπακούουν εἰς ἀνωτέρους ἢ ἀρχαιότερους ἑλληνας συναδέλφους των. Ἐνθυμεῖσθε τὴν ἀναρχίαν καὶ τὰ ἐπεισόδια ἀνυπακοῆς ἐν Ἡλείρῳ, κατὰ τὸ 1897, ὅταν οἱ Σωματάρχαι Κουμουνδοῦρος, Μπότσαρης ἔνήργουν αὐτοβούλως καὶ ἀντιθέτως μὲ δητὰς διαταγὰς τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔνθα ἦτο ἀρχηγὸς ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, παρὰ τὰ ἀτυχήματα, δὲν παρουσιάσθησαν κρούσματα ἀνυπακοῆς καὶ ἀνυποταξίας ἀπὸ μέρους τῶν ὑπ' αὐτὸν Σωματάρχων. Ὡς πρὸς τοὺς ἐπιτελικούς ἀξιωματικούς θὰ ἀναβάλω τὴν τοποθέτησιν τοῦ Δούσμανη εἰς τὸ ἐπιτελεῖον, ἀλλὰ θὰ κρατήσω ὡς ὑπασπιστὴν τὸν Μεταξᾶν, διότι θεωρῶ ἀναγκαῖον τοῦτο ὅπως πεισθῆ ὁ στρατὸς ὅτι θὰ περάσωμεν τὸν σπόγγον τῆς λήθης εἰς τὸ παρελθὸν καὶ οἱ ἀξιωματικοί, λησμονοῦντες τὰ γενόμενα, θὰ συμφιλιωθοῦν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ θὰ ἐργασθοῦν ἐν ὁμοφωνίᾳ διὰ τὸ καλὸν τῆς Πατρίδος.

Στρατηγὸς ΖΟΡΜΠΑΣ : Κύριε Πρόεδρε, μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεώς σας, ὅταν σᾶς ἀπεχαιρέτησα, σᾶς ἐδήλωσα ὅτι ἀπέρχομαι καὶ ἐκ τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἐκ τοῦ στρατοῦ, μὲ τὴν συνείδησιν ἡρεμον, ὅτι ἐξετέλεσα τὸ καθήκον μου ἐναντι τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἔθνους, καὶ μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι παρέδωσα τὴν ἀρχὴν εἰς ὑμᾶς, ὅστις θὰ ἐξασφαλίσῃτε τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Διὰ τὸ ζήτημα τῶν πριγκήπων, ἡ ἐναντίον τῶν ὁποίων ἀγανάκτησις τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀπολύτως δικαιολογημένη, συμφωνῶ ὅτι πρέπει νὰ ἐπιτραπῆ προσεχῶς ἡ ἐν τῷ στρατῷ ὑπηρεσία των, ὅχι ὁμως ὡς ἐν τῷ παρελθόντι μὲ τὰ ἐξαιρετικὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐπέτρεπον νὰ ἔχουν, ἀνεύθυνοι αὐτοί, ὑπευθύνους διοικήσεις ἐν τῷ στρατῷ. Τὸ σημερινὸν διάβημά μου δὲν ἐνέχει οὐδὲ ἴχνος προθέσεως πρὸς ἀνάμειξιν εἰς τὸ κυβερνητικὸν ἔργον σας. Ἀποβλέπει μόνον ὅπως ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν σας ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἔχη σοβαρὰς συνέπειας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἡμῶν πράγματα.

Ἡ ἄμεσος ἐπαναφορὰ τῶν Δούσμανη καὶ Μεταξᾶ εἰς ἐμπιστευτικὰς θέσεις σήμερον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι δικαίως ἢ ἀδίκως οἱ ἀνωτέρω δύο ἀξιωματικοὶ ὑπῆρξαν τὸ κόκκινον πανὶ τῶν ἐπαναστατῶν, εἶναι φυσικὸν νὰ ἐπιφέρῃ πραγματικὴν ψυχικὴν ὀδύνην εἰς ὅλους τοὺς καλοὺς καὶ πατριώτας ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι σᾶς περιβάλλουν σήμερον διὰ τῆς μέχρι λατρείας ἀφοσιώσεώς των, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν συγκεντροῦνται αἱ

ἐλπίδες ὄλων διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν διεκδίκησιν τῶν δικαίων τοῦ Ἑθνους. Ὑπάρχουν, Κύριε Πρόεδρε, καὶ ἄλλοι ἀξιοματικοί, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν Σύνδεσμον, θὰ εἶναι καταλληλότατοι διὰ τὰς ἐμπιστευτικὰς θέσεις τοῦ Ὑπουργείου, ἔνεκα τοῦ μετριοπαθοῦς χαρακτῆρος καὶ τῆς εὐθύτητός των.

BENIZEΛΟΣ : Θεωρῶ τὸ ζήτημα τοῦτο ὑψίστης πολιτικῆς σημασίας. Δὲν εἶναι μόνον στρατιωτικόν. Δύνασθε νὰ βεβαιώσετε τοὺς ἀξιοματικούς ὅτι ἡ παρουσία μου ἐν τῇ Κυβερνήσει, εἶναι ἀρκετὴ ἐγγύησις διὰ τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν, ἔναντι πιθανῶν διώξεων ἢ ἀντεκδικήσεων.

Ὡς πρὸς τὸν Μεταξᾶν, τὸν προσέλαβον ὡς ὑπασπιστὴν διότι ἔχει μεγάλην στρατιωτικὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία τοῦ ἀνεγνωρίσθη καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἀκαδημίαν πολέμου ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἐσπούδασε.

ZORMPΑΣ : Ἐπαναλαμβάνω, Κύριε Πρόεδρε, ὅτι δὲν ἦλθον ἐδῶ οὔτε με τὴν πρόθεσιν νὰ σᾶς ἐλέγξω, οὔτε νὰ διαμαρτυρηθῶ διὰ τὰ μέτρα σας. Θεωρῶ ὅμως ὅτι ἔχω καθῆκον νὰ σᾶς διαφωτίσω ἐπὶ τῶν προσώπων, διὰ νὰ προφυλάξω καὶ ἡμᾶς καὶ τὸ ἔθνος, ἀπὸ μελλούσας ἀνωμαλίας. Τὸ ζήτημα τοῦ ὑπασπιστοῦ δὲν εἶναι τόσον ζήτημα ἀξίας, ὅσον εἶναι μᾶλλον ἠθους καὶ χαρακτῆρος. Ἡ πείρα μου μὲ ἐδίδαξεν ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν ὄλων μας, ὁ ὑπασπιστὴς δύναται νὰ ἐξη σοβαρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἢ ὄχι διοικήσεως Σωματάρχου ἢ Ὑπουργοῦ. Ὁ Μεταξᾶς, ἔνεκα τῆς δράσεώς του εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ Διαδόχου καὶ ὡς συντάκτης τῆς ἀθλίας ἐκείνης ἐκθέσεως τοῦ πολέμου 1897, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὰς ἀριβιστικὰς μηχανοραφίας του εἰς τὸ διαλυθὲν σῶμα τῶν Γενικῶν Ἐπιτελῶν, ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυρίως ὑπευθύνων διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Γουδί. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀνεκτὸς σήμερον, ὡς πρῶτος ὑπασπιστὴς ὑμῶν, τοῦ ἀναλαβόντος τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Σ. Συνδέσμου; Ὑπάρχουν πολλοὶ ἀξιοματικοὶ μορφωμένοι, μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν Σ. Σ., ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύνασθε νὰ ἐκλέξετε τὸν πρῶτον ὑπασπιστὴν σας.

Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος εἶναι ἀγαθὸς καὶ ἔχει ἀγάπην πρὸς τὸ στράτευμα, ἀλλ' ἔχει ἰδέας ἀπολυταρχικὰς καὶ ἐπηρεάζεται πολὺ ἀπὸ τοὺς τρόπους τοῦ γυναικαδέλφου του Κάιζερ, τὸν ὁποῖον θαυμάζει. Ἐπὶ πλέον ὁ Διάδοχος ἔχει τὸ μέγα ἐλάττωμα νὰ ἐπηρεάζεται πολὺ, εἰς ὅλας τὰς σκέψεις καὶ ἐνεργείας του, ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον του. Τὸ μέγα αὐτὸ ἐλάττωμα τοῦ Διαδόχου, αὐξανόμενον καὶ διὰ τοῦ πείσμονος χαρακτῆρος του, ὑπῆρξε τὸ κύριον αἷτιον ὄλων τῶν κακῶν, τὰ ὁποία ὑπέστη τὸ στράτευμα μέχρι σήμερον καὶ φοβοῦμαι ὅτι θὰ γίνῃ ἡ αἰτία πολὺ περισσοτέρων δεινῶν, ὅταν θὰ βασιλεύσῃ.

Ὁ Βενιζέλος ἐφάνη καταφανῶς ταραχθεὶς ἐκ τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὅπως προλάβω παρῶξυσιν τῆς συζητήσεως, ἀπετάνθη πρὸς τὸν Βενιζέλον, μὲ ἕνα εὐλαφὲς «Ἐπιτρέπεται, Κύριε Πρόεδρε;» καὶ ἐπὶ τῇ συγκατανεύσει τοῦ εἶπον τὰ ἐξῆς :

«Μεταξὺ τῶν Αὐλικῶν, τῶν λεγομένων ἀντιδραστικῶν, (ἐχθρῶν τοῦ Σ. Σ.) καὶ τῶν ἄλλων οὐδετεῶν ἀξιωματικῶν, ὑπάρχουν πολλοὶ ἱκανοί, καὶ καταλληλότεροι, λόφῳ ἤθους, ἐντιμότητος καὶ εὐγενείας χαρακτῆρος, διὰ τὴν θέσιν τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Ὑπουργείου». Ἀνέφερον τὰ ὀνόματα δεκάδους τοιούτων ἀξιωματικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνθυμοῦμαι, μεταξὺ τῶν πρώτων, τὸν Λοχαγὸν τοῦ Πυροβολικοῦ Ν. Τριχοῦλην, ὁ ὁποῖος κατὰ σύμπτωσιν συνελήφθη τὴν πρωίαν τῆς 15ης Αὐγούστου ὑπὸ περιπολίας ἐπαναστατικῶν παρὰ τὸ Γουδί. (1) Ὑπέδειξα καὶ δεκάδα ἄλλην ἀξιωματικῶν, ἐξ ὧν ἐνθυμοῦμαι τοὺς Λοχαγοὺς Δελαπόρταν, Κοκκίδην, Γ. Βάσσον κλπ.

Διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Ὑπασπιστοῦ εἶδον καὶ κατόπιν ἰδιαίτερος τὸν Βενιζέλον καὶ τὸν παρεκάλεσα θερμῶς ἐκ μέρους ἄλλων φίλων του, τοῦ Σ. Σ. Ὁ Βενιζέλος, ἀτιγῶς, ἔμεινεν ἀμετάπιστος καὶ προσέλαβε τὸν Μεταξᾶν, τὸ ὁποῖον ἐπῆρξε ἀφορμὴ νὰ γίνουν ἔκτοτε ἐχθροὶ τοῦ οἱ πλείστοι ἐκ τῶν φανατικωτέρων φίλων του, οἵτινες τὸν ἔφερον ἐκ Κρήτης καὶ εἰργάσθησαν μετὰ φανατισμοῦ, διὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς βουλευτοῦ. Ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ Βενιζέλου ὑλήθρησε κατ' ἐμὲ ἕνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα σφάλματα τῆς πολιτικῆς ζωῆς του.

Κατὰ τὴν ἀποχώρησίν μας ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ Πρωθυπουργοῦ ὁ Ζορμπᾶς μὲ εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ προφανῆ πικρίαν, εἶπεν εἰς τὸν Βενιζέλον τὰ ἑξῆς μνημειώδη: «Κύριε Πρόεδρε, δὲν ἔχετε οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν νὰ σεβασθῆτε τὰ γενόμενα ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄνευ δυσαρσεκείας θὰ ἔβλεπον τὴν ἀνατροπὴν ὄλων τῶν γενομένων, ἀλλὰ οὔτις ἐξορκίζω, Κύριε Πρόεδρε, νὰ μὴ ἐπιμένετε εἰς τὸ ζήτημα τῶν Περιγρήπων καὶ τοῦ Ἐπιτελείου. Ἐὰν τοὺς ἐπαναφέρετε θὰ θερμάνετε εἰς τοὺς κόλπους σας ἐχθίδνας, αἱ ὁποῖαι μόλις ἀναζωογονηθοῦν θὰ δαγκάσουν πρῶτον ὑμᾶς, τὸν ζωοδότην καὶ εὐεργέτην τοὺς.

Εὐχομαι νὰ διαψευσθῶ, ἢ νὰ μὴ εὐρίσκομαι ἐν ζωῇ διὰ νὰ ἴδω τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἡ μακρὰ μου πεῖρα μὲ κάμνει νὰ προβλέπω.

Μὴ παραγνωρίζετε, Κύριε Πρόεδρε, (προσέθεσε συγκεκριμένως) καὶ φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸ λευκόν του ὑπογένειον, ὁ ἀείμνηστος

1) Ὁ Λοχαγὸς, κατόπιν Στρατηγὸς καὶ Ἀρχιστράτηγος ἐν Μ. Ἀσίᾳ, Τριχοῦλης ὑπασπιστὴς τοῦ Μεράρχου Δημοπούλου, διήρχετο τὴν πρωίαν τῆς 15ης Αὐγούστου ἐκ τῆς ὁδοῦ Κηφισιάς, μὲ τὸ θανάσιον σιδερόψαρο ἄλογό του—ἦτο καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ἰππέων τοῦ στρατοῦ—καὶ συλληφθεὶς ὑπὸ περιπόλου ἤχθη ἐνόπιόν μου διωκοῦντα τὰς προφυλάκας καὶ ἐστάλη εἰς τὸν Ἀρχηγὸν Ζορμπᾶν, ἀπολυθῆς νομίζω ἀμέσως. Ἐπλεξα συνεπῶς τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀξιωματικοῦ πρὸς τὸν Βενιζέλον, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ὁ Ζορμπᾶς ἐτόνισεν τὰς αὐτὰς ἐπανετικὰς συστάσεις. Ὁ Λοχαγὸς Τριχοῦλης ἦτο ἄλλοτε ἐκ πελοπιθῆσεως καὶ τότε καὶ μέχρι τέλους τέλους τοῦ σταδίου του φίλος τοῦ Βασιλέως.

στρατηγός) τὴν μακρὰν καὶ πικρὰν πεῖραν 50 ἐτῶν, τὴν ὁποίαν ἀπεκτήσαμεν, συζῶντες μὲ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐν Ἑλλάδι. Φοβοῦμαι μήπως μίαν ἡμέραν διαγκάσουν, ὅχι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ζωτικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας αὐτῆς. Εὐχομαι ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὀρθὴν λύσιν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος».

Κατὰ τὸν ἀποχαιρετισμὸν, ὅστις ἐγένετο μὲ ἀβρότητα, ἀλλὰ καὶ μόλις ὑποκρυπτομένην ψυχρότητα, ὁ Ζορμπᾶς προσέθεσε :

«Μὲ συγχωρεῖτε, κύριε Πρόεδρε, ἐὰν σᾶς ἐστενοχώρησα, ἀλλ' ὡς σᾶς εἶπον ἐν ἀρχῇ, ἡ πρόθεσίς μου εἶναι ἀγνή καὶ ἀνυστερόβουλος, καὶ ἀποβλέπει μόνον νὰ προφυλάξῃ καὶ ὑμᾶς καὶ τὴν χώραν ἀπὸ πιθανὰ ἀτυχήματα καὶ ἀνωμαλίας. Εἶμαι βέβαιος καὶ εὐχομαι νὰ μὴ εὐρεθῶ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶ καὶ πάλιν, διὰ παρόμοιον δυσάρεστον ζήτημα».

Ὡς γνωστὸν ὁ Βενιζέλος δὲν ἐπέισθη. Ἐφήρμωσε τὰ προαναφερθέντα μέτρα του, ἐκτὸς τῆς προσλήψεως τοῦ ταγματάρχου Δούσημανη, τὴν ὁποίαν ἀνέβαλε δι' ἀργότερον. Ὁ Ζορμπᾶς δὲν ἐπανεῖδε πλέον τὸν Βενιζέλον. Ἄτυχῶς ἡ καταπληκτικὴ προφητεία του, ἡ ὁποία περιήρχετο εἰς τὴν ἀνωτέρω τελευταίαν ἐκκλησίαν του πρὸς τὸν Βενιζέλον, ἐπραγματοποιήθη ἐπακριβῶς καὶ κατὰ λέξιν τὸ 1915, ὅποτε, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ πρῶτος ὑπασπιστής του ἔδωσε τὴν πρώτην μαχαιριάν, ὡς ἄλλος Βροῦτος, εἰς τὰ νεφρὰ τοῦ Προϋπουργοῦ του, ἡ ὁποία ἦτο ἡ κυρία καὶ ἐδημιούργησεν οὕτω τὴν πρώτην διαφωνίαν του πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, αἰτία ὄλων τῶν κατόπιν συμφορῶν τοῦ Ἑθνους.

Ὅπως ἐξεθέσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ διάλυσις τοῦ Σ. Συνδέσμου ἐγένετο μὲν διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀποφάσεως τῆς 15ης Μαρτίου ἀλλὰ μόνον κατὰ τύπου, διότι κατ' οὐσίαν ἡ ἐπαναστατικὴ κατάστασις ἐτερματίσθη μετὰ τρεῖς μῆνας, ὅταν ἐσχηματίσθη ἡ πρώτη κυβέρνησις τοῦ Βενιζέλου.

Ἡ δευτέρα αὕτη περίοδος, καθ' ἣν μετεῖχε τῆς Κυβερνήσεως αὐτοπροσώπως, ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Συνδέσμου, ἦτο καὶ ἡ πλέον ἀποδοτικὴ. Κατ' αὐτὴν ἐψηφίσθησαν καὶ τὰ σπουδαιότερα νομοσχέδια καὶ συνεπληρώθησαν αἱ ἐπείγουσαι ἀνάγκαι τοῦ στρατοῦ, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, λέγων ὅτι: «τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα ἐλύοντο ταχύτατα, διότι ἦτο πλέον ὑπουργὸς ὁ Ζορμπᾶς, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῆς εὐρείας μορφώσεως, ἦτο προικισμένος καὶ μὲ ὀξυτάτην ἀντίληψιν καὶ ἀσφαλῆ κρίσιν».

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐλύθη αἰσίως καὶ τὸ ζήτημα τῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ. Εὐτυχῶς ὁ Ζορμπᾶς, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίστασιν τῆς Αὐλῆς, ἔλυσεν τὸ ζήτημα διὰ τῆς προσκλήσεως Γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς, διότι διὰ μυστικῶν ἐνεργειῶν τῶν Περιγηίων καὶ τῶν γνωστῶν Γερμανοφίλων Ἐπιτελικῶν, ἐπρόκειτο νὰ κληθῇ Γερμανικὴ στρατιωτικὴ ἀποστολή, πράγμα τὸ ὁποῖον εἶναι εὐκόλον νὰ φαντασθῇ

κανείς ὁποία; ἀνωμαλίας θὰ ἐδημιούργει ἀργότερον, κατὰ τὴν περίοδον τοῦ δι-
 χασμοῦ. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄ δὲν ἦτο Γερμανόφιλος, τὸνναντίον ἐθε-
 ωρεῖτο πάντοτε φίλος τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ἦτο καὶ ἀνθρωπος καὶ
 εἶχε συνεπῶς καὶ ὅλας τὰς φυσικὰς ἀδυναμίας, ποὺ ἔχομεν πᾶντες. Λέν ἦτο
 δυνατὸν νὰ μὴ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὸν
 Διάδοχον τοῦ θρόνου καὶ τὴν σύζυγόν του Γερμανίδα πριγκίπισσαν Σοφίαν.

Ὅταν ἐγένοντο αἱ διαπραγματεύσεις διὰ τὴν πρόσκλησιν τῆς Γαλλικῆς
 ἀποστολῆς, παρὰ τὰ ληφθέντα ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ Ζορμπᾶ μέτρα, πρὸς τήρη-
 ρησιν ἐχεμυθείας, οἱ περὶ τὴν Αὐλὴν κατώρθωσαν, ἄγνωστον πῶς, νὰ λάβουν
 γνῶσιν αὐτῶν καὶ ὀλόκληρος, ὁ ὀλίγος μὲν ἀλλὰ φανατικός, στρατιωτικὸς κύ-
 κλος τῶν Γερμανοπλήκτων ἐτέθη εἰς κίνησιν πρὸς ἀντίδρασιν. Ὁ ἀείμνηστος
 Ζορμπᾶς ἔσωσε καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν τὸν στρατὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ μίαν
 πραγματικὴν συμφορὰν, οἷα θὰ ἦτο ἡ πρόσκλησις Γερμανικῆς Ὀργανωτικῆς
 Ἀποστολῆς, ἂν ληφθούν ὑπ' ὄψιν τὰ κατόπιν τραγικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐ-
 δημιούργησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ δρᾶσις τῆς περιβοήτου Γερμανικῆς συμμορίας
 τῶν βαρῶνων Σὲγκ καὶ Σία.

Ὁ στρατηγὸς Ζορμπᾶς ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ εἰς τὴν σελίδα
 113 τοῦ φυλλαδίου του τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ κατὰ λέξιν : «Ὁ Βασιλεὺς,
 πληροφορηθεὶς τὰς περὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς διαπραγματεύσεις τῆς
 Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως μετὰ τῆς Γαλλικῆς, αἰτινες εἶχον τερματισθῆ αἰσίως
 μοῦ εἶπεν ὅτι δὲν ἐπράξαμεν καλῶς νὰ προβῶμεν, ἐν ἀγνοίᾳ του, εἰς ταύτας,
 διότι προὔπηρχε συνεννόησις μετὰ τῆς Γερμανίας περὶ τοῦ ζητήματος
 τούτου. Περὶ τῆς υποθέσεως ταύτης ὁ Βασιλεὺς εἶχεν ἤδη συνομιλήσει μετὰ
 τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Δραγοῦμη καὶ μετὰ τοῦ ὑπουρ-
 γοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Καλλέργη, καὶ ὁ μὲν εἶχεν ἀπαντήσει ὅτι δὲν ἀνεμίχθη
 εἰς ταύτην, ὁ δὲ ὅτι ἐνήργησε κατ' αἴτησιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν.
 Εἰς τὸν Βασιλέα ἀπήνησα ὅτι τὴν εὐθύνην διὰ τὴν γενομένην ἐνέργειαν
 περὶ τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς ὑπέχω ἀκεραίαν, διότι μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ
 σχετικοῦ Νόμου ἔχω ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχείας ἀφίξεως τῆς ξένης ἀ-
 ποστολῆς καὶ φρονῶν ὅτι διὰ τὸν στρατὸν μας καταλληλοτέρα πάσης ἄλλης
 εἶναι ἡ Γαλλικὴ ἀποστολή, ἐζήτησα ἐπισήμως ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξω-
 τερικῶν νὰ προβῆ εἰς τὴν δέουσαν ἐνέργειαν περὶ τούτου παρὰ τῇ Γαλλικῇ
 Κυβερνήσει, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο μετ' εὐαρέστου ἀποτελέσματος. Οἱ λό-
 γοι δι' οὓς ἐπροτίμησα τὴν Γαλλικὴν ἀποστολὴν εἶναι οἱ ἑξῆς : Οἱ ἐν τῷ
 στρατῷ λειτουργοῦντες κανονισμοὶ ἀσκήσεων ἔχουσι μεταφρασθῆ ἐκ τῶν ἐν
 χρήσει εἰς τὸν Γαλλικὸν στρατὸν, πλείστοι δὲ τῶν ἀξιωματικῶν γνωρίζουσι
 τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ ἀρκετὸς ἀριθμὸς ἐκ τούτων ἔχει ἐκπαιδευθῆ εἰς τὸν
 Γαλλικὸν στρατὸν, ἐνῶ τὸνναντίον ἐλάχιστοι γνωρίζουν τὴν Γερμανικὴν καὶ
 λ ί α ν ε ὑ ἄ ρ ι θ μ ο ι ἔχουν ἐκπαιδευθῆ εἰς τὸν Γερμανικὸν στρατὸν.

Ὁὐδεμία δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ταῦτα καὶ ἡ ὁμοιότης τοῦ χαρακῆ-
 ρος τῶν Γάλλων καὶ ἡμῶν θὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν ὀμαλοτέραν συνεργασίαν
 τῶν ἀποτελούντων τὴν Γαλλικὴν ἀποστολὴν ἀξιωματικῶν μετὰ τῶν ἡμετέ-

ρων καὶ συνάμα, τοῦθ' ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, εἰς τὴν συμμετοχὴν πλειότερων ἀξιωματικῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, συμφώνως πρὸς τοὺς περὶ ταύτης ψηφισθέντας νόμους. Ἐχων ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω προέβην προκαταρκτικῶς εἰς ὅλως ἰδιαιτέραν συνεννόησιν μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀκολούθου τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας Λοχαγοῦ Denvigues ὅπως οὗτος ἐνεργήσει ἀρμοδίως πρὸς λήψιν πληροφοριῶν, ἐὰν ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἦτο διατεθειμένη νὰ δεχθῆ αἰτήσιν τῆς ἡμετέρας περὶ ἀποστολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατιωτικῆς ἀποστολῆς ὑπὸ στρατηγόν, διὰ τὴν πρακτικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ καὶ συνάμα, ἐν καταφατικῇ περιπτώσει, ἐὰν θὰ δεχθῆ νὰ ἐκπαιδεύωνται εἰς τὴν ἀνωτέραν πολεμικὴν σχολὴν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ στρατιωτικὰ σχολεῖα τῆς καὶ ὑπηρετοῦσιν ἐν τῇ Γαλλικῇ στρατῷ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, ἀποστελλομένου πρὸς τοῦτο κατ' ἔτος ὀρισμένου ἀριθμοῦ.

»Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἡμερῶν ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος, παρουσιάσθεις, μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις του εἶναι διατεθειμένη εὐμενῶς καὶ θὰ δεχθῆ ἀπάσας τὰς προτάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἀποστολῆς νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τῆς διοικήσεως. Ἀπήντησα ὅτι ὁ αἰτούμενος ὅρος εἶναι δεκτός, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐκπληρωθῆ ἀμέσως, ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου, ἕνεκα κωλύματος ἐκ τοῦ ἡμετέρου συντάγματος ὅπερ θὰ ἀρθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ ἀναθεώρησίν του. Κατόπιν τῆς προκαταρκτικῆς ταύτης ἐνεργείας συνεννοηθεὶς προφορικῶς μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπως τηρηθῆ ἐχεμύθεια, ἔπεμψα πρὸς αὐτὸν ἐπίσημον ἔγγραφο, δι' οὗ παρεκάλουν τοῦτον νὰ προβῆ ἀμέσως εἰς τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα παρὰ τῇ Γαλλικῇ Κυβερνήσει, διὰ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν.

»Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπήντησε καταφατικῶς δι' ἀπάσας τὰς αἰτήσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἄνω διατυπωθέντα ὅρον. Κατόπιν νεωτέρας συνεννοήσεώς μου μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀκολούθου τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας, ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ μὲν σύμβασις διὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀποστολὴν ὑπογραφῆ μετὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, ἡ δὲ ἐν τῇ Γαλλικῇ στρατῷ καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς σχολείοις ἐκπαιδεύσεις τῶν ἡμετέρων ἀξιωματικῶν ἀμέσως καὶ πρὸ τῆς ἐνιαυθια ἀφίξεως τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς. Οὕτως ἀπεστάλησαν ὅπως ἐκπαιδευθῶν εἰς Γαλλίαν κατὰ τὸ ἔτος 1910, ἡμετέροι ἀξιωματικοί, ἄλλοι μὲν ἐν τῷ στρατεύματι, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἀνωτάτην πολεμικὴν σχολὴν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ στρατιωτικὰ σχολεῖα, συμφώνως πρὸς τοὺς προσφάτως ψηφισθέντας νόμους, γενομένων τῶν ὑπὸ τούτων ὀρισμένων διαγωνισμῶν, ἡ δὲ Γαλλικὴ ἀποστολὴ ἀφίκετο ἐνιαυθια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ψηφισθείσης τότε καὶ τῆς σχετικῆς συμβάσεως κατὰ τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑποχρῶσιν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως».

Ἐκτὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν περὶ τὴν Αὐλὴν Ἐπιτελικῶν, ἡ μεγίστη πλειοψηφία τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ἦτο ὀρθότατα κεκρηυγμένη ὑπὲρ τῆς μετακλήσεως Γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς. Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἀκόμη ἐγνώριζον ἄριστα, ἢ ἀρκετὰ τὴν

Γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸ ὁποῖον ἦτο σπονδαιότατον διὰ τὴν εὐδῶσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἰδιοσυγκρασία καὶ ὁ φυλετικὸς χαρακτήρ ἡμῶν ἔχουν πολλὰ κοινὰ μὲ τοὺς Γάλλους. Ὁ φιλελεύθερος καὶ δημοκρατικὸς Ἕλληνας δὲν ἀνέχεται τὴν ἀπολυταρχικὴν πειθαρχίαν τῶν Πρώσπων.

Γνωρίζουν πάντες οἱ διοικήσαντες ἐπὶ μακρόν, ὅπόσον οἰκτρῶς ἀπέτυχον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ διοικήσουν τοὺς στρατιώτας μας, μὲ τὴν σκληρὰν αὐστηρότητα καὶ τὸν φόβον τῶν ποινῶν. Ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἡγήτορα εἶναι τὰ μόνα ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα ὠθοῦν τὸν Ἕλληνα στρατιώτην εἰς τὴν αὐταπάρνησιν καὶ τὴν ὑπερτάτην θυσίαν. Εἰς τὰ δύο αὐτὰ εὐγενῆ ἐλατήρια ἔγκειται τὸ μυστικὸν τῆς καλῆς διοικήσεως εἰς τὸν στρατὸν μας.

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, καὶ ὁ Μέγας Ναπολέων, μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, ἐπέτυχαν τὰ ὑπεράνθρωπα κατορθώματά των, διὰ τῶν ὁποίων κατέπληξαν τὴν οἰκουμένην. Ὄταν ὁ στρατὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀπέθνησκεν ἐκ τῆς δίψης εἰς τὴν ἔρημον καὶ στρατιώτης Μακεδῶν, εὐρῶν ὀλίγον ὕδωρ εἰς ῥωγμὴν βράχου, τὸ ἐκόμισεν ἐντὸς τοῦ κράνους του πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ Ἀρχιστράτηγος Βασιλεὺς τὸ ἔχυσεν ἐνώπιον ὄλων, διὰ νὰ συμμερισθῇ καὶ αὐτὸς τὴν βράσανον τῶν στρατιωτῶν του.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν λόγων αὐτῶν καὶ ὁ Ἕλληνικὸς λαός, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ Γερμανικὴν ἀποστολὴν ἐν Ἑλλάδι, ἐφ' ὅσον ἦσαν πρόσφατοι αἱ ἐχθρικαὶ ἐκδηλώσεις τῶν Γερμανῶν, κατὰ τὰ πολεμικὰ ἀτυχήματα ἡμῶν τὸ 1886 καὶ 1897.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅσοι τὴν ἐξήσαμεν, ἐνθουσιώμεθα καὶ σήμερον ἀκόμη, μὲ ψυχικὴν ὀδύνην καὶ πικρίαν τοὺς χλευασμοὺς καὶ τὰς σατυρικὰς εἰκόνας, δι' ὧν εἰκονίζοντο φεύγοντες οἱ στρατιῶται μας παρὰ τῶν Γερμανικῶν ἐφημερίδων. Ἡ πόρρωσις τῶν Γερμανοπλήκτων δὲν ἐγνώριζεν ὄρια, ἐφόσον ἐξήτουν νὰ φέρουν Γερμανοὺς ὄργανωτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἐγνώριζον καλλίτερον παντὸς ἄλλου, ὅτι οἱ Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ ὑπηρετοῦν τὰ Τουρκικὰ πυροβόλα τὸ 1897 καὶ ὅτι ὅταν αὐτοὶ ἔφευγόν πανικόβλητοι ἐκ Λαρίσης, εἰσήρχετο εἰς αὐτὴν πρῶτος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Τουρκικοῦ ἱππικοῦ ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Γροῦμποφ - πασσᾶς.

Εὐτυχῶς ὁ Ζορμπᾶς ἐματαιώσας τὰ ἀνίερα σχέδιά των, καὶ ὑπέγραψε τὴν σύμβασιν διὰ τῆς ὁποίας ἀφίχθη ἐντὸς τοῦ 1911 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἐντοῦ Γαλλικῆ Ἀποστολῆ.

Ἐπὶ τῆς ὑπουργίας τοῦ στρατηγοῦ Ζορμπᾶ ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ πρώτη σπεῖρα τῆς ὁμαδικῆς ληστείας τοῦ Δημοσίου, ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Οἰκονομικοῦ. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ οικονομικοῦ σώματος Βασ. Κολοκούβαρος κατήγγειλε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, ὅτι ὠρισμένοι ἀξιωματικοὶ διαχειρισταὶ καὶ ταμίαι, ἐν συνεννοήσει καὶ μετ' ἄλλων συναδέλφων των, εἶχον σχηματίσει συμμορίαν, ἣτις ἔκλεπτεν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἐφ' ὅσον ἡ συμμορία εἶχε μέλη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὑπηρεσίᾳ ἐλέγχου. Διετάχθησαν ἀνακρίσεις,

καὶ ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ καταχρήσεις εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 1907 καὶ ὅτι ἀρκετὰ ἑκατομμύρια εἶχον ἀρπαγῆ ἐκ τοῦ Δημοσίου Ταμείου. Οἱ ἔνοχοι τότε συνελήφθησαν, παρεπέμφθησαν εἰς στρατοδικεῖα καὶ κατεδικάσθησαν εἰς διαφόρους ποινάς, εἰρκτῆς καὶ προσκαίρων δεσμῶν.

Μεταξὺ τῶν καταδικασθέντων τότε ἦσαν, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ὁ Ταγματάρχης Κ. ὁ ὁποῖος διῆγε πολυτελεῆ ζωὴν, ἐν τῇ τότε μικρᾷ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηναίων, καὶ περὶ τοὺς δέκα ἄλλοι ἀξιωματικοί. Ὁ κύριος ἄξων τῆς συμμορίας ἦτο ὁ ὑπολοχαγὸς Β. ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐξέτισε τὴν ποινὴν του, ἔζη κατόπιν ὡς πλούσιος Μαχαραγιᾶς, χάρις εἰς τὰ κλοπιμαῖα χρήματα τοῦ Δημοσίου. Ὅπως θὰ ἐξιστορήσω εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, ἡ περίπτωσις αὐτῆ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Β. ἦτο ἡ ἀφορμὴ νὰ ριζωθῆ εἰς τὴν ἐξεγερθεῖσαν συνείδησίν μου ἡ ἔμμονος ἰδέα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ποινῆς τῆς ἀγχόνης ἐναντίον τῶν καταχραστῶν τοῦ Δημοσίου.

Ὡς γνωστὸν ἐφήρμοσα τὸν νόμον αὐτὸν ὡς Πρωθυπουργὸς τὸ 1926, καὶ ἐκρέμασα εἰς τὸ Γουδι τρεῖς καταχραστὰς, ἔξ ὧν οἱ δύο ἦσαν ἀνώτεροι ἀξιωματικοί.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γουδι ἐκυβέρνησε τὴν χώραν οὐσιαστικῶς ἐπὶ δέκα συνεχεῖς μῆνας, ἦτοι ἀπὸ τῆς 15ης Αὐγούστου 1909 μέχρι τοῦ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως Βενιζέλου, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1910. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτὴν, ἐκτὸς τῆς ναυτικῆς στάσεως Τυπάλδου, συνέβησαν καὶ τρία ἕως τέσσαρα ἀσημαντα στασιαστικὰ ἐπεισόδια, ἀλλὰ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν ὅλαι αἱ ἀνωμαλῖαι αὗται συνέβησαν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, οὐδεμίᾳ δὲ τοιαύτῃ παρουσιάσθη μετὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1910, καίτοι κατὰ τὴν δευτέραν αὐτὴν περίοδον ἀνεκοινώθη, ὅπως εἶδομεν, ἡ κατὰ τύπους διάλυσις τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου.

Τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ ἦσαν τὰ ἑξῆς :

1ον) Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1909 ἡ ἐν Λαρίσῃ μικρὰ ὁμάς ἀντιδραστικῶν (5—6 διαφόρων ὄπλων) κατῴρθωσε νὰ παρατείσῃ τὸν Διοικητὴν τοῦ ἐκεῖ Συντάγματος νὰ ὑποβάλλῃ πρὸς τὴν διοικοῦσαν ἐπιτροπὴν ἀναφορὰν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ τμήμα Λαρίσης ἠξίου τὴν πλήρη ἀλλαγὴν τοῦ τρόπου διοικήσεως τοῦ Σ. Συνδέσμου. Ἐζητεῖτο οὕτω ἡ διοικοῦσα ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπὴ νὰ ἀποτελεσθῆ ἐξ ὀκτὼ μελῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ τέσσαρα νὰ εἶναι τῆς φρουρᾶς Ἀθηναίων, τὰ δὲ λοιπὰ τέσσαρα νὰ ἀποσταλοῦν ἀνὰ 2 ἕξ ἑκατέρας τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δύο Μεραρχιῶν.

Ὁ Διοικητὴς τοῦ τμήματος, συγκαλέσας αὐτό, ἀνέγνωσε τὴν ἀναφορὰν, ἡ ὁποία προσέθετε ἐν ἐπιλόγῳ, ὅτι ἂν δὲν γίνῃ δεκτὴ ἡ αἴτησις των θὰ κηρυχθῶν ἀνεξάρτητοι τοῦ Σ. Συνδέσμου. Ἡ ἀναφορὰ αὐτῆ ἦτο αὐτόχρημα στάσις. Εὐτυχῶς τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου τῶν κατωτέρων ἠγρυπνοῦν, εἶχον λάβει γνῶσιν τῶν μελετωμένων καὶ εἰς ἕξ αὐτῶν ἐδήλωσε κατηγορηματικῶς ὅτι δὲν ἀποδέχονται τὴν πρότασιν τοῦ Προέδρου, ἧτις ἀντιβαίνει εἰς τὸν λόγον τιμῆς ποῦ τοὺς συνδέει καὶ ὅτι παραμένουν πιστοὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν Διοίκησιν καὶ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκ τῶν τεσσαράκοντα πα-

ρόντων, τρεῖς μόνον ἐτάχθησαν μετ' τὴν γνώμην τοῦ Διοικητοῦ καὶ ἡ πρότασις ἀπερρίφθη διὰ βoῆς.

2ον) Παρόμοιον ἐπεισόδιον ἐδημιούργησε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Διοικητὴς τοῦ ἐν Κερκύρα Συντάγματος Πεζικοῦ καὶ Πρόεδρος τοῦ αὐτόθι τμήματος τοῦ Σ. Σύνδεσμου. Οὗτος συνεκάλεσε συνεδρίασιν τοῦ τμήματος καὶ ἐζήτησε νὰ ἐξουσιοδοτηθῇ ὅπως τηλεγραφήσῃ εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν Ἀθηνῶν, ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ δὲν θὰ ἀκολουθήσουν τὸν Σύνδεσμον εἰς ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ τὸν ἔφερον ἀντιμέτωπον πρὸς τὸν Βασιλέα. Καὶ ἐκεῖ ἐγευθῆς ἀμέσως, εἰς κατώτερος ἀξιωματικός, ἐδήλωσε ῥητῶς, ἐκ μέρους καὶ ὄλων τῶν κατωτέρων, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δέχονται τὴν πρότασιν τοῦ Διοικητοῦ, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦσαν ἀντεπαναστάται. «Μένομεν πιστοὶ εἰς τὸν Ἀρχηγὸν καὶ τὴν Διοικοῦσαν Ἐπιτροπὴν τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις θὰ ἐκτελέσωμεν κατὰ γράμμα». Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Πρόεδρος ἐκάθησεν εἰς τὰ αὐτὰ του καὶ δὲν ἔδωκε πλέον ἀφορμὴν ἀνησυχίας εἰς τὸν Σ. Σύνδεσμον.

3ον) Ἄλλο παρόμοιον ἐπεισόδιον ἐδημιούργησε κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου τὸ τμήμα τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ τοῦ Σ. Σύνδεσμου, τὸ ὁποῖον συνελθὼν ὑπέβαλε πρὸς τὸν Σ. Σύνδεσμον ὑπόμνημα σχετικῶς μετ' τὴν κλήσιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐδήλουν περὶ τούτου ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξαναγκασθῇ ὁ Βασιλεὺς νὰ ἀποδεχθῇ λύσιν παρὰ τὴν θέλησίν του. Ὁ Σύνδεσμος ἀπήντησεν ὅτι «ἡ ὑποβολὴ ὑπομνήματος ἀνωτέρων ἦτο ἄτοπος καὶ ἄσκοπος».

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεωρῶ ἐπάναγκες νὰ ἀναφέρω σχετικὴν περικοπήν τοῦ Ζορμπᾶ, ἔχουσαν οὕτω:

«Οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ, οὓς ἐδέχθη νὰ γίνωσι μέλη τοῦ Σ. Σ., μετὰ τὴν 15ην Αὐγούστου, παρὰ τὴν γνώμην τῶν κατωτέρων συναδέλφων τῶν κατόπιν παρακλήσεως ὑποβληθείσης μοι ὑπὸ τοῦ τότε πλοιάρχου Ι. Μιαούλη, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἐνθουσιασμένοι καὶ εὐπειθέστατοι, μετὰ τὴν καταστολὴν τοῦ ναυτικοῦ κινήματος, νομίσαντες ἴσως ὅτι ἀπέκτησαν πλέον ἰσχὺν ἐν τῷ ναυτικῷ, κατέστησαν ὄγληροὶ διὰ τῶν ἐκάστοτε ὑποβαλλομένων προτάσεων τῶν, αἰτίνες συνήθως ἐσκόπουν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη».

Ὁ Ζορμπᾶς ὁμολογεῖ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὅτι οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ εἶχον δίκαιον ὅταν ἀπέκλειον τοὺς ἀνωτέρους ἐκ τοῦ Σ. Σ. Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, παραδόξως ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Κυβερνήσεως Δραγούμη μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐπεισόδιον ἐσημειώθη εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς ἐπαναστάσεως.

Δι' ἡμᾶς ἡ ἐξήγησις τοῦ αἰνίγματος αὐτοῦ εἶναι εὐκολωτάτη. Ὁ Ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς ἀπασχολούμενος εἰς τὴν τεραστίαν ἐργασίαν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν, εἶχεν ἀφήσει τὰ τῆς Διοικήσεως τοῦ Σ. Σ. εἰς τὴν διοικοῦσαν ἐπιτροπὴν αὐτοῦ. Ἡ γνωστὴ μετριοπάθεια τοῦ Ζορμπᾶ ἐνεθάρρυνε τοὺς θρασυδείλους ὀλίγους ἀντιδραστικοὺς νὰ τσιλιμπουρδίζουσαν ἐκάστοτε ἀ-

κινδύνως. Ὅφειλα νὰ ἀποκαλύψω εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅτι ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν λοχαγῶν Σάρρου, Κονταράτου καὶ ἐμοῦ εἶχε συγκροτηθῆ τὸ ὀνομαζόμενον «Ἐκτελεστικὸν τμήμα», τὸ ὁποῖον ἀπετελείτο ἀπὸ ὠρισμένους ἀξιωματικούς, ἔχοντας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν καὶ ὠρισμένα ἄτομα, κατάλληλα διὰ τοιαύτην ὑπηρεσίαν. Ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν ὀργάνων αὐτῶν ἀρκεῖ νὰ σημειώσω τὸ μητρῶον ἐνὸς ἐξ αὐτῶν: Καταγόμενος ἐκ Κρήτης ὁ Γεώργιος Μπακίρας ἦτο Μακεδονομάχος καὶ τὸ πρωτοπαλληκαρον τοῦ λοχαγοῦ Σάρρου. Μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐπαναστάσεως προσελήφθη τῇ προστασίᾳ ἡμῶν, ὡς φύλαξ, εἰς τὰ ἐργοστάσια Ἐλευσίνος. Ἐκεῖ νύκτα τινά, εἰς καπηλεῖον, ἔρριψε κατὰ γῆς, βαρῦτατα τραυματίαν, τὸν Ἀστυνομικὸν Σταθμάρχη καὶ τοὺς χωροφύλακας τοῦ σταθμοῦ, θελήσαντας νὰ τὸν συλλάβουν. Ὁ Μπακίρας ἔκτοτε ἐξηφανίσθη φυγοδικῶν καὶ κατὰ μοιραίαν τῆς τύχης σύμπτωσιν, τὸν εἶρον ὑπηρετοῦντα τὸ 1917 εἰς τὸ Σύνταγμα Κονδύλη, ἔνθα εἶχε καταταχθῆ ὡς λοχίας. Ἡμῖν ἀρχηγὸς τοῦ περικύβητος τῆς μεραρχίας, ὅταν κατὰ νυκτερινὴν ἐπιχείρησιν παρὰ τὸ Σκοῦ (θέσις Μπουὰ ντὲ Μπουλγκὰρ) ὁ λοχίας Μπακίρας ἔπεσε γενναίως μαχόμενος ἐπὶ τοῦ Βουλγαρικῆς συρματοπλέγματος.

Τοῦ ἐκτελεστικοῦ τμήματος, ἀποτελουμένου ἀπὸ τοιοῦτους ἄνδρας, δὲν ἐγένετο σοβαρὰ χησις ἐφ' ὅσον ὁ Ἀρχηγὸς Ζορμπᾶς, εἶχε τὴν ἄμεσον προεδρείαν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς. Ὅταν ὅμως ὁ Ζορμπᾶς ἐγένετο ὑπουργός, τὰ πράγματα ἤλλαξαν. Εἰς πρώτην ἀφορμὴν ἐγένοντο δύο προειδοποιητικαὶ ἐπιδείξεις διὰ τοῦ ἰσχυροῦ ξυλοδαρμοῦ δύο ἀντιδραστικῶν, ὧν ὁ εἰς ἀξιωματικὸς καὶ ὁ ἕτερος δημοσιογράφος. Ἐπὶ πλέον καταλλήλως εἰδοποιήθησαν ἰδιαιτέρως ἀπὸ κατὰ ληλα ὄργανα τινὲς τῶν σημαίνοντων ἀντιδραστικῶν, ὅτι ἂν δὲν σωφρονισθοῦν, τὸ ἐκτελεστικὸν τμήμα θὰ λάβῃ ἀποτελεσματικότερα μέτρα. Οἱ διάφοροι Ἡρακλεῖς τοῦ Στέμματος καὶ οἱ λεονταρίδες τῶν κομμάτων ἔσπευσαν νὰ ἐξαφανισθοῦν διὰ παντός.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποδεικνύουν, ὅτι αἱ νόθαι λύσεις δὲν εἶναι ἀποτελεσματικά. Ἐπανάστασις καὶ νόμιμος λειτουργία τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνεργάζονται.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως ἐτεσματίσθη ὀριστικῶς τὸν Ἰούνιον τοῦ 1910 διὰ τῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλου, ὡς εἶπομεν προηγουμένως. Διὰ τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως ἐγράφησαν πολλὰ κατὰ τὴν παρελθούσαν 40ετίαν. Ἄλλοι ἐξύμνησαν καὶ ἄλλοι (ἐλάχιστοι) ἐπέκρινον τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκείνης.

Ὅποια ἦτο ἡ κακὴ πίστις καὶ ἡ ψυχροσύνησις τῶν ἀντιδραστικῶν, ἀποδεικνύει ἡ ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γερμανοπλήκτων ἐπιτελικῶν, Στρατηγοῦ Δούσμανη. Εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά του» τοῦ 1949, ὁ στρατηγὸς Δούσμανης, ἐξιστορεῖ τὴν Ἐπαναστάσιν τοῦ 1909,

καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἦτο εἰς τῶν ἰσχυροτέρων λόγων, οὔτινες μὲ ἔπεισαν νὰ δημοσιεύσω τὰ παρόντα ἀπομνημονεῖματα. Ὁ μακαρίτης Δούσμανης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τέσσαρα ἕως πέντε ἱστορικὰ βιβλία διὰ τὴν παρελθούσαν ἐποχὴν, εἰς τὰ ρηθέντα ἀπομνημονεῖματα διέθεσεν ἀκριβῶς μίαν σελίδα, (Σελὶς 32) διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, εἰς τὸ σύγγραμμά του.

Εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῶν ἀπομνημονευμάτων του ἀναγράφεται τὸ ρητόν : «Φίλος μὲν ὁ Πλάτων φιλότατη δὲ ἡ ἀλήθεια». Δὲν θὰ κάμω κριτικὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, διότι δὲν ἀξίζει τοιαύτην, θὰ παραθέσω ὅμως μικρὰν περικοπὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ θὰ πεισθῆ πᾶς στοιχειώδους καλῆς πίστεως ἄνθρωπος, πόσον παραφόρος ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν ὁ συγγραφεὺς !!! Ἀλλοίμονον εἰς τὸν Πλάτωνα ἂν ἀγαπᾷ καὶ ἐκεῖνος μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον. Οὕτω, τὸ σχετικὸν κεφάλαιον φέρει τὸν τίτλον : «Ἐπαναστασις Προνουστιαμέντο» τοῦ 1909, καὶ ἀναφέρει σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ἡ στάσις αὐτὴ «ἐδημιούργησε τάξιν πραγμάτων ἐπικίνδυνον διὰ τὴν Πολιτείαν καὶ τὸν στρατόν. Ἡ δημιουργηθεῖσα δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς στρατιωτικῆς στάσεως τάξις καὶ κατάστασις, θὰ ἦτο ἀκόμη πλέον ἐπιζημία εἰς τὰ ἔθνηκα ἡμῶν συμφέροντα, ἂν τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου κατὰ τὸ 1912 καὶ 1913 ἀνελάμβανον οἱ ἀξιωματικοί, οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ἐκκόλαψιν τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς στάσεως. Εὐτυχῶς, καὶ λέγω τοῦτο μετὰ μεγάλης λύπης διότι ἀναγκάζομαι νὰ περιαιτολογήσω (τὸ πουλάκι μου πῶς τὸ ἔπαθες;), ἡ ἐπιτυχία τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς μὴ ἀναμιχθέντας εἰς τὴν στάσιν ἀξιωματικούς, ἀπὸ τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνθυπολοχαγοῦ τῶν ἀντεπαναστατῶν.»

Τὰ ὁστὰ τοῦ Διον. Παπαδοπούλου, τοῦ Παπακυριαζῆ, τοῦ Βελισσαρίου, τοῦ Ἰαγρίδη, τοῦ Τσιριγώτη καὶ τῶν ἑκατοντάδων ἄλλων Ἐθνικῶν ἡρώων τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, θὰ τρίβουν εἰς τὸν τάφον των ἀσφαλῶς, ὅταν ἀκούσουν ὅτι ἡ νίκη τῶν πολέμων «ὀφείλεται εἰς τὸν Διάδοχον Κωνσταντίνον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀντεπαναστάτας τοῦ Γουδί, μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνθυπολοχαγοῦ.» Καὶ προσθέτει, ἐν ἐπιλόγῳ εἰς τὴν βλασφημίαν αὐτὴν ὁ Ἀδελικὸς Ἐπιτελάρχης μὲ στόμφον : «αὕτη εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια». Ἔχω εἰς χεῖρας μου τὸ βιβλίον μητροῦ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ἐκτὸς τῆς γνωστῆς κλίμας τῶν τριάκοντα περίπου ἐπιτελικουλικῶν, τὸ σύνολον τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνῆκεν εἰς τὸν Σ. Σύνδεσμον. Εἰς τὸν στρατὸν αὐτὸν ἀνῆκον καὶ ὅλοι οἱ πεσόντες ἢ διακριθέντες κατὰ τοὺς πολέμους ἐκείνους. Ἐνα μόνον γνωρίζω ὡς ἀποθανόντα ἐκ τῶν ἀντεπαναστατῶν, ὡς ἀναφέρει ὁ μακαρίτης Δούσμανης, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν ἔπεσεν ἀπὸ σφαῖρα ἢ ὀβρίδα, ἀλλὰ πέθανε ἀπὸ ἕνα ἀχλάδι, τὸ ὁποῖον τοῦ μετέδωσε χολέραν, παρὰ τὸ Χατζι-μπεῦλικ, τὸ 1913.

Ἄλλ' ὅ,τι προξενεῖ κατάπληξιν εἶναι μία στιχομῦθειά του μὲ τὸν Βενιζέλον, τὴν ὁποίαν ἀναγράφει εἰς τὰ αὐτὰ ἀπομνημονεῖματα (σελὶς 42): Προσέξατε Ἐλληνες Πολίτευταί, Ἀξιωματικοί ἢ ἰδιῶται, ὅσοι ἐξήσατε τὰς ἡ-

μέρας εκείνας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ μακαρίτης Δούσμανης ἐκφράζει πρὸς τὸν Βενιζέλον τὰς ἐλπίδας του, ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀπειλήσωμεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀναφέρει αὐτολεξεί: «Τότε ὁ κ. Βενιζέλος προφανῶς ταραχθεὶς, μὲ τόνον ἐπιτιμητικόν, μοὶ εἶπεν, μὲ τρέμουσαν ἐκ φόβου φωνήν, ἀφίσατε τὰς ἰδεολογίας. Τί ἔχομεν νὰ κάμωμεν ἡμεῖς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην; Ἀφίσατε τὰς παραβόλους ἰδέας καὶ προσπαθήσατε νὰ καταλάβητε τὴν χώραν βορείως τῆς Κοζάνης».

Ὁ μακαρίτης τέως Ἐπιτελάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ δὲν ἠσχύνθη νὰ γράψῃ εἰς τὴν ἱστορίαν του ὅτι ὁ Βενιζέλος ἔχασεν ἐκ τρόμου τὴν φωνήν του, ὅταν ἤκουσε τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἐπιτελάρχου περὶ καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Δούσμανης βεβαίῳ ὅτι ὁ μεγαλοπράγμων Πολιτικός, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδίστασε, νὰ φέρῃ τὰς Ἑλληνικὰς σημαίας εἰς τὰς θύρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατελήφθη ὑπὸ τρόμου ὅταν ἤκουσε τὸν θρυλικὸν Ἐπιτελάρχην ἀναφέροντα τὴν Θεσσαλονίκην.

Δὲν νομίζουσι οἱ ἀναγνώσται τῶν παρόντων ὅτι εἶχον δίκαιον, ἀνωτέρω, λέγων ὅτι τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ μακαρίτου εἶναι ἀνάξια κρίσεως ἢ ἐπικρίσεως; Φαίνεται ὅτι ὁ μακαρίτης ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του ὅταν εἶχεν ὑπερβῆ τὸ 80ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁπότε, ὡς γνωστόν, «Οὐ γὰρ ἔρχεται μόνον» (τὸ γῆρας) καὶ πρέπει νὰ κριθῆ ἐπιεικῶς. Ἄλλωστε ὁ εὐφρέστατος καὶ μορφωμένος στρατηγός, ὡς ἤκουσα, ἠγχολεῖτο τελευταίως μὲ τὸ τραπέζακι καὶ τὸν πνευματισμόν.

Ἐθεώρησα καθήκον μου νὰ γράψω τὰς ὀλίγας αὐτὰς κρίσεις πρὸς ὑπεράσπισιν τὸν ἕβρυσθέντων ἡρώων, διὰ τοῦ αἵματος τῶν ὁποίων ἐβλάστησαν αἱ δάφναι, μὲ τὰς ὁποίας ἐστολίσθησαν καὶ κομπορημονοῦν οἱ ἐξελασθέντες φυγάδες τῆς Λαρίσης καὶ οἱ θρυλικοὶ ἥρωες τῶν παρθένων παραμυθῶν πυροβολαρχῶν τοῦ Δομοκοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξε μέλος τοῦ Σ. Συνδέσμου, εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ἀναγράφει αὐτολεξεί: «Τίς ὅμως θὰ ἀρνηθῆ τὴν σωτηρίαν ἐπίδρασιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1909; Δὲν ἔχει παρὰ νὰ συγκρίνῃ τις τὴν πρὸ τοῦ 1909 Ἑλλάδα, μὲ τὴν Ἑλλάδα τῆς κατόπιν περιόδου μέχρι τοῦ 1920. Ἡ κατακλητικὴ διαφορὰ ὀφείλεται ἐν μέτρῳ σημαντικῶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1909, ἣς ὑπῆρξεν ἡ ἀφειτηρία τῆς γεννηαιότερας ὠθησεως πρὸς τὰ ἔμπροσ καὶ ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ καλέσῃ εἰς τὴν Ἀρχὴν τοῦ τόπου τὸν Βενιζέλον».

Καὶ περαιτέρω ὁ ἀείμνηστος πατριώτης στρατηγὸς κρίνων τὴν Ἐπανάστασιν ἀναφέρει: «Ὁ στρατὸς ὡς ἡ μᾶλλον εὐαίσθητος τάξις τοῦ λαοῦ ἀντέδρασε ταχύτερον κατὰ τοῦ τότε μαρμασοῦ, ὡς ὄργανον δὲ καὶ τμήμα ἀναπόσπαστον τοῦ λαοῦ ἀφύπνισε τὴν Ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ἔδειξε τὸ βάραθρον εἰς ὃ μᾶς ἔφερον αἱ διάφοροι Κομματικαὶ Κυβερνήσεις...»

Ὁ τίμιος Σμυρναῖος (εἶχε γεννηθῆ ἐν Σμύρῃ), ἀείμνηστος τέως Ἀρ-

χιστρότιγος θέτει τὸν δάκτυλον εἰς τὸ κύριον σημεῖον. «Ἀφύπνισε τὴν Ἐθνικὴν συνείδησιν, ὥθησε τὸ Ἔθνος πρὸς τὰ Μεγάλα Ἰδανικά του. Τὸν μαρασμὸν τοῦ 1897 διεδέχθη ὁ ἥρωϊσμός και ἡ αὐταπάρνησις τοῦ 1912 — 1920. «Ὑπὸ τὴν βραδείαν πρόοδον» τῶν εἰδώλων τοῦ Δούσημανη και Σία, (τῶν παλαιῶν κομάτων), ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε γίνῃ ἡ μνημειώδης λέξις τοῦ Καμπρόν. Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1909 τὸν μετέβαλεν εἰς τὸ Παντεσπᾶνι τοῦ 1912 ὅπως ἔλεγεν ὁ θρηλικὸς Βελισσαρίου.

Ἡ ὀλεθρία διαίρεσις τοῦ Ἔθνου, ἣτις ἐπικολούθησεν μετὰ τὸ 1915 και τὰ τρομερὰ μίση και πάθη, τὰ ὁποῖα συνεκλόνησαν ἔκτοτε τὸ ἔθνος δὲν ἐπέτρεψαν νὰ κριθῇ ἀμερολήπτως και με νηφαλιότητα τὸ ἔργον τοῦ Γουδί. Ὑπάρχουν και σήμερον ἀκόμη πολλοὶ οἱ καλῇ τῇ πίστιν πλανώμενοι. Εἰς τοὺς τελευταίους τούτους θέτω σήμερον τὸ ἀπλοῦν ἐρώτημα :

Κατὰ ποίαν λογικὴν ἐξήγησιν ἡ κατάστασις τοῦ Κράτους τὸ 1909, ἣτις ἦτο χρονία και ἡ αὐτὴ ἀφ' ὅτου ἡ μικρὰ Ἑλλάς ἠλευθερώθη, θὰ ἦτο καλυτέρα τὸ 1912, ὅταν ἀκουσίως ἡμῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐξεροράγη ἡ πυρκαϊὰ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων;

Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους θὰ ἦτο ὁ Θεοτόκης, ὁ Ράλλης ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς δὲν ἔσπεροῦντο πατριωτισμοῦ και ἐντιμότητος.

Ἐν τῷ αὐτῇ περιπτώσει, ποία θὰ ἦτο ἡ θέσις και ἡ στάσις τῆς Ἑλλάδος, ὅταν οἱ σύμμαχοι (εἶχον συμμαχήσει ὡς γνωστὸν ἐν ἀγνοίᾳ μας) Βούλγαροι, Σέρβοι και Μαυροβούνιοι θὰ ἐροῖπιοντο συγχρόνως και ὡς λύκοι κατὰ τῆς φθινούσης Τουρκίας τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1912;

Χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς 40 χιλ. ἀπαλλαγέντας, τὰ εἴκοσι (μάλιστα εἴκοσι ἀκριβῶς εἴχμεν ὅπως φαίνεται σαφῶς εἰς τὰ ἀναφερθέντα ἐγγραφα τῆς Ἐφορίας Ἑλ. Πολέμου και τοῦ Ὑπουργείου τὸ 1909—«1,830,000») φυσίγγια κατ' ἀνδρα και τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἱματισμοῦ και μόνον ἐφ' ὅσον εἶμεθα ἀνευστόλου ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῇ κἄν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν πόλεμον; Ὑπάρχει κανεὶς πολιτικός, στρατιωτικός ἢ ναυτικός ἀνὴρ, ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ Ἑλλάς θὰ ἠδύνατο νὰ κινήθῃ, ὅταν ὁ Τουρκικὸς στόλος θὰ εἶχε πλήρη τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης και θὰ περιέπλεε τὰς ἀκτὰς και τὰς νήσους τῆς;

Ὅπως ἀνέφερον εἰς τὸ προηγούμενον σχετικὸν κεφάλαιον ὁ αἰμίμητος Ζορμπᾶς (ἀντιδρασις Μαυρομαχάλη, Γουκαλή κλπ.) ἐπάλαισε κατὰ σφοδρῶν ἀντιδράσεων διὰ νὰ φέρῃ τὸν «Ἀβέρωφ» μετὰ τὰ λοιπὰ σκάρη και νὰ ἐπισκευάσῃ τὰ τρία παλαιὰ θωρηκτὰ μέχρι τοῦ 1911.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ πόλεμος τοῦ 1912 θὰ μᾶς εὔρισκε χωρὶς τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, διότι οὐδεμία ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰς τότε χελωνοκυβερνήσεις θὰ εἶχε τὴν δύναμιν και τὸ ἀνάστημα τοῦ Ζορμπᾶ και τοῦ Σ. Σ. ὅπως ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ἀντιδράσεις ἐκεῖνας.

Ὅσοι ἐξῆσαν τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας θὰ ἐνθυμοῦνται ἀσφαλῶς ὁποῖαν συγ-

κίνησιν καὶ ταραχὴν ἐδημιούργησεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν κοινὴν γνώμην ἢ δονκιχωτική, ἀλλὰ πάντως τολμηρὰ ἐπιδρομὴ τοῦ ὑπὸ τὸν Ρεοῦφ Τουρκικοῦ πολεμικοῦ «Χαμηδιέ», τὸ ὁποῖον διαφυγὸν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἐβρομβάρδισε τὴν Σῦρον καὶ τὰ μεταγωγικὰ τῶν Σέρβων εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τῆς Μεδοῦσης.

Καὶ μόνον διὰ τὸν στόλον, ἢ σύντονος παρασκευὴ τοῦ ὁπλοῦ ὑπῆρξεν προσωπικὸν ἔργον τοῦ Ζορμπᾶ, τὸ ἔθνος ὀφείλει αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν ἀείμνηστον λευκὸν στρατηγόν. Καὶ ὅμως εἰς τὸν τόπον αὐτόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὅλα σχεδὸν τὰ βουνά του εἶναι μάρμαρα δὲν εὐρέθη οὐδεὶς νὰ σκαφθῆ ὅπως διατεθῆ ἓνα κομμάτι διὰ νὰ κατασκευασθῆ μία ἔστω καὶ λιτὴ προτομὴ τοῦ τιμίου πατριώτου Στρατηγοῦ. Διὰ πολλὰς ἀσημότητας εὐρέθησαν πολλοὶ τόννοι μαρμάρων ὅπως ἀποθανατίσουν τὰς ἀμφιβόλους πατριωτικὰς πράξεις των. Ἐν ἓκ τῶν μεγάλων ἐλαττωμάτων τῶν προγόνων μας ἦτο καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη πρὸς τοὺς ἐξέχοντας συμπολίτας των, ἐφ' ὅσον εὐρίσκοντο ἐν ζωῇ. Ἀνεγνώριζον ὅμως τὰ ἔργα των μετὰ θάνατον καὶ ἔστηναν ἀνδρειάντας εἰς τοὺς παρ' αὐτῶν θανατωθέντας καὶ ἐξορισθέντας μεγάλους προγόνους μας (Σωκράτης, Φωκίων, Μιλτιάδης, Ἀριστείδης κλπ.).

Ἡ γενεά μας, φαίνεται, ἀτυχῶς δὲν ἐκληρονόμησε τὴν ἀρετὴν αὐτὴν τῆς μετὰ θάνατον τοῦλάχιστον ἀναγνωρίσεως τῶν ἔργων τῶν μεγάλων τέκνων τῆς Πατρίδος.

Φαίνεται ὅτι οἱ λαοί, ὅπως καὶ τὰ ἄτομα, γηράσκουν καὶ «τὸ γῆρας ἀμβλύνει τὰς ἀρετὰς καὶ ὀξύνει τὰς κακίας» κατὰ τὸ ἀρχαῖον ῥητόν.

Ἡ γενεά μας φαίνεται ὅτι ἔπαθε καὶ ἡθικὴν κατὰπτωσιν, ἔνεκα τῆς ἀπαισίας καὶ νοσηρᾶς διαιρέσεως τῆς παρελθούσης περιόδου.

Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ παροῦσα ἐξυγιανθεῖσα καὶ τονωθείσα ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἀγῶνας τῆς, θὰ μιμηθῆ τοὺς ἡμιθέους προγόνους μας, ἀποδίδουσα «τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» εἰς ὅλους ὅσοι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς Πατρίδος.

Τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως μέγα. Ἡ δόξα καὶ τὰ μεγάλα κατορθώματα τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὀφείλονται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην. Ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Βενιζέλος, τὸ ἔργον τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων εἶχε καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν συντελεσθῆ. Ὁ Βενιζέλος τὸ συνεπλήρωσε μόνον, καὶ στηριχθεὶς ἐπ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην Ἐθνικὴν του ἐξόρμησιν.

Ὅταν ὁ Σ. Σύνδεσμος ἀπεχώρησε ἐκ τῆς Ἀρχῆς, ἐν μόνον ἐκ τῶν σοβαρῶν στρατιωτικῶν ζητημάτων παρέμεινεν ἐκκερμές. Τὸ ζήτημα τῆς προμηθεΐας ὀρεινοῦ πυροβολικοῦ πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ μέχρι τότε πεδινοῦ τοιοῦτου τῶν μεραρχιῶν. Τὸ ζήτημα αὐτὸ μετὰ τὴν ἀπχώρησιν τοῦ Ζορμπᾶ, παρηλκύσθη ὑπὸ τῶν ἀντιδρῶντων, οὕτως ὥστε δὲν ἐφηρμόσθη ἐγκαίρως καὶ ὁ στρατὸς εὐρέθη μὲ πεδινὴν συγκρότησιν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ ἔτους 1912.

Τὸ πείσμα ἐκείνο καὶ τὴν πλάνην τῶν πεδινῶν πυροβολητῶν, τὸ ἐπλη-

ρώσαμεν μὲ χειμάρρους αἵματος, χυθέντος ἀδίκως εἰς τὰς μάχας τοῦ Σαρανταπόρου, τοῦ Λαχανᾶ κλπ., ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερον. Τελευτῶν τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, ἐλπίζω καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ στήσῃ μίαν ἡμέραν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος ἕνα τρίποδα φέροντα ἐπ' αὐτοῦ τεράστιον χρυσοῦν γουδί, εἰς συμβολικὴν ἀνάμνησιν τῆς Σωτηρίας Ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας ἡ ἐπέτειος νὰ καθορισθῇ ὡς δευτέρα Ἐθνικὴ ἑορτὴ ἀνταξία τῆς 25ης Μαρτίου 1821.

Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΑΠΟ ΙΟΥΛΙΟΥ 1910 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ 1912

Ὁ Βενιζέλος διαλύσας τὸν Σεπτέμβριον τὴν πρώτην διπλὴν Βουλὴν, προεκήρυξε νέας ἐκλογάς, αἵτινες ἐγένοντο τὴν 19ην Νοεμβρίου καὶ εἰς τὰς ὁποίας, ὡς προανέφερον, ἀπέσχον τὰ παλαιὰ πολιτικὰ κόμματα. Ἡ πρώτη ἐκείνη Κυβέρνησις τοῦ Βενιζέλου, ὅπως ἀναγνωρίζουν καὶ οἱ ἀσπονδότεροι ἐχθροὶ του, ἦτο ἀναντιρρήτως ἡ ἀρίστη ἐξ ὅσων εἶδεν ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τῆς ἀπελευθερωσεῶς της. Μεταξὺ τῶν πρώτων συνεργατῶν τοῦ Βενιζέλου εἰς τὴν ἀνορθωτικὴν ἐκείνην Κυβέρνησιν, ἦσαν ὁ χαλκέντερος καὶ διαπρεπὴς νομομαθὴς Νικόλαος Δημητρακόπουλος, ὁ Στράτος, ὁ Δεμερτζῆς, ὁ Ρέπουλης καὶ οἱ ἄλλοι νέοι πολιτευταῖ, οἵτινες διεκρίθησαν κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν φωτεινὴν πολιτικὴν περίοδον. Ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην καὶ σθεναρὰν διεύθυνσιν τοῦ μεγάλου Κρητός, ἡ Ἑλλὰς ἀπέκτησεν ἐπὶ τέλους Κυβέρνησιν ἀνταξίαν τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος της. Ἡ δικαιοσύνη, ἡ εὐνομία καὶ ἡ δημοσία τάξις ἀπεκατεστάθησαν εἰς τὸ τέως ἀπηθλιωμένον Κράτος. Τὴν λαμπρὰν ἐκείνην περίοδον χαρακτηρίζει ἀρκούντως ἡ παροιμιώδης τότε λαϊκὴ ἔκφρασις «δὲν χρειάζομαι φύλακα, τὰ πρόβατά μου τὰ φυλάει ὁ Βενιζέλος». Αὕτῃ ἦτο ἡ γνώμη τοῦ λαοῦ καὶ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται ἡ πρωτοφανὴς ἐμπιστοσύνη, ἣτις περιέβαλεν τότε τὸν Βενιζέλον.

Ἐν ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων τῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλου ἦτο ἡ μετὰ ζήλου καὶ δραστηριότητος συνέχισις τοῦ ἔργου τῆς Ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ Ἔθνους. Ἐντὸς τοῦ 1911 ἀφίκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ Γαλλικὴ στρατιωτικὴ ἀποστολή, ἣτις ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀρίστους Γάλλους ἀξιωματικούς, καὶ ἡ ὁποία χάρις εἰς τὴν φανατικὴν ὑποστήριξιν τοῦ Βενιζέλου, προσέφερε μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἡ ἀποστολὴ ἐκείνη ὑπὸ τὸν στρατηγὸν πεζικοῦ Eydoux ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς ἐξῆς ἀξιωματικούς : Λεπιντί, ἀντισυνταγματάρχην πυροβολικοῦ, Μπορντό, ταγματάρχην πεζικοῦ, Μπουσκέ, ταγματάρχην πεζικοῦ (ἐπιτελάρχης τῆς ἀποστολῆς), Νιτέ Τουρνάντ, ταγματάρχην ἵππικοῦ, Μονιέ, λοχαγὸν ἐπιμελητείας, Ἀρνώ, ἀρχίατρον, Χολτσάοφελ, λοχαγὸν πυροβολικοῦ, Σαρπί, λοχαγὸν ὑπασπιστὴν Ἀρχηγοῦ, Σαβαρί καὶ Ρομιέ λοχαγοὺς πεζικοῦ καὶ τινα ἄλλα δευτερεύοντα μέλη.

Λί ὑπηρεσίαι, τὰς ἑποίας προσέφερον ἡ ἀποστολὴ αὕτη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ στρατοῦ, ἦσαν πολῦτιμοι. Ἐν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ νέου ταχυβόλου Σνάϊδερ ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀξιωματικούς μας, ὀφείλομεν πραγματικὴν εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν συνταγματάρχην Λεπιντί, διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ μας εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ νέου ταχυβόλου, τὸ ὅποιον εἶχε μεταβάλλει ὀξικῶς τὰς μεθόδους βολῆς καὶ τὴν τακτικὴν τοῦ πυροβολικοῦ. Ἐνθυμοῦμαι τὸν ἀκάματον Γάλλον συνταγματάρχην, ὑπὸ καυστικὸν ἥλιον τοῦ Ἰουλίου ἥρθιον εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Τραχῶνων, νὰ ἐπιβλέτῃ ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας, τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὴν βολὴν τῶν ἀξιωματικῶν μας. Ἐρυθρόμαυρος ἐκ τοῦ ἡλίου, ὁ χαλύβδινος αὐτὸς ἄνθρωπος, διέκοπτεν ἐπὶ μίαν μόνον ὥραν τὴν ἄσκησιν, τὴν μεσημβρίαν, καὶ ἐνῶ ἡμεῖς ἐσπεύδαμεν νὰ καλυφθῶμεν ὑπὸ σκιὰν διὰ νὰ συνέλθωμεν, αὐτὸς παρήμενεν ὄρθιος ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον, ὅπου ἐλάμβανε καὶ τὸ λιτὸν πρόγευμά του. «Θὰ πεθάνωμεν ὅλοι καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ ἄλογά μας», ἔλεγε καλὸς συνάδελφος ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Εὐτυχῶς οὐδεὶς ἔπαθεν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐμάθσαμεν ἀπὸ τὸν Λεπιντί, πόσον σκληρὰ πρέπει νὰ ἐργάζωνται ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ Ἔθνος ἔχει ἐμπιστευθῆ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας του. Χάρις εἰς τὸν Λεπιντί καὶ τὸν βοηθόν του, οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἐπέδειξαν θαύματα εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ νέου ὄπλου μετὰ ἕν ἔτος, εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους. Τὸ ὄνομα τοῦ Λεπιντί θὰ πρέπει νὰ γραφῆ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Φαβιέρου καὶ τῶν ἄλλων φιλελλήνων, εἰς τὴν ἀναμνηστικὴν πλάκα, τὴν ὁποίαν ἐλπίζω νὰ ἔχη ἀνεγείρῃ κάπου ἡ Ἑλλὰς εἰς μνήμην τῶν ξένων ἐκείνων ἡρώων, οἵτινες ἤλθον νὰ χύσουν τὸ αἷμα των ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας της. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἄραγε ; ; ;

Πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς, ὁ Ζοριπάς ἀπέστειλεν ἤδη εἰς Γαλλίαν ἑπτὰ Ἕλληνας ἀξιωματικούς δι' ἐκπαίδευσιν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀνωτέραν Σχολὴν τοῦ Πολέμου. Οἱ ἀξιωματικοὶ αὗτοι ἦσαν οἱ Κλάδος, Μαργαρίτης, Μπραντύνας καὶ Καλογεράς τοῦ Πεζικοῦ, οἱ Ἀλέξ. Μαζαράκης καὶ Καθενιώτης τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ Σαρρηγιάννης τοῦ Μηχανικοῦ.

Ἄπαντες οὗτοι ἀνακληθέντες ἅμα τῇ κηρῦξει τοῦ πολέμου, προσέφερον πολυτίμους ὑπηρεσίας, κατανεμηθέντες εἰς τὰ Ἐπιτελεῖα τῶν μεραρχιῶν τοῦ στρατοῦ. Δι' εἰνοήτους λόγους καὶ εὐτυχῶς δι' αὐτοὺς καὶ τὸν στρατόν, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτοποθετήθη εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, ἔνθα ἀσφαλῶς θὰ ἤχρηστεύετο.

ΣΧΟΛΗ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ἡ Γαλλικὴ ἀποστολὴ ἅμα τῇ ἀφίξει της, συνέστησε τὴν Σχολὴν Ἀνωτέρων Σπουδῶν (école des hautes études) εἶδος Ἀκαδημίας Πολέμου διὰ τὴν πληρεστέραν ἐκπαίδευσιν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου. Κατόπιν διαγω-

νισμού προεκρίθησαν διὰ τὴν σχολὴν αὐτὴν περὶ τοὺς 15 ἀξιωματικοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἤμην καὶ ἐγώ. Οἱ περὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον καὶ τὴν Αὐλὴν δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὸν διαγωνισμόν, διότι ἐξεδηλώθη ἤδη φανερά ἡ ἀντίδρασις τῶν Γερμανοπλήκτων ἐναντίον τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς. Κατ' ἐξαιρέσειν, εἰς μόνον ἐκ τῶν στενοτάτα συνδεομένων μὲ τὴν Αὐλὴν, ὁ ἔντιμος Ἰαρχος Ἀνδρέας Καλλίνσκη, δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὸ ταπεινὸν μπουκοτάζ. Ὑπέστη τὰς ἐξετάσεις καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Σχολὴν ἠκολούθησε δημοκρατικώτατα μέχρι τέλους τὰ μαθήματα αὐτῆς. Ὁ ἀείμνηστος Καλλίνσκη (πενθερὸς τοῦ στρατηγοῦ Παπάγου) ἀφῆκεν ἀρίστας ἀναμνήσεις μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν του ἕνεκα τῆς εὐγενείας, τῆς πραότητος καὶ τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτῆρος του.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐξετάσεων, προεκρίθησαν διὰ τὴν ἐν Παρισίοις Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολέμου, πέντε ἀξιωματικοί, οἵτινες καὶ ἀπεστάλησαν ἀργότερον εἰς αὐτήν. Ἦσαν οἱ λοχαγοὶ Ζαφειρίου Νικ., Μαζαράκης Ἐπαμ., Πάγκαλος Θεόδ., Βενετσανόπουλος καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Πάσσαρης Μιχ. Ὁ Ἰαρχος Καλλίνσκη, καίτοι ἐπιτυχὸν πρῶτος, δὲν μετέβη διότι εἶχε προαχθῆ ἔν τῳ μεταξὺ εἰς ἐπίλαρχον καὶ κατὰ τὸν κανονισμόν τῆς Σχολῆς μόνον λοχαγοὶ καὶ ὑπολοχαγοὶ εἰσῆρχοντε ὡς τακτικοὶ μαθηταί. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἐκπαιδευθέντων ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Ἀνωτ. σπουδῶν οἱ λοχαγοὶ Πίκουλας, οἱ ὑπολοχαγοὶ Ἐδιπίδης Μ., Κοιμήσης κλπ. προεκρίθησαν νομίζω δι' ἐκπαίδευσιν εἰς διάφορα Σώματα καὶ ὑπηρεσίας ἐν Γαλλίᾳ. Διευθυντῆς τῆς Σχολῆς ἐκείνης εἶχεν ὀρισθῆ ὁ λαμπρὸς Γάλλος ταγματάρχης Μπουσκιέ.

Ἐδίδασκον δὲ ἐν αὐτῇ ὡς καθηγηταί, οἱ (συν)χης Lepidi τοῦ πυροκοῦ, ὁ ταγματάρχης Bordeaux, τακτικὸς τοῦ πεζικοῦ ὁ de Tournaud τακτικὸς ἱππικοῦ, ὁ λοχαγὸς Bogué ἐπιμελητείας, ὁ ἀρχίατρος Ἀρνὸ ὑγιεινῆς κλπ. Μαθήματα Γενικῆς Τακτικῆς παρέδιδε ὁ Μπουσκιέ.

Κηρυχθέντος τοῦ πολέμου τοῦ 1912 ἅπαντες οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ ἐξορησιμοποιήθησαν εἰς τὰ Ἐπιτελεῖα τῶν μεγάλων μονάδων ὁμοῦ μετὰ ἀνακληθέντων ἐκ Γαλλίας συναδέλφων των, περὶ ὧν ἀνέφερον ἀνωτέρω. Οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοί, λαβόντες μέρος καὶ εἰς τοὺς δύο πολέμους, ἀπεστάλησαν εἰς Γαλλίαν μετὰ τὴν λήξιν αὐτῶν ἔχοντες ἤδη πολύτιμον ἐφόδιον καὶ τὴν κτηθεῖσαν πολεμικὴν πείραν.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θεωρῶ χρήσιμον διὰ τοὺς συναδέλφους στρατιωτικούς, νὰ ἀναφέρω ἕν διδακτικὸν γεγονός. Οἱ μαθηταὶ τῆς Ἀνωτ. Σχολῆς τοῦ Πολέμου, ἕκαστον θέρος ἐξέρχονται εἰς τὴν ὑπαιθρον διὰ τὸ καλούμενον ἐπιτελικὸν ταξεῖδι, τοῦ θέρους. Σχηματίζονται εἰς ομάδας, ὑπὸ ἕνα καθηγητὴν, καὶ ἐκτελοῦν θέματα τακτικῆς κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν πιθανὴν ζώνην τοῦ πολέμου Βοραιοανατολικὴν Γαλλίαν, (Verden, Compiègne, St Guantius, Baveuoue κλπ.) ὅπου ἔλαβον χώραν καὶ αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ὁ καθηγητῆς ἔδιδε τὸ θέμα καὶ οἱ μαθηταὶ συνέτασσον ἐπὶ τόπου τὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλον ἀμέσως. Τὸν Αὐγου-

νισμού προεκρίθησαν διὰ τὴν σχολὴν αὐτὴν περὶ τοὺς 15 ἀξιωματικοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἤμην καὶ ἐγώ. Οἱ περὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον καὶ τὴν Αὐλὴν δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὸν διαγωνισμόν, διότι ἐξεδηλώθη ἤδη φανερά ἡ ἀντίδρασις τῶν Γερμανοπλήκτων ἐναντίον τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς. Κατ' ἐξαίρεσιν, εἰς μόνον ἐκ τῶν στενότατα συνδεομένων μετὰ τὴν Αὐλὴν, ὁ ἔντιμος Ἰλαρχος Ἀνδρέας Καλλίνσκη, δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὸ ταπεινὸν μπουκοτάξ. Ὑπέστη τὰς ἐξετάσεις καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Σχολὴν ἠκολούθησε δημοκρατικώτατα μέχρι τέλους τὰ μαθήματα αὐτῆς. Ὁ αἰμίμηστος Καλλίνσκη (πενθερὸς τοῦ στρατηγοῦ Παπάγου) ἀφῆκεν ἀρίστας ἀναμνήσεις μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν του ἕνεκα τῆς εὐγενείας, τῆς προφύτου καὶ τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτῆρος του.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐξετάσεων, προεκρίθησαν διὰ τὴν ἐν Παρισίοις Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολέμου, πέντε ἀξιωματικοί, οἵτινες καὶ ἀπεστάλησαν ἀργότερον εἰς αὐτήν. Ἦσαν οἱ λοχαγοὶ Ζαφειρίου Νικ., Μαζαράκης Ἐπαμ., Πάγκαλος Θεόδ., Βενετσανόπουλος καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Πάσσαρης Μιχ. Ὁ Ἰλαρχος Καλλίνσκη, καίτοι ἐπιτυχὼν πρῶτος, δὲν μετέβη διότι εἶχε προαχθῆ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς ἐπίλαρχον καὶ κατὰ τὸν κανονισμόν τῆς Σχολῆς μόνον λοχαγοὶ καὶ ὑπολοχαγοὶ εἰσῆρχοντε ὡς τακτικοὶ μαθηταί. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἐκπαιδευθέντων ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Ἀνωτ. σπουδῶν οἱ λοχαγοὶ Πίκουλας, οἱ ὑπολοχαγοὶ Ἐδιπίδης Μ., Κοιμήσης κλπ. προεκρίθησαν νομίζω δι' ἐκπαίδευσιν εἰς διάφορα Σώματα καὶ ὑπηρεσίας ἐν Γαλλίᾳ. Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ἐκείνης εἶχεν ὀρισθῆ ὁ λαμπρὸς Γάλλος ταγματάρχης Μπουσιέ.

Ἐδίδασκον δὲ ἐν αὐτῇ ὡς καθηγηταί, οἱ (συν)χης Lepidi τοῦ πυρ)κοῦ, ὁ ταγματάρχης Bordeaux, τακτικὸς τοῦ πεζικοῦ ὁ de Tournad τακτικὸς ἱππικοῦ, ὁ λοχαγὸς Bogué ἐπιμελητείας, ὁ ἀρχίατρος Ἀρνὸ ὑγιεινῆς κλπ. Μαθήματα Γενικῆς Τακτικῆς παρέδιδε ὁ Μπουσιέ.

Κηρυχθέντος τοῦ πολέμου τοῦ 1912 ἅπαντες οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰ Ἐπιτελεῖα τῶν μεγάλων μονάδων ὁμοῦ μετὰ ἀνακληθέντων ἐκ Γαλλίας συναδέλφων των, περὶ ὧν ἀνέφερον ἀνωτέρω. Οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοί, λαβόντες μέρος καὶ εἰς τοὺς δύο πολέμους, ἀπεστάλησαν εἰς Γαλλίαν μετὰ τὴν λήξιν αὐτῶν ἔχοντες ἤδη πολῦτιμον ἐφόδιον καὶ τὴν κτηθεῖσαν πολεμικὴν πείραν.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θεωρῶ χρησίμην διὰ τοὺς συναδέλφους στρατιωτικούς, νὰ ἀναφέρω ἕν διδακτικὸν γεγονός. Οἱ μαθηταὶ τῆς Ἀνωτ. Σχολῆς τοῦ Πολέμου, ἕκαστον θέρος ἐξέρχονται εἰς τὴν ὑπαιθρον διὰ τὸ καλούμενον ἐπιτελικὸν ταξεῖδι, τοῦ θέρους. Σχηματίζονται εἰς ὁμάδας, ὑπὸ ἕνα καθηγητὴν, καὶ ἐκτελοῦν θέματα τακτικῆς κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν πιθανὴν ζώνην τοῦ πολέμου Βορειοανατολικὴν Γαλλίαν, (Verden, Compiègne, St Guantius, Barroue κλπ.) ὅπου ἔλαβον χώραν καὶ αἱ μεγάλαί ἐπιχειρήσεις τοῦ Α. Παγκοσμίου Πολέμου. Ὁ καθηγητὴς ἔδιδε τὸ θέμα καὶ οἱ μαθηταὶ συνέτασσον ἐπὶ τόπου τὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλον ἀμέσως. Τὸν Αὐγου-

στον τοῦ 1914, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Πολέμου, τὸ ὑπὸ τὸν διαπρεπῆ καθηγητὴν τῆς Γενικῆς Τακτικῆς Λεβοῦκ τμημα ἔκαμε τοιαύτην ἄσκησιν πλησίον τῆς Κομπιένης.

Τὸ θέμα, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ἦτο πορεία κανονικῆ Μεραρχίας, ἣτις εἶχεν ἐντολὴν νὰ προσβίβη ὠρισμένην τοποθεσίαν. Ὅταν ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἔξαφνα ἐβλήθη διὰ πυρῶν πυροβολικοῦ ἐκ τινων ὑψωμάτων ἀριστερόθεν. Ἡ ζητούμενὴ λύσις ἦτο ἔκδοσις διαταγῆς τοῦ Μεράρχου βαδίζοντος μετὰ τοῦ κορμοῦ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς: Ὁ Καθηγητὴς μετὰ τὴν πάροδον τοῦ καθορισμένου χρόνου διέταξε 2-3 ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν νὰ ἀναγνώσουν τὰς λύσεις των καὶ κατόπιν ἠρώτησε—ὅπως ἐσυνειθίζετο—ἂν κανεὶς εἶχε λύσιν διάφορον ἀπὸ τὰς ἀναγνωσθείσας. Εἰς τὴν ομάδα ἐκτὸς τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν ἦσαν καὶ 3 Ἑλληνας, 1 Σέρβος, 1 Βούλγαρος καὶ 1 Ἀμερικανὸς (τοῦ Ἴσημερινοῦ). Εἰς ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐδήλωσεν εἰς τὸν συνταγματάρχην ὅτι ἔχει διάφορον λύσιν καὶ ἐπὶ τῇ διαταγῇ του τὴν ἀνέγνωσεν. Ἡ διαφορὰ ἦτο ἀπλῆ ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ: Αἱ λύσεις τῶν Γάλλων ὁμοφώνως εἶχον βάσιν τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πορείας τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς πρὸς τὴν ἀρχικὴν κατεύθυνσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν ἐκ τοῦ κυρίου σώματος ἰσχυρᾶ νέας πλαγιοφυλακῆς, ἣτις νὰ καλύψῃ τὴν Μεραρχίαν ἀριστερά.

Ἡ λύσις τοῦ Ἑλλήνος ἀξιωματικοῦ, ἀντιθέτως συντομωτάτη, διέτασσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν νὰ στραφῇ ἀριστερὰ καὶ νὰ ἐπιτεθῇ ἀμέσως κατὰ τοῦ ἐπισημανθέντος εἰς τὰ αὐτόθι ὑψώματα ἐχθροῦ. Ἡ διαταγὴ τοῦ Ἑλλήνου ἦτο 3-4 σειραὶ γραφείου ἐντὸς 5 λεπτῶν ἐνῶ αἱ λύσεις τῶν ξένων ἦσαν μακρόταται καὶ μὲ πολλὰς λεπτομερείας.

Ὁ Λεβοῦκ λαβὼν τὸ θέμα ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἑλλήνος ἀξιωματικοῦ τὸ ἐκίνησε νευρικῶς καὶ εἶπε πρὸς κατάπληξιν ὄλων: «Ἴδου μιὰ λύσις, μιὰ ἀπόφασις ἀνθρώπου ποὺ ἔκαμε τὸν πόλεμον» (Homme de guerre). Εἰς τὰ σχολεῖα μᾶς ζαλιζει ἡ ῥουτίνα καὶ ὁ σχολαστικισμὸς. Ὁ ἀξιωματικὸς... ὁ ἑποῖος εἶδε πολλὰς φορὰς τὴ μάχην εἶρεν ἀμέσως τὴν φυσικὴν λύσιν. Ὑπὸ τὴν ἔλξιν τοῦ πυρὸς ἐστράφη αὐτομάτως πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀφῆκε κατὰ μέρος τὰς διαταγὰς καὶ τοὺς πολυπλόκους ἐλιγμούς ποὺ μᾶς ἐμπνέουν αἱ ἀσκήσεις τῶν αἰθουσῶν.

Τὰ ἀνωτέρω ἀνέφερον διότι εἶναι γνώμη ἐνὸς ἐκ τῶν ἀρίστων τότε καθηγητῶν τῆς Γαλλικῆς Πολεμικῆς Ἀκαδημίας. Εἶναι γενικὴ πολεμικὴ ἀρχή, καὶ ὡς τοιαύτη ἰσχύει καὶ σήμερον καὶ θὰ ἰσχύῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ πρόοδοι τῶν ὄπλων. Ἀλλάσουν αἱ μέθοδοι ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ τοῦ πολέμου μένου ἀκλόνητοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ῥοπαλοῦ μέχρι τῆς ἀτομικῆς βόμβας.

Ἀνέφερον τὸ ἐπεισόδιον διότι ἀποδεικνύει ὅτι ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ θεωρητικὴ μόρφωσις δὲν ἀρκεῖ διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ καλοῦ Ἐπιτελικοῦ ἀξιωματικοῦ. Ἡ πείρα τῆς πραγματικῆς διοικήσεως εἰς τὰ πεδία τῶν ἀσκήσεων καὶ ἰδίᾳ ἡ πολεμικὴ πείρα εἶναι μέγα ἐφόδιον διὰ τὸν Ἐπιτελικὸν ἀξιωματικόν.

Πάντες σχεδόν οἱ ἐκπαιδευθέντες εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Πολέμου, μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ἀξιωματικοὶ μας, διεκρίθησαν καὶ ἐπροκάλεσαν τὴν προσοχὴν τῶν διαπρεπῶν καθηγητῶν τῆς Πολεμικῆς Ἀκαδημίας εἰς διαφόρους παρομοίας περιπτώσεις, καίτοι εἶχον συμμαθητὰς δεκάδας Γάλλων συναδέλφων τῶν, προερχομένων ἐξ ἐπιλογῆς ἐκ τοῦ ἀνθους τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ. Ὡς γνωστὸν δὲ παρὰ τὴν οἰκτρότητα— καὶ τὸ ἀνέτοιμον τὸ ὄποῖον παρουσίασεν ὁ Γαλλικὸς στρατὸς (ἕνεκα τῆς Κοινοβουλευτικῆς φανλοκρατίας), τὰ Γαλλικὰ στελέχη ἦσαν τὰ ἄριστα ἐξ ὅλων τῶν στρατῶν τοῦ Κόσμου κατὰ τὸν πρῶτον Παγκόσμιον Πόλεμον. Μὲ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν ἐνθυμοῦμαι τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας στρατιωτικαὶ κορυφαὶ ὅπως οἱ Ντεμπινέ, Λεμπούκ, Μπουὰ κλπ. ἐξεφράσθησαν εὐφρόμως διὰ τοὺς συμμαθητὰς μας τότε Καθενιώτην, Καλογεράν, Κλάδον, Μαργαρίτην, Σαρρηγιάννην κ.λ.π.

Ἐπαναλαμβάνω καὶ τονίζω διὰ τοὺς μέλλοντας νέους ἀξιωματικούς μας, ὅτι δὲν ἀρκοῦν τὰ σχολεῖα καὶ αἱ Πολεμικαὶ Ἀκαδημαίαι, ὅπου μανθάνουν τὴν Ἐπιτελικὴν κουζίαν (La cuisine d'état-Major) ὅπως προσφυῶς λέγουν οἱ Γάλλοι, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ ψηθοῦν ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ νὰ βραχοῦν ἀπὸ καταιγίδας εἰς τὰ πεδία τῶν ἀσκήσεων, διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰ δύσκολα, ἐπικίνδυνα καὶ ἀχάριστα καθήκοντα τοῦ καλοῦ Ἐπιτελικοῦ.

Ἐκτὸς τῆς καθημερινῆς ἐντατικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀξιωματικῶν τῶν διαφόρων ὅπλων, ἡ Γαλλικὴ ἀποστολὴ εἶχε καταρτίσει πρόγραμμα μεγάλων ἀσκήσεων διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὰ Μεσόγεια, εἰς τὸν Ὑμηττόν, εἰς τὸ Χασάνι, τὰ Λιόσια κλπ. ἔλαβον χώραν διαδοχικῶς μεγάλαι ἀσκήσεις ὅλων τῶν Σωμάτων τῆς Φρουρᾶς Ἀθηνῶν. Παρόμοιαι ἀσκήσεις ἐπίσης ἐγένοντο ἐν Λαρίσῃ ὑπὸ τῆς αὐτόθι φρουρᾶς.

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1912 ὀργανώθησαν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς, μεγάλαι στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις, αἵτινες ἔλαβον χώραν εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Θηβῶν καὶ τὴν Τανάγραν.

Εἰς τὰς ἀσκήσεις αὐτάς, αἵτινες διὰ πρώτην φορὰν ἐγένοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τοιαύτην εὐρείαν κλίμακα, ἔλαβον μέρος καὶ ἀπετέλεσαν τοὺς πυρῆνας τῶν δύο ἀντιθέτων ομάδων ἡ δευτέρα μεραρχία ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λαγκλῆν, (τῶν Ἀθηνῶν) καὶ ἡ πρώτη μεραρχία τῆς Λαρίσης, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μανουσογιαννάκη. Καὶ οἱ δύο ἀνωτέρω στρατηγοί, λόγῳ ἐπαγγελματικῆς ἀξίας καὶ χαρακτῆρος ἦσαν ἀναντιρρήτως οἱ ἄριστοι τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ μας, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ πρώτη μεραρχία θὰ κατήρχετο ἐκ Λαρίσης πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ δευτέρα μεραρχία ἐνισχυμένη θὰ ἐβάδιζε πρὸς Βορράν, οὕτως ὥστε ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων θὰ

ἐγίνετο εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Θηβῶν. Αἱ ἀσκήσεις αὐταί, εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβον μέρος, ὡς Διοικητῆς Λόχου, ὑπῆρξαν ἐξαιρετικῶς ἐπιτυχεῖς καὶ ὠφέλιμοι κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ξένων ἀξιωματικῶν, οἱ ὅποιοι τὰς παρηκολούθησαν. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν ἀσκήσεων, συνέβη παρὰ τὴν Τανίγραν, τὸ θλιβερὸν ἐπεισόδιον τοῦ Διαδόχου, τὸ ὁποῖον κατέπληξε τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τὸν πολιτικὸν κόσμον. Τὰς ἀσκήσεις αὐτὰς παρηκολούθη ὡς Γενικὸς Ἐπιθεωρητῆς τοῦ στρατοῦ καὶ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ὅστις εἶχε τοποθετηθῆ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν διὰ τοῦ ἐσχάτως ψηφισθέντος ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου νόμου.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀσκήσεων ἔκαμε κριτικὴν αὐτῶν καὶ ὠμίλησε διὰ μακρὸν ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς στρατηγὸς Eydoux. Μετὰ τὸν Γάλλον στρατηγὸν ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Διάδοχος, ὅστις πρὸς μεγάλην κατάπληξιν ὄλων μας, ἐπέκρινε μετὰ δριμύτητος τὸ ἔργον τῶν Γάλλων. Ἴδου τί ἀναφέρει σχετικῶς, ἀμερόληπτος καὶ αὐτίκως μάρτυς ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος: «Ὅλοι ἀνέμενον νὰ ἐκφράσῃ τὴν χαρὰν του καὶ τὰς εὐχαριστίας του διὰ τοὺς καταβληθέντας ἀληθῶς μεγάλους κόπους ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἀποστολῆς καὶ διὰ τὸ ἐπιτευχθὲν ἔργον, βεβαίως ἄξιον ἐξάρσεως. Δυστυχῶς συνέβη τὸ ἑναντίον. Παρὰ τὴν φημιζομένην Ἑλληνικὴν ξενίαν, τὴν ἀπαιτουμένην εὐπρέπειαν καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀλήθειαν, ξηρῶς ἀπεδοκίμασε τὸ ἔργον τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς, εἰπὼν εὐθύς ἀμέσως, ὅτι ἀφ' ἧς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, οὐδεμίαν πρόοδον ἐπετεύχθη εἰς τὸν στρατὸν, ἀπεναντίας δὲ βλέπει ὅτι εἶναι εἰς χεῖρονα κατάστασιν! Ὅλοι οἱ παρενρισκόμενοι ἀξιωματικοί, πλὴν ἐννοεῖται τῶν αὐλικῶν, ἔμειναν κατάπληκτοι διὰ τὴν ἀπρέπειαν ἔναντι τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν, οἵτινες πᾶσαν προσπάθειαν κατέβαλον ἵνα διδάξουν, μορφώσουν, ὀργανώσουν τὸν στρατὸν μὲ ἐνώπιόν μας ἀποτελέσματα ὀφθαλμοφανῆ. Μόνον οἱ προκατειλημμένοι καὶ δυσμενῶς διακείμενοι κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς δὲν ἀνεγνώριζαν ἐξ ιδιοτελείας τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Ὅταν ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἔμαθε τ' ἀνωτέρω, ὠργίσθη σφόδρα, ἠνίγκασε δὲ τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, ὅστις ἀνεπλήρως ὡς Ἀντιβασιλεὺς τὸν Βασιλέα Γεώργιον ἀπουσιάζοντα εἰς τὸ ἐξωτερικόν, νὰ καλέσῃ τὴν ἐπομένην ἐν τοῖς Ἀνακτόροις εἰς ἐπίσημον γεῦμα ὀλόκληρον τὴν Γαλλικὴν Ἀποστολὴν καθὼς καὶ ὄλους τοὺς Ἑλληνας Σωματάρχας, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὰς Μεγάλας Ἀσκήσεις καὶ νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς εἰς πρόποσίν του, νὰ ἐγχειρίσῃ δὲ συγχρόνως εἰς τὸν Γάλλον Στρατηγὸν Eydoux καὶ τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Σωτῆρος.

Εἰς τὸν ψύχραιμον παρατηρητὴν πάντα ταῦτα ἔφερον τὴν σκέψιν ὁποία ἄραγε θὰ ἦτο ἡ μέλλουσα διαγωγή τοῦ Διαδόχου.

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, κατὰ τὰς ἀσκήσεις αὐτὰς ἔλαβον μέρος ὡς Διοικητῆς Λόχου τοῦ 7ου Συντάγματος. Ἐνθυμοῦμαι καὶ σήμερον ἀκόμη μὲ θλίψιν τὸ ὀδυνηρὸν συναίσθημα τὸ ὁποῖον κατέλαβεν ὄλους τοὺς παρόντας εἰς τὴν συγκέντρωσιν ἐκείνην. Ὅλοι ἐπιστεῦαμεν ὅτι ὁ Διάδοχος τοῦ θρόνου τὴν

στιγμὴν ἐκείνην ἐξεδήλωνε τὸ ἄσπονδον μῖσος τῶν Γερμανοφίλων Ἐπιτελῶν του ἐναντίον τῆς Γαλλίας καὶ τῶν τιμίων τέκνων της, παρόντων Γάλλων ἀξιωματικῶν τῆς Ἀποστολῆς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες παρὰ τὰ μεγάλα ἐλαττώματά μας, ἔχομεν βαθύτητα ἐριζωμένον εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ συναίσθημα τῆς φιλοξενίας καὶ τοῦ δικαίου. Ἐγνωρίζομεν ὅλοι ἐξ ἰδίας ἀντικλήψεως μὲ ποίους κόπους καὶ ἀγῶνας οἱ εὐγενεῖς καὶ φιλέλληνες προσπάθουν νὰ συμπληρώσουν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ στρατοῦ μας. Οἱ σκληροὶ λόγοι τοῦ Διαδόχου ἐναντίον τῶν παρόντων Γάλλων ἀξιωματικῶν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐγέμισαν μὲ θλίψιν καὶ πικρίαν αὐτοῦς, ἀλλὰ ἐξήγειραν ἐπίσης σφοδροτάτην τὴν ἀγανάκτησιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐναντίον τοῦ Διαδόχου καὶ τοῦ ἀθλίου περιβάλλοντός του, τὸ ὁποῖον τὸν παρέσυρεν εἰς τὴν ἀδικον καὶ χυδαίαν μομφὴν κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς.

Ὁ Διάδοχος, ὡς Γενικὸς Ἐπιθεωρητῆς, δὲν εἶχε κἄν δικαίωμα ἐκ τοῦ νόμου νὰ προβῇ εἰς τοιαύτην ἐνέργειαν. Ἐὰν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀσκήσεων διέβλεπε σφάλματα, πλάνας, ἢ ἐλλείψεις, ὤφειλε νὰ ἀναφέρῃ δι' ἐκθέσεώς του περὶ αὐτῶν πρὸς τὴν ὑπεύθυνον Κυβέρνησιν τῆς χώρας. Οἱ παρακολουθοῦντες Αὐτὸν μοχθηροὶ Ἐπιτελεῖς, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀποδειχθῆ ἱκανότατοι εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν περιφήμων κυνηγιῶν τῆς ἀλεπούς (εἰς τὰ ὅποια ἐλάμβανον μέρος καὶ ὄρνεται γνωσταὶ ἀμαζόνες τῆς νεοπλούτου ἀριστοκρατίας τῆς ρέγκας καὶ τῶν σαρδελῶν) ὤφειλον νὰ κρατοῦν σημειώσεις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀσκήσεων καὶ νὰ βοηθήσουν τὸν Ἀρχηγόν των εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεώς του ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν καθηκόντων του ὡς Ἐπιθεωρητοῦ τοῦ Στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν εἶχον οὔτε τὸ ἀνάστημα, οὔτε τὴν ἱκανότητα, οὔτε τὴν τόλμην νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἐνέργειαν τοιαύτης κριτικῆς. Ἠρκέσθησαν νὰ ὑποβάλουν εἰς τὸν Διάδοχον γενικὰς μομφὰς καὶ ἀοριστίας, χωρὶς νὰ ὑποδείξουν ποῦ καὶ ποῖα ἦσαν τὰ σφάλματα, τὰ ὅποια ἀπεδείκνυον ὅτι ὁ στρατός μας ὄχι μόνον δὲν προώδευσε μὲ τὴν γενομένην ἐργασίαν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἦτο χειρότερος καὶ ἀπὸ τὸν ἔνοπλον συρφετὸν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου αὐτοὶ οἱ ἴδιοι διέπραξαν ὡς νέοι Μαραθωνοδρόμοι τὸ κατόρθωμα τῆς φυγῆς Λαρίσης—Λαμίας τὸ 1897.

Ὡς εἶπον καὶ ἄλλοτε καὶ πιστεύω πάντοτε, ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος δὲν ἦτο ἐκ φύσεως οὔτε κακός, οὔτε ἀδικος, ἦτο μᾶλλον ἀγαθός, ἀλλ' εἰς τὸν ὑπέριτον βαθμὸν εὐπιστος, καὶ ἐπηρεάζετο ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντός Του, ὅπως ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ στρατηγὸς Δούσμανης. Ὅταν εἰς τὴν Τανάγραν παρεσίρθη εἰς τὴν ἀρρεπῆ ἐπίθεσίν του κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς, εἶδον τὸ οἰκτρὸν θέαμα ὅπερ παρουσίασαν τὰ ἀνθρώπαια τῆς ἀκολουθίας του. Εἰς τὰς φυσιογνωμίας τινῶν ἐξ αὐτῶν ἦτο καταφανὴς ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀγαλλίασις ποῦ ἠσθάνθησαν, διότι ἤκουον ἐπικρινομένην τὴν μισητὴν εἰς αὐτοὺς Γαλλικὴν Ἀποστολήν. Ἐκφράζομαι μὲ δριμύτητα ἐναντίον αὐτῶν, διότι παρακολουθήσας τὴν δρᾶσιν των, καθ' ὅλην τὴν ταραχώδη περιόδον, πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι εἰς τὴν συμμορίαν τῶν ἀρριβιστῶν αὐτῶν ὀφείλονται ὅλα τὰ δεινὰ καὶ ἀτυχήματα, τὰ ὅποια ὑπέστη τὸ Ἔθνος. Αὐ-

τοί χάριν ἰδιοτελῶν συμφερόντων μὲ τὸν ἄκρατον ἀρριβισμόν καὶ τὴν ἐγωπάθειά των ἐδημιούργησαν τὸ χάσμα μεταξὺ Βασιλέως καὶ Βενιζέλου, τὸ ὁποῖον ἐπλήρωσε τόσον ἀκριβῶ καὶ ἡ Πατρίς μας καὶ ὁ Θρόνος.

Μετὰ τὰς ἀσκήσεις εἶδον τὸν Βενιζέλον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξέθεσα ἐπακριβῶς τὰ συμβάντα τῆς Τανάγρας, τῶν ὁποίων ἔχεν ἤδη λάβει γνῶσιν καὶ ἀπὸ τὸν Στρατηγὸν Ἐγδουκ, ὁ ὁποῖος μετὰ θλίψεως τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ὑπ' αὐτὸν Ἀποστολή ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀμέσως ἐξ Ἑλλάδος, κατόπιν τῆς ἀδίκου ἐπιθέσεως τοῦ Διαδόχου ἐνώπιον ὀλοκλήρου σχεδὸν τοῦ στρατοῦ, ἧτις ἐκτὸς τῆς ἀξιοπρεπειᾶς τῆς ἐμείωνε καὶ τὸ γόητρον καὶ τὸ κῦρος αὐτῆς, ἔναντι τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. (1)

Μετὰ τὴν δοθεῖσαν ἐξαιρετικὴν ἱκανοποίησιν πρὸς τὴν Γαλλικὴν Ἀποστολήν, εἶδον καὶ πάλιν τὸν Βενιζέλον, ὅστις εὐχαριστημένος διὰ τὴν αἰσίαν διαρροῦμιν τοῦ ἐπεισοδίου, μοῦ ἀνεκοίνωσε σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἀνεγνώρισεν εἰλικρινῶς τὸ σφάλμα του καὶ μετενόησε διὰ τὴν πρᾶξιν του ἐκείνην, ἡ ὑποία ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σοβαροτάτας ζημίας, καὶ εἰς τὰ ὕψιστα Ἐθνικὰ μας συμφέροντα. Ὡς γνωστὸν τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1912 ὁ Βενιζέλος, μωρισθεὶς τὸν Βαλκανικὸν συνασπισμόν, διεξήγαγε διαπραγματεύσεις, ὅπως εἰσέλθῃ καὶ ἡ Ἑλλάς εἰς τὴν Σερβοβουλγαρικὴν συμμαχίαν (ἧτις ὑπεγράφει ὄντως τὴν 29ην Μαΐου ὡς θὰ ἴδωμεν). Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις ὁπόσον ἦτο ἐπιζήμιον διὰ τὰς διαπραγματεύσεις, νὰ διὰ χ ε ι ρ ῖ η δημοσίᾳ ὁ Διάδοχος τῆς Ἑλλάδος καὶ Γ. Ἐπιθεωρητῆς τοῦ στρατοῦ, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς τοῦ 1912 ἦτο χειρότερος ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ 1897!!!

Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ τῆς Τανάγρας ἦτο ἡ πρώτη κροῦσις τοῦ κώδωνος τοῦ κινδύνου, δι' ὅσα ἔμελλον νὰ συμβῶσι. Ἀτυχῶς ὁ Βενιζέλος φαίνεται δὲν τοῦ ἀπέδωκε τὴν βαρῦτητα καὶ τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν πραγματικῶς εἶχεν. Εἰς σχετικὴν εὐλαβῆ ὑπόδειξιν μου, καὶ ὑπόδειξιν τῆς προφητείας τοῦ Ζορμπᾶ, ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν ὅτι εὐτυχῶς ὑπάρχει ἐγγύησις ἡ σύνεσις τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν προῳτητα τοῦ χαρακτήρος του ἀπέδειξεν ὅτι γνωρίζει νὰ ἐπιβάλλῃ αὐστηρῶς τὴν πειθαρχίαν εἰς τὴν οἰκογενεῖαν καὶ τοὺς Βασιλόπαιδας υἱοὺς του. Ἐλησμόνησεν ὁ Βενιζέλος ὅτι καὶ ὁ Βασιλεὺς ἦτο θνητὸς καὶ μία μοιραία σφαῖρα, ἄγνωστον ὑπὸ ποίας χειρὸς κατευθυνθεῖσα, ἐπληξῆ μετὰ δύο ἔτη εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν τὸν πολὺκλαυστον Βασιλέα καὶ συγχρόνως τὴν πατρίδα μας.

Οἱ Μεγάλοι ἄνδρες, παρὰ τὰς μεγάλας πράξεις των, διαπράττουν καὶ μεγάλα σφάλματα. Ὁ Βενιζέλος εἰς τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν γνώμην του περὶ τῆς αὐστηρότητος τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου, ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου μὲ τὸν μακαρίτην Θεοτό-

(1) Τὰ ἀνωτέρω μοῦ ἀνεκοίνωσεν, ἐν προφανεῖ ἐξάψει, ὁ Γάλλος στρατηγὸς εἰς τὴν οἰκίαν του, ἔνθα εἶχον μεταβῆ πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς χήρας θυγατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ του μεθ' ὧν συνεδεόμην οἰκογενειακῶς.

κην κατά τὸ ὅποιον ὁ γνωστὸς ἐπὶ ἀθυροστομίᾳ Βασιλόπαις, ὠργισμένος διὰ τὴν ἀνάκλησίν του ἐκ Κρήτης, ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τῶν Ἀνακτόρων, ἀπεκάλεσε τὸν ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ Γραφείου Πρωθυπουργὸν «Κερατᾶν». Ὁ Βασιλεὺς τότε σύρεθεις πρὸ τῆς παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως, ἔστειλεν ἐπ' ἀόριστον εἰς ἔξορίαν τὸν Πρίγκηπα. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ καὶ τὸ Θέρισσον, τὰ ἐλησμόνησεν ἀτυχῶς ὁ Μεγάλος Πολιτικὸς καὶ διέπραξε τότε τὸ πρῶτον τεράστιον σφάλμα του, τὸ ὅποιον τόσοσιν σκληρὰ ἐπλήρωσεν κατόπιν καὶ αὐτός, καὶ τὸ Ἔθνος.

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912 - 1913

Ἐνῶ ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν ἀνορθωτικὴν Κυβέρνησιν τοῦ Βενιζέλου, δραστηρίως προέβαινεν εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ Κράτους, σημαντικαὶ ζυμώσεις καὶ συνεννοήσεις, ἐλάμβανον χώραν εἰς τὰ γειτονικά μας Βαλκανικὰ κράτη. Συνελεύει αὐτῶν εἶχεν ὑπογραφεῖ τὴν 23ην Φεβρουαρίου 1912 μυστικὴν συμμαχίαν μεταξὺ τῆς Βουλγαρίας, Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου, τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο ἡ αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Τουρκίας πρὸς τετρατισμὸν τῆς ἀφορήτου καταστάσεως, τὴν ὁποίαν εἶχε δημιουργήσει ἐν τῇ Βαλκανικῇ ὁ ἱμπεριαλισμὸς καὶ ἡ ἀλαζονεία τῶν Νεοτούρκων.

Ἐν τῇ συνθήκῃ ἐκείνῃ ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία εἶχον καθορίσει λεπτομερῶς, ἐν περιπτώσει νίκης, τὴν διανομὴν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν.

Ἀφήντο μόνον ἀκαθόριστος στενὴ ἔδαφικὴ ζώνη εἰς τὴν νότιον Μακεδονίαν, περὶ τὸν Ἀλιάκμονα, ὅπου ἐπεκράτει ἀναμφισβητήτως τὸ Ἑλληνικὸν στοιχείον. Ὁ Βενιζέλος, ἐλθὼν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς συμμάχους, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν συμμαχίαν διὰ τῆς συνθήκης, ἧτις ὑπεγράφη τὴν 29ην Μαΐου 1912. Μετὰ τὸν πόλεμον ἐπεκρίθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Βενιζέλου ἡ συνθήκη ἐκείνη διότι ἦτο ἀκαθόριστος καὶ δὲν προέβλεπε τίποτε διὰ τὰς ἔδαφικὰς ἱκανοποιήσεις τῆς Ἑλλάδος. Τὰ κατόπιν γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι αἱ ἐπιζήσεις ἐκεῖναι τῶν ἀντιπάλων τοῦ Βενιζέλου ἦσαν καὶ ἄδικοι καὶ ἀβάσιμοι. Σαφῆ εἰκόνα τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ ἐπικρατοῦντος πνεύματος ἐν Βουλγαρίᾳ παρέχει σχετικὸν τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη τὸν Αὐγούστου τοῦ 1912 ἐκ Σόφιας πρὸς τὸν Βενιζέλον, ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ εὐρισκομένου τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Κορομηλά. Κατ' αὐτὸ ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ὑφίστατο ἰσχυροτάτην πίεσιν ἐκ μέρους τοῦ Μακεδονικοῦ κομιτάτου, τὸ ὁποῖον ἐπέμενεν ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχη βλέψεις παρὰ μόνον εἰς στενὴν ζώνην νοτίως τοῦ Ἀλιάκμονος (Σέρβια) καὶ τὴν Χαλκιδικὴν Χερσόνησον διότι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἰθυόντων τότε, τὸ πανίσχυρον Μακεδονικὸν κομιτάτου ἐν Βουλγαρίᾳ, μόνον εἰς τὰ ἔδαφια αὐτὰ ὑπῆρχε ὀρθόδοξος Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, ἐνῶ ἡ λοιπὴ Μακεδονία ἦτο καθαρῶς Βουλγαρικὴ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ διαπρεποῦς διπλωμάτου, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ ὀρθή, ἡ συμμαχία θὰ ἔματαιοῦτο ἀσφαλῶς, ἐὰν ἡ Ἑλλάς ἐπέμενεν νὰ καθορισθῶν αἱ δικαιοτάται διεκδικήσεις της. Ὁ Βενιζέλος ὀρθότατα σκεφθεὶς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ ὄρων εἰς τὴν συμμαχίαν.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολέμου καὶ ἡ ἡγάδα καταρρευοῦσας τῆς Τουρκίας ἀπέδειξαν ὅσον ἦτο ὀρθὴ καὶ ἔθνοσωτήριος ἡ ἀπόφασις ἐκείνη τοῦ Βενιζέλου. Οἱ Βούλγαροι, ἰσχυρῶς ὀργανωμένοι στρατιωτικῶς, εἶχον τυφλωθεῖ ὑπὸ τῆς μεγάλης ἰδέας, ἡ ὁποία εἶχε γεννηθῆ εἰς αὐτοὺς μετὰ τὴν περιβόητον συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν ἐδημιούργει μίαν τφρασίαν Βουλγαρίαν, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῶν Ἀλβανικῶν συνόρων μέχρι τῆς Τσατάλτζας, εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ ἀλαζονεία τῶν Βουλγάρων ἦσαν ἀπόλυτα δεδικαιολογημένα, ὅπως ἦτο καὶ ἡ κατάστασις εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἐὰν ἡ Ἑλλάς ἔμεινεν ἐκτὸς τῆς συμμαχίας εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο τὸ αὐτό. Ἡ Τουρκία θὰ συνετρίβητο καὶ πάλιν ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν τριῶν βορείων γειτόνων μας καὶ ἡμεῖς θὰ ἐμέναμεν ὡς μωραὶ παρθένοι ἐκτὸς τοῦ ἐπακολουθήσαντος συμποσίου τῆς διανομῆς.

Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΙΣ

Τὴν 17ην Σεπτεμβρίου 1912 οἱ βαλκανικοὶ σύμμαχοι ἐκήρυξαν συγχρόνως τὴν γενικὴν ἐπιστράτευσιν. Ἡ ἐπιστράτευσις ἡμῶν χάρις εἰς τὴν γενομένην προπαρασκευὴν καὶ τὴν βοήθειαν τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς συνετελέσθη ἐν πλήρει τάξει καὶ ἐν συντομωτάτῳ, σχετικῶς, χρόνῳ. Μέχρι τῆς 3ης Ὀκτωβρίου ἐπιστρατεύθησαν πλήρως εἰς τὴν ζώνην συγκεντρώσεως ἐν Θεσσαλίᾳ αἱ τέσσαρες ἐν ἐνεργείᾳ Μεραρχίαι τοῦ στρατοῦ Ιη, Ιη, ΙΙη, καὶ Vη καὶ ἐπὶ πλέον μὲ ἡλαττωμένην δύναμιν αἱ ἐφεδρικαὶ Μεραρχίαι Vη Vη καὶ VIIη. Ἐκτὸς αὐτῶν συνεκροτήθη τμήμα στρατιᾶς ἐν Ἡπείρῳ ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Σαπουντζάκην καὶ δύο ἀποσπάσματα ἐκ δύο εἰζωνικῶν ταγμάτων, ἕκαστον ἐν Θεσσαλίᾳ, τὸ ἀπόσπασμα Κωνσταντινοπούλου (ἀντι/ρχου μηχανικοῦ) εἰς τὸ δεξιὸν τῆς στρατιᾶς καὶ τὸ ἀπόσπασμα Γεννάδη εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν αὐτῆς. Ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ διορίσθη ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, γενικὸς ἐπιτελάρχης ὁ ὑποστράτηγος Δαγκλῆς. Εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐτοποθετήθησαν καὶ οἱ ἀντ/ρχοὶ τοῦ Μηχανικοῦ Δούσμανις καὶ οἱ λοχαγοὶ I. Μεταξᾶς, Ε. Στρατηγός, Πάλλης, Ἐξαδάκτυλος κ. λ. π. Διοικηταὶ τῶν Μεραρχιῶν ἦσαν, τῆς Ιης Μεραρχίας ὁ ὑποστράτηγος Μανουσογιαννάκης, τῆς ΙΙας Μεραρχίας ὁ ὑποστράτηγος Καλάρης, τῆς ΙΙης Μεραρχίας ὁ ὑποστράτηγος Δαμιανός, τῆς ΙVης Μεραρχίας ὁ ὑποστράτηγος Μοσχόπουλος, τῆς Vης Μεραρχίας ὁ συνταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ Ματθαίου, τῆς VIης Μεραρχίας ὁ συνταγματάρχης τοῦ Ἴππικοῦ Κ. Μηλιώτης καὶ τῆς VIIης Μεραρχίας ὁ συνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ Κλεομένης.

Εἰς τὰ Ἐπιτελεῖα τοῦ Μεραρχιῶν κατενεμήθησαν ἅπαντες οἱ ἀξιωματικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκπαιδευθῆ (ἀνακληθέντες ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἐπιστρατεύσεως) εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἀνωτέραν σχολὴν τοῦ Πολέμου καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς λειτουργήσασαν «Σχολὴν τῶν ἀνωτέ-

ρων σπουδῶν», συγκροτηθεῖσαν, ὡς ἐρρέθη, ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς ἅμα τῇ ἀφίξει τῆς. Ἐκ τῶν διοικητῶν τῶν Μεραρχιῶν τινὲς μὲν ὡς οἱ Μανουσογιαννάκης, Καλάρης, Μοσχόπουλος ἦσαν ἄριστοι ἀξιωματικοί, καὶ ἄλλοι ἄρκετὰ καλοί. Ἄλλὰ πάντες ἀνεξαιρέτως δὲν εἶχον σύγχρονον τακτικὴν μόρφωσιν οὔτε γενικωτέραν ἐκπαίδευσιν, διότι ἀτυχῶς δὲν ὑπῆρχον ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς εἰρήνης μεγάλαι μονάδες διὰ νὰ διοικήσουν οὔτε εἶχον λειτουργήσαι ἐν Ἑλλάδι ἀνώτεροι σχολαὶ Πολέμου, σχολαὶ ἐφαρμογῆς κ. λ. π. Οἱ Μέραρχοι ἐκεῖνοι, ἐν τούτοις, προικισμένοι μὲ ἄρκετὰς ψυχικὰς ἀρετάς, θάρρος καὶ φιλοτιμίαν, εἶχον τὸ πλεονέκτημα νὰ προσαρμόζωνται καὶ νὰ ἀκούουν τὰς γνώμας τῶν ἀρίστων ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὰ Ἐπιτελεῖα τῶν Μεραρχιῶν των.

Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ στελέχη τοῦ Στρατοῦ, ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνα τοῦ 1897, ἡ πρόοδος ἦτο τεραστία. Ἰδιαιτέρως τοῦ πεζικοῦ, τῶν ὁποίων τὰ χάλια καὶ τὴν ποιότητα ἐξεθέσαμεν κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ ἀτυχοῦς ἐκεῖνου πολέμου, ἡ διαφορὰ ἦτο μεγίστη. Οἱ διοικηταὶ τῶν Συνταγμάτων, Ταγμάτων καὶ Λόχων ἦσαν κατὰ μεγίστην πλειοψηφίαν ἀπόφοιτοι τῶν σχολῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ εὐελπίδων. Ὑπὸ τὴν ὄθησιν καὶ τὰς δόκνους προσπαθείας, ἡ ἐκπαίδευσις τῶν στελεχῶν εἶχε γθάσαι εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημῆιον κατὰ τὸ 1910 ἕως τὸ 1912. Ἀτυχῶς, παρὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ζορμπά, δὲν εἶχεν ἐπιτευχθῆ ἀκόμη ἡ ἀλλαγὴ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν Μεραρχιῶν, τὸ ὁποῖον, ἐν τῷ συνόλω σχεδόν, ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεδινῆς πυροβολαρχίας. Ἐκ τῶν ὑπαρχόντων 24 ὄρεινῶν πυροβόλων τὰ πλείσια διετέθησαν εἰς τὸν Στρατὸν τῆς Ἡλείρου. Παρὰ ταῦτα τὰ στελέχη τοῦ πυροβολικοῦ, χάρις εἰς τὴν ἐξοχὸν ἐργασίαν τοῦ Γάλλου συνταγματάρχου Λεπιντί, εἶχον ἐκπαιδευθῆ τελείως εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ νέου θαυμασίου ὕλικου καὶ ἀνταπεκρίθησαν πλήρως εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν των κατὰ τὸν πόλεμον. Ἐλαττωματικὴ ἦτο ἡ σύνθεσις τῶν ἐφοδιοπομπῶν καὶ μεταγωγικῶν Σώματος, τὰ ὁποῖα εἶχον συγκροτηθῆ ἐκ τροχοφόρων. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σφάλματος αὐτοῦ ἀνεφάνησαν ἀμέσως ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς προσέλασεως τοῦ Στρατοῦ εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος. Εἰς πολλὰς Μεραρχίας μέχρι τοῦ τέλους σχεδόν τῆς πρώτης φάσεως τοῦ πολέμου οἱ ἀξιωματικοὶ δὲν εἶδαν τὰς ἀποσκευὰς των παρὰ μόνον εἰς τὸν Ἄξιόν, μετὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτσῶν. Ἐπίσης παρετηρήθη ἔλλειψις τροφίμων καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ἄρτου κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆν περιόδον τοῦ πολέμου. Ἡ Ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία ἐπίσης ἦτο λίαν πλημμελής κατὰ τὰς πρώτας μάχας καὶ παρουσιάσθη κατὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου τὸ θλιβερὸν θέαμα νὰ παραμείνουν καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ὑπὸ ραγδαιότατην βροχὴν καὶ εἰς τὸ ὑπαιθρον, οἱ ἀτυχεῖς τραυματαῖα τῆς μάχης ἐκεῖνης.

Η ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ

ΣΥΜΠΛΟΚΗ ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ

Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 1912, ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς διέβη ἐν ἀκρατίῳ ἐνθουσιασμῷ τὰ Ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, ἐκχυθεὶς διὰ τῆς διόδου τῆς Μελοῦνας καὶ τῶν λοιπῶν διαβάσεων πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος, μὲ γενικὸν ἄξονα τὴν στρατιωτικὴν ὁδὸν πρὸς Ἐλασσῶνα καὶ Σαραντάπορον.

Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς, μειονεκτῶν ἀριθμητικῶς, εὗρέθη εἰς θέσιν παρομοίαν μὲ τὸν Ἑλληνικὸν τὸ 1897. Ὅφειλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ Τοῦρκος Ἀρχιστράτηγος δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα, τὸ ὁποῖον διεπράξαμεν ἡμεῖς τότε, νὰ κατανείμῃ τὰς δυνάμεις του ἐπὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς ἐν εἴδει ὑγειονομικῆς ζώνης. Συνεκέντρωσε μικτὸν ἀπόσπασμα (2 περίπου ταγμάτων μετὰ πυροβολικοῦ) παρὰ τὴν Ἐλασσῶνα καὶ τὸ ἐχρησιμοποίησεν ἄριστα ὡς ἀμυντικὸν ἀπόσπασμα ἐλαφῆς, ἔχων προορισμὸν νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ταχείαν προέλασιν τοῦ Στρατοῦ μας, ὅπως κερδίσῃ χρόνον διὰ τὴν ἀμυντικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Σαρανταπόρου, ὅπου εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀντιτάξῃ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἄμυναν.

Τὴν 5ην Ὀκτωβρίου πρὸς τὴν 6ην, ἔλαβε χώραν ἡ ἀψιμαχία τῆς Ἐλασσῶνος, μετὰ τὴν ὁποίαν καὶ κατόπιν ὀλίγων ἀπωλειῶν, κατελήφθη ἡ πόλις παρὰ τοῦ Στρατοῦ μας, τοῦ Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος κατορθώσαντος νὰ διαφύγῃ πρὸς τὸ Σαραντάπορον μὲ τὸ πυροβολικόν του, ἀποῦ ἐγκατέλειπε μόνον ὀλίγα ὀχήματα, μεταγωγικὰ καὶ βληματοφόρου πυροβολικοῦ. Εἰς τὴν Ἐλασσῶνα ἔλαβε χώραν καὶ τὸ ἐπισόδιον τοῦ περιβοήτου Χότζα, ὅπερ ἀποδεικνύει εἰς ποῖον ὕψος ἠρωϊσμοῦ ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς. Ὁ αὐτόθι Τοῦρκος Χότζας, ἔνοπλος καὶ ἐφοδιασμένος μὲ ἀφθονα πυρομαχικὰ, ὠχυρώθη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Μιναρῆ καὶ ἐμάχετο ἐκαῖθεν μόνος, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ Τουρκικὸν ἀπόσπασμα εἶχεν ὑποχωρήσει ἤδη πρὸς Σαραντάπορον. Ὡ, λυσσαλέος λύκος ἐμάχετο μόνος, ὁ φανατικὸς αὐτός, ἐναντίον ὀλοκλήρου στρατοῦ, ἐτραυμίτισεν ἀρκετοὺς ὀπλίτας ἡμῶν καὶ ἐξωντώθη μόνον διὰ τῆς ἀναγλέξεως δεμάτων ἀχύρων εἰς τὴν βάσιν τοῦ μιναρῆ, ὅποτε πνιγόμενος παρὰ τοῦ ἀνερχομένου καλοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸν ἐξώστην, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἀλλὰχ τὴν τελευταίαν προσευχὴν του, διότι ἔλεσε πάραυτα ἐπ' αὐτοῦ διάτρητος ὑπὸ δεκάδων βλημάτων.

Κατὰ τὴν μάχην τῆς Ἐλασσῶνος ἐφονεύθη καλὸς ἀξιωματικὸς, μόλις ἐξεληθὼν ἐκ τῆς Σχολῆς, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ἐδιπίδης, ἀδελφὸς τοῦ ἐπίσης ἀρτίως μορφωμένου στρατηγοῦ Ἐδιπίδου. Ἦτο τὸ πρῶτον ἔνδοξον θῦμα τῆς ὀρχομένης ἐνδύξου περιόδου τῆς ἱστορίας μας.

ΜΑΧΗ ΣΑΡΑΝΤΑΠΟΡΟΥ

Οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1912 εὐρέθησαν εἰς θέσιν παρομοίαν τῆς ἰδικῆς μίσι τοῦ 1897. Ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μέτωπον ἦτο συντριπτικὴ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο τοῦλάχιστον τετραπλάσιος ἀριθμητικῶς τοῦ Τουρκικοῦ, διαθέτων ἐπὶ πλέον μίαν ταξιαρχίαν ἰππικοῦ, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἔστεροῦντο παντελῶς σχεδὸν τοιούτου.

Τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, κατ' ὄρθρην ἐκτίμησιν τῶν Δυνάμεων τῶν Συμμάχων, συνεκέντρωσε τὸ πλεῖστον τῶν δυνάμεόν του εἰς τὸ μέτωπον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔναντι τῶν Βουλγάρων 25.000—30.000 χιλ. συνεκέντρώθησαν περὶ τὸ Μοναστήρι, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατηγοῦ Ριζᾶ - πασσᾶ ἔναντι τῶν Σέρβων καὶ 14.000—15.000 χιλ. ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ παρὰ τὰ Σέρβια, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Στρατηγοῦ τοῦ βου σώματος Ταξίν - πασσᾶ.

Ἐνώπιον τοιαύτης καταστάσεως, ὡς εἴπομεν προηγουμένως, ὁ Τοῦρκος Ἀρχιστράτηγος ὄρθῶς κατ' ἔμὲ ἀπεφάσισε νὰ ἀντιτάξῃ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἄμυναν εἰς τὴν στενωπὸν τοῦ Σαρανταπόρου.

Ἡ θέσις τοῦ Σαρανταπόρου ἦτο ἰσχυροτάτη φυσικῶς καὶ ἐθεωρεῖτο σχεδὸν ἀπόρθητος διὰ προσβολῆς κατὰ μέτωπον, ἐφ' ὅσον εἶχεν ἐνισχυθῆ καὶ διὰ τεχνικῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων, πυροβολείων καὶ χαρακωμάτων. Κατὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Ἐπιτελείου ἡμῶν, αἱ ὁποῖαι, ἀπεδείχθησαν ἀκριβεῖς ἐπὶ τῆς νοτίας εἰσόδου τῆς στενωποῦ, αἱ Τουρκικαὶ δυνάμεις ἀνήρχοντο εἰς 12.000 περίπου ἀνδρῶν μετὰ 28 πυροβόλων.

Ἡ Ἀνωτάτη Ἑλληνικὴ Διοίκησις εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ ἔχῃ ἀρίστας πληροφορίες, χάρις εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ τοὺς πολυαριθμοὺς πράκτορας καὶ κατασκόπους, τοὺς ὁποίους εὐχερῶς εἶχομεν ἀνεύρει χάρις εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ὀπλαρχηγούς, οἵτινες εἶχον ὑψηρετήσαι κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα εἰς τὴν ζώνην ἐκείνην τῶν ἐπιχειρήσεων.

Τὸ Ἑλληνικὸν Γενικὸν Στρατηγεῖον, τὴν ἐπομένην τῆς ἀψιμαχίας τῆς Ἐλασσῶνος, τὴν Ὀκτωβρίου, ἐξέδωκεν ὑπὸ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην τὴν πρώτην διαταγὴν ἐπιχειρήσεων τοῦ πολέμου ἐκείνου. Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν αὐτὴν ὠρίζετο :

Ἡ II Μεραρχία, βαδίζουσα διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἐλασσῶνος - Σερβίων, θὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων μετὰ ἄξονα τὴν εἰρημένην ὁδὸν καὶ ἐκατέρωθεν αὐτῆς.

Ἡ I μεραρχία διετίθετο, ἐπεκτείνουσα τὸ μέτωπον δεξιὰ τῆς δευτέρας.

Ἡ III μεραρχία, ἀριστερὰ τῆς II, μετὰ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν κατάληψιν τῶν ὑψωμάτων δυτικῶς τῆς εἰσόδου τῆς στενωποῦ.

Ἡ IV μεραρχία, βαδίζουσα ἀριστερὰ τῆς III, ὅταν ἀφικνεῖτο εἰς τὸ ὕψος αὐτῆς, θὰ ἐκανόνιζε τὴν περαιτέρω ἐνέργειάν της ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῆς ὥρας ἐκείνης. Ὁ Διοικητὴς τῆς μεραρχίας ἀναλόγως, τῆς ἐξε-

λίξεως τοῦ ἀγῶνος, θὰ κατηνθύνετο πρὸς τὸ ἀριστερὸν τῆς III μεραρχίας εἰς ἐνίσχυσιν αὐτῆς ἢ θὰ ἐξηκολούθη τὴν πορείαν του πρὸς βορᾶν, κατευθυνόμενος διὰ τῆς Ὁρεινῆς διαβάσεως πρὸς Μύκρον, Ράχοβον, εἰς τὴν βορείαν ἔξοδον τῶν στενῶν, πρὸς ἀποκοπὴν τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ πρὸς Σέρβια. Ἡ V μεραρχία κατηνθύνετο δυτικώτερον πρὸς τοὺς Λαζαράδες. Ἡ VII μεραρχία θὰ ἐβιάδιζε διὰ τῆς στενωποῦ τῆς Πέτρας πρὸς Κιαιρίνην καὶ γέφυραν Ἀλιάκιμονος.

Ἡ VI μεραρχία διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ἐπίσης ὁδοῦ θὰ συνεκεντροῦτο πικρὰ τὸ χάνι Χατζηγάγον, ὡς γενικὴ ἐφεδρεία τῆς στρατιᾶς.

Δι' εἰδικῆς διατάξεως τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεως «ὁ λό κληρον τὸ πυροβολικὸν ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Συνταγματάρχου τοῦ Πυροβολικοῦ Παρασκευοπούλου.»!! Δὲν κατέστη γνωστὸν μέχρι σήμερον ποῖος ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐνεπνεύσθη καὶ προσέθεσεν εἰς τὴν διαταγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων τὴν ἀκατανόητον αὐτὴν διάταξιν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πυροβολικὸν ὀλοκλήρου τῆς στρατιᾶς ἐτίθετο ὑπὸ μίαν διοίκησιν διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος. Φαίνεται, Γερμανομαθῆς τις ἐπιτελικὸς παρεξήγησε τὰς γενομένας τότε συζητήσεις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, σχετικῶς μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πυροβολικοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς νεωτέρας μάχης (Σύνδεσμος ἐκ τῶν ἄνω, σύνδεσμος ἐκ τῶν κάτω, συνεργασία μὲ τὸ πεζικόν, πυροβολικὸν συνοδείας, ἐνέργεια πυροβολικοῦ κατὰ μάζας κ.λ.π.).

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου κατηγγήθη φυσικὰ ἀμέσως ὁ ἀνόητος αὐτὸς θεσμός, πληρωθεὶς μὲ ἀρκετὰς ἀδίκους ἀπωλείας τοῦ Πεζικοῦ μας.

Διὰ τὴν πρώτην αὐτὴν διαταγὴν ἐπιχειρήσεων τῆς μάχης τοῦ Σαρανταπόρου ἐγένοντο κρίσεις τινὲς διὰ τὴν κατανομὴν τῶν στρατευμάτων, καὶ τὴν κακὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πυροβολικοῦ, περὶ ἧς εἶπον ἄνωτέρω. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐκτὸς τῆς διατάξεως περὶ πυροβολικοῦ, περὶ ἧς προανέφερον, ἡ διαταγὴ ἐκείνη περιεῖχεν ἓν κυριώτατον σφάλμα εἰς τὴν παράγραφον, ἡ ὁποία ἐκανόνιζε τὴν ἐνέργειαν τῆς IV μεραρχίας. Μία καὶ μόνη λέξις, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου, τὸ διαζευτικὸν ἢ, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ἐλεύθερον τὸν μέραρχον νὰ κρίνῃ αὐτὸς, καὶ ἀναλόγως τῆς καταστάσεως νὰ ἀποφασίσῃ ἂν πρέπει νὰ ρίψῃ τὴν μεραρχίαν του εἰς τὸν κλίβανον τῆς κατὰ μέτωπον μάχης ἢ νὰ βυθίσῃ τροχάδην (ventre à terre) πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς στενωποῦ εἰς Πόρταν ὅπως αἰχμαλωτίσῃ τὸν καταδικασμένον εἰς ὑποχώρησιν Τουρκικὸν στρατὸν τῆς Βίγλας.

Εἰς τὸ Σαραντάπορον «Νενικήκαμεν» διότι δὲν ἦτο δυνατόν καὶ νὰ ἠτηθῶμεν, ἀλλ' ἐφόσον γράφομεν στρατιωτικὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ κρίνωμεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἀξίαν των καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐνθουσιασμῶν καὶ τῶν ἀλαλαγμῶν τῆς νίκης. Γεννᾶται ἀμέσως ἐκ τῶν ἄνωτέρω τὸ ἐρώτημα, τί θὰ ἐγένετο ἐὰν ὁ στρατηγὸς Μοσχόπουλος ἀντὶ νὰ βυθίσῃ πρὸς Πόρταν ἐξετέλη τὸ ἕτερον σκέλος τοῦ διαζευτικοῦ καὶ ἔρριπτε τὴν με-

ραρχίαν του εἰς τὴν μάχην τοῦ μετώπου ; Ἄν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν κατ' ἰσχύος τῆς ἐσπέρας, οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐξηκολούθουν ἀμυνόμενοι καὶ τὴν ἐπομένην, καὶ ἂν ὑπεχώρουν ἔτι κατὰ τὴν εὐτυχεστέραν δι' ἡμᾶς ἐκδοχὴν, θὰ ἔφρουγον ἐν τάξει καὶ μὲ ὀλόκληρον τὸ πυροβολικόν τους καὶ θὰ τοὺς εὐρίσκαμεν ἀσφαλῶς κατόπιν ἐπὶ τῆς ἰσχυρᾶς γραμμῆς δυτικῶς τῆς Βερροίας, ὅπου ἀνασυνταγμένοι καὶ ἐνισχυμένοι ἐκ Θεσσαλονίκης θὰ ἀντέτασσαν τὴν δευτέραν ἀμυνὰν τους, ἰσχυροτέραν ἴσως καὶ τῆς τοῦ Σαρανταπόρου. Θὰ ἐνικούσαμεν καὶ πάλιν ἀσφαλῶς, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐπίσης θὰ ἐξάναμεν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Βούλγαροι τοῦ Θεοδωροῦ θὰ εἰσέρχοντο ὅταν αἱ ἐμπροσθοφυλακαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ θὰ εἶχον φθάσῃ τὸ πολὺ μέχρι Γιαννιτσῶν. Καὶ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος θὰ ἐτελείωνε μὲ τὰ σύνορά μας ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἄξιου.

Καθ' ὡς εἶχον τὴν ἐπομένην πληροφορίας, τὸ περίφημον αὐτὸ Ἡ προεκάλεσε ζωηρὰν συζήτησιν ἐν τῷ ἐπιτελείῳ τοῦ στρατηγοῦ Μοσχοπούλου καὶ εὐτυχῶς ὁ ἀείμνηστος στρατηγὸς ἐτάχθη μὲ τὴν θαρραλέαν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες ὑπεστήριξαν τὴν ἀνάγκην τῆς πορείας πρὸς τὴν βορείαν ἔξοδον τῆς στενωποῦ. Ἦκουσα ὅτι μετὰ τῶν ἐπιτελῶν τῆς Μεραρχίας, ὁ ὑποστράτηγος μετὰ θέρημης καὶ πείσας τὸν Διοικητὴν τῆς ἡτο ὁ ἀπόφοιτος τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς τοῦ πολέμου ὑπολοχαγὸς Ἰωάννης Καλογεράς. Τὸ πιστεῖω ἀπολύτως διότι ὁ ἀριστος οὗτος ἐπιτελικὸς ἀξιωματικὸς, ὡς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνωρίζω, καὶ εἰς ἄλλας δυσχερεῖς περιστάσεις (ἐν Ἡλείῳ τὴν 7ην Ἰανουαρίου, καὶ κατὰ τὴν ἄλωσην τῶν Ἰωαννίνων τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1913) ἐπέδειξεν ἐξαιρετικὴν τακτικὴν ἀντίληψιν καὶ προσέφερε σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν Πατρίδα.

Κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τῆς μάχης τοῦ Σαρανταπόρου, περὶ τὴν ἐσπέραν, ἐπεκράτει θρακετὴ ἀνησυχία εἰς τὰ ἐπιτελεῖα τῶν μαχομένων ἐκεῖ Μεραρχιῶν.

Εὐρισκόμενοι εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς VIης Μεραρχίας μετὰ τοῦ ἀρίστου συναδέλφου λοχαγοῦ Κλάδου, εἶχομεν διαρκῶς ἐστραμμένην τὴν προσοχήν μας πρὸς δυσμὰς, ἀγωνιῶντες διὰ τὴν κίνησιν τῆς IVης Μεραρχίας. Ἡσθάνθη πραγματικὴν χαρὰν ὅταν ἐλείσθημεν ὅτι μέχρι τῆς ἐσπέρας δὲν ἀνεφάνη αὕτη εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης. Ἦτο πλέον βέβαιον ὅτι αὕτη ἐξετέλει τὸν σωτήριο πρὸς βορᾶν ἔλιγμόν της.

Ὅταν εἶχεν ἐπέλθει ἤδη τὸ σκότος περὶ τὴν 6½ — 7ην ἐσπερινήν, οἱ Τοῦρκοι ἐνήγησαν σφοδρὸν βομβαρδισμόν δι' ὄλων τῶν πυροβόλων των. Ὁ Μέραρχος ἡμῶν Μηλιώτης, προσβλέπων τὸ λαμπρὸν θέαμα τῶν πυκνῶν διαρρηξέων, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του διὰ τὸν ἄσκοπον ἐκείνον νυκτερινὸν καταγισμόν. Τοῦ εἶπα : «Φαίνεται, κύριε Μέραρχε, ὅτι οἱ Τοῦρκοι αὕτη τῇ στιγμῇ προσάγουν τὰς ὁμοζυγίας τους στὰ κανόνια διὰ τὴν φυγὴν τους κατὰ τὴν νύκτα». Ὅπως ἀπεδείχθη τὴν ἐπομένην, αὐτὸ καὶ συνέβη. Ὁ ἐχθρὸς μᾶς ἀπεχαιρέτησε μὲ τὸν σφοδρὸν κανονιοβολισμόν του, διότι ἔσπειρε νὰ ὑποχωρήσῃ ἔσπευσμένως, πληροφορηθεὶς τὴν πρόοδον τῆς IVης Μεραρχίας

πρὸς τὴν βορείαν ἔξοδον τῆς στενωποῦ, πρὸς ἀποκοπὴν τῆς μὴνης ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Σέρβια. Τὸ πλεῖστον τοῦ πυροβολικοῦ του (περὶ τὰ 21 πυροβόλα) ἔμειναν εἰς χεῖρας τοῦ στρατοῦ μας, ἐνῶ τὸ πεζικόν του διέφυγεν ἐν διάλυσει, διὰ ὄρεινῶν ἀτραπῶν ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶς τῆς στενωποῦ ὄρεων. Πεζοὶ καὶ ἐλάται, ἀποκόψαντες τὰς σποράδας τῶν πυροβόλων, ἐφυγον ἐν πανικῷ πρὸς τὴν ὁδὸν Βεροῦας, ἀφοῦ διερχόμενοι διὰ τῆς πόλεως τῶν Σερβίων διέπραξαν ἀρκετὰς σφαγὰς, φονεύοντες πάντα συναντώμενον Χριστιανόν, ἀδιακρίτως φύλου ἢ ἡλικίας.

Ἐκτὸς τῆς διατάξεως περὶ τῆς IVης μεραρχίας, ἡ διαταγὴ ἐπιχειρήσεων ἦτο ἐλαττωματικὴ καὶ σχετικῶς μὲ τὴν κατανομὴν τῶν δυνάμεων καὶ τὸν στρατηγικὸν ἐλιγμόν, ὅστις ἐπεβάλλετο ἐκ τῆς καταστάσεως. Ἐκ τῶν προαναφερθέντων, ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καθωριζέτο σαφῶς. Ἦτο ἡ ἐκμηδένισις τοῦ παρὰ τὸ Σαραντάπορον ἐχθροῦ καὶ ἡ ὁσονδήποτε ταχίστι προέλασις πρὸς κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἡ κατάληψις τῆς πόλεως ταύτης, ἐκτὸς τῆς στρατηγικῆς, εἶχε καὶ μεγίστην πολιτικὴν σημασίαν, ἐνεκα τῶν ὄρων ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλὰς ἐλάμβανε μέρος εἰς τὸν πόλεμον (ἀκαθόριστα τὰ ἔδαφικὰ ζητήματα). Διὰ τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ ἐχθροῦ, ἡ διαταγὴ τῶν ἐπιχειρήσεων προέβλεπε τὴν τ α κ τ ι κ ἢ ν (μὲ πιθανότητα ὡς εἶδομεν) κ ὕ κ λ ω σ ι ν διὰ τῆς IVης μεραρχίας εἰς Σαραντάπορον καὶ τὸν στρατηγικὸν ἐλιγμόν τῆς VIIης μεραρχίας διὰ Πέτρας, Κατερίνης πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Φρονῶ δτι εἶναι ὑπεραρκετὴ ἡ διάθεσις τριῶν μεραρχιῶν κατὰ μέτωπον διὰ τὴν καθήλωσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς IVης μεραρχίας διὰ τὴν υπερκέρασιν τοῦ δεξιοῦ του, ὡς διετάχθη, οὕτως ὥστε νὰ ἐνεργηθῇ δι' ἰσχυροτέρων δυνάμεων ὁ εὐρὺς στρατηγικὸς ἐλιγμὸς διὰ τῆς Κατερίνης. Κατὰ τὴν γνώμην μου ταύτην ἠδύναντο νὰ διατεθῶσι αἱ II, III, IV καὶ VI μεραρχίαι εἰς Σαραντάπορον, καὶ νὰ ἐσχηματίζετο τμημα στρατιᾶς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μανουσογιαννάκη, ἐκ τῶν I καὶ VII μεραρχιῶν καὶ τοῦ ἀποσπάσματος Κωνσταντινοπούλου, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχε τὴν ἐντολὴν νὰ βαδίσῃ διὰ Πέτρας πρὸς Κατερίνην, γέφυραν Ἀλιάκμονος, Λουδιάν, καὶ γεφύρας Ἀξιοῦ. Ὑπὸ τὸ τμημα στρατιᾶς ἔπρεπε νὰ διατεθῇ καὶ ἡ ταξιαρχία ἱππικοῦ. Οὐδεὶς κίνδυνος, ἔξ ἐκείνων ποῦ παρουσάζουν οἱ ἐλιγμοὶ δι' ἐξωτερικῶν γραμμῶν, ὑφίστατο ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, διότι ἡ ἐκτελοῦσα τὴν εὐρείαν στρατηγικὴν κύκλωσιν ὁμάς ἦτο διπλασία ἀριθμητικῶς τῆς ὅλης ἐχθρικῆς δυνάμεως τοῦ Σαρανταπόρου.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι τὸ τμημα στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη θὰ ἐφθάνεν εἰς τὸν Ἀξιὸν πολὺ πρὸ τῆς 20ης Ὀκτωβρίου, καὶ ὁ Τουρκικὸς στρατὸς τοῦ Ταξίν—Πασσά θὰ ἠγματοπύριζετο ὀλόκληρος εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ χωρὶς νὰ λάβῃ χώραν ἢ μάχη τῶν Γιαννιτσῶν. Θὰ ἀπεφεύγετο οὕτω, ἀσφαλῶς, καὶ ἡ Βουλγαρικὴ περιπλοκὴ τοῦ Θεωδωρῶφ, ὅστις ἤξίου νὰ εἰσεέλθῃ εἰς Θεσσαλονίκην τὴν 26ην Ὀκτωβρίου. Ἀποδείξις τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης μου εἶναι ἡ δρᾶσις τῆς VIIης, εἰς ἣν εἶχεν ἀνατεθῆ ὁ ἐλιγμὸς. Ἡ μεραρχία αὐτὴ εὐρίσκετο ἤδη εἰς Νησέλι, ὅταν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Σα-

ρανταπόρου ἔφρευγον ἐν ἀταξία πρὸς τὰ Σέρβια, καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Ἐπιτελείου τῆς ὅπως προχωρήσῃ καὶ καταλάβῃ τὴν γέφυραν τοῦ Λουδία. Ὁ μέραρχος, ἰδιόρρυθμος σχολαστικὸς τύπος, παρέμεινεν ἐκεῖ ἀδρανῶν καὶ ὅταν ἀκόμη ἤκουσε τὸν κρότον τῶν πυροβόλων τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν, ἰσχυρίζομενος ὅτι δὲν ἔχει διαταγὰς. Ἀν εἶναι δύσκολον νὰ κρίνῃ τις ἂν ἀντὶ τοῦ μεράρχου ἐκείνου (ἡ VIIη μεραρχία εἶχε πέντε μόνον τάγματα) εὐρίσκετο ἐκεῖ ὁ ἠρωϊκὸς στρατηγὸς Μανουσογιαννάκης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δυνάμεων, ἃς ἀνέφρουν ἀνωτέρω.

Ἐν συνόψει, ἡ διαταγὴ τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς μάχης τοῦ Σαρανταπόρου περιέχει ἐν ἑαυτῇ κατὰδηλον τὴν λεγομένην στρατηγικὴν δειλίαν, ἐνῶ ἀντιθέτως δὲν ἀνευρίσκεται ἐν αὐτῇ οὐδὲ ἴχνος ἐκ τῆς ὀρμητικῆς πνοῆς, ἣτις ἐχαρακτήριζε τὴν ἐνέργειαν καὶ τὰς διαταγὰς τῶν μεγάλων στρατηγῶν καὶ πολεμικῶν ἀνδρῶν, οἷς ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Ἀν φρονῶ ὅτι εἶμαι ἀλάνθαστος, οὐδὲ ὑπάρχει ἐν ἐμοὶ ἴχνος προθέσεως νὰ θίξω πρόσωπα, ἀλλ' ὅπως εἶπον δὲν γράφω πανηγυρικὸν ἐπετείου μᾶς μάχης ἀλλὰ στρατιωτικὴν ἱστορίαν. Εὐχαρίστως θὰ ἐδεχόμην τὰς κρίσεις συναδέλφων, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην ἐκείνην, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐκτεθοῦν αὐτὰ μὲ καλὴν πίστιν καὶ χωρὶς συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας πρὸς τὰ πρόσωπα.

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Ὡς ἀνεφέραμεν, ἡ τοποθεσία τοῦ Σαρανταπόρου ἦτο ἰσχυροτάτη καὶ ἰδανικὴ θέσις ἀμύνης. Ἦτο μία δευτέρα Πλεῦνα, ὅπως ὀρθῶς τὴν ἐχαρακτήρισεν ὁ ἀείμνηστος ταγματάρχης Βελισσαρίου. Ἐκ τῶν χαρακωμάτων τῆς ὀφρῆς τοῦ δεσπόζοντος ὄροπέδιου ἐβάλλοντο θεριστικῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὰ πρὸς τὴν κοιλάδα κατερχόμενα πρᾶνῃ τῆς θέσεως. Αἱ κατὰ μέτωπον ἀναπτυχθεῖσαι μεραρχίαι καὶ ἰδίως ἡ δευτέρα καὶ ἡ πρώτη, ἐλαινώμεναι ἀπὸ τὸν ἄκρατον ἐνθουσιασμόν τῶν στελεχῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν, ἐπειτέθησαν ὀρμητικῶς κατὰ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων, ἄνευ οὐδεμιᾶς ὑποστηρίξεως τοῦ φίλιου πυροβολικοῦ. Κατὰ τὰς πρώτας ὥρας ἡ θέσις τοῦ πεζικοῦ ὑπῆρξε τραγικὴ. Τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν, ἔχον ἐπισημάνει τὰς ἀποστάσεις, ἐβάλλεν εὐστόχως καὶ διὰ πυκνοῦ πυρὸς τὰς γραμμὰς τῶν ἐπιτιθεμένων.

Τὸ ἀνδρεῖον ἐκείνο πεζικὸν διεξήγαγε μίαν ἐκ τῶν τραγικωτέρων ἐπιθέσεων, ἃς ἀναφέρει ἡ Στρατιωτικὴ Ἱστορία. Ἄνευ προσταρασκευῆς ἀλλ' οὐδὲ καὶ ὑποστηρίξεως ὑπὸ πυροβολικοῦ, ἐμάχετο ἀκλόνητον ἐναντίον δύο ὕπλων, καὶ ἰσχυροτάτης ὀχυρωμένης θέσεως.

Ἡ θρυλικὴ μεραρχία τῆς Ἡρωσσικῆς φρουρᾶς, εὐρεθεῖσα εἰς παρομοίας περιστάσεις εἰς τὴν Γκραβελώτην (1870), μετὰ δίωρον ἀγῶνα, ἐτίρηθη ἐν ἀταξίᾳ πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ δὲν ἐσταμάτησε παρὰ μόνον ὅταν ὁ γέρον Βασιλεὺς Γουλιέλμος ἐρρίφθη αὐτοπροσώπως ἐν τῷ μέσῳ τῶν φυγάδων, τοὺς ὁποίους

ἔσταμάτησε καὶ ἀνασυνέταξεν.⁽¹⁾ Οἱ ἀπειροπόλεμοι φαντᾶροι μας ὑπέστησαν ἐπὶ ὥρας τὴν σκληρὰν δοκιμασίαν, χωρὶς νὰ κλονισθῶσιν οὔτε νὰ ὑποχωρήσουν οὐδὲ βῆμα.

Διὰ τὸ σφάλμα αὐτό, τῆς χρήσεως τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου, ἐγράφησαν ἀρκεταὶ κρίσεις, καὶ ἐλέχθησαν ἀκόμη περισσότερα.

— Τὸ πρωταρχικὸν σφάλμα ἦτο ὅτι διετέθη ὀλόκληρον τὸ πυροβολικὸν ὑπὸ μίαν διοίκησιν. Ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, διὰ μακρᾶς ἐκθέσεώς του ἀνέφερε τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους τὸ Ἑλληνικὸν πυροβολικὸν ἐβράδυνε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα. Εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, ὁ ἀείμνηστος Παρασκευόπουλος, ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς : «Κατὰ τὴν μάχην ταύτην διὰ διαταγῆς τοῦ Ἐπιτελείου ὀλόκληρον τὸ πυροβολικὸν ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελείου ἐνεργηθεῖσαν, τὴν παραμονὴν τῆς μάχης, ἀναγνώρισιν, φαίνεται ὅτι τοῦτο ἐπλανήθη ἔν τισι. Ἴσως δὲ καὶ ὁ Αὐστριακὸς χάριτης, ὁ ἄλλως τε ἔν πολλοῖς ἔλλειπής, συνετέλεσεν εἰς τοῦτο. Οὕτω τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης, ἀπὸ ὠρισμένον σημεῖον τῆς ὁδοῦ Ἐλασσῶνος-Σερβίων-Κοζάνης, διετάχθη τὸ ὑπ' ἐμὲ πυροβολικὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτην καὶ νὰ βαδίσῃ ἀνατολικώτερον διὰ τῶν ὑψηλῶν καὶ λίαν ἀνωμάλων λόφων. Εὐθὺς μετέβην πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ τόπου καὶ ἀντελήφθην ὅτι οὗτος ἦτο μακρὰν τῶν κατεχομένων ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ θέσεων, ἐγκαταλείψαμεν δὲ τὸν περὶ τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν χῶρον, χωρὶς οὐδεὶς λόγος νὰ δικαιολογῇ τοῦτο. Ἐπὶ πλέον, ἔνεκα τοῦ ἀνωμάλου τοῦ ἐδάφους, θ' ἀπαιτεῖτο χρόνος ἀρκετὸς ἵνα διανυθῶσιν αἱ ἀκολουθητέαι ὁδεύσεις πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως, οὕτω δὲ τὸ Πυροβολικὸν ἀναγκαστικῶς θὰ ἐβράδυνε τὴν ἔναρξιν τοῦ πυρός του. Ἔδει ὅθεν καὶ τὸ Πεζικὸν νὰ ἐβράδυνε τὴν προχώρησίν του. Διήνυσα, ἐν μέσῳ λόφων καὶ διαφόρων ἔδαφικῶν ἀνωμαλιῶν, ἀπόστασιν περὶ τὰ τέσσαρα χιλιόμετρα καὶ ἐξέλεξα θέσιν ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ Σαρανταπόρου καὶ ἀνατολικῶς τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ. Αἱ πυροβολαρχαὶ ἔφθασαν βραδέως παρ' ὅλης τὰς προσπαθειῶς τοῦ προσωπικοῦ. Μόλις κατέλαβε θέσιν ἡ 1η Μοῖρα τοῦ 2ου Πυροβολικοῦ Συντάγματος καὶ ἤρξατο τοῦ πυρός, ἀντελήφθην ὅτι ἡ ἀπόστασις ἦτο μεγάλη καὶ διέταξα τὴν ἑτέραν μοῖραν, ὡς καὶ τὸ 3ον Πυροβολικὸν Σύνταγμα, νὰ προχωρήσουν, ὑποδείξας καταλληλοτέρας θέσεις πρὸς κατάληψιν. Ὁ σκοπὸς μου ἦτο νὰ βάλωμεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπαφῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπαρκῆ ἀριθμὸν βλημάτων ἐπιτυχῶν, ἵνα τὸ ταχύτερον ἀπαλλαγῇ τῆς πίεσεως τοῦ Πεζικοῦ.»

Περαιτέρω ὁ Στρατηγὸς ἀναφέρει ὅτι : «Περὶ τὸ ἐσπέρας οἱ Τούρκοι ἠσθάνθησαν ἰσχυροτέραν τὴν πίεσιν καὶ εἴτε ἐκ φόβου ἀποκοπῆς τῆς ὑποχω-

(1) Τὸ ἀνωτέρω ἐπισόδιον ἀναφέρει ὁ διαπρεπὴς Γάλλος στρατηγὸς Λεβιάλ, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν μεγίστην σημασίαν τῆς παρουσίας τοῦ ἀνωτάτου Ἀρχηγοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐκφράζει καὶ ὁ Στρατάρχης Foch ἐξιστορῶν (Principes de la guerre) τὸ ἐπισόδιον Στὰϊμετς—Γκόλετς παρὰ τὸ Φλαβίνυ.

ρήσεως είτε αναγκασθέντες ἐκ τῶν ἀπολειῶν των, αἵτινες ἦσαν αἰσθηταί, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς θέσεις των.» Ὡς ἀναφέρει ὁ Παρασκευόπουλος, ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως εἶναι ἀκριβέστατα, ἀλλ' ἡ ἀνωτέρω γνώμη του τῆς τελευταίας παραγράφου δὲν εἶναι ἀκριβῆς καὶ προέρχεται ἀσφαλῶς ἐκ πληροφοριῶν τῶν Ἐπιτελῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο εἰς στενὴν ἐπαφὴν ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ὡς ἀνωτάτου Ἀρχηγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ τῆς Στρατιᾶς. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀτυχῶς ἦσαν ἀσημαντοὶ κατὰ τὴν μάχην. Ἀπωλείας ἀρκετὰς εἶχον μόνον κατὰ τὴν φρυγὴν των ὅταν ἐβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Πεζικοῦ τῆς IV μεραρχίας εἰς τὴν ἔξοδον τῆς Πόρτας. Οὔτε πῆσιν ἠσθάνθησαν εἰς τὸ μέτωπον. Οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν ὡς προείπομεν, καὶ εἶναι προφανέστατον, ὅταν ἀντελήφθησαν ὅτι κλείονται ἐντὸς τῆς στενωποῦ διὰ τῆς προελάσεως τῆς IV μεραρχίας.

Ἐτι περαιτέρω ὁ Παρασκευόπουλος ἀναγράφει τὰς ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικά: «Υπάρχουν τινές, οἱ ὅποιοι κατακρίνουν τὴν κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνέργειαν τοῦ Πυροβολικοῦ, ὡς δῆθεν βραδύναντος πολὺ νὰ εἰσέλθῃ ἐν τῷ ἀγῶνι. Ἐντεῦθεν τὸ Πεζικόν, ἀφενὲν μόνον, ὑπέστη ἀδικαιολογήτους ἀπωλείας. Τοῦτο εἶναι ἀληθέςτατον. Ἄλλ' ἡ εὐθύνη βαρύνει ἄλλους καὶ ὄχι τὸ Πυροβολικόν... Αἱ ἀπώλειαι δὲ τοῦ Πεζικοῦ ὀφείλονται εἰς τὸ πρόωρον τῆς δοθείσης διαταγῆς πρὸς ἀνάπτυξιν του καὶ τὴν ἄκαιρον ἀνάμιξιν τοῦ Στρατηγείου εἰς τὴν διαγραφὴν τῆς ἀκολουθητέας ὁδοῦ διὰ τὴν προσπέλασιν... Ἡ προχώρησις τοῦ Πεζικοῦ, ὄχι μόνον ἄνευ οὐδεμιᾶς προπαρασκευῆς ὑπὸ τοῦ Πυροβολικοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑποστηρίξεως ὑπὸ τούτου κατὰ τὴν προχώρησιν ὑπῆρξεν ἐπιζημία. Ἡ παντελής ἔλλειψις συνδέσμου καὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω διέκρινε τὴν μάχην ἐκείνην.»

Ἀνεγνωρίσθη συνεπῶς παρὰ πάντων ὅτι κατὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου, ἔνεκα τῶν σφαλμάτων ποὺ ἀνεφέραμεν, τὸ Ἑλληνικὸν Πεζικὸν ὑπέστη «ἀδικαιολογήτους μεγάλας ἀπωλείας». Ἀτυχῶς ἡ ἔκφρασις αὐτὴ δὲν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ἀπώλειαι τοῦ Πεζικοῦ μας ἐκ βλημάτων Πυροβολικοῦ δὲν ἦσαν ἀπλῶς μεγάλαι. Ἦσαν τρομακτικαὶ καὶ τόσαι, ὅσαι δὲν παρουσιάσθησαν εἰς οὐδεμίαν μάχην τῆς ἱστορίας, ἀρ' ἢς ἀνεκαλύφθη τὸ πυροβόλον. Κατὰ τὰς στατιστικὰς τῶν τελευταίων πολέμων, ἀπὸ τοῦ 1870 ἡ ἀναλογία τῶν ἀπολειῶν ἦτο γενικῶς κατὰ μέγιστον ὅρον μέχρις 7 % ἐκ βλημάτων Πυροβολικοῦ καὶ μέχρις 90 % ἢ 95 % ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ Πεζικοῦ. Μέχρι τοῦ 1870 καὶ τοῦ Ρωσοῖαπωνικοῦ Πολέμου παρατηρήθησαν καὶ 2 %—3 % ἐξ ἀγχεμάχων ὄπλων, σπάθης ἢ λόγχης. Κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους, ὡς γνωστόν, τὸ ὄπλον τοῦ ἵπικοῦ δὲν ὑπολογίζεται πλέον ὡς ὄπλον κρούσεως. Εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου ἐπὶ τοῦ ὄλου ἀριθμοῦ τῶν νεκρῶν καὶ τραυματιῶν αἱ ἀπώλειαι ἐκ βλημάτων πυροβολικοῦ ὑπερέβησαν τὸ 60 % !!! Ἀναλογία πρωτάκουστος μέχρι τότε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολέμων κινήσεως.

Ἄλλ' ὅπωςδήποτε εἰς τὸ Σαραντάπορον ἐνίκησαμεν καὶ ὑπὸ τοὺς ἀλλαγμοῖς τῆς νίκης οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ ζητήσῃ εὐθύνας διὰ τὴν ἄδικον σφαγὴν

τοσοῦτων τέκνων τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἀπὸ ποῖον; Καὶ ποῖος ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσῃ τοιαύτης εὐθύνας; «Ἐὰν τὸ ἅλας μωρανθῇ ἐν τίνι ἀλισθησεται;»

Οἱ περὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, οἵτινες εἶναι οἱ κύριοι ὑπεύθυνοι, ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὑπαίτιοι ἦσαν οἱ Σωματάρχαι, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τὰς ὑπ' αὐτοὺς μονάδας εἰς τὴν ἐπίθεσιν, χωρὶς νὰ ἀναμείνουν τὴν ἀφίξιν τοῦ πυροβολικοῦ. Ἰσχυρισμὸς ἥκιστα γενναῖος διὰ τοὺς καλυφθέντας ὑπ' αὐτόν. Ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τὴν εἰλικρινῆ γνώμην ὄλων τῶν συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι διώκησαν μεραρχίας ἢ μονάδας πεζικοῦ κατὰ τὸν πόλεμον. Διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ ἀποδεικνύεται σαφῶς ὅτι οἱ Σωματάρχαι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔπρεπε νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον εἰς τὴν στρατιωτικὴν γλῶσσαν καλεῖται πρωτοβουλία, ἥτοι ἀνάληψις εὐθύνης ἐκ μέρους τῶν ὑποδεεστέρων. Ἄλλ' ἡ πρωτοβουλία εἶναι δίκωπος μάχαιρα καὶ χρειάζεται ἀριστοτέχνας τοῦ πολέμου ὅπως τὴν ἀναλάβουν καὶ ἀτυχῶς τοιοῦτους ἄνδρας δὲν ἐγέννησεν ἐν ἀφθονίᾳ ἡ φύσις.

Ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει οἱ διοικηταὶ τῶν μεραρχιῶν, παρὰ τὴν διαταγὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπιθέσεως ἠδύναντο νὰ διατάξουν ἄλλ! ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν ζώνην βολῆς τοῦ πυροβολικοῦ, νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν Διοίκησιν τὸ πυροβολικὸν τους (τὸ μεραρχιακόν) καὶ νὰ παραμείνουν ἐπὶ τόπου μέχρις ὅτου οἱ σοφοὶ ἐφευρέται τῆς μάχης τοῦ πυροβολικοῦ, εὐδοκίμισσον νὰ τοὺς τὸ ἀποστείλουν. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ πυροβολικοῦ, τὴν ἀνάλογον προπαρασκευηὴν τῆς ἐπιθέσεως καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν Συνδέσμων, τὸ πεζικόν θὰ ἀνελάμβανε τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων. Καὶ οἱ Σωματάρχαι τοῦ πεζικοῦ ἀκόμη θὰ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀναφέρουν πρὸς τὴν ἀνωτέραν Ἀρχὴν ὅτι ἐσταμάτησαν τὴν προέλασιν μέχρις ἀφίξεως τοῦ πυροβολικοῦ διότι θεωροῦν παραφροσύνην νὰ ἐνεργήσουν ἐπίθεσιν ἄνευ πυροβολικοῦ ἐναντίον ἰσχυρῶς ὀργανωμένης θέσεως, ὑπερασπιζομένης ὑπὸ τῶν σημερινῶν ὅπλων καὶ ταχυβόλων πυροβόλων.

Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς φυλετικῆς μας ἰδιοσυγκρασίας καὶ τῆς διανοητικότητος τῶν πλείστων ἡγητόρων, οὐδεὶς ἔσχε τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ θάρρος νὰ ἀναλάβῃ τοιαύτην πρωτοβουλίαν.

Τὸ πυροβολικόν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀρχηγός του, ἤρχισε καταφθάνον βραδέως μετὰ τὴν μεσημβρίαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Οἱ Διοικηταὶ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἰδίᾳ οἱ πυροβολάρχαι ἐπέδειξαν ἀξιοθαύμαστον πνεῦμα αὐτοβουλίας καὶ αὐτοθυσίας καὶ ἔσπευσαν, ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ, νὰ καταλάβουν θέσεις πρὸς ἐποστήριξιν τοῦ δεινῶς πιεζομένου πεζικοῦ. Παρὰ τοὺς κανόνας τῆς τακτικῆς τοῦ πυροβολικοῦ, εἶδον μοίρας καὶ πυροβολαρχίας νὰ διασχίζον μετὰ θάρρους ἑδαφικὰς ζώνας ἀκαλύπτους, αἵτινες ἐβάλλοντο πυκνῶς καὶ εὐστόχως ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, τὸ ὅποιον εἶχεν ἐπισημάνει ἐπακριβῶς τὰς ἀποστάσεις.

Ὅπως ὀρθῶς ὑπεστήριξεν ὁ Στρατηγὸς Ντεμπιγιέ, εἰς σχετικὴν διάλεξίν του εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς τοῦ Πολέμου, ἡ νίκη Σαρανταπόρου ὡς καὶ οἱ λοιποὶ θρίαμβοι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων δὲν ὀφείλον-

ται οὔτε εἰς τὴν Γερμανικὴν οὔτε εἰς τὴν Γαλλικὴν στρατηγικὴν ἀλλ' ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς κατωτέρους Ἑλληνας ἀξιωματικούς καὶ δούλους, οἵτινες ἦσαν ὀπλισμένοι μὲ τὸ πανίσχυρον ἠθικὸν ἐλατήριον τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας καὶ τῆς Θεοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. (1)

Δὲν ἐνίκησεν εἰς τὸ Σαραντάπορον τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον καὶ οἱ ἀντεπαναστάται τοῦ Γουδί, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Δούσμανης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του. Οἱ πραγματικοὶ νικηταὶ ἦσαν οἱ μέραρχοι, οἱ πυροβολάρχοι, οἱ ταγματάρχαι, οἱ λοχαγοὶ καὶ οἱ ὑπέροχοι στρατιῶται μας, οἱ ὁποῖοι, διὰ πρώτην φοράν λαμβάνοντες τὸ βάπτισμα τοῦ πυρός, ὑπέστησαν μὲ ἡρωϊσμὸν τὴν δοκιμασίαν τῆς σκληρῆς ἐκείνης μάχης.

Η ΦΥΓΗ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ

Μετὰ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ σκότους καὶ τὸν σφοδρὸν κανονιοβολισμὸν τῶν Τούρκων, ὡς προανέφερον, ἐπηκολούθησε ἡγαδαιοτάτη βροχή, ἡ ὁποία προσέθηκε μίαν ἀκόμη δοκιμασίαν εἰς τὸ στράτευμα. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται διῆλθον εἰς τὸ ὑπαιθρον δόλοκληρον τὴν τραγικὴν ἐκείνην νύκτα. Αἱ ἀποσκευαὶ τῶν ἀξιωματικῶν δὲν ἔφθασαν μέχρι τῶν σωμάτων, οὕτως ὥστε οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν διῆλθον τὴν νύκτα ἄνευ κλινოსκεπασμάτων καὶ ἀντισκίμων, κατακεκλιμένοι εἰς τὴν λάσπην τῆς κοιλάδος τοῦ Σαρανταπόρου.

Κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ Μεράρχου Μηλιώτη, τὴν χαραυγὴν ἐνήργησα μετ' ὀλίγων ἰσπέων ἀναγνώρισιν πρὸς τὰς γραμμάς τῆς μάχης. Εἰς πλείστα σημεῖα τὸ μέτωπον τῆς μάχης παρουσίαζε θέαμα ἀποκαρδιωτικόν. Οἱ νεκροὶ καὶ οἱ τραυματῖαι, τῆς Πας μεραρχίας ἰδίως, ἐδείκνυν τὸ μέγεθος τῶν ἀπωλειῶν. Μονάδες τινές, ἔνεκον ἀπολείας τῶν κατωτέρων ἡγητόρων, εἶχον διαλυθῆ. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι παρῆχον τὸ θλιβερότερον θέαμα, ἦσαν οἱ πολυπληθεῖς τραυματῖαι, οἱ ὁποῖοι κατέκειντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκπνέοντες ἢ ὀλολύζοντες ἐκ τῶν πόνων τῶν τραυμάτων των.

Ἐνεκα τῆς ἀνωμίλου διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος, ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία ὑστέρησεν ἀπολύτως εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς της. Πλείστοι ἀτυχεῖς τραυματῖαι δὲν διεκομισθήσαν εἰς τοὺς σταθμοὺς πρώτης ἐπιδέσεως καὶ παρέμειναν, ἄνευ οὐδεμιᾶς βοήθειας, καθ' ὅλην τὴν νύκτα κατάκειτοι καὶ ὑπὸ ἡγαδαίαν βροχὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Κατῆλθον ἐκ τοῦ ἵππου μου, ἐπλησίασα πλείστους ἐξ αὐτῶν καὶ ἀντελήφθην, ἰδίως ὄμμασι, ὅτι ἔφερον τρομερὰ τραύματα ἐκ βλημάτων πυροβολικοῦ. Ἐνθυμοῦμαι νεαρὸν στρατιώτην, τοῦ ὁποῖου ὁ δεξιὸς βραχίον ἐκρέματο, ἀποκοπέεις εἰς τὴν κλεῖδα ὑπὸ βλήματος, ἐνῶ τὸ

(1) Ὁ στρατηγὸς Ντεμπινὲ ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων καθηγητῶν τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς Πολέμου τῶν Παρισίων, παρηκολούθησε μετὰ τοῦ συναδέλφου του Λεμπούκ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους αὐτοπροσώπως. Κατὰ τὴν ἀναφερομένην διάλεξίν του, ἐτόνισεν ὅτι τὸ μυστικὸν τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς ὀρμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὸ ἀνεῦρεν ὅταν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν εἶδε τοιχοκλιημένους τὰς μεγάλας ἐγχρόμους εἰκόνας, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεικονίζεται ἡ Ἁγία Σοφία καὶ ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος. Ἀπρηκονίζετο ἐν αὐταῖς ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα.

τραῦμα εἶχε τὴν φρικτὴν ὄψιν σφαγίου. Ἦτο ζῶν καὶ συνῆλθε μάλιστα ἔχυσαν εἰς τὸ στόμα του ὀλίγον κονιάκ. Ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὸ ἔλαφροντικὸν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς πρώτης μάχης καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ παρατηρηθῶσιν ἑλλείψεις εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς διακομιδῆς τῶν τραυματιῶν.

Προχωρήσας βορειότερον εἶδον ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς τὸν Ὑπύλαρχον Σκανδάλην, ὁ ὁποῖος ἐκάλταζε πρὸς τὰ ὀπίσω ἀφοῦ εἶχεν ἐκτελέσει ἀναγνώρισιν πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ ἄριστος οὗτος ἀξιωματικὸς (κατόπιν στρατηγὸς) ἔφθασε μέχρι τῶν χαρᾶκωμάτων καὶ διεπίστωσεν ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει κατὰ τὴν νύκτα τὰς θέσεις του.

Ἐν γνώσει τῆς ἐντολῆς τῆς μεραρχίας μας (γενικὴ ἐφεδρεία, καὶ καταδίωξις τοῦ ἐχθροῦ), ἔσπευσα ἀπαρατήρητος ὅπως ἀναφέρω εἰς τὸν μέραρχόν μου τὴν σπουδαιότην πληροφορίαν. Καθ' ὁδὸν συνήντησα τὸν Διοικητὴν τῆς II μεραρχίας στρατηγὸν Κολλάρην, ὅστις μετὰ τοῦ Ἐπιτελείου του, ἔφιππος, ἐβάδιζε πρὸς βορρᾶν. Δὲν ἐγνώριζε φυσικὰ ἀκόμη τίποτε περὶ τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ γνωστός μου Λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ Δημαράς. Ἀνέκοψα τὴν ταχύτητα τοῦ ἵππου μου, τοῦ ἀνεκοίνωσα τὴν σημαντικὴν πληροφορίαν, καὶ ἔσπευσα εἰς τὸν σταθμὸν διοικήσεως τῆς μεραρχίας μου, ὑποβιῶν συγχρόνως τὴν γνώμην περὶ ἐκδόσεως προπαρασκευαστικῶν διαταγῶν διὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, ἐφόσον θὰ ἐλαμβάνομεν μετ' ὀλίγον τὴν σχετικὴν διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου μετὰ τὴν αὐτόθι ἄφιξιν τοῦ Ὑπύλαρχου Σκανδάλη. Ὁ Μέραρχος ἐξέδωκεν ὄντως τὰς σχετικὰς διαταγὰς καὶ τὸ $\frac{1}{18}$ εὐζώνων ἐτέθη εἰς κίνησιν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς στενωποῦ.

Ὁ Μέραρχος Μηλιώτης, συνταγματάρχης τοῦ ἱππικοῦ, ἐπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ὑλασπιστὴς τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'. Ἦτο ἀξιωματικὸς γενναῖος ἀτομικός, εὐγενὴς καὶ λίαν μετριοπαθής. Ἐστρεῖτο ὅμως καὶ τῆς παραμικροτέρας τακτικῆς μορφώσεως ἀνωτάτου ἀξιωματικοῦ, διοικητοῦ μεγάλης Μονάδος. Ὁ Μηλιώτης, ὅταν τοῦ ἀνέφερον τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐκκένωσιν τῶν θέσῶν του, ἐν τῇ χαρᾷ καὶ τῷ ἐνθουσιασμῷ του, μὲ συνεχάρη διὰ τῆς φράσεως «Μπράβο, Πάγκαλε. Ὁμολογῶ πὼς εἶχες τὸ Dessu (παρενέβαλλε συχνὰ γαλλικὸς λέξεις) χθὲς τὸ βράδυ ποὺ προείδες ὅτι θὰ ἔφευγον οἱ Τοῦρκοι». Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς πρώτης συγκρούσεώς μου μὲ τὸν ἐπιτελάρχην τῆς Μεραρχίας μακαρίτην ταγματάρχην Χατζηανέστην, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ἐλάττωμα μὲ τὴν πασίγνωστον ἐγωπάθειάν του, νὰ μὴ δύναται ν' ἀκούσῃ καλὸν λόγον δι' οἰονδήποτε συνάδελφόν του. Ὁ Χατζηανέστης μετ' ὀλίγον καλέσας με ἰδιαίτερος μοῦ ἔκαμε δοιμείας παρατηρήσεις πῶς ἐνήργησα τὴν ἀναγνώρισιν χωρὶς αὐτὸς νὰ γνωρίξῃ τίποτε. Τοῦ ἀπῆντησα ἠρέμως. Ἐνήργησα κατόπιν διαταγῆς τοῦ Μετάρχου καὶ δὲν ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ τὸν ἐνοχλήσω κοιμώμενον. Κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν, δι' ἐντελῶς παρομοίαν αἰτίαν, ἐγενόμην ἀφορμὴ, βραδύτερον εἰς τὴν μάχην τῆς Κορυτσᾶς, συγκρούσεώς του πρὸς τὸν Μέραρχον Μηλιώτην καὶ ἀποχωρήσεώς του ἐκ τῆς Μεραρχίας. Ὁ Μέραρχος πρὸς τὸν ὁποῖον παρεπονέθη διὰ τὸ γεγονὸς, μοῦ

ἔδωσε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐνεργήσω νέαν ἀναγνώρισιν ἐντὸς τῆς στενωποῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκινεῖτο μετὰ ἐπαινετῆς ταχύτητος, σπεύδων εἰς τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Παπαδόπουλος, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ θανμασίου $\frac{1}{3}$ συντάγματος Εὐζώνων. Κατόπιν τῆς διαταγῆς αὐτῆς ἐκάλεσα μὲ ὀλίγους ἵππεις πρὸς τὴν στενωπὸν.

Ὅταν ἔφθασα εἰς μικρὰν κοιλάδα περὶ τὸ μέσον τῆς στενωποῦ, συνήντησα ἐγκαταλελειμμένης σκηνάς τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἑσταμάτησα ὅπως ἐξερευνήσω. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εὔρον. Ἐκκληκτος, καινουργῆ εἶδη ἱματισμοῦ (σκελέας, ἄρβυλα κλπ.) καὶ διεσπαρμένα ἔγγραφα τινὰ καὶ σημειώσεις Ἐκ τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν διεπιστώθη ὅτι ἦσαν σημειώματα καὶ καταστάσεις, ἐξ ὧν ἀπεδεικνύετο ὅτι ὄπισθεν τῆς γραμμῆς τῆς μάχης ἐνηργεῖτο κατάταξις προσερχομένων ἐφέδρων καὶ διανομὴ ἱματισμοῦ !! . Τὸ γεγονός αὐτὸ μαρτυρεῖ ὑπὸ ποίας μειονεκτικῆς συνθήκῃς ἐνήργησαν τὴν ἐπιστράτευσιν οἱ ἀτυχεῖς ἡμῶν ἀντίπαλοι. Ὁ πόλεμος τοὺς προκατέλαβε πρὶν συμπληρωθῆ ἡ ἐπιστράτευσίς των. Προχωρήσας βορειότερον πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς στενωποῦ, συνήντησα κατὰ διαστήματα, πυροβόλα τοῦ ἐχθροῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν ἐλατῶν των, οἵτινες ἔφυγον ἐν σποιδῇ ἀποκόψαντες τὰς σποράδας. Εἰς τὴν ἔξοδον τῆς στενωποῦ καὶ περὶ τὸ σημεῖον ἔνθα ἡ ἀμαξιτὴ ὁδὸς κάμπτεται πρὸς ἀνατολὰς κατευθυνομένης εἰς Σέρβια, τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν ἔδαφος ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ μέγαν ἀριθμὸν πτωμάτων τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εὐρίσκετο ἐν πυροβόλον, τὸ ὁποῖον ἑστραμμένον πρὸς δυσμὰς εἶχε ῥίξει τέσσαρες ἕως πέντε βολάς, ὅπως ἐφαίνεται ἐκ τῶν παρ' αὐτῷ κενῶν καλύκων. Δὲν δύναται νὰ μὴ θαυμάση κανεὶς τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ Τούρκου πυροβολάρχου, ὁ ὁποῖος ἐν στιγμαῖς πανικοῦ καὶ φυγῆς εἶχε τὴν ψυχραιμίαν νὰ τάξῃ πρὸς πυροβόλησιν τὰ πυροβόλα του. Ἐκ τῶν διασῆμων ὑπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, αἵτινα ἔφερε παρακείμενον πτώμα, συμπεραίνω ὅτι ὁ ἦρωὺς ἐκεῖνος ἐπλήρωσε διὰ τῆς ζωῆς του τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα του καθήκοντος. Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Τουρκικοῦ πυροβολικοῦ καὶ αἱ ἀπώλειαι τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου ὀφείλονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μοσχόπουλον IVης Μεραρχίας Μετ' ὀλίγον ἔφθασα εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως τῶν Σερβίων, εἰς τὴν κεντρικὴν ὁδὸν τῆς ὁποίας εὐρέθην πρὸ φρικιαστικοῦ θιᾶματος. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, μεταξὺ αὐτῶν καὶ εἰς Ἑλλην Ἱερεῖς, κατέκειντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ σφαγέντες ὑπὸ τῶν φανατικῶν Τούρκων στρατιωτῶν κατὰ τὴν φυγὴν των πρὸς δυσμὰς. Ἐκεῖθεν ἔσπευσα πρὸς βορρᾶν, ὅπου εὐρίσκοντο οἱ στρατῶνες, καὶ εὔρον ἐν αὐτοῖς ἀρκετοὺς Τούρκους στρατιώτας ἀόπλους, οἱ ὁποῖοι ἅμα τῇ ἐμφανίσει ὑψωνον τὰς χεῖρας καὶ παρεδίδοντο. Εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ διοικητηρίου εὔρον ἐπὶ τραπέζης ξυριστικὴν μηχανὴν μετὰ ψήκτρας, σαπυνοθήκης κ. λ. π., τὰ ὁποῖα ἔλαβον εἰς ἀνάμνησιν διότι προφανῶς ἀνῆκον εἰς Τούρκον ἀξιωματικόν, ὅστις τὰ ἐγκατέλειπεν ἀναγκασθεὶς νὰ φύγῃ ἡμιξυρισμένος. Εἰς τοὺς σταύλους τοῦ στρατῶνος ὑπῆρχον περὶ τοὺς δέκα πέντε ἵππους, ἐκ τῶν ὁποίων δύο θαυμάσιοι Ἀραβικοὶ ἐπισεσαγμένοι τελείως, μία κατὰλευκος Ἀραβικὴ φορβὰς καὶ εἰς βραχύ-

σωμος ἀλλὰ καθαρῶναιμος Ἀραβικὸς κέλης. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἵππος ἔφερε μικρὰν πληγὴν εἰς τὸν δεξιὸν πόδα, ἐξ οὗ ἦτο φανερόν ὅτι οἱ ἵπποι αὐτοὶ προήρχοντο ἐκ τῆς μάχης τοῦ Σαρανταπόρου, καταφυγόντες εἰς τὸν σταῦλον των ἀφοῦ ἀπώλεσαν τοὺς ἀναβάτας των. Ἡ σέλλα καὶ οἱ χαλινοὶ τοῦ Σουδανομήκου κέλητος ἦσαν ἐκ θαυμασίου μελανοῦ δέσματος καὶ ἀνῆκε προοριμῶς εἰς Τοῦρκον Ἀξιωματικόν. Ὁ Μέραρχος Μηλιώτης ἀργότερον εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην διὰ διαταγῆς του νὰ μοῦ τὸν παραχωρήσῃ ὡς ἀμοιβήν.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Ἐξ ὧσων ἐξέθεσα ἀνωτέρω ἐξάγεται ἀναντιρρήτως ὅτι κατὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον ὑπέπεσεν εἰς βαρύντατα σφάλματα καὶ ἀπὸ στρατηγικὴν καὶ ἀπὸ τακτικὴν ἄποψιν. Ὅταν ἀνέφερον ὅτι τὸ σχέδιον ἐπιχειρήσεων τὸ διέκρινε στρατηγικὴ δειλία δὲν εἶχον πρόθεσιν νὰ κατηγορήσῃ δι' ἔλλειψιν θάρρους τὸν Διάδοχον, ἀρχηγὸν τοῦ Στρατοῦ. Θεωρῶ ὑπεύθυνον, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον, τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Αὐτοῦ. Ὡς εἶπον καὶ ἄλλαχοῦ, ἡ προσωπικὴ μου γνώμη εἶναι ὅτι ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος δὲν ἐστερεῖτο προσωπικοῦ θάρρους. Τὸν εἶδον εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου, εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ κατὰ τὴν μάχην τοῦ Κιλίκις νὰ διατηρῇ ἀπόλυτον ψυχραιμίαν εἰς κρισιμοτάτας στιγμὰς, καθ' ἃς τὰ πλεῖστα μέλη τοῦ Ἐπιτελείου του εὐρίσκοντο καταφανῶς, τοῦλάχιστον ἐν μετρίᾳ συγχύσει. Ἐὰν τὸ ἐπιτελεῖον του προσεκόμεζε πρὸς αὐτὸν μίαν θαρραλέαν διαταγὴν σύμφωνον μὲ τὰς σκέψεις πρὸς ἀνέφερον ἀνωτέρω, εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος θὰ τὴν ἐνέκρινε καὶ θὰ τὴν ἐξετέλει μετὰ σταθερότητος, ὅποτε τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἦσαν πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὰ ἐπιτευχθέντα. Ὅπως ἐξέθεσα κατὰ τὴν κρίσιν τῆς διαταγῆς ἐκείνης, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἀνισότητος τῶν δυνάμεων καὶ τῆς τεραστίας ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ὑπεροχῆς ἡμῶν, εἰς τὸ Σαραντάπορον παρουσιάζετο ἰδανικὴ εὐκαιρία διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ εὐρέος ἐξωτερικοῦ ἐλιγμοῦ, ὅστις καὶ μόνος ἐπιφέρει ἅμεσα καὶ ἀποφασιστικὰ ἀποτελέσματα. Εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐνήργει τοιοῦτοτρόπως, δὲν θὰ εἴχωμεν τὰς βαρεῖας ἀπωλείας τοῦ Σαρανταπόρου, καὶ τὸ σημαντικώτερον ὁ στρατός μας θὰ εἰσῆρχετο εἰς Θεσσαλονίκην πέντε τοῦλάχιστον ἡμέρας πρὸ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου καθ' ἣν εἰσῆλθε.

Ἐξιστόρησα λεπτομερῶς, τὰ κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν, διότι φρονῶ ὅτι εἶναι καὶ ἡ μόνη μάχη τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου, ἡ ὁποία εἶναι ἀξία ἐρεύνης ὑπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἄποψιν.

Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν μάχην ὑπεχώρησαν, ὡς εἶπομεν, πρὸς τὰ Σέρβια καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Βέρμιον καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Ἡ σύγκυσις των κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ἦτο τοιαύτη ὥστε δὲν ἐσκέφθησαν νὰ καταστρέψουν οὔτε τὴν μεγάλην ἐπὶ τοῦ Ἀλιάκμονος γέφυραν.

Εἰς τὰ Σέρβια ἐγένετο καταφανὴς ἡ μειονεκτικότης τῆς ἐπιμελητείας τοῦ Στρατοῦ μας. Ἡ κυρία αἰτία τῶν ἐλλείψεων αὐτῶν ἦτο ἡ συγκρότησις

τῶν ἐφοδιοπομπῶν καὶ τῶν μεταγωγικῶν Σώματος διὰ τροχοφόρων (κάρρων, σουστῶν κ. λ. π.). Μέχρι τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν ὁ προελαύνων στρατὸς δὲν συνητήθη μὲ τὰς ἐφοδιοπομπὰς των καὶ ἐστερήθη οὕτω ἐπὶ δεκαπενθήμερον σχεδόν, οὐ μόνον τῶν ἀποσκευῶν ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐνίοτε τοῦ ἄρτου. Διὰ τὰ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου εἰς Σέρβια εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ γραφόμενα παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του. Ὁ στρατηγὸς Δούσμανης ἀφηγεῖται ἐπεισδιδόν του σχετικῶς μὲ τὸν ἐφοδιασμόν, τὸ ὅποιον ἔλαβε χώραν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Διαδόχου. Οὕτω ὁ Δούσμανης ἀναφέρει αὐτολεξεῖ ὅτι: «Ὁ ὑποφαινόμενος καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου, ἐξαιρέσει τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου (ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς), ὅστις ἦτο ὁμοτραπέζος τοῦ Βασιλέως, ἐμείναμεν νήστεις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τρεφόμενοι μὲ ὀλίγον τέιον, μὲ γάλα τοῦ κουτιοῦ, τὸ ὅποιον κατὰ μεγάλην συγκατάβασιν καὶ ἐπαγγελματικὴν εὐσπλαχνίαν μᾶς παρασκευάζεν ὁ ἐκ τῶν ὁμοτραπέζων τοῦ Βασιλέως φίλος μας ἱατρός Α. Ἀναστασόπουλος. Ἐμείναμεν δηλαδὴ ἄνευ στερεᾶς τροφῆς μέχρι τῆς ἐπομένης τῆς εἰσόδου ἡμῶν εἰς Θεσσαλονίκην».

Αὐτὰ ἀναγράφει αὐτολεξεῖ ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Στρατοῦ. Παρέμειναν, λέγει, ἐπὶ 15 σχεδόν ἡμέρας ἄνευ στερεᾶς τροφῆς. Δὲν ξέρει κανεὶς ἂν πρέπει νὰ κλάψη ἢ νὰ γελάσῃ διὰ τὸ κατάντημα τοῦ περιφήμου ἐκείνου Ἐπιτελείου. Ἐὰν τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἀκριβῆ, ὅπως πρέπει νὰ εἶναι, αὐτὰ καὶ μόνον ἀποδεικνύουν ὅτι ὀλόκληρος ὁ ἔσμος τῶν ἐπιτελικῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου μας ἦτο κατάλληλος διὰ *κ υ ν ἡ γ ι α ἀ λ ε π ο ὦ ς* εἰς τὰ περίξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὄχι δι' ἐκστρατεῖαν καὶ μάχας. Ἡ Θεία δίκη τοὺς ἐτιμώρησε διότι ἐὰν ἐνήγουν μὲ περισσότερον θάρρος εἰς τὸ Σαραντάπορον, θὰ εὐρίσκοντο εἰς Θεσσαλονίκην μίαν ἐβδομάδα ἐνωρίτερον καὶ δὲν θὰ παρέμενον νησιτικοὶ ἐπὶ δέκα πέντε ἡμέρας. Ὁ στρατηγὸς Δούσμανης γράφει περαιτέρω ὅτι προεκάλεσε τὴν ὀργὴν καὶ σφοδρὰς ἐπιτιμήσεις τοῦ Ἀρχιστρατήγου Διαδόχου, ὅταν τοῦ ἀνέφερον ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ του ἀδυνατοῦν νὰ ἐργασθοῦν ἐξησθενημένοι ἐκ τῆς πείνης!!!

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΩΝ ΣΕΡΒΙΩΝ

Η ΑΠΕΡΓΙΑ ΠΕΙΝΗΣ

Θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ ἐξιστορήσω λεπτομερῶς τὰ διαδραματισθέντα ἐν Σερβίῳ, κατὰ τὴν αὐτόθι διαμονὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου διότι ἀποτελοῦν πραγματικὴν ἀποκάλυψιν τῶν αἰτίων, αἵτινα προεκάλεσαν τὴν ἀπαισίαν διαίρεσιν, ἢ ὁποία ἐστοίχισε τὰς κατόπιν συμφορὰς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν σελίδα 44, ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Καταιγὶς εἰς τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Διαδόχου», τὰ περιβόητα ἀπομνημονεύματα τοῦ ὑπαρχηγοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἀναφέρουν αὐτολεξεῖ: «Μιὰ βραδυά, ἐν Σερβίῳ, ἦλθεν ὁ Διάδοχος, κατὰ τὴν συνήθειάν του, καὶ ἀφ' οὗ ἔλαβε πλήρη γνῶσιν τῆς στρατιωτικῆς κατα-

στάσεως καὶ μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασίν του, τὸ τριῆμα ἐπιχειρήσεων συνέταξε τὴν διαταγὴν ἐπιχειρήσεων τῆς ἐπομένης. Ἴμεῖς ἐξετελέσαμεν τὴν ἐργασίαν τῆς διατυπώσεως τῆς διαταγῆς, καταχρόνως δὲ τῆς καλωσύνης τοῦ Διαδόχου, καὶ τῆς συναδελφικῆς οἰκειότητος, μεθ' ἧς μὲ περιέβαλε, ἀπρεπῶς φερόμενος, τῷ εἶπον: Ἔχομεν, Ὑψηλότατε, τρεῖς ἡμέρας νὰ φράγωμεν εἴμεθα ὄλοι νησιτικοὶ καὶ μόλις συγκρατῶ τοὺς ἀξιοματικούς μου καὶ ὅλως ἀστείευόμενος προσέθεσα: Ὁ Μεταξᾶς στενοχωρημένος ἀπὸ τὴν πείνα μοὶ ἐδήλωσεν ὅτι πεινῶν θ' ἀπεργήσῃ αὐρίον. Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος μὲ διακόπτει, θυμώνει, γίνεται ἔξω φρενῶν καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις μᾶς λέγει: Ὅποιος ἀπεργήσῃ θὰ τὸν τσακίσω, τὸν Μεταξᾶ θὰ τὸν τουφεκίσω... καὶ ἀπεσῦρθη τεταραγμένος καὶ ἀποτόμως.

Ὁ Δούσμανης, ἀναφέρει περαιτέρω, ὅτι ἔνεκα τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου, κατεταράχθη. Δὲν ἐκοιμήθη καὶ ἐσκέπτετο καθ' ὅλην τὴν νύκτα «πῶς νὰ διορθώσῃ τὸ σφάλμα του». Μόλις ἐξύπνησεν ἔσπευσε εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Διαδόχου, ὅπου εἰσῆλθε χωρὶς ν' ἀναγγεληθῇ. Καὶ κατῴρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἐξωργισμένον Ἀρχιστράτηγον. Τὰ ἀνωτέρω ἀναγράφονται αὐτολεξεὶ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ὑπαρχηγοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὁ ὁποῖος ὡς γνωστόν, καὶ ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὰς βεβαιώσεις τοῦ ἰδίου, ἦτο ὁ οὐσιαστικὸς Ἐπιτελάρχης τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων. Ὅπως θὰ φανῇ καὶ ἐκ τῶν κατόπιν γεγονότων, ὁ Δούσμανης ἔπαιξε πλησίον τοῦ Κωνσταντίνου τὸν ῥόλον ποὺ ἔπαιξε ὁ Μεγάλος Μόλκε πλησίον τοῦ κάππου τῆς συζύγου του, Γουλιέλμου Α', κατὰ τοὺς πολέμους 1866 καὶ 1870. Ὅποια τύχη διὰ τὸν Γουλιέλμον καὶ πόση ἀτυχία διὰ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὴν Ἑλλάδα !!!

Κατὰ σύμπτωσιν, τὴν ἐσπέραν καθ' ἣν συνέβησαν τὰ τραγικοκοιμικὰ γεγονότα, πού' ἐξίστορεῖ ὁ Ὑπαρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, μετέβην ἀργὰ περὶ τὴν 10ην ἐσπερινὴν εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον (ὡς λοχαγὸς ἐπιτελῆς σύνδεσμος τῆς Vῆς μεραρχίας) διὰ νὰ ἀντιγράψω, κατὰ τὰ κεκανονισμένα, τὴν διαταγὴν ἐπιχειρήσεων τῆς στρατιᾶς διὰ τὴν ἐπομένην. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὀφείλω νὰ βεβαιώσω, ὅτι οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐχθρότητος ὑπῆρξε ποτὲ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Δούσμανη, ἀλλὰ τοῦναντίον ὁ μακαρίτης μοῦ ἔδωσε πλειστάκις δείγματα ἐκτιμήσεως καὶ εὐγενοῦς καλωσύνης, ὅπως θὰ ἀναφέρω ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἱστορίας τῶν πολέμων. (Ὑποθέτω, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι εἰς τοῦτο συνέτεινεν ἡ ἔντονος παρέμβασίς μου πρὸς τὸν προσωπάρχην τοῦ Ὑπουργείου Παρασκευόπουλον καὶ τὸν Ἀρχηγὸν Ζορμπᾶν, κατὰ τὴν χυδαίαν καὶ ἀνανδρον δίωξίν του ὑπὸ τῶν φανατικῶν ἐχθρῶν του, τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Περὶ αὐτοῦ εἶχε λάβει γνῶσιν ἀπὸ ἀνακοίνωσιν τοῦ προγονοῦ του καὶ φίλου μου καλόκαρδου ἀξιοματικοῦ Σ. Σταίκου).

Οὔτε κατὰ διάνοιαν ἦτο δυνατόν τότε νὰ φαντασθῶ ὅτι τὸ δύσμοιρον Ἐπιτελεῖον διέτρεχε τὸν κίνδυνον ν' ἀποθάνῃ ἐκ πείνης, τρεφόμενον ἐπὶ ἡμέρας μὲ γάλα μόνον καὶ τέιον. Ἐὰν ἐγίνετο νύξιν τις περὶ τούτου θὰ τοὺς ἐδήλωνα ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς ἀποστελῶ ἀμέσως ἀρκετὰ κυτία κονσερβῶν (σαρδέλλας τόννους κ. λ. π.), μὲ τὰ ὁποῖα εἴμεθα ἐφοδιασμένοι

πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς μεραρχίας. Θὰ ἔκαμνα ἐξ ἀνάγκης ἓνα σύντομον μάθημα ἐπιμητείας εἰς τοὺς σοφοὺς Ἐπιτελεῖς τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πολέμου. Θὰ τοῖς ἔλεγον: Ἔχομεν ἐκ τοῦ Ὄργανισμοῦ, πάντες οἱ Ἐπιτελεῖς, δύο ἵππους ἐν ἐκστρατεία. Φυσικὰ εἰς ἕκαστον ἵππον, εἰς τὸ πρόσθιον μέρος τῆς σέλλης, ὑπάρχουν δύο μαρσίτια δυνάμενα νὰ περιλάβουν πλέον τῶν δύο ὀκάδων ἐφόδια ἕκαστον. Χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ εἰς τὰ ὀπίσω τῶν σελλῶν ἄγκυστρα, ξηρατώμενα σακκίδια, ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ, ἐκ τῶν λεγομένων τροφῶν γυλιού, ἐφόδια τοῦλάχιστον πέντε ἕως ἕξ ὀκάδων. Ἄλλ' αὐτὰ εἶναι τόσον ἀπλᾶ, ὥστε εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ προκαλοῦν τὸ μειδιάμα ὄλων τῶν συναδέλφων ἀναγνωστῶν, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τοὺς πολέμους. Ἀλλοίμονον ἂν κατὰ τὰς μάχας, καὶ τὰς φοβερὰς πορείας τῶν πολέμων ἐκείνων κινήσεως, ἐξούσαμεν μὲ τσαῖ ὡς μόνην τροφήν ὅπως ἔζησαν ἐπὶ 15ήμερον (κατὰ τὰ γραφόμενά τους) οἱ τρουφεροὶ νεοσσοὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Θὰ τοῖς ἔλεγον ἀκόμη σήμερον, ὅτι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην εἰς τὰ Σέρβια, ἡμεῖς εἴχομεν δειπνήσει μὲ δύο παχύτατες πάπιες, τὰς ὁποίας εἶχε προμηθεύσει εἰς ἀκόλουθός μου ἱππεὺς καὶ δλίγον ζωοκλέπτης συμπολίτης μου. Ἐπὶ πλέον ὅτι τὴν παραμονὴν τῆς διαβάσεως τοῦ Βερμίου, τὴν μεθεπομένην περὶπου, εἰς τὸ Τουρκικὸν χωρίον Χαῖνταρλί, βορείως τῶν Σερβίων, ἐδειπνήσαμεν! τὴν 4ην πρωϊνὴν μὲ δύο θαυμάσιες ὄρνιθες πιλάφι, τὰς ὁποίας ἐκ παρεξηγήσεως μᾶς προσέφερε τοιαύτην ὥραν ὁ ὑποχρεωτικώτατος φιλοξενῶν ἡμᾶς Χότζας τοῦ χωρίου. (*)

Θὰ ἔλεγον τέλος, εἰς τοὺς λιμοκτονοῦντας συναδέλφους, πῶς δὲν χρησιμοποιοῦνται οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἡ ὁμάς τῶν ἐξ ἀνάγκης τεμπέληδων χωροφυλάκων τῆς Στρατονομίας τοῦ Γεν. Στρατηγείου, οἵτινες ἐξ ἐπαγγέλματος ἦσαν καὶ καταλληλότατοι διὰ τὴν ἐξέυρεσιν τῶν ἀπαραιτῶν τῶν μέσων πρὸς διατροφήν αὐτῶν; Εἰς τὴν Στρατονομίαν αὐτὴν τοῦ Γεν. Στρατηγείου, ὑπῆρέτουν δύο καλοὶ καὶ μορφωμένοι ἀξιωματικοὶ, ὁ ἱκανώτατος καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν τῆς χωροφυλακῆς, ὑπομύραχος Ἰ. Καψάλης (τῆς ἱστορικῆς οἰκογενείας) καὶ ὁ ἀδελφός μου, ἐπίσης ὑπομύραχος, Γεώρ. Πάγκαλος. Ἐὰν τοὺς ἐζητεῖτο, εἶμαι βέβαιος ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπρομηθεύοντο ποίμνιον δλόκληρον διὰ τὸ Ἀρχηγεῖον, ἐφ' ὅσον ἡ χώρα ἦτο πλουσιωτάτη, ὅπως ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου. Τὸ 1/3, σύνταγμα εὐζώνων εἰς τὸ τέλος τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου, εἶχεν ἀγέλην σφαγίων ἐξ 6,000 μικρῶν καὶ μεγάλων ζῶων, ἀφοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν δύο ἐκστρατειῶν διέτρεφεν ἐν ἀφθονίᾳ κρέατος τοὺς ἄνδρας του!! (*)

(1) Τὸ φαιδρὸν αὐτὸ ἐπεσόδιον τοῦ δειπνοῦ εἰς τοιαύτην ὥραν προήλθεν ἐκ παραξηγήσεως τοῦ ἀγαθοῦ Χότζα, ἐλλείπει διερμηνέως, θὰ τὸ ἀναφέρω ἐν καιρῷ ὡς χαριτωμένον διήγημα παρεμπόπτον εἰς τὰ σοβαρὰ γεγονότα.

(2) Κατὰ τὴν ἀνακομὴν εἰς τὰς Σέρβας, ἤμην ὑπασπιστὴς τοῦ Συντάγματος ὅταν ἐδημιουργήθη ζήτημα διότι ὁ αἰμῆνος Διοικητὴς του Διον. Παπαδόπουλος ἤρνετο νὰ ἐκχωρήσῃ μέρος τῆς ἀγέλης του εἰς ἄλλα σώματα στεροῦμενα. Ὑπῆκουσε μόνον κατόπιν αὐστηρᾶς διαταγῆς τοῦ Βασιλέως.

Ἡ φαιδρὴ ἱστορία τῆς «ἀπεργίας πείνης» τοῦ μακαρίτου Δούσμανη παρέσυρεν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν ἐπίσης φαιδρῶν ἀνωτέρω ἀπάντησίν μας. Ἄλλ' «οὐδὲν κακὸν ἀμιγὲς ἀγαθοῦ» ὅπως ἔλεγον οἱ σοφοὶ πρόγονοι ἡμῶν. Ἡ παρέκβασίς μας ἀποτελεῖ ἐπιβεβλημένην ὑποχρέωσιν πρὸς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν, οἵτινες ἔχουν τὴν ὑπομονὴν νὰ μᾶς τιμοῦν διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν πολεμικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι πάντοτε καὶ εὐχάριστα. Μετὰ τὰ πτώματα, τὰ αἵματα καὶ τὰς φρικαλεότητας τῆς μάχης ἦτο ἀπαράιτητος ἀνακουφιστικὴ ψυχαγωγία, ἡ παρέκβασίς «τῆς ἀπεργίας πείνης» καὶ τοῦ Διαιτολογίου τῶν συναδέλφων τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου.

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΗΣ ΠΕΙΝΗΣ !!!

Καὶ ἤδη συνεχίζομεν τὴν ἐξιστορήσιν τῶν γεγονότων. Φαίνεται περίεργον ἐν προκειμένῳ πῶς ὁ μακαρίτης Δούσμανης, κατέχων τοιαύτην ὑψηλὴν θέσιν καὶ ἐγνωσμένης εὐφυΐας ἄνθρωπος, προέβη εἰς τὴν ἐξιστορήσιν τῶν φαιδρῶν (κατ' ἐπιεικότερον χαρακτηρισμὸν) ἐκείνων ἀνοησιῶν. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπορίαν αὐτὴν τὴν ἀνευρίσκομεν σαφῶς εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀπομνημονεύματά του.

Τὸ μῖσος του κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Βενιζέλου καὶ παντὸς, ὅστις σχετίζεται ἢ συνδέεται μὲ αὐτὸν, ἀναφαίνεται εἰς πάσας σχεδὸν τὰς σελίδας τοῦ συγγράμματός του. Θὰ τὸ ἴδωμεν ἀνεξάντλητον ἐν τῇ περαιτέρῳ ἐξιστορήσει τῶν γεγονότων. Ὁ Βενιζέλος, οἱ ἐπαναστάται τοῦ Γουδί (δηλαδὴ ὅλος ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς) καὶ ἡ Γαλλικὴ στρατιωτικὴ ἀποστολὴ ἦσαν τὸ κόκκινον τοῦ Δούσμανη καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του. Καὶ ὅταν τὴν ἐγκατέλειπεν ἀκόμη βαίνων πρὸς τὸν τάφον, ὅπως οἱ περιβόητοι Πάρθοι τοξόται, ἐσφενδονίζει πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐναντίον ἐκείνων, τὰ τελευταῖα δηλητηριώδη βέλη τῆς φαρέτρας τῶν ἀπομνημονευμάτων του.

Ἄλλ' ἄς ἐξακολουθήσωμεν: Αἰτία τῆς κρίσεως τοῦ ἐφοδιασμοῦ ἦτο φυσικὰ ἡ βραδύτης καὶ ὁ πλημμελὴς ὄργανισμός τῆς ὑπηρεσίας τῶν μεταγωγικῶν.

Μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς, ἡ ὑπηρεσία τῆς Ἐπιμελητείας, ἔξετελεῖτο ἐμπειρικῶς ὑπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ οἰκονομικοῦ σώματος, οἱ ὁποῖοι ὀφειδῆποτε καὶ ἂν εἶχον ἱκανότητα, δὲν εἶχον λάβει οὐδεμίαν ἐκπαίδευσιν, ὅπως ἀνταποκριθῶσι εἰς τὴν σοβαρωτάτην αὐτὴν λειτουργίαν τοῦ στρατοῦ. Εἰς τοὺς μεγάλους εὐρωπαϊκοὺς στρατοὺς οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐπιμελητείας, οὐ μόνον ἐλάμβανον εὐρυτάτην τεχνικὴν μόρφωσιν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἐπὶ πλέον εἰδικὰ φυσικὰ προσόντα, καὶ πλήρη γνῶσιν τῆς φύσεως, τῆς τακτικῆς καὶ τοῦ ὄργανισμοῦ, πάντων τῶν λοιπῶν ὄπλων καὶ ὑπηρεσιῶν τοῦ στρατεύματος. Διὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐφοδιασμοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε φυσικὰ σοβαρὰ δυσφορία, ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος ἡ

Στρατιωτική Γαλλική Ἀποστολή, ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ ἐπαναστάται πού τὴν ἔφερον καὶ τὴν ἔξιμνοῦν κλπ. κλπ.

Οἱ περὶ τὸ Ἐπιτελεῖον τὸ διέδωσαν καὶ τὸ ὑπεστήριζον τότε εὐρέως. Ὁ στρατηγὸς Δοῖσμανης τὸ βεβαιοῖ καὶ τὸ ἀναγράφει ῥητῶς εἰς τὴν σελίδα 43 τοῦ συγγράμματός του, λέγων αὐτολεξεῖ : «Ὅτι τὰ μεταγωγικά τοῦ στρατοῦ εἶχον μείνει μακρὰν καὶ ὁ στρατὸς ἔμεινε χωρὶς τροφᾶς καὶ ἐφόδια . . διότι ἡ Γαλλικὴ Ἀποστολὴ τὰς περιώρισεν εἰς δύο καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ἐπρόφθανον κλπ.» Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, βραδέως ἀλλ' ἀσφαλῶς ἔπραπε νὰ δηλητηριάζεται καὶ νὰ ἐνισχύεται εἰς τὴν ἐχθρότητά του κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς, τῆς ὁποίας ἔδωσε καταφανῆ δείγματα κατὰ τὴν θλιβεράν ἐκείνην κριτικὴν του, τῶν μεγάλων ἀσκήσεων τῆς Τανάγρας, ὡς ἀνεφέραμεν.

Μετὰ τὴν διάβασιν τῶν στενῶν τοῦ Σαρανταπόρου, ἡ Στρατιὰ εἰρόσκειτο, ὡς εἶδομεν περὶ τὰ Σέρβια. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ὅπως ἠμολογεῖ, ἔχει χάσει τὴν ἐπαφὴν καὶ δὲν γνωρίζει ποίαν κατεύθυνσιν ἠκολούθησεν ὁ ὑποχωρῶν ἐχθρὸς, γράφει κατὰ λέξιν εἰς σελίδα 46 ὁ ὑπαρχηγὸς του :

Ὁ Ἀρχηγὸς εὐρέθῃ ἐν ἀμηχανίᾳ διὰ τὴν περαιτέρω συνέχισιν τῆς ἐκστρατείας (Σικ !) καθόσον ἔνεκα τῆς ἀριθμητικῆς ἀδυναμίας τοῦ ἱππικοῦ καὶ κυρίως τοῦ Μεραρχιακοῦ (1) δὲν εἶχομεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς διευθύνσεως εἰς ἣν ἔφευγεν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἡ τάξις πορείας τῆς Στρατιᾶς ἐκανόνισθη τοιαύτη, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ πρὸς βορρὰν προχώρησις, εἴτε ἡ πρὸς ἀνατολὰς στροφή, ἐφ' ὅσον ἐπληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔφευγε πρὸς μίαν τῶν κατευθύνσεων αὐτῶν. Ἐνῶ εὐρισκόμεθα ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ αὐτῇ, ἦλθεν τηλεγραφικὴ ἐντολὴ τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως ἡ Στρατιὰ προφθάσῃ νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην, διότι ἀφίκετο εἰς αὐτὴν ἡ πληροφορία, ὅτι ἠπειλεῖτο ἡ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατάληψις αὐτῆς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνάμιξις τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως τῆς Στρατιᾶς, τῆς ὑπευθύνως διοικούσης αὐτὴν, ἔκαμε τὴν χειρίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον αὐτῆς, διότι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας δὲν ἦτο ὁ γεωγραφικὸς πόλεμος, ἀλλ' ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐὰν ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ὑποχωρήσει πρὸς βορρὰν, ἡ θέσις τῆς Στρατιᾶς στρεφομένης πρὸς ἀνατολὰς, ὅπως συναγωνισθῇ τοὺς Βουλγάρους εἰς τὸν ἀγῶνα δρόμου, περὶ τοῦ ποῖος ἦθελε πρωτοεiselθῆ εἰς Θεσσαλονίκην, θὰ ἦτο ἐπικίνδυνος καὶ ἀντιδραστικὴ ἐνέργεια. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως δὲν ἐληφθῆ ὑπ' ὄψιν».

Ἡ ἀσυνάρτητος καὶ ἀκατανόητος ἀνωτέρω ἱστορία, ἀποβλέπουσα νὰ δικαιολογήσῃ τὴν πρωτοφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀνυπακοὴν Ἀρχηγοῦ εἰς τὰς ὁ-

(1) Πρωτότυπος ἀντίληψις περὶ τοῦ ἱππικοῦ, ἐφ' ὅσον τὴν ἀνίχνευσιν ἢ πόρρω ἀσφάλειαν πιστεύει ἐξασφαλιζομένην ἀπὸ τὸ Μεραρχιακὸν ἱππικὸν καὶ οὐχὶ ἀπὸ τὴν ἀνεξάρτητον Μεραρχίαν ἢ Ταξιαρχίαν αὐτοῦ.

δηγίας τῆς Κυβερνήσεως, εἶναι σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἀπολύτως ἀνακρηβίης, ὅπως θὰ ἀποδειχθῇ κατωτέρω.

Ἡ ἀλήθεια, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπισημῶν ἐγγράφων καὶ τῶν σχετικῶν διαταγῶν, εἶναι ἡ ἐξῆς :

Ἐνεκεν ἐγκληματικῆς ἀμελείας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἡ ταξιαρχία τοῦ Ἰππικοῦ εἶχε διατεθῆ εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς στρατιᾶς κατὰ τὴν προέλευσιν πρὸς Σαραντάπορον.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον Ἰππικόν, συνεπῶς ἐὰν ἡ ταξιαρχία τοῦ Ἰππικοῦ εὑρίσκετο, ὡς εἴπομεν εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον, εἰς τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως (μετὰ τῆς VIIης μεραρχίας) ἢ ὀπισθεῖν τοῦ κέντρου εἰς Σαραντάπορον, μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐκείθεν, θὰ ἔπρεπε νὰ διατεθῇ πρὸ τῆς VIης μεραρχίας πρὸς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, θὰ διήρχετο τὴν ἀνέπαφον γέφυραν τοῦ Ἀλιάκιμονος καὶ θὰ περηκολούθη κατὰ πόδας τὸν ἐχθρόν, φεύγοντα ἀτάκτως πρὸς Βέρροϊαν καὶ Γιαννιτσᾶ. Χωρὶς νὰ διαθέτῃ τὰ μέσα καὶ τὸν ὄγκον τῆς ταξιαρχίας Ἰππικοῦ μὲ τὴν πτωχὴν ἡμιλαοχίαν τῆς ἐγνώριζεν ἤδη ἐξ αἰχμαλώτων Τοῦρκων, συλληφθέντων εἰς τοὺς στρατῶνας Σερβίων, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησε πρὸς ἀνατολὰς εἰς Τριπόταμον—Βέρροϊα.

Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ Ἰππικοῦ καὶ ἀναγνωρίσεων, κατὰ ποίαν λογικὴν εἰ ἀμυνόμενοι εἰς Σαραντάπορον Τοῦρκοι θὰ ὑπεχώρουν πρὸς βορρᾶν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Δούσμανης διὰ τὸ δικαιολογήσῃ τὴν ἐγκληματικὴν πρὸς Κοζάνην κίνησιν τῆς στρατιᾶς, ἡ ὁποία ἐγένετο διὰ νὰ μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ τηλεγραφικὴ ὑπόδειξις τοῦ Βενιζέλου, πρὸς ἐπείγουσαν κίνησιν πρὸς ἀνατολὰς διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης; Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Σαραντάπορου, ἀνήκοντες εἰς τὸ Γ. σῶμα στρατοῦ (Γαζίν - Πασσᾶ) μετὰ τὴν ἤτταν των, ὑπεχώρησαν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς συγκοινωνίας των πρὸς τὴν βάσιν των, εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐξ ἴδωμεν ποία ἦτο ἡ διαταγὴ τοῦ Βενιζέλου, ἡ ὁποία ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὅπως ἀναφέρει ὁ μακαρίτης Δούσμανης. Εὐτυχῶς τὴν ἀναγράφει ὁ ἴδιος, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, δὲν θέτει σκοπίμως ἡμερομηνίαν, δι' οὗς λόγους θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς παραδόξου αὐτῆς ὑποθέσεως. Οὕτω εἰς τὴν σελίδα 49 ἀναγράφονται αὐτολεξεί τὰ ἐξῆς: «Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτῆς τῆς ἀμικχανίας, ἔλαβεν τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα :

Α. Β. Υ. Δ ι ἄ δ ο χ ο ν Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ν

Ἐναμένω νὰ μοὶ γνωρίσητε περαιτέρω διεύθυνσιν, ἣν θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ προέλασις τοῦ στρατοῦ Θεσσαλίας. Παρακαλῶ μόνον νὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν ὅτι σπουδαῖοι πολιτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσιν νὰ εὐρεθῶμεν μίαν ὥραν ταχύτερον εἰς Θεσσαλονίκην.

BENIZEΛΟΣ

Ὁ Διάδοχος, ταραχθεὶς ἐκ τῆς ἀνοικείου καὶ θλιβεραῦς ταύτης ἐπεμβάσεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἀναμιχθέντος εἰς ἀλλότρια καθήκοντα, ἀπὴντησε διὰ τηλεγραφήματος, ὅπερ συνέταξεν ἰδίᾳ χειρὶ καὶ εἰς ὃ τηλεγράφημα ἀνέφερον ὅτι :

Ἡ κατεύθυνσις τῆς ὑποχωρήσεως καὶ αἱ προθέσεις τοῦ πολεμίου θὰ κανονίσωσιν τὴν προέλασιν καὶ τὴν κατεύθυνσιν καὶ τῆς ὑπ' ἐμὲ Στρατιάς, προσθέσας σὺν τοῖς ἄλλοις: Νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ ἡ Κυβέρνησις ἀναρμοδίως γνωματεύουσα καὶ ἐκ τοῦ μακρόθεν ἀναμιγνυομένη εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις.— Τὸ ὕψος τοῦ τηλεγραφήματος ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ε. Βενιζέλου. Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο ἐτάραξε τὴν συναυλίαν τοῦ περισεύοντος πλήθους τῶν θαυμαστῶν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ κερηνότων ἀρουργίων αὐτοῦ. Ὁ Ε. Βενιζέλος φρονίμως ποιῶν ἐσίγησεν».

Ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, τῶν Στρατιωτικῶν καὶ παντὸς τιμίου Ἑλληνοῦ νὰ ἀναγνώσουν καὶ νὰ προσέξουν τὰ ἀνωτέρω. Ἀποτελοῦν σαφεστάτην ἀπόδειξιν τῶν αἰτίων καὶ τῶν ὑπευθύνων τῆς ὀλσθρίας διαιρέσεως καὶ τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ ποῦ συνεκλόνησαν τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Βενιζέλος, εἰς ὕψος εὐλαβές, μετὰ λεπτότητος καὶ εὐγενείας, ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ πληροφορίας περὶ τῆς μελλοντικῆς του κατευθύνσεως, καὶ ἐπὶ πλεον γνωρίζει πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν «ὅτι πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του, μόνον, ὅτι σπυδαῖοι πολιτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσι νὰ εὐρεθῶμεν μίαν ὥραν ταχύτερον εἰς Θεσσαλονίκην».

Πρὸς Θεοῦ, ποῦ ὑπάρχει ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ ἀνωτέρω τηλεγραφήματος τὸ θλιβερόν, τὸ ἀνοίκειον, ποῦ ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ ἔκαμε χειρίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Διάδοχον καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον του, ὅπως ἀναγράφει εἰς τὰς σελίδας 46 καὶ 49 τῶν ἀπομνημονευμάτων του;

Ὁ ὑποεπιτελάρχης παραλείπει νὰ προσθήσῃ εἰς τὴν ἀνωτέρω περικοπήν του, ὅτι ἐνῶ ἐπρόκειτο, ὅπως ἐγνωρίζαμεν καλῶς, νὰ κινηθῇ ἡ στρατιὰ τὴν ἐπομένην πρὸς ἀνατολάς, ἐξεδόθη διαταγὴ ἐπιχειρήσεων διὰ τῆς ὁποίας ἐτίθητο αὕτη εἰς πορείαν πρὸς βορρὰν μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν Κοζάνην—Σόροβις.

Καθ' ἦν στιγμὴν αἱ ἑκατοντάδες νεκρῶν τοῦ Σαρανταπόρου ἐθάπτοντο ἀκόμη, ἡ ἀνωτάτη Διοίκησις τοῦ Στρατοῦ κατήθυσεν αὐτὸν εἰς τὸ κενὸν πρὸς βορρὰν, ἐκ πείσματος καὶ «ὅπως μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν» ἢ ὑπόδειξις τοῦ μιστοῦ Βενιζέλου.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτεθῇ δι' ὀλίγων, πῶς ὁ Βενιζέλος ἔσχε τὴν πληροφορίαν περὶ τῆς προελάσεως τῶν Βουλγάρων εἰς Θεσσαλονίκην. Εἰς τὸν Βουλγαρικὸν στρατὸν εἶχε στρατευθῆ κατὰ τὸν πόλεμον ὁ Βούλγαρος ὑπὴκοος ἀλλ' ἀκραιφνὴς Ἕλληνας ἰατρός Φ. Νίκογλου. Ἐνεκα τυχαίας ἀκριτομυθίας Βουλγάρου Ἐπιτελοῦς εἰς Κότσανα, ὁ Νίκογλου ἤκουσεν ὅτι ὁ Στρατηγὸς Θεοδωρῶφ διετάχθη νὰ βαδίσῃ μὲ τὴν μεραρχίαν του δρομέως πρὸς Θεσσαλονίκην, ὅπως τὴν καταλάβῃ πρὶν φθάσει αὐτόθι ὁ Ἑλληνικὸς στρατός. Ὁ Νίκογλου εἰδοποίησεν ἀμέσως τὸν ἐν Βουλγαρίᾳ λοχαγὸν Σουλιώτην — Νικολαΐδην, σύνδεσμον ἡμῶν, ὅστις ἐτηλεγράφησεν ἀμέσως πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς Ἀθήνας. Ὅπως μοῦ ἔλεγε κατόπιν ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, γνωρίζων τὴν διανοητικὴν καὶ εὐθειάν τοῦ Γενικοῦ

Στρατηγείου, ἔδωσεν ἐντολήν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Κορομηλῆν, νὰ πληροφορήσῃ ἐπειγόντως τὸν Διάδοχον περὶ τῶν ἀνωτέρω. (1) Ὁ Κορομηλῆς κατόπιν αὐτοῦ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Διάδοχον τὸ κάτωθι τηλεγράφημα : «Φρονῶ ὅτι πρέπει κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἐντείνωμεν ἡμετέρας ἐνεργείας, ὅπως καταληφθῇ τάχιστα Θεσσαλονίκη, καὶ ἵνα μὴ ἡμέτερα ἀποτελέσματα ἔλθωσι πολὺ ὕστερον, ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν Συμμάχων.

ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

Τὸ ἀνωτέρω τηλεγράφημα τοῦ διαπρεποῦς διπλωμάτου, συντεταγμένον εἰς ὕψος εὐλαβές καὶ εὐγενέστατον, ἦτο μᾶλλον πληροφορία καὶ ἔμμεσος ὑπόδειξις περὶ τοῦ κινδύνου καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Δι' ὅσους γνωρίζουν τὸν Βενιζέλον, προξενεῖ κατάπληξιν εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἢ ἐπ.δειχθεῖσα παρ' αὐτοῦ συντηρητικότης καὶ σχεδὸν δουλοπρεπὴς ταπεινοφροσύνη ἔναντι τῆς ἀχαλινώτου ἀλαζονείας καὶ θρασύτητος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Ὁ Βενιζέλος, πανίσχυρος Πρωθυπουργὸς ἐκλεγείς μὲ μεγίστην πλειοψηφίαν εἰς τρεῖς ἐκλογὰς ἐντόξου, στηριζόμενος συνεπῶς εἰς τὴν ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως, διστάζει νὰ ἐκδώσῃ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Στρατοῦ τὴν ῥητὴν διαταγὴν, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλον ὕψιστα Ἐθνικὰ συμφέροντα τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ἐνεργεῖ ἀντιθέτως, μὲ περιστροφὰς καὶ παρακλήσεις, διότι ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ ἔτιχε νὰ εἶναι ὁ Διάδοχος τοῦ Θρόνου. Κατ' ἐμὲ ὑπῆρξε τοῦτο ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐπίσης σφάλματα τοῦ Βενιζέλου. Ἐὰν εὐρίσκειτο ἐν τῇ Ἀρχῇ εἷς οἰοσδήποτε Ἕλληνα Πολιτικὸς, — Τρικυπῆς, Ράλλης, Θεοτόκης κλ π. — καὶ ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Ἕλληνα στρατηγός, κοινὸς θνητός, φρονῶ ἀδιστάκτως ὅτι ἅμα τῇ λήψει τῆς πληροφορίας τοῦ Νικόλγου θὰ ἐξέδιδον αὐθαρρὴ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Στρατοῦ ῥητὴν διαταγὴν (ὄχι παρακλήσιν, οὔτε ὑπόδειξιν) διὰ τῆς ὁποίας θὰ τοῦ ἔλεγον : « Ἄμα τῇ λήψει τῆς παρουσίας, ἐντέλλεσθε νὰ βαδίσετε ἀμέσως μεθ' ὅλων σας τῶν δυνάμεων πρὸς Θεσσαλονίκην ἵνα καταλάβητε τὴν Πόλιν πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτόθι Βουλγάρων ». Ὁ Βενιζέλος, δι' οὗς λόγους θὰ ἐκθέσω βραδύτερον, ἐδίστασε νὰ πράξῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔπραττε καὶ ὁ τελευταῖος μάγας Πρωθυπουργὸς τοῦ παρελθόντος. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ ἀποθρασυνθοῦν οἱ θρασυδαῖλοι μέχρι τοῦ σημείου ὥστε ν' ἀπαντήσουν πρὸς τὸν Λαοπρόβλητον Ἐθνάρχην μὲ τὸ ἀκατανόμαστον ἐκεῖνο τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖον δὲν διστάζει νὰ ἀναφέρῃ ὡς σπουδαῖον ἠρωῖσμόν ὁ συντάκτης του Ὑποεπιτελέτης : « Νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ ἡ Κυβέρνησις ἀναρμοδίως γνωματεύουσα καὶ ἐκ τοῦ μακρόθεν ἀναμιγνυομένη εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ».

(1) Ὅπως ἀπεδείχθη ἐκ τῶν πραγμάτων, ὁ Νικόλγου προσέφερον ὑψίστην ὑπηρεσίαν τότε εἰς τὴν Πατρίδα, διότι ἡ πληροφορία του ἦτο ἀκριβεστάτη Παραδόξως, ὡς ἤκουσα μόλις ἔφετος, μετὰ 35 ὁλόκληρα ἔτη ἀνεγνωρίσθη ἡ ὑπηρεσία του, καὶ ἀπενεμήθη αὐτῷ ἠθικὴ ἀμοιβὴ διὰ παρασημοφορίας του. Κάλλιον ἀργὰ παρὰ ποτέ.

“Όταν ὁ Βενιζέλος εἶδεν ὅτι τὸ Στρατηγεῖον οὐδὲν ἀπήντησεν εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦ Κορομηλιᾶ, καὶ ἀνησυχῶν διὰ τὸν κίνδυνον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Διάδοχον τὸ πρῶτον σχετικὸν τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖον ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου πάλιν ἀπλῶς ζητεῖ πληροφορίας, καὶ « π α ρ α κ α λ ε ῖ , μ ὄ ν ο ν, τὸν Ἄρχηγὸν τοῦ στρατοῦ νὰ ἔχη ὑπ’ ὄψιν, ὅτι σπουδαῖοι πολιτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν νὰ εὐρεθῶμεν μίαν ὄραν ταχύτερον εἰς Θεσσαλονίκην.»

Ἡ ἀνωτέρω σύσταση τοῦ Πρωθυπουργοῦ προκαλεῖ ὡς εἶδομεν τὴν ἀνήκουστον ἀπάντησιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, διὰ τὴν ὁποῖαν τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἐρυθριᾷ νὰ ὑπερηφανεῖται καὶ νὰ λέγη ὅτι: «κατατέραξε τὴν συναυλίαν τοῦ περισσεύοντος πλήθους τῶν θαυμαστῶν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ κεληνῶτων ἀρουραίων αὐτοῦ.» (Ἀπομνημονεύματα Δούσμανη σελ. 50).

Καὶ περαιτέρω προσθέτει ὁ συγγραφεὺς κομπάζων: « Ὁ Ἐ λ ε υ θ ἑ ρ ι ο ς Β ε ν ι ζ ἑ λ ο ς φ ρ ο ν ῖ μ ω ς π ο ι ῶ ν ἔ σ ῖ γ η σ ε ν », ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, κατὰ τὴν μνημειώδη ἔκφρασιν τοῦ παλαιοῦ ἀποσπασματάρχου, ὁ Ἐλ. Βενιζέλος μαστιγωθείς ἔθεσε τὴν οὐρὰν ὑπὸ τὰ σκέλη του μαζί μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν κεληνῶτας ἀρουραίους καὶ θαυμαστίαις του. Καὶ θὰ διερωτᾷται φυσικὰ ὁ ἀναγνώστης τῶν ἀπομνημονευμάτων, ποῖοι εἶναι οἱ κεληνῶτες ἀρουραῖοι, οἵτινες περιβάλλουν τὸν Βενιζέλον, ὅπως λέγει ὁ συγγραφεὺς; Τοῦ στρατοῦ εὐρισκομένου ἐν ἐκστρατεία, ἐμπιστευτικὴν θέσιν παρὰ τῷ Πρωθυπουργῷ καὶ Ὑπουργῷ τῶν Στρατιωτικῶν κατεῖχον ὁ τότε Προσωπάρχης Ἀντισυνταγματάρχης Νίδερ καὶ ὁ ὑπασπιστής του, συνεργάζοντο δὲ στενῶς μὲ τὸ Ὑπουργεῖον οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς Γαλλικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐμπέδων, καὶ τὸ ἔτι σπουδαιότερον, τοῦ ἐφοδιασμοῦ τοῦ στρατοῦ, πολλὰ προηήθειαι ὑλικοῦ τοῦ ὁποῖου ἐγένοντο ἐν Γαλλία. Ἡ Γαλλικὴ Στρατιωτικὴ Ἀποστολή, ὅπως γνωρίζουσι πάντες οἱ τότε ὑπηρετοῦντες ἀξιωματικοὶ, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἶχεν ἀνάμειξιν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐν ἐκστρατεία στρατοῦ. Ὁ ἀείμνηστος Συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Νίδερ, (Διοικητής, διοικήσας εὐδοκίμως εἰς τὸν Παγκόσμιον Πόλεμον μεραρχίας καὶ σώματα στρατοῦ) ἦτο ἀνὴρ πασίγνωστος εἰς τὸν στρατὸν διὰ τὸν ἀδαμάντινον χαρακτήρα, τὴν ἐντιμότητα, καὶ τὴν ἔξαιρετικὴν αὐτοῦ ὠραιότητα καὶ εὐγένειαν. Οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς ἦσαν ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ πλὴν ἑνὸς (τοῦ λοχαγοῦ Σαρπὶ) ἦσαν πάντες μέχρι τέλους τῆς ζωῆς των φιλέλληνες, καὶ θερμοὶ φίλοι τῆς Πατρίδος μας. Τοιοῦτους ἀνδρας ὕβριζει διὰ τῶν εἰρημένων χυδαίων ἐκφράσεων ὁ συγγραφεὺς, ὅστις ἀναγράφει εἰς τὸ ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου του ὡς δόγμα τὴν «φιλιάτην ἀλήθειαν τοῦ Πλάτωνος». Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐκτὸς τοῦ τυφλοῦ μίσους πρὸς τὸν Βενιζέλον, πνευματικὴ ἀναπηρία (τῆς ὁποίας εἶχε δεῖξει δείγματα τελευταίως) ἔνεκα τοῦ γήρατος, παρέσυραν εἰς τοιαύτην ἀσχημίαν τὸν ἄλλως τε μορφόμενον καὶ εὐφυᾶ ἐκείνον ἀξιωματικόν.

Ὅποσον ἐγένετο ἐπιλήσιμον τῆς στοιχειώδους εὐπρέπειας τοῦ παρελθόντος του καὶ τῆς ὑψηλῆς θέσεώς του ὁ μακαρίτης ἐπιτελάρχης, ἀποδεικνύει καὶ ὁ ἐπίλογος αὐτοῦ διὰ τὸν Βενιζέλον, τὸν ἴποιον σατυρίζει χλευαστικῶς ὡς ἀδιόρθωτον καὶ ἀμετανόητον, παρὰ τὸ ἀνιλεῖς μαστίγιωμα, τὸ ὁποῖον ἐδέχθη διὰ τοῦ περιβοήτου τηλεγραφήματος τοῦ Διαδόχου.

Εἰς τὴν σελίδα 50, οὕτω ἀναφέρει αὐτολεξεί: «Ἐκ τῆς περιστάσεως αὐτῆς λαμβάνων ἀφορμὴν, ἐνθυμοῦμαι φαιδρὸν ἐπεισόδιον, ὅπερ θέλω διηγηθῆ ἔνταῦθα: Ὁ φίλος ἱατρός τοῦ Σχολείου Εὐελπίδων (1885), παραβιάς ποιτὶ τὰ κεκανοισμένα, ἠλέγχθη ἐπὶ τοῦ Διοικητοῦ αὐτοῦ ἀειμνήστου Θ. Μάνου, καὶ ἐτιμωρήθη διὰ μικρᾶς τιμῆς παιδαγωγικῆς ποινῆς. Ἡ ποινὴ αὕτη τῷ ἀνεκονώθη, κατὰ τὰ εἰθισμένα, δι' ἐγγράφου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ καταστήσῃ γνωστὴν τὴν λήψιν αὐτοῦ, διὰ τῆς ὑπογραφῆς του κάτωθεν τοῦ σημειώματος: «Ἐλαβεν γνῶσιν». Ὁ θυμόσοφος ἱατρός ἀπέσβεσε τὸ «ἔλαβεν γνῶσιν» ἀντικαταστήσας αὐτὸ διὰ τῆς φράσεως «ἔβ α λ ο ν γ ν ῶ σ ι ν» τὴν ὁποίαν γνῶσιν δὲν ἔβαλεν ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, διότι περιῆλθεν εἰς τὰ ἐπόμενα»:

Ὁ θυμόσοφος ἱατρός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Δούσμανης, ἦτο ὁ ἀείμνηστος Ἀρχίατρος Σοῦτσος, ποιητὴς ἐκ κληρονομικότητος καὶ χιουμοριστὴς συγγραφεὺς τῆς χαριτωμένης ὑγιεινῆς, ἣν συνέγραψεν ἐν τῇ σχολῇ τῶν Εὐελπίδων, ὅταν συνέβη τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἐπ' αὐτοῦ συμπέρασμα τοῦ συγγραφέως «καθ' ὃ ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, δὲν ἔβ α λ ε γ ν ῶ σ ι ν . . .» παρὰ τὸ ξύλο ποῦ ἔφαγε.

Ἡ κακοπιστία καὶ ἡ διαστροφὴ τῆς ἀληθείας ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀποσιωπῶνται σκοπίμως τὰ ἐπακολουθήσαντα τηλεγραφήματα τοῦ Βενιζέλου καὶ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ὅστις, ὅπως γνωρίζει ὅλος ὁ Πολιτικὸς καὶ Στρατιωτικὸς κόσμος, παραμβιάς ἐγκαίρως, ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀθλίαν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἴδου πῶς :

Ὁ Βενιζέλος, μόλις λαβὼν τὸ ἀνεβλαβὲς καὶ θρασὺν τηλεγράφημα, συνέταξεν ἀμέσως τηλεγραφικὴν διαταγὴν, διὰ τῆς ὁποίας διέτασσε ῥητῶς τὸν Διάδοχον «νὰ παραδώσῃ, ἅμα τῇ λήψει τῆς παρουσίας, τὴν Διοίκησιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ὑποστράτηγον Δαγκλῆν, καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ πάραυτα δι' Ἀθήνας τιθέμενος εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν». Ταυτοχρόνως ὁ χαλύβδινος Πρωθυπουργὸς ἔσπευσε νὰ ἀναφέρῃ μετὰ λύπης του τὰ γενόμενα πρὸς τὸν Βασιλέα Γεωργιον, ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁποίου ἔθεσε καὶ τὰ ἀνταλλαγέντα τηλεγραφήματα. Ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς ἐξωργίσθη σφόδρα, ἀλλὰ παρεκάλεσε τὸν Βενιζέλον νὰ μὴ ἀποστείλῃ διαταγὴν διότι θὰ ἀνελάμβανε αὐτοπροσώπως τὴν τακτοποίησιν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ Βενιζέλος, παρὰ τὴν ἀγανάκτησίν του, ἀπεδέχθη διότι, ὡς μοῦ ἀνεκοίνωσε κατόπιν ὁ ἴδιος, ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ δικαίως τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τοῦ στρατοῦ ἢ ἀντικατάστασις τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ Βασιλεὺς Γεωργιος ἀπέστειλεν ἀμέσως αὐστηροτάτην τηλεγραφικὴν διαταγὴν πρὸς τὸν Διάδοχον ὅπως, ἀνακόπτων τὴν πρὸς βορρᾶν κίνησιν, στραφῆ ἀμέσως πρὸς

Ἐναντιοῦ καὶ βαδίσει μετὰ πάσης δυνατῆς ταχύτητος πρὸς Θεσσαλονίκην. Φυσικὰ μὲν ἔλαβε τὴν διαταγὴν τοῦ Βασιλέως ὁ Διάδοχος ἐξέδωκεν ἀνθωρεὶ τὴν διαταγὴν, ὅπως ὁ στρατὸς βαδίσει πρὸς τὸ Βέρμιον καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄξιου. Ἡ VI μεραρχία, εἰς ἣν ὑπηρετοῦν, εἶχε διέλθει ἤδη ἐκ Κοζάνης καὶ εὐρίσκειτο πλησίον τῶν Καϊλαρίων. Διὰ τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων ἐκείνης παρέμενε βορείως τῆς Κοζάνης μόνον ἡ V μεραρχία πρὸς κίλυψιν τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῆς στρατιᾶς, κινουμένης ὡς ἐρρέθη πρὸς ἀνατολὰς. Αὕτη εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀποδεικνυομένη δι' ἐπισημῶν ἐγγράφων, καὶ εἶναι συνεπῶς τελείως ἀνακριβές, τὸ ἀναφερόμενον (εἰς τὰς σελίδας 46—47) ὑπὸ τοῦ Δούσμανη ὅτι: «Μόνον δὲ κατόπιν, ὅταν αἱ ἡμέτεραι ἀναγνωρίσεις ἐβεβαίωσαν τὴν πρὸς ἀνατολὰς φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ, ἡ στρατιὰ ἐστράφη πρὸς ἀνατολὰς, οὐχὶ πρὸς ταχεῖαν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ πρὸς ἐπίθεσιν καὶ καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ... κ.λ.π. κ.λ.π.»

Ἡ ἀνωτέρω περικοπὴ καὶ ἄλλαι μωρολογίαι, αἵτινες ἐπακολουθοῦν, εἶναι ἀνάξια ἀπαντήσεως. Δὲν θὰ τὰς ἔγραψεν οὔτε ὁ τελευταῖος ἀνθυπισπιστὴς τοῦ στρατοῦ. Εἶναι πασίγνωστον, ὅτι τότε, οὔτε ἀναγνωρίσεις ἐξεπέμφθησαν οὔτε ἐγνώριζε τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ποῦ εὐρίσκειτο ὁ ἐχθρὸς, διότι ἐὰν τὸ ἐγνώριζε δὲν θὰ προσέκρουε μετ' ὀλίγας ἡμέρας τυφλὸν ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὴν μάχην τῶν Γιαννιτῶν, ὅπως θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον.

Τὸ ἐκτεθὲν ἀνωτέρω σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ Πρωθυπουργοῦ καὶ Διαδόχου εἶχε καὶ νέαν σοβαρωτέραν ὑποτροπὴν μετὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτῶν καὶ τὴν παραμονὴν τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὅπως εἶναι γνωστόν, τὴν 25ην Ὀκτωβρίου, ὁ Τοῦρκος Στρατηγὸς Ταξίν - Πασσᾶς ἀπέστειλεν εἰς Τοπὴν ἀπεσταλμένους, ὅπως παραδοθῆ ὑπὸ ὤρισμένους ὄρους. Ἐπειδὴ ἐπῆλθε διαφωνία καὶ ἡ διαπραγμάτευσις παρετείνεται, ἡ Κυβέρνησις λίαν ἀνήσυχος, ἕνεκα τῆς προελάσεως τῶν Βουλγάρων, οἵτινες εἶχον φθάσει διὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν εἰς μικρὰν ὀπίστασιν ἐξω τῆς πόλεως, συνέστησε τηλεγραφικῶς πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης τὸ ταχύτερον.

Συναφῶς ὁ Βενιζέλος ἐκοινοποίησεν πρὸς τὸν Διάδοχον τηλεγράφημά του, καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον εὐρισκόμενον εἰς Γιδᾶ.

Ὁ Βενιζέλος, μὴ λαβὼν ἀπάντησιν ἱκανοποιητικὴν τὴν πρωΐαν τῆς 26ης Ὀκτωβρίου, ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον τὸ μνημειῶδες τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ ὁ τελευταῖος διαξιφισμὸς τῆς θλιβεραῆς ἐκείνης μονομαχίας μεταξὺ Πρωθυπουργοῦ καὶ Διαδόχου. Τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ τηλεγράφημα παραδόξως ἀναγράφεται αὐτοῦσιον εἰς τὴν σελίδα 51 τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Δούσμανη, καὶ ἔχει ὡς ἐξῆς :

«Ἀρχηγὸν Στρατοῦ,

Παραγγέλλεσθε νὰ ἀποδεχθῆτε προσφερομένην ὑμῖν παράδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ εἰσέλθῃτε εἰς ταύτην ἄνευ χρονοτριβῆς. Καθιστῶ ὑμᾶς ἐπεύθυνον διὰ πᾶσαν ἀναβολὴν ἔστω καὶ στιγμῆς.

Ἐπισημὰ Στρατιωτικῶν
Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

Τὸ ἀνωτέρω τηλεγράφημα παρασύρει ὡς χαρτίνοὺς πύργους καὶ διαφεύδει ὅλας τὰς ἐκτεθείσας ἀσυναρτησίας καὶ λανθασίμοις τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου σχετικῶς μὲ τὸν δῆθεν πανικὸν καὶ τὴν σιγὴν τοῦ Βενιζέλου κλπ. Διὰ τὰ συγκαλυφθῆ ἢ ἀλήθεια καὶ μετριοσθῆ ἢ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ κεραινοβόλου αὐτοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Βενιζέλου, ὁ Δούσμανης ἀναφέρει ἴνα ἀκατανόητον τηλεγράφημα τοῦ Διαδόχου, τὸ ὁποῖον δὲν κατωρθώθη νὰ ἀνευρεθῆ εἰς τὰ ἀρχεῖα διότι οὔτε ἐγράφη οὔτε ἐστάλη.

Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι μετὰ τὴν ἀνωτέρω τηλεγραφικὴν διαταγὴν τοῦ Βενιζέλου, ἐγένετο ἀμέσως ἡ παράδοσις τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐντὸς τῆς ἐσπέρας εἴσοδος Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς αὐτήν.

Πρέπει νὰ μελετηθῆ καλῶς καὶ μετὰ προσοχῆς ἡ ὑπόθεσις τῆς θλιβεραῦς αὐτῆς διαστάσεως, διότι ἐξ αὐτῆς ἐξηγοῦνται ὅλα τὰ κατόπιν γεγονότα, τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν εἰς τὴν συμφορὰν τῆς Μ. Ἀσίας.

Παρακαλῶ πάντα καλῆς πίστεως ἀναγνώστην νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ φαινομενικῶς ἀσημάντων λεπτομερειῶν, αἵτινες ἔχουν μεγίστην σημασίαν διὰ τοὺς γνωρίζοντας τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα. Βλέπομεν οὕτω ὅτι ὁ Δούσμανης (ὅπως καὶ ὁ ἴδιος βεβαιοῖ), ὅταν ὁμιλεῖ περὶ Βενιζέλου, τὸν ἀποκαλεῖ κίριον Βενιζέλον ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς γεγονότα λαβόντα χώραν ὅταν οὗτος εὐρίσκετο ἐν ζωῇ, ἀντιθέτως τὸν ὀνομάζει ἀπλῶς Βενιζέλον μετὰ τὸν θάνατόν του. Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ὄντως ὁ μακαρίτης Δούσμανης ἐτήρησε εἰς ἅπαντα τὰ δημοσιευθέντα ἔργα του. Κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἐπεισοδίου. Ὁ Δούσμανης, κατὰ μοναδικὴν ἐξαιρέσιν, λέγει: «Ὁ Ἑλ. Βενιζέλος δὲν ἔβαλε γνῶσιν». «Ὁ Ἑλ. Βενιζέλος φρονίμως ποῶν εἰσήγησε κλπ. κλπ.». Εἶναι προφανῆς ἡ γλευστικὴ διάθεσις τοῦ συγγραφέως, χρησιμοποιοῦντος τὴν ἔκφρασιν «Ὁ Ε. Βενιζέλος», ὅπως τὸν ἀπεκάλουν αἱ χιλιάδες τῶν Ἑλλήνων φανατικῶν θαυμαστῶν του.

Ὁ Βενιζέλος ἐξ ἄλλου εἰς τὰς πολλὰς ἑκατοντάδας ἐπισήμων ἐγγράφων, τηλεγραφημάτων καὶ ἐπιστολῶν, ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Διάδοχον, ἔθετε πάντοτε ὡς ἐπιγραφὴν τὸ «Α. Β. Υ. Διάδοχον Κωνσταντῖνον» καὶ ὑπογράφεται «Βενιζέλος».

Κατὰ τὴν ἐξιστορουμένην ῥῆξιν, ὁ Βενιζέλος τηρεῖ ἀπαρεγκλήτως τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν κατὰ τὴν διατύπωσιν ἁπάντων τῶν τηλεγραφημάτων πρὸς τὸν Διάδοχον. Καὶ εἰς τὸ κείμενον τῶν τηλεγραφημάτων, ὅπως εἶδομεν, τηρεῖ γλῶσσαν μεγάλης εὐγενείας, λεπτότητος καὶ εὐλαβείας πρὸς τὸν Διάδοχον τοῦ θρόνου. Ἀπλοῦν βλέμμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν τηλεγραφημάτων ἀποδεικνύει τὴν τεραστίαν διαφορὰν τοῦ τελευταίου ἱστορικοῦ τοιοῦτου, τὸ ὁποῖον ἀπευθύνει ὄχι πλεόν πρὸς τὸν Διάδοχον, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ ὁ Σιδηροῦς Πρωθυπουργός. Δὲν λέγει πλεόν Α. Β. Υ. κλπ. ἀλλὰ «Ἀρχηγὸν Στρατοῦ» ἢ ἐπιγραφὴ τοῦ ἱστορικοῦ ἐγγράφου καὶ φέρει ὡς ὑπογραφὴν «Υπουργὸς Στρατιωτικῶν Βενιζέλος». Καὶ τὸ κείμενον τοῦ τηλεγραφήματος, πραγματικὸς καταπέλτης: «Παραγγέλλεσθε νὰ ἀποδεχθῆτε... κλπ. Σὰς καθιστῶ ὑπεύθυνον διὰ πᾶσαν ἀναβολήν, ἔστω καὶ στιγμῆς».

Ἐὰν τοιοῦτον τηλεγράφημα τοῦ Ὑπουργοῦ, ἐλάμβανεν εἰσδῆποτε Ἄρχιστράτηγος, ἔχων στοιχειώδη ἀξιοπρέπειαν καὶ φιλοτιμίαν, φρονῶ ὅτι θὰ ὑπέβαλε πάραυτα τὴν παραίτησίν του.

Εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος ὅτι οἱ Δαγκλῆς, Παρασκευόπουλος, Χατζη-ἀνέστης, Πάγκαλος καὶ πάντες οἱ χρηματίσαντες Ἄρχιστράτηγοι δὲν θὰ παρέμενον οὐδὲ ὥραν εἰς τὴν θέσιν των, ἐὰν ἐλάμβανον παρόμοιον τηλεγράφημα ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν. Δὲν γνωρίζω, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ μάθῃ τις, τί ἔπραξεν ὁ Διάδοχος. Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ χαρακτήρ τοῦ Κωνσταντίνου, ἢ εὐαισθησία καὶ τὸ φιλότιμον αὐτοῦ, πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον, ὅπως καὶ ἐψιθυρίσθη, ὅτι ὁ Διάδοχος ἐξήτησε τὴν ἀπαλλαγὴν του, ἥτις ἀπεσοβήθη διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου τοῦ Α', καὶ τῆς μετριοπαθοῦς στάσεως τοῦ Βενιζέλου, εὐρισκομένου ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐξάλλου χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἔνεκα τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Διὰ τὸ ζήτημα τῆς διαστάσεως Βενιζέλου—Κωνσταντίνου ἠσχολήθησαν καὶ δικαίως πολλοὶ στρατιωτικοὶ καὶ περισσότεροὶ πολιτικοὶ ἔνεκα τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν, τὰς ὁποίας εἶχε διὰ τὴν Πατρίδα κατὰ τὴν παρελθούσαν ταραχώδη περίοδον. Πλεῖστα σημεῖα τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς δὲν ἐξηρευνήθησαν δεόντως διότι ὅλοι οἱ γράψαντες ἑσπεροῦντο ἀκριβῶν στοιχείων καὶ ἐπὶ πλέον ἐπηρεάζοντο ὑπὸ τῶν ἰδιαιτέρων αἰσθημάτων, τὰ ὅποια εἶχε δημιουργήσει ἡ διαίρεσις ὄλων, εἰς δύο ἀντιμαχομένας παρατάξεις. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς θεωρῶ ἐπ' ἀνάγκης, μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν καὶ τὴν ἀνάλυσιν, νὰ προβῶ εἰς σύντομον ἀνασκόπησιν αὐτῶν καὶ κατὰ τάξιν κατὰ χρονολογικὴν σειράν, ἥτις δὲν ἐτηρήθη ὑπὸ τῶν εἰρημένων συγγραφέων.

Καὶ 1ον) ὡς ἐξέθεσα εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον, ἅμα τῇ ἐπανόδῳ εἰς τὸν στρατόν, διὰ τοῦ νόμου τοῦ Βενιζέλου, τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν Ἐπιτελῶν, ἔλαβε χώραν τὸ ἐπεισόδιον τῶν μεγάλων Γυμνασίων τῆς Τανάγρας, κατὰ τὸ ἔποϊον ἐξεδηλώθη ἡ πρώτη ἐπίθεσις τοῦ Διαδόχου κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς καὶ ἡ ἔντονος καὶ ἀποτελεσματικὴ παρέμβασις τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἥτις εἶχε ὡς συνέπειαν τὸ Βασιλικὸν γεῦμα, τὴν παρασημοφορίαν τῶν Γάλλων ἀξιοματικῶν καὶ τὴν ἀποσόβησιν τῆς ἀποχωρήσεως τῆς Ἀποστολῆς. Ὁ Διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ Ἀντιβασιλεὺς, ἀφοῦ κατηγόρησεν ἀδίκως καὶ ἀπρεπῶς τοὺς ξένους ἀξιοματικούς, ἠναγκάσθη μετὰ τριήμερον, κατὰ τὸ γεῦμα, νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον, νὰ ἐξυμνήσῃ τὰς πρὸς τὸν στρατὸν ὑπηρεσίας τῆς καὶ νὰ παρασημοφορήσῃ ἰδιοχείρως τὰ μέλη αὐτῆς. Τὰ ἀνωτέρω ἀναγραφέντα παρ' ὄλων τῶν ἐφημεριδῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀναφέρονται καὶ παρ' ὄλων τῶν ἱστορικῶν, στρατιωτικῶν, καὶ ἰδιωτῶν συγγραφέων. Κατ' ἐξαιρέσιν, ὁ στρατηγὸς Δούσμανης οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει εἰς τὰ σχετικὰ ἱστορικὰ συγγράμματά του.

2ον) Μετ' ὀλίγους μῆνας, ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἐπιστρατεύσεως, ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Δούσμανης, ὅπως ἀναγράφεται εἰς τὴν σελίδα 42 τῶν ἀπομνημονευμάτων του, μετέβη εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ τὸν

Ἐάν τοιοῦτον τηλεγράφημα τοῦ Ὑπουργοῦ, ἐλάμβανεν εἰσοδήποτε Ἀρχιστράτηγος, ἔχων στοιχειώδη ἀξιοπρέπειαν καὶ φιλοτιμίαν, φρονῶ ὅτι θὰ ἐπέβαλε πάραυτα τὴν παραίτησίν του.

Εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος ὅτι οἱ Δαγκλῆς, Παρασκευόπουλος, Χατζη-ανέστης, Πιόγκαλος καὶ πάντες οἱ χρηματίσαντες Ἀρχιστράτηγοι δὲν θὰ παρέμενον οἷδὲ ὥραν εἰς τὴν θέσιν των, ἐὰν ἐλάμβανον παρόμοιον τηλεγράφημα ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν. Δὲν γνωρίζω, οὔτε ἴτο δυνατόν νὰ μάθῃ τις, τί ἐπραξεν ὁ Διάδοχος. Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ χαρακτήρ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ εὐαισθησία καὶ τὸ φιλότιμον αὐτοῦ, πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον, ὅπως καὶ ἐπιθυρήσῃ, ὅτι ὁ Διάδοχος ἐζήτησε τὴν ἀπαλλαγὴν του, ἣτις ἀπεσοβήθη διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου τοῦ Α', καὶ τῆς μετριοπαθοῦς στάσεως τοῦ Βενιζέλου, εὐρισκομένου ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐξάλλου χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἔνεκα τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Διὰ τὸ ζήτημα τῆς διαστάσεως Βενιζέλου—Κωνσταντίνου ἠσχολήθησαν καὶ δικαίως πολλοὶ στρατιωτικοὶ καὶ περισσότεροὶ πολιτικοὶ ἔνεκα τῶν ὀλεθρῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας εἶχε διὰ τὴν Πατριδα κατὰ τὴν παρελθούσαν ταραχώδη περίοδον. Πλεῖστα σημεῖα τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς δὲν ἐξηρευνήθησαν δεόντως διότι ὅλοι οἱ γράψαντες ἑσπεροῦντο ἀκριβῶν στοιχείων καὶ ἐπὶ πλέον ἐπηρεάζοντο ὑπὸ τῶν ἰδιαιτέρων αἰσθημάτων, τὰ ὅποια εἶχε δημιουργήσει ἡ διαίρεσις ὄλων, εἰς δύο ἀντιμαχομένας παρατάξεις. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς θεωρῶ ἐπ' ἀνάγκης, μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν καὶ τὴν ἀνάλυσιν, νὰ προβῶ εἰς σύντομον ἀνασκόπησιν αὐτῶν καὶ κατὰ τάξιν κατὰ χρονολογικὴν σειράν, ἣτις δὲν ἐτηρήθη ὑπὸ τῶν εἰρημένων συγγραφέων.

Καὶ 1ον) ὡς ἐξέθεσα εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον, ἅμα τῇ ἐπανόδῳ εἰς τὸν στρατόν, διὰ τοῦ νόμου τοῦ Βενιζέλου, τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν Ἐπιτελῶν, ἔλαβε χώραν τὸ ἐπεισόδιον τῶν μεγάλων Γυμνασίων τῆς Τανάγρας, κατὰ τὸ ἔποϊον ἐξεδηλώθη ἡ πρώτη ἐπίθεσις τοῦ Διαδόχου κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς καὶ ἡ ἔντονος καὶ ἀποτελεσματικὴ παρέμβασις τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἣτις εἶχε ὡς συνέπειαν τὸ Βασιλικὸν γεῦμα, τὴν παρασημοφορίαν τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ τὴν ἀποσόβησιν τῆς ἀποχωρήσεως τῆς Ἀποστολῆς. Ὁ Διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ Ἀντιβασιλεὺς, ἀφοῦ κατηγορήσεν ἀδίκως καὶ ἀπρεπῶς τοὺς ξένους ἀξιωματικούς, ἠναγκάσθη μετὰ τριήμερον, κατὰ τὸ γεῦμα, νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον, νὰ ἐξυμνήσῃ τὰς πρὸς τὸν στρατὸν ὑπηρεσίας τῆς καὶ νὰ παρασημοφορήσῃ ἰδιοχείρως τὰ μέλη αὐτῆς. Τὰ ἀνωτέρω ἀναγραφέντα παρ' ὄλων τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀναφέρονται καὶ παρ' ὄλων τῶν ἱστορικῶν, στρατιωτικῶν, καὶ ἰδιωτῶν συγγραφέων. Κατ' ἐξαίρεσιν, ὁ στρατηγὸς Δούσμανης οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει εἰς τὰ σχετικὰ ἱστορικὰ συγγράμματά του.

2ον) Μετ' ὀλίγους μῆνας, ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἐπιστρατεύσεως, ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Δούσμανης, ὅπως ἀναγράφεται εἰς τὴν σελίδα 42 τῶν ἀπομνημονευμάτων του, μετέβη εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ τὸν

γονότα δὲν ἠθέλησε δυστυχῶς νὰ πατάξῃ τὸ κακὸν ἐν τῇ γεννέσει του τότε, ὅποτε θὰ ἦτο πανίσχυρος ἕνεκα τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης, ἣν εἶχεν πρὸς αὐτὸν ἡ μεγίστη πλειοψηφία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὁ Βενιζέλος κατ' ἐμὲ διέπραξεν, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, τὸ μέγιστον ἐξ ὅλων τῶν σφαλμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσε κατὰ τὴν μεγαλοπράγμονα πολιτικὴν σταδιοδρομίαν του. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία διδάσκει ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες διέπραξαν καὶ τεράστια σφάλματα. Διαπρεπὴς Γάλλος σοφὸς ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι ἀτύχημα διὰ τὰ ἔθνη, ὅταν γεννῶνται εἰς αὐτὰ ξηαιρετικά μεγαλοφυῖαι, καὶ καταλήγει εἰς τὴν φαινομενικὴν παραδοξολογίαν ὅτι ἡ Γαλλία θὰ ἦτο εὐτυχεστέρα ἐὰν δὲν εἶχε γεννήσει τὸν Μεγάλον Ναπολέοντα.

Διὰ τὴν διάστασιν Κωνσταντίνου — Βενιζέλου ἔγραψαν διὰ μακρῶν, ὡς ἔρρέθη, πολλοὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί. Περισπούδαστον σχετικῶς ἔργον εἶναι ἡ πολυτόμος ἱστορία τοῦ Γεωργίου Βεντήρη καὶ τὸ δίτομον σύγγραμμα τοῦ διαπρεποῦς πολιτευτοῦ Κ. Ζαβιτζιάνου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον «Αἱ ἀναμνήσεις μου ἐκ τῆς ἱστορικῆς διαφωνίας Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ Ἑλ. Βενιζέλου». Ἐκ τῶν στρατιωτικῶν, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον τὸ ἔργον τοῦ στρατηγοῦ Παρασκευοπούλου, διότι τὸ διακρίνει ἀπόλυτος ἀμεροληψία. Ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης ἔγραψεν ἐπίσης ἀρκετὰ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς, εἰς τὰ δημοσιευθέντα ὀγκώδη ἀπομνημονεύματά του. Ἀτυχῶς ὁ λίαν μορφωμένος ἀνώτερος οὗτος ἀξιωματικὸς ἀπασχολεῖται εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ συγγράμματός του μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔγραψε κινούμενος ἀπὸ τὰ μίση, τὸν φθόνον καὶ τὰς προσωπικὰς του ἀντιπαθείας (συμπάθειαν δὲν φαίνεται νὰ ἠσθάνθη ποτέ, ὁ αἰμνηστος, πρὸς κανένα ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ τῆς του, τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του). Εἶναι ἀτύχημα διότι ὁ πολυμαθέστατος καὶ διακεκριμένος αὐτὸς στρατηγός, παρασυρθεὶς ἀπὸ τὰ πάθη, συνέγραψεν ἱστορικὸν βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον κατηγορεῖ καὶ ὑβρίζει ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ὁπωσδήποτε κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνώμαλον περίοδον τῆς χώρας. Ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν Βασιλέα Κωνσταντίνον, τὸν Βενιζέλον, τὸν Γούναρην, τὸν Δούσημαν, Μεταξᾶν, Πάγκαλον, Τσερούλην, Καθηνιώτην, Σαρρηγιάννην κλπ. κλπ. καταλήγει νὰ κατηγορῇ ὡς ἀνικάνους, ἀμαθεῖς ἢ ἀπολέμους καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς συμμαθητὰς του ἐν τῇ Ἀνωτέρῳ Σχολῇ τοῦ Πολέμου καὶ εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων. Οἰσοδῆποτε ἀναγνώσῃ τὸ σύγγραμμά του θὰ πεισθῇ ὅτι εἶναι πραγματικὸς ψευκαστῆρας φλίτ, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐφάντισε μετὰ μανίας ὅλους τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς, οἵτινες ἔπαιξαν κάποιον ῥόλον εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν περίοδον.

Ὅπως εἶπον εἰς τὸν πρόλογον τοῦ παρόντος τόμου τῶν ἀπομνημονευμάτων μου, τὰ ἀνωτέρω καὶ ἴδια τὰ συγγράμματα τῶν Μαζαράκη καὶ Δούσημαν, μὲ ἤγαγον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ προβῶ εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων μου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων συγγραμμάτων, κρίνω λίαν ἐνδιαφέρον ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει τὸ ἔργον τοῦ Ζαβιτζιάνου, τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν ἔρευναν τῆς ὀλεθρίας διαστάσεως. Ἀτυχῶς τὰ ἔρ-

γονότα δὲν ἠθέλησε δυστυχῶς νὰ πατάξῃ τὸ κακὸν ἐν τῇ γεννέσει του τότε, ὅποτε θὰ ἦτο πανίσχυρος ἔνεκα τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης, ἣν εἶχεν πρὸς αὐτὸν ἢ μεγίστη πλειοψηφία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὁ Βενιζέλος κατ' ἐμὲ διέπραξεν, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, τὸ μέγιστον ἐξ ὄλων τῶν σφαλμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέπεσε κατὰ τὴν μεγαλοπράγμονα πολιτικὴν σταδιοδρομίαν του. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία διδάσκει ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες διέπραξαν καὶ τεράστια σφάλματα. Διαπρεπὴς Γάλλος σοφὸς ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι ἀτύχημα διὰ τὰ ἔθνη, ὅταν γεννῶνται εἰς αὐτὰ ἐξαιρετικαὶ μεγαλοφυΐαι, καὶ καταλήγει εἰς τὴν φαινομενικὴν παραδοξολογίαν ὅτι ἡ Γαλλία θὰ ἦτο εὐτυχεστέρα ἐὰν δὲν εἶχε γεννήσει τὸν Μεγάλον Ναπολέοντα.

Διὰ τὴν διάστασιν Κωνσταντίνου — Βενιζέλου ἔγραψαν διὰ μακρῶν, ὡς ἔρρέθη, πολλοὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί. Περισπούδαστον σχετικῶς ἔργον εἶναι ἡ πολυτόμος ἱστορία τοῦ Γεωργίου Βεντήρη καὶ τὸ δίτομον σύγγραμμα τοῦ διαπρεποῦς πολιτευτοῦ Κ. Ζαβιτζιάνου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον «Αἱ ἀναμνήσεις μου ἐκ τῆς ἱστορικῆς διαφωνίας Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ Ἑλ. Βενιζέλου». Ἐκ τῶν στρατιωτικῶν, εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον τὸ ἔργον τοῦ στρατηγοῦ Παρασκευοπούλου, διότι τὸ διακρίνει ἀπόλυτος ἀμεροληψία. Ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης ἔγραψεν ἐπίσης ἀρκετὰ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς, εἰς τὰ δημοσιευθέντα ὀγκῶδη ἀπομνημονεύματά του. Ἀτυχῶς ὁ λίαν μορφωμένος ἀνώτερος οὗτος ἀξιωματικὸς ἀπασχολεῖται εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ συγγράμματός του μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔγραψε κινούμενος ἀπὸ τὰ μίση, τὸν φθόνον καὶ τὰς προσωπικὰς του ἀντιπαθείας (συμπάθειαν δὲν φαίνεται νὰ ἦσθιάνθη ποτέ, ὁ αἰμνηστος, πρὸς κανένα ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦλη του, τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του). Εἶναι ἀτύχημα διότι ὁ πολυμηθέστατος καὶ διακεκριμένος αὐτὸς στρατηγός, παρὰσυνθεις ἀπὸ τὰ πάθη, συνέγραψεν ἱστορικὸν βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον κατηγορεῖ καὶ ὑβρίζει ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν ὁποδῆποτε κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνώμαλον περιόδον τῆς χώρας. Ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον, τὸν Βενιζέλον, τὸν Γούναρην, τὸν Δούσμανην, Μεταξάν, Πάγκαλον, Τσερούλην, Καθεινώτην, Σαρρηγιάννην κλπ. κλπ. καταλήγει νὰ κατηγορῇ ὡς ἀνικάνους, ἀμαθεῖς ἢ ἀπολέμους καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς συμμαθητὰς του ἐν τῇ Ἀνωτέρῃ Σχολῇ τοῦ Πολέμου καὶ εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων. Οἰοσθήποτε ἀναγνώση τὸ σύγγραμμά του θὰ πεισθῇ ὅτι εἶναι πραγματικὸς ψευκασιῆρας φλίτ, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐράντισε μετὰ μανίας ὅλους τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς, οἵτινες ἔπαιξαν κάποιον ῥόλον εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν περίοδον.

Ὅπως εἶπον εἰς τὸν πρόλογον τοῦ παρόντος τόμου τῶν ἀπομνημονευμάτων μου, τὰ ἀνωτέρω καὶ ἴδια τὰ συγγράμματα τῶν Μαζαράκη καὶ Δούσμανη, μὲ ἤγαγον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ προβῶ εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων μου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων συγγραμμάτων, κρίνω λίαν ἐνδιαφέρον ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει τὸ ἔργον τοῦ Ζαβιτζιάνου, τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν ἔρευναν τῆς ὀλεθρίας διαστάσεως. Ἀτυχῶς τὰ ἔρ-

γα τοῦ Γ. Βεντήρη καὶ τοῦ Ζαβιτζιάνου ἐξεδόθησαν πρὸ τοῦ 1946, καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸ περιβόητον σύγγραμμα τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη μόλις πρὸ ἐνὸς ἔτους. Ἐὰν οἱ τελευταῖοι οὗτοι διαπρεπεῖς ἄνδρες εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸ σύγγραμμα τοῦ Δούσμανη, θὰ ἦτο ἐντελῶς ἄλλοῖα ἢ κρίσις τῶν ὡς πρὸς τὰ αἰτία, ποῦ ἐπροκάλεσαν τὴν Ἐθνοκτόνον διαίρεσιν καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς συμφορὰς.

Θὰ συνεφώνουν μετ' ἑμοῦ ὅτι δὲν ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος οὔτε ὁ Βενιζέλος οἱ ὑπαίτιοι αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ περιβόητον ἐκεῖνο Ἐπιτελεῖον, τὸ ὁποῖον μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Δούσμανη καὶ Μεταξάν, εἶχε τὴν ἀξίωσιν αὐτὸ καὶ μόνον (ὅπως τονίζει ὁ ἀγαθὸς Παρασκευόπουλος) νὰ κυβερνᾷ ἐλέφ Θεοῦ καὶ τὸν στρατὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν εἰς τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν τοῦ 1915—1920 τότε θὰ ἐξηγηθῶσι πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα καὶ ἀπορίαι τῶν ἱστορικῶν ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς εὐθύνης καὶ ἐξευρέσεως τῶν ἐνόχων. Τότε θὰ κατανοήσουν οἱ ἀναγνώσται τὴν ἀνάγκην τῆς παρεκβάσεώς μου πρὸς λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῆς πρώτης αὐτῆς σοβραῆς συγκρούσεως μεταξὺ τῶν δύο πρωταγωνιστῶν τῆς Ἐθνικῆς τραγωδίας τοῦ 1915 — 1920.

ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΠΡΟΣ ΒΕΡΡΟΙΑΝ

Ὡς ἀνεφέραμεν προηγουμένως, μετὰ τὴν παρέμβασιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἡ στρατιὰ ἐβάδισε πρὸς τὸ Βέρμιον καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Ὁ ἐχθρὸς, συνελθὼν ὀπωσδήποτε κατὰ τὴν διακοπὴν τῶν ὀλίγων αὐτῶν ἡμερῶν, κατέλαβε διὰ στενῶν δυνάμεων καὶ πυροβολικοῦ τὰς ἐπὶ τοῦ ὄρους Βερμίου διαβάσεις. Ἰδιαιτέρως προέβη εἰς πρόχειρον ὀργάνωσιν ἐπὶ τοῦ αὐχένος Καστανιάς, διὰ τοῦ ὁποῖου διέρχεται ἡ ἀμαξιτῆ ὁδὸς πρὸς Βέρροϊαν. Εἰς τὴν Καστανιᾶν παρέταξε καὶ ἀρκετὸν πυροβολικόν. Τὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων διαβάσεων ἀσθενῆ τμήματα, μετὰ τινὰς πυροβολισμοὺς, ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις τῶν ἀματῆ προσεγγίσει τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν τῶν ἡμετέρων φαλάγγων. Ἰσχυροτέραν ὀπωσδήποτε ἀντίστασιν προέβαλεν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸν αὐχένα Καστανιάς, ἐνθα τὸ πυροβολικόν του, βάλλον ἐκ προχείρων πυροβολίων, ἐκάλυψε διὰ βλημάτων τὰς πυροβολαρχίας μας, αἵτινες προήλθον ἐντελῶς ἀπροκάλυπτοι ἐπὶ ἀναπεπταμένου ἐδάφους. Εὐτυχῶς αἱ ἀπώλειαι τῶν ἡμετέρων ἦσαν ἀσήμαντοι, διότι φαίνεται οἱ πυροβοληταὶ τοῦ ἐχθροῦ εἶχον ἀπωλέσει τὸ ἠθικόν των. Πυροβολαρχίαι τοῦ δευτέρου πυροβολικοῦ συντάγματος, ἀναπτυχθεῖσαι παρὰ τὸ χωρίον Πολύμηλον, ἔβαλλον δραστικῶς καὶ ἐπιτυχῶς, παρὰ τὴν μειονεκτικὴν θέσιν των, ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ὅπως ἀνέφερον ἐν τῇ ἐκθέσει του ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, αἱ πυροβολαρχίαι μας ἠναγκάσθησαν νὰ χρησιμοποιήσουν ὀλόκληρον τὴν σκοπευτικὴν των γωνίαν, ἐφόσον οἱ στόχοι εὐρίσκοντο εἰς πολὺ ὑψηλὰ θέσεις (ὕψόμετρον 1300 καὶ ἄνω). Τελικῶς οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των καὶ ἀρκετὸν ὕλικόν καὶ ὑπεχώρησαν ἀτάκτως πρὸς τὴν κατεῦ-

θυσιν τῆς Βερροίας. Αἱ φάλαγγες τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ διελθοῦσαι τὰς διαβάσεις, κατῆλθον τὴν ἐπομένην πρὸς Βέρροϊαν.

Κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, οἱ Πρίγκηπες καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτῶν, ἔφερον εἰς τὰ πηλίκια των, ἐν εἶδει λοφίων, ἄφθονα κίτρινα ἄνθη, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχον κοσμηθῆ εἰς ἐκδήλωσιν τῆς ὑπερβολικῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς ὠραίας καὶ ἱστορικῆς πόλεως τῆς Βερροίας. Κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν, οἱ Ἐπιτελικοὶ τοῦ Γεν. Στρατηγείου, ἐξέλεξαν τὸ κίτρινον χρῶμα διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν χαρὰν των, ἐνῶ εἶναι πασίγνωστον, ὅτι διὰ τοῦ κίτρινου χρώματος ἐκφράζεται τὸ μῖσος καὶ ἡ ἀπελπισία. Ἴσως ἔνεκα τῆς πείνης πὸν ὑπέφερον, ὡς ἀναφέρει ὁ Δούσμανης, εἰς τὰ Σέρβια, καὶ ἐξακολουθεῖ τονίζων, καὶ πάλιν μετὰ δύο - τρεῖς ἡμέρας εἰς Γιαντισᾶ.

Περὶ τὴν Βέρροϊαν συνεκεντρώθη καὶ παρέμενεν ἄδραν οὔσα ἡ Στρατιὰ ἀπὸ τῆς 16ης μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 19ης Ὀκτωβρίου, ὅτε ἀνέλαβε καὶ πάλιν βραδέως τὴν πρὸς τὰ Γιαντισᾶ καὶ τὸν Ἄξιόν κίνησίν της.

Τὴν 17ην Ὀκτωβρίου, ὁ κύριος ὄγκος τῆς στρατιᾶς, ἦτοι αἱ μεραρχίαι I, II, III, IV καὶ VI, εὐρίσκοντο συγκεντρωμέναι ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ Βερμίου. Ἡ VII μεραρχία εὐρίσκετο παρὰ τὸ Νησέλι, νοτίως τῆς γεφύρας τοῦ Λουδία (Καρά - Ἀσμάκ). Ἡ V μεραρχία εἶχεν ἀφεθῆ βορείως τῆς Κοζάνης ὡς ἀπεσπασμένη πλαγιοφυλακή.

Η ΠΑΡΑΔΟΞΟΣ ΧΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΠΠΙΚΟΥ

Τὴν 18ην Ὀκτωβρίου, παραμονὴν τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν, ἀφίκειο παρὰ τὴν Βέρροϊαν καὶ ἡ περιπλανωμένη ἀπὸ Δεσκάτης εἰς Κοζάνην Ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ. Ἡ Ταξιαρχία αὐθημερὸν διετάχθη ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου νὰ βαδίση πρὸς «Βρουσάκι» ὅπως ἐκεῖθεν ἀκολουθήσῃ τὴν κίνησιν τῶν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινόπουλον Εὐζωνικῶν Ταγμάτων καὶ νὰ κανονίσῃ τὴν περαιτέρω ἐνέργειάν της ἀναλόγως τῆς καταστάσεως.

Προξενεῖ ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀνικανότης τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἐν τῇ χρήσει τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον τοῦ Γουρζικοῦ Πολέμου. Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου ἀντὶ νὰ εὐρίσκειται, ὅπως εἶπομεν, εἰς τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως μετὰ τῆς VII μεραρχίας καὶ μιᾶς ἐτέρας ὅπως δώσῃ τὴν χαριστικὴν βολὴν εἰς τὸν ἐκ Σαρανταπόρου ὑποχωρήσαντα πρὸς Γιαννιτσᾶ ἔχθρον ἢ τοῦλάχιστον εἰς Σαραντάπορον διὰ νὰ συντρίξῃ μετὰ τῆς VI μεραρχίας (εἰς ἣν ἀνετέθη, ὡς εἶδομεν, ἡ καταδίωξις), διετέθη ἀντιθέτως εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερόν, ὁπόθεν ἐκινήθη πρὸς Κοζάνην, πρὸς κάλυψιν τῆς στρατιᾶς ἀπὸ βορρᾶ. Ἡ Ταξιαρχία κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπώλεσεν ἄνδρας τινὰς πνιγέντας, ἐν οἷς καὶ ἓνα κάλλιστον ἀξιωματικόν, τὸν Ἀνθιπέλαρχον Κοδοῆν, ἀποπειραθέντα νὰ διαβῆ εἰς Πόρον τὸν πλημμυρίσαντα ἐκ τῶν ὑαγδαίων βροχῶν Ἀλιάκμονα.

Ἡ Ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ εἰς ἐκτέλεισιν τῆς ὀηθείσης διαταγῆς τοῦ Γε-

νικοῦ Στρατηγείου, διέβη τὸν Λουδία καὶ ἔφθασεν εἰς Γιατζήδες (Κίμυνα), ἔθεν εὐρισκομένη ἐν ἀμχανία περὶ τοῦ πρακτείου, ἀπέστειλε πρὸς τὴν πλησίον τῆς εὐρισκομένην VII μεραρχίαν, τὸ κάτωθι χαρακτηριστικὸν σημείωμα: «Ἄγνοοῦντες γενικὴν κατάστασιν καὶ προθέσεις Γενικοῦ Ἐπιτελείου παρακαλοῦμεν ὅπως μᾶς κοινοποιήσετε διαταγὴν Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὡς γνωρίζομε τὰς προθέσεις, αὐτίνες καθοδηγήσουν ἐνέργειάν μας»!!!

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ, ἀπορεῖ κανεὶς ἂν πρέπει νὰ κλάψη ἢ νὰ γελάσῃ. Ὁ ἀτυχὴς ταξίαρχος ζητεῖ νὰ δανεισθῇ ἐν ἀντίγραφον τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων, παρὰ τῆς πρώτης γειτονικῆς μονάδος ποῦ συνήντησε, διὰ νὰ φωτισθῇ ἐπὶ τῶν προθέσεων τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ, τὴν ὁποίαν ἔχει ὡς κύριον προορισμὸν νὰ καλύπτῃ καὶ διαφωτίξῃ διὰ τὴν παρούσαν καὶ τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ.

Καὶ οὕτω ἡ ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ παρέμεινε τελείως ἀχρησιμοποίητος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς διημέρου μάχης τῶν Γιαννιτῶν καὶ τὴν ἐπακολουθήσαν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ πρὸς Ἀξιὸν καὶ Θεσσαλονίκην. Οἱ Γερμανομαθεῖς ἀνθοστόλιστοι κατακτιηταὶ τῆς Βερροίας Ἐπιτελικοί, ἐλησμόνησαν τελείως μίαν ὀλόκληρον ταξιαρχίαν ἱππικοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Στρατοῦ κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν περίοδον τοῦ πολέμου.

Ὅταν ἡ στρατιὰ, κατόπιν τῆς ἐνεργοῦ παρεμβάσεως, ἐστράφη ἐκ Κοζάνης πρὸς Βέρροϊαν, ἡ ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ ἔπρεπε νὰ λάβῃ διαταγὴν νὰ διέλθῃ τάχιστα τὰς διαβάσεις τοῦ Βερμίου, μόλις ἠλευθερώθησαν αὐταί, νὰ κατέλθῃ πρὸς Βέρροϊαν καὶ νὰ καλύψῃ τὸ μέτωπον τῆς προελαυνούσης στρατιᾶς πρὸς τὴν γενικὴν κατεύθυνσιν Γιαννιτῶν - Θεσσαλονίκην. Καὶ χωρὶς νὰ ἔχη γνῶσιν τῆς στρατηγικῆς χρήσεως τῶν ἀνεξαρτήτων μονάδων τοῦ ἱππικοῦ, εἰς οἰσοδήποτε καλὸς ἐπιλοχίας ἐὰν διώκει τὸν στρατὸν οὐδέποτε θὰ διέπρατε τὴν ἐγκληματικὴν μωρίαν νὰ ἀφήσῃ εἰς Κοζάνην τὸ ἱππικόν του, ὅταν προήλανε πρὸς Βέρροϊαν καὶ Θεσσαλονίκην. Οὐδαμοῦ θὰ ἀνέυρη τις ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἱστορίᾳ τῶν αἰῶνων τοιαύτην ἐνέργειαν στρατοῦ, προελαύνοντος ἐναντίον ὑποχωροῦντος ἐχθροῦ, καὶ ἔχοντος εἰς τὴν οὐρὰν καὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τὸ ἱππικόν του, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις ἦτο εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν πρὸς λῆψιν τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸν ὑποχωροῦντα ἐχθρόν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ ὅταν τὸ ἱππικὸν ἀνεκλήθη καὶ ἀφίκετο εἰς Βέρροϊαν, ἀντὶ νὰ διατεθῇ ἀμέσως, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη, διὰ τὴν ἀνίχνευσιν μετὰ τὴν ἀμαξιτὴν Βερροίας - Γιαννιτῶν πρὸς Ἀξιὸν, διατάσσεται ὡς εἴδομεν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ δεξιὸν τῆς στρατιᾶς, ὅπου περιπλανᾶται ἀπροσανατόλιστος καὶ ἄνευ ὁδηγῶν καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὰς μονάδας ποῦ συναντᾷ νὰ φωτισθῇ ἐπὶ τῆς καταστάσεως. Τὸ ἀνεξάρτητον ἱππικόν, ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τηλαυγὴς φάρος τῆς Διοικήσεως, ζητεῖ ψηλαφώντας εἰς τὸ σκότος νὰ φωτισθῇ ἀπὸ τὰ λαδολύχναρα τῶν ἀπεσπασμένων μονάδων ποῦ συναντᾷ.

Ἐάν τὸ ἱππικὸν εὐρίσκητο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς στρατιᾶς θὰ ἐλάμβανε τὴν ἐπαφὴν πρὸς τὸν εἰς Γιαννιτσᾶ εὐρισκόμενον ἐχθρὸν ἀπὸ τῆς 18ης Ὀκτωβρίου, οὕτως ὥστε ἡ στρατιὰ δὲν θὰ ἐβάδιζεν εἰς τὰ τυφλά, ὅπως συνέβη κατὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτσῶν, ἀλλὰ θὰ ἐγνώριζε τὴν αὐτόθι παρουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, διὰ νὰ λάβῃ τὰ ἀνάλογα μέτρα.

Ἐπὶ πλεόν, ἐάν ἡ ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ, συγκεντρωμένη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν καὶ εἰς κατάλληλον σημεῖον, εὐρίσκητο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου κατὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἠττηθέντος ἐχθροῦ, θὰ συνειργάζετο μὲ τὰς ἐπιφορτισθείσας πρὸς τοῦτο μονάδας καὶ θὰ κατελάμβανε ἀσφαλῶς ἀνεπάρκους τὰς γεφύρας τοῦ Ἄξιου, τὰς ὁποίας ὁ ἐχθρὸς δὲν κατέστρεψεν, ἕνεκα τῆς ἀτάκτου φυγῆς του τὴν ἐσπέραν τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου. Ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ Τοῦρκοι μόνον τὴν ἐπομένην πρωίαν συνελθόντες ἐκ τοῦ πανικοῦ καὶ βλέποντες ὅτι δὲν κατεδιώκοντο ἀπέστειλαν τμηματι μὴχανικοῦ, κατέστρεψαν τὴν γέφυραν τοῦ Μεντεσελί καὶ ἀνετίναξαν τὰ δύο πρῶτα τόξα τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τῆς σιδηρᾶς γεφύρας τοῦ Ἄξιου.

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΤΣΩΝ

Τὴν πρωίαν τῆς 19ης Ὀκτωβρίου, ἡ στρατιὰ ἐτέθη εἰς κίνησιν πρὸς ἀνατολὰς κατόπιν τῆς σχετικῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων, ἧς ἐξεδόθη ἀργὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 18ης.

Ὅπως εἶπομεν, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον δὲν ἐγνώριζεν ὅτι τὰ Γιαννιτσᾶ κατεῖχοντο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὑπέθετεν ἀντιθέτως ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ ἠμύνοντο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἄξιου. Ἡ ἀνωτέρω ὑπόθεσις ἦτο ἀπολύτως δεδικοιολογημένη, διότι ἦτο μέγα σφάλμα τοῦ Τούρκου Ἀρχιστρατήγου νὰ συγκεντρώσῃ ὅλας τὰς διαθέσιμους δυνάμεις του εἰς Γιαννιτσᾶ, ὅπου ἔδωσε τὴν τελευταίαν ἀμυντικὴν μάχην, ἔχων τὸν Ἄξιὸν ποταμὸν εἰς τὰ νῶτα του. Ὁ Ἄξιὸς ποταμὸς πλημμυρισμένος, ἕνεκα τῶν συνεχῶν βροχῶν ἀπετέλει σοβαρὸν στρατηγηκὸν κώλυμα καὶ ἡ ἄμυνα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς αὐτοῦ παρεῖχε πλεῖστα τακτικὰ πλεονεκτήματα. Ὅπως ἐλέχθη κατόπιν, ὁ Τούρκος στρατηγὸς ἐξέλεγε τὰ Γιαννιτσᾶ πρὸς τόνωσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν Τούρκων, ἐφόσον τὰ Γιαννιτσᾶ ἐθεωροῦντο ἱερὰ Πόλις. Ὁφείλε πάντως τὸ Στρατηγεῖον νὰ εἶχε ἀποστείλει ἀναγνωρίσεις διὰ νὰ μὴ ὑποστῇ τὸν στρατηγικὸν αἰφνιδισμὸν, πὸν ὑπέστη εἰς Γιαννιτσᾶ. Ἦτο τοσαύτη ἡ πεποίθησις αὐτοῦ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐχθρὸς ἐντεῦθεν τοῦ Ἄξιου, ὥστε εἰς τὸ δευτερον μέρος τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων ὠρίζετο « ὅτι ὁ ἀνεφοδιασμός τῶν σωμάτων θὰ ἐγίνετο τὸ ἀπόγευμα τῆς 19ης Ὀκτωβρίου εἰς τὴν πόλιν τῶν Γιαννιτσῶν ». Καὶ οὕτω αἱ μεραρχίαι ἐτέθησαν εἰς κίνησιν καὶ ἐπροχώρουν ἀνύποπτοι μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι εὐρίσκονται μακρὰν τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ ὀλόκληρος ὁ Τουρ-

κικός στρατός εφίσκειτο ὑπὸ τὴν ῥίνα μας, ὀχυρωμένος εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων.

Ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Βεροῦσίας—Γιαννιτσῶν εἰς τὸ κέντρον ἐβιάδιζεν ἐπὶ κεφαλῆς ἡ II μεραρχία καὶ δεξιὰ αὐτῆς ἐπὶ παραλλήλου ὁδεύσεως ἡ III. Ἀριστερὰ ἐκινεῖτο ἡ IV μεραρχία καὶ βορειότερον αὐτῆς ἡ VI, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς 17ης Ὀκτωβρίου εἶχε μετακινηθῆ ἔκ Βεροῦσίας πρὸς βορρᾶν περὶ τὸ Βερεκὸ, ὁπόθεν τὴν 19ην ἐβιάδισε δι' ὁμαλῆς καρροποιήτου ὁδοῦ πρὸς τὰ βορείως τῶν Γιαννιτσῶν χωρία, ἀποτελοῦσα τὴν ἄκραν ἀριστερὰν φάλαγγα τῆς στρατιᾶς.

Ὅταν ὁ στρατηγὸς Καλάρης μετὰ τοῦ Στρατηγείου τῆς II μεραρχίας ἔφθασεν εἰς τὴν διασταύρωσιν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἐδέσσης—Γιαννιτσῶν ἐβληθῆ αἰφνιδίως διὰ πυκνοῦ πυρὸς πυροβολικοῦ, εὐρισκομένου δυτικῶς τῆς πόλεως τῶν Γιαννιτσῶν.

Πλήρης καὶ κλασσικὸς αἰφνιδιασμὸς διὰ τοῦ πυρὸς, ὑπὸ τακτικὴν ἔποψιν ἀποτέλεσμα τοῦ στρατηγικοῦ αἰφνιδιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τοῦ στρατοῦ, ἧτις ἐφρόνει, ὡς εἶδομεν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς εὐρίσκειται πέραν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ὁ τακτικὸς αἰφνιδιασμὸς τῆς II μεραρχίας συνέβη καὶ εἰς ἄλλας μεραρχίας (ὡς εἰς τὴν VI εἰς τὴν ὁποίαν ὑπηρέτου ἕνεκα τῶν ἐξῆς λόγων. Κατὰ τὰς πορείας, αἱ ἐμπροσθοφυλακαὶ τῶν μονάδων μας ἐλάμβανον τὴν ὑπὸ τὸν κανονισμὸν καθοριζομένην κλιμακωτὴν διάταξιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πορειῶν, αἱ ἡγήτορες τῶν διαφόρων κλιμακίων πολλάκις δὲν εἰήρουν τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεις, καὶ οὕτως ὥστε μετὰ τινων ὁρῶν πορείαν τὸ βάθος ἀσφαλείας ἐμειοῦτο σημαντικῶς. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὡς συνέβη εἰς τὴν μάχην τοῦ Ὀστροῦβου, νὰ βληθῆ αἰφνιδιαστικῶς καὶ διὰ δραστικοῦ πυρὸς αὐτὸς ὁ κορμὸς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἐν φάλαγγι πορείας).

Μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ κατὰ τῆς II μεραρχίας ἐχθρικοῦ πυρὸς, βεβαιωθέντος πλέον ὅτι τὰ Γιαννιτσᾶ κατείχοντο ἰσχυρῶς, αἱ μεραρχίαι τοῦ κέντρον ἀνεπτύχθησαν πρὸς μάχην, ἐνῶ τὸ πυροβολικὸν τῆς II καὶ III μεραρχιῶν κατελάμβανε καταλλήλους θέσεις καὶ ἤρξατο σφοδροῦ πυρὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτσῶν δὲν ἔλαβον χώραν τὰ ἐγκληματικὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωθησαν μὲ τὰς σημαντικὰς ἀπωλείας τῆς μάχης τοῦ Σαρανταπόρου. Τὸ ὀδυνηρὸν ἐκεῖνο πάθημα ἐγένετο μίθημα. Τὸ πυροβολικὸν, ἀνῆκον πλέον εἰς τὰς μεραρχίας, ἤρξατο πρῶτον τοῦ ἀγῶνος καὶ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν σχεδὸν διεξήχθη σφοδρωτάτος ἀγὼν πυροβολικοῦ. Τὸ περικὸν δὲν ἐρρίφθη ἀφρόνως κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, ὅπως εἰς τὸ Σαραντάπορον, ἀλλὰ προήλασε μετὰ συναίσεως καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πυρὸς τοῦ ὑπερέτερου πυροβολικοῦ μας, μέχρις ἰσχυρῶν ἀποστάσεων πρὸς καθήλωσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ τῶν θέσεών του. Συνεπεία τῆς συναιτῆς αὐτῆς ἐνεργείας, αἱ ἀπώλειαι τῶν κατὰ μέτωπον μεραρχιῶν II, III καὶ I ἦσαν ἀσήμαντοι κατὰ τὴν μάχην ἐκεῖνην. Ὁ ἀγὼν διεκόπη τὴν ἑσπέραν τῆς 19ης, ἐπαναληφθεὶς τὴν χαραγγὴν τῆς ἐπομένης.

Ἡ κρίσις τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν μάχην τῶν Γιαννιτῶν ἐπῆλθεν ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν IV καὶ VI μεραρχιῶν. Ὀλίγον μετὰ μεσημβρίαν, ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς VI μεραρχίας, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ 1/2^{ου} συντάγματος εὐζώνων ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Παπαδόπουλον Διον. προσέκρουεν εἰς τὰς περὶ τὸ χωρίον Πύλορικ ἐχθρικὰς θέσεις.

Εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου, ὡς εἶδομεν, ἡ VI μεραρχία ἀπετέλει τὴν ἐφεδρείαν, χρησιμοποιηθεῖσα διὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Εἶχε λάβει συνεπῶς μόνον τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς τοῦ πυροβολικοῦ.

Ὁ συνταγματάρχης Παπαδόπουλος, παρὰ τὰς μεγάλας πολεμικὰς ἀρετάς του, εἶχε τὸ ἐλάττωμα ἐν τῇ μάχῃ νὰ ῥίπτεται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μετὰ τσιαύτης ὁρμῆς ὥστε νὰ παραβλέπη τελείως τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν κίνησιν τῶν γειτονικῶν του τμημάτων καὶ ἰδίᾳ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πυροβολικοῦ. Τοῦτο ἔτραξε καὶ εἰς τὴν μάχην τῶν Γιαννιτῶν, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φοράν ἐλάμβανε μέρος τὸ ὑπ' αὐτὸν ἡρωϊκὸν εὐζωνικὸν σύνταγμα. Ἀνέπτυξεν ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ σύνταγμα του καὶ ἐνίργησε σφοδρωτάτην ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ὀχρωμένου ἐχθροῦ, ἐνῶ ἀκόμη τὸ πυροβολικὸν τῆς μεραρχίας εὐρίσκετο εἰς πορείαν, διὰ τὴν κατάληψιν τῆς θέσεώς του. Εὐθὺς ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ἀγῶνος, αἱ ἀπώλειαι τοῦ Συντάγματος ἦσαν σημαντικαί. Ἐκτὸς τῶν ὀλλων, ἔπεσαν νεκροὶ ἐκ τῶν πρώτων ὁ ταγματάρχης Γεωργούλης, Διοικητῆς τοῦ 9ου εὐζωνικοῦ τάγματος καὶ ὁ ὑπασπιστῆς του νεαρὸς ἀνθυπολοχαγός, εἰς θναμάσιος ἀξιωματικὸς Ἰωάννης Γιάνναρος, μονάρχριβος εἰδὸς τοῦ συνταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Β. Γιαννάρου.

Θαυμασία ἦτο ἡ δραῖσις τοῦ πυροβολικοῦ τῆς μεραρχίας κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Τὸ ἔδαφος ἦτο ἀκάλυπτον καὶ ἐλαφρῶς κυματῶδες καὶ ἐν τοῖτοις μία ἐκ τῶν δύο ὀρειβατικῶν πυροβολαρχιῶν τῆς μεραρχίας προήλασε, καίτοι βαλλομένη, μέχρις ἀποστάσεως 1500 μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Τῇ διαταγῇ τοῦ ἐπιτελήτορος τῆς μεραρχίας ταγματάρχου Χατζηανέστη παρηκολούθησε τὸν διοικητὴν τῆς πυροβολαρχίας λοχαγὸν Ἄνδρ. Κουρούκλην ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς καταληπτέας θέσεως παρὰ τὸ ἀριστερὸν τῆς μαχομένης γραμμῆς ἡμῶν. Αἱ ἐχθρικαὶ βολίδες τοῦ πεζικοῦ ἐπιπτον ἀρκετὰ πυκναὶ εἰς τὴν ζώνην ἐκείνην καὶ ἐν τούτοις ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ἀξιωματικὸς ἐβάδιζεν ἠρέμως καὶ βραδέως εἰς τὸ ἔργον του. Μικρόσωμος καὶ ὠχρός, ὁ λοχαγὸς Κουρούκλης, δὲν εἶχεν ἀρρενωπὴν ἐμφάνισιν ἀλλὰ περιέκλειεν εἰς τὸ ἀσθενικὸν σῶμα του γενναίαν ψυχὴν καὶ ἥρεμα νεῦρα.

Ἐβάδιζον ὀλίγα βήματα ὀπισθεν αὐτοῦ καὶ ἐνθυμοῦμαι εἰς μίαν στιγμὴν καθ' ἣν 2—3 βολίδες ἔπεσαν εἰς τοὺς πόδας του νὰ κάμνη μειδιῶν ἓνα μικρὸ ἄλματάκι ἀναφωνῶν συγχρόνως: «Οὔουστ ἀλογόμυιες». Δὲν ξεύρω ἂν ζῆ ἀκόμη ὁ γενναῖος ἐκεῖνος λοχαγός· πάντως οὐδέποτε ἐλησμόνησα τὴν ὑπέροχον αὐτὴν διαγωγήν του καὶ πάντοτε ἔκτοτε τὸν ἐξετίμων καὶ τὸν περιέβαλλον μὲ θεορμὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην.

Ὁ ἀγὼν διεκόπη ἄμα τῇ ἐπελεύσει τοῦ σκότους, ὁπότε καὶ ἐξεροράγη τρομακτικὴ θύελλα μετὰ βροχῆς καὶ κεραυνῶν κατὰ τὴν νύκτα.

Τὴν ἐπομένην, 20ὴν Ὀκτωβρίου ἡ VI Μεραρχία ἐπανελάβε τὴν ἐπίθεσιν τῆς με κατεύθυνσιν βορειοανατολικήν. Τὸ 18ον Σύνταγμα πιζικὸν ἀνεπύχθη εἰς τὸ ἄριστερόν τοῦ 1)38 Εὐζώνων καὶ προσέβηκε σφοδρῶς τὸ χωρίον Πύλορικ, τὸ ὁποῖον ἰσχυρῶς ὀχυρωμένον ἀπετέλει τὸ ἄκρον δεξιὸν τῆς Τουρκικῆς παρατάξεως. Ὁ διοικητὴς τοῦ 18ου Συντάγματος Συνταγματάρχης Π. ὕταν μετέδωσα πρὸς αὐτὸν τὴν διαταγὴν τῆς Μεραρχίας περὶ ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ χωρίου, μὴ ἀπήντησε τεταραγμένος προφανῶς: «Τί λὲς κύριε λοχαγέ, δὲν ἀκούς;» καὶ τείνων τὴν χεῖρα πρὸς τὸ Πύλορικ προσέθηκε: «Θὰ μὲ κατακερματίσουν τὰ πολυβόλα»!! Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠκούετο τὸ ἐκνευριστικὸν χαρακτηριστικὸν πλατάγισμα τῆς ἐχθρικῆς πυροβολαρχίας, ἣτις ἀπὸ τῆς δυτικῆς παρυφῆς τοῦ χωρίου ἔβαλε σφοδρῶς καὶ πλευρικῶς ἐναντίον τμήματος τοῦ 9ου Εὐζωνικοῦ τάγματος, τὸ ὁποῖον προήλανε πρὸς νότον κατὰ τῆς ἐχθρικῆς πυροβολαρχίας, ἣτις μετὰ πείσματος ἔβαλεν ἐναντίον τοῦ Εὐζωνικοῦ Συντάγματος (Παπαδοπούλου), τὸ ὁποῖον ἐξέτεινε τὴν ἐπίθεσιν του ἀνατολικώτερον, πρὸς ἀπειλὴν τοῦ δεξιοῦ τῶν Τούρκων. Ὁ Συνταγματάρχης Π. τοῦ 18ου εἶχε προφανῶς ἀπολέσει τὸ ἠθικόν του. Εἰς τὴν ἄρνησίν του νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν τῆς Μεραρχίας, τοῦ ἀπήντησα: «Τὰ ἀκούω κύριε Συνταγματάρχα (τὰ πυροβόλα) ἀλλὰ φρονῶ ὅτι γιὰ νὰ γίνῃ ὀμελέττα θὰ σπάσουν καὶ λίγα αὐγά». Ἦτο ἀγαθὸς ἄνθρωπος καὶ τὸν ἐλυπήθην, τοῦ συνέστησα φιλικῶς νὰ δώσῃ ἀμέσως διαταγὰς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς τῆς Μεραρχίας, διότι μόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν ἐκτελέσεως θὰ ἀναχωρήσω ὅπως ἀναφέρω εἰς τὴν διοίκησίν μου καὶ τοῦ ὑπέδειξα καὶ τὰς βαρεῖας εὐθύναις τῆς μὴ ἐκτελέσεως διαταγῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἄτυχῶς ὁ Συνταγματάρχης τὰ εἶχε χάσει καὶ ἐξηκολούθη νὰ ἀτενίσῃ νευρικῶς καὶ ἐν ταραχῇ πρὸς Πύλορικ ὁσάκις κατὰ διαλείμματα ἠκούετο τὸ κροπέτισμα τῶν πολυβόλων. «Οἱ βρωμότουρκοι» ἐξακολουθῶν εἶπε σιγανὰ, κατὰ τινα σφοδρὰν ῥιπὴν καὶ δὲν ἠνῶσει νὰ διατάξῃ. Ἐφυγα μὲ ἀνοιχτὸν καλπασμὸν καὶ ἀνέφερα τὰ ἀνωτέρω εἰς τὸν προϊστάμενόν μου ἐπιτελάρχην Χατζηανέστην. Ἄστραψαν τὰ μαῦρα σκληρὰ ματάκια του, ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὸν Μέραρχον καὶ ἐπανελθὼν μὴ ἔδωκε τὴν διαταγὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ συνταγματάρχης διετάσσετο νὰ παραδώσῃ ἀράματα τὴν διοίκησιν εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν ἀρχαιότερον ἀξιωματικόν, ὅστις παρηγγέλλετο νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Πύλορικ. Ὁ συνταγματάρχης Π. δὲν ἀνεφάνη ἔκτοτε εἰς τὸ στράτευμα ἀποταχθεὶς.

Τὸ Πύλορικ προσβλήθην ἀπὸ Βορρᾶ κατελήφθη ἐντὸς 15 λεπτῶν ἀπειληθὲν καὶ διὰ κυκλώσεως ἐξ ἀνατολῶν. Ἡ αὐτόθι ἀμυνομένη Τουρκικὴ πολυβολαρχία κατῴρθωσε νὰ φροτῶσῃ τὸ ὕλικόν καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ δρομέως πρὸς ἀνατολὰς ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑποχώρησίν της προσέκρουσεν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τὸν περιβόητον λοχίαν Θεόδ. Γκούταν (1) Εὐζωνικοῦ τμήματος, τὸ ὁποῖον τὴν συνέλαβε καὶ πρὸς κατάπληξιν πάντων τὴν συνέλαβε καὶ τὴν ὠδήγησε ἐν φάλαγγι πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Μεραρχίας Μηλιώτην.

Ἡ κατάληψις τοῦ χωρίου Πύλορικ, ἡ κυρίευσις τῆς νοτίας αὐτοῦ πυ-

ροβολαρχίας ὑπὸ τῶν Εὐζώνων τοῦ $\frac{1}{38}$ και ἡ ὑπερκέρασις τοῦ ἄκρου δεξι-
οῦ τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως ἔκρινε τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος ὅπως συμφω-
νοῦν και πάντες οἱ γράψαντες αὐτόπται και μὴ στρατιωτικοί. (Στρατηγὸς
Παρασκευόπουλος, Μαζαράκης, Ἀλέξ. Ἐδλιπίδης κλπ.)

Ἀπὸ τῆς 9ης ἡδὴ πρωϊνῆς, ὁ ἐχθρὸς ἤρξατο ὑποχωρῶν ἀτάκτως πρὸς
τὰς γεφύρας τοῦ Ἀξιοῦ, ἀφοῦ ἐγκατέλειψεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὸ
πλεῖστον τοῦ πυροβολικοῦ του και ἀρκετὴν ποσότητα παντοίου ὕλικου και
ἐφοδίων, (ὄπλα, τροφίμα, ἄλευρα κλπ.).

Ἡ ταχεῖα κρίσις τοῦ ἀγῶνος ὀφείλεται εἰς τὴν θαυμασίαν ὀρμὴν τῶν
VIης και IVης Μεραρχιῶν. Ἐκ τοῦ στρατηγεῖου ἡμῶν ἐθαυμάσαμεν τὴν
γενναίαν προέλασιν τμήματος πεζικοῦ τῆς IVης Μεραρχίας (νομίζω τοῦ 8ου
πεζικοῦ), τὸ ὁποῖον ἐμάχετο ὀλίγον πέραν τοῦ δεξιοῦ τῆς Μεραρχίας ἡμῶν.

Ἦκουσα εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην (και ὡς γνωστὸν ὅτι λέγεται ἐν θερ-
μότητι τῶν γεγονότων εἶναι ἀληθές) ὅτι ἐξαιρετικὴν ἐπέδειξε τόλμην και γεν-
ναιότητα ὁ λοχαγὸς Χαράλ. Λούφας — κατόπιν στρατηγὸς — ὅστις ἐπὶ κε-
φαλῆς τοῦ λόχου του εἰσπέδησε πρῶτος εἰς κυριευθὲν Τουρκικὸν ὄρυγμα.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἰσῆλθε περὶ τὴν μεσημβρίαν (τῆς 20ης Ὀ-
κτωβρίου) εἰς τὴν πόλιν τῶν Γιαννιτσῶν, ὅπου ἀτυχῶς ἐπεκράτει μεγάλη
ἀταξία και σύγχυσις. Ὅπως ἐλέγετο τότε, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀπησχολ-
λήθη μὲ τὴν καταμέτρησιν και περισυλλογὴν τῆς λείας και ἡμέλησε νὰ ἐκ-
δώσῃ ἐγκαίρως τὰς δεούσας διαταγὰς διὰ τὴν ἄμεσον και κατὰ πόδας κατα-
δίωξιν τοῦ ὑποχωροῦντος ἐχθροῦ.

Ἀψευδῆς αὐτόπτης μάρτυς, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ (Στρατηγὸς
Παρασκευόπουλος), εὐρισκόμενος παρὰ τῷ Γεν. Στρατηγεῖω, γράφει ἐπὶ τοῦ
σημείου αὐτοῦ τὰ κάτωθι : «Παρατηρεῖτο μεγάλη ἀνάμειξις τῶν διαφόρων
σωμάτων, σύγχυσις ποικίλλη, ἐντεῦθεν δὲ μεγάλη βραδύτης ἀδικαιολόγη-
τος εἰς τὴν προχώρησιν και τὴν ἐπιβαλλομένην καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ.»

Διὰ τὴν ἄμεσον καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, ἣτις εἶχε μεγίστην σημασίαν,
λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς καταστάσεως (ταχίστη κατάληψις τῆς Θεσσαλο-
νίκης), διετέθη τὸ 1ον Σύνταγμα πεζικοῦ τῆς II Μεραρχίας) και μία μοῖρα
πεδινῶ πυροβολικοῦ.

Ὁ ἀείμνηστος Παρασκευόπουλος, Διοικητὴς τοῦ 2ου Πυροβολικοῦ Συν-
τάγματος, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας παρηκολούθησε τὴν διὰ τὴν καταδίωξιν
διατεθεῖσαν μοῖραν τοῦ Συντάγματος του, και ἀποσπῶμεν ἐκ τῶν ἱστορικῶν
ἀπομνημονευμάτων του τὴν σχετικὴν περικολήν : «Συνώδευον τὸν Διοικη-
τὴν τοῦ 1ου Συντάγματος Πεζικοῦ, ὧθουν δὲ αὐτὸν ἵνα ταχύτερον βαδίξῃ
και συνεχίξῃ τὴν καταδίωξιν, διότι ὁ ἐχθρὸς ἦτο προδήλως ἀνευ ἠθικοῦ,
ἐντελῶς ἀποτεθαρραμένος, ὡς τοῦτο ἐξηγεῖτο ἐκ τοῦ ἐγκαταλειπομένου ἐπὶ

1. Ὁ λοχίας τοῦ 9 τάγματος Εὐζώνων (Γεωργούλη και εἶτα ἤρωος Βελισσαρίου)
ἦτο υἱὸς παλαιοῦ ὀπλαρχηγοῦ τοῦ Ὀλύμπου και μυθικοῦ αὐτόχημα ἤρωος. Διὰ τὸν
ἀείμνηστον αὐτὸν πολεμιστὴν και τὰς μυθικὰς ἀνδραγαθίας του θὰ ἀναφέρωμεν βρα-
δύτερον.

τῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἀπείρου ὑλικοῦ, εἰς ὄπλα, πυρομαχικά, ἱματισμόν, ἀλευρα καὶ ὀχήματα. Δυστυχῶς τὴν ἔλλειψιν τοῦ Στρατηγείου νὰ διατάξῃ ἄγαθαίαν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἀνεπλήρωσεν ἡ πρωτοβουλία καὶ τὸ θάρρος τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Συντάγματος, διότι ἐστερεῖτο οὗτος τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν, παρ' ὅλην τὴν μόρφωσίν του καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς του, ἀντὶ δὲ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν καταδίωξιν, ὁπότε ἀσφαλῶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ διηρχόμεθα τὸν Ἄξιόν ποταμόν καὶ θὰ καταλαμβάνετο ἡ Θεσσαλονίκη, ἐπροτίμησε νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ καταυλισθῇ εἰς τὸ χωρίον Ἅγιοι Ἀπόστολοι. Οὕτως, οἱ Τοῦρκοι ὑπ' οὐδενὸς ἐνοχλούμενοι ἔσπευδον νὰ διέλθουν τὴν παρὰ τὸ χωρίον Μεντεσελί γέφυραν τοῦ Ἄξιου, διὰ τῆς ἀμαξίτης ὁδοῦ Ἐδέσσης—Βερροίας—Θεσσαλονίκης. Ἐν τῇ σπουδῇ τῆς διαβάσεώς των οἱ Τοῦρκοι, μὴ πιστεύοντες πλέον εἰς τὴν χρησιμότητα τῆς ἀντιστάσεως δὲν ἐσκέφθησαν νὰ καταστρέψουν ταύτην. Ὅταν ὁμως ἐπέισθησαν ὅτι οὐδεὶς τοὺς καταδιώκει, ἐπανῆλθον τὴν ἐπομένην καὶ τὴν ἔκαυσαν! Ἡ μὴ ἔγκαιρος κατανόησις τῆς ἀπολύτως ἐπιβαλλομένης ἐσπευσμένης καταδίωξεως τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέκοψεν ἐπὶ πενθήμερον τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τὴν προχώρησιν, οὕτω δὲ παρ' ὀλίγον νὰ ἐχάνετο ἡ Θεσσαλονίκη διὰ τὴν Ἑλλάδα. .»

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ἰου Πεξικουῦ Συντάγματος, ὁ ὁποῖος ἀφήκε τὸν ἐχθρὸν νὰ καταστρέψῃ ὑπὸ τὰς ὄψεις του τὰς γεφύρας τοῦ Ἄξιου, ἦτο συμπολίτης τοῦ Δούσμανη ἀρκετὰ μορφωμένος καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ περιβάλλον του, εἰς τὸ ὁποῖον ὅπως γράφει εἰ τὰ ἀπομνημονεύματά του ὀφείλονται αἰνίκαί τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων. Ὁ αὐτὸς Συνταγματάρχης εἶχε εἰς τὴν Ἠπειρον ἀργότερον καὶ ἑτέραν οἰκτρὰν δρᾶσιν, συνελεῖα τῆς ὁποίας ἀπεστάλη νὰ ἰδιωτεύσῃ ὀριστικῶς μαζί μὲ τὸν ἐμόφρονά του Συνταγματάρχην Π., ὁ ὁποῖος τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπροτίμησε νὰ ἀναχωρήσῃ οἰκτρῶς ῥίψασις εἰς τὸν οἶκον του διὰ νὰ μὴ κατακερματισθῇ ἀπὸ τὰ πολυβόλα τοῦ Πύλορικ.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀντὶ νὰ κατευθύνῃ πρὸς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ μίαν τουλάχιστον Μεραρχίαν διέθεσε πρὸς τοῦτο ἓνα ἀπλοῦν μικτὸν ἀπόσπασμα. Ἀδυνατῶ νὰ ἐξηγήσω εἰς τί ἡσχολεῖτο ὁλόκληρος λόχος ἀξιωματικῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Καὶ ἀκόμη περισσότερον, ἀπορῶ πῶς δὲν εὐρέθη εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ ὁποῖος ἔξ ἰδίας πρωτοβουλίας νὰ παρακολουθήσῃ τὸ ἀπόσπασμα τῆς καταδίωξεως, διὰ νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν ἄψυχον Διοικητὴν του τὸ στοιχειῶδες καθήκον του, τὸ ὁποῖον ἦτο νὰ βαδίσῃ τροχάδην πρὸς τὰς γεφύρας τοῦ Ἄξιου, ἔνθα ἐγκαθιστάμενος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἐπομένην πρωτὰν τὴν διέλευσιν τῆς στρατιᾶς. Ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία τῶν ἐκ τῶν ἄνω Συνδέσμων ἀποτελεῖ τὸ κύριον καὶ σπουδαιότατον ἔργον τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου ἐν πολέμῳ. Ἔργον ἐπικίνδυνον, δυσχερὲς καὶ ἀχάριστον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπως ἀναγράφει εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ σοφὸς Γάλλος Ἐπιτελικὸς Συνναγματάρχης Μοντέν.

Εἰς πλείστας περιστάσεις κατὰ τοὺς κατόπιν πολέμους, ἀπεδείχθη ἡ μεγάλη χρησιμότης τῶν ἐπιτελικῶν συνδέσμων, οἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπὸ

την Ἀνωτάτην Διοίκησιν παρακολουθοῦντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τοὺς ἐκτελεστάς Διοικητὰς τῶν μεγάλων μονάδων. Ἐνθυμοῦμαι ἐξ ἰδίας ἀντλήψεως πλείστας περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐνέργεια καὶ παρέμβασις τῶν συνδέσμων ἔβασε τὴν κατάστασιν. Π. γ. ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ στρατοῦ μας τὸν Ἰούλιον τοῦ 1920 καὶ κατὰ τὴν ἀπόβασιν τῆς Πανόρμου ἔλαβε χώραν τὸ ἐξῆς γεγονός: Ὁ διοικητὴς τοῦ ἀποβατικοῦ Σώματος εἶχεν ἐντολὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, ἅμα τῇ ἀποβάσει εἰς Πάνορμον, νὰ βαδίσῃ τὸ ταχύτερον πρὸς Νότον εἰς Κερμαστὴν, Μιχακλίτσι ὅπως ἀποκόψῃ τὴν ἐποχώρησιν τοῦ ἐκ Μπαλοῦ Κεσέρ πρὸς Προῦσσαν ὑποχωροῦντος ἐχθροῦ. Ὁ Μέραρχος, ἅμα τῇ καταλήψει τῆς Πανόρμου, παρασυρθεὶς ἀπὸ τὸν ἑξαλλοῦ ἐνθουσιασμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἐλησμόνησε τὴν ἐντολὴν του καὶ ἐν μέσῳ βατῶν καὶ κλάδων μετέβη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς τὸν ναόν, ἐνθα παρηκολούθησε τὴν δοξολογίαν, ὅπως συνέβη καὶ εἰς τὴν Σμύρνην. Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ὑπερβολαὶ καὶ οἱ ἑξαλλοὶ ἐνθουσιασμοὶ εἶναι πολλάκις ἐπιζήμιοι Ὁ ἀτυχὴς ἐκεῖνος Μέραρχος φύσει μεγαλομανθῆς, ἐθαμβώθη ὅταν εἶδε ὅτι ἡ ἰδὸς ἀπὸ τῆς Προκυμαίας μέχρι τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἦτο ἐστρωμένη μὲ καλλιχρώμους ἀνατολικοὺς τάπητας. Ἐπὶ πλεόν εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ τὸν παρακολουθῇ παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ ἡ ἀξιότιμος σύζυγός του. (')

Ἄλλὰ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἶχε τὴν πρόνοιαν νὰ ἀποσπάσῃ παρ' αὐτῶ ὡς σύνδεσμον τὸν δαιμόνιον ἀντισυνταγματάρχην τοῦ Ἐπιτελείου Πρωτοσύγγελον. Οὗτος ἐν γνώσει τῶν διαταγῶν καὶ τῶν προθέσεων τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως ὑπενθύμισεν εἰς τὸν Μέραρχον τὴν ἀποστολὴν του. Καὶ ὅταν εἶδε ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀκουσθῇ ἐν μέσῳ τῶν κραυγῶν καὶ ἰαχῶν τοῦ ἐνθουσιῶντος πλήθους, ὑπέδειξεν εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ πρώτου ἀποβιβασθέντος Συντάγματος νὰ ἀναλάβῃ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας τὴν εὐθύνην τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαταγῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, ὅπερ καὶ ἐγένετο καὶ ἐνῶ ὁ Μέραρχος παρηκολούθη τὴν δοξολογίαν ἐν τῷ ναῶ, αἱ ὑπ' αὐτὸν μονάδες ἐκινουῦντο σιδηροδρομικῶς καὶ ὀδικῶς πρὸς τὸ πεδῖον τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ σοβαρὸν σφάλμα δὲν εἶχε, ὡς ὄφειλε, συνεπειὰς διότι ὁ ἀνώτερος ἐκεῖνος ἀξιωματικὸς ἦτο φίλος τοῦ καθεστώτος (φαντατικὸς βενιζελικὸς) καὶ ἐπὶ πλεόν «νενικίχκαμεν».

(1) Ὅπως γνωρίζει ὁ ἀναξιοπαθὼν ἀτυχὴς ναύαρχος Γέροντας, ἡ γ. Μεράρχου ἐπεβιβάσθη ἐν πλῶ ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος διὰ ἰδιωτικῆς βενιζινακάτου, ὅποτε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Στόλου ὅταν διέταξε πολεμικὴν ἔγερσιν ἠναγκάσθη πρὸς ἀσφάλειαν νὰ τὴν ἐγκλείσῃ εἰς ἓν ἐκ τῶν πυροβολείων τοῦ ἰωρηζοῦ!! Cherchez la femme. Ποσάκις ἡμεῖς οἱ ἔγγαμοι δὲν ἐληρώσαμεν τέτοιες ἑξαφρονεῖς γιάφες τοῦ τρυφεροῦ μας ἡμίσεως... Συνεπῶς ὁ ἀναμάρτητος τὸν λίθον βαλλέτω. Ὁ ταλαίπωρος μέραρχος ἐπλήρωσε τὴν θαλασσίαν ἐκδρομὴν τῆς συζύγου του μὲ τὸ ἱστορικὸν τηλεγράφημα τοῦ ἀπαισίου Στραγιάδη πρὸς τὸν Βενιζέλον μετὰ τὰς ἐπιχειρήσεις. Εἰς αὐτὸ, ὁ Στραγιάδης ἀφοῦ ἐξυμνῆ τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως καὶ τῶν Σωματάρχων, προσθέτει ἐν ἐπιλόγῳ τὰ ἐξῆς: «Δὲν δύναμαι δυστυχῶς νὰ εἶπω ταῦτα καὶ διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς.. Μεραρχίας, ὅστις ἐνήργησε τὴν ἀπόβασιν εἰς Πάνορμον μετὰ τῆς κυρίας καὶ ὄχι τῆς Μεραρχίας του. Ἱστορικὸν δίδαγμα διὰ τοὺς συζύγους καὶ ἀκόμη περισσότερον διὰ τὰς κυρίας των. Ὅρα καὶ Κλεοπάτρα, Ἰωσηφίνα κλπ.

ΤΟ ΑΤΥΧΗΜΑ ΤΗΣ νης ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ

Εἶναι μοιραῖον εἰς τὴν ἱστορίαν μας καὶ παρατηρήθη πολλάκις ὅτι τὸς ὄραιότερας ἡμέρας θριάμβων καὶ χαρᾶς ἐπηκολούθησαν ὑλίψεις καὶ ἀτυχήματα.

Τὴν ἐπομένην τῆς νίκης τῶν Γιαννιτῶν, ἐνῶ ὁ στρατὸς ἐπανηγύριζε, αἱ Μεραρχαὶ ἔλαβον διαταγὴν διὰ τῆς ὁποίας διεχύθη εἰς τὰς ψυχὰς ὄλων σφοδρὰ ἀνησυχία καὶ ἀποκαρδίωσις. Τὰ Σώματα διετάσσοντο νὰ λάβουν μέτρα ἀσφαλείας καὶ νὰ τοποθετήσουν προφυλακὰς πρὸς τὰ νῶτα των μὲ μέτωπον πρὸς δυσμὰς. (Πρὸς Βέρροια Βοδενὰ κλπ.). Ἡ λήψις τῆς διαταγῆς αὐτῆς ἐγέννησε φυσικὰ ἀνησυχίαν καὶ κατάπληξιν εἰς τοὺς διοικητὰς καὶ τὰ ἐπιτελεῖα τῶν Μεραρχιῶν. Τὴν ἐξηγήσιν τῆς καταστάσεως εἶχον μετ' ὀλίγον ἐκ πληροφοριῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Εἶχεν ἀναγγελθῆ εἰς αὐτὸ τηλεγραφικῶς ἐκ Κοζάνης τὸ σοβαρὸν ἀτύχημα τῆς νης Μεραρχίας εἰς τὸ Σόροβιτς.

Ὅπως ἀνεφέραμεν προηγουμένως, ὅταν ἡ Στρατιὰ ἐστράφη ἐκ Κοζάνης πρὸς ἀνατολὰς εἶχεν ἀφήσει πρὸς βορρὰν αὐτῆς τὴν νην Μεραρχίαν. Ἡ γενικὴ ἐντολὴ αὐτῆς ἦτο, ὡς ἰσχυρίσθη τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἡ κάλυψις τῆς Στρατιᾶς πρὸς βορρὰν. Φαίνεται πιθανόν, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ τοῦ Ἐπιτελείου τῆς νης Μεραρχίας, ὅτι δὲν εἶχον δοθῆ πρὸς αὐτὴν καὶ ἀκριβεῖς ὁδηγίαι (directives) διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς της.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, ἡ νη Μεραρχία προήλασε πρὸς βορρὰν, διέβη τὴν στενωπὸν τοῦ Σόροβιτς καὶ διὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς της ὑπερβᾶσα τὴν Μπάνιτσαν ἔφθασεν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Φλωρίνης. Ἐκεῖ ὑπέστη ἐπίθεσιν ἐκ μέρους ἰσχυρῶν ἐχθρικοῶν δυνάμεων καὶ ἠναγκάσθη, ὑποστᾶσα σοβαροτάτας ἀπωλείας, νὰ συμπιυχθῆ πρὸς νότον καὶ νὰ καταλάβῃ θέσεις παρὰ τὴν νοτίαν ἔξοδον τῆς στενωποῦ. Ἐπὶ διήμερον, ἡ Μεραρχία ἐπολέμησε γενναίως ἐναντίον τῶν ὑπερέτερων ἐχθρικοῶν δυνάμεων. Ἡ σωρεία τῶν καλύκων, οἵτινες εὗρίσκοντο ἐπὶ τοῦ ἐπιχώματος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, παρὰ τὸ Σόροβιτς, παρείχεν ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς σθεναρᾶς ἀντιστάσεως τοῦ πεζικοῦ μας.

(Ἐσχον προσωπικὴν ἀντίληψιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὅταν μετὰ τινὰς ἑβδομάδας ἀφίχθημεν ἐπὶ τόπου κατὰ τὴν προέλασιν ἡμῶν πρὸς Φλώριναν).

Ἀτυχῶς τὴν νύκτα τῆς τρίτης ἡμέρας, ἕνεκεν ἀμελείας τοῦ διοικητοῦ κατωτέρας μονάδος, εἶχεν ἀφεθῆ κενὸν εἰς τὴν γραμμὴν τῆς μάχης, ἐξ οὗ ἔτιωφελήθει ὁ ἐχθρὸς εἰσέδυσσε διὰ μικρᾶς δυνάμεως (εἰς λόγος μετὰ τινων πολυβόλων) καὶ ἔβαλεν αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τοῦ ἐφεδρικοῦ, τοῦ παρατεταγμένου πυροβολικοῦ καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ σταθμοῦ διοικήσεως τῆς Μεραρχίας. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται ἐνῶ ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι προσεβλήθησαν αἰφνιδίως ὑπὸ πυκνοῦ πυρὸς πεζικοῦ καὶ πολυβόλων. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῆ τις, τί ἐπηκολούθησε. Σύγχυσις καὶ πανικὸς μετεδόθη εἰς τὰς

διοικήσεις και ὅλας τὰς μονάδας. Οἱ πάντες ἐν ἀποσυνθέσει ἔφευγον, ἐν τῷ σκότει, πρὸς νότον. Ἐκ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς Μερραρχίας, ὀλίγα πυροβόλα διεσώθησαν πρὸς τὴν Κοζάνην. Ἐκ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ, οἱ πυροβολάρχοι καὶ ἀρκετοὶ ἄνδρες καὶ ἵπποι ἐφονεύθησαν ἐπὶ τόπου. Ὁ μοίραρχος ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Γουβέλης ἐπέδειξεν ἔξαιρετικὸν ἥρωϊσμόν καὶ κατώρθωσε νὰ σώσῃ μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Κλαδᾶ τὰ πυροβόλα του. Ἐξαιρετικὴν γενναϊότητα ἐπέδειξαν ὁ λοχαγὸς πυροβολάρχης Κοσκινᾶς καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Ἀδάμ Δούκας φονευθέντες ἐπὶ τόπου. Ἐφονεύθη ἐπίσης ὁ ἕτερος πυροβολάρχης λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Σπυρίδων Δελαπόρτας. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ αὐτοῦ ἦτο ἡ φυγὴ καὶ διάλυσις τῆς Μερραρχίας, τῆς ὁποίας οἱ φυγάδες ἔφθασαν κατὰ ομάδας μέχρι Κοζάνης. Ἐγκατελείφθησαν ἐπὶ τόπου δύο πεδιναὶ πυροβολαρχίαι, τὰς ὁποίας ἐκυρίευσεν ὁ ἐχθρὸς καὶ τὰς ὁποίας ὁ νικητὴς Τζαβίτ Πασσᾶς μετέφερε κατὰ τὴν ὑποχώρησίν του διὰ Κορυτσᾶς μέχρις Ἰωαννίνων. Τὰς πυροβολαρχίας αὐτὰς ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ἐσᾶτ Πασσᾶς εἰς τὴν ἀμυναν τῶν Ἰωαννίνων, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἐπιχειρήσεων. Θεωρῶ περιττὸν νὰ ἀναφέρω λεπτομερείας τῆς οἰκτρᾶς ἐκείνης ὑποχωρήσεως τοῦ Σόροβιτς. Ὅπως ἀπεδείχθη πολλάκις ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ τῶν πολέμων, ὁ πανικὸς εἶναι περίεργος ψυχικὴ νόσος, ἡ ὁποία ὅταν μεταδοθῇ εἰς τὰς μάζας φέρει τὴν ἀποσύνθεσιν καὶ εἰς τὰ γενναϊότερα καὶ ἀρτίως ὁργανωμένα στρατεύματα. Οἱ λέοντες μεταβάλλονται εἰς λαγούς καὶ οἱ ἥρωες φεύγουν ἐν τῇ φυγῇ ἀναμιξ μετὰ τῶν δειλῶν καὶ ἀνάνδρων.

Εἰς τὸ Σόροβιτς οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐπολέμησαν γενναίως ἐπὶ τριήμερον ἐναντίον ὑπερέτερου ἐχθροῦ. Τὸ ἀτύχημα ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν αἰφνιδιασμόν, καὶ τὴν εὐθύνην αὐτοῦ φέρει ἀναντιρρήτως ἡ Διοίκησις τῆς Μερραρχίας ἢ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε καθορίσει τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς πρὸς βορρᾶν δράσεως τῆς μεμονωμένης αὐτῆς Μερραρχίας.

Τὸ ἀτύχημα δὲν θὰ συνέβαινεν ἀσφαλῶς ἐὰν ἡ Vη Μερραρχία ἔφθανε τὸ πολὺ μέχρι Κοζάνης καὶ ἐκαλύπτετο πρὸς βορρᾶν διὰ ἰσχυροῦ μικτοῦ ἀποσπάσματος μέχρι τῆς νοτίας ἐξόδου τῆς στενωποῦ τοῦ Σόροβιτς. Τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης αὐτῆς ἀποδεικνύουν πληροφορίαι, ἃς εἶχομεν κατόπιν ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ. Κατ' αὐτὰς, ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος Ριζᾶ-πασσᾶς (1) ἔχων ἐναντί του ὀλόκληρον τὸν Σερβικὸν ὄγκον καὶ πιεζόμενος ὑλ' αὐτοῦ, παρὰ τὸ Μοναστήρι, οὐδὲ σκέψιν συνέλαβε νὰ ἀναλάβῃ ἐπιχειρήσεις πρὸς Νότον ἐναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὅταν ὅμως ἔφθασαν εἰς αὐτὸν αἱ πληροφορίαι, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς μετὰ πυροβολικοῦ, διαβάς τὴν Μπάνιτσαν ἐβάδιζε πρὸς Φλώριναν, ὁ παρ' αὐτῷ στρατηγὸς Τζαβίτ - πασσᾶς, φοβούμε-

(1) Ἐκ πλάνης τινέας, ἐν οἷς καὶ ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης ἀναφέρουν ὡς Ἀρχιστράτηγον τοῦ παρὰ τὸ Μοναστήρι Τουρκικοῦ στρατοῦ τὸν Ἀλβανὸν στρατηγὸν Τζαβίτ - πασσᾶ, ὅστις ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐπιτεθέντος κατὰ τῆς Vης Μερραρχίας εἰς Σόροβιτς ἐχθρικοῦ στρατοῦ.

νος διὰ τὴν ἀποκοπὴν τῶν συγκοινωνιῶν εἰς Φλώριναν, ἐπέδειξε τὸν κίνδυνον εἰς τὸν Ριζᾶ-πασσᾶ καὶ τῇ ἐγκρίσει του συνεκέντρωσε δέκα περίπου τάγματα μετὰ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων κατῆλθεν ἑσπευσμένως πρὸς Φλώριναν (σιδηροδρομικῶς) καὶ Μπάνιτσαν, ἔνθα ὡς εἶδομεν, ἐπετέθη κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῆς 7ης Μεραρχίας, τὴν ὁποίαν ἀνέτρεψεν ἑξακολουθήσας τὴν ἐπίθεσίν του μέχρι Σόροβιτς. Ὁ Τζαβίτ-πασσᾶς, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι συνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἀριστοτεχνικῶς τὴν ἐπιχείρησιν ἐκείνην, ἣτις ἀποτελεῖ ἓν ἔξοχον παράδειγμα ἐκ τῶν λεγομένων ἐλιγμῶν δι' ἑσωτερικῶν γραμμῶν. Εὐρισκόμενος εἰς Μοναστήρι, ἀντελήφθη ὅτι ἐκινδύνευε νὰ συντριβῆ μετὰ τῶν σκελῶν τοῦ χαλυβδίνου καρουθραύστου, τὸν ὁποῖον ἀπετέλουν ἀπὸ βορρᾶ ἢ Σερβικῆ Στρατιὰ καὶ ἐκ νότου ἡ 7η Ἑλληνικὴ Μεραρχία. Ἐπετέθη συνεπῶς κατὰ τοῦ ἀσθενεστεροῦ σκέλους, πρὸς τοὺς Ἑλληνας, τοὺς ἀνέτρεψε, τοὺς ἀπώθησε καὶ ἐστράφη ἑσπευσμένως πρὸς τὸ Μοναστήρι ὅπως ἀμυνθῆ κατὰ τῶν ἐπερχομένων Σέρβων.

Γεννᾶται φυσικωτάτη, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἡ ἀπορία. Διατί ἐπροχώρησε τόσο μακρὰν καὶ τί ἐξῆτει ἡ 7η Μεραρχία πέραν τῆς Μπάνιτσας εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Φλωρίνης ἔγγυς καὶ εἰς τὰ νῶτα τῆς παρὰ τὸ Μοναστήρι ἐχθρικῆς Στρατιᾶς τοῦ Ριζᾶ-πασσᾶ; Ἐὰν εἶχε τοιαύτας διαταγὰς παρὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, τότε ἡ εὐθύνῃ τῆς καταστρεπτικῆς ἥττης (διότι ἀτυχῶς τοιαύτη ἦτο) βαρύνει ἐξ ὀλοκλήρου τὸ Ἑλληνικὸν Γενικὸν Στρατηγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξαπέστειλε εἰς ἀπόστασιν πολλῶν ἡμερῶν πορείας μίαν μεμονωμένην Μεραρχίαν δι' ἀκατανόητον τυχοδιωκτικὴν ἐπιχείρησιν.

Ἐὰν ἡ 7η Μεραρχία ἀντιθέτως ἐνήργησεν οὕτω ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας καὶ παρὰ τὰς ὁδηγίας τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως τότε ἡ εὐθύνῃ τοῦ Διοικητοῦ τῆς ἥτο βαρυτάτη καὶ ἔπρεπε νὰ ἔχει ὡς συνέπειαν αὐστηροτάτας κυρώσεις ἐναντίον του, διότι ἐγένετο αἴτιος τῆς ἀπωλείας τῶσων ἀξιωματικῶν καὶ ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ δύο ὀλοκλήρων πυροβολαρχιῶν.

Ἐτυχῶς καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ μοναδικὴ αὕτη ἀλλ' ἐπωμείδιστος ἥττα, φαίνεται ὅτι βαρύνει ἐξ ὀλοκλήρου τοὺς σοφοὺς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, διότι ὁ Διοικητὴς τῆς θλιβεροῦς Μεραρχίας, Συνταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ Μ. οὐ μόνον δὲν παρεπέμφθη εἰς δίκην, ἀλλ' ἀντιθέτως προήχθη βραδύτερον καὶ τὸ χεῖριστον ἐτοποθετήθη εἰς τὴν ἐπίζηλον θέσιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς 7ης Μεραρχίας ἐν Ἀθήναις. Μὲ πραγματικὴν ὀδύνην τὸν ἀντίκρισα εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως, ἔχοντα τὸ γενικὸν πρόσταγμα κατὰ τὴν παρέλασιν τοῦ Στρατοῦ τὸ 1917, ὅταν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Συντάγματός μου (9ον Κρητῶν) παρήλασα πρὸ αὐτοῦ. Ὁφυγὰς τοῦ Σόροβιτς, ὅστις ὅπως εὐρέως ἐλέχθη, κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν ἔφερε ἐν τῷ πανικῷ πηλίκιον λοχαγοῦ, εἶχε τοποθετηθῆ Διοικητὴς τῆς Σιδηρᾶς Μεραρχίας τῆς Πρωτεύουσας εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ θρυλικοῦ στρατηγοῦ Καλλάρη.

Ὁ Ἐθνικὸς ἦρως Διονύσιος Παπαδόπουλος, Διοικητὴς τοῦ $\frac{1}{38}$ εὐζώνων, ὁ νικητὴς τῶν Γιαννιτῶν, τοῦ Ὀστρούβου, τοῦ Γορνιτσόβου, τῆς Μίπλιστας, τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Λαχανᾶ, τοῦ Δεμίρ — Ἰσάρ καὶ τῆς Τζουμαγιᾶς (Ὀνιόρ—Μαχαλᾶ—1378), ὁ θρυλικὸς Σίφουνας, ὡς τὸν ἀπεκάλουν οἱ ἄετοὶ εὐζῶνοί του, ἡμίπληκτος ἐκ συμφορῆσεως, ἦν ὑπέστη ἐκ τῆς πικρίας τῆς παραγκωνίσεώς του, προίχθη μόλις κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1917) ὡς ἀπόστρατος ταυτοχρόνως κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τοὺς βαθμοὺς τοῦ ὑποστρατήγου καὶ ἀντιστρατήγου, ἀναγνωρισθείσης τῆς στυγερᾶς ἀδικίας ὅταν εὗρίσκετο πλέον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ τότε Πρωθυπουργὸς Βενιζέλος, δὲν ἐδίστασε νὰ ὑπογράψῃ τὰ Διατάγματα τῆς διπλῆς αὐτῆς προαγωγῆς, ὅταν ἐτέθησαν ὑπ' ὄψιν του τὰ στοιχεῖα τῆς καταπληκτικῆς πολεμικῆς δράσεως τοῦ ἀειμνήστου ἦρωος, ὅστις εἶδε νὰ πλῖτουν νεκροὶ ἐνώπιόν του τέσσαρες ἐν ὄλῳ ταγματάρχαι τοῦ Συντάγματός του, οἱ ἡρωϊκοὶ Βελισσαρίου, Ἰατρίδης, Γεωργούλης καὶ Κολοκοτρώνης!!! Ὡς τελευταῖος ὑπασπιστὴς τοῦ $\frac{1}{38}$ εὐζώνων εἰργάσθη προσωπικῶς εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πεπραγμένων τοῦ Συντάγματος καὶ ἐνθυμοῦμαι μὲ ἀληθινὴν συγκίνησιν μίαν ἡμέραν παρὰ τὰς Σέρρας, ὅταν εἰργαζόμεθα σχετικῶς (μετὰ τὴν ἀνακομῆν τοῦ 1913), μὲ πόσον πόνον, ὁ ἀείμνηστος Διοικητὴς μου εἶπε στενάζων τὰ ἀξιωματιμώμεντα: «Ἦσαν τυχεροὶ ποὺ σκοτώθηκαν οἱ συχωρεμένοι (ἄνω ἀείμνηστοι ταγματάρχαι) γιατί ἄνζοῦσαν ποιὸς ξέρει τί φαρμάκια θὰ τοὺς πότιζαν τὰ καθάρματα αὐτὰ». Ἐννοοῦσε τοὺς οἰκτροὺς δαφνοκλῆπτας συνεργάτας τοῦ Δούσημανη. Στὴν ἀνάμνησιν τῶν συμπολεμιστῶν του, εἶδα νὰ πέφτῃ ἕνα δάκρυ ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ κατάλεικτου πολεμιστοῦ, ὕψιστο μνημόσυνο διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ὑπερόχων ἐκείνων τέκνων τῆς Πατρίδος μας.

Κατὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτῶν δὲν ἀπεκαλύφθησαν εὐτυχῶς τὰ σφάλματα ποὺ ἐστοίχισαν τόσας ἀπωλείας εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου. Αἱ τρεῖς μεραρχίαι τοῦ μετώπου καθήλωσαν τὸν ἐχθρὸν, τὸ ἀπόγευμα τῆς πρώτης ἡμέρας, χωρὶς νὰ ἐκθέσουν τὸ περικλὸν εἰς προώρους καὶ ἀκαίρους ἐπιθέσεις, ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ πυροβολικὸν διὰ σφοδροῦ πυρός, παρεσκεύασε τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπομένης. Ἡ κρίσις, ὡς εἶδομεν, ἐπῆλθε διὰ τοῦ ἔλιγμοῦ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος (IV καὶ VI Μεραρχία). Ἡ Ἑλληνικὴ ἀντίληψις καὶ εὐφυΐα ἐπωφελήθη τάχιστα ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς πρώτης μάχης.

Σοβαρὰς σχετικῶς ἀπωλείας, εἶχε μόνον ἡ VI Μεραρχία καὶ ἰδίᾳ τὸ $\frac{1}{38}$ εὐζώνων, ἕνεκα τῆς προώρου ἄνευ συνδρομῆς τοῦ πυροβολικοῦ ἐπιθέσεώς του. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐτραυματίσθησαν ἐκ τῆς Μεραρχίας κατὰ τὴν μάχην οἱ Ἀνδρῆς Παναγιωτόπουλος καὶ ὁ γενναῖος καὶ μορφωμένος ταγματάρχης Ἀθαν. Γκιόκας.

Ἡ VII Μεραρχία, παρὰ τὸν Λουδίαν, καὶ ἡ πολυπαθὴς περιπλανημένη ταξιαρχία τοῦ Ἰππικοῦ, παρὰ τοὺς Γιαντζήδες, παρέμειναν ἄδρανεις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μάχης. Ὁ ἐπιτελάρχης καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς VII

Μεραρχίας ἀκούοντες τοὺς κανονισμοὺς τῆς διημέρου μάχης εἰς μάτην ὑπέδειξαν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς, συνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ Κ., ὅτι πρέπει νὰ προελάσουν ὅπως ἀπειλήσουν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ σχολαστικὸς ἑκείνος, πρῶνν καθηγητῆς τῆς Ὀρειωτικῆς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων, ὠχυροῦτο ὀπισθὲν τῆς, ἐ λ λ ε ἰ ψ ε ι διαταγῶν, καὶ ἐ-προτίμησε νὰ μείνῃ θεατὴς τῆς μάχης. Τοῦ ἀφηρέθη ἡ διοίκησις κατόπιν καὶ δὲν ἀνεφάνη πλέον καθ' ὅλην τὴν ἐπακολουθήσασαν πολεμικὴν περιόδον.

Διὰ τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν ἐτερματίσθη οὐσιαστικῶς ἡ κυρία φάσις τοῦ πολέμου ἐν Μακεδονίᾳ, ἐφόσον ἡ ἐπακολουθήσασα προέλασις τοῦ στρατοῦ μέχρι Φλωρίνης καὶ Κορυτσᾶς δὲν περιέχει οὐδεμίαν σοβαρᾶς σημασίας πολεμικὴν ἐνέργειαν. Εἰς Βοδενᾶ, Ὀστροβον καὶ πρὸ τῆς Κορυτσᾶς ἔλαβον χώραν συμπλοκαὶ ἐμπροσθοφυλακῶν καὶ ἀγῶνες δευτερευούσης σημασίας ἐναντίον ἀσθενῶν Τουρκικῶν δυνάμεων τῆς στρατιᾶς Μοναστηρίου. Αἱ ἀποφασιστικαὶ ἐπιχειρήσεις συνεπῶς τῆς Μακεδονίας ἐπερατώθησαν ἐντὸς εἴκοσι (20) περίπου ἡμερῶν (ἀπὸ 5ης Ὀκτωβρίου ἡμέρας εἰσβολῆς, μέχρι καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης τῇ 26ῃ Ὀκτωβρίου). Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἔλαβον χώραν αἱ δύο νικηφόροι μάχαι τοῦ Σαρανταπόρου καὶ Γιαννιτσῶν καὶ ἡ θλίβερά τῆς VI μεραρχίας παρὰ τὸ Σόροβιτς. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς οἱ ἀπειροπόλεμοι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐπολέμησαν ὡς λέοντες, ἐλαυνόμενοι ἀπὸ τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς μεγάλης ιδέας καὶ ἀπὸ τὴν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν πού τοὺς προεκάλει ἡ σκέψις ὅτι ἀγωνίζονται διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων δημογενῶν μας. Ἐξέθεσα τὰ λαβόντα χώραν σοβαρὰ στρατηγικὰ σφάλματα μὲ μοναδικὸν σκοπὸν νὰ γνωρίζουν αἱ μέλλουσαι γενεαὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος διότι, ὡς εἶπον καὶ ἐν τῷ προλόγῳ μου, δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζουν μόνον τοὺς θριάμβους καὶ τὰς δόξας. Εἶναι πολὺ ἀναγκασιότερον καὶ ὠφελιμώτερον νὰ μανθάνουν καὶ τὰ σφάλματα καὶ τὰ λάθη διότι αὐτὰ διδάσκουν καὶ προφυλάσσουν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπὸ τῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

26 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1912

Διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὰ κατ' αὐτὴν λαβόντα χώραν ἔχουν γραφεῖ ἀρκετὰ ἀπὸ πλείστους στρατιωτικοὺς καὶ πολίτας συγγραφεῖς. Ἔχουν ἐπίσης λεχθῆ ἀκόμη περισσότερα κατ' ἔτος, ὅταν γίνεται ὁ πανηγυρισμὸς τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταλήψεως (ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ προστάτου καὶ πολιοῦχου τῆς Θεσσαλονίκης).

Ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ἐξέθεσαν ἀκριβέστερον τὰ γεγονότα οἱ αὐτόπται διακεκριμένοι στρατηγοὶ Δούσμανης, Παρασκευόπουλος καὶ Ἄλ. Μαζαράκης. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρμοδιώτερος καὶ αὐθεντικώτερος ἦτο ὁ στρατηγὸς Δούσμανης, διότι ἐκτὸς τῆς θέσεώς του ὡς οὐσιαστικοῦ Διευθυντοῦ

τῶν ἐπιχειρήσεων, εἶναι καὶ ὁ ἐνεργήσας τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πόλεως.

Ἵνα κριθῶσιν ἐπακριβῶς καὶ ἀμερολήπτως τὰ γενόμενα, θεαρῶ σκόπιμον νὰ παραθέσω αὐτολεξεῖ ἀντίγραφον ἐκ τῶν σχετικῶν συγγραμμάτων.

Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων Δούσμανη. ἐν σελίδι 51, ὑπὸ τὸν τίτλον «Παράδοσις Θεσσαλονίκης», ὁ Δούσμανης ἐξιστορεῖ τὰ ἑξῆς: «Μετὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτσῶν, τὸ μόνον ἐμπόδιον πρὸς εἴσοδον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἦτο ἡ διάβασις τοῦ ποταμοῦ Ἄξιου, ὅστις ἔνεκα τῶν ἐκτάκτων βροχῶν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων εἶχεν ὑπερκεχειλίσαι. Αἱ γέφυραι, ἡ μὲν ξυλίνη εἶχε καταστραφεῖ, ἡ δὲ σιδηροδρομικὴ ἐφυλάσσετο παρὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐστερεῖτο γεφυροσκευῶν, ὅχι διότι δὲν εἶχε τοιαύτας, ἀλλὰ διότι χάρις εἰς τὰ σχέδια τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς εἰρήνης καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφάν, αἱ γεφυροσκευαὶ δὲν εἶχον τὰ μέσα μεταφορᾶς πρὸς ἔλξιν καὶ παρακολούθησιν τῶν κινήσεων τοῦ προχωροῦντος ἐσπευσμένως Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ διὰ Ἴππων ἔλξις, τὴν ὅποιαν προέβλεπε τὸ ἐπὶ Γενικῆς Διοικήσεως (ὑπουργεῖα Γ. Θεοτόκη) καταρτισθὲν, τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ὑψίστῃ ἐπιμονῇ ἡμῶν, σχέδιον ἐπιστρατεύσεως, εἶχε καταργηθῆ καὶ ἤδη αἱ γεφυροσκευαὶ μετεφέροντο ἐλκόμεναι διὰ βοῶν καὶ βομβάλων. Ὅταν εἴχομεν φθάσει εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἄξιου, αἱ γεφυροσκευαὶ εἶχον φθάσει εἰς Κοζάνην. Ἡ Κυβέρνησις, ἥτις κατηγοροῦσε τὸν Ἀρχιστρατηγὸν ἐπὶ ἐπιβραδύνσει ἢ μᾶλλον ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ νὰ πορευθῆ πρὸς Θεσσαλονίκην, ὧφειλε συμβουλευομένη τὸν στρατιωτικὸν αὐτῆς σύμβουλον, Γάλλον Στρατηγὸν Eydoux Ἀρχηγὸν Ἀποστολῆς, νὰ ἐξεύρη τὸν τρόπον τῆς ταχείας προωθήσεως τῶν γεφυροσκευῶν. Ἐνεκα τῆς βραδύτητος ταύτης, ἀπωλέσαμεν διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς διαβάσεως τοῦ Ἄξιου πέντε ὀλοκλήρους ἡμέρας». Καὶ καταλήγει περαιτέρω ὁ μακαρίτης Δούσμανης βεβαίως ἀνευθιάρτως: «ὅτι ἄνευ τῆς ὀλιγωρίας αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως θὰ εἴχομεν φθάσει εἰς Θεσσαλονίκην πέντε ἡμέρας ταχύτερον». Περαιτέρω εἰς τὴν σελίδα 52: «Αἱ τροφαὶ ἔμενον εἰς Λάρισσαν σηπόμεναι καὶ ὁ στρατὸς ἐστερεῖτο τῶν πάντων ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ τρίτου κλιμακίου, τὸ ὅποιον κατήγγησεν ἡ Ἀγγλικὴ Ἀποστολή». Προφανῶς πρόκειται περὶ λάθους τοῦ μακαρίτη Δούσμανη, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν Ἀγγλικὴ ἀντὶ Γαλλικῆ Ἀποστολή, ἐφόσον οὐδέποτε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας 1940 ὑληρέτησεν Ἀγγλικὴ Ἀποστολὴ εἰς τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς. Ὁ αἰείμητος Δούσμανης περιέπεσεν εἰς τὸ ἀνωτέρω σφάλμα ἐφόσον, ὡς ἀπέδειξαν τὰ κατόπιν κρίσιμα γεγονότα, ἔτρεφε τὸ αὐτὸ ἄσπονον μῖτος κατὰ τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Γάλλων μέχρι καὶ τῆς τελευταίας του πνοῆς. Δι' αὐτὸν καὶ τοὺς Ἐπιτελεῖς του μόνον οἱ Γερμανοὶ ἦσαν ἄξιοι τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἱστορούμενα παρὰ τοῦ Δούσμανη θὰ ἀνεύρη πᾶς ἀμερολήπτως καὶ στοιχειώδους καλῆς πίστεως κριτῆς ξτὴν ἀλήθειαν τῆς γνώμης μου.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου δὲν διστάζει νὰ γράψῃ ὅτι ἡ ἐλλειψὶς τῶν

γεφυροσκευῶν εὐθύνει τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Στρατιωτικὸν αὐτῆς Σύμβουλον Γάλλον Στρατηγὸν Eydoux!! Περαιτέρω κατηγορεῖ τὴν Γαλλικὴν Ἀποστολὴν διότι αἱ τροφαὶ τοῦ στρατοῦ ἐσήποντο εἰς Λάρισσαν καὶ ὁ στρατὸς ἔστερεῖτο τῶν πάντων. Περαιτέρω ἀναφέρει ὅτι ὅπως καὶ εἰς τὰ Σέρβια καὶ αὐτὸς καὶ οἱ Ἐπιτελεῖς τοῦ εἶχον παραμείνει θεονόητικοὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καὶ ἔφαγον στερεὰν τροφήν μόνον ὅταν εἰσῆλθον εἰς Θεσσαλονίκην (εἰς σελ. 53). Αἱ κατηγορίαι τοῦ μακαρίτου Δούσμανη φέρουν εἰς μνήμην τὴν γνωστὴν λαϊκὴν παροιμίαν καθ' ἣν ἡ αἰωνία πενθερὰ ἔλεγε : «Ὅλα τὰ στραβὰ καρβέλια ἢ νύφη τὰ φτιάνει». Ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ βιβλίον του δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ ὅτι αἱ γεφυροσκευαὶ τῆς στρατιᾶς δὲν ἔφθασαν ἐγκαίρως διότι πταίει ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἀποστολή. Ἐπίσης ὅτι ὁ στρατὸς ἐξετέλει τοὺς περιφήμες περιπάτους πρὸς Κοζάνην, διότι ὁ Βενιζέλος δὲν ἠθέλεν οὔτε νὰ ἀκούσῃ νὰ γίνεταί λόγος περὶ Θεσσαλονίκης!!! Περαιτέρω ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς παρ' ὀλίγον νὰ ἀποθάνουν ἐκ πείνης αὐτὸς τε καὶ οἱ Ἐπιτελικοὶ υἱοί του. Χρειαζονται καὶ ἄλλα τεκμήρια διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἀληθὴς ἡ γνώμη μου, ὅτι ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία τοῦ Ἐπιτελείου διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς διασάσεως Βενιζέλου—Κωνσταντίνου εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 1912 διὰ νὰ καταλήξῃ τὸ 1915 εἰς τὸν Ἐθνοκτόνον ἐμφύλιον σπαραγμὸν;

Ἄς παρακολουθῶμεν τὴν συνέχειαν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ἐπιτελάρχου. Εἰς τὴν σελ. 52 αὐτολεξεὶ ἀναγράφεται τὸ θλιβερόν, ὡς τὸ χαρακτηρίζει ὁ συγγραφεὺς συμβὰν εἰς Κερτσάλαρ : «Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς διαβάσεως τοῦ Ἀξιῦ, ὁ Διάδοχος διέταξε καὶ τὴν τρίτην Μεραρχίαν νὰ σπεύσῃ νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν. Ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν Ἀρχηγὸν αὐτῆς τῷ ἔδωσε συμπληρωματικὰς διαταγὰς καὶ ἐσύστησεν εἰς τὸν τίμιον, γενναῖον καὶ πειθαρχικὸν στρατιώτην νὰ σπεύσῃ ν' ἀναχωρήσῃ καὶ νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν. Μετ' ἀρκετὴν ὥραν, ὅτε πάντες οἱ ἐν τῷ στρατηγεῖῳ ἀξιωματικοὶ εἶχομεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ τρίτη Μεραρχία διέβαινε τὸν Ἀξιόν, παρουσιάζεται ἀξιωματικὸς τις τοῦ Ἐπιτελείου καὶ ζητεῖ νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν Διάδοχον. Ὁ Διάδοχος τὸν δέχεται ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ὁ ἀνωτέρω ἀξιωματικὸς τοῦ ἐπιτελείου ἀναφέρει. Τί ἔγινε τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶναι ἀπερίγραφτον. Ὁ Διάδοχος, θυμωθεὶς, ὕβριζε τὸν ἀξιωματικόν, τὸν Μέραρχον, τοὺς πάντας, ἠπέλει, ἐφώναζε, καὶ ἐξεδίωξε πῦξ-λάξ τὸν ἐπιτελετὴ τῆς Μεραρχίας. Ὁ ἀνωτέρω ἀξιωματικὸς ἔφυγεν. Ἀφοῦ κατωρθώσαμεν νὰ ἡσυχάσωμεν τὸν Διάδοχον, τί ἐμάθομεν : Ὅτι ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ Ἐπιτελείου ἀνέφερεν εἰς τὸν Διάδοχον, ὅτι ἡ περὶ ἐκκινήσεως τῆς Μεραρχίας διαταγὴ του δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ, διότι ἡ Μεραρχία ἔστερεῖτο... μαγειρικῶ ἀλατος!».

Τίνα νὰ θαυμάσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τίνα νὰ οἰκτείρωμεν ; Ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ στρατοῦ ἀναγράφει εἰς τὸ σύγγραμμά του ὅτι μία Μεραρχία εἰς κρισιμοτάτην στιγμὴν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀναφέρει πρὸς τὸν Ἀρχιστρατήγον ὅτι ἡ διαταγὴ του περὶ διαβάσεως τοῦ Ἀξιῦ «δὲν ἦτο δυ-

νατὸν νὰ ἐκτελεσθῆ (inexecutable), διότι ἡ Μεραρχία ἔστρεψεν μαγειρικῶς ἄλλοτος!!!». Ἡ Μεραρχία ἐκείνη, ἣτις εἶχεν θαυμασίαν δρᾶσιν κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ τῶν δύο Πολέμων, εἶχεν ὡς Μέραρχον τὸν Ὑποστράτηγον Δαμιανόν, καὶ ὡς Ἐπιτελάρχην τὸν Ταγματάρχην τοῦ Πυροβολικοῦ Ν. Τρικούπην. Ὁ ἀείμνηστος Δαμιανὸς (παντελῶς κωφὸς) ἦτο ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, ὁ δὲ Ἐπιτελάρχης τοῦ Τρικούπης ἐκ τῶν πλέον μορφωμένων Ἐπιτελικῶν Ἀξιωματικῶν μας. Εἶναι πιστευτὸν ὅτι ὁ Τρικούπης θὰ ἔστρελλεν ἀξιωματικὸν τοῦ Ἐπιτελείου νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον πὼς ἡ Μεραρχία ἀδυνατεῖ νὰ κινηθῆ διότι... δὲν εἶχεν ἀλάτι ; Καὶ ἂν τοῦτο ἦτο ἀκριβὲς δὲν θὰ εὔρισκεν τόνους ἀλάτι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ;

Ἔλαβον ἐπιστολὰς (δύο ἢ τρεῖς μόνον) φανατικῶν τινῶν ἐπιστράτων, οἵτινες μὲ ὕβριζον διότι ἔθιξα τὸν μακαρίτην Ἀρχηγόν των, κατηγορήσας αὐτὸν ὡς ἀσχολούμενον μὲ τὸν πνευματισμὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του. Δηλῶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπὶ λόγῳ τιμῆς ὅτι ἀνέφερον τὰ περὶ πνευματισμοῦ οὐχὶ διὰ νὰ κατηγορήσω, ἀλλὰ διὰ νὰ υπερασπισθῶ τὴν μνήμην τοῦ Δούσμανη, ὅστις ὡς εἶπον καὶ ἀλλαγῶ ἐκέκτητο καὶ γενικὴν μόρφωσιν εὐρείαν καὶ ἀρκετὴν εὐφυΐαν καὶ ὀρθοφροσύνην. Αἱ ἀσυνάρτητοι συνεπῶς καὶ γελοῖαι φλυαρίαι τοῦ τελευταίου συγγραμμάτος του δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶν παρὰ ἐκ σοβαρᾶς πνευματικῆς καταπτώσεως ἣν ὑπέστη ἐκ τῆς μεγάλης ἡλικίας του. Τὸ ὑπὸ κρίσιν σύγγραμμα ἐγράφη τὸ 1946 ὅταν ὁ ἀείμνηστος εἶχεν ἐγγίσει ἢ ὑπερβῆ τὸ ἐνενηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Αἱ μομφαὶ τῶν ὑποστηρικτῶν καὶ φίλων του μὲ ἀναγκάζουν νὰ ἀναφέρω τὸ ἱστορικὸν ἐπεισόδιον Σκουλούδη - Δούσμανη σχετικῶς μὲ τὰ ἀνωτέρω. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἦσαν στενοὶ φίλοι καὶ συνεργάται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς παρελθούσης πολιτικῆς περιόδου. Κατὰ μίαν συνάντησίν των τῶν τελευταίους χρόνους ὁ Σκουλούδης, ὅστις διετῆρει ἀκμαίως τὰς διανοητικὰς του δυνάμεις, μέχρι τοῦ θανάτου του, εἶπε πρὸς τὸν Δούσμανη «δὲν σὲ ἀναγνωρίζω Βίκτωρ. Τώρα τελευταία γράφεις καὶ παραλογισμοὺς καὶ ἀκατανόητα πότε πότε. Ποιὸς σοῦ τὰ εἶπε αὐτά ;».

Ὁ Δούσμανης, ἀπήντησε σοβαρῶς. Τὰ πνεύματα. Εἶδα κατ' ἐπανάληψιν καὶ ὠμίλησα μὲ τὰ πνεύματα τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Βενιζέλου τοῦ Γούναρη . . . κλπ.

Καὶ ὁ Σκουλούδης κατάπληκτος ἀπήντησε : Τὰ πνεύματα ; Τὶ λές Βίκτωρα ; Μοῦ φαίνεται πὼς ἔχεις πατήσει γιὰ καλὰ τὴ γάτα. Ἄλλὰ ὡς εἶπον καὶ ἄλλοτε «οὐδὲν κακὸν ἀμιγρὲς ἀγαθοῦ». Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Δούσμανη, παρὰ τὰ κωμικὰ καὶ ἀσυνάρτητα, παρέχουν καὶ πλήρεις τὰς ἀποδείξεις τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐπροκάλεσαν τὸν ἐθνικὸν διχασμὸν. «Ἀπὸ μικρὸ καὶ ἀπὸ λαλὸ μαθαίνει τὴν ἀλήθειαν» ὅπως λέγει ἡ λαϊκὴ σοφία.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ γεροντικοῦ ραμιολυμέντου ὁ κυριώτατος πρωταγωνιστὴς εἰς τὸ δράμα τοῦ διχασμοῦ, μᾶς ἀποκαλύπτει ἑλαυνόμενος ὑπὸ τῶν

παθῶν καὶ τοῦ μίσους ὅλα τὰ αἷτια, τὰ ὅποια ἐπροκάλεσαν τὴν ὀλεθρίαν διαίρεσιν.

Καὶ ἄς συνεχίσωμεν ἤδη τὴν ἔρευναν ἡμῶν ἐπὶ τοῦ φαιδρουῦ ἐπεισοδίου τοῦ ἄλατος, τὸ ὅποιον θέτει ἀμείλικτον τὸ δίλημμα εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ Ἐπιτελείου. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ γεγονός εἶναι ἀληθές, εἰς τί ἔπαιεν ὁ τόσον σκληρῶς κακοποιηθεὶς ἀξιοματικὸς τοῦ Ἐπιτελείου, ὅστις ἀπλῶς μετέφερεν, καθ' ὃ εἶχε καθήκον, τὴν ἀναφορὰν τῶν προϋσταμένων του; Ἄντ' αὐτοῦ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκδιωχθῶσι «πιξ - λάξ» ὁ Μέραρχος καὶ ὁ Ἐπιτελάρχης του οἴτινες, διότι δὲν εἶχον ἄλλας, ἠρνήθησαν νὰ ἐκτελέσουν ῥητὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ; Εἰς τὴν βαρυτάτην αὐτὴν κατηγορίαν, φρονῶ ὅτι ἔχει ὑποχρέωσιν ἢ μᾶλλον καθήκον νὰ ἀπαντήσῃ δημοσίᾳ ὁ ἐπιζῶν στρατηγὸς Τρικούπης οὐ μόνον χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς μνήμης τοῦ ἀειμνήστου στρατηγοῦ Δαμιανοῦ καὶ τῆς ἰδίας του τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ στρατηγὸς Τρικούπης ἐντιμος καὶ εὐθύς χαρακτήρ, ὑποστὰς ἀδίκως τὸ γνωστὸν αὐτύχημα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ἀφίση εἰς τὸ σκότος τὴν δεινὴν ἐκείνην κατηγορίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Δούσμανη.

Ἄς ἐξακολουθήσωμεν. Ἡ κατηγορούμενη αὐτῇ Γαλλικῇ ἀποστολῇ μετέβαλε τὸ σύστημα τῆς ἔλξεως τῶν γεφυροσκευῶν, χρησιμοποίησασα βουβάλους ἀντὶ ἵππων καὶ δι' αὐτὸ ἐχάσαμεν πέντε ἡμέρας εἰς τὸν Ἀξιόν, τονίζει ὁ Δούσμανης εἰς τὴν σελίδα 52.

Τί ἐγένετο ἐν τῇ πραγματικότητι, ὅπως βεβαιοῖ ὁ ἴδιος καθὼς καὶ οἱ Παρασκευόπουλος, Μαζαράκης κλπ. Αἱ γεφυροσκευαὶ παρέμειναν εἰς τὴν νοτιᾶν εἴσοδον τῆς στενωποῦ τοῦ Σαρανταπόρου διότι τὸ Γεν. Ἐπιτελεῖον, ὡς ῥηθῶς γράφει ὁ Μαζαράκης, ἔκαμε τὸ σφάλμα νὰ συσσωρεύσῃ εἰς τὸν μοναδικὸν δίαυλον τῆς στενωποῦ τέσσαρας ὀλοκλήρους Μεραρχίας (παρ' ὀλίγον πέντε, ἂν ὁ στρατηγὸς Μοσχόπουλος δὲν ἐβάδιζεν ὡς εἶδομεν διὰ τῶν ὁρέων) καὶ ὅλον τὸν ὄγκον τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῶν ἐφοδιοπομπῶν.

Αἱ γεφυροσκευαὶ διέβησαν ἐπὶ τέλους τὴν στενωπὸν καὶ ἐφθασαν εἰς Σέρβια ἐγκαίρως. Τὸ Γεν. Στρατηγεῖον ἀντὶ νὰ τὰς ἀφήσῃ εἰς Σέρβια διὰ νὰ κινηθοῦν ἐν καιρῷ πρὸς Βέρροιαν καὶ Θεσσαλονίκην τὰς ἔσυρε παραδόξως μαζύ του καὶ τὰς ἔφερε μέχρι Κοζάνης κατὰ τὸν περιβόητον περίπατον τῆς Στρατιᾶς πρὸς Μοναστήρι «διὰ νὰ μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ τηλεγραφικὴ διαταγὴ τοῦ ἐπικαταράτου πρωθυπουργοῦ, ὅπως βεβαιοῖ ὁ ἴδιος Δούσμανης εἰς τὸ σύγραμμά του ἐν σελίδι 46. Ἄδυνατεῖ νὰ ἐννοήσῃ τις εἰς τί θὰ ἐχρειάζοντο αἱ γεφυροσκευαὶ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ Μοναστηρίου ἀφοῦ οὐδεὶς ποταμὸς ὑπάρχει εἰς τὴν ζώνην ἐκείνην. Μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀλιάκμονος τὸ μόνον σοβαρὸν ὑδάτινον κάλυμα ἦτο ὁ Ἀξιὸς ἢ τὸ πολὺ καὶ ὁ Στρυμὼν ἂν αἱ ἐπιχειρήσεις ὠθοῦντο καὶ πέραν τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὶ τέλους βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς αἱ Γεφυροσκευαὶ ἤχθησαν εἰς Κοζάνην. Τὴν 15ην Ὀκτωβρίου, ἡ Στρατιὰ ἐκινήθη πρὸς ἀνατολάς μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Θεσσαλονίκην. Τὸ Γεν. Ἐπιτελεῖον ἀφοῦ ἐγνώ-

ριζε ότι πρό της Θεσσαλονίκης υπήρχεν ὁ Ἄξιός ἀφῆκε τὰς γεφυροσκευὰς εἰς Κοζάνην, ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὴν ἄμεσον κίνησιν αὐτῶν, ὥστε μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Βερμίου νὰ εὐρίσκωνται παρὰ τὴν Βέρροϊαν ἐγγὺς καὶ εἰς τὴν ἄμεσον διάθεσιν τῆς Στρατιᾶς. Αἱ τέσσαρες ἡμέραι πού παρῆλθον ἀπὸ τῆς στροφῆς τῆς Στρατιᾶς πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν ἦσαν ὑπεραρκεταὶ νὰ φθάσουν αὐταὶ εἰς Βέρροϊαν. Δὲν γνωρίζομεν τῇ πρωτοβουλίᾳ τίνων ἐγένετο ἡ ἀλλαγὴ τῆς ἔλξεως τῶν βαρέων ὀχημάτων διὰ βουβάλων ἀντὶ τῶν ἵππων, ἀλλὰ εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος ὅτι ἡ τοιαύτη ἐνέργεια δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Εὐδοῦκ, ὅπως ἀναφέρει εἰς τὸ βιβλίον του ὁ Ἐπιτελάρχης. Ἀσφαλῶς ἡ πρωτοβουλία θὰ προῆλθεν ἀπὸ Ἑλληνα, διότι ὑπηρετήσας ἐπὶ μακρὸν εἰς Γαλλίαν οὐδαμοῦ οὔτε ἓνα ἀντίκρουσα ποτὲ βούβαλον. Ἐκ πείρας μόνον γνωρίζω ὅτι οἱ βούβαλοι κινοῦνται μὲν βραδέως ἀλλ' εἶναι πολὺ ἰσχυρότεροι τῶν ἵππων εἰς τὴν ἔλξιν. (!) Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς διαφωτίσουν οἱ τυχόν ἐπιζῶντες ἀξιωματικοὶ τοῦ Μηχανικοῦ, οἵτινες ὑπηρετήσαν εἰς τὸ Τάγμα Γεφυροποιῶν, ὅπως ἐξιστορησα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1909, ὁ λόχος τῶν Γεφυροποιῶν τοῦ Τουρκολίμανου μνηθεὶς ἀπὸ τὸν μακαρίτην λοχαγὸν Μιμίκον ἔφθασεν λίαν πρῶτ' καὶ ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὸ Γουδί. Διφεκίτο νομίζω ἀπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Γ. Παπασωτηρίου μὲ τοὺς ἀξιωματικοὺς Βρονταμίτην καὶ Μουτούσην. Καὶ οἱ τρεῖς ἦσαν ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν. Νομίζω ὅτι ζοῦν οἱ δύο ἐξ αὐτῶν (ὁ στρατηγὸς Βρονταμίτης ἔσχε θλιβερὸν τέλος αὐτοκτονήσας) καὶ θὰ ἤμην ἐπόχρεως ἀν μὲ διεφώτιζον ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ.

Ἐπιμένω εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν λεπτομερειῶν αὐτῶν διότι διὰ νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ κατόπιν γεγονότα πρέπει νὰ διαφωτισθοῦν νὰ σκοτεινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Στρατοῦ ἀπέφρωσε δύο ὀλοκλήρους σελίδας τοῦ συγγράμματός του, ὅπως φθάσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς δῆθεν εὐθύνης τῆς Γαλλ. Ἀποστολῆς, ἡ ὁποία διὰ τῶν εὐστόχων ἐνεργειῶν της ἐγένετο ἀφορμὴ «νὰ ἀπωλέσωμεν, διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς διαβάσεως τοῦ Ἄξιου, πέντε ὀλοκλήρους ἡμέρας καὶ παρ' ὀλίγον νὰ χάσωμεν τὴν Θεσσαλονίκην», ὅπως ἀναφέρει ὁ Δούσμανης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του (σελ. 52). Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω, ὁ συγγραφεὺς δρέπει ὡς ὠριμον καρπὸν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἐκινδύνευσεν ἕνεκα τοῦ Βενιζέλου καὶ τοῦ «στρατιωτικοῦ συμβούλου του στρατηγού

(1) Τὸ 1919 ἔσχον προσωπικὴν πείραν ἐπ' αὐτοῦ. Ὡς Γεν. Ἐπιτελάρχης τοῦ στρατοῦ μεταβαίνων μετὰ τοῦ Συνταγματάρχου τοῦ Μηχανικοῦ Κ. Πουλάκου ἐκ Βερροίας εἰς Νάουσαν εἶχεν τὸ αὐτῆς νὰ βυθισθῇ μέχρι τῶν ἄξόνων τὸ αὐτοκίνητόν μου εἰς τὸν βόρρορον. Μία ὁμοζυγία ἐξ ἵππων ἐλθοῦσα ἐκ Βερροίας ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὸ κινήσῃ. Ἐκομίσθησαν τέλος δύο ζεύγη βουβάλων, τὰ ὁποῖα προσεθέτα ἔστυραν ἀμέσως ὡς ὑποβρύχιον τὸ αὐτοκίνητον ἐκ τῆς λάσπης. Τέσσαρες βούβαλοι ἔκαμαν εὐκόλως ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ κάμουν ἐξ ἠωμαλέοι ἵπποι ἐλάσεως τοῦ πυροβολικοῦ.

Εγδουκ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν κεκηνητόων ἀρουραίων» ὅπως μᾶς ἀποκαλεῖ ὅλους τοὺς πιστεύσαντας εἰς τὸν μεγαλοπράγμονα Κρητὰ πολιτικὸν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Αὐτὰ γράφει τὸ Γεν. Ἐπιτελεῖον. Ἄς ἴδωμεν ἤδη τὶ γράφουν σχετικῶς οἱ ἄλλοι αὐτόπται. Εἰς τὸν Α' Τόμον τῆς ἱστορίας του ὁ Παρασκευόπουλος ἀναφέρει εἰς σελίδα 133 τὰ ἑξῆς :

(Πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος ἦτο φίλος τοῦ Διαδόχου καὶ ἀκόμη περισσότερον τοῦ πρίγκηπος Νικολάου, ὅπως θὰ ἀποδειχθῇ ἔξ ὠρισμένων γεγονότων βραδύτερον).

«Οὗτω χάρις καὶ μόνον εἰς τὴν προβλεπτικότητα καὶ πιστικότητα τοῦ Βενιζέλου (Τηλεγρ. 414, 415 καὶ τὸ τελευταῖον 768 αὐστηρὸν τηλεγράφημα) ἡ Θεσσαλονίκη κατελήφθη ἐγκαίρως ὑπ' ἡμῶν. Ὄρων τινων μόνον βραδύτης ἂν ἐπύρρατο ἔτι, ἐκινδυνεύαμεν νὰ τὴν ἀπωλέσωμεν, διότι ὁ ἐπερχόμενος ἀκαθέκτως Βουλγαρικὸς στρατὸς ἦτο μόλις εἰς ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως. Ὅποιον πλῆγμα θὰ ἦτο διὰ τὴν ἐθνικὴν μας ὑπερηφάνειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους, πᾶς τις δύναται εὐκόλως νὰ ἀντιληφθῇ».

Ἄφ' ἑτέρου, ὁ στρατηγὸς Ἀλέξ. Μαζαράκης, τοῦ ὁποῦ τὴν εὐρείαν καὶ ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, εἰς τὸ ὀγκῶδες σύγγραμμά του γράφει ἐκτενέστερον καὶ λίαν ἐμπεριστατωμένην κριτικὴν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς (ὁ Μαζαράκης, λοχαγὸς τότε, προσελήφθη ἀμὰ τῇ καταλήψει τῆς Θεσσαλονίκης, ὑπασπιστὴς τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔτρεφε ἐξαιρετικὴν συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν).

Ἴδου τὶ γράφει ὁ Μαζαράκης : (Σελ. 119)

«Θὰ κάμω μίαν παρένθεσιν διὰ νὰ ἀναφέρω τὰς προθέσεις τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὅταν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου εὐρίσκετο ἐν Κοζάνῃ (13—14 Ὀκτωβρίου). Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἶχεν ἀπόφασιν νὰ βαδίσῃ πρὸς Μοναστήριον. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο ἢ μὲν Θεσσαλονίκη θὰ κατελαμβάνετο ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἄνευ ἀντιστάσεως, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ ἐσκιαμάχῃ, διότι ὁ στρατὸς τοῦ Τζαβίτ θὰ διέφυγε πρὸς Κορυτσᾶν καὶ Ἰωάννινα, ἀλλὰ καὶ ἂν τὸν συνήντα θὰ ἔπιανε τὸ πολὺ μερικὸς αἰχμαλώτους, ἀλλὰ θὰ ἔχανεν ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Μοναστήριον, τὸ ὁποῖον θὰ κατελάμβανον πρῶτοι οἱ καταδιώκοντες τὸν Τζαβίτ (κατὰ λάθος τοῦ συγγραφέως διότι Ἀρχιστράτηγος τῶν Τούρκων ἦτο ὁ Ριζᾶ - πασσᾶς) Σέρβοι. Ἀφῆνω ὅτι καὶ τοῦ Μοναστηρίου ἡ κατάληψις δὲν θὰ ἰσοφάριζεν οὔτε κατὰ πολλοστὸν τὴν ἀπώλειαν τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν σχελαστικὴν ἀντίληψιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου διέφυγεν ἐντελῶς ἢ ἐξαιρετικὴ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ στρατιωτικὴ σημασία τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς κόμβου τῶν συγκοινωνιῶν τῆς Μακεδονίας, ὡς κέντρου ἐφοδιασμοῦ καὶ μοναδικοῦ λιμένος, ὡς ἀπαραιτήτου συνδειτικοῦ κρίκου πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν.

Διέφυγεν επίσης ὅτι εἰς τοὺς συγχρόνους μεγάλους στρατοὺς παίζουσι τόσον σοβαρὸν ῥόλον αἱ συγκοινωνίαι καὶ ὁ ἐφοδιασμός, ὥστε ἐκεῖνο ποῦ ἀπέκρουον οἱ παλαιοὶ στρατιωτικοὶ συγγραφεῖς, τοὺς γεωγραφικοὺς δηλαδή ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς—πρωτεύουσαι, μεγάλα βιομηχανικὰ κέντρα, κόμβοι συγκοινωνιῶν—ἀποτελοῦν τοῦναντίον σήμερον κατ' ἐξοχὴν στρατηγικοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς. Ἄλλὰ πλὴν τῆς ἀπὸ καθαρᾶς στρατηγικῆς ἀπόψεως ἀπρηχαιωμένης ἀντιλήψεως τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παρίδῃ τοῦτο τὴν κολοσσιαίαν πολιτικὴν σημασίαν τῆς προτεραιότητος τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης. . . . Ἀπὸ τὸ μέγα αὐτὸ σφάλμα, ἀπὸ τὸν ἀνεπανόρθωτον διχασμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἡ σθεναρὰ ἐπέμβασις τῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία κατηγορηματικῶς διέταξε τὸν Ἀρχιστράτηγον νὰ βαδίσῃ μὲ τὸν ὄγκον τῶν δυνάμεών του πρὸς Θεσσαλονίκην, εἰς τὴν ὁποίαν διαταγὴν ἐπῆκουσε μὲν οὗτος ἀλλὰ μὲ πολλὴν δυσφορίαν».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, καλῆ τῇ πίστει προφανῶς, ὁ Μαζαράκης ὑποπίπτει εἰς μικρὰν πλάνην, διότι ὅπως ἐμφαίνεται σαφῶς, ἀπὸ τὰ ἀνταλλαγέντα τηλεγραφήματα, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον οὐ μόνον δὲν ἐπῆκουσεν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως (ἴσα ὑπ' ἀριθ. 443 ἀντιπαιδαρχικὴν ἀπάντησίν του) ἀλλὰ τοῦναντίον κατηύθυνε τὸν στρατὸν πρὸς Μοναστηρίον καὶ ἔφθασε τὴν 14ην Ὀκτωβρίου εἰς Κοζάνην. Τοῦτο ὁμολογεῖ ῥητῶς ὁ Δούσμανης, γράφων εἰς τὴν σελ. 46 ὅτι «ἡ διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν». Ἡ ἀλήθεια ἐξάγεται σαφῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐστράφη πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐβάδισε πρὸς Θεσσαλονίκην, μὲ πολλὴν δυσφορίαν ἴσως ὕπως γράφει ὁ Μαζαράκης, μόνον ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ἐδέχθη τὸν καταπέλτην τῆς αὐστηρᾶς διαταγῆς τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', τοῦ ὁποίου τὴν παρέμβασιν ἐπροκάλεσεν ἡ Κυβέρνησις, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 443 ὀργίλης, πρωτοφανοῦς καὶ ἀντιπαιδαρχικῆς τηλεγραφικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἀρχιστρατήγου. Καίτοι ἀνεφέρθη ἀνωτέρω ἡ ἱστορικὴ ἐκείνη ἀναφορά, θεωρῶ ἐπ' ἀνάγκης νὰ ὑπομνήσω τὴν τελευταίαν περιχοπὴν τῆς. «Ἡ Κυβέρνησις νὰ μὴ ἀναμινύεται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων ἐφόσον μ ὄ ν ο ς ἐ γ ὼ ε ἴ μ α ι ἄ ρ μ ὀ δ ι ο ς καὶ ὑ π ε ῦ θ υ ν ο ς. . . .»

Ὁ Κλεμανσὸ εἰς τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του «*Grandeurs et misères d' une victoire*» ἀναφέρει μίαν μεγάλην ἀλήθειαν ὅτι οἱ Στρατιωτικοὶ μετὰ δυσφορίας πολλάκις ὑπακούουν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Πολιτικῆς Ἀρχῆς. Ὡς γνωστὸν ὁ Κλεμανσὸ ἐδημοσίευσεν τὸ ἀνωτέρω σύγγραμμά του εἰς ἀπάντησιν τοῦ Ἀρχιστρατήγου Foch, ὁ ὁποῖος εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του κατηγόρησε σφοδρῶς τὸν Πρωθυπουργὸν τῆς νίκης διὰ τὴν πολιτικὴν του κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Ὅπως ἐξάγεται ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ Βίσμαρκ, τοῦ ἱστορικοῦ Λούντβιχ, καὶ ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Στρατάρχου Μόλτκε, πολλαὶ προστριβαὶ ἔλαβον χώραν μεταξὺ τῶν δύο τούτων Μεγάλων ἀνδρῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρωτοεργοὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας (πόλεμοι 1866 καὶ 1870). Εἶμαι βέβαιος ὅτι πάντες οἱ συνάδελφοι Στρατιωτικοὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ὁρθότητα τῆς γνώμης τοῦ Κλε-

μανσώ. Ἐάν, ὡς ὤφειλεν ὁ κατ' οὐσίαν Γεν. Ἐπιτελάρχης τοῦ Στρατοῦ εἶ-
 χεν ἀναγνώσει, ὡς ὤφειλεν, τὸ σύγγραμμα τοῦ Μόλτκε δὲν θὰ ὑπέπιπτεν εἰς
 τὸ βαρὺ σφάλμα νὰ ἐξωθήσῃ τὸν Ἀρχηγόν του εἰς τὴν πρωτοφανῆ ἀνυπα-
 κοὴν πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπευθύνου Κυβερνήτου τοῦ Κράτους. Πρὸ τῆς
 μάχης τοῦ Σεντάν εἰς τὸ Μπομόν, ὁ Μόλτκε ἐκφράζεται μὲ δυσφορίαν καὶ
 λεπτὴν εἰρωνειαν (1) διὰ τὰς παρεμβάσεις τοῦ Σιδηροῦ Καγκελλαρίου εἰς τὰ
 στρατιωτικά. Οὐδέποτε ὅμως ἐσκέφθη νὰ φθάσῃ εἰς ἀνυπακοήν. Εἶναι χρο-
 ακτηριστικὸν τὸ ἐπεισόδιον μετὰ τὴν μάχην τῆς Σάδοβας κατὰ τὸν Πρωσ-
 σσαυστριακὸν Πόλεμον τοῦ 1866, πλησίον τῆς Βιέννης. Μετὰ τὴν μάχην ἐ-
 κείνην, ὁ νικητὴς Πρωσσοὺς στρατὸς ἐφθασε διώκων τοὺς Αὐστριακοὺς εἰς
 τόσον μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Πρωτευούσης, ὥστε ἐκ τῶν προφυλακῶν
 του διεκρίνοντο τὰ κωδωνοστάσια τῆς πόλεως. Ὁ ὀρμητικὸς Φρειδερίκος Κά-
 ρολος, ὁ Διάδοχος Φρειδερίκος (πατὴρ τῆς Βασιλείσσης μας Σοφίας) καὶ αὐ-
 τὸς ὁ Μόλτκε ἐπέμενον μετὰ πείσματος, ὅπως ὁ Πρωσσοὺς στρατὸς παρελά-
 σῃ διὰ τῆς Βιέννης εἰς ἐπισφράγισιν τοῦ θριάμβου τῶν Πρωσσοὺς ὅπλων.
 Ἄλλ' ἐναντίον τῆς γνώμης ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ Διαδόχου ἠγέρθη
 ἀντιμέτωπος ὁ Ἀρχικαγκελάριος Βίσμαρκ Ὅπως ὁ ἀείμνητος Βασιλεὺς
 Γεώργιος ἔναντι τοῦ Ἰταλικοῦ τελεσιγράφου, ὁ Σιδηροῦς Πρωθυπουργὸς ἐ-
 βροντοφώνησε τὸ μνημεῖωδες Ὅχι. Οὐδὲ βῆμα περαιτέρω καὶ οἱ πάντες ἠ-
 ναγακάσθησαν νὰ κύψουν πρὸ τῆς γνώμης του. Ὁ Μέγας Πολιτικὸς ἐμελέτα
 ἔκτοτε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἂν ὄχι σύμμαχον, ἦτο
 ἀνάγκη νὰ ἔχη φιλικῶς οὐδετέρων τὴν Αὐστρίαν. Ὅπερ καὶ ὄντως συνέβη με-
 τὰ τέσσαρα ἔτη τὸ 1870. «Θὰ ἦτο ἀφροσύνη νὰ εἰσέλθωμεν εἰς Βιέννην, ὡς
 ἤξιον οἱ Στρατιωτικοί, ἔλεγε κατόπιν ὁ Μέγας Πολιτικὸς, διότι ἡ ἐνέργειά
 μας ἐκεῖνη θὰ ἦτο θανάσιμον πλῆγμα κατὰ τῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς Ἐθνικῆς
 ὑπερηφανείας τῶν Αὐστριακῶν». Τὸ ἀνωτέρω ἱστορικὸν παράδειγμα εἶναι
 ἐντελῶς παρόμοιον μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι
 εἰς τὴν ἰδικὴν μας περίπτωσιν ὁ Πρωθυπουργὸς ἤξιον πάσῃ θυσίᾳ νὰ εἰσέλ-
 θωμεν τὸ ταχύτερον εἰς τὴν πόλιν, ἐνῶ ἀντιστρόφως τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον
 ἀντετίθετο εἰς τοῦτο.

Ἐπιμένω εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν γεγονότων τῆς πρώτης αὐτῆς
 συγκρούσεως μετὰ τὸν Διαδόχου Κωνσταντίνου καὶ Βενιζέλου, διότι πιστεύω
 ἀκραδάντως ὅτι εἶναι ἄδικος ἡ γνώμη μεγάλης μερίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ
 ὅτι ἡ εὐθύνη τῆς ἐθνοκτόνου διαστάσεως βαρύνει καθ' ὀλοκλήριαν τὸν ἀείμ-
 νηστον Βασιλέα Κωνσταντῖνον. Κατ' ἐμὲ ὀλόκληρον τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῆς ὑ-

(1) Ὁ ἀτεγκτος Στρατάρχης εἰρωνεύεται τὴν γνωστὴν μονομανίαν τοῦ Βίσμαρκ
 νὰ φέρῃ πάντοτε στολὴν Οὐλάνου μὲ χαλύβδινον κράνος καὶ πελωρίαν σπάθην, (ἦτο
 ἐφεδρὸς Ταγματάρχης) ὡς ἄλλος Δὸν Κιχῶτος. Ὅταν εὐρισκόμενος παραπλεύρως τοῦ
 Μόλτκε εἶδε χαιρετώντας ἀξιωματικούς καὶ ὀπλίτας εἶπεν πρὸς τὸν Στρατάρχην: «Εἶ-
 δες Μόλτκε ὅλοι ἕως τὸν τελευταῖον στρατιώτην μὲ γνωρίζουν» καὶ ὁ Μόλτκε ἀπαν-
 τᾷ μειδιῶν «εἶδον» διότι προφανῶς οἱ στρατιωτικοὶ ἐχαιρέτων τὸν Μόλτκε ὡς ἀρχη-
 γὸν τους.

ποθέσεως αὐτῆς φέρει τὸ Γερμανόπληκτον Ἐπιτελεῖον διὰ τῆς ἐγκληματικῆς ἐπιδράσεώς του ἐπὶ τοῦ Βασιλέως, πρὸς ἐξυπηρέτησιν εὐτελῶν προσωπικῶν συμφερόντων καὶ βλέψεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχομεν ἀκλόνητα τεκμήρια ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορίας μας.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΟ 1897 ΚΑΙ ΤΟ 1912

Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἦτο Ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ. Καὶ κατὰ πολὺ νεώτερος τοῦ 1912 (κατὰ 15 δλόκληρα ἔτη). Κατ' ἀπαράβατον φυσικὸν νόμον εἰς τὴν νεαρὰν ἡλικίαν εἶναι τις ζωηρότερος καὶ ὀρμητικώτερος εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις του. Διὰ τῆς ἡλικίας ἐπέρχεται ἡ πείρα, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ σύνεσις. Μὲ ἓνα ἀπλοῦν βλέμμα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολέμου τοῦ 1897 μένει τις κατάπληκτος διὰ τὴν πρᾶσιν, τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ὑπομονὴν ποὺ ἐπεδείξατο ὁ νεαρότατος τότε Διάδοχος πρὸ τῆς Ἰταμῆς, ἀδίκου καὶ ἐξευτελιστικῆς ἐνίοτε πρὸς αὐτὸν συμπεριφορᾶς τῶν τότε Πρωθυπουργῶν Δεληγιάννη καὶ Ράλλη.

Ἀπὸ τὴν πολεμικὴν ἔκθεσιν τοῦ 1897 Ε. Δ. (Ἐκθεσις Διαδόχου) ἀντιγράφω τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βλέπομεν ὁποῖα ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνεκδιηγῆτου πρωθυπουργοῦ Δεληγιάννη ἔναντι τοῦ Διαδόχου, Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ. Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς Λαρίσσης, τὴν 14ην Ἀπριλίου, ἡ κυβέρνησις ἐξαποστέλλει πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τὴν ὑπ' ἀριθ. 309 τηλεγραφικὴν διαταγὴν τῆς (σελ. 194 καὶ 195 τῆς Ε. Δ.) διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ νὰ μάθῃ: «Ποῖοι ἦσαν οἱ λόγοι ἐπὶ τῶν ὁποίων στηριζόμενος ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ διέταξε τὴν ὑποχώρησιν ἐγκαταλείψας τὴν Λάρισσαν, τὰ ἐν αὐτῇ πυροβόλα καὶ τοὺς κατοίκους εἰς τὴν διάκρυσιν τοῦ ἐχθροῦ». Περαιτέρω αὐτολεξεῖ: «Διατὶ ὑποχωροῦντες πρὸς Φάρσαλον δὲν διεθέσατε μέρος τῶν δυνάμεών σας νὰ ὑποχωρήσῃ διὰ γραμμῆς Λαρίσσης—Βόλου πρὸς ἄμυναν ἐξωτερικὴν, διεξαγομένην ἐπὶ σειρᾶς λόφων μεμακροσμένων. Ὅποια τινὰ μέτρα ἐλάβετε ἀφικθέντες εἰς Φάρσαλον . . . κλπ. Καὶ τέλος θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ ὑπερασπισθῆτε τὴν πόλιν τοῦ Βόλου ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῆς πόλεως ταύτης καὶ Βελεστίνου λοφουσειρᾶς, ἵνα μὴ ὁ Βόλος λάβῃ τὴν τύχην τῆς Λαρίσσης».

«Σκότιωνε τρεῖλους πλήρωνε τζερεμὲ» ὅπως λέγει τὸ λαϊκὸν ᾄσμα. Δὲν εἶχε δίκαιον ὁ Ἄγγλος Πρωθυπουργὸς Σόλξβαρν ὅταν ἐδήλωσε δημοσίᾳ ὅτι «ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος χρειάζεται ζουρλομανδύα»; Ὁ δημαγωγὸς ἐκείνος, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὑποδεικνύει ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τὰς θέσεις καὶ τὰς λοφουσειρᾶς εἰς τὰς ὁποίας πρέπει ν' ἀμυνθῆ, ἵνα μὴ ὁ Βόλος ἔχῃ τὴν τύχην τῆς Λαρίσσης. Ἡ ἀνωτέρω διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως εἶναι καθ' ὅλα ἄτοπος, παράλογος, ταπεινωτικὴ καὶ ἐξευτελιστικὴ δι' ἓνα Ἀρχηγὸν στρατοῦ καὶ λαμβάνει φυσικὰ ἐξαιρετικὴν σημασίαν, ὅταν ὁ Ἀρχιστράτηγος πρὸς ὃν ἀπευθύνεται, συμπίπτει νὰ εἶναι ταυτοχρόνως ὁ Διάδοχος τοῦ θρόνου. Εἰς τὴν ἀνωτέρω διαταγὴν, ὁ Διάδοχος ἀπήντησε (σελ. 195

Ε. Δ.) διὰ εὐ-τροπεύς καὶ μειριοπαθοῦς ἀναφορᾶς ἐκθέτων τὰ γενόμενα, τὰ αἷτια τῆς ὑποχωρήσεως κ.λ.π. ἀναφέρων ἐπὶ λέξει: «Στερούμεθα ἄρτου, νομῆς καὶ ἱματισμοῦ καὶ αἱ στερήσεις αὗται μεγάλως δυσχεραίνουν τὴν ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως, καὶ πειθαρχίας».

Ὡς ἐξετέθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολέμου τοῦ 1897, εἰς τὰ Φάρσαλα ἀνέλαβε τὴν χορήγησιν τοῦ ἄρτου τοῦ στρατοῦ ὁ ἰδιώτης ἐπιχειρηματίας Ἄγαθοκλῆς, διότι ὁ στρατὸς ἐστερεῖτο τῶν πάντων. Οἰοσθήποτε Ἄρχηγὸς στρατοῦ θὰ ἀτήντα εἰς τὴν ὕβριστικὴν καὶ ταπεινωτικὴν διαταγὴν τοῦ Πρωθυπουργοῦ ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ καλλίτερον παντὸς ἄλλου τὴν κατάστασιν τοῦ ἐνόπλου ἐκείνου σιρφετοῦ, ἐφόσον αὐτὴ καὶ αἱ προκάτοχοί της τὴν παρεσκεύασαν. Καὶ θὰ ὑπέβαλλεν ἀμέσως καὶ τὴν παραίτησίν του. Ὁ Διάδοχος, ὀρθῶς σκεφθεὶς, δὲν τὸ ἔπραξε διότι τὸ τοιοῦτον θὰ εἶχεν ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη διάλυσιν καὶ τοῦ ὑπολοίπου στρατεύματος. Ἠνέχθη τὴν ταπεινώσιν ἐπιδείξας μειριοπάθειαν, σύνεσιν καὶ θερμὸν πατριωτισμὸν.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου θαυμάζει κανεὶς τὰς ἀνωτέρω ἀρετὰς τοῦ Κωνσταντίνου, εἶναι ἡ στάσις του ὅταν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη προέβη εἰς τὴν πλήρη διάλυσιν τοῦ Ἐπιτελείου ἀφαιρέσασα ἀπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον, παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς προσωπικοὺς ὑπασπιστάς του.

Ὅντως τὴν 22αν Ἀπριλίου, ἡ Κυβέρνησις ἀνεκοίνου πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον τηλεγραφικῶς τὰ ἑξῆς: «Ἀπεφασίσθη ἐν Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ ὅπως ἅπαν τὸ Ἐπιτελεῖον Σας διορισθῇ ἐν ὑπηρεσίᾳ τοῦ αὐτόθι στρατοῦ, συνεπῶς θέλετε ἀποσπάσει, εἰς τὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς Σας σώματα, τὸν ταγματάρχην Γουλιμῆν, λοχαγοὺς Δούσμανην καὶ Κοντογιάννην τοῦ μηχανικοῦ, Χατζηπέτρον τοῦ πυροβολικοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Συνταγματάρχην Σαπουτζιάκην καὶ τοῦτον θέλετε ἀποσπάσει ὡς διοικητὴν τοῦ Συντάγματος τοῦ πυροβολικοῦ. Προτιμάτε τὴν ἐνταῦθα ἀνάλησίν του ὡς καὶ πάντων τῶν ὑπολοίπων ἀξιωματικῶν; Σᾶς πληροφοροῦ καὶ ἀναμείνω τὴν συγκατάθεσίν Σας, ὅτι ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου Σας διορίσθη ὁ ταγματάρχης Κωνσταντινίδης, ὅστις ἀναμένεται αὔριον ἐκ Κρήτης καὶ ὅστις θέλει διαταχθῇ ἅμῃ τῇ ἀφίξει του πάραντα ν' ἀναχωρήσῃ. Ὅσον περὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ θέλετε προσλάβει τοῦτο ἐκ τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς Σας στρατοῦ, τῇ Ὑμετέρᾳ ἐκλογῇ. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τὸν ταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ Δροσινὸν θέλετε ἀποσπάσει εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτόθι Μηχανικοῦ σώματος. Πᾶσαι αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶναι εἰς γνώσιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως».

Παρόμοιον γεγονός ἐστὶν ἀδύνατον νὰ ἀνεύρη τις ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ. Εἰς τὸν πρωτοφανῆ ἐξευτελισμὸν καὶ τὴν ταπεινώσιν εἰς ἃ ὑπεβάλλετο, διὰ τῶν ἀνωτέρω μέτρων, ὁ ἀτυχὴς ἀρχιστράτηγος ἠρκέσθη νὰ διαμαρτυρηθῇ εὐλαβῶς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ δηλώσῃ διὰ τηλεγραφικῆς ἀναφορᾶς του ὅτι:

«Ὡς ἔχουσιν αἱ περιστάσεις θέλω ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου», προσθέτων ἐν ἐπιλόγῳ τῆς ἀναφορᾶς του αὐτολεξεῖ ὅτι: (σελὶς 210) «Ὡς πρὸς τὴν ἀπόσπασιν ἀμφοτέρων τῶν προσωπικῶν μου ὑπασπιστῶν, ὁ-

φείλω νὰ ὑπομνήσω εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ὅτι τυγχάνω Διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου καὶ ἐναπόκειται εἰς αὐτὸ νὰ κρίνη ἕαν εἶναι ἀξιοπρεπὲς νὰ μείνω ἄνευ οὐδενὸς ἐκ τῶν τῆς Αὐλῆς μου ἐνταῦθα». Διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς διαφαίνεται σαφῶς ἡ συγκατομένη ἀγανάκτησις τοῦ Ἀρχιστρατήγου διὰ τὴν ἀδικον καὶ ἐξουτελιστικὴν ἐνέργειαν τοῦ Δεληγιάννη, ἣτις θίγει οὐ μόνον τὸ γόητρον τοῦ μέλλοντος Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀξιοπρεπεῖάν του ὡς ἀνθρώπου καὶ ἀνωτάτου ἀξιοματικοῦ. Ἡ φράσις τοῦ Ἀρχιστρατήγου «ὡς ἔχουσιν αἱ περιστάσεις σήμερον» σημαίνει καταφανῶς «Γιὰ τὸ χατήρι τοῦ Ἐτέμ, ποὺ εὐρίσκεται εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος, δέχομαι τὰς ταπεινώσεις σου σήμερον Ἀρχιπαυλοκράτη Πρωθυπουργέ» (1).

Παρομοίᾳ ὑπῆρξεν ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Διαδόχου Ἀρχιστρατήγου καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ἐξ ἀτόπων παρεμβάσεων τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰ στοιχειώδη δικαιώματα τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ ὡς π.χ. ἡ ἀνυπακοὴ τοῦ Διοικητοῦ τῆς III ταξιαρχίας εἰς Δομοκόν, αἱ ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν διαταγαὶ πρὸς Διοικητὰς Σωμάτων κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις κλπ. Ἀπλὴ παραβολὴ τῶν γεγονότων τούτων πρὸς τὰ ἀναφερθέντα τοῦ 1912, δεικνύουν τὴν τεραστίαν διαφορὰν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Διαδόχου ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματά του, ὡς Ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν πολέμῳ στρατοῦ. Τὴν ἐξήγησιν μᾶς παρέχει ἡ στοιχειώδης λογικὴ καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα κατὰ τὴν θλιβερὰν περίοδον τοῦ πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Εἰς τὴν σελίδα 209 τῆς Ε. Δ., ὁ Διάδοχος διαμαρτυρόμενος διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Ἐπιτελείου του ὑπὸ τοῦ Ράλλη ἀναφέρει ὅτι τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον «ἦτο αὐτοσχέδιον ὄργανον ἐκ τοῦ προχείρου» καὶ ἀπηρτίζετο φυσικὰ ἐκ προσώπων ἀγνώστων κατὰ τὸ πλεῖστον, μετὰ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε συνεργασθῆ προηγουμένως. Ὡς ὁ ἴδιος λοχαγὸς Δούσμανης, ἀναφέρει, διὰ πρώτην φορὰν ἐτοποθετήθη ἐν Λαρίσῃ εἰς Ἐπιτελικὴν ὑπηρεσίαν, ἐφόσον ὡς εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν, ἐξετέλει ὑπηρεσίαν εἰς τὴν διεύθυνσιν μηχανικοῦ Λαρίσης (2). Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Συνταγματάρχης Σαπουντζάκης

(1) Ἡ προκειμένη περίπτωσις φέρει αὐτομάτως εἰς μνήμην τὴν λαϊκὴν παροιμίαν τοῦ λαγοῦ, ὅστις ἐπερχομένου αἰετοῦ κρύπτεται εἰς παρατυχοῦσαν ἐδαφικὴν ῥογμὴν, ἀλλὰ παραμένουν ἀγάλυπτα τὰ νῶτα του ἕνεκα τῶν μικρῶν διαστάσεων αὐτῆς, ὅποτε διερχομένη χελώνη πλησιάζει καὶ τὸν παρενοχλεῖ ὑβριστικῶς. Καὶ ὁ λαγὸς τρέμων: Ἰὰ τὸ χατήρι τοῦ αἰετοῦ. . . βρῖζε καὶ σὺ χελῶνα.

(2) Ἐπὶ τοῦ προκειμένου διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη, ἔλαβον ἐπιστολάς τινας συναδέλφων πολεμιστῶν, διαμαρτυρομένων διὰ τὰ ἀναγραφέντα παρ' αὐτοῦ, ὅτι αἱ νίκαι ὀφείλοντο εἰς αὐτόν, τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ τοὺς ἀντεπαναστάτας τοῦ Γουδί. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ παλαιὸς συναγωνιστὴς Μάρκου γράφει τὰ κάτωθι χαρακτηριστικά: «Ἀλλὰ ὁ στρατηγὸς Δούσμανης, ὡς εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας συναδέλφους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦτο ἐρασιτέχνης στρατιωτικὸς, διότι εἰς τὴν στασιαστικὴν σταδιοδρομίαν του οὔτε διμοιρίαν οὔτε λόχον διῶρξε ποτέ, καθόσον πρὸ τοῦ 1897 ὑπῆρτε ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Διευθ. Μηχανικοῦ Λαρίσης, ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἐπιτήρησιν κτιρίων καὶ ὅταν τοῦ ἐδίδετο εὐκατρία εἰς τὴν ὀργάνωσιν καλλιτεχνικῶν ἐκθέσεων μετὰ τοῦ μακαρίτου Βελιαντινοῦ.

ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθὴς καὶ λίαν ἀφοσιωμένος εἰς τὴν Βασιλικὴν οἰκογένειαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀξιοματικὸι Μεταξᾶς, Στρατηγός, Κοντογιάννης, Παπαβασιλείου κλπ. διὰ πρώτην φορὰν ἐτοποθετοῦντο ἐπίσης εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον. Δὲν ὑπῆρχε συνεπῶς τὸ 1897 συγκεκροτημένη ἡ Ἐπιτελικὴ μαφία τοῦ 1912, ἣτις ἀνείμχθη καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς ὁποίας σοβαρῶς ἐπέδρασε κατὰ τὴν κρίσιμον περιόδον μέχρι τοῦ 1920. Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν δύο περιπτώσεων (1897 καὶ 1912) καθίσταται κατάδηλος ἡ ψυχοφθόρος ἐπίδρασις, ἣν εἶχε ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ἄμεσον περιβάλλον του καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατόπιν τραγικῆς περιόδου, ἣτις ἐτερματίσθη μὲ τὸν ἐν τῇ ἔξορίᾳ θάνατόν του.

Συνεπεία τῆς σφοδρᾶς διαμάχης μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων, εἰς ἃς μοιραίως ἐδιχάσθη ὁ λαός, ὑπάρχουν ἀναμφιβόλως καὶ σήμερον πλεῖστοι, οἱ ὅποιοι δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν φανατισμόν των. Οἱ μὲν, θεωροῦν ὑπεύθυνον διὰ τὴν διαίρεσιν καὶ τὰς ἐθνικὰς συμφορὰς τὸν Βασιλέα Κωνσταντίνον, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀποδίδουν αὐτὰς εἰς τὸν Βενιζέλον. Φρονῶ ὅτι ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία τοῦ μέλλοντος θὰ ἐπιρρίψῃ τὴν κυρίαν εὐθύνην τῆς διαιρέσεως καὶ τῶν Ἐθνικῶν συμφορῶν εἰς τὸ περιβόητον ἐκεῖνο Ἐπιτελεῖον καὶ τοὺς Ἀρχηγούς του Δούσμανην καὶ Μεταξᾶν.

Ἄμφότεροι, ὡς πρωταγωνισταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ δράματος, διέπραξαν ἀνατιρηρήτως μεγάλα σφάλματα ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ οἱ δύο ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὰς ἀγνωτέρας προθέσεις καὶ ἄκρατον πατριωτισμόν. Ἐφόσον οὐδὺ οὔτοι πρωταγωνισταὶ συνεργάζοντο καὶ συνεβάδιζον ἀδελφικῶς κατὰ τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνα, ἡ Ἑλλὰς ἔβαινε ἀπὸ θριάμβου εἰς θρίαμβον καὶ ἀπὸ νίκης εἰς νίκην πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν Ἐθνικῶν τῆς διεκδικήσεως. Τὰ ἀτυχήματα ἐπῆλθον μόνον μετὰ τὴν διάστασιν αὐτῶν, ἣτις ἐπέφερε καὶ τὸν διχασμόν τοῦ Ἐθνικοῦ. Ἡ ἀμερόληπτος ἔρευνα τῶν γεγονότων ἐπιρρίπτει τὸ βῆρος τῆς κυρίας εὐθύνης εἰς τὴν ομάδα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, εἰς τὴν Ε. Δ, τὴν ὁποίαν, ὡς βεβαίον ὁ ἴδιος, συνέγραψεν ὁ Δούσμανης, ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντίνος τὸ 1897 ὑφίσταται τὰς ἐσχάτας ταπεινώσεις, ἀπὸ ἀνθρωπάκια τοῦ τύπου Δεληγιάννη καὶ Ράλλη, ἐν τούτοις συγκρατεῖται σεμνὸς καὶ πειθαρχικός, ὡς ἀρχαῖος Σπαρτιάτης, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς πειθαρχίας καὶ τῶν νόμων τῆς Πατρίδος.

Βλέπομεν ἀντιθέτως τὸ 1912 τὸν ὄριμον πλέον ἄνδρα Κωνσταντίνον νὰ περιπίπτῃ εἰς τὴν ἀθλίαν ἐκείνην ἀπρέπειαν τῶν Μεγάλων ἀσκήσεων τῆς Τανάγρας ἐναντίον τῆς Γαλλικῆς Ἀποστολῆς, ἀλλὰ καὶ σπεύδοντα μετὰ δύο μόλις ἡμέρας μετανοῶν καὶ δακρύων (ὡς ἐβεβαίωσεν ὁ Βενιζέλος) νὰ τὴν ἐπανορθώῃ δημοσίᾳ διὰ τοῦ Βασιλικοῦ γέμματος καὶ τῆς παρασημοφορίας τῶν ἀδικῶς προσβληθέντων Γάλλων ἀξιοματικῶν. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ παρουσιάζει γυμνὸν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁξύθυμος καὶ εἰς μέγιστον βαθμὸν ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ τὰς κακοβούλους εἰσηγήσεις τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν κολάκων, ἀγαθὸς καὶ εὐθύς κατὰ βῆθος ἀποδίδει τὸ δίκαιον ἀμέσως μόλις ἀναγνωρίζῃ τὴν πλάνην του. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω ἐπεισοδίου, ἡ ὀλεθρία ἐπί-

δρασις τοῦ περιβάλλοντος εἶναι καταφανεστάτη εἰς τὴν σύγκρουσίν του πρὸς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τὸ ζήτημα τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα ἐκ νέου, λαμβάνων αὐτὰ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Δούσημανη, τὰ δύο ἐπίσημα τηλεγράφηματα, ἅτινα ἐπροκάλεσαν τὴν ῥῆξιν. Ἴδου αὐτὰ : 1ον) Τηλεγράφημα ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν.

«Α. Β. Ὑψηλότητα Διάδοχον Κωνσταντῖνον

Φρονῶ ὅτι πρέπει κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἐντεινώμεν ἡμετέρας ἐνεργείας, ὅπως καταληφθῇ τάχιστα Θεσσαλονίκη καὶ ἵνα μὴ ἡμέτερα ἀποτελέσματα ἔλθωσι πολὺ ὕστερον ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν Συμμάχων.

ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ»

2ον) Τηλεγράφημα Πρωθυπουργοῦ

«Α. Β. Υ. Διάδοχον Κωνσταντῖνον

Ἄναμένω νὰ μοὶ γνωρίσητε περαιτέρω διεύθυνσιν, ἣν θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ προέλασις τοῦ στρατοῦ Θεσσαλίας. Παρακαλῶ μόνον νὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν ὅτι σπουδαῖοι πολιτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσι νὰ εὐρεθῶμεν μίαν ὥραν ταχύτερον εἰς Θεσσαλονίκην.

BENIZEΛΟΣ»

Καὶ ὁ φανατικώτατος τῶν ἐπιζώντων ἀντιβενιζελικῶν δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι τὸ ἄνω τηλεγράφημα τοῦ Βενιζέλου τὸ χαρακτηρίζει μέχρις ὑπερβολῆς κατ' ἐμέ, ἐξαιρετικὴ εὐγένεια καὶ λεπτότης; Καὶ ἐν τούτοις, ὅπως ἀναγράφει ὁ Δούσημανης, τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ προεκάλεσε τὴν Ἰταμὴν καὶ πρωτοφανῶς ἀσεβῆ ἀπάντησιν τοῦ Ἀρχιστρατήγου, τῆς ὁποίας εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ τελευταία παράγραφος ἔχουσα αὐτολεξεί οὕτω : (σελ. 50).

«Νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ ἡ Κυβέρνησις ἀναρμολίως γνωματεύουσα καὶ ἐκ τοῦ μακρόθεν ἀναμειγνυμένη εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις».

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν χώραν ὅπου πρὸ τριάντα αἰώνων ἓνας ἄλλος Ἀρχιστράτηγος ὁ Λεωνίδας ἔγραφε μὲ τὸ αἷμα του εἰς τὸν βράχον τῶν Θερμοπυλῶν τὸ ἀθάνατον «ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι», ὁ Ἀρχιστράτηγος τοῦ 1912 ἄνευ οὐδεμιᾶς εὐλόγου ἀφορμῆς, ἀπαντᾷ πρὸς τὸν λαοπορόβλητον Κυβερνήτην τοῦ Κράτους διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης ἀπολύτως ἀντιπειθαρχικῆς καὶ σχεδὸν ὑβριστικῆς (νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ) ἀναφορᾶς του.

Καὶ τὸ χεῖριστον, ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς καὶ δράστης τῆς ἀσχημίας αὐτῆς κομπορημονεῖ διὰ τὴν ἡρωϊκὴν αὐτὴν πράξιν του, τὴν ὁποίαν διατυμπανίζει μὲ ἰαχὰς θριάμβου γράφων εἰς τὴν σελίδα 50 τοῦ συγγράμματός του ὅτι μὲ τὸ τηλεγράφημα αὐτὸ «εἰτάραξεν τὴν συναυλίαν τοῦ περισσεύοντος πλήθους τῶν θαυμαστῶν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ κρηνησίων ἀρουραίων αὐτοῦ»!!!

Τὰ γεγονότα ὁμιλοῦν καταφανῶς. Τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ 1912 ἔχει ἐπὶ κερφαλῆς τὸν Δούσημανη καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἀποφοίτους τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας Πολέμου Μεταξῶν, Στρατηγὸν κλπ., τοὺς ὁποίους ὁ Διάδοχος διὰ

τῆς προσωπικῆς του παρεμβάσεως ἀπέστειλε πρὸς ἐκπαιδευσιν εἰς Γερμανίαν. Εἶναι οἱ ἀχώριστοι στρατιωτικοὶ του σύμβουλοι καὶ συνεργῆται, οἵτινες ἀπέτελεσαν τὸ στενὸν περιβάλλον του καθ' ὅλην τὴν κατόπιν περίοδον μέχρι τοῦ 1920. Τὸ Ἐπιτελεῖον αὐτό, ἔχον ὡς κύριον σκοπὸν τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ Βενιζέλου, εἶναι προφανὲς καὶ ἀναντίρρητον ὅτι ἐξρησιμοποιεῖ πᾶν μέσον διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐχθρότητα τοῦ εὐπίστου Διαδόχου ἐναντίον τοῦ Κρητὸς Πολιτευτοῦ.

Ἄνεφερον ἀνωτέρω ὅτι καὶ εἰς ἄλλα κράτη παρουσιάσθη ἐν πολέμῳ ἡ περίπτωσης τῆς διαστάσεως μεταξὺ ἀρχηγοῦ στρατοῦ καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ παραδείγματα τῆς ὀξείας διαστάσεως μεταξὺ Φὸς καὶ Κλεμανσὼ καὶ τῶν προστριβῶν τοῦ μεγάλου Μόλτκε μὲ τὸν χαλύβδινον ἀρχαγαγελάριον Βίσμαρκ. Ἡ στρατηγικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ εἰς τὰς ἀνωτάτας σφαίρας ἐφάπτονται ὅπως ἔλεγε ὁ Ναπολέων εἰς τὰ «Memoirs», καὶ ἡ στρατηγικὴ εἶναι συνέχεια τῆς πολιτικῆς. Οἱ Γερμανομαθεῖς ἀξιωματικοὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἀνέγνωσαν καὶ νὰ ἀγνοοῦν τὰ στρατηγικὰ ἀποφθέγματα τοῦ Κλάουζεβιτς, τοῦ σοφοῦ συγγραφέως καὶ μεγαλυτέρου διδασκάλου τῆς πολεμικῆς τέχνης τοῦ παρελθόντος αἰῶνος; Ὁ οὐσιαστικὸς νικητὴς τοῦ Βατερλώ (ἐπιτελάρχης τοῦ Πρωσικοῦ στρατοῦ) δίδει τὸν ἐξῆς μνημειώδη χαρακτηρισμὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου: «Ἡ πολιτικὴ εἶναι ἐκείνη ἣτις διευθύνει τὸν πόλεμον, ἐνῶ ἡ στρατηγικὴ δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀπλοῦν ὄργανόν της».

Τὸν σοφὸν αὐτὸν ἀφορισμὸν τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ πολέμου ὑποδεικνύει ὁ Κλεμανσὼ πρὸς τὸν στρατάρχην Φὸς κατὰ τὴν τελευταίαν ὀξείαν διαμάχην των εἰς τὸ τελευταῖον σύγγραμμά του «Grandeurs et misères d'une victoire» (σελίς 219).

Τὸ ἀνωτέρω ἀξίωμα τοῦ Κλάουζεβιτς ἀποτελεῖ ὑπέροχον μᾶθημα καὶ συντριπτικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς φλυαρίας τοῦ Δούσμανη καὶ τῶν γερμανοπλήκτων στρατηγίσκων, οἵτινες δὲν ἐδίστασαν νὰ θέσουν ὡς δόγμα ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ «εἶναι ὁ μόνος ἀρμόδιος νὰ κρίνῃ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων» καὶ ὅτι πρέπει «νὰ παύσῃ ἡ Κυβέρνησις τῆς χώρας νὰ ἀναμνησθῆται ἀναρμοδίως εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις».

Μετὰ τὴν μακρὰν παρένθεσιν τὴν ὁποίαν ἐθεώρησα ἀναγκαίαν πρὸς κατανόησιν τῶν κατόπιν γεγονότων, ἐξακολουθοῦμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Γιαννιτσῶν ἐπετεῖχθη ἐντὸς τριημέρου νὰ ἐπισκευασθῇ προχειρῶς ἡ σιδηρὰ γέφυρα, τῆς ὁποίας ὡς εἶπομεν εἶχον ἀνατιναχθῆ τὰ δύο τόξα, καὶ αἱ Μεραρχίαι ἠδυνήθησαν νὰ διαβοῦν τὴν 25ην Ὀκτωβρίου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης. Τὸ Γενικὸν στρατηγεῖον, χωρὶς νὰ ἀναγνωρίσῃ προηγουμένως δι' ἀξιωματικῶν του, διέταξε τὴν ζεύξιν τοῦ ποταμοῦ παρὰ τὴν Βαρδαρόφισκα διὰ προχειρῶν ὑλικῶν τασσομένων ἐπὶ τόπου. Διετάχθη πρὸς τοῦτο ἡ IV μεραρχία, εὐρισκομένη βορείως τῶν Γιαννιτσῶν, καὶ ὁ ἐπιτελάρχης αὐτῆς Χατζηανέστης μοῦ ἀνέθεσε τὸ ἔργον. Θέσας ἐκεῖ διὰ διαταγῆς

μου τὴν ἡμιλαρχίαν ἱππικῆς τῆς Μεραρχίας. μετέβην διὰ συντόμου πορείας ἐπὶ τόπου καὶ συνέλεξα παρὰ τὴν ὄχθην παντοειδῆς ὕλικόν (ἀραμπαδες, δοκούς, σανίδες κ.λπ.) καὶ ἐπεχείρησα τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ δῆθεν πόρου [ὡς ἔλεγεν ἡ διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Ἄλλὰ μὲ ἀνέμενεν ἐκπληξίς διότι ὡς εἶδον μετ' ὀλίγον, ἔνεκα τῶν προηγουμένων βροχῶν, ἡ στάθμη τοῦ Ἄξιου εἶχεν ἐξαιρετικῶς ἀνυψωθῆ (κατὰ ἓν καὶ πλέον μέτρον) καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἦτο ἰσχυρότατον ὥστε καθίστατο ἀδύνατος ἡ ζευξίς ἐπὶ σταθερῶν βάρθρων, ὅπως διέτασσε τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Διέταξα ἕναν ἔφεδρον ἀνθυπίαρχον μὲ τινὰς ἱππεῖς νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τοῦ ὑποδειχθέντος πόρου πρὸς ἀναγνώρισιν αὐτοῦ. Ὄταν ἀπεμακρύνθῃ περὶ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τῆς ὄχθης ἡ ἀναγνώρισις αἶτη, τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ ἐκάλυψε τοὺς ἵππους μέχρι τοῦ στήθους καὶ ὁ ἀνθυπίαρχος παρὰ τὰς διαταγὰς μου ἠρνεῖτο νὰ προχωρήσῃ διότι οἱ ἵπποι ἀνθίσταντο, ὡς ἔλεγε. Διέταξα τότε ὀλόκληρον τὴν ἡμιλαρχίαν (48—50 ἱππεῖς) νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ καὶ ὤθησα τὸν ἵππον μου πρὸς τὸν ποταμόν. Ὄταν ἐπροχώρησα ὀλίγον, ἀτελήφθην ὅτι ὁ ἵππος μου δὲν ἐβάδιζεν πλέον ἀλλ' ἤρχισε νὰ κολυμβᾷ. Ἄγνοῶ πῶς παρεσύρθη ὑπὸ τῆς γενναιότητος τοῦ εὐγενοῦς ζώου, (1) καὶ κατευθύνθη, κολυμβῶντος τοῦ ἵππου, πρὸς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐφοβήθη, ἐνθυμηθεὶς ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις ἀνετράπη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη εἰς τὸν Ἀλιάκμονα ὁ καλὸς ἀνθυπίαρχος Κορδῆς. Ἄλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ὁ ὀρητικὸς Σουδανέζος Ἀλῆς, φυσῶν ὡς φάλαινα, ἔφθασεν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην ἔνθα ἐξῆλθον. Τότε κατάπληκτος ἀτελήφθην ὅτι ἤμην μόνος διότι ἡ ἡμιλαρχία εἶχε σταματήσει εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην, ὅταν τὸ ὕδωρ ἐφθασε μέχρι τοῦ στήθους τῶν ἵππων. Ἠρχισα νὰ κραυγάζω, διατάζων τὸν ἐπὶ κεφαλῆς ὑπίαρχον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐδικαιολογεῖτο ὅτι οἱ Οὐγγρικοὶ ἵπποι ἠρνοῦντο νὰ κολυμβήσουν παρὰ τὰς προσπαθείαστων ἀναβατῶν των. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην κατέφθασαν δύο χωρικοὶ ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ὄχθης χωρίου, οἵτινες ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν μου ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ὑψώματος, ἔνθα διεκρίνοντο τέσσαρες ἱππεῖς καὶ μὲ ἐ πληροφορήσαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τεσσάρων ἐφίππων Τούρκων χωροφυλάκων. Εὐτυχῶς βλέποντας οὗτοι τὴν ἡμιλαρχίαν δὲν ἐπροχώρησαν, ὁπότε ἀσφαλῶς θὰ μὲ ἠχμαλώτιζον διότι καὶ αὐτὸ τὸ περιστροφόν μου δὲν θὰ ἐλειπούργει πιθανῶς διότι εἶχε βραχῆ ἐκ τοῦ ὕδατος. Ἠναγκάσθη νὰ διωθῶ ἐκ νέου εἰς τὸν ποταμόν καὶ νὰ φθάσω κολυμβῶν μέχρι τῆς ἡμιλαρχίας. Ἐξ ἄλλων γεγονότων ἐβεβαιώθη κατόπιν ὅτι δὲν ἔπταιον οἱ Οὐγγαρεῖσι, ὅπως ἔλεγεν, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ

(1) Ὁ ἵππος μου αὐτὸς, καθαρὸαιμὸς Ἀραβικὸς, ἦτο λάφυρον τῆς μάχης τοῦ Σαραταπόρου ἐκ τοῦ στρατῶνος τῶν Σερβίων, ὅπως ἐξιστόρησα εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον. Ὁ θανμάσιος αὐτὸς κέλης εἶχε ὅλας τὰς ιδιότητας τοῦ καλοῦ πολεμικοῦ ἵππου μὲ μόνον σοβαρὸν ἐλάτωμα νὰ ἀνορθοῦται αἰφνιδίως καὶ νὰ ἀνατρέπεται. Παρὰ ταῦτα, καίτοι ἐκινδύνευσα δις νὰ συντριβῶ ἀπ' αὐτόν εἰς Κοζάνην καὶ Βέρμιον, δὲν τὸν ἀπεχωρίζομαι παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ Μεράρχου, ἔνεκα τῶν ἄλλων μεγάλων ἀρετῶν του. Τὸν εἶχον βαπτίσει «Ἀλῆ» ἔνεκα τῆς Τουρκικῆς προελεύσεώς του.

ὑπάρχοντος διοικητῆς τῆς ἡμιλαρχίας. Βραχεῖς μέχρι τῆς ὁσφύος καὶ ἔνεκα τοῦ πνέοντος ἰσχυροῦ «Βαρδάρη» ὑπέστην ἰσχυρὰν ψῆξιν καὶ ὁσφυαλγίαν, ἣτις μὲ ἠνόηλοι ἐπὶ ἀρκετὰς ἑβδομάδας κατόπιν.

Παρὰ τῶν χωρικῶν τῆς Βαρδαροφίσκας ἐπληροφορήθην ὅτι ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ σημείου, ἔνθα διέβην τὸν ποταμόν, ἐλειτούργει εἶδος σχεδιάς ἢ μᾶλλον μεγάλης λέμβου, ἣτις περιελάμβανε πλεόν τῶν 50 ἀνδρῶν.

Μόλις ἐπανελθὼν εἰς τὴν μεραρχίαν, ἀνέφερον τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναγνωρίσεώς μου, ἅτινα διεβιβιάσθησαν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Τῇ ἐγκρίσει τοῦ μεράρχου τὸ $\frac{1}{3}$ σύνταγμα εὐζώνων ἐπορεύθη πρὸς τὸ σημεῖον τῆς διαβάσεως καὶ ἤρξατο μεταφέρειν τοὺς ἀνδρας του διὰ τῆς εἰρημένης σχεδιάς ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄχθης, διὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Μέχρι τῆς ἐπομένης, 25ης Ὀκτωβρίου εἶχε διεκπεραιωθῆ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ συντάγματος, τὸ ὅποιον ἐτέθη εἰς κίνησιν βαδίζον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης πρὸς νότον.

Τὴν 25ην Ὀκτωβρίου, διὰ τῆς ἐπισκευασθείσης γεφύρας, αἱ μεραρχίαι τῆς στρατιᾶς διέβαινον συγχρόνως τὸν Ἄξιόν καὶ ἐτίθεντο εἰς κίνησιν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀπωλέσας τὸ λεπτομερὲς ἡμερολόγιόν μου (κατὰ τὴν διαρπαγὴν τῶν ἀρχείων μου τὸ 1926) δὲν ἐνθυμούμαι ἔαν ἡ VI μεραρχία, εἰς ἣν ἀνήκον διέβη τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν ποταμόν. Ἐνθυμούμαι μόνον ἀσφαλῶς ὅτι τὴν ἑσπέραν τῆς 26ης διενυκτέρευσα εἰς τὴν ἑπαυλιν Τοψίν, ἀπὸ τῆς ὁποίας πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀναχωρήσει τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ μοῦ παράσχη ἀκριβεῖς πληροφορίας ὁ λαμπρὸς συνάδελφος Ἀντιστρατήγος Ἐ. Ἀ. Π. Κλάδος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνυπηρέτησα εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον τῆς II μεραρχίας καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν διάρκειαν τῶν δύο Βαλκανικῶν Πολέμων (1).

Ὅπωςδὴποτε τὴν 25ην Ὀκτωβρίου ἡ στρατιὰ εἶχεν διεκπεραιωθῆ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἄξιου καὶ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ἑπαυλιν Τοψίν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν οἱ Πρόξενοι τῆς Θεσσαλονίκης ἐφθασαν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅπως παρακαλέσουν τὸν Ἀρχιστρατήγον νὰ μὴ βομβαρδισθῆ ἡ πόλις. Ὁ Διάδοχος φυσικὰ ἀπήνητησεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ καταλάβῃ τὸ ταχύτερον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συνεπῶς ἔαν οἱ Τοῦρκοι ἀντισταθῶσι θὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν δι' ὅλων τῶν μέσων. Τοὺς ὑπέδειξε τελικῶς νὰ ἀποτανθῶσι πρὸς τὸν Τοῦρκον στρατηγόν.

Ὁ Διάδοχος ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως εἰς τὸν Ὑπαρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου, Ἀντισυνταγματάρχην Δούσμανην, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ στρατιὰ ἐκινεῖτο εἰς τάξιν μάχης πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

(1) Ὁ τότε λοχαγὸς Κλάδος ἦτο ἐκ τῶν ἀρίστων ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν τοῦ Πολέμου τῶν Παρισίων, ἔνθα ἀπεστάλη κατόπιν τοῦ πρώτου διαγωνισμοῦ τὸ 1911. Ἐκτὸς τῆς ἀρτίας μορφώσεώς του εἶχεν εὐθὺν χαρακτῆρα, ἀπόλυτον ἐντιμότητα καὶ ὀρθοφροσύνην. Ὡς ἐπιτελὴς τῆς μεραρχίας προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῆς. Ἐλπίζω ὅτι ζῆ ὁ καλὸς συνάδελφος διαμένων ἐν Πάτραις καὶ εὐχαρίστως θὰ ἐλάμβανα τὰς πληροφορίας του, μὴ δυνάμενος νὰ τοῦ γράψω ἑλλείψει τῆς διευθύνσεώς του.

Ἡ σύμβασις περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπεγράφη ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ μεσονύκτιον τῆς 26ης Ὀκτωβρίου. Θεωρῶ περιττὸν νὰ ἀναφέρω λεπτομερείας περὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Διαδόχου εἰς Θεσσαλονίκην, τῆς παρελάσεως τῶν στρατευμάτων καὶ τῆς γενομένης ὑποδοχῆς, ἐφόσον αὐταὶ ἔχουν γραφῇ ἐκτενῶς καὶ περιγράφονται κατ' ἔτος διὰ δημογροῦν καὶ τοῦ τύπου τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

Ἐνῶ εἰσήρχετο ἀκόμη εἰς τὴν πόλιν, τὴν πρωίαν τῆς 27ης Ὀκτωβρίου, ἡ I Μεραρχία, κατέφθασεν ὁ Βούλγαρος στρατηγὸς Θεοδωρῶφ, ὅστις ἐξήτησε παρὰ τοῦ Διαδόχου τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Θεσσαλονίκην ἐν μόνον τάγμα Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐξαιρετικῶς καταπεπονημένον ἐκ τῆς ἐσπευσμένης πορείας του. Ὁ Διάδοχος τὸ ἐπέτρεψεν ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Βούλγαροι εἰσήγαγον εἰς τὴν πόλιν ἀνὰ μικρὰ τμήματα καὶ ἄλλον στρατὸν οὕτως ὥστε τάχιστα ἡ Βουλγαρικὴ δύναμις τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο μία περίπου ταξιαρχία ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Χεζαμπτζιέφ.

Λιὰ τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως ἐτερματίσθη κατ' οὐσίαν ὁ πόλεμος ἐν Μακεδονίᾳ.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΦΛΩΡΙΝΑΝ

Ὡς εἶδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, τὴν ἐπομένην τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν, φυγάδες ἀξιωματικοὶ τῆς V μεραρχίας, ἀφικόμενοι εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἀνήγγελλον τὴν καταστροφὴν τῆς V μεραρχίας εἰς τὸ Σόροβιτς. Κατὰ τὰς πληροφορίας αὐτὰς ἡ μεραρχία ἐκείνη εἶχε διαλυθῆ καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς δὲν ἐσταμάτησεν ἐν τῇ φυγῇ οὔτε εἰς Κοζάνην, ἀλλ' ἔφευγεν ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει πρὸς τὰ Σέρβια. Μεμονωμένοι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ 23ου συντάγματος λοχαγὸς Κ, ἔφθασαν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν εἰς Βοδενὰ διότι ἀπώλεσαν ἐκ τοῦ πανικοῦ καὶ ἐν τῷ σκότει τὸν προσανατολισμὸν των. Ὡς ἐγνώσθη τότε, ὁ εἰς Γιδᾶ εὐρισκόμενος ἸΒασιλεὺς Γεώργιος ἐταράχθη σφόδρα καὶ διέταξε τὴν ἄμεσον σύλληψιν καὶ φυλάκισιν τῶν φυγάδων ἐκείνων. Ὅπως ἀνεφέραμεν, τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον ἐκ τῶν ἀπελπιστικῶν αὐτῶν πληροφοριῶν ἀπώλεσε τὴν ψυχραιμίαν του καὶ ἐταράχθη εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ διατάξῃ τὰς νικηφόρους μεραρχίας τῶν Γιαννιτσῶν νὰ καλυφθοῦν διὰ προφυλακῶν πρὸς τὰς διευθύνσεις Βοδενῶν καὶ Βερροίας, δηλ. πρὸς τὰ νῶτα των. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον «ἀπώλεσε τὴν κεφαλὴν» (Perdre la tête), ὡς λέγουν οἱ Γάλλοι, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ μὴ σκεφθῆ ὁποία ἦτο ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις καὶ ὁπόση ἡ ἀπόστασις τῆς στρατιᾶς ἀπὸ τοῦ περὶ τὸ Μοναστήρι ἐχθρικοῦ στρατοῦ τοῦ Ριζᾶ-Πασσᾶ. Δὲν ἠδυνήθη τὸ Στρατηγεῖον μας ἐν τῇ ἀλλοφροσύνῃ του νὰ κάμῃ τὸν στοιχειωδῶς λογικὸν ὑπολογισμὸν, πῶς ἦτο δυνατόν ὁ Τουρκικὸς στρατὸς τοῦ Μοναστηρίου, ὅστις ἠττηθεὶς ὑπὸ τῶν Σέρβων εἰς τὴν μάχην τοῦ Κουμανόγου ἐδιώκετο κατὰ πόδας πρὸς Μοναστήρι ὑπὸ τοῦ κυρίου ὄγκου τοῦ Σερβικοῦ στρατοῦ, νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ νὰ ἀπειλήσῃ σοβαρῶς τὴν περὶ τὰ Γιαννιτσᾶ Ἑλληνι-

κὴν στρατιάν. Τὸ ἀνωτέρω γεγονός καὶ μόνον ἀποδεικνύει τὴν ποιότητα τῶν νεύρων τοῦ ὑπερφιάλου Ὑποεπιτελάρχου καὶ τῶν βοηθῶν του (1).

Ἄμα τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ ἀτυχήματος τοῦ Σόροβιτς, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἔπρεπε νὰ ἀποστείλῃ ἀμέσως εἰς ἀνίχνευσιν τὴν ἄκαπνον μέχρι τῆς στιγμῆς ταξιαρχίαν τοῦ ἱππικοῦ μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς Βοδενά, Ὁστροβον καὶ τὸ πολὺ νὰ κατευθύνῃ ὀπισθεν αὐτῆς εἰς Βοδενά τὴν VII μεραρχίαν, ἣ ὁποία δὲν εἶχε λάβει μέρος οὔτε εἰς Σαραντάπορον οὔτε εἰς Γιαννιτσᾶ. Αἱ παραμένονσαι πέντε μεραρχίαι (I, II, III, IV, καὶ VI) ἦταν ὑπεραρκεταὶ διὰ νὰ περισυλλέξουν τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ παραδοθέντα συντρίμματα τοῦ Ταξιν - Πασσᾶ.

Ὅταν ἀνηγγέλθη ἡ συμφορὰ τοῦ Σόροβιτς, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέταξε τὸ ἐκ δύο Εὐζωνικῶν ταγμάτων ἀπόσπασμα Γεννάδη νὰ προχωρήσῃ μέχρι Κοζάνης καὶ νὰ περισυλλέξῃ καὶ σταματήσῃ ἐκεῖ τὰ διασκορπισθέντα τμήματα τῆς Vης Μεραρχίας. Ταυτοχρόνως ἀφήρεσε τὴν Διοίκησιν αὐτῆς ἀπὸ τὸν Συνταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ Ματθαίουπουλον. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐτοποθέτησε μετ' ὀλίγον τὸν ἀτυχήσαντα Συνταγματάρχην διοικητὴν τῆς IX Μεραρχίας ἐν Ἡπείρῳ.

Ἡ ἐπιδειχθεῖσα ἐπιείκεια ἦτο ἴσως δικαιολογημένη, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, διότι τὴν εὐθύνην τοῦ ἀτυχήματος, εἶχεν ἡ Ἄνωτάτη Διοίκησις διὰ τῆς σφαλερᾶς διαταγῆς τῆς. Ἄτυχῶς ὁμως ἀπεδείχθη καὶ εὐνοια ἀκόμη πρὸς φυγάδας ῥηψάσπιδας τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ δειλοὶ καὶ φυνγάδες, (οἱ Π. Μ. Ρ. Β. κλπ.) ἀντὶ νὰ ὑποστοῦν τὰς κυρώσεις τοῦ Στρατιωτικοῦ Ποινικοῦ Νόμου, οὗ μόνον ἀελάμβανον μετὰ τὸν πόλεμον τὰς διοικήσεις, αἵτινες τοὺς ἀφηρέθησαν, ἀλλὰ καὶ προήχθησαν εἰς ἀνωτέρους βαθμοὺς, διότι εἶχον τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ ἀποτάξουν τὸν Σατανᾶν καὶ νὰ ὁμώσουν πίσιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Βούδαν τοῦ Ἀντιβενιζελισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀντιπροσώπευε τὸ περιβόητον Ἐπιτελεῖον. Θὰ ἀναφέρω ἐν καιρῷ ὠρισμένα πάμπολλα γεγονότα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἀποδειχθῇ πασιφανῶς τὸ βᾶσιμον τῆς σοβαρᾶς ταύτης κατηγορίας μου.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀπεφάσισε νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν κατάστασιν καὶ πρὸς δυσμὰς πρὸς Φλώριναν καὶ Κορυτσᾶν. Διὰ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴν διετέθησαν αἱ Μεραρχίαι IIIη, IVη καὶ VIIη καὶ ἐκινήθησαν αἱ μὲν VIη καὶ IIIη μὲ γε-

(1) Ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε καὶ τῶν κατόπιν εἰς Ἡπειρον ἐπιχειρήσεων καὶ ὡς βεβαίωτο ἠγῆτως ὁ Δούσμανης εἰς τὸ σύγγραμμά του, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου ἔπαιξε παρ' αὐτῷ βωβὸν πρόσωπον χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται οὔτε νὰ λαμβάνῃ γνώσιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς ἦτο ἀχύρινον ὁμοίωμα, τοῦ ὁποίου ἀποστολὴ ἦτο νὰ εἶναι «ἐμοιγράτερος τοῦ Διαδόχου» (μουσαφίρης). Ὁ Δούσμανης τὸν εἶχε καταργῆσει παντελῶς καὶ θὰ ἴδωμεν κατόπιν κατὰ ποῖον χυδαῖον τρόπον τὸν ἐτροπίλλισεν ὀριστικῶς εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ Δούσμανης ἐφήρμοξε πάντα τὴν μέθοδον τοῦ πηνοῦ κούκου, ποῦ γεννᾷ εἰς ξένας φωλεὰς καὶ ἐκποτίζει κατόπιν τοὺς νομίμους νεοσσοὺς κατόχους των.

νικήν κατεύθυνσιν πρὸς Βοδενά, ἢ δὲ IVη νοτιώτερον (διὰ Βερροίας νομίζω) πρὸς Κοζάνην.

Ἡ VIη Μεραρχία, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δεξιᾶς φάλαγγος, ἔφθασεν μέχρι Βοδενῶν χωρὶς νὰ συναντήσῃ οὐδαμοῦ ἐχθρόν. Ὅταν ἀφίκετο εἰς Βοδενά ἡ ἔμπροσθοφυλακὴ τῆς, ἔκταθεισα δυτικώτερον, ἀνήγγειλε τὴν ὑπαρξίν περὶ τὸ Βλάδοβον (1) ἀσθενῶν ἐχθρικῶν τμημάτων, ἀποτελουμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀτάκτων Γκέγκηδων.

Εἰς Βοδενά τὸ στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας ἐστάθμευσε εἰς τὸ οἶκημα τῆς Μητροπόλεως, τὸ ὅποιον ἔχει θανμασίαν θεᾶν ἐπὶ τῆς κάτωθεν κοιλάδος. Ἡ πόλις τῶν ὀνομαστῶν κερασιῶν διασχίζεται ἀπὸ πολλὰ ῥεῖθρα καταλήγοντα εἰς καταρράκτας.

Ἐκ Βοδενῶν ἡ VI μεραρχία ἐκινήθη συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Ὀστροβον. Βορείως αὐτῆς ἐπορεύετο ἐπὶ ἡμιονικῆς ὁδοῦ ἡ III μεραρχία, βαδίζουσα πρὸς Μπατατοῖν καὶ Ὀσλό. Ἡ ἔμπροσθοφυλακὴ τῆς VI μεραρχίας, ἀφοῦ ἀπώθησεν εὐκόλως τὰ περὶ τὸ Βλάδοβον ἐχθρικά τμήματα, ἔφθασε περὶ τὴν ἐσπέραν εἰς τὰ ἀνατολικῶς τοῦ Ὀστροβου ὑψώματα. Ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος τοῦ Μοναστηρίου, πρὸς κάλυψιν τῶν νώτων του, εἶχεν ἐγκαταστήσει δύο ἀποστάσματα, τὸ ἐν ἐπὶ τῆς διαβάσεως Ὀστροβου—Γκορνιτσόβου καὶ ἕτερον εἰς τὴν στενωπὸν τῆς Μπάντισας—Σόροβιτς. Ἡ ἔμπροσθοφυλακὴ τῆς VI μεραρχίας μόλις ἐπλησίασε τὴν ἀνατολικῶς τοῦ Ὀστροβου κορυφογραμμὴν ἐδέχθη πυκνὰ πυρὰ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκ μικρᾶς ἀποστάσεως. Τὸ 18ον πεζικὸν σύνταγμα, ὅπερ ἀπετέλει τὴν ἔμπροσθοφυλακὴν ὑπέπεσε κατὰ τὴν πορείαν εἰς τὸ σφάλμα τῆς σμικρύνσεως τῶν ἀποστάσεων, περὶ τοῦ ὁποῦ ἀνέφερον ἀλλαγῶν.

Ἐνεκα πηλημελοῦς ἐνεργείας τῆς ἡμιλαρχίας τῆς μεραρχίας δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ εἰς τὴν δέουσαν ἀπόστασιν τὸ δρομολόγιον τῆς μεραρχίας οὕτως ὥστε αὐτὸς οὕτως ὁ κορμὸς τῆς ἔμπροσθοφυλακῆς ἐβλήθη δραστηκῶς καὶ ἐξ ἀποστάσεως 600 μόλις μέτρων περίπου ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς ὀχρωμένου ἐχθρικοῦ πεζικοῦ.

Ὁ αἰφνιδιασμὸς διὰ τοῦ πυρὸς ἦτο πλήρης καὶ ὡς ἦτο φυσικὸν λόχου τινὲς τοῦ 18ου συντάγματος, ἐκλονίσθησαν σοβαρῶς καὶ εἰς μάλιστα λόχος σχεδὸν διελύθη. Τὸ πυροβολικὸν τῆς ἔμπροσθοφυλακῆς κατέλαβε θέσιν ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ καὶ διὰ τοῦ πυρὸς αὐτοῦ συνεκράτησε τὰ κλονισθέντα τμήματα. Ἡ ἔμπροσθοφυλακὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεπτύχθη ἀλλὰ δὲν προήλασε εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι τὸ σύνταγμα αὐτὸ εἶχεν ὑποστῆ

(1) Εἰς τὸ χωρίον Βλάδοβον ἀπηγγονίσθη δολοφονικῶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀφοῦ ὑπέστη σκληρὰ βασανιστήρια, ὁ Μακεδονομάχος Τέλλος Ἀγαπητὸς (Καπετὰν Ἀγρας). Ἦτο σύγχρονός μου εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων (κατὰ δύο τάξεις νεώτερος), θαυμάσιος χαρακτὴρ καὶ γενναῖος ἀξιωματικὸς. Ἐνέπεσε εἰς παγίδα τῶν κομιτατζήδων μεταβάς ἀοπλος πρὸς δῆθεν συνεννόησιν. Διερχόμενος ἐκ Βλαδόβου εἶδον τὸν πλάτανον εἰς ὃν ἐκρεμίσθη.

ἠθικὸν κλονισμὸν ἐκ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ ἐξ ἄλλου διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε τὸ σκότος καὶ θαγδαιοτάτη βροχή.

Μετὰ μίαν ὥραν ἠκούσθη πυκνὸς πυροβολισμὸς εἰς τὸ δεξιὸν τῶν προφυλακῶν μάχης καὶ ταυτοχρόνως τὸ Στρατηγεῖον ἐπληροφορεῖτο ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ πυροβολικοῦ ὅτι πολλοὶ ἄνδρες τοῦ 18ου συντάγματος καὶ τινες ἀξιωματικοὶ (δύο ὡς ἀπεδείχθη κατόπιν) ἔφθασαν ἐν ἀταξίᾳ μέχρι τῶν θέσεων τοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς μεραρχίας, ταγματάρχης Χατζηανέστης, ὅστις προσωπικῶς ἦτο προικισμένος μὲ ἔξαιρετικὴν γενναϊότητα, μὲ διέταξε νὰ τὸν ἀκολουθήσω καὶ ἐσπεύσαμεν δρομαίως πρὸς τὰς θέσεις τοῦ πυροβολικοῦ. Ἐκεῖ εὐρέθημεν πρὸ δυσαρέστου θεάματος διότι ὁλόκληρος ὁ λόχος τοῦ λοχαγοῦ Μ. εἶχε σταματήσει πανικόβλητος χάρις εἰς τὴν παρέμβασιν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ Ἐπιτελάρχης Χατζηανέστης ἔξαλλος ἐξ ὀργῆς ἤρχισε νὰ κτυπᾷ διὰ ῥάβδου τοὺς φυγάδας διατάσσων αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς θέσεις των. Ἐνεκα τῆς βροχῆς οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν εἶχον καλυφθῆ διὰ τῶν ἀντισκῆνων ἢ μανδυῶν. Εἰς μίαν στιγμὴν, ὅταν ὁ Χατζηανέστης κατέφερε κτύπημα ἐναντίον φυγάδος τινὸς ἐν τῷ σκότει, ἤκουσα τὸν δροῦμενον νὰ λέγῃ εἶμαι ἀξιωματικὸς κύριε. Τόσο τὸ χειρότερο, ἀπῆντησε ὀργίλως ὁ ἀείμνηστος Χατζηανέστης. Τελικῶς τῇ ἐπεμβάσει καὶ τῆς Διοικήσεως τοῦ Συντάγματος, κατωρθώθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς θέσεις του τὸ πλεῖστον τοῦ πανικοβλήτου λόχου.

Ἡ δελία τοῦ λοχαγοῦ Μ. καὶ τὸ ἀπειροπόλεμον τῶν ἀδρῶν τοῦ τάγματος ἐκείνου, διὰ πρώτην φορὰν βαπτιζομένου εἰς τὸ πῦρ, ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ πανικοῦ, προελθόντος ἐκ πυροβολισμῶν τῶν ἡμετέρων διπλοσκοπῶν. Ἡ κυρία αἰτία πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν κατὰπτωσιν τοῦ ἠθικοῦ ἔνεκα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπέστησαν πρὸ ὀλίγων ὥρῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ IIIη Μεραρχία τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐβάδιζεν ἐπὶ τῆς ἡμιονικῆς ὁδοῦ παραλλήλως καὶ βορείως τῆς VIης, ἔπρεπε δὲ ἡ κεφαλὴ τῆς νὰ εὐρίσκειται περὶ τὴν ἐσπέραν παρὰ τὸ χωρίον Μπατατοίν. (1) Ὁ ἐπιτελάρχης τῆς Μεραρχίας Χατζηανέστης, παρὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα του, ἦτο ἀνθρωπος ἐγώιστης καὶ ἀπολυταρχικὸς μέχρι σκληρότητος. Τὴν 10ην νυκτερινὴν τῆς ἐσπέρας ἐκείνης ὑπερτιμῆσας ἔνεκα τῶν τυχαίων γεγονότων τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ (ἐπρόκειτο ὡς ἀπεδείχθη τὴν ἐπομένην περὶ ἑνὸς μόνον τάγματος) ἔσχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ συνδεθῇ μὲ τὴν IIIην Μεραρχίαν πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν τῶν δύο Μεραρχιῶν τὴν ἐπομένην. Χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἔφιπποι ἀπὸ τῆς 6ης πρωϊνῆς εἴμεθα νήστες καὶ κατάκοποι μετὰ πορείαν καὶ μάχην, μοῦ ἔδωσε τὴν ἐντολὴν νὰ ἀναχωρήσω ἀμέσως καὶ νὰ μεταβῶ πρὸς τὴν IIIην Μεραρχίαν ἵνα ἐνημερώσω ἐπὶ τῆς καταστάσεως.

(1) Εἰς τὸ χωρίον Μπατατοίν κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα, ἔλαβεν χώραν συμπολοὶ ἡμετέρου σώματος ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον μοίραρχον Σπυρομήλιον ἐναντίον συμμορίας Βουλγάρων κομιτατζήδων, οἵτινες τοῦ ἐπετέθησαν ἐξ ἐνέδρας. Ὁ ἀρχηγὸς Σπυρομήλιος ἐτραυματίσθη σοβαρῶς καὶ τὸ Σῶμα του ἔκτοτε διελύθη, τὸ Σῶμα Σπυρομήλιου ἦτο τὸ ἐν ἑκ τῶν τριῶν πρώτων ἐξεληθέντων εἰς Μακεδονίαν.

Ἡ κεφαλὴ τῆς III Μεραρχίας ἐπελογίζαμεν ὅτι θὰ εὐρίσκετο περὶ τὸ χωρίον Ὀσλόπ ἀνατολικῶς τοῦ Μπαταταίν. Ἐπὶ πλεόν τὸ σκότος ἦτο βαθύτατον καὶ ἡ βροχὴ ἐξηκολούθη. Ἦκουσα ἐν ἡρεμίᾳ τὴν διαταγὴν καὶ ἀπήντησα : «Μάλιστα κ. Ἐπιτελάρχᾳ» χαιρετήσας στρατιωτικῶς. Ὁ παριστάμενος Μέραρχος Μηλιώτης ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἐπιτελάρχην ὅτι θὰ ἔπρεπε ἡ διαταγὴ αὐτὴ νὰ ἐκτελεσθῇ τὰς πρωϊνὰς ὥρας, ἅμα τῇ ἡφ' ἕνεκα τοῦ δυσβάτου καὶ ὄρεινου ἐδάφους. Ὁ ἐπιτελάρχης, ἐγνωσμένης ἰσχυρογνωμοσύνης, ἐπέμεινε καὶ ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἔμπιστον ἱππέα, ἀκόλουθόν μου, ἀνεχώρησα.

Ὁ Αὐστριακὸς χάριτις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιεῖχε πελλὰ σφάλματα. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐκ παραδρομῆς ἀνέγραφε τὸ χωρίον Ὀσλόπ ἀνατολικῶς τοῦ Μπαταταίν ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητι εὐρίσκετο πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ. Ἐκκινήσας ἐν τῷ σκότει ἐβάδισα διὰ μιᾶς χαράδρας πρὸς βορρᾶν, ἀκολουθῶν μίαν μικρὰν ἀτραπὸν μὲ μόνον βοήθημα φερρῆτῃ· μικρὰν πυξίδα. Βαδίζων βραδέως ἕνεκα τοῦ ἐδάφους, παρετήρησα μετὰ μίαν ὥραν, κάτωθεν ἐνὸς δένδρου, ἕχνη πυρεῖς καὶ παρ' αὐτὴν κελύφη αὐγῶν καὶ ἐν γένει τεκμήρια σταθμύσεως ἀνθρώπων. Μοῦ ἐγεννήθη ὑπόνοια περὶ παρουσίας ἐχθροῦ καὶ ἐξηκολούθησα μετὰ προφυλάξεων τὴν πορείαν μου, σταθμύων ἀνὰ διαστήματα. Εἶχα τὴν ἐξαιρετικὴν τύχην μετ' ὀλίγον νὰ συναντηθῶ μὲ χωρικὸν ἐρχόμενον ἀντιθέτως. Τὸν ἐσταμάτησα καὶ τοῦ ἐζήτησα πληροφορίας περὶ τοῦ χωρίου Ὀσλόπ καὶ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἀτραπὸς ποῦ ἀκολουθῶ ἄγει πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ὁ χωρικὸς, ἀνθρωποςκατωτέρας διανοητικότητος, ὅπως οἱ πλείστοι Μακεδόνες τότε, μὲ ἀπεχαιρέτησεν ἀλλὰ ἀφ' οὗ ἔκανε ὀλίγα βήματα σταθεῖς μὲ ἠρώτησεν ἐκπληκτικὸς : «Τί θὰ κάνετε στὸ Ὀσλόπ, καπτανίε ;» Καὶ ὅταν τὸν ἐβεβαίωσα ὅτι μεταβαίνω διὰ νὰ συναντήσω Ἑλληνικὸν στρατὸν ἐξεπλάγη καὶ μοῦ εἶπε : «Τί λές ! Εἰς τὸ Ὀσλόπ εἶναι Γκέγκηδες καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεως χιλιόμετρον ἐκ τῆς θέσεώς μας ὑπάρχει φυλάκιον δέκα περίπου ἀνδρῶν» καὶ ἐξηκολούθησε ἐσπευσμένως τὴν πρὸς νότον πορείαν του. Ἐσταμάτησα, εὐρισκόμενος ἐν ἀμηχανίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου καὶ κατελθὼν τοῦ ἵππου ἐπροχώρησα πεζῇ εἰς ἀπόστασιν τινα μέχρι τῆς πρὸ ἐμοῦ ὁράσεως, ὅπου ἐσταμάτησα ἐκ νέου. Δὲν εἶχον παρέλθει πολλὰ λεπτά, ὅποτε ἐν τῇ ἡρεμίᾳ τῆς νυκτὸς ἤκουσα εὐκρινῶς Ἀλβανικὰς φράσεις μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν λέξιν «οὐδ» ἣτις σημαίνει ὁδός. Δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία ὅτι ἐνέπεσα εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ ἐχθροῦ. Ἐστράφημ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἔφθασα δρομέως εἰς τὸ μέρος τῶν ἵππων, ἵππευσα καὶ ἐτράπημ εἰς φυγὴν πρὸς νότον. Φαίνεται ὁ κρότος τῶν ποδῶν τῶν τροχαζόντων ἵππων ἐπὶ τῶν χαλίκων τοῦ χειμάρρου ἠκούσθη ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες, διότι ἀντήχησαν ἀμέσως πέντε ἕως ἑξ πυροβολισμοί. Δὲν ἀποκρύπτω ὅτι ἡ «ψυχὴ μου εἶχε πάει στὴν Κούλουρη» διότι αἰχμαλωσία ὑπὸ τῶν Γκέγκηδων ἐσήμαινε πετάλωμα, κόψιμο αὐτιῶν κλπ.

Ἦναγκάσθημ νὰ τραπῶ πρὸς ἀνατολάς, νὰ φθάσω μέχρι τῆς αὐτόθι λίμνης καὶ παρακολουθῶν τὴν παρυφὴν αὐτὴν νὰ ἐκτελέσω μὲγάλην κυκλικὴν πορείαν ὅπως συναντήσω τὴν πρὸς βορρᾶν ὁδόν, ἣν ἠκολούθη ἡ III Μεραρχία. Ἡ πορεία ἦτο ἐπίπονος, γενομένη ἐν μέρει ἐπὶ βαλτώδους ἐδά-

φους και κατά τὸ πλείστον ἐπὶ λίαν ἀνωμάλου ὄρεινου. Ἐπὶ τέλους συνήντησα τμήματα τῆς III Μεραρχίας, καταυλισμένα παρὰ τὴν ὕδον και στραφείς πρὸς δυσμὰς ἔφθασε πλησίον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς αὐτῆς. Ἐλεῖως ἔξηντηλημένους ἔσταμάτησα εἰς ἓν παρὰ τὴν ὕδον δένδρον και κατελθὼν τοῦ ἵππου ἔξηπλώθην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἔνθα ἀπεκοιμήθην.

Δὲν γνωρίζω πόσην ὥραν ἐκοιμήθην ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ ἐδάφους, ἀλλ' ὅταν ἐξύπνησα ἀντελήφθην ὅτι ἤδη ἤρχισε νὰ ξημερώνῃ. Ὑπέστην ἄνευ λόγου τὴν ὀλονύκτιον αὐτὴν ταλαιπωρίαν και ἐκινδύνευσα νὰ πέσω εἰς χεῖρας τῶν Γκέγκηδων, ἐνῶ εὐκολώτατα θὰ ἐξετελεῖτο ἡ ἀποστολή μου ἐὰν ἀνεχώρουν τὴν πρωίαν ὅπως ἀπεφάνθη ὁ Μέραρχος. Ἰππευσα και ἔσπευσα νὰ συναντήσω τὸ Στρατηγεῖον τῆς IIIης Μεραρχίας. Τὸ συνήντησα παρὰ τὸ χωρίον Μπατατσίν καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Μέραρχος ὑποστράτηγος Δαμιανὸς ἠτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ τὸ Ὀσλόπ, πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς πρὸς δυσμὰς πορείας του.

Εἶδον τὸν ἐπιτελάρχην τῆς Μεραρχίας, Ταγματάρχην Τρικούπην, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσα τὴν ἐντολήν μου και προχώρησα μετ' αὐτοῦ ὅπως ἀναφέρω εἰς τὸν Μέραρχον, ἀλλὰ μοῦ ἐπεφυλάσσετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην και νέα περιπέτεια, ὡς ἐπίλογος τῆς τραγικῆς ἐκείνης ἡμέρας. Καθ' ἣν στιγμὴν πλησιάσας ἀνέφερον εἰς τὸν στρατηγὸν τὰ τῆς καταστάσεως τῆς Μεραρχίας μου, ἐδέχθην ἐν σφοδρώτατον λάκτισμα ἐκ μέρους τοῦ ἵππου του, εἰς τὸν δεξιὸν πόδα και ἀκρῶς παρὰ τὸν ἀναβολέα, ἐκ τοῦ ὀποῖου κατέπεσα λιπόθυμος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὸ λάκτισμα ἦτο λίαν ὀδυνηρὸν ὡς ἐκ τῆς θέσεως (περὶ τὸν ἀστράγαλον), εἰς τὴν ὀποίαν τὸ ἐδέχθην. Καὶ ὅπως ἤμην νῆστης και ἔξηντηλημένος ἀπώλεσα τὰ αἰσθήσεις μου ἐκ τοῦ πόνου. Δὲν γνωρίζω ἐπὶ πόσην ὥραν διήρκεσεν ἡ λιποθυμία μου, ἀλλ' ὅταν συνῆλθον, εἶδον πλησίον μου τὸν ταγματάρχην Τρικούπην, ὁ ὁποῖος μὲ ἐνδιαφέρον και συναδελφικὴν στοργὴν μὲ περιποιήθη, μοῦ εἶχον ἀφαιρέσει τὸ ὑπόδημα και εἰς τοὺς ῥώθονάς μου εἶχον τοποθετήσει βάμβακα ἐμπεποτισμένον μὲ κονιάκ. Ἦκουσα τὸν ταγματάρχην Τρικούπην νὰ ἐκφράζεται μὲ δυσφορίαν διὰ τὸν Μέραρχον, ὁ ὅποιος δὲν ἠγνοεῖ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἵππον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ μέγιστον ἐλάττωμα νὰ λακίτζῃ οἰονδήποτε πλησιάζοντα. Ὁ καλὸς ἄλλωστε και γενναῖος στρατηγὸς ἐπέμενε νὰ χρησιμοποιεῖ ἵππον ἐντελῶς ἀκατάλληλον και λίαν ἐπικίνδυνον δι' ἐπιτελεῖον. Οὐδέποτε ἐλησμώνησα τὴν εὐγενὴ συμπεριφορὰν τοῦ ταγματάρχου Τρικούπη τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐφ' ὅσον, ὅπως ἐξιστόρησα εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν τὸν ἠχημαλώθησα τὴν πρωίαν τοῦ Γουδί, διερχόμενον παρὰ τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν. Μετὰ μίαν ὥραν, μειωθέντων τῶν πόνων τοῦ ποδός μου, ἵππευσα (ἄνευ μπόττας, ἐννοεῖται) και ἀνεχώρησα ἐπαυλθὼν εἰς τὴν Μεραρχίαν μου, ἥτις ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους εἶχεν ἐπισταθμεύσει εἰς τὴν κομόπολιν τοῦ Ὀστροῦ παρὰ τὴν ὠραίαν ἑμώνυμον λίμνην. Οἱ ἐν τῇ Μεραρχίᾳ ἐξεπλάγησαν ὅταν μὲ εἶδον, καταβιβαζόμενον ἐκ

τοῦ ἵππου, ἔχων τὸν πόδα περιτετυλιγμένον εἰς ἐπιδέσμον, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐπιθέσει ὁ ἰατρός τῆς ΙΙης Μεραρχίας ἐντολῇ τοῦ συμπαθοῦς ἐπιτελάρχου τῆς.

ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΓΚΟΡΝΙΤΣΟΒΟΥ

Τὴν ἐπομένην, αἱ Μεραρχίαι ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς δυσμὰς προέλασιν αὐτῶν. Ἡ IV Μεραρχία, ἔχουσα ὡς ἐμπροσθοφυλακὴν τὸ $\frac{1}{30}$ Σύνταγμα Εὐζώνων ἔφθασε περὶ τὴν μεσημβριάν πλησίον τοῦ πρὸς βορρὰν τοῦ χωρίου Γκορνιτσόβου ρεύματος, ἐπὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὁποίου λόφων εἶχεν ἀναπτυχθῆ ὁ ἐξ Ὀστρόβου ὑποχωρήσας Τουρκικὸς Στρατός. Ὁ Τοῦρκος διοικητὴς ἔλκυσθεις παρὰ τῶν τακτικῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρουσίαζον διὰ τὴν ἄμυναν οἱ λόφοι ἐκεῖνοι, ὑπέπεσεν εἰς τὸ βαρύτερον σφάλμα νὰ δώσῃ μάχην ἀμυντικὴν ἐναντίον ἀσυγκρίτως ὑπερέτερων δυνάμεων, ἔχων εἰς τὰ νῶτα του τὸ ρεῦμα τοῦ Γκορνιτσόβου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε ὡς μοναδικὴ διάβασις ἢ ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ γέφυρα αὐτοῦ. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο ἦτο σχεδὸν ἀδιάβατον εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν, ἔχων βαθεῖαν κοίτην καὶ ἀποκρήμονους ὄχθας. Κατὰ κακὴν τύχην τῶν Τούρκων, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς VI Μεραρχίας ἦτο τὸ θρυλικὸν Εὐζωνικὸν σύνταγμα, τοῦ ὁποίου ὁ διοικητὴς ἀντισυνταγματάρχης Διον. Παπαδόπουλος ἦτο ὁ ὀρμητικὸς νικητὴς τῶν Γιαννιτσῶν, ἔνθα ἐκυρίευσεν μίαν ὀλόκληρον πυροβολαρχίαν καὶ ἕνα πλήρη οὐλαμὸν πολυβόλων. Καίτοι φέρων τοὺς ἐπιδέσμονς παρηκολούθησα τὴν μάχην πλησίον τοῦ συνταγματάρχου. Ἄμα τῇ λήψει τῆς ἐπαφῆς, ὁ Παπαδόπουλος διέταξε ἕναν λόχον Εὐζώνων ὅπως ἐκτελέσῃ κυκλικὴν κίνησιν τῆς ἀριστερᾶς ἐχθρικῆς πτέρυγος καὶ διαβῆ τὸ ρεῦμα βορείως τῆς γεφύρας. Ὁ διοικητὴς τοῦ λόχου ἐκεῖνου, ἑφεδρος ὑπολοχαγὸς Καραχρήστος, γενναϊότατος ἀξιωματικὸς, κατόρθωσε μετὰ πολλῶν δυσχερειῶν νὰ διαβῆ τὸ ρεῦμα καὶ νὰ ἐγκατασταθῆ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης αὐτοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ συντόμου ἀγῶνος ὑπῆρξε καταστρεπτικὸν διὰ τὸν ἐχθρόν. Οἱ Τούρκοι, ὑποστάντες ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν κατὰ μέτωπον καὶ βλέποντες ἀπειλουμένην τὴν μοναδικὴν ὁδὸν ὑποχωρήσεως ὑπὸ τοῦ λόχου Καραχρήστου ἐτράπησαν εἰς φυγὴν διὰ τῆς γεφύρας. Ἐπὶ τῆς γεφύρας αὐτῆς διερχόμενοι ἐν συνοστιμῷ ὑπέστησαν τὸ φονικὸν πῦρ τῆς κατὰ μέτωπον ἐπιδέσεως καὶ τὸ διασταυρούμενον ἐπὶ τῆς γεφύρας πῦρ τοῦ λόχου Καραχρήστου. Νεκροὶ καὶ τραυματῆαι ἐπιπτον ἀναμιξ ἔντος τοῦ ρεύματος ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς γεφύρας. Ὁ ἐχθρὸς κατεστράφη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, ἐλάχιστοι δὲ μόνον ἄνδρες διέφυγον μεμονωμένοι καὶ διὰ τοῦ χωρίου Γκορνιτσόβου ἐσώθησαν πρὸς Φλώριναν. Ὅταν διῆλθεν ἐκ τῆς γεφύρας ἐκείνης τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἦτο τοσοῦτος ὁ ὄγκος τῶν πτωμάτων ἅτινα εἶχον συσσωρευθῆ ἐν τῷ ρεύματι, ὥστε μωροὶ τινες τοῦ Ἐπιτελείου ἐξέφρασαν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἠρωϊκὸς Παπαδόπουλος τοὺς κατέσφαξε παραδοθέντας. Ὁ Ἀρχιστρατήγος Διάδοχος Κωνσταντῖνος, παρὰ τὰς φλυαρίας αὐτᾶς, συνεχάρη κατόπιν θερμοῦς

τὸν συνταγματάρχην διοικητὴν τοῦ $\frac{1}{3}$, Εὐζώνων μὲ τὴν φροῖσιν : « Πῶς τοὺς ἐτίλιξες τοὺς καὺμένους τοὺς Τούρκους καὶ ἔκανες τέτοιο μακφελεῖο μωρὲ Παπαδόπουλε ; ».

Περὶ τὴν ἐσπέραν εἰσῆλθομεν εἰς τὸ χωρίον Γκορνίτσοβον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης εὐρίσκετο πλησίον μου εἰς νεαρὸς κάτοικος τοῦ χωρίου, ὅστις μοῦ ἐχρησίμευε ὡς ὁδηγός. Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον, εἶχε νυκτώσει καὶ ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ νεκρική σιγή, διότι οἱ κάτοικοι εἶχον κλεισθῆ εἰς τὰς οἰκίας των τρομοκρατημένοι ἀπὸ τοὺς κανονιοβολισμοὺς καὶ τοὺς πυροβολισμοὺς τῆς μάχης. Ὁ χωρικός προσεφέρθη νὰ μᾶς φιλοξενήσῃ καὶ μετέβημεν εἰς τὴν οἰκίαν του ὅπου μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ μετὰ παραμόνην πολλῆς ὥρας καταρωθῶθη νὰ μᾶς ἀνοιξῶν, διότι οἱ κάτοικοι ἐφοβοῦντο, ἐφ' ὅσον πρὸ ὀλίγης ὥρας ἤκουον τὰς κραυγὰς τῶν φυγάδων Τούρκων στρατιωτῶν. Ὅταν εἰσῆλθομεν, εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας μου συνέβη καὶ ὄχι πολὺν δυσάρεστον ἐπεισόδιον. Νεαρά καὶ ὠραία χωρική, ἡ ἀδελφὴ τοῦ οἰκοδεσπότη, ἐρρόφη ἀποτόμως ἐπ' ἐμοῦ καὶ κλαίονσα μὲ κατησπάζετο. Ἀποτόμως τὴν εἶδον νὰ τρέπεται εἰς φυγὴν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς οἰκίας, αἰσθανθεῖσα ἐντροπὴν διὰ τὸ διάβημά της. Ἡ ἀφελὴς κοπέλλα ὑπὸ τὴν νευρικήν διέγερσιν τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐλησμόνησε τὴν σεμνότητα καὶ τὴν αἰδῶ πὸν χαρακτηρίζει τὰς Ἑλληνίδας τῆς ὑπαίθρου. Ὅταν ἐπαίρναμε τὸ λιτὸν δειπνον μας, ἡ νεαρὰ Μαρία ἤρνεϊτο νὰ παρουσιασθῆ ὅπως μᾶς ὑπηρετήσῃ παρὰ τὰς ἀσχηρὰς παρατηρήσεις τοῦ ἀδελφοῦ της.

ΠΡΟΕΛΑΣΙΣ ΠΡΟΣ ΜΠΑΝΙΤΣΑΝ—ΦΛΩΡΙΝΑΝ—ΚΟΡΥΤΣΑΝ

Διὰ τῆς μάχης αὐτῆς τοῦ Γκορνιτσόβου, ἐτερματίσθησαν ἐντελῶς αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις ἡμῶν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐφ' ὅσον ὡς θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον ἡ Τουρκικὴ Στρατιὰ τοῦ Ριζά — Πασσά διελύθη καὶ μέρος μὲν αὐτῆς ἠχμαλωτίσθη παρὰ τὸ Μοναστήριον, ἕτερον δὲ τμήμα ὑπὸ τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Τζαβιτ ὑπεχώρησε διὰ Φλωρίνης καὶ Πισσοδερίου πρὸς Ἀλβανίαν.

Τὴν ἐπομένην τῆς μάχης τοῦ Γκορνιτσόβου, ἡ VI Μεραρχία ἐτέθη εἰς πορείαν πρὸς τὴν Μπάνιτσαν. Παρὰ τὸν ἐπίδεσμον τοῦ ποδός μου, ἐπορεύθη μετὰ τῆς Μεραρχίας εἰς ἀναγνώρισιν πρὸς τὴν στενωπὸν καὶ ὅταν ἐξῆλθον εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Φλωρίνης, εὐρέθην πρὸ θλιβεροῦ θεάματος. Πάντες οἱ πεσόντες κατὰ τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς V Μεραρχίας ἐκάλυπτον ἄταφοι τὰ πρηνῆ τῆς ἐξόδου τῆς στενωποῦ. Ἐνεκα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πάγου, τὰ πτώματα ἦσαν μελανά καὶ ἐξοιδημένα, οὕτως ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐνόμισα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ νέγρων. Ἄπαντα σχεδὸν τὰ πτώματα ἦσαν ἢ γυμνά ἢ ἐφερον μόνον τὰ ἐσώφρουχα, διότι εἶχον σκυλευθῆ πιθανῶς ὑπὸ τῶν χωρικών. Ὅταν ἐπροχώρησα πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, ἀντίκρουσα μεγάλην ὁμάδα Τούρκων γυναικοπαίδων, αἵτινα εἶχον συσσωρευθῆ παρ' αὐτόν. Ἦσαν κάτοικοι τῶν Καϊλαρίων, οἵτινες ἔφευγον πρὸς βορρὰν ἔνεκα τῆς προελάσεως

τῶν ἡμετέρων ἐκ Κοζάνης. (1) Οἱ ἀτυχεῖς αὐτοὶ εὐρέθησαν αἰφνιδίως ἐνώπιον ἡμῶν καὶ καταληφθέντες ἐκ τρόμου ἐξήτουν ἑδωρῶμενοι ἔλεος. Ἐνθυμούμαι μία δυστυχῆ, ἡ ὁποία περιστοιχιζομένη ἀπὸ τρία παιδιά ὀλολύζοντα, ἐγονυπένησε μόλις ἐπιλησίασα καὶ ὑψώνουσα τὰς χεῖρας ἐφώναξε: «Ἄμάν! Ἄμάν!» (ἔλεος). Ἰσοθάνθη οἶκτον καὶ κατελθὼν τοῦ ἵππου προσεπάθουν νὰ τὴν καθησυχάσω ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον διότι δὲν μὲ ἠγνώσει. Ἐσχον μίαν ἐμπνευσιν καὶ ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ θυλακίου μου ὅσα εἶχον νομίματα ἔθεσα ἐξ αὐτῶν τινὰ εἰς τὰς χεῖρας τῶν μικρῶν τέκνων τῆς. Ἡ χειρονομία μου αὐτὴ ἔσχεν ἄμεσον ἀποτέλεσμα. Μήτηρ καὶ τέκνα ἔπαυσαν νὰ ὀρώνονται πεισθέντες ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἔσφαζον. Ἡ VI Μεραρχία περὶ τὴν ἐσπέραν ἐπεστάθμευσε εἰς τὰ νοτιοανατολικῶς τῆς Φλωρίνης χωρία Ρόζνα, Πεσόζνιτσα κ.λ.π.

Ἔνεκα τῶν συνεχῶν βροχῶν τὸ ἔδαφος εἰς τὰ χωρία ταῦτα ἦτο τόσον λασπῶδες, ὥστε εἴμεθα ἠναγκασμένοι ἐνίοτε νὰ κινούμεθα ἐφιπποὶ, τῶν ἵππων βυθιζομένων μέχρι τοῦ γόνατος.

Οἱ πλείστοι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν ἔπαθον ἐκ δυσεντερίας διότι, ὡς ἔλεγον οἱ ἰατροὶ, ἐμολύνθησαν τὰ φρέατα ἐκ διηθήσεως τῶν ἀκαθαρσῶν. (2) Τὰ χωρία αὐτὰ ἀνήκον εἰς τὸν πλουσιώτατον Ἀλβανὸν μπέην Ἀλῆν, διαμένοντα ἐν Φλώρινα.

Ἡ IVη Μεραρχία, προελάσασα ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τῆς στενωποῦ τοῦ Σόροβιτς, κατέλαβε τὴν Φλώριναν ἐγκαίρως, διότι τὴν ἐπομένην τὸ Σερβικὸν ἵπικὸν καταδιώκον τοὺς ὑποχωροῦντας Τούρκους εἶχε φθάσει δέκα χιλιόμετρα βορείως τῆς πόλεως.

Οἱ Τούρκοι ὑποχωροῦντες ἐπεστάθμευσαν μίαν νύκτα εἰς τὴν Φλώριναν. Ἐπιπτε συνεχῆς χιῶν καὶ φθάσαντες νύκτα διέρρηξαν τὰς θύρας τῶν κατὰ μῆκος τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ καταστημάτων, διανυκτερεύσαντες ἐν αὐτοῖς. Εἶνε ἐκπληκτικὸν ὅτι τὰ πειναλέα αὐτὰ στρατεύματα δὲν προέβησαν οὐδ' εἰς

(1) Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς V Μεραρχίας, οἱ Τούρκοι κάτοικοι τῶν Καϊλαρίων σὺν γυναίξει ἐπετέθησαν κατὰ τῶν φευγόντων στρατιωτῶν μας καὶ κατέσφαξαν ἀγρίως πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Ἦτο φυσικὸν κατὰ τὴν προέλασιν τῶν στρατευμάτων μας νὰ προβοῦν ταῦτα εἰς σκληρὰ ἀντίποινα πυροπολήσαντα καὶ τὰ πλείστα τῶν χωρίων εἶδον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ γυναῖκας καὶ παιδιά, τὰ ὁποία εἶχον ἐκπνεύσει τὴν νύκτα ἐντὸς τοῦ βορβόρου καὶ ἔνεκα τοῦ ἡνῶτος. Μία γυναίκα νεκρὰ εἶχεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς εὐτραφῆς παιδίον, τὸ ὁποῖον ἐκοιμῶτο ὑπὸ τὴν θέρμην τῶν σκεπασμάτων καὶ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, ἡ ὁποία ἦτο ἀκόμη θερμῆ. Ὡς ἔμαθον ἀκόμη τὸ ὄρφανὸν αὐτὸ παρελήφθη ὑπὸ ἑλληνοσ ἐφέδρου, ὁ ὁποῖος τὸ περιέθαλψε, τὸ ἐβάπτισε καὶ τὸ υἱοθέτησεν.

(2) Ἐκ τῆς ἐντερίτιδος προσεβλήθημεν ἐγὼ καὶ ὁ συνάδελφος ἐπιτελῆς τῆς Μεραρχίας λοχαγὸς Κλάδος. Ὁ Ἐπιτελάρχης Χατζηανέστης, συγκάτοικος ἡμῶν, εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ πολλὰ ὠραία γλυκὰ δι' ἄτινα ἦτο ὑπερηγάπα. Μᾶς προσέφερεν ἐνίοτε ἀλλὰ κατὰ σταγόνας διότι ἦτο φιλάργυρος. Ὅταν μᾶς εἶδε ἐκτάδην πάσχοντα, τὰ ἀψησεν ἀκλειδῶτα καὶ μᾶς συνίστα νὰ παίρνομεν ἐλεύθερα. Ἡμεῖς, βελτιωθεῖσης τῆς νόσου, ἠγέρθημεν καὶ τὰ ἐρημάξαμεν ἐν ἀπουσίᾳ του. Ὅταν ἐπανήλθε ἐξελλάγη καὶ μᾶς εἶπε μειδιῶν: «Βλέπω ὅτι ἐγίνατε καλὰ» καὶ συγχρόνως τὰ ἐκλειδῶσε ἐρημητικῶς. Ἐξεδικήθημεν τὴν τοιγκουνιά του.

τὴν παραμικρὰν διαρταγὴν. Ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς Τζαβίτ ἦτο ὡς φαίνεται ἰκανώτατος στρατιωτικὸς καὶ ἄνθρωπος ἰσχυρᾶς πυγμῆς.

Μετά τινας ἡμέρας, ἡ VI Μεραρχία μετεστάθμευσεν εἰς Φλώριναν. Προηγήθη πρὸς ῥύθμισιν τῆς ἐπισταθμίας καὶ συνητητήθη μετὰ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Ἰωαν. Καλογερά, ὅστις εἶχεν ἐγκατασταθῆ με ἀρκετὴν εὐμύριαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλῆ μπέη. Ἡ χιὼν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔπιπτε παχυτάτη καὶ πυκνή. Αἱ νιφάδες τῆς εἶχον τὸ μέγεθος καρύου.

Ὅταν ἔφθασα εἰς τὴν οἰκίαν ἢ μᾶλλον τὸ μέγαρον τοῦ Ἀλῆ, τρέμων ἐκ τοῦ ψύχους, εὐρέθη πρὸ θαυμασίας πυρᾶς παρὰ τὴν ὁποίαν ὁ φίλος συνάδελφος Καλογεράς ἔπαιζε κοντσίναν με τὸν Τουρκαλβανὸν οἰκοδεσπότην. (1)

Ἡ IV Μεραρχία ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγον διὰ Θεσσαλονίκην διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν, μετεφέρθη θαλασσίως εἰς Ἡπειρον, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μεταφερθῆ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Καλλάρην IIα Μεραρχία.

Αἱ VIη καὶ IIIη Μεραρχίαι ἀπετέλεσαν τμημα Στρατιᾶς προωρισμένον διὰ τὴν περαιτέρω διώξιν τοῦ Τζαβίτ καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Κορυτσᾶς.

Εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τῆς Φλωρίνης, χρησιμοποιηθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς πρόχειρον νοσοκομεῖον, ἀνευρέθησαν καὶ ἀρκετοὶ Ἑλληγες αἰχμάλωτοι τῆς Vης Μεραρχίας, ἐν οἷς καὶ ὁ ταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ Ἰωαννίδης, ὅστις ἀγνοούμενος κατὰ τὸ ἀτύχημα τοῦ Σόφοβιτς ἐθεωρεῖτο ὡς φονευθεὶς ἐνῶ εἶχεν ἀπλῶς τραυματισθῆ. Ἐλέγετο τότε ὅτι οἱ στενώτατοι συγγενεῖς του ἐπενθοφόρουν καὶ εἶχον κάμει καὶ μνημόσυνον διὰ τὴν ψυχὴν του. Εὐρέθη, ὡς ἤκουσα, τελείως ἰαθεὶς καὶ παχύτατος παρὰ τὰς στερήσεις.

Ἡ VI Μεραρχία διετάχθη νὰ προελίση πρὸς δυσμὰς ἀκολουθοῦσα τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν Φλωρίνης — Κορυτσᾶ. Ἠναγκάσθη ὁμως νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τινας ἡμέρας εἰς Φλώριναν μέχρις οὗ τὸ μηχανικὸν ἀνοίξῃ δίοδον εἰς τὸν αὐχένα Πισοδερίου, ἔνθα ἡ χιὼν εἶχε καλύψει τὴν ὁδὸν εἰς ὕψος ἀνώτερον τοῦ ἐνὸς μέτρου.

Ὅταν ἡ Μεραρχία ἔφθασεν εἰς Πισοδέρν, ἡ διάβασις ἐγένετο σχεδὸν κατ' ἄνδρα, διότι ἡ ἐλευθερωθεῖσα δίοδος ἦτο λίαν στενὴ (1—1½ μέτρον εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ αὐχένος). Κατὰ τὴν πορείαν πρὸς τὴν κοιλάδα Δεβὸλ ἡ κατωφερὴς ὁδὸς παρουσιάζε φρικτὸν θέαμα. Ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα ἐβαδίζομεν πατώντες ἐπὶ πτωμάτων κτηνῶν καὶ ἀρκετῶν ἀνδρῶν τοῦ ὑποχωρήσαντος ἐχθροῦ.

Ἀπέθνησκον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκ τῆς πείνης καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους, ὅπου εἶχε κατέλθει ἀρκετοὺς βαθμοὺς κάτω τοῦ μηδενός. Ὅταν ἡ Μεραρχία

(1) Ἴσως ἐνθυμεῖται ὁ ἐν ἀποστρατεία Ἀντιστράτηγος τὴν λεπτομέρειαν ὅτι ὅταν ἤρχισε τὸ παιχνίδι, ὠρίσθη νὰ παίξεται ἡ παρτίδα ἀπὸ «Μίαν» καὶ ὅταν ἔληξε, ὁ χάσας Ἀλῆς ἔβγαλε ἓνα σακουλάκι καὶ ἐπλήρωσε λίρας διότι τοιαύτας ἤννοει λέγον μίαν. Φυσικὰ ὁ Καλογεράς ἤννοει ψωροδραχμοῦσαν. Νομίζω ἐνεθυλάκωσε τὴν λίραν, φρονίμως ποιῶν, ἀφοῦ ὁ μπέης εἶχε κολοσιαίαν περιουσίαν, σχηματισθεῖσαν ἀπὸ τὸν ἰδρῶτα τῶν εἰλώτων χωρικῶν.

ἐστάθμευσεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ χωρίου Βαμπέλι, ἀνηγγέλθη ὑπὸ τῆς πρωτοπορείας ὅτι ἐχθρικά τμήματα εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἀνατολικῶς τῆς Μπυγλίστης πρὸς ἄμυναν τῆς ἐξόδου τῆς στενωποῦ.

Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐχθρικῶν θέσεων, ἡ Μεραρχία διέταξε τὸ 18ον πεζικὸν Σύνταγμα νὰ ἐκτελέσῃ εὐρείαν πλευρικήν κίνησιν ὅπως ὑπερκεράσῃ τὸ ἀριστερὸν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀπειλήσῃ τὴν πρὸς Κορυτσᾶν ὑποχώρησιν αὐτοῦ. Διετάχθη νὰ παρακολουθῆσῃ ὡς σύνδεσμος τὴν κίνησιν τοῦ 18ου Συντάγματος. Τὸ Σύνταγμα ἐξεκίνησε λίαν πρωτῶ ἔφθασε δὲ τὰς πρωϊνὰς ὥρας πρὸς βορρὰν καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως παρὰ τὴν νοτιαν παρυφὴν τῆς μικρᾶς λίμνης Βεντροῦς. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπιτεθῆ κατὰ μέτωπον τὸ $\frac{1}{2}$ Σύνταγμα Εὐζώνων καὶ ὁ ἐχθρὸς, ἀπειλούμενος ἐκ τοῦ πλευροῦ ὑπὸ τοῦ 18ου Συντάγματος καὶ κατὰ μέτωπον ὑπὸ τῆς ὀρμητικῆς ἐπιθέσεως τοῦ Παπαδοπούλου, ἐγκατέλειψε περὶ τὴν μεσημβριαν τὰς θέσεις του τραπεῖς εἰς φυγὴν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν Τσαγκώνης—Κορυτσᾶς.

Ἡ III Μεραρχία τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔφθανε διὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῆς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δεβὸλ καὶ ἐστάθμευε τὴν ἐσπέραν ἀριστερὰ τῆς IVης, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Μόροβα.

Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μπυγλίστης ἔλαβε χώραν καὶ τὸ ἡρωϊκὸν ἐπεισόδιον ἐνὸς Τούρκου ἐπιλοχίου, ἀνάλογον μὲ τὴν θυσίαν τοῦ Χότζα τῆς Ἐλασσῶνος, τὸ ἐξῆς :

Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ κτιρίου τοῦ μπέη τῆς Μπυγλίστης (Κονάκι) εἶχεν ὀχυρωθῆ εἰς Τούρκος ἐπιλοχίας μετὰ 5—6 ἀνδρῶν. Οὗτος ἐπέμενε νὰ ἀμύνεται ἀπελπιστικῶς καίτοι τὰ Τουρκικὰ τμήματα εἶχον ὑποχωρήσει ἀρκετὰ χιλιόμετρα πρὸς βορρὰν. Ἐχων ἐλεύθερον πεδίου βολῆς ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ πύργου, εἶχε θέσει ἐκτὸς μάχης πλέον τῶν 15 ἡμετέρων ἐκ τῶν τμημάτων, ἀτινα διετάχθησαν πρὸς κυρίευσιν τοῦ πύργου. Καίτοι ἔβλεπεν ὅτι ἡ περίεξι πεδιάς εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων ὀλοκλήρου Μεραρχίας, ἐξηκολούθη ἀρνούμενος νὰ παραδοθῆ. Πρὸς ἀποφυγὴν ματαίων ἀπωλειῶν, διετάχθη ἡ πυροβολαρχία Μεντζελοπούλου, ἣτις ἤδη εὐρίσκετο δύο χιλιόμετρα βορείως, νὰ στείλῃ ὀπίσω ἓνα πυροβόλον, τὸ ὁποῖον ταχθὲν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν συνέτριψε διὰ τινων βολιδοφόρων τοὺς ἀμυνομένους, ἐγενόμην θεατῆς τοῦ γεγονότος διότι ἐπιστρέφων ἐν καλπασμῷ ἐκ τοῦ 18ου συντάγματος καὶ διασχίζων τὸ χωρίον εἰδοποποιήθη παρὰ φυλακίου ἐπὶ τῆς παρυφῆς αὐτοῦ νὰ μὴ προχωρήσῃ διότι ἡ ἐξοδος ἐβάλλετο ἀπὸ τοῦ πύργου. (1) Ὁ ἡρωϊκὸς Τούρκος ἐπιλοχίας, μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνδρῶν, εὐρέθη κατακερματισμένος ὑπὸ τῶν ὀφίδων. Ἐπεσεν ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς Πατρίδος του καὶ ἂν ἀληθεύῃ τὸ Κοράνιον θὰ εὕρεν ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὰ Οὐρὶ τοῦ Παραδείσου.

(1) Τὰς στιγμὰς ἐκείνας τῆς ἀναμονῆς μου εἶδον διερχόμενον κομιτατζῆν Βούλγαρον, ὅστις εἶχεν ἀρπάσει ἐκ τίνος οἰκίας κλωβὸν περιέχοντα ὠραίαν πεδινην πέριδικαν. Τοῦ ἀφῆρσα τὴν πέριδικαν καὶ ὑπέκων εἰς τὰς κλαυθμηρὰς ἰκεσίας του τοῦ ἀφῆσα τὸν κλωβόν. Ἡ πέριδικα ἦτο πολῦτιμος τὰς στιγμὰς ἐκείνας.

Τὴν ἐσπέραν ἡ Μεραρχία ἐστάθμευσεν εἰς Μπίγλισταν. Ἡ Μπίγλιστα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο λίαν πτηνοτρόφος. Ἐτρέφε μέγαν ἀριθμὸν ὀρνίθων καὶ ἰδίᾳ χηνῶν. Ἐνεκα τοῦ ὀπίου συνέβη τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον μὲ τὸν χαριτόβρυτον ἐπιτελάρχην μας Χατζηανέστην : Μόλις ἐφθασα εἰς τὸ Στρατηγεῖον, μᾶς ἀνηγγέλθη ὅτι πολλοὶ στρατιῶται ἐπέπεσαν κατὰ τῶν πουλερικῶν τοῦ χωρίου καὶ γίνεται μεγάλη διαρπαγή. Ὁ Χατζηανέστης, ἀτεγκτος καὶ σχολαστικὸς τηρητὴς τῶν διεθνῶν διατάξεων, μὲ διέταξε νὰ τὸν ἀκολουθήσω καὶ ὤρμησεν ἐν καλπασμῷ πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου. Ἐνῶ ὅμως ἐκαλπάζομεν παράπλευρα, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ προσθίου μαρσιππίου τῆς σέλλας μου ἡ κεφαλὴ τῆς πέρδικας τὴν ὁποίαν εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸν Βούλγαρον κομιτατζῆν. Ὁ Χατζηανέστης, γουρλώνων τοὺς μεγάλους ὀφθαλμούς του, μοῦ λέγει: τί εἶναι αὐτό ; Δὲν εἶνε τίποτε κύριε Ἐπιτελάρχα τοῦ ἀπήνησα, ὠθῶν τὴν πέρδικαν εἰς τὴν θέσιν τῆς, μὴ πέρδικα πού ἠτύοκτόνησε διότι ἔχασε τοὺς κυρίους τῆς. Ὅσοι συνάδελφοι ἐγνώρισαν τὸν μακαρίτην φαντάζονται τί ἐπηκολούθησε. Ὑψωσε τὰς χεῖρας του φωνάζων : ὄριστε κατάσσεις, ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου κάμουν λεηλασίας καὶ ἡμεῖς κυνηγοῦμε τοὺς φαντάρους !!! Ἐν τῷ μεταξῷ ἐφθάσαμε εἰς τὸν καταυλισμὸν, ὅπου τὸ πεδίον ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ χιλιάδες ἄσπρα πτερὰ κλπ. Ὑπέδειξα εὐλαβῶς εἰς τὸν ἀρχηγόν μου νὰ μὴ ἐκτεθῶμεν εἰς βίαια μέτρα μήπως εὐρεθῶμεν πρὸ ἐξεγέρσεως καὶ ὑποστῶμεν μείωσιν τοῦ γοήτρου μας (εἶχε κτυπήσει προηγουμένως διὰ τοῦ μαστιγίου του ἄνδρας τινάς). Ἡρέσθη εὐτυχῶς εἰς ὕβρεις καὶ δριμυτάτας παρατηρήσεις πρὸς τοὺς βαθμοφόρους.

Εἶναι πασίγνωστον, ὅπως ἀπεδείχθη καὶ κατὰ πάσας τὰς κατόπιν ἐκστρατείας, ὅτι οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ὑπῆρξαν ἀνώτεροι ὄλων τῶν στρατῶν τοῦ κόσμου εἰς τὸ ζήτημα τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς ἔναντι τῶν πληθυσμῶν τοῦ καταλαμβανομένου ξένου ἐδάφους. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἀπεδείχθη καταφανῶς κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ὅταν ἐπολέμησαν ἐν Μακεδονίᾳ στρατεύματα ὄλων τῶν πολιτισμένων καὶ μὴ Ἑθνῶν τῆς ὑδρογείου.

Ὁ σχολαστικὸς θεωρητικὸς Ἐπιτελικός, ὁ ὁποῖος εἶχε διοικήσει μόνον μὲ πόνια τοῦ πολεμικοῦ παιγνίου (ἐκανχάτο πολλάκις διὰ τὸ πολεμικὸν παίγνιον πού ἐλάμβανε μέρος ὅταν τὸ ἐφήρμοσαν εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον οἱ Γερμανομαθεῖς), δὲν ἐσκέφθη ὅτι τὰ καλὰ αὐτὰ παιδιὰ εὐρίσκοντο εἰς πορείαν ἀπὸ τῆς 6ης πρωϊνῆς, ἔδωσαν μίαν μάχην καὶ ἦσαν νήσιτες σχεδὸν ἐπὶ 24 ὥρας ὑπὸ θερμοκρασίαν κάτω τοῦ μηδενός. Ἦτο εὐτύχημα ὅτι ἐδείπνησαν θαυμασίως, ὥστε ν' ἀποδυθοῦν τὴν ἐπομένην εἰς νέαν ἐπίπονον πορείαν καὶ ἀγῶνας.

Τὸ ἐσπέρας ὅταν συνεκεντρώθημεν πρὸς διανυκτέρευσιν εἰς πενιχρὸν δωμάτιον τῆς Μπιρλίστης, ὁ Ἐπιτελάρχης ἔλαβε μικρὸν μάθημα ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Κατάκοποι εὐρισκόμεθα περὶ τὴν πυρᾶν καὶ ἀνεμένομεν νὰ παρασκευασθῇ τὸ τέϊον διὰ νὰ δαιπνήσωμεν μὲ ὀλίγον διπυρίτην. Ἦτο ὁ Ἐπιτελάρχης Χατζηανέστης, οἱ συνάδελφοι λοχαγοὶ Κλάδος καὶ Κοκκίδης

καὶ ἐγώ. Ἐνῶ ἐροκανίζαμεν τὶς γαλέττες, προσῆλθε κομίζων ἐπὶ ξυλίνου ὄβελου ψητὴν τὴν πέρδικάν μου ὁ ὑποκόμος μου. Ἡ κνῖσα τοῦ καλοψημέ-
νου ψητοῦ προσέβαλε τοὺς ῥώθονας πάντων. Διεμέλισα, ὡς ἐμπιστος ἡγού-
μενος τὸ ψητὸν καὶ λαβῶν ἓνα πόδα ἔξ αὐτοῦ τὸν προσέφερα πρὸς τὸν πα-
ραπλεύρωσ μου Χατζηανέστην, φέρων αὐτὸν ὑπὸ τὴν ῥίνα του. Ὁ ἀτεγκτος
τηρητῆς τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου μετὰ μικρὸν δισταγμὸν τὸν ἤρπασε καὶ τὸν
κατεβρόχθισε μετὰ λαιμαργίας. Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν ἡ πέρδικα εἶχεν ἔξα-
φανισθῆ (¹).

Ὁ ἀείμνηστος Χατζηανέστης ἦτο ἔξαιρετικὰ λιτὸς καὶ ἀνθεκτικὸς εἰς
τὰς στειρώσεις, ἀλλὰ ἡ παντοδύναμος φύσις ἐνίκησε. Ὅπως ἔλεγε ὁ σοφὸς
Montaigne «Δύο μεγάλοι νόμοι κυριαρχοῦν ἐπὶ τοῦ κόσμου, ἡ πείνα καὶ
ὁ ἔρως» (Il n' y a que deux Grands Lois qui dominent sur le monde, la
faim et l'amour). Ἀπὸ πείναν διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες ἔφαγον τὸν σύντρο-
φὸν των εἰς τοὺς πάγους τοῦ πόλου (ἔξερευνησις Νόμφελλι) καὶ «ἔρως ἀνί-
κατε μάχαν» ὅπως γράφει εἰς τὴν Ἀντιγόνην ὁ ἀθάνατος Σοφοκλῆς.

Τὴν ἐπομένην, τὸ τμημα στρατιᾶς ἐκινήθη πρὸς κατάληψιν τῆς Κορυ-
τσᾶς. Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν ἐπιχειρήσεων ἡ VI μεραρχία θὰ ἐβά-
διζεν ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν στενωπὸν Τσαγκώνης (μεταξὺ Μόρο-
βας καὶ Ἰβάν) ἐνῶ ἡ III μεραρχία θὰ ἐκινεῖτο μὲ διεύθυνσιν βορειοδυτικὴν,
ὅπως διὰ ἡμιονικῆς ὁδοῦ ὑπερβῆ τὸ ὄρος καὶ κατέλθῃ εἰς Δίσονισαν βο-
ρείως τῆς Κορυτσᾶς.

Ὁ Τζαβίτ—Πασσᾶς, Ἀλβανός, ὁ ἴδιος καὶ ἄγων Ἀλβανικὰ στρατεύ-
ματα, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀμυνθῆ βῆμα πρὸς βῆμα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς
Κορυτσᾶς. Παρὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν εὐρίσκοντο τὰ ὑπολείμματα
αὐτὰ τῆς Τουρκικῆς στρατιᾶς τοῦ Μοναστηρίου ἐπολέμησαν μετὰ πείσματος
τόσον ἐπὶ τῆς στενωποῦ ὅσον καὶ κατόπιν εἰς τὸ ὕψος τοῦ χωρίου Πλιάσα.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς VI μεραρχίας, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ 17ου συν-
τάγματος, ἐπετέθη κατὰ τοῦ εἰς Τσαγκώναν ἐχθροῦ καὶ ὑποστηριζομένη ἐκ
τοῦ πλησίον ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς μεραρχίας, ἀπώθησε μετὰ σύντομον
ἀγῶνα τὸν ἐχθρὸν, ὅστις ὑπεχώρησε διὰ τῆς ἀμαξιτῆς πρὸς Κορυτσᾶν. Κατὰ
τὴν μάχην αὐτὴν συνέβη καὶ τὸ ἱστορικὸν ἐπείσοδιον τοῦ ταγματάρχου Π,
τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀφαιρεθῆ ἡ διοίκησις ἀπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ
πεδίου τῆς μάχης. Ὁ εἰρημένος ταγματάρχης Ἀνδρέας Π. διὰ πρώτην φορὰν
μὲ τὸ τάγμα του ἐλάμβανε μέρος ἐν πρώτῃ γραμμῇ εἰς μάχην. Ὅταν ἀνέ-
πτυξε τὰ πρῶτα τμημάτα, εὐρισκόμενος ἐν προφανεῖ νευρικότητι ἠκούσθη
λέγων μεγαλοφώνως, ἐμπρὸς Ἀνδρέα, κουράγιο Ἀνδρέα, ὡς διὰ νὰ ἐμψυ-
χώσῃ ἑαυτὸν διὰ τὸν ἀγῶνα. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὅταν ἠκουσεν ὑπὲρ τὴν κε-
φαλὴν του τὸν ἐκνευριστικὸν συριγμὸν τῶν ἐχθρικῶν ὀβίδων, ἀπώλεσε τὸ

(1) Ἐπειδὴ ἦτο καχυπάτη, ὁ ὑποκόμος μου τὴν ἐπασπάλειψε κατὰ τὸ ψήσιμον μὲ
κοπανισμένην γαλέτταν οὕτως ὥστε νὰ μὴ χύνεται εἰς τὴν πυρὰν τὸ λίπος τῆς. Ὁ
Χατζηανέστης ἠναγκάσθη νὰ βεβαιώσῃ ὅτι σπανίως ἐδοκίμασε τόσον καλοψημένον
πηγνόν.

θάρος του, ἐκαλύφθη εἰς πτυχὴν τινὰ τοῦ ἐδιάφους λέγων : «φυλάξου Ἄνδρέα, σὲ χρειάζεται ἡ Πατρίς Ἄνδρέα». Ὁ ἀτυχὴς ταγματάρχης εἶχε τὸ ἀτύχημα τὸ τάγμα του νὰ ἀποτελεῖται σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ Κεφαλλήνας καὶ ὡς γνωστὸν οἱ Γεράσιμοι, ἄριστοι πολεμισταί, εἶναι ἐξ ἰδιοσυγκρασίας δυσδιοίκητοι καὶ ἀπειθαρχοὶ ὅταν δικαιοῦνται ἀπὸ ἡγήτορας κατωτέρως ποιότητος. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συντόμου συμπλοκῆς καὶ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ, ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἐτέθη ἐκ νέου εἰς πορείαν πρὸς Κορυτσάν. Διαταγῇ τοῦ Ἐπιτελάρχου ἔτρεξα τροχάδην πρὸς τὴν προπομπὴν διὰ νὰ ἐλέγξω ἂν τὰ κλιμάκια τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἦσαν ἐν τάξει. Ὅταν διηροχόμεν παραπλεύρως τοῦ τάγματος Π. ἤκουσα τοὺς ἄνδρας νὰ ψάλλουν ἐν πορείᾳ περιεργὸν ἐπωδόν. Ὁρισμέναι τετράδες μεγαλοφώνως καὶ εἰς τὸν ὄνον θουρίου ἔψαλλον ἐν ρυθμῷ «ἐμπρὸς Ἄνδρέα, κουράγιο Ἄνδρέα, βάστα Ἄνδρέα» ἐνῷ ἄλλαι ἀπήντων μὲ φωνὴν βαθυφώνου καὶ ἐν ρυθμῷ «φυλάξου. . . Ἄνδρέα, σὲ χρειάζεται ἡ Πατρίς Ἄνδρέα. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἔδωσα σημασίαν, ἔκαμα μόνον τὴν σκέψιν περὶ τοῦ ἰδιορρυθμοῦ ἄσματος τῶν Κεφαλλήνων στρατιωτῶν. Ἐξακολουθῶν ἐν τροχασμῷ τὴν πορείαν μου, συνήντησα τὸν συμμαθητὴν μου λοχαγὸν Ν. Δημητριάδην, ὑπηρετοῦντα εἰς τὸ τάγμα Π. καὶ τότε ὁ καχεκτικὸς καὶ ἥρεμος ἀλλὰ γενναῖος λοχαγὸς μου ἀνεκοίνωσε τὰ γενόμενα καὶ μοῦ προσέθεσεν ἐπὶ πλεόν ὅτι οἱ τρελλοκεφαλλωνῆτες (ἦτο ἡ φράσις του) ἐχλεύασαν δεινῶς τὸν ταγματάρχην του διὰ τὴν δειλίαν του. Μοῦ ἀνέφερε σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ταγματάρχης ἐξήγαγε ἐκ τοῦ χαρτοφύλακος τὸν χάρτην, οἱ στρατιῶται τοῦ ἐφώναζαν : «φυλάξε τὸν χάρτην διότι θὰ σοῦ χρειασθῇ νὰ σκουπισθῆς».—Τὸ πρᾶγμα ἦτο σοβαρὸν, διότι τὸ τμήμα ἐβάδιζε πρὸς τὸν ἐχθρὸν μὲ τὸν ὁποῖον καὶ συνεκρούσθη μετ' ὀλίγον.— Ἐκαμα ἀμέσως μεταβολήν, ἔδραμον ἀπὸ ὄυτιρος πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀνέφερον εἰς τὸν Ἐπιτελάρχην Χατζηανέστην τὰ συμβαίοντα.

Ὁ Χατζηανέστης ὥρμησεν ἀμέσως ἐν καλπασμῷ πρὸς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν. Μόλις ἐπλησιάσαμε πρὸς τὸ ἐν πορείᾳ τάγμα, ἠκούετο εὐκρινῶς τὸ θούριον ποῦ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ συμπληρώσει καὶ τελειοποιήσει οἱ στρατιῶται. Μετὰ σύντομον βεβαίωσιν τῶν γενομένων, ὁ ἀδυσώπητος Χατζηανέστης ἐκάλεσε τὸν δυστυχεῖ ταγματάρχην καὶ τὸν διέταξε νὰ παραδώσῃ ἀμέσως τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος εἰς τὸν ἀρχαιότερον λοχαγὸν καὶ νὰ μεταβῇ ἀμέσως πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς τὰ μεταγωγικὰ καὶ νὰ ἐτοιμασθῇ δι' ἀναχώρησιν ὅπως παρουσιασθῇ εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Τὸν ἀτυχὴ ταγματάρχην δὲν τὸν συνήντησα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν κατόπιν πολέμων.

Ἐνόμιζον ὅτι θὰ εἶχε κατὰ μεγίστην ἐπιείκειαν ἀποστρατευθῆ καὶ ὅμως μὲ κατάπληξίν μου εἶδον τὸ 1920 ὅτι, ὑποστράτηγος πλεόν, διωρίσθη Διοικητὴς τῆς Μεραρχίας Ἀρχιπελάγους ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ. Ἡ ἡρωϊκὴ Μεραρχία τοῦ Σαρᾶ καὶ τῆς Προύσης, τῆς ὁποίας Διοικητὴς ἦτο ὁ ἀσύγκριτος ἡρωϊκὸς στρατηγὸς Χαρ. Τσερούλης, εἶχε τὴν τύχην νὰ ἔχη μέραρχόν της τὸν οἰκτρὸν δειλὸν τῆς Τσαγκώνης Βασταδρέαν, τοῦ ὁποίου τὸ ἡρωϊκὸν ἐπεισόδιον τοῦ 1912 κατέστη πασίγνωστον εἰς ὀλόκληρον τὸ σῶμα τῶν Ἑλ-

λήνων αξιωματικῶν. Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ γεγονός ἂν εἶχεν ὕψ' ὄψιν τοῦ ὀ κύριος ὑπεύθυνος τοῦ διχασμοῦ ἐπιτελάρχης δὲν θὰ κατηνάλισσε εἰς μάτην τόσον φώσφορον τοῦ σοφοῦ ἐγκεφάλου του διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ αἷτια τῆς Μικρασιατικῆς συμφορᾶς τοῦ 1922. Ἐπ' αὐτοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον ἐν καιρῷ. Καὶ ἤδη ὡς ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐπιχειρήσεων.

Μετὰ τὴν διάβασιν τῆς στενωποῦ, ἡ μεραρχία ἀκολουθοῦσα τὴν ἀμαξιτὴν ἐβάδισε πρὸς νότον, εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Κορυτσᾶς. Περὶ τὴν 3ην μ. μ. ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἐχθρὸν, ὄργανωμένον ἀμυντικῶς καὶ ἱππαστεὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ παρὰ τὸ χωριὸν Πλιάσα. Ὁ Τζαβίτ, ἐλλείψει μεταγωγικῶν, εἶχε διανείμει εἰς τοὺς Τουρκαλβανοὺς χωρικοὺς τῶν πέριξ ἀρκετὰ ὄπλα καὶ μέγαν ἀριθμὸν πυρομαχικῶν. Τοῦτο ἐφάνη κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, ὅποτε ἀνεπλέγησαν πολλαὶ ἀποθῆκαι καὶ ἠκούοντο συνεχεῖς ἐκκρήξεις ἐκ τῆς ἀνατινάξεως τῶν ἐν αὐταῖς κ ρ υ π τ ο μ έ ν ω ν πυρομαχικῶν.

Ὁ παρὰ τὴν Πλιάσαν ἀγὼν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, παρὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ Τουρκικοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὴν πείσμονα ἀντίστασιν τῶν Τούρκων, ἐνισχυθέντων ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐνόπλων χωρικῶν, δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν, διότι τὸ 8ον τάγμα εὐζώνων μὲ τοὺς ἀερόποδας Ἀκαρνάνας, πορευθέν ταχέως διὰ τοῦ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ δασυλλίου, προσέβαλεν ὀρητικῶς τὴν πρὸς τὴν πεδιάδα ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος χωρὶς νὰ σταθῆ εἰς Κορυτσᾶν ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς νότον, καταφυγὼν τελικῶς εἰς Ἡπειρον. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Τζαβίτ - πασσᾶς ἐνῶ ἐγκατέλειπεν, ἐλλείψει μεταγωγικῶν, ὅλον τὸ πυροβολικόν του παρέλαβεν ἐν τούτοις καὶ μετέφερε μέχρι Ἰωαννίνων τὰ ὀκτὼ Ἑλληνικὰ πυροβόλα τῆς 7ης μεραρχίας, ἅτινα εἶχε κυριεύσει εἰς τὸ Σόφριτς. Ὁ ἀλαζὼν Τουρκαλβανὸς ἤθελε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν Ἐσάτ - πασσᾶ τὰ λάφυρα τῆς θριαμβευτικῆς νίκης του.

ΔΙΑΣΤΑΣΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΜΕΡΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΤΕΛΑΡΧΟΥ

Καθ' ἣν στιγμὴν, περὶ τὸ τέλος τῆς συμπλοκῆς, εἰσερχόμεθα εἰς τὸ χωριὸν Πλιάσα, ἀξιωματικὸς τοῦ 17ου συντάγματος μὲ ἐπλησίασε καὶ μοῦ ἀνέφερε, ὅτι εἰς τὸ Τέμενος (Τζαμί) τοῦ χωριοῦ ἦσαν πολιορκημένοι ἀρκετοὶ χωρικοί, οἱ ὅποιοι εἶχον λάβει μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, μαχόμενοι μετὰ τῶν Τούρκων καὶ μὲ ἠρώτησε τί νὰ κάμῃ. Πρὸ ὀλίγων λεπτῶν εἶχον τὴν πληροφορίαν ὅτι στρατιωτῆς ἡμιονηδὸς τῆς μεραρχίας, ἐρχόμενος μεμονωμένος εἰς τὴν οὐρὰν τῆς φάλαγγος, ἐδολοφονήθη ὑπὸ ἐνόπλων χωρικῶν. Ὑπὸ τὸ κράτος ἀγανακτήσεως ἐνεκεν τούτου, ἐπλησίασα τὸν μέραρχον, τοῦ ἀνέφερον σχετικῶς μὲ τοὺς εἰς τὸ Τζαμί Τουρκαλβανοὺς καὶ προσέθεσα τὴν γνώμην μου νὰ τουφεκισθοῦν πρὸς παραδειγματισμὸν, ἐφόσον ἄλλωστε συνελήφθησαν ἐπ' αὐτοφύρῳ μαχόμενοι κατὰ τοῦ στρατοῦ μας. Ὁ μέραρχος ἐνέκρινεν ἀσυζητητί, ὁπότε ἐγὼ στραφείς πρὸς τὸν ἀναμένοντα ἀξιωματικὸν τοῦ μετέδωσα τὴν διαταγὴν τοῦ μεράρχου μὲ τὴν γνωστὴν Τουρκικὴν λέξιν «κές». Μετ'

ὀλίγα λεπτά οἱ ἐν τῷ Τζαμίῳ Τουρκαλβανοὶ εἶχον τυφεκισθῆ. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὄμως κατέφθασεν ἐπὶ τόπου ὁ Ἐπιτελάρχης Χατζηανέστης, ὅστις ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιωματικοῦ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἐνεργείας του καὶ φυσικὰ ἀπετάθη πρὸς ἐμὲ ζητῶν ἐξηγήσεις. Τὸ ὄργιλον ὕψος του μὲ ἐξηρέθησε καὶ τοῦ ἀπήντησα ὀλίγον εἰρωνικῶς: «Μάλιστα ἐγὼ διέταξα, διότι σύμφωνα καὶ μὲ τὸ Διεθνὲς Δίκαιον, οἱ ἐνόμιλως ἀνθιστάμενοι ἰδιῶται τυφεκίζονται». Ὁ Χατζηανέστης ἐξερμάνη καὶ κινῶν τὸν δάκτυλον μου εἶπε μετ' ὄργης, θὰ δώσετε λόγον κύριε λοχαγέ, αὐτὸ εἶναι δολοφονία. Ἐπὶ τῇ λέξει δολοφονία, ἔγινα ἐκτὸς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀπήντησα μεγαλοφώνως καὶ κινῶν τὸν δάκτυλον καὶ ἐγώ. σᾶς ἀπαγορεύω νὰ ὑβρίζετε, ἄλλωστε ἐξετέλεσα διαταγὴν τοῦ Μεράρχου.

Ὁ Χατζηανέστης ἐξαλλος ἔσπευσε πρὸς τὸν Μεράρχον ὅπως ζητήσῃ ἐξηγήσεις καὶ ἐπὶ τῇ βεβαιώσει αὐτοῦ, ἐν τῇ παραφορᾷ του, εἶπε πρὸς τὸν Μεράρχον ὅτι ἡ πρᾶξις αὐτῆ εἶναι στίγμα κλπ. Καὶ τὸ μοιραῖον ἐπῆλθε. Ὁ πρῶτος καὶ μελίχιος Μηλιώτης, προσβληθεὶς δημοσίᾳ ὑπὸ ὑφισταμένου του τὸν διέταξε αὐστηρῶς νὰ σιωπήσῃ καὶ νὰ ἀπομακρυνθῆ. Ὁ ὑπερήφανος χαρακτῆρ τοῦ Χατζηανέστη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῆ τοιαύτην στάσιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Μερραρχίας πρὸς τὸν ὁποῖον οὐδὲμίαν ἄλλωστε ἔτρεφεν ἐκτίμησιν. Ἐτοίμασε ἀμέσως τὰς ἀποσκευάς του καὶ παρὰ τὴν κακοκαιρίαν ἀνεχώρησε ἀμέσως διὰ Θεσσαλονίκην χωρὶς κἂν ν' ἀναφέρῃ ἢ ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν Διοικητὴν τῆς Μερραρχίας. Παρὰ τὴν δυσφορίαν ποῦ εἶχομεν οἱ βοηθοὶ του ἐναντίον τοῦ Ἐπιτελάρχου, ἐθλίβην τὴν στιγμὴν ἐκείνην διότι ἐγενόμην αἷτιος τῆς ῥήξεως. Καθ' ἣν στιγμὴν συνέλεγε ἐν σπουδῇ καὶ νευρικότητι τὰ πράγματά του, στραφείς πρὸς τὸ μέρος μου εἶπε μειδιῶν: θὰ εἶσαι πολὺ λυπημένος ποῦ φεύγω. Τοῦ ἀπήντησα «Σᾶς βεβαιῶ κύριε Γαγματάρχα ὅτι δὲν εἶμαι εὐχαριστημένος, διότι μὲ ὄλες τίς παραξενιές σας, αἱ ὑπηρεσίαι σας εἶναι πολὺτιμοι διὰ τὴν Μερραρχίαν, ἐφόσον ἔχομεν πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὁ μακαρίτης Χατζηανέστης κατ' ἐμὲ δὲν ἦτο κατὰ βάθος κακός, εἶχε λόξες. Οἰηματίας καὶ ἐγωιστῆς ὡς ἦτο ηὐχαριστήθη προφανῶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεώς μου καὶ ἐγεροθεὶς ἀποτόμως μου ἔσφιξε τὴν χεῖρα λέγων: «Ἀπὸ σένα τὸ πιστεύω». Ἐπωφελήθην τῶν διαθέσεών του τῆς στιγμῆς καὶ τοῦ προσέθεσα ὅτι εἶναι εὐτυχῆς διότι ἐντὸς ὀλίγου θὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ σάϊτι του ὅπου φαντάζομαι μὲ τί ὥραϊα γλυκὰ θὰ τὸν ὑποδεχθῆ ἢ σύζυγός του. Ὁ εὐφρόνιστος Χατζηανέστης ἀντελήφθη τὸν ὑπαινιγμὸν καὶ γελῶν μᾶς ἀφῆκε κατὰ μέρος τὰ δοχεῖα μὲ τὰ περιβόητα γλυκὰ του καὶ ἀνεχώρησε. Τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον ὑπῆρξεν ἡ αἰτία ὡς θὰ ἴδωμεν νὰ ἀπωλέσῃ τὴν διοίκησιν τῆς Μερραρχίας καὶ ὁ Συνταγματάρχης Μηλιώτης.

Τὰς πρώτας ὥρας τῆς νυκτὸς κατέφθασε μετὰ ἐπίπονον πορείαν διὰ τῶν ὁρέων καὶ ἡ III Μερραρχία, τῆς ὁποίας ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἐστάθμευσεν εἰς τὴν βορείαν παρυφὴν τῆς πόλεως Κορυτσᾶς.

Κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην, ἡ VI μερραρχία ἐπεστάθμευσεν εἰς τὰ χωρία Πλιάσαν καὶ Δέσνιτσαν. Ἡ Μερραρχία μας παρέμεινεν αὐτόθι πρὸς ἀνάπαυ-

σιν μίαν μόνον ἡμέραν καὶ κατόπιν διετάχθη ν' ἀναχωρήσῃ διὰ συντόνων πορειῶν πρὸς Θεσσαλονίκην. Ὡς ἐπληροφορήθημεν τότε εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ ἀποστολὴ καὶ τῆς Μεραρχίας ἡμῶν εἰς Ἡπειρον διὰ τὴν ἐκπύρθωσιν τῶν Ἰωαννίνων.

Ὅταν ἔφθασε μέχρῃς ἡμῶν ἡ φήμη αὐτῆ εἰς πάντας τοὺς ἔχοντας στοιχειώδη στρατηγικὴν ἀντίληψιν ἐγενήθη ἀπορία διατὶ νὰ διασχίσωμεν ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ ὑποστῶμεν τὴν βραδύτητα, τὰς δαπάνας καὶ τὰς δυσχερείας ὅπως μεταβῶμεν εἰς Ἡπειρον, ἐνῶ εὐρισκόμεθα εἰς Κορυτσᾶν μετὰ τῆς III Μεραρχίας, ἣτις καταλαβοῦσα τὴν πόλιν εἶχεν ἀποστείλει προκεχωρημένον τμήμα τῆς πρὸς Μοσχόπολιν.

Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ τὸ τμήμα στρατιᾶς δὲν διετάχθη νὰ βαδίσῃ πρὸς νότον ἐναντίον τῶν Ἰωαννίνων, ἐφόσον ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο ἀνωτέρα ἀριθμητικῶς τοῦ ὑπὸ τὸν Ἐσατ - Πασσά ἐχθρικοῦ στρατοῦ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐφόσον ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσφίγγετο ἤδη ἰσχυρῶς ἀπὸ νότου οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Σαπουντζάκη στρατιᾶς, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν σταλειῶν ἐκτὶ II καὶ IV μεραρχιῶν. Πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως εἰς Ἡπειρον τῶν δύο τούτων Μεραρχιῶν (II, IV), ἡ στρατιὰ Ἡπείρου μετὰ ἀλλεπαλλήλους μάχας εἶχεν ἀπωθήσει καὶ μόνη τῆς τοὺς Τούρκους μέχρῃς Ἀετόραχης καὶ τῶν περιχαρωμένων θέσεων τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ ἔλλειψις πολεμικῆς πνοῆς καὶ ἡ ἄφθαστος στρατηγικὴ δειλία καταφαίνονται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην εἰς τὴν περιήγησιν αὐτὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἡπείρου, «Στρατὸς λεόντων μὲ ἀρχηγοὺς ἐλάφους».

Μία μετρίως ποιότητος καὶ ὀλιγώτερον δειλὴ διοίκησις θὰ διέτασσε τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ, ἐνισχυόμενον ἐνδεχομένως ὑπὸ τῆς ταξιαρχίας τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν εὐζωνικῶν ταγματῶν Γεννάδη, νὰ βαδίσῃ πρὸς νότον καὶ νὰ προσβάλλῃ τὸν περίβουλον τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ βορρᾶ ὅπου οὐδεμία ὑπῆρχε μόνιμος ὀχύρωσις. Εἶναι ἀναντιρρητὸν ὅτι ὁ ἠρωϊκὸς Παπαδόπουλος μὲ τὸ εὐζωνικὸν σύνταγμα του θὰ εἰσῆρχετο εἰς Ἰωάννινα τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1912 ἀντὶ τῆς 21ης Φεβρουαρίου 1913, ὅποτε κατέλαβε τὴν θρυλικὴν πόλιν κόψας τὸν κλοιὸν ἀπὸ νότου.

Εἰς τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1912 ὁ πόλεμος εἶχεν οὕτω ἐντελῶς τεματισθῆ εἰς Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Οἱ Βούλγαροι εἶχον φθάσει μέχρῃ Τσατάλτζας ὅπου μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀνακοπή. Οἱ Σέρβοι εἶχον καταλάβει ὁλόκληρον τὴν λεγομένην καὶ σήμερον Σερβικὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ Μοναστηρίου μέχρῃ Γευγελῆς καὶ Δοϊράνης, ἐνῶ ἡμεῖς κατεῖχομεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Χαλκιδικὴν μὲ τὸ Παγγαῖον καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν σημερινὴν Μακεδονίαν καὶ τμήμα τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν Κορυτσᾶν.

Ἡ VIη μεραρχία, ὡς προανέφερον, ἀνεχώρησε μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κορυτσᾶς διὰ Θεσσαλονίκην, παρέμεινε δὲ ἐν Ἀλβανίᾳ μόνον ἡ IIIη Μεραρχία.

Ἐπωφελοῦμενος τοῦ δικαιώματος ποῦ μοῦ παρέχει ὁ τίτλος τῶν Ἀπο-

μνημονευμάτων (δὲν γράφω ἱστορίαν) θὰ κάμω μίαν μικρὰν προχρονολογημένην παρένθεσιν σχετικῶς μὲ τὴν IIIην μεραρχίαν, μεθ' ἧς συνειργάσθη μέχρι τοῦδε ἡ μεραρχία μου ὡς τμήμα στρατιᾶς.

Κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ ὅπως ἀπεδείχθη καὶ κατόπιν εἰς τὸν Βουλγαρικὸν πόλεμον, ἡ IIIη μεραρχία ἦτο ἐκ τῶν καλυτέρων ὑπὸ ἔποψιν καὶ διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως. Εἶδον συνελῶς μὲ ἀπορίαν εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Δούσημανη νὰ ἀναφέρῃ οὗτος δύο περιστάσεις ὅχι τόσον τιμητικὰς διὰ τὴν μεραρχίαν αὐτήν. Τὸ γεγονός μου κάμνει ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν διότι δι' οὐδεμίαν ἄλλην μεραρχίαν ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου ἐξεφράσθη δυσμενῶς. Δὲν λέγει οὐδὲ λέξιν οὔτε διὰ τὴν VIIην μεραρχίαν, τὴν ἐπικληθεῖσαν ἄκαπνον, διότι ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ διοικητοῦ της δὲν ἔλαβε μέρος εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν σοβαρῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου (Σαραντάπορον, Γιαννιτσᾶ καὶ Ἰωάννινα).

Οὕτω διὰ τὴν III μεραρχίαν, ὑπενθυμίζω τὸ προαναφερθὲν οἰκτρὸν ἐπισημῶν πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ὅποιον ὡς ἔξιστορεῖ ὁ Ἐπιτελάρχης ἡ III μεραρχία δὲν ἐκινήθη διότι ἔστερεῖτο μαγειρικοῦ ἄλατος κ.λ.π. (Α.Δ. σελ. 53).

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω πρωτοφανοῦς γεγονότος, ὁ Ἐπιτελάρχης εἰς τὴν σελ. 69 τῶν Α. Δ. (ἀπομνημονεῖματα Δούσημανη) μὲ τὸν πομπῶδη τίτλον «Στρατιωτικὴ σιάσις ἐν Βερροῖα» ἔξιστορεῖ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῆς III μεραρχίας κατὰ τὸ ὅποιον οἱ στρατιῶται ἐπανεστάτησαν φωνάζοντες «ψωμί, ψωμί,» διότι «ἡ Ἐπιμελητεία ἦτο ἀνίσχυρος νὰ εὔρῃ ἄρτον καὶ τροφίμα». — Θεωρῶ περιττὸν ν' ἀναφέρω λεπτομερῶς τὰ γράφομενα ὑπὸ τοῦ Δούσημανη, σημειῶ μόνον τὸν ἐπίλογον αὐτὸν κατὰ τὸν ὅποιον τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἐπιτελάρχου ἔσπευσεν ὁ διάδοχος ἔφιππος καὶ «κατέστειλε τὴν σιάν».

Ἐν Βερροῖα εὐρίσκετο καὶ ἡ VI μεραρχία, εἰς ἣν ὑπηρέτου, καὶ μοῦ κάμνει κατάπληξιν ὅτι οὐδὲν ἤκουσα περὶ τοιαύτης στάσεως τῆς III μεραρχίας. Ἐπὶ πλέον εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἀντιθέτως μόλις ἔφθασεν ἡ στρατιά εἰς Βέρροϊαν, ἡ κατάστασις τοῦ ἐφοδιασμοῦ ἐβελτιώθη σημαντικῶς, διότι ὁ στρατὸς ἐπρομηθεύθη ἀφθόνως ἄρτον καὶ τροφίμα ἐκ τῶν δύο σημαντικῶν κέντρων Βερροῖας καὶ Ναούσης καὶ τῆς, περίξ εὐφορωτάτης χώρας.

Ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος (εὐρισκόμενος παρὰ τῷ Γενικῷ Στρατηγεῖω τότε ὡς ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ) γράφει σχετικῶς εἰς τὴν σελ. 128 τοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματός του αὐτολεξεῖ τὰ κάτωθι :

«Ἡ κατάληψις τῆς Βερροῖας κατὰ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἀφθονον καὶ εὐκόλον ἐφοδιασμὸν τοῦ στρατοῦ μας, ὅσις ἔνεκεν τῆς ταχείας μέχρι τῆς στιγμῆς προσελάσεώς του ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται τὴν ἔλλειψιν τροφῶν, ἰδίᾳ ἐπαρκοῦς ἄρτου». Ἐκτὸς τοῦ Παρασκευοπούλου καὶ αἱ λοιπαὶ μεραρχίαι τὴν αὐτὴν εἶχον ἀντίληψιν τότε, ὅτι ἔμα τῇ ἀφίξει μας εἰς Βέρροϊαν οὐ μόνον στέρξης δὲν ὑπῆρχεν ἀλλὰ τοῦναντίον «ἀφθονος καὶ εὐκόλος» ἐφοδιασμὸς ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ ἀείμνητος Παρασκευόπουλος.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω θὰ ἐκθέσω καὶ τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν γεγονὸς, τὸ ὁποῖον εἶμαι βέβαιος θὰ ἐνθυμοῦνται οἱ λοχαγοὶ Κλάδος καὶ Κοκκίδης, ἐπιτελεῖς τῆς VI μεραρχίας ὡς καὶ οἱ ἐπιζῶντες ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλιταὶ αὐτῆς : Ἡ VI μεραρχία ἐστάθμευε τότε βορείως τῆς Βερροίας, ὁπότε τὴν ἐσπέραν εἰδοποιήθημεν ἐκ τῶν προφυλακῶν ὅτι ἔφθασαν ἐκεῖ σὺν γυναιξὶ ὁμάδες Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Ναούσης, ἀκολουθούμεναι ἀπὸ πλεῖστα φορτηγὰ κτήνη, φέροντα τροφίμα καὶ ὅτι ζητοῦν νὰ ἴδουν τὸν Μέραρχον. Ἐσπευσα εἰς τὰς προφυλακὰς ὅπου ἐπιτροπὴ ἐκ Ναουσιωτῶν ἐξήτει νὰ ἴδῃ τὸν Πασσᾶν (ἠγνόουν τὸν ἀρχηγόν) διὰ νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ στείλῃ καὶ εἰς Νάουσαν στρατὸν κ.λ.π. Τὰ φορτηγὰ κτήνη ἔφερον τροφίμα καὶ πολλὰς ἑκατοντάδας ἄρτων, τοὺς ὁποίους παρεσκεύασαν οἱ κλίβανοι καὶ αἱ γυναῖκες τῆς Ναούσης διὰ τοὺς στρατιώτας μας. Ἐπὶ πλέον περὶ τὰ δέκα (10) φορτία μὲ βυτία οἴνου. Θεωρῶ περιττὸν νὰ περιγράψω ὁποῖος ἦτο ὁ ἔνθουσιασμός τῶν ὁμογενῶν μας ἐκείνων, οἵτινες μετὰ δουλίαν τῶσων αἰῶνων ἔβλεπον εἰς Μακεδονίαν τὸν ἐλευθερωτὴν στρατὸν μας. Οἱ κάτοικοι τῆς Ναούσης ἄλλωστε διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὰ ὑπέροχα πατριωτικὰ τους αἰσθήματα. Ἡ ἀνωτέρω Ἐπιτροπὴ μοῦ ἐδήλωσεν ὅτι ἐκόμιζε καὶ δύο βυτία οἴνου πολὺ παλαιοῦ καὶ ἐξαιρετικῆς ποιότητος διὰ τὸν ἀρχηγόν. Τοὺς εἶπον ὅτι εἶναι ἀργὰ διὰ νὰ ἴδουν τὸν ἀρχηγόν, παρέλαβον τὰ δύο βυτία καὶ τὰ μετεκόμισα εἰς τὸ Στρατηγεῖον, ὅπου μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων Κλάδου καὶ Κοκκίδη ἐδοκιμάσαμε τὸν οἶνον τοῦ Πασσᾶ καὶ εὗρομεν ὄντως ὅτι αὐτὸς θὰ ἦτο τὸ νέκταρ ποῦ προσέφερον ἢ Ἡβη καὶ ὁ Γανυμήδης εἰς τοὺς Θεοὺς τοῦ ἐκεῖ πλησίον εὕρισκόμενου Ὀλύμπου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ περίφημον αὐτὸ κρασὶ τῆς Ναούσης ἦτο μέλαν καὶ ἐρυθρὸν (ἀνὰ ἐν βυτίον). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἦτο πολὺ ἰσχυρὸν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο οἱ δοκιμάσαντες νὰ καταλήξουν εἰς ἔντονον εὐθυμίαν. Ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι προσήγγισα πολὺ πρὸς τὴν μέθην. Ὅταν προσῆλθε μετ' ὀλίγον διὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων ὁ Ἐπιτελάρχης Χατζηανέστης ἀντελήφθη ἀμέσως περὶ τίνος πρόκειται καὶ ἔφυγε κατηγανακτισμένος φωνάζων «τὶ κατάστασις, ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου μεθυσμένοι!».

Καὶ ὅμως ὁ Δούσημης ἰσχυρίζεται ὅτι τὴν ἰδίαν ἡμέραν αὐτὸς καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον του ἀπέθνησκον ἐκ πείνης, ἐνῶ ἡ III μεραρχία ἔφθανε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, μέχρις ἐπαναστάσεως. Ἐχῶ τὸ δικαίωμα κατόπιν τῶν ἀνωτέρω νὰ φρονῶ ὅτι τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελάρχου φαντασιώδη καὶ ὑπερβολικὰ ἀποβλέπουν καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ νὰ δυσφημίσουν καὶ κατηγορήσουν τὴν Γαλλικὴν Ἀποστολὴν ὡς ἀνατρέψασα τὰ σοφὰ σχέδιά του σχετικῶς μὲ τὸν ἐφοδιασμόν τοῦ στρατοῦ.

Δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω διατὶ ὁ Ἐπιτελάρχης κατ' ἐξαιρέσιν ἐκλέγει ἐπαινημένως τὴν III μεραρχίαν ὡς παράδειγμα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του, διὰ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τοῦ ἐφοδιασμοῦ. Ὅταν ἀναγράφῃ εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του τὰ σχετικὰ ἐπεισόδια, μνημονεύων τὴν III μεραρχίαν, παραθέτει ἐν παρενθέσει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεράρχου «Δαμανοῦ». Εἰς τὸ σημεῖον

αὐτό, νομίζω ὅτι εὗρον τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας μου. Ὁ στρατηγὸς Δαμιανὸς ἦτο ἀδελφὸς τοῦ πλοίαρχου Δαμιανοῦ, ὁ ὁποῖος προσεχώρησε τὴν 15ην Αὐγούστου εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Γουδι μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἀγήματος, τὸ ὁποῖον ἡ Κυβέρνησις Πάλλη εἶχε καλέσει εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ κυπήσῃ τοῖς ἐπαναστάταις. Διὰ τὸν ἄνω λόγον, ὁ πλοίαρχος Δαμιανὸς ἦτο καὶ ὁ πρῶτος ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν τῆς πρώτης μετεπαναστατικῆς Κυβερνήσεως. Αὐτὸ καὶ μόνον εἶναι, κατ' ἐμέ, ἀρκετὸν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀνεξήγητα, ὅπως τὴν ἄρνησιν τοῦ Δαμιανοῦ εἰς τὸν Ἄξιόν νὰ πορευθῆ πρὸς τὸν ἐχθρόν, «διότι ἡ Μεραρχία του ἐστερεῖτο μαγειρικοῦ ἄλατος», τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βερροίας, καὶ ἐπὶ πλέον τὴν δυσμενῆ γνώμην τοῦ Γεν. Στρατηγείου διὰ τὴν μεραρχίαν αὐτήν, τὴν ὁποίαν ἤκουσα διατυπωμένην ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὡς θὰ ἀναφέρω ἀργότερον.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κορυθαῖς, ἡ VI μεραρχία ἀφίκετο περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐκεῖ ἔλαβε διαταγὴν νὰ ἐτοιμασθῆ ὅπως μεταφερθῆ διὰ θαλάσσης εἰς Πρέβεζαν ἵνα λάβῃ μέρος εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἰωαννίνων ἐπιχειρήσεις.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποσταλεῖ εἰς Ἡπειρον, διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἡ II μεραρχία, καὶ ὀλίγον ὕστερον ἡ IV. Ἡ Κυβέρνησις, πιεζομένη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ διὰ γενικωτέρους λόγους, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν παρατεινομένην ἐκστρατείαν τῆς Ἡπείρου τὸ ταχύτερον, διὰ νὰ ἀντιμετώπισῃ ἀπερίσπαστος τὴν δημιουργημένην ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικίνδυνον κατάστασιν, ἐνεκα τῆς ἀφορήτου ἀπληστίας τῶν Βουλγάρων.

Κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1897, εἶχε σχηματισθῆ ἐν Ἡείρῳ ἰδιαιτέρα στρατιά, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην Διοίκησιν τοῦ Ἀντιστρατήγου Σαπουντζάκη. Ἡ στρατιά αὕτη, τῆς ὁποίας πυρὴν ἦσαν τὰ περίφημα εὐζωνικὰ τάγματα, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου, διέβη τὸν Ἄραχθον καὶ προήλασε πρὸς βορρὰν ἐναντίον τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ἐσσατ—Πασσᾶς, Διοικητῆς τοῦ αὐτόθι Τουρκικοῦ στρατοῦ, εἶχεν ἀποσπάσει τμήμα τῶν ὑπ' αὐτὸν δυνάμιων, ὡς κλητὴν ἄμυναν πρὸς νότον εἰς τὰ ὑψώματα τοῦ Γριμπόβου, ἐνῶ ταυτοχρόνως προέβαινε δραστηρίως εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὀχυρώσεως τοῦ περιχαρακωμένου στρατοπέδου, περὶ τὰ Ἰωάννινα.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, συμφώνως μὲ σχέδια καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν τῆς παρὰ τῷ Τουρκικῷ στρατῷ Γερμανικῆς Ἀποστολῆς, εἶχεν ὀχυρωθῆ διὰ σειρᾶς μονίμων ἐρεισμάτων, τὰ ὁποῖα ἤρχιζον ἀπὸ Καστρίτσας (παρὰ τὴν λίμνην), ἔξετείνοντο νοτίως εἰς Βοῖδολίβαδον, Μπιζάνι καὶ Μανωλιάσαν καὶ διὰ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Δοδώνης ἐσημάτιζον κύκλον, προστατεύοντα ἀπὸ νότου τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ ἦτο ἀσθενέστερον, διότι δὲν εἶχον ὀχύμη κατασκευασθῆ τὰ μελετηθέντα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν μό-

νιμα έργα. Τὰ Ἰωάννινα οὕτω ἀπετέλουν ὀχυρωμένην τοποθεσίαν (place—forte) τῆς ὁποίας ἰσχυρότατον ὄχυρόν ἦτο ὁ λοφώδης ὄγκος τοῦ Μπιζανίου, ὅστις ὀχυρωμένος μὲ ἰσχυρὰ πυροβολεῖα καὶ χαρακώματα ἐκ σκυροκονιάματος, ὑπερήσπιζε τὴν πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων δίοδον τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Πρεβέξης—Ἰωαννίνων.

Ἡ στρατιὰ Σαπουνιζάκη, ἅμα τῇ διαβάσει τῶν συνόρων, προσέκρουσε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ εἰς Γρίμποβον ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον ἀνέτρεψεν εὐκόλως καὶ προήλασε διὰ τῆς ὄροσειρᾶς πρὸς Πέντε Πηγάδια—Πεστὰ μέχρι τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Μπιζανίου ὄροσειρᾶς, τῆς Ἀετόραχης.

Τὸ τμήμα Στρατιᾶς τοῦ Σαπουνιζάκη καὶ ἰδίως τὰ εὐζωνικὰ τάγματα ἐπολέμησαν μὲ ἐξαιρετικὴν ἀνδρείαν καὶ ἰσχύϊν κατὰ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας τῶν εἰς Πεστὰ καὶ Πέντε Πηγάδια. Διεκρίθησαν κατ' αὐτοὺς οἱ Ἀντισυνταγματάρχαι Πολυμενᾶκος, Ἰωάννου καὶ Κοντούλης ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος ἐτραυματίσθη δις μαχόμενος ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ, ἐπὶ κεφαλῆς Εὐζωνικοῦ Τάγματος του, ἀποτελουμένου ἐξ ἑλοκλήρου σχεδὸν ἀπὸ ὄρεισιβίουσ πολεμιστᾶς τοῦ Βάλτου καὶ τῆς Εὐρυτανίας. Θαυμασίῳ ἦτο ἐπίσης ἡ δρᾶσις τοῦ ὄρειβατικοῦ πυροβολικοῦ, ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ὁποῖου ἐγένετο εὐφημος μνεῖα διὰ τοὺς λοχαγὸν Γ. Λέστον καὶ ἀνθυπασπιστὴν Κυριακὸν Ταβουλάρην. (1) Ὁ Ταβουλάρης, ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Ἠπειρον, ἦτο τὸ ἴνδαλμα τῶν εὐζῶνων, οἵτινες ἐξύμουν τὴν ἔξοχον δρᾶσιν του ὡς οὐλαμαγοῦ. Δὲν προήρχετο ἐκ Στρατιωτικῆς Σχολῆς καὶ ἀπέδειξεν ἅπαξ ἔτι, ὅτι ἡ Φύσις γεννᾷ τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας, καὶ αἱ Σχολαὶ καὶ ἡ μόρφωσις ἀπλῶς τοὺς τελειοποιεῖ.

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς Πιᾶς Μεραρχίας καὶ κατόπιν τῆς IVης, ἡ στρατιὰ Ἠπειροῦ ἐνήργησεν ἐπανειλημμένως ἐπιθέσεις, ἅλλ' ἅπασαι ἐσταμάτησαν εἰς τὰς προσβάσεις τοῦ Μπιζανίου, τὸ ὁποῖον κατέστη ἀληθῆς βραχνᾶς διὰ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, διότι παρεκώλυε τὴν κατάληψιν τῆς ἱστορικῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ἠπειρῷ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1912, ὅτε ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε τὴν μετάβασιν αὐτόθι τοῦ Διαδόχου, πρὸς τερματισμὸν τῆς κρίσεως. Οἱ περὶ τὸν Διάδοχον ἀντέστησαν κατ' ἀρχὰς, διότι ἐφοβοῦντο μήπως, ἀποτυγχάνων οὗτος, ἀμαυρώσῃ τὰς μέχρι τότε κτηθείσας ἐν Μακεδονίᾳ δάφνας του. Περὶ τούτου ἐμίλει σαφῶς καὶ ὁ Δούσμανης εἰς τὰ Α. Δ. ἐν σελίδι 75, ἔνθα ἀναφέρει ὅτι ἡ Κυβέρνησις προσεπάθει νὰ πείσῃ τὸν Διάδοχον νὰ μεταβῇ εἰς Ἠπειρον, ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος «ἔδιδεν ὅλως δευτερεύουσαν σημασίαν, ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως, εἰς τὰς ἐν Ἠπειρῷ ἐπιχειρήσεις» καὶ περαιτέρω προσθέτει ὁ ἐπιτελάρχης, ὡς γνώμας τοῦ Διαδόχου ἐνῶ εἶναι προφανῶς ἰδικαί του, «δὲν ἔπρεπε, κατὰ τὸν Διάδοχον

(1) Ὁ Ταβουλάρης, ἀνθυπασπιστῆς τοῦ ὕψιστου πυροβολικοῦ, ἐμονιμοποιήθη κατόπιν ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ διεκρίθη κατ' ὅλας τὰς μετέπειτα ἐκστρατείας, ἀποστρατευθεὶς ὡς ὑποστράτηγος.

νά ξιψοκινδυνεύσωμεν τὸ ζήτημά μας ἐν Μακεδονίᾳ, διὰ νὰ δρέψωμεν μερικὰς δάφνας ἐν Ἡπειρῷ». Δὲν μᾶς λέγει μόνον, ὁ περιεργὸς αὐτὸς στρατηλάτης (ὁ Δούσμανης), πῶς θὰ ἔλνε τὸ μέγα ζήτημά μας με τοὺς Βουλγάρους ἐν Μακεδονίᾳ, ἐφ' ὅσον τὸ ἡμῖς καὶ πλέον ἐκ τοῦ στρατοῦ μας θὰ ἐξηκολούθει τοὺς ἀτέρμονας περὶ τὸ Μπιζάνι ἐπιχειρήσεις; Τὶ θὰ ἐγίνετο ὅταν μετ' ὀλίγους μῆνας ἡ δολοφονικὴ ἐπίθεσις τῶν Βουλγάρων ἐδημιούργησε τὴν ἀγωνιώδη κρίσιν τοῦ Παγγαίου;

Τελικῶς, ὅπως ἱστορεῖ ὁ ἐπιτελάρχης (ἦτο ἤδη καὶ κατ' οὐσίαν τοιοῦτος, διότι ὁ ἀγαθὸς Δαγκλῆς εἶχε σταλῆ με ἀποστολὴν εἰς Εὐρώπην), ἡ Κυβέρνησις ἐέσοφίσθη νὰ ἐκβιάσῃ τὸν Διάδοχον» καὶ τὸν διώρισεν Ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ Μακεδονίας καὶ Ἡπειρου. Εὐτυχῶς ὁ Διάδοχος, παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος, ἠκολούθησε τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἄμεσον μετάβασίν του εἰς Ἡπειρον.

Ἡ VIη Μεραρχία, ἐπιβιβασθεῖσα πλοίων, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς μεταφορᾶς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, μετεφέρετο εἰς Πρέβιζαν.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΣ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΕΠΙΤΕΛΑΡΧΗΝ ΔΟΥΣΜΑΝΗΝ

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς Μεραρχίας ἐκ Θεσσαλονίκης, συνητητήθη με τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου, Δούσμανην, ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις :

Εἰσελθὼν εἰς τὸ αὐτόθι ζαχαροπλαστεῖον Φλόκα, εὔρον τὸν στενὸν φίλον μου ταγματάρχην Βελισσαρίον, ὁ ὁποῖος με καταφανῆ πικρίαν μοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι παρεμενε αὐτόθι ἄνευ διοικήσεως, διότι εἶχε τεθεῖ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἕνεκεν σοβαροῦ ἐπεισοδίου τὸ ὁποῖον εἶχε με τὸν Διοικητὴν τοῦ Συντάγματος του (4ου πεζικοῦ) ἀεὶμνηστον Συνταγματάρχην I. Παπακυριαζήν. Οἱ δύο οὗτοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ἦσαν ὄριστοι ἀξιωματικοί, ἀλλὰ λίαν ὀξύθυμοι καὶ νευρικοί. Ὁ Παπακυριαζῆς με τὸν ὁποῖον εἶχον λίαν φιλικὰς σχέσεις, ἐφόσον ἦτο Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκκαθαρίσεως τῶν Ἀξιωματικῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπηρετοῦν ὡς Γραμματεῖς, ἔπεσεν ἐνδόξως εἰς τὴν μάχην τοῦ Λαχανᾶ.

Με τὸν ἀεὶμνηστον Βελισσαρίου συνυπηρέτησα εἰς τὸν αὐτὸν λόχον τοῦ 7ου Πεζικοῦ Συντάγματος ἐπὶ πολλὰ ἔτη μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909. Ἦσαν καὶ οἱ δύο στενοὶ συγγενεῖς, διότι αἱ σύζυγοί των ἦσαν ἀδελφαί. Ἐσκέφθην πρὸς στιγμὴν νὰ μεσολαβήσω ὅπως τοὺς συμβιάσω, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δύσκολον διότι ἡ ἀφορμὴ τῆς ὀψέως ἦτο ἀσίμμητος. (1) Γνωρίζων κα-

(1) Ὅπως μοῦ ἀνεκοίνωσεν ὁ Βελισσαρίον καὶ μοῦ εἶχεν διηγηθῆ ὁ ὑπηρετῶν εἰς τὸ ἴδιο σύνταγμα φίλος λοχαγὸς X. Κατζημιγάλης. Ὅταν ὁ Παπακυριαζῆς ἔδωκε τὴν διαταγὴν τῆς ἐπιθέσεως εἰς Σαρανιάπορον, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του, δὲν καθῶρισε ζώην ἐνεργείας καὶ σημεῖον κατευθύνσεως. Ὁ Βελισσαρίον τὸν ἠρώτησε : σημεῖον κατευθύνσεως; Καὶ ἴσως ἐμεδίασε, λόγῳ τῆς στενῆς συγγενείας. Ὁ Παπακυριαζῆς δυσαρεστηθεὶς, ἀπήνησεν ἡ Κωνσταντινούπολις!! ὅποτε ὁ Βελισσαρίου στρεφόμενος πρὸς τοὺς λοχαγούς του με τὴν βροντώδη φωνὴν του διατάσσει, σημεῖον κατευ-

λῶς τὸν ταγματάρχην Βελισσαρίου καὶ ἐκτιμῶν τὰς ἐξόχους πολεμικὰς ἀρετὰς του, τὸν ἠρώτησα ἂν θύξῃ ἐπεθύμει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ εὐζωνικὸν Σύνταγμα τῆς μεραρχίας μου, ὅπου ἐχῆρενεν ἡ θέσις τοῦ φονευθέντος εἰς Γιαννιτσᾶ μακαρίτου ταγματάρχου Γεωργούλη. Ἡ ἐπιχείρησις μου ἦτο ὀλίγον παρακεκινδυνευμένη, διότι ὁ ἀείμηστος Παπαδόπουλος ἦτο ἐπίσης εὐρέθιστος, εὐτυχῶς οἱ φόβοι μου δὲν ἐπληθήθυσαν, διότι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ἐθνικοὶ ἠρώες συνειργάσθησαν ἐν ἀγαστῇ συμπνοίᾳ, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν δύο πολέμων.— Οἱ ἠρώες εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, ὅπως λέγει ὁ Ξενοφὼν διὰ τὸν Κλέαρχον, γίνονται ἡμίθεοι καὶ ἀνηφοῦνται ὑπὲρ τὰς μικρότητας τῶν ἐπιγείων.— Ἀποδεχθέντος τοῦ Βελισσαρίου τὴν πρότασίν μου, ἀνέφερον εἰς τὸν Μέραρχον Μηλιώτην σχετικῶς καὶ οὗτος μοῦ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῶ ἔπειγόντως εἰς τὸ γενικὸν Ἐπιτελεῖον, ὅπως προκαλέσω τὴν σχετικὴν διαταγὴν, ἐφόσον τὸ σύνταγμα ἀνεχώρει τὴν ἐπομένην.

Ἐπιτελάρχης Δούσμανης ἐνέκρινεν ἀμέσως τὴν αἴτησιν τοῦ Μεράρχου (ὁ Μηλιώτης ἦτο πρῶην Ὑπασπιστῆς τοῦ Βασιλέως) καὶ διέταξεν τὴν ἔκδοσιν τῆς διαταγῆς.

Ὁ Δούσμανης πᾶν ἄλλο ἢ συμπαθῶς δέκετο πρὸς ἐμέ, ἐφόσον ἤμην ἀρχιεπαναστάτης τοῦ Γουδὶ καὶ Γραμματεὺς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Μοῦ ἐφέρετο ὅμως φιλοφρόνως, ὡσάκις συνητήθημεν, διότι, ὅπως ἀνέφερον κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, ἀπεδοκίμασα ἐντόνως τὰ εὐτελεῖ καὶ ταπεινὰ μέτρα πού ἔλαβον ἐναντίον του ἕνεκα προσωπικοῦ πάθους μέλη τινὰ τοῦ Συνδέσμου. (Μετάθεσις του εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἡ διαμονή του θὰ ἦτο τραγική). Ὁ Δούσμανης μὲ ἠρώτησε περὶ τῆς ἐπιβίσεως τῆς μεραρχίας καὶ μοῦ ἐξέφρασε τὰ συγχαρητήριά του διὰ τὴν δρᾶσιν μου ἀπὸ πληροφροῦ, ὡς μοῦ εἶπε, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀπὸ τὸν τέως Ἐπιτελάρχην τῆς Μεραρχίας Χατζηανέστην. Ἐνθυμοῦμαι σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι προσέθεσεν αὐτολεξεῖ. «Φαίνεται ἔκανες καλὰ τὴν δουλειά σου, διὰ νὰ σὲ ἐπαινῇ ὁ Χατζηανέστης πού δὲν λείει εὐκόλα καλὸ λόγο γιὰ κανένα». Πρὶν ἀναχωρήσω ἐκ τοῦ γραφείου του, δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ τοῦ ἐκφράσω τὴν ἀπορίαν μου σχετικῶς μὲ τὴν ἀρχομένην ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ τοῦ εἶπον: «Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κορυτσᾶς, ἓνα τμήμα τῆς στρατιᾶς Δαμιανοῦ εἶχε προχωρήσει ἀρκετὰ πρὸς Νότον πέραν τῆς Μοσχολόεως, ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπος στρατιὰ εὐρίσκετο συγκεντρωμένη παρὰ τὴν ὁδὸν νοτίως τῆς Κορυτσᾶς, ὅπου εἶχε φθάσει καὶ ὁ Διάδοχος μὲ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Ὅλοι ἀνεμένομεν ὅτι τὸ τμήμα στρατιᾶς θὰ διετάσσετο ἐν καιρῷ νὰ βαδίσῃ κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καταδιώκον τὸν πρὸς τὰ ἐκεῖ ὑποχωροῦντα Τζαβίτ, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ ἀπομείναντα ὄρακη τοῦ στρατοῦ του μετέφερε πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ

δύνσεως ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἦτο ἀρκετόν. Ὁ Παπακυριαζῆς ἐπῆρε φωτιὰ καὶ ἀπῆυθνε δρυμείας φράσεις πρὸς τὸν Ταγματάρχην καὶ εἰς ὅδεϊαν ἀπάντησιν τοῦ Βελισσαρίου ἐξιφούλκισεν, ὅποτε παρεμβάντες ἀξιωματικοὶ συνεκράτησαν τὸν ἐκμείναντα Συνταγματάρχην. Ὁ ἀείμηστος Βελισσαρίου εἶπε τότε: «Σὲ ἀτενίζω ὅπως ὁ Ζεὺς ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ Ὀλύμπου». Ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Λαχανᾶ, ὁ Βελισσαρίου μνησικακῶν ἀπῆυθνε ὁμοίαν πειρακτικὴν φράσιν διὰ τὸν Παπακυριαζῆν, ἀγνοῶν ὅτι εἶχε φονευθῇ.

τὰ πυροβόλα μας τῆς V μεραρχίας. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ στρατιὰ τοῦ Σαπουντζάκη εἶχεν ἐνισχυθῆ σημαντικῶς καὶ μὲ τὰς II καὶ IV μεραρχίας, νομίζω ὅτι μὲ τὴν συνδυασμένην αὐτὴν ἐνέργειαν τὰ Ἰωάννινα θὰ εὐρίσκοντο εἰς χεῖρας μας τὸ πολὺ μέχρι τῶν Χριστουγέννων». Ὁ Ἐπιτελάρχης μὲ ἤκουσεν εὐμενῶς, ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν του καὶ μοῦ ἀπήντησε μειδιῶν : «Θεωρητικῶς ἔχεις δίκην Πάγκαλε, ἀλλὰ στὴν πράξιν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ πρόσωπα καὶ ἄλλας συνθήκας.

Δὲν ἔχομεν καμίαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς στρατιᾶς Ἡπειρου, ἡ ὁποία ἀπέδειξε διὰ τῆς μέχρι τοῦδε δράσεώς της ὅτι εἶναι πολὺ κατώτερα τῶν περιστάσεων. Ὁ Σαπουντζάκης εἶναι ἱκανὸς νὰ ἀφήσῃ τὴν ἀπὸ βορρᾶ κατερχομένην δύναμιν χωρὶς νὰ συνδυάσῃ τὴν ἀπὸ νότου ἐπιθεσιν καὶ νὰ πάθωμεν κανένα νέον μασκαράλικο σὺν τοῦ Σόροβιτς». Ἀπήντησα : «Μὰ ἀφοῦ θὰ μεταβῇ μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς Ἡπειρον ὁ Διάδοχος, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κανονίσῃ ἐκεῖθεν τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον τὴν κίνησιν τῶν δύο στρατιῶν».

Ὁ Δούσμανης ἐφάνη σκεπτόμενος καὶ μοῦ εἶπε τελευτῶν : «Ἀκριβῶς δῶτι μεταβαίνει ὁ Διάδοχος, πρέπει ὅλος ὁ στρατὸς νὰ δράσῃ ὑπὸ τὰς ὄψεις του καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιτήρησίν του διὰ νὰ εἴμεθα 100% βέβαιοι περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Ὁ Διάδοχος εἶναι καὶ ὁ μέλλον Βασιλεὺς καὶ πρέπει ὅλοι μας αἱ προσπάθειαι νὰ ἀπαβλέπουν εἰς τὸ νὰ συντηρηθῇ ἀμείωτον τὸ γόητρόν του». Ἠγέρθη νὰ ἀναχωρήσω προσθέσας : «Ἡμεῖς κύριε Ἐπιτελάρχα εἶχομεν πεποίθησιν ὅτι καὶ μόνον ἡ μεραρχία μας μὲ τὸ ἀδάμαστον εὐξωνικόν της σύνταγμα θὰ ἠδύνατο ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶν νὰ εἰσέλθῃ ἀπὸ βορρᾶ «στὰ Γιάννινα». Πάντως καὶ τώρα θὰ ἐκτελέσωμεν πιστῶς τὸ καθήκον μας καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι πολὺ ταχέως θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν θρυλικὴν πόλιν ἀπὸ νότου. (1)» Ἀτεχαιρέτησα τὸν Ἐπιτελάρχην, ὅστις μοῦ ἠχρήθη, φιλοφρόνως, καλὸ ταξίδι καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν μεραρχίαν μου. Ὅποθεν ἀπέστειλα ἕκτακτον ἐγγελιοφόρον πρὸς τὸν Βελισσαρίου, εἰδοποιούμενον νὰ ἐπιβῇ τοῦ πλοίου ἐγκριθείσης τῆς τοποθετήσεώς του εἰς τὸ 1/3, σύνταγμα Εὐζώνων.

Ἐξέθεσα λεπτομερῶς τὴν ἀνωτέρω συνομιλίαν μου μὲ τὸν Ἐπιτελάρχην τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, διότι ἐξ αὐτῆς καταφαίνονται αἱ ἀντιλήψεις καὶ ἡ διανοητικότης τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου σχετικῶς μὲ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ στρατοῦ. Διαφαίνεται ἀναντιρροῦτως ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα ἔκμνησις ἰδέα τοῦ Ἐπιτελείου ἦτο ἡ πάση θυσίᾳ προφύλαξις τοῦ γοήτρου καὶ τοῦ κύρους τοῦ Ἀρχιστρατήγου Διαδόχου. Καὶ συ-

(1) Κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν, τὴν 21ην Φεβρουαρίου εἰσῆλθε καὶ κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα τὸ εὐξωνικὸν σύνταγμα τοῦ Παπαδοπούλου καὶ ὁ Ταγματάρχης τοῦ Βελισσαρίου εἶναι ὁ συνοδευσας τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἑσσατ εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως. «Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἑσσατ—Πασᾶ, Ραοῦτ—Μπέης συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ μέχρι τῶν παρυφῶν τῆς πόλεως προχωρήσαντος ἀεμινήστου Βελισσαρίου» παρουσιάσθησαν εἰς τὸν Ἐπιτελάρχην Δούσμανην περὶ τὸ μεσονύκτιον διὰ τὰς διαπραγματεύσεις. (Α. Δ. σελ. 103.)

νεπῶς διὰ πᾶσαν ἐνέργειαν ἔπρεπε ἡ ἐπιτυχία νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένη 100% ὡς σαφῶς ἐδήλωσεν ὁ Ἐπιτελάρχης.

Ἐὰν ἠκολούθουν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, οἱ Κυβερνηταὶ τῶν κρατῶν καὶ τὰ ἐπιτελεῖα, ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἦτο εὐτυχὴς διότι δὲν θὰ ἀνέγραφε πολέμους ἢ παγκόσμιος ἱστορία, μέχρις οὗτου ἡ πρόοδος ἐφεύρει καὶ σύστημα ἀσφαλοῦς ἐπιτυχίας τῶν πολέμων. Οἱ ἐπιτελικοί μας ἠγνόησαν τὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἰσχύει δι' ὅλους τοὺς ἀγῶνας ἐν τῇ ζωῇ καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον «δὲν δύναται τις νὰ κερδίσῃ χωρὶς νὰ ρισκοκινδυνεύσῃ» (Sans risquer on ne gagne pas)

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου εἶναι ἡ μόνη αἰτία ἡ ὁποία τὸ ὠδήγησε νὰ συσσωρεύσῃ πέντε μεραρχίας στρατοῦ εἰς τὴν στενωπὸν τοῦ Σαρανταπόρου. Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, μὲ ἐπιπόνους πορείας καὶ διὰ πολυδαπάνων θαλασσίων μεταφορῶν μετακινεῖ ὀλοκλήρους Μεραρχίας διὰ νὰ τὰς μεταφέρῃ ἀπὸ Κορυτσᾶς εἰς Ἡπειρον. Διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο τεράστιον στρατηγικὸν σφάλμα θὰ ὁμιλήσωμεν μετὰ τὸ τέρμα τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Ἡπείρου.

ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ VIης ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΥ ΕΙΣ ΠΡΕΒΕΖΑΝ

Περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου, ἡ VIη Μεραρχία ἀπεβιβάσθη εἰς Πρέβεζαν, ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετ' αὐτὴν ἐφθασεν αὐτόθι καὶ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Ἡ ἐπιβίβασις καὶ ἰδίᾳ ἡ ἀποβίβασις ἐν Πρεβέζῃ παρουσίασε μεγίστας δυσχερείας, διότι οἱ λιμένες δὲν παρῆχον τὰ ἀναγκαῖα μέσα ἐπιβίβασεως. Ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐν Πρεβέζῃ δὲν ὑπῆρχον κατάλληλοι ἀποβάθραι καὶ γερανοί. Τὰ δὲ μεταγωγικά μας πλοῖα δὲν ἦσαν διασκευασμένα πρὸς μεταφορὰν μεγάλων μονάδων μὲ βαρὺ ὑλικὸν καὶ χιλιάδας κτηνῶν.

Ὅφειλόν νὰ ὁμολογήσω, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, τὸν ζῆλον καὶ τὴν αὐταπάρνησιν τὰ ὁποῖα ἐπέδειξαν οἱ ναυτικοί μας τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου. Ἀπὸ τῶν πλοιαρχῶν μέχρι τοῦ τελευταίου ναυτόπαιδος, μετὰ ὑπερόχου αὐταπαρνήσεως, οἱ φιλότιμοι ναῦται τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου εἰργάζοντο νυχθημερὸν πρὸς διευκόλυνσιν τῶν μεταφορῶν τῶν στρατευμάτων. Τὸ ἔθνος ὀφείλει εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν μας διὰ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν πού ἐπέδειξαν οἱ ἄνδρες του, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ παρελθόντος.

Ἐκ Πρεβέζης ἡ μεραρχία ἐπορεύθη διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς βορρὰν μέχρις Ἐμίν—Ἄγα καὶ εἶτα διὰ τῶν ὁρέων πρὸς Σκλίβανι μέχρι τοῦ χωρίου Λάξινα εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἀετοράχης. Ὁ χειμὼν ἦτο δριμύτατος καὶ ἡ ἡμιονικὴ ὁδὸς διὰ τῶν ὁρέων πολὺ δύσβατος, μὲ ἀποτόμους ἀνωφερείας καὶ κατωφερείας, ἕξ οὗ διὰ τῆς μετακινήσεως τῶν φόρτων, κατέστη ἄχρηστον, ἐκ τῶν πληγῶν, μέγα μέρος τῶν μεταγωγικῶν κτηνῶν τῆς μεραρχίας. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ ἐφοδιασμὸς ἡμῶν κατέστη δυσχερέστατος. Τὰ μόνα τρόφιμα τὰ ὁποῖα ἐφθάνον μέχρις ἡμῶν ἦσαν ὁ ἄρτος, ὄσπρια

καὶ ὄρυζα, τὰ ὅποια παρασκευαζόμενα μὲ ὀλίγον δύσοσμον ἔλαιον, ἦσαν ἡ μόνη τροφή ἡμῶν ἐπὶ δύο σχεδὸν μῆνας, μέχρι τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ ἄρτος, παραλαμβανόμενος θερμὸς ἐκ τῶν κλιβάνων καὶ παραμένων ἐπὶ πενθήμερον ἐντὸς κλειστῶν σάκκων, ἐφθανε πάντοτε σχεδὸν εὐρωπιῶν εἰς τὰ σώματα. Εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ καθαρίζωμεν διὰ μαχαιριδίου τὰ βεβλαμένα τμήματα τοῦ ἄρτου, οὕτως ὥστε παρέμενε πρὸς τροφήν τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῶν μεριδῶν. Παρὰ τὰς δεινὰς αὐτὰς στερήσεις καὶ τὴν δορυμύτητα τοῦ χειμῶνος, ἐπὶ τῶν ἀγρίων ὀρέων τῆς Ἡπείρου, ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν διετηρεῖτο ἀρίστη. Τὸ ἀνυψωμένον ἠθικὸν καὶ τὸ θέαμα τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, μὲ τὴν θρυλικὴν λίμνην τῆς κυρὰ Φροσύνης, ἦσαν τὸ ἰσχυρότατον ἀντίδοτον ἔναντι τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν ταιπρωριῶν τῆς περιόδου ἐκείνης, ἧτις ἦτο ἡ σκληροτέρα ἐξ ὅσων ὑπέστη ὁ στρατὸς κατὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς πολέμους. Αὐτόχημα τραγικὴ ἦτο ἡ κατὰστασις τῶν δυστυχῶν ἵππων. Ἀφοῦ κατηναλώθη τὸ ὀλίγον ἄχυρον, ποῦ εὐρέθη εἰς τὰ πέριξ, τὰ ἀτυχῆ ζῶα ἐτρέφοντο μὲ τὰ φύλλα καὶ τοὺς φλοιοὺς τῶν δένδρων. Καθημερινῶς διέθετον ἓν μέρος τοῦ ἄρτου μου, ὀλίγον διπυρίτην καὶ ἐνίοτε ζάχαρον διὰ νὰ διατηρήσω ἐν ζωῇ τὸν πιστόν μου ἀραβικὸν Ἀλῆν, τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπων. Μέγας ἀριθμὸς ἵππων καὶ φορτηγῶν κτηνῶν ἀπέθανον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τοῦ ψύχους καὶ τῆς πείνης. Ἡ στρατιὰ τῆς Ἡπείρου, ὑπὸ τὴν ἐποψιν αὐτὴν, παρουσίαζε τὸ θέαμα τῆς «Μεγάλης Στρατιᾶς» τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς Ρωσσίας, τὸ 1812.— Ὡς θὰ ἐνθυμῶνται οἱ ἐπιζῶντες συνάδελφοι καὶ οἱ ὀπίθαι τῆς στρατιᾶς αὐτῆς, εἰς τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ ἵππικὸν οἱ πλεῖστοι τῶν ἵππων εὐρέθησαν ἄνευ οὐράς, διότι ἐν τῇ πείνῃ τῶν τὰ ἀτυχῆ ζῶα κατεβρόχθιζον τὰς οὐράς ἀλλήλων. (1)

Τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1913, ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις εἶχεν ὡς ἐξῆς : Αἱ μεραρχίαι II, IV καὶ VI, αἱ μεταφερθεῖσαι ἐκ Θεσσαλονίκης, εὐρίσκοντο ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐν Ἐπαφῇ μὲ τὰ προκεχωρημένα τμήματα τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκεντρωθῆ ἐπὶ τοῦ νοτίου τόξου τοῦ περικεχυρακωμένου στρατοπέδου. Ἡ VI μεραρχία εὐρίσκειτο εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν τῆς παρατάξεως καὶ ἐπειδὴ ἦτο λίαν μεμακρυσμένη ἐκ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ὑπέστη καὶ τὰς μεγαλειτέρας στερήσεις κατὰ τὸν ἐφοδιασμόν της. Ὄταν ἡ μεραρχία ἐγκατεστῆθη, προσῆλθεν εἰς τὸ στρατηγεῖον μας ὁ Ἐπιτελὴς τῆς IV μεραρχίας, ὑπολοχαγὸς Καλογεράς, ὅπως προσανατολίσῃ τὴν μεραρχίαν (ὡς νεωστὶ ἀφικθεῖσαν) ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τομέως καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἐδάφους. Ἐνερ-

(1) Ἐπαθον καὶ ἐγὼ τὸ ἐξῆς κομιχοτραγικὸν ἐπεισόδιον. Μίαν ἡμέραν ὁ ἵπποκόμος μου ἦλθε δακρύνων καὶ ἀπηλιτισμένος λέγων : « Ἄχ τί πάθαμε κύριε Λοχαγέ. Αὐτὸς ὁ βρωμοσυγγαρέζος (ὁ δευτέρος σύγγενικός ἵππος) ἔφαγε τὴν οὐρὰ τοῦ Ἀλῆ. Κατ' ἀρχὰς ἐταράχθην ἀλλ' ὅταν ἔσπευσα ἐπὶ τόπου δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ γελάσω πρὸ τοῦ θεάματος. Ὀλόκληρος ἡ ὠραία θυσανοτὴ οὐρὰ τοῦ Ἀλῆ, ἧτις ἐφθανε μέχρι ἐδάφους ἔλειπε καὶ παρήμενε μόνον ὁ χόνδρος τῆς οὐράς. Ὁ συγγαρέζος μὲ ἐξεδικήθη διότι ἔβλεπε νὰ δίνω μόνον εἰς τὸν σύντροφόν του τρέφαιμα. Εὐτυχῶς μετ' ὀλίγον ἡ οὐρὰ ἀνεβρύη ἐκ νέου.

γήσαμεν ὁμοῦ ἀναγνώρισιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δραστήριος οὗτος ἀξιωματικός μου ὑπέδειξε τὰς διαφόρους ὁδεύσεις, διὰ τὴν περίπτωσιν ἐπιθέσεως καθὼς καὶ τὰ λίθινα χαρακώματα τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τῆς Ἀετοράχης. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι παρὰ τὸ χωρίον Λάζαινα, ὁ μορφωμένος αὐτὸς ἀξιωματικός εἶχεν ἀναγνωρίσει θαυμασίαν κεκαλυμμένην θέσιν διὰ τὸ πυροβολικὸν μας, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ βάλῃ πλευρικῶς καὶ ἐκ μικρῶς ἀποστάσεως (δύο περίπου χιλιομέτρων) τὰ χαρακώματα τοῦ ἐχθροῦ. Τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἀνεμένετο νὰ φθάσῃ εἰς Ἡπειρον, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ, ὁ Διάδοχος μὲ τὸ Ἐπιτελεῖον του. — Ὁ Ἀντιστράτηγος Σαπουντζάκης, ἐλπίζων νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ μειωθὲν γόητρόν του ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ γενικὴν ἐπίθεσιν, πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Ἄτυχῶς ὁ Σαπουντζάκης καὶ τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἐνεργήσῃ κατὰ τοῦ Μπιζανίου, ἐμμένων εἰς τὴν ἔμμονον ιδέαν ὅτι μόνον διὰ τῆς πτώσεως τοῦ ὀχυροῦ αὐτοῦ ἦτο δυνατόν νὰ συντελεσθῇ ἡ κατάληψις τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Σαπουντζάκη ὑπηρετεῖ ὁ καλὸς ἀξιωματικός, φίλος μου καὶ συμμαθητὴς ἐν τῇ σχολῇ τῶν Εὐελπίδων, λοχαγὸς Α. Ἀντωνιάδης. Ὅταν συνητήθημεν, τοῦ ἐξεδήλωσα τὴν ἀπορίαν μου, διατὶ ἡ Διοίκησις ἐπιμένει νὰ διαρρήξῃ τὸν κλοιὸν εἰς τὸ ἰσχυρότατον αὐτοῦ σημεῖον, τὸ Μπιζάνι, καὶ δὲν μελετᾷ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀποφασιστικὴν χρῶσιν ἐπὶ ἄλλου σημείου τοῦ δυτικοῦ τόξου, πρὸς Ἅγιον Νικολαὸν—Δοδώνην, ἔνθα ἡ ὀχύρωσις εἶναι πολὺ ἀσθενεστέρα. Δὲν γνωρίζω ἂν ἐνθυμεῖται ὁ ἐν ἀποστρατεία ἤδη Ἀντιστράτηγος, ὅτι τοῦ εἶπον σχετικῶς τὴν ἐξῆς παραβολὴν. «Θέλομεν νὰ κόψωμεν τὸν σιδερένιον χαλκᾶν ποῦ περιβάλλει τὰ Γιάννινα καὶ βάζωμεν τὸ ψαλίδι εἰς τὸ παχύτερον καὶ φυσικὰ ἰσχυρότερον μέρος αὐτοῦ. Ἐφ' ὅσον τὸ ἔδαφος πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τόξον (Μπιζάνι, Βοϊδολίβαδον, Καστρίτσα) δὲν εἶναι εὐνοϊκόν, νομίζω ὅτι ἡ λύσις θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευράν». Τὴν γνώμην αὐτὴν συνεμερίζοντο καὶ ἄλλοι Ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοί, ὡς ὁ παρὰ τῇ VI μεραρχίᾳ καλὸς συνάδελφος λοχαγὸς Κλάδος καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Καλογεραῖς, ὁ ὁποῖος, ὡς ἤκουσα καὶ ὅπως ἀναγράφει εἰς τὸ σύγγραμμά του (σελ. 147) ὁ ἀειμνηστὸς Παρασκευόπουλος ὑπεστήριξε μετὰ φανατισμοῦ παρὰ τῷ Διαδόχῳ, ὅπως ἡ γενικὴ ἐπίθεσις τοῦ Φεβρουαρίου ἐνεργηθῇ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς παρατάξεώς μας πρὸς τὸν Ἅγιον Νικόλαον.

Ὁ Ἀντιστράτηγος Σαπουντζάκης, ἐμμένων εἰς τὰς πρώτας ἀντιλήψεις του ἐξέδωκε τὴν διαταγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κυρία ἐπίθεσις θὰ κατηρμόνευτο καὶ αὐτὴς ἐναντίον τοῦ συγκροτήματος Μπιζανίου. Ἡμέρα ἐνάρξεως τῆς ἐπιθέσεως ὀρίζετο ἡ 7ῃ Ἰανουαρίου.

Ἡ κυρία ἐπίθεσις πρὸς κατάληψιν τοῦ πυρῆνος τοῦ ὀχυροῦ ἀνετέθη εἰς τὰ εὐζωνικά τάγματα τοῦ τμήματος στρατιάς, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῆς ἐπὶ τῆς Ἀετοράχης προκεχωρημένης γραμμῆς τοῦ ἐχθροῦ, στρεφόμενα πρὸς ἀριστερὰ θὰ προσέβαλον τὸ Μπιζάνι, ἀκολουθοῦντα τὴν χαμηλο-

τέραν ὀροσειρὰν, ἥτις συνδέει τὸ ὄχυρόν μὲ τὴν Ἀετοράχην. Δεξιὰ τῶν εἰρημένων ταγματῶν θὰ ἐπεξέτεινε τὴν ἐπίθεσιν ἢ VI μεραρχία μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς Φρούστανα καὶ Καστρίτσαν. Ὅταν ὑπέδειξα εἰς τοὺς ἀρμοδίους, ὅτι θὰ ἦτο σκοπιμώτερον νὰ ἀντιτίθετο εἰς τὰ εὐζωνικά τάγματα τῆς VI μεραρχίας ἡ κυρία ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὄχυροῦ, μοῦ ὑπεδείχθη ὅτι ἦτο ζήτημα φιλοτιμίας διὰ τὰ παλαιὰ εὐζωνικά τάγματα τοῦ Ἰωάννου, νὰ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὰ ἡ κατάληψις τοῦ Μπιζανίου, ἐφ' ὅσον εἶχον ὑποστῆ μεγάλη θυσίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἐπιχειρήσεων. Θεωρῶ πιθανώτατον ὅτι ἂν εἶχε εἰσακουσθῆ ἡ γνώμη μου, τὸ περιβόητον Μπιζάνι θὰ εἶχε καταληφθῆ ἀσφαλῶς τὴν ἑσπέραν τῆς 7ης Ἰανουαρίου καὶ δὲν θὰ ὑφίστατο ὁ στρατὸς τὰς δεινὰς τολαιπωρίας, ἃς ὑπέστη μέχρι τῆς 21 Φεβρουαρίου, ὁπότε τὰ εὐζωνικά τάγματα τῆς VI μεραρχίας, ὑπὸ τὸν ἡρωϊκὸν Συνταγματάρχην Παπαδόπουλον καὶ τοὺς ἀειμνήστους ταγματάρχας Βελισσαρίου καὶ Ἰατροίδην, εἰσῆλθον πρῶτα εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων.

Η ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΗΣ 7ης ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

Τὴν 7ην Ἰανουαρίου, μίαν πρωτῆ, τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν ἤρξατο σφοδροῦ πυρὸς ἐφ' ὅλης τῆς γραμμῆς κατὰ τῶν προκεχωρημένων θέσεων τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Μπιζανίου, κατὰ τοῦ ὁποῦ συνεκέντρωσε τὰ πυρὰ του τὸ βαρὺ πυροβολικόν. Διὰ διαταγῆς τῆς μεραρχίας μου, ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἀπεσπάρσθη εἰς τὸ ἴσον σύνταγμα εἰζώνων, ὑπὸ τύπον συνδέσμου, ἀλλὰ κυρίως ἵνα χρησιμεύσω ὡς ἐπιτελῆς τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Συντάγματος. Ὁ ἐπιτελάρχης τῆς μεραρχίας Χατζηανέστης, γνωρίζων ἐκ τῶν προηγουμένων μαχῶν ἐν Μακεδονίᾳ τὸ ἐλάττωμα τοῦ Συνταγματάρχου Παπαδοπούλου, νὰ λησμονῇ ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἐπιθέσεώς του τὴν ὑποστήριξιν τοῦ φίλιου πυροβολικοῦ, μοῦ ἔδωσεν εἰδικὰς ὁδηγίας, ὅπως ἐξασφαλίσω τὸν Σύνδεσμον τοῦ Συντάγματος μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου. Ἡ ὀρειβατικὴ μοῖρα πυροβολικοῦ τῆς Μεραρχίας εἶχε καταλάβει θέσιν ἀπὸ τῆς προηγουμένης εἰς τὴν τοποθεσίαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγνωρίσει, ὡς προανέφερον δυτικῶς τοῦ χωρίου Ἀλάινα, ὁ Ἐπιτελῆς τῆς IV μεραρχίας Καλογεράς. Κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸν Συνταγματάρχην Παπαδόπουλον παρέμεινα παρὰ τῷ πυροβολικῷ καὶ ἔδωσα εἰς τοὺς πυροβολάρχας τὰς ὁδηγίας νὰ μὴ ρίψουν οὐδὲ μίαν βολὴν πρὶν εἰδοποιηθῶσι πρὸς τοῦτο.

Ὡς εἶχον ἀναφέρει προηγουμένως, ἡ ἐπὶ τῆς Ἀετοράχης ἀμυντικὴ γραμμὴ ἀποτελεῖτο ἀπὸ λιθοκτιστον ὄχυρωμα (ξηρολιθιά) τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ὀλίγως τοῦ ὕψους κατήρχετο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος αὐτοῦ μέχρι τῶν προσβάσεων. Τὸ ὄχυρωμα αὐτὸ κατεῖχεν ὁ ἐχθρὸς διὰ στενῶν δυνάμεων, ἐνῶ τὰ στηρίγματά του εὐρίσκοντο προκεκαλυμμένα ἐπὶ βαθείας γραμμῆς, ὀλίγον βορειότερον. Ἡ πρόθεσις ἡμῶν ἦτο τὸ πυροβολικὸν μας νὰ βάλῃ αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τοῦ χαρακώματος, ὅταν ὁ ἐχθρὸς θὰ μετέφερον ἐπ' αὐτοῦ τὰ στηρίγματά του.

Ὄντως, ἡμίσειαν ὥραν μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πυρός, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κατὰ μέτωπον ἐπιθέσεως τῶν ἡμετέρων, πυκναὶ ἐχθρικαὶ ὁμάδες ἔσπευσαν τροχάδην πρὸς τὸ δχύρωμα καὶ κατέλαβον αὐτό. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ πυροβολικὸν μας ἤρξατο σφοδροῦ πυρός, ἐντελῶς πλευρικῶς. βῆλλον τὰ χαρακτηριστικὰ καθ' ὅλον αὐτῶν τὸ μῆκος. Ὁ ἐχθρός, ἀνισταθεὶς πεισιμόνως ἐπὶ τῶν θέσεών του, ὑφίστατο μεγάλας ἀπωλείας, ὅπως εἶδομεν μετὰ τὴν μάχην, διότι αἱ ὀβίδες μας, πίπτουσαι ἐπὶ τοῦ λιθίνου προπετάσματος, ἐπροκάλουν καὶ πλεῖστα θραύσματα τῶν συντριβομένων λίθων.

Τελικῶς οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των καὶ ὑπεχώρησαν εἰς δευτέραν γραμμὴν εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἀγένοσ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (μικρὸν ἐκκλησιδίων ἀνατολικῶς τοῦ Μπιζανίου) παρὰ τὰς βορείας κλιτεῖς τῆς Ἀετοράχης.

Μόλις ἤρχισε τὸ πῦρ τοῦ πυροβολικῆς μας, ἔσπευσα τροχάδην πρὸς τὸ Σύνταγμα καὶ εὔρον τὸν Διοικητὴν του Παπαδόπουλον εἰς βαθεῖαν γραμμὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν διακοσίων (200) μόλις μέτρων ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστὰς τῶν ἀνεπτυγμένων λόγων του. Αἱ προσβάσεις αὐταὶ ἐβάβιλοντο δραστικῶς ἐκ τῶν νέων θέσεων τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐνθυσμαι τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Παπαδοπούλου, λοχαγὸν Ἰωάν. Δημητρακόπουλον, ὁ ὁποῖος (γενναῖος καὶ ψυχραίμος ἀξιωματικὸς) γνωρίζων τοὺς φιλικωτάτους δεσμούς μου μετὰ τὸν ἀείμνηστον, μοῦ εἶπε: «Ἐλα βρὲ Θωδωράκη νὰ τὸν συγκρατήσης, γιατί μόλις τὸν κρατάω μετὰ τὰ δόντια νὰ μὴν προχωρήσῃ. Θέλει νὰ ἀφήσῃ τὸ τομάρι του καὶ τὰ δικά μας μαζί, στὴν γυμνὴ αὐτὴ πλαγιά». Πράγματι ἐπὶ τῆς πλαγιάς ἐκείνης, ἐκ λείου γρανίτου, προσπίπτουσαι αἱ ἐχθρικαὶ βολίδες ἔκαμνον δαιμονιώδη θόρυβον ἐν εἴδει χαλάζης ἐπὶ ὑαλοπινάκων. Ἐπεισα τὸν Συνταγματάρχην νὰ ἀναβάλῃ τὸ ἄλμα του πρὸς τὰ ἐμπρὸς μέχρις ὅτου, διὰ τοῦ πυρός τοῦ πυροβολικῆς μας καὶ τῆς προχωρήσεως τῶν Εὐζώνων, μειωθῇ ἡ ἐντιμωσις τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός καὶ σιγήσουν τὰ δύο ἐχθρικά πολυβόλα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔβαλλον διὰ ὀπιῶν, μόλις ἐγειρόμεθα ἐκ τῶν θέσεών μας.

Ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ ταχύτοδα εὐζωνον ἀγγελιοφόρον ἀπέστειλα πρὸς τὴν πυροβολαρχίαν μας, πρόχειρον σχεδίασμα τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Συνταγματάρχης Παπαδόπουλος, καθήμενος ἐπὶ ἀνθρώκων, ἐτινάχθη ὄρθιος λέγων: «πάμε νὰ ἰδοῦμε τί κάνει αὐτὸς ὁ Γιάννης τόσην ὥρα» (ἐννοῶ τὸν Ταγματάρχην Βελισσαρίου). Μόλις ἠγέροθημεν, ὑπὲρ πολυβόλων μᾶς ὑπεδέχθη καὶ μᾶς ἠνάγκασε νὰ κατακλιθῶμεν παρὰ τὸ προκάλυμμα καὶ τότε ἐπικολούθησε σκηνή, τὴν ὁποῖαν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ λημονήσῃ τις ἐν τῇ ζωῇ του. Ὁ Παπαδόπουλος, κατέρουθρος ἐξ ὀργῆς, φωνάζει πρὸς τὸν ὑπασπιστὴν του Δημητρακόπουλον «Βρὲ Γιάννη φώναξέ μου τὸν Σύνδεσμον τοῦ Τάγματος». Ὁ Δημητρακόπουλος κινῶν τὴν κεφαλὴν μοῦ ἐψιθύρισε: «Νὰ δοῦμε τί σκέφθηκε πάλι». Προσελθέντος τοῦ Συνδέσμου, ὁ Συνταγματάρχης τοῦ λέγει: «τρέξε νὰ μοῦ φέρῃς τὸν Γκούτα» καὶ ὁ θαυμάσιος δεκανεὺς εὐζωνας ἐξηφανίσθη ταχέως καλυπτόμενος ἀπὸ τὸ πυκνὸν θάμνον πρὸς τὰ ἀριστερά. Μετ' ὀλίγον χρόνον διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπανῆλθεν ἀπολουθούμενος ἀ-

πὸ τὸν περιβόητον λοχίαν Θεόδωρον Γκούταν περὶ τοῦ ὁποίου ἀνέφερον εἰς τὴν μάχην τῶν Γιαννιτσῶν (ἦτο ὁ κυριεύσας τὴν πολιβολαρχίαν τοῦ Πύλορικ). Ὁ λοχίας Γκούτας ἦτο μετρίου ἀναστήματος, ἰσχνὸς μὲ μικροὺς μέλανας ὀφθαλμοὺς καὶ μικρὸν ἀγκιστροειδῶς ἐστριμμένον μύστακα. Μόλις προσῆλθεν ἐνώπιον τοῦ Συνταγματάρχου, ὁ τελευταῖος οὕτως τὸν διέταξεν : «Αὐτὰ τὰ πολυβόλα ἐκεῖ ἐπάνω μᾶς γίνανε τοιμποῦρι. Νὰ τοὺς βιάλης χέρι». Καὶ ὁ λοχίας Γκούτας φέρων τὴν δεξιὰν στὸ φρεσάκι του ἀπαντᾷ : «Μάλιστα κύριε Συνταγματάρχα» καὶ ἐξαφανίζεται ἔρπων σχεδὸν διὰ μέσου τῶν βάτων. «Θὰ τὰ πάρῃ αὐτός» ἀπεφάνθη μετὰ πεποιθήσεως ὁ Παπαδόπουλος. Εἶμαι βέβαιος ὅτι τὰ ἀνωτέρω θὰ προκαλοῦν τὴν ἐκπλήξιν τινῶν σοφῶν ἐπιτελικῶν μας, οἱ ὅποιοι ἔκαμον τὸν πόλεμον μὲ τοὺς χάρτας καὶ τὰ τακτικά θέματα. Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης, ὁ Διοικητὴς τοῦ Συντάγματος διατάσσει ἀφελέστατα ἓνα ἀπλοῦν λοχίαν νὰ τοῦ κυριεύσῃ τὰ πολυβόλα τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ ἔτι καταπληκτικώτερον εἶναι ὅτι ὁ Γκούτας μετ' ὀλίγον εἶχε κυριεύσει τὰ δύο ἐχθρικά πολυβόλα, τῶν ὁποίων τὸ πῦρ διεκόπη αἰφνιδίως.

Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ εἶχε μειωθῆ ἐπαισθητῶς καὶ ὁ Συνταγματάρχης, διατάξας ἓνα λόχον τοῦ ἐν ἐφεδρεία τάγματος νὰ βαδίσῃ ταχέως πρὸς τὸ ἐκκλησιδίων, παρηκολούθησεν αὐτοπροσώπως τὴν κίνησιν πάλλων εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα μίαν κενὴν ταινίαν πολυβόλου, διὰ τῆς ὁποίας δὲν ἐδίσταζε νὰ θωπεύῃ τὰ νῶτα οἰουδήποτε βραδυποροῦντος. (1)

Μετ' ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐκδιωχθῆ ἐκ τῶν τελευταίων θέσεών των καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐν ἀταξίᾳ πρὸς τὸ Μπιζάνι καὶ τὸ Βοῦδολίβαδο. Αἱ ἀπώλειαι τοῦ συντάγματος δὲν ἦσαν σημαντικαί, ἔσχεν ὅμως τοῦτο τὸ ἀτύχημα νὰ τραυματισθῆ εἰς τὸν πόδα ὁ Ταγματάρχης Βελισσαρίου καὶ νὰ φονευθῆ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ὁ ἄφθαστος ἡρωϊκὸς λοχίας Θεόδωρος Γκούτας, ὅστις ὡς ἀνέφερον εἶχεν κυριεύσει πρὸ ὀλίγου τὰ ἐχθρικά πολυβόλα τοῦ ἐξωκκλησιίου. — Ὁ λοχίας Γκούτας, τὸν ὁποῖον ἐσεβάσθησαν αἱ ἐχθρικαὶ σφαῖραι κατὰ τὰς μάχας, ἔπεσε τὴν ἐσπέραν ἐκείνην (7 Ἰανουαρίου) δολοφονηθεὶς ἀνάνδρως ὑπὸ φανατικοῦ Τοῦρκου τραυματίου. Μεγαλόψυχος, ὅπως ὅλοι οἱ γενναῖοι, ὁ Γκούτας ἐπλησίασε Τοῦρκον τραυματίαν εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε νὰ πῆ ἐκ τοῦ ὑδροδοχείου του καὶ τότε ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ὑψώσας τὸ παρακείμενον ὄπλον του ἐπυροβόλησε, τραυματίσας καιρίως τὸν ἥρωα εἰς τὴν βουβωνικὴν χώραν. Ὁ αἰετὸς τοῦ Ὀλύμπου πρὶν ἀποθάνει ἐξεδικήθη, διότι ἀναρπάσας τὴν ξιφολόγησιν του κατέσφαξε τὸν ἄθλιον δολοφόνον. (2)

(1) Εἶναι ἀλησμόνητον τὸ ἐξῆς συγκινητικὸν συμβάν τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ὁ Συνταγματάρχης ἐν τῇ σπουδῇ του εἶδε κατακεκλιμμένον πρηνηδὸν εὐζώνον τὸν ὁποῖον ἐκτύπησε σφοδρῶς ἐκλαβὼν αὐτὸν ὡς φυγάδα. Ὁ εὐζώνος ἦτο νεκρὸς καὶ ὁ συνταγματάρχης ὅταν τὸ ἀντελήφθη ἐγονάτισε, ἠσπίασθη τὸ μέτωπον τοῦ νεαροῦ εὐζώνου καὶ σταυροκοπούμενος ἐξήτησε συγχώρησιν ἀπὸ τὸν ὑβρισθέντα νεκρὸν ἥρωα.

(2) Ὁ Λοχίας Γκούτας, φύσει ὑπέροχος πολεμιστὴς, εἶχε σχηματίσει, ἐγκρίσει τοῦ Διοικητοῦ του, διμοιρίαν (25—30 ἀνδρῶν) ἐξ ἐκλεκτῶν εὐζώνων, ἡτις ἀπετέλει εἶδος τιμητικῆς φρουρᾶς τοῦ Παπαδοπούλου. Διὰ τῆς διμοιρίας αὐτῆς ἐπετέλεσε τὰ

Ὅταν ἀνῆλθομεν ἐπὶ τοῦ ἀγένης, ἐνθα τὸ ἔκκλησίδιον, ἀντελήφθημεν μετ' ἐκπλήξεως ὅτι τὰ ἔναντι ἡμῶν πυροβολεῖα τοῦ ὀχυροῦ τοῦ Μπιζανίου εἶχον παύσει νὰ βάλλουν. Ὅπως ἐγνώσθη κατόπιν, ἕνεκα τῶν σοφορῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἔχθρου, ἡ φρουρά τοῦ Μπιζανίου παρασυρθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν φυγάδων ἐγκατέλειπε τὸ ὀχυρόν, ὀλίγον μετὰ μεσημβρίαν, καὶ μόλις μετὶ τὴν ἑσπέραν ὁ δραστήριος ἀρχηγὸς τοῦ συγκροτήματος συνταγματάρχης Βεήτ-Μπέης κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς θέσεις των ἐπὶ τοῦ ὀχυροῦ τοῦ πυροβολητὰς καὶ τινα συντεταγμένα τμήματα, δι' ὧν κατέλαβε τὰ χαρακώματα. Ὁ Βεήτ-Μπέης ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῶν Ἰωαννίνων στρατηγοῦ Ἐσσάτ-Πασσᾶ. Ἐὰν τὰς ὥρας ἐκείνας ἡ Ἄνωτέρα Ἑλληνικὴ Διοίκησις παρηκολούθη, ὡς ὤφειλε, τὴν ἐξέλιξιν τῆς μάχης καὶ διέτασσε τὴν προέλασιν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀετοράχης σωματίων καὶ τῆς VIIης μεραρχίας ἐναντίον τοῦ ὀχυροῦ, θὰ εἶχε τοῦτο ἀσφαλῶς καταληφθῆ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ἄτυχῶς τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Ἀετοράχης τμήματα, φθάσαντα ἐπὶ τῆς τελευταίας κορυφῆς, ἐσταμάτησαν ἐλλείψει διαταγῶν, ὡς ἔλεγον οἱ Διοικηταὶ των, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ VI μεραρχία συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν ἐπιχειρήσεων ἐξηκολούθησε τὴν προέλασίν της πρὸς Καστρίτσαν, ἀφιχθεῖσα περὶ τὴν ἑσπέραν εἰς τὰ ἔναντι τοῦ ὀχυροῦ τούτου καὶ τοῦ Βοῦδολίβαδου ὑψώματα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐὰν δὲν ἐτραυματίζετο σοβαρῶς (μεταφερθεὶς εἰς Νοσοκομεῖον) ὁ ἀείμνηστος ταγματάρχης Βελισσαρίου, καὶ μόνον τὸ ὑπ' αὐτὸν θοὸν τάγμα εὐζώνων θὰ εἶχε καταλάβει τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ καταστὰν θρυλικὸν ὀχυρὸν τοῦ Μπιζανίου. Τὸ βάσιμον τῆς γνώμης μου ταύτης ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ τότε ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, συνταγματάρχου Παρασκευοπούλου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν ἱστορικῶν του ἀναμνήσεων καὶ ἐν σελίδι 141 ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἂν ὑπῆρχε πραγματικὴ διεύθυνσις τῆς ἐπιχειρήσεως, τὸ ὀχυρὸν συγκρότημα τοῦ Μπιζανίου ἀσφαλῶς θὰ ἔπιπτε. Ἀλλὰ τὸ Στρατηγεῖον εὐρίσκετο μακρὰν, περὶ τὸ γάνι Ἐμὴν-Ἀγᾶ, οὐδεὶς δὲ ἀξιωματικὸς τοῦ Ἐπιτελείου εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ μετώπου ἵνα ἀντιληφθῆ ὅτι τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν ἔπαισε νὰ βάλῃ καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ διαταχθῆ προχώρησις τοῦ πεζικοῦ ἢ καὶ ἐπίθεσις. Παρὰ τὰς ἐνοχλήσεις μου, τὰ τηλεφωνήματά μου, τὰ καταστάντα πιεστικὰ πρὸς τοὺς διαφόρους Σωματάρχας τοῦ πεζικοῦ ἵνα προχωρήσωσι, οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπιτύχω. Οἱ Σωματάρχαι ὀχυροῦντο ὀπισθεν τῆς ἐλλείψεως διαταγῶν, ἐσνεροῦντο δὲ πρωτοβουλίας καὶ ἔμενον μετὰ τῶν Σωμάτων των καθηλωμένοι ὀπισθεν τῶν κατεχομένων ταχυσκάπτων. Οἱ Τοῦρκοι βλέτοντες τὴν ἀδράνειάν μας ἀνεθάρρυσαν καὶ ἀνεκατέλαβον τὰς θέσεις τοῦ πυροβολικοῦ κατὰ τὴν 5ην μ. μ. ὅπτε ἤρξαντο καὶ πάλιν ζοηρῶς βάλλοντες καθ' ἡμῶν. Οὕτω ἀπωλέσθη μία θαν-

ὑπέροχα κατορθώματά του. Διὰ ἐράνου μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν, ἐποποθετήθη ἐπὶ τοῦ τάφου του, παρὰ τὸ χωρίον Λάζαινα, μαρμαρινὴ πλάξ καὶ σταυρός. Φρονῶ ἀδιστάκτως ὅτι δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολικὴ τιμὴ ἐὰν μικρὰ προτομὴ τοῦ λοχίου Γκούτα ἐκόμει μίαν γωνίαν τοῦ Πεδίου τοῦ Ἄρεως.

μασία εὐκαιρία καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων καὶ λήξεως τοῦ ἐν Ἠπειρῷ ἀγῶνος». Ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιθέσεως τῆς 7ης Ἰανουαρίου ἦτο ἡ ἐκδίωξις τοῦ ἐχθροῦ ἐξ ὕλων τῶν ἐκεῖθεν τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος προκεχωρημένων θέσεών του καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτοῦ ἐντὸς τῆς γραμμῆς τῶν ὀχυρῶν. Ἀπὸ τῆς 8ης Ἰανουαρίου, αἱ ἐπιχειρήσεις ἐν Ἠπειρῷ ἔλαβον τὴν μορφήν καθαρῶς πολιορκητικοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἔληξε μετὰ ἑνάμιον περιπούμιθνα, τὴν 22αν Φεβρουαρίου, διὰ τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως, ἣτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ ὑπὸ τὸν Ἐσπάρτ Πασσᾶ Τουρκικοῦ στρατοῦ.

ΑΦΙΞΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΕΙΣ ΗΠΕΙΡΟΝ

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπίθεσιν τῆς 7ης Ἰανουαρίου, ἀφίκετο εἰς Φιλιπιάδα ὁ Διάδοχος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου ὅπως ἀναλάβῃ τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν Ἠπειρῷ ἐπιχειρήσεων. Ὁ Διάδοχος πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἶχε τηλεγραφήσει ἐκ Παιτρῶν πρὸς τὸν Ἀντιστράτηγον Σαπουντζάκη νὰ σταματήσῃ οἰανδήποτε ἐπιθετικὴν ἐνέργειαν μέχρι τῆς ἀφίξεώς του. Ὁ τέως Ἀρχηγὸς Ἠπειροῦ Σαπουντζάκης περὶωρίσθη εἰς τὰ καθήκοντα τῆς Διοικήσεως τοῦ τμήματος Στρατιάς, ὅπερ κατεῖχεν τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως. Διὰ ἐιδικῆς διαταγῆς του ὁ νέος Ἀρχιστράτηγος ἀνέθεσε τὴν διοίκησιν ὀλοκλήρου τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὸν συνταγματάρχην Παρασκευόπουλον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν φιλίαν καὶ ἐκτίμησιν. Ὡς ἐνθυμούμεθα, καὶ πρὸ τῆς μάχης τοῦ Σαρανταπόρου παρόμοιον μέτρον εἶχε λάβει τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἀναθέσαν τὴν διοίκησιν ὀλοκλήρου τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὸν αὐτὸν συνταγματάρχην Παρασκευόπουλον. Ὅπως εἶδομεν, ἐν τῇ ἱστορίῃ τῆς μάχης ἐκεῖνης, τὸ μέτρον ἐκείνο ἦτο σφαλερὸν καὶ ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὰς σοβαρὰς ἀπωλείας τοῦ πεζικοῦ μας εἰς τὸ Σαραντάπορον. Ἄλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ ἐπρόκειτο περὶ πολέμου κινήσεως, ἐνῶ ἐν Ἠπειρῷ ὡς προεφθέθη, αἱ ἐπιχειρήσεις κατέληξαν εἰς στάσιμον πολιορκητικὸν ἀγῶνα καὶ ἡ ἐνιαία διοικήσις τοῦ πυροβολικοῦ ἀπεδείχθη σκόπιμος καὶ ἀποτελεσματικὴ.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, ἐβελτιώθη ἐπαισθητῶς ὁ ἐφοδιασμὸς τοῦ στρατοῦ, ἡ ἀθλιότης τοῦ ὁποῖου εἶχε φθάσει εἰς σημεῖον ἐπικίνδυνον.

Ἐχρησιμοποιήθη ὁ ποταμὸς Λοῦρος, ὁ ὁποῖος ἦτο πλωτὸς μέχρι σημείου ὀλίγον πρὸς νότον τῆς Φιλιπιάδος. Μετεφέρθησαν εἰς Ἠπειρον ὅλα τὰ διαθέσιμα φορτηγὰ αὐτοκίνητα τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ διὰ νεωτέρας ἐπιτάξεως ἀπεστάλησαν ἄρκεται χιλιάδες νέων κτηνῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀπωλεσθέντων ἐκ τῆς πείνης καὶ τῶν κακουχιῶν. Γενικῶς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἡ κατάστασις τοῦ Στρατοῦ ἐβελτιώθη διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Διαδόχου.

Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΙΣ ΗΠΕΙΡΟΝ

Ἡ παράτασις τῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Ἡπείρῳ εἶχεν ἐξεγείρει εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν κοινὴν γνώμην ἐν τῷ ἐσωτερικῷ. Ὁ λαός, ἀναμένων μὲ ἀγωνίαν τὴν ἄλωσιν τῶν Ἰωαννίνων, εὗρισκετο ἐν ἐξεγέρσει διότι ἐξ ἐπιστολῶν τῶν οἰκείων, ἐμάνθανε τὰς φοβερὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις πρὸς ὑφίστατο ὁ στρατός εἰς τὸ ἄξενον κλίμα τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τὸν δορυμύτατον χειμῶνα. Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία εἶναι ἀληθὲς· ὅτι ἀπέστειλε πρὸς τὸν στρατὸν διάφορα εἶδη ἱματισμοῦ καὶ τροφίμων ἵνα ἀνακουφίσῃ τοὺς μαχομένους εἰς τὸ μέτωπον.

Ἄτυχῶς, ὅπως παρετηρήθη κατὰ τοὺς πολέμους ἐκείνους τὰ ἀποτελλόμενα εἶδη πρὸς τὴν ἐπιμελητείαν τοῦ Στρατοῦ, πολὺ σπανίως ἢ καὶ οὐδέποτε ἔφθανον μέχρι τῆς πρώτης γραμμῆς τῶν μαχομένων τμημάτων. Διεμοιράζοντο καθ' ὁδὸν εἰς τὰ μετόπισθεν καὶ τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τῶν νώτων καὶ δὲν ἔφθανον μέχρις ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τῶν ὁρέων ὑπέφερον καὶ ἐμάχοντο. Τὸ γεγονός αὐτὸ, ὅπως γνωρίζουν πάντες οἱ λαβόντες μέρος εἰς τοὺς πολέμους ἐκείνους, ἦτο μία σοβαρὰ καὶ ἀθεράπευτος πληγὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὁ Πρωθυπουργὸς Βενιζέλος, ἀντιλαμβανόμενος τὸν ἀναβρασμὸν τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὸ μέτωπον διὰ νὰ ἀντιληφθῇ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν κατάστασιν καὶ ἔφθασε περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου εἰς τὴν Φιλιππιάδα, ὅπου συνήντησε τὸν Ἀρχιστρατήγον καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον. Εὗρισκόμενος ἐν Φιλιππιάδι ὁ Βενιζέλος, ἠθέλησε νὰ ἰδῇ καὶ ἰδίως ὀμμασι τὸ θρυλικὸν Μπιζάνι καὶ τὸ μέτωπον. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐπροχώρησε μετὰ τοῦ Ἀρχιστρατήγου—Διαδόχου καὶ τοῦ ἐπιτελάρχου Δούσμανη μέχρι τῶν τελευταίων γραμμῶν τοῦ μετώπου μας ἔναντι τοῦ Μπιζανίου. Διὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν τοῦ Βενιζέλου ἔχει γράψῃ ὀλόκληρον κεφάλαιον ὁ ἐπιτελάρχης Δούσμανης, ἀναφέρει δὲ καὶ ἀρκετὰ περὶ αὐτῆς εἰς τὸ βιβλίον του ὁ στρατηγὸς Παρασκευόπουλος, εὗρισκόμενος ἐπὶ τόπου ὡς ἀρχηγὸς τοῦ Πυροβολικοῦ. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ἔχει φυσικὰ οὐδεμίαν σημασίαν ἀπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν. Θεωρῶ ὅμως ἐπάναγκες νὰ ἐκθέσω λεπτομερῶς τὰ περὶ αὐτοῦ, διότι ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐκτιθεμένων ὑπὸ τῶν δύο προσωπικοτήτων (ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἐπιτελάρχου) θὰ ἴδῃ κανεὶς σαφῶς ποία ἦτο ἡ ψυχροσύνθεσις τοῦ περιφήμου Ἐπιτελείου. Εἶμαι βέβαιος ὅτι πᾶς τίμιος ἄνθρωπος θὰ αἰσθανθῇ πραγματικὴν θλίψιν καὶ κατάπληξιν διὰ τὸ κατάντημα. Ὁ Ἐπιτελάρχης Δούσμανης εἰς τὸ σύγγραμμά του (σελῆς 96) ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: «Ὁ Βενιζέλος εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ πυρός: Ὁ Πρωθυπουργὸς Βενιζέλος ἔφθασε μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Φιλιππιάδα καὶ ἐπεσκέφθη τὸν Διάδοχον. Ἦτο πολεμοχαρὴς καὶ παρεκάλεσε τὸν Διάδοχον νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ καὶ ἐπισκεφθῇ τὴν γραμμὴν τοῦ πυρός πρὸς τὸ Μπιζάνι. Ὁ Διάδοχος παρέσχε τὴν αἰτηθεῖσαν ἄδειαν, ἀλλὰ καὶ εἶπεν εἰς τὸν Βενιζέλον ὅτι θέλει τὸν συνοδεύσει εἰς τὴν περιοδείαν του.

»Πράγματι ἀνεχώρησαν ἀμφότεροι ἐκ Φιλιπιάδος καὶ κατηνθύνθησαν πρὸς τὴν πρὸς τὸ Αὐγὸ δίοδον, ὅπου ἦτο παρατεταγμένον πεδινὸν πυροβολικόν. Ἐκεῖθεν ὁ Βενιζέλος ἐξήτησε νὰ μεταβῆ πρὸς τὸ παρατηρητήριον τοῦ Προφήτου Ἡλία, ὅπου εὐρίσκετο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ Μπιζανίου πεδινοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ Προφήτης Ἡλίας εἶναι βουνὸν κωνοειδές, ἐφ' οὗ ἔκειτο τὸ ἐκκλησιδίου τοῦ Προφήτου Ἡλία καὶ ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῆ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Λ. Παρασκευόπουλος μὲ τὸ στρατηγεῖον του.

»Ὁ Διάδοχος, ὁ Βενιζέλος καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον αὐτοῦ ἀνῆλθον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ βουνοῦ καὶ ἐκεῖθεν ἐθεῶντο, ἀθεάτως παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὰ πυρὰ καὶ τὰς κινήσεις τοῦ ἀντιπάλου.

»Ὁ Βενιζέλος ἐκ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ὁρμῆς δὲν ἠρέσθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν τὸν ἔταξεν ὁ Παρασκευόπουλος, ἀλλὰ προέβη νὰ μεταβῆ καὶ εἰς τὸ πρὸς τὸ Μπιζάνι τμήμα τοῦ βουνοῦ.

«Ὁ Βενιζέλος ἐφόρει ἐπενδύτην μέλανα, χρῶμα διαφέρον ἀπὸ τὰς ἄλλας στολὰς τῶν ἀξιωματικῶν, ὅπερ ἦτο τὸ χακί. Ὁ ἐχθρὸς, διακρίνας τὸν μέλανα ἐπενδύτην τοῦ Βενιζέλου, ὑποπεύθη φυσικὰ ὅτι ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, ὅπου προηγουμένως δὲν ἐφαίνετο οὐδεμία Ἑλλήνων κίνησις, ὑπῆρχον ἀντίπαλοι στρατιωτικοὶ καὶ ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τί συμβαίνει ἐπὶ τοῦ βουνοῦ... Ἦρξισε λοιπὸν πῦρ βαρέος πυροβολικοῦ κατὰ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ. Ὁ Βενιζέλος ἔταψεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ τοίχου τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ παρέσυρε καὶ τὸν διάδοχον. Ἐγὼ δὲν ἐθεῶρον τοῦτο ἀξιοπρεπές καὶ κατεκλίθη ὑπτίως ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας, παρ' ἐμοὶ δὲ κατεκλίθη καὶ ὁ τότε ἐπίδοξος Διάδοχος Γεώργιος...» Τελικῶς καταλήγει ὁ ἐπιτελάρχης εἰς τὸν θλιβερὸν ἐπίλογον, κατὰ τὸν ὁποῖον, μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πυρὸς «οὕτω ἐλευθερωθέντες ἠγέρθημεν καὶ μαζύ μας ὁ Βενιζέλος διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ διαπράξῃ ὅ,τι μετέπειτα διέπραξεν».

«Ἄκουσον, Ἄκουσον», ὅπως λέγουσιν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον. Ἄκουσον Ἑλληνικῆ Λαεῖ, ἃν δὲν σὲ ἀπεκτίνωσε τὸ ψεῦδος, ἢ συκοφαντία καὶ ἡ δημαγωγία.

Ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξιστορῶν τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς ἐνδόξου καὶ ὠραίας ἐκείνης ἐποχῆς, ἔχει πορωθῆ μέχρι τοιοῦτου βαθμοῦ ὑπὸ τοῦ πάθους του κατὰ τοῦ Βενιζέλου, ὥστε νὰ καταντήσῃ νὰ γράψῃ περὶ οὗ: «Ὅτι ἀτυχῶς δὲν τὸν ἐπέτυχε καμιά ἐχθρική ὄβρις καὶ οὕτω πῶς διέφυγε σῶος διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ διαπράξῃ ὅτι μετέπειτα διέπραξεν». Ἡ παράγραφος αὐτὴ καὶ μόνον ἀποτελεῖ στίγμα καὶ τὴν μελανωτέραν σελίδα τῆς ἱστορίας μας. Φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔχει καθήκον νὰ διατάξῃ τὴν κατάσχεσιν καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ χυδαίου καὶ βρωμεροῦ αὐτοῦ συγγράμματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἴβριν διὰ τὴν ἐγνωσμένην εὐγένειαν, τὴν μεγαλοφροσύνην καὶ τὸν ἱποτισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Ἄς ἴδωμεν ἤδη τὴν ἀλήθειαν ἐκθετομένην ἀπὸ τὰ ἀψευδῆ χεῖλη τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ, δειμνήστου Παρασκευοπούλου, εἰς τὸ παρατη-

ρητήριον τοῦ ὁποίου ἔλαβε χώραν καὶ τὸ ἐπεισόδιον. Οὕτω εἰς τὴν σελίδα 144 ἀναγράφει αὐτολεξεί: «Ὁ Προέδρος τῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλος ἠθέλησε νὰ ἴδῃ καὶ ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως τὰς ἐχθρικὰς θέσεις... Ἦλθε πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Διαδόχου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ὅπου ἦτο τὸ παρατηρητήριόν μου. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν προκεχωρημένην θέσιν τοῦ παρατηρητηρίου μου σπανίως ἐπεσκέπτοντο, καὶ μάλιστα ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου.

Τὴν ἡμέραν ὅμως ἐκείνην, ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Βενιζέλος ἠκολουθοῦντο ἀπὸ μεγάλην συνοδείαν πριγκήπων, στρατηγῶν, ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου καὶ ἄλλων πολλῶν εὐρισκομένων συνήθως εἰς τὰ μετόπισθεν καὶ πολὺ μακρὰν τοῦ μαχομένου Στρατοῦ καὶ τῶν κακουχιῶν του. Ὅλοι αὐτοὶ εἶχον τὴν περιέργειαν νὰ ἰδοῦν τὸ Μπιζάνι, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστή δι' ὄλον τὸν Ἑλληνισμόν θρυλικόν. Ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἐπισήμων προσώπων παρέσυρε καὶ ὄλους τοὺς συνοδούς των νὰ ἐπιθυμοῦν ὅπως ἔλθουν νὰ τὸ ἰδοῦν μετ' αὐτῶν, ἴσως διότι ἐφαντάζοντο ὅτι ὁ ἐχθρὸς θὰ ἐσέβετο τὴν παρουσίαν των.

Ἀτιχῶς δι' αὐτοὺς δὲν εἶχεν αὐτὴν τὴν λεπτότητα ὁ ἐχθρὸς, ἂν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς τοῦ Μπιζανίου Βεήτ - πασσᾶς, διμλῶν μετ' ἑμοῦ κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἂν ἤξευρεν ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην εὐρίσκοντο ἐπὶ τοῦ παρατηρητηρίου μου ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Βενιζέλος ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἔβαζε κατ' αὐτῶν. Ἐπὶ τῇ ἀνόδῳ εἰς τὸ παρατηρητήριον τῆς πολυαρίθμου αὐτῆς, πολυθορύβου καὶ περιέργου συνοδείας, ἐταράχθη πολὺ, καὶ ἰδίᾳ ἐσκεπτόμην τὴν εὐθύνην, ἀναλογιζόμενος μήπως συμβῆ τι κακὸν εἰς τοὺς δύο τότε συντελεστὰς τῆς νίκης. Καὶ ὑπέδειξα ὅτι ἡ παρουσία ὄλων αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρατηρητηρίου θὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ θὰ ἀρχίσῃ νὰ βάλλῃ.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία οὐδὲν καταφύγιον ὑπῆρχε, μόνον πολὺ μικρόν τι ἐξωκλήσι, Ἅγιος Ἡλίας, κατεσκευασμένον ἀπὸ ξηρολιθιά ἢ δὲ στέγη του ἦτο σκεπασμένη διὰ ἐναποτιθημένων ἀπλῶς πλακῶν, αἵτινες ἐκ πτώσεως ὀβίδος ἠδύναντο εὐκόλως νὰ σαρωθῶσι, ὡς καὶ συνέβη βραδύτερον.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία οὐδὲν καταφύγιον ὑπῆρχε, μόνον πολὺ μικρόν τι ἐξωκλήσι, Ἅγιος Ἡλίας, κατεσκευασμένον ἀπὸ ξηρολιθιά ἢ δὲ στέγη του ἦτο σκεπασμένη διὰ ἐναποτιθημένων ἀπλῶς πλακῶν, αἵτινες ἐκ πτώσεως ὀβίδος ἠδύναντο εὐκόλως νὰ σαρωθῶσι, ὡς καὶ συνέβη βραδύτερον. Ὑπῆρχον ὡσαύτως καὶ μικρὰ δένδρα, πρινάρια, ἐφ' ἑνὸς δὲ ἐξ αὐτῶν ἦτο ἀνηρτημένον τὸ τηλέφωνόν μου. Παρακάλεσα τοὺς πλείστους ἐκ τῶν περιέργων αὐτῶν κυρίων, νὰ μείνωσι τοῦλάχιστον ὀλίγον ὀπισθεν καὶ κατακεκλιμμένοι κατ' ὄλην τὴν ὥραν ἐξήγουν εἰς τὸν Διάδοχον καὶ τὸν Βενιζέλον τὴν κατάστασιν, καὶ ἐδείκνουν τὰς ἐχθρικὰς θέσεις καὶ τὰ ἐχθρικά πυροβολεῖα. Ὅλοι ὅμως ἠθέλον ν' ἀκούσουν καὶ νὰ μάθουν διὰ νὰ διηγοῦνται ἔπειτα τὰ τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἐπισκέψεως καὶ ἐπλησίαζον οὕτω ἵνα ἀκούσουν τὰ ὑπ' ἑμοῦ λεγόμενα. Ὁ ἐχθρὸς ὅμως δὲν ἐκοιμάτο, βλέπων δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς μίαν συγκέντρωσιν ἀνθρώπων καὶ εἰκάζων ὅτι ἀξιωματικοὶ Ἐπιτελείου θὰ ἦσαν, ἤρξατο βάλλων σφοδρῶς κατὰ τοῦ παρατηρητηρίου. Εὐθὺς διέτρεξα νὰ κατακλιθῶν ὄλοι καὶ νὰ μείνουν ἐκεῖ ἠρεμοῦντες διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτρέψω ν' ἀναχωρήσουν κατ' ἣν ὥραν ἐβαλλόμεθα ὑπὸ τῶν

Τούρκων, διότι κατ' ἀνάγκην διὰ νὰ κατέλθουν ἐκ τῆς κορυφῆς θὰ διήρχοντο ἐπ' ἀρχετὸν διάστημα ἐπὶ ἀκαλύπτου ἀτραποῦ, ἤτις ἐβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός.

Μεταβὰς τότε εἰς τὸ τηλέφωνον, διέταξα νὰ ἐνεργηθῇ ἰσχυρὸς κανονιοβολισμὸς κατὰ τοῦ βάλλοντος ἐχθροῦ ἐκ τοῦ δεξιοῦ μας καὶ ἀπὸ τὸ βαρὺ πυροβολικόν, ἵνα οὕτω ἀναγκάσω τὸν ἐχθρὸν νὰ στρέψῃ ἐκεῖ τὰ πυρὰ του ἢ νὰ σιγήσῃ. Καθ' ἣν στιγμὴν ἐτηλεφώνουν, ὄβις μεγάλου διαμετρήματος προσκρούει ἐπὶ τοῦ δένδρου, ἐφ' οὗ ἦτο κρεμασμένον τὸ τηλέφωνον καὶ ἐκρήγνυται, παρ' ὀλίγον δὲ νὰ ἐφορευέτο ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Γεώργιος, ὁ κατόπιν Βασιλεὺς, ὅστις ἴστατο δεξιὰ μου, δύο στρατιῶται δὲ ἐπληρώθησαν, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἀπεβίωσεν. Εὐτυχῶς οὐδεμίαν ἄλλην ἀπώλειαν εἶχομεν.

Ὁ ἐχθρὸς, βαλλόμενος ἰσχυρῶς ὑφ' ἡμῶν, ἠναγκάσθη νὰ παύσῃ τὸ πῦρ, καὶ τότε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀκουσίων θεατῶν τοῦ πυρὸς ἀνεθάρρησαν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐβ.βαιώθησαν ὅτι πολλάκις ἡ περιέργεια πληρώνεται καὶ διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ζωῆς. Καὶ ὁ Διάδοχος καὶ ὁ Βενιζέλος, καθ' ὅλην τὴν ὥραν τοῦ κανονιοβολισμοῦ, ἔδειξαν ζηλευτὴν ψυχραιμίαν. Θλιβερὰν ὅμως ἐντύπωσιν ἔκαμε εἰς τὸν Διάδοχον ἡ στενόχωρος θέσις πολλῶν ἐκ τῶν ἐκεῖ παρισταμένων ἀξιωματικῶν, ὥστε νὰ μοῦ εἶπη: «Τοὺς εἶδες αὐτοὺς ὄλους!..».

Ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ διὰ νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν εὐθύνην τοῦ βομβαρδισμοῦ εἰς τὸν Βενιζέλον δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐβάλλε διότι διέκρινε « τ ὀ ν μέ λ α ν α ἐ π ε ν δ ύ τ η ν » τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐξ ἀποστάσεως πέντε περίπου χιλιάδων μέτρων, ὅση ἦτο ἡ ἀπόστασις τοῦ Προφήτου Ἡλία ἀπὸ τοῦ Μπιζανίου!!! Αὐτὸς ὁ κυρίως ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Διαδόχου καὶ τοῦ Κυβερνήτου τῆς χώρας διατὶ δὲν ὑπέδειξεν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον νὰ φορέσῃ ἓνα μανδύαν χακὶ διὰ νὰ καλύψῃ τὸν περιβόητον μέλανα ἐπενδύτην, τὸν ὅποιον ἐθεώρει (τὸν μέλανα ἐπενδύτην τὸν ἀναφέρει καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν σελίδα 98) ὅτι « ἦ τ ο ὄ ρ α - τ ὀ ς μ α κ ρ ὀ θ ε ν »; Ἐκτὸς τῆς ἀφθάστου κακίας του, ἀποδεικνύει καὶ παχυλὴν ἀμάθειαν ὁ παράδοξος αὐτὸς δοκησίσοφος, διότι ἀπὸ τὴν φυσικὴν τοῦ σχολαρχεῖου ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ὅτι τὸ μέλαν χροῶμα δὲν εἶναι τὸ ὁρατώτερον ἐκ τῶν χρωμάτων εἰς τὴν σχετικὴν κλίμακα.

Ἀλλὰ ἀναφέρει καὶ κάτι οἰκτρότερον εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ Δούσμανης, γράφων: «ὅτι θὰ ἦτο εὐτυχὴς ὁ φρούραρχος τοῦ Μπιζανίου Βεχλίτ — Βέης ἂν ἐγνώριζεν ὅποιον πολῦτιμον θήραμα θὰ εὕρισκεν εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν, (τὸν Διάδοχον καὶ τὸν Πρωθυπουργόν), τὴν ἡμέραν ἐκείνην». Ὁ μικρόψυχος αὐλοκόλαξ κρίνει ἐξ ἰδίων τὰ ἀλλότρια, διότι ὁ γενναῖος ἐκεῖνος Γιαννιώτης Τοῦρκος, ἀντιθέτως ὅταν ἔμαθε κατόπιν τὸ ἐπεισόδιον, ἐλυπήθη βαθύτατα καὶ ἐτόνισεν «ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐβομβάρδιζε τὴν θέσιν, ἂν ἐγνώριζεν ὅτι εὕρισκετο ἐπ' αὐτῆς ὁ Διάδοχος καὶ ὁ Πρωθυ-

πουργός τῆς Ἑλλάδος» ὅπως ἀναγράφει ρητῶς καὶ ὁ Παρασκευόπουλος (!).

Ἡ παραβολὴ τῶν δύο ἐξιστορήσεων τοῦ γεγονότος ἀποδεικνύει πασιφανῶς τὴν διαφορὰν τῶν χαρακτηρηστικῶν τῶν συγγραφέων. Ὁ ἀείμνηστος Παρασκευόπουλος ἐκθέτει τὰ γεγονότα μὲ εἰλικρίνειαν, ἐντιμότητα καὶ ἀπόλυτον ἀπροσωποληψίαν, ἀκολουθῶν ἐκ πεποιθήσεως τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ. Ἀκολουθήσας τὸν Βενιζέλον εἰς τὸ κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Ἀρχιστράτηγος ὑπ' αὐτὸν μέχρι τῆς ἀποφράδος 1ης Νοεμβρίου 1920, ὁ τίμιος Σμυρνιὸς δὲν διστάζει νὰ ἐκφράσῃ τὴν ψυχραιμίαν τοῦ Διαδόχου καὶ τοῦ υἱοῦ του Γεωργίου, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βομβαρδισμοῦ παρέμειναν ὄρθιοι καὶ ἥρωες παρὰ τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Πυρροβλικοῦ.

Παρ' ὀλίγον μάλιστα νὰ φονευθῆ ὁ ἐπίδοξος Διάδοχος ἐκ τῆς ὀβίδος, ἣ ὅποια εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἐφόνευσεν ἓνα στρατιώτην πυρροβλητὴν καὶ ἐπλήρωσεν ἕτερον. Κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν τοῦ κινδύνου ὅπως μὲ ἐπληροφόρησεν αὐτόπτης ἀξιωματικός, καὶ ὁμολογεῖ περίπου ὁ Δούσμανης, ὁ Ἐπιτελάρχης, περιβαλλόμενος ὡς κλῶσσα ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν τρεμόντων νεοσσῶν τοῦ Ἐπιτελείου του, εἶχε κατακλιθῆ μὲ τὴν βίνα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰς ἐλαφρὰν κοιλότητα τῆς κλιτύος καὶ ὅταν κατέπαυσε τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ ἐτάραψαν πανικοβλήτοι εἰς φυγὴν πρὸς τὰ νότια πρᾶνῃ τοῦ λόφου. Ὁ Διάδοχος, ἀντικρίζων τὸ θλιβερὸν θέαμα τῶν πανικοβλήτων, ἐκίνησε περίλυπος τὴν κεφαλὴν καὶ εἶπεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Πυρροβλικοῦ τὸ μνημειῶδες : «Τοὺς εἶδες ὅλους αὐτούς!!» Ἀνέφερον ἐν λεπτομερείᾳ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ γεγονός, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀποδεικνύει τὴν ἀσθενῆ πλευρὰν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου. Ἐξ ἐμφύτου ψυχικῆς ἀγαθότητος καὶ ἀδυνατοῦ θελήσεως ὑφίστατο εἰς μέγα βαθμὸν τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς κολακείας τῶν οὐτιδανῶν κολάκων, οὔτινες κατ' ἀρχὴν περιβάλλουσι πάντοτε τοὺς ἰσχυροὺς καὶ Ἡγεμόνας. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ οἱ μέγιστοι τῶν ἀνδρῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπίδρασιν τῶν εὐτελῶν κολάκων. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος μὲ τὸν Περδίκαν, ὁ Καῖσαρ μὲ τὸν Βροῦτον, ὁ Ναπολέων μὲ τὸν Μπερτιέ, ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸν περιβόητον γραμματέα του Τζουρᾶ, παρέχουν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῆς ἀληθείας αὐτῆς.

Ὡς ἀναφυκτικὴν παρένθεσιν, θὰ παραθέσω τὸ κάτωθι ἀνέκδοτον τοῦ Ναπολέοντος: Ὁ ἔμπιστος Ἐπιτελάρχης του Μπερτιέ ἐθεωρεῖτο κόλαξ τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ μεγαλοφυοῦς Στρατηλάτου. Διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὸν Αὐτοκράτορα ὠργάνωσε κυνήγιον εἰς τι περιπεφραγμένον κτήμα του. Διὰ νὰ εὐχαριστηθῆ ὁ Αὐτοκράτωρ, (ὅστις δὲν ἐφημίζετο ὡς ἄριστος κυνηγός), ὁ

(1) Ὁ Βεχὴτ Πασσᾶς, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀργότερον, μὲ ἐπεσκέφθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐσσατ-Πασσᾶ εἰς Ἐλευσίνα καὶ ἐν σχετικῇ ὁμιλίᾳ μοῦ εἶπεν ἀκριβῶς ὅτι ἀναφέρει ὁ Παρασκευόπουλος. «Ἡμεῖς ἠγωνίσθημεν διὰ τὴν τιμὴν τῶν δακλῶν μόνον, διότι οὐδεμίαν εἶχομεν ἐλπίδα ἀποκλεισμένοι ἐκ τῆς λουπῆς Τουρκίας». Ποῦ νὰ φαντασθῆ ὁ συμπαθὴς Τούρκος ὅτι ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ στρατοῦ μας ἐλυπήθη διότι ἐσώθη ὁ Βενιζέλος!!!

Μπερτιέ ἠγόρασε μέγα ἀριθμὸν κονίκλων, ἐξ ἄλλων κτημάτων, τοὺς ὁποίους ἀπέλυσε ἐντὸς τοῦ κτήματός του, ἀλλ' ὡς φαίνεται οἱ πωληταὶ ἔλκυόμενοι ὑπὸ τῆς καλῆς τιμῆς μετὰ τῶν ἀγριοκονίκλων ἐπώλησαν καὶ ἡμεροὺς οἰκοσίτους τοιούτους. Ὅταν ἤρχισε τὸ κυνήγιον εἰς τὸ δάσος, οἱ τελευταῖοι οὔτοι, ἀσυνείθιστοι εἰς τὴν ἀγρίαν ζωὴν, μόλις ἤκουσαν ὀμιλίαν ἀνθρώπων, ἔσπευσαν διὰ τῶν θάμνων περιχαρεῖς πρὸς αὐτοὺς. Ὁ Ναπολέων ὕψωσε τὸ ὄπλον του νὰ πυροβολήσῃ ἀλλὰ δὲν τὸ ἔπραξε, διότι τὰ ἀγαθὰ κουνελάκια ἐρρίφθησαν πηδῶντα ἐπ' αὐτοῦ ζητῶντα τὰς θωπείας του. Φυσικὰ ὁ Στρατηλάτης Ἀυτοκράτωρ ἀντελήφθη τὴν γκάφαν τοῦ Ἐπιτελάρχου του πρὸς τὸν ὁποῖον εἶπε: «Τί μὲ ἔφερες ἐδῶ νὰ γίνω δολοφόνος τῶν ἀθῶων καὶ χαριτωμένων αὐτῶν ζώων!» καὶ τὸ κυνήγιον διεκόπη ὑπὸ τοὺς χλευαστικoὺς ψιθυρισμοὺς τῶν ἄλλων στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος.

ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΕΩΣ.—Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ

Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τὰς ἐντόνους συστάσεις του πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅπως, πάση θυσίᾳ, τευθῆ τέρμα εἰς τὴν παρατεινομένην πολιορκίαν, ἐξ ἧς ὑπέφερε δεινῶς ὁ στρατός, τὸ Ἐπιτελεῖον ἐπεδόθη μετὰ δραστηριότητος εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἀποτελεσματικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος. Καθ' ὅλας τὰς προηγηθείσας ἑβδομάδας, τὸ Ἐπιτελεῖον μετέφερεν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, καὶ συνεκέντρωσεν εἰς ὠρισμένα σημεῖα τοῦ μετώπου τεραστίαν ποσότητα πυρομαχικῶν πυροβολικοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως, εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὸ μέτωπον ἄνω τῶν 60.000 ὀβίδων διαφόρων διαμετρημάτων.

Οἱ πολιορκούμενοι Τοῦρκοι, προβλέποντες τὴν ἐπικειμένην ἐπίθεσιν, παρεσκευάζοντο ἐπίσης πυρετωδῶς καὶ ἐνίσχουν διὰ νέων πυροβολείων, χαρακωμάτων καὶ συρματοπλεγμάτων τὰς θέσεις των. Εἰρικόμοι, ὡς Διοικητῆς τοῦ 9ου τάγματος Εὐζῶνων (1) παρὰ τὰ Φράστενα, παρετήρουν μετὰ θανμασμοῦ καθ' ἑκάστην τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀντοχήν, τὴν ὁποίαν ἐπεδείκνυνεν ὁ ἐχθρὸς, παρὰ τὰς μειονεκτικὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας εὕρεσκετο. Οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἰωαννίνων ἐγνωρίζον καλῶς ὅτι τὸ Τουρκικὸν Κράτος δὲν ὑφίστατο πλέον ἐν Εὐρώπῃ καὶ μόλις ἐκρατεῖτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦσαν συνεπῶς ἀπολύτως μεμονωμένοι ἀπὸ τοῦ Κράτους των καὶ οὐδεμίαν ἀνέμενον βοήθειαν ἐξ αὐτοῦ. Ὅπως θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον

(1) Ὅταν ἐτραυματίσθη τὴν 7ην Ἰανουαρίου καὶ μετεκομίζετο εἰς τὸ χειρουργεῖον ὁ αἰμνηστὸς Βελισσαρίου, ἐδήλωσε ὡπρὸς τὸν Μέγαρχον ὅτι δὲν θὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του ἐὰν ἡ Διοίκησις τοῦ τάγματός του (9ου Εὐζῶνων) ἀνατεθῆ εἰς τὸν ἀρχαιότερον λοχαγὸν τοῦ τάγματος, ὅστις ἔτυχε νὰ εἶναι ὁ μουσιόφορος φυγάς τῶν Γιαννιτσῶν λοχαγὸς Ρ., ὅστις εὕρισκετο ὑπὸ καταγγελίαν ἐπὶ δευλίᾳ. Ὁ Βελισσαρίου ἤξιώσε νὰ ἀναλάβῃ ἐγὼ τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος μέχρις ἐπανόδου του. Κατόπιν ἐπιμονῆς καὶ τοῦ Συνταγματάρχου Παπαδοπούλου, ὁ Μέγαρχος ἠναγκάσθη νὰ μοῦ ἀναθέσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ 9ου Εὐζωνικοῦ τάγματος. Ὁ λοχαγὸς Ρ. κατὰ πολλὰ ἔτη ἀρχαιότερός μου παρέμεινε ὡς διοικητῆς λόχου ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου. Εἶχεν ἀπωλέσει παντελῶς τὸ ἠθικόν του.

κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἀπέθνησκον ἀθρόως ἐκ τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους, τὸ ὅποιον εἶχε κατέλθῃ εἰς τοὺς 15 βαθμοὺς ὑπὸ τὸ μηδέν. Ὄφειλται πᾶσα τιμὴ εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἐκεῖνους ἄνδρας διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνδρείαν, ἀντοχὴν καὶ αὐταπάρνησιν, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Πατρίδος των. Φόρος τιμῆς ἰδίᾳ ὀφείλεται εἰς τοὺς ὑπερόχους Ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ ἐκεῖνου Ἐσσάτ καὶ Βεχίτ, οἵτινες ἦσαν οἱ ὄργανοι καὶ ἐμπνευσταὶ τῆς θανασίας ἐκείνης ἀντιστάσεως. — Οἱ δύο οὗτοι στρατηγοὶ κατήγοντο ἐξ Ἑλληνικῆς οἰκογενείας τῶν Ἰωαννίνων ἐξισλαμισθεῖσα; (οἰκογένεια Γλυκᾶ). Ὁμίλου ἀπταίστως τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἡσθάνοντο θερμὴν ἀγάπην διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ περίοδος αὐτῆ τῶν Ἐπιχειρήσεων μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως ὑπῆρξε καὶ ἡ σκληροτάτη διὰ τὸν στρατὸν τῆς Ἡπείρου. Ὁ χειμὼν, ὡς προανέφερον, ἦτο ἐξαιρετικῶς δριμύς καὶ ἡ χιὼν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς πάχος ἄνω τῶν 30 ἑκατ. ἐκάλυπτε τὸ ἔδαφος, ἐνῶ οἱ ἀτυχεῖς στρατιῶται παρέμενον νυχθημερὸν ὑπὸ τὰ πτωκικὰ τοὺς ἀντίσκηνα. Ἐπὶ δυνάμει 750 ἀνδρῶν τοῦ τάγματός μου, 250 ἄνδρες ἦσαν ἄχρηστοι ἕνεκα ὀδυνηρῶν κρυοπαγημάτων τῶν κάτω ἄκρων. Περὶ τοὺς δεκαπέντε εὗζωνοὶ ὑπέστησαν ἀκρωτηριασμὸν τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν. Δέμενον εἰς διάτρητον σκηνήν, τὴν ὅποιαν εἶχε κυριεύσει τὸ τάγμα κατὰ τὴν μάχην τῆς 7ης Ἰανουαρίου.

Κατὰ τὴν νύκτα ἤκουον ἐκ τῆς σκηνῆς μου τοὺς γογγυσμοὺς τῶν ἀνδρῶν, ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν πόνων τῶν ποδῶν, διότι φαίνεται ὅτι τὰ κρυοπαγήματα γίνονται πολὺ ὀδυνηρότερα ὅταν θερμαίνωνται. Καὶ ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα οἱ πλείστοι τῶν ἀνδρῶν παρέμενον εἰς τὰς τάξεις των, ἀρνούμενοι νὰ διακομισθοῦν πρὸς τὰ χειρουργεῖα. Ἐνθυμοῦμαι ἓνα εὗζωνον, ὅστις ἔπασχε δεινῶς ποὺ ὅταν διέταξα νὰ μεταφερθῇ εἰς τὸ Νοσοκομεῖον μὲ ἰκέτευε δακρύων νὰ τὸν ἀφήσω, ὑποσχόμενος ὅτι «καὶ σούρνοντας ἀκόμη θὰ ἀκολουθήσῃ τὸ τάγμα του γὰ νὰ μῆ στὰ Γιάννενα».

Ἀθάνατη Ἑλληνικὴ ψυχὴ! Ὑπέροχε Λαουτζικε!.. Διὰ ποῖες ὥραϊες αὐτοθυσίες καὶ ἡρωϊσμοὺς εἶσαι ἱκανὸς ὅταν ἔχεις ἀρχηγούς ἀνταξίους σου!

Μετὰ τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Ρωσσίαν (τὸ 1812), φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῆς Ἡπείρου τὸ 1912 εἶναι ἡ σκληρότερα ὅλων τῶν ἐπιπόνων καὶ δυσχερῶν ἐκστρατειῶν, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ἡ παγκόσμιος ἱστορία.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ὁ ἔχθρὸς ἔχων ἐπισημάνει τὰς θέσεις μας ἐνήργει, ἰδίᾳ κατὰ τὰς νύκτας, παρενοχλητικοὺς βομβαρδισμοὺς, οἵτινες προσέθετον νέαν ταλαιπωρίαν εἰς τοὺς ἄνδρας, ἀναγκαζομένους νὰ καλύπτονται εἰς τὰ πρόχειρα καταφύγια. Εὐτυχῶς οἱ βομβαρδισμοὶ ἦσαν μικρᾶς διάρκειας, διότι ὁ ἔχθρὸς στερούμενος πυρομαχικῶν ἔκαμνε μεγάλην φειδῶν εἰς αὐτά.

Ἐκ τῆς ῥάχως τῶν προφυλακῶν μας, ὅταν ὁ καιρὸς ἦτο διανγῆς, ἐφαίνετο θαυμάσιον τὸ πανόραμα τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων, ἡ γραφικὴ πό-

λις και ἡ θρυλικὴ λίμνη μετὰ τὴν νησίδα τοῦ Ἄλῃ—Πασσαῖ, τὴν ὁποίαν τόσον εὐρῶς ἐξύμνησεν ἡ λαϊκὴ ἡμῶν Μοῦσα.

Ἡ ἀπόστασις ἦτο περίπου ἕνδεκα χιλιόμετρα καὶ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ νὰ συλλάβωμεν τὴν ἰδέαν τῆς μεταφορᾶς ἐπὶ τῶν προφυλακῶν μας δύο βαρέων πυροβόλων διὰ τὸν αἰφνιδιαστικὸν βομβαρδισμόν τῆς πόλεως, ὅστις θὰ εἶχε σοβαρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν πολιορκουμένων. Κατόπιν σχετικῆς ἀναφορᾶς ἡμῶν, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέθεσε ἕναν οὐλαμόν πυροβόλων τῶν 10,5 ἐκ. ἅτινα ἐλέγοντο ὅτι εἶχον βεληνεκὲς μέχρι δώδεκα χιλιομέτρων. Μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ ἀγῶνας, ἐργαζόμενοι νυκθημερόν, τὸ μηχανικὸν βοήθούμενον καὶ ὑπὸ λόχου εὐζώνων τοῦ τάγματός μου, κατώρθωσε νὰ κατασκευάσῃ ὁδὸν διὰ τῆς Ἀετοράχης μέχρι τῶν παρὰ τὰ Φράσταινα προφυλακῶν μας. Τὸ θαυμάσιον αὐτὸ ἔργον συνετελέσθη χάρις εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἐπιβλέψαντος αὐτὸ ἀρίστου ἀξιωματικοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ Μηχανικοῦ, Βρονταμίτη.

Μίαν ἑβδομάδα πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως, τὰ πυροβόλα καὶ τὰ πυρομαχικά των μεταφερθέντα διὰ τῶν χειρῶν τῶν εὐζώνων εἶχον φθάσῃ εἰς τὴν ἐτοιμασθεῖσαν θέσιν των. Οὐλαμαγὸς ἦτο ὁ ὑπολοχαγὸς Χαβίνης, ἀριστος ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, γενόμενος κατόπιν στρατηγὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

Ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ῥιφθῇ ἡ πρώτη βολή, πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ τάγματος καὶ οἱ ὀπλίται, ἐξηπλωμένοι ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς, ἀνέμενον μετὰ ἀνυπομονησίαν τὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ βολὴ ἐρρίφθη ἀλλὰ ἀτυχῶς ἦτο βραχεῖα καίτοι ἐβλήθη μετὰ τὴν μεγίστην σκοπευτικὴν γωνίαν. Οἱ φιλότιμοι πυροβοληταὶ μας ἠΰξησαν διὰ τεχνικῶν μέτρων τὴν γωνίαν ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ ὄβις ἐξεράγη εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παρυφῆς τῆς πόλεως. Πλήρης ἀπογοήτευσις δι' ὅλους μας. Μετὰ τόσους κόπους ἐβλέπομεν ὅτι τὸ κανόνι τῶν 10,5 δὲν ἔφθανε στὰ Γιάννενα. Πάντως ὁ οὐλαμὸς αὐτὸς προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας μετὰ τινὰς ἡμέρας κατὰ τὴν γενικὴν ἐπίθεσιν. Ὅπως μᾶς εἶπε ὁ παραδοθεὶς Τούρκος μέραρχος, οἱ πολιορκούμενοι ἠσθάνθησαν ἀληθῆ κατὰ πληξιν, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν πῶς μεταφέρθησαν διὰ τῶν ἀποκρημνῶν ὁρέων βαρέα πυροβόλα εἰς τὸν τομέα ἐκεῖνον.

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΩΝ ΠΕΖΟΝΑΥΤΩΝ

Ἡ VIη Μεραρχία ἀπετέλει τὸ ἄκρον δεξιὸν τῆς Ἑλληνικῆς παρατάξεως μετὰ τὸ Στρατηγεῖον τῆς εἰς τὸ χωρίον Λοζέτσι. Εἰς τὸ Μέτσοβον εὐρίσκετο ἔμπροσθεν μιῆμα μετὰ τεσσάρων (4) πυροβόλων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ Στ. Μήτσα. Ἴσχυρὰ ὁμάς ἐκ ναυτῶν καὶ τιῶν ἀτάκτων εὐρίσκετο δυτικῶς τοῦ Μετσόβου ἐγκατεστημένη ἐπὶ χωρίων τινῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀριόχθου.

Αἴφνης περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου, ὁμάδες πεζοναυτῶν ἔφθασαν μέχρι τῆς μεραρχίας, ἐν διαλύσει καὶ εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Τινὲς τῶν

φυγάδων ἔφθασαν καὶ μέχρι Κανέτας, ἔνθα ἦτο προκεχωρημένον τμήμα τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Οἱ φυγάδες, ὡς ὅλοι οἱ πανικόβλητοι, ἀφηγοῦντο ὅτι προσεβλήθησαν ὑπὸ ἰσχυρῶν δυνάμεων Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ὅτι κατελήφθη τὸ Μέτσοβον κλπ.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀνησίκησε μεγάλως καὶ διέταξε τηλεφωνικῶς τὴν Vἴην Μεραρχίαν νὰ ἀποστείλῃ ἰσχυρὰν ἀναγνώρισιν πρὸς βορρὰν καὶ νὰ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ Μεραρχία μὲ διέταξε νὰ ἀποστείλῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἓνα λόχον τοῦ ὑπ' ἐμὲ τάγματος. Διέταξα συνεπῶς τὸν ἀείμνηστον λοχαγὸν Μανωλίδην (ἔφονεύθη εἰς Τζαμουλιάν) νὰ διαβῇ τὸν Ἄραχθον καὶ νὰ βαδίσῃ πρὸς βορρὰν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ λοχαγὸς Μανωλίδης διέβη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἄραχθου καὶ ἐβάδισε δι' ἐσπενσμένης πορείας πρὸς βορρὰν περισυλλέγων καθ' ὁδὸν τοὺς φυγάδας, οἱ ὅποιοι παρηκολούθησαν τὴν κίνησιν τοῦ λόχου.

Ἐν τῇ πραγματικότητι συνέβησαν τὰ ἑξῆς: Οἱ ἄτακτοι καὶ οἱ πεζοναῦται μὴ βλέποντες ἐχθρὸν δὲν εἶχον λάβει οὐδὲν μέτρον ἀσφαλείας. Ὅποτε Τούρκος λοχαγὸς μετὰ τριακοσίων (300) μόλις ἀνδρῶν ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν μίαν νύκτα τοὺς εὔρε κοιμισμένους καὶ τοὺς διεσκόρπισεν.

Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας του αὐτῆς ὁ ἐχθρὸς ἐβάδισε διὰ τοῦ Μετσοβήτικου καὶ ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ Μετσόβου ὅπως καταλάβῃ τὴν πόλιν. Εὐτυχῶς ὁ Φρούραρχος τοῦ Μετσόβου παρέταξεν ἐγκαίρως τὴν ὑπ' αὐτὸν δύναμιν εἰς ἰσχυρὰς θέσεις, δυτικῶς τῆς πόλεως, καὶ συνεκράτησε τὸν ἐχθρὸν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ λόχος τῶν Εὐζώνων, ἀκολουθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν περισυλλεγέντων φυγάδων, ἐβάδισε πρὸς τὸ Μέτσοβον καὶ ἔφθασεν εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ, καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος ἐπετίθετο κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος Μήτσα. Ὁ ἐχθρὸς προσβληθεὶς ἐκ τῶν νότων, ὑπέστη πλήρη αἰφνιδιασμόν καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν, ὑπὸ τὰ καταστρεπτικὰ διασταυρούμενα πυρὰ τοῦ σώματος Μήτσα καὶ τοῦ Λοχαγοῦ Μανωλίδη. Τὸ ἐχθρικὸν αὐτὸ σῶμα κατεστράφη σχεδὸν τελείως καὶ ὁ λόχος τῶν Εὐζώνων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μεραρχίαν.

Ὅπως ἀνέφερον ὁ γενναῖος λοχαγὸς Μανωλίδης, οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι Πεζοναῦται ἦσαν νήστες ἀπὸ ἡμερῶν καὶ ὅταν ἔφθασαν πρὸ τοῦ Μετσόβου εὐρίσκοντο ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Ὁ εὐφυὴς λοχαγὸς τοὺς ἔδειξε πρὸ τῆς ἐπιθέσεως μακρόθεν τὴν πόλιν καὶ τοὺς εἶπε: «Παιδιά ἐκεῖ στὸ Μέτσοβο ἔχει ἄφθονα τρόφιμα καὶ γαλέττα, βοηθεῖστε νὰ διώξωμε τοὺς Τούρκους διὰ νὰ φθάσωμεν γρήγορα» καὶ μειδιῶν ὁ ἀπέριττος Καρπενησιώτης προσέθεσεν: Οἱ πειναλέοι ἐρίφθησαν μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς κατὰ τοῦ δεξιοῦ τῶν Τούρκων, τὸ ἀνέτρεψαν καὶ ἔφθασαν τρέχοντες εἰς τὸ Μέτσοβον ἐνῶ ὁ λόχος τῶν Εὐζώνων κατεδίωκε τοὺς πρὸς βορρὰν φεύγοντας Τούρκους. Ἡ πείνα μετέβαλε τοὺς φυγάδας εἰς ἥρωας.

Ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ διεπιστώθη διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ὅτι εἶναι σοβαρὰ πλάνη νὰ χρησιμοποιοῦνται ἔνοπλοι ὁμάδες καὶ ἀνταρτικὰ σώματα κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ στρατοῦ.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας θεραπευθεὶς ἐπανῆλθε καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος ὁ Διοικητὴς του, Ταγματάρχης Βελισσαρίου. Ἐχίρην διότι εἶδον ὑγιᾶ τὸν στενὸν φίλον μου, ἀλλ' ἐλυπήθην σφόδρα ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τοὺς θανμασίους ἐκείνους Εὐζώνους τοῦ ἡρωϊκοῦ τάγματος. Ἡ θλίψις μου ἔμετριάζετο ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι τὸ παρέδιδον εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας τοῦ ὑπερόχου ἐκείνου ἀειμνήστου Ἑθνικοῦ ἥρωος.

Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΗΣ 21ης ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἶχε περατώσει τὰς ἀναγκαίας προπαρασκευὰς καὶ μετακινήσεις τῶν σωμάτων διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως κατὰ φρουριακοῦ συγκροτήματος. Ἐκλεκτὰ σώματα ἐξ ὅλων τῶν Μεραρχιῶν συνεκεντρώθησαν, ἐν ἀπολύτῳ μυστικότητι παρὰ τὸ Ἐμὴν—Ἄγα, ἀποτελέσαντα τὴν διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν κρούσιν προοριζομένην φάλαγγα. Ἐκ τῆς VI μεραρχίας διετέθη τὸ ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην Παπαδόπουλον ^{1/3}, σύνταγμα, συγκείμενον ἐκ τῶν 8ου (ταγματάρχης Γ. Ἰατρίδης) καὶ 9ου (Βελισσαρίου) Ταγμάτων Εὐζώνων.

Κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως, τὴν πρωτὰν τῆς 21ης Φεβρουαρίου θὰ ἐνηργεῖτο ὑπὸ τοῦ Πυροβολικοῦ σφόδρὸς βομβαρδισμὸς ἐναντίον τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Μπιζανίου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου θὰ ἔβαλλε τὸ σύνολον τοῦ βαρέος καὶ πεδινοῦ πυροβολικοῦ τῆς στρατιάς. Ταυτοχρόνως αἱ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα μεραρχίαι θὰ ἔβαλλον ἐπίσης σφοδρῶς διὰ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν ἐναντίον τοῦ ἀνατολικοῦ τόξου τῆς ἀμύνης ἀπὸ Μπιζανίου μέχρι Καστρίτσας.

Ἡ ὁμάς τῆς κρούσεως, συγκεντρουμένη διὰ νυκτερινῶν πορείων παρὰ τὸ Ἐμὴν - Ἄγα, θὰ ἐκινεῖτο διὰ Μανωλιάσσας ἀκολουθοῦσα τὰς ἀποκρήμονες κλιτεῖς τοῦ ὄρους Ὀλύτσικα καὶ θὰ ἐκονόνιζε τὴν πορείαν της, ὥστε νὰ εὐρίσκειται πρὸ τῆς χαραυγῆς τῆς 21ης πλησίον τῶν δυτικῶν προσβάσεων τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Αἱ λοιπαὶ μεραρχίαι τοῦ μετώπου, διαρκούντος τοῦ βομβαρδισμοῦ, θὰ ἐνήργουν ἐπιδεικτικὴν ἐπίθεσιν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἔξαπάτησιν καὶ τὴν καθήλωσιν τοῦ ἐχθροῦ.

Διὰ τὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας τοῦ ἐλιγμοῦ, διὰ τοῦ ἀριστεροῦ, ἐγράφησαν ἀρκετὰ καὶ ἐλέχθησαν περισσότερα διότι διεξεδικήθη παρὰ πολλῶν ἡ δάφνη τοῦ σχεδίου τῆς ἐπιθέσεως καὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων.

Κατὰ τὴν γνώμην μου ἀδίκως καὶ ἀβασίμως κόπτονται πάντες οἱ διεκδικηταὶ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ βραβεῖου εὐρεσιτεχνίας διὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως ἐκείνης. Ὅλοι οἱ κεκτημένοι στοιχειώδη τακτικὴν μόρφωσιν ἀξιωματικοὶ ἦσαν κατ' ἀρχὴν τῆς γνώμης ὅτι διὰ νὰ πέσῃ ἡ ὄχυρωμένη γραμμὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργηθῇ ἡ κυρία ἐπίθεσις κατὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐνθα καὶ ἡ ὄχύρωσις ἦτο ἀσθενεστέρα. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Παρασκευόπουλος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς IIας Μεραρχίας εἰς Ἡπειρον, ὁ μορφωμένος ὑπασπιστὴς τοῦ Σατουτζάκη Ἰλαρχος Ἄλ. Γρίβας, ὑπέδειξε μετ' ἐπιμονῆς εἰς τὸν Ἀρχηγόν του ὅπως καταληφθῇ ἡ Μανωλιάσσα ἵνα διευκολυνθῇ ἡ ἐξόρμησις πρὸς ἐπί-

θεσιν κατὰ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς Ἅγιον Νικόλαον. Ἄτυχῶς ὁ ἐπιτελάρχης τῆς στρατιᾶς αἰείμηστος Ἰωάννου οὐδὲν ἤθελε νὰ ἀκούσῃ βεβαιῶν ὄτι «θὰ πάρῃ τὸ Μπιζάνι (ὅπως συνήθιζε νὰ τὸ προφέρῃ) ἐξ ἐφόδου».

Ὁ Συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ καὶ κατοπιν Στρατηγὸς Δ. Ἰωάννου (ὁ χαϊδομῆτσος) ἦτο προικισμένος μὲ μεγάλην γενναιοῦτητα καὶ ὀρηκτικότητα ἀλλ' ἐκέκτητο μετρίαν τακτικὴν μόρφωσιν καὶ μετριώτατον νοῦν. Μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς ἸVης Μεραρχίας εἰς Ἡπειρον, ὁ Στρατηγὸς Παρασκευόπουλος βεβαιοῖ εἰς τὸ βιβλίον του (σελὶς 147) ὅτι: «Ὁ ἱκανὸς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐπιτελείου τῆς ἸVης Μεραρχίας ὑπεστήριξε ζωηρῶς τὴν ἀποψιν ἐκείνην». Διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔχω καὶ προσωπικὴν ἀντίληψιν διότι ἅμα τῇ ἀφίξει τῆς Μεραρχίας ἡμῶν (VIη) εἰς Ἡπειρον, ἤκουσα τὸν ὑπολοχαγὸν Καλογεράν ὑποστηρίζοντα ἐνθέρμως τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιθέσεώς μας διὰ τοῦ ἀριστεροῦ. Τὴν αὐτὴν γνώμην εἶχον καὶ ἄλλοι ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοὶ ἐν οἷς, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ὁ ἀριστα κατηρητισμένος συναδελφός ἐν τῷ ἐπιτελείῳ λοχαγὸς Π. Κλάδος.

Ὁ Δούσμανης φυσικὰ διεκδικεῖ ἐμμέσως διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὸ γέρας τῆς συλλήψεως τοῦ πολικροῦτου σχεδίου τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων. Ἄναγράφει οὕτω εἰς τὸ σύγγραμμά του (σελὶς 82) αὐτολεξεῖ ὅτι: «Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Ἰωαννίνων ἐσχεδιάσθη καὶ ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Διαδόχου κατοπιν ἐπισταμένης μελέτης τῆς καταστάσεως τοῦ ἐχθροῦ».

Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται, ὅπερ ἄλλωστε ῥητῶς βεβαιοῖ εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του, ὅτι αὐτὸς συνέταξε τὸ σχέδιον καὶ τὸ ἐνέκρινεν ὁ Ἀρχιστρατηγός. Αἱ περαιτέρω διατυπούμεναι σκέψεις, σχετικῶς μὲ τοὺς λόγους οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν σύλληψιν τοῦ σχεδίου, εἶναι ἀνάξια, συζητήσεως, διότι εἶναι ἀσυνάρτητοι στρατηγικαὶ θεωρίαι, οὐδεμίαν ἔχουσαι σχέσιν μὲ τὴν τότε πραγματικότητα.

Εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον, ἐν τῇ σελίδι 83, ὁ ἐπιτελάρχης ἔξιστορεῖ διὰ μακρῶν τὸ μεγαλοφυῆς σχεδίον του διὰ τοῦ ὁποίου ἐξηπάτησε τὸν ἐχθρόν, ἀποστειλάς τὸν ἐπίδοξον Διάδοχον Γεώργιον εἰς ἐκδρομὴν καὶ ἐπίσκεψιν πρὸς τὸ χωρίον Κοτόρτσι. Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ φέρον τον τίτλον: «Ὁ ἐπίδοξος Διάδοχος Γεώργιος χρησιμοποιεῖται πρὸς παραπλάνησιν τοῦ ἐχθροῦ». Ἀποτελεῖ τὴν λυδίαν λίθον τῆς τεχνικῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἐλλείψεως σοβαρότητος τοῦ Ἐπιτελάρχου.

Ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἐπιτελάρχου, τὸ ὁποῖον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ παρακολουθήσωμεν διότι αὐτὸς ἦτο ὁ διευθύνων τὰς ἐπιχειρήσεις, ἐξάγεται ἀναντιρρήτως ὅτι ὅταν ἐγίνετο ἡ συγκέντρωσις τῶν μονάδων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθέσεως, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εὗρισκετο εἰς Φιλιπιάδα δηλαδὴ εἰς ἀρχετῶν χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ μετώπου.

Ὁ Ἐπιτελάρχης παραλείπει νὰ τὸ ἀναφέρῃ δι' εὐνοήτους λόγους, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ εὐρισκόμενοι ἐπὶ τῶν ὁρέων, τὸ ἐγνωρίζομεν καλῶς, τὸ ὁμολογεῖ δὲ ἐμμέσως καὶ ὁ ἴδιος, ἀναφέρων ἐπεισοδιακῶς ὅτι κατὰ τὴν βροχερὰν ἐκείνην νύκτα ἀντελήφθη ἐκ τῆς οἰκίας του τὴν ῥαγαδαίαν βροχὴν ἔνεκεν τοῦ «θοροῦ-βου τῶν ὑδάτων ἐπὶ τῶν ῥεῖθρων τῆς ὁδοῦ».

Ὅπως γνωρίζουν πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὀφλῖται, οἱ πολεμήσαντες τότε εἰς Ἡπειρον, οἰκίαι καὶ ὁδοὶ μὲ πεζοδρόμια καὶ ῥεῖθρα δὲν ὑπῆρχον τότε πλησίον τοῦ μειώπου ἀλλὰ μόνον εἰς Φιλιππιάδα. Μεταφέρω αὐτολεξεὶ τὴν σχετικὴν ἀφήγησιν τοῦ Δούσμανη (Α. Α. σελ. 85) : « Ἐπρόκειτο τὴν ἐπομένῃν λίαν πρωτῆ, ἢ μᾶλλον πρὸ τῆς πρωτίας, διότι ἦτο χειμῶν, δηλαδὴ εἰς τὰς 5, νὰ μεταβῶ εἰς Ἐμὶν Ἀγᾶ, ὁπόθεν θὰ διήρχοντο τὰ διάφορα σώματα. Ἡθελον νὰ εὐρίσκωμαι ἐκεῖ ὅπως, κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου, διευθύνω τὴν κίνησιν τῶν σωμάτων καὶ τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ αὐτῶν εἰς κτήνη, πυρομαχικὰ καὶ ζωοτροφίας ἀπὸ τὸ ἐπὶ τούτῳ σχηματισθὲν τότε κέντρον ἐφοδιασμοῦ τοῦ Ἐμὶν Ἀγᾶ. Εἶχον κατακλιθῆ ἀπὸ τῆς 11 μ. μ. ὅτε μ' ἀφύπνησε ὁ ὑπίλαρχος Στάϊκος καὶ μοὶ λέγει : Ὁ Μεταξᾶς θέλει νὰ σᾶς ὀμιλήσῃ. Εἶχον στείλει αὐτὸν ὡς πλέον ἀκίνδυνον : Ἄς ἔλθῃ : τῷ εἶπον. Ὁ Μεταξᾶς ἔρχεται καὶ μοὶ λέγει : Βρέχει πολὺ, ἠκούσατε τὴν βροχὴν ; Ναι ἀπαντῶ, ἀκούω θόρυβον τῶν ὑδάτων εἰς τὸ ῥεῖθρον τοῦ δρομοῦ. Μάλιστα, μοὶ λέγει ὁ Μεταξᾶς, ἀλλὰ βρέχει πολὺ καὶ εἶναι ζήτημα ἂν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῆ ἡ διαταχθεῖσα μετακίνησις τῶν σωμάτων. Ἀφησέ με, νὰ κοιμηθῶ, ἕως τὸ πρωτῆ, ἔχομεν καιρὸν τῷ ἀπήντησα. Ὅχι, λέγει δὲν ἔχομεν καιρὸν εἶναι 3 μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ μόλις θὰ προφθάσουν αἱ διαταγαί μας τὰ σώματα πρὸ τῆς κινήσεως. Βλέπων τότε ὅτι ὁ Μεταξᾶς εἶχε λάβει ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὴν βροχὴν καὶ ὅτι μ' ἐξύπνησε διὰ νὰ μοὺ ὑποβάλλῃ ὠρισμένας προτάσεις περὶ ἀναβολῆς, τῷ λέγω : Καὶ ἂν ἀναβληθῆ σήμερον ἡ κίνησις αὐτῆ, πότε νομίζεις ὅτι δύναται νὰ ἐπαναληφθῆ ; Θ' ἀπαιτηθῶσι δεκαπέντε ἡμέραι καὶ πλέον ἀπαντᾷ. Τότε, ἀπαντῶ : — Ἐγὼ δὲν προτείνω εἰς τὸν Διάδοχον τοιαύτην ἀναβολὴν καὶ θ' ἀφήσω νὰ ἐκτελεσθῶσι αἱ διαταγαί Του. Τὴν πρωτῆν εἰς τὰς 5 ἀνεχωρήσαμεν μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ Μεταξᾶ δι' Ἐμὶν Ἀγᾶ. Ἡ ἡμέρα ἦτο καλὴ καὶ ἡ κίνησις τῶν σωμάτων ἐξετελέσθη*. Καὶ πράγματι παρὰ τὴν χιόνα, ἣτις ἐκάλυπτε τὸ ἔδαφος εἰς ὕψος 20 ἔκτ. αἱ ἡμέραι ἐκείναι, ἀπὸ τῆς 18ης Φεβρουαρίου μέχρι καὶ τῆς 25ης, ἦσαν πραγματικαὶ ἀκκυωνίδες καθαρῶς ἀνοιξιάτικες. Φαίνεται ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος τίς ἔστειλε μετὰ τὴν βαρυσχιμωνιά διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς κατάληψεως τῆς Πρωτευούσης τῆς Ἡπείρου.

Ἐκ τῶν ἄνω ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελάρχου διαπιστοῦται ἀναμφισβητήτως ὅτι ὁ Ἰωάν. Μεταξᾶς ἦτο δειλός, ἠλιθίος καὶ ἀμαθέστατος « Πάσσαλος πασσάλω ἐκκρούεται ». Οἱ ἀγνοοῦντες τὰ πρόσωπα θὰ μένουν φυσικὰ κατάπληκτοι διὰ τὴν τοιαύτην ἐπίθεσιν τοῦ Δούσμανη κατὰ τοῦ Μεταξᾶ. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων λόγων, οἷς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον ὁ Δούσμανης ὑβρίζει τὸν Μεταξᾶν διότι ὅπως ἦτο καὶ ἀληθές, ὁ Μεταξᾶς συνέταξε τὸ σχέδιον καθὼς καὶ ὄλας τὰς διαταγὰς διὰ τὴν γενικὴν ἐπίθεσιν. Ὁ Δούσμανης ἐκ φθόνου καὶ μίσους τοῦ ψάλλει ὅσα ἀωνέρω ἐξετέθησαν.

Ὁ Ἰωάν. Μεταξᾶς ὡς πρὸς τὴν θεωρητικὴν Ἐπιτελικὴν μόρφωσιν ἦτο κατ' ἐμὲ ὁ ἀριστος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου. Ἦτο ἐπὶ πλέον ἄνθρωπος προικισμένος μὲ ἐξαιρετικὴν ἀντίληψιν καὶ βαθυτάτην κρίσιν.

Καὶ τὰ μικρὰ παιδιά γνωρίζουν ὅτι ἡ βροχὴ οὐδὲν ἐμπόδιον ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς τὴν κίνησιν ἐπὶ τῶν ἀποκρήμων ὀρέων τοῦ μετώπου. Ἀντιθέτως διαλύουσα τὴν χιόνα τὰς καθίστα ὀλιγώτερον ὀλισθηράς. Ἄλλὰ καὶ ἂν τοῦτο δὲν συνέβαινε, ἦτο δυνατόν ὁ Μεταξῆς νὰ ἐκφέρει τὴν μωροτάτην γνώμην ὅτι ἔνεκα τῆς βροχῆς «πρέπει νὰ γίνῃ ἀναβολὴ ἀνωτέρα τῶν 15 ἡμερῶν!» Τότε εἰς τὴν Ἑπειρον, ὅπου κατὰ μῆνα Φεβρουάριον βρέχει τοῦλάχιστον ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος, κατὰ τὸν ἀνωτέρω συλλογισμόν, ἡ ἐνέργεια τῆς ἐπιθέσεως θὰ ἀνεβιάλετο διαρκῶς μέχρι τοῦ θέρους, ὅπως εὐρεθῆ ἡ 15ῆ ἡμέρος λιακάδα τοῦ Δούσμανη. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ δύναμαι νὰ ὀρκισθῶ ὅτι ὁ μακαρίτης Δούσμανης ψεύδεται. Ἐθεώρησα καθῆκον μου νὰ ὑπερασπισθῶ ὄχι τὸν Ἰωάν. Μεταξῆν, ἀλλὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Εὐτυχῶς ἡ σταθερότης τοῦ Δούσμανη, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, ἔσωσε τὴν κατάστασιν, καὶ ἡ ἐπίθεσις δὲν ἀνεστάλη.

Τὴν 21ην Φεβρουαρίου λίαν πρωτῆ, συμφώνως μὲ τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως, ἤρξατο φοβερὸς κανονιοβολισμὸς κατὰ τοῦ Μπιζανίου καὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐν γένει πτέρυγος τοῦ ἐχθροῦ. Περὶ τὴν 10ην π. μ. ὀλόκληρος ὁ λόφος τοῦ Μπιζανίου παρουσίαζε θέαμα φοβερόν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρὶν χρησιμοποιηθῶσι τὰ τρομερὰ μαπαρᾶζ τοῦ πολέμου χαρακωμάτων, εἶναι ζήτημα ἂν ἔλαβε χώραν τοιαύτη συγκέντρωσις πυρὸς πυροβολικοῦ εἰς περιορισμένον χώρον. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ τότε, Συνταγματάρχης Παρασκευόπουλος, μὲ ἔβεβαίωσε κατόπιν ὅτι μόνον κατὰ τῆς κορυφῆς τοῦ Μπιζανίου ἔβληθη σὺν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἄνω τῶν 30.000 ὀβίδων τοῦ πεδινοῦ καὶ τοῦ βαρέος πυροβολικοῦ. Ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου περὶ τὴν μεσημβρίαν περιεβάλλετο ὑπὸ πυκνῆς νεφέλης καπνοῦ καὶ κονιοροῦ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ἔλαμπον εἰς ἑκατοντάδας κατὰ λεπτὸν αἶ διαρρήξεις τῶν βλημάτων. Ὅπως εἶδομεν μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ ὄχρου τὰ ἀποτελέσματα τοῦ βομβαρδισμοῦ αὐτοῦ ὑπῆρξαν τρομακτικά. Σὺν τοῖς ἄλλοις, εἶδον Τουρκικὸν πυροβόλον τῶν 15 εκ., τὸ ὁποῖον Ἑλληνικὴ ὄβις εἶχεν ἐπιτύχει εἰς τὸ στόμιον. Τὸ πυροβόλον εἶχεν ἀνοίξει καὶ ὁμοίαζε πρὸς στόμα κροκοδείλου.

Μετὰ μεσημβρίαν ὅλα τὰ πυροβολεῖα τοῦ Μπιζανίου εἶχον σιγήσει ὀριστικῶς. Τὴν αὐτὴν ὥραν τὸ Ἑλληνικὸν πεζικὸν ἐνῆργει ἐπιδεικτικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον ὀλοκλήρου τοῦ ἀνατολικοῦ μετώπου τοῦ Μπιζανίου μέχρι Καστρίτσας. Εἰς τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν ἔλαβεν μέρος εἰς τὸ δεξιὸν ἡμῶν καὶ τὸ 4ον πεζικὸν σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸν αἰμίμηστον συνταγματάρχην Παπακυριαζῆν ἐπετέθη κατὰ τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς τοῦ ἐχθροῦ εἰς Δρίσκιοῖ καὶ Κοντοβράκι. Τὸ σύνταγμα τοῦτο, ἀνῆκον εἰς τὴν Ἰην μεραρχίαν, μετεφέρθη ἐκ Θεσσαλονίκης διὰ Βόλου, Καλαμπάκας εἰς Μέτσοβον, ἔνθα εὐρέθη δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐπιθέσεως.

Τὴν 21ην περὶ τὴν 10ην π. μ. ἐξεδηλώθη ἡ ἐπίθεσις τοῦ Παπακυριαζῆ κατὰ τοῦ Κοντοβράκι πρὸς Καστρίτσαν. Οἱ Τοῦρκοι προέβαλον ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἀλλ' ἐπιτέλους ἀνετράπησαν καὶ ὑπεχώρουν δρομαίως πρὸς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων. Ἐνεκα τῆς χιόνος καὶ τῆς αἰθρίας ἡμέρας διεκρίνοντο κα-

λῶς αἱ κινήσεις τῶν τμημάτων ἐπὶ τοῦ Δρίσκοιῦ καὶ ὅταν ἐκλήθην ἀπὸ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἰς τὸ τηλέφωνον ἀνέφερον ὅτι ὀμάδες ἀκροβολιστῶν, ἀκολουθούμεναι ἀπὸ τμήματα ἐν πυκνῇ τάξει κατήρχοντο ἐκ Δρίσκοιῦ βαδίζουσαι πρὸς τὴν λίμνην καὶ τὴν Καστρίτσαν.

Μετ' ὀλίγα λεπτά, ἐκλήθην ἐκ νέου εἰς τὸ τηλέφωνον ἔνθα ἐκ μέρους τοῦ Ἐπιτελάρχου ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου ὑπίλαρχος Στάϊκος μὲ παρεκάλει νὰ διευκρινίσω ἐὰν τὰ τμήματα ποὺ ἀνέφερον προηγουμένως ἦσαν Τουρκικὰ ἢ Ἑλληνικὰ διότι ἀνησυχῶσαν εἰς τὸ Στρατηγεῖον διὰ τὸ Σύνταγμα Παπακωριαζῆ, τὸ ὁποῖον ἐνήργει μεμονωμένως.

Ἀπήντησα εἰς τὸν Στάϊκον, (ἦτο προγονὸς τοῦ Δούσμανη πολὺ καλὸ παιδί, ἀλλὰ εἶχε μεσάνυκτα ἀπὸ τακτικὴν μόρφωσιν καὶ πείραν), ὅτι δὲν πιστεύω ἢ ἐρώτησις αὐτῆ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἐπιτελάρχην ἢ τὸν Ἀρχιστράτηγον, διότι εἶναι μωρὰ. Θὰ προέρχεται ἀπὸ περιέργειαν δικήν σας.

— Ἀφοῦ σὰς εἶπα ὅπως διακρίνω ἀκόμη καὶ τώρα ὅτι τὰ τμήματα ποὺ φαίνονται βαδίζουσι πρὸς τὴν λίμνην καὶ τὰ Γιάννενα, αὐτὸ εἶναι ἀρκετὴ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Παπακωριαζῆς καταδιώκει τοὺς Τούρκους καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν ἂν πρόκειται περὶ ἡμετέρων ἢ ἐχθρῶν, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῆ ἔξ ἀποστάσεως ἄνω τῶν τεσσάρων χιλιόμετρων. Ὁ Στάϊκος ἀπήντησε γελῶν: «Ἐχετε δίκην κύριε λοχαγέ» καὶ ἀνεχώρησε.

Ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Μπιζανίου διήρκεσε μέχρι τῆς 7ης ἑσπερινῆς ὥρας σφοδρὸς καὶ ἄνευ διακοπῆς. Μετὰ τὴν ὥραν αὐτὴν ἐκανονίσθη νὰ βάλουν ἐκ περιτροπῆς αἱ πυροβολαρχαὶ βολὰς τινὰς καθ' ὅλην τὴν νύκτα ὅπως παρενοχλεῖται ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐπηρεάζεται τὸ ἠθικόν του.

Ἡ φάλαγξ τῆς κυρίας ἐπιθέσεως, ὡς εἶπομεν, εἶχε φθάσει τὰς πρωϊνὰς ὥρας παρὰ τὸν Ἄγ. Νικόλαον καὶ λίαν πρωτὶ ἐπετέθη αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τοῦ ὄχυροῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ὀχύρωσις δὲν ἦτο σοβαρὰ. Τὸ $\frac{1}{3}_4$ Εὐζώνων ἐκυρίευσεν μετὰ σύντομον ἀγῶνα τὸ ὄχυρον καὶ κατεδίωξε τοὺς ὑποχωροῦντας Τούρκους πρὸς τὴν Δαδώνην. Εἰς τὴν ἔξοδον τῆς στενωποῦ πρὸς τὴν πεδιάδα, ὁ ἐχθρὸς διὰ τῆς αὐτόθι ἐφεδρείας καὶ τῶν ὑποχωρησάντων ἔξ Ἄγ. Νικολάου, προσεπάθησε νὰ σταματήσῃ τὴν προέλασιν τῶν Εὐζώνων ἀντιτάξας ἰσχυρὰν ἄμυναν, τῇ βοηθεῖα καὶ τῶν αὐτόθι προχείρων ἔργων. Τὸ ὑπὸ τὸν αἰείμηστον Ἰατριδὴν ὄν Εὐζωνικὸν τάγμα, ἐπιτιθέμενον ὀρμητικῶς, ἀνέτρεψε καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀντίστασιν τῶν Τούρκων, οὕτως ὥστε τὸ $\frac{1}{3}_2$ Εὐζώνων ἀποτελοῦν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῆς φάλαγγος ἐπιθέσεως, ἔξεχύνετο περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ στρεφόμενον πρὸς Βορρὰν παρηκολούθει κατὰ πόδας τοὺς ὑποχωροῦντας πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων ἐχθρούς.

Τοὺς φυγάδας τοῦ Ἄγ. Νικολάου ἠκολούθησαν καὶ πάντα τὰ πρὸς βορρὰν αὐτοῦ ἐχθρικά τμήματα, φεύγοντα ἀτάκτως πρὸς τὰ Ἰωάννινα. Τὰ δύο Εὐζωνικά Τάγματα ὄν καὶ 9ον, ἀνατρέποντα ἐν τῇ πεδιάδι ἕσθενεῖς τινὰς ἀντιστάσεις τοῦ ἐχθροῦ, ἔφθασαν περὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας μέχρι τῆς παρυ-

φῆς τῆς πόλεως, ἀνέκοψαν τὰς συγκοινωνίας αὐτῆς πρὸς Νότον, οὕτως ὥστε ἡ Ἀνωτέρα Διοίκησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὰ λοιπὰ ὄχυρά καὶ τὰ λοιπὰ στρατεύματα τοῦ ἀριστεροῦ τόξου τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος.

Ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ Ἱ, Εὐζώνων μετὰ τὸ τέλος τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου, εἰργάσθην εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πεπραγμένων τοῦ Συντάγματος κατὰ τοὺς δύο πολέμους καὶ εἶχον συντάξει λεπτομερῆ ἔκθεσιν περὶ τῶν γεγονότων τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Ἀτυχῶς ἀπώλεσθη αὕτη μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχείων μου κατὰ τὰς διαρπαγὰς τῆς ταραχώδους περιόδου 1920—1927.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ 1/38 ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΕΥΖΩΝΩΝ ΤΗΝ ΕΣΠΕΡΑΝ ΤΗΣ 21ης ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1912 ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑ ΕΞ ΕΚΕΙΝΩΝ ΑΤΙΝΑ ΣΠΑΝΙΩΣ ΑΝΑΦΑΙΡΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ.

Κατὰ τὸ 1930, οἱ ἀδελφοὶ Ἑσσὰ καὶ Βεχίτ—Πασσάδες εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως κανονίσουν ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις των, σχετικῶς μὲ τὴν κτηματικὴν περιουσίαν τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὰ Ἰωάννινα. Οἱ δύο Τοῦρκοι στρατηγοὶ εἶχον τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ ἔλθουν νὰ μὲ ἐπισκεφθοῦν εἰς τὴν ἐν Ἐλευσίνῃ οἰκίαν μου. Ἦτο χειμὼν καὶ ἔβρεχε, ὅταν περὶ τὴν 7ην ἐσπερινὴν ὁ ὑπηρετὴς μου μοῦ ἔφερε τὰ ἐπισκεπτήριά των. Τοὺς ἐδέχθην παρὰ τὸ ἱστορικὸν τζάκι μου, τοὺς προσέφερον τείον καὶ συνωμιλήσαμε ἐπὶ δίωρον. (1) Σχετικῶς μὲ τὴν παράδοσιν τῶν Ἰωαννίνων ὁ Βεχίτ — Πασσὰς μοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ἀπὸ πρωΐας τῆς 21ης Φεβρουαρίου εὐρισκόμην εἰς τὸ ἀριστερόν μας ἐπὶ τοῦ τομέως Μπιζανίου—Καστρίτσα. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἡ πραγματικὴ κόλασις τοῦ πυρὸς ἐπὶ τοῦ Μπιζανίου καθίστα ἀδύνατον τὴν παραμονὴν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἠναγκάσθην νὰ τὸ ἐκκενώσω συγκεντρῶσας τοὺς πυροβολιτὰς καὶ τὴν φρουρὰν παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ ὄχυροῦ.

Εἰς τὸ συνδετικὸν ἔρρισμα Βοϊδολίβαδο, μεταξὺ Μπιζανίου καὶ Καστρίτσης, ὅπου εὐρίσκοντο τὰ Ἑλληνικὰ πυροβόλα (τοῦ Σόροβιτς), αἱ καταστροφαὶ ἦσαν ἐπίσης σημαντικαί. Ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἀνεμνομεν διὰ τὴν ἐπομένην τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Περὶ τὴν ἐσπέραν, ἐπορεύθην ἐκ Καστρίτσης πρὸς Ἰωάννινα διὰ νὰ μεριμνήσω περὶ τῆς ἀποστολῆς ἐντὸς τῆς νυκτὸς πάσης διαθέσιμου δυνάμεως πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτὴν διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀναμενομένης τὴν πρωΐαν

(1) Μοῦ εἶπον ὅτι ἡ οἰκία μου καὶ τὸ τζάκι ὁμοιάζει, κατὰ τὸ στυλ, μὲ τὴν πατρικὴν ἐν Ἰωαννίνοις οἰκίαν των καὶ ἐξεπλάγησαν ὅταν τοὺς εἶπον ὅτι εἶχε κτισθῆ αὕτη ὑπὸ τοῦ προπάππου μου, πολὺ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ εἶχε τὸ Στρατηγεῖον τοῦ ὁ Καραϊσκάκης τὸ 1827. Εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιο τζάκι συνεσκέπτετο ὁ Στρατάρχης μὲ τοὺς Βάσον, Κριεζώτην, Χατζηχρίστον καὶ τὸν προπάππον μου Ι. Χατζημελέτην, τοῦ ὁποίου ὁ μικρὸς ἀδελφὸς ἔπεσεν ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς Χαϊδάρη τὸ 1827.

ἐπιθέσεως. Ὅταν ἐπλησίασα εἰς τὴν παρυφὴν τῆς πόλεως παρὰ τὴν σχολὴν ἤκουσα αἴφνης ἓνα ἠχηρὸν ἄλλ! καὶ ἔσταμάτησα κατὰπληκτος. Ἐπηκολούθησε δεύτερον ἄλλ! ἔντονώτερον καὶ «τίς εἶ;» Ἦσαν οἱ διπλοσκοποὶ τῶν εὐζώνων τοῦ Βελισσαρίου. Ἐκαμα μεταβολὴν καὶ ἐτράπην ἐν καλπασμῶ πρὸς τὰ ὀπίσω. Μετ' ὀλίγον παρὰ τὴν ὄχθην τῆς λίμνης διέκρινα ἐν τῇ νήσῳ Λέμβρον. Τὴν ἐκάλεσα, ἐπέβην ἐπ' αὐτῆς καὶ μετέβην διὰ τῆς λίμνης εἰς τὴν πόλιν. Ὁ παρωστάμενος Ἀρχιστράτηγος Ἐσοῦτ ἐκίνει καταφατικῶς τὴν κεφαλὴν του (ἦτο μᾶλλον σιωπηλὸς καὶ ἥρεμος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν νευρικὸν καὶ ὀμιλητικὸν ἀδελφόν του) καὶ εἶπεν: — Ἔτσι ἔγινε.

Οἱ Τοῦρκοι ἀρχηγοὶ δὲν ἐγνώριζον φυσικὰ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῶσι ὅτι ὁ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μόνον τάγματα ἄνευ πυροβολικοῦ.

Ἀναντιρρήτως αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια βεβαιωμένη ἀπὸ τὸν Τοῦρκον Στρατηγόν, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπηρεαζόταν ἀπὸ κενοδοξίας ἢ δαφνοκλεπτικὰς τάσεις ὅπως οἱ διάφοροι στρατηγοὶ μας.

Ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν αὐτὴν ἀτμοσφαιρᾶν ὁ Ἐσοῦτ ἀπεφάσισε νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν τερματίζων τὸν μάταιον ἀγῶνα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν εἶχε πλέον ἐλπίδα.

Συνελεύει τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἀπεστάλη πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς προφυλακὰς ὁ βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννίνων καὶ ὁ ἀνεπιβὸς τοῦ Ἐσοῦτ-Πασᾶ Ραοῦφ-Μπέης; οἱ ὁποῖοι παρουσιάσθησαν εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Συντάγματος, ἀείμνηστον Παπαδόπουλον, πρὸς ὃν ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Τοῦρκου Ἀρχιστρατήγου περὶ παραδόσεως. Ὁ Συνταγματάρχης Παπαδόπουλος διέταξε τότε τὸν ταγματάρχην Βελισσαρίου νὰ συνοδεύσῃ τοὺς ἀνωτέρω δύο ἀπεσταλμένους μέχρι τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου πρὸς κανονισμὸν τῶν ὄρων τῆς παραδόσεως. Περὶ τὴν 9ην ἑσπερινήν, ἀνεχώρησαν ἐφ' ἀμάξης διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ οἱ τρεῖς ἀνωτέρω ἀπεσταλμένοι καὶ ἔφθασαν ὀλίγον πρὸ τοῦ μεσονυκτίου εἰς τὰς Ἑλληνικὰς προφυλακὰς παρὰ τὸ Αὐγό, νοτιῶς τοῦ Μπιζανίου.

Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐκθέσωμεν καὶ τὴν σχετικὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελάρχου ἐπὶ τῶν γεγονότων αὐτῶν. Ὑπὸ τὸν τίτλον «Π α ρ ἄ δ ο σ ι ς Ἰ ω α ν ν ῖ ν ω ν» καὶ εἰς τὴν σελ. 103 τῶν ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων του, ὁ Ἐπιτελάρχης Δούσμανης ἀναφέρει αὐτολεξεὶ τὰ ἑξῆς:

«Τὴν νύκτα τῆς 21—22 Φεβρουαρίου ἦλθον καὶ μ' ἐξύπνησαν. Μοὶ ἀνηγγέθη ὅτι, ἀπὸ τὰς προφυλακὰς μας πρὸς Μπιζάνι, ἦλθεν ἡ εἶδησις ὅτι ὁ βοηθὸς ἐπίσκοπος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννίνων καὶ ὁ ἀνεπιβὸς τοῦ Ἐσοῦτ-Πασᾶ Ραοῦφ Μπέης, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ μέχρι τῶν παρυφῶν τῆς πόλεως προχωρήσαντος ταγματάρχου ἀειμνήστου Ἰωάν. Βελισσαρίου, ἐξήτουν νὰ ἔλθωσι εἰς ἐπαφὴν μεθ' ἡμῶν διὰ νὰ διαπραγματευθῶσι τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ τοῦ στρατοῦ».

Ἦτο περίπου μία, νομίζω, μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Διέταξα τὸν ὑπίαρχον Στάϊκον, νὰ παραλάβῃ ἐν κλειστὸν αὐτοκίνητον καὶ νὰ μεταβῇ πρὸς τὴν

γραμμὴν τῶν προφυλακῶν ἵνα παραλάβῃ τοὺς κήρυκας καὶ τοὺς μεταφέρῃ εἰς τὸ Στρατηγεῖον ἐν Ἐμὶν-Ἀγῶ. Πράγματι περὶ τὴν 2—3 πρωϊνὴν, παρουσιάζονται ἐνώπιόν μου οἱ τρεῖς προαναφερθέντες.

Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Πασσᾶ μοι ἔκαμεν ἀορίστους προτάσεις. Ἐγώ, γνωρίζων τὰς προθέσεις τοῦ Ἀρχηγοῦ μου ἐζήτησα πλήρη καὶ ἄνευ ὄρων παράδοσιν. Ὁ ἀνεψιὸς ἤθελε διαπραγματεύσιν, τὴν ὁποίαν ἀπέκρουσα. Εἶπον δ' αὐτῷ ὅτι ἂν τὴν πρωῖαν δὲν ἴδωμεν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἐχθρικῶν γραμμῶν τοῦ Μπιζανίου λευκάς σημαίας, ἢ περισφίξεις τῶν Ἰωαννίνων θὰ συνεχισθῇ καὶ ὅτι τὸ πῦρ δὲν θὰ παύσῃ. Τὴν εὐθύνην τῶν καταστροφῶν ἔρριψα εἰς τὸν Ἐσσαί-πασσαῖν. Ὁ ἀνεψιὸς ἐκάθητο ἐπὶ τινος ξυλίνου στήμπος ἐν τὸς τοῦ μικροῦ ξυλίνου παραπήγματος, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε δι' ἐμὲ ὡς κατοικία. Τὸ ψύχος ἦτο δριμύ καὶ ὁ ἀνεψιὸς ἦτο λίαν ἀνήσυχος καὶ τεταραγμένος. Εἴχομεν διατάξει ὅπως τὸ πεδινὸν πυροβολικόν, τὸ ἀπέναντι τοῦ Μπιζανίου, διαιρεθῇ διὰ τὴν νύκτα εἰς τέσσαρας τομεῖς, κατὰ σειρὰν δὲ ἕκαστος τομεὺς ἀλληλοδιαδόχως θὰ ἔρριπτεν ἀνά πέντε λεπτά ἀπὸ μίαν ὀβίδα κατὰ τοῦ Μπιζανίου, ὥστε ὁ μὲν ἐχθρὸς νὰ διατηρῆται καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐν ἐρηγύρσει, τὸ δὲ ἡμέτερον πυροβολικὸν νὰ ξεκουράζεται.

Ὁ κρότος τῶν πυροβόλων ἠκούετο ἀπὸ τὸ παράπηγμά μου, καὶ παρατήρουν, ὅτι εἰς ἕκαστον κρότον ὁ ἀνεψιὸς ἀνεταράσσετο. Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγην ὥραν ἀναμονῆς, ὑπὸ τὸ κράτος ἠθικῆς πίεσεως, ὁ ἀνεψιὸς μοι λέγει: Μὰ αὐτὸ τὸ κανόνι δὲν θὰ παύσῃ νὰ κανονιοβολῇ ὅλην τὴν νύκτα; Τῷ ἀπήντησα ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ πόλις καὶ ὁ στρατὸς δὲν παραδίδεται, ἡμεῖς θὰ ἐξακολουθῶμεν ἐνεργοῦντες. Ὁλονὲν στενοχωρούμενος, ὁ ἀνεψιὸς μοι λέγει ἐπὶ τέλους: Μ' αὐτὸ τὸ κανόνι δὲν ἠμπορεῖ νὰ σταματήσῃ; Ἐμειδίασα ἐλαφρῶς καὶ τῷ εἶπον: Ἐφ' ὅσον δὲν ὑποκύπτετε εἰς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ Ἀρχηγοῦ μου, τὸ κανόνι δὲν θὰ σταματήσῃ. Καὶ ἐὰν δεχθῶμεν τοὺς ὄρους σας, ἠμπορεῖ νὰ σταματήσῃ τὸ κανόνι; μοῦ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος. Βεβαίως, λέγω ἐγώ, ἐὰν λάβω τὴν διαβεβαίωσίν σου ἐπὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ὄρων ἡμῶν, διατάσω ἀμέσως νὰ σταματήσῃ τὸ κανόνι. Καὶ ὡσεὶ κατεχόμενος ὑπὸ σφοδροῦ ἐφιάλτου μοι λέγει: Δεχόμεθα, ἀλλὰ νὰ παύσῃ ἀμέσως τὸ κανόνι. Κατεστρώσαμεν τὴν συμφωνίαν μας καὶ ἀμέσως ἔστειλα, εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Πυροβολικοῦ Συνταγματάρχην κ. Λ. Παρασκευόπουλον, διαμένοντα εἰς γειτονικὴν τινα σκηνήν, σημείωμα, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ διατάξῃ ἀμέσως τὴν παῦσιν τοῦ πυρός. Ὅταν ὁ ἀνεψιὸς ἐβεβαιοῦθη ὅτι τὸ κανόνι ἔσταμάτησε, συνέρχεται, ἀνακτᾷ τὴν ἡρεμίαν του καὶ προθυμοποιεῖται νὰ στείλῃ σημείωμα εἰς Ἰωάννινα, ἀγγέλλων τὰ συμφωνηθέντα. Τὸν ἀνεψιὸν διέταξα νὰ κρατηθῇ ὡς ὄμηρος, μέχρις οὗ τὴν πρωῖαν βεβαιωθῶμεν περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὄρων. Πράγματι δὲ ἄμα τῇ ἡφ, αἱ προφυλακαὶ μας, αἵτινες εἶχον ἐγκαίρως εἰδοποιηθῇ, εἶδον νὰ ὑψώνονται ἀπέναντι των καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως λευκαὶ σημαῖαι. Τὴν πέμπτην πρωϊνὴν, ἀφοῦ εἶχον διεκπεραιώσει τὸ ζήτημα τῶν κηρύκων, μετέβην εἰς τὸ παρακείμενον χάνι τοῦ Ἐμὶν—Ἀγῶ, ὅπου διενυκτέρευσε ὁ Διάδοχος. Τὸν ἐξύπνησα καὶ τῷ ἀνέφερον τὰ συμβάντα. Ἐζήτησα τὰς ἀπο-

φάσεις του καὶ μετέβην εἰς τὸ παράτηγμά μου διὰ νὰ φροντίσω διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν σχετικῶν διαταγῶν διὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Ἰωάννινα πρὸς κατάληψιν τῆς πόλεως καὶ πραγματοποίησιν τῆς παραδόσεως τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἡ εἴσοδος τοῦ Διαδόχου εἰς Ἰωάννινα ἐτελέσθη πανηγυρικῶς τὴν ἐπομένην».

Ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ σατυρίζει κατὰ τὸν χυδαιότερον τρόπον τὸν Τοῦρκον ἀπεσταλμένον ἀνεψιὸν τοῦ Ἐσσάτ - Πασσᾶ Ραοῦφ Μπέην, τὸν ὁποῖον παριστᾷ ὡς δειλὸν καὶ τρέμον ἀνθρωπάριον, τὸ ὁποῖον παρ' ὀλίγον νὰ λυποθυμίσῃ ἀκοῦσον μακρόθεν τὸν κρότον πυροβόλου, βάλλοντος ἐκ διαλειμμάτων!!! — Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὸς προσωπικῶς ἐτρομοκράτησε τὸν κήρυκα ὥστε τὸν ἠνάγκασε νὰ δεχθῇ τὴν ἄνευ ὄρων παράδοσιν τῆς πόλεως. Τοιαύτη χυδαιότης καὶ ἀναίσχυντος ψευδολογία μόνον μὲ τὸ πλήρες ῥαμολυμέντο τοῦ ὑπεργήρου πνευματιστοῦ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, διότι καὶ ὁ μωρότατος τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Τοῦρκος Ἀρχιστράτηγος θὰ ἀπέστειλε εἰς τοιαύτην σοβαρὰν ἀποστολὴν τοιοῦτον πανικόβλητον ἀνθρωπάριον. Ὁ Στρατηγὸς Παρασκευόπουλος καὶ ὁ ταγματάρχης Βελισσαρίου ἐβεβαίουν, ὡς ἦτο καὶ φυσικόν, ὅτι ὁ Ραοῦφ Μπέης ἦτο ἀντιθέτως ἐκ τῶν ἀρίστων Τούρκων ἀξιωματικῶν, ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν πολεμικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου.

Ὁ Παρασκευόπουλος ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅστις ἦτο ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, εὐρισκόμενος εἰς Ἑμὶν Ἀγᾶ καὶ παραστὰς κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του διὰ τὸν Τοῦρκον Ἀρχιστράτηγον, τὸν Βεχὴτ-Πασσᾶν καὶ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Ἐπιτελείου του γράφων εἰς τὴν σελ. 150 τῆς ἱστορίας του τὰ ἑξῆς: «Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς τῆς Ἡπείρου διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ θάρρους του ἔσωσε τὴν τιμὴν τῶν ὄπλων του. Ἡ τιμὴ αὕτη ἀνῆκε ἰδίως εἰς ὀμάδα νέων ἀξιωματικῶν ἀποφοίτων τῆς Στρατιωτικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου... Ψυχὴ ὄλων αὐτῶν ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἐσσάτ, Βεχὴτ-Μπέης, εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ ἄμυνα τοῦ Μπιζανίου».

Ὁ Παρασκευόπουλος καὶ ὁ Βελισσαρίου ἐκφράζονται διὰ τοὺς ἠττηθέντας γενναίους ἀντιπάλους των ὡς γενναῖοι καὶ ὡς Ἕλληνες. Ἀφήνω εἰς τοὺς ἀγαγνώστας νὰ χαρακτηρίσουν τὸν Δούσημανη.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης ἀφηγήσεως τοῦ Ἐπιτελάρχου εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως τὸ σημεῖον καθ' ὃ μετέβην τὴν πρωτὴν εἰς τὸ οἶκμα τοῦ Διαδόχου, «ὅπως ἀναφέρει εἰς αὐτὸν τὰ συμβάντα». Τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ μόνον ἀποδεικνύει τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Δούσημανη σχετικῶς μὲ τὰ καθήκοντά του ὡς Ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου. Διεξήγετο ἡ ἀποφασιστικὴ ἐπίθεσις. Ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶχεν ἐκδώσει ὡς θὰ ἴδωμεν διαταγὰς διὰ τὴν συνέχειαν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐπομένης, ὁπότε καταφθάνουν τὸ μεσονύκτιον οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ ἐχθροῦ διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου διαπραγματεύεται, ἐκδίδει διαταγὰς κ.λπ. καὶ μόλις μετὰ 6 ὥρας τὴν πρωτὴν νομίζει ὅτι πρέπει «νὰ ἀναφέρῃ περὶ τῶν συμβάντων» πρὸς τὸν ὀλίγα μέτρα ἀπέχοντα ἀπὸ αὐτοῦ Ἀρχιστράτηγον Διαδόχον!!!

Πρὸς Θεοῦ, εἰς ποῖον στρατὸν τοῦ κόσμου ἦτο δυνατὸν νὰ συμβοῦν τοιαῦται ἀσχημαίαι; Ποῖος Ἐπιτελάρχης θὰ ἐτόλμα νὰ μὴ ἀναφέρῃ ἀμέσως εἰς τὸν Ἀρχηγόν του καὶ νὰ μὴ ὀδηγήσῃ παρὰ χροῖμα ἐναντίον του τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἀρχιστρατήγου τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἐπρότεινε νὰ παραδοθῇ διαρκούσης τῆς μάχης; Τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ μόνον ἀποδεικνύει τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σατανικοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου.

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω περὶ τὴν 9ην ἑσπερινὴν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὁ Ἐσσάτ-Πασσᾶς ἤρχετο εἰς ἐλαφὴν μὲ τὸν Συνταγματάρχην Παπαδόπουλον ἀνακοινῶν αὐτῷ τὴν ἀπόφασίν του περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Τὸ 1/38 σύνταγμα εὐρίσκετο εἰς τὴν παρυφὴν τῆς πόλεως ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπος φάλαγξ τῆς ἐπιθέσεως εἶχε σταματήσει παρὰ τὴν Δωδώνην καὶ τὸ ὄχυρόν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μὲ τὴν αἰωνίαν δικαιολογίαν ὅτι δὲν εἶχε διαταγὰς διὰ τὴν περαιρατέρω ἐνέργειαν.

Περὶ τὴν αὐτὴν, ὥραν 9ην ἑσπερινήν, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ συνταγματάρχης Παρασκευόπουλος ἐκλήθη, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος, εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διὰ συνεργασίαν πρὸς ἔκδοσιν τῶν διαταγῶν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐπομένης.

Ὡς ἔξιστορεῖ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, τοῦ ἐξητήθη νὰ ἀποστείλῃ πυροβολαρχίας εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα πρὸς Ἀετόραχην, καθὼς καὶ πυρομαχικὰ διὰ τὸν ἐφοδιασμόν τῶν πυροβολαρχιῶν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εὐρίσκετο οὕτω ἐν ἀπολύτῳ ἀγνοίᾳ τῆς καταστάσεως μέχρι τῆς 2ας πρωϊνῆς ὅποτε παρουσιάσθη εἰς αὐτὸ ὁ Ραούφ μπέης κομιστῆς τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἐσσάτ περὶ παραδόσεως. Ἀπόδειξις τούτου ἀναμφισβήτητος, εἶναι ἡ ἐκδοθεῖσα τὴν 10ην ἑσπερινὴν διαταγὴ ἐπιχειρήσεων τῆς Στρατιᾶς διὰ τὴν ἐπομένην, ἣτις διαταγὴ ἀφεώρα τὴν συνέχειαν τῆς ἐπιθέσεως.

Τῆς πλάνης αὐτῆς κυρία αἰτία ἦτο ἡ παντελής ἔλλειψις συνδέσμου τῆς Ἀνωτέρας Διοικήσεως μὲ τὰς μαχομέμας μονάδας. Ἦτο στοιχειῶδες καθήκον τοῦ Ἐπιτελείου νὰ ἔχῃ ἄμεσον καὶ διαρκῆ σύνδεσμον τοῦλάχιστον μὲ τὴν φάλαγγα τῆς κυρίας ἐπιθέσεως πρὸς Ἀγ. Νικόλαον. Εἷς ἐκ τῶν καλυτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου ἔπρεπε νὰ εὐρίσκεται ἀπὸ τῆς προτεραίας ὡς σύνδεσμος παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ διοικοῦντος τὴν ὀμάδα τῆς κρούσεως καὶ νὰ τηρῇ ἐνήμερον τῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως τὸν Ἀρχιστρατήγον δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων. (Ὁπτικὸς τηλεγράφος, ἄλλοις ἐφίππων ἀγγελιαφόρων κλπ.).

Τί ἔπραττεν εἰς Ἐμὴν - Ἀγᾶ ὀλόκληρος ἡ διμοιρία τῶν Ἐπιτελικῶν ἣτις ἠκολούθει εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ θριαμβευτικὰς παρελάσεις τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον; Ὁ Μεταξᾶς, ὁ Στρατηγὸς Ἐξαδάκτυλος ἡ οἰοσθήποτε ἐκ τῶν ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν ἐὰν παρηκολούθει ὡς σύνδεσμος τὴν φάλαγγα τῆς κρούσεως δὲν θὰ ἄφηνε τὸν Διοικητὴν τῆς νὰ παραμένῃ ἀδρανῶν εἰς Δωδώνην ὅταν ἡ κεφαλὴ τῆς φάλαγγος ἀποχωρισθεῖσα ἔφθανε τὴν ἑσπέραν τῆς 21ης εἰς τὰς θύρας τῶν Ἰωαννίνων.

Πάντως θὰ διεφώτιζεν ἐγκαίρως τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀγῶνος.

Ἄλλὰ ὡς μᾶς ἀφηγεῖται ὁ Ἐπιτελάρχης, ἔβρεχε ἑαγδαίως καὶ ἡ πορεία ἐπὶ τῶν ἀποκρήμων κλιτύων τοῦ Ὀλύτσικα δὲν ἦτο εὐχάριστος περίπατος. Τὰ παραπήγματα, αἱ σκηναί, αἱ θερμάστραι καὶ τὸ μπριτζ μὲ τὰς χαριτοβορῦτους Ἀτθίδας, νοσοκόμους, ἦσαν προτιμώτεροι ἀπὸ τῆ κατασάβραχα καὶ τὴν δροσερὰν Ἡπειρωτικὴν νύκτα τῶν 15^ο ὑπὸ τὸ μηδέν.

Καὶ ὅμως ὁ Ἐπιτελάρχης δὲν δισταίνει νὰ διακηρύξη εἰς τὸ βιβλίον του ὅτι εἰς αὐτοὺς τοὺς σοφοὺς (ἀντεπαναστάτας τοῦ Γουδί) ὀφείλεται ἡ νίκη τοῦ πολέμου. Οἱ ἄλλοι, οἱ Παπαδόπουλοι, Βελισσάριοι, Ἰατρίδαι κλπ. δὲν ἦσαν παρὰ τυφλοὶ ἐκτελεσταὶ τῶν μεγαλεπιβόλων σχεδίων των.

Παρὰ ταῦτα ὀλόκληρος ὁ στρατὸς καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἡπείρου γνωρίζουν καλῶς εἰς ποίους ἀνήκει ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα τῆς ἀλώσεως τῆς θρυλικῆς πόλεως. Ὅσοι ἠγρύπνησαν τὴν νύκτα ἐκείνην θὰ ἐνθυμῶνται ἔσαεὶ ὁποῖους παλμοὺς ἠσθάνθησαν ὅταν ἤκουαν τὴν πρώτην τηλεφωνικὴν πληροφορίαν τῆς ἔμβρανίσεως τοῦ Βελισσαρίου, ἐρχομένου ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς προφυλακὰς τοῦ «Αὐγού». Οἱ Διον. Παπαδόπουλος, Ἰωάν. Βελισσαρίου καὶ Γεώργ. Ἰατρίδης εἶναι οἱ πραγματικοὶ ἥρωες τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς αὐτοὺς ὀφείλει νὰ ἀποδείξη ἐμπράκτως τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἡ ὠραία ἱστορικῆ πόλις.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ 22α Φεβρουαρίου κατ' ἐξαίρεσιν ἦτο αὐτόχρημα ἡμέρα ἑαρινή. Μόλις ἐξημέρωσεν ἐπὶ τῶν ἀπέναντι ἡμῶν ὄχυρωμάτων, εἶδομεν νὰ κυματίζουν αἱ λευκαὶ σημαῖαι τῆς εἰρήνης. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἶχεν ἐκδώσει λίαν πρῶτὴ διαταγὰς πρὸς τὰ σώματα διὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ἀρχιστρατήγος Διάδοχος Κωνσταντῖνος εἰσηλθε πανηγυρικῶς εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ ἀληθῆ φρενίτιδα ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων αὐτῆς. Ἄπαντες οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλιταὶ παρεδόθησαν ὡς αἰχμάλωτοι πολέμου. Εἰς χεῖρας ἡμῶν περιῆλθε μεγάλη ποσότης ὑλικοῦ καὶ ἰδία πυροβόλων διαφόρου διαμετρήματος.

Διετάχθη ὑπὸ τῆς Μεραρχίας νὰ μεταβῶ λίαν πρῶτὴ πρὸς τὰ ἔναντι ἡμῶν ὄχυρὰ ἵνα συνεννοηθῶ διὰ τὴν ῥύθμισιν τῆς παραδόσεως. Ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ ὀλίγων ἰπέων ἐπροχώρησα πρὸς τὸ ὄχυρὸν τῆς Καστρίτσης. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐξέλθει κατ' ὀμάδας ἐκ τῶν θέσεών των καὶ δὲν ἐφαίνοντο δυσαρεστημένοι διότι ἐτερματίσθη ὁ σκληρὸς καὶ ἀπέλις δι' αὐτοὺς ἀγών. Ἐζήτησα μεγαλοφώνως κάποιον, γνωρίζοντα τὴν Ἑλληνικὴν, ὁπότε εἰς Τοῦρκος Ἐπιλοχίας ἐπροχώρησε, μὲ ἔχαιρέτησε, ὡς Γερμανός, κτυπῶν τὰς πτέρνας του καὶ μοῦ εἶπεν εἰς ἄπαιστον Ἑλληνικὴν «Διατάξατε λοχαγέ μου». Ἐξεπλάγη. Ὁ Ἐπιλοχίας ἦτο ὑψηλός, εὐσταλὴς νέος μὲ λίαν συμπαθεῖ φουσιογνωμίαν. Ὅταν τὸν ἠρώτησα πῶς ὀμιλεῖ τόσον καλῶς τὴν Ἑλληνικὴν, μοῦ ἀπήντησε

ὅτι εἶναι κάτοικος Ἰωαννίνων καὶ ἐκ μικρᾶς ἡλικίας αὐτὸς ὅπως καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι Ὀθωμανοὶ συμπολίται του ὁμιλοῦν τὴν Ἑλληνικὴν.

Μετ' ὀλίγον προσῆλθε καὶ ὁ Τοῦρκος Διοικητῆς τοῦ Τομέως εἰς τὸν ἑποῖον διεβίβασα τὰς διαταγὰς τῆς Μερραρχίας περὶ τοῦ σημείου συγκεντρώσεως τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τῶν αἰχμαλώτων ἀνδρῶν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀντελήφθη ὅτι Τοῦρκοι στρατιῶται ἔρριπτον εἰς τὴν παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Καστρίτης λίμνην διάφορα βαρέα ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ἦσαν ὡς ἀπεδείχθη κατόπιν ὄπλα, πολυβόλα καὶ ἄλλο ἕλικόν πολέμου. Ὑπέδειξα εἰς τὸν Τοῦρκον ἀξιωματικὸν ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀντέβαινε εἰς τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως, ὁπότε οὗτος μοῦ ἀπήντησε εὐγενέστατα καὶ διέταξεν ἀμέσως νὰ παύσῃ ἡ καταστροφή τοῦ ἕλικου, τὸ ὅποιον καὶ ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα. Ἐσημείωσα τὴν θέσιν ἐκείνην, οὕτως ὥστε ἡ Μερραρχία ἀνέσυρεν ἐκεῖθεν κατόπιν ἀρκετὰ ὄπλα καὶ πολυβόλα. Ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ ὄχρου Βοϊδολιβάδο, ὅπου ἦσαν τεταγμένα τὰ Ἑλληνικὰ πυροβόλα, ἅτινα εἶχε φέρει αὐτόθι ὁ Τζαβίτ—Πασσᾶς ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ Σόροβιτς. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς προτεραιᾶς ἦσαν καταφανῆ. Δύο πυροβόλων εἶχον συντριβῆ οἱ τροχοὶ καὶ οἱ σωλῆνες τῶν κατέκειντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὅπως εἰς τὸ Μπιζάνι καὶ ἐνταῦθα τὸ προσωπικὸν τοῦ πυροβολικοῦ εἶχεν ἐξοντωθῆ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου. Ὀλίγον ὀπισθεν τῶν πυροβολείων εὐρίσκετο ὁ νεοσκαφεὶς τάφος Τοῦρκου Πυροβολάρχου.

Παρατήρησα ὅτι εἶχον ἀφαιρεθῆ τὰ κλειστρα τῶν πυροβόλων μας Σνάιντερ καὶ ὅταν τὰ ἀνεζήτησα οἱ περὶ ἐμὲ Τοῦρκοι ὑπεκρίνοντο ἄγνοιαν τοῦ μέρους, ὅπου εἶχον μεταφερθῆ. Αἰχμάλωτος Τοῦρκος στρατιώτης ἐξ Ἰωαννίνων κατέδωσε μετὰ μεσημβρίαν ἀντὶ πινακίου φακῆς (ὀλίγη γαλέττα καὶ κονσέρβα) ὅτι τὰ κλειστρα τῶν πυροβόλων εἶχον ταφῆ ὑπὸ τὰ πώματα τῶν πεσόντων τῆς χθῆς. Ἐγένετο ἑκοκαφῆ τῶν τάφων καὶ τὰ κλειστρα τῶν μοιραίων ἐκείνων πυροβόλων μας ἀνευρέθησαν ὅλα ἐντὸς αὐτῶν.

Ὀλίγον πρὸ μεσημβρίας κατῆλθεν παρὰ τὴν Καστρίσαν καὶ ὁ Διοικητῆς τῆς VI μερραρχίας, Συνταγματάρχης Μηλιώτης, μετὰ τοῦ στρατηγείου τῆς. Ὁ Τοῦρκος Μερραρχὸς τοῦ τομέως, Ἀντισυνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ, προσῆλθεν ἐν καλπασμῷ, ἑσταμάτησεν εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν, ὕψωσε τὸ γυμνὸν ξίφος του καὶ καταβιβάζον αὐτὸ ἀποτόμως πρὸς χαιρετισμόν, τὸ ἔτεινε συγκεκινημένος μετὰ τὴν λαβὴν πρὸς τὸν Μερραρχόν μας καὶ προσεφώνησε, εἰς ἄπταιστον Γαλλικὴν «*Mon général vous êtes vraiment digne de vous rendre mon érée*». (Στρατηγέ μου εἶσθε πράγματι ἀξίος νὰ σᾶς παραδώσω τὸ ξίφος μου).

Ὁ ἀγαθὸς Μηλιώτης ἐφούσκωσε σᾶν διάνους καὶ ἀπήντησε ἱπποτικώτατα: «*Κρατήσατε τὸ ξίφος σας κύριε Συνταγματάρχα, διότι τὸ ἐτιμήσατε ἀγωνισθέντες ἔγγενναίως ὑπὲρ τῆς Πατρίδος σας*». Ταῦτοχρόνως ἐστράφη πρὸς τὴν συνοδείαν του φέρων τὴν δεξιὰν πρὸς τόν, ἑλέφ Μποτσαράκου, μέλανα μύστακά του. Ὁ Μηλιώτης ὠμίλει ἄριστα τὴν Γαλλικὴν.

Ὁ Τοῦρκος ἑκεῖνος Ἀντισυνταγματάρχης, ξανθὸς καὶ μετ' ὥραϊον παρὰ

στημα ἦτο ἀπόφοιτος τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Κατὰ ἀτυχῆ σύμπτωσιν τῆς μοίρας παρέδιδε τὸ ξίφος του εἰς τὸ Μέγαρχόν μας, ὅστις ἤξευρεν ἀπὸ στρατιωτικὰ ὅσον ἐγὼ ἀπὸ Θεολογίαν (μετ ὀλίγας ἐβδομάδας ἐν Μακεδονίᾳ τοῦ ἀφηρέθη ἢ διοίκησις τῆς Μεραρχίας). Αὐταὶ εἶναι αἱ παραδοξότητες πού παρουσιάζει ἡ τύχη εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

Τὸ Στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας ἐστάθμισε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὴν ἀμμόδη ἀκτὴν τῆς λίμνης, παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Καστριτίσης (*).

Ἡ ἀλωσις τῶν Ἰωαννίνων προεκάλεσεν ἐκρηξιν ἐνθουσιασμοῦ εἰς ὅλοκληρον τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπὶ τόσους μῆνας παραταθεῖσα σκληρὰ ἐκείνη ἐκστρατεία καὶ ἡ φήμη περὶ τοῦ ἀπορθήτου τοῦ Μπιζανίου, ἐκράτουν ἐν ἀγωνίᾳ καὶ ἀνησυχίᾳ τὴν ψυχὴν τοῦ Λαοῦ. Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἐξ ἄλλου ἦτο ἐξαιρετικῶς συνδεδεμένη μὲ ὠραίους θρύλους καὶ παραδόσεις πρὸς τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς Φυλῆς. Ἦτο φυσικὸν συνεπῶς ἡ εἶδησις τῆς ἀλώσεως, νὰ δημιουργήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν χώραν τὴν φρενίτιδα χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ἣτις παρετηρήθη τὰς ἡμέρας ἐκείνας. Ἀλλ' ὅπως ἦτο πάντοτε μοιραῖον εἰς τὸ Ἔθνος ἡμῶν, τὰς μεγάλας εὐτυχίας νὰ διαδέχωνται καὶ μεγάλα θλίψεις, οὕτω πῶς μετὰ δύο μόλις ἐβδομάδας ἐκάλυψε τὴν χαρὰν ἐκείνην ἡ σκιά τῆς βαθείας θλίψεως ἔνεκα τῆς δολοφονίας ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ Ἐθνομάρτυρος Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'. Ἡ δολοφονία ἐκείνη ὑπῆρξεν, ἔνεκα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς, ἡ μεγίστη συμφορὰ ἐξ ὅσων ὑπέστη τὸ Ἔθνος κατὰ τὴν μακροαῖωνα ἱστορίαν του.

Ἐκ τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Τουρκικοῦ στρατοῦ μικρὰ μόνον τμήματα, συγκείμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ Ἀλβανῶν τοῦ Τζαβίτ-Πασσᾶ διέφυγον ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς Βορρᾶν. Διὰ τὴν καταδίωξιν αὐτῶν διετέθη ἡ, ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ, Ἰωάννου νεοσχηματισθεῖσα ὀγδὴ (VIII) μεραρχία. Ἡ μεραρχία αὕτη προήλασε μέχρι τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ βορείως αὐτοῦ καὶ ἐξεκαθάρισε τὴν χώραν ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἐπὶ τινὰς ἡμέρας συνειργάσθη μὲ τὴν Μεραρχίαν ταύτην, διατεθεῖσα πρὸς τοῦτο καὶ ἡ Ἰα Μεραρχία, ἣτις περὶ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου ἐπεβίβάσθη εἰς Ἀγίους Σαράντα ἐπὶ πλοίων καὶ μετεφέρθη εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἐνεκα τῶν προστριβῶν τῶν ἡμετέρων στρατευμάτων μὲ τοὺς Βουλγάρους ἐν Μακεδονίᾳ κατέστη προφανὲς ὅτι ἡ ὀῆξις πρὸς τοὺς ἀπλήστους

(1) Ἀπὸ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ἐρασιτέχνης ψαράς, ἔσπευσα εἰς λέμβον παρὰ τὴν λίμνην ὅπου εἶδον εἰς κἀνίστρον τοῦ ἀλιέως μεγάλα χέλια. Ἠγόρασα δύο τεράστια καὶ τὰ ἔφερα ζῶντα εἰς τὸν καταυλισμόν. Ὁ ὑπρέτης μου τῇ ἐντολῇ μου τὰ ἐτεμάχισε τὰ διεπέτασε εἰς ὀβελοὺς καὶ τὰ ἔψησε. Εἶχον στερηθῆ τοῦ κρέατος ἀπὸ μὴνός καὶ τὰ παχύτατα ψάρια ἦσαν γλυκύτατα. Συνεβούλευσα τοὺς συναδέλφους νὰ μὴ φάγουν πολὺ. Ὅσοι δὲν μὲ ἤκουσαν ἔπαθον σφοδρὰς ἐνοχλητικὰς κοιλιακὰς ἀνωμαλίας.

συνμάχους μας ἦτο λίαν πιθανή καὶ ἐπιχειμένη. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον κατὰ συνέπειαν, ὀρθῶς σκεπτόμενον, διέταξε τὴν ἐπείγουσαν μεταφορὰν εἰς Μακεδονίαν ὄλων τῶν ἐν Ἡπειρῷ διαθεσίμων δυνάμεων.

Ἡ VIIη Μεραρχία χωρὶς κἂν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ἰωάννινα δι' ὀλιγοήμερον ἀνάπαυσιν, ἐκ τῶν ταιλαιπωριῶν τῆς πολιορκίας μετεφέρθη ὀδικῶς εἰς Πρέβεζαν, ὁπόθεν διὰ θαλάσσης ἤχθη εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐγκατεστάθη παρὰ τὸ Ἄσβεστοχώρι, τὸ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Παπακυριαζῆν 4ον πεζικὸν σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ὡς θὰ ἴδωμεν, μόλις εἶχε φθάσει κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιθέσεως εἰς Ἡπειρον, διετάχθη μετὰ τὴν μάχην νὰ πορευθῆ ἁμέσως πρὸς Πρέβεζαν ἵνα ἐπανέλθῃ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Μεραρχίαν του. Ἐντὸς τοῦ Μαρτίου μετεφέρθησαν καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ μονάδες τῆς στρατιᾶς πλὴν τῆς VIIIης Μεραρχίας, παραμεινάσης ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν Ἡπειρον.

Ὁ ἀείμνηστος Παρασκευόπουλος, φιλικώτατα δακείμενος πρὸς τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, (ὁ Διάδοχος εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐαρεσκείας του, κατὰ τὴν πανηγυρικὴν εἴσοδον εἰς Ἰωάννινα ἐκάλεσε τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ παρ' αὐτῷ καὶ τὸν ἔταξε εἰς τὸ δεξιόν του κατὰ τὴν παρέλασιν), ἀφηγεῖται εἰς τὸ σύγγραμμά του (Α. τόμος σελίς 153) τὸ κάτωθι ἐπεισόδιον τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν σφαλερὰν ἀντίληψιν, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ περὶ τὸν Πρίγκηπα κόλακες σχετικῶς μὲ τὰς ὑποχρεώσεις των διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ἀρχηγοῦ των Διαδόχου.

Τὴν ἐπομένην τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως ὡς Ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ὁ Παρασκευόπουλος, εἶχε μεταβῆ εἰς τὰ συντάγματα τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπως ἀποχαιρέτησε τοὺς ὑπ' αὐτὸν σωματάρχας καὶ ἀξιωματικούς, διότι ἀπεχώρει, τοποθετηθεὶς εἰς τὴν Διοίκησιν Μεραρχίας καὶ ἐπανήρχετο τὴν ἐσπέραν εἰς τὴν πόλιν, ὅποτε ἔλαβε χώραν τὸ ἐπεισόδιον τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΜΟΥ ΚΑΘ' ΟΔΟΝ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἀνεχώρουν περὶ τὴν 7¹/₂ ἀπὸ τὰ συντάγματα τοῦ πυροβολικοῦ νύκτα σκοτεινὴν καὶ ἐπέστρεφον εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει κατοικίαν μου ἐφ' ἀμάξης ὅτε εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἀκούω τινὰ νὰ λέγῃ: Σὺ εἶσαι Παρασκευόπουλε; Διέκρινα δὲ ἁμέσως τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, μόνον ἄνευ τινὸς συνοδείας, ὅστις καὶ μοὶ ἐζήτησε ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς ἀμάξης διὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πόλιν. Μοὶ ἐπροξένησε δικαίαν ἐκπληξιν ἢ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν παρουσία τοῦ Διαδόχου, μόνου, ἐντελῶς μακρὰν τῆς πόλεως τὴν ἐπομένην μάλιστα τῆς καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων.

Τοῦ ὑπέδειξα τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἄνευ λόγου ἐξετίθετο διότι ἠδύνατο φανατικὸς τις Τοῦρκος ἢ Ἀλβανὸς ἐρεθιζόμενος ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς θορυβώδους χαρᾶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυ-

σμοῦ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ τὸν δολοφονήσῃ, ἀφοῦ θὰ τὸν εὔρισκε μόνον καὶ ἄνευ προσφυλάξεως. Εἰς τοὺς λόγους μου τούτους ἐγγέλα μὲ μεγάλην ἀδιαφορίαν. Δὲν γνωρίζω ὅποια ἦτο ἡ ἀφορμή, ἥτις τὸν ἔφερε ἐκεῖ μακρὰν, ἀσφαλῶς δὲν ἦσαν λόγοι στρατιωτικοί. Ὅποιαδήποτε ἐλατήρια ὄμως καὶ ἂν ἦσαν, ὄφειλον οἱ περὶ αὐτὸν νὰ τοῦ ὑποδειξῶσι τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἀσκόπως ἐξετίθετο καὶ νὰ τὸν ἐμποδίσουν».

Δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἐπανήρχετο εἰς τὴν πόλιν ἐκ τρυφερᾶς μυστικῆς συναντήσεως. Δὲν νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἐπικριθῇ διὰ τοῦτο, ἀντιθέτως φρονῶ ὅτι ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς ἐκέκτητο ἐκ φύσεως καὶ ἰδιοσυγκρασίαν στρατιώτου. Ὁ Ὅμηρος, βαθὺς ψυχολόγος, οὐχὶ ἄνευ λόγου, ἀναφέρει τὰ εἰδύλλια τοῦ Ἄρεως (Θεοῦ τοῦ πολέμου) μὲ τὴν Ἄφροδίτην καὶ τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἄγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως μὲ τὰς χαριτοβούτους Χρυσηΐδας καὶ Βρυσηΐδας. Ὁ Ἄντωνιος Καῖσαρ, (ὁ μέγιστος τῶν φαύλων κατὰ τὸν Κάτονα), ὁ Μέγας Ναπολέων, ἀποδεικνύουν ὅτι πάντες οἱ μεγάλοι στρατηλάται δὲν παρέλειπον ἐν μέσῳ τῶν μαχῶν καὶ τῶν ἀγῶνων νὰ τσαλακῶνουν καὶ τὶς φοῦστες καλλωνῶν τινῶν τῆς ἐποχῆς των.

Μετ' ὀλίγας μόνον ἡμέρας, τὴν 7ην Μαρτίου, ἐπῆλθε συντριπτικὴ ἢ ἀπόδειξις τῆς προφητικῆς γνώμης τοῦ Παρασκευοπούλου, διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἥτις ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς ἐγκληματικὴν ἀμέλειαν τοῦ περὶβάλλοντός του.

Ἐγκεῖται εἰς τὴν φύσιν τῶν αὐλοκολάκων νὰ μὴ λέγουν ποτὲ τὴν ἀλήθειαν πρὸς τοὺς Πρίγκηπας ὅταν νομίζουν ὅτι εἶναι αὕτη δυσάρεστος. Τοὺς λέγουν μόνον ὅτι τοὺς εὐχαριστεῖ, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο δύναται νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς κινδύνους καὶ ἀτυχήματα.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ὅπως ἀνέφερον προηγουμένως, ἡ ἐκστρατεία τῆς Ἠπείρου ἀπέδειξε καταφανέστερον τὴν ἔλλειψιν πολεμικῆς πνοῆς τοῦ Ἐπιτελείου μας. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἀντὶ τοῦ Μαρτίου 1913, ἦτο δυνατόν νὰ τερματισθῇ μὲ πολὺ ὀλιγωτέρας ὑλικῆς καὶ ἠθικᾶς ζημίας ἐντὸς τοῦ Δεκεμβρίου 1912. Εἰς τὸς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ὄντος εὐρίσκοντο περὶ τὴν Κορυτσάν αἱ III ἢ καὶ VI μεραρχία καθὼς καὶ ὁ Διάδοχος μὲ τὸ Στρατηγεῖον. Ἐχῶ ἀκλόνητον πεποιθήσιν ὅτι ἐὰν ὁ Ἀρχιστράτηγος, ἐνισχύων τὸ Τμήμα Στρατιᾶς Δαμιανοῦ μὲ μίαν ἀκόμη μεραρχίαν καὶ τὴν ταξιαρχίαν ἱππικοῦ, ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ἐβάδιζε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων θὰ εἰσῆρχετο ἀσφαλῶς εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ βορρᾶ καὶ θὰ ἐώρταζεν ἐν αὐτῇ τὸ Χριστούγεννα. Οἱ φόβοι ποὺ ἐξέφρασεν τότε ὁ Ἐπιτελάρχης του ἦσαν ἐντελῶς ἀβάσιμοι καὶ ἀστήρικτοι. Ὁ Ἀντιστράτηγος Σαπουντζάκης μὲ τὰ ὀλίγα εὐζωνικά τάγματα εἶχεν ἀποθήσει τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἶχεν ἐγκλείσει εἰς τὸ φρουρακὸν τους συγκρότημα, εὐθὺς ἄμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐὰν ὁ Ἐσπᾶτ - Πασ-

σᾶς εἶχε τὴν δύναμιν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἀντεπετίθετο καὶ θὰ ἔξριπτε τὸν Σαπουντάκην εὐκόλως πέραν τοῦ Ἀράχθου. Ὁ Ἐσοῦν ἦτο καταδικασμένος, ὡς ὠμολόγησε κατόπιν ὁ ἴδιος, εἰς ἀπόλυτον π α θ η τ ι κ ἦ ν ἄ μ υ ν α ν διότι καὶ αὐτὸ τὸ ὀλίγον πυροβολικὸν ἐκστρατείας ποῦ διέθετε ἠδυνάτει νὰ κινηθῆ ἔλλειψει τῶν ἀναγκαιούτων κτηνῶν. Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς τῶν Ἰωαννίνων ἦτο κατάλληλος μόνον δι' ἀγῶνα ἀμυντικὸν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πυροβολείων, τῶν ὄχυρῶν καὶ τῶν συρματοπλεγμάτων αὐτῶν. Ἐστερεῖτο πάσης ἐπιδοτικῆς ἰκανότητος καὶ δὴ ἐναντίον ἰσχυροτέρου ἐχθροῦ, ἐφ' ὅσον καὶ αἱ δύο Στρατιαί, τοῦ Νότου καὶ τοῦ Βορρᾶ, θὰ ἦσαν ἀριθμητικῶς καὶ ἠθικῶς πολὺ ἀνώτεροι τῆς πειναλέας φρουρᾶς τῶν Ἰωαννίνων.

Ἄλλὰ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ὅπως ῥητῶς ἀπεφάνθη ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Δούσμανης, ἠννόει νὰ ἐνεργῆ μὲ ἀσφάλειαν 100% τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἡ Στρατηγικὴ αὐτὴ δειλία τοῦ Ἐπιτελείου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὰς τεραστίας δαπάνας τῶν μεταφορῶν καὶ τὴν δεινὴν ταλαιπωρίαν τοῦ Στρατοῦ ἐπὶ τρίμηνον εἰς τὰ ἀπόκρημα ὄρη τῆς Ἡπείρου. Εὐτυχῶς οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀπησχολημένοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μὲ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως διότι ἂν ἦσαν ἐλεύθεροι, ὅπως ἀπεδείχθη ἀμέσως κατόπιν, θὰ μᾶς ἐξεδίωκον ἀσφαλῶς ἐκ Θεσσαλονίκης, ἐπωφελοῦμενοι τῆς εἰς Ἡπειρον ἀπόουσίας τοῦ Στρατοῦ μας. Ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν ἔσωσαν τὴν κατάστασιν καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν.

Ἡ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α΄.

Εἰς τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, ἡ VI μεραρχία ἀνεχώρησεν ἐκ Πρεβέζης μεταφερομένη θαλασσίως εἰς Θεσσαλονίκην. Ὅταν ἡ νηοπομπὴ διήρχετο ἐκ Πειραιῶς, λαβὼν ὀκταήμερον ἄδειαν μετέβην ὅπως ἴδω τὴν οἰκογένειάν μου διαμένουσαν εἰς Ἐλευσίνα, ὅποτε τὴν ἐπομένην πρωτῶν ἤκουσα κατάπληκτος ὅτι ἐδολοφονήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄. Ἐθλίβημεν ὅλοι βαθύτατα διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀγαθοῦ Βασιλέως, ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἐξετιμήσαμεν τότε τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνυπολόγιστα ἀποτελέσματα κατόπιν διὰ τὰς τύχας τοῦ ἔθνους.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος εἶχεν ἐξέλθει περὶ εἰς περίπατον μετὰ τοῦ ὑπαπιστοῦ του Ταγματάρχου τοῦ Πυροβολικοῦ Φραγκοῦδη, ὅποτε ἐπυροβολήθη ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ἐξ ἐγγυιάτης ἀποστάσεως ὑπὸ τοῦ δολοφόνου Σχοινᾶ δστις ἐθεωρήθη τότε ἀνισόρροπος. Ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς μεταφέρθη ἀμέσως εἰς τὸ Νοσοκομεῖον (Ὁρφανοτροφεῖον Παπάφῃ) ὅπου μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἐξέπνευσε.

Ὁ νεκρὸς τοῦ Βασιλέως μεταφέρθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κλέονος Χατζηλαζάρου, ὅπθεν τὴν ἐπομένην διεκομίσθη εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγένετο ἡ μεγαλοπρεπὴς κηδεαία τοῦ Ἐθνομάρτυρος.

Ὁ Διάδοχος ἐπληροφωρήθη τὴν θλιβεράν εἵδησιν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου

εὑρίσκετο ἀκόμη μὲ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. "Ὅταν τοῦ ἀνηγγέλθη ἡ θλιβερά εἴδησις κατεβλήθη βαθύτατα καὶ ἔκλαυσεν ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν.

Ὁ ἀπαίσιος δολοφόνος Σχοινᾶς, ὅπως ἀφηγεῖτο κατόπιν ὁ φίλος μου ἀνακριτὴς τότε μακαρίτης Β. Κανταρές, εἶχε σφραγίσαι τὸ στόμα του καὶ δὲν ἠγνόει νὰ ἐκστομίση οὐδὲ λέξιν παρὰ τὴν ἰσχυρὰν πίεσιν ἣτις ἠσκήθη ἐπ' αὐτοῦ ὅπως ἐξαναγκασθῆ εἰς ὁμολογίας.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐβασίλευσεν ἐπὶ 50 σχεδὸν ἔτη χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν, τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πρῶν καὶ εὐέλπιστον χαρακτήρα του. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν Βασιλείαν του δὲν ἐπέδειξε θερμὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἐθνικὰ ζητήματα καὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ πρὸς διεκδίκησιν αὐτῶν. "Ὅταν ὅμως εἶδε τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγαλοπράγμονος πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου ἐνηγκαλίσθη θερμῶς τὸν Κρητὰ πολιτικὸν καὶ ἐτάχθη μὲ ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς Ἑθνικῆς πολιτικῆς του. "Ἦκουσα τὸν Βενιζέλον νὰ λέγῃ ὅτι ὅταν εὑρίσκετο εἰς Θεσσαλονίκην καὶ συνεζητοῦντο αἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους διαφοραὶ μας, ὁ αἰμίμητος Γεώργιος λαβὼν μετὰ στοργῆς τὰς χεῖρας τοῦ Πρωθυπουργοῦ τοῦ ἔλεγε: «Πρόεδρέ μου, τὰς Σέρρας, πρέπει νὰ πάρωμεν τὰς Σέρρας». Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α. ἔτρεφε πραγματικὴν ἀντιπάθειαν πρὸς τὸν Γερμανὸν Αὐτοκράτορα καὶ ἦτο ἐνθερμὸς θιασώτης τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐὰν συνεπῶς ἔζη, οὐδέποτε θὰ ἐδημιουργεῖτο ὁ ἀπαίσιος διχασμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν Ἑθνικὴν συμφορὰν τῆς Μ. Ἀσίας.

Τὴν δολοφονίαν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καλύπτει σκοτεινὸν μυστήριον καὶ ἡ γενομένη τότε ἀνάκρισις δὲν ἠδυνήθη οὔτε ἠθέλησε νὰ ἐκταθῆ πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν λόγων, οὔτινες ὤθησαν τὸν δολοφόνον Σχοινᾶν εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της. Διεδόθη τότε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀναρχικοῦ καὶ ἀνισορρόπου, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἦτο τότε Γενικὸς Διοικητὴς ὁ Βασιλόπαις Νικόλαος, καὶ ὁ ὑπασπιστὴς του λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Ἄλ. Μαζαράκης, αὐτόπτης μάρτυς τῶν γεγονότων, ἀναφέρει εἰς τὰ ἀπομνημονεῦματά του (σελίς 132) ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Τὸ μυστήριον ἔγινε σκοτεινότερον, ὅταν ἔξ ἀσυγχωρήτου ἀμελείας περὶ τὴν φρούρησίν του, πεσῶν ἔκ τινος παραθύρου τοῦ Διοικητηρίου, ὅπου εἶχε μεταφερθῆ πρὸς ἀνάκρισιν, ὁ δολοφόνος ἐφονεύθη. Ἐπίσης παράδοξον εἶναι τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον γνωρίζω ἔξ ἰδίας ἀντιλήψεως ὅτι ἡ Βασίλισσα "Ὀλγα ἐπανειλημμένως ἐπεσκέφθη αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν παραμείνασα ἐπὶ μακρὸν παρ' αὐτῶν. Τὰ ἀνωτέρω, τὰ ὁποῖα γράφει ὁ ὑπασπιστὴς καὶ φίλος τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου λοχαγὸς Μαζαράκης, ἐβεβαίωσε καὶ ὁ ἐκ τῶν ἀνακριτῶν Γιώτης.

Ὁ διευθύνων τότε τὰς ἀνακρίσεις δικαστὴς Β. Κανταρές, προσωπικὸς φίλος μου, μοῦ ἐβεβαίωσε ἐπίσης τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀνωτέρω καὶ μοῦ ἐξέφρασε τὴν πεποίθησίν του ὅτι ὁ Σχοινᾶς δὲν ἦτο ἀνισορρόπος, οὔτε ἀναρχικός, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξεν ὄργανον ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἐνήργουν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων ξένης δυνάμεως, ἡ ὁποία εἶχε συμφέρον νὰ θέσῃ ἐκ ποδῶν τὸν αἰμίμητον Βασιλέα Γεώργιον, οὔτινος ἦσαν γνωστὰ τὰ θερμά

ὕπερ τῆς Ἀγγλίας αἰσθήματα. Παρὰ τὰς ἐπιμόνους ἐρωτήσεις μου, ὁ Κανταρὸς δὲν ἠθέλησε νὰ μοῦ κατονομάσῃ οὔτε τὴν ξένην δύναμιν οὔτε τὰ ἐν Ἑλλάδι ὄργανα αὐτῆς. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, ἀκολουθῶν τὸ γνωστὸν ἀστυνομικὸν δόγμα «Ζήτησον τὸν ὠφελούμενον ἐκ τοῦ ἐκλήματος» καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψει ὅτι μετὰ ἐν ἔτος ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς ἄλλης ὑπόπτου Βασιλικῆς δολοφονίας (τοῦ Ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας ἐν Βοσνίᾳ), ἐξερράγη ὁ Παγκόσμιος πόλεμος, ἔχει τὸ δικαίωμα πᾶς τις νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀειμνηστος Βασιλεὺς ἔπεσε θῦμα τῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ βλέψεων τῆς Γερμανίας.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, σοβαρὸν τεκμήριον ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ ἡ σχετικὴ ἀφήγησις τοῦ Στρατηγοῦ Παρασκευοπούλου. Περιγράφων οὗτος συνέντευξιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐν Θεσσαλονίκῃ μετὰ τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου εὐθὺς μετὰ τὴν δολοφονίαν ἀναγράφει εἰς τὸ σύγγραμμά του (τόμος Α' σελ. 161) ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς καταπληκτικά:

«Ἡ θλίψις μου ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ θανόντος πατρός του ἦτο ἀκόμη ζωηρά, ὅπως ἐπίσης ζωηρά ἦσαν τὰ κατὰ τῆς Γερμανίας αἰσθήματά του, τὰ ὁποῖα συνεμερίζετο μὲ τὸν πατέρα του. Εἰς τὰς πρώτας μου λέξεις, ἄς τοῦ ἀπηύθυνα ἵνα τὸν συλλυπηθῶ καὶ ἀποδοκιμάσω τόν, ὡς ἐνόμιζον ἀναρχικὸν δολοφόνον Σχοιναῖν, δακρύων διεμαρτυρήθη ζωηρότατα καὶ μοῦ ἐτόνισεν ὅτι ἡ δολοφονία τοῦ Βασιλέως δὲν εἶναι ἔργον τῶν ἀναρχικῶν, ἀλλ' ἔργον πολιτικῶν ἔξωτερικῶν συμφερόντων. Ὁμολογῶ ὅτι κατεπλάγην μὲ τὴν ἀποκάλυψιν, ἣν μοῦ ἔκαμαν τὰ λόγια ταῦτα, λεγόμενα ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ δολοφονηθέντος Βασιλέως. Ἀπελθὼν ἐκ τοῦ γραφείου του ἐσκεπτόμην τὰ ὅσα ἤκουσα ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἰδίου Βασιλόπαιδος, καὶ ἠδυνάτου νὰ ἀποδεχθῶ τότε ὅτι ἡ ἀπεχθὴς αὕτη πράξις ἦτο ἔργον ξένων συμφερόντων. Καὶ ἐν τούτοις ποσάκις ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει τελεσθέντα ἐγκλήματα διὰ προσωπικοῦς ἰδιοτελεῖς σκοποὺς ἢ ἐθνικοὺς τοιοῦτους;».

Ἡ ἀνάμειξις τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσης Ὀλγας, τῆς ὁποίας ἦτο γνωστὴ ἡ μεγάλη ἀφοσίωσις καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν σύζυγόν της, εἶναι σαφῆς ἀπόδειξις ὅτι εὐθὺς ἀμέσως εἰσέδυσεν εἰς τὸ πνεῦμα της ἡ ὑπόνοια ὅτι οἱ ἠθικοὶ αὐτουργοὶ τοῦ ἐγκλήματος εὐρίσκοντο πιθανώτατα ἐνταῦθα καὶ ἦσαν πρόσωπα ἰσχυρὰ πρὸ τῶν ὁποίων θὰ ἐκάμπτετο καὶ θὰ ἔκυπτεν ἡ δικαιοσύνη. Πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ μυστηρίου ἡ ἀξιοπρεπὴς καὶ ἀγέρωχος Βασιλίσα, δὲν ἐδίστασε νὰ εἰσδύσῃ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀθλίου δωματίου τῆς εἰρκτῆς καὶ νὰ ἀντικρύξῃ κατὰ μόνας τὸν ἀπαίσιον δολοφόνον τοῦ περιλημένου συζύγου της.

Ἡ Παγκόσμιος ἱστορία, ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἰδίᾳ χρόνους καὶ τὸν μεσαίωνα, ἀναφέρει πλεῖστα δράματα Δυναστικά, τῶν ὁποίων τὰ αἷτια ἦσαν φιλοδοξίαι καὶ προσωπικὰ ἢ πολιτικὰ συμφέροντα. Ὅταν παρέλθῃ ἀρκετὸς χρόνος καὶ ἐκλείψῃ καὶ ἡ παρούσα γενεά, οἱ ἱστορικοὶ τοῦ μέλλοντος, βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν ἄνω στοιχείων τὰ ὁποῖα ἐν λεπτομερεῖᾳ ἐξεθέσαμεν θὰ δυνηθοῦν ἀσφαλῶς νὰ διαλευκάνουν

καὶ τὸ μυστήριον τῆς δολοφονίας τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως, οὕτως ἢ ἀπώλεια ἔνεκα τῶν περιστάσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας συνετελέσθη, ὑπῆρξε πραγματική συμφορὰ διὰ τὸ Ἔθνος.

ΤΑ ΠΡΟ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΙ ΠΡΟΣΤΡΙΒΑΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ

Καὶ πρὸ τῆς συγκεντρώσεως ἀκόμη τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Μακεδονίᾳ (μεταφερομένου ἐξ Ἡπείρου) ἔλαβον χώραν σοβαραὶ προστριβαὶ καὶ ἐπεισόδια μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Βουλγάρων.

Ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ Βούλγαροι εἰσελθόντες δολίως ἐν αὐτῇ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀναπαύσεως, οὐ μόνον ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἀλλὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ηὔξησαν, διὰ μικρῶν τμημάτων λάθρᾳ εἰσερχομένων, τὴν δύναμιν τοῦ ἐν τῇ πόλει στρατοῦ τῶν μέγχι Ταξιαρχίας σχεδὸν ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Χεζαπτσίεφ. Ὁ Στρατηγὸς οὗτος ἦτο ὁ τέλειος τύπος τοῦ Βουλγάρου καὶ συνέδεσεν, ἀρρήκτως τὸ κακῆχον ὄνομά του μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ ὁποίου πολὺ συνετέλεσεν. Ἀλαζῶν, σωβινιστῆς, πονηρότατος καὶ στρεψόδικος, συνέτεινε κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐκτραύχυνσιν τῶν σχέσεων καὶ τὴν δημιουργίαν ἀσπόνδου μίσους μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περιόδον, ἣτις ἐμεσολάβησεν ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ Τουρκικοῦ Πολέμου μέγχι τῆς ἐκρήξεως τοῦ Βουλγαρικοῦ, τὴν 17ην Ἰουνίου 1913.

Ἡ μεγαλυτέρα πλάνη τοῦ Χεζαπτσίεφ ἦτο ἡ ἄκρα περιφρόνησις καὶ ἡ ὑποτίμησις του διὰ τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν. Ὁ Βούλγαρος στρατηγὸς εἶδε παρελαύνοντα ἐν Θεσσαλονίκῃ τὰ τάγματα τῶν Εὐζώνων μας, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθῆς ὅτι δὲν παρουσίαζον τὴν Γερμανικὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τάξιν διὰ τὰς ὁποίας ὑπερφανεύοντο οἱ Βούλγαροι. Οἱ σχετικῶς μικρόσωμοι καὶ ἰσχυροὶ τσολιάδες μας δὲν ἐτίθρον πάντοτε εὐλαβῶς τὴν ζύγισιν οὔτε τὴν ἀρτίαν εὐθυγράμμησιν τῶν ὕλων, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ μεγαλόσωμοι Βούλγαροι ἔκαμνον ἐντύπωσιν μὲ τὸν ἄνθημον καὶ τὸν βαρὺν ὁμόχρονον γδοῦπον πού ἄφιναν ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου τῆς ὁδοῦ τὰ βαρῆα Ρωσικὰ ὑποδήματά των. Ἡ σύγκρισις αὐτῇ παρεπλάνησε τὸν Βούλγαρον Στρατηγόν. Ἐὰν ὁ Χεζαπτσίεφ ἔβλεπε τοὺς λόγους τῶν Εὐζώνων ὑπὸ τὸν Βελισσαρίου μετὰ δόσης ὀρμῆς ἀνεροικήθησαν εἰς τὸν λόφον τοῦ Λαχανᾶ, θὰ ἐπέιδετο ἀσφαλῶς ὁπόσον τεραστία ὑπῆρξεν ἡ πλάνη του.

Τὰς προστριβὰς καὶ τὰ συνεχῆ ἐπεισόδια διεδέχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ σοβαραὶ συρράξεις ὡς αἱ παρὰ τὸν Ἀγγίσταν, τὴν Νιγρίταν καὶ τὸ Παγγαῖον. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην σύρραξιν γενομένην εἰς τὰς 9 καὶ 10 Μαΐου, οἱ Βούλγαροι ἐπετέθησαν αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῆς 7ης Μεραρχίας, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν πίεσιν ὑπερέτρων δυνάμεων ἠναγκάσθη νὰ συμπυκνωθῇ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐγκαταλείψασα εὐρεῖαν ἔκτασιν τῆς κατεχομένης ζώνης.

Ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἀνησύχησε σοβαρῶς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ

τὴν ἠνάγκασε νὰ ἐπιταχύνῃ τὰς διενεργουμένας ἤδη διαπραγματεύσεις διὰ τὴν σύναψιν τῆς Ἑλληνοσερβικῆς συμμαχίας.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν προστριβῶν ἡμῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους, εὐρισκόμενος εἰς Ἀθήνας μὲ ὀλιγοήμερον ἄδειαν μετέβην, κληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλου. Ὁ Βενιζέλος μοῦ ἔθεσε τὸ ἑξῆς ἐρώτημα τὸ ὁποῖον μὲ ἐξέπληξε: «Ποία εἶναι ἡ γνώμη σου, μποροῦμε νὰ τὰ βγάλωμε πέρα ἐν περιπτώσει πολέμου μὲ τοὺς Βουλγάρους;» Ἀπήντησα εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐρώτησίς σας κύριε πρόεδρε μὲ ἐκπλήσσει, διότι δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ ἄνθρωπος, ὄχι στρατιωτικός, ἀλλὰ ἀπλῶς ἔχων τὸν κοινὸν νοῦν, ὅστις νὰ πιστεύῃ ὅτι εἶναι δυνατὸν ἡ Ἑλλὰς μεμονωμένη νὰ μονομαχήσῃ σήμερον μὲ τὴν Βουλγαρίαν. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ ἤττα μας θὰ εἶναι ἀναπόφευκτος, ταχεῖα καὶ συντριπτικὴ. Μὴ λησμονεῖτε κύριε Πρόεδρε ποία ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸ δύο μόλις ἔτων ὅταν ἤλθατε εἰς τὰς Ἀθήνας. Παρὰ τὰς προσπάθειάς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ζοριμτᾶ καὶ τὴν ὄντως πολύτιμον ἐργασίαν τῆς Γαλλικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς, δὲν ἦτο δυνατὸν ἐντὸς ἔτους νὰ ὀργανωθῇ ἐκ τοῦ μηδενὸς στρατὸς ἀντάξιός τῶν προσδοκιῶν τοῦ Ἔθνους». Ὁ Βενιζέλος μοῦ παρετήρησε: «Καὶ ὅμως ὑπάρχουν τινές, καὶ δὴ διακεκριμένοι ἀξιωματικοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀντίθετον γνώμην στηριζόμενοι εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὸ ἀνώτερον φρόνημα, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξεν ὁ στρατὸς κατὰ τὸν προσφάτως τερματισθέντα Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον».

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀπήντησα: Τὸ τοιοῦτον εἶναι πλάνη κύριε Πρόεδρε, διότι κατὰ τὸν Τουρκικὸν πόλεμον δὲν συνητήσαμε σοβαρὸν ἐχθρόν. Ὁ στρατός μας ἐπέδειξεν ἀναντιρρήτως ὑπέροχον γενναϊότητα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὅτι εἴμεθα πάντοτε τετραπλάσιοι ἀριθμητικῶς καὶ μὲ μεγάλην ὑπεροχὴν εἰς πυροβολικὸν καὶ ὑλικὸν πολέμου. Κατ' ἐμὲ ὁ Τουρκικὸς πόλεμος ἦτο μία ἐξαιρετικὴ εἴνοια τῆς τύχης διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐχρησίμευσεν ὡς προπαρασκευαστικὸν σχολεῖον διὰ τὸν ὑστεροῦντα εἰς ἐκπαίδεισιν καὶ πολεμικὴν πείραν στρατὸν μας. Κατ' ἐμὲ ὁ πόλεμος αὐτὸς ὑπὸ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας διεξήχθη, ἦτο εὐρείας ἐκτάσεως μεγάλαι ἀσκήσεις μὲ ἐνσφαιρα πυρὰ καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ὁ σημερινὸς στρατὸς μας νὰ εἶναι πολὺ ἀνώτερος, ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς, ἀπὸ τὸν στρατὸν ὁ ἑποῖος διέβη τὴν Μελοῦναν τὸν περυσινὸν Ὀκτώβριον.

Μετ' ὀλίγον ὁ Πρωθυπουργὸς μὲ ἠρώτησε: «Τὶ φρονεῖς διὰ τὴν περίπτωσιν πολέμου ἡμῶν καὶ τῶν Σέρβων ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας;» Ἀπήντησα ἀδιστακτικῶς ὅτι εἶμαι ἀπολύτως αἰσιόδοξος διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν καὶ ἔχω τὴν γνώμην, ὅπως καὶ πάντες οἱ συναδέλφοί μου, ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον ὁ πόλεμος αὐτὸς διότι οὐδέποτε θὰ ἡσυχάσωμεν ἀπὸ τὸν Βουλγαρικὸν κίνδυνον. Ὁ Βενιζέλος, καὶ τότε ὅπως καὶ εἰς πλείστας περιστάσεις κατόπιν, μοῦ ἔκαμνε τὴν τιμὴν νὰ μὲ περιβάλλῃ μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην του καὶ ἀπέδιδεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὰς γνώμας μου

ἐπὶ στρατιωτικῶν ζητημάτων ὅπως γνωρίζουν καλῶς οἱ οἰκείοι καὶ οἱ στενώ-
τεροι ἐκ τῶν συνεργατῶν του.

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΣΕΡΒΙΑΣ

Ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, μετὰ τὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν τῶν Βουλγά-
ρων ἐναντίον τῆς VII μεραρχίας εἰς τὸ Παγγαῖον, ὁ Βενιζέλος ἀνησυχήσας
σοβαρῶς ἐνήργησε ὅπως ὑπογραφῇ προσωρινὸν πρωτόκολλον μεταξὺ Ἑλλάδος
καὶ Σερβίας, τὸ ὅποιον νὰ ἐγγυᾶται τὴν ἀμοιβαίαν συνεργασίαν ἐν περιπτώσει
καθ' ἣν ἡ Βουλγαρία θὰ ἐπετίθειτο καθ' ἐνὸς ἐκ τῶν δύο Κρατῶν πρὸ τῆς
ὑπογραφῆς τῆς ὑπὸ διαπραγμάτευσιν συμμαχίας.

Τὸ μυστικὸν αὐτὸ πρωτόκολλον, ὑπογραφέν τὴν 22αν Ἀπριλίου ἐν Ἀ-
θήναις ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Κορομηλᾶ καὶ τοῦ
ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτοῦ τῆς Σερβίας, προέβλεπε τὸν καθορισμὸν ἐν γενικαῖς
γραμμαῖς τῆς μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν μεθορίου καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς
ἐντὸς 20ημέρου ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης συμμαχίας. Δι' εἰδικοῦ ἄρθρου τοῦ
πρωτοκόλλου ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πα-
ράσῃ πάσας τὰς δυνατὰς ἐνκόλιας εἰς τὸ ἐξαγωγικὸν καὶ εἰσαγωγικὸν Σερ-
βικὸν ἔμποριον ἐν τῷ λιμένι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπὶ τῶν σιδηροδρομικῶν
γραμμῶν Σκοπίων καὶ Μοναστηρίου.

Τὴν 19ην Μαΐου 1913 ὑπεγράφετο ἐν Θεσσαλονίκῃ ἡ συνθήκη συμμα-
χίας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ὑπεγράφη καὶ ἡ
προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν Συνθήκην συμμαχίας Στρατιωτικὴ σύμβασις μεταξὺ
τῶν δύο Βασιλείων.

Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἄρθρα τῆς συμβάσεως αὐτῆς ἦσαν τὰ ἑξῆς :

Ἄρθρον 1ον

«Ἐν περιπτώσει πολέμου μεταξὺ τοῦ ἐνὸς τῶν Συμμάχων Κρατῶν καὶ
τρίτης Δυνάμεως, ἐκραγέντος ὑπὸ τὰς περιστάσεις τὰς προβλεπομένας ὑπὸ
τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας Συνθήκης συμμαχίας, ἢ ἐν περιπτώσει ἐ-
πιθέσεως ἐξαπίνης σημαντικῶν δυνάμεων δύο μεραρχιῶν κατ' ἐλάχιστον —
τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἢ τοῦ Σερβικοῦ στρα-
τοῦ, — τὰ δύο Κράτη Ἑλλάς καὶ Σερβία ὑπόσχονται πρὸς ἄλληλα ἀμοιβαίαν
στρατιωτικὴν ὑποστήριξιν, ἢ μὲν Ἑλλάς δι' ὄλων αὐτῆς τῶν κατὰ ξηρὰν
καὶ θάλασσαν δυνάμεων, ἢ δὲ Σερβία δι' ὄλων τῶν κατὰ ξηρὰν δυνά-
μεῶν τῆς».

Ἄρθρον 2ον

«Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἰς οἰανδήποτε στιγμὴν καὶ ἂν
ἀρχίσωσιν αὐταί, ἡ Ἑλλάς ὑποχρεοῦται νὰ ἔξη στρατὸν ἐξ ἐνενήκοντα χι-
λιάδων μαχητῶν, συγκεντρωμένον μεταξὺ τοῦ ὄρους Παγγαίου, τῆς Θεσσα-
λονίκης καὶ τῆς Γουμενίτσας, ἢ δὲ Σερβία στρατὸν ἐξ ἑκατὸν πενήκοντα
χιλιάδων μαχητῶν, συγκεντρωμένον ἐν ταῖς περιφερείαις Γευγελῆς, Βελεσ-

σῶν (Κιωπροουῶ), Κουμανύβου, Πιρότ. Ἐπὶ πλέον ἢ Ἑλλάς ὑποχρεοῦται νὰ ἔξη συγχρόνως τὸν στόλον τῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἑτοιμον πρὸς ἐνέργειαν.

Ἄρθρον 3ον

Τὰ δύο Κράτη ὑποχρεοῦνται νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὴν ζώνην τῶν ἐπιχειρήσεων τὰς ὑπολοίπους αὐτῶν δυνάμεις εὐθὺς ὡς αὐταὶ θὰ καθίστανται διαθέσιμοι.

Ἄρθρον 4ον

Δὲν ἐπιτρέπεται ἐλαττωσις τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 ἀναφερομένων δυνάμεων, εἴτε δι' ἀποστρατεύσεως, εἴτε δι' ἀποστολῆς στρατευμάτων ἀλλαγῶν, πλὴν μόνον κατόπιν ἐγγράφου συμφωνίας τῶν Γενικῶν Ἐπιτελείων τῶν στρατῶν τῶν δύο συμμάχων Κρατῶν. Ἄλλ' ἐὰν ἢ Ἑλλάς, ἐν τῇ προβλεπομένῃ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 1 περιπτώσει, εὐρίσκετο συγχρόνως εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀμυνθῇ ἐναντίον ἐπιθέσεως ἄλλης ἢ τῆς Βουλγαρίας δυνάμεως, θὰ ὑποχρεοῦται νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς Σερβίας προσβαλλομένης ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας δι' ἀριθμοῦ στρατευμάτων καθοριζομένων διὰ κοινῆς συμφωνίας ἐν δέοντι χρόνῳ μεταξὺ τῶν δύο Γενικῶν Ἐπιτελείων, ἀναλόγως τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καὶ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἐδάφους τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Τάναπαλιν, ἐὰν ἢ Σερβία εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀμυνθῇ ἐναντίον ἐπιθέσεως ἄλλης ἢ τῆς Βουλγαρίας δυνάμεως θὰ ὑποχρεοῦται νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος προσβαλλομένης ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας, δι' ἀριθμοῦ στρατευμάτων καθοριζομένου διὰ κοινῆς συμφωνίας ἐν δέοντι χρόνῳ, μεταξὺ τῶν δύο Γενικῶν Ἐπιτελείων, ἀναλόγως τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καὶ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἐδάφους τοῦ Βασιλείου τῆς Σερβίας.

Ἐπονται τὰ ὑπόλοιπα 13 ἐν ὅλῳ ἄρθρα τῆς συμβάσεως, κανονίζοντα τὰς λεπτομερείας σχετικῶς μὲ τὰς ἐπιχειρήσεις, τὰ λάφυρα πολέμου κ.λ.π.

Ἀνέγραψα κατὰ λέξιν τὰ ἀνωτέρω τέσσαρα ἄρθρα τῆς συμβάσεως διότι ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ἐγένοντο μακρὰ συζητήσεις σχετικῶς μὲ τὴν ἔξοδον τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς οὐδετερότητος, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς ἐθνοκτόνου διαστάσεως μεταξὺ Βασιλέως καὶ Βενιζέλου τὸ 1915 - 1916.

Πρὶν ἢ ὑπογραφῆ ἡ ἀνωτέρω συμμαχία, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1913 ἡ θέσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἦτο αὐτόχρημα δεινὴ. Κατὰ τὴν Βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν τοῦ Παγγαίου, ὁ Βενιζέλος ἔσπευσεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐπεκοινώνησε μὲ τὸν στρατηγὸν Μανουσογιαννάκην, Διοικητὴν ὅλων τῶν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμῶνος δυνάμεων. Ὅταν ὁ γενναῖος καὶ ψυχραῖμος ἐκεῖνος στρατηγὸς τοῦ ἀνέφερε ῥητῶς ὅτι πολὺ δυσκόλως θὰ κρατήσωμεν τὰς θέσεις μας, ὁ Βενιζέλος ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ῥῆξιν ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ ὡς σύνορα μὲ τὴν Βουλγαρίαν τὴν γραμμὴν τῶν Λαϊνῶν - Λαγκαδᾶ εἰς ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην!!! Μᾶς ἔσωσε τότε ἡ ἀχαλίωτος ἀπληστία τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ ὑπογραφεῖσα Ἑλληνοσερβικὴ συμμαχία.

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΜΑΣ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΟ 1913

Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς τὸ 1913 ἦτο, ὡς ἀνέφερον ἀνωτέρω, πολὺ διάφορος τοῦ στρατοῦ τοῦ 1912. Μετὰ τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ 1912 ὅταν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος ἀπετελεῖτο, ὅπως εἶδομεν, ἐξ 7 μεραρχιῶν, τῆς ταξιαρχίας ἱππικοῦ καὶ 2 ἀποσπασμάτων (Κωνσταντινοποῦλου καὶ Γενάδης). Ἐκ τῶν μεραρχιῶν αὐτῶν μόνον αἱ 4, αἱ λεγόμεναι ἐνεργοὶ μεραρχίαι ἦσαν πλήρεις, ἀποτελούμεναι ἐκ τριῶν Συνταγμάτων ἑκάστη. Αἱ λοιπαὶ τρεῖς (3) V, VI καὶ VII, αἱ σχηματισθεῖσαι ἐκ τῶν ἐν εἰρήνῃ μονάδων, ἦσαν μικροτέρας δυνάμεως διότι τὰ Συντάγματα αὐτῶν ἀπετελοῦντο ἐκ δύο συνήθως ταγμάτων. Οὕτω ἡ VI μεραρχία εἶχεν 6 ἐν ὄλῳ τάγματα καὶ ἡ VII μόνον 5 τοιαῦτα ἀντὶ τῶν 9 ἄτινα ἔπρεπε νὰ ἔχη κατὰ τὴν κανονικὴν σύνθεσιν. Τὸν Μάϊον τοῦ 1913, ὁ ἐν Μακεδονίᾳ στρατὸς ἀπετελεῖτο ἐξ (8) ὀκτὼ μεραρχιῶν μὲ πλήρη σύνθεσιν, προστεθείσης εἰς τὰς γνωστὰς καὶ τῆς X μεραρχίας, ἣτις ἐσχηματίσθη ἐκ τριῶν Συνταγμάτων Εὐζώνων μὲ Διοικητὴν τὸν Συνταγματάρχην τοῦ Πυροβολικοῦ Παρασκευόπουλον. Οὕτω ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἤδη ἐξ 90 περίπου Ταγμάτων Πεζικοῦ, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι Βαλκανικοὶ Σύμμαχοι διέθετον ὁ μὲν Σερβικὸς 200 καὶ ὁ Βουλγαρικὸς 300 ἐν συνόλῳ Τάγματα πεζικοῦ. Ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Σερβία εἶχον ἐργασθῆ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν τῶν δυνάμεων, ἐνῶ ἡ Ἑλλὰς εἶχε παραμελήσει τελείως τὸν στρατόν, σπαρασσομένη ὑπὸ τῶν κομματικῶν ἀγώνων.

Εὐλογημένη νὰ εἶναι ἔσασαι ἡ ἐπανάστασις τῆς 15ης Αὐγούστου 1909 (τὸ Γουδί), ἣτις ἀφύπνησε τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν. Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων μειονεκτημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἔναντι τῶν Συμμαχικῶν ἦτο τὸ ζήτημα τῶν ὑπαξιωματικῶν. Ὅπως εἶδομεν ἐν τῇ ἑξιστορίῃ τῆς πρὸ τοῦ 1909 περιόδου, τὸ ζήτημα τῶν ὑπαξιωματικῶν ἀπασχόλησε κατ' ἐπανάληψιν τινὰς τῶν τότε Κυβερνήσεων, ἀλλ' οὐδεμία θετικὴ λύσις κατορθώθη νὰ ἐπιτευχθῆ. (1) Τὸ σῶμα τῶν ὑπαξιωματικῶν, ἀποτελούμενον ἐν τῷ συνόλῳ ἐξ ἐφάδρων, οἵτινες ἀπολυθέντες ἀπὸ ἐτῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ, οὐδέποτε σχεδὸν εἶχον κληθῆ πρὸς ἐκπαίδευσιν, εἶχεν ἀποβάλλει καθ' ὀλοκλήριαν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα (πειθαρχία, εἰδικὴ μόρφωσις κλπ.) τὰ ὅποια ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σοβαροῦ προορισμοῦ του ἐν πολέμῳ. Οἱ διοικήσαντες μονάδας τοῦ στρατοῦ κατὰ τοὺς πολέμους ἐκείνους δύνανται νὰ διαπιστώσουν ὅπόσον ἦτο τεραστία ἡ διαφορὰ τῶν ὑπαξιωματικῶν τοῦ 1913. Ὁ τουρκικὸς πόλεμος μὲ τὰς σκληρὰς πορείας καὶ τὰς μάχας του ἐχρησίμευε εἰς τὸ ἄριστον σχολεῖον, τὸ ὅποιον ἐξεπαίδευσεν τοὺς ἐφάδρους ὑπαξιωματικούς μας

(1). Κατὰ τὸ 1908, ὅπως εἶδομεν, ἔλαβε χώραν καὶ σοβαρὰ ἐξέγερσις τῶν ὑπαξιωματικῶν συνεπείᾳ τοῦ νόμου τῆς τότε Γενικῆς Διοικήσεως «Περὶ μονίμων Ὑπαξιωματικῶν». — Ἡ ἐξέγερσις αὕτη μὲ Ἀρχηγόν τὸν λευκὸν καὶ ἔντιμον Λοχαγὸν Καραϊσκάκη, ὡς Ἀρχηγόν, ἔσχε καὶ τὴν καλὴν τῆς ὄρις διότι ἐνίσχυσε σοβαρῶς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῶν Ἐπαναστατῶν Ἀξιωματικῶν τοῦ Γουδί.

καὶ τοὺς κατέστησεν ἰσαξίους τῶν παλαιῶν Βετεράνων ὑπαξιωματικῶν, τῶν ὁποίων θανμάσια τινὰ ὑπολείμματα ἐπροφθάσαμε καὶ ἡμεῖς νὰ ἴδωμεν ὅταν κατετάγημεν εἰς τὸ στράτευμα πρὸ 50 ἐτῶν. Τὸ Ἑλληνικὸν δαιμόνιον καὶ ἡ εὐφυΐα τῆς φυλῆς ἐθαυματούργησαν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην. Χάρις καὶ εἰς τὴν φιλότιμον συνεργασίαν τῶν Ἀξιωματικῶν τῆς Γαλλικῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς κτηθείσης πείρας, συνεπληρώθησαν πολλὰ ἑλλείψεις καὶ ἐρυθμίσθησαν ἀρτιώτερον ἢ σύνθεσις καὶ ἡ λειτουργία τῶν μεταγωγικῶν τῶν σωμάτων καὶ τῆς ὑγειονομικῆς ἰδίᾳ ὑπηρεσίας τοῦ ἐν ἐκστρατεία στρατοῦ, ἧτις ἀπεδείχθη τόσον ὑστεροῦσα εἰς τὴν πρώτην μάχην τοῦ Σαρανταπόρου.

Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἕνεκα τῶν διπλῶν καθηκόντων του ὡς Βασιλέως καὶ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς του παρέμενεν ἐν Ἀθήναις, ἐνῶ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἦτο κατὰ τύπους πλέον (κατ' οὐσίαν ἦτο καὶ πρότερον ὡς εἶδομεν) ὁ ἀντισυνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Δούσμανης, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς του τοὺς αὐτοὺς συνεργάτας του ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ λοχαγοὶ Μεταξᾶς, Στρατηγός, Ἑξαδάκτυλος, Πάλλης, Ραγκαβῆς καὶ Παπαβασιλείου ἀνήκοντες πάντες εἰς τὰ ὄπλα τοῦ μηχανικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Κατὰ σύμπτωσιν ἐκ τῶν ἀποροίτων τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας πολέμου καὶ τῆς ἐνταῦθα Σχολῆς Ἀνωτέρων Σπουδῶν οὐδεὶς ἀπολύτως ἐποποθετήθη ποτὲ εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον τοῦ Στρατοῦ.

Ὅπως ἐξέθεσα κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς ἐπιτελικῆς μορφώσεως τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου ἡ πρόοδος ὑπῆρξε σημαντικὴ. Οἱ ἴδιοι σχεδὸν ἀξιωματικοί, ὅπως εἶδομεν κατὰ τὸν ἀτυχή πόλεμον τοῦ 1897, ὑπηρετοῦν καὶ τότε εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον καὶ ὅπως ἐγονίσασμεν τότε δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐκδώσουν οὔτε μίαν στοιχειώδη διαταγὴν ἐπιχειρήσεων οὔτε νὰ ἐκδώσουν τὰς ἀπαραιτήτους συμπληρωματικὰς ὁδηγίας (Directives) πρὸς τὰς ἀνωτέρας μονάδας τοῦ Στρατοῦ. Μετὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν των ἐκ Γερμανίας πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι (Μεταξᾶς, Στρατηγός, Παπαβασιλείου κλπ.) προσέφερον πραγματικὰς καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας ἐν τῷ καταρτισμῷ τῶν σχεδίων ἐπιστρατεύσεως καὶ τὴν ῥύθμισιν ἐν γένει τῆς Ἐπιτελικῆς Ὑπηρεσίας ἐν τῷ στρατεύματι.

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν Μεραρχιῶν ἐξ Ἡπείρου, ἐξεδόθη καὶ ἡ πρώτη διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου καθορίζουσα τὴν συγκέντρωσιν τοῦ Στρατοῦ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 7220 τῆς 4ης Ἀπριλίου 1913 διαταγὴ αὕτη εἶναι σαφῆς ἀπόδειξις τῆς συντελεσθείσης μεγάλης προόδου δυναμένη νὰ θεωρηθῆ ἀρτία ἀπὸ τεχνικὴν ἄποψιν.

Δι' αὐτῆς γενικῶς διατάσσονται τὰ κάτωθι:

Ἡ VII Μεραρχία παραμένει εἰς τὰς θέσεις της παρὰ τὴν Νιγρίταν καὶ τὸ Παγγαῖον. Ἡ I Μεραρχία ἐγκαθίσταται μὲ τὸν ὄγκον της εἰς Τσάγκεζι, Μονοῦχι, Σκάλα Ἀσπρβάλτου καὶ μὲ προκεχωρημένα τμήματα πρὸς Διγβοράνην, Βισώκαν καὶ Ὀρλιακόν.

Ἡ II Μεραρχία εἰς Θεσσαλονίκην, Ἀσβεστοχώρι καὶ Καπουτσιδες.

Ἡ VI Μεραρχία μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Γιολκλατζικ μὲ τὸ Στρατηγεῖον της εἰς Λαϊνᾶ.

Ἡ IV Μεραρχία βορειοδυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης καταλαμβάνουσα δι' ἀσθενῶν τμημάτων τὰ χωρία Γραδομπόρ, Δαουτλί, Κισλελί Σαρή Ὀμέρ.

Ἡ V Μεραρχία περὶ τὸ Γυπουν - Βαθύλακος, Ἀμάτοβον.

Ἡ X Μεραρχία ἐν Γευγελῇ καὶ περὶ τὴν Γουμεντζᾶν.

Τὸ 1ον Σύνταγμα Ἴππικῆς σὺν τῇ 2ᾳ Ἐπιλαρχίᾳ τοῦ 3ου Ἴππικῆς νὰ εἶναι ἔτοιμα πρὸς πορείαν κλπ.

Περὶ τὰ τέλη Μαΐου, ἀφιχθείσης καὶ τῆς ἐν Κορυτσᾷ III Μεραρχίας εἰς τὸν Ἀξιόν (Βερτεκόπ - Γιαννιτσᾶ) εἶχε περατωθῆ ἡ συγκέντρωσις ὁλοκλήρου τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ στρατοῦ.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν διαρκῶν προστριβῶν μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν, ἡ Βουλγαρία ἐπρότεινεν ἀμοιβαίαν συνεννόησιν πρὸς καθωρισμὸν γραμμῆς διαχωρήσεως. Ὁρίσθησαν διὰ τὸν διακανονισμὸν τούτων ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου Δούσμανης καὶ ὁ Διοικητὴς τῆς 2ας Βουλγαρικῆς στρατιᾶς ἀνιστρατήγος Ἰβάνωφ. Οἱ δύο οὗτοι ἀντιπρόσωποι συνῆλθον ἐν Θεσσαλονικῇ τῇ 21ῃ Μαΐου καὶ συνέταξαν αὐθημερόν τὸ σχετικὸν πρακτικόν, δι' οὗ καθωρίσθη προσωρινὴ γραμμὴ διαχωρήσεως, ἡ ὁποία καὶ δὲν ἐφηρμόσθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες παρέκκυσαν τὴν ὑπόθεσιν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐπιθέσεως.

Μετὰ τὸν καθορισμὸν τῆς γραμμῆς αὐτῆς διαχωρήσεως, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐξέδωσε νέαν διαταγὴν σχετικῶς μὲ τὴν παράταξιν τῶν μονάδων καὶ διὰ πρώτην φορὰν μακρὰς καὶ ἐμπεριστατωμένας ὁδηγίας (Directives) πρὸς τὰς Μονάδας. Ἀσχέτως μὲ τὰ ἐνυπάρχοντα στρατηγικὰ σφάλματα ἐν τῇ διαταγῇ ἐπιχειρήσεων (τῆς 24ης Μαΐου, 1913) καὶ ἡ Διαταγὴ καὶ ἰδίᾳ αἱ ὁδηγίαι εἶναι ἄριστα συντεταγμένα ὑπὸ τακτικὴν καὶ ἐπιτελικὴν ἄποψιν.

Διὰ μέγα μέρος τῶν ἀναγνωστῶν εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι ἀνιὰρὰ ἡ ἀνάγνωσις καθαρῶς τεχνικῶν ἐγγράφων ὅπως αἱ διαταγαὶ ἐπιχειρήσεων, ὁδηγίαι κ.λ.π. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπέφυγον νὰ ἐκθέσω ὁλόκληρα τὰ κείμενα τοιούτων ἐγγράφων, περιορισθεὶς μέχρι τοῦδε εἰς σύντομον περιλήψιν αὐτῶν. Θεωρῶ ὅμως ἀπαραίτητον διὰ τοὺς συναδέλφους στρατιωτικοὺς νὰ ἀναφέρω ἐν εὐρείᾳ περιλήψει τὴν πρώτην διαταγὴν ἐπιχειρήσεων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου καὶ ἀκριβῆς ἀντίγραφον τῶν «ὁδηγιῶν» αὐτοῦ πρὸς τοὺς Διοικητὰς τῶν ἀνωτέρω μονάδων τοῦ στρατοῦ. Αἱ ὁδηγίαι αὗται εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἀπὸ τακτικὴν ἄποψιν.

Ἡ διαταγὴ ἐπιχειρήσεων ὑπὸ τὸν τίτλον «Διαταγὴ παρατάξεως» ἐξε-

δόθη τὴν 24ην Μαΐου καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὰς (8) μεραρχίας, (I, II, III, IV, V, VI, VII, X) τὴν ταξιαρχίαν ἱππικοῦ, καὶ τάγμα φρουριακοῦ πυροβολικοῦ, ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς :

« 1ον) Ὁ ἀπέναντι ἡμῶν Βουλγαρικὸς στρατὸς ἐκ τῆς τρίτης στρατιᾶς τμημάτων τῆς 7ης καὶ τῆς Μακεδονικῆς μεραρχίας, δυνάμειος περίπου 60 ταγμάτων καὶ 120 πυροβόλων, εἶναι διαμοιρασμένος ἐπὶ τῆς γραμμῆς Δοῦράνης — Κιλκίς — Λυγκοβάνι — Ὀρλιακο — Δοξάμπος — Ροδολεῖβος — Πράβι — Ἐλευθερέ....

2ον) Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ λάβῃ θέσιν ἀναμονῆς ἐπὶ τῆς γραμμῆς Κόλπος Ὀρφانوῦ—Λίμνη Βόλβη—Λίμνη Λαγκαδᾶ, ὑψώματα βορείως Θεσσαλονίκης, Καρασοῦλι....

3ον) Ἡ VII μεραρχία θὰ ταχθῇ εἰς τὸ μεταξὺ Σκάλας Σταυροῦ καὶ λίμνης Βόλβης στενῶν μὲ γραμμὴν κυρίας ἀντιστάσεως ὀπισθεν τοῦ ρεύματος Μπουγάζι Ρεντίνας ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς λίμνης, τὴν ὁποίαν γραμμὴν θὰ δχυρῶσῃ ἰσχυρῶς. Θὰ ἔχη ἀποσπάσματα προκαλύψεως εἰς Παγγαῖον καὶ παρὰ τὴν Νιγρίταν κ.λ.π.

4ον) Ἡ Iη Μεραρχία θὰ ταχθῇ εἰς τὸ μεταξὺ τῆς λίμνης Βόλβης καὶ λίμνης Λαγκαδᾶ στενῶν, μὲ γραμμὴν κυρίας ἀντιστάσεως ὀπισθεν τοῦ Καρᾶ Ἀσμάκι καὶ τοῦ εἰς Βόλβη χυνομένου ρεύματος Ἰρί-Δερέ ... θὰ ἔχη ἀποσπάσματα προκαλύψεως εἰς Μπέροβαν καὶ Ὀσμανῆ μαχαλάδες.

5ον) Ἡ VI μεραρχία εἰς χῶρον Λαῖνᾶ - Ἄγιος Βασίλειος Γιαῖλαιτζικε... Ἡ μεραρχία θὰ ἔχη ἀπόσπασμα προκαλύψεως παρὰ τὴν Γιουβέσνα.

6ον) Ἡ IV μεραρχία εἰς Ἀϊβάτι - Μπάλτσα - Δουδουλάρ... ἡ μεραρχία θὰ ἔχη ἀπόσπασμα προκαλήψεως νοτίως Ραχμανλή.

7ον) Αἱ III καὶ V μεραρχίαι θὰ ἀποτελέσωσι τμημα στρατιᾶς ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τοῦ ὑποστρατήγου Δαμιανοῦ. Ἡ V μεραρχία εἰς Νάρετ-Κοβακλή Μπουγαρίοβο-Γιόρδινο. Ἡ III μεραρχία εἰς Τοψίν-Γιαχαλή- Σαρῆ Παζᾶρ-Βαθύλακος.

8ον) Ἡ II μεραρχία θὰ παραμείνῃ εἰς τὴν διάθεσίν μου μὲ τὸν ὄγκον της παρὰ τὸ Χαρμάνκιοκ.

9ον) Ἡ X μεραρχία θὰ συγκεντρωθῇ εἰς Γουνέντσα-Βοέμιτσα-Ὀρτζάρτσι... θὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κατοχὴν τοῦ στενοῦ Τσιγανέ δι' ἀποσπάματος προκαλύψεως εἰς τὰ πέριξ τοῦ Καρὰ Σινάντσι.

10ον) Ἡ ταξιαρχία ἱππικοῦ προσωρινῶς εἰς Τεκελή.

11ον) Τὸ τάγμα φρουριακοῦ πυροβολικοῦ θὰ τοποθετήσῃ τὰς πυροβολαρχίας του πρὸς ἄμυναν τῆς Θεσσαλονίκης.

12ον) Ἡ μοῖρα ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ τῆς VI μεραρχίας νὰ μεταβῇ παρὰ τῇ Iη μεραρχία. Μία μοῖρα πεδινοῦ πυροβολικοῦ τῆς II μεραρχίας νὰ μεταβῇ παρὰ τῇ VI μεραρχία κλπ.

13ον) Ἀπασαι αἱ μεραρχίαι νὰ συνδέσωσι τὰ ἀποσπάσματα προκαλύψεως μετὰ τῶν Στρατηγείων των τηλεγραφικῶς καὶ ὀπτικῶς ἢ τηλεφωνικῶς...

14ον) Ἐδρα Γενικοῦ Στρατηγείου Θεσσαλονίκη.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω διαταγὴν ἐπιχειρήσεων προσάπτεται ὡς συμπλήρωμα καὶ παράρτημα περιέχον «Ὀδηγίας» λεπτομερεῖς, σχετικῶς μὲ τὴν ἐκάστοτε ἐνεργεῖαν τῶν μεγάλων μονάδων.

Αἱ ὀδηγίαι αὗται ἔφερον ὡς τίτλον : «Ὀδηγίαι διὰ τοὺς Διοικητὰς τῶν Μεραρχιῶν καὶ τῆς Ταξιαρχίας Ἰππικου» καὶ καθορίζουν ῥητῶς ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρῳ των οὗτι : «Αἱ ὀδηγίαι αὗται εἶναι ἐμπιστευτικαὶ προσωρισμέναι μόνον διὰ τοῦ Μεράρχου, τὸν Ταξιαρχον τοῦ Ἰππικου καὶ τοὺς Ἀρχηγούς τῶν Ἐπιτελείων αὐτῶν». Εὐτυχῶς ὁ συντάκτης τῶν ὀδηγιῶν ἔσχε τὴν σοφὴν πρόνοιαν νὰ προσθήσῃ τὴν ἐξῆς παράγραφον : «Ἐπιτρέπω προσέτι τὴν κοινοποίησιν τοῦ συνόλου αὐτῶν εἰς τοὺς Ἀξιωματικούς τῶν Ἐπιτελείων τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις». Ὡς γνωστὸν εἰς τὰς πλείστας τῶν μεραρχιῶν ὁ ἐγκέφαλος τῆς Διοικήσεως δὲν εὐρίσκετο ὑπὸ τὰ χρυσοποικίλτα τῶν Μεράρχων καὶ τῶν Ἐπιτελαρχῶν ἀλλ' ἔστεγαζετο ὑπὸ τὰ πενιχρὰ σειρήτια λοχαγῶν ἢ καὶ ὑπολοχαγῶν ἀκόμη.

Αἱ ὀδηγίαι αὗται εἶναι λίαν μακροσκελεῖς καὶ ἐκτείνονται μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν. Δὲν δύναται ὅμως τὸ τοιοῦτον νὰ καταλογισθῇ ὡς σφάλμα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ μεραρχίαι εὐρίσκοντο ἐν στάσει καὶ μακρὰν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὑπῆρχε συνεπῶς ὁ χρόνος διὰ τὴν μελέτην αὐτῶν πρὸς λήψιν τῶν ἀναγκαίων μέτρων ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν. Δι' οὓς λόγους ἀνέφερον ἀνωτέρω δὲν θὰ ἐκθέσω ὀλόκληρον τὸ κείμενον, ἀλλὰ θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ παραθέσω ἐπὶ λέξει τὸ κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν ἐνεργεῖαν τῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων, διότι φρονῶ ὅτι ἀποτελεῖ τοῦτο τακτικὴν μελέτην λίαν ἐνδιαφέρουσαν. Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ὑπὸ τὸν τίτλον, **Ἐνεργεῖα ἀποσπασμάτων** ἔχει κατὰ λέξιν ὡς ἐξῆς :

«Πρὶν ἢ καθορίσω λεπτομερέστερον τὸν τρόπον ἐνεργείας ἐκάστης Μεραρχίας, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ καθορίσω γενικῶς τὸ ἔργον τῶν ἀποσπασμάτων προκαλύψεως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀδηγιῶν τούτων δέον ἕκαστος Μέραρχος νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἀποσπασμάτων τὸ ἔργον τῆς καταλειπῶς. Γενικῶς τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα θὰ ἔχωσι διπλοῦν προορισμόν.

1ον) Ἵνα ἐπιτηρῶσι τὴν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Βουλγάρων καθορισθεῖσαν συνοριακὴν ζώνην καί :

2ον) Νὰ ἐπιβραδύνωσι τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ δι' ἀσθενοῦς ἀντεπιθέσεως κατατρίβοντα αὐτὸν καὶ παρέχοντά ἀσφαλεῖς πληροφορίας περὶ τῶν διευθύνσεων τὰς ὁποίας ἀκολουθεῖ καὶ τῶν δυνάμεών του.

Ἡ μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ καὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ διὰ κοινῆς συνεννοήσεως χαραχθεῖσα συνοριακὴ γραμμὴ δὲν εἶναι φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ τὴν ὑπερασπίσωμεν. Ἐπομένως πρέπει ἀπλῶς νὰ τὴν κατέχωμεν δι' ὀλίγων φυλακείων ἐξ ὀλίγων ἀνδρῶν, ἅτινα φυλακεία ν' ἀνήκωσιν εἰς τὰ ἀποσπάσματα προκαλύψεως ὅπως σημειῶμεν μόνον τὴν κατοχὴν, παρεμποδίζωμεν οὕτως ἀποπέρας τῶν παραμεθορίων τμημάτων τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ πρὸς λαθραῖαν διεῖσδυσιν εἰς τὸ ὕψ' ἡμῶν κατεχόμενον ἔδαφος καὶ πιστοποιῶμεν οὕτω τὰς Βουλγαρικὰς τοιαύτας λαθροχειρίας

ἵνα διαμαρτυρηθῶμεν πρὸς τὴν κυβέρνησίν των καὶ ἐπαναφέρῃ αὕτη τὸ καθεστῶς.

Συνεπῶς τὸ σύνολον τῶν φυλακείων τούτων δέον νὰ εἶναι ἐλάχιστον καὶ τονίζω τοῦτο καὶ ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν καὶ τῶν Μεράρχων καὶ τῶν Διοικητῶν ἀποσπασμάτων προκαλύψεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουσι τὰ φυλακεῖα, ὅπως μὴ παρασυρθῶσιν εἰς τὴν διασπορὰν τῆς δυνάμεως τῶν ἀποσπασμάτων τούτων εἰς φυλακεῖα συνοριακά. Ἐπαναλαμβάνω, τὰ φυλακεῖα νὰ ὦσιν ὀλίγα καὶ ἀσθενοῦς δυνάμεως, ὅπως τὰ ἀποσπάσματα προκαλύψεως ἔχωσι συγκεντρωμένην τὴν δυνάμιν των. Περιπολίας ἐξ ὀλίγων στρατιωτῶν τοῦ ἀποσπάσματος πεμπόμεναι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὰ περίεξ χωρία θὰ ἐξακριβῶσι τὴν μὴ εἰσδυσιν εἰς αὐτὰ Βουλγάρων στρατιωτῶν ἢ ἀνταρτῶν. Ἐκάστη Μεραρχία θὰ διαμοιράσῃ τὴν εἰς αὐτὴν ἀνατιθεμένην πρὸς ἐπιτήρησιν ἑκτασιν συνοριακῆς γραμμῆς εἰς τὰ ἰδικά της ἀποσπάσματα προκαλύψεως.

Ἐκαστον ἀπόσπασμα προκαλύψεως θὰ κατέχη δι' ὀλίγων ἀσθενῶν φυλακείων τὸ εἰς τὴν φύλαξιν του ἀνατιθέμενον τμήμα. Τὰ φυλακεῖα ταῦτα θὰ τοποθετηθῶσι πλησίον τῆς συνοριακῆς γραμμῆς τῆς ὁποίας ἀπέστειλα ἀκριβῆ περιγραφὴν πρὸς ἄρσιν πάσης παρεξηγήσεως. Πᾶσα ὑπέρβασις τῆς γραμμῆς ταύτης δέον νὰ ἀποφεύγηται μετὰ πάσης ἐπιμελείας ὡς καὶ πᾶσα διένεξις ἢ ἔρις μετὰ τῶν ἀπέναντι Βουλγάρων. Ὅπισθεν τῶν φυλακείων τούτων θὰ εἶναι ὁ ὄγκος τοῦ ἀποσπάσματος προκαλύψεως εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν, εἰς κατάλληλον θέσιν ὥστε νὰ εἶναι ἠσφαλισμένον ἀπὸ παντὸς αἰφνιδιασμοῦ καὶ πρὸ παντὸς νὰ ἔχη ἐλευθερίαν ὅπως κινήθῃ πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν. Ἐν περιπτώσει ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως τὰ φυλακεῖα θ' ἀποσυρθῶσι πρὸς τὸ ἀπόσπασμα προκαλύψεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουσι. Τὸ ἀπόσπασμα προκαλύψεως δὲν πρέπει νὰ παρασυρθῇ εἰς ἀγῶνα πρὸς διατήρησιν θέσεων ἢ ἐπανάκτησιν τοιούτων, ἀλλὰ διὰ πυρῶν πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων νὰ ἐπιβραδύνη τὴν πορείαν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸν κατατρίβῃ, οὐδέποτε ἐμπλεκόμενον εἰς ἀποφασιστικὸν ἀγῶνα. Ἀπέναντι ἐπιμόνου ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως δέον ν' ἀποσυρθῇ ἐγκαίρως π. χ. ὅταν τὸ ἐχθρικὸν πεζικὸν πλησιάσῃ εἰς 1000 μέτρα περίπου, ἢ ὅταν ἀπειληθῇ ἢ ὑποχώρησις του καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑποχωροῦν μέχρις οὗ ἀπομακρυνθῇ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε νὰ εἶνε ἐν ἀσφαλείᾳ ἀλλ' οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ τοῦ ἀντιταχθῇ ἐκ νέου, ἐν περιπτώσει ἐξακολουθήσεως τῆς ἐχθρικῆς προελάσεως. Οὕτω τὸ ἀπόσπασμα, ὑποχωροῦν ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν θὰ καταλήξῃ νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ ὄγκου τῆς Μεραρχίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Ἐκαστον ἀπόσπασμα προκαλύψεως δέον νὰ συνδέηται μὲ τὰ γειτονικά του καὶ νὰ γνωρίζῃ πάντοτε τὴν θέσιν των καὶ τὰς ἐνεργείας των. Νὰ εἰδοποιῇ δὲ περὶ τῶν κινήσεών του καὶ τῶν ἐνεργειῶν του ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὰ ἀμφοτέρωθεν του ἀποσπάσματα καὶ τὴν Μεραρχίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ τὰς προφυλακὰς αὐτῆς ὅταν εὐρίσκηται ἔγγυς αὐτῶν. Δέον νὰ εἶναι συνδεδεμένον τηλεγραφικῶς ἢ τηλεφωνικῶς μετὰ τῆς Μεραρχίας του διαρκῶς καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὀπτικῶς. Ἡ Μεραρχία του

θὰ φροντίζη διὰ τὴν πρώτην τηλεγραφικὴν ἐγκατάστασιν, τὸ ἀπόσπασμα ὅμως θὰ φροντίζη μετακινούμενον, διὰ τὴν μετακίνησιν τοῦ τηλεγραφικοῦ σταθμοῦ καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐγκαταλειπομένων τμημάτων γραμμῆς ὡς καὶ διὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ὀπτικῶν σταθμῶν τῶν συνδεόντων αὐτὸ μετὰ τῆς Μεραρχίας ἢ καὶ μετὰ τῶν γειτονικῶν ἀποσπασμάτων. Διὰ τὸν τοιοῦτον σύνδεσμον μετὰ γειτονικῶν ἀποσπασμάτων καὶ διὰ τὴν μεταβίβασιν εἰδήσεων, ὡς καὶ διὰ περιπολίας ἢ ἀνιχνευτὰς μεγάλως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι τὰ ἤδη ὀργανούμενα Σώματα προσκόπων ἐξ ἐντοπιῶν, περὶ ὧν προβλέπει εἰδικὴ διαταγὴ μου. Ὁ Διοικητὴς ἐκάστου ἀποσπάσματος δέον νὰ ἔλθῃ μετὰ τῶν προσκόπων τούτων εἰς συνάφειαν καὶ νὰ τοὺς χρησιμοποιῇ. Πρὸ παντὸς δέον οἱ Διοικηταὶ τῶν ἀποσπασμάτων νὰ μὴ τὰ διασπῶσι καὶ νὰ μὴ τὰ προσηλώνωσιν εἰς τὸ ἔδαφος.»

Κατὰ τὴν πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων περίοδον ἐγένοντο πολλαὶ συζητήσεις καὶ ἐγράφησαν πολλαὶ τακτικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν προκεχωρημένων γραμμῶν καὶ τῆς χρήσεως τῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων πρὸ τοῦ μετώπου τῶν Στρατιῶν. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ τῶν μικτῶν ἀποσπασμάτων ἐδημοσίευσαν πολλὰ ἄρθρα καὶ μελέτας διαπρεπεῖς στρατιωτικοὶ συγγραφεῖς ἐν Γαλλίᾳ καὶ μετὰ αὐτῶν καὶ ὁ στρατηγὸς Λαγκλουᾶ, Πρόεδρος τότε τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου (Ἀρχιστράτηγος ἐν περιπτώσει πολέμου), περισπούδαστον μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ μικτὰ ἀποσπάσματα ἐν ἀμύνῃ καὶ ἐν ἐπιθέσει». Ὁ διαπρεπὴς ἐπίσης συγγραφεὺς λοχαγὸς Culpan ἐδημοσίευσεν Τακτικοῖστορικὴν μελέτην εἰς σύντομον σύγγραμμά του ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ ἀποσπάσματα ἐπαφῆς» (Détachements de contact). Εἰς τὸ βιβλίον του ἐκεῖνο ὁ διακεκριμένος Γάλλος ἀξιωματικὸς ἔξιστορεῖ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν εὐστοχὸν χρησιμοποίησιν τῶν τοιοῦτων ἀποσπασμάτων ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ Μαντόϊφελ κατὰ τὰς ἐναντίον τῆς Γαλλικῆς Στρατιᾶς τοῦ Λεϊγρος (Στρατ. Βούρβαχ) ἐπιχειρήσεώς του τὸ 1871.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄνω μελετῶν ἐδημοσίευσεν τὸ 1908 σχετικὴν μελέτην μου εἰς τὸ Περιοδικὸν τῆς Στρατιωτικῆς Βιβλιοθήκης, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολέμου 1897 ἀνέφερον σχετικῶς μὲ τὸν δημιουργηθέντα ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ἐκείνης θύρον διότι ἐν τῇ κριτικῇ μου διὰ τὴν μάχην τῶν Φαρσάλων ἐπέκριναν μετὰ δριμύτητος τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου. Ἴσως μάλιστα νὰ μὴ ἐδημοσιεύετο ἡ μελέτη μου ἂν δὲν ἐπέμενον ὑπὲρ τῆς δημοσιεύσεώς της οἱ ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τοῦ Περιοδικοῦ ἐκλεκτοὶ ἀξιωματικοὶ λοχαγοὶ Ν. Κλαδᾶς καὶ Κων. Δροσόπουλος καθ' ἃ μοῦ ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς ὁ στενὸς οἰκογενειακὸς φίλος μου ἀείμνηστος Κλαδᾶς.

Ἐὰν παραβάλλῃ τις τὰς ἀνωτέρω «ὀδηγίας» τῆς διαταγῆς τοῦ Γεν. Στρατηγεῖου μὲ τὴν μελέτην μου ἐκείνην θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι οἱ ζητήσαντες τότε τὴν κεφαλὴν μου, ὡς ἀσεβήσαντος πρὸς τὸν Διάδοχον Γενικὸν Διοικητὴν, οὐ μόνον ἀνεγνώρισαν τὴν ὀρθότητα τῶν γνωμῶν μου ἀλλὰ καὶ εἰς

πλείστα σημεία τὰ ἐγήρμισαν κατὰ λέξιν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ Διαταγῇ των τοῦ Μαΐου 1913.

Ἡ διαφορὰ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Γεν. Στρατηγείου μεταξὺ 1897 καὶ 1913 εἶναι τεραστία. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ποὺ ἔγραψαν τὰς ἔξωφρενικὰς ἀνοησίας τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Διαδόχου τοῦ 1897 συντάσσουν καὶ τὰς Διαταγὰς τοῦ 1913, τὰς ὁποίας ἀσχέτως πρὸς τὰς τυχὸν ἐσφαλμένας στρατηγικὰς συλλήψεις, διακρίνει ἀρτία τεχνικὴ διατύπωσις ὑπὸ ἐπιτελικὴν ἄποψιν. Πρὸ τοῦ 1897 οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκεῖνοι (ἅπαντες τοῦ μηχανικοῦ) ἠσχολοῦντο μὲ κτίρια, ὑδροσωλήνας, βόθροις κλπ. Μετὰ τὴν ἀποστολὴν καὶ φοίτησίν των ἐν Γερμανίᾳ ἐπανῆλθον ἐσωτερικοὶ ἀξιωματικοὶ ἀντάξιοι τῆς θέσεώς των διὰ τὴν «Ἐπιτελικὴν κουζίνα». Θὰ ἦσαν δὲ πιθανώτατα πολὺ καλύτεροι, ἂν τὸ Κράτος τοὺς ἠνάγκαζε νὰ ὑπηρετήσουν ἐπὶ ὄρισμένον χρόνον (Stage) εἰς τὰ κύρια ὄπλα τοῦ στατεύματος, τὸ Πεζικὸν καὶ τὸ Πυροβολικόν, ὅπως γίνεται κατὰ ἄτεγκτον κανόνα εἰς τοὺς Στρατοὺς τῶν Μεγάλων Κρατῶν. Ἐνθυμοῦμαι σχετικῶς, ὅταν ἐσπούδαζον ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1914, ὅτι μετετέθη ὁ στρατηγὸς Διοικητῆς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς τοῦ Πολέμου de la tour καὶ ἐξέφρασα τὴν ἀπορίαν μου διὰ τὴν μετὰθεσιν αὐτὴν εἰς Γάλλον συμμαθητὴν μου. «Ὁ Διοικητῆς μας ἐτοποθετήθη εἰς τὴν Διοίκησιν Μεραρχίας, μοῦ ἀπήντησε, δι' ἐν ἔτος, διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προαχθῇ ὡς μὴ ἐγγραφόμενος εἰς τοὺς πίνακας τῶν προαχτέων». Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀτυχῶς ἡ ἀρχὴ αὐτὴ οὔτε ἠγνοήθη οὔτε ἐφηρμόσθη ποτὲ καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη. Κατ' ἐμὲ ἡ περιφρόνησις τῆς Ἀρχῆς αὐτῆς ἦτο ἡ κυριωτάτη αἰτία τῶν ἀτυχημάτων μας εἰς τοὺς πολέμους.

Ἡ ἀνωτέρω πρώτη διαταγὴ ἐπιχειρήσεων εἶναι, ὡς προανέφερον, ἀρτίως συντεταγμένη ὑπὸ τεχνικὴν ἄποψιν καὶ ὁμολογῶ εἰλικρινῶς ὅτι θὰ ἐπεθύμουν νὰ μὴ ἐπιφέρω οὐδεμίαν κριτικὴν ἐπ' αὐτῆς. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀνάγκη ἐπιβάλλουν τὸ ἀντίθετον.

Ἡ διαταγὴ τῆς στρατιᾶς τῆς 24ης Μαΐου ἐνέχει τὸ αὐτὸ θεμελιῶδες καὶ σοβαρὸν σφάλμα ποὺ εἶχον αἱ διαταγαὶ τοῦ Σαρανταπόρου πρὸς τὴν IVην Μεραρχίαν καὶ τοῦ Σόροβιτς. Ὡς ὀρθότατα γράφει ὁ διακεκριμένος συνάδελφος στρατηγὸς Καλογεράς (ἐπιτελὴς τῆς IVης μεραρχίας) αἱ διαταγαὶ ἐπιχειρήσεων δὲν πρέπει νὰ περιέχουν διαζευτικά Ἡ καὶ Ἐἴτε ἀλλὰ νὰ ἐπιτάσσουν πρὸς τοὺς ὑποδεεστέρους Θὰ καὶ Νὰ καὶ νὰ μὴ ἀφήνουν εἰς αὐτοὺς αὐτοβουλίας, ὅπου δὲν πρέπει. Εἰς τὸ Σαραντάπορον ἡ ὀρθὴ πρωτοβουλία τῆς IVης Μεραρχίας νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Ράχωβον ἔσωσε τὴν κατάστασιν καὶ τὴν μάχην.

Ἐὰν ὁ Μέραρχος ἐβιάδιζε πρὸς Βίγλαν (ὡς εἶχεν δικαίωμα ἐκ τοῦ Ἡ πρὸς Ράχωβον Ἡ πρὸς Βίγλαν) αἱ ζημίαι θὰ ἦσαν ἀνυπολόγιστοι ὅπως συμφωνοῦν πάντες οἱ λαβόντες μέρος εἰς τὴν αἱματηρὰν μάχην συνάδελφοι. Ἐλαβον πολλὰς ἐπιστολάς ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ στρατηγὸς Δεσποτόπουλος ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ μάχην τοῦ μετώπου θὰ ἐξηκολούθη καὶ τὴν ἐπομένην καὶ ἐπὶ τῆμέρας ἴσως ἀκόμη», ὁπότε ἐκτὸς τῶν

μεγάλων ἀπωλειῶν θὰ ἐχάνωμεν ἀσφαλῶς καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. ἼΙ πεπλανημένη ἐξήγησις τῶν Ἡκαί Εἴτε τῆς στρατιᾶς ᾠδήγησεν ἀντιθέτως τὸν Διοικητὴν τῆς Ὑψ Μερραρχίας εἰς τὴν ὀλεθρίαν ἀπόφασιν νὰ βαδίσῃ πρὸς Μοναστήρι, ὅπερ ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν.

Εἰς τὴν ὑπὸ κρίσιν διαταγὴν τῆς 24ης Μαΐου εἰς τὴν παράγραφον τὴν ἀφορῶσαν τὴν Μερραρχίαν τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ (Χη Μερραρχία) ἔχει προστεθῆ διάταξις σφαιλερά, ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ προκύψουν τραγικὰ ἀποτελέσματα, ἐὰν ὁ Διοικητὴς τῆς Μερραρχίας δὲν εἶχε τὴν ἀξίειπαινον αὐτοβουλίαν οὐ μόνον νὰ μὴ ἐκτελέσῃ ἀλλὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὀητὴν διαταγὴν τῆς Στρατιᾶς. Ἡ παράγραφος αὕτη ἔχει κατὰ λέξιν ὡς ἑξῆς: «Αἱ προφυλακαὶ τῆς γεφύρας δέον νὰ κρατήσωσι τὰς θέσεις των, μέχρις οὐ καταφανῆ ἂν πρόκειται περὶ ἀσθενῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων ἢ περὶ σοβαρᾶς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἐχθροῦ πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, ἡ Χη Μερραρχία δὲν πρέπει νὰ παρασυρῆθῇ εἰς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' εἰς ἄμυναν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ὄχθης καὶ ὑποστήριξιν τῶν προφυλακῶν.

Ὅταν δὲ ἡ ἄμυνα τῶν γεφυρῶν δὲν θὰ εἶναι πλέον δυνατὴ, θὰ διέλθωσι αἱ προφυλακαὶ τῆς γεφύρας καὶ θὰ καταστρέψωσιν αὐτάς». (Βουλγαρικὸς Πόλεμος σελίς 50).

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατὰ τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔλαβε χώραν τὸ ὑπέροχον παραδειγμα πρωτοβουλίας περὶ οὐ ἀνέφερον ἀνωτέρω. Ἡ Χ Μερραρχία εἶχε γενικὴν ἐντολὴν νὰ ἀμυνθῇ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ, ἀπὸ Βαρδαρόζας μέχρι Σεχώβου, καὶ ὀητὴν ἐντολὴν νὰ καταστρέψῃ τὰς γεφύρας ἅμα ὡς δεχθῇ ἐπίθεσιν ἰσχυρῶν δυνάμεων. Τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως, ἤτοι τὴν 16ην Ἰουνίου, οἱ Βούλγαροι ἐπετέθησαν δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ προγεφυρώματος τῆς γεφύρας Καρασοῦλι. Ὁ Διοικῶν τὸ προγεφυρόμα ταγματάρχης, ἀφοῦ ἠμύνθη σθεναρῶς ἐτηλεφώνησεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ κρατήσῃ τὰς θέσεις του καὶ εἶναι ἀναγκασιμὸς νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ἀνατινάξῃ τὴν γέφυραν συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τῆς στρατιᾶς. Ὁ Μέρραρχος εὐρέθη ἐνώπιον σοβαροῦ διλήμματος. Ἐσκέφθη ὅτι καταστρέφων τὴν γέφυραν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαβῆ τὸν Ἀξιὸν ἐν περιπτώσει γενικεύσεως τῆς ἐπιθέσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἐφ' ὅσον ἐστερεῖτο καὶ γεφυροσκευῆς. Εἰς τὴν σελίδα 168 τῆς ἱστορίας Παρασκευοπούλου, ὁ Μέρραρχος ἀναφέρει αὐτολεξεί: «Ἀνεμέτρησα καλὰ καὶ πάλιν τὴν εὐθύνην μου, ὑπερίσχυσε δὲ ἐν ἐμοὶ ἡ ἰδέα τῆς ἐνισχύσεως καὶ διέταξα τὸ ὑπὸ τὸν ἰκανώτατον Συνταγματάρχην Φικιώρην Σύνταγμα μετὰ δύο πυροβολαρχίῶν νὰ διαβῆ τὴν γέφυραν καὶ νὰ σπύσῃ νὰ ἐνισχύσῃ τὰς ἡμετέρας δυνάμεις... κλπ. Ὁ Συνταγματάρχης Φικιώρης ἐξετέλεσε τελείως τὴν ἀποστολὴν του».

Ἐφ' ὅσον ἡ Χ Μερραρχία εἶχε ὀητὴν διαταγὴν «Νὰ μὴ παρασυρῆθῇ ἐκ τῆς οὐδενὶ λόγῳ εἰς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ» ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Μέρραρχου τῆς ἀποτελεῖ διδακτικώτατον καὶ ὑπέροχον παραδειγμα πρωτοβουλίας ἐν πολέμῳ. Ἀκριβῶς παρόμοιον παραδειγμα ἀναφέρει

ὁ Στρατάρχης Foch εἰς τὸ σύγγραμμά του «Αἱ ἀρχαὶ τοῦ πολέμου» (principes de la guerre) κατὰ τὴν μάχην τοῦ Φλαβινύ, ἔνθα ὁ περίφημος Γερμανὸς Στρατηγὸς Wonde Goltz οὐ μόνον δὲν ἐξετέλεσε δύο ῥητὰς διαταγὰς τοῦ Διοικητοῦ τῆς Στρατιᾶς Στάϊμετς περὶ ὑποχωρήσεως ἀλλὰ τοῦναντίον διέταξε γενικὴν ἐπίθεσιν τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος στρατοῦ.

Ἴδου πὼς ἀναγράφει τὸ γεγονός ὁ γλαφυρὸς κάλαμος τοῦ Στρατάρχου Foch :

«Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς στρατιᾶς ἕνεκα τῆς πρωτοφανοῦς ἀνυπακοῆς τοῦ Σωματάρχου ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου καὶ ἐζήτησεν, ἐν ὀργῇ ἐξηγήσεις, ἀπὸ τὸν Στρατηγόν. Ὁ Goltz ἀτήνησε ψυχραίμως : Μάλιστα ἔλαβα τὰς διαταγὰς ἀλλὰ φρονῶ ὅτι ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις μετεβλήθη καὶ δὲν συνέφερε νὰ τὰς ἐκτελέσω. Καὶ νομίζεις ὅτι ἔχεις δικαίωμα νὰ ἐνεργήσῃς καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὰς διαταγὰς μου ; Ἐβρουχήθη μαινόμενος ὁ Διοικητὴς τῆς Στρατιᾶς. Μάλιστα ἀπήντησε (κυτυπῶν τὰ τακούνια του ἐν στάσει προσοχῆς) ὁ Goltz. Φρονῶ ὅτι παρουσιάζονται περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας εἰς Σωματάρχῃς πρέπει νὰ ἐνεργῇ σύμφωνα μὲ τὴν συνείδησίν του καὶ ἀντιθέτως ἀκόμη πρὸς τὰς ἀνωτέρας διαταγὰς, ὅταν φρονῇ ὅτι ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν θὰ ἦτο ἐπιζημία. Ὁ Στρατηγὸς δὲν πρέπει νὰ τηρῇ τὴν πειθαρχίαν ὡς ὁ δεκανεὺς.

Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτερον ἦτο ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Βασιλεὺς Γουλιέλμος Α'. ἐρῶθιμισε τὸ ζήτημα ὅταν μετ' ὀλίγον εἰδοποιηθεὶς κατέφθασεν ἐπὶ τόπου. Κατελθὼν ἐκ τοῦ ἵππου, ὡς ἐξιστορεῖ ὁ Foch, ὁ γηραιὸς Βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, διηυθύνθη πρὸς τὸν Στρατηγόν Goltz τοῦ ἔσφιξε τὴν χεῖρα καὶ τὸν συνεχάρη διὰ τὴν πρωτοβουλίαν του. Αὐτὸ ἦτο ὄρεκτον διὰ νὰ ῥυθμισθῇ τὸ ἐπεισόδιον.

Ἐὰν ὁ διοικητὴς τῆς X Μεραρχίας ἐξετέλει τὴν ῥητὴν διαταγὴν τῆς Στρατιᾶς καὶ κατέστρεφε τὰς γαφύρας, ἡ μεραρχία αὕτη δὲν θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς, ἔνθα μετὰ τῆς IIIης Μεραρχίας πλευροκοπήσασα τὸ δεξιὸν τῶν Βουλγάρων συνέτεινεν κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀποφασιστικῆς νίκης.

Παρομοία περίπτωσις παρουσιάσθη καὶ εἰς τὴν δεξιὰν ἡμῶν πτέρυγα, ἔνθα ἡ VIIη Μεραρχία παρέμεινεν ἀπλοῦς θεατῆς τῶν ἐν διαλύσει φευγόντων εἰς Λαχανᾶ Βουλγάρων διότι δὲν εἶχε διαταγὰς νὰ ἀπλώσῃ τὴν χεῖρα της ὅπως αἰχμαλωτίσῃ ὀλόκληρον ἐκεῖνον τὸν φεύγοντα πανικόβλητον σαρφετὸν τῆς περιφίμου «Μακεδονικῆς Βουλγαρικῆς Μεραρχίας». Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ ἡ διοίκησις τῆς Μεραρχίας ἐπροτίμησαν τὴν ἀσφαλεστέραν λύσιν τῆς στενῆς ἐρμηνείας τῶν διαταγῶν, ἥτις εἶνε πάντι ἢ μᾶλλον εὐκόλος καὶ ἀκίνδυνος ἀλλὰ καὶ ἥκιστα ἔνδοξος καὶ ἀξιόμιμος.

Ἐγράφη ὑπὸ τινων ὅτι ἡ ἀμυντικὴ παράταξις τῆς Στρατιᾶς ἦτο μειο-

νεκτική, άνευ έφεδρείας κλπ. Δέν νομίζω όρθως τας έπικρίσεις αυτάς. Έφ' όσον σκοπός τής παρατάξεως ήτο ή άμυνα του σπουδαιοτάτου κέντρου τής Θεσσαλονίκης, νομίζω ότι ή έκλεγείσα γραμμή ήτο ή άρίστη, στηριζομένη άφ' ένός επί τής θαλάσσης, ως είχομεν τήν άπόλυτον κυριαρχίαν και άριστέρα επί του σοβαρού στρατηγικού κωλύματος του Άξιού. Αί λίμνα Λαγκαδά και Βόλβη παρείχον έξ άλλου σημαντικήν οικονομίαν δυνάμεων, καλύπτουσαι μέγα τμήμα τής άμυντικής τοποθεσίας. Έ γραμμική παράταξις ήτο εις τήν περίπτωσιν αυτήν έπιβεβλημένη, ένεκα τής ειδικής στρατιωτικής καταστάσεως, διότι έπρεπε νά έξασφαλίξη τήν Θεσσαλονίκην άπό αιφνιδιαστικής Βουλγαρικής έπιθέσεως, τής όποίας τό σημείον είχεν τήν εύχέρειαν νά εκλέξουν οι Βούλγαροι, χωρίς νά είναι δυνατόν νά τό γνωρίζομεν εκ τών προτέρων.

ΕΚΚΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τήν 16ην Ιουτίου οι Βούλγαροι, άνευ κηρύξεως του πολέμου, έπετέθησαν αιφνιδιαστικώς κατά του δεξιού του Σερβικού Στρατου και τών προκεχωρημένων τμημάτων τως VIIης, Ιης και Χης Μεραρχιών ήμών. Τα άποστάματα προκαλύψεως τής VIIης Μεραρχίας υπεχώρησαν μαχόμενα προς τήν δεξιάν όχθην του Στρουμόνος προς τό Τσάγεζι. Τό παρά τήν Νιγρίταν άπόσπασμα και τό παρά τήν Μπέροβαν τής Ιης Μεραρχίας άνθίστατο βήμα προς βήμα εις τήν προέλασιν του έχθρου. Εις τήν Χην Μεραρχίαν, όπως άνεφέρθη, ό άγων ύπήρξε σφοδρός και τελικώς ή επίθεσις του έχθρου άπεκρούσθη παρά του ήρωϊκού Συντάγματος Εύζώνων (Φικιώρη) με σοβαράς άπωλείας του έχθρου.

ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μετά τήν εκδήλωσιν τών επιθέσεων αυτών τό Γενικόν Στρατηγειον άπεφάσισεν όρθότατα τήν άμεσον εκκαθάρισιν τής Θεσσαλονίκης άπό τό έν αυτῇ Βουλγαρικόν άγος. Ό περιβόητος στρατηγός Χεζαπταίφ μετά τών άξιωματικών του Έπιτελείου του και τών άποσκευών των μετέβησαν εις τόν σιδηροδρομικόν σταθμόν, τήν πρωίαν τής 17ης, όπως αναχωρήσωσιν εκ τής πόλεως. Έ άφορμή τής τοιαύτης αναχωρήσεως του Βουλγαρου στρατηγου, άνευ προηδοποιήσεως, ήτο φανερά. Έπρόκειτο ασφαλώς περι Γενικωτέρας Βουλγαρικής ενεργείας και διά τουτο όρθότατα ό Έπιλάρχης Δούσμανης (του Βασιλέως εύρισκομένου έν Αθήναις) διέταξε νά άφεθῆ έλεύθερος προς αναχώρησιν μόνον ό άρχηγός τής άποστολής, νά μη επιτραπῆ δέ τοιαύτη εις ουδένα άλλον Βούλγαρον.

Τό ζήτημα τής έν δεδομένη στιγμήν εκκαθαρίσεως τής Θεσσαλονίκης είχεν μελετηθῆ παρά τής Ιης Μεραρχίας προ καιρου και είχε καταρτισθῆ λεπτομερές σχέδιον ενεργείας. Περι τήν μεσημβρίαν ό διοικητής τής Ιας

Μεραρχίας στρατηγὸς Καλάρης, ἐν συνενοήσει μὲ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Βούλγαρον φρούραρχον τὴν κάτωθι ἐπιστολήν :

«Κύριε Διοικητά,

Τῶν Βουλγαρικῶν στρατευμάτων, ἀρξαμένων τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐναντίον τῶν ἡμετέρων, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς παρακαλέσω ὅπως ἐγκαταλείψητε τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς παρουσίας. Τὰ ὄπλα τῶν στρατιωτῶν σας θὰ παραδοθῶσιν εἰς ἀξιωματικούς ὠρισθέντας πρὸς τοῦτο. Οἱ ἀξιωματικοὶ σας δύνανται νὰ τηρήσουν τὰ ξίφη των. Εἰδικὴ ἀμαξοστοιχία θέλει μεταφέρει τὰ ὑμέτερα στρατεύματα μέχρι τῶν προφυλακῶν μας, ληφθέντων τῶν σχετικῶν μέτρων διὰ τὴν ἀσφάλειάν των.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἄνω προθεσμίας θὰ ἀναγκασθῶ πρὸς μεγάλην μου λύπην νὰ διατάξω ὅπως θεωρήσωμεν καὶ μεταχειρισθῶμεν τὰ στρατεύματά σας ὡς ἐχθρικά».

Στρατηγὸς ΚΑΛΑΡΗΣ

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τοὺς λόγους, οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν τοιαύτην διατύπωσιν τοῦ τελεσιγράφου. Ἄτυχῶς οἱ συντάκται αὐτοῦ, Γενικὸς Ἐπιτελάρχης Δούσμανης καὶ Στρατηγὸς Καλάρης, δὲν εὗρισκονται ἐν ζωῇ, ἵνα μᾶς τοὺς ἐξηγήσουν.— Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐβλέπομεν ἐκ τῶν προφυλακῶν μας τὸν οὐρανομήκην καπνὸν τῆς καιομένης ὠρειᾶς Μπέροβας καὶ τῶν ἄλλων χωρίων, τὸ πυροβόλον ἐκρότει εἰς τὸν ἀγῶνα ἀντιστάσεως τῶν ἀνδρῶν ἀποσπασμάτων προκαλύψεως, ἅτινα ἐξετέλεσαν θαυμασίως τὴν δύσκολον ἀποστολήν των ὑποχωροῦντα βῆμα πρὸς βῆμα, καὶ ἡ Ἄνωτάτη Διοίκησις μας ἠξίωσεν ἱποτικώτατα ἀπὸ τοὺς δολίους ἀπογόνους τοῦ Κρούμου νὰ παραδώσουν μόνον τὰ ὄπλα διὰ νὰ τοὺς μεταφέρῃ ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ ἐχθροῦ ἵνα συνεργασθοῦν μὲ τοὺς ἐπιτιθεμένους συναδέλφους των εἰς τὸ ἀνανδρον ἔργον τῆς ἀγρίας σφαγῆς τῶν γυναικοπαίδων καὶ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ χωρίων.

Ἐνθυμοῦμαι τὴν στιγμὴν ἐκείνην συγκινητικὴν σκηνὴν ἐξ ἐκείνων ποῦ δὲν λησμονοῦνται ποτὲ κατὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Εὗρισκόμεθα εἰς τὸ Ἄσβεστοχώρι καὶ διήρχετο ἐκ τῆς κωμοπόλεως βαδίζον πρὸς Γκιουβέζναν τὸ ἡρωϊκὸν $\frac{1}{3}$ Σύνταγμα τοῦ Παπαδοπούλου. Ἡ σύζυγος τοῦ ἀειμνήστου ταγματάρχου Βελισσαρίου (σιενοῦ φίλου μου) εὗρισκετο παραπλεύρως μου ἐφόσον εἶχεν ἔλθῃ νὰ ἐπισκεφθῇ διὰ τινὰς ἡμέρας τὸν σύζυγόν της, ἐπωφεληθεῖσα τῆς εἰρηνικῆς περιόδου. Ὅταν ὁ Διοικητὴς τοῦ 9ου τάγματος ἔφθασεν ἐφιππος (εἶναι τὸ τάγμα τὸ κυριεῦσαν τὰ Ἰωάννινα τὸν Φεβρουάριον) μέχρις ἡμῶν, ἡ σύζυγός του ἐζήτησε νὰ σταματήσῃ πρὸς στιγμὴν ὅπως τὸν ἀποχαιρετήσῃ καὶ ὁ Ἐθνικὸς ἐκεῖνος ἦρως, σταματήσας πρὸς στιγμὴν, τῆς εἶπε ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἐξ ὀργῆς καὶ δεικνύων διὰ τῆς χειρὸς του τὴν πνευματικὴν καιομένην Μπέροβας: «Δὲν ἔχομε καιρὸ γιὰ ἀσπασμούς, ἔχομε νὰ ἐδικηθῶμε τ' ἀδέλφια μας ποῦ σφαίρει ὁ Βούλγαρος. Καλὴν ἀντάμωσιν». Καὶ

στρεφόμενος πρὸς ἐμὲ ὁ ἥρωας προσέθεσε: «σὲ παρακαλῶ Θόδωρε, φρόντισε ἅμα καθαρισθῆναι ἢ Θεσσαλονίκῃ νὰ διευκολύνῃς τὴν ἀναχώρησίν της δι' Ἀθήνας». Ἡ ἀτυχὴς γυναίκα εὐρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν διότι ἐκτὸς τοῦ πυροβόλου τοῦ μετώπου εἶχεν ἀρχίσει πρὸ ὀλίγου νὰ κροτῆ ὀπισθεν ἡμῶν καὶ τὸ πυροβόλον τοῦ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνος. Ἡ ἀτυχὴς κυρία θὰ ἐνθυμῆται τὴν κακὴν προαίσθησιν πὺν εἶχε τὴν στιγμὴν ἐκείνην διότι μοῦ εἶπε: «Προαισθάνομαι πὺς δὲν θὰ τὸν ξαναἰδῶ τὸν Γιάννη». Καὶ ὄντως δὲν τὸν ἐπαιδε, διότι ὁ ἥρωϊκὸς σύζυγός της ἔπεσε καὶ ἐτάφη, εἰς τὰ παλαιὰ Βουλγαρικὰ σύνορα, κατὰ τὴν τελευταίαν αἱματηρὰν μάχην τοῦ πολέμου εἰς τὸ 1378.

Ὁ Βούλγαρος Φρούραρχος, καίτοι λαβὼν τὸ τελεσίγραφον τὴν 4ην μ.μ., ἐσημείωσεν ἐπὶ τοῦ Φακέλλου ὡς ὥραν λήψεως 4 καὶ 20, διὰ νὰ δείξῃ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν Βουλγαρικὴν κακοπιστίαν καὶ δολιότητα.

Μετὰ τὴν πάροδον τῆς ταχθείσης προθεσμίας, μὴ ληφθείσης οὐδεμιᾶς ἀπαντήσεως, ὁ στρατηγὸς Καλάρης διέταξε τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων οἰκημάτων. Ὁ ἀγὼν ἐντὸς τῆς πόλεως διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν νύκτα, τερατιασθεῖς τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 18ης. Οἱ Βούλγαροι ὀχρωμένοι ἐντὸς τῶν κτιρίων, τὰ ὅποια εἶχον ὀργανώσει ἀμυντικῶς, προέβαλον λυσσώδη ἀντίστασιν ἀλλὰ κατεβλήθησαν τελικῶς διὰ τῆς δρμῆς τῶν στρατιωτῶν μας καὶ τῆς εὐστόχου βολῆς τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ ἑποῖον ἔβαλε κατ' αὐτῶν ἕξ ἐγγυτάτης ἀποστάσεως.

Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν διεκρίθη ἑξαιρετικῶς διὰ τὸν ἥρωισμόν καὶ τὴν αὐταπάρνησίν της ἡ ἐν τῇ πόλει Κρητικὴ χωροφυλακὴ. Οἱ βρακοφόροι ἀετοὶ τῆς ἀθανάτου Κρήτης, ἀντάξιοι τῶν Μακεδονομάχων ἀδελφῶν των, ἐφώρμων ἀκατάσχετοι καὶ ἀκάλυπτοι ἐναντίον τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ. Ἀπόδειξις αἱ ἀπώλειαι. Διότι μεταξὺ εἴκοσι πέντε (25) ἐν ὄλῳ ἐκτὸς μάχης ὀπλιτῶν τὸ ἥμισυ σχεδὸν (12) ἦσαν Κρητὲς χωροφύλακες, ἐνῶ ὀλόκληρος ἡ μεραρχία εἶχεν ἐν ὄλῳ ἐκτὸς μάχης τέσσαρες (4) ἀξιωματικούς καὶ 14 ὀπλίτας. Ἐκ τῶν Βουλγάρων ἦσαν ἐν ὄλῳ νεκροὶ καὶ τραυματῆαι περὶ τοὺς 75, συνελήφθησαν δὲ αἰχμάλωτοι 20 ἀξιωματικοὶ καὶ 1350 ὀπλίται (!).

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐξέδωκε τὴν ἰδίαν νύκτα προπαρασκευαστικὰς διαταγὰς πρὸς τὰ Σώματα ὅπως ἐτοιμασθῶσι διὰ τὴν ἀνάληψιν γενικῆς ἀντεπιθέσεως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

(1) Κατὰ σύμπτωσιν ἀνέγνωσα εἰς πρωϊνὴν ἐφημερίδα σχετικῶς μὲ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀφήγησιν τοῦ νέου Ἡροδότου φίλου κ. Μελά ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγράφεται ὅτι οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ Βούλγαροι (εἰσδύσαντες δολίως) ἀνήρχοντο εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 30.000 χιλ. Ἐφόσον ἐκ τῶν ἀνω ἀριθμῶν τῆς ἐπισήμου πολεμικῆς ἐκθέσεως ἐξάγεται ὅτι νεκροὶ, τραυματῆαι καὶ αἰχμάλωτοι δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 1.500 γεννᾶται ἡ ἀπορία τί ἐγένοντο οἱ ὑπόλοιποι 28,500. Ὁ σεβαστὸς ἀκαδημαϊκὸς ὀφείλει νὰ προσέξῃ τὰς πηγὰς τῶν πληροφοριῶν του διότι φοβούμαι ὅτι αὐταὶ τοῦ παρῆσαν καὶ ἄλλας τερατώδεις ἀνακριβεῖας εἰς τὸ δημοσιευόμενον μυθιστόρημά του, «ὁ βίος τοῦ Ἰωάν. Μεταξᾶ».

ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Τὴν πρωτῆν τῆς 18ης Ἰουνίου, τὸ Στρατηγεῖον ἐξέδωσε τὴν διαταγὴν τῆς Γενικῆς ἐπιθέσεως. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἦτο ἐν περιλήψει ἡ ἑξῆς:

«1ον) Ἡ ΙΙ Μεραρχία μετὰ τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς μετὰ ἀγῶνα καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἠχμαλώτισαν τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ Βουλγαρικὰ στρατεύματα... κλπ.

2ον) Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς θὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν.

3ον) Ἡ VI μεραρχία θὰ ἐπιτεθῇ διὰ Μπουλάρ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Νιγρίτης . . . κλπ.

4ον) Ἡ Ι μεραρχία θὰ ἐπιτεθῇ πρὸς τὴν διεύθυνσιν Μπέροβας . . . κλπ. Τὸ πεδινὸν τῆς πυροβολικῆς νὰ τὸ ἀποστείλῃ σήμερον εἰς τὴν VI μεραρχίαν.

5ον) Ἡ ΙΙ μεραρχία νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ σταθμεύσῃ σήμερον μεταξὺ Μπάλτζας καὶ Αἰβαλί, παραδίδουσα τὴν φρουρὰν Θεσσαλονίκης εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ Φρουρίου Θεσσαλονίκης.

6ον) Αἱ μεραρχίαι VI, IV, V, III καὶ X νὰ παραμένουν εἰς τὰς θέσεις των σήμερον.

7ον) Αἱ Μεραρχίαι ἰδίως δὲ αἱ Ι καὶ VII νὰ τηρῶσι κατὰ τὴν προέλασιν διαρκῆ τηλεγραφικὸν ἢ τηλεφωνικὸν σύνδεσμον μετὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου.

Ἐπίσης αἱ γειτονικαὶ Μεραρχίαι νὰ συνδέωνται δι' οἰουδήποτε μέσου μεταξύ των.

8ον) Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον σήμερον ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄

Ἡ ἀνωτέρω διαταγὴ εἶναι σύντομος, σαφὴς καὶ ἀκριβὴς καὶ περιέχει, ὅπως βλέπομεν μόνον Θὰ καὶ Νὰ καὶ ἐλλείπουν παντελῶς ἐν τῇ διατυπώσει τῆς τὰ θ λ ι β ε ρ ἄ. Εἴτε καὶ Ἡ τῶν ἄλλων διαταγῶν ὡς ἀνεφέρομεν. Φαίνεται ὅτι εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὑπῆρχε ποιά τις ἀνομοιότης διανοητικότητος μεταξύ τῶν παραγόντων αὐτοῦ καὶ σοβαρὰ διάστασις μεταξύ των, ὡς θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.'

ΜΑΧΗ ΚΙΛΚΙΣ—ΛΑΧΑΝΑ (19—21 Ἰουνίου)

Τὴν ἑσπέραν τῆς 18ης Ἰουνίου ἐξεδόθη ἡ διαταγὴ ἐπιχειρήσεως ἐναντίων τῶν Βουλγάρων, ἡ ὁποία ἐν περιλήψει διέτασσε τὰ ἑξῆς :

Ἡ VII Μεραρχία νὰ προελάσῃ εἰς Νιγρίταν καὶ ἐν ἀνάγκῃ εἶπεραιτέρω.

Ἡ I Μεραρχία διὰ Βισόκα καὶ Ζαρόβου πρὸς τὴν γραμμὴν Λαχανᾶ — Λιγκοβάνη.

Ἡ VI Μεραρχία ἀπὸ Ἀϊβαλί διὰ Γκιουβέσνας πρὸς τὸ ὕψωμα 605 (Καρατζάκιοι).

Ἡ II Μεραρχία ἐκ Μπάλτσας διὰ Δαουτλή καὶ Γενί—Μαχαλᾶ καὶ ὅταν συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸν νὰ ἐπιτεθῇ μὲ τὸ ἀριστερόν της πρὸς τὰ ἀνατολικῶς τοῦ Σαρίκιοι ὑψώματα.

Ἡ IV Μεραρχία ἐκ Δαουτλή διὰ Σαλαμανλῆ καὶ (Αχτσὲ Κλησὲ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ εὐρισκομένη διὰ τοῦ δεξιοῦ της εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ ἀριστερόν της II μεραρχίας καὶ μὲ τὸ ἀριστερόν πρὸς τὰ μεταξὺ Σαρίκιοι καὶ Σαριγκιὸλ ὑψώματα.

Ἡ V Μεραρχία θὰ προελάσῃ ἀνατολικῶς τῆς λίμνης Ἀτζιγκιὸλ πρὸς Κιλκίς καὶ θὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐὰν τὸν συναντήσῃ, ἀναπτυσσομένη μὲ τὸ δεξιὸν της ἐν ἐπαφῇ μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς IV μεραρχίας καὶ μὲ τὸ ἀριστερόν αὐτῆς πρὸς Κιλκίς.

Ἡ III Μεραρχία ἐκ Βαθύλακος διὰ Ἀβρέκ — Ἰσάρ πρὸς Κιλκίς θὰ ἀναπτυχθῇ μὲ τὸ δεξιὸν αὐτῆς πρὸς Κιλκίς. Ἡ X Μεραρχία ἐκ Καρασουλι θὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τὸν παρὰ τὸ Καλλίνοβον καὶ βορείως αὐτοῦ ἐχθρικῶν θέσεων. Ἡ Ταξιαρχία ἵππικοῦ νὰ διευθυνθῇ πρὸς Κρέτς καὶ νὰ συνδέῃ τὴν III μετὰ τῆς X μεραρχίας. Νὰ ἐξακριβώσῃ δι' ἀναγνωρίσεων ἐὰν ὑπάρχῃ ἐχθρὸς μεταξὺ Κιλκίς—Κιλινδὶρ καὶ Καλλίνοβον.

Διετάχθη γενικῶς ὅπως ἐκάστη μεραρχία καὶ ἡ ταξιαρχία ἵππικῶν, μετὰ τὴν ἀπόθησιν τοῦ ἐχθροῦ ἐκ τῶν θέσεών του νὰ καταδιώξωσι αὐτὸν συντόμως.

Ἐκ τῆς διαταγῆς ταύτης γίνεται κατάδηλον τὸ σοβαρὸν μειονέκτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ σχετικῶς μὲ τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ εἰς στρατηγικὰς μονάδας. Κατὰ ἀπαράβατον ἀρχὴν ἐξαχθεῖσαν ἐκ τῆς πείρας τῶν πολέμων, ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις δὲν πρέπει νὰ διοικῇ περισσοτέρας τῶν τεσσάρων—πέντε στρατηγικῶν μονάδων. Ὁ Σερβικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρεῖς στρα-

τιάς, (μὲ δύο—τρεῖς μεραρχίας ἑκάστη) ὁ δὲ Βουλγαρικὸς ἐκ πέντε τοιούτων. Τὸ Ἑλληνικὸν Στρατηγεῖον διοικεῖ ἀπευθείας ἐν Μακεδονίᾳ ὀκτώ (8) Μεραρχίας, τὴν Ταξιαρχίαν ἱππικῆς, τὸ βαρὺ πυροβολικὸν κλπ.

Ἐπειδὴ εἴχομεν ἐν εἰρήνῃ τέσσαρας (4) μόνον Μεραρχίας, ὁ ὀργανισμὸς δὲν προέβλεπε τὴν ὑπαρξίν σωμαίων στρατοῦ. Ἄλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω διατι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου πολέμου καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περίοδον μέχρι τῆς ἐκκρήξεως τοῦ Βουλγαρικοῦ δὲν ἐλήφθη μέριμνα νὰ ὀργανωθοῦν τρεῖς τοῦλάχιστον Διοικήσεις Στρατιῶν ἢ Σωμάτων στρατοῦ, μετὰ τῶν ἐπιτελείων των. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἰδίως κατὰ τὴν σοβαρὰν κρίσιν τῶν τελευταίων ἡμερῶν, κατεδείχθη σαφῶς τὸ μειονεκτικὸν τῆς ὀργανώσεώς μας. Διὰ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἔλλειψιν ταύτην τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἠναγκάζετο νὰ συνιστᾷ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ λεγόμενα τμήματα στρατιᾶς ἐκ δύο ἢ τριῶν μεραρχιῶν ὑπὸ τὸν ἀρχαιότερον τῶν Μεράρχων.

Ἄλλ' ὅπως ἀπεδείχθη τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος. Ἐκ τῆς κακῆς συνεννοήσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως συντονισμοῦ μεταξὺ τῶν μεραρχιῶν, ὑπέστημεν μεγάλας ἀπωλείας καὶ σοβαρὰ ἀτυχήματα κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ πολέμου εἰς Παζάρεβο—Ἄρνιὰ καὶ Μαχώμια.

Διὰ τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς ἐγράφησαν πολλαὶ κρίσεις μετὰ τὸν πόλεμον. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἡμετέρων στρατιωτικῶν κατακρίνουσιν τὴν κατανομήν τῶν δυνάμεων εἰς τὴν μάχην καθὼς καὶ τὴν γραμμικὴν παρατάξιν ὅλων τῶν μεραρχιῶν χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἐφεδρεία τῆς στρατιᾶς. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου νομίζω ὅτι εἶναι ἀξία προσοχῆς ἡ γνώμη καὶ ἡ κρίσις τοῦ Γάλλου Στρατηγοῦ Ντεμπινέ, ὅστις μετὰ τοῦ συναδέλφου του Συνταγματάρχου Λεμπούν, καθηγηταὶ ὄντες τῆς Σχολῆς τοῦ Πολέμου τῶν Παρισίων, παρηκολούθησαν κατελθόντες εἰς Μακεδονίαν τὸν πόλεμον ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Ὁ τότε Συνταγματάρχης Ντεμπινέ ἔλαμε βαρυσήμαντον διάλεξιν τὸ 1914, εἰς τὸ ἀμιθέατρον τῆς Πολεμικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὴν διάλεξιν αὐτὴν παρίστατο καὶ ὁ Γάλλος Ἀρχιστράτηγος Ζόφρ (1). Εἶχε γίνεαι μετὰ τὸν πόλεμον θόρονβος σχετικῶς μὲ δηλώσεις τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου ἐν Γερμανίᾳ καθ' ὅς αἰνίκαί τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀφείλοντο εἰς τὴν Γερμανικὴν Στρατηγικὴν, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθησαν ἐν Γερμανίᾳ ὁ Ἀρχηγὸς καὶ οἱ γνωστοὶ Ἐπιτελεῖς. Ὅπως ἐλέχθη κατόπιν τὰς ὑπέκλεψε ὁ Κάιζερ χάριν διεθνοῦς ἑκκλάμας τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ.

Ὁ Στρατηγὸς Ντεμπινέ ἐκθέτων τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς ἀνέγνωσε

(1). Ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Ντεμπινέ διεκρίθη ἐξαιρετικῶς κατὰ τὸν Ἀ' Παγκόσμιον πόλεμον, προαχθεὶς ἀπὸ Ἀντισυνταγματάρχης ἐντὸς δύο ἐτῶν εἰς Στρατηγὸν Διοικητὴν Στρατιᾶς, εἰς αὐτὸν ἀπεδόθη ἡ σωτηρία τοῦ συμμαχικοῦ μετώπου κατὰ τὴν μεγάλην κρίσιν τῆς Cemin des Dammies. Μετὰ τὸν πόλεμον διωρίσθη Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, τὸ τελευταῖον δὲ περισοῦδαστον σύγγραμμά του μετεφράσθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελείου μας.

τὴν περίληψιν τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατηγείου. Δι' αὐτῆς διατίθενται ἐν μιᾷ γραμμῇ, ἀγκῶνα κατ' ἀγκῶνα πέντε Μεραρχίαι πρὸς Κιλκίς καὶ τρεῖς πρὸς Λαχανᾶ καὶ Στρυμόνα. Οὐδαμοῦ ἀναφαίνεται ἐφεδρεία Στρατιάς. Ἐκ τῶν ὀκτώ (8) μεραρχιῶν δὲν ἐτηρήθη ὡς ἐφεδρεία οὐδὲ ἐν κἂν Σύνταγμα. Καὶ προσέθεσε ὁ διαπρεπὴς ὁμιλητὴς : «Ὅταν δὲν ὑπάρχει ἐφεδρεία, δὲν ὑπάρχει καὶ ἰδέα ἐλιγμοῦ (idée de manœuvrer) καὶ συνεπῶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς δὲν ἐφηρμόσθη οὔτε Γαλλικὴ οὔτε Γερμανικὴ στρατηγικὴ. Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τῆς 18ης Ἰουνίου, τὸ Ἑλληνικὸν Ἐπιτελεῖον ἔθεσε ἐν γραμμῇ τὰς ὀκτώ (8) Μεραρχίας του καὶ ἔδωσε ἐντολήν, βαδίσατε ἔμπρός, (Marchez en avant) κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀειμνήστου Στρατηγοῦ. Ἐπιτεθῆτε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὅπου τὸν συναντήσετε καὶ ἀφοῦ τὸν ἀπωθήσετε νὰ τὸν καταδιώξετε συντόμως!!!». Ποῖος καλῆς πίστεως ἄνθρωπος (χωρὶς νὰ εἶναι στρατιωτικὸς δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἡ ἀνωτέρω περίοδος τῆς ὁμιλίας τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου Στρατηγοῦ δὲν ἀποδίδει ἐπακριβῶς τὸ γράμμα καὶ τὴν οὐσίαν τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεως ;

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι εἰς τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς ἡ ἐφαρμοσθεῖσα στρατηγικὴ δὲν ἦτο οὔτε Γερμανικὴ οὔτε Γαλλικὴ. Ἐφηρμόσθη ἀπλούστατα ἡ στρατηγικὴ τοῦ δεκανέως, ὁ ἑποῖος τάσσει τὴν ἐνωμοτίαν του εἰς γραμμὴν καὶ τῆς δίδει τὴν ἐντολήν «ἔμπρός κατὰ τοῦ ἐχθροῦ». Εἶναι ἀξιοσημείωτον τὸ συμπέρασμα τῆς ὁμιλίας τοῦ Ντεμπινέ, ὁ ὁποῖος κατέληξεν ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὸ δόγμα τῶν Στρατηγῶν Δραγομερόφ καὶ Σκομπελέφ ἐπιτεθέντες παντοῦ διὰ τῆς λόγῃς κατὰ τοῦ μισητοῦ ἐχθροῦ,

Εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην διάλεξίν του ὁ στρατηγὸς Ντεμπινέ ἀνέφερε καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός, ὃπερ ἀποδεικνύει ὁπόσον ἦτο βαθὺς παρατηρητὴς καὶ ψυχολόγος ὁ διαπρεπὴς ἐκεῖνος Γάλλος πολεμιστὴς : «Περιπατῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ (κατὰ τὸ 1913) εἶδον τοιχοκολλημένην μεγάλην ἔγχρωμον εἰκόνα, παριστώσαν Ἐφιππον τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνον, ἐπὶ κεφαλῆς Εὐζώνων καὶ εἰς τὸ βάθος τὴν μεγαλοπρεπὴ ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Νομίζω ὅτι ἀνεκάλυψα τὸ χαλῖβδινον ἠθικὸν ἐλατήριο πού ἐξηγεῖ τὸν ἀφθαστον ἠρωϊσμόν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν πού ἐπέδειξεν ὁ Ἑλλην στρατιώτης. Κατὰ τοὺς πολέμους, ἐκείνους ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἁγία Σοφία ἐσυμβόλιζαν τὴν «Μεγάλην Ἰδέαν» τοῦ Ἑθνοῦς. Αὐτὴ ἐδημιούργησε τὰς αὐταπαρνήσεις. Αὐτὴ ἐνίκησε. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες πολεμισταὶ τῆς ὥραίας ἐκείνης περιόδου συμφωνοῦν ἀπολύτως μὲ τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Γάλλου στρατηγοῦ.

19 Ἰ ο υ ν ῖ ο υ. Συμφώνως μὲ τὴν Διαταγὴν ἐπιχειρήσεων τῆς 18ης ἡ Στρατιὰ προήλασε πρὸς ἐπίθεσιν τὴν πρωτὰν τῆς 19ης ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον λίαν πρωτῶ μετεφέρθη ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Μπαλτζᾶν.

Ἡ VII Μεραρχία εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν ἀπώθησε τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τοῦ Βερτίσκου ὄρους, τὸν ἐξετόπισεν ἐκ τῶν θέσεων του παρὰ τὸ Σούλοβον καὶ κατεδίωξεν αὐτὸν ὑποχωροῦντα πρὸς τὴν Νιγρίταν. Δεξιὰ τῆς VIIης ἡ Iη Μεραρχία ἀντεπιθεθεῖσα ἀνεκατέλαβε τὴν Βισῶκαν παρὰ τὴν ὁποίαν ἡμύνετο σθεναρῶς τὸ προκαλυπτικόν της ἀπόσπασμα, ὑποχωρῆσαν ἐκ Μπέροβας. Μετὰ μεσημβριάν ἡ Μεραρχία αὕτη κατέλαβε, κατόπιν ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ τὸ Ζάροχον καὶ τὴν Μπέροβαν καὶ προήλασεν ἐναντίον τῆς κυρίας τοποθεσίας τοῦ ἐχθροῦ πρὸς Λαχανᾶν.

Ἡ VIη Μεραρχία, προελαύνουσα διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης Σερρών πρὸς Λιγκοβάνην, ἠναγκάσθη νὰ στραφῇ βορείως κατὰ ἰσχυρῶν Βουλγαρικῶν δυνάμεων (5 ταγματῶν καὶ δύο πυροβολοαρχιῶν) αἵτινες κατεῖχον τὰ ὑψώματα 544 καὶ 605 βορείως τῆς Γκιουβέζνας. Περὶ τὸ ὑψωμα 605 καὶ τὸ χωρίον Καρατζάκιοι ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε σφοδρώτατος καὶ ἄνισος διότι τὴν ἐπίθεσιν ἐνήργησε τὸ $\frac{1}{3}$, σύνταγμα εὐζώνων μόνον του καὶ ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως πυροβολικοῦ, διότι ἡ Μεραρχία διέθετε μόνον πεδινὸν πυροβολικὸν καὶ τὸ ἔδαφος δὲν ἐπέτρεπε τὴν χρῆσιν αὐτοῦ. Ὅπως εἶδομεν εἰς τὴν διαταγὴν ἐπιχειρήσεων, ἡ VIη Μεραρχία ἀπέστειλε τὴν ὀρειβατικὴν μοῖραν της εἰς τὴν Iην Μεραρχίαν, ἀνταλλάξασα αὐτὴν μὲ τὴν Iη πεδινὴν τῆς τελευταίας ταύτης. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἔλαβεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ VIη Μεραρχία θὰ ἐκινεῖτο ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Σερρών χωρὶς νὰ σκεφθῇ ὅτι τὸ ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ταύτης ἔδαφος ἦτο ἀδιάβητον εἰς πεδινὰ πυροβόλα. Ἐνεκα τῆς πλάνης αὐτῆς, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἐδημιουργήθη τὸ δρᾶμα τοῦ Λαχανᾶ καὶ τοῦ Κατζάκιοι, τὸ ὅποιον ἐκόστισεν ἀρκετὸν αἷμα ὅπως εἰς τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου.

Παρὰ τὴν ὀλοσχερῇ ἔλλειψιν ὑποστηρίξεως πυροβολικοῦ, ὁ συνταγματάρχης Παπαδόπουλος ἐπετέθη μεθ' ὀρητῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀγωνιζόμενος ἐναντίον δύο ὄπλων, ὑπὸ τὸ εὐστοχον (ἐξ ἐπισημασμένων θέσεων) πῦρ τῶν Βουλγαρικῶν πυροβολοαρχιῶν, ἐκυρίευσεν τὴν ἐσπερινὰς ὥρας τὴν ὀχυρωμένην τοποθεσίαν τοῦ ἐχθροῦ. Εὐρισκόμην παρὰ τὸ $\frac{1}{3}$, σύνταγμα, ὡς σύνδεσμος, καὶ εἶδον ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἡρωικοῦ ἐκείνου ἀθλου. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε σφοδρώτατος ἰδίως εἰς τὸ ὑψωμα 605 ἔνθα ὁ γενναῖος διοικητῆς τοῦ 8ου Εὐζωνικοῦ τάγματος τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ ᾠδήγησεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν ἔφοδον. Ἀτυχῶς μοιραία ὀλόσωμος ὄβρις ἐπιτυχοῦσα συνέτριψε τὸν ἡρωικὸν ταγματάρχην Γεώργιον Ἰατρίδην. Αἱ ἀπώλειαι τοῦ συντάγματος ἦσαν αἰοθηταί, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως πυροβολικοῦ ἀλλὰ ὄχι καὶ ὑπερβολικαί. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν θυελλώδη ἐπίθεσιν τῶν Εὐζώνων, ἡ ὁποία κατέπληξε τοὺς ἀμυνομένους. Οἱ Βούλγαροι περὶ τὴν 7ην ἐσπερινὴν ὑπεχώρησαν ἀτάκτως πρὸς τὴν κυρίαν ἀμυντικὴν τοποθεσίαν των εἰς Λιγκοβάνην.

Εἰς τὸ κέντρον αἱ τέσσαρες Μεραρχίαι διεξήγαγον καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 19ης σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἰσχυροτάτων θέσεων νοτίας τοῦ Κιλκίς. Ὁ ἐχθρὸς, ἐργασθεὶς ἀόκνως ἐπὶ μῆνας, εἶχε ὀργανώσει ἰσχυρότατα

ἀμυντικῶς τὰς θέσεις του διὰ χαρακωμάτων καὶ πυροβολείων. Αἱ Μεραρχίαι τοῦ κέντρον, ὑφιστάμεναι σημαντικὰς ἀπωλείας, προήλανον σταθερῶς ἀλλὰ βραδέως καταλαμβάνουσαι βῆμα πρὸς βῆμα διὰ τῆς λόγχης τὰς ἀλεπαλλήλους σειρὰς τῶν Βουλγαρικῶν χαρακωμάτων. Μέχρι τῆς ἐσπέρας ἡ γραμμὴ τῆς μάχης εὐρίσκετο μεταξὺ Γαλλικοῦ ποταμοῦ καὶ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς εἰς ἀπόστασιν ἕξ περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς κυρίας γραμμῆς ἀμύνης τοῦ Κιλκίς. Αἱ ἀπώλειαι τοῦ ἀνδρείου πεζικοῦ μας ἦσαν βαρῦταται καὶ ὁ ἀγὼν διεκόπη μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ σκότους.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἡ Χ Μεραρχία, ἥτις ὡς ἀναφέραμεν ἔσχε τὴν θαυμασίαν πρωτοβουλίαν νὰ διαβῇ τὸν Ἄξιόν ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας, ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρὰ τὸ χωρίον Καλίνοβον καὶ περὶ τὴν ἐσπέραν τὸν ἐξετόπισε, καταλαβοῦσα καὶ τὰ περὶ τὸ Σέχοβον ὑψώματα ἵνα ἐπιτηρῇ καὶ ἐξασφαλίσῃ τὸ ἀριστερὸν τῆς Στρατιᾶς ἀπὸ τῆς κατευθύνσεως Γευγελῆς, ἣν εἶχον καταλάβει αἰφνιδιαστικῶς οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τῆς προτεραιίας.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ (20 Ἰουνίου)

Διὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέταξε γενικὴν ἐπίθεσιν, ἀπὸ τῆς 5ης πρωϊνῆς, ἐφ' ἰλοκλήρου τοῦ μετώπου.

Ἡ VII Μεραρχία εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν κατέλαβε μετὰ ἀγῶνα τὴν Νιγρίταν καὶ προήλασε βορείως αὐτῆς. Ἐν Βουλγαρικὸν σύνταγμα κυκλωθὲν παρεδόθη ὀλόκληρον.

Εἰς τὸ κέντρον αἱ Μεραρχίαι IIα, IIIη, IVη καὶ V ἐξηκολούθησαν τὴν ἐπίθεσιν των ἐναντίον τοῦ Κιλκίς, ἀλλ' ἡ προέλασις ἦτο βραδυτάτη ἔνεκα τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ ἀκαλύπτου ἐδάφους. Οἱ Βούλγαροι ἐνήγησαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν σφοδρὰς ἀντεπιθέσεις, ἀλλὰ τὸ πεζικόν μας τὰς ἀπέκρουσεν ὅλας καὶ ἐξηκολούθη προελαῦνον πρὸς τὸ Κιλκίς.

Περὶ τὸν Λαχανᾶν ἡ Iη Μεραρχία ἐξηκολούθησε τὴν προέλασιν τῆς καὶ περὶ τὴν ἐσπέραν εἶχε φτάσει εἰς τὰς νοτίους προσβάσεις τῆς τοποθεσίας, κυριεύσασα ἐν τῷ μεταξὺ καὶ 6 πυροβόλα τοῦ ἐχθροῦ.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς ἡ VIη Μεραρχία εὐρίσκετο εἰς δυσχερῆ θέσιν διότι, ὡς εἶπομεν ἐμάχετο ἄνευ πυροβολικοῦ. Μέχρι τῆς ἐσπέρας τὸ εὐζωνικὸν σύνταγμα τῆς εἶχε καταλάβει τὴν Λιγκοβάνην καὶ ἡ γραμμὴ τῆς μάχης εὐρίσκετο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ φοβεροῦ Πρασίνου Λόφου, ὅστις ἐδέσποζε τῆς ἀμαξιτῆς παρὰ τὸ χωρίον Λαχανᾶ. Τὸν λόφον αὐτόν, ἀντάξιον τοῦ Μπιζανίου, φύσει ὀχυρώτατον, εἶχον μεταβάλλει εἰς ἀληθῆ Πλεύναν οἱ Βούλγαροι διὰ διπλῆς σειρᾶς βαθέων ὀρυγμάτων καὶ ἰσχυρῶν πυροβολείων.

Τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 20ῆς, ἡ κατάστασις εἰς τὸν Λαχανᾶν ἦτο ἐπίσης κρίσιμος ὅπως καὶ τὸ Κιλκίς. Τὸ 1)38 εὐζώνων κατὰ τὴν προέλασιν του εἰς Λιγκοβάνην καὶ τοὺς δυτικοὺς πρόποδας τοῦ Λαχανᾶ εἶχεν ὑποσιτῆ

σοβαρωτάτας ἀπωλείας. Ἐκτὸς τοῦ ἀειμνήστου ταγματάρχου Ἱατριδῆ, φονευθέντος τὴν προηγουμένην εἰς τὸ ὕψωμα 605, τὸ σύνταγμα εἶχεν ἑκτὸς μάχης καὶ τὸ τρίτον σχεδὸν τῶν διοικητῶν λόγων. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἦσαν καὶ γενναῖοι καὶ οἱ ἀριστοὶ λοχαγοὶ Ζητουσιώτης καὶ Λυμπέρης. Μετέβην περὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὰς θέσεις τοῦ Συντάγματος καὶ εὗρον τὸν Διοικητὴν καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του ἐν πραγματικῇ ἐξεγέρσει.

Ἐκραύγαζον καὶ κατηγόρουν τινὰ Διοικητὴν τῆς Μεραρχίας καὶ τὸ πυροβολικὸν διότι τοὺς ἐγκατέλειπε ἀνυπερασπίστους εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ. Ἐγνώριζον ὅτι ὄπισθεν τῆς λοφοσειρᾶς δυτικῶς εὗρισκοντο συγκεντρωμένα τρεῖς πεδινὰ μοῖραι, ἥτοι 23 ἐν ὄλῳ πυροβόλα καὶ ἠδυνάτου νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτῶν εἰς τὰς κρισιμωτάτας στιγμὰς τῆς μάχης. Ὅτιαν τοὺς ἐξήγησα ὅτι οἱ πυροβοληταὶ διατάζουν νὰ διέλθουν ἀκάλυπτοι τὴν βαλλομένην δραστηκῶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀμαξιτήν, ἐν βοῇ μοῦ ἀπήντησαν : « Ὅφείλου νὰ περάσουν καὶ ἄς μὴ μείνουν τὰ μισὰ κανόνια ». Εἶχον ἀπόλυτα δίκαιον. Δὲν ἐπρόκειτο περὶ δειλίας, ἀλλ' ἦτο ἡ πεπλανημένη ἀντίληψις τῶν πλείστων πυροβολητῶν μας ὅτι θὰ ἦτο μείωσις καὶ σχεδὸν προσβολὴ νὰ βληθοῦν ἀκάλυπτοι καὶ νὰ χάσουν μερικὰ πυροβόλα.

Ἀνέφερον εἰς τὸν Μέραρχον τὰ ἀνωτέρω, ὅστις καλέσας τοὺς συνταγματάρχας (ἦσαν τέσσαρες τοιοῦτοι !!) τοῦ πυροβολικοῦ κ. κ. Βαρ., Π., Βαλ. Κ., τοὺς ἔδωσε τὴν ἐντολὴν νὰ περάσουν πάση θυσίᾳ τρεῖς πυροβολαρχίας διὰ τῆς ἐπικινδύνου ζώνης (1—1½ χιλιόμετρο.) ὅπως ἔλθουν εἰς βοήθειαν τοῦ δεινῶς πιεζομένου πεζικοῦ. Ἄλλ' οἱ κ. πυροβοληταί, μετὰ σύντομον σοβαρὰν σύσκεψιν, ἐδήλωσαν ῥητῶς εἰς τὸν Μέραρχον ὅτι δὲν ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνην νὰ διατάξουν νὰ διέλθουν ἐξευγμέναι πυροβολαρχίαι ἐπὶ ὁδοῦ ἐπισημασμένης καὶ βαλλομένης δραστηκῶς ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ.

Ἄλλ' ἡ κατάστασις ἐπεδεινώθη ἔτι μᾶλλον, διότι περὶ τὴν ἑσπέραν οἱ Βούλγαροι ἐνήργησαν σοβαρὰν ἀντεπίθεσιν ἐναντίον τοῦ 5ου Πεζικοῦ (1ης Μεραρχίας Συντάγματος, τὸ ὅποιον ἠναγκάσθη καὶ εἰς μικρὰν ὑποχώρησιν.

Ἡ κατάστασις, ὡς ἔμαθον τότε, μόλις συνεκρατήθη τῇ παρεμβάσει τῆς διοικήσεως καὶ ἰδίᾳ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ συντάγματος λοχαγοῦ Ὀθωναίου, ὅστις ἐπεδείξατο ἀρίστην διαγωγὴν κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην. (Ὁ κατόπιν στρατηγὸς Ὀθωναῖος καθ' ὅλους τοὺς πολέμους ἐπέδειξε γενναϊότητα καὶ διοικητικὴν ἱκανότητα ἐξαιρετικὴν. Ἀτυχῶς εἰς τὴν πολιτικὴν του ἀπόπειραν δράσεως ἐπάτησε πολλὰς καρπουζόφλουδες).

Τὴν αὐτὴν ὥραν εἰς τὸ μέτωπον τοῦ Κιλκίς αἱ Μεραρχίαι τοῦ κέντρου εἶχον σταματήσει τὴν προέλασιν διότι αἱ ἀπώλειαι τοῦ πεζικοῦ κατὰ τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τῶν διαδοχικῶν γραμμῶν ἀμύνης τοῦ ἐχθροῦ, ἦσαν μεγάλαι. Τέσσαρες Διοικηταὶ Συνταγμάτων, ἐν οἷς οἱ ἀειμνηστοὶ Καμάρας καὶ Διαλέτης εἶχον ἤδη φονευθῆ.

Οἱ Βούλγαροι ἠμύνοντο μετὰ λύσσης εἰς πλείστα δὲ χαρακώματα

κατὰ τὰς ἐπισημοὺς ἐκθέσεις τῶν σωμάτων, εὐρίσκοντο πολλὰ πτώματα ἐξ αὐτῶν, φονευθέντων διὰ λόγχης.

Ἡ ἀνωτάτη Ἑλληνικὴ Διοίκησις, εὐρισκομένη ἐν προφανεῖ ἀνησυχίᾳ διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης, ἐξέδωσε τὴν 5 μ.μ. συμπληρωματικὴν διαταγὴν πρὸς τὰς Μεραρχίας τοῦ Κέντρου II, III, IV καὶ V, διὰ τῆς ὁποίας ἠξίωσε νὰ καταβάλλωσι ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις ὅπως διὰ πάσης θυσίας κυριευθοῦν αἱ θέσεις τοῦ Κιλκίς ἐντὸς τῆς ἡμέρας, καὶ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ σκότους. Ταῦτοχρόνως διετάσσοντο πάντες οἱ ἠγήτορες τοῦ πυροβολικοῦ ὅπως ᾤθῆσωσι πρὸς τὰ πρόσω τὰς πυροβολορχίας, ἵνα ὑποστηρίξωσι ἐξ ἔγγυτέρας ἀποστάσεως τὰς γραμμὰς τοῦ Πεζικοῦ. Ἡ II μεραρχία τέλος διετάσσεται νὰ προχωρήσῃ διὰ πάσης θυσίας πρὸς τὸ ὕψωμα 197, βορειοανατολικῶς τοῦ Κιλκίς, καὶ νὰ ἐπιτεθῇ ἐκεῖθεν ἐναντίον τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν διαταγὴν αὐτὴν καὶ τὰς γενναίας ἐξορμήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πεζικοῦ, ὁ ἐχθρὸς ἀνέστη μετὰ πείσματος καὶ ἐκράτησε τὰς θέσεις του σταθερῶς μέχρι τῆς ἐπελεύσεως τοῦ σκότους. Τὴν νύκτα τῆς 20 πρὸς τὴν 21 ἡ κατάστασις γενικῶς ἦτο κρισιμωτάτη καὶ εἰς τὰ δύο κύρια μέτωπα τῆς ἀμύνης τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν συνόψει εἰς τὸν Λαχανᾶν, ἡ ἐπίθεσις ἡμῶν εἶχε σταματήσῃ εἰς τὰς προσβάσεις τῆς τοποθεσίας καὶ τὸ γενναῖον ἀλλ' ἀτυχὲς πεζικόν μας εἶχε προσκολληθῆ καὶ εὐρίσκετο καθηλωμένον ἐπὶ τοῦ ἑδάφους, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων. Αἱ μεγάλαι του ἀπώλειαι καθίστων ἀδύνατον τὴν προσχώρησίν του ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως πυροβολικοῦ. Εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἐν Μπάλτσα, ἡ νευρικότης ἐφθασε εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ ἡ ἀνησυχία ἐξελέχθη εἰς πραγματικὴν ἀγωνίαν ὅπως ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐκδοθείσης τὴν νύκτα ἀπελπιστικῆς διαταγῆς πρὸς τὸ τμήμα στρατιᾶς τοῦ Λαχανᾶ (μετὰ τὴν ἐπαφὴν τῶν αἰ μεραρχιῶν VI καὶ I ἐσχημάτισαν τμήμα στρατιᾶς ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς I μεραρχίας Στρατηγοῦ Μανουσογιαννάκη). Δι' εὐνοήτους λόγους καὶ κατὰ γενικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐτήρησε ἀπαρεγκλήτως τὸ Ἑλληνικὸν Ἐπιτελεῖον ἀπὸ τοῦ 1897 μέχρι καὶ τοῦ 1922, προσεπάθησε πάντοτε νὰ καλύπτῃ τὰ τυχόν ἀνυχήματα, τονίζον μεθ' ὑπερβολῆς μόνον τὰς ἐπιτυχίας καὶ τὰς νίκας τοῦ στρατοῦ. Αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἀλλὰ ἡ διαταγὴ τῆς νυκτὸς τῆς 20ῆς πρὸς τὴν 21ην εἶναι ὁ καθρέπτης τῆς ψυχικῆς ταραχῆς, εἰς ἣν εὐρέθη τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην νύκτα.

Εἰς τὴν ἱστορίαν του «Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων», ὁ ἐπιτελάρχης, ἐνῶ παραθέτει ἐν πιστῇ ἀντιγραφῇ ὅλα τὰ ἐπίσημα κείμενα τῶν ἀναφορῶν καὶ διαταγῶν, παραλείπει τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἀνωτέρω ῥηθείσης διαταγῆς πρὸς τὸ τμήμα Στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη, ἀλλὰ κατέχομεν ἡμεῖς τὸ κείμενον τῆς διαταγῆς αὐτῆς (τὴν ὁποίαν θὰ ἐνθυμοῦνται ἀσφαλῶς οἱ συνάδελφοι ἐπιτελεῖς, Κλάδος καὶ Γονατᾶς ὡς καὶ πάντες οἱ ὑπηρετοῦντες τότε εἰς τὸ τμήμα στρατιᾶς) καὶ ἐπὶ πλέον μνημονεύει ταύτην εἰς εἰδικὴν περιό-

δον ἡ διαταγὴ ἐπιχειρήσεων τῆς 21ης Ἰουνίου. Οὕτω εἰς τὴν σελίδα 66 ἐν τῇ ἀναφερομένη διαταγῇ τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀναγράφονται κατὰ λέξιν τὰ ἑξῆς :

« 21 Ἰουνίου

« Διαταγαὶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου

.....

 Εἰδοποιήθη δὲ ἡ IIα Μεραρχία ὅτι ἐντὸς τῆς ἡμέρας θὰ καταρθῶσιν εἰς τὸ δεξιὸν αὐτῆς ἡ VIη ἐκ Λιγκοβάνης, διότι εἶχον διαταχθῆ ἡ Iη καὶ VIη Μεραρχία νὰ σχηματίσωσιν ἀπόσπασμα ἐξ ἐνὸς Συντάγματος τῆς IVης καὶ ἕτερον τῆς Iης μετὰ τοῦ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ τῆς Iης Μεραρχίας καὶ τῶν ἀναγκαιῶν βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς VIης Μεραρχίας. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο διετάχθη νὰ σπεύσῃ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ πρὸς τὸ Στρέτοβον, νοτίως Κιουρκούζ, ὅπως συμμετάσχῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Κιλκίς, ἐπιτιθέμενον κατὰ τοῦ πλευροῦ καὶ τῶν νότων τοῦ ἐχθροῦ. Τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῶν Iης καὶ VIης Μεραρχιῶν μετὰ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ τῆς VIης ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ διοικητοῦ Iης Μεραρχίας νὰ συνεχίσωσι τὸν κατὰ Λαχανᾶ ἀγῶνα κλπ.

Εἰδικὴ διαταγὴ ἐλέγχει αὐστηρῶς τὴν ἀδράνειαν τῆς ταξιαρχίας ἱππικοῦ καὶ καταλήγει « Ζωογονηθῆτε, ἐπὶ τέλους. Θάρος καὶ ἀπόφασιν.

Ἵπ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. »

Ὅταν ἐλήφθη εἰς VI Μεραρχίαν, τὴν πρωτὰν τῆς 21ης, ἡ ἠθνεῖσα διαταγὴ πρὸς τὸν Στρατηγὸν Μανουσσογιαννάκη, ἐδημιουργήθη πραγματικὴ κατάλληξις καὶ ἀγωνία. Ἐνῶ ἡ κατάστασις ἦτο κρισιμωτάτη εἰς Λαχανᾶν, ὡς προανέφερον, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐφαίνετο ἀπειλητικὸς (ἀντεπίθεσις καὶ ὑποχώρησις τοῦ 5ου συντάγματος) διετάσσετο ὅπως, δύο συντάγματα καὶ τὸ ὀρειβατικὸν πυροβολικὸν τῆς I Μεραρχίας (τὸ μόνον δρᾶσαν ἐν Λαχανᾶ) ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μεράρχου, « σπεύσωσιν διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ ὅπως μετᾶσχουν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Κιλκίς ».

Ὁ Μέραρχος, Συνταγματάρχης Δελαγραμματίκας, συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν αὐτήν, διέταξε τὸ μόνον ἐν ἐφεδρείᾳ σύνταγμά του νὰ συγκεντρωθῆ παρὰ τὴν Λιγκοβάνην καὶ νὰ εἶναι ἕτοιμον πρὸς ἐκκίνησιν διὰ τὸ Κιλκίς. Ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Μεραρχίας, Χατζηανέστης, καίτοι παρεδέχετο ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαταγῆς τοῦ Ἀρχιστρατήγου θὰ ὠδήγει εἰς ἄμεσον καταστροφὴν, ἐφ' ὅσον ὁ ἐχθρὸς ἐκ τῶν ὑπερεχουσῶν θέσεών του βλέπων ἀποχωροῦσαν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὀλόκληρον σχεδὸν Μεραρχίαν καὶ τὸ πυροβολικὸν θὰ ἐνήργει πάραυτα γενικὴν ἀντεπίθεσιν, ἐν τούτοις μὲ τὴν γνωστὴν ἰσχυρογνωμοσύνην του ἀπεφάνθη ὅτι πρέπει νὰ ἐκτελεσθῆ ἡ διαταγὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου « καὶ ἄς γίνῃ ὅ,τι γίνῃ ». Οἱ τρεῖς Ἐπιτελεῖς τῆς Μεραρχίας λοχαγοὶ Κοκκίδης, Κλάδος καὶ Πάγκαλος συνεσκέφθημεν ἀμέσως

καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ ὑποδείξωμεν εἰς τὸν Μέγαρχον τὴν ἄφευκτον καταστροφὴν ἐὰν ἐξετελεῖτο ἡ ὀλεθρῖα διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, ἡ ὁποία εἶχε συνταχθεῖ προφανῶς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν « π λ ῆ ρ ο υ ς σ υ γ χ ὕ - σ ε ω ς » καὶ ἀπελπισίας. Ἐπειδὴ συνεδεόμην μὲ τὸν ἀείμνηστον Συνταγματάρχην Δελαγραμμάτικαν δι' ἰδιαιτέρας φιλίας (εἶχον συνυπηρητήσει μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Ἴον Πεζικὸν Σύνταγμα), ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῶ ἀμέσως πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ τοῦ ἐκθέσω τὰς ἀντιλήψεις μας ἐπὶ τῆς καταστάσεως.

Εὐτυχῶς ὁ Μέγαρχος (καίτοι μετρίας γενικῆς μορφώσεως, ὅπως πάντες οἱ ἀνώτεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης), ἦτο ἀξιωματικὸς μὲ ὀξυτάτην ἀντίληψιν, εὐφυῆς καὶ ὀρθοφροσύνην καὶ ἀντιλήφθη ἀμέσως τὴν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως. Προσβλέπων πρὸς τὸν ἐναντι πρᾶσινον λόφον τοῦ Λαχανᾶ μοῦ ἐδήλωσεν : « Οἱ Βούλγαροι, ἀπὸ ἐκεῖ ἐπάνω, ὅταν ἴδουν νὰ φεύγουν οἱ φάλαγγες τῶν δύο συνταγμάτων καὶ τὸ πυροβολικόν, θὰ πεισθοῦν ὅτι πρόκειται περὶ ὑποχωρήσεως καὶ ἀναμφισβητήτως θὰ ἐνεργήσουν ἀμέσως γενικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον μας. Ἄν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ ἠθικὸν τοῦ ἐχθροῦ θὰ ἀνυψωθῆ, ἐνῶ τῶν ἡμετέρων θὰ καταπέσῃ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν καὶ τῶν μόνων ὑποστηριζόντων τὸν ἀγῶνα ὀρειβατικῶν πυροβόλων, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι θὰ παρασύρουν εὐκόλως τὰ παραμένοντα τμήματα καὶ ὁ ἐχθρὸς θὰ βαδίσῃ ταχέως πρὸς Θεσσαλονικὴν καὶ τὰ νῶτα τῆς εἰς Κιλκίς μαχομένης στρατιάς ». Κατόπιν συνεννοήσεως καὶ μὲ τὸν Στρατηγὸν Μανουσογιαννάκη (τοῦ ὁποίου τὸ κῆρος ἦτο σημαντικόν), ἀπεφασίσθη νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἀνωτέρω εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον καὶ νὰ ζητήσωμεν ὅπως ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαταγῆς του ἀναβληθῆ τοῦλάχιστον μέχρι τῆς ἐπελεύσεως τοῦ σκοτούς, ὅποτε ἡ ἀποχώρησις τῶν σωμάτων δὲν θὰ ἐγένετο ἀντιληπτὴ, οὔτε ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν οὔτε ἀπὸ τὰ μαχόμενα τμήματά μας. Καὶ τῇ ἐντολῇ τοῦ Μεγαρχοῦ, συνεδέθημεν μετ' ὀλίγον πρὸς τὸ ἐν Μπάλτσα Γενικὸν Στρατηγεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον διετάχθη νὰ ἀναφέρω τὰς γνώμας τῶν Σωματαρχῶν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου, ὁ ἐπιτελάρχης ἀναφέρει εἰς τὴν σελίδα 65, αὐτολεξεὶ ὡς κάτωθι τὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης συνεννοήσεως, ἣτις ἔσχε ἐξαιρετικὴν σημασίαν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς ἀποφασιστικῆς μάχης Κιλκίς — Λαχανᾶ :

21 Ἰ ο υ ν ῖ ο υ

Ἐκ συνεννοήσεως ἀπὸ τηλεγραφικῆς μηχανῆς μεταξὺ Γενικοῦ Στρατηγεῖου καὶ Vης μεραρχίας παραθετομεν τὰ ἐπόμενα :

« Λοχαγὸς ἐπιτελείου Πάγκαλος πληροφορεῖ τὴν 9.30' πρωϊνὴν ὅτι VIη Μεραρχία ἐπιτίθεται κατὰ Λαχανᾶ ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ ἡ Iη Μεραρχία ἐκ Νότου πρὸς Βορράν. Πεζικὸν Vης δυσκόλως δύναται νὰ προελάσῃ λόγῳ διαδοχικῶν σειρῶν ἐχθρικῶν ὀρυγματίων μάχης καὶ ἐλλείψεως ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους πυροβολικοῦ »

Ὁ Ἐπιτελάρχης προφανῶς ἐθεώρησε περιττὸν νὰ ἀναφέρῃ τὸ κύριον θέμα τῆς συνομιλίας αὐτῆς. Ἄλλὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα ἀποδεικνύουν περὶφανῶς τὴν ἀλήθειαν, διότι ὡς γνωστὸν ὁ Ἄρχιστράτηγος Βασι-

λεὺς Κωνσταντῖνος ἀφοῦ ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἀντιλήψεων ἡμῶν διεΐδε τὸν ὄλεθρον ποῦ θὰ ἐπήρχετο ἐν ἐξετελείτῳ ἢ ἐξωφρενικῇ διαταγῇ καὶ διέταξε νὰ ἀνασταλῇ πᾶτα κινήσεις μέχρι τῆς νυκτός, συμφώνως πρὸς τὰς ἀπόψεις τῆς Μεραρχίας. Προσετέθη κατόπιν ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἀξιοῖ νὰ ἐνεργήσῃ τὸ τμήμα στρατιᾶς γενικῶν ἐπιθεσιν, ὅπως καταλάβῃ τὸν Λαχανᾶν ἐντὸς τῆς ἡμέρας διὰ νὰ δυνηθῇ κατόπιν νὰ στραφῇ ἀκινδύνως πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Πίας Μεραρχίας πρὸς Στρέζοβον. Μετὰ τὴν διατύπωσιν αὐτὴν τῆς ἀξιόσεως τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἀνέφερον τὰς δυσχερείας περὶ ὧν ὀμιλεῖ ἀνωτέρω ὁ ἐπιτελάρχης, καὶ τότε μοῦ ἐπανελήφθη ἡ σύστασις τοῦ Βασιλέως νὰ ἐπιτεθῶμεν πάση θυσίᾳ, ἀφοῦ κατορθωθῇ διὰ τοῦ μηχανικοῦ κατασκευὴ διόδου πρὸς διάβασιν τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ. Εἰς τὸν ἐπιτελάρχην, ζητήσαντα τὴν προσωπικὴν μου γνώμην ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ἀπήντησα αὐτολεξεί: «Παρακαλῶ ἀναφέρατε εἰς Α. Μ. τὸν Βασιλέα ὅτι ὁ Μέραρχος καὶ τὸ ἐπιτελεῖον τῆς Μεραρχίας, εὐγνωμονοῦντες διότι εὐηρεσθήτη νὰ εἰσακούσῃ παράκλησίν του θὰ καταβάλλουν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του. Προσωπικῶς εἶμαι βέβαιος ὅτι πρὶν ἐπέλθῃ ἡ νύξ, οἱ Εὐζωνοὶ τοῦ Παπαδοποῦλου θὰ ἔχουν σαρώσει τοὺς Βουλγάρους τοῦ Λαχανᾶ». Μετὰ τὴν συνομιλίαν ἐπανῆλθον δρομαίως καὶ ἀνέφερον εἰς τὸν Μέραρχον τὴν γραπτὴν περίληψιν αὐτῆς, οὗτος δὲ ἔσπευσε ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν στρατηγὸν Μανουσογιαννάκη τὸ εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα.

Καὶ ἤδη ἠγείρετο πρὸ ἡμῶν τὸ πρόβλημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀντὶ πάσης θυσίας ἔπρεπε μέχρι τῆς ἐσπέρας νὰ ἐξέλθωμεν ἐκ τῆς ἀφορήτου καταστάσεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν δημιουργήσῃ ἡ στενοκεφαλιά τῶν διοικητῶν τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ. Ἐλησμόνησα ν' ἀναφέρω ὅτι ὁ φιλότιμος Ἀντισυνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ Κορομηλᾶς, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς μάχης, ἀγανακτῶν διὰ τὴν ἀδράνειαν τοῦ ὄπλου του, καὶ προχωρῶν καὶ πέραν τῶν γραμμῶν τοῦ Πεξικοῦ, ὅπως ἀναγνωρίσῃ ὁδὸν προσπελάσεως, ἐβλήθη ὑπὸ βλήματος καὶ ἐφονεύθη ἐπὶ τόπου. Ὁ ἀείμνηστος γενναῖος ἀξιωματικὸς ἦτο τὸ πρῶτον καὶ νομίζω τὸ μόνον θῦμα, τὸ ὁποῖον παρέσχε τὸ σῶμα τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὸν Βουλγαρικὸν Πόλεμον.

Ὁ Μέραρχος Συνταγματάρχης Δελαγραμμάτικας ἀπέδειξε καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐξαιρετικὴν ἀντίληψιν καὶ θάρρος εἰς τὴν ἀνάληψιν εὐθύνης. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ ἐπιτελάρχου Χατζηανέστη ὑπέγραψε διαταγὴν πρὸς τοὺς Διοικητὰς τῶν μοιρῶν τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ, διὰ τῆς ὁποίας διετάσσοντο οὗτοι νὰ προωθήσωσι τέσσαρας πεδινὰς πυροβολαρχίας διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Λιγκοβάνην. Διὰ τῆς διαταγῆς αὐτῆς ὠρίζετο ὅτι οἱ διοικηταὶ τῶν πυροβολαρχιῶν κατὰ τὴν προέλασιν θὰ ἐλάμβανον εἰδικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ὑπεδείκνυον λεπτομερῶς οἱ λοχαγοὶ Ἐπιτελεῖς τῆς Μεραρχίας.

Παρὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Μεράρχου, οἱ Συνταγματάρχαι Β. καὶ Π., Διοικηταὶ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ, ἐδυστρόπουν νὰ συμμορφωθοῦν, δηλοῦντες ῥητῶς ὅτι κατὰ τὴν γνώμην των αἱ πυροβολαρχίαι, αἱ ὁποῖαι θὰ διήρχοντο τὸ βαλλόμενον τμήμα τῆς ὁδοῦ, θὰ κατεστρέφοντο ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ

πυρός. Εἶπατε εἰς τὸν Μέραρχον μού ἐδήλωσαν ὅτι τὸ ζήτημα εἶναι καθαρῶς τεχνικὸν καὶ ὅτι θὰ ἀναλάβῃ μεγάλην εὐθύνην ἐὰν παρὰ τὴν γνώμην τους καταστραφῶν αἱ πυροβολαρχίαι. Μετέβην εἰς τὸν Μέραρχον, εἰς τὸν ὁποῖον μετέδωκα τὴν ἀνωτέρω γνώμην τῶν σοφῶν πυροβολητῶν καὶ ἐπὶ τῇ ἐρωτήσῃ του τοῦ ἐδήλωσα ὅτι: «τὸ δῆλημα τίθεται ἀμεύκτικον. Ἡ θὰ δοκιμάσωμεν τὸ ἐγγείρημα, χάνοντες μερικὰ κανόνια, ἢ θὰ ἀναμείνωμεν ἀδρανεῖς, ὁπότε αὐριον θὰ χάσωμεν ἀσφαλῶς τὴν μάχην καὶ μετ' αὐτῆς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸν πόλεμον. Θὰ εἴμεθα ὑπαίτιοι νὰ ἐνταφιασθοῦν διὰ παντὸς τὰ Ἐθνικά μῆς ἰδανικά. Τοιμήσατε Συνταγματάρχα μου νὰ διατάξῃτε τὴν ἐκτέλεσιν. Ἐν ἀνάγκῃ εἴμεθα ἔτοιμοι οἱ τρεῖς Ἐπιτελεῖς νὰ ὀδηγήσωμεν τὰς πυροβολαρχίας».

Ὁ Μέραρχος, παλαιὸς πολεμιστὴς τοῦ Βελεστίνου, ἔμεινε σκεπτικὸς ἐπὶ τινα λεπτά, κατὰ τὰ ὁποῖα διὰ νὰ τὸν ἐνισχύσω τοῦ προσέθεσα «τὰ κεφάλια τῶν συναδέλφων μας καὶ τῶν παιδιῶν τοῦ λαοῦ ποὺ ἔπασαν καὶ θὰ πέσουν ἀκόμη ἕως τὸ βράδυ ἐκεῖ κάτω, νομίζω ὅτι ἀξίζουσι περισσότερον ἀπὸ τὰ παληοσίδερα καὶ τ' ἄλογα τοῦ πυροβολικοῦ». Ὁ Μέραρχος ἔλαβε τὴν ἀπόφασίν του. Ὑψωσε τὴν κεφαλὴν καὶ διέταξε: πῆγαινε καὶ εἰπέ τους νὰ προελάσουν ἀμέσως καὶ ἂν ἀρνηθοῦν ν' ἀναλάβῃτε σεῖς (ἐννοοῦσε καὶ τοὺς δύο ἄλλους ἐπιτελεῖς) τὴν διοίκησιν τῶν πυροβολαρχιῶν καὶ νὰ μοῦ ἐτοιμάσουν τὸ ἄλογό μου διότι θὰ ἀκολουθήσω καὶ αὐτοπροσώπως τὴν κίνησιν. Μετέβην δρομῶς καὶ εὔρον τοὺς Συνταγματάρχας τοῦ πυροβολικοῦ παρὰ τὴν ὁδόν, περιστοιχισμένους ὑφ' ὀλων σχεδὸν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ. Τοὺς ἀνεκοίνωσα εἰς ξηρὸν τόνον τὴν διαταγὴν τοῦ Μεράρχου καὶ προσέθεσα, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς λοχαγούς, ὅτι εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ ἀναλάβωμεν τὰς διοικήσεις τῶν πυροβολαρχιῶν, τῶν ὁποίων οἱ Διοικηταὶ διστάζουν νὰ προελάσουν. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἄμεσον. Τὸ Ἑλληνικὸν φιλότιμον ἐξεράγη τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐν ὅλῃ του τῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Κανεὶς δὲν ἀρνεῖται ἐβροντοφώνησεν ὁ πυροβολάρχης τῆς ἐπὶ κεφαλῆς πυροβολαρχίας Ἀμβράσουλους (δὲν γνωρίζω εἰν ζῆ ὁ μικρὸς μὲν τὸ δέμας, ἀλλὰ μεγαλόφυγος ἀξιωματικὸς).

Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ Μεράρχου, καθωρίσθη, τὰ ὄχηματα δταν φθάσουν ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς νὰ ἀκολουθοῦν τὸ δεξιὸν τῆς ὁδοῦ, νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν 60 μέτρων περίπου ἀπ' ἀλλήλων καὶ νὰ διαλύουν τὸ βαλλόμενον τμήμα τῆς ὁδοῦ ἐν μεγάλῳ καλπασμῷ μέχρις ὅτου φθάσουν τὴν κεκαλυμμένην ζώνην παρὰ τὸ ρεῦμα Λιγκοβάνης. Πᾶν ὄχημα πυροβόλον ἢ βυτοφόρον, τὸ ὁποῖον βληθὲν θὰ ἐσταμάτα, θὰ ἐσύρετο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων εἰς τὸ δεξιὸν τῆς ὁδοῦ, ἐνῶ οἱ ἄνδρες καὶ οἱ τυχὸν ἄθικτοι ἵπποι θὰ ἐκαλύπτοντο εἰς τὰς παρὰ τὴν ὁδὸν χαραδρώσεις.

Ἀφοῦ ἤκουσαν τὰς ὀδηγίας τῆς μεραρχίας οἱ Πυροβολάρχαι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἔτρεξαν εἰς τὰς πυροβολαρχίας των διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς προελάσεως.

Κατὰ τὸ Ἀγγλικὸν ῥητὸν ὅτι «τὸ μεγαλύτερον σκοτάδι εἶναι ὀλίγον πρὸ τῆς χαρᾶν γῆς» τὴν τραγικὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης νίκης ἐπῆλθε καὶ ἐν ἄλλο τυχαίῳ ἀτύχημα. Ἐχθρικά βλήματα πυροβολικοῦ ἔπεσον τυχαίως εἰς τὰς

σταθμευούσας ὁμοζυγίας τῆς πεδινῆς Πυροβολαρχίας τοῦ λοχαγοῦ Μ. καὶ ἐφόνευσαν καὶ ἐτραυματίσαν ἀρκετοὺς Ἴππους. Ὁ Πυροβολάρχης λοχαγὸς Μ., πρὸ τοῦ θεάματος τῶν διαμελισμένων Ἴππων, ἔπαθεν σφοδρὸν ψυχικὸν κλονισμόν μέχρι τοῦ σημείου ὥστε, λησιμονῶν τὴν στοιχειώδη ἀξιοπρέπειαν, νὰ κραυγάζῃ ἀλλόφρων «Δεν πηγαίνω πουθενά, εἶμαι Χε . . . ς». Τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν λοχαγόν, μοναδικὸν εὐτυχῶς παράδειγμα διὰ τὸ θαυμάσιον Σῶμα τῶν πυροβολητῶν μας, δὲν τὸν ἐπανείδον πλέον εἰς τὸ στράτευμα (1).

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἤρχισεν ἡ ἱστορικὴ ἐκείνη κίνησις. Ἐκαστον ὄχημα ἔφθανε βάρην μέχρι τῆς κορυφογραμμῆς καὶ ἐκεῖθεν ἐξώρμα ἐν φρενίρει καλπασμῶ ἐπὶ τῆς ἐπικλινούσας ἀμαξιτῆς πρὸς τὴν Λιγκοβάνην. Τὸ Βουλγαρικὸν πυροβολικὸν ἔβαλε μαινόμενον διὰ σφοδροῦ πυρὸς ἐναντίον ἐκάστου ἀναφαινομένου ὀχήματος. Εὐτυχῶς ὕλαι σχεδὸν αἱ ὀβίδες του ἐξεοήγγυντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, πικνὸς δὲ κονιορτὸς καὶ καπνὸς ἐκάλυπτον μετ' ὀλίγον τὴν βαλομένην ζώνην. Τὸ θέαμα ἦτο φοβερὸν ἄμα καὶ μεγαλειῶδες.

Ἄπαντες οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατηγείου διοικηταὶ τοῦ πυροβολικοῦ κλπ. ἐν ἀγωνίᾳ προσέβλεπον τὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκρήξεις, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ διακρίνωσι τὰ ἀποτελέσματα ὡς ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τοῦ καπνοῦ. Εὐτυχῶς συνέβαινε τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοὺς Βουλγάρους πυροβολητὰς τῶν ἀνατολικῶς τοῦ λόφου ἐχθρικῶν πυροβολειῶν.

Κατὰ τὰ θεωρητικὰ δεδομένα, αἱ ἀπώλειαι ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγάλαι καὶ κατὰ τὴν γνώμην μας θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, ἐὰν διήρχοντο σῶα τὰ ἡμίση τοῦλάχιστον τῶν πυροβόλων. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἀνέλπιστον. Ἐκ τῶν διεληθόντων ὑπερτριάκοντα ὀχημάτων τρία μόνον ἐπλήγησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν ὀβίδων καὶ ἐξ αὐτῶν τὸ ἐν μόνον καιρίως, ὥστε νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ (βλητοφόρον). Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύει τὴν τεραστίαν διαφορὰν μεταξὺ θεωρίας καὶ πραγματικότητος. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ταχύτητος καὶ ἀκριβείας τῆς βολῆς τοῦ ταχυβόλου τῶν ἐπισημασμένων θέσεων καὶ τῆς ἀκαλύπτου, ὡς ἐν παρελάσει κινήσεως τῶν πυροβολαρχιῶν μας, τὸ πυροβολικὸν αὐτὸ ἔδει νὰ θεωρηθῆ καταδικασμένον εἰς πλήρη καταστροφὴν. Καὶ ἀσφαλῶς τοιαῦτα θὰ εἴχωμεν ἀποτελέσματα ἐὰν ἡ βολὴ ἐξετελεῖτο ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ εἰκονικῶν στόχων εἰς πεδία βολῆς πυροβολικοῦ. Ἄλλὰ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης οἱ ὄροι μεταβάλλονται ριζικῶς, διότι εἰσέρχεται πανίσχυρος ὁ ἠθικὸς παράγων, ὅστις ἀνατρέπει ἄρδην τοὺς ὑπολογισμοὺς, οὔτινες βασίζονται ἐπὶ τῶν ὑλικῶν δεδομένων. Ὅταν βάλωσι ἐναντίον ζώντων στόχων καὶ ὑπὸ τὸν συριγμὸν τῶν βλημάτων τοῦ ἀντιπάλου, οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν σκοπευτῶν θολοῦνται, αἱ χεῖρες ὑποτρέμουσι καὶ τὰ βλήματα γίνονται «παράφρονα» κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Ρώσου στρατηγοῦ Δραγομηρόφ.

(1) Ὁ λοχαγὸς αὐτὸς Μ. . . . κος ἦτο πρῶτος ἀνὴρ, μὲ θαυμάσιον ἐξωτερικὸν παράστημα καὶ ἐκατήγετο ἐκ τῆς ἠρωϊκῆς Μάνης, εἶχε φήμην παλληκαρῶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔτυχε νὰ τὸν ἴδω εἰς ἐορτὴν τῶν Ἀπόκρου ἐντός τοῦ Βασιτεῆ νὰ τρομοκρατῆ μετ' ὁ ἀρεμάνιον ὕψος του ὁμάδα νεαρῶν δανθῶν πρὸς τοὺς ὁποίους διεπληκτίσθη ἔνεκα ἐψιμυθωμένου ἀλλοδαποῦ γυναιχοῦ. Ἐν πολέμῳ ἀπεδείχθη τέλειον ἀντίτυπον τοῦ ἀειμνήστου Ἀνδρέα τοῦ Βόλου.

Ἐντὸς μιᾶς ὥρας, 16 πυροβόλα εὐρίσκοντο τεταγμένα εἰς θαυμασίας θέσεις καὶ καλὰς ἀποστάσεις (2.000—2.500 χ. μέτρα) ἀπὸ τῶν χαρακωμάτων καὶ τῶν πυροβολείων τοῦ Λαχανᾶ. Εἰς ἓν ἐκ τῶν βληθέντων βλητοφόρων μας παρατηρήθη τὸ ἐξῆς περίεργον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀπεδόθη εἰς Θεῖαν παρέκβασιν ὑπὸ τῶν πυροβολητῶν καὶ τῶν φαντάρων μας. Ὀλόσωμος ἐχθρική ὄβρις ἔπληξε τὸ ἐφόλκιον τοῦ βλητοφόρου, διέτρησε τοὺς κάλυκας τῶν ἐν αὐτῷ ὀβίδων χωρὶς νὰ ἐκραγῶσιν αὐταί, ἐφ' ὅσον δὲν ἤγγισε τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Ἦτο 2 μ. μ. περίπου ὅταν, κατόπιν συνεννοήσεως τῶν δύο μεραρχιῶν ἀπεφασίσθη ν' ἀναληφθῆ ἡ γενικὴ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων. Ἐφ' ὅσον μετ' ὀλίγας ὥρας θὰ ἐπήρχετο ἡ νύξ καὶ τὰ συντάγματα μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσουν διὰ τὸ Κιλίκις συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου.

Ἡ ἐπίθεσις ἐκανονίσθη νὰ γίνῃ αἰφνιδιαστικῶς τὴν 3 καὶ 30' μ. μ. μετὰ σύντομον προπαρασκευὴν τοῦ πυροβολικοῦ. Τὸ πεζικὸν τῆς VI Μεραρχίας θὰ προσέβαλε τὴν κυρίαν τοποθεσίαν ἐκ κατευθύνσεως βορειοδυτικῶς, ἐνῶ ἡ I μεραρχία θὰ ἐπειθίετο ἐκ νότου καὶ ἀνατολῶν δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Σερρών. Τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ λόφου Λαχανᾶ ἐνήργησε τὸ 1)38 σύνταγμα Εὐζώνων διὰ 6 λόχων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ταγματάρχου Βελισσαρίου (4 λόχοι τοῦ 9ου τάγματος καὶ δύο (2) τοῦ ὀγδόου). Τὸ πυροβολικὸν ἡμῶν, τὸ ὁποῖον καθ' ἄς εἶχε διαταγὰς μέχρι τῆς ὀρισθείσης ὥρας, ἔβαλε λίαν ἀραιῶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἤρξατο 10 λεπτὰ πρὸ τῆς ὀρισθείσης ὥρας διὰ τὴν ἐπίθεσιν σφοδρώτατον καταιγισμὸν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων καὶ τῶν Βουλγαρικῶν πυροβολαρχιῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πυρὸς αὐτοῦ, οἱ 6 λόχοι τοῦ Βελισσαρίου, προχωροῦντες ταχέως, ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν ἐφόδου ἀπὸ τῆς πρώτης γραμμῆς τῶν Βουλγαρικῶν ὀρυγμάτων. Τὸ πῦρ τῶν ἀμυνομένων ὑπὸ τὸν τρομερὸν καταιγισμὸν τοῦ πυροβολικοῦ εἶχε ἔξασθενήσει σημαντικῶς. Εὐρισκόμην πλησίον τοῦ Παπαδοπούλου ὀπισθεν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς γραμμῆς μας. Καὶ εἶδον τὸ ἀλησμόνητον θέαμα τῆς ἐφόδου τῶν 6 εὐζωνικῶν λόχων τοῦ Βελισσαρίου. Καθ' ἄς εἶχον ὀδηγίαις ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ των, οἱ Εὐζωνοὶ ἔβαλον αἰφνιδίως ταχύτατον ὀλιγόλεπτον πῦρ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, μετὰ τὸ ὁποῖον ὤρμησαν ἀκάθεκτοι καὶ μὲ βροντώδεις ἀλαλαγμοὺς ἐναντίον τῶν ἐπὶ τῆς πρώτης ὀφρῦος τοῦ λόφου Βουλγαρικῶν χαρακωμάτων.

Ἡ γραμμὴ τῶν ἐφορμώντων λόφων μὲ τὰς ἀπαστραπούσας ὑπὸ τὸν ἥλιον ὑπερχιλίας λόγχας, ὠμοίαζε πρὸς χαλυβδίνην ταινίαν, ἡ ὁποία ἀπειλητικὴ ἐπήρχετο ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν ὀρυγμάτων. Πρὶν φθάσει αὕτη εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων περίπου καὶ καθ' ἣν στιγμὴν τὸ πυροβολικὸν μας ἠναγκάζετο νὰ ἐπιμηκύνῃ τὴν βολὴν του οἱ ἀμυνομένοι ἐγκατέλειψαν τὰ χαρακώματα, φεύγοντες ὀλίγοι κατ' ἀρχὰς ἀθρόως δὲ βραδύτερον ὅταν οἱ ἀλαλαζόντες Εὐζωνοὶ τοῦ Βελισσαρίου ἐπλησίασαν τὰς προσβάσεις των.

Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε σύντομος ἀλλὰ μεγαλειώδης. Τὸ Βουλγαρικὸν πυροβολικὸν ἠμύνθη λυσσωδῶς μέχρι τελευταίας στιγμῆς, βάλλον διὰ βολιδοφόρων

μέ θυμιστήν μηδέν. Ἦ παρὰ τὰς νοτίας κλιτεῖς τοῦ λόφου πυροβολαρχίᾳ ἠλώθη ὀλόκληρος, τοῦ Πυροβολάρχου καὶ τῶν πλείστων πυροβολητῶν φονευθέντων ἐπὶ τόπου.

Ὀλίγα λεπτὰ μετὰ τὴν ἔφοδον, διερχόμενος παρ' αὐτὴν εἶδον τὸν φονευθέντα λοχαγὸν τῆς εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν πυροβόλων του. Ἦτο ὑψηλοῦ ἀναστήματος, ὠραῖος, ξανθὸς καὶ ἀμέμπτος ἐνδεδυμένος ἀξιοματικός. Τινὲς τῶν πυροβολητῶν εἶχον φονευθῆ παρὰ τὰ πυροβόλα των διὰ λόγῃς. Μὴ γνωρίζων ἂν ὁ Βούλγαρος λοχαγὸς ἦτο νεκρὸς ἢ τραυματίας, ἐπλησίασα καὶ ἀντελήφθην ὅτι ἦτο νεκρὸς, μόλις ἐκπνεύσας, ἐνῶ οἱ καταγάλα νοὶ ὀφθαλμοὶ του ἦσαν ὀλάνικτοι. Ἔκαμα τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀγνώστου ἤρωος ἐχθροῦ.

Δεξιὰ τοῦ Εὐζωνικοῦ συντάγματος, ἡ ἐπίθεσις ἐνηργήθη μετὰ τῆς αὐτῆς θαυμασίας ὀρμῆς ὑπὸ τοῦ 4ου Πεζικοῦ τῆς I Μεραρχίας. Ἀτυχῶς εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἔπεσεν ὁ ἠρωϊκὸς Συνταγματάρχης του Ἰωάν. Παπακυριαζῆς. (1)

Τὸ ἐκπληκτικὸν εἰς τὴν μάχην αὐτὴν εἶναι ὅτι τὰ τάγματα τῆς ἐφόδου, τὰ ὅποια ἦσαν κεκμηκότα ἐκ τοῦ διημέρου ἀγῶνος, ἐξηκολούθησαν ἀπηνῆ καὶ κατὰ πόδας καταδίωξιν τοῦ ἐν ἀταξίᾳ φεύγοντος ἐχθροῦ. Ὀλόκληρον τὸ ¹/₃₈ σύνταγμα Εὐζώνων ἐξηκολούθη μόνον του τὴν καταδίωξιν τῶν Βουλγάρων κατὰ μῆκος τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Σέρρας. Ὁ Μανουσogiαννάκης, διοικῶν τὸ Τμήμα Στρατιάς, διέταξε νὰ ἀνασυνταχθῶσι αἱ Μεραρχίαι καὶ νὰ ἐτοιμαστοῦν διὰ τὴν παρὰ τὸ χωρίον Λαχανᾶ μικτὴν ἐπισταθμίαν. Ταυτοχρόνως διέταξε νὰ εἰδοποιηθῆ τὸ ¹/₃₈ σύνταγμα, τὸ ὅποιον κατεδίωκε τὸν ὑποχωροῦντα ἐχθρόν, νὰ ἀνακληθῆ καὶ ἐπανέλθῃ παρὰ τῇ Μεραρχίᾳ του, ἐν ἀναμονῇ τῆς διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, τὸ ὅποιον ἀνεμένετο νὰ ἀκυρώσῃ τὴν προῖνήν διαταγὴν του περὶ κινήσεως πρὸς τὸ Κιλκίς, ἐφ' ὅσον τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶχε περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων.

Διετάχθην νὰ μεταβῶ πρὸς τὸ ¹/₃₈, ὅπως τοῦ κοινοποιήσω τὴν διαταγὴν τῆς Μεραρχίας περὶ ἀνακοπῆς τῆς διώξεως καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ συντάγματος εἰς Λαχανᾶν, ἔνθα θὰ κατηλιζέτο ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου. Ἐνόμιζον ὅτι θὰ συναντήσω τὸ σύνταγμα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως διεπίστωσα μετ' ὀλίγον ὅτι τοῦτο εἶχε προχωρήσει ἀροκατὰ χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ Λαχανᾶ. Συνήντησα πρῶτον ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς τὸ τάγμα Κρητῶν (ἀπετέλει τὸ τρίτον τάγμα τοῦ ¹/₃₈ συντάγματος) τὸ ὅποιον ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον Διοικητὴν του ταγματάρχην Γεώρ. Κολοκοτρῶνην ἐβιάδιζεν συντεταγμένον

(1) Κατὰ μοιραίας σύμπτωσιν εἰς τὴν μάχην αὐτὴν εὐρέθησαν παραπλεύρως οἱ δύο στενοὶ συγγενεῖς (μπιτζανάκηδες) Παπακυριαζῆς καὶ Βελισσαρίου, οἱ ὅποιοι, ὡς ἀφηγήθη, ἦλθον εἰς ὄψιν κατὰ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου. Κατὰ τὴν λήξιν τῆς ἐφόδου τοῦ Λαχανᾶ, ὁ Βελισσαρίου ἰδὼν τὸν λοχαγὸν Γ. Ζήραν, τοῦ 4ου Πεζικοῦ, ἐκραύασε πρὸς αὐτὸν «βρὲ Ζήρα ποῦ εἶναι ὁ Διοικητὴς σου νὰ ἰδῆ;» καὶ ὁ Ζήρας (εἰς ἐκ τῶν γενναϊότερων ἀξιοματικῶν μας) ἀπήντησε: Σποτῶθηκε πρὸ ὀλίγου. Ὁ Βελισσαρίου σταυροκοπηθεὶς καὶ περίλυπος διότι ἐχλεύασε τὸν πεσόντα ἐψιθύρισε: Ὁ Θεὸς νὰ τὸν συγχαρῆσῃ.

καί μὲ ταχὺν βηματισμόν, ἀποτελοῦν τὴν Ἐφεδρείαν τοῦ συντάγματος. Ἄνεκοίνωσα εἰς αὐτὸν τὴν διαταγὴν τῆς Μεραρχίας καὶ ὁ γνωστὸς διὰ τὴν ἀφέλειάν του Κολοκοτρώνης μοῦ εἶπε: «δὲν ἀφήνεις γιὰ ἀργότερα τὴν κοινοποιήσι τῆς διαταγῆς διὰ νὰ καθαρῶμε μερικὸν Βουλγάρου ἀκόμη». Συνεμερίσθην τὴν γνώμην του, ἀνέκοπα τὸν δρόμον τοῦ Ἄλῃ καὶ συνεβιάδιζον μὲ τὸν χρυσόκαρδον καὶ γενναῖον ταγματάρχη. (Ὁ Γ. Κολοκοτρώνης, εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πάππον του Γέρω τοῦ Μωριά σὺν τῇ γενναιότητι καὶ ἀρκετὸ χιουῦμορ).

Ἡ ὁδὸς πρὸς τὰς Σέρρας καὶ σὶ ἐκατέρωθεν χαραδρώσεις ἦσαν κατασπαρμέναι μὲ πληθὺν πτωμάτων καὶ τραυματιῶν τοῦ ἐχθροῦ. Εἶδον παρὰ τὴν ὁδὸν ἓνα Βούλγαρον ταγματάρχη βαρῶς τραυματισμένον καὶ συνέστησα τοὺς τραυματιοφορεῖς μας νὰ τὸν μεταχειρισθοῦν φιλανθρωπῶς καὶ μὲ εὐγένειαν, ἀλλὰ ὁ Κροῦμος μὲ ἠτένιζε μὲ βλέμμα πλήρες μίσους καὶ κακίας.

Ἡ καταδίωξις ἐκείνη ἦτο πρωτοφανής. Τὰ δύο ἀθάνατα Εὐζωνικά τάγματα 8ον καὶ 9ον κατατετημημένα εἰς μικρὰ τμήματα ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ἐδίωκον μετὰ ἀφαντάστου λύσεως τοὺς δρομέως φεύγοντας Βουλγάρους.

Τὰ ὄπλα καὶ τὰ πυροβόλα ἐθέριζον ἀγρίως τοὺς φυγάδας ἐνῶ ἀκούραστοι οἱ περώποδες ἐκείνοι Εὐζωνοὶ τοὺς ἠκολούθουν κατὰ πόδας ἄνευ στιγμῆς ἀναπαύσεως.

Ἐλησμόνησα τὴν ἐπιτελικὴν ἐντολήν μου καὶ συγγρατῶν τὸν φιλοπόλεμον Ἄλῃν παρηκολούθουν μὲ τὸν Κολοκοτρώνην «τὸ πανηγῦρι» ὅπως τὸ ἐχαρακτήρισεν οὗτος (1). Μόλις ἔδυσεν ὁ ἥλιος, ἐκέντησα τὸν ἵππον μου καὶ συνήντησα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τὸν συνταγματάρχη Παπαδόπουλον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκοινοποίησα τὴν διαταγὴν τῆς Μεραρχίας, περὶ ἀνακοπῆς τῆς καταδίωξεως καὶ ἀμέσου ἐπανόδου εἰς Λαχανᾶν.

Ὁ Παπαδόπουλος ἔγινε κατέρωθρος ἐξ ὀργῆς. «Τὶ λένε αὐτοί, νὰ ἀφήσωμε τὸν γάμο γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ πουρνάρια!», μοῦ ἀπήντησε μὲ τὴν Μεσσηνιακὴν προφορὰ του. Αὐτὸ λέγω καὶ ἐγὼ κύριε Συνταγματάρχα, τοῦ εἶπον, ἀλλὰ τὶ νὰ γίνῃ; Ἄς φωνάξωμε καὶ τὸ Γιάννη προσέθεσε μετ' ὀλίγον, ἐννοῶν τὸν Βελισσαρίου. Μετ' ὀλίγον προσῆλθε κἀθιδρος καὶ ἀσθμαίνων ὁ αἰμίμηστος φίλος μου καὶ προσελθόντος καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη κατηγορίσαμεν πρόχειρον Πολεμικὸν Συμβούλιον. Ὁ ταγματάρχης Βελισσαρίου ὑπεστήριξε φυσικὰ ὅτι πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀμείλικτος ἡ καταδίωξις τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν νύκτα ἀκόμη διὰ νὰ φθάσωμε μέχρι τοῦ Στρουμόνος καὶ καταλάβωμε τὰς ἐπ' αὐτοῦ γεφύρας τῆς Κουμάριανης καὶ τοῦ Ὁρλιακα. Ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῶν γεγονότων ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Βελισσαρίου εἶχε δίκαιον διότι οἱ φεύ-

(1) Ἐνθυμοῦμαι κάποιαν στιγμὴν ποῦ ἐχρημέτιζεν ὀργίλως ὁ Ἄλῃς, ὁ Κολοκοτρώνης εἶπε: «Τὶ θυμόνεῖς βρὲ παλητουρακαλᾶ. Δὲν εἶναι Τούρκοι. Εἶνε Βούλγαροι αὐτοὶ ποῦ κνηγᾶμε». Ὁ αἰμίμηστος ταγματάρχης προσεπάθει νὰ μὲ πείσῃ νὰ βραδύνω τὴν κοινοποίησιν τῆς διαταγῆς πρὸς τὸν Παπαδόπουλον. Ὅταν τοῦ ὑπέδειξα κάπως τὴν εὐθύνην μου. «Νὰ βγαλωμε ἓνα πέταλο τοῦ Ἄλῃ», μοῦ ἐδήλωσε γελῶν.

γοντες Βούλγαροι μόλις τὴν ἐπομένην πρωΐαν συνελθόντες καὶ βλέποντες ὅτι δὲν κατεδιώκοντο ἐπανήλθον ἐκ Σερρών καὶ κατέστρεψαν τὰς γεφυράς.

Φυσικὰ ἡ ἀπόφασις ἦτο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ δίωξις μέχρι τῆς ἐπελεύσεως τοῦ σκότους ἐφ' ὅσον ὁ Διοικητὴς Παπαδόπουλος ἔκρινε δικαίως ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ ὕριον τῆς ἀντοχῆς τῶν ἀνδρῶν, εὐρισκομένων ἀπὸ τριημέρου εἰς συνεχῆ κίνησιν καὶ ἀγῶνα. Περὶ τὴν 7^{1/2} ἔσπερινὴν τὸ σύνταγμα ἐσταμάτησεν εἰς τὴν τελευταίαν ῥάχην περὶ τὸ Μπάσκιοι, ἐνῶ προχωρημένα τινὰ τμήματά του ἐξηκολούθησαν τὴν δίωξιν ἐπὶ τῆς κατωφερείας πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος. Φυσικὰ οὔτε λόγος ἦδύνατο νὰ γίνῃ περὶ ἐπιστροφῆς εἰς Λαχανᾶ, ἐφ' ὅσον ἐπῆλθεν ἤδη τὸ σκότος καὶ ἡ ἐξάντλησις πάντων ἦτο αἰσθητή.

Ὁ Συνταγματάρχης Παπαδόπουλος ἐκάεσε ἓνα τῶν ἀνιχνευτῶν νὰ εἰτοιμάσῃ τὸ δειπνον, τὸ ὁποῖον συνίστατο εἰς δεκαπεντάδα περιῶπου αὐγῶν ἔβρασμένων καὶ τινὰς ἐλαίας. (1). Ἐπανήλθον κατόπιν εἰς Λαχανᾶ, ὅπου ἀνέφερον εἰς τὸν μέραρχον τὰ γενόμενα. Ὁ μέραρχος, ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὴν μαχητικότητα τοῦ Συντάγματος καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἠγητόρων του ἐνέκρινε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Παπαδοπούλου, ὅστις εἰδοποιήθη δι' ἀγγελιοφόρου νὰ παραμῆνῃ εἰς Μπάσκιοι ἀναμένων διαταγὰς διὰ τὴν ἐπομένην.

Εἰς τὸν Λαχανᾶ, ἡ III Μεραρχία ἐκυρίευσεν 12 ταχυβόλα βουλγαρικὰ καὶ ἀρκετὰ ὄπλα καὶ πολυβόλα ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ ἐν ἀταξία ὑποχωρήσαντος ἐχθροῦ.

Εὐτυχῶς εἰς τὸ Κιλκίς ὁ ἀγὼν ἔσχε αὐθιμερὸν τὴν αὐτὴν αἰσίαν ἐξέλιξιν.

Αἱ τρεῖς Μεραρχίαι τοῦ κέντρου ἐπανέλαβον τὴν ἐπίθεσιν λίαν πρωτὶ ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχε προχωρήσει κατὰ τὴν νύκτα εἰς 7 καταλλήλους θέσεις, ἐγγύτερον τῆς τοποθεσίας. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε σκληροτάτος ἀλλὰ τὸ ἀνδρεῖον πεζικὸν μας, παρὰ τὰς σοβαρὰς ἀπωλείας, κατώρθωσε περὶ τὴν ἐσπέραν νὰ ἐκδιώξῃ τὸν ἐχθρὸν ἐξ ὅλων τῶν χαρακωμάτων του. Ἡ κυρία τοποθεσία τοῦ Κιλκίς ἐγκατελείφθη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ κυρίως κατόπιν τῆς ἀπειλῆς τοῦ δεξιῦ τοῦ ἐκ μέρους τῆς II Μεραρχίας.

Ἡ X Μεραρχία ἐπίσης κατόπιν σφοδροῦ ἀγῶνος εἰς τὰ στενὰ τοῦ Καλινόβου ἠπείλησε διὰ κυκλώσεως τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ ἐχθροῦ, συντέλεσασα σημαντικῶς εἰς τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ, ὅστις ὑπεχώρησε ἀτάκτως πρὸς Κιλινδίον.

Αἱ Μεραρχίαι ἐξηντημένα ἔνεκα τοῦ τριημέρου ἀγῶνος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταδιώξουν κατὰ πόδας τὸν ἐχθρὸν, ἀνασυνταχθεῖσαι καὶ καταυλισθεῖσαι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Αἱ ἀπώλειαι τῆς πρώτης αὐτῆς ἀποφασιστικῆς μάχης ὑπῆρξαν σοβαραί. Οἱ νεκροὶ καὶ τραυματαῖα φαίνεται ὅτι ὑπε-

(1). Οἱ πεπειραμένοι ἠγῆτορες τοῦ πεζικοῦ ἐκάλουν ἀνιχνευτὰς εἰδικούς τινὰς ἀνδρας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατάλληλοι νὰ εὐρίσκουν τροφίμα—ἀδέσποτα σφάγια, θρῆνθας ἀγὰ κλπ. εἰς ἐγκαταλειμμένα ἢ μὴ χωρία, κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις. Τὸ ¹/₃₈ σύνταγμα εὐζώνων εἶχε σχηματίσει ἀγέλην, ἣτις εἰς τὸ τέλος τοῦ πολέμου περιεῖχε ἀνω τῶν 5000 μικρῶν καὶ μεγάλων σφαγιῶν.

ρέβησαν τὰς δέκα χιλιάδας ἐν συνόλῳ (εἰς Κιλίκις—Λαχανᾶ). Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦσαν ἕξ διοικηταὶ συνταγμάτων, οἵτινες ἔπεσαν ἡρωϊκῶς κατὰ τὸν τριήμερον αὐτὸν ἐπικὸν ἀγῶνα. Ἐφονεύθησαν οἱ Παπακυριαζῆς, Καμπάνης, Καραγιαννόπουλος, Καμάρας, Κορομηλᾶς καὶ Φωκ. Διαλάτης (Ταγματάρχης) καὶ ἔτραυματίσθη ὁ διοικητὴς τοῦ 18ου πεζικοῦ Ἀντισυντατάρχης Τερτίης. Ἐπεσαν ἐπίσης ἡρωϊκῶς οἱ διοικηταὶ ταγμάτων ταγματάρχει Γεωρ. Ίατριδῆς, Κουτήφαρης, Κατσιμήδης καὶ Χατζόπουλος. Αἱ ἀπώλειαι αὗται εἰς ἀνωτέρους ἀξιοματικὸς ἀποδεικνύουν τὴν σφοδρότητα τῆς αἱματηρᾶς ἐκείνης μάχης. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ δύναται νὰ εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὴν ἔνδοξον σελίδα τῆς ἱστορίας του, τὴν ὁποίαν ἔγραψε μὲ τὸ αἷμα του εἰς τὰ πρᾶνῃ τοῦ Κιλίκις—Λαχανᾶ.

Ἡ ὑποβληθεῖσα πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν πρώτη ἐπίσημος ἔκθεσις τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου ἐκ Μπατζᾶς, ἐξαιρεῖ δικαίως τὴν δρᾶσιν τῶν Μεραρχιῶν VIης καὶ Ιης ἐν Λαχανᾶ. Ἡ σχετικὴ περικοπὴ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς (23ης Ἰουνίου) ἔχει κατὰ λέξιν ὡς ἑξῆς :

«Αἱ δύο κατὰ Λαχανᾶ ἐπιχειρήσασαι Μεραρχίαι ἔσχον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην (21ης Ἰουνίου) βαρυτάτην ἀποστολὴν καὶ σκληρότατον ἀγῶνα, μετὰ μεγίστης προσπαθείας κατωρθώσασαι νὰ τάξωσι τὸ πυροβολικὸν αὐτῶν (1) καὶ μετ' ἀλλεπαλλήλους ἐφόδους κατορθώσασαι νὰ κερειύσωσι διὰ τῆς λόγῃς τὰ ὑψώματα τοῦ Λαχανᾶ, ἅτινα ὁ ἐχθρὸς ὑπερήσπισε μετὰ λύσεως.

Ἀληθεῖς ἑκατόμβας ἐστοίχισαν αἱ ἔφοδοι αὗται εἰς τὰ ἡρωϊκά μας συντάγματα, ἀλλ' ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐχθροῦ ὑπῆρξε τελεία, καίτοι ἦτο οὗτος ἀριθμητικῶς σχεδὸν ἰσοδύναμος, ἦτοι ἐκ 16 ταγμάτων πεζικοῦ μετὰ 24 πυροβόλων. Ὁ ἐχθρὸς ἐκτιναχθεὶς ἐκ τῶν θέσεών του ἐτρόπη εἰς φυγὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς γεφύρας Ὁρλιακο, ἀφήσας εἰς χείρας ἡμῶν 12 πυροβόλα κλπ. Τὰ στρατεύματα ἡμῶν (τὸ 1)38 Εὐζώνων μόνον) κατεδίωξαν αὐτὸν μέχρι Μπάσκιοῦ ἔνθα ἔταξαν προφυλακᾶς».

Ἐντὸς τῆς ἡμέρας τὴν 21ην Ἰουνίου, μόλις ἀνηγγέλθη εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἡ ὑποχώρησις τοῦ ἐχθροῦ ἐκ Κιλίκις, ὁ Ἀρχιστρατήγος ἐξέδωκε τὴν κατωτέρω χαρακτηριστικὴν διαταγὴν του :

«Πρὸς τὰς II, III, IV, V καὶ X Μεραρχίας καὶ τὴν Ταξιαρχίαν Ἰππικοῦ.
Καταδιώξατε κατὰ πόδας τὸν ἐχθρὸν παντὶ σθένει, μέχρι τελείας ἔξαν-
τλήσεώς σας
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β'»

Ἡ εἰδικὴ αὕτη διαταγὴ, ὡς βλέπομεν ἀπευθύνεται μόνον εἰς τὰς πρὸ τοῦ Κιλίκις Μεραρχίας καὶ τὸ Ἰππικόν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὰς Μεραρχίας τοῦ Λαχανᾶ. Μέχρι τελείας ἔξαντλήσεώς σας εἶναι ἡ φράσις τὴν ὁποίαν ὅπως βεβαιοὶ ὁ Ἐπιτελάρχης Δούσμανης εἰς τὴν σελ. 69 τῆς ἱστο-

(1) Ἡ ἔκθεσις ἔννοσι τὴν περιγραφείσαν ἀνωτέρω ἱστορικὴν προέλασιν τοῦ πεδικοῦ πυροβολικοῦ, ἀκαλύπτου ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Σερρών τὴν μεσημβρίαν τῆς 21ης Ἰουνίου.

ρίας του (Βουλγαρικός πόλεμος) προσέ'εσεν ιδιοχείρως ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ τῆς νίκης ὁ Βασιλεὺς Ἀρχιστρατήγος. Ἐν τῇ πραγματικότητι αἱ Μεραρχίαι τοῦ Κέντρου δὲν ἠδυνήθησαν οὔτε συνήθη δίωξιν νὰ κάμουν ἔνεκα περιστάσεων ἀνεξαρκήτων τῆς θελήσεως τῶν Διοικητῶν των καὶ μόνον τὴν πρωίαν τῆς 22ας ἐτέθησαν εἰς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὸ μέτωπον τοῦ Λαχανᾶ, ὡς εἶδομεν, τὸ τμημα στρατιᾶς κατηλύθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐν ἀναμονῇ διαταγῶν καὶ ἔνεκα ὑπερκοπώσεως τῶν ἀνδρῶν, (δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ τελευταία διαταγὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου καθώριζε ἠθῶς τὴν μετάβασιν εἰς Κιλκίς τοῦ ἡμίσεως σχεδὸν τῆς δυνάμεως μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἀνεστάλη ἄλλῳς μέχρι τῆς νυκτός), καὶ μόνον τὸ εὐζωνικὸν Σύνταγμα Παπαδοπούλου, οὗ μόνον χωρὶς διαταγὰς ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τούτων ἐνήργησε τὴν ἀπηνῆ καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὸ Ὀρλιακο ὅπως ἀναγνωρίζει καὶ ἡ προαναφερθεῖσα ἔκθεσις τοῦ Βασιλέως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν.

Ὁ συνταγματάρχης Παπαδόπουλος ἔσχεν οὕτω τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἐκτελέσῃ μόνον αὐτὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως περὶ καταδίωξεως μ ε χ ρ ι τ ε λ ε ί α ς ἐ ξ α ν τ λ ῆ σ ε ω ς καὶ δι᾽ ἐναντίον τῆς ἠρητῆς διαταγῆς τῆς Μεραρχίας του περὶ ἀμέσου διακοπῆς τῆς διώξεως καὶ ἐπιστροφῆς του εἰς τὸν Λαχανᾶν.

Καὶ ὅμως οὔτε εἰς τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις, οὔτε εἰς τὰ ἱστορικὰ συγγράματα ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἡρωϊκοῦ συνταγματάρχου. Τὸ φιλόπρωτον καὶ ὁ φθόνος τῶν μικρῶν ἀνθρώπων τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἐκτελέσουν τὸ στοιχειῶδες καθήκον των, κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν πολεμικῶν ἐκθέσεων, ἔναντι ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ αἷμα των εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς μάχης.

Ὅταν ὁ ἐκ Λαχανᾶ ὑποχωρῶν ἐχθρὸς, καταδιωκόμενος κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου, κατήγετο ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει πρὸς τὸν Στρομόνα, ἡ VIIη Μεραρχία εὐρίσκετο, ὡς λέγεται, περὶ τὸ Δημητρίτσι εἰς ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου καὶ ὅμως δὲν προήλασεν ὅπως ἀποκόψῃ τὴν ὑποχώρησιν καὶ αἰχμαλωτίσῃ τὸ σύνολον τῆς λεγομένης Μακεδονικῆς Βουλγαρικῆς Μεραρχίας. Δὲν γνωρίζομεν ποίους βαρύνει ἡ εὐθύνη τῆς τοιαύτης ἀμελείας. Ἐλέχθη τότε ὅτι ὑπῆρξε διαφωνία μεταξὺ τοῦ Μετάρχου καὶ τοῦ ἐπιτελείου τῆς Μεραρχίας. Ὅπως ἴσως φρονῶν ὅτι ἔαν μεταξὺ τῶν Διοικητῶν τῶν προκεχωρημένων μονάδων τῆς VIIης Μεραρχίας εὐρίσκετο καὶ τις Παπαδόπουλος ἢ Βελισσαρίου δὲν θὰ ἴστατο ἀπαθῆς ἐνώπιον τοῦ θεάματος τοῦ κονιορτοῦ καὶ τοῦ θορύβου τῶν ὄχημάτων τοῦ παρελαύνοντος ἐνώπιόν των πανικοβλήτου ἐχθροῦ. Παρὰ πᾶσαν διαταγὴν καὶ παρὰ πᾶσαν εὐθύνην ὁ πραγματικὸς πολεμιστῆς θὰ ἔρριπτετο ὡς τίγρις ἐναντίον τοῦ φεύγοντος μισητοῦ ἐχθροῦ. Οἱ ἐπιζῶντες ἄριστοι συνάδελφοι στρατηγοὶ Σπυρίδωνος, Μάρκου, Σταυριανόπουλος κλπ. ὑπηρετοῦντες τότε εἰς τὴν VIIην Μεραρχίαν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ παράσχουν θετικωτέρας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν διὰ ποίους λόγους τὸ Γενικὸν Στρατη-

γειον ἐν τῇ ἀπὸ 18 Ἰουνίου διαταγῇ ἐπιχειρήσεων, ἔπαυσε τὴν ἐξάρτησιν τῆς VII Μεραρχίας ἀπὸ τοῦ τμήματος στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη, (VI, I, καὶ VII Μεραρχία) ἐφρόσον αἱ τρεῖς Μεραρχίαι τοῦ Ἀνατολικοῦ μετώπου ἐνήργουν ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ εἰς τὸ μέτωπον Λαχανᾶ — Στρυμόνος. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὑποπίπτει εἰς τὸ αὐτὸ ὄλεθριον σφάλμα τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν διοικήσεων, διὰ τὸ ὅποιον δικαίως τὸ κατηγοροῦν κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὰ συγγράμματάτων οἱ διακεκριμένοι Στρατηγοὶ Παρασκευόπουλος καὶ Ἀλ. Μαζαράκης καθὼς καὶ οἱ πλείστοι τῶν σωματαρχῶν καὶ τῶν Ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν, οὔτινες ἔλαβον μέρος εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.

Τεκμήριον σημαντικὸν τοῦ σφάλματος αὐτοῦ παρέχει ἡ ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Λαχανᾶ τηλεγραφικὴ ἀναφορὰ τοῦ τμήματος στρατιᾶς Στρατηγοῦ Μανουσογιαννάκη πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εἰς Μπαύτσαν.

Ἡ ἀναφορὰ αὕτη εἶναι ἡ ἑξῆς:

«21 Ἰουνίου ὥρα 4,15' ἔσπερινῇ ἐκ Λιγκοβάνης.

Μετὰ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν τοῦ ἐχθροῦ γραμμὴ Λιγκοβάνης—Λαχανᾶ ἐκυριεύθη ὑπὸ VI καὶ I Μεραρχίας. Ἐχθρὸς ὑποχωρεῖ δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Ὀρλιακο. Ἐγνωστοποιήθη τοῦτο εἰς VII Μεραρχίαν. Μέγας ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν ἐκτὸς μάχης. ΜΑΝΟΥΣΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ»

Τὸ ἀνωτέρω τηλεγράφημα εἶναι ἡ Λυδία λίθος τῆς ψυχροσυνθέσεως καὶ τῆς πολεμικῆς ἀξίας τοῦ πολυκρότου Γερμανομαθοῦς Ἐπιτελείου μας. Ὁ Στρατηγὸς Μανουσογιαννάκης τὴν ὥραν καθ' ἣν κατελάμβανε τὸν Λαχανᾶ (4,15') «γ ν ω σ τ ο π ο ι ε ἰ ἄ π λ ὤ ς π ρ ὸ ς τ ῆ ν V I I Μ ε ρ α ρ χ ῖ α ν» τὴν κατάστασιν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τοῦ Στρατηγεῖου περὶ μεταξὺ τῶν μονάδων συννεοήσεως, ἐνῶ θὰ ἐξέδιδε διαταγὴν ἐὰν ἡ Μεραρχία δὲν εἶχε παύσει νὰ εἶναι ὑπὸ τὰς διατάγας του διὰ τῆς ἀκατανοήτου διαταγῆς τῆς 18ης Ἰουνίου.

Ἄντι νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Μεραρχίας, «Ὁ ἐχθρὸς συντριβεῖς ἐνταῦθα καταδιώκεται πρὸς Ὀρλιακο διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ ἀ ν ε ὕ α ρ ε σ τ ῆ σ θ ε ἐκτείνετε τὴν χεῖρα σας νὰ τὸν συλλάβετε ἐφ' ὅσον θὰ διέλθῃ ὑπὸ τὴν ῥίνα σας» θὰ ἐξέδιδε διαταγὴν, «ἐπιτεθεῖτε πάραυτα κατὰ ὑποχωροῦντος ἀτάκτως ἐχθροῦ, συμπληρώσατε καταστροφὴν του καὶ καταλάβετε τὰς γεφύρας τοῦ Στρυμόνος».

Ὁλόκληρος ὁ στρατιωτικὸς κόσμος γνωρίζει τι ἐσήμαινε διαταγὴ τοῦ Μανουσογιαννάκη. Ὁ βαρῦκος, ἀμίλητος, ἀλλὰ λεοντόκαρδος καὶ αὐστηρότατος ἀείμνηστος Στρατηγὸς δὲν ἐχοράτενε. Εἶναι ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι ὁ Διοικητῆς τῆς VII Μεραρχίας, οἰσοδῆποτε καὶ ἂν ἦτο, γενναῖος ἢ δειλός, ἅμα ἐλάμβανε τὴν διαταγὴν τοῦ Μανουσογιαννάκη, (ἀντὶ συναδελφικῆς εἰδοποιήσεως) θὰ ἐξορίετο ἀμέσως κατὰ τῶν ἐνώπιόν του διερχομένων φυγάδων καὶ θὰ ἔδιδε τὴν χαριστικὴν βολὴν εἰς τὰ ὑπολείμματα τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἰβάνωφ

οὕτως ὥστε οὔτε αἱ Σέρραι θὰ ἐκαίοντο, οὔτε τὸ τμήμα στρατιάς θὰ ἠνογκάζετο νὰ δώσῃ νέαν μάχην μετὰ μίαν ἑβδομάδα εἰς τὸ Δεμίρ—'Ισάρ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Σχετικῶς μὲ τὴν διάταξιν τῶν Μεραρχιῶν κατὰ τὴν μάχην Κιλκίς—Λαχανᾶ νομιζῶ ὅτι εἶναι ἀρκετὴ ἢ κρῖσις τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου Στρατηγοῦ Ντεμπινέ, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἱστορικὴν διάλεξίν του εἰς τὴν Ἐνωτέραν Σχολὴν τοῦ Πολέμου ἐξέθεσε σαφῶς τὴν γνώμην του, τῆς ὁποίας θετικὸν συμπέρασμα ἦτο ὅτι ἐν τῇ σκέψει τῆς Ἐνωτέρας Ἑλληνικῆς Διοικήσεως δὲν ὑπῆρχε Ἰ δ ε α ἔ λ ι γ μ ο ὕ ἐφόσον δὲν ὑπῆρχε ἐφεδρεία.

Καὶ κατὰ τὴν μάχην αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, δὲν ὑπῆρξε σύνδεσμος ἐκ τῶν ἄνω οὔτε παρακολούθησις τοῦ ἀγῶνος διὰ τὸν συντονισμὸν τῶν προσπαθειῶν τῶν κατωτέρω μονάδων. Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν Σωματαρχῶν καὶ πάντων τῶν ἀξιωματικῶν τῶν Ἐπιτελείων τῶν Μεραρχιῶν, ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Οὐδέποτε καὶ εἰς οὐδεμίαν μάχην ἐθεάθη ἀξιωματικῶς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ὅπως παρακολούθησῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ προσανατολίσῃ τοὺς ἐκτελεστάς ἐπὶ τῶν προθέσεων αὐτοῦ. Εἰς μάτην καὶ κατ' ἐπανάληψιν κατὰ κρίσιμους στιγμὰς, εἰς Λαχανᾶν, Δοϊράνην, Πέτσισβον, Κρέσναν κ.λπ., οἱ Διοικηταὶ τῶν Μεραρχιῶν ἐξήτησαν ἐπιμόνως τὴν ἀποστολὴν ἀξιωματικοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὅπως ἀντιληφθῇ ἐπὶ τόπου τὴν πραγματικὴν κατάστασιν, ἥτις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἀ π ὀ μ α κ ρ ὸ ν κ α ἰ ἔ π ἰ τ ο ὕ χ ἄ ρ τ ο υ ὅπως τονίζεται αὐτολεξεῖ εἰς τὰς ἀναφορὰς των. Καὶ ὅπως τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέθετε οὐλαμὸν ὀλόκληρον ἐξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεφαίνετο (ἀνθοστολίστοι ἐνίοτε) κατὰ τὰς θριαμβευτικὰς εἰσόδους τοῦ Στρατηγεῖου εἰς Κοζάνην, Βέρροϊαν, Θεσσαλονίχην, Ἰωάννινα κ.λπ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης, εἶμαι ὑποχρωμένος νὰ ἐπικρίνω τὸ τεράστιον σφάλμα τῆς διαταγῆς τῆς 20ῆς Ἰουνίου, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἔχη ὀλεθρίας συνεπείας εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης. Ὡς ἀνεφερον ἐν τῇ ἔξιστορήσει τοῦ ἀγῶνος τοῦ Λαχανᾶ, τὴν ἐσπέραν τῆς δευτέρας ἡμέρας διετάχθη ὀλόκληρος σχεδὸν Μεραρχία ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κιλκίς πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ δεξιοῦ. Καίτοι ἡ ἔνοχος ἐκεῖνη εἰδικὴ διαταγὴ δὲν παρατίθεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐμφαίνεται ἐν τούτοις σαφῶς ἡ ὑπαρξίς της ἐκ σχετικῆς παραγράφου τῆς διαταγῆς ἐπιχειρήσεων τῆς 21ῆς Ἰουνίου. Ἡ παράγραφος αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς : (σελ. 66)

• Εἰδοποιήθη ἡ Πα Μεραρχία ὅτι ἐντὸς τῆς ἡμέρας θὰ καταφθάσῃ εἰς τὸ δεξιὸν αὐτῆς ἡ VIη ἐκ Λιγκοβάνης ἡ ὁποία διετάχθη νὰ σπεύσῃ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ πρὸς τὸ Στρέτοβον κ.λπ. ».

Εἶδομεν, ἐν τῇ σχετικῇ ἀφηγήσει, πὼς ὁ Βασιλεὺς Ἀρχιστράτηγος παρὰ τὴν κρίσιμωτάτην κατάστασιν τοῦ ἀγῶνος ἐν Κιλκίς ἀνέστειλε τὴν ἐκτέλεσιν

τῆς θλεθρίας ἐκείνης διαταγῆς μέχρις ἐπελεύσεως τοῦ σκότους, καὶ ἔσωσε τὴν στρατιάν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἀσφαλοῦς καταστροφῆς. (Τηλεγραφικὴ συνομιλία ἐπιτελάρχου καὶ λοχαγοῦ Παγκάλου τῆς 9.30' πρωΐνης 21ης Ἰουνίου, ἱστορία Βουλγαρικοῦ Πολέμου σελ. 65).

Τὸ ἀναμφισβήτητον αὐτὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπισημῶν ἐγγράφων, ἅτινα ἀνέφερον, ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον καὶ ἐν τῷ τμήματι ἐπιχειρήσεων, παρὰ τὴν ἐπιτελικὴν σοφίαν, ὑπῆρχε καὶ ψυχὴ δειλή, ἣ ὁποία ἔχανε τὴν ψυχραιμίαν της εἰς κρίσιμους στιγμὰς. Ἐκτὸς τῆς προκειμένης περιστάσεως καὶ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἰωαννίνων, θὰ ἴδωμεν βεβαιωμένην τὴν γνώμην μας αὐτὴν κατὰ τὴν μεγάλην κρίσιν τοῦ Πετσόβου καὶ τῆς Κρέσνας εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τοῦ πολέμου.

Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Καρατζάκιοι, ὕψωμα 605, μετέβην ἐπειγόντως εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐν Μπάλτσφ ὅπως ἀναφέρω σχετικῶς μὲ τὴν ἀδυναμίαν ἐνεργείας, ἔνεκα τοῦ ἐδάφους, τοῦ πεδιοῦ μας πυροβολικοῦ. Ἡ μάχην τοῦ Κιλκίς εὐρίσκειτο ἐν τῇ ἀκμῇ της, ὅπως ἐφαίνετο ἐκ τοῦ σφοδροῦ κανονιοβολισμοῦ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐφαίνετο ἀπολύτως ἤρεμος καὶ κύριος ἑαυτοῦ. Ψυχραϊμος ἐπίσης ἦτο ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου Δούσμανης. Δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοὺς παρισταμένους ἀξιωματικοὺς τοῦ Ἐπιτελείου. Τὸ χρῶμα των, τὸ βλέμμα καὶ ἡ ὁμιλία των ἀπεδείκνυν σαφῶς, εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὅτι εἶχεν ξυπνήσει μέσα των «τὸ γουρουνάκι πὺν κοιμᾶται» (Le petit cochon qui dort) ὅπως λέγει χαρακτηριστικὰ ὁ διαπρεπὴς Γάλλος συγγραφεὺς στρατηγὸς Cardot εἰς τὸ συγγραμμὰ του «Héresies militaires» ὁμιλῶν διὰ τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως μὲ τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἔχει προικίσει πάντα ζῶντα ὄργανισμὸν. Ἄτυχῶς ὁ πλέον τεταραγμένος μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ διαπρεπέστερος τῶν ἐπιτελικῶν παραγόντων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου.⁽¹⁾

Φαίνεται ὁ Ἐπιτελάρχης Δούσμανης δὲν εὐρίσκειται ἐν ἀδίκῳ ὅταν εἰς ἐπανειλημμένας περιπτώσεις χαρακτηρίζει σαφῶς φύσει δειλὸν τὸν ἀξιωματικὸν ἐκείνον, ὃ ὁποῖος ἦτο προικισμένος μὲ πολλὰ ἄλλα φυσικὰ προτερήματα (ὀξύτατῃ ἀντίληψις, βαθεῖα κρίσις, ἐξαιτετικὴ ἐργατικότης κλπ).

Ἄνεφερον ἐν λεπτομερείᾳ τὸ γεγονός αὐτὸ πρῶτον διὰ νὰ ἀποδώσω δικαιοσύνην εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου, τοὺς ὁποίους ὁ φανατισμὸς τοῦ κατόπιν διχασμοῦ ἐχαρακτήρισε πολλάκις ὡς δειλοὺς καὶ μικροψύχους καὶ δεύτερον διὰ ν' ἀποδειχθῇ, ἅπαξ ἔτι, ὅτι ἔχει ὑψίστην σημασίαν ἡ παρουσία τοῦ Ἀρχιστρατήγου ὅσον τὸ δυνατόν ἐγγύτερον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ θαρραλέα ἀπόφασις τοῦ Κων-

(1) Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἔπλευον διὰ ν' ἀναχωρήσω, ὁ Βασιλεὺς εἶπε πρὸς τὸν Ἐπιτελάρχην: «ἐνόησε ὁ λοχαγὸς τί διέταξα». Καὶ ὁ Δούσμανης μειδιῶν «Μείναιτε ἡσυχος Μεγαλειότατε, ὁ Πάγκαλος τοῦ λὲς ἕνα καὶ ἔννοσι δέξα». Ὁ μακαρίτης ἐνῶ μού ἔβαινε κοπλιμένο ἐδείκνυε εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι γνωρίζει τοὺς ἀξιωματικούς. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεχώρουν ἀντελήφθη ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἔλεγε κάτι γελῶν πρὸς τὸν Ἐπιτελάρχην. Εἶμα βέβαιος ὅτι ἐνεθυμήθη πὼς ἐχηρημάτισα γραμματεὺς τοῦ Ζορμπά κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου τὸ 1909.

σταντίνου ὅπως ἀκυρώσει τὴν ὀλεθρίαν διαταγὴν τῆς 20ῆς Ἰουνίου ἔσωσε τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς.

Δὲν γνωρίζω τί θὰ ἐγίνετο ἐὰν ὁ αἰμίμηστος Βασιλεὺς διηύθυνε τὰς ἐπιχειρήσεις ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου συμφώνως πρὸς τὸ πρωτοφανὲς δόγμα, τὸ ὁποῖον ἐφηρμόσθη κατὰ τὴν παρελθούσαν δεκαετίαν παρ' ἡμῖν.

ΜΑΧΑΙ ΔΟΙΡΑΝΗΣ ΚΑΙ ΔΕΜΙΡ - ΙΣΑΡ

Ὁ εἰς Κιλκίς - Λαχανᾶ ἠτηθηθεὶς ἐχθρὸς ὑπεχώρησεν ἀφ' ἐνὸς μὲν βορείως πρὸς Δοϊράνην (ἐκ Κιλκίς) ἐξ ἄλλου δὲ ἐκ Λαχανᾶ πρὸς Σέρρας καὶ Δεμίρ - Ἰσάρ.

Ἡ πρώτη ὁμάς κατέλαβεν ἰσχυρῶς τὰ ὑψώματα νοτιοδυτικῶς τῆς Δοϊράνης παρὰ τὸ χωρίον Βλαδαγαῖαι. Ἡ στρατιὰ τοῦ Λαχανᾶ ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Ἰβανῶφ ἀφοῦ κατέστρεψε τὰς γεφύρας τοῦ Στριμόνος καὶ ἔκαυσε τὴν πόλιν τῶν Σερωῶν συνεκεντρώθη παρὰ τὸ Δεμίρ-Ἰσάρ ὅπως ὑπερασπισθῆ τὴν στενωπὸν τῆς Κούλας καὶ παρακώλυση τὴν προέλασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Στριμόνος πρὸς τὴν ἱστορικὴν διάβασιν τῆς Κρέσνας καὶ τῆς Τζουμαγιᾶς. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπὸ τῆς 22ας Ἰουνίου ἤρχισε προελαύνων πρὸς βορρᾶν μὲ γενικὴν διαταγὴν τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Πᾶσαι αἱ διαταγαὶ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς δὲν παρέχουν ἐνδιαφέρον διότι καὶ αἱ συγκρούσεις Δοϊράνης καὶ Δεμίρ—Ἰσάρ ἔλαβον χώραν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν τμημάτων στρατιᾶς τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ (Δαμιανοῦ) καὶ τοῦ δεξιοῦ (Μανουσογιαννάκη).

Οὕτω τὴν 24ην Ἰουνίου αἱ μεραρχίαι, ἐν γραμμικῇ παρατάξει, εὐρίσκονται μὲ τὰς προφυλακὰς τῶν ἐπὶ τῆς γραμμῆς Γενγελῆ—Δοϊράνη—Δοβατεπέ—δεξιὰ ὄχθη Στριμόνος μέχρι τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Σερωῶν εἰς Ὁρλιακο.

Ἡ διαταγὴ ἐπιχειρήσεων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου (22ας Ἰουνίου) ἀφοῦ ἀνασηματίζει καὶ πάλιν τὸ τμήμα στρατιᾶς τῶν I, VI καὶ VII Μεραρχιῶν περιέχει καὶ πάλιν ἀρκετὰ Εἴτε, ἐξ ἐκείνων πού τσάκις ἐμνημονεύσαμε προηγουμένως. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπον ν' ἀναγραφῆ ὀλόκληρος ἡ διαταγὴ αὕτη. Ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω μόνον ὅτι εἰς σχετικὴν περιόδον καθορίζουσιν τὴν ἀποστολὴν τοῦ τμήματος στρατιᾶς περιέχονται ἐξ (6) ἐν ὄλῳ Εἴτε καὶ Ἡ, τὰ ὁποῖα ἀφήνουν εἰς τοὺς ἐκτελεστάς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἐνεργείας.

Εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερόν, ὁ Διοικητὴς τῆς X Μεραρχίας ἐκθέτει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του (σελ. 170) ὅτι τὴν ἐσπέραν τῆς 22ας Ἰουνίου εὐρίσκειτο ἐν καταυλισμῷ παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Κλιντιρ καὶ ἀπέστειλεν ἀξιωματικὸν τοῦ Ἐπιτελείου του «διὰ νὰ ἀνέρη ποῖον σῶμα εὐρίσκειται πλησίον του, ὅπως συνδεθῆ, διότι οὐδεμίαν πληροφορίαν μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἶχε λάβει!!!»

Ὁ ἀποσταλεὶς ἀξιωματικὸς τὸν ἐληροφόρησε μετ' ὀλίγον ὅτι πρὸς νότον εὐρίσκειτο ἡ III Μεραρχία τοῦ Στρατηγοῦ Δαμιανοῦ. Περὶ τὴν πρώτην πρωΐνην, ὡς ἐξιστορεῖ ὁ Μέραρχος, ὁ Στρατηγὸς Δαμιανὸς συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ

τὸν Ἐπιτελάρχην του Ν. Τρικούλην μετέβη εἰς τὸν σταθμὸν Κιλιντιῶ πρὸς συνεννόησιν. Τελικῶς καθωρίσθη ὅπως αἱ δύο Μεραρχίαι ἐπιτεθῶσι λίαν πρῶτ' κατὰ τοῦ πρὸ τῆς Δοϊράνης ἐχθροῦ. Οὕτω τὴν πρῶταν, αἱ δύο μεραρχίαι προσέβαλον τὸν ἐχθρὸν καὶ μετὰ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀνέτρεψαν αὐτὸν τραπέντα εἰς φυγὴν καὶ ἐγκαταλείψαντα ἀρκετὰ πυροβόλα τῶν 12 ἑκατοστομέτρων. Ἡ III μεραρχία κατέλαβε τὴν πόλιν τῆς Δοϊράνης. Ὁ Διοικητὴς τῆς X μεραρχίας ἔξαιρει ἐν τῇ ἀφηγήσει του τὴν δρᾶσιν τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ Ταγματάρχου Γουβέλη, ὁ ὁποῖος ἐπεδείξατο κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην «ἐξαιρετικὴν ἱκανότητα καὶ ἀνδρείαν».

Ἡ X Μεραρχία ἔσχε κατὰ τὴν μάχην τῆς Δοϊράνης σοβαρὰς ἀπωλείας, ἀνερχομένης εἰς ἄνω τῶν 1300 ἀνδρῶν, τραυματιῶν καὶ φονευθέντων. Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης εἶχε σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐπιχειρήσεων, διότι ἐπέτρεψε τὴν ταχείαν προέλασιν τοῦ στρατοῦ διὰ τῶν διαβάσεων τοῦ ὄρους Μπέλες πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Στρομνίτης, ὅπερ ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τῶν δι' αὐτῆς κινουμένων Βουλγαρικῶν φαλάγγων καὶ τὴν κυρίεσιν ἀφθόνου πολεμικοῦ ὕλικου τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὁ Μέραρχος ἐκφράζει τὸ παράπονον, διότι «τὰ ἀποτελέσματα τῆς μάχης τῆς Δοϊράνης παραδόξως δὲν ἐξετιμῆθησαν ὅσον ἔδει ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγείου». Ὁ Μέραρχος προσθέτει ὅτι ἠναγκάσθη ν' ἀναφέρῃ τ' ἀνωτέρω χάριν τῶν πεσόντων ἡρώων εἰς τὴν μάχην ἐκείνην.

Ἡ ἱερόσυλος δαφνοκλοπὴ αὕτη τῶν ἀκάτων γραφειοκρατῶν δὲν εἶναι ἡ μόνη οὕτε ἡ τελευταία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολέμων μας μέχρι καὶ σήμερον ἀκόμη.

Τὴν 24ην Ἰουνίου, αἱ Μεραρχίαι τοῦ κέντρου IV, II, καὶ V προήλασαν διὰ τῶν διαβάσεων τοῦ ὄρους Μπέλες πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Στρομνίτης. Τὸ τμήμα στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη ἐξηκολούθησε διὰ τῶν δύο Μεραρχιῶν του, I καὶ VI, τὴν προέλασιν του πρὸς βορρὰν, ἀκολουθοῦν τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Στρυμόνος. Ἡ VII μεραρχία εὐρίσκετο παρὰ τὸ Ὀρλιακο.

Τὴν 25ην Ἰουνίου, ἡ προέλασις ἐξακολουθεῖ. Κατὰ τὴν διαταγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων ἡ IV μεραρχία κατέλαβε τὴν δίοδον τοῦ Μπέλες πρὸς Γάβροβον, ὑψ. 1494. Ἡ II μεραρχία διὰ τοῦ ὑψομέτρου 1063 εἰς Μπολανζή. Ἡ V μεραρχία εἰς τὴν διάβασιν Κωστούρινο. Ἡ III μεραρχία, μεθ' ὅλου τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ δυτικῶς τοῦ Κωστούρινο. Ἡ X μεραρχία πρὸς Κάλκοβον, συνεργαζομένη ἐνδεχομένως μετὰ τῆς III. Ἡ VII μεραρχία διετάχθη νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος πρὸς κάλυψιν τῶν διαβάσεων αὐτοῦ. Ὅπως βλέπομεν, ἡ VII μεραρχία ἀνὰ δύο ἡμέρας ὁράπτεται καὶ ἐκράπτεται ἀπὸ τοῦ τμήματος στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη. Τὴν 29ην Ἰουνίου ἡ ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος γέφυρα Ὀρλιακο εἶχε ξενυχθῆ διὰ τῆς γεφυροσκευῆς, οὕτως ὥστε ἡ VII μεραρχία ἠδυνήθη νὰ διεκπεραιωθῆ τὴν 26ην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ.

Τὸ τμήμα στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη (I καὶ VI μεραρχία) εὐρίσκετο πρὸς Τζούμα καὶ Τζαφερλί.

Ἡ Ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Χατζῆ—Μπειλίχ.

Ἡ διάβασις τοῦ ὄρους Μπέλες ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἔσχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὴν ἡραδαίαν ὑποχώρησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ὅστις εὐρίσκετο ἔναντι τῆς III Σερβικῆς στρατιᾶς (Κριβολάκ). Ὁ Σερβικὸς στρατὸς ἐπροχώρησεν οὕτω πρὸς τὸ Ἰστίπ, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι ὑπεχώρησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς βορρὰν πρὸς Τσάρεβο — Σέλο, ἐξ ἄλλου δὲ διὰ τῆς κοιλάδος τῆς Στρωμνίτισης ἀνατολικῶς πρὸς τὸ Πετρίτσι.

Τὴν 26ην Ἰουνίου αἱ μεραρχίαι II, III, IV, V καὶ X εἶχον φθάσει εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Στρωμνίτισης ἐνῶ οἱ Βούλγαροι ὑπεχώρουν πρὸς Μπέρογο — Μέτσοβο.

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΟΡΟΣ—ΤΕΠΕ

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Δοϊράνης, οἱ ὑποχωρήσαντες Βούλγαροι φαίνεται ὅτι ἀπεφάσισαν νὰ ἀμυνθῶσι ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν θέσεων τοῦ ὄρους Ὀρός—Τεπε ὕψωμα 1200 μέτρων. Τὰ Νοικοκυρικὰ προαῆ τοῦ ὄρους αὐτοῦ ἦσαν ἀπότομα καὶ δασώδη, ἐπὶ πλέον δὲ ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἐνισχύσει τὴν θέσιν διὰ ὀρυγμάτων. Ὅταν ἡ Χη μεραρχία ἔφθασε εἰς τὰς προσβάσεις τῆς θέσεως διεπίστωσε μετὰ ἀναγνώρισιν ὅτι ἡ κατὰ μέτωπον ἐπίθεσις ἦτο ἀδύνατος καὶ συμφωνούντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν Διοικητῶν τῶν μονάδων ἀπεφάσισε ν' ἀναφέρει τὴν κατάστασιν πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ τμήματος στρατιᾶς στρατηγὸν Δαμιανόν, μὲ τὴν παρακλήσιν ὅπως ἡ IIIη Μεραρχία βοηθήσῃ τὴν ἐπίθεσιν προσβάλλουσα τὰς ἐχθρικὰς θέσεις ἐκ τοῦ πλευροῦ. Ὅπως ἀναφέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του, σελίς 176, ὁ Διοικητὴς τῆς Χης Μεραρχίας, ὁ στρατηγὸς Δαμιανὸς ἀνεγνώρισε τὸ δύσκολον τῆς καταστάσεως καὶ ἀνέφερεν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅτι δὲν ἀρκοῦν αἱ διατιθέμεναι παρ' αὐτοῦ δυνάμεις διὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς θέσεως.

«Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὴν κατάστασιν ὡς καὶ τὸ δχυρὸν τῶν ἐχθρικῶν θέσεων, παρετήρησεν αὐστηρῶς εἰς τὸν Διοικητὴν Δαμιανόν ὅτι λυπεῖται νὰ βλέπῃ τὴν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατιᾶν νὰ ὑστερῇ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἕτερος στρατὸς σπεύδει καὶ προχωρεῖ...».

Πᾶς στρατιωτικὸς ἀντιλαμβάνεται τὴν βαρεῖαν μομφήν, ἣν ἐνέχει ἡ διαταγὴ αὕτη, ἀπευθυνομένη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης πρὸς ἕνα ἀνώτατον ἀξιωματικὸν Διοικητὴν στρατιᾶς. Ὁ Διοικητὴς τῆς Χης Μεραρχίας εὐλόγως ἀναφέρει σχετικῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ του: (σελίς 177) «Ἡ διαταγὴ αὕτη ἡ μὴ στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου ἐπροξένησε πολὺ λύπην εἰς τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν καὶ εἰς ἐμέ, διότι οὔτε τὸ παρελθὸν τῶν Μεραρχιῶν ἦτο τοιοῦτον ὥστε νὰ νομίζεται ὅτι ἀποφεύγουν αὐταὶ τὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ σύγκρουσιν, οὔτε εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν ἐδίσταζον νὰ θυσιασθοῦν ἐπιπροκειμένον περὶ ἐπιτευξέως γενικῆς νίκης». Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω διατα-

γῆς, τὸ τμήμα στρατιᾶς διέταξε ὅπως λίαν πρωτὶ ἐνεργηθῆ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων. « Ἄλλὰ αἱ διαταγαὶ αὗται δὲν ἐξετελέσθησαν κατόπιν νέας διαταγῆς ἐντὸς τῆς νυκτός, ληφθείσης ὥρας τινος μετὰ τὴν πρώτην αὐστηρὰν διαταγὴν, συνταχθεῖσαν ἴσως ἀπὸ ἀξιωματικῶν ἀγνοοῦντα ἐντελῶς τὴν κατάστασιν ». (Παρασκευοπούλου σελίς 177).

Ἐντὸς τῆς αὐτῆς νυκτός καὶ εἰς διάστημα ὀλίγων ὥρων ἐκδίδονται δύο τελεσίως ἀντιφατικαὶ διαταγαὶ (ordres) καὶ conholders ὅπως λέγουν οἱ γάλλοι συνάδελφοι). Μιὰ διαταγὴ πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ τμήματος Στρατοῦ, μετὰ βαρυτάτης μομφῆς διότι ὑστερεῖ, διατάσσουσα ἄμμεσον ἐπίθεσιν καὶ μετ' ὀλίγον νέα διαταγὴ ἐντελλομένη τὴν ἀναστολὴν πάσης ἐπιθέσεως : Πισιφανῆς ἀπόδειξις ὅτι εἰς τὰ σπλάχνα τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ὑπῆρχε σοβαρὰ δυσαρμονία μεταξύ ὀρισμένων σημαινόντων παραγόντων αὐτοῦ, ὅπως θὰ ἴδωμεν σαφέστερον ἔτι ἀργότερον. Ἐπὶ πλέον ἀποδεικνύεται καὶ πάλιν ὅτι ἡ III Μεραρχία ἦτο ὑπὸ τὴν δυσμένειαν σημαίνοντος μέλους τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ.

Ὁρθοτάτη συνεπῶς ἡ δυσφορία τοῦ διοικητοῦ τῆς Χης Μεραρχίας, γράφοντος ἐν συνεχείᾳ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὰ κάτωθι ἀξιωματικῶν. « Τὰ θλιβερὰ ταῦτα ἀτοπήματα, τὰ πληγώνοντα θξωματικούς ἐκτελοῦντας τὸ καθήκον των, θὰ συμβαίνωσι πάντοτε ὅταν τὸ Γενικὸν Ἀρχηγεῖον διοικῆ τὰ ἐπιχειροῦντα στρατεύματα ἀπὸ μακρὰν, χωρὶς τοῦλάχιστον νὰ ἐπικοινωνῆ μετ' αὐτῶν στενωῶς καὶ συνεχῶς δι' ἐπὶ τόπου ἀποστελλομένων ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου, ὥστε νὰ πληροφορηθῆται ἀκριβῶς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν . . . Τόσον δὲ τοῦτο ἦτο ἀληθές, ὥστε εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν αὐστηρὰν παρατήρησιν τοῦ στρατηγοῦ Δαμιανοῦ, λέγουσαν ὅτι ὑστερεῖ τοῦ ἄλλου Στρατοῦ, καὶ μετὰ ὥρας τινάς μόνον ἀποστέλλεται ἐπειγόντως νέα διαταγὴ, λέγουσα νὰ ἀναμείνωμεν ἐπὶ τριήμερον μέχρις ὅτου φθάσωσι καὶ αἱ ἄλλαι Μεραρχίαι εἰς τὸ ὕψος τοῦ μετώπου μας ». Ἡ ἐξέλιξις τῆς καταστάσεως ἀπέδειξεν ὅπόσον εἶχον δίκαιον ὁ Στρατηγὸς Δαμιανὸς καὶ ὁ Διοικητὴς τῆς Χ Μεραρχίας καὶ ὅπόσον ἦτο πεπλανημένη ἡ πρώτη διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ἡ διατάσσουσα τὴν ἄμμεσον ἐπίθεσιν κατὰ τῶν θέσεων τοῦ Ὀροῦ-Τεπέ. Τὴν μεθεπομένην ὁ ἐχθρὸς ἐξεκένωσε τὰς θέσεις ἀμαχητὶ καὶ ὑπεχώρησεν ἑσπευσμένως, φοβηθεὶς τὴν κύκλωσίν του ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶς προελαυνόντων Ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Ἐὰν ἐξετελείτο ἡ πρώτη διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἀσφαλῶς ἀρκεταὶ ἑκατοντάδες στρατιωτῶν μας θὰ ἔπιπτον ἀδίκως εἰς τὰ δασώδη πρηνῆ τοῦ Ὀροῦ-Τεπέ.

Ἀνέφερον λεπτομερῶς τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον, διότι ἐν συνδυασμῷ μὲ ἄλλα ἀκόμη χαρακτηριστικώτερα θὰ μᾶς παράσχη σαφῆ τὴν εἰκόνα τῆς δυσαρμονίας καὶ τῆς λανθανούσης ἐχθρότητος, ἡ ὁποία ὑπῆρχε τότε μεταξύ τῶν σημαινόντων παραγόντων τοῦ Ἐπιτελείου.

ΜΑΧΗ ΔΕΜΙΡ - ΙΣΑΡ (26 - 27 Ἰουνίου)

Ὁ ἐν Λαχανᾶ ἠττηθεὶς καὶ ἀτάκτως ὑποχωρήσας Βουλγαρικὸς στρατὸς συνεκεντρώθη περὶ τὸ Δεμιρ-Ἰσάρ. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν συνεκεντρώθησαν καὶ ἅπαντα τὰ ἀνατολικῶς τοῦ Στρουμόνος Βουλγαρικὰ τμήματα. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἡ δύναμις τῶν συγκεντρωθέντων εἰς Δεμιρ-Ἰσάρ ἐχθρικῶν στρατευμάτων ἦτο περίπου 40 τάγματα. Ἡ δύναμις αὕτη εἶχε διατεθῆ ἐπὶ τῆς νοτίας εἰσόδου τῆς στενωποῦ τῆς Κούλας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρὸς Κρέσναν ἀμαξιτῆς ὁδοῦ. Διὰ τμημάτων πεζικοῦ οἱ Βούλγαροι εἶχον καταλάβει καὶ τὰ ὑψώματα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρουμόνος παρὰ τὸ χωρίον Βέτρινα. Παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γέφυραν εἶχον ταχθῆ καὶ 4 ὀβιδοβόλα τῶν 12 ἑκατοστομέτρων εἰς θέσεις κεκαλυμμένους ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ.

Τὸ τμήμα στρατιᾶς τοῦ Μανουσογιαννάκη (I καὶ VI μεραρχίαι) προελαύνον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης πρὸς βορρᾶν, συνήντησεν ἐχθρὸν ὅστις κατεῖχε τὸ χωρίον Κέσελιζ. Μετὰ σύντομον ἀγῶνα ὁ ἐχθρὸς ἐξετοπίσθη ταχέως καὶ ὑπεχώρησε πρὸς τὸ Δεμιρ-Ἰσάρ. Αἱ δύο μεραρχίαι ἔφθασαν παρὰ τὸ Χατζή-Μπεϊλικ ἄλλ' ὅταν αἱ προκεχωρημένοι γραμμαὶ ἤρχισαν τὴν προέλασιν τῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἐβλήθησαν δραστικῶς ὑπὸ τοῦ βαρέος πυροβολικοῦ τοῦ ἐχθροῦ, τοῦ εὐρισκομένου παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Στρουμόνος. Τὸ ἔδαφος ἦτο ἐντελῶς ἀκάλυπτον καὶ τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ διότι τὰ βαρέα πυροβόλα τῶν Βουλγάρων ἔβαλον δραστικῶς ἀπὸ ἀποστάσεως 9 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς ὁποίας φυσικὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνεργήσῃ τὸ πυροβολικὸν μας. Ἡ βολὴ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ ἦτο εὐστοχος καὶ ἀποτελεσματικὴ διότι εἶχε τοῦτο ἐπισημάνει ἐπακριβῶς τὰς ἀποστάσεις.

Ὁ Σωματάρχης Μανουσογιαννάκης, παλαιὸς πυροβολητὴς, πρὸς ἀποφυγὴν ἀπωλειῶν διέταξε πρὸ μεσημβρίας νὰ σταματήσῃ ἡ προέλασις, μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅποτε τὰ σώματα καὶ τὸ πυροβολικὸν θὰ ἠδύναντο νὰ προελάσουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ σκότους πρὸς κατάληψιν ἐγγυτέρων θέσεων διὰ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Αἱ δύο Μεραρχίαι εὐρίσκοντο τὴν στιγμὴν ἐκείνην παραπλεύρως. Ἡ μὲν I ἦν ἐν τῇ πεδιάδι νοτίας τοῦ Χατζή-Μπεϊλικ ἡ δὲ VI βορείως αὐτοῦ παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς ὄροσειρᾶς Μπέλες. Κατὰ τὴν προέλασιν τὸ $\frac{1}{3}$ σύνταγμα εὐζώνων (Βελισσαρίου καὶ Σία), τοῦ Παπαδοπούλου ἐπωφελοῦμενον τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους, εἶχε προχωρήσει πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τριῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ μετώπου τῶν δύο Μεραρχιῶν. Περὶ τὴν μεσημβριανὴν ὁ διοικητὴς τοῦ Συντάγματος Παπαδόπουλος ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Μεραρχίαν ν' ἀποσταλῆ ἐν τάγμα πρὸς κάλυψιν τοῦ δεξιοῦ του, διότι ἐλπίζει, ἐπωφελοῦμενος τοῦ διακεκομμένου ἐδάφους νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἐχθρὸν ἐκ Βετρίνης ἔστω καὶ ἄνευ ὑποστηρίξεως τοῦ πυροβολικοῦ μας. Ὁ Διοικητὴς τῆς VIης εὐρέθη εἰς δύσκολον θέσιν διότι ἡ διαταγὴ τοῦ τμήματος στρατιᾶς ἦτο ῥητὴ καὶ ἐγνώριζε καλῶς ὅτι ὁ Μανουσογιαννάκης δὲν ἦτο ἐκ τῶν

ἀνθρώπων πὺ ἐπιτρέπουν τὴν παράβασιν τῶν διαταγῶν των. Μετὰ μικρὰν σύσπεψιν μετὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου του Χατζηανέστη (ὁ Χατζηανέστης εἶχεν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Μερραρχίαν μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ μεράρχου Μηλιώτη ἐν Λαχανᾷ) ἀπεφάσισε νὰ μεταβῶ ἀμέσως πρὸς τὸν Σωματάρχην ὅπως θέσω ὑπ' ὄψει του τὴν αἴτησιν τοῦ Παπαδοπούλου. Μετὰ ἐν τέταρτον εὐρισκόμην εἰς τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Μανουσογιαννάκη, ἔνθα συνήντησα κατὰ πρῶτον τὸν Ἐπιτελάρχην ἀντισυνναγματάρχην Χαραλάμπην καὶ τὸν λοχαγὸν τοῦ Ἐπιτελείου Στ. Γονατᾶν, πρὸς οὓς ἀνεκοίνωσα τὴν ἀποστολήν μου. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκάθητο ἀμίλητος, ὡς συνήθως, ὁ Στρατηγὸς Μανουσογιαννάκης. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀείμνηστος Στρατηγὸς ἦτο «στὶς δύστροπες στιγμὲς του» καὶ οἱ Ἐπιτελεῖς ἀπέφευγαν νὰ τὸν πλησιάσουν. «Πήγαινε μόνος σου νὰ τοῦ ἀναφέρῃς μοῦ εἶπον μειδιῶντες» δεικνύοντες τὸν Στρατηγόν, ὁ ὁποῖος ἐκάθητο συνοφρωμένος καὶ ἔβλεπε μετὰ δυσφορίας πρὸς τὰς χαράδρας τοῦ Μπέτες, ὅπου ἐξερρήγνυτο πυκναὶ αἱ ὀβίδες τῶν Βουλγαρικῶν ὀβιδοβόλων βαλλόντων κατὰ τοῦ εὐζωνικοῦ Συντάγματος, τὸν ἐπλησίασα τὸν ἐχαιρέτησα κλαρίνο καὶ τοῦ ἀνέφερον τὴν ἐντολήν μου δίδων συνάμα καὶ τὸ σημεῖωμα τοῦ Παπαδοπούλου. Κατὰ βάθος ὁ Στρατηγὸς ἦτο ἀγαθότατος ἄνθρωπος, μὲ ἠτένισε ἐλαφρῶς μειδιῶν καὶ μοῦ εἶπε : «Πάλι ἐσύ; θὰ μοῦ κάμετε καμμιά γκάφα μ' αὐτὸν τὸν Παπαδόπουλον» καὶ μετ' ὀλίγον προσέθεσε : «Δὲν μοῦ λές ὁ Παπαδόπουλος καὶ ὁ Βελισσαρίου εἶναι καλὰ παλληκάρια. Μὰ ἔχουν καὶ μυαλό; (ὁ Μανουσογιαννάκης προφανῶς τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐνεθυμήθη τὸ γεγονός τῆς μάχης τοῦ Λαχανᾷ, ἔνθα παρὰ τὴν διαταγὴν του τὸ Εὐζωνικὸν σύνταγμα κατεδίωξε τοὺς φεύγοντας Βουλγάρους μέχρι τοῦ Στρυμόνος).

Εἰς τὴν ἀνωτέρω περιεργον ἐρώτησιν τοῦ Στρατηγοῦ ἀπήντησα : Μάλιστα Στρατηγέ μου. Ἔχουν καὶ πολὺ μυαλὸ καὶ τακτικὴν ἀντίληψιν. Καὶ προσέθεσα κατὰ τὴν γνώμην μου ἐὰν ἐγκρίνητε τὴν ἀποστολήν τοῦ τάγματος, μετὰ δύο ὥρας ὁ Παπαδόπουλος θὰ καταλάβῃ τὴν Βέτριναν καὶ τὴν γέφυραν, οὕτως ὥστε δὲν θὰ ἔχωμεν ἀντίστασιν καὶ ματαίως ἀπωλείας αὐριον τὸ πρωτῆ.

Μετὰ ὀλίγην σκέψιν ὁ Μανουσογιαννάκης, ἀτενίζων πάντα πρὸς τὰς ἐκρηξίεις τῶν ὀβίδων, ἀπήντησε : Καλὰ, νὰ εἰπῆς εἰς τὸν Μέρραρχον ὅτι ἐγκρίνω νὰ σταλῇ τὸ Τάγμα. Ἐπήδησα περιχαρῆς ἐπὶ τοῦ Ἄλλῃ καὶ ἐν ἀνοικτῷ καλπασμῷ μετέφερον εἰς τὸν Μέρραρχον τὴν εὐχάριστον διαταγὴν τοῦ Σωματάρχου. Παραχρῆμα τὸ τάγμα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἕτοιμον, ἐτέθη εἰς κίνησιν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ δεξιοῦ τοῦ Εὐζωνικοῦ συντάγματος.

Ἐβάδισα μετὰ τοῦ τάγματος αὐτοῦ ἵνα τοῦ ὑποδείξω τὰς κεκαλυμμένας ὁδοὺσεις, ἐφόσον εἶχον ἀναγνωρίσει τὸ ἔδαφος μεταβάς πρὸ μεσημβρίας εἰς τὸ $\frac{1}{2}$, σύνταγμα βορειοανατολικῶς τοῦ Χατζῆ—Μπεϊλίκ. Ἄλλὰ μετὰ δυσχερείας προσεγγίσαμεν τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον καίτοι βαλλόμενον ὑπὸ τοῦ βαρέος πυροβολικοῦ τοῦ ἐχθροῦ, προήλανε τεχέως πρὸς τὴν Βέτριναν, ἐπωφελοῦμενον τῶν χαραδρῶσεων καὶ τῶν δασυλλίων τῶν κλιτύων τοῦ Μπέτες.

Τελικῶς τὸ 9ον τάγμα Εὐζώνων δι' ὀρμητικῆς ἐφόδου ἀνέτρεψε τὸν ἐχθρὸν ἐκ Βετρίνης καὶ κατεδίωξε αὐτὸν μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Στρυμόνος, τῆς ὁποίας ὁ ἐχθρὸς ἀνείναξε τὸ τελευταῖον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῶξον.

Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βετρίνης, συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς χαριτωμένον ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν ἰδιόρρυθμον διανοητικότητα τοῦ λαοῦ μας. Τὸ χωρίον Βέτρινα, ἐκκενωθὲν φυσικὰ ὑπὸ τῶν κατοίκων κατὰ τὴν μάχην, εἶχεν ἀφθόνους κορομηλέας, αἱ ὁποῖαι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν κατάφορτοι ἀπὸ μελανερύθρους καὶ κιτρίνους ἐπιμήκεις καρπούς, εἶδος δαμασκήνων. Κατὰ τὴν κατάληψιν τοῦ χωρίου, οἱ Εὐζῶνοι τοῦ δεξιῦ λόχου ἀνερριχήθησαν ὡς αἴλουροι ἐπὶ τῶν δένδρων καὶ κατεβρόχιζον λαιμάργως τοὺς καρπούς, παρὰ τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, ἔνεκεν τῆς χολέρας, τῆς ὁποίας εἶχον ἐκδηλωθῆ κρούσματα (1) τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας.

Ἐπισημαστέον ὅτι ὁ Διοικητὴς τοῦ λόχου, διὰ τὴν συγκεντρώσιν τοὺς Εὐζῶνους, ἐφ' ὅσον ἠἐπίθεσις ἐξηκολούθη, ἐσοφίσθη τὸ ἐξῆς χαριτωμένον τέχνασμα. Ἀπέστειλε περίπολον ὑπὸ καλὸν ὑπαξιωματικόν, ἡ ὁποία εἰσῆλθε τρέχουσα καὶ ἀσθμαίνουσα εἰς τὸ χωρίον καὶ κραυγάζουσα «Βουλγαρικὸ ἵππικόν. . . Βουλγαρικὸ ἵππικόν. . .» Οἱ ἐπὶ τῶν δένδρων Εὐζῶνοι πηδήσαντες ἔτρεξαν (σὰν κασίκια, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ λοχαγοῦ) καὶ ἠνώθησαν μὲ τὸν λόχον τους, βαδίζοντα ἐσπευσμένως πρὸς τὴν γέφυραν. Ὁ ἐχθρὸς ἐγκατέλειψε καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης θέσεις του, ὑποχωρῶν δρομαίως πρὸς βορρᾶν διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Κρέσαναν. Ἐν τῷ μεταξὺ τμήμα τοῦ συντάγματος κατεδίωκε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος πρὸς Πετρίτσι. Κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, τὸ πεδινὸν πυροβολικὸν τοῦ τμήματος στρατιᾶς ἐπροχώρησε ἀνατολικῶς πρὸς τὸν ποταμὸν ὅπως βοηθήσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῆς ἐπομένης πρωίας. Ἄλλ' ἡ ἐπίθεσις δὲν ἐγινεν διότι τὸ $\frac{1}{3}$ Εὐζῶνων εἶχε τερματίσει μόνον τὴν τὴν μάχην τοῦ Δεμίρ - Ἰσάρ. Τὴν πρωίαν τῆς 27ης, ἔν συντάγμα πεζικοῦ τῆς VIης Μεραρχίας καὶ τὸ ὀρειβατικὸν πυροβολικὸν ἐβάδισαν πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος, καταδιώκοντα τὸν ἐχθρὸν τοῦ ὁποίου ὁ ὄγκος ἐφευγεν ἐν ἀταξίᾳ πρὸς τὴν διάβασιν τῆς Κρέσνας. Μέρος τῶν παρὰ τὸ Δεμίρ - Ἰσάρ Βουλγαρικῶν τμημάτων διέφυγε βορειοανατολικῶς πρὸς Ζύρνοβον.

Λίαν πρῶτ' τὸ 9ον τάγμα Εὐζῶνων διῆλθε τὸν Στρυμόνα νοτίως τῆς γεφύρας διὰ τοῦ πόρου Μίσαλα, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ὕδατα ἔφθανον σχεδὸν μέχρι τοῦ στήθους τῶν ἀνδρῶν.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος Βελισσαρίου ἠξίου, μὲ ἐντόνους κραυγὰς, ἀπὸ τοὺς Εὐζῶνους νὰ τηροῦν τὴν ζύ-

(1) Μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν ἀπεβίωσεν, προσβληθεὶς ἐκ χολέρας ὁ καλὸς ἀξιωματικὸς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου Ἰλαρχος Καλλέργης. Ὁ μακαρίτης Καλλέργης, ὡς ἐλέχθη τότε, προσεβλήθη ἐκ τῆς νόσου, διότι ἐφαγε νωπὰ φρούτα. Ἐτάφη νομίζω εἰς Χατζῆ—Μπειλίκα. Ἦτο γόνος τῆς μεγάλης οἰκογενείας Καλλέργη καὶ γαμβρὸς τοῦ πρώην Πρωθυπουργοῦ Σ. Δραγούμη.

γυσιν τῶν τετραδῶν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Πόρου. Οἱ ἀτυχεῖς ποσολιάδες μέχρι τοῦ στήθους σχεδὸν ἐν τῷ ὕδατι, καὶ κρατοῦντες ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν των τὰ ὄπλα των, προσεπάθουν γελῶντες νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Διοικητοῦ των, τὸν ὁποῖον ἐξετίμων καὶ ἠγάπων ἐξαρετικῶς.

Διελθὼν τὸν Πόρον μετὰ τινων ἰππέων ἐφθασα ἐγκαίρως εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Δεμίρ-Ίσάρ ὅπου εὐρίσκοντο ἀποθῆκαι πλήρεις πολυτίμων τροφίμων καὶ εἰδῶν ἱματισμοῦ. Φθάσας τυχαίως ἐπὶ τόπου, ἔθεσα ἀμέσως σκοποὺς πρὸς φύλαξιν τῶν ἀποθηκῶν μέχρις ἀφίξεως συντεταγμένου τμήματος πρὸς φρούρησιν αὐτῶν. Ὅταν ἐπλησίασα τὰς ἀποθήκας εἶδον πολλοὺς μεμονωμένους Εὐζῶνους, οἵτινες κατεβρόχθιζον τεμάχια ἐρυθροῦ Ὀλλανδικοῦ τυροῦ. Ἐξεπλάγην πῶς εὐρέθησαν οἱ εὐζῶνοι αὐτοὶ εἰς τὸν σταθμὸν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, καὶ εἰς εὐζῶνος μοῦ ἔδειξε ἀφελῶς τὴν τιναχθεῖσαν γέφυραν λέγων : «Νὰ ἀπ' ἐκεῖ ἦρθαμ λοχαγέ μου» ἐπροχώρησα πρὸς τὴν γέφυραν καὶ εὐρέθην πρὸ περιέργου θεάματος. Τὰ δύο σιδηρὰ τμήματα τῆς γεφύρας εἶχον πέσει λοξῶς εἰς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐσχημάτιζον δύο κεκλιμένα ἐπίπεδα. Οἱ εὐζῶνοι, καθήμενοι ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ἐπὶ τῆς κεκλιμένης δοκοῦ, ἐκύλιοντο ἐπ' αὐτῆς διὰ τῶν ὀπισθίων μέχρι τῆς κοίτης, ἔνθα συναντῶντες τὸ ἕτερον τμήμα τῆς γεφύρας ἀνερωχῶντο δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τρέχοντες πρὸς τὰς ἀποθήκας, ὅπου ἔμαθον ὅτι εὐρίσκοντο τὰ ὠραῖα τρόφιμα τῶν Βουλγάρων.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων τροφίμων, ὁ στρατός μας εὗρεν ἐκεῖ θαυμάσιον χοιρινὸν λίπος, συσκευασμένον εἰς λευκοσιδηρὰ δοχεῖα, μέγαν ἀριθμὸν κιβωτίων θαυμασίου τυροῦ Ὀλλανδικοῦ τύπου καὶ τὸ σπουδαιότερον μεγάλην ποσότητα λευκοῦ διπυρίτου (γαλέττα) ἐξαιρετικῆς ποιότητος. Μεταξὺ τῶν ἐφοδίων εὐρέθη καὶ μέγας ἀριθμὸς ὑψηλῶν ὑποδημάτων ἐκ Ρωσικοῦ δέρματος. Ὁ διπυρίτης καὶ τὰ ὑποδήματα ἦσαν ρωσικῆς προελεύσεως, ὅπως ἐφαίνετο ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν σφραγίδων καὶ σημάτων.

Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἐκυριεύθησαν καὶ τὰ δύο βαρεῖα ὀβιδοβόλα, τὰ ὁποῖα ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀποσύρῃ ἐκ τῆς παρὰ τὴν σιδηρὰν γέφυραν θέσεώς του.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν 27ην Ἰουνίου, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Στρωμνίτης, αἱ μεραρχαὶ ἡμῶν ἐκυριεύσαν ἄνω τῶν 20 πυροβόλων καὶ μέγαν ἀριθμὸν βλητοφόρων καὶ μεταγωγικῶν.

28 Ἰουνίου: Συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων τὸ τμήμα στρατιᾶς Μανουσογιαννάκη (I καὶ VI) ἐβάδισε διὰ τῆς στενωποῦ Κούλας πρὸς βορρὰν καὶ ἐξηκολούθησε τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ κατὰ μήκος τοῦ Στρυμόνος.

Ἡ VII Μεραρχία εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν διέβη τὸν ποταμὸν (Στρυμόνα) καὶ διευθύνετο πρὸς Σέρρας καὶ Δράμαν.

Ἡ IV Μεραρχία ἐπροχώρησε διὰ Γενίκοι νοτίως τοῦ Μπαϊκογιο. Ὅπισθεν αὐτῆς ἡ II μεραρχία μετεστάθμησε εἰς Γενίκοι.

Ἡ V Μεραρχία ἐκινήθη διὰ Γάβροζον - Σμόλαρε πρὸς Κοναρίνι.

Ἡ ΙΙΙ Μεραρχία μετὰ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ τῆς Χ ἐστάθμευεν εἰς Στρώμνιτσαν, ἐνῶ ἡ Χ ἐκινήθη πρὸς Χάμζαλη.

Ἡ ταξιαρχία τοῦ ἵππικοῦ διετάχθη νὰ προχωρήσῃ πρὸς Πετρίτσι καὶ ν' ἀποστείλῃ ἀναγνωρίσεις ἐρεῦνης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρουμόνος πρὸς Κρέσαναν.

29 Ἰ ο υ ν ί ο υ. Τὴν 29ην Ἰουνίου, ἡ στρατιὰ προήλασε ἐφ' ὄλου τοῦ μετώπου χωρὶς νὰ συναντήσῃ σοβαρὰν ἀντίστασιν. Ἀσθενεῖς μόνον ὀπισθοφυλακαὶ τοῦ ἐχθροῦ εἰς τινα σημεία ἀπεχώρουν ἀμέσως ἅμα τῇ προσεγγίσει τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν τῶν μεραρχιῶν μας.

Ἡ γενικὴ διάταξις στρατιᾶς κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 29ης Ἰουνίου ἦτο ἡ ἐξῆς:

Εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν ἡ VII Μεραρχία παρὰ τὰς Σέρρας. Ἐν τῷ μεταξῷ αἱ I, II, IV, V, VI Μεραρχίαι καὶ ἡ ταξιαρχία Ἰππικοῦ.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα αἱ III καὶ X Μεραρχίαι, ἀποτελοῦσαι τμήμα στρατιᾶς ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τοῦ Ὑποστρατήγου Δαμιανοῦ.

Α Ι Σ Φ Α Γ Α Ι

Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ VIη Μεραρχία ἐτίθετο ἐν πορείᾳ πρὸς βορρὰν, ἐκ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Δεμίρ-Ἰσάρ, ἔλαβε τηλεγραφικὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου ὅπως ἀποστείλῃ ἀξιωματικὸν τοῦ ἐπιτελείου εἰς τὴν πόλιν τοῦ Δεμίρ-Ἰσάρ, διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ ἀναφέρῃ περὶ τῶν γενομένων σφαγῶν ὁμογενῶν μας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὴν προηγουμένην 27ην Ἰουνίου (μάχη Δεμίρ-Ἰσάρ). Ἡ Μεραρχία μου διεβίβασε τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου καὶ διέταξε νὰ μεταβῶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἡμιλαρχίας τοῦ ἱππικοῦ εἰς Δεμίρ-Ἰσάρ.

Ἐπορεύθην μὲ ἀνοιχτὸν τροχασμὸν πρὸς τὸ Δεμίρ-Ἰσάρ ἀλλ' ὅταν εὐρισκόμην εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως, ὀμάδες πολυπληθεῖς γυναικοπαίδων, αἱ ὁποῖαι ἔφευγον ἐκ τῆς πόλεως πανικόβλητοι καὶ κραυγάζουσαι Βούλγαροι . . . Βούλγαροι. . . Ταῦτοχρόνως εἰς τὰ ἀπέναντι ὑψώματα, δυτικῶς καὶ βορειῶς τῆς πόλεως διεκρίνοντο μικραὶ ὀμάδες καὶ ἠκούοντο ἀρκετοὶ πυροβολισμοί. Ἐσταμάτησα ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, κατῆλθον ἐκ τοῦ ἵππου καὶ ἤρχισα συντάσσω ἐπείγουσαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Μεραρχίαν ἐκθέτων τὴν κατάστασιν καὶ ζητῶν νὰ ἀποσταλῇ ἐπείγοντως εἰς λόχος πεζικοῦ διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, ἣ ὁποία κατείχετο ὑπὸ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ἐλθόντος ἐκ Σερῶν κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν φυγάδων κατοίκων τοῦ Δεμίρ-Ἰσάρ.

Ἐνῶ εἶχον γράφει τὴν ἀναφορὰν μου, ἐνεθυμήθην σχετικὴν θεωρίαν περὶ ἀναγνωρίσεων. «Νὰ μὴν σπεύδουν οἱ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ν' ἀναφέρουν ἐκ τῶν πρώτων ἐντυπώσεων καὶ πληροφοριῶν ἀλλὰ νὰ προσπαθοῦν νὰ διαπιστώνουν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ γεγονότα». Τὰ κύματα τῶν πανικοβλήτων ἐξηκολούθουν παρελαύνοντα τροχάδην καὶ μὲ κραυγὰς τρόμου πρὸς δυ-

σμάς. Ὑπὸ τὴν σκέψιν ὅτι δὲν δύναται τις νὰ βασισθῇ εἰς τὰς πληροφορίας ἀνθρώπων ἀλλοφρονούντων ἐκ τοῦ τρόμου, ἔσχισα τὴν ἀναφορὰν καὶ διέταξα τοὺς ἱππεῖς (30 περίου) νὰ ἱππεύσουν. Ἐξαπέστειλα δύο ἑλαφρὰς περιπολίας ἔμπρὸς καὶ μετὰ τὴν ἡμιλαρχίαν ἐν παρατάξει, διὰ τῶν ἀγρῶν ἐκάλπασα πρὸς τὰ βορείως τῆς πόλεως ὑψώματα. Ὅμάδες τινὲς πρὸ τῆς θέας τοῦ ἐρχομένου ἱππικοῦ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἀλλὰ παρέμειναν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τρεῖς τέσσαρες χωρικοὶ ψυχραϊότεροι τῶν ἄλλων. Ἐξ αὐτῶν ἐπληροφόρηθην ὅτι οἱ ἀκουόμενοι πυροβολισμοὶ ὀφείλονται εἰς Ἑλληνας κατοίκους τῶν πέριξ, οἱ ὅποιοι ὀπλισμένοι, καταδιώκουν καὶ φονεύουν μεμονωμένους στρατιώτας Βουλγάρους, οἵτινες ἀπὸ χθὲς διέρχονται φεύγοντες πρὸς τὸ Ζύρνοβον. Μὲ ἔβεβαίωσαν ὅτι Βουλγαρικὸν τμήμα δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν πόλιν καὶ ὁ πανικός τῶν κατοίκων ὀφείλετο εἰς ψευδῆ φήμην καὶ ἰδίως εἰς τὴν τρομοκρατίαν τοῦ πληθυσμοῦ, ἕνεκα τῶν ἀθρόων σφαγῶν, ἃς ἐνήργησε τὴν προηγουμένην ὁ ἀποχωρήσας Βουλγαρικὸς στρατός.

Ἄνεφερον ἐν λεπτομερείᾳ τὸ γεγονός αὐτὸ διότι εἶναι διδακτικώτατον διὰ τοὺς ἀξιωματικούς τῶν Ἐπιτελείων καὶ τῶν ἀναγνωρίσεων ἐν γένει. Ἀποδεικνύεται δι' αὐτοῦ ὅποσον εἶναι σοφὸν τὸ ἐπιτελικὸν δόγμα «Νὰ μὴ σπεύδῃ τις νὰ σχηματίξῃ πεποιθήσεις ἐκ τῶν πρώτων ἐντυπώσεων ἀλλὰ νὰ θέτῃ ὁ ἴδιος τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἡλων.

Ο Τ Α Φ Ο Σ

Ἀπέστειλα ἀμέσως δύο ἐκ τῶν προϋχόντων μετὰ τινων ἱππέων ὅπως σταματήσουν τὸν φεύγοντα πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος μετὰ μεσημβρίαν ἤρχισεν ἐπανερχόμενος εἰς τὰς οἰκίας του.

Μετὰ σύντομον ἐξέτασιν ἀνεῦρον ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς Σχολῆς τεράστιον λάκον ὁ ὁποῖος περιεῖχε ἄνω τῶν 60 πτώματων ἐκ τῶν σφαγέντων τὴν προηγουμένην. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ μητροπολίτης Μελενίκου. Εἰς ἕτερον τάφον ἐπὶ ἀμμώδους ἐδάφους, ἦσαν περὶ τὰ 30 πτώματα, ἐν οἷς καὶ οἱ δύο ἱερεῖς τῆς πόλεως. Περὶ τὰ 20 ἀκόμη πτώματα εὑρομεν εἰς μεμονωμένους τάφους καὶ τινα ἄταφα. Οἱ κάτοικοι καὶ ἰδίᾳ τὰ γυναικόπαιδα μετὰ σπαρακτικούς θρήνους παρηκολούθουν τὴν ἐκταφὴν τῶν οἰκείων των. Μετὰ τὴν σύνταξιν λεπτομεροῦς καταλόγου τῶν ἀναγνωρισθέντων θυμάτων ἀνεχώρησα μ. μ. πρὸς συνάντησιν τῆς Μεραρχίας, βαδιζούσης ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς βορρὰν εἰς Μαρτικοστίνοβο.

Ὅπως ἐξηγήθη ἐκ τῆς συντόμου ἐξετάσεως τῶν κατοίκων, τὰς σφαγὰς ἐνήργησε ὁ Στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς πόλεως, Βουλγαρὸς λοχαγὸς τῆς χωροφυλακῆς, ὅστις λυσσῶν διὰ τὴν ἦταν τῶν Βουλγάρων συνεκέντρωσε τοὺς ἀτιγχεῖς εἰς τὸ προαύλιον τῆς Σχολῆς καὶ τοὺς ἐφόνευσε διὰ πυροβολισμῶν καὶ λογχισμῶν. Ἄμα τῇ ἐπιστροφῇ μου εἰς τὴν Μεραρχίαν ὑπέβαλον περιληπτικὴν ἐκθεσιν ἐπὶ τῶν γεγονότων, ἧτις διεβιάσθη ἀμέσως τηλεγραφικῶς εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον.

Ὁ Βασιλεὺς κατηγανακτισμένος ἀπέστειλεν αὐθημερὸν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπεὶ τὸν τηλεγράφημα, ὅπως γνωσθῶσι τὰ ἔκτροπα αὐτὰ τῶν Βουλγάρων εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον καὶ ἰδίᾳ εἰς τινὰς Μεγάλας Δυνάμεις (ἐν αἷς ἀτυχῶς καὶ ἡ Ἀγγλία) αἱ ὁποῖαι ἐξύμνουσι καὶ ἐγκωμιάζουσι τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀγρίων αὐτῶν Τατάρων, οὓς ἀπεκάλουν «Πρώσους τῆς Βαλκανικῆς».

ΤΟ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Τὸ τηλεγράφημα τοῦ Βασιλέως ἦτο τὸ ἑξῆς :

«Ἐκτῆ Μεραρχία ἀναφέρει ὅτι Βούλγαροι στρατιῶται, τῇ διαταγῇ λοχαγοῦ τινος τῆς Χωροφυλακῆς, συνέλεξαν εἰς τὸ προαύλιον τῆς Βουλγαρικῆς Σχολῆς τὸν Μητροπολίτην τοῦ Δεμίρ—Ἰσάρ, δύο ἱερεῖς καὶ ἄνω τῶν ἑκατὸν προκρίτων, τοὺς ὁποίους κατέσφαξαν.

Ἡ Μεραρχία διέταξε τὴν ἑκταφὴν τῶν πτωμάτων καὶ ἐβεβαιώθη τὸ ἔγκλημα.

Πρὸς τούτοις ἐβίασαν παρθένους καὶ ἀντιστάσας κατέσφαξαν. Διεμαρτυρήθητε κατ' ἐντολήν μου εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν πεπολιτισμένων δυνάμεων ἐναντίον τῶν ἀνθρωπομόρφων τούτων τεράτων, καθὼς καὶ εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον ὀλόκληρον καὶ δηλώσατε ὅτι θὰ ἀναγκασθῶ μετὰ λύπης μου νὰ προβῶ εἰς ἀντίποινα, ὅπως ἐμπνέουν φόβον καὶ σκέψιν τινὰ πρὸς τῆς ἐκτελέσεως τοιούτων ἐγκλημάτων.

Οἱ Βούλγαροι ἐπισκιάζουσι ὅλας τὰς φρικαλεότητας τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν τοῦ παρελθόντος καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν ἔχουν πλέον τὸ δικαίωμα νὰ συγκαταλέγονται μεταξὺ πεπολιτισμένων λαῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β'.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 27 Ἰουνίου, οἱ Βούλγαροι ἔσφαξαν εἰς τὰς Σέρρας τὸν ἱατρὸν Χρυσάφην καὶ 200 Ἑλλήνας κατοίκους. Καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ εἰς τὸ Δεμίρ—Ἰσάρ τὰ θύματα ὑφίσταντο φρικτὰ βασανιστήρια πρὶν σφαγοῦν (ἐξόρυξις ὀφθαλμῶν καὶ ὀδόντων, κοπὴ γλωσσῶν καὶ ὀνύων καὶ ἄλλα ἀπαισιώτερα).

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ

Ὁ αἰμίμητος Βασιλεὺς, ὡς ἤκουσε τότε ἀπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ Γεν. Στρατηγείου, ὅστις ἦτο εὐαίσθητος καὶ ἀγαθὸς κατὰ βῆθος, εἶχε συγκινηθῆ μέτρι δακρῶν ὅταν ἤκουσε τὰ φρικτὰ αὐτὰ ὄργια τῶν ἀπογόνων τοῦ Κρούμου, τοὺς ὁποίους ὀρθῶς ὀνομάζει «ἀνθρωπόμορφα τέρατα» ἐν τῇ διαμαρτυρίᾳ του. Ἄλλ' ἡ φωνὴ του ἦτο φωνὴ «βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ». Οἱ Μεγάλοι δὲν συγκινοῦνται ἀπὸ τέτοια μικροπράγματα. Ἐκφράζουσι τὴν δῆθεν ἀγανάκτησίν των καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον ἐναγκαλιζονται καὶ θωπεύουσι τοὺς σφαγεῖς διὰ τὰ περίφημα Σ υ μ φ ε ρ ο ν τ ἄ τ ω ν.

Αἱ χιλιάδες τῶν σφαγέντων Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας ἔλησμονήθησαν ταχέως περὶ τῶν μεγάλων συμφερόντων των (Σιδηροδρομοὶ, πετρέλαια, Βάσεις, ἐμπορικαὶ ἐκχωρήσεις κλπ.).

Τὴν 30ην Ἰουνίου καὶ τὴν 1ην Ἰουλίου ἡ Στρατιὰ ἐξακολούθει τὴν πρὸς βορρᾶν κίνησιν τῆς ἀνευ συναντήσεως τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπὶ τῆς πρὸς Πετρότσι οδοῦ, ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς ὀχημάτων, τὰ ὅποια ἦσαν πλήρη ἐφοδίων καὶ ὑλικῶν τοῦ Βουλγαρικοῦ Στρατοῦ. Εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰστίπ ὑποχωρούντων Βουλγάρων.

Ἡ VII Μεραρχία τοῦ ἄκρου δεξιοῦ κατέλαβε τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὴν Δράμαν. Ὁ Βουλγαρικὸς στρατὸς καὶ οἱ συμπράττοντες μετ' αὐτοῦ κομιτατζῆδες προέβησαν εἰς γενικὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τοῦ Δοξάτου, τὸ ὅποιον κατόπιν ἐπυρπόλησαν. Οἱ σφαγέντες τοῦ Δοξάτου ὑπολογίζονται εἰς ἄνω τῶν 600, ἐν οἷς ὄλοι ἱερεῖς, γυναῖκες καὶ βρέφη ἀκόμη. Λέγεται ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἐν Δράμα Βούλγαρος Ἀρχιμανδρίτης τοιαύτην ἠσθάνθη φρίκην διὰ τὰ γενόμενα, ὥστε ἐκαυτηρίασε μετὰ δριμύτητος τὴν ἀπαισίαν διαγωγὴν τῶν ὁμοεθνῶν του

2 Ἰ ο υ λ ί ο υ. Καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐξηκολούθησεν ἡ πρὸς βορρᾶν κίνησις τῶν Μεραρχιῶν: Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἡ X Μεραρχία ἔφθασε μέχρι Μ ο τ ι ρ ε τ σ ὀ μ. Αἱ Μεραρχίαι τοῦ Κέντρου ἔφθασαν εἰς τὴν γραμμὴν Σούτιτσα, βορείως Μελενίκου - Λιβούνοβον.

Ἡ VII Μεραρχία μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τοῦ ἐχθροῦ κατέλαβε τὴν Βροντοῦν.

3 Ἰ ο υ λ ί ο υ. Τὸ Τμήμα Στρατιᾶς Δαμιανοῦ (X καὶ IIIης Μεραρχίας) διετάχθη νὰ προελθῆ μέχρι τῆς γραμμῆς Μπέρσοβο - Βλαδιμίροβο.

Αἱ Μεραρχίαι VI, I, IV καὶ II θὰ παρέμενον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὰς θέσεις των, μέχρις οὗ ἡ VII μεραρχία προχωρήσῃ πρὸς Νευροκόπιον ἵνα καλύπτεται τὸ δεξιὸν τῆς στρατιᾶς. Ἡ μεραρχία ἀπώθησε τὸν πρὸ αὐτῆς ἐχθρὸν ἐκ τῆς κάτω Βροντοῦς πρὸς τὸ Καρακιοί.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐξηκολούθη νὰ εὐρίσκειται εἰς Χατζῆ - Μπεϊλικ ὅπου ἔφθασε τὴν ἡμέραν ὁ ταγματάρχης τοῦ Ρουμανικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ροσκάνο, πρὸς συνεννόησιν.

Τὴν 3 Ἰουλίου ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν ἡ ἐπίσημος λεπτομερὴς ἐκθεσις ἐπὶ τῶν σφαγῶν τῆς Κομοπόλεως Δοξάτου νοτίως τῆς Δράμας. Κατ' αὐτὰς ἡ ἀγριότης τῶν Βουλγάρων ὑπερέβη πᾶν ὄριον. Οἱ σφαγέντες Ἑλληγες κάτοικοι ὑπερβαίνουν τὰς 2.500 ἐπὶ 3.000 ποῦ ἠρίθμη τὸ Δοξάτον. Ἐπὶ τῆς θέσεως ἔνθα εὐρίσκειτο ἡ εὐποροῦσα καὶ ὡραία ἐκεῖνη κωμόπολις δὲν ὑπῆρχον παρὰ ἐρείπια καὶ πτώματα. Οἱ ἄταφοι νεκροὶ ὑπερβαίνουν τὰς 2.000. Χάρις εἰς τὴν προσήλωσιν τῶν Κυβερνητῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς τύπους, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ Διεθνῆ δίκαια μέγας ἀριθμὸς ἐκ τῶν σφαγῶν τοῦ Δοξάτου Βουλγάρων Κομιτατζῆδων συλληφθεὶς κατὰ τὴν ταχέϊαν προέλασιν τοῦ στρατοῦ μας καὶ κατόπιν μεταγενεστέρων ἀνακρίσεων εὐρίσκειτο εἰς τὰς φυλακὰς ἐπὶ

δύο σχεδὸν ἔτη καὶ ἀπελύθη ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ 1915 ἦτοι μετὰ διετίαν ὄλην, ὅταν εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν οὗτοι ὡς σύμμαχοι τῶν Γερμανῶν. Τὸ 1918 εὐρέθην Φρούραρχος Δράμας κατὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς πολυπληθοῦς πόλεως. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦσαν καὶ τινες ἐκ τῶν σφαγέων τοῦ Δοξάτου, ἐν οἷς ὁ περιβόητος ἀρχικομιτατζῆς Πετρώφ. Θὰ ἐκθέσω ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἱστορίας μας κατὰ ποῖον τρόπον περιποιήθη τοὺς δολοφόνους αὐτούς. Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ ἔτη ἐνεθυμοῦντο μετὰ τρόπον τὴν πρώτην ἐκείνην ἐπαφὴν μου πρὸς τοὺς ἀνθρωπομόρφους ὁμοεθνεῖς των. Κατηγορήθη ἐπὶ σκληρότητι ἀλλ' ἔχω τὴν συνείδησιν ἡρεμον ὅτι ἐξυπηρέτησα καὶ τότε καὶ κατόπιν τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην, διατάξας τὴν ἄμεσον σφαγὴν, τὸν πνιγμὸν καὶ τὸν τυφεκισμὸν ὄλων ἐκείνων τῶν ἐκβρασμάτων τῶν ταρτάρων καὶ τῆς κολάσεως.

4η Ἰουλίου. Ἡ Μεραρχία ἡμῶν (VI) διετάχθη ν' ἀποστείλῃ ἐν σύνταγμα μεθ' ἑνὸς οὐλαμοῦ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ πρὸς τὸ Περίν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος τῆς VIIης Μεραρχίας. Ἡ Ιη, Ια καὶ ΙVη διετάχθησαν νὰ κινηθοῦν πρὸς Λιβούννοβον, Βούξανη καὶ Καπάροβον.

Τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ διετάχθη νὰ προελάσῃ πρὸς τὸ Πέτσοβον καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ δεξιῶ τῆς IIIης Σερβικῆς στρατιᾶς, ἣτις ἐξηκολούθη ἀπωθοῦσα τοὺς Βουλγάρους βραδέως πρὸς τὸ Τσάβερο - Σέλο. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔλαβεν χώραν καὶ νέα θλιβερὰ προστριβὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου μὲ τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ.

Διαφαίνεται σαφῶς ὅτι τὸ ἄκρον ἀριστερόν, ἦτοι αἱ Μεραρχίαι Χη καὶ IIIη εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ ἔχουν τὴν δυσμένειαν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἄκρον δεξιόν, ἦτοι τὴν VIIην Μεραρχίαν, ἣ ὁποία φαίνεται ἀπῆλαυε θεομῆς συμπαιδείας παρὰ τῇ Ἀνωτάτῃ Διοικήσει τοῦ στρατοῦ.

Τὸ ἐπεισόδιον τῆς 4ης Ἰουλίου ἐδημιουργήθη ἔνεκα φράσεως, ἣ ὁποία ἐν τῇ διαταγῇ τοῦ στρατηγείου ἔθιγε προσωπικῶς τὸν Διοικητὴν τῆς Χης Μεραρχίας.

Ἡ περικοπὴ αὕτη ἦτο ἐπὶ λέξει ἢ ἐξῆς: «Ἐπὸ τοιούτους ὄρους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν ἀπέναντί σας μεγάλαι ἐχθρικαὶ δυνάμεις. Ἐμψυχώσατε Διοικητὴν Χης Μεραρχίας». Εἰς τὴν στρατιωτικὴν γλῶσσαν καὶ διανοητικότητα ἢ μομφὴ ἐναντίον τοῦ Μεράρχου ἦτο πλήρης καὶ βαρεῖα.

Ὁ Μέραρχος Παρασκευόπουλος, λαβὼν γινῶσιν τῆς διαταγῆς αὐτῆς τοῦ τμήματος στρατιᾶς (καίτοι ἦτο χρυπτογραφικὴ) ἐξήτησεν ἀμέσως τηλεγραφικὴν συνεννόησιν μὲ τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου καὶ διεμαρτυρήθη ἐντόνως διὰ τὴν ἐπιρριφθεῖσαν εἰς αὐτὸν μομφήν. Ἀναφέρει τὸ προηγούμενον ἐπεισόδιον τῆς Δοϊράνης, ἔνθα ὑπέστη ὡς γνωστὸν ἄδικον παρομοίαν προσβολήν, καὶ τελικῶς ἐδήλωσεν ὅτι αὐτὸς καὶ ἡ ὑπ' αὐτὸν Μεραρχ-

χία θὰ ἐξακολουθῆ νὰ πρᾶτουν εἰόρκως τὸ καθήκον τους ὅπως τὸ ἔπραξαν καὶ μέχρι τοῦδε.

5η Ἰ ο υ λ ί ο υ. Αἱ Μεραρχίαι τοῦ κέντρου IVη, IIα, Iη καὶ Vη παρέμειναν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὰς θέσεις των.

Τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ προήλασε πρὸς βορρὰν καὶ κατέλαβε περὶ τὴν ἐσπέραν τὰς διαβάσεις πρὸς τὸ Μπέροβον. . . .

Ἡ VIη Μεραρχία διετάχθη νὰ κινηθῆ διὰ τῆς ἡμιονικῆς ὁδοῦ πρὸς Πόλανις.

Ἡ VIIη Μεραρχία κατόπιν συμπλοκῆς ἐξεδίωξε τὸν ἐχθρὸν παρὰ τὴν Κοριβλανῆ καὶ βαδίζει πρὸς Νευροκόπιον.

6η Ἰ ο υ λ ί ο υ. Τὴν 6ην Ἰουλίου ἡ VIIη Μεραρχία ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν τῆς μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Μαχομίαν.

Ἡ VIη Μεραρχία ἐτέθη ἐν πορεία πρὸς Μπελίτσαν.

Ἡ Κεντρικὴ ὁμὰς τῶν Μεραρχιῶν ἔλαβεν διαταγὴν νὰ κινηθῆ ἐντὸς τῆς ἡμέρας πρὸς τὰ ὑψώματα Καρᾶ - Ἀλῆ - Τεπέ καὶ Μπουτλίτσας.

Τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ ἐξ Οὔμπλιανης ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, κατέχοντος τὴν γραμμὴν Πέτσοβο - Σμιρίγδοβο - Ρόμποβο καὶ κατόπιν σφοδρᾶς μάχης, ἣτις διήρκεσε μέχρι τῆς 8ης ἐσπερινῆς, ἀνέτρεψε τὸν ἐχθρὸν ὅστις ὑπεχώρησε ἀτάκτως πρὸς βορρὰν.

7 Ἰ ο υ λ ί ο υ. Κατὰ τὴν διαταγὴν τῶν πεπραγμένων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ διετάχθη νὰ προελάσῃ πρὸς τὸ Πατζάρεβο ὅπως συνδράμῃ τὴν ἐπιθετικὴν ἐνέργειαν τοῦ δεξιοῦ τῆς III Σερβικῆς Στρατιᾶς, κινουμένης πρὸς Τσάρεβο - Σέλο.

Ἡ ὁμὰς τῶν τεσσάρων μεραρχιῶν τοῦ κέντρου νὰ προελάσῃ μέχρι τῆς γραμμῆς Γραδένιτσα, Ρεῦμα Βρέσδας. Ἡ VI μεραρχία νὰ κινηθῆ πρὸς Γραδένιτσαν. Αἱ μεραρχίαι διετάχθησαν ν' ἀποφύγουν νὰ ἐμπλακοῦν τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς σοβαρὸν ἀγῶνα πρὸ τῶν στενῶν τῆς Κρέσνας.

8 - 13 Ἰ ο υ λ ί ο υ. Ἀπὸ τῆς 8ης μέχρι τῆς 13ης Ἰουλίου, ἡ στρατιὰ ἐξηκολούθησε τὴν προέλασίν τῆς πρὸς βορρὰν. Τὸ τμήμα στρατιᾶς Δαμιανοῦ ἐνισχυθὲν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ διὰ τῆς IV μεραρχίας εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐπιτεθῆ πρὸς Τσάρεβο - Σέλο ὅπως συμπράξῃ μετὰ τοῦ δεξιοῦ τῆς III στρατιᾶς.

Ἡ ὁμὰς τῶν μεραρχιῶν τοῦ κέντρου (I, II, V καὶ VI μεραρχίαι) ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Στρυμόνος εἶχον ἐντολὴν νὰ ὑπερβοῦν τὴν στενωπὸν τῆς Κρέσνας μέχρι τῆς βορείας ἐξόδου τῆς, καταλαμβάνουσαι τὰ ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῆς στενωποῦ ὑψώματα. Εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν ἡ VII μεραρχία συνέχισε τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ πρὸς Μαχομίαν.

Ἀπὸ τῆς 11ης Ἰουλίου ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις ἀρχίζει νὰ παρουσιάσῃ αἰσθητὴν μεταβολὴν καὶ «ἀρχαὶ ὁδύνων» ἀρχίζουν ν' ἀναφαίνωνται εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς στρατιᾶς, ἐν τῇ ζώνῃ ἐπιχειρήσεως τοῦ τμήματος στρατιᾶς Δαμιανοῦ. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ὁ ἀπέναντι τῆς στρατιᾶς Δαμιανοῦ ἐχθρὸς ἐφαίνετο ἐνισχυόμενος διὰ σημαντικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἀπεσπᾶσθησαν ἐκ τοῦ Σερβικοῦ μετώπου.

Ἡ κατάσταση τοῦ τμήματος στρατιᾶς Δαμιανοῦ γίνεται κρίσιμος τὴν 12ην Ἰουλίου. Ἔνεκα τῶν γνωστῶν μεγάλων σφαλμάτων τοῦ χάρτου καὶ τοῦ λίαν διακεκομμένου ἐδάφους, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὑπέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα νὰ καθορίσῃ ἀπὸ τοῦ χάρτου καὶ ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως, εἰς τὰς μεραρχίας ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς, οἱ ὅποιοι ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα ν' ἀποκλίνουν αἱ μεραρχίαι ἐπιδοειδιῶς, οὕτως ὥστε τὸ τμήμα στρατιᾶς εὐρέθῃ ἀνεπτυγμένον τὴν 12ην Ἰουλίου εἰς ὑπερβολικὸν μέτωπον.

Ὅπως ἀναφέρει ἐν τῇ ἐκθέσει του ὁ στρατηγὸς Δαμιανός, ἡ III μεραρχία εὐρέθῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην «ἐνσφηνωμένη μεταξὺ τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ αἱ ἄλλαι δύο μεραρχίαι, X καὶ IV εὐρίσκοντο ἐπίσης εἰς μεγάλην ἀπόστασιν καὶ συνήντων μεγίστας δυσχερείας εἰς τὴν προχώρησίν των». Τὴν νύκτα τῆς 11ης πρὸς τὴν 12ην, ἡ III μεραρχία ἀπέκρουσε καὶ ἰσχυρὰν νυκτερινὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ὅπως φαίνεται σαφῶς ἐκ διαταγῆς του πρὸς τὸν Ὑποστράτηγον Δαμιανὸν ἀνεγνώρισεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ μέγα μειονέκτημα τοῦ στρατοῦ μας, τὸ ὅποιον ἐτόνισα εὐθύς ἐκ ἀρχῆς, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὸ ὅποιον ἦτο ὅτι δὲν εἶχον ὀργανωθῆ ἐγκαίρως ἐνδιάμεσοι Διοικήσεις δύο ἢ τριῶν σωμάτων στρατοῦ. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁμολογεῖ εἰλικρινῶς τὸ σφάλμα ἐκεῖνο διὰ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς εἰρημένης διαταγῆς ἐχούσης αὐτολεξεῖ οὕτω: «**Ἀναγνωρίζω τὴν δυσχέρειαν διοικήσεως τμήματος στρατιᾶς, μὴ κατηρητισμένον ἐκ τῶν προτέρων. Φρονῶ ὅμως ὅτι ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ μεγαλείτερος σύνδεσμος καὶ μᾶλλον ἐνιαία ἐνέργεια.**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄»

ΣΤΕΝΑ ΚΡΕΣΝΑΣ (11—13 Ἰουλίου)

Τὰ στενά τῆς Κρέσνας ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων ἔπαιξαν σπουδαῖον ὄλον κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου. Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἰδίᾳ χρόνους, τὰ στενά ἐκεῖνα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων περιπτώσεων, κατέστησαν περιώνυμα διὰ τὴν πανολεθρίαν, ἣν ὑπέστησαν παρ' αὐτοῖς οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β΄, τοῦ ἐπικληθέντος Βουλγαροκτόνου. Ὅπως ἱστορεῖται, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐτύφλωσε τοὺς ὑπὲρ ἐξήκοντα χιλιάδας αἰχμαλώτους, ἀγῆσας ἓνα μόνον μονόφθαλμον εἰς ἐκάστην χιλιάδα ὡς ὀδηγόν. Ὡς λέγεται, ὁ Τσάρος τῶν Βουλγάρων Σαμουὴλ ἀπέθανεν ἐκ συγκοπῆς, ὅταν ἀντίκρουσε τὸ ἀπαίσιον θέαμα τῶν χιλιάδων τυφλῶν στρατιωτῶν του. Ἡ ἱστορία κατεδίκασε, τὸν καθ' ὅλα λαμπρὸν ἐκεῖνο αὐτοκράτορα διὰ τὴν σκληρὰν πράξιν του. Οἱ ξένοι ἱστορικοί, εἰμαι βέβαιος, ὅτι ἐντελῶς ἄλλοίαν θὰ ἐπέφερον κρίσιν ἐὰν εἶχον ἀντικρίσει ὅπως ἡμεῖς τὰ φρικωδῶς ἀκρωτηριασμένα πτώματα τῶν ἀθῶων Ἑλλήνων τοῦ Δοξάτου, τῶν Σεργῶν, τοῦ Δεμίρ-Ἰσάρ κλπ.

Ἡ στενωπὸς τῆς Κρέσνας ἀπὸ τῆς νοτίας εἰσόδου της μέχρι τῆς βορείας

ἔξοδου, παρὰ τὸ Σιμικλῆ ἔχει μῆκος 20 περίπου χιλιόμετρων καὶ τὰ πλευρὰ της ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀποκρήμνους κλιτύας τῶν παρ' αὐτὴν ὑψηλῶν ὄρεων. Οἱ Βούλγαροι εἶχον καταστρέψει τὰς γεφύρας καὶ πολλὰ τμήματα τῆς μοναδικῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἥτις διέρχεται τὴν στενωπὸν παραπλεύρως τοῦ Στρυμόνου. Ἡ εἴσοδος τῆς στενωποῦ ἔνεκα τῶν ἀποκρήμνων πλευρῶν της φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Σαϊντὰν Ντερέ (Τουρκιστὶ Διαβόλου ῥεῦμα). Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἰοποθετήσει παρ' αὐτὴν βαρέα ὀβιδοβόλα, βάλλοντα μέχρις ἀποστάσεως ἑννέα χιλιομέτρων. Ὁ στρατός μας εὐρέθη εἰς θέσιν ἔντελως παρομοίαν ὅπως εἰς τὸν Λαχανᾶν, διότι τὰ πεδινὰ πυροβόλα μας δὲν ἠδύναντο νὰ πλησιάσουν τὰ ἐχθρικά, ἐφ' ὅσον τὸ ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ἔδαφος δὲν ἐπέτρεπε τὴν διάβασιν καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ προελάσουν διὰ τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἐβάλλετο δραστηκῶς ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς θέσεις τοῦ βουλγαρικοῦ πυροβολικοῦ.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην διεκρίθη καὶ ἐτιμῆθη ἔξαιρετικῶς διὰ τὴν ἠρωϊκὴν της θαυμασίαν προέλασιν ἡ 1η πυροβολαρχία τοῦ 1ου πεδινοῦ Συντάγματος, ὑπὸ τὸν νεαρὸν ὑπολοχαγὸν Κ. Ἡλιάδην.

Εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῶν ΛΟΚ» ὁ ἐκ Πατρῶν συνταξιοῦχος δημοδιδάσκαλος, ὑπηρετῶν ὡς ἐφεδρος λοχίας τότε, ἐδημοσίευσε ὡραίαν περιγραφὴν τῆς θαυμασίας ἐκείνης δράσεως τῆς 1ης πεδινῆς πυροβολαρχίας. Παραθέτω αὐτολεξεὶ μερικὰς περικοπὰς, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἀγαθὸς δημοδιδάσκαλος ἔχει ἐκ φύσεως, ὡς ἄλλος Ξενοφῶν προικισθῆ με στρατιωτικὴν ἰδιοφυίαν καὶ ἀντίληψιν. Ἴδου αὐται:

«Ἐρρίξαμε μερικὰς κανονίεας ἀλλὰ τὰ βλήματα δὲν φθάνανε τὸ Βουλγαρικὸ πυροβολικόν. Ἡ μάχη εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτὸν μὲ τὸ τέταρτον πεζικὸν ποῦ προσπαθοῦσε νὰ προχωρήσῃ, τὰ ὀβιδοβόλα ὅμως ἔκαναν θραῦσι. Σ' αὐτὸ τὸ περιορισμένον ἔδαφος δὲν μπορούσε νὰ ξεμυτίσῃ ἄνθρωπος . . .

Οἱ δικῆς μας ὀβίδες δὲν τοὺς φθάνανε. Δίπλα ἀπὸ τὴν πυροβολαρχία περνοῦσε ὁ δρόμος καὶ οἱ τραυματιοφορεῖς κουβαλοῦσαν τοὺς τραυματίας τοῦ 4ου συντάγματος. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὸν Στρυμόνα ἐβάδιζε ἡ 11α Μεραρχία καὶ δεξιὰ μας ἡ 11η χωρὶς νὰ μπορούν νὰ μᾶς βοηθήσουν διότι μᾶς χώριζαν πανύψηλα βουνά... Κατὰ τὸ μεσημέρι ἡ προχώρησις τῆς Μεραρχίας σταμάτησε ὁλότελα. Τὰ Βουλγαρικὰ ὀβιδοβόλα μὴ βλέποντας πεζικὸν ἤρχισαν νὰ βάλλουν τὴν πυροβολαρχίαν μας καὶ τὸ στρατηγεῖον ποῦ ἦταν δίπλα μας... Τὸ στρατηγεῖον ἦταν ἀνήσυχον, ὁ Μανουσογιαννιάκης ἔβρισκε πῶς πολὺ ἔδοκιμάσθηκε ἀνώφελα τὸ 4ον πεζικόν. Ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ εἴμαστε βλέπαμε τὸ φοβερὸν δρᾶμα. Θὰ ἦταν μεσημέρι διὰ τὸ στρατηγεῖον ποῦ θὰ ἦταν καμμιὰ πενηνταριὰ μέτρα δίπλα μας, ἀκούσθηκε ἡ φωνὴ τοῦ Μανουσογιαννιάκη. Νὰ ἔλθῃ ἀμέσως ὁ Διοικητὴς τῆς 1ης πυροβολαρχίας. (1) Ὁ Διοικητὴς μας πετάχθηκε

(1) Κατὰ σύμπυρσιν ἢ κατάστασις ἦτο ἀκριβῶς παρομοία ὅπως εἰς τὴν μάχην τοῦ Λαχανᾶ ἔνθα τὸ $\frac{1}{38}$ Εὐζώνων ὑψίστατον μεγίστας ἀπωλείας, διότι τὸ πυροβολικόν μας δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ διότι ἔπρεπε νὰ προελάσῃ διὰ τῆς δραστηκῶς βαλλομένης ὁδοῦ. Κατὰ μοιραίαν ἀκόμη σύμπυρσιν ἡ 1 πεδινὴ πυροβολαρχία εὐρίσκετο καὶ τότε εἰς Λαχανᾶν καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν γνωστὴν ἀπεγνωσμένην προέλασιν τὴν ὁποίαν ἀφηγήθημεν (κατὰ ὄχημα ἐν καλπασμῷ καὶ μὲ ἀποστάσεις 60 μέτρ.).

καὶ τροχάδην πῆγε στὸ στρατηγεῖο... Ἄπο κεῖ πού εἴμαστε βλέπαμε τὶς ἐξωργισμένες χειρονομίες τοῦ Μεράρχου μας... Ὁ μικρὸς μας Διοικητὴς κλαρίνο... Ἄπο τὰ κουνήματα τῶν χειρῶν καὶ τῆ βοή τῆς φωνῆς του καταλαβαίναμε πὼς κάτι τρομερὸ τοῦ ζητοῦσε. Ἔνας στρατιώτης ἀπὸ τὸ στρατηγεῖο ἐρχότανε στὴν πυροβολαρχία καὶ φώναξε, τὸ ἄλογο τοῦ κ. ὑπολοχαγοῦ νὰ πάη γρήγορα στὸ Στρατηγεῖο... Εἶδαμε τὸ Διοικητὴ μας σὲ δύο λεπτὰ καβάλλα στὸ δρόμο πού καλπάζοντας χύθηκε πρὸς τὰ στενὰ μόνος.

Γύρισε καὶ ὁ ἐλάτης πού πῆγε τὸ ἄλογο... Παιδιὰ ἐτοιμασθῆτε γιὰ πανηγύρι... Ξέρετε τί τοῦ εἶπε σὰν ἔφευγε; (ὁ ὑπέροχος στρατηγὸς Μανουσογιαννάκης πρὸς τὸν πυροβολάρχην).

Ἄκουσε ὅσον μπορεῖς ποῖο κοντὰ καὶ ἄς μὴ μείνη βίδα».

Εἰς τὴν λακωνικὴν αὐτὴν διαταγὴν ἀντικατοπτρίζεται ἡ μεγάλη ψυχὴ τοῦ ὑπερόχου ἐκείνου πολεμιστοῦ καὶ φαίνεται ἡ μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του Συνταγματάρχας τοῦ Πυροβολικοῦ Β, Κ καὶ Βα τοῦ Λαχανᾶ. Ἐκεῖνοι εἰς τὴν ἰδίαν περίπτωσιν ἐδήλωσαν περιδεεῖς ὅτι δὲν ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνην νὰ ῥιψοκινδυνεύσουν τὴν ἀπώλειαν μερικῶν πυροβόλων.

Ὁ Στρατηγὸς Μανουσογιαννάκης πυροβολητὴς καὶ οὗτος δὲν διστάζει νὰ διατάξῃ «ἐμπρὸς καὶ ἄς μὴ μείνη οὔτε βίδα ἀπὸ τὸ πυροβολικόν».

Καὶ περαιτέρω ὁ ἔφεδρος λοχίας προσθέτει : «Μὰ σὲ 20 λεπτὰ ξαναφάνηκε ἡ σκόνη στὸ δρόμο, κάποιος καβαλλάρης ξαναγύριζε καλπάζοντας. Ἐφθασε στὴν πυροβολαρχία καὶ διέταξε : Ζεύξατε οἱ ἐλάται ἐπὶ τῶν ἵππων, οἱ πυροβοληταὶ σταῖς θέσεις των ἐπὶ τῶν ὀχημάτων. Μᾶς προσεφώνησε ὅπως συνήθως : Τὰ ὀχήματα ἀνὰ πενήντα μέτρα, οἱ πυροβοληταὶ τὰ τυφέκια των στὸ χέρι γεμισμένα... Παιδιὰ ἔχετε τὸ λόγο μου πὼς σὲ μισὴ ὥρα θὰ ἔχετε βουλώσει τὰ Βουλγάρικα ὀβιδοβόλα., κλπ. Ἔνα «ἐ μ π ρ ὸς» ἀκούστηκε. Ἔτσι ἡ πυροβολαρχία μάχης ἔφυγε μὲ καλασμό... Ἐμεῖς ἤμαστε ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο κανόνι 500 μέτρα γιατί ὁ λοχαγὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάσῃ τὴ βολή. Μόνον τὸ πρῶτο πυροβόλο φαινόταν. Τὰ ἄλλα ἦσαν μέσα σὲ σύννεφο σκόνης πού ἔφθανε στὰ οὐράνια...

Τὰ ὀβιδοβόλα ἄρχισαν μὲ ταχὺ πῆρ ἐπάνω μας θὰ πέσανε 200 ὀβίδες μέσα στὰ ὀχήματα. Ἔτσι προχωρήσαμε τέσσαρα χιλιόμετρα, αἴφνης ὁ ὑπολοχαγὸς στρίβει ἀριστερὰ καὶ σὲ λίγο εἴμαστε σὲ μιὰ ἀπότομη κατάπτωση τοῦ ἐδάφους τελείως ἀπυρόβλητοι.

Σὲ πέντε λεπτὰ ἡ πυροβολαρχία εἶχε ταχθῆ πρὸς πυροβόλησιν καὶ ἔριχνε τὴν πρώτη σειρὰ...

Ἀκούστηκε: ἀπόστασις ἡ αὐτὴ 3100, ἀνὰ πέντε 5 κρουσιφλεγεῖς... Τὴ βοῆκε τὴν ἀπόστασι σὴν τρίχα. Τὰ ὀβιδοβόλα σὲ 10 λεπτὰ εἶχαν σταματήσει. Ὅταν ἔφθασε στὰ στενὰ τὸ δὸν πεζικὸν βοῆκε τὰ δύο ὀβιδοβόλα ἀπὸ τὰ τέσσαρα πού ἦσαν, καὶ ἓνα πεδινὸ ἐγκαταλελειμμένα ὡς ἄχρηστα.

Στὰς 6 τὸ βράδυ ἦλθε ὁ Μεράρχος Μανουσογιαννάκης μὲ τὸ Ἐπιτε-

λείον του στην πυροβολαρχία. Ὁ Διοικητὴς μας ἔτρεξε νὰ τοῦ ἀναφέρῃ καὶ ὁ Στρατηγὸς εἶπε: Μπράβο Ἡλιάδη. Πάντα εἶχα πεποιθῆσι σὲ σένα... Τὰ ἄσπρα του μουστάκια δειχνανε τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ψυχῆς του. Τὰ μάτια του μὰ φορὰ ἦτανε δακρυσμένα !! Γυρίζοντας ὕστερα καὶ σὲ μᾶς πού τὸν εἴχαμε ὄλοι ζυγώσει :

— Παιδιά κερνῶ ὄλη τὴν πυροβολαρχία. Εἶπα νὰ σᾶς φέρουν αὔριο δύο βυτία κρασί ἀπὸ τὸ Νευροκόπι».

Ἡ ἀνωτέρω στιχομυθία τοῦ ἀειμνήστου Στρατηγοῦ εἶναι ἀκριβεστάτη καὶ ἐγένετο γνωστὴ ἀμέσως ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἴην μεραρχίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδικὴν μας τὴν VIη, ἣ ὁποία εὗρίσκετο παραπλεύρως τῆς βαδίζουσα ἐπὶ τῆς ἀποτόμου ἡμονικῆς ἑδοῦ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Περίν. Ὡς ἐπληροφορήθην τότε, ὁ συνήθως βαρὺς καὶ ἀτεγκτος Στρατηγός, ἐνηγκαλιόθη καὶ ἠσπᾶσθη τὸν πυροβολαρχὴν Ἡλιάδην, διὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἐνεργείας τοῦ ὁποίου ἐξεβιάσθη ἡ ἀπόκρημνος νοτιά πύλη τῆς Κρέσνας.

ΑΓΩΝ ΣΙΜΙΚΛΙ

Οἱ Βούλγαροι εἶχον καταλάβει καὶ ὀργανώσει ἀμυντικῶς, εἰς τὴν βορείαν ἔξοδον τῆς Κρέσνας, τὴν ἰσχυροτάτην τοποθεσίαν Ρούγιεν - Σιμικλί - Πορόγος - Μαχαλάς. Ἡ συνδεδασμένη ἐπίθεσις τῶν Μεραρχιῶν τοῦ κέντρου καὶ ἡ προέλασις τῆς VIIης Μεραρχίας πρὸς Οὐράνοβον ἠνάγκασε τὸν ἐχθρὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς θέσεις του. Μεγάλας δυσχερείας συνήνητησεν ἡ I Μεραρχία κατὰ τὴν ἔξοδόν της ἐκ τῆς στενωποῦ, διότι ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἐπισημάνει καὶ ἔβαλε δραστηκῶς διὰ τοῦ πυροβολικοῦ του τὴν πρὸ τῆς ἔξόδου τῆς στενωποῦ ἑδαφικὴν ζώνην. Οὕτω τὴν ἐσπέραν τῆς 12ης Ἰουλίου αἱ μεραρχίαι τοῦ κέντρου εἶχον καταλάβει ὀλόκληρον τὴν στενωπόν.

Τὴν 13ην ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη. Ἡ VIIη Μεραρχία ἐκ Πρέντελ - Χὰν ἐκινήθη πρὸς Ὀνιάρ - Μαχαλά καὶ τὸ ὕψωμα 1378. Ἡ VIη Μεραρχία ἀπὸ Γκράδεβο ἐπετέθη κατὰ τῶν ἰσχυρῶς ὀχυρωμένων θέσεων τοῦ ὕψ. 1378.

Ἐν τῷ κέντρῳ κατόπιν ἰσχυρὰς ἐπιθέσεως ὁ ἐχθρὸς ἐξετοπίσθη πέραν τῆς γραμμῆς Σιμικλί - Οὐράνοβο καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν ἐγκαταλείψας καὶ δύο βαρέα ὀβιδοβόλα μετὰ τῶν βυτοφόρων των.

Οὕτω τὴν ἐσπέραν τῆς 13ης Ἰουλίου, οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐγκαταλείψει ὄλας τὰς βορείως τῆς στενωποῦ ἰσχυρὰς θέσεις των καὶ εἶχον ἀποσυρθῆ πρὸς Τζουμαγιάν. Ὡς ἐγνώσθη κατόπιν, ὁ ἐχθρὸς ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπομένην τὴν ὑποχώρησιν του βορειότερον, ὁπότε ἐπῆλθεν σημαντικὴ ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεως. Ἀπὸ τῆς 12ης ἤρχισαν μεταφερόμεναι μεγάλαι Βουλγαρικαὶ ἐνισχύσεις ἐκ τοῦ Σερβικοῦ μετώπου, αἵτινες ἔφθανον σιδηροδρομικῶς εἰς Τσάριβροδ καὶ ἐκεῖθεν ὀδοιπορικῶς πρὸς Τζουμαγιάν. Ὁ ἐχθρὸς κατόπιν τῶν ἐνισχύσεων αὐτῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν μέχρι τότε ἀμυντικὴν στάσιν του καὶ νὰ ἐνεργήσῃ γενικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῆς Ἑλληνικῆς παρατάξεως. Τὸ βάρος τῆς κυρίας ἐπιθέσεως

τοῦ ἐχθροῦ ἔπεσεν ἐπὶ τῆς VΙης μεραρχίας καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αἱματηρὰν μάχην τῶν ὑψομάτων 1388 καὶ 1078 νοτιοανατολικῶς τῆς Τζουμαγιαῖας.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΥΨΩΜΑΤΟΣ 1378

13—15 Ἰ ο υ λ ί ο υ. Ὁ ἀγὼν ἐπὶ τοῦ 1378 ἤρχισε τὴν πρωΐαν τῆς 13ης Ἰ υ λ ί ο υ δια τῆς ἐπιθέσεως τῆς VΙης Μεραρχίας κατὰ τοῦ Ὀνιάρ—Μαχαλαῖ. Τὸ $\frac{1}{2}$ σύνταγμα Εὐζώνων ἐξετόλισεν τὸν ἐχθρὸν ἐκ τῶν νοτίων προσβύσεων τοῦ 1378 καὶ ἐξηκολούθη τὴν προέλασίν του ἐναντίον τῆς κυρίας τοποθεσίας, ὅπου εἶχε φθάσει περὶ τὴν μεσημβρίαν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, κατόπιν διαταγῆς τῆς Μεραρχίας, μετέβην ἐσπευσμένως ὅπως συνδεθῶ μετὰ τὴν VΙΙην Μεραρχίαν, ἣτις ἐβάδιζε πρὸς δυσμὰς ἐρχομένη ἐκ Μαχομίας. Συνήντησα τὸν Μέραρχον συνταγματάρχην Σωτήλην (ὁ γηραιὸς στρατηγὸς εἶναι ὁ μόνος ἐπιζῶν ἐκ τῶν Μεράρχων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης) μετὰ τοῦ ἐπιτελήρχου τῆς Μεραρχίας Νεγρεπόντην ἐν σιάσει ἐν τῷ νοτιοανατολικῶς τοῦ 1378 δεύματι. Τοῦ ἀνεκοίνωσα τὴν μέχρην τῶν στιγμῶν ἐκείνων εὐνοϊκῆν ἐξέλεξιν τοῦ ἀγῶνος τῆς Μεραρχίας μου καὶ τοῦ διεβίβασα τὴν παράκλησιν τοῦ Μεράρχου, ὅπως ἐπιτεθῇ τὴν ἐπομένην ἐξ ἀνατολῶν κατὰ τοῦ 1378 ἐνφ' ἡ VΙΙη Μεραρχία θὰ ἐπετίθετο ἐναντίον τῆς θέσεως κατὰ μέτωπον. Ὁ Μέραρχος Σωτήλης ἐνέκρινε τὴν ἐνέργειαν καὶ διέταξε τὸν καλὸν ἀξιωματικὸν ὑπίλαρχον Ψιλόπουλον ὅπως με παρακολουθήσῃ ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς σύνδεσμος πρὸς τὴν VΙΙη Μεραρχία.

Ἦτο περίπου 7η ἑσπερινὴ ὅταν με ἀνοικτὸν τροχασμὸν ἐπεστρέψαμεν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Μεραρχίαν καὶ αἴφνης μόλις εἶχομεν προχωρήσει περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα εὐρέθημεν πρὸ πυκνοῦ πυροβολισμοῦ ὅπλων καὶ πολυβόλων ἐκ σφοδροῦ ἀγῶνος διεξαγομένου ἐπὶ τῶν κλιτύων νοτιοανατολικῶς 1378. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐκ τῆς Μεραρχίας μου, ἡ κατάστασις εἶχεν μεταβληθῆ διότι οἱ Βούλγαροι λαβόντες ἐνισχύσεις, ὡς προεφθέθη, εἶχον ἀναλάβει ἰσχυρὰν ἀντεπίθεσιν ἐφ' ὅλου τοῦ Μετώπου τῆς VΙης Μεραρχίας.

Κατόπιν τούτου ἐκοίθη ἀναγκαῖον νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως ὁ ὑπίλαρχος Ψιλόπουλος πρὸς τὴν VΙΙην μεραρχίαν, ὅπως πληροφορήσῃ τὸν Διοικητὴν τῆς ἐπὶ τῆς νέας καταστάσεως, ἣτις θὰ ἐπέβαλε ταχύτεραν καὶ δραστηριότεραν ἐπέμβασιν τῆς Μεραρχίας του. Ἦναγκάσθη ἀλλάξας δρομολόγιον νὰ βαδίσω νοτιώτερον διὰ δυσβάτου ἐδάφους φθάσας εἰς τὴν μεραρχίαν μου μόλις ἐπῆρχετο τὸ σκότος. Ἀνέφερον εἰς τὸν Μέραρχον περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν προθέσεων τῆς VΙης μεραρχίας, τὸ ὅποιον συνέτεινε νὰ τὸν ἐνισχύσῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν του πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος τὴν ἐπομένην, διότι εἶχε γίνῃ ἤδη σκέψις περὶ ὑποχωρήσεως τῆς μεραρχίας μας, τῆς ὁποίας τὸ δεξιὸν ἠπληεῖτο σοβαρῶς ὑπὸ τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ.

Κατὰ τὰς ὀλίγας ὥρας τῆς ἀπουσίας μου, συνέβησαν λυπηρὰ γεγονότα. Ὁ ἦρωσ καὶ στενὸς φίλος μου Ταγματάρχης Βελισσαρίου, βληθεὶς ὑπὸ

θραύσμιτος ὀβίδος εἰς τὸ στήθος ἐφρονεύθη. Εἶχον φρονευθῆ ἔπίσης ὁ ἀειμνηστος Ταγματάρχης Κολοκοτρώνης καὶ εἶχεν τεθῆ ἔκτος μάχης μέγας ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν τοῦ 1/2, συντάγματος Εὐζώνων.

Τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν θέσεων μας τὸ ἀπόγευμα τῆς 13ης Ἰουλίου διεξήγαγον κυρίως δύο νέα ἔχθρικά συντάγματα, μόλις ἀριχθέντα τὴν προηγουμένην. Τὸ ἕν ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ σύνταγμα τῆς Φρουρᾶς τοῦ Βουλγάρου βασιλέως, ὅπως ἐξηκριβώσαμεν κατόπιν ἐκ τῶν ἀρχικῶν ψηφίων F καὶ τῶν στεμμάτων, ἅτινα ἔφερον ἐπὶ τῶν ἐπωμίων τῶν τὰ πτώματα τῶν ἐπὶ τόπου φρονευθέντων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν. Ἦσαν ὅλοι σχεδὸν μεγαλόσωμοι ἐκλεκτοὶ ἄνδρες καὶ ἐπολέησαν μετὰ ἐξαιρετικῶν πείσματος καὶ ἀνδρείας κατὰ τὸν πεισματώδη ἐκείνον διήμερον ἀγῶνα. Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ τὴν 15ην ὅταν ἀνεκατελάβομεν τὰς θέσεις, αἱ κλιτύες καὶ αἱ χαράδραι ἦσαν κεκαλυμμένα ἀπὸ πτώματα Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἀναμειξ. Ὁ ἀγὼν ὑπέηξε τόσον λυσσώδης καὶ ἐκ τοῦ συσιάδην, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν πεσόντων ἐκατέρωθεν ἔφερον τρονίματα διὰ λόγῃς καὶ ἀρκετοὶ Βούλγαροι εἶχον κτυπηθῆ διὰ λίθων, τῶν ὁποίων ἔκαμον χρῆσιν οἱ ἠρωτικοὶ εὐζωνοὶ μας ὅταν ἐξητηλήθησαν τὰ τυρομαχικὰ των!

Κατὰ παρῶδοξον ἐπιταγὴν τῆς μοίρας, εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν μάχην τοῦ πολέμου ὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἀπ' ἐνὸς μὲν τὸ 1/2, σύνταγμα Εὐζώνων, ἦτοι τὸ ἰρωϊκώτερον σῶμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἐξ ἄλλου τὸ σύνταγμα τῆς Βασιλικῆς φρουρᾶς τῆς Βουλγαρίας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀναμφεσβητήτως, δι' οἷς λόγους προανέφερον τὸ ἐκλεκτότερον σύνταγμα τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ 1378 ἔκτος τοῦ συντάγματος τοῦ Βασιλέως Φερδινάνδου ἔλαβε μέρος καὶ τὸ 6ον Βουλγαρικὸν σύνταγμα τῆς 1ης μεροχίας. Λαμβανομένου δὲ ὑ' τ' ὄψει ὅτι τὰ Βουλγαρικὰ συντάγματα ἀποτελοῦνται ἐκ τ' οὐρανῶν ταγμάτων ἢ Βουλγαρικῆ ἐπίθεσις ἐνηργήθη διὰ δικτῶ ἐν ὄψῳ ἀκουράστων ταγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐνίσχυσαν τὸ Βουλγαρικὸν μέτωπον μεταφερέντα εἰς Τζουμαγιά τὴν 12ην Ἰουλίου Αἱ ἀπώλειαι τῶν ἡμετέρων καθὼς καὶ τῶν Βουλγάρων ἦσαν σημαντικαὶ τὴν ἑσπέραν τῆς 3ης Ἰουλίου τμήματα δὲ τῶν ἡμῶν ἠναγκάσθησαν εἰς μικρὰν ὑποχώρησιν πρὸς συγκρότησιν τοῦ μετώπου.

Τὴν πρωΐαν τῆς 14ης Ἰουλίου, ἡ Βουλγαρικὴ ἐπίθεσις ἐξεδηλώθη μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντύσεως. Το σύνταγμα τῶν Εὐζώνων καὶ δύο τάγματα τοῦ 18ου πεζικοῦ υπερέσπισαν μετ' αὐτοθυσίας καὶ πείσματος τὰς θέσεις μας. Ἀλλὰ ἡ ἀπώλεια τῶν Διοικητῶν τῶν ταγμάτων Β-λισσορίου καὶ Κολοκοτρώνη καὶ μεγάλου μέρους τῶν στελεχῶν εἶχον μειώσει φυσικῶς κατὰ πολὺ τὴν μαχητικὴν ἀντοχὴν τῶν μονάδων μας. Τὰ γενναῖα ἐκεῖνα τάγματα, ἀγωνιζόμενα ἐναντίον διπλασίου ἐχθροῦ, ὑποστηριζόμενου ὑπὸ ἰσχυροῦ βαρέος καὶ πεδινοῦ πυροβολικοῦ, υπερέσπιζον τὸ ἔδαφος βῆμα πρὸς βῆμα καὶ ἐνεργοῦντα σφοδρὰς ἀντεπιθέσεις ἀνεκατελάμβινον κατ' ἐπανάληψιν τὰ ἀλωθέντα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ σημεῖα στηρίγματος.

Εἰς τὴν ἑκθεσιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου τῆς 16ης Ἰουλίου, πρὸς τὸ

ὕπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἀναφέρεται αὐτολεξεῖ τὸ ἔξης: (σελ. 168 Βουλγαρικὸς πόλεμος):

«Σύνταγμα τι τοῦ δεξιοῦ ἡμῶν τρις ἤλωσε διὰ τῆς λόγχης τὸ ὕψωμα 1378 καὶ τρις ἔξετοπίσθη ἔξ αὐτοῦ, μέχρις οὗ τέλος, χθὲς πρωτὴν τῆς 15ης Ἰουλίου, ἔξετόπισεν ἔξ αὐτοῦ ὀριστικῶς τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν θέσιν».

Ἐὖτε ὁ ἀγὼν, ὅπως ἀναφέρει καὶ ἡ ἔκθεσις, ἐξηκολούθησεν σφοδρὸς καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ἔληξε ὄργα τὴν νύκτα μὲ μεγάλας ἀπωλείας τῶν ἡμετέρων ἀλλὰ καὶ σημαντικὰς τοιαύτας τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως ἐγνώσθη τὴν ἐπομένην ὁπότε συνήφθη ἡ ἀνακωχή.

Τὴν ἑσπέραν ἡ κατάστασις εἰς τὴν θην Μερραρχίαν ἦτο κρισιμωτάτη καὶ τὸ μέτωπον μόλις συνεκρατήθη διὰ τῆς ἐκδηλωθείσης ἐνεργείας τμημάτων τῆς VIIης Μερραρχίας, τὰ ὅποια ἐπιτεθέντα ἔξ ἀνατολῶν ἠπέιλσαν τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τῶν ἐπιτιθεμένων Βουλγάρων.

Καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐνέργεια τοῦ ἐχθροῦ θὰ ἠνάγκαζε τὴν VIην Μερραρχίαν εἰς ὑποχώρησιν διότι εἶχεν ἀπολέσει αὕτη ἄνω τοῦ ἡμίσεως τῆς δυνάμεώς της. Εὐτυχῶς κατὰ τὴν νύκτα ὁ ἐχθρὸς, ὅστις εἶχεν ὑποστῆ ἐπίσης μεγάλας ἀπωλείας (εἶχε τραυματισθῆ σοβαρῶς καὶ ὁ Διοικητὴς τοῦ συντάγματος τῆς φρουρᾶς) ἐγκατέλειπε τὰς θέσεις του καὶ ὑπεχώρησε πρὸς Τζουμαγιάν.

Τὴν πρωτὴν τῆς 15ης ἐνῶ ἀνεμένετο ἡ συνέχεια τῆς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως, αἱ προφυλακαὶ μάχης ἡμῶν μετ' ἐκκλήξεως ἀντελήφθησαν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ μάχη τοῦ 1378 ἦτο ἀναντιρρήτως ἡ σκληροτέρα καὶ αἱματηροτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς μάχας ἀπὸ ὅσας συνῆψε ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τοὺς δύο Βαλκανικοὺς πολέμους. Περὶ τὸ τέρμα τῆς μάχης αὐτῆς, κατόπιν σοβαρᾶς συγκρούσεώς μου μὲ τὸν Ἐπιτελάρχην μακαρίτην Χατζηανέστην, ἀπεχώρησα ἔκ τοῦ Ἐπιτελείου τῆς Μερραρχίας καὶ ἀνέλαβον τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ $\frac{1}{3}$ Συντάγματος εὐζώνων, τοῦ ὁποίου ὁ ὑπασπιστὴς ὑπολοχαγὸς Τυρογιάννης εἶχεν πέσει ἐνδόξως κατὰ τὸν τρομερὸν ἀγῶνα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Ὁ ἀπολογισμὸς τῶν ἀπωλείων τοῦ Συντάγματος τὴν 15ην Ἰουλίου εἶναι χαρακτηριστικὸς καὶ πρωτοφανής. Κατὰ τὸν διήμερον ἐκείνον ἀγῶνα ἐφονεύθησαν οἱ τρεῖς διοικηταὶ τῶν ταγμάτων καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ συντάγματος. Ἐφονεύθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν ἅπαντες οἱ διοικηταὶ τῶν λόχων πλην ἑνός, τοῦ ἐφέδρου ἔξ ἀποστρατείας ἀλλὰ γενναίου καὶ ψυχραίμου λοχαγοῦ Χριστοφόρου. Ἐν συνόλῳ ἔκ τῶν τεσσαράκοντα περίπου ἀξιωματικῶν τοῦ Συντάγματος παρέμειναν ὄρθιοι μόνον ὁ ἠρωϊκὸς Διοικητὴς του Παπαδόπουλος, ὁ ἀναφερθεὶς λοχαγὸς Χριστοφόρου καὶ ἑπτὰ κατώτεροι ἀξιωματικοί, ὑπολοχαγοὶ ἢ ἀνθυπολοχαγοί. Τὸ θρυλικὸν $\frac{1}{3}$ Εὐζώνων ἔτερομάτισεν εἰς τὰ παλαιὰ Βουλγαρικὰ σύνορα τὴν ἐνδοξὴν πολεμικὴν σταδιοδρομίαν του διὰ πραγματικῶν ὀλοκαυτώματος.

Εἰς τὴν ἄξενον πλαγιὰ τοῦ Ὀνιάρ—Μαχαλά, ἔνθα εὐρίσκονται οἱ τάφοι τοῦ Κολοκοτρῶνη, Βελισσαρίου, Μανωλίδη καὶ τῶν ἄλλων πεσόντων ἀξιωματικῶν του, τὸ $\frac{1}{3}$ σύνταγμα Εὐζώνων ἔγραψε μὲ τὸ αἷμα του μίαν

ἀπὸ τὰς ὠραιότερας σελίδας τῆς πολυμικῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους, ἀνταξίαν τοῦ Μαθαδῶνος, τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Μεσολογγίου.

Αἱ ἀπώλειαι τῶν ταγμάτων, κατὰ τὰς ὑποβληθείσας καταστάσεις τὴν ἐπομένην ὑπερέβαινον τὸ 50% ἐπὶ τῆς συνολικῆς δυνάμεως αὐτῶν.

Καὶ κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν παρατηρήθη ἀτυχῶς τὸ αὐτὸ μειονέκτημα τῆς ἑλλείψεως συνδέσμου μεταξὺ τῶν μεραρχιῶν, τὸ ὁποῖον καθίστα σοβαρώτερον ἢ ἔνεκεν ἀμαθείας ἑλλείψεως πρωτοβουλίας τινῶν ἐκ τῶν Σωματαρχῶν. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων, θεωρῶ ἐπ' ἀνάγκης ν' ἀναφέρω ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ διεξαχθῆ κατόπιν ἀνάκρισις ἐναντίον ἀρίστου ἀξιωματικοῦ, πεσόντος ἐνδόξως μετὰ ἔτη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ συντάγματός του εἰς τὴν μάχην τῆς Δοϊράνης τὸ 1918. Τὸ γεγονός ἦτο τὸ ἐξῆς: Περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 14ης Ἰουλίου, ἡ κατάστασις ἦτο κρισιμοτάτη εἰς τὸ μέτωπον τῆς VIης μεραρχίας. Εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα ὁ λοχαγὸς Δημητριάδης ἐπὶ κεφαλῆς τάγματος τοῦ 18ου Πεζικοῦ ἀπέκρουεν ἐρωμένως, ἀλλὰ μετὰ κόπον, τὰς ἐπιθέσεις ὑπὲρ διπλασίου ἐχθροῦ. Εἰς τὸ κέντρον μία διμοιρία Εὐζώνων, ὑπὸ τὸν ἑφεδρον Ἀνθυπολοχαγὸν Παπαβασιλείου (δημοδιδάσκαλος) ὄχρυνθεῖσα προχείρως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἠμύνετο μὲ ἀπάνταστον ἡρωϊσμόν κατὰ τῶν ἐπιθέσεων ὀλοκλήρου σχεδὸν ἐχθρικοῦ τάγματος εἰς τὸ ἄκρον ἀριστερὸν ἡμέτερον τμήμα καὶ κατόπιν ἰσχυρῆς ἐχθρικῆς πιέσεως εἶχεν ὑποχωρήσει εἰς τὴν τελευταίαν κορυφογραμμὴν ἀνατολικῶς τοῦ Οὐράνοβο. Ὁ ἐπιτελάρχης τῆς μεραρχίας αὐτοπροσώπως, συγκεντρώσας τμήματά τινα ὑποχωρήσαντα, διηύθυνεν ὁ ἴδιος τὸν ἀγῶνα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ κέντρου ἡρωϊκῶς ἀνδισταμένου Ἀνθυπολοχαγοῦ Παπαβασιλείου. Ὁ ἀείμνηστος Χατζηανέστης, ὅστις ἐπέδειξεν ἐξαιρετικὴν ἀτομικὴν ἀνδρείαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην μὴ ἔδωκε τὴν ἐντολήν νὰ σπεύσω εἰς τὸ ἀριστερὸν μας καὶ νὰ ζητήσω ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸ σύνταγμα τῆς πρώτης μεραρχίας, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἐκεῖ ἄπρακτον ἀπὸ τῆς προηγουμένης. Ἰσπευσα πρὸς τὴν ὕψισθεν τοῦ μετώπου βαθεῖαν γραμμὴν, ἔπλευσα καὶ κατηνθύνθη, διὰ τῆς χαράδρας ἐσπευσμένως πρὸς τὸ σύνταγμα. Εὗρον τὸν Διοικητὴν του μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν εἰς συστάδα δένδρων, τοῦ ἐξέθηκα τὴν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ ἐξήτησα νὰ προχωρήσῃ τὸ εἰς τὸ δεξιὸν του τάγμα του περὶ τὰ 300 μέτρα ἀνατολικῶς, ὁπόθεν θὰ ἠπείλει σοβαρῶς διὰ τῶν πυρῶν του τὸ δεξιὸν πλευρὸν τοῦ ἐναντίον μας ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ.

Ὁ Συνταγματάρχης ἐκεῖνος, καθήμενος σταυροπόδι, ἐπέδειξε πλήρη ἀναισθησίαν καὶ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔννοεῖ νὰ διαθέσῃ οὔτε μίαν διμοιρίαν ἐφ' ὅσον ἡ διαταγὴ τῆς Μεραρχίας του τοῦ ὥριζε νὰ παραμένῃ ἀκίνητος εἰς τὰς θέσεις του. Οἱ περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοί, ἐν ἀγανακτήσει ἐδείκνουν τὴν δυσφορίαν των, εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν πλησιάσας με ἐξαπαχτήρισε τὴν στάσιν του ὡς κτηνώδη ἀδιαφορίαν. Ἀπεχώρησα ψιθυρίζων «ὅτι δὲν πταίει αὐτὸς ἀλλ' ἐκεῖνοι ποὺ τὸν ἔκαναν Συνταγματάρχην». Ὁ Συνταγματάρχης ἐκεῖνος Α. Μ., εἶχε δύο ἀδελφοὺς καὶ φιλοτίμους ἀξιωματικούς, ἀλλ' ὁ ἴδιος

ἀπέδειξε ὅτι δὲν ἦτο κἄν ἄνθρωπος. Ἐνοχῶν συνήντησα τὸν Διοικητὴν τοῦ Τάγματός του λοχαγὸν ἀείμνηστον Μανωλάκη Θεόδ., συμμαθητὴν μου (κατὰ ἐν ἔτος νεώτερος) ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων, τοῦ ἀνεκοίνοσα τὰ συμβάντα καὶ τὸν ἐξώρκισα νὰ κινήσῃ ἔστω καὶ μίαν διλοχίαν δεξιότερα διότι εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ μόνον διὰ τῆς κινήσεως αὐτῆς θὰ ἀποσοβῆσῃ τὴν κύκλωσιν τοῦ ἀριστεροῦ τῆς VΙης Μεραρχίας. Μετὰ τινὰ διαταγμὸν ὁ λοχαγὸς Μανωλάκης ἀπεφάσισε νὰ κινήθῃ παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Συνταγματάρχου του. Μορφωμένος τακτικῶς ὁ ἀείμνηστος Μανωλάκης ἀνεγνώρισε ὅτι καμπτομένου τοῦ ἀριστεροῦ τῆς VI μεραρχίας οἱ Βούλγαροι μετ' ὀλίγον προχωροῦντες θὰ εὐρίσκοντο εἰς τὰ νῶτα τοῦ Τάγματός του. Ἐπροχώρησε μὲ ὀλόκληρον τὸ τάγμά του, ἀνέπτυξε δύο λόχους ἐπὶ τῆς ῥάχews, τὴν ὁποίαν τοῦ ὑπέδειξα καὶ ἤρξατο σφοδροῦ πυρὸς ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ ἔξ ἀποστάσεως 600 μέτρων. Ὁ λοχαγὸς Μανωλάκης διὰ τῆς πρωτοβουλίας του ἔσωσε τὴν κατάστασιν διότι ὡς εἶδομεν ἡ γραμμὴ τῆς μάχης ἡμῶν ἐκρατήθη μέχρι τῆς νυκτός. Ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος Συνταγματάρχης ἔσχε τὸ θράσος νὰ ὑποβάλλῃ κατόπιν μήνυσιν κατὰ τοῦ λοχαγοῦ ἐπὶ ἀνυπακοῇ ἐπὶ νοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἐξητάσθη ὡς μάρτυς κατὰ τὴν ἀνάκρισιν καὶ κατόπιν τῆς καταθέσεώς μου, καθὼς καὶ τῶν καταθέσεων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ Συντάγματός του, ὁ λοχαγὸς Μανωλάκης ἀπηλλάγη μὲ ἐπαινετικὸν δι' αὐτὸν βούλευμα ἐνῶ σοβαρὰ διευποῦτο μομφὴ ἐν αὐτῷ διὰ τὸν μνητυτὴν Συνταγματάρχην. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀπεδείχθη ὅτι ἡ κατάστασις ἔσώθη ἐκ τύχης διὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πρωτοβουλίας ἐνὸς κατωτέρου ἐκτελεστοῦ.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 14ης ἡ κατάστασις τῆς VI Μεραρχίας ἦτο κρισιμωτάτη καὶ ὁ Μέραρχος εἶχεν ἀποφασίσει ὅπως ἡ Μεραρχία ὑποχωρήσει κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχε τὴν 12ην Ἰουλίου. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐπιθέσεως τῶν τμημάτων τῆς VIIης Μεραρχίας ἀπὸ ἀνατολῶν ἀπεσόβησε τὴν κύκλωσιν τοῦ δεξιοῦ τῆς VΙης Μεραρχίας. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπιτεθέντων λόχων ἦτο ὡς ἐνθυμοῦμαι ὁ λοχαγὸς Σπυρίδωνος, ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν τοῦ πεζικοῦ, ὑπηρετήσας κατόπιν λίαν εὐδοκίμως ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην τοῦ 1378 παρουσιάσθη ἐν ὅλῃ του τῇ ἐκφανίᾳ τὸ παράδοξον γεγονός νὰ νομίσουν ἀμφοτέροι οἱ ἀντιμαχόμενοι ὅτι ἔχασαν τὴν μάχην καὶ πρέπει νὰ ὑποχωρήσουν. Τὸ ψυχολογικὸν αὐτὸ φαινόμενον ἦτο φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῶν τρομερῶν ἀπωλειῶν, τὰς ὁποίας εἶχον ὑποστεῖ ἀμφοτέροι αἱ ἀντιμαχόμενα παρατάξεις.

Ὅπως ἐγνώσθη κατόπιν, ὁ Βούλγαρος Διοικητὴς τῆς φρουρᾶς τοῦ Φερδινάνδου εἶχεν τραυματισθῆ σοβαρῶς, αἱ πλείους δὲ τῶν Βουλγαρικῶν μονάδων εἶχον ὑποστῆ ἀπωλείας ἀνωτέρας ἔτι τῶν ἡμετέρων κατὰ τὴν λυσσώδη διήμερον πάλην. Πολλοὶ Βουλγαρικοὶ λόγοι ἠρθῆσαν μετὰ τὸν ἀγῶνα πενήντα ἕως ἄνδρας ἄνδρας, ὅπως ἀνεκοίνοσα Βούλγαρος ἀξιωματικὸς μετὰ τὴν ἀνακαχώην. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἡ ἀνωτέρα Διοίκησις εὐρίσκειται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν ὑπ' αὐτὴν στρα-

τευμάτων χωρίς νά γνωρίζη καί τήν κατάστασιν τοῦ ἐχθροῦ ἢ ὁποία εἶναι, ὡς συνέβη ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει πολὺ χειροτέρα τῆς ἰδικῆς τῆς.

Ἡ στρατιωτικὴ ἱστορία παρουσιάζει ἀρκετὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας καί οἱ δύο ἀντίπαλοι ἐγκατέλειψαν τὴν νύκτα τὸ πεδῖον τῆς μάχης διότι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐθεώρησε ἑαυτὸν ἠττηθέντα. Κατὰ τὰς τοιαύτας περιπτώσεις παραμένει νικητὴς ὁ στρατὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχηγὸς εἶναι προικισμένος μὲ ἀντοχὴν νεύρων καὶ ἐξαιρετικὴν δύναμιν ψυχῆς.

Τὴν πρωΐαν τῆς 15ης Ἰουλίου εὐρέθημεν οὕτω πρὸ κενοῦ καὶ τὰ ὑπολείμματα τοῦ συντάγματός μας ἐπροχώρησαν οὕτω πρὸς τὰ δυτικῶς τοῦ 1878 καὶ παρὰ τὸ Οὐράνοβο ὑψώματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντικρύσαμεν τὸ θέαμα τῆς καιομένης Τζεσμαγιαῖς ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ Βούλγαροι ἐπυρπόλησαν τὰς, Χριστιανικὴν καὶ Τουρκικὴν συνοικίας.

ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΔΕΞΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΠΤΕΡΥΓΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΑΣ

Τὴν πρωΐαν τῆς 15ης Ἰουλίου, ἅμα τῇ χαραυγῇ ὁ ἐχθρὸς, δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων, ἃς μετέφερεν ἐκ τοῦ Σερβικοῦ μετώπου, ἐπετέθη ὀρμητικῶς κατὰ τοῦ μετώπου καὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῆς IIIης μεραρχίας. Ἡ μεραρχία προέβαλεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀλλ' οὕσα μεμονωμένη καὶ πρὸ ἀμέσου κινδύνου πλήρους κυκλώσεώς της ἤρχισε περὶ τὴν 10.30' νὰ ὑποχωρῇ κανονικῶς πρὸς Νέγρεβον καὶ Πέτσοβον, τασσομένη ἀριστερόθεν τῆς Χης μεραρχίας. Ὁ ἐχθρὸς καταδιώκων κατὰ πόδας, παρηκολούθη βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ὑποχωροῦσαν μεραρχίαν.

Μετὰ μεσημβριάν ἡ μεραρχία κατέλαβεν ἀμυντικῶς τὰς κλιτύς ἀμέσως ἀνατολικῶς τοῦ Πετσοβου καὶ Νέγρεβου. Εἰς τὰς θέσεις αὐτάς, ὑποστηριζομένη ἀποτελεσματικῶς ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, κατῴρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ.

Αἱ λοιπαὶ δύο μεραρχίαι, τοῦ τμήματος στρατιᾶς Χης καὶ IVης, εὐρεθεῖσαι πρὸ ἰσχυρῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐντολήν των, ἥτις ἦτο ἡ κατάληψις τοῦ Χασάν—Πασσᾶ.

Ἡ Χη μεραρχία ὅταν ἀντελήφθη τὴν ὑποχώρησιν τῆς IIIης μεραρχίας, φοβηθεῖσα τὴν ἀποκοπὴν τῆς πρὸς Γενίκιοὶ ὁδοῦ ὑπεχώρησε καὶ συνεκεντρώθη μεταξὺ ὑψώματος 1900 καὶ Μπούκοβικ. Ἡ IVη μεραρχία, ἥτις εἶχε προχωρήσει μέχρις ἀποστάσεως 8 χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Χασάμπασσα ὅταν ἀντελήφθη τὴν ὑποχώρησιν τῆς Χης εἰδοποίησε τὴν τελευταίαν ταύτην ὅτι θὰ προσπαθῆσιν νὰ φθάσῃ εἰς Τζαμί—Τεπεῖ ἵνα συνδεθῇ μὲ τὸ τμήμα τῆς στρατιᾶς.

Τὰς ἐσπερινὰς ὥρας ἡ κατάστασις εἰς τὸ τμήμα στρατιᾶς ἦτο κρισιμωτάτη διότι σὺν τοῖς ἄλλοις παρουσιάσθη σοβαρὰ ἔλλειψις πυρομαχικῶν πυροβολικοῦ ἕνεκα τῆς ἀποκοπῆς τῆς συγκοινωνίας πρὸς Σιγράμνιτσαν.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῆς στρατιᾶς οἱ Βούλγαροι κατώρθωσαν, προελάσαντες μέχρι τοῦ Πετσόβου νὰ ἐνσφηνωθοῦν μεταξύ τῶν δύο συμμάχων (Ἑλλήνων καὶ Σέρβων) καὶ νὰ ἀπειλοῦν πρὸς Γενικιοὺ τὰς διὰ Κρέσνας συγκοινωνίας τοῦ στρατοῦ μας. Ἡ διάσπασις τῆς ὅλης συμμαχικῆς παρατάξεως ἦτο καταφανής.

Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 16ης Ἰουλίου αἱ μεραρχίαι τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος μετὰ δυσχερείας συγκρατοῦνται εἰς τὰς θέσεις των καὶ συνεχῶς ἀπευθύνουν ἐκκλήσεις ἀπογνώσεως πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ζητοῦσαι τὴν ἀποστολὴν πυρομαχικῶν διότι πολλαὶ πυροβολαρχίαι κατέστησαν σχεδὸν ἄχρηστοι ὡς διαθέτουσαι ὀλίγας μόνον ὀβίδας εἰς τὰ προόλκαια τῶν πυροβόλων των.

Η ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΔΕΞΙΟΥ

Τυποχρόνως μὲ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἀριστερᾶς ἡμῶν πτέρυγος, ὁ ἐχθρὸς ἐνήργησε τὴν 15ην Ἰουλίου καὶ ἰσχυρὰν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς VII, Μεραρχίας ὅπως ἀποκόψη τὰς συγκοινωνίας αὐτῆς πρὸς Νευροκόπιον. Ὁ ἐχθρὸς συγκεντρώσας, ἰσχυρὰς δυνάμεις εἰς Τατάρ - Παζαρτζικ κατηύθυνε τὴν ἐπίθεσίν του πρὸς τὴν στενωπὸν τοῦ Πρεντέλ-Χάν.

Ἡ XII Μεραρχία, ἥτις ὡς εἶδομεν εὗρίσκετο παρὰ τὸ 1378, ἠναγκάσθη νὰ στραφῇ πρὸς ἀνατολὰς ὅπως ἀποκρούσῃ τὴν ἐχθρικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Μαχομίας. Μετὰ σκληρὰν μάχην ἡ Μεραρχία κατώρθωσε νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν ἐχθρὸν, ὁ ὁποῖος ὑπεχώρησε ἐκεῖθεν τῆς στενωποῦ τοῦ Πρεντέλ — Χάν.

17 Ἰ ο υ λ ί ο υ Ὡς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ἡ κατάστασις τοῦ τμήματος στρατιᾶς Δαμιανοῦ ἦτο τὴν ἐσπέραν τῆς 16ης Ἰουλίου κρισιμωτάτη. Ὁ ἐχθρὸς ἐπετίθετο διαρκῶς κατὰ τῶν Μεραρχιῶν τοῦ τμήματος, τῶν ὁποίων ἡ ἄμυνα εἶχεν ἐξασθενήσει μεγάλως ἕνεκα τῆς ἑλλείψεως πυρομαχικῶν. Κατὰ τὴν τελευταίαν νυκτερινὴν ἀναφορὰν τῆς IIIης Μεραρχίας δὲν διέθετε αὕτη τὴν ὥραν ἐκείνην εἰμὴ 200 μόνον ὀβίδας δι' ὀλόκληρον τὸ πυροβολικόν της.

Τὴν πρωΐαν τῆς 17ης Ἰουλίου, οἱ Βούλγαροι κατόπιν προπαρασκευῆς διὰ σφοδροῦ πυρὸς πυροβολικοῦ ἐνήργησαν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν παρὰ τὸ Μπούκοβικ ἡμετέρων θέσεων καὶ κατώρθωσαν νὰ προελάσουν μέχρι μικρᾶς ἀποστάσεως ἀπὸ τῶν γραμμῶν μας. Περὶ τὴν 9ην πρωϊνὴν τὸ ἐχθρικὸν Πεζικὸν ἐνήργησε γενικὴν ἐπίθεσιν διὰ τῆς λόγῃς, ἥτις ἀπεκρούσθη καὶ τὴν ὅποιαν ἐπηκολούθησε θαρραλέα ἀντεπίθεσις ἐνὸς τάγματος τοῦ δεξιοῦ τῆς IIIης μεραρχίας, τὸ ὁποῖον εὗρίσκετο εἰς Μπούκοβικ. Ἡ ἠρωϊκὴ ἐκείνη ἀντεπίθεσις τοῦ τάγματος ἀποτελουμένου ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἐκ Κερκυραίων ὀπλιτῶν μετέτρεψεν ἄρδην τὴν μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης κρισιμὸν κατὰστασιν τῆς ἀριστερᾶς ἡμῶν πτέρυγος. Ἡ ἀντεπίθεσις τοῦ τάγματος ἐνεθάρρυνε καὶ παρέσυρεν εἰς ἐπίθεσιν τὴν λοιπὴν γραμμὴν μάχης τῆς μεραρχ-

χίας. Ὁ ἐχθρὸς καταπλαγείς ὑπεχώρησεν ἀτάκτως ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου καταδιωχθεὶς εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν πρὸς βορρᾶν. Ἀτυχῶς ἢ καταδιωχθεὶς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ πολὺ, ἔνεκα τῆς προαναφερθείσης ἑλλείψεως πυρομαχικῶν.

Κατὰ τὴν ἀναφορὰν τῆς IIης μεραρχίας, ἣτις ὑπεβλήθη εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, τὴν 18ην Ἰουλίου, κατὰ τὴν ἀντεπίθεσιν ἐκείνην «οἱ στρατιῶται ἡμῶν ἐρροφθῆσαν ἐμπρὸς μὲ ἐφ' ὄπλου λόγχην ζητωκραυγάζοντες καὶ συρίζοντες, ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησε, πλείστοι δὲ Βούλγαροι εὐρέθησαν σήμερον φονευμένοι διὰ τῆς λόγχης εἰς τὰ χαρακτηριστὰ αὐτῶν. Ἐπακολοθήσασα ἐπίθεσις καὶ τῆς λοιπῆς γραμμῆς ἔτρεψεν εἰς ἄτακτον φυγὴν τὸν ἐχθρὸν πρὸς τὰ ὑψώματα 1350. Ἐξεκενώθη ἅπασα ἡ ἔκτασις πρὸ ἡμῶν μετὰ τῶν χωρίων Πέτσοβον καὶ Νέγκρεβον, ἅτινα κατελάβομεν. Πλήθος Βουλγαρικῶν ὄπλων καὶ φυνισγιῶν εὐρίσκειται ἐπὶ πεδιάδος. Τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ ἐξυψώθη».

Ἡ ἀντεπίθεσις αὕτη τοῦ Κερκυραϊκοῦ τάγματος ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς ἐνδοξωτέρας σελίδας τῆς ἱστορίας τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Οἱ συμπολιταὶ ἡμῶν Κερκυραῖοι θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα ν' ἀτενίζουσιν μὲ ὑπέρηφάνειαν πρὸς τὰ ὄρη τοῦ Πετσόβου, ὅπου τὰ τέκνα τῆς ὠραίας νήσου τοῦ Ἰονίου, ἔγραψαν μὲ τὸ αἷμα τῶν μίαν ἀπὸ τὰς ὠραιότερας σελίδας τῆς συγχρόνου πολεμικῆς ἱστορίας τοῦ Ἑθνους.

Τὴν μεσημβρίαν τῆς 18ης Ἰουλίου ἐγένετο ἀναστολὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν κατόπιν προσωρινῆς ἀνακωχῆς, συναφθείσης ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου αἱ λευκαὶ σημαὶ ἐκνυμάτιζον ἐπὶ τῶν θέσεων τῶν δύο ἀντιπάλων στρατῶν, αἱ ὁποῖαι ἐβάφησαν μὲ τοσοῦτον αἷμα κατὰ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας τῆς διημέρου τελευταίας μάχης τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου.

Τὸ ἀνακοινωθὲν τῆς 18ης Ἰουλίου ἐκ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου εἶχεν ὧς ἑξῆς:

Ταύτην τὴν στιγμὴν, ὥραν 2ην πρωῒνην ἐλήφθη τηλεγράφημα ἐκ Βουκουρεστίου ἀγγέλλον σύναψιν πενθημέρου ἀναστολῆς ἐχθροπραξιῶν.

Μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ἀφείθησαν ὠρισμένα σώματα ἐπὶ τῆς κατεχομένης γραμμῆς διὰ τὴν προκάλυψιν, ἐνῶ αἱ μεραρχαὶ βραδέως καὶ μὲ μικροὺς σταθμοὺς μετεστάθμευσαν πρὸς νότον εἰς διαφόρους πόλεις, ὅπως ἀνεφθαρῶσι καὶ συμπληρωθῶσι.

Ἡ VIη Μεραρχία διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Πετρίν μὲ μικρὰς ἡμερησίας πορείας ἐφθασε εἰς Σέρρας, ἐνθα ἐγκατεστάθη τὸ Στρατηγεῖον τῆς. Τὸ 1)38 Σύνταγμα Εὐζώνων εἰς τὸ ὅποιον, ὅπως προεῖπον, ὑπηρέτουν ἤδη ὡς Ὑπασπιστῆς, ἐστάθμευσε δυτικῶς τῶν Σερρῶν παρὰ τὸ χωρίον Καβακλή. Εἰς Καβακλή ἐφθασαν καὶ αἱ ἀποσταλεῖσαι ἐκ τῶν ἐμπέδων ἐνισχύσεις εἰς ἄνδρας καὶ τινὰς ἀξιωματικούς. Τὰ εὐζωνικά τάγματα συμπληρωθέντα δι' ἀνδρῶν τοῦ πεζικοῦ ἀπώλεσαν τὴν μορφὴν των διότι τὸ

μὲν 8ον περιείχε 300 εὐζώνους, τὸ δὲ 9ον μόνον 250. Οἱ λοιποὶ ὀπλίται μέχρι συμπληρώσεως τῆς δυνάμεώς των ἀνήκον εἰς τὸ πεζικόν. Τὸ ἠρωϊκόν μας Σύνταγμα εἶχεν ἀπωλέσει, ὅπως ἀνεφέραμεν τὰ 2)β τῆς δυνάμεώς του εἰς τὸ ὀλοκαῦτωμα τοῦ 1378.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεδικάσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ γνωστὰ σύνορα, σὰ ὅποια πρὸς ἀνατολὰς ἔφθαναν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Νέστου, περιλαμβάνοντα ὀλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν.

Τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐπιτυχίαν τὴν ὀφείλομεν εἰς τὴν ἀπλησίαν καὶ τὴν ἀλαζονείαν τῶν Βουλγάρων, ἔφ' ὅσον ὡς γνωστὸν κατὰ τὴν κρίσιν τῶν συμπλοκῶν τοῦ Παγγαίου, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἵνα ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι τοῦ σημείου νὰ δεχθῇ ὡς ἀνατολικὴν μεθόριον τὴν γραμμὴν Λαγκαδᾶ 15 χιλιόμετρα ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ συμπαθεῖς βόρειοι γείτονές μας πρέπει νὰ ἀναγνώσουν τὸ ἀθάνατον δεῖν πού ἀναφέρει ὁ Αἰσχύλος εἰς τὴν τραγωδίαν του «Οἱ Πέρσαι» ὅταν διὰ τοῦ φάσματος τοῦ Δαρείου ἐξηγεῖ εἰς τὴν Βασιλομήτορα Ἄττισσαν τοὺς λόγους τῆς πανωλεθρίας τοῦ υἱοῦ τῆς Ξέρξου ἐν Σαλαμίनि: «Ἔστι δὲ καὶ Ζεὺς τιμωρὸς Ἄλαζόνων». Ὅπως αἱ Ἑλληνικαὶ τριήρεις ἐταπείνωσαν εἰς τὴν Σαλαμίνα τὴν ἀγαλίνωτον ἀλαζονείαν τοῦ Ἀσιάτου Μονάρχου, οὕτω καὶ αἱ λόγχοι τῶν εὐζώνων μας εἰς τὸν Λαχανᾶν καὶ τὸ Κιλκίς κατέτριψαν τὴν ὀφρὺν καὶ ἐταπείνωσαν τὴν μεγαλομανίαν τῶν βαρβάρων ἀπογόνων τοῦ Κρούμου.

Ἡ παγκόσμιος ἱστορία ἀπέδειξε καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη τὴν ἀλήθειαν τοῦ φιλοσοφικοῦ δόγματος πού ἐτόνισεν εἰς τοὺς Πέρσας ὁ πατὴρ τῆς τραγωδίας. Ὅσοι ὑπερψώθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν οἰκτρῶς κατὰ τὴν σοφὴν ῥῆσιν τοῦ Εὐθαγγελίου. Παραδείγματα χαρακτηριστικὰ παρέχουν αἱ οἰκτραὶ πτώσεις τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ Κάιζερ καὶ τοῦ Χίτλερ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολέμων, κατὰ ἀναλύωτον ἀξίωμα, συμβαίνουν πάντοτε μικρὰ ἢ μεγάλα σφάλματα καὶ εἰς τὰς δύο ἀντιμαχομένας παρτάξεις. Καὶ ὅπως ὀρθῶς ἀπεφάνθη ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς πολεμικῆς τέχνης τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἡ Νίκη κλείνει ὑπὲρ ἐκείνου ὅστις διαπράττει τὰ ὀλιγώτερα.

Κατὰ τὸν Βουλγαρικὸν πόλεμον τὸ μέγιστον τῶν σφαλμάτων, ἅτινα διέπραξαν οἱ ἀντίπαλοί μας ἦτο ὅτι ὑπερετίμησαν εἰς μέγα βαθμὸν τὴν μαχητικὴν ἀξίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ πλάνη τους αὐτὴ τοὺς παρέσυρε εἰς τὴν ἀκατανόητον μειονεκτικὴν διάθεσιν τῶν δυνάμεών των κατὰ τὴν πρώτην στρατηγικὴν παρατάξιν αὐτῶν. Ἡ τύφλωσις των αὐτὴ τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν πανωλεθρίαν τῆς πρώτης ἀποφασιστικῆς μάχης Μπρεγκαλνίτσα—Κιλκίς,

τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελεσματα δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπανορθώσουν κατοπιν.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἐπιτελεῖον ὑπέπεσεν ἀναμφισβητήτως εἰς ἀρκετὰς καὶ σοβαρὰς πλάνας κατὰ τὸν πόλεμον αὐτόν. Ὑπέδειξα κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐπιχειρήσεων τὰς σοβαρωτέρας ἐξ αὐτῶν χωρὶς οὐδεμίαν πρόθεσιν νὰ ἐπιρρίψω μομφὴν εἰς τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς ὑπευθύνους. Μοναδικὸς σκοπὸς μου ἦτο νὰ ὑποδειχθῶσι τὰ σφάλματα καὶ αἱ πλάναι διότι ἡ ἐξ αὐτῶν διδασχὴ ἀποτελεῖ κατ' ἐμὲ τὴν βάσιν τῆς πολεμικῆς τέχνης. Καὶ κατὰ τοὺς δύο ἐκείνους πολέμους πρωταγωνισταὶ ἦσαν ὁ Ἀρχιστράτηγος Βοσιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ μεγάλος πολιτικὸς Κυβερνήτης τῆς χώρας Βενιζέλος.

Κατὰ τὴν γνώμην μου ἦν ἑξέφερον καὶ ἄλλοτε ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος δὲν ἦτο ἐκ φύσεως πολεμικὸς ἀνὴρ (Homme de guerre) οὔτε στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα ἐξ ἐκείνων πού γεννῶνται κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Εἶχεν ὅμως ἀρκετὰ προσόντα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα, ἡ ψυχραιμία του καὶ ἰδίᾳ τὸ γόητρον τῆς ὑψηλῆς του θέσεως τὸν ἐβοήθησαν νὰ προσφέρῃ ἑξαιρετικὰς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Πατρίδα ὡς Ἀρχιστράτηγος τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων.

Θεωρῶ περιττὸν νὰ ὑμνήσω τὸ διπλωματικὸν δαιμόνιον καὶ τὰς μεγάλας πολιτικὰς ἀρετὰς τοῦ Βενιζέλου διότι περὶ αὐτὸν ἔχουν γραφῆ ἀρκετὰ καὶ τὰ γνωρίζει ὄχι μόνον ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἀλλὰ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὄλων σχεδὸν τῶν πολιτισμένων Ἐθνῶν τῆς γῆς.

Ἐφ' ὅσον ὁ Πρωθυπουργὸς καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ συνειργάζοντο ἐν συμπονοίᾳ, τὸ Κράτος ἀντίκρουσε μίαν ἀπὸ τὰς εὐτυχεστέρας περιόδους τῆς ἱστορίας του. Καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν τὸ περιφρονημένον καὶ χρεωκοπημένον Κράτος τοῦ 1909 μετεβλήθη εἰς τὴν ἑνδοξον Ἑλλάδα τοῦ 1913, τὴν ὁποίαν ἔτρεμον οἱ ἐχθροὶ τῆς καὶ ἐξετίμων καὶ ἐσέβοντο οἱ φίλοι τῆς.

Ἀτυχῶς καὶ κατὰ τὴν ἑνδοξον ἀκόμη περίοδον ἀσυνείδητοι καὶ ἐγωπαθεῖς ἀρριβισταὶ χάριν ταπεινῶν ἰδιοτελῶν βλέψεων ἔσπειραν ὑπούλως καὶ συστηματικῶς τὸν σπόρον τῆς διχονοίας, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐβλάστησεν μετὰ δύο ἔτη ἡ ὀλεθρία διάστασις μεαξὺ τῶν δύο Ἀρχηγῶν τοῦ ἔθνους, ἥτις ὠδήγησεν εἰς τὰς κατοπιν Ἐθνικὰς συμφορὰς, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα ἐκδηλοῦνται καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη.

Μετὰ τοὺς δύο πρωταθλητὰς, σημαντικὸν ῥόλον ἔπαιξε κατὰ τοὺς πολέμους αὐτοὺς ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοί.

Ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου εἶχε διορισθῆ ὁ Στρατηγὸς Π. Δαγκλῆς. Ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο ἀσφαλῶς εἰς ἐκ τῶν μᾶλλον μορφωμένων ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ μας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Γόνος ἱστορικῆς οἰκογενείας τοῦ Σουλίου, ἀπὸ χαρακτῆρος εὐγενῆς καὶ λεπτός, εἶχε τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν συναδέλφων του. Ἀνήκων εἰς τὸ σῶμα τοῦ πυροβολικοῦ ἐδίδασκεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων τὸ σπουδαῖον μάθημα τῆς

προβολικῆς. Ὅπως ἐξέθεσα κατὰ τὴν ἐξιτόρησιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Στρατηγοῦ Δαγκλῆ συνήλθε τότε ἡ πρώτη ὁμάς τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν πρὸς σύσκεψιν διὰ τὴν ἐνέργειαν διαβημάτων διαμαρτυρίας πρὸς τοὺς Κυβερνῶντας διὰ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πολιτείας.

Κατὰ τὸν Τουρκικὸν πόλεμον ὡς Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου εὐρέθη εἰς δυσχερεστάτην θέσιν ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν ἐχθρότητος τοῦ Ὑπαρχηγοῦ Δούσμανη καὶ τῶν γνωστῶν Ἐπιτελῶν του. Ἔνεκα τοῦ πράου χαρακτῆρος του ἀπῆκε νὰ παραμερισθῆ παντελῶς ὑπὸ τοῦ ὑφισταμένου του μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐκφράζεται ὁ τελευταῖος οὗτος χλευαστικῶς καὶ ὑβριστικῶς διὰ τὸν ἀείμνηστον στρατηγόν.

Εἰς τὰ ἱστορικά του ἀπομνημονεύματα, ὁ διαβόητος μακαρίτης Δούσμανης ἔχει διαθέσει ὀλόκληρον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπίσημος κωμωδία» (σελ. 88—89—90—91—92 καὶ 93) διὰ νὰ χλευάσῃ ὑβρίσῃ καὶ ἐξευτελίσῃ διὰ τῶν χυδαιότερων ἐκφράσεων τὸν ἀείμνηστον καὶ εὐγενῆ ἐκεῖνον στρατιώτην. Ὅπως εἶπον καὶ ἀλλαχοῦ ἔχουν καθῆκον ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν νὰ ἀναγνώσουν τὰς ἀνωτέρω ἐξ σελίδας τῶν ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Δούσμανη, ὅποτε θὰ πειθοῦν ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἀποτελεῖ πραγματικὸν στίγμα διὰ τὸ σῶμα τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ ἐξεγείρει τὴν συνείδησιν παντὸς τιμίου ἀνθρώπου. Αἰσθάνομαι ἀποτραπιασμὸν καὶ ἀηδίαν νὰ ἀναφέρω τὰς κακοήθεις ψευδολογίας καὶ τὰς οἰκτρὰς συκοφαντίας μὲ τὰς ὁποίας περιλούει τὸν ἄκακον Δαγκλῆν ὁ τέως Ἐπιτελάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφιλοδόξησε νὰ διοικῆ ὄχι μόνον τὸν στρατὸν ἀλλὰ καὶ τὸ Κράτος.

Ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς ἐξετοπίσθη ἐπιτέλους ἐκ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν του ὁ τότε Ὑπαρχηγὸς Ἀντισυνταγματάρχης Δούσμανης, ὅστις ὡς ἀπεδείχθη ὑπερέβαλε κατὰ πολὺ τὸν Ὀμηρικὸν Ὀδυσσεῖα εἰς τὴν πανουργίαν καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ κολακεύειν καὶ ῥαδιουργεῖν.

Ὁ παλαίμαχος καὶ θαρραλέος πολιτευτὴς καὶ δημοσιογράφος Εὐστρ. Κουλουμβάκης μοῦ ἀνεκοίνωσε κάποτε τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν προφητικὴν γνώμην τοῦ μακαρίτου συνταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Πέτρου Λυκούδη. Ὁ ἐντιμος καὶ μετριοπαθὴς οὗτος ἀξιωματικὸς, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς του τὸν Δούσμανην ἔδωσε περὶ αὐτοῦ τὸν ἐξῆς χαρακτηρισμὸν :

«Ἀλλοίμονον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἂν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀνέλθῃ ποτὲ εἰς ἀνωτάτην θέσιν ἐν τῇ Πολιτείᾳ».

Ἀτυχῶς ἀνῆλθε καὶ τὴν ἀνοδὸν του τὴν ἐπλήρωσεν ἀκριβὰ καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἔχη ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν δαιμόνιον ἐκεῖνον κόλακα.

Ὅπως ἀνέφερον κατ' ἐπανάληψιν οὐδὲ ἴχνος προσωπικῆς ἀντιπαθείας ἢ ἐχθρότητος εἶχον ποτὲ πρὸς τὸν μακαρίτην Δούσμανην, ἀλλὰ θεωρῶ κα-

θῆγον μου ν' ἀμυνθῶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ὅταν καταπατῶνται κατὰ τοιοῦτον πρωτοφανῆ καὶ χυδαῖον τρόπον.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ποιῶμαι τὴν δήλωσιν ὅτι ἐὰν ὑπάρξουν τινές, οἵτινες, ἐκ πλάνης ἢ κομματικοῦ φανατισμοῦ, διαμαρτυρηθοῦν διὰ τὴν δομιότητα τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν μου, θὰ ἀναγκασθῶ νὰ δημοσιεύσω αὐτολεξεῖ ὀλόκληρον τὸ ἑξασέλιδον κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τοῦ μοιραίου Ἐπιτελάρχου, ὁπότε θ' ἀποδειχθῇ ὅτι ὅσα ἐξέθεσα παρουσιάζουν ὠχρὰν μόνον εἰκόνα τῆς πραγματικότητος.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἐν πολέμῳ, εἶναι πρόσωπον ὑψίστης σημασίας καὶ παῖξι, μετὰ τοὺς Ἀρχηγούς τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Στρατοῦ, μέγαστον ὄλον εἰς τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου. Ὁ Ἐπιτελάρχος τοῦ Πρωσικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Βατερλώ Κλάουζεβιτς θεωρεῖται μετὰ τὸν Ναπολέοντα ὁ μέγιστος τῶν διδασκάλων τῆς Πολεμικῆς Τέχνης κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα.

Ὁ ἐπιτελάρχος τοῦ Πρωσσοαυστριακοῦ καὶ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου (1866 καὶ 1870) στρατάρχης Μόλτικε ἦτο ὁ πραγματικὸς Ἀρχιστράτηγος καὶ νικητὴς τῶν πολέμων ἐκείνων.

Ὁ γενικὸς ἐπιτελάρχος, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Κλάουζεβιτς, «εἶναι φωτεινὸς συνεργάτης τοῦ Ἀρχηγοῦ, ὅστις προπαρασκευάζει καὶ ὀξύνει τὰ βέλη, τὰ ὁποῖα ὁ Ἀρχιστράτηγος ἐκπέμπει κατὰ τοῦ ἐχθροῦ». Ὁ γενικὸς ἐπιτελάρχος ἐκτὸς τῶν φυσικῶν προτερημάτων πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ κέκτηται καὶ εὐρείαν ἐπιτελικὴν μόρφωσιν. Πρέπει νὰ εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἀριστος τῶν ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ.

Τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ κράτη, κατόπιν μακρᾶς πολεμικῆς πείρας, ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἰδρῦσουν τὰς ἀνωτάτας σχολάς, ἢ ἀκαδημίας πολέμου διὰ νὰ ἐκπαιδεύσουν εἰδικῶς τοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς προωρισμένους διὰ τὰ ἐπιτελεῖα τῶν ἀνωτέρων μονάδων τοῦ στρατοῦ. Οὕτω ἰδρῦθησαν ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πολέμου ἐν Γερμανίᾳ, ἡ Ἀνωτάτη Σχολὴ τοῦ Πολέμου ἐν Γαλίᾳ, ἡ Πολεμικὴ Ἀκαδημία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Ρωσίᾳ κλπ. . . Εἰς τὰς Ἀκαδημίας αὐτὰς τὰ μικρὰ κράτη, κατόπιν ἐπιλογῆς, ἀπέστειλαν πρὸς ἐκπαίδευσιν ἐκλεκτοὺς ἀξιωματικούς των. Ἡ Τουρκία εἰς Γερμανίαν, ἡ Βουλγαρία εἰς Ρωσίαν καὶ ὅσους ἠδυνήθη εἰς Γερμανίαν καὶ Γαλίαν ἢ Σερβίαν καὶ ἡ Ἑλλὰς εἰς Γαλίαν. Κατ' ἐξαίρεσιν μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ τότε Διαδόχου εἰς Γερμανίαν οἱ τρεῖς γνωστοὶ ἀξιωματικοὶ Μεταξᾶς, Στρατηγὸς καὶ Παπαβασιλείου.

Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου ἀντισυνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Δούσημανης διωρίσθη εἰς τὴν ὑψίστην αὐτὴν θέσιν χωρὶς νὰ ἔχη οὔτε στοιχειώδη κᾶν ἐπιτελικὴν μόρφωσιν, οὔτε ἄλλην πολεμικὴν πείραν ἐκ τῆς διοικήσεως μονάδων τῶν μαχίμων κυρίων ὄπλων τοῦ στρατοῦ (πεζικοῦ ἢ πυροβολικοῦ). Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Δούσημανης προσελήφθη κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Διαδόχου κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, ὑπηρετῶν ἕως τότε εἰς διαφόρους διευθύνσεις τοῦ μηχανικοῦ καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴν συντήρησιν στρατῶνων,

ἀποθηκῶν κλπ. ὡς ὀρθότατα ἔγραψαν πρό τινος οἱ ἀντιστράτηγοι Καλογεράς, Μάρκου καὶ πολλοὶ ἄλλοι παλαίμαχοι συνάδελφοι ὁ Δούσμανης ἦτο αὐτόχρομα κομπογιαννίτης ἐπιτελικός, στερούμενος παντελῶς οἰουδήποτε ἐκ τῶν φυσικῶν ἢ ἐπικτήτων στοιχείων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ ἐπιτελείου. Ἦτο εὐφυῆς μὲ ἀρκετὴν γενικωτέραν μόρφωσιν καὶ διοικητικὴν ἱκανότητα ὥστε νὰ δύναται νὰ προσφέρει ἐπιτηρείαν ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικός τοῦ ὄπλου του, ἀλλὰ ἀσφαλῶς εἰς οὐδὲν κράτος ἦτο δυνατόν νὰ ἐκλεγῆ ὡς Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Στρατοῦ ἐν πολέμῳ. Μέγα μέρος τῆς εὐθύνης διὰ τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν φέρει ἀσφαλῶς ὁ τότε πανίσχυρος Πρωθυπουργὸς Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῶν προσώπων διέπραξε καὶ ἄλλα τεράστια σφάλματα.

Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Στρατηγοῦ Δαγκλῆ ἐκ τῆς θέσεώς του ὑπῆρχον ἀρκετοὶ ἄλλοι ἀνώτατοι ἀξιωματικοὶ κατάλληλοι διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελάρχου λόγῳ ἡθους, χαρακτῆρος καὶ μορφώσεως. Ὁ ἀείμνηστος Μανουσογιαννάκης, ὁ σεμνὸς στρατηγὸς Κολλάρος, ὁ συνταγματάρχης Παρασκευόπουλος (ἐφ' ὅσον οἱ ἐξ ἀνωτάτων Σχολῶν ἀξιωματικοὶ ἦσαν ἀκόμη εἰς κατωτέρους βαθμούς), ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἀνταποκριθῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνωτάτης αὐτῆς θέσεως τοῦ Στρατοῦ.

Εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὑπῆρétουν τότε πολλοὶ μορφωμένοι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς καὶ οἱ ἐν τῇ πολεμικῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Βερολίνου ἐκπαιδευθέντες. Ὁ ἐγωπαθής, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ὑστεροῦντα ἔναντι τῶν ὑφισταμένων του, δὲν δισταίνει νὰ τοὺς περιλούσῃ καὶ αὐτοὺς χλευαστικῶς εἰς πολλὰς περιπτώσεις.

Κατὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὸ σύγγραμμά του, ὡς ἐξέθεσε εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον, ἐξαπολύει ἐν δηλητηριωδέστατον βῆλος ἔναντίον τοῦ ἀμέσως συνεργάτου του Ἰωάν. Μεταξᾶ. Προσάπτει εἰς τὸν μακαρίτην Μεταξᾶν, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, τὴν μεγίστην τῶν μορφῶν δι' ἓνα στρατιώτην' τὸν χαρακτηρίζει ῥητῶς «ὡς δειλὸν καὶ λειπόψυχον» (Ἀπομν. Δούσμανη σελὶς 85). Ἐφ' ὅσον ἦτο ἀναμφισβητήτως ἀνεγνωρισμένη ἡ ἀρτία ἐπιτελικὴ ἀξία τοῦ Μεταξᾶ, διὰ νὰ καρπωθῆ αὐτὸς μόνος τὰς τιμὰς τῆς νίκης, προσάπτει εἰς τὸν ὑπαρχηγόν του καὶ διευθυντὴν τοῦ γραφείου Ἐπιχειρήσεων τὴν φετυσιὰ τῆς ἀνανδρίας καὶ μικροψυχίας!!! Ἀργότερον περιποιεῖται ἀναλόγως καὶ τὸν ἕτερον πεφημισμένον ἐπιτελικὸν μακαρίτην Ξεν. Στρατηγόν.

Τὸν παράδοξον αὐτὸν ἄνθρωπον, «οὐκ εἶη καθεῖδειν ἡ φήμη καὶ ἀξία τοῦ Μεταξᾶ». Ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω γεγονότος τῆς Ἠλείου καὶ κατὰ τὸν Βουλγαρικὸν πόλεμον, ὅταν ἐδημιουργήθη ἡ ἐπικίνδυνος κρίσις τῶν τελευταίων ἡμερῶν, ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἀφήνει σαφῶς νὰ ἐννοηθῆ ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἦτο εἰς τοιοῦτον βαθμὸν πανικὸβλήτος ὥστε μετέδωσε τὸν πανικὸν καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ Ἐπιτελεῖον!!!

Εἰς τὰς σελίδας 121—122 τοῦ βιβλίου του ἀναγράφει τὰ ἐξῆς κατα-

πληκτικά (παρακαλοῦνται νὰ τὰ ἀναγνώσουν οἱ ἀνώνυμοι ἐπίστρατοι διότι τὰ γράφει ὁ Δούσμανης διὰ τὸν ἀρχηγόν των: (1)

«Τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τῆς Τζουμαγιᾶς, εὐρισκόμην εἰς τὸν μικρὸν ἔξω-στην τοῦ μικροῦ χωρικοῦ οἰκίσκου τοῦ Λιμπούνοβου, ὅπου εἶχεν ἐγκαταστή-σει τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Ὁ Βασιλεῦς, καὶ περὶ τὴν 3 μ. μ. περίπου εἶδον εἰς τὴν πλατεῖαν, τὴν πρὸ τοῦ οἰκίσκου, συνηγμένους τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Επιτελείου τοῦ Ἀρχιστρατήγου. Παρετήρησα κάποιαν κίνησιν καὶ ἀνησυχίαν μεταξύ των, ὅτε βλέπω ἀποσπώμενον τοῦ ὄμιλου τὸν ταγμ. Ἰ. Μεταξᾶν καὶ ἀνερχόμενον τὴν μικρὰν κλίμακα τῆς κατοικίας μου. Προσῆλθε μετὰ τινος διαταγμοῦ καὶ ἀνησυχίας καὶ μοῦ λέγει: Εἶδατε τὰ τηλεγραφήματα ἀπὸ τὴν μάχην; Ναί, τῷ ἀπήντησα. Πῶς σᾶς φαίνεται ἡ κατάστασις; ἔρωτᾷ ὁ Μεταξᾶς. Χάνομεν τὴν μάχην, ἀπαντῶ. Ὁ Μεταξᾶς, ἐνθαρρυνόμενος ἀπὸ τὴν κρίσιν αὐτὴν, μοῦ λέγει: Πρέπει νὰ διατάξωμεν ὑποχώρησιν... Ἀφήνω τότε τὸ ἥρεμον ὕφος καὶ μετὰ τινος ζωηρότητος τῷ λεγῶ. Ἡμπορεῖς νὰ μοῦ εἴπης ποῖαν ἐντύπωσιν ἔκαμε εἰς τὸν ἐχθρὸν ἡ σημερινὴ μας ἐπίθεσις; Ὁ Μεταξᾶς ἀπήντησε ὅτι δὲν εἶχε στοιχεῖα διὰ νὰ μορφώσῃ γνώμην. Ἐ! λοιπόν, τοῦ ἀπαντῶ ἐγὼ δὲν εἰσηγοῦμαι εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον τοιαύτην τινὰ πρότασιν, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν ἐσκέφθη τοιαύτην ἀπόφασιν, ὁ δὲ Μανουσογιαννάκης, ὁ διευθύνων τὴν ἐπίθεσιν, δὲν διατάσσει ὑποχώρησιν. Ὁ Μεταξᾶς ἔφυγε καὶ διηθύνθη πρὸς τὸν ὄμιλον τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου. Πρὸς τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἔρχεται ὁ ἀγγελιοφόρος ἀπὸ τὸ τηλεγραφεῖον καὶ μοῖ φέρει ἐν τηλεγράφημα. Τὸ ἀναγινώσκω καὶ καλῶ τὸν Μεταξᾶν. Ἄμα ἤλθε, τῷ λέγῶ: Διαβίβασε τὸ τηλεγράφημα αὐτό, τί λέγει; Ὁ Μεταξᾶς ἀναγινώσκει. Ἡ Τσομμαγιὰ καίεται. Καὶ τί σημαίνει τοῦτο; τῷ παρατηρῶ. Ἀπαντᾷ ὁ Μ. ὅτι ὁ ἐχθρὸς ὑποχωρεῖ καὶ καίει τὴν Τσομμαγιάν. Βλέπεις λοιπὸν ὅτι, ἂν διατάσσετο ἐντεῦθεν ἡ ὑποχώρησις μας ἠθέλομεν προλάβει τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν ὑποχώρησιν του».

Ἡ ἀνωτέρω περικοπή, δηλῶ ὑπὸ προσωπικὴν εὐθύνην εἶναι πιστὸν κατὰ λέξιν ἀντίγραφον ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ μακαρίτου στρατηγοῦ Δούσμανη. Φρονῶ ἀναντιρρήτως ὅτι οὐδαμοῦ ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου παρουσιάζεται τοιοῦτον φαινόμενον.

Καθ' ἅπαντας τοὺς πολέμους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ μέχρι σήμερον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν στρατῶν ἐδημοσίευσαν κατ' ἀρχὴν τὰ ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα αὐτῶν. Ὁ Μέγας Ναπολέων, ὁ Κλάουζεβιτς, ὁ Μόλιτε, ὁ Λούδεν-τροφ, ὁ Στρατάρχης Φός, ὁ Ἀϊξενχάουερ κλπ. ἐδημοσίευσαν τὰ διδακτικώ-τητα καὶ ἐμπεριστατωμένα ἱστορικὰ τῶν ἀπομνημονεύματα, τὰ ὁποῖα ἀπτε-λοῦν πολὺτιμα συγγράμματα διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην.

(1) Παλαιοὶ ἐπίστρατοι ὡς ὑπογράφονται, μοῦ λέγουσιν ὅτι κατηγοροῦν τὸν τῶος δμοῦδεάτην τὸν μακαρίτην Δούσμανη καὶ τοὺς συνεργάτας του. Καίτοι δὲν ὑπάρχει πιθανότης νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν τύφλωσιν τοῦ φανατισμοῦ ἂς πάρουν τὸ σύγ-γραμμα τοῦ Δούσμανη διὰ νὰ πεισθοῦν ὅτι ἀπλῶς μεταφέρω κατὰ λέξιν τὰ γραφό-μενά του.

Εἶναι φυσικὸν νὰ παρουσιάζωνται ἐνίοτε σοβαραὶ ἀντιθέσεις ἀντιλήψεων καὶ γνώμων, μεταξύ ἀνωτάτων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν παραγόντων, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀνευρίσκεται τὸ οἰκτρὸν θέαμα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἡ στρατιωτικὴ λογοτεχνία ἡμῶν κατὰ τὴν παρελθούσαν ταραχώδη πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν περίοδον.

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα μᾶς παρέχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ὀξυτάτη ἔρις, ἣτις ἐπηκολούθησε τὴν νίκην τῶν Συμμάχων τοῦ πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, μεταξύ τῶν δύο μεγάλων πρωταθλητῶν τῆς νίκης Φὸς καὶ Κλεμανσώ.

Ὡς γνωστὸν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐκείνου, ὁ Ἄρχιστράτηγος ὄλων τῶν συμμάχων στρατάρχης Foch ἐδημοσίευσε τὰ ἱστορικά του ἀπομνημονεύματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτίθετο καὶ ἤλεγχε δριμύως τὸν χαλύβδινον Πρωθυπουργὸν τῆς Γαλλίας καὶ «Πατέρα τῆς Νίκης» Κλεμανσώ. Ὁ ἀείμνηστος Τίγρις, ὅστις δὲν ἐχάριζε κάστανα, ἀπήντησε μὲ τὸ τελευταῖον περίφημον σύγγραμμά του «Grandeurs et miseres d'une victoire» τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὑπέροχον μάθημα διὰ τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀνδρας τοῦ κόσμου.

Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ κυβέρνησις ἢ τὸ Γενικὸν ἐπιτελεῖον τοῦ στρατοῦ πρέπει νὰ προβοῦν εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ ἀνωτέρω πολυτίμου καὶ διδακτικοῦ συγγράμματος τοῦ Κλεμανσώ, διότι ἐξιστοροῦνται ἐν αὐτῷ πολλαὶ περιπτώσεις παρουσιάζουσαι καταπληκτικὴν ὁμοιότητα μὲ τὰ συμβάντα παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν ἐθνοκτόνον διχασμὸν, τοῦ ὁποίου ἀκόμη θρηνοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα μέχρι σήμερον ἀκόμη τὸν ἀντίκτυπον καὶ τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα

«Τὸ φιλόπρωτον καὶ ὁ φθόνος» εἶναι ἀνθρώπινον ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἢ αἰτία τῶν τοιούτων διαστάσεων εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ ἐξαιρετικῶς δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἦτο ἡ προγονοπατρία κατάρρα εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν ἀπάσας τὰς συμφορὰς μας κατὰ τὴν μακροαῖωνα ἱστορίαν μας. Ὅπως τὴν ἀπεκάλεσε ὁ Δημοσθένης εἶναι «ἡ αἰωνία μάστιξ», ἡ ὁποία δημιουργεῖ μεταξύ ἡμῶν τὴν **διχόνοϊαν** καὶ τὴν **δαφνοκλοπὴν** τὰς ὁποίας τόσον χαρακτηριστικῶς καυτηριάζουσιν οἱ ἀθάνατοι ἐθνικοὶ ποιηταὶ μας ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Σολωμὸς εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὸν Ἑθνικὸν μας Ὑμνον.

Τοῦ ψυχοφθόρου αὐτοῦ ἐλαττώματος ἀποτέλεσμα εἶναι καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεισα περικοπὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη.

Ὁ Ἄρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἐξιστορῶν τὴν κρισιμοπάτην φάσιν τοῦ πολέμου διὰ νὰ ξεάρῃ τὴν προσωπικὴν του ἀνδρείαν καὶ ψυχραιμίαν καταπίπτει μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραστήσῃ τὸν ὑπαρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου Μεταξᾶν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπιτελεῖς ὡς ὁμάδα πανικοβλήτων νεοσσῶν, οἷτινες ἐνώπιον τοῦ κινδύνου προσέφυγον τρέμοντες ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ Ἀρχηγοῦ ὅπως τοῦ ζητήσουν νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν (τὴν ἄμεσον ὑποχώρησιν διὰ νὰ σώσουν τὸ πολύτιμον σαρκίον τους!!!

Ἡ παγκόσμιος ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι παρὰ τὰς ὥραιότερας νίκας καὶ τὰς δάφνας ὑπῆρξαν πάντοτε καὶ ἀθλιότητες καὶ κακομοιρίες. Τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀλήθειαν διαπιστώνει ὁ Κλεμανσώ μὲ τὸν τίτλον τοῦ περιφήμου συγ-

γράφματός του «Μεγαλεῖα καὶ κακομοιριές μιᾶς νίκης». Ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ μέγας Γάλλος πολιτικός (σελ. 105) ὁ Στρατάρχης Φρανσέ Ντ' Ἐσπερέ ἦτο ἄνευ διοικήσεως ἕνεκα ῥαδιουργιῶν ὅταν τοῦ ἀνετέθη ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτὸς ὁ στρατάρχης Foch, ὁ ἥρωσ τοῦ Μάρνη καὶ τοῦ Ὑωρ, εἶχε τεθῆ ἐπὶ μῆνας εἰς διαθεσιμότητα κατόπιν εὐτελῶν ῥαδιουργιῶν. Καὶ ὁμως οἱ δύο αὐτοὶ διαπρεπεῖς στρατάρχαι ἦσαν εἰς τὸ τέλος οἱ κύριοι συντελεσταὶ τῆς μεγάλης νίκης τῶν συμμάχων ἐν τῷ ἀνατολικῷ καὶ τῷ δυτικῷ μετώπῳ.

Παρέθεσα τ' ἀνωτέρω εἰς ἀπάντησιν, τῶν ὀλίγων εὐτυχῶς ἐπικριτῶν μου, οἵτινες ἐν τῇ ἐξεγέρσει τοῦ εὐκόλου πατριωτισμοῦ των, διεμαρτυρήθησαν διότι δῆθεν ἀποκαλύπτω τὰ ἄκλυτά μας καὶ θίγω τὰ ἱερὰ πρόσωπα εἰς τὰ ὅποια ὀφείλονται αἱ νίκαι. Δηλῶ διὰ πολλοστήν φορὰν ὅτι ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν προαναφερθέντων μεγάλων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν θεωρῶ καθῆκον μου ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ν' ἀφαιρέσω τὸν πέπλον τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης, ὅστις καλύπτει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς παρελθούσης περιόδου.

Παρὰ τοὺς θριάμβους καὶ τοὺς ἥρωας, ὑπάρχουν οἱ κακομοιριές καὶ οἱ δειλοὶ. Θὰ ἐξυμνήσω τὰ πρῶτα καὶ θὰ μεταχειρισθῶ ἄνευ οἴκτου τὸν θερμοκαυτήρα τοῦ ἐλέγχου διὰ τὰ δεύτερα.

Τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἐπιτελάρχου ἔλαβε χώραν τὸ ἀπόγευμα τῆς 16ης Ἰουλίου. Ὡς εἶδομεν κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ κατάστασις τῆς μέχρι τῆς προηγουμένης νικηφόρου Ἑλληνικῆς στρατιᾶς μετεβλήθη ἀποτόμως εἰς ἐπικίνδυνον καὶ κρισιμωτάτην. Ἦτο αὐτόχροημα τραγικῆ. Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ—στρατιὰ Δαμιανοῦ—προσβληθεῖσα ὑπὸ πολυαριθμῶν νωπῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ κατεδιώκετο κατὰ πόδας μόλις συγκρατηθεῖσα τὴν ἐσπέραν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Πετσόβου.

Εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα κατόπιν ὁμοίας ἐπιθέσεως πολυαριθμοτέρου ἐχθροῦ κατελήφθη ἡ Μαχομία καὶ ἀνεκόπησαν αἱ συγκοινωνίαι ἡμῶν πρὸς Νευροκόπιον. Εἰς τὸ κέντρον ἐλάμβανε χώραν ἡ διήμερος σκληρὰ μάχη, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὸ ὀλοκαύτωμα τῆς VI μεραρχίας τοῦ ὑψ. 1378. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐγκλωβισμένος μὲ τὸ σύνολον τοῦ βαρέος καὶ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ παρεῖχε τὴν τραγικὴν ἐκείνην ἡμέραν τὴν εἰκόνα νήσσης τῆς ὁποίας εἶχον τραυματισθῆ σοβαρῶς αἱ δύο πτέρυγες.

Τὰς ἀγωνιώδεις στιγμὰς τῆς τραγικῆς ἐκείνης ἡμέρας τὰς διήλθομεν καὶ θὰ τὰς ἐνθυμοῦνται ἀσφαλῶς πάντες οἱ σωματάρχαι καὶ οἱ Ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοὶ τῶν Μεραρχιῶν, οἵτινες εὐρίσκοντο εἰς τὸ μέτωπον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Εἶναι φυσικὸν τὴν ἀγωνίαν αὐτὴν καὶ ἔτι ἐντονωτέραν, νὰ ἠσθάνθησαν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Γενικοῦ Στροτηγείου, οἵτινες εὐρισκόμενοι μακρὰν τοῦ μετώπου ἐλάμβανον τὰς ἀγωνιώδεις ἀναφορὰς καὶ ἐπικλίσεις τῶν μαχομένων, οἵτινες ἐξήτουν ἐνισχύσεις καὶ πυρομαχικὰ τῶν ὁποίων ἐστεροῦντο παντελῶς

ἔνεκα τῆς ἀποκοπῆς τῶν συγκοινωνιῶν των. Ὁ ταγματάρχης Μεταξᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτῶν μορφωμένοι ἀξιωματικοὶ ἀντιλήφθησαν τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ πιθανῶς ὅπως ἀναφέρει ὁ Δούσμανης μετέβησαν πρὸς αὐτὸν καὶ ὑπέβαλον τὴν γνώμην τῆς ὑποχωρήσεως.

Λυποῦμαι διότι ὁ τότε Ἐπιτελάρχης δὲν εὐρίσκειται ἐν ζωῇ, διότι θὰ ἀπήντων σήμερον εἰς τὰ γραφόμενά του διὰ τῆς ἐξῆς ἐρωτήσεως: «Καὶ τί ἐπράξατε σεῖς, ὁ Γενικὸς Ἐπιτελάρχης, ὅταν περιτρομος ὡς ἰσχυρίζεσθε, ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου Μεταξᾶς σᾶς ὑπέβαλε τὴν γνώμην τῆς ἀμέσου ὑποχωρήσεως;» Ὅπως λέγετε ὁ ἴδιος μὲ τὸ θράσος τῆς ἀμαθείας ποῦ ἐμπνέει πάντοτε ἡ ἄγνοια τοῦ κινδύνου ἀπαντήσατε ἄνευ συζητήσεως πρὸς τὸν διακεκριμένον Ἐπιτελικόν: «Ἐγὼ δὲν εἰσηγῶμαι εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ὑποχώρησιν». Καὶ ἠρκέσθητε ν' ἀναμεινέτε τοὺς χαροπαλαίοντας ἐκτελεστάς «Νὰ βγάλουν μόνον τοὺς τὰ κάστανα ἀπὸ τὴν φωτιάν».

Ἐὰν εὐρίσκεσθε εἰς τὸ ὕψος τῆς θίσεώς σας τὰς στιγμὰς ἐκεῖνας, ἀκολουθοῦντες τὸ παρίδειγμα τοῦ Μόλτκε (ἔσπενσεν αὐτοπροσώπως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης κατὰ τὰς κρίσιμους περιπτώσεις τοῦ Φλαβινὺ καὶ τῆς Γκραβελότης) θὰ ἐσπεύδατε αὐτοπροσώπως ἢ θὰ ἐπέτατε τοῦλάχιστον τὸν Μεταξᾶν μετὰ δύο - τριῶν ἐκλεκτῶν ἐπιτελῶν εἰς τὰς ἀπειλουμένας πτέρυγας διὰ νὰ ἐμψυχώσουν τοὺς ἐκτελεστάς καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸν σύνδεσμον μετὰ τῶν μαχομένων μεραρχιῶν. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέθετε ὑπὲρ ἀρκετοὺς ἐκλεκτοὺς ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς δὲν ἦσαν ἅπαντες οὔτε δειλοὶ οὔτε ἀφιλότιμοι. Ἐκτὸς τῶν γνωστῶν Μεταξᾶ, Στρατηγοῦ Παπαβασιλείου, ὑπῆρχαν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι μορφωμένοι καὶ εὐσυνείδητοι ἀξιωματικοί, ὅπως οἱ λοχαγοὶ Πάλλης, Ἐξαδάκτυλος, Γκιταρᾶκος, Σταΐκος, Ραγκαβῆς κλπ.

Ἀτυχῶς οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ ἠχρηστεύθησαν καὶ κατὰ τοὺς δύο πολέμους παραμένοντες ἐν τοῖς γραφεῖσι τοῦ Στρατηγεῖου, διότι τοιαύτας εἶχεν ἀντιλήψεις περὶ τῶν καθηκόντων τῶν ἐπιτελῶν ἀξιωματικῶν ὁ μοιραῖος κομπογιαννίτης Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου, ὅστις κομπορημονῶν διεκήρυσσεν ὅτι περιφρονεῖ τὰ διδάγματα καὶ τὰς σχολαστικὰς θεωρίας τῶν Ἀκαδημιῶν τοῦ πολέμου τοῦ Βερολίνου καὶ τῶν Παρισίων.

Ὁ Ἰωάν. Μεταξᾶς ἐν συνομιλίᾳ, ἣν εἶχον μετ' αὐτοῦ βραδύτερον, σχετικῶς μὲ τὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ πολέμου καὶ τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου, ἐξέφερε σαφῶς τὴν γνώμην ὅτι ὁ τότε ἐπιτελάρχης Δούσμανης δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ παντελῶς τὴν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως καὶ ἐκμεταλλεόμενος τὸ προσωπικὸν θάρρος καὶ τὸ μῖσος τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, εἰσηγεῖτο μετ' ἐπιμονῆς τὴν ἀπόρριψιν πάσης προτάσεως περὶ ἀνακωχῆς καὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐπιχειρήσεων διὰ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἐντὸς τῆς πρωτευούσης των Σόφιας ἡ εἰρήνη. Ἀναγινώσκων κατόπιν τὴν εἰρημένην θλιβερὰν περικοπὴν τοῦ στρατηγοῦ Δούσμανη, ἐπέισθη ὅτι ὁ μακαρίτης Μεταξᾶς εἶχεν ἀπόλυτον δίκαιον. Ἐνῶ εἶναι πασίγνωστον ὅτι ὁ μέγιστος κίνδυνος ποῦ διέτρεξεν ὁ Ἑλληνικὸς στρα-

κὸς εὐρίσκειτο εἰς τὸ Πέτσοβον, τὸ Τζαμί—Τελὲ καὶ τὰς συγκοινωνίας τοῦ στρατοῦ διὰ Γενίκιοϊ, ὃ τότε Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου ἐνόμιζεν ὅτι ἡ κατάστασις ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῆς μάχης τοῦ Μανουσογιαννάκη ἐν τῷ κέντρῳ τοῦτο καταφαίνεται σαφέστατα ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ἐπιτελάρχου ὅταν ἔλαβε τὸ τηλεγράφημα ὅτι καίεται ἡ Τζουμαγιά.

Αἱ γνῶμαι αὗται τοῦ Μεταξᾶ συμφωνοῦν πλήρως μὲ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀντιλήψεις μου, ὅτι ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου εἶχε μεθυσθεῖ ἀπὸ τὸ θάρος τῆς ἀγνοίας τοῦ κινδύνου. Εὐτυχῶς ἡ ἡρωϊκὴ ἀντεπίθεσις τῆς στρατιᾶς Δαμιανοῦ καὶ ἡ ψύχραιμος ὀρθοφροσύνη τοῦ Στρατηγοῦ Μανουσογιαννάκη ἔσωσαν τὴν κατάστασιν κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας τοῦ ἐσχάτου κινδύνου.

Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ταλαντευόμενος μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων γνώμων τοῦ Ἐπιτελάρχου καὶ τῶν σωφρονούντων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου ἐξήγησε τηλεγραφικῶς ἐπὶ τῆς καταστάσεως τὴν γνώμην τοῦ Στρατηγοῦ Μανουσογιαννάκη ἐπὶ τῆς γενναιότητος καὶ τοῦ χαρακῆρος τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ βαρυσήμαντος ἐκείνη συνεννόησις τοῦ Βασιλέως μὲ τὸν Μανουσογιαννάκην. Ὁ ὀλιγόλογος καὶ ἥρεμος Στρατηγὸς ἀπήντησεν ἀπεριφράστως εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ Βασιλέως : «Μεγαλειότατε, ὁ στρατὸς ἐκουράσθη. Ἐνεκα τῆς ἀπωλείας μεγίστου μέρους τῶν ἀρίστων στελεχῶν του, ἡ μαχητικότης του ἔχει ἐλαττωθῆ σημαντικῶς. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιδιωχθῆ πάση θυσίᾳ ἡ σύναψις ἀνακωχῆς».

Ὁ Βασιλεὺς παραφερόμενος ὑπὸ τῶν ἐκτεθέντων αἰσθημάτων του ἀπήντησε : «Καὶ οὐ διστακτικὸς ; δὲν τὸ ἐπερίμενα ἀπὸ σένα Μανουσογιαννάκη. Πρέπει νὰ υπογράψωμεν τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Σόφιαν». Καί τότε τὸ ἡρωϊκὸν ἐκεῖνο τέκνον τῆς λεβεντογέννας Κρητῆς ἀπήντησε τὸ ἀξιωματικόν : «Ὅχι Μεγαλειότατε. Ἄς μὴ μᾶς παρασύρουν ὁ πατριωτισμὸς καὶ οἱ ἐπιπόλοιποι ἐνθουσιασμοί. Ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν ἔχω ὄρεξιν νὰ πάω στὴ Σόφια μὲ κούδουνια σὸ λαιμό.» (1)

Ἡ καταπληκτικὴ αὐτὴ καὶ εὐθαρσῆς ἀπάντησις τοῦ Μανουσογιαννάκη ἔκαμε φυσικὰ μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ συνέτεινεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν λήψιν τῆς σωτηρίας ἀποφάσεώς του ὅπως τηλεγραφήσῃ ἐντὸς τῆς νυκτὸς πρὸς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ Πρωθυπουργὸν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναστολῆς τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ὁ Βενιζέλος ὅταν ἔλαβε τὸ τηλεγράφημα τοῦ Βασιλέως, ἀργὰ τὴν νύκτα, κατεπράχθη καὶ εὐρέθη εἰς δυσχερεστάτην θέσιν. Ὡς ἀνεφέρθη πρὸ δεκαπενθημέρου περίπου ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ συνδέσμου Ραστιάνο ἐπρότεινεν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅπως ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Σέρβων ἀποδεχθῶμεν τὴν σύναψιν ὀλιγοήμερου ἀνακωχῆς, ἥτις ὑπῆρχε πι-

(1) Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο διάχυτος εἰς τὸν στρατὸν μας ἡ φήμη ὅτι οἱ Βούλγαροι πρὸς ἐξευτελισμὸν καὶ ταπεινώσιν ἐκρέμων ἐκ τοῦ τραχήλου τῶν αἰχμαλώτων ἀξιωματικῶν κώδωνας παρομοίους τῶν χρησιμοποιουμένων εἰς τὰ ποίμνια. Δὲν γνωρίζω ἂν τοῦτο ἦτο ἀκριβές, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Βουλγάρων ὅλα εἶναι πιστευτά.

θανότης ὅτι θὰ μετεβάλλετο εἰς ἀόριστον τοιαύτην μέχρι συνάψεως τῆς εἰρήνης.

Τὸ Ἑλληνικὸν Στρατηγεῖον οὐ μόνον ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ἀλλ' ὡς ἐμφαίνηται ἐκ τῶν ἀνταλλαγέντων τηλεγραφημάτων εἰδοποίησε τὴν ἀνωτάτην Σερβικὴν Διοίκησιν ν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν αἴτησιν ἀνακωχῆς καὶ νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ Σερβικῇ Κυβερνήσει, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον πληροφορίες ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ἔδειξε διαθέσεις διαλακτικότητος (τηλεγραφήματα τοῦ Ἑλλήνος συνδέσμου παρὰ τῷ Σερβικῷ Στρατηγεῖῳ λοχαγοῦ Ραγκαβῆ).

Ἐκτὸς τούτου πρὸ πέντε μόλις ἡμερῶν ἔλαβε χώραν καὶ δευτέρα ἀπόπειρα διὰ τὴν σύναψιν ἀνακωχῆς, ἡ ὁποία καὶ αὕτη ἀπεκρούσθη παρ' ἡμῶν μετὰ τὴν ῥητὴν δῆλωσιν τοῦ Ἐπιτελάρχου Δούσμανη ὅτι πᾶσα ἀνακωχὴ θὰ ἦτο ὠφέλιμος εἰς τοὺς Βουλγάρους, τῶν ὁποίων ἡ ὀριστικὴ ἦτα ἦτο πλέον ἀσφαλῆς μετὰ τὴν προέλασιν τοῦ στρατοῦ μας βορείως τῆς στενωποῦ τῆς Κρέσνας. (Εἰς σελίδα 158 ἱστορίας Συμμαχικοῦ Πολέμου ἐν ὑπ' ἀριθ. 23 ἐγγράφῳ Δούσμανη πρὸς λοχαγὸν Ραγκαβῆν).

Ὅπως μοῦ ἀνεκοίνωσε κατόπιν ὁ Βενιζέλος κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 15ης Ἰουλίου εἶδε τοὺς Βουλγάρους ἀντιπροσώπους νὰ λυμβάνουν στάσιν ἀγέρωχον καὶ νὰ δηλώνουν ὅτι δὲν δέχονται συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ἐπιμάχου ζητήματος τῆς Καβάλλας καὶ τοῦ Σαρῆ—Σαμπάν. Ὁ Ἑλλήν Πρωθυπουργὸς ἀπέδωσε τότε τὴν ἀλλαγὴν τῆς στάσεως τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν γνωστὴν Βουλγαρικὴν θρασύτητα καὶ ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ τελευταῖον αἰσιόδοξον τηλεγράφημα (τῆς 13ης Ἰουλίου) τοῦ Βασιλέως, ἀπήντησε μετ' αὐστηρότητα καὶ ἐδήλωσε ὅτι θὰ ἐξακολουθήσουν μετὰ μεγαλειτέραν ἔντασιν αἱ ἐχθροπραξίαι. Ἡ πραγματικότης ἦτο ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶχον λάβει ἐντὸς τῆς ἡμέρας τὰς πληροφορίας περὶ τῶν σοβαρῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ στρατοῦ των εἰς Πέτσοβον καὶ Μαχομίαν.

Κατὰ φυσικὴν συνέπειαν τὸ τηλεγράφημα τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς ἀνάγκης ἀμέσου ἀναστολῆς τῶν ἐχθροπραξιῶν ἦτο διὰ τὸν Ἑλληνα Πρωθυπουργὸν πραγματικὴ κεραμίδα.

Μόλις ἔλαβε τὸ τηλεγράφημα ἔσπευσε καὶ ἐξύπνησε ἐν τῇ οἰκίᾳ του τὸν φίλον του Ἰονέσκου καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως ἐντὸς τῆς ἡμέρας τοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν ἄμεσον ἀναστολὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ὁ Βενιζέλος τότε ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης προέβη εἰς τὰς γνωστὰς παραχωρήσεις πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι Ρουμανικὰς μειονετικότητας, ἕνεκα τῶν ὁποίων καὶ κατηγορήθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του.

Τὴν ἐπομένην συνῆλθεν ὡς γνωστὸν τὸ Συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ρουμᾶνος Πρωθυπουργὸς ἐδήλωσεν ῥητῶς ὅτι ἡ Ρουμανία θεωρεῖ ζήτημα ἀξιοπρεπείας καὶ γοήτρου νὰ τερματισθοῦν ταχέως καὶ αἰσίως αἱ διεξαγόμεναι ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς διαπραγματεύσεις. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀξιοῖ τὴν ἄμεσον ἀναστολὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Οἱ Βούλγαροι ἀπήντησαν ὅτι δὲν δέχονται ἂν δὲν γίνουν δεκταὶ αἱ διατυπωθεῖσαι κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν

ἀξιώσεις των. Ὁ Ρουμᾶνος Πρωθυπουργὸς ἐδήλωσε τότε ξηρῶς ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις θὰ διατάξῃ ἐντὸς τῆς ἡμέρας τὸν Ρουμανικὸν στρατὸν νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Σόφίαν. (1) Οἱ Βούλγαροι κατάλληλοι ἐδήλωσαν ὅτι ὑποχωροῦντες εἰς τὴν βίαν ἀποδέχονται τοὺς ὅρους τοῦ Ρουμᾶνου Πρωθυπουργοῦ.

Ἐντὸς τῆς ἡμέρας διετάχθη τηλεγραφικῶς ἡ ἀναστολὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ὁποίαν μετ' ὀλίγον ἠκολούθησεν ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΝΗ — ΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΑΜΟΙΒΑΙ

Ἡ πολεμικὴ τέχνη, ὅπως πᾶσα τέχνη, ἔχει ἀρχάς τινας ἢ ἀξιώματα τὰ ὅποια ἴσχυσαν καὶ θὰ ἰσχύουν πάντοτε, ἐφ' ὅσον ὁ πόλεμος, ἡ μοιραία αὐτῇ μάστιξ τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ διεξάγεται ὑπὸ ἀνθρώπων. Πολλοί, καὶ στρατιωτικοὶ ἀκόμη, κάμνουν σύγχυσιν μεταξύ ἀρχῶν καὶ μεθόδων ἐκτελέσεως, ὅπως ὑπάρχουν καὶ πολλοί, οἱ ὁποῖοι ἀποκαλοῦν ἐπιστήμη τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἣτις ἦτο καὶ θὰ εἶναι πάντοτε τέχνη. Ὁ ἀρχιδιδάσκαλος τοῦ πολέμου, ὁ Ναπολέων, ἔθεσε σαφῶς τὸν ὅρον εἰς τὰ στρατηγικὰ ἀπομνημονεύματά του γράφων: «Εἶναι πλάνη νὰ ὀνομάζεται ἐπιστήμη ἡ πολεμικὴ τέχνη. Εἶναι τέχνη καὶ ὄχι ἐπιστήμη». (*L'Art de la guerre c'est un Art, ce n'est pas une Science*).

Αἱ μέθοδοι διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου μεταβάλλονται πάντοτε, παρακολουθοῦσαι τὰς ἐφευρέσεις καὶ τὴν τελειοποίησιν τῶν ὀργάνων (τοῦ ὀπλισμοῦ) καὶ τῶν μέσων ἐκτελέσεως, ἀλλὰ μένουσιν ἀναλλοίωτοι διὰ μέσου τῶν αἰώνων αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ αἱ ὁποῖαι στηρίζονται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ψυχολογίαν του.

Ἐν καὶ ἴσως τὸ μέγιστον καὶ θεμελιῶδες ἀξίωμα τῆς πολεμικῆς τέχνης εἶναι τὸ ἀναγραφόμενον εἰς τὰς τακτικὰς καὶ τοὺς κανονισμοὺς ὄλων τῶν στρατῶν τοῦ κόσμου, σχετικῶς μὲ τὴν ὑψίστην σημασίαν τῶν ἠθικῶν δυνάμεων ἐν πολέμῳ. Τὸ θεμελιῶδες αὐτὸ ἀξίωμα ἐτόνισε πρὸ εἴκοσι πέντε ὄλων αἰώνων ὁ ἀθάνατος Ξενοφὼν μετὰ τὰ Κούναξα. Ὅταν ἐν στιγμῇ πανικοῦ διὰ τὴν ἀνυψώσῃ τὸ ἠθικὸν τῶν κατεπτοημένων μυρίων (εἶχον σφαγεῖ ὡς γνωστὸν, δολίως κληθέντες εἰς γεῦμα ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὁ Ἀρχηγὸς Κλέαρχος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ των) ἐξεφώνησε τὸν μνημειώδη λόγον του: «Καὶ ὅσοι μὲν διὰ παντὸς τρόπου μαστεύουσι ζεῖν, οὗτοι κακῶς τε καὶ αἰσχροῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θνήσκουσι. Ἐπίστασθαι γὰρ δεῖ ὅτι οὗ τὸ πλῆθος ἐστίν, ὃ τὰς νίκας ἐν πολέμῳ δίδωσι, ἀλλ' ὅσοι ταῖς ψυχαῖς ἐρρωμενέστεροι ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἴωσιν». Ὁ Ξενοφὼν, ὡς γνωστὸν, ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος ἠκολούθησεν ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης μετὰ τῶν μυρίων κατὰ τὴν ἐκστρατείαν

(1) Ὁ Ρουμανικὸς στρατὸς εἶχε σταματήσῃ τὴν προελάσιν του πρὸ δέκα ἡμερῶν καὶ τὸ ἱπικὸν του εὐρίσκατο εἰς ἀπόστασιν 50 χιλιομέτρων (μιας ἡμέρας πορείας) ἀπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Πρατενούσης.

τοῦ Κύρου καὶ κατώρθωσε τὸ πραγματικὸν θαῦμα, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς δρακὸς Ἑλλήνων, νὰ διασχίσῃ διὰ μέσου μυριάδων ἐχθρῶν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως ὀδηγήσῃ σφῶν τὸν μικρὸν ἐκείνον στρατὸν εἰς τὴν Πατρίδα του. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, ὅτι οἱ μεγάλοι τεχνῖται τοῦ πολέμου καὶ αἱ μεγαλοφυΐαι δὲν γεννῶνται ὑπὸ τὴν πορφύραν τῶν θρόνων, οὔτε δημιουργοῦνται εἰς τὰς Σχολὰς καὶ τὰς Ἀκαδημίας. Τοὺς γεννᾷ πολλάκις ἡ φύσις εἰς πτωχικοὺς οἰκίσκους ἢ καὶ σπήλαια ἀκόμη. Μέγα παράδειγμα παρέοχε ὁ Θεὸς μας γεννηθεὶς εἰς φάτνην καὶ ἡ μεγαλειτέρα στρατιωτικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ 1821 ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις ἐγεννήθη ἀπὸ μοναχὴν εἰς ἀπόκρημον σπήλαιον τῶν Ἀγραφῶν (ὁ γυιὸς τῆς καλογορητῆς).

Ἄπαντες οἱ μεγάλοι Στρατηλάται, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ δόρατος καὶ τῆς ἀσπίδος καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη μὲ τὰ τάνκς καὶ τὴν βόμβαν, ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ ἠθικοῦ ἀξιώματος τῆς πολεμικῆς τέχνης ἐστήριξαν τὰς μεγάλας νίκας των.

Κατὰ τὸν Τρωϊκὸν Πόλεμον, εἰς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, βλέπομεν ἐφαρμοζομένην εὐρέως τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ὑπὸ τῶν προγόνων μας. Μετὰ τὰς μάχας, ὁ Ἀρχιστράτηγος ἀμοίβει πάντοτε τοὺς ἀνδραγαθήσαντας δι' ἔξαιρετικῶν διακρίσεων καὶ ἀμοιβῶν. Πολύτιμα ὄπλα, ἐκλεκτὰ ἀντικείμενα καὶ ἄφραϊα παρθένοι ἐπέχουν τόπον τῶν πολεμικῶν Σταυρῶν καὶ παρασῆμων τῆς σήμερον (Αἱ Βρυσσιδῆδες καὶ Χρυσσιδῆδες καὶ τὰ πολύτιμα ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέως ὑπῆρξαν ἡ αἰτία ἐρίδων καὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους τοῦ Αἴαντος, ἔνεκα τῆς τεραστίας ἀδικίας τὴν ὁποίαν ὑπέστη οὗτος διὰ τῶν ἠαδιουργιῶν τοῦ πανούργου Ὀδυσσεῶς, ὅστις κατώρθωσε, τρίτης ὀλκῆς ἡρώς αὐτός, νὰ λάβῃ ὡς ἀμοιβὴν τὰ πολύτιμα ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέως, κριθεὶς ὡς ὁ «ἀνδρειότατος τῶν Ἑλλήνων» (1).

Εἰς τὴν μονομαχίαν Αἴαντος καὶ Ἔκτορος, ὁ ἡμίθεος ποιητὴς καὶ ἀπαράμιλλος συγχρόνως ἠθογράφος, σὺν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, παρουσιάζει ἐκδηλον τὴν εἰκόνα τῆς ὁμοιότητος ἡμῶν πρὸς τοὺς μεγάλους προγόνους μας σχετικῶς μὲ τὸ πατροπαράδοτον «Ἑλληνοφιλοτιμο».

Ὁ Ἔκτωρ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς παρατάξεως καὶ σταθεὶς ἐν τῷ μέσῳ, ἐπροκάλεσεν εἰς μονομαχίαν ἕνα οἰονδήποτε ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Ἑλλήνων. Τὸ μεγαλοπρεπὲς παράστημα τοῦ ἡρώος, μὲ τὸν ἀπειλητικῶς κυμαινόμενον λόφον τῆς περικεφαλαίας κατέπληξε καὶ κατεπτόησε πάντας. Ἀπόλυτος σιγῇ ἐπηκολούθησε καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ κινήθῃ. Ἡ σκηνὴ ἦτο θλιβερὰ καὶ ἐπαίσχυντος διὰ τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν. Ὁ Ἔκτωρ, ἐβηματίεζεν ἀγέρωχος καὶ ἀναμένων μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων.

Τὰς στιγμὰς αὐτὰς τῆς ἐπαισχύντου σιγῆς διέκοψε ἡ βροντώδης φωνὴ

(1) Ἡ μεγάλη αὐτὴ δαφνοκλοπῆ, ποὺ κατώρθωσεν ὁ καταφεροτῆς Ὀδυσσεὺς εἰς βάρος τοῦ πρώτου ἡρώος (Ἔρκος Ἀχαιῶν) μετὰ τὸν Ἀχιλλέα, ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Σοφοκλῆν τὸ θαυμάσιον δράμα του. «Αἴας μαινόμενος ἢ μαστιγοφόρος».

τοῦ Νέστωρος μὲ τὸ μνημειῶδες « Ἄ ἰ δ ὼ ς Ἄ ρ γ ε ἰ ο ι . Ἄ χ α ἰ ἰ δ ε ς ο ὕ κ ε τ ᾽ Ἄ χ α ο ἰ ».

Τὸ μαστίγιωμα ἦτο ἀμείλικτον. Γυναικοῦλες καὶ ὄχι ἄνδρας ἀποκαλεῖ τοὺς κλονισθέντας ἤρωας ὁ σοφὸς γέρον καὶ τὸ Ἑλληνικὸ φιλότιμο ἐλειτούργησε πάραυτα. Οὐχί, εἰς ἣ δίο ἀλλὰ δεκάδες ἠρώων ἀνεπήδησαν καὶ διεπληκτιζόντο ἀξιοῦντες τὴν τιμὴν τοῦ ἀγῶνος.

Ἦναγκάσθησαν νὰ κάμουν κλήρωσιν καὶ μὲ ἀγωνίαν ὁ στρατὸς ἀνέμενεν «εὐχόμενος νὰ ἐκλέξη ἡ τύχη τὸν Αἴαντα, τὸν Διομήδην ἢ καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρχιστράτηγον Ἀγαμέμνονα». Ὁ Θεὸς εἰσήκουσε καὶ ἐξήχθη ὁ κληρὸς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἴαντος» (1).

Μὲ μίαν θαυματουργὸν ὕβριν «Ντροπή σας γυναικοῦλες», οἱ λαγοφοὶ μετεβλήθησαν εἰς λέοντας.

Ὡς γνωστὸν κατὰ τὴν μονομαχίαν, τῆς ὁποίας τὰς λεπτομερείας περιγράφει θαυμασίως ὁ Ὅμηρος, ὁ Αἴας ἠνδραγάθησεν ἀνατρέψας διὰ ὀγκῶδους λίθου τὸν Ἔκτωρα, τὸν ὁποῖον πιθανῶς καὶ θά ἀπέκτεινεν ἂν δὲν παρενέβαιναν ὁ προστάτης τοῦ θεοῦ. Ἡ φυλὴ μας παρὰ τὰ μεγάλα της ἐλαττώματα κέκτηται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην φυλὴν τοῦ κόσμου, εἰς μέγιστον βαθμὸν τὴν εὐγενῆ αὐτῆν ἀρετὴν «τὸ φιλότιμο».

Κατὰ τὸν δεῖπνον, μετὰ τὸν ἀγῶνα, ὁ Ἀρχιστράτηγος Ἀγαμέμνων, διαμελίζων τὸ σφάγιον προσέφερεν εἰς τὸν ἀνδραγαθήσαντα πολεμιστὴν ὡς ἀμοιβὴν τὴν ὁμοπλάτες τοῦ βοός». Ἦτο τὸ «ἀριστεῖον ἀνδρείας».

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι διὰ οἰονδήποτε μεγαλοουργίαν ἢ πρόδοον πρέπει «νὰ ἀμοιβέται ἢ ἀρετὴ καὶ νὰ πατάσσειται ἢ κακία».

Ἐπὲρ πάντα ἄλλον ἐφήρμοσεν εἰρῦτατα τὴν ἀρχὴν αὐτῆν, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος.

Κατὰ τὴν καταπληκτικὴν πολεμικὴν σταδιοδρομίαν του, ὁ μέγας κατακτητὴς ἐδημιούργησε στρατηγούς καὶ Στρατάρχας ἀπὸ ὑπαξιωματικούς, κατωτέρους ἀξιωματικούς καὶ κοινούς ἐπαγγελματίας ἀκόμη. Ὁ Δουξ καὶ Στρατάρχης Λεαφόρ ἦτο λοχίας τῆς Ἐθνοφρουρᾶς καὶ σύζυγος τῆς περιφήμου πλυντριάς «Κυρίας δὲν μὲ μέλει» (Madame sans gêne). Ὁ περίφημος Στρατάρχης Μασσενᾶ ἦτο πρῶν λαθρέμπορος. Ἡ ἄμεσος καὶ ἐξαιρετικὴ ἀμοιβὴ τῶν διακρινομένων καὶ ἡ ἐκ παραλλήλου ἀμείλικτος τιμωρία τῶν ὑστερούντων ἐδημιούργησαν τὰς ἀητιήτους στρατιάς, αἵτινες κατέπληξαν τὸν κόσμον. Εἶναι γνωστὴ ἡ περιβόητος τροποποιήσις τοῦ Στρατιωτικοῦ Ποινικοῦ Νόμου, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέβαλε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς πάντα στρατιωτικὸν ἠγῆτορα «ὁ ὁποῖος ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ κατέθετε τὰ ὄπλα καὶ παρεδίδοτο εἰς τὸν ἐχθρόν».

(1 Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ πονηρὸς γέρον-Νέστωρ ἔθεσεν εἰς τὴν κληρωτίδα-περικεφαλαίαν ὄλους τοὺς κληρῶν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γίγαντος εἰς τὸν ὁποῖον συνεκεντροῦτο ἡ ἐμπιστοσύνη ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ μεταρρυθμίσις αὐτὴ ἐδημιούργησε μεγάλας συζητήσεις μεταξύ τοῦ Διεθνοῦς νομικοῦ Κόσμου, χαρακτηρισθεῖσα ὡς σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπος, ἐφ' ὅσον διεγράφετο ἐκ τοῦ παλαιοῦ νόμου ἢ περίοδος ἢ ὁποῖα κατελόγιζε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου μόνον «Ἐὰν ὁ Στρατιωτικὸς ἡγήτωρ δὲν ἐξήντη-
σεν προηγουμένως ὅλα τὰ μέσα, ἅτινα τοῦ ὑπηγόρευον τὸ καθήκον καὶ ἡ Τιμὴ». Ἀποτελεῖ ἀριστούργημα φιλοσοφικὸν καὶ ψυχολογικὸν ἢ ἀπολογία τοῦ δαιμονίου Στρατηλάτου εἰς τοὺς ἐπικριτὰς του. Ἀπαντῶν εἰς τὸ ἐρώτημα τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ εἰς Διοικητὴς τάγματος ἢ λόχου ὅταν κινκλωθῇ ὑπὸ χιλιάδων στρατοῦ καὶ δὲν τοῦ ἀπομένει οὐδεμίαν ἐλπίδα διὰ τὸν ἀγῶνα, ὁ Ναπολέων δίδει τὴν μνημειώδη ἀπάντησιν τοῦ γέροντος Ὁραίου κατὰ τὴν ἱστορικὴν μονομαχίαν (Δράμα Ρακίνα) τῶν Ὁραίων ὁπότε ὁ Πάτερ Φαμίλιας κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν μόνον διαφυγόντα ἕγγονόν του. «Νὰ ἀποθάνῃ» ἀπήντησεν ὁ ἀτεγκτος Ρωμαῖος, εἰς τὴν γονυπετῆ μητέρα ἢ ὁποῖα, ἰκετεύουσα, ἐξήτει νὰ σώσῃ τὸν φυγάδα υἱόν της διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος: «Γι' ἠδύνατο νὰ πράξῃ μαχόμενος πρὸς τρεῖς;» Νὰ ἀποθάνῃ ἐξαντλῶν καὶ τὸ τελευταῖον του φυσίγγιον, ὅπως ἀπήντησε συμφώνως μὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἀρχηγοῦ του ὁ περιβόητος διοικητὴς τῆς Φρουρᾶς του στρατηγὸς Καμπρόν εἰς Βατερλώ, ὅταν τοῦ ἐξήτησεν ὁ Ἄγγλος νὰ παραδοθῇ: «Ἡ Φρουρὰ πεθαίνει ἀλλὰ δὲν παραδίδεται».

Μὲ τοιαύτας ἀρχὰς καὶ τοιοῦτον δόγμα χαλυβδούνται αἱ ψυχαὶ καὶ ὠθοῦνται οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὰς αὐταπαρνήσεις καὶ τὴν ὑψίστην τῶν θυσιῶν ὅπως εἶνε ἡ θυσία τῆς ζωῆς.

Κατὰ πρωτοφανῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ φαινόμενον εἰς τοὺς ἐνδόξους Βαλκανικοὺς πολέμους ἠγνόησε παντελῶς τὴν ἀνάγκην ἀπονομῆς ἠθικῶν ἀμοιβῶν ἢ, ὅπερ τὸ θλιβερότερον, ἐφήρμοσε τὸν ἠθικὸν αὐτὸν νόμον κατ' ἀντίστροφον ἔννοιαν. Ἐχομεν ἐνώπιόν μας πρόσφατον τὴν Στρατιωτικὴν ἱστορίαν τῶν δύο μεγάλων Παγκοσμίων Πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔλαβον μέρος ἅπαντα σχεδὸν τὰ Κράτη τῆς γῆς. Ὅπως εἶδομεν καθημερινῶς κατὰ τὰς συρράξεις τῶν κολοσσῶν εἰς τὰ ἀνακοινωθέντα τῶν Ἐπιτελείων ἀνεφέροντο καὶ διεφημίζοντο εἰς ὅλον τὸν Κόσμον αἱ ἀνδραγαθίαι καὶ αἱ ἐξαιρετικαὶ πράξεις ἀξιοματικῶν, ὑπαξιοματικῶν καὶ ἀπλῶν στρατιωτῶν ἀκόμη. «Ὁ Συνταγματάρχης Α. διεκρίθη ἐξαιρετικῶς κατὰ τὴν ἐπίθεσιν, ὁ λοχαγὸς Β. ὁ Ἀνθυποσμηναγὸς Γ. ἢ ὁ λοχίας Δ. διεκρίθησαν ἐξαιρετικῶς ἢ κατέρριψαν τόσα ἀεροπλάνα τοῦ ἐχθροῦ».

Αὐτὸς ἦτο περίπου ὁ τύπος τῶν ἀνακοινωθέντων τῶν Ἐπιτελείων τῶν μαχομένων κολοσσῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ἀκόμη κράτη ἠκολούθησαν ἀπαρεγκλιτῶς τὴν ἀρχὴν αὐτήν. Ὅπως ἐνθυμούμεθα μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κιλκίς, οἱ στρατιῶται ἡμῶν ἀφήρσαν ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν Βουλγάρων τὰ παράσημα καὶ τὰ διακριτικὰ μετάλλια, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπονεμηθῆ εἰς τοὺς Βουλγάρους στρατιῶτας κατὰ τὸν προηγηθέντα Τουρκικὸν πόλεμον. Ἐξαιρετικῶς παρ' ἡμῖν οὐδὲν μετάλλιον, οὐδεμίαν προαγωγήν, οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀμοιβὴν ἐκρίθη ἀναγκαία δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχυσαν τὸ αἷμα των ἢ ἠκρω-

τηριάσθησαν μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς Πατρίδος. Ἐνέγνωσα εἰς δημοσιεύματα πολεμιστῶν ἀξιωματικῶν διατυπούμενον βραδύτατον τὸ παράπονον διὰ τὴν ἀναληγσίαν αὐτὴν τῆς Ἐνωτικῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως. «Ποῖοι λοιπὸν ἐνίκησαν;» ἀνακράζει μὲ ἀγανάκτησιν εἰς δημοσιευθὲν φυλλάδιόν του καλὸς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ. «Ἄγνωστοι λοιπὸν ἐκυρίευσαν διὰ τῆς λόγῃς τὰ χαρακώματα τοῦ Κιλκίς;» Τονίζει μὲ ὀδύνην ἕτερος πολεμιστὴς ἄνωτερος ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ εἰς τὸ δημοσίευσμά του. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τὴν δίδει σαφῶς καὶ δητῶς ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ εἰς τὰ διαβόητα συγγράμματά του, ἅτινα ἀνεφέραμεν. Ἐνίκησεν αὐτὸς καὶ τὸ περὶ αὐτὸν Ἐπιτελεῖον τῶν πανικοβλήτων τῆς Κρέσνας, ὅπως αὐτὸς ὁ ἴδιος τοὺς ἐχαρακτήρισεν τὴν ἐσπέραν τῆς 16ης Ἰουλίου εἰς τὸ Λιβουνοβο. Κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς πολέμου εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρξουν καὶ τινες ἐκ φύσεως δειλοὶ καὶ ἀνανδροὶ. Ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνεφέρουν τοὺς πλέον περιβοήτους ἐξ αὐτῶν, κατονομάζων αὐτοῖς διὰ τῶν ἀρχικῶν ψηφίων τοῦ ὀνόματός των, διότι φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ στιγματισμοῦ αἱ οἰκογένεια καὶ οἱ στενοὶ συγγενεῖς τῶν ἀθλίων ἐκείνων. Ἐξ ἑκατοντάδος ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἔλαβον ἐκ μέρους πολεμιστῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διαπιστοῦται ὅτι ὅλος σχεδὸν ὁ στρατὸς γνωρίζει καλῶς ποῖοι ἦσαν οἱ κατὰ γενικὴν γνώμην διάσῃμοι δειλοὶ καὶ φυγάδες τῶν πολέμων ἐκείνων. Πολλοὶ ἐπιστολογράφοι μοῦ ὑποδεικνύουν ὅτι ἔχω καθῆκον ν' ἀναγράψω τὰ ὀνόματα αὐτῶν «πρὸς αἰώνιον στιγματισμόν». Εἷς ἐξ αὐτῶν ὑπεβάλλει τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἔπρεπε τὸ Κράτος εἰς ὠρισμένην δημοσίαν θέσιν νὰ στήσῃ προτομὰς ἐκ μέλανος μετάλλου διὰ τὸν στιγματισμὸν τῶν σπουδαιότερων ἐξ αὐτῶν. Δέν συμφωνῶ. Νομίζω ὅμως ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συσταθῇ μία ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἐντίμους ἀποστράτους πολεμιστὰς, ἀνήκοντας εἰς ἀμφοτέρας τὰς παρατάξεις, ἡ ὁποία ἤδη ὅτε παρήλαθε ἡ ὀξύτης τοῦ διχασμοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπονεύμῃ δικαιοσύνην ἔστω καὶ ἀργὰ εἰς τοὺς παραγκωνισθέντας νεκροὺς καὶ ζῶντας ἡρώας τῶν πολέμων ἐκείνων.

Εἰς σχετικὰ κεφάλαια τῆς ἱστορίας μου καταγγέλλω ῥητῶς ὅτι ὁ διάσῃμος δειλὸς Α. Π. ὁ περιβόητος Βάστα-Ἀνδρέας, ὅστις ἀπεπέμφθη ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς Τσαγώνην ὑπὸ τοὺς γιουχαῖσμούς των Κεφαλλήνων ὀπλιτῶν τοῦ σώματός του, ἀνεκλήθη εἰς τὸν στρατὸν ἔ λ α β ε τ ὸ ν β α θ μ ὸ ν τ ο ὕ Σ τ ρ α τ η γ ο ὕ καὶ ἐποθετήθη ὡς Διοικητὴς τῆς θρῦλικῆς Μεραρχίας Ἀρχιελάγου τοῦ 1920 ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ!!!

Κατὰ τὴν γενικὴν ἐπίθεσιν τῶν Συμμάχων εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον τὸ 1918 ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ 35ου συντάγματος τῆς IVης μεραρχίας Καραγιάννης μεθ' ἑνὸς ἀνθυπασπιστοῦ τὴν παραμονὴν τῆς ἐπιθέσεως ἠῆτομόλησαν πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ ὄντες ἐν γνώσει τῆς διαταγῆς τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν ἐχθρὸν ὅτι τὴν ἐπομένην θὰ ἐγίνετο ἡ ἐπίθεσις καὶ ἐπρόδωσαν πρὸς αὐτὸν τὰς λεπτομερεῖας τῆς ἐπιθέσεως, τὴν διέφυθην αὐτῆς καὶ τὸ δρομολόγιον τῆς προελάσεως τοῦ συντάγματος των. Ὁ

ὕπολοχαγὸς Καραγιάννης ὠδήγησεν ὁ ἴδιος τοὺς Βουλγάρους εἰς καταλλήλους θέσεις ὅπως στήσουν ἐνέδραν διὰ νὰ δολοφονήσουν τοὺς συναδέλφους των καὶ συμπολεμιστὰς μετὰ τῶν ὁποίων συνυληρέτει καὶ συνέτρωγε μέχρι τῆς προηγουμένης. Καὶ ὄντως τὴν πρώτην τὸ τάγμα τοῦ Καραγιάννη ἐπέπεσεν εἰς ἐνέδραν καὶ ὑπέστη σοβαρωτάτης ἀπωλείας. Ὁ κατάπτυστος αὐτὸς καὶ ἀδελφοκτόνος προδότης κατὰ τὸ 1920 ἐπανήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπανεκτέησεν τὴν θέσιν του καὶ συγχρόνως ἐπροβιβάσθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ καὶ ἀπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπως μετὰ τῶν ἄλλων περιωνύμων φυγάδων πολεμίση ὑπὲρ Πατρίδος.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1922, ὁ προδότης ἐκεῖνος κατέφυγεν εἰς Θράκην καὶ ἐδραπέτευσεν ἐκ νέου καταφυγῶν εἰς Βουλγαρίαν.

Θεωρῶ τὸ μέγιστον αὐτίχημα τῆς ζωῆς μου διότι ὅταν ἔφθασα εἰς τὸν Ἔβρον καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ δὲν ἐπρόλαβα νὰ συλλάβω τὸν ἀθλιὸν ἐκεῖνον προδότην, παρόμοιον τοῦ ὁμοίου δὲν ἐγέννησεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν μακρὰν τῆς ἱστορίας. Εἶχον ἀπόφασιν νὰ τὸν ἐκδώρω ζῶντα καὶ νὰ τὸν κρεμάσω εἰς σιδηροῦν πάσσαλον διὰ νὰ παραμείνῃ ὁ βρωμερὸς σκελετὸς του ὡς παράδειγμα διὰ τὴς μεταγενεστέρως γενεάς.

Παρὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Καραγιάννη, τὸ 35ον σύνταγμα ὑπὸ τὸν γενναῖον Συνταγματάρχην Γαργαλίδην διέρρηξε πρῶτον τὸ Βουλγαρικὸν μέτωπον εἰς Δομβροπόλε καὶ ἐτιμήθη διὰ τῆς εὐφήμου μνείας τοῦ Ἀρχιστρατήγου τῶν Συμμάχων (1). Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων δύο ἐξαιρετικῶν παραδειγμάτων, ἅπαντες ἀνεξαιρέτως οἱ φυγάδες καὶ δειλοὶ τῶν πολέμων ἐκείνων οὐ μόνον οὐδεμίαν κέρωσιν ὑπέστησαν, ἀλλὰ καὶ προήχθησαν ἐν τῷ στρατεύματι εἰς ἀνωτέρους βαθμοὺς. Ὁ λοχαγὸς Β. τοῦ 1/33 συντάγματος Εὐζώνων, ὁ ὁποῖος ὡς ἐβεβαίουν ὁ ἀείμνηστος Στρατηγὸς Ἰωάν. Δημητρακόπουλος (λοχαγὸς ὑπασπιστῆς τότε τοῦ Συντάγματος) καὶ ὁ θρυλικὸς Διοικητὴς του Παπαδόπουλος, ἅμα τῷ ἀκούσματι τῶν πρώτων ἐχθρικῶν ὀβιδῶν ἐπιπτε ἡμιλιπόθυμος κατὰ γῆς καὶ δὲν συνήρχετο εἰμὴ κατόπιν ἰσχυρῶν ἐνέσεων, προήχθη κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἔφερεν μετὰ τριετίαν τὸν βαθμὸν τοῦ Συνταγματάρχου. Μὲ τὸν αὐτὸν βαθμὸν εἶδον τὴν ἰδίαν ἐποχὴν (1916 ὀμαδικὴ ἐκδήλωσις Βασιλοφρόνων ἀξιωματικῶν κατὰ τοῦ κινήματος Θεσσαλονίκης) τὸν διαβόητον φυγάδα τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν λοχαγὸν Ρ. τὸν ὁποῖον φεύγοντα ἐπυροβόλησεν ἐξάκις ὁ ἀείμνηστος Ἀντισυνταγματάρχης Παναγιωτόπουλος.

Οἱ Συνταγματάρχαι Π., Μ., καὶ Μ. Α. τῶν συνταγμάτων 18ου, 1ου καὶ 21ου, περὶ ὧν ἀνεφέραμεν, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν μνηυθέντων ἐπὶ ἐγκαταλήψει θέσεως ἀξιωματικῶν, ἐγένοντο κατόπιν οἰκεῖοι καὶ εὐνοοῦμενοι τοῦ

(1) Μὲ τὸν Συνταγματάρχην Γαργαλίδην εὐρέθημεν εἰς ὄξειαν ἀντίθεσιν καὶ ἠλθομεν εἰς σύγκρουσιν κατὰ τὸ γνωστὸν κίνημα τοῦ 1923. Παρὰ ταῦτα ποτὲ δὲν ἐπαύσα νὰ τρέφω μεγάλην ἐκτίμησιν εἰς τὰ πολεμικὰ προσόντα καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν ἰκανότητα τοῦ ἀρίστου αὐτοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ Σωματάρχου. Δὲν γνωρίζω ἂν εἶναι ἐν ζωῇ ὁπότε εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἐνθυμῆται τὴν πρωτοφανῆ ἐκείνην προδοσίαν.

Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἦτοι τῆς Ἀνωτάτης Διοικήσεως τοῦ Στρατοῦ. Εἶχον μὴ νύσει προσωπικῶς δύο ἀξιωματικούς ἐπὶ ἐγκαταλήψει θέσεως καὶ ἐπὶ φυγῆ ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ (τὸν λοχαγὸν Π εἰς Λαχανᾶ καὶ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Μπ. εἰς Ὀνιάρ) καὶ ὡς ἐνθυμοῦμαι ἐκτός τοῦ περιφήμου Βάστα · Ἀνδρέα εἶχε καταγγεῖλει δύο τρεῖς ἑτέρους ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Μεραρχίας, αἰμνηστος Χατζηανέστης. Τὸ 1915 ὑπηρετῶν ὡς καθηγητῆς τῆς πολεμικῆς Τέχνης εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐδελίδων ἠρώτησα τὸν Διοικητὴν αὐτῆς Χατζηανέστην ἂν γνωρίζῃ τί ἀπέγειναν αἱ καταγγελίαι ἐκεῖναι καὶ ὁ Χατζηανέστης μὲ τὴν ἐγνωσμένην εἰλικρίνειαν καὶ ἰταμότητά του μοῦ ἀπήντησε : «Χμ! τίς ἔσκισε καὶ τίς ἐξαφάνισε ὁ φίλος μου Ἐπιτελάρχης Δούσμανης γιὰ νὰ δημιουργήσῃ κόμμα εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὰ καθάρματα ἐκεῖνα». Καὶ πραγματικῶς κατωρθώθη νὰ δημιουργηθῆ εἰς τὸν Στρατὸν ἰσχυρότατον κόμμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσθη ἀτυχῶς ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα καθάρματα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἑκατοντάδας ὄλων ἐντίμων καὶ γενναίων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκ πλάνης καὶ διαφόρων ἠαδιουργιῶν ἐποτίσθησαν μὲ ἄσπονδον μίσος ἐναντίον τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Βενιζέλου. Εἰς τὸν δεύτερον τόμον τῶν ἀπομνημονευμάτων μου θὰ ἱστορίσωμεν πῶς καὶ διὰ τίνων μέσων οἱ δύο ἐναλασσόμενοι Ἀρχηγοὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ἔφθασαν εἰς τὸν διχασμὸν τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους, ὅστις κατέληξε εἰς τὴν τρομερὰν συμφορὰν τοῦ 1922. Ἄμαχοι καὶ ἄκαπνοι οἱ Διοικοῦντες τὸν Στρατὸν παρέλαβον αὐτὸν «Παντεσπᾶν» τὸ 1920 καὶ τὸν κατήνησαν «Σκ...τά» τὸ 1922 κατὰ τὴν μνημειώδη φράσιν τοῦ Βελισσαρίου. Μόνον μὲ τὴν κακὴν λέξιν τοῦ Καμπρὸν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὁ συρφετὸς τῶν φυγάδων ἐκείνων, οἵτινες ἐπέταξαν τὰ ὄπλα των σχεδὸν ἀμαχητὶ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. (1)

Ὁ ἀνδρεῖος τῶν ἀνδρείων, ὁ νέος αὐτὸς Νεὴ τῶν «Βαλκανικῶν πολέμων», ὁ Διον. Παπαδόπουλος, κατέπτε μέχρι τρυγὸς τὴν πικρίαν τῆς μαύρης ἀγνωμοσύνης καὶ ἐσύρετο πρὸς τὸν τάφον μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου μέχρι τοῦ 1917. Κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους αὐτοῦ, ὡς προσωπάρχης τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν κατήρτισα δύο Β. Διατάγματα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἦρωας προήχθη αὐθημερὸν εἰς τοὺς βαθμοὺς Ὑποστρατήγου καὶ Ἀντιστρατήγου.

Ὁ πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Βενιζέλος ὑπέγραψεν ἀμέσως καὶ μὲ προφανῆ συγκίνησιν τὰ Διατάγματα, ὅταν τοῦ ἀνέγνωσα μέρος τῶν ἐκθέσεων τῶν μαχῶν Γιαννιτσῶν, Ἰωαννίνων καὶ ὑψώματος 1378. Σὺν τῇ κοινοποιήσει τῆς προαγωγῆς ἀπέστειλα εἰς τὸν γηραιὸν παλαιμάχον συνταγματάρχην καὶ ζεῦγος ἐπωμίδων Ἀντιστρατήγου.

Ὅταν ἦλθε τὴν ἐπομένην εἰς τὸ ὑπουργεῖον διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰς εὐ-

(1). Ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ τὴν μετεχειρίσθη εἰς Βατερλώ διὰ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἥρωϊκὴν θυσίαν τοῦ περιφήμου Ἀρχηγοῦ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Φρουρᾶς. Ἐλπίζω νὰ εὐρεθῆ καὶ ὁ Ἕλλην ἀντάξιός του ποιητῆς διὰ νὰ καυτηριάσῃ τοὺς δημιουργοὺς τῆς μεγαλύτερας αἰσχύνης τῆς ἱστορίας μας.

χαριστίας του ἦτο ἀγνώριστος. Ἐντὸς μίᾳς μόλις τετραετίας, ἡ θλίψις καὶ ὁ νευρικός κλονισμὸς ἐκ τῆς ἀκατονομάστου ἀδικίας συνέτριψαν τὴν σιδηρὰν κρᾶσιν τοῦ εὐσταλοῦς πολεμιστοῦ.

Ἡ παροῦσα γενεὰ γνωρίζει καλῶς ὅτι ὁ συνταγματάρχης Διονύσιος Παπαδόπουλος ὑπέβη ἀναμφισβητήτως ὁ κορυφαῖος μεταξὺ τῶν ἡρωϊκῶν πολεμιστῶν τῶν ἐνδόξων πολέμων. Ἐθεώρησα στοιχειῶδες καθήκον μου πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην νὰ χαράξω τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς διὰ τὰς μελλούσας γενεὰς καὶ τὴν ἱστορίαν.

Τὸ ἀνωτέρω γεγονός τοῦ ἀειμνήστου Παπαδοπούλου συνέτεινε πολὺ εἰς τὴν υἱοθέτησιν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως Βενιζέλου τοῦ Νόμου περὶ ἀνδραγαθίας καὶ τῆς διατάξεως περὶ ἀμέσου ἀπονομῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τῶν ἠθικῶν ἀμοιβῶν εἰς τοὺς διακρινομένους ἀξιωματικούς καὶ ὀπλίτας (προαγωγή, πολεμικὸς σταυρὸς κλπ.).

Φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι εἰς τὸν θεσμόν αὐτὸν ὀφείλονται ἡ ἠθικὴ δόμη καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ἐθαύμασαν οἱ μεγάλοι σύμμαχοι ἡμῶν, κατὰ τὴν περίοδον 1917—1920 ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπως πιστεύω ἐπίσης ἀκλονήτως ὅτι ἡ ἀτιμωρησία καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν δρασάντων καὶ τῶν προδοτῶν ἦτο τὸ μέγιστον πλῆγμα κατὰ τοῦ ἠθικοῦ στρατοῦ, ὅστις μετεβλήθη εἰς τὸν οἰκτρὸν συρφετὸν ποῦ κατεσπίλωσε τὴν ἐνδοξὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους διὰ τῆς κατασχύνης τοῦ 1922 εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸν δρᾶστην τῆς ἐγκληματικῆς αὐτῆς ἐνεργείας πρέπει νὰ στιγματίσῃ τὸ κράτος διὰ τῆς μαύρης προτομῆς, ὅπως προτείνῃ πατριώτης ἐπιστολογράφος καὶ οὐχὶ τοὺς ὀλιγαριθμούς φυγάδας, οἱ ὅποιοι εἶναι πάντοτε ἀναπόφευκτοι εἰς ὅλα τὰ Ἔθνη.

Ἄτυχῶς, ἔνεκα τοῦ τρόπου καθ' ὃν γράφεται ἡ ἱστορία τῆς παρελθούσης πλήρους παθῶν καὶ φανατισμοῦ περιόδου, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἴδωμεν, οὐχὶ ἐκ μέλανος ἀλλὰ ἐκ λευκοτάτου πεντελικῦ μαρμάρου, τὰς βρωμερὰς προτομὰς τῶν κυρίως ὑπευθύνων τῆς Ἐθνικῆς καταστροφῆς.

Πρέπει νὰ μάθῃ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὅτι διὰ τὸ δλοκαῦτωμα τῆς Σμύθνης καὶ τὸ αἰσχος τοῦ 1922 δὲν ἔπαισεν οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος, οὔτε ὁ Βενιζέλος, οἱ ὅποιοι ὑπὲρ πάντα Ἑλληνα ἐπόθουν καὶ ἀπέβλεπον εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τῆς Πατρίδος, ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι, διὰ χυδαίας ταπεινὰς βλέψεις καὶ προσωπικὰ συμφέροντα, εἰργάσθησαν ἀνευδότως καὶ ὑπόλως ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τοῦ 1920 πρὸς δημιουργίαν τοῦ Ἐθνοφθόρου καὶ ὀλεθρίου διχασμοῦ τῶν δύο ἐκείνων Ἀρχηγῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Ἑλληνισμὸς ἐλάτρευεν ὅσον οὐδένα ἄλλον Ἀρχηγόν του, κατὰ τὴν μακρὰν πολιτικὴν ἱστορίαν του.

Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Βουκουρεστίου, ἥτις ἐτερμάτισε καὶ τὸν 2ον Βαλκανικὸν πόλεμον, ἡ Ἑλλάς ἐξέτεινε τὰ βόρεια σύνορά της μέχρι τῆς γραμμῆς Φλώρινας—Δοϊράνης καὶ ἀνατολικῶς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νέστου. Ὑπερδιπλασιάσθη καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν ἀνώτερα πάσης προβλέψεως καὶ προσδοκίας.

Τὸ νέον Κράτος, εὐρωστον ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς, ἐπεδόθη δραστηρίως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ἀνασυγκρότησιν καὶ ὀργάνωσιν.

Ἄτυχῶς ἡ εἰρήνη, τῆς ὁποίας εἶχομεν μεγάλην ἀνάγκην, δὲν διήρκεσε ἐπὶ μακρὸν διότι τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς καὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ νέου μεγάλου Κράτους ἀνεκόπη μετὰ ἐν μόλις ἔτος διὰ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τὸ 1914, ὁ ὁποῖος ἐπεσώρευσε τοσαύτας συμφορὰς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ, ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ, ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΤΟ ΕΓΚΕΦΑΛΙΚΟΝ ΝΤΟΥΖ

Κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων μου, ἔλαβον μέγα ἀριθμὸν ἐπιστολῶν. Αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἀλλὰ ἔχουν τὸ μειονέκτημα νὰ εἶναι μακροσκελέσταται καὶ πολλὰκις δυσανάγνωστοι. Θὰ δημοσιεύσω εἰς τὸ τέλος μικρὰς περιλήψεις τινῶν ἐξ αὐτῶν ἐφ' ὅσον περιέχουν ἀφηγήσεις γεγονότων, ἐχόντων σχέσιν μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν πολέμων.

Αἱ ἐπιστολαὶ τινῶν ἐκ τῶν γεροντοτέρων συναδέλφων περιέχουν κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ σημεῖα τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ ἀριστοὶ καθ' ὅλα καὶ συμπαθεῖς συνάδελφοι, ἐν γήρατι καὶ ἀπομαχίᾳ, δὲν διατηροῦν σὺν τῇ θαλερότητι τοῦ σώματος καὶ τὴν πνευματικῇ διαύγειαν, τὴν ὁποίαν εἶχον κατὰ τὸ παρελθόν. Παρὰ τὰς ὥραϊας ἰδέας, ἐκτίθενται καὶ σκέψεις καὶ γνώμαι ἀποδεικνύουσαι ὅτι οἱ φίλτατοι συνάδελφοι ὑπέστησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον προῶρως τὸ γνωστὸν ἀποτέλεσμα τοῦ γήρατος, τὸ ἐλαφρὸν ριμολιμέντο. Ἐκεῖνο πού οἱ σοφοὶ μας πρόγονοι ἐξέφραζον μὲ τὸ ῥητόν: «Οὐ γὰρ ἔρχεται μόνον».

Τὸ φαινόμενον αὐτὸ φέρει εἰς τὴν μνήμην μου ἐνδιαφέρουσαν φιλοσοφικὴν γνώμην τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνέπτυξεν κάποτε μὲ τὸ Γαλλικὸ χιοῦμορ του ὁ διαπρεπὴς Γάλλος Στρατηγὸς De Latour, τὸ 1914.

Κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, οἱ μαθηταὶ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς τοῦ Πολέμου ἐξέρχονται καθ' ὀμάδας εἰς τὴν ὑπαιθρον διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἀσκήσεων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (Ἐπιτελικὰ ταξείδια). Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν οἱ ἀξιωματικοὶ μαθηταὶ καθὼς καὶ οἱ καθηγηταὶ ἐπισταθμεύουν, δυνάμει τοῦ νόμου εἰσφορᾶς, εἰς τὰς οἰκίας τῶν κατοίκων ἢ καὶ ἐπιτασσόμενα δωμάτια ξενοδοχείων.

Κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1914, ἡ ὀμάς εἰς τὴν ἀνήκον ἐπεστάθμευσε εἰς τὸ περὶ τὸν Μάρνην χωρίον Estr Saint Denis καὶ κατέλυσα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον εἰς τὸ ὅποιον κατὰ τύχην ἔμεινε καὶ ὁ Διοικητὴς τῆς Σχολῆς, προαναφερθεὶς στρατηγός. Εἴμεθα εἰς τὸ σαλονάκι τοῦ ξενοδοχείου καὶ ἐξήγησα πληροφορίας ἀπὸ τὴν θαλαμηπόλόν σχετικῶς μὲ τὰς ἐργασίας, τὸν ἀριθμὸν τῶν δωματίων κλπ. Ἡ Γαλλίς καμαριέρα ἦτο ὥραϊα καὶ εὐσταλῆς κοπέλλα ἐξ ἐκείνων πού συναντᾷ κανεὶς συχνᾶ εἰς τὴν Βόρειον Γαλ-

λίαν. Ὄταν ἠρώτησα ἐκ περιεργείας διὰ τὰς τιμὰς τῶν δωματίων ὁ στρατηγός, σοβαρώτατος συνήθως ἄνθρωπος, μοῦ εἶπε χαριτολογῶν : «Ρωτήστε λοιπὸν καὶ ἡ καμαριέρα μαζί;» (Bonne y compris). Κατ' ἄρχαὸς ἐξεπλάγην διὰ τὴν χαριτολογίαν τοῦ Διοικητοῦ, ἀλλὰ ἀπήντησα ταχέως : «ὦ! Στρατηγέ μου θὰ ἦταν πάρα πολὺ φτηνὰ». Ἡ ἀφελὴς Γαλλίς ἀναχωροῦσα μὲ ἠὲ χαρίσθησε διὰ τὸ κοπλιμέντο μὲ ἐν Merci Commandant (εἶχα μόλις προαχθῆ ἑῖς ταγματάρχην). Ὁ Στρατηγός τότε ἀντιληφθεὶς τὴν ἐκκληξί μου μοῦ ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν του ὡς ἑξῆς :

«Σεῖς οἱ Ἕλληνες ζητεῖτε εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ὠραιότατα κλίματα. Ἔχετε τὸν οὐρανὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ τὰ θαυμάσια βουνὰ μὲ τὶς ὕδινες καὶ ἰόχρους ἀποχωρώσεις των καὶ ὁμως εἰσθε μᾶλλον κατηφεῖς καὶ δύσθυμοι. Φοβοῦμαι ὅτι γηράσκετε πρόωρα.

Ὁ ἐγκέφαλος, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι ἀδὴν, ὅστις ὅταν ἐργάζεται κοπιᾷζει ἐπίσης ἢ καὶ περισσότερο ἀκόμη ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄργανα καὶ τοῦ μῦς τοῦ σώματος. Μὲ τὴν μελέτην καὶ τὰς σπουδὰς καταναλίσκει φωσφορικὴν οὐσίαν, ὑπερκοπιᾷζει πολλὰς καὶ εἶναι ἀπαραιτήτων νὰ ἀναπαύεται ἀναλόγως. Ὅπως μετὰ κοπιώδεις σωματικὰς ἀσκήσεις, πορείας ἢ ἱππασίαν, τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ξεκουράζεται μὲ ἓνα καλὸν χλιαρὸν νιούς καὶ ἀνάπαισιν, οὕτω καὶ ὁ ἐγκέφαλος μετὰ σοβαρὰν διανοητικὴν ἐργασίαν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἓνα *Psychonutrient*, τὸ ὁποῖον τοῦ τὸ παρέχει ἡ ψυχαγωγία, ἡ φαιδρότης καὶ ἡ ἀπασχόλησις μὲ τὰ πλέον εὐχάριστα καὶ ἐλαφρὰ ζητήματα.

Παρατήρησα, ὅτι μετὰ κοπιώδη ἐργασίαν, πολλοὶ ἐξ ἡμῶν κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως ἐξακολούθουν νὰ συζητοῦν ἐπὶ τῶν θεμάτων τῶν ἀσκήσεων καὶ ἄλλων σοβαρῶν ἐπαγγελματικῶν ζητημάτων. Τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι ὀρθόν. Σεῖς ἰδίως οἱ νεώτεροι μετὰ τὴν μελέτην καὶ τὴν σοβαρὰν διανοητικὴν ἐργασίαν πρέπει κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως νὰ ἀπασχολεῖτε τὸ πνεῦμα σας μὲ τὰ πλέον ἐλαφρὰ καὶ εὐχάριστα θέματα (Frivoles). Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει διατρέχετε τὸν κίνδυνον νὰ ὑποσιτῆτε πνευματικὴν ὑπερκόπωσην (Surmenage), ἣτις ὀδηγεῖ εἰς πρόωρον ἡλιολιμέντο».

Ἡ ἀνωτέρω θεωρία τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου στρατηγοῦ, εὗρισκω ὅτι εἶναι ὀρθοτάτη. Τὴν ἐλήθησα κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸν βίον μου καὶ δὲν νομίζω ὅτι ἐζημιώθην ἐξ αὐτοῦ. Ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν τῶν νεωτέρων διανοουμένων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μας. Νὰ ἐφαρμοζοῦν τὸ «μηδὲν ἄγαν» τῶν προγόνων μας. Μετὰ πολὺν κοπιώδη διανοητικὴν ἐργασίαν, τὰς ὀλίγας ὥρας τῆς σχολῆς των νὰ παίζου, νὰ τσαλακῶνουν καμμιὰ γυναικειὰν φούστα καὶ νὰ ἀπασχολοῦνται γενικῶς μὲ φαιδρὰ ζητήματα, ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας των. Νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι οὕτω θὰ διατηρήσουν θυλερὰς καὶ ἀκμαίαις τὰς πνευματικὰς των δυνάμεις μέχρι τέλους τοῦ βίου των, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ ἐξ ἀσθενείας ἢ γήρατος κατὰπτωσις καὶ φθορὰ τῆς λάσπης αὐτῆς ποῦ μᾶς περιβάλλει, τοῦ σαρκίου μας.

Ο ΕΛΛΗΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ

Κατὰ τοὺς πολέμους αὐτοὺς ἀπεδείχθησαν πασιφανῶς ἡ εὐγένεια καὶ αἱ ἀνώτεροι ψυχικαὶ ἀρεταὶ τῆς φυλῆς μας. Ὁ Ἕλλην στρατιώτης εἶναι ἀναπτωρῆτως ἀνώτερος ὅλων τῶν στρατιωτῶν τοῦ κόσμου ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων ἐπέδειξεν ἰσποτισμὸν, εὐγένειαν καὶ ἐξαιρετικῶς φιλόανθρωπον συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς ἄλλοφύλους τῶν καταληφθέντων ἐδαφῶν. Κατὰ γενικὸν κανόνα οὐδαμοῦ ἐξεδηλώθησαν πράξεις βίας ἢ προσβολαὶ ἐναντίον τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν κατοίκων. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ βιασμοὶ γυναικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον χώραν ἀθρόως καὶ εἰς εὐρυτάτην κλίμακα κατὰ τοὺς πολέμους καὶ τῶν πλέον πολιτισμένων Ἐθνῶν δὲν παρατηρήθησαν εἰς τὸν στρατὸν μας.

Τὸ ἐξαιρετικὸν αὐτὸ γεγονός ὀφείλεται εἰς τὸν ἰσποτισμὸν καὶ τὴν εὐλάβειαν, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πάντοτε ὁ μεγάλωφρων Ἑλληνικὸς Λαὸς ἀπέναντι τοῦ ἀσθενοῦς φύλλου. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἄγριοι λησταὶ τῶν τελευταίων χρόνων ἀπέδειξαν ὅτι κατεῖχον ἐκ παραδόσεως τὴν ἀνωτέραν αὐτὴν ψυχικὴν ἀρετήν. Ὡς γνωστὸν, εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐρριζομένου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ ὅτι ὁ βιασμὸς γυναικὸς εἶναι ἔγκλημα τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει ἄμεσον τὴν θείαν τιμωρίαν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ δράστου. Πιστεύεται ἀκόμη παρὰ τῷ Λαῷ ὅτι ὁ πολεμιστῆς ὁ ὁποῖος παρασύρεται εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦ βιασμοῦ «μολύνεται καὶ τὸν βρίσκει τὸ βόλι» (ἡ σφαῖρα).

Οἱ διοικήσαντες μονάδα κατὰ τοὺς πολέμους θὰ ἐνθυμοῦνται ἀσφαλῶς πάμπολλα παραδείγματα τῆς μεγαλοψύχου καὶ φιλοανθρώπου συμπεριφορᾶς τῶν στρατιωτῶν μας ἐναντι τῶν ἐχθρῶν. Ὅπως ἐξέθεσα εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον ὁ ἡρωϊκὸς λοχίας τοῦ 9ου τάγματος Εὐζώνων Γκούτας ἐφρονεῦθη δολίως ὑπὸ ἐχθροῦ τραυματίου, τὸν ὁποῖον περιποιεῖτο καὶ προσεπάθει νὰ ἀναζωογονήσῃ. Ἐνθυμοῦμαι μὲ συγκίνησιν μετὰ πόσης καλωσύνης καὶ στοργῆς στρατιῶται μας ἔφερον εἰς τὰς ἀγάλας τῶν τὰ μικρὰ Τουρκισῶν γυναικῶν, αἵτινες εἶχον ἀποθάνει ἐκ τοῦ ψύχους καὶ ἐκ τῶν κακουχιῶν παρὰ τὴν Μπάνισαν.

Ἐν προκειμένῳ καὶ ἀκολουθῶν τὴν θεωρίαν τοῦ στρατηγοῦ De Latour θὰ ἀναφέρω τὸ κάτωθι μοναδικὸν παράδειγμα ἀθροῦ βιασμοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς δὲν ἔπαιον οἱ δρᾶσαι στρατιῶται:

Τὴν ἐπομένην τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν ὑγειονομικὸς ἀξιωματικὸς κατήγγειλεν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅτι στρατιῶται τῆς 6ης μοίρας τραυματιοφορέων ἐβίασαν Ὀθωμανίδας γυναίκας εἰς χωρίον βορείως τῶν Γιαννιτσῶν. Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διεβίβασε τὴν μήνυσιν εἰς τὴν VΙην μεραρχίαν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀποστείλῃ ἀμέσως ἐπὶ τόπου ἀξιωματικὸν τοῦ ἐπιτελείου μετὰ δυνάμεως ὅπως ἐνεργήσῃ ἀνάκρισιν καὶ σύλληψιν τῶν ἐνόχων. Διαταγῇ τῆς μεραρχίας μετέβην ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἡμιλαρχίας τοῦ ἱππικοῦ εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐνήργησα σύντομον ἀνάκρισιν ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψαν τὰ ἑξῆς κωμικοτραγικά:

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης ἀρκεταὶ Ὀθωμανίδες γυναῖκες εἶχον κρυβῆ περίτρομοι εἰς μεγάλην ἀχυραποθήκην ἐφ' ὅσον οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι εἶχον τραπῆ εἰς φυγὴν. Ὄταν ἔφθασε ἡ μοῖρα τραυματιοφορῶν εἰς τὸ χωρίον, πολλοὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν ἐπεδόθησαν ὡς συνήθως εἰς ἐρεύνας τῶν ἐρήμων οἰκιῶν πρὸς ἀνεύρεσιν τροφίμων (ὡς γνωστὸν οἱ ὑγειονομικοὶ αὐτοὶ σχηματισμοὶ περιέχοντες ἄνδρας τῶν μεγαλειέτρων ἡλικιῶν δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν των) καὶ ἀρκετοὶ ἐξ αὐτῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀποθήκην καὶ ὑπὸ τὸ φῶς κηρίων ἠρεύνων ἐν αὐτῇ, ὁπότε εὐρέθησαν πρὸ περιέργου θεάματος. Αἱ πανικόβλητοι χανούμισαι μὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι θὰ ἐσφάζοντο ἀπὸ τὸν «Γιουνὰν ἀσκέρ» εἶχον ἀνυψώσει τὰ φορέματά των καὶ ἀποκαλύπτουσαι γυμὰ τὰ ἀπόκρυφα μέλη των ἐκάλυπτον τὸ πρόσωπον καὶ ἐπεκαλοῦντο τὸ ἔλεος τῶν στρατιωτῶν κλαυθμηρίζουσαι Ἄλάχ, Ἄλάχ, Ἀμάν, κλπ. Τὶ ἐπηκολούθησεν εἶναι εὐνόητον. Τὰ ἡμεῖλια αὐτὰ (ὅπως ἐκαλοῦντο οἱ γενειοφόροι ὑπερήλικες ὀπλίται τῶν μετόπισθεν), ἐκπλαγέντα κατ' ἀρχὰς πρὸ τοῦ θεάματος τῶν γυμνῶν θεληγῆτρων τῶν χανουμισῶν ἐπωφελήθησαν τῆς περιστάσεως κλπ. . . . Κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐδικαιολογήθησαν ὅτι ἀγνοοῦντες τὴν Τουρκικὴν ἐθεώρησαν πρόκλησιν τὰς ἐπιφωνήσεις τῶν γυναικῶν. Κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ ἐκ τῶν καταθέσεων γυναικῶν τινων εἶναι βέβαιον ὅτι αὐταὶ ἐπροκάλεσαν πιθανότατα τοὺς στρατιώτας διὰ νὰ σώσωσιν τὴν ζωὴν των. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν μεραρχίαν ὑπέβαλον αὐθημερὸν τὸ πόρισμα τῆς ἀνακρίσεως πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἀναγράφων ὡς συμπέρασμα ὅτι δὲν ἔλαβεν χώραν βιασμός καὶ δὲν ὑπῆρχον συνεπῶς στοιχεῖα ἐπιβολῆς κυρώσεων. Εἰς τὸ τέλος τοῦ πορίσματος ἀνέγραφον τὴν φράσιν: «Ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω».

Ὁ ἀείμνηστος Χατζηανέστης—ἄτεγκτος τηροτῆς τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου—ἔκρινεν πεπλανημένον τὸ πόρισμά μου καὶ ἀπρηπῆ τὴν τελευταίαν φράσιν. Εὐτυχῶς, ὡς ἔμαθον παρὰ ἀξιωματικοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ὁ Ἀρχιστράτηγος Διάδοχος Κωνσταντῖνος δὲν συνεφώνησε μὲ τὴν γνώμην του. Τὸ ἀνωτέρω γεγονός ἦτο ὡς ἀνέφερον καὶ τὸ μοναδικὸν κρούσμα κατὰ τὸν Τουρκικὸν πόλεμον.

Κατὰ τὸν Βουλγαρικὸν πόλεμον παρουσιάσθη ἐπίσης ἡ μοναδικὴ ἐξαίρεσις εἰς τὸ Περίτσι, ἐνθα ἀξιωματικὸς Διοικητῆς Μεταγωγῶν ἐπέτρεψε σιωπηρῶς εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ βιάσων πρὸς ἐκδίκησιν Βουλγαρίδας τινὰς γυναῖκας. Ὁ ἀξιωματικὸς αὐτὸς εὐρίσκετο ἐν πλήρει συγχύσει ἐκ τῆς ἀγανακτήσεως διότι πρὸ τριῶν ἡμερῶν, ὡς ἀνεφέραμεν, εἰς Δεμίρ - Ἰσὰρ οἱ Βούλγαροι στρατιῶται κατέσφαξαν τὸν Μητροπολίτην καὶ 150 κατοίκους καὶ ἐβίασαν ἀπάσας τὰς συλληφθεῖσας παρθέτους τῆς πόλεως. Αἱ ἀντιστάσαι ἐξ αὐτῶν ἐσφάγησαν ἀπανθρώπως, ὅπως ἀναφέρει ἡ διαμαρτυρία τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη, τὴν ὁποίαν ἐξέθεσα εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον.

Καὶ ἡ ἐν βρασμῷ ψυχικῆς ὀρμῆς σημειωθείσα παρεκτροπὴ αὕτη περιεστάλη ἀμέσως διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ Διοικητοῦ διερχομένης ἐκείθεν μαχίμου μονάδος.

Παρά τὰ ἐκτεθέντα ἀνωτέρω, διεπιστώθη ἀναντιρρήτως ὅτι κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἐν Μακεδονίᾳ ὅπου συνεκεντρώθησαν ποικίλοι στρατοὶ διαφόρων Ἑθνῶν, οἱ Ἕλληνες στρατιῶται κατέχουν τὴν πρώτην θέσιν ὡς πρὸς τὴν σεμνότητα καὶ τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν ἔναντι τῶν ἀμάχων πληθυσμῶν.

Κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων μου ἔλαβον μέγαν ἀριθμὸν ἐπιστολῶν ἐκ μέρους παλαιῶν πολεμιστῶν στρατιωτικῶν καὶ ἰδιωτῶν. Αἱ κλεισταὶ ἔξ αὐτῶν εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι καὶ ἀποδεικνύουν τὰ εὐγενῆ καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα τῶν ἀποστολέων. Τινὲς ἔξ αὐτῶν περιέχουν λεπτομερείας καὶ ἀφηγήσεις γεγονότων, τὰ ὅποια θὰ λάβω ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἱστορικοῦ βιβλίου μου, τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ ἐκδώσω προσεχῶς.

*Ἐλαβον καὶ ἐπιστολάς τινας παλαιῶν ἐπιστρατιῶν προφανῶς, οἵτινες ἐπιτίθενται ἔναντίον μου διὰ τὴν δῆθεν δυσφήμησιν ὠρισμένων ἀξιωματικῶν, ἐπιδειξάντων δειλίαν κατὰ τοὺς πολέμους. Καίτοι κατ' ἀρχὴν δὲν ἀπαντῶ εἰς κρυπτομένους ὑπὸ ἀνωθυμίαν θεωρῶ αὐτὸ ὡς καθήκον μου νὰ ἀπαντήσω δι' ὀλίγων πρὸς τοὺς φανατικοὺς αὐτοὺς μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔχουν εἰς τὸ αἷμα των καὶ ὀλίγας σταγόνας Ἑλληνικὰς ὥστε δυνατὸν νὰ συνέλθουν καὶ ἀπαλλαγοῦν ἐκ τῆς κομματικῆς τυφλώσεως.

Ἐξιστορῶν τὰ γεγονότα ὄχι μόνον δὲν ἔφθασα εἰς ὑπερβολὰς ἀλλὰ τοῦναντίον παρέσχον ἀμυδρὰν μόνον εἰκόνα τῆς οἰκτρᾶς σιάσεως τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων. Ἐπὶ πλεόν μετεχειρίσθη μόνον τὰ ἀρχικὰ ψηφία τῶν ὀνομάτων των διὰ νὰ μὴ θιγῇ ἡ φιλοτιμία καὶ τὸ ὄνομα ἀξιοτίμων συγγενικῶν οἰκογενειῶν.

Εἰς ἀπάντησιν οὕτω ὠρισμένων διαμαρτυριῶν σχετικῶς μὲ τὸν πανικόβλητον ταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ εἰς Καρατζάκιοϊ (Λαχανᾶ) πληροφοροῦν ὅτι διὰ τὴν πρωτοφανῆ ἐκείνην ὑπόθεσιν ἐνηργήθη διοικητικὸς καὶ δικαστικὸς ἔλεγχος καὶ παρατέτω ἀντίγραφον ἀκριβὲς τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀρίστου διοικητοῦ τῆς 1ης πυροβολαρχίας ἐχούσης ὡς ἑξῆς :

«Περὶ ὧραν 5 καὶ 44' μ. μ. ἐλθὼν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ συντάγματος ἀνεζήτησε τὸν μοίραρχον Μ. Ἰνα τοῦ διαβιβάσῃ τὴν ἐντολὴν ὅπως ἡ μοῖρα προχωρήσῃ.

Μετέβην εἰς ἀναζήτησιν τοῦ κ. ταγματάρχου Μ. ὃν εὔρον εἰς ρεῦμα ἀριστερὰ μετὰ ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν. Ἀνεκοίνωσα τὴν ἐντολὴν τοῦ ὑπασπιστοῦ, ὁ ὁποῖος προσελθὼν μετὰ δευτερόλεπτα τινὰ ἐπανέλαβε ταύτην.

Ὁ ταγματάρχης ἐπετέθη διὰ λόγων κατὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ συντάγματος, ἐν μεγίστῃ ψυχικῇ ἀγωνίᾳ καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον ἀπάντων τῶν ἐν τῷ ρεῦματι ὀπλιτῶν καὶ ἀξιωματικῶν ἀμφοτέρων τῶν πυροβολαρχιῶν εἶπε : «Αὐτοὶ οἱ ἄνδρες πὺν φέρατε ἐδῶ καὶ ἐσκοτώσατε δὲν πᾶνε π ε ι ᾶ ἐμπρὸς καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς καὶ ὁ ταγματάρχης. Νὰ πᾶ; νὰ πῆς τοῦ διοικητοῦ πὺς δὲν πάω πουθενά. Ἐχασα τὸ ἠθικόν μου . . . Εἶμαι χέστης καὶ νὰ στείλῃ νὰ μὲ πᾶνε στὴ φυλακὴ. Ἐγὼ αὔριον θὰ ὑποβάλλω τὰ χαρτιά μου. . . ! ! »

Ὁ κύριος ὑπασπιστὴς ἔφυγε Ἰνα ἀναφέρῃ κλπ.»

Εἶναι ζήτημα ἂν δύναται νὰ ἀνεύρῃ τις εἰς τὴν μακρὰν ἱστορίαν τοῦ

Ἔθνος παράδειγμα τοιαύτης ἠθικῆς ἐκπτώσεως. Ἡ ἀνωτέρω περίοδος ἐββαίωνη αὐτολεξεί διὰ τῶν καταθέσεων ὄλων τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀπλιτῶν τῆς παθούσης μοίρας.

Εἰς οἶονδῆποτε στρατὸν τοῦ κόσμου ὁ Μοίραρχος ταγματάρχης Μ. θὰ εἶχε παραπεμφθῆ πρὸ τοῦ Στρατοδικείου καὶ θὰ εἶχε τυφεκισθῆ ἐπὶ τόπου πρὸς παραδειγματισμὸν καὶ ἱκανοποίησιν τῆς τιμῆς τῶν γενναίων πυροβολητῶν μας. Διὰ τὴν συγκάλυψιν τοιούτων πράξεων ἤλεγξα καὶ κατηγοροῦ καὶ σήμερον τὸν τότε ἐπιτελάρχην Δούσημανη, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν κατασχόνην τῆς Μ. Ἀσίας ἀργότερον. Κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην ἡμέραν (19ην Ἰουνίου) ἀπεδείχθη ἐξ ἄλλου μεγαλειώδης ἡ ἠθικὴ δύναμις τῶν στρατιωτῶν μας.

Καθ' ἣν στιγμὴν πανικόβλητος ὁ διοικητὴς τῆς μοίρας ἤρνεϊτο νὰ βεβαίωσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐν μέσῳ τῶν πτωμάτων ἰσπων καὶ ἀνδρῶν τῆς δοκιμασθείσης μοίρας, ὁ γενναῖος διοικητὴς τῆς Ἰης πυροβολαρχίας διαμαρτυρούμενος διὰ τὴν φράσιν τοῦ οἰκτροῦ προισταμένου του ὅτι οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀρνοῦνται νὰ κινηθῶσιν, εἶχε τὴν ὥραϊαν ἔμπνευσιν νὰ ἀποτανθῆ πρὸς τοὺς πυροβολητὰς καὶ νὰ ζητήσῃ ἀνὰ συνταχθῶσιν μόνον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οἵτινες ἐξ ἰδίας βουλήσεως ἤθελον νὰ παρακολουθήσουν τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς προέλασιν τῆς πυροβολαρχίας». Πρέπει νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψει ὅτι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ πυροβολαρχία παρουσίαζε τραγικὸν θέαμα διότι πενήκοντὰ περίπου ἰσποι καὶ εἴκοσι ἄνδρες ἐκείντο ἀναμιξ ἑτραυματῆαι καὶ παραμυρφωμένα πτώματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Καὶ ὅμως οἱ ἐν τῇ χαράδρᾳ κλονισμένοι πυροβοληταὶ ἐκεῖνοι ἀνεπήδησαν πάντες καὶ ἠκολούθησαν τὴν τιμίαν φωνὴν τοῦ πυροβολάρχου τῶν, ὡς ἀναφέρει περαιτέρω ἡ ἔκθεσις τοῦ διοικητοῦ τῆς πυροβολαρχίας: «Ἄπαντες εὐρέθησαν ἔτοιμοι καὶ ἐν ἀρίστῳ ἠθικῶ. Αὐθωρεὶ ἀρχίσασμε νὰ ἀνασηματίζωμε τὰς ὀμοζυγίας καὶ νὰ ζευγύνομε τὰ ὄχηματα. Τὸ τραγικὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον εἶναι χαρακτηριστικώτατον ὡς προ νέφερον. Ὅταν ὁ διοικητὴς τῆς Ἰης πυροβολαρχίας ἠρωϊκῶς ὑπολογαγὸς Ἡλιάδης ὑψώσας τὸ μαστίγιον ἀνέκραξε: Ἄς μὲ ἀκολουθήσουν κατὰ βούλησιν οἱ γενναῖοι καὶ ὅς μείνουν μὲ τὸν τρέμοντα εἰς τὸ βάθος τῆς χαράδρας ἐν ἀσφιδείᾳ οἱ δειλοί, ἐξώρηθησαν πάντες εἰς τὸ καθῆκον πρὸς τὰ αἱματοβαφῆ πυροβόλα τους καὶ παρέμειναν εἰς τὴν χαράδραν μόνος ὁ δειλὸς καὶ ῥίψασπις διοικητὴς τῆς μοίρας ταγματάρχης Μ. Ὅπως κατὰ τὴν μονομαχίαν τοῦ Ἀΐαντος πρὸς τὸν Ἐκτορα, «τὸ Ἑλληνικὸ φιλότιμον» ἐπέδειξεν ὄλον του τὸ μεγαλεῖον εἰς τὴν τραγικὴν ἐκείνην κοιλιάδα τοῦ Καραϊζάκιοῦ. Τὸ ἔνδοξον Ἑλληνικὸν πυροβολικὸν δικαιοῦται νὰ ἀτινίσξῃ μὲ ὑπερηράνειαν πρὸς τὴν τραγικὴν ἐκείνην σελίδα τῆς ἱστορίας του.

Ἡ Ἀνωτέρα Διοίκησις ἠρκέσθη νὰ ἀναθέσῃ τὴν διοίκησιν τῆς μοίρας εἰς τὸν ἐκλεκτὸν λοχαγὸν τῆς Ἰης πυροβολαρχίας Ἄσρη Χρόνην καὶ νὰ ἀφίση ἐλευθέρου τὸν οἰκτρον ταγματάρχην. Ἐχῶ τὴν γνώμην ὅτι μία σφαῖρα περιστρόφου θὰ ἦτο πρᾶξις ἐσχάτης ἐπιεικειᾶς καὶ δικαιοσύνης τὴν στιγμὴν ἐκείνην.

Εἰς τὸ «δὲν πηγαίνω πουθενὰ» ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὁ ἠγῆτωρ τινάζει τὰ μυαλά τοῦ ἀτίμου.

Παλαιὸς πολεμιστὴς, τραυματίας καὶ νῦν συνταξιούχος δημοδιδάσκαλος ὁ κ. Παν. Μαστοροπούλος ἐκ Κρόκοβας Αἰγίου μοῦ γράφει σχετικῶς μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἰωαννίνων ὅτι «τὸ κυρίως ὄχυρόν τοῦ Ἁγίου Νικολάου κατελήφθη ὑπὸ τοῦ 2ου λόχου τοῦ 7ου πεζικοῦ Συντάγματος, διοικουμένου ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου λοχαγοῦ Κωνστ. Μπουκουβάλα κλπ.». Τοῦτο εἶναι ἀκριβέστατον ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ παραδρομῆς ἐκ μέρους μου. Ἐν τῇ σχετικῇ ἔξιστορήσει δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφέρω λεπτομερείας καὶ δὴ τὴν δρᾶσιν λόγων. Ἀναμφισβήτητον γεγονός εἶναι ὅτι τὸ 1/39 Εὐζώνων προελαύνον δεξιὰ τοῦ 7ου πεζικοῦ κατῆλθε διὰ τῆς στενωποῦ Δωδώνης πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ προήλασε μόνον τοῦ μέχρι τῆς καρδίας τῆς ὄχυρωμένης τοποθεσίας φθάσαν τὴν ἐσπέραν εἰς Ἰωάννινα καὶ προκάλεσαν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως.

Ὁ παλαιὸς συναγωνιστὴς καὶ καλὸς συνάδελφος Ἀντιστράτηγος Ἰωάν. Ἀλεξάκις δι' ἐπιστολῆς τοῦ μοῦ ὑπέδειξε σοβαρὰν παράλειψίν μου σχετικῶς μετὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἀνεξαρτήτου Τάγματος Κρητῶν εἰς τὰς μάχας τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου. Θεωρῶ καθῆκον μου νὰ συμπληρώσω τὴν παράλειψιν.

Τὸ 1/39 σύνταγμα Εὐζώνων ἀποτελούμενον κατὰ τὸν Τουρκικὸν πόλεμον ἐκ τῶν ταγμάτων 8ου καὶ 9ου συνεπληρώθη κατὰ τὸν Βουλγαρικὸν προστεθέντος εἰς αὐτὸ ὡς τρίτου τάγματος τοῦ ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον ταγματάρχην Κολοκοτρώνην Ἀνεξαρτήτου Τάγματος Κρητῶν.

Τὸ Τάγμα Κρητῶν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν κατὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Λαχανᾶ καὶ ἔσχε σοβαρωτάτας ἀπωλείας εἰς ἀξιωματικούς καὶ ὀπλίτας.

Κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν Βουλγάρων ἐνθυμοῦμαι, ὅταν συνήντησα τὸν μακαρίτην Κολοκοτρώνην, ὅτι ἔφερον οὗτος μακρὰν κυανὴν γυναικείαν μπερτιαν καὶ ὅταν τὸν ἐπλησίασα μοῦ ἐξήγησε μετὰ τὴν γνωστὴν ἀφέλειάν του «ἴδρωσα πολὺ στὸν ἀνήφορον κατὰ τὴν ἔφοδον καὶ φόρεσα προσωρινὰ αὐτὴν τὴν μπερτιαν νὰ μὴ κρυώσω». Τὴν γυναικείαν αὐτὴν μπερτιαν εὗρον οἱ Εὐζῶνοι εἰς Βουλγαρικὸν κιβώτιον ἐγκαταλειφθὲν καθ' ὅδον κατὰ τὴν φυγὴν.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου τὸ Κρητικὸν αἷμα ἐχύθη ἀφθονον, ὅπως εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας τῆς ἠρωϊκῆς μεγαλονήσου ἦτο κατὰ τὸ δλοκαύτωμα τοῦ ὑψώματος 1378, ὅπου ἐπεσεν ἠρωϊκῶς μαχόμενος ὁ ἀντάξιος ἀπόγονος τοῦ Κολοκοτρώνη Διοικητῆς τοῦ τάγματος καὶ ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης (πλὴν ἑνὸς ἢ δύο) ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ του.

Μετὰ τὴν μάχην τὸ ἠρωϊκὸν αὐτὸ τάγμα τῶν Κρητῶν μόλις συνεκροτήθη εἰς λόχον μετὰ 150 περίπου ἄνδρας.

Τὰ ἠρωϊκὰ παιδιὰ τῆς Κρήτης ἔπρσαν καὶ ἐτάφησαν ὁμοῦ μετὰ τὸν ἀπόγονον τοῦ Κολοκοτρώνη παρὰ τὰ ἱερόσημα τῶν παλαιῶν Βουλγαρικῶν συνόρων καὶ ὁ τάφος τοὺς θὰ ὑπενθυμίξῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους ὅτι οὐδέποτε θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀρτῶσουν τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρξῃ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ ἠρωϊκὴ κόρη τῆς Κρήτης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ Α'.

	Σελ.		Σελ.
Ἐντὶ προλόγου	5—31	Τὸ ἐπεισόδιον Χριστοδούλου	86
Α'.—Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897	7—31	Ὁ Συντηρχης Ν. Ζορμπᾶς	87
Προλεγόμενα	7	Ὀλόκληρος ὁ στρατὸς ἐντάσ- σεται εἰς τὸν Σ.Σ. καὶ ὁ λαὸς παρὰ τὸ πλευρόν του	88
Ὁ πόλεμος	9	Αἱ λαϊκαὶ ἐκδηλώσεις	89
Ἡ μάχη τοῦ Δομοκοῦ	18	Ἡ Κυβέρνησις Μαυρομιχάλη καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προ- γράμματος τοῦ Σ.Σ.	92
Αἱ ἐπιχειρήσεις ἐν Ἡπείρῳ	26	Κρίσις ἕνεκα στρατιωτικῶν προβλημάτων	93
Κατὰ θάλασσαν	27	Ἐπίγουσα ἀνασυγκρότησις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων	94
Γενικαὶ σκέψεις καὶ συμπερά- σματα	29	Τὸ Ναυτικὸν κίνημα τοῦ Τυ- πάλδου	104
Β'.—Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1897-1909 32—42		Ἐκλογὴ νέας Ἐπιτροπῆς τοῦ Σ. Συνδέσμου	107
Ὁ Μακεδονικὸς Ἄγών	35	Ζορμπᾶς—Βενιζέλος	110
Τὸ κίνημα τῶν Νεοτούρκων	38	Αἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Βε- νιζέλου	114
Γ'.—Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1909 43—159		Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 30 Ἰουνίου	131
Τὸ Γουδί	43	Ἡ πρώτη Κυβέρνησις Βενιζέ- λου	135
Ἡ ψυχολογία τῶν ἀξικῶν	43	Τὸ ζήτημα τῶν Βασιλοπαίδων καὶ τῶν Ἐπιτελῶν	135
Σχηματισμὸς τοῦ πρώτου ἐπα- ναστατικοῦ πυρήνος	46	Γενικαὶ κρίσεις	149
Ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν οἰ- κίαν Χατζημιχάλη	54	Ἡ Κυβέρνησις Βενιζέλου ἀπὸ Ἰουλίου 1910 μέχρι τοῦ πο- λέμου 1912	151
Μέτρα πρὸς κατάπνιξιν τῆς κινήσεως	58	Σχολῆ Ἀνωτέρων σπουδῶν	152
Σύνταξις προγράμματος καὶ ἐκλογὴ Ἀρχηγοῦ	63	Αἱ μεγάλαι ἀσκήσεις τῆς Τα- νάγρας καὶ τὸ ἐπεισόδιον Διαδόχου	155
Πρόγραμμα στρατιωτικῆς ὀρ- γανώσεως	78		
Αἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Ράλλ- η καὶ ὁ σχηματισμὸς τῆς Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη	81		

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ 1912—1913

	Σελ.		Σελ.
Ἡ γενικὴ ἐπιστράτευσις . . .	161	Ἡ κατάληψις τῶν Ἰωαννίνων .	273
Ἡ προέλασις — Συμπλοκὴ Ἐ-		Συνάντησίς μου μετὰ τοῦ	
λασσῶνος	163	Διαδόχου Κωνσταντίνου . .	276
Μάχη Σαρανταπόρου	164	Γενικαὶ κρίσεις ἐπὶ τῆς ἐκ-	
Ἡ ἐξέλιξις τῆς μάχης	168	στρατείας τῆς Ἡπείρου . . .	277
Ἡ φυγὴ τοῦ ἐχθροῦ	172	Ἡ δολοφονία τοῦ Βασιλέως	
Γενικὸν συμπέρασμα ἐπὶ τῆς		Γεωργίου Α'.	278
μάχης	175	Τὰ πρό τοῦ Βουλγαρικοῦ Πο-	
Τὸ ἐπεισόδιον τῶν Σερβίων . .	176	λέμου—Προστριβαὶ μὲ τοὺς	
Ἡ Γαλλικὴ στρατιωτικὴ ἀπο-		Βουλγάρους	281
στολὴ ὑπεύθυνος τῆς πείνης! .	179	Ἡ Συνθήκη συμμαχίας μεταξὺ	
Προέλασις τοῦ στρατοῦ πρὸς		Ἑλλάδος καὶ Σερβίας	283
Βέρροϊαν	191	Ὁ Στρατὸς μας ἐν Μακεδο-	
Ἡ παράδοξος χρῆσις τοῦ Ἰπ-		νία τὸ 1913	285
πικοῦ	192	Ἡ συγκέντρωσις τοῦ Στρατοῦ	286
Ἡ μάχη τῶν Γιαννιτσῶν . . .	194	Ἐκκρηγίσις τοῦ Πολέμου—Ἐκ-	
Τὸ ἀτύχημα τῆς V Μεραρχίας .	201	καθάρισις Θεσσαλονίκης . .	295
Ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλο-		Ἐναρξίς τῶν ἐπιχειρήσεων . .	298
νίκης	205		
Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος IB'			
τὸ 1897 καὶ τὸ 1912	214		
Ἐπιχειρήσεις πρὸς Φλώριναν .	222		
Μάχη τοῦ Γκορνιτσόβου	228		
Προέλασις πρὸς Μπάνιτσα—			
Φλώριναν—Κορυτσᾶν	229		
Διάστασις μεταξὺ Μεράρχου			
καὶ Ἐπιτελάρχου	236		
Ἐπιχειρήσεις τῆς Ἡπείρου . .	241		
Συνέντευξις μου μὲ τὸν Ἐπι-			
τελάρχην Δούσμανην	243		
Μεταφορὰ τῆς VI Μεραρχίας			
καὶ τοῦ Ἐπιτελείου εἰς τὴν			
Πρέβεζαν	246		
Ἡ ἐπίθεσις τῆς 7ης Ἰανουρίου .	249		
Ἄφιξις τοῦ Διαδόχου εἰς			
Ἡπειρον	253		
Τὰ πρό τῆς ἐπιθέσεως—Ἡ πο-			
λιορκία	257		
Τὸ ἐπεισόδιον τῶν Πεζοναυτῶν	261		
Ἡ γενικὴ ἐπίθεσις τῆς 21ης			
Φεβρουαρίου	263		
		B'. — ΜΑΧΗ ΚΙΑΚΙΣ	
		—ΛΑΧΑΝΑ (19-21 Ἰουνίου) .	299
		Δευτέρα ἡμέρα τῆς μάχης . . .	303
		Γενικαὶ κρίσεις	318
		Μάχαι Δοϊράνης καὶ Δεμίρ-Ἰσάρ	320
		Τὸ ἐπεισόδιον Ὀρὸς-Τεπέ . . .	322
		Μάχη Δεμίρ-Ἰσάρ (26-27 Ἰουνίου)	324
		Αἱ σφαγαὶ	328
		Ὁ Τάφος	329
		Τὸ τηλεγράφημα.—Οἱ Μεγάλοι	330
		Στενὰ Κρέσνας (11—13 Ἰουλίου)	334
		Ἄγων Σιμικλί	337
		Ἡ μάχη τοῦ ὕψωματος 1378 . .	338
		Ἐπίθεσις τῶν Βουλγάρων ἐ-	
		ναντίον τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς	
		ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ	
		Στρατοῦ μας	343
		Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ δεξιοῦ . .	344
		Γενικαὶ κρίσεις	346

ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΕΩΣ Αρχ. 35.000